Paral

PLVTAR. PARAR.

PLV
CHÆ
SVMN

VITÆ

GVILIELMI
terp
CVM ANN
item ad v

T

MD

Cum Gratia

Typis Ioan

PLVTARCHI CHÆRONENSIS,

SVMMI PHILOSOPHI ET HISTORICI,

VITÆ PARALLELÆ, SEV Comparatæ,

GVILIELMI XYLANDRI AVGVSTANI INterpretatione, postremo recognita.

CVM ANNOTATIONIBVS, APPENDICE item ad vitas comparatas, & ternis Indicibus copiosissimis.

TOMVS I.

MD CVI.

Cum Gratia & Priuilegio speciali Cæsareæ Maiest.

FRANCOFVRTI,
Typis Ioannis Saurii, Impensis Rulandiorum & Nicolai Rothii.

GVI
LAND
SVAS AN
bus multa P
emendant
quæ

Le

quot insigni
alia de causa
rem: aliosq
cere studen
Græci libra
errata, aut
mensum hæ
ipsum Pluta
qua vti in

GVILIELMI XYLANDRI AVGVSTANI IN SVAS ANNOTATIONES, IN QVIbus multa PLVTARCHI loca restituuntur, multa emendantur, multa explicantur, quædam quoque quæ ex aliis autoribus eodem modo tractantur, ad

LECTOREM PRÆFATIO.

Ex his meis Annotationib. facile eruditi candidoq; præditi ingenio Lectores intelligent, cum qualis hactenus in manibus hominum fuerit Plutarchus Latinus, tum qualẽ nos dederimus. Interpretum aliquot insignia errata hic demonstraui, non profecto alia de causa, quam vt mei operis rationem redderem: aliosque etiam qui de Græcis libris Latinos facere student, sui officii monerem. Omnia vero & Græci librarii, & interpretum persequi si voluissem errata, aut vbiq; edere meæ versionis causas, in immensum hæc lucubratio excreuisset, atq; haud scio an ipsum Plutarchi opus æquasset. Permulta etiã sunt, quæ vti in Græco repereram, atq; apud interpretes,

ita reliqui: non quod mihi satisfieret, aut quod mendum subesse non animaduerterem: sed quia non veniebat in mentem, quo pacto emendare possem. Id præsertim in propriis nominibus sæpe mihi vsuuenit. Statueram etiam annotare, vbi ea quæ à Plutarcho scribuntur, ab aliis bonis scriptoribus eodem vel alio modo referrentur atq; etiam παραλειπόμενα *addere, si quid (vt sunt non cōtemnenda quædam) ad vitam alicuius pertinens Plutarchus præteriisset. sed longitudo operis futuri, molesq; me ab instituto retraxit. itaque ea vel aliis indaganda, vel mihi suo commodiori tempore ac loco perscribenda reliqui. Hæc ipsa, qualiacunq; sunt, grato animo probus Lector accipiat, boniq; consulat.*

AD

AD ILLVSTRISSIMVM ATQVE PIISSIMVM PRINCIPEM FRIDERICVM, COMITEM PALATInum ad Rhenum, S. R. Imperii Dapiferum maximum, & Septemuirum Electorem, Ducem Bauariæ, &c. Principem suum, Dominumque clementissimum:

GVILIELMI XYLANDRI AVGVSTANI in Plutarchum suum:

PRÆFATIO.

VM omnis nostra vita, PRINCEPS clementissime, atque Illustrissime, ad imitationem DEI OPT. MAX. composita esse debet (qua in re veræ virtutis studium consistit:) tum nulla est alia virtus, qua ad Dei exemplum homo propius accedit, quam misericordia, humanitate, beneficentia. Verum hæc ipsa secundum DEVM & maxime conueniunt iis, quos ille in regendo humano genere vicarios sibi constituit, deosque eam ob rem nominare non est dedignatus: & neque salubrius Reipublicæ, neque gratius subditis, neque pulchrius aut laudabilius omnino quicquam humano & liberali Principe existere potest. Quæ ego nomina tibi PRINCEPS amplissime, non tribui modo iure tuo, de multorum ac grauium virorum sermonibus cognoui; sed & facta tua cum prædicatione eorum comparans, intra modum te à tuis laudari existimare potui. Quæ enim digna laus, quod præconium pietati tuæ, & veræ

religionis amori, cultui atque defenſioni par cogitari poteſt? An quiſquã ignorat, quantis quamque continentibus pro Eccleſiæ Dei & Reip. Chriſtianæ ſalute, tranquillitate, atq; amplificatione curis cogitationibuſq; deſtinearis? Non enim vera tantum pietate DEVS generoſam tuam mentem imbuit, itaque formauit, vt ſyncero æterni numinis cultu nihil antiquius ducas, omniaque tibi prę eo ſordeant; ſed & animum eius defendendi, omniaque opera & labore protegendi tribuit. Itaq; ergo difficilima hac tempeſtate (qua vetuſtus ille veritatis hoſtis non tantum debacchatur aperte, miriſq; modis contra eam contendit, ſed occultis etiam inſidiis, ac ſubtiliſſimis technis eam, & quaſi cuniculis quibuſdam ſubruit) facile omnes pii intelligunt, quantis vigiliis, ſolicitudinibus, curiſque, conatibus eius reſiſtas: quantum in conſeruanda eccleſia, eiuſque pia concordia & pace conſtituenda elabores; quantum in eius ſeminaria (Scholam inquam tuam, & collegia, quæ pios viros & adminiſtrationi ſacrarum ac ciuilium rerum idoneos educent atq; ſuppeditent) ſumptum facias. De quibus ego ne hoc loco verba faciam, ipſa rei moles prohibet; quinimo quicunq; ea verbis æquare conabitur, id nimirum vnum conſequetur, vt iudicetur magna (quod aiunt) modis tenuaſſe paruis. Vt de beneficentia aliquid dicam, ea eſt tua non tantum in decernendo beneficio humanitas, ſed etiam in maturando alacritas, vt hanc ipſam Plutarchi mei editionem tua in me ſubleuando munificentia anteuerterit; & quam inſtitueram petitionem, ea mihi in gratiarum actionem commutanda fuerit, niſi re quam verbis pietatem declarare meam ſatius ducerem. Non ergo mirabitur quiſquam, me lucubrationi meæ Illu-

ſtriſſimum

ſtriſſimum tuum nomen, veluti tutelaris alicuius numinis ſignum, præſcripſiſſe: cum intelligat, me non iam inſinuare in tuam benevolentiam, ſed pro beneficio, quo abs te ſum affectus eximio, qualemcunque grati animi teſtificationem à me exhiberi. Diu me fortunæ iniquitas preſſerat, ita quidem, vt ſæpenumero de ſtudiis meis liberalib. in quibus mihi poſt pietatem ſunt omnia, tantum non deſperarem. Infelices prope omnes mei erant coatus, ingratique labores, & omnino aerem (vt ita loquar) videbar ferire: ſpes plerunque ad irritum cadebant, vnguisque erant in vlcere, atque ægritudinem falſæ augebant. Id vnum non fefellit, quod fretus Dei bonitate, certo mihi perſuadebam extiturum aliquem, qui indigne afflictis meis rebus opitularetur: & quanquam ſæpe fruſtra laboraſſem, fore tamen aliquando, vt in nomine Dei iacto reti, bonam traherem prædam. Itaque cum hac laborioſiſſimæ meæ lucubrationis dedicatione (quod nihil aliud ſuppeditabat) quærere aliquem vindicem meis rebus & patronum cogeret: non virtus modo, Illuſtriſſime PRINCEPS, tua me excitauit, ſed & occaſio confirmauit vt id auderem, quod feci. Ad quem enim alium honeſte confugiſſem, te præterito, ſcholæ eius, in qua pro virili mea bonas artes ipſe doceo atque tueor, auctorem, inſtauratorem, atque amplificatorem? potui ne ſine periculo in quoquam alio homine maiorem fiduciam collocare? Niſi forte timere debui, ne, qui Scholam hanc tanta libertate & cura foueret ac augeret, is eorum qui in ea bonas literas publice docent, res cordi ſibi eſſe nollet: & qui multos adoleſcentes nullo dum ſe exerente fructu, ſpe tantum bona ductus, aleret, eum indigna fortuna oppreſſi viri, ſi non docti, at non

ineruditi ſaltem, & cuius non contemnenda eſſent in promptu diligentiæ & laborum tolerantiæ, conna-tuíque remp. literariam amplificandi documenta, rationem non habiturum? Hoc de inclytis laudatiſſimi Principis virtutib. aliquis barbarus ferat, omniſq; honeſtatis oſor, iudicium. Me iam tum, cum ſæpe recordatione priſtinarum & præſentium ſenſu miſeriarum labefactatus cum deſperatione quaſi colluctarer, Satyrici illud cõſolatum eſt, inq; meliorem erexit ſpem: quod ille de ſuo Troiano, nos de te, Friderice Princeps omni laude cumulatiſſime, Muſiſque defendendis nate, canere vere poſſumus:

Et ſpes & ratio ſtudiorum in Principe tantum:
Solus enim triſtes hac tempeſtate Camœnas
——Reſpiciet.

His ergo fretus, obtuli me tibi: & quidem duos mecum deprecatores, miſerias videlicet meas & Plutarchum, adduxi: quorũ alteræ miſericordiam tuã cõmoturæ, alter liberalitatem excitaturus videbatur. Neque enim eos mihi imitãdos ducebam, qui peſſimo exemplo, parumq; ingenue, cum maxime captandi muneris cauſa lucubrationes ſuas Principib. viris inſcribunt, neſcio quibus tamen vtuntur præſcriptionibus, dum quiduis potius fateantur, quam ſe beneficium petere. quibus intelligebã reſponderi cõmode poſſe id, quod apud Ariſtotelem Lesbia illa Camœna reſpondit Alcæo: Si honeſtum eſſet quod peterent, non eſſe cur id diſſimularent. Facile autẽ impetratũ eſt abs tua clementia, vt homini indigne oppreſſo ſubueniret, eumque ſua ſubleuaret benignitate. Memoria tenebas, ſapienter ab Anaxagora dictũ ad Periclẽ, à quo negligentius habebatur: Eos qui lucerna vti vellent, oleum ei affundere. Sentiebas, eruditis tibi, & reip. literariæ

ſtudioſis

ſtudioſis hominib. opus eſſe ad Scholam tuã tuendam, amplificandamq; , & obſtruendos barbariei ingruenti aditus: id autem genus artium (quod ego tracto) quæ ad humanitatem pertinent, mirifice ad eam rem cõducere. Ac prouidebas, non ſummos modo viros, quales hic foues aliquot, ſed & mediocres, ac quorum ſi non ſingularis doctrina, at ſtudium tamẽ & opera laudem mereretur. alendos, educandos, euehendosq; ad altiora eſſe. Non te fallebat, multorum pulcherrimis conatib. iniquitatem fortunæ obſtare. Et mouebat te prudentiſſimum Athenienſium factum: qui cũ Phormionem bello Peloponneſiaco claſſi præfeciſſent, virũ vt probum, ita egenũ: isq; imperiũ recuſaret, ꝙ ſe obæratum, animo propterea obnoxio eſſe, neq; ſatis autoritatis apud milites, neq; ad cogitandam belli adminiſtrationem mentis ob priuatas ſolicitudines habiturum diceret: ex ærario pecuniam creditorib. eius curauerunt. iſq; ita tranquillitate animi parta, victis apud Corinthum Lacedæmoniis, optimam patriæ gratiam retulit. Et te quoque de Xylandro tuo præclari aliquid ſperare (ſiquidem reſpirare à continentib. miſeriis ope tua poſſet) tua iubebat humanitas. Itaque ergo vertente ad melius rerum mearum ſtatu, & me ad tuam deuoluto Magnificentiam, id ſum abs te conſecutus, quo nihil debui neque potui magis in votis habere, & quod aliquot per annos grauiſſimis laboribus abſque vllo pene ſucceſſu quæſiueram. Pro quo immortali beneficio, equidem ex animo polliceor gratias me illuſtri tuæ munificentiæ acturum, quoad vixero: & magis adeo re, quam verbis, munus meum conficiam: neque patiar, vt quiſquam eorum, de quibus tua clementia bene merita eſt, gratitudinis palmam mihi præripiat. Interim Plutarchum hunc meum (quo-

modo votiuam tabulam ſuſpendere Neptuno ſeruati ex naufragio antiquitus ſolebant) tibi, Princeps ampliſſime, qui portus mihi & aura fuiſti, dedico atque conſecro. Nihil in præſentia de mea hac lucubratione dicam, ne in publica commoda peccem, ſi te longiori ſermone demorer. Leges tu ea per ociũ, vbi voles, quæ ſeorſim ad Lectorem mei operis, de dignitate eius atque vſu, ac de noſtri etiam laboris mole, præfatus ſum. Vnum hoc in præſentia addam, te tuo in me beneficio totam tibi ciuitatem eruditorum doctorumque hominum obſtrinxiſſe: & vniuerſos artium humanitatis cultores (quos me magnopere laborioſiſſima hac mea lucubratione demeruiſſe certus ſum) mihi in referẽda tuæ Magnificentiæ gratia neque ſtudio neque opera defuturos: quos tu, optime Princeps, qui meos tibi conatus reip. literariæ iuuãdæ, exornandæque, & eorũ qualeſcunque ſucceſſus gratos eſſe atq; acceptos re ipſa declarauiſti, iam nunc pro me gratias tibi agere, ſuamque meo nomine fidem obligare intelligas. Porro & ipſe æternum Ieſu Chriſti patrem omnium bonorum factorem & autorem & compenſatorem orare non deſiſtam, vt te illuſtriſſ. ac clementiſſ. Princeps, diu Eccleſiæ ſuæ, reipublicæque incolumem conſeruet, omnia tua conſilia gubernet, omnib. actionib. proſperitatem largiatur, & omnia quæ chara habes ſua benignitate beet atque foueat: & in id incumbam, vt fructus tuæ in me beneficentiæ non pœnitendos Reſpub. percipiat. Vale. Hydelbergæ tuæ, anno ab incarnatione Verbi M. D. LX. Idib. Nouemb.

T. Illuſtriſſ. Amplitudinis
obſeruantiſſ. cliens,
Guilielmus Xylander
Auguſtanus.

GVILIELMI XYLANDRI AVGVSTANI IN PLVTARCHVM SVVM, AD CANDIdum atq; eruditum Lectorem

PRÆFATIO.

ON erat mihi, candide Lector, dubium fore, vt, cum hæc mea lucubratio in publicum ederetur, varia de ea homines etiam non inerudit essent in vtramque partem facturi iudicia. Ipsum quidem Plutarchi opus, in quo nos in Latinum sermonem conuertendo elaborauimus, ea est dignitate, adeoq; maiestate, vt vereri minime debuerim: ne, si nobilißime id Principis mei nomini inscripsißem, officere luminibus splendoris eius viderer: cum materia saltem, quam ipse tractassem, Principis dignitati præclare conueniret. & vero cogitabam, plerosq; etiam eorum, quibus noster labor non admodum probaretur, ita tamen existimaturos: humilitate nostri muneris, cum id optima mente Princeps amplißimus accepisset, & non ingratum habuisset, eius humanitatis atq; liberalitatis præstantiam illustrari: cuius virtutis tanto est maior laus atque pulchrior, quanto minus is, qui fructum eius percipit, meretur. Non debui tamen committere, vt vel abuti ipsius in optimarũ disciplinarũ cultores benignitate voluisse censerer (id, quod hominis est, nequaquã ingenui, & parum cãdidi virtutis alienæ æstimatoris:) vel tam difficilis & molestus ac diuturnus noster labor in rem inutilem aut superuacaneam insumptus videretur: cum quidem ipse minime abundauerim ocio: neq; fuerit, cur animi causa tantum operæ tantis in miserijs constitutus ludere vellem. Itaque arbitratus sum, rem Lectoribus non ingratam facturum, me quidem dignam, & fortaßis publice non inutilem,

si admi-

si administrati mei in hoc libro elucubrando officij consilia rationesq; edendo, reprehensiones, quas in eum extituras coniectura prouidere possum, vel minuerem, vel plane etiam abolerem. Animaduerto autem, eorum qui Græcos Latine etiam legi libros volunt (nam cæteris hoc loco respondere nihil attinet) nostram lucubrationem nonnullis improbatum iri: vel quia hæ Vitæ (sic enim vocare liceat) iam pridem sint ab alijs traductæ in Romanum sermonem: vel quia nõ videant, cur melior à me, atque accuratior debeat expectari, quam ab illis sit edita, interpretatio. quidam vero emendari priorem, vbi necessitas id iußisset, non perfici nouam debuisse dicent. Iamprimum libenter fateor, imo autem affirmo, sapientißime præceptum ab antiquis fuisse, Actum ne agas. vt non modo me, sed & quemuis alium parum prudenter facturum asseuerem, qui tam longum opus, siquidem id iam ante esset Latinis literis expositum, denuo vertere aggrederetur: præsertim cum multi adhuc boni autores Græci sint præ manibus, qui interpretem tantum non flagitent. Sed profecto si dicendum est id, quod multis argumentis demonstrari, multis etiam grauibus testibus confirmari potest: haud temere vllum præclarum opus magni alicuius Græci scriptoris tractatũ est indignius ab interpretibus, atque hoc ipsum, de quo nobis in præsentia est sermo: nam de alijs hic disputare mitto. Quod si quis me insectandi studio dicere opinatur, næ is parum recte & conditionem operis Plutarchiani, & meum ingenium considerat. Ego quidem Lapum, Guarinum, Aretinum Acciaiolum, reliquos, magnæ doctrinæ & facundiæ haudquaquam vulgaris viros, suspicio, & eorum memoriam colo: me autem multis de causis longißime infra illos, vti par est, colloco. Quod si tamen ij vel incuria lapsi, (quod vnum maxime in plerisq; interpretibus reprehendo) vel libri menda decepti, vel obscuritate rerum ac sententiarũ impediti, infinita Plutarchi loca peruerterunt atq; corruperunt: non quidem nego venia eos prosequendos, neq; ob id cõuicijs lacerandos esse: (cum maxime

eorum

eorum pleriq; inter mortales esse ante me natum desierint:) nõ dissimulandos tamẽ fuisse eorum errores, quibus tam diuini Operis dignitas fœdata, tot historiarũ noticia obliterata, tot grauissimis sententiis tenebræ offusæ, sunt: deniq; sæpissime non Plutarchi, sed alienus pro genuino sensus interpolatus fuit, nemo peritus atque æquus negabit: quando Erasmus etiam, Budæus, Cælius, ac permulti alij summi nominis viri, haud raro eorũ lapsus notauerunt, cum quidem aliud agerent. Rem vero ita, adeoq; peius, quam ipse hîc obiter indicauerim, habere; in Annotationibus meis (quanquam pauca de infinitis errata interpretum perstringens) ita perspicue ostendi, vt fidem me omnib. etiam mediocriter eruditis fecisse, dubitare non debeam. Omnino autem hoc verum est, nemini ex ista antiqua translatione de sensu Plutarchi posse certo constare: neque vllam esse Vitam, in qua non aliquid, in plerisq; multa, & sæpe plurima, deprauata offendas. Vnde factum est, vt cum hanc translationem quidam in Germanicum sermonem iam olim transfunderet, vir laboriosior quam doctior, & vel ob ipsum conatũ magna laude dignus: is non Plutarchum nostris hominibus, sed nescio quid intricatæ & confusæ ac promiscuæ historiæ, magna cum veritatis iactura præbuerit, & de malo Latino peiorem Teutonicum ediderit. Porro autem quis inficias eat, magnum esse Lectori incommodum, magnum tædium vorandum, qui in vnius autoris scriptis perlegendis ad tam multa (vndecim enim fuerunt, vel plures, quorum opera Latinas Plutarchi Vitas hactenus legimus) & inter se diuersissima styli genera, se cogatur accommodare: quod ijs molestissimum est, quibus potissimum conuertendis Græcis autoribus inseruitur: nempe qui sua lingua loquentẽ Plutarchum non audiunt. Quod ipsum ego si respondeam ijs, qui antiquæ translationis emendatione contentos se esse potuisse obijcient; non habituros quo magnopere pugnent, opinor. Sed sunt multa alia, quæ ab eo emendandæ antiquæ versionis consilio hominem circũspectum possint deterrere. Haud scio, an eodẽ

tempo-

tempore, eadem opera minorique etiam molestia de nouo conuerti Plutarchus, quam versio illa, ita vt requirebat, emendari poßit: adeo infinita paßim sunt, quæ medicinam desiderent. Nam qui hactenus professi sunt correctionem, quam ij præclare functi sint suscepto munere, in Annotationibus nostris obiter demonstrauimus: ne in errore diutius versari quosdam pateremur, qui splendidis librorum titulis nimium fidei habent, ideoque & decipiunt, & decipiuntur. Hoc loco satis est id dixisse, quicunque in se onus illud corrigendi recepisset, eum, cum capiti mederi deberet, reduuiam (vt est in prouerbio) curaturũ fuisse, nisi ita totum opus tractasset, vt aut nihil, aut vestigia saltem leuia pristinæ formæ retineret. Quam multos autem verisimile est extituros fuisse calumniatores huiusmodi emendationis? Dicerent, voluisse me in alieno opere ingeniosum videri, iniquius & asperius de multis statuisse, gloriam clarißimorum & me omnibus rebus superiorum hominum mea curiositate conuellere, animum induxisse: me cum isti summam operis confecissent, reliquias modo persecutum, in alienæ laudis partem, veluti cornices in aliarum ferarum prædam, inuasisse. quidam, etiamsi faterentur me plurima restituisse & male versa correxisse, facile tamen id præstari potuisse opinarẽtur: quod addere aliquid inuentis, & limare aliorum opera procliuius esse videtur, quam ipsum aliquid excogitare & fabricari. Quæ, & id genus alia, quanquam refutari poterant, tamen quod cauere possis stultum est (inquit ille) admittere: idq; eo magis, quod quamuis accuratißima emendatione, & quasi noua fabricatione ista Latini Plutarchi non modo non sublatum, sed auctum iri illam varietatis dictionum in vno Opere molestiam atque inconcinnitatẽ apparebat. Quippe & ipse meum peculiare loquendi genus eram non modo vndecim istis additurus, sed illud necessario singulis, paßimq; interpositurus: nisi si quis opinetur me polypi instar subinde vel posse, vel etiam debere colorem mutare. Habes candide lector,

non

non tam explicata, quam indicata argumenta, quibus refelli posse eorum sententiam arbitrer, qui vel in antiqua translatione acquiescendum vel castigandam eam, recudendamque fuisse sint existimaturi. Reliquum est, vt ijs occurramus, qui à me bonam & fidelem, hoc est, priore ista meliorem atq; vtiliorem, & quæ probari doctis peritisque hominibus queat, exspectari posse tanti operis interpretationem diffiteantur. Quibus vt respondeamus, consilia nobis huius nostri laboris suscipiendi, & susceptum sufferendi, nouamq; hanc versionem elucubrandi rationes & præsidia etiam commemoranda sunt. Quod ipsum ita nobis temperandum intelligo, vt ne in iustam arrogantiæ (à qua natura, & consilio, & conditione vitæ sum alienus) reprehensionem incurram: & tamen ea mihi non derogem, quæ nisi in me essent, facile omnes eruditi perspicere possint, frustra me, & nullo Reipublicæ literariæ commodo tantum laboris insumpsisse. Quæ mihi causæ fuerint, aut potius qua necessitate compulsus, Philosophiæ & Medicinæ studio desperato, animum ad Grammatices labores adiecerim, ijsque sumptus meos ita exsarcire, vt aliqua tamen in parte apud nobilissimas disciplinas hærerem, & quasi extrema linea philosophari possem intenderit: neque commemorare sane queo, quin multa mihi, quæ nunc quasi consanuisse videntur, recrudescant vulnera: & multis bonis viris non est ignotum. Enimuero cum edita Dionis Nicæi Romana historia animaduerterem, me haud infelix tyrocinium deposuisse: quod id meum opus abunde & pro ætate (quæ etiamnum duobus amplius à trigesimo abest annis) & conditione mea doctis aliquot clarisque viris probaretur, neque ingratum in publicum exijsset: simulque res ita meæ hortarentur, statui susceptum munus persequi. Itaque vt primum defunctus alijs minutis quibusdam negotijs, circumspicere de autore, cui operam nauarem, graui aliquo cœpi, tametsi essent ita multi ad manum, vt delectu admodum opus haberem: nullam tamen scripti genus apparuit, quod

nostram

nostram operam & magis requireret, & facilius impetraret, quàm hoc à Plutarcho de præstantissimorum Græciæ Romanæque reipublicæ virorum rebus gestis atque vitis conditum volumen: cum quod haud facile vtilius aliud, omnique fructu locupletius extat: tum quod, si vllum aliud, & mendosissimum Græce, & corruptissimum Latine circumfertur (quorum alterum paulo post, alterum iam ante demonstrauimus,) Neque defuerunt, qui nos ad hoc suscipiendum opus hortarentur, magno & iudicio & autoritate præditi viri: quorum consilijs obtemperare, nostræ fuit modestiæ. Hic non nemo audaciæ nos atque adeo temeritatis insimulabit, & parum prudenter subductis rationibus subijsse hoc onus existimabit. Quod si ingenue fatendum est id quod res habet, non nego equidem multo maiores me in progressu operis difficultatas sensisse, quam, cum ingrederer in tractationem eius, putassem. Est enim omnino illud quod tractauimus, periculosæ plenum opus aleæ, vt Flacci verbo vtar. Codex Græcus, quo vsi sumus. Basiliensis, est infinitis in locis vitiatus, aliquando etiam mancus. vt vere affirmare possim, me ex eo menda, multo quam opinari quisquam posset, plura sustulisse: quorum haud pauca ipsis interpretibus imposuisse, aliquoties annotauimus. Libri alius copia nobis nusquam fuit. Iam interpretibus ipsis, à quibus subsidia speranda erant, opus fuisse auxilio, & quidem haud mediocri ostensum est. Hæc vna fuit. & sane haud minimi ponderis difficultas. Quid de historiarum ergo obscuritate dicam? de tot, tamque variarum, & quæ explicatus habeant minime faciles, disputationum perplexitate? de tam varijs armorum, machinarum, nauium, instrumentorum, tum magistratuum, rei nummariæ, vestium, alijsq; id genus appellationibus? quos Latine exprimere ita, vt commode & absque errore intelligi queant, non est cuiusuis eruditionis aut industriæ. Quam sæpe inserti sunt versus, mutili plerunque & qui nusquam alibi extent, vt subinde dictionis formã mutauit Plutarchus? quippe modo historiam narrans, modo de

naturæ rerum abstrusis rationibus, de vita & morum disciplina disputans: iam castrensia, iam forensia negocia explicans. Quæ & alia, quæ studio omisi, permulta, qualia sint, intelligi satis nisi ab expertis nequit. Nam si miserias meas hoc loco, rerum & status mutationem, publicas priuatasq; quibus distinebar interim occupationes, animiq; graues perturbationes, à quib. crebro interpellatus fui, cõmemorem videbor fortaßis moroso alicui circumstantias non ad interpretem, sed ad me priuatim pertinentes, huc aggregare. tametsi boni & humani censoris aliud erit de his rebus iudicium. Certe miserrimum fuit, quod in summa egestate constitutus, cum tam præclarum opus molirer, ne vnum quidem hominem inuenire potui, non iam qui Mœcenatis officio in me fungeretur, sed qui vel minutißimo nos dono afficeret, eoq; vtcunq; recrearet atque consolaretur. Superest, vt, quibus præsidijs fretus tantam molem sustinuerim, & cœptum opus pertexuerim, exponam: nam infortunia mea ferre me & in Deum fiducia, & melioris status expectatio & animus iam obducto callo firmatus, docuerunt. Principio, si ingenij mediocrem vim, honesti propositi tenendi peruicacem quandam cupiditatem, Græcæ & Latinæ linguæ peritiam non plane vulgarem, studium diligentiamq; & in tractando alieno opere fidem, tum laborum tolerantiam, & Reipub. literariæ augēdæ promptam voluntatem ipse mihi derogem: faciam sane imprudenter. quippe & imparatum me tantum opus aggressum, & omnem in discendis bonis literis operam lusisse dixerim. Deinde ætas quæ fortaßis nonnullis temeritatis erit, & de cæco sui amore, suspecta, cautiorem me profecto quam securiorem aut confidentiorem fecit: præsertim qui gloriam postremo loco ponerem, neq; famæ cupiditate, sed famis metu lucubrarer, scirem q; me omnem doctorum de nobis opinionem in discrimen hac lucubratione deducturum. Et vero cum cernerem: quib. in rebus alij offendissent, vel nimia sui fiducia, vel oscitantia & incuria ad scopulos deuecti, in quos grauißime impingerent: ex illis exemplum, mihi ex vsu

quod foret, capiẽdum senseram. Aduersus alia incommoda subsidio mihi industriam comparaui: vt, cum prioribus interpretibus ætate, vsu, doctrina, facundiaq; essem inferior, id tamen fide, diligentia, continentique labore consequerer, vt meam, quam esset ipsorum, versionem veriorem multo atq; vtiliorem ederem. Etenim in eos qui se ad interpretãdi hoc negotium sola doctrina & facundia fidentes conferunt, laboris & industriæ securi, recte competere puto Hippomachi *illud aliptæ dictum: qui hominum quendam procerum & longimanum laudantibus, vt ad pugillationem præclare instructum: rem ita habere respondit siquidem victoriæ præmium in sublimi suspensum detrahere, id esset vincere. Denique versiculus ille Græcus me consolabatur,*

Καί κε γυνὴ φέρει ἄχθος, ἐπεί κεν ἀνὴρ ἐπιθείη.

Imponente viro pondus mulier quoq; perfert.

Quo indicari arbitror, virium plerunq; satis futurum ad perficiendum, si modo id, in quo elaboramus, animo sit forti & toleranti susceptum. Omnino autem Ciceronis illud oraculi loco ducebam: NEMINEM *esse tam afflictum, qui si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit nauare aliquid, & efficere. Quare in spem prope certam veniebam, me si omnem meam eruditionem, ingenium, curam, operam & industriam, ad hoc Plutarchi Opus interpretandum & illustrandum contulissem, haud infeliciter id, quod institueram perfecturum. Interim & contra Codicis Græci morbos meis vsus & amuletis sum, & remedijs. Nam & circumspecte singula consideraui: & cum similibus locis vel ipsius Plutarchi vel aliorum Græcorum, Latinorumue scriptorum magno studio atq; cura conquisitis comparaui: & quicquid alibi obseruassem aut inuestigassem: huc solicite contuli. Vsus sum & coniecturis meis quantum eius vel obscuritas rei vel mei ingenij tenuitas passa est. Denique cum iam maiorem operis partem absoluissem, prodierunt vitæ Plutarchi Gallica lingua ab Abbate Belluzanensi, Iacobo Amyoto,*

consori-

conscriptæ. Quem cum præclaram ei libro operam impendisse, ex ijs qui linguæ eius sunt periti (quod mihi datum nõ est) & vsum multis ac bonis codicibus audirẽm: amicorum adiutus, in primisq; clarissimi Iurisc.on. Francisci Balduini (quẽ, vt ipsius summa doctrina & virtus, & amor in me singularis meretur, honoris causa nomino) officio nonnullos, de quibus dubitabam, locos correxi in haud paucis mea coniectura est illius interpretis suffragio comprobata. Cæteris difficultatib. eodem fere modo nos extricauimus, meditando, indagando, conferendo, & (si nihil aliud possemus) diuinando. Neque vero tantum mihi sumo, vt omnia me acu tetigisse putem: aut in tam longo, graui. varioq; opere nusquam me allucinatũ iactem. nam & meæ imbecillitatis mihi sum conscius, & haud scio, an nemo quisquam eorum, qui hoc saxum voluerint, nusquam sese lapsum profiteri potuerit. Perfunctum tamen esse omni me interpretatorio munere, qua potui summa fide, diligentia & patientia, assero. Si quid est à me peccatum id moli Operis, & variis animi nostri curis imputent, atque ætati, multisq; alijs, quibus eramus circumuenti, incommodis: nobisq; gratiã eius faciant, æqui peritiq; iudices, oro: & de meis erratis vel me, vel alios cãdite moneant Nam & ipse haud dubito, olim me in hac mea lucubratione deprehensurum quæ mutata vellem, & sim fortasse mutaturus, sicut & in Dione meo haud pauco annotaui, quæ suo tempore retractare statui. Annotationes etiam (quarũ & ante à me facta est mentio) translationi adieci, in quibus de infinita multitudine pauca, sed grauia interpretum errata demonstraui, non mehercle vt illis obtrectarem, sed vt ijs exemplis ostenderem, quam non superuacaneus fuisset noster Plutarchi restituendi conatus. Explicuimus etiam obiter in gratiam lectoris non doctissimi, aut in his rebus versatissimi, permulta obscura loca, & quæ non omnium cognitioni essent obuia. Tanto quidem mihi ea labore steterunt, quanto vix ipsa interpretatio: vt condonari ijs, si qua alibi peccauimus, haud iniuria debeant.

Ordinem Vitarum eũ secutus sum, qui est in Græco libro: nam, vt mox ostendam, nequaquam ea sunt, quæ hodie leguntur, serie à Plutarcho scriptæ. Sed in hac re nihil est periculi, cum sint quasi singuli per se libri. Quod ad dictionem meam attinet, equidem verbum verbo reddere neque volui, neq; debui. in eo quã potui summa industria fui, vt sensum fideliter exprimerem: quanquam ab ipsis verbis neq; nimis longe, neq; nimis crebro & fere coactus necessitate, aut spe perspicuitatis sententiæ adferendæ illectus, discessi. Ab his autem, qui nihil nisi de Cicerone expressum admittunt, & omne id quod Tullianum non sit, fastidiunt maiorem in modum peto, vt illa sua tam stricta & dura lege si non omnes interpretes, at me saltem in præsentia liberent. Nam (vt non dissimulem quod sentio) & alias ego in eam partem inclino, vt Ciceroni quidem libenter suam autoritatem dignitatemq; & primum inter Latinos locum deferam: cæteris tamen illustribus & qui eodem fere vixernut tempore, non circumscriptis eius sermonis auctoribus. Et vt in dicendo scribendove omnino Ciceronianum debere esse largiar: in transferendis tamen ex Græca in Latinam linguam vel Philosophis vel Historicis (in vtrorumq; numero est Plutarchus) rem secus habere dicerem. Est enim interpreti summa attentione efficiendum, ne longius à verbis, à sensu autem eius, quem interpretatur, & cuius insistere vestigijs necesse habet scriptoris, minime deflectat. Quam ad rem qui vnum Ciceronem sufficere autumant, ipsi viderint: neq; enim ego ex ijs sum, qui eum sibi plane familiarem diuturna & assidua lectione ac meditatione reddiderunt, ac plane edidicerunt: nam ad hoc mihi studium neq; vires, neq; occasio fuit. Interim non sum tam obnoxij animi, vt fateri me pudeat, à me, vt solius Ciceronis verbis atq; dictione Plutarchũ exponerem, neq; postulari debuisse, neq; ab vllo Ciceroniano fortassis hoc præstari potuisse, nedum à me. non pœnitebit me successus, si iudicer Latine scripsisse: hoc est, vbi vel Tullius me, vel Tulliana imitatio deficeret, vel aliorum autorum locutio com-

modius

modius incideret, Terentij Cæsaris, Liuij, Sallustij, Velleij, Taciti, Suetonij, aliorumque elegantium scriptorum vsus vocabulis, & dicendi formulis. In id quidem operam dedi, vt Latine loquerer, & satis perspicue: barbarismos, & solœcismos, & ambiguitatem, & obscuritatem solicite vitaui: omnino autem id egi, vt ne mea translatio alium interpretem requireret. Si quod vocabulum vel finxi, vel vulgo vsurpatum commoditatis causa assumpsi in meam orationem: id vel necessitate feci coactus, vel quod perspicuitati videbar inseruiturus, & circumlocutiones euitaturus: non temere tamen, neque sine probabili analogia aut ratione feci. Omnino autem, sicubi lectorem dictio non satis polita & elegans, & durior compositio verborum offendet: cogitet, Græca vestigia & sensum anxie persequenti interpreti facile euenire potuisse, vt stylum addictum alteri, & quasi alterius manu ductum, non optime semper regeret. Denique si ignosci antiquæ translationi potuit, quam Latinissimam esse nemo Latinæ linguæ gnarus dixerit: non magnopere mihi iudicia doctorum æquorumque (quales præcipue sunt, qui simili in studio ipsi etiam aliquando occupati fuerunt) reformidanda arbitror. Verum & hæc, & alia, candido & magnis laboribus ærumnosisq; vigilijs non ingrato Lectori consideranda & dijudicanda relinquo, commemorata in hunc præcipue finem, vt intelligatur, quo consilio, qua solertia versati in hac prouincia simus: & quantis ærumnis atque sudoribus, quãto etiam existimationis meæ periculo partum munus Reipublicæ literariæ largiar. Consequens est vt de ipsius Plutarchi hoc opere, eiusq; maiestate & vtilitate nonnihil dicam. De ipso autore non arbitror necessarium multa dicere: quod neque laudes eius vlla satis potest prædicare facundia: & ita seipsum scriptis suis commendauit, vt nullum porro præconium requirat. defendere autem, quæ in eo nonnulli carpunt, non est huius loci. Patriam habuit Chœroneam, nobilem Bœotiæ vrbem. Fuit autem ita Bœotus, vt se facile contra prouerbium defenderit,

quo ei nationi pinguia & crassa illiberaliaque ingenia per ignominiam tribuuntur. Itaque de se quod Pindarus dicit, hoc de Plutarcho rectißime affirmabimus: eum antiquum Bœotiæ suis conuicium veris sermonibus refellisse. Quo maiorem meretur admirationem, multosque simili infamia laborantes in bonam spem studiorum erexit: est enim ita in omni Philosophiæ genere versatus, vt cum quouis Attico conferri citra periculum poßit. De parentibus nihil admodum certi nobis constat: nisi quod Lampriam auum suum, & Nicarchum proauum ipse nominat. De vitæ instituto res ipsa nobis tacentibus loquitur. Vixisse sub Traiano eum, & alij, & Suidas tradit: cuius verba apponam, sed Latine. (ridere enim soleo quosdam ita Græcarum literarum peritiam, si dijs placet, ostentantes, vt eas etiam Latinæ orationi nulla vel neceßitatis vel elegantiæ ratione infarciant:) Plutarchus, inquit, Chæronensis patria, natione Bœotus, sub Traiano vixit Cæsare, atque etiam ante. Traianus eum consularibus honoribus ornauit: mandauitque omnibus Illyrici præfectis, ne quid Plutarchi iniussu agerent. Scripsit multa. Hæc Suidas. Magnum ergo ei habitum ab imperatore honorem apparet. Ipse quidem Plutarchus Neronis & Domitiani, vt quorum tempore vixerit, in Antonio, Pericle, & alibi meminit. Et Soßius iste Senecio, cuius multa in scriptis Plutarchi, & amica mentio est, quatuor Consulatus sub Traiano geßit: vt est in Annalibus annotatum. Nam Apophthegmata ipsi Traiano inscribuntur, Plutarchi sane nomine: sed nostri ne Plutarchi id sit opus, an ab alio, & fortasis filio, ex scriptis eius consarcinatum, quæri (vt puto) non abs re potest. Extat etiam Latina Epistola Plutarchi ad Traianum, Politicis eius præmissa: quæ ostendit, eum Traiani fuisse præceptorem. Sed quia ea in Græco non habetur, suspecta mihi est. Sacerdotem Pythij Apollinis se fuisse, ipse in libello An seni gerenda respublica, indicat. Verisimile est, scriptas esse à Plutarcho has Vitas

In Antonio Symbos. questio. alibi.

cum iam prouecta esset ætate: idque post reliquos libros, & ipse etiam Romanarum Quæstionum suarum mentionem in Romulo & Camillo facit. Cætera persequi, non est nostri instituti: qui non Plutarchum laudare, aut vitam eius scribere, sed de Opere à nobis in Latinum sermonem traducto quædam, in gratiam Lectoris dicere intenderimus. Libet primum, Agathiæ Scholastici, viri haud ignobilis, & inter doctos, qui Iustiniani Imperatoris tempore vixerunt, minime postremi, carmen de eo apponere: sed, vt solemus, Latinum factum.

Ausonii statuam decoris Plutarche perennis
  Hanc Chæronensi constituere tibi:
Inter se alternis quod componenda dedisti
  Inclyta Graiugenum, factáq; Romulidum.
At non ipse tamen, tibi qui contendere possit
  Scribere, nec similem tu reperire queas.

Eleganter profecto & argute, id quod res est, dixit. Nam tanto iudicio delegit Plutarchus, quos inter se conferret singulatim, Græcum atque Romanum, tanta fide, gratia, atque facundia eorum vitas, acta ex tisque comparauit, tanto iudicio similitudines ac dissimilitudines excussit, & diiudicandas proposuit, vt cogamur Agathiæ assentiri, qui parem laude Plutarcho, ac cuius cum eo contentio possit fieri, inueniri quenquam negauerit. Præclara etiam est Theodori Gazæ, hominis doctissimi, & antiqua Græcia digni, sententia: qui interrogatus (vt accepimus) à familiaribus suis, quemnam ex omnium scriptorum numero delecturus foret, si cæterorum omnium amittendorum incumberet necessitas: Plutarchum respondit, sentiens, à nemine quoque plura, ac magis varia, vtiliora etiam ad oblectationem animi facientia edita esse volumina. Parallela vitarum Græcorum atque Romanorum fere hoc Opus inscribitur. Sunt autem Græcis Parallela, quæ certa quadam ratione iuxta se ponuntur,

certoque respectu inter se conferuntur: quemadmodum lineæ apud Mathematicos parallelæ, itemque superficies dicuntur, quæ ita iuxta se positæ aut extentæ sunt, vt æqualibus vbique spacijs inuicem distent. Itaque satis significanter inscripsit hoc volumen Parallela Plutarchus, in quo alternæ inter se congruentes Græcorum & Latinorum primæ existimationis virorum vitæ exponerentur. Iam cum facile intelligi à quouis possit, historicum esse hoc Opus: historijs autem magnam partem eius doctrinæ quæ est de vita & moribus cum contineri, tum illustrari, satis liqueat: opere precium est, dignitatem & vtilitatem Plutarchiani huius Operis considerare. Neque arbitror huius esse loci, præstantiam Philosophiæ Moralis dicendo persequi: quam qui spernunt, non equidem video quid homine dignum probare ij possint. Putidum quoque existimo esse, historiæ laudes huc congerere: quas & iam olim multi grauissimi autores suis scriptis demonstrarunt, & nostra auorumque nostrorum memoria docti homines complures, ex antiquorum monumentis studiose collegerunt. Id quidem in promptu est, nullum vel ad officij rationes, vel vitæ honestatem atque constantiam, vel ad delectationem animi, genus literarum historico commodius, locupletiusque extare. Est quidem plurimum & honoris & venerationis deferendum ei Philosophiæ, quæ in consideranda rerum natura, huiusque obscuritate perscrutanda, & veritate eruenda versatur: quæ sane id præstat, vt & amœnissima, seque dignissima compleatur animus voluptate, & rerum caducarum sublimi dispicientia atque contemptione instruatur. Sed tamem ita est naturâ comparatum, vt homines ad cœtum quendam & communem vitæ societatem facti, ijs artibus indigeant, quibus instituere mores suos, virtutem colere, & inter se concordes atque vtiles inuicem viuere, omninoque humanam conditionem tueri possint. Ad quam rem nobis, post veræ religionis cognitionem, largitus est Moralem Philoso-

Philosophiam Deus vitæ magistram & honesti (cuius rationes ab ipsa repetuntur natura) custodem: quæ & vnumquenq; priuatum pro se virtutem, & publice omnes ciuilem commuitatem colere doceat. Quam Philosophiam qui negligunt, rerum contemplatione sola veriq; indagatione contenti, ij nequaquam hominum officio conuenienter philosophantur: suntq; in grauissima culpa, quod sibi, non Reipublicæ natos sese esse censuerint. Verum hæc morum & virtutis disciplina cum non agitatione mentis perficiatur, neq; in cognitione acquiescat, sed in agendo consistat: mirum in modum ad historiarum quasi adminicula adnititur, quæ actiones à recta vel praua ratione profectas earumq; progressus & exitus recenseant atque demonstrent. Nō enim demonstrationibus certis, & (vt sunt Mathematicorum) necessarijs, doctrina hæc comprehenditur: sed argumentis & rationibus ex vita cōmuni actionibusq; & earum diligenti obseruatione atque fideli desumptis confectisq; traditur. Quare Aristoteles, facile in hoc genere Philosophorum princeps, adolescentem ab auditione moralis Philosophiæ excludit, quod vitæ humanæ actionum rudis sit atq; imperitus. Ergo si ad præstantissimum studium peritia actionum humanarum requiritur: quisquam ita cœcus est, vt non intelligat historiam esse quasi fundamentum & sedem argumentorum quibus de officio & virtute doceantur homines? quæ ipsa doctrina ad historias tanquam ad Lydium lapidem (non aliter quam demonstrationes ad sua principia) exigi debeat. Et vero multa sunt quæ impediant, quo minus de præsentibus hominum factis dictis ve, quā de præteritis & priscis iudicare, & ea ad vtilitatē nostram accommodare queamus: cum alioquin vt opera artificum, & lucubrationes eruditorum, ita acta etiam hominum atq; sermones temporis quasi calculo quodā approbari oporteat. Vt omittam id, quod vtinam quā est odiosum, tam esset vanum: fœcunda culpæ esse sæcula: & hodie neq; tam multa, neque tam illustria virtutum exempla existere: vitia aūt ita dominari, itaq;

increbuisse, vt quotidianis exemplis quasi adsuefacti, obseruare ea cessauerimus. Itaque ergo antiquitas nobis repetenda est in eamq; inspiciendum: & præceptorum cum rationes, tum documenta ab ea arcessenda sunt. Neq; enim iam id dicam, turpe nobis esse, quibus natura incredibilem cognoscendi cupiditatem ingenerauerit, superiorum ætatum statum, res, rerumque vices & mutationes ignorare: cum diligentia & labor doctorum virorum ea nobis fere citra vllam molestiam in ipsorum monumentis conspicienda exhibuerit. Quanquam, si prudentiæ est, præterita cum præsentibus cõponere, atque ex his de iis quæ euentura sint coniecturam facere; prudentia aũt earum virtutum, quibus officium tuemur, ciuilemq; hominũ societatem administramus princeps est, & quasi caput: nemo, vt arbitror, ita stupidus est qui non videat quantum & ad prudentiã parandam, & rectè viuendum historiæ momẽti adferant. Sed hæc alio loco disputantur fusius hîc notasse satis habuimus. Enimuero non vno modo scriptas, sed varijs & diuersis esse historias, nemo nescit nisi qui libros nõ viderit. Longe enim aliud in bello Gallico scribendo cõsilium Cæsar, quam in Annibalico aut Philippico Liuius secutus est, vel in Carthaginensi Appianus: longe aliud Herodoti, quam Thucydidis & quam horum, Xenophontis fuit institutũ: alia ratione Tiberij Cæsaris vitam Cornelius Tacitus quam Suetonius aut Dio literis mandauit. Sed ista inter se cõparare, breuitatis studio supersedeo. Plutarchi historia in his Vitis explicata est eiusmodi, vt Philosophiam ne moralem historicis exemplis declarare, an rerum gestarum narationem Philosophicis disputationibus illustrare atque exornare propositum sibi habuerit, in quæstionem venire possit. Ita enim scriptionem historiæ temperauit, vt vsum eius (quem nos modo ostendimus) genuinum, & vitæ humanæ commodissimum indicare, morumq; præcepta eum non verbis, sed rebus confirmata tradere voluisse appareat. Id quod consecutum felicissime, non potest nisi apud indoctos & illiberaliter institutos esse dubium

bium: ipſe initio Pauli præ ſe fert, quid eum, vt in contexendo hoc opere pergeret inſtigarit. Et quidem mirifice facit ad conſtantiam doctrinæ, ac rationum quæ in vitæ morumque diſciplina tradi ſolent, certitudinem demonſtrandam, non vnius temporis aut populi tantum, ſed diuerſorum exempla in promptu habere: ne caſum in rebus humanis plus quam conſilium poſſe iudicemus: neue tritum illud noſtro aſſenſu comprobemus;

Vitam regit fortuna, non ſapientia.

Eſt enim in hoc opere à Plutarcho ſatis euidenter explicatum, ac multis argumentis, multis rerum teſtimonijs confirmatum, ſimilium conſiliorum atque factorum conſimiles euentus fuiſſe, conſimiles fructus: aut ſi quid fortuna variaſſet id fere ita cecidiſſe, vt conſequentia tamen cauſarum & effectuum non magnopere obſcuraretur. Quanquam autem eſt ineffabilis prope ingeniorum varietas, multa admodum & vitia & virtutes: nullum tamen inſigne eſt vel bonitatis naturæ atque vitæ, vel peruerſitatis genus, de quo in Philoſophia ſoleat diſputari, quod non in hoc tam vario & fœcundo opere depictum ſuis coloribus expreſſumq; ſit. Cuius rei cum in ipſis hiſtorijs Vitarum, earumq; comparationibus illuſtria ſint & plurima exempla: præſtat ad alia pergere, quam hic ea adducendo tempus trahere. Quæ vero inſertæ paſſim ſunt & diſputationes, & digreſſiones, non lucem modo magnam & ſplendorem narrationibus afferunt: ſed & recreant tædio vel longitudinis, vel obſcuritatis, aliquando & humilitatis earum quæ referuntur rerum, affectum Lectorem: & veram Philoſophicarum contemplationum ad res propoſitas transferendarum rationem commonſtrant. Sunt autem non vnius generis neque de morali tantum penu depromptæ: ſed nulla eſt omnino Philoſophiæ pars, cuius non aliquot capita ſint eleganter, grauiterq; & argute expoſita. At vero quem non inuitent ad totius operis lectionem pulcherrimæ iſtæ aureo operi inſertæ gemmæ?

Quid

Quid potest tandem (ab homine præsertim Christianæ religionis ignaro) de diuina natura sanctius atque castius dici, quam quod noster in fine Periclis, contra poetas, in Aristida, cõtra vulgatum errorem de Deo asserit? De cuius erga homines amore, quam sobrie in Numa loquitur? Quis profanorum autorum de immortalitate & diuinitate consequenda, veritati magis consentanea commentatus est, quam noster in fine Romuli? Quam vero acute & grauiter disputat de voluntatis nostræ motibus, vtq; ij à Deo cieantur, in Coriolano? & de miraculis in Camillo? de spectris idq; genus ostentis in Dione? Iam in Sertorij vita, & Phocionis initio, quam scita est fortunæ cum virtute contentio? In Numa, quam docta Platonici de Reip. felicitate dicti explicatio? In præfatione Agidis, vt venuste atq; diserte ostenditur, quanta sua pernicie in Repub. versentur qui auram captãt popularem? Quam argute in Galba docet, de exercitũ infidelitate, & motibus vbi duce vero destituuntur? De contentionib. ciuilibus & ambitione, in Agesilao: de æquanimitate & facilitate ignoscendi, in Dione? Quam luculenter in Timoleonte & Arato demonstrat ad veram virtutem, constantiam animi roburq; requiri? Quam perspicue audaciã temeritatemq;, initio Pelopidæ à fortitudine distinguit? Quam Philosophice ostendit Therycioni Cleomenes, non fortis esse, sed timidi hominis, præsentium periculorum & malorum vitandorum causa mortem sibi consciscere? Quam sapienter in fine Marij declaratur sapientiæ studium neglectum sese vlcisci, ita vt eius contẽptoribus in summa etiam prosperitate nunquam sit bene? Quã est grauis in Solone aduersus Thaletem, & docta argumentatio, qui timore amittendi à parandis bonis deterrebatur? Quid illæ digreßiones? qualis in Marcello est, de Mathematicarum disciplinarũ synceritate, vtq; materiæ admixtione pollutæ sint: in Camillo: de diebus nefastis, & maximorum facinorum certis ac prope statis temporib. in Coriolano de cognomentorũ rationib. in Aemilio, de fluminũ scaturiginib. deq; maris & montium

tium

tium altitudine: in Alexandro, de naphtha: in Marcello rursum, de triumphi & ouationis discrimine? Quis est homo liberalis ingenij, qui non & iucundissimas eas legere expetat, & vtilissimas legendo sentiat? quis non in tam elegantibus & omnigenis ornatum flosculis pratum exspaciari & se ibi oblectare cupiat? Ac nos quidem breuitatis studio de innumeris pauca retulimus, vt quasi gustum præberemus qui (vt scite ille apud Euripidem ait) emptorem inuitaret. Quantum autem ad legendas & rectius percipiendas vtriusq; linguæ historias conducant hæ Plutarchi vitæ, non est quidem vel demonstrare mihi, vel ijs qui dubitant, experiri difficile. Quam multa sint apud Herodotũ, Thucydidem, Xenophontem, aliosque vel omissa, vel parcius, negligentius, aliquando etiam malignius scripta, quorum integra & fidelis historia à nostro possit repeti, ex collatione scriptorũ diligentibus deprehendendum relinquã: quibus quidem nos in Annotationibus nostris nonnunquam obiter vel ansam conferendi præbuimus, vel auxilium etiam tulimus. Quod idem de Latinis intelligi volo, Cicerone Liuio, Cæsare, Sallustio, Tacito, Paterculo, alijs: ex quibus & transtulit multa, & illustrauit: plurima autem: sicut & in Græca historia, ijs ex autoribus, quorum scripta ætatis hominumue inuidorum iniuria vel negligentia interciderunt, addidit. Quanta enim cura & diligẽtia Vitas istas conscripserit, vel ex autorum, quos citat, tanto numero (ducentis autem amplior est) æstimari potest, quæ ipsæ optimorum & veterum scriptorum venerandæ reliquiæ, ad frequentandam huius operis lectionem historiarum & antiquitatis studiosos merito trahere debent. Sed, vt finem faciam; id quod de antro Mercurij Orpheus, id nos de Plutarchianis hisce Commentarijs, vtinam tam venuste etiam & suauiter, quam optime & vere affirmare possumus:

Si quem sana hominem mens huc accedere iussit,
Omnigena assiduis bona quo Plutarchus aceruis
Deposuit: mox ille manu lætissima vtraque
Dona domum referet felix, tutusque malorum.

Non enim gemmæ (de quibus poeta ille splendide admodum pollicetur) animi tranquillitatem, vitiorum vacuitatem & veram felicitatem, veres honores, verã gratiam pariunt: sed philosophiæ syncere studium, vnicum non aduersus feras & angues & latrones, sed (quæ his est exitiosior) barbariem & flagitia, belluinamq; turpitudinem præsidium. Porro autem dissimulandum minime est, Plutarchianum hoc Opus nequaquam ad nos peruenisse integrum: neque vitiatum modo à librarijs esse, sed mutilum & magna sui parte mulctatum. Neque enim comparationes tantum nonnullæ harum, quæ ad nos peruenerunt, Vitarum desunt: vt Themistoclis & Camilli, Pyrrhi & Marij, Alexandri & Cæsaris, Phocionis & Catonis: sed & multas à Plutarcho scriptas Vitas desiderari constat. Ipse enim à se conscriptas quasdam diserte refert, quæ non extant: vt Epaminondæ in Agesilao, Metelli Numidici in Mario, Scipionis Aemiliani in Tib. Gracho, Leonidæ in libello de Herodoti malignitate, Daiphanti in opusculo de Virtutibus mulierum, sub Phocidum titulo. Videtur & Herculis scripsisse vitam, idq; in Theseo innuere. Tum quia Artoxerxem, Aratum scripsit Plutarchus: quos cũ eis conferret, haud dubie scripsit, nisi forte defuisse exempla in tanto historiarum chao putemus. nam Galbam & Othonem facile pro Plutarchianis agnosco: ad Parallela tamen hæc non magis pertinere puto, quam decem oratorũ Atticorum vitas ab eodem scriptas: & quidem post illas leguntur inter cætera Plutarchi opuscula. Tamen quia erant in Græco codice nostro additi, & dignissimi lectu sunt, præsertim quod multa habent quæ apud Cornelium Tacitum & Suetoniũ desiderantur, non dedignatus eas sum mea interpretatione. Isocratis est Euagoras, & ab amico meo summo eodemq; doctissimo atq; humanissimo viro Hieronymo Vuolfio eleganter conuersus. Probabile est eum etiam Augusti Tyberij, aliorumque vitas literis mandasse multorum, & Romanorum regum principum, alias vel inclytorum virorum. Ordine vero longe quam sit hodie receptus

alio,

alio, eum hoc Opus condidisse, ipse locuples est testis: qui cum in Pericle & Demosthene indicet, se binorum, quos inter se compararet, acta singulis libris pertractasse, Periclem & Fabium decimo, Demosthenem & Ciceronem quinto lib. aßignat, sicut & Dionem duodecimo: hodie vigesimo libro hos, illos quinto leges. Extat etiam liber Plutarchi, qui de Homeri vita inscribitur: cum paucißimis vita Poetæ explicetur, reliqua de poesi eius sint. Quem ego librum, si Deus voluerit, suo tempore, ita vt ex re studiosorum est tractatum, in lucem dabo, huc enim non pertinet. Annibalis & Scipionis maioris Vitæ Latinæ sunt factæ à Donato Acciaiolo, & cum reliquis editæ: mihi, vt eas Græcas viderem nondum contigit. & quidē in Pyrrho Plutarchus Scipionis istius vitæ à se scriptæ meminit. Ego tamen eas Latinas, vt circumferuntur, addendas curaui, ne quid Plutarchianum desideraretur. Certe Amiotus, qui se multis vsum & bonis in Italia etiam codicibus asserit, eas non habet. Deplorare autem tanti operis tam indignam calamitatem, cum id frustra sit futurum, non vacat: quanquam alioquin hodie ita fere sunt ingenia, vt de Liuianis CXLII. libris, amissos CVII. plures desiderent, quam superstites XXXV. legant. Grati potius simus: & eo quod nobis diuina quadam fortuna relictum est vti dignum est, vtamur. Quæ præterea sunt, de quibus moneri lectorem debere putaremus, ea in Annotationibus commodiori, vt arbitramur, loco sumus complexi. Nunc, quia & de Operis à nobis trāslati dignitate, & de nostro in eo interpretando labore atq; ærumnis satis, & pro modo præfationis fortaßis multa disseruimus: restat, vt receptui canamus, & duriter atque fideliter administrati nostri officij conscientia freti, bonum atque candidum Lectorem ad lucubrationis nostræ lectionem cognitionemq; admittamus.

CATA-

CATALOGVS VITARVM PLVTARCHI, *comprehensarum.*

TOMO I.

PLV-

PLVTARCHI GRÆCORVM ROMANORVMQVE ILLVſtrium virorum Vitæ.

Pars I.

GVILIELMO XYLANDRO, Auguſtano, interprete.

PLVTARCHI THESEVS.

Antiquitas fabuloſa.

VEMADMODVM ii ſcriptores, Soſſi Senecio, qui orbis terrarum ſitum enarrant, cum extremis tabulis ignotas ſibi partes ſtringunt, aliquando adſcribere ſolent, eſſe illis in locis litora aquis deſtituta, aut feris obſeſſa, cœnoue obſita, aut montes eo Scythicos, vel mare glaciale pertingere: ſic ego, vbi in ſcribendis Græcorum Latinorumq; ſibi reſpondentibus inuicem vitis, per id tempus, quod veriſimilem orationem, hiſtoriamque rerum geſtarum admittit, tranſitu facto, ad antiquiora illa perueniſſem: haud abſurde dicere poteram: fidem excedentia in iſtis eſſe pleraque, ac tragice ficta, vt in quibus poetę, fabularumq; conditores verſentur, neq; fidē ea perſpicuitatemq; recipiant. Iam mihi, cum Lycurgi legumlatoris, & Numæ vitam expoſuiſſem, videbatur haud abſurdum, quoniam Romuli ad tempora prope acceſſiſſem, eius quoque hiſtoriam repetere. Vbi cum circumſpicerem (quod eſt Apud Æſchylum)

--- illi quem parem,
Aequum graui certaminique opponerem:

placuit pulchrarum atq; illuſtrium Athenarū conditorem cum inuictæ ac glorioſæ vrbis Romę parente conferre. Quo in negocio optauerim ſane, fabulas tantiſper nobis obſequi, dum expurgatis figmentis, hiſtoriæ ſpeciem induerent: ſicubi tamen eę contumaciter veri ſimilitudinem reſpuent, neque ſe probabilitate temperari patientur, æquanimi auditores, & qui benigne antiquitatis narrationem accipiant, opus nobis erunt. Porro Theſeus multis ſimilitudinibus

Romulum videtur attingere: quippe vterq; incertis obscurisque natalibus ortus, diis geniti fuisse crediti sunt:

2 *Ambo præstantes armis, quod nouimus omnes:*

Vterque quantum eius fieri poterat, prudens, de vrbium præclarissimis Romam alter condidit, alter Atheniensis ciuitatis autor fuit. Proinde raptus mulierum iis communis fuit, neuter infortuniũ domesticum, suorumq; popularium reprehensionem effugit: quin etiam ad extremum incurrisse in offensionem suorum ciuium dictus est vterque: si-
3 quidem ea, quæ vt minimum tragice dicta habentur, ad veritatem aliquid faciunt.

Genus Thesei. THESEI paternum genus ad Erichthonium, primosq; indigenas refertur: materno Pelopides fuit. Pelops enim inter reges Peloponnesi non opum magis, quam liberorum copia, potentissimus erat. vt qui multas filias optimatibus 1 matrimonio coniunxisset, multos principes ciuitatibus inseruisset. *Pittheus. Trœcen.* quorum è numero Pittheus Thesei auus Trœcenem, oppidum non magnum, condidit, opinionem doctrinæ ac sapientiæ præ reliquis ea tempestate hominibus adeptus. *Veterum sapientia.* Fuit autem istius sapientiæ huiusmodi quædam species & vis, quali vsus Hesiodus, præsertim in libro de Operibus & diebus propter sententiarum pulchritudinem claruit quarum sane hanc Pittheo autori adsignant, teste etiam Aristotele:

Quod satis est homini statuas mercedis amico. 2

4 Euripides quoque Hippolytum incorrupti Pitthei discipulum appellans, Pitthei existimationem declarauit. Cæterum Ægeo liberos desideranti Pythiam ferunt oraculum dedisse vulgatũ illud: quod prohibeat, ne antequam Athenas venisset, cum aliqua muliere rem haberet. id oraculum,
5 cum non esset satis apertum, Trœzenem veniens Ægeus Pittheo proposuit. Erat autem tale:

Optime vir non ante pedem dissolueris vtri
Exsertum, claras quam tu remearis Athenas.

Oraculum Ægeo datũ. Ægeus cũ Æthra concumbit. Pittheus, incertum qua ratione adductus, hominem persua- 3 dendo aut decipiendo, ad concubitum Æthræ pellexit. At Ægeus vbi se cum Pitthei filia coiisse intellexit, eamq; concepisse suspicatus est, gladium & calceos sub saxum ingens abstrusit, quod in se cauitatem habebat iis condendis re-
6 spondentem: rem soli Æthræ aperuit, datoq; mandato, vt si filium

filium peperisset, adultum eum, cum sublato saxo potuisset eas reliquias eximere, vna cum his, nemine cõscio, ac quam maxime clam omnibus (Pallantidas enim, qui erant quinquaginta Pallantis filii, quorum insidiis petebatur, ac quod nullos liberos haberet, despectus ipsis erat, maxime metuebat) ad se mitteret, discessit. Æthra filium edidit, quem alii statim propter reposita ea, vnde cognosceretur, monimenta, Theseum nominatum autores sunt: alii postea temporis, cum eum Athenis Ægeus filium adsciuit: vtrobique vi

Pallantidæ Ægeo infensi.

Thesei nomen unde.

Græci vocabuli adstipulante. Traditum quoque est: Theseum dum apud Pittheum educaretur, præceptorem ac pædagogum habuisse, Connidam nomine: cui etiamnum Athenienses pridie sacrorum Theseorum arietem immolant: multo hanc ei memoriam, honoremque iustius tribuentes, quam Silanioni ac Parrhasio, quorũ hic effigiem Thesei pinxit, ille finxit. Tenebat adhuc istis temporibus consuetudo, vt qui pueritiam exirent, Delphos profecti crinem Deo consecrarent: itaq; venit eo Theseus (ac locũ cui Thesea nomen hodieq; est, ab eo dictum perhibent, totonditq; sinciput tantum: quod de Abantibus Homerus scribit: idq; tonsuræ genus. Theseis propter ipsum nuncupatum fuit. 7

Connidas Thesei pædagogus.

Crinem Deo consecrare Delphis. Thesea. Theseis.

Abantes porro primi ad hunc modum tonsura vsi sunt: non vt fert quorundam opinio, ab Arabibus ita docti, neq; imitatione Mysorum: sed quia erant bellicosi, comminusque pugnare & manum conferre hosti ante alios docti. vt Archilochus quoque testatur his verbis: 8

Abantum tonsura. Arabes. Mysi.

In fera cum fortes Mars prælia traxit Abantes,
Seq; acies campis explicuere virûm:
Non ibi tum fundæ, neq; neruo ducitur arcus:
Pugna sed ancipiti comminus ense viget.
Hoc miscere manus docti certamine, quorum
Eubœa imperio Martia terra subest.

Itaque Abantes eo tondentur, ne apprehendere ipsos crinibus hostes possint: quod scilicet Alexander etiam Macedo sensit, qui, vt raderent genas, Macedonum ducibus præcepit: quod promptissime in conflictibus aliquis iis possit prehendi. Verum aliquandiu Æthra Thesei originem occultam habuit, sparso rumore à Pitheo, natum esse è Neptuno: hunc enim Deum Trœzeni studiose colunt, eumque vrbis suæ tutorem habent, primitias ei frugum of-

Alexandri institutum de radendo mento.

Neptuni filius creditus Theseus.

ferunt,&nummum suum tridente insigniunt. At postquam adolescens iuxta robur corporis, fortitudinem, animique constantem magnitudinem prudentiæ coniunctam ostentauit: ibi eum Æthra ad saxum adductum, genus paternum docuit, iussitque signis patris erutis, vti Athenas nauigaret. Isque haud magno labore, saxo summoto, nauigationem detrectauit, quantumuis tutam, & ad quam auus materque hortarentur, quod eo tempore pedestri itineri Athenas venire difficile habebatur, nulla viæ parte à periculis propter latrones & maleficos homines tuta. Etenim ætas illa homines tulit, promptitudine quidem manuum, pedum celeritate, corporisque viribus pollentes, vt apparet, indefessosq;: sed qui sua natura ad nullam rem bonam commodamve vterentur, libidine gaudentes superba, fructumque statuentes sui roboris, sæuitiam ac immanitatem, dominarique & vim facere obuio cuique, mortemque adferre: tum qui viribus superiori verecundiæ, iustitiæ, æqualitatis, humanitatisque rationem nullam habendam putarent: quod ea vulgo ab his qui iniuriam aut inferre non auderent, aut ipsi metuerent, laudibus afficerentur. Horum multos Hercules circumiens exsciderat, ac deleuerat: reliqui eius præsentia territi, abdiderant se, viuentesq; abiectam vitam negligebantur. At postquam is aduersa fortuna ictus, propter illatam Iphito cædem, in Lydiam discessit, ibique multum temporis Omphalæ (hanc enim sibi pœnam ipse iniunxerat) seruiens exegit: res Lydorum alta in pace ac securitate fuerunt: in Græcia vero iterum eruperunt flagitia: ac nemine inhibente floruerunt. Itaque pedestris è Peloponneso Athenas versus profectio perniciosa fuit. Ea propter Pittheus, singuli latronum ac maleficorum hominum quales essent, quoque modo peregrinos tractarent, exposito, suasit Theseo, vt mari eo veheretur. Enimuero Theseus, quem iam dudum, vt par erat, Herculis virtutis gloria occulte vsserat, qui plurimum de eo cogitarat, narrantes qualis ille esset, attētissime audierat, potissimum si qui eum vidissent, actionibusque siue sermoni interfuissent: omnino tunc id ostendit sibi accidisse, quod multo post Themistocli: qui à Miltiadis trophæo sibi somnum eripi dixit. adeo Theseo Herculis virtutem admiranti, eius & in somnis obuersabantur acta, & æmulatio interdiu incitabat, instigabatque

Latrocinia Thesei tempore frequentissima.

Hercules latrocinia exscindit.

Magnanimitas Thesei.

Themistocli somnum adimit Miltiadis trophæum.

batque

batque, eadem sibi ad perficiendum animo proponentem. *Cognatio Thesei & Herculis.* Cognatione etiam iuncti erant, è cõsobrinis prognati. Nã Pittheo soror fuit Lysidice, communes parentes Pelops & Hippodamia. Pittheo Æthra, Lysidica Alcmene nata est. Indignum itaq; ratus Theseus ac intolerabile, si cum Hercules in omnes, vbicunq; locorum essent, facinorosos profectus, terram mareque purgasset, ipse obuia certamina detrectaret, ac fuga maritima vtens, eum, cuius opinione ac rumore esset filius, patrem dedecoraret: ad verum autem, signa ista, calceos & gladium incruentatum deferret, neque pręclaris potius operibus nobilitatis specimen primo quouis tempore ederet: hoc animi proposito viam iniuit, vt neminem quidem lædere, vim vero inferentes vlcisci pensum haberet. *Thesei facinora.* Primum in Epidauria Periphetem, qui claua vtebatur, ac propterea clauiger cognominabatur, cum ab eo inhiberetur, progressuq; arceretur, congressus obtruncauit: clauaq; delectatus, teli loco eam in posterũ semper habuit, quo modo leonis exuuium Hercules gestauit, nam vt hic eo magnitudinem à se victæ belluæ indicauit: ita Theseus à se superatam clauam, secum vero inuictam esse demonstrabat. *Sinnis.* In Isthmo Sinnim solitum pinus flectere, indeque nomen pityocamptæ adeptum, eo modo interfecit, 9
quo is alios multos: non quod id didicisset aut vsu percepisset: sed ostendens, virtutem cuilibet arti ac studio pręstare. Fuit huic Sinnidi filia forma ac mole corporis excellentibus nomine Perigune. *Perigune.* Eam, cum patre cęso fugisset, Theseus passim quærebat, ipsa cum in locum arboribus, stœbe- 10.
que herba, & spinis densis obsitum peruenisset, puerili simplicitate ea, tanquam sensu prædita, precata est, vt se occultarent ac seruarent: iuramento addito, curaturam, ne is locus vllo maleficio aut igni infestaretur. Verum Theseus eam euocauit, data fide se honeste ei prospecturum, tutãque ab omni iniuria habiturum: ac cum egressa concubuit, *Melanippus.* vnde Melanippus natus. *Deioneus.* Perigunam postea temporis Deioneo Euryti Oechaliensis filio Theseus in matrimoniũ locauit. *Ioxus. Ornytus.* Porro Melanippus Ioxum genuit, Ornytiin deducenda in Cariam colonia socium: vnde Ioxides originem tra- 11.
xerũt, quibus patrium est, neq; spinam neq; stœben cremare, sed venerari ac colere. *Phæasus Crommyonia.* Cæterum sus Crommyonia, quam Phęam cognominabant, fera fuit haud quaquam contem-

 nenda,

nenda, nimirum pugnax & difficilis superatu. Hanc obiter in itinere aggressus Theseus confecit, ne videretur omnia necessitate compulsus agere: simulque arbitratus, esse strenuo viro cum hominib flagitiosis vindictæ expetendæ causa congrediendum, belluas autem fortes vltro pugna lacessendum, ac discrimen subeundum.

12 Sunt qui Phæam latronẽ fuisse perhibeant mulierem, cædibus ac libidinibus infamem, quæ Crommyone habitans, suis nomẽ morum ac vitæ suę ratione inuenerit, & quam Theseus interemerit.

Sciron.

Scironem idem de saxis pręcipitem actum occidit ante Megaricam, solitum latrociniis eos, qui eo iter facerent, impetere, vt communis fama habet. alii eo superbiæ & petulantiæ progressum tradunt, vt hospitibus pedes lauandos protenderet, atq; ita calce eos feriens in mare proturbaret. at Megarenses historici famam hanc impugnant, diuturnitatiq; temporis (vt ait Simonides) bellum faciunt. Neque enim prædonẽ & iniuriosum fuisse Scironẽ, sed qui latrones supplicio affecerit, bonos & iustos viros amicitia prosecutus sit.

Aeacus. Cychreus.

Quippe Æacum inter Græcos sanctissimum censeri, Cychreum Salaminium deum honoribus apud Athenienses coli, virtutem Pelei ac Thelamonis nemini incognitam esse.

Endeis Sciro. Chariclo.

Atqui Scironem Cychrei generum, socerum, Æaci, Pelei & Telamonis auum fuisse: siquidem nati sunt Endeide, quæ filia fuit Scironis & Chariclûs. neque esse consentaneum, optimos viros cum pessimo necesitatem vitæ eam contraxisse, in qua res summæ ac preciosissimæ mutuo traderentur. Itaque Theseum affirmant, nõ cum Athenas iret, sed posterioribus temporibus Eleusinem, quam tum Megarenses possidebant, circumuento per fraudem eius præfecto Diocle, occupasse, ac Scironi necem intulisse. Hæc itaque ad istum, quem dixi, modum, controuersa sunt.

Diocles.

Cercyonem necat Theseus.

Theseus Eleusine Cercyonem Arcadem lucta victum necauit. Progressus inde paululum, Hermione Damasten Procrusten interfecit, coactum, quemadmodum ille peregrinos

13 vrgere consueuerat, membra ad lecti mensuram extendere.

Herculis facta.

imitatus in hoc Herculem, qui, quorum insidiis petitus esset, eodem modo illos vltus est. ita Busirim immolauit, Antæum lucta strauit, Cycnum singulari certamine sustulit, Termerum collisione mutua capitis necauit: Vnde Termerio malo nomen inditum affirmant, quod is Termerus homi-

homines in quos incidiſſet, capitis ſui inflictu perdidiſſet.
Hunc eundem morem in ſuppliciis ſceleratorum obſer-
uans Theſeus, ad hæc toleranda eos adegit, quæ ij aliis
impoſuiſſent: ita vt pœnas ſuorum flagitiorum ſuo modo *Phytalidæ*
perſoluerent. Progreſſum eum, ac iam ad Cephiſum fluui- *Theſea hu-*
um accedentem, viri quidam è Phytalidarum genere ob- *maniter*
uiam facti, primum ſalutauerunt, luſtrationeque indigen- *accipiunt.*
tem rite expurgarunt, ſacriſque, quæ Melichia à placando *Melichia.*
dicuntur, factis, domi ſuæ conuiuio acceperunt: cum ante *Theſeus*
in via nullam cuiuſquam eſſet humanitatem expertus. Ve *Athenas*
nit exinde Athenas, octauo die eius menſis, qui Græcis He- *venit.*
catombæon eſt, ante Cronius, hoc eſt, Saturnius dictus fuit. 14
Ibi offendit & Rempub. turbarum ac diſſidiorum plenam:
& priuatim res Ægei ac familiam laborantem. Viuebat e- *Medea.*
nim cum eo Medea Corintho profuga, pollicita medica-
mentis ſterilitatem ſe eius pulſuram. Quæ cum de aduentu
Theſei accepiſſet, ignaro rei Ægeo, ac ſeniori iam, quique
propter ſeditionem nihil non ſuſpectam haberet, perſuaſit
vt hoſpitio acceptum Theſeum veneno tolleret. Theſeus v-
bi ad prandium venit, non exiſtimãs conſilium fore, vt prior
ſe quis eſſet aperiret; Ægeo cognoſcendi occaſionem quo 15
præberet, eductum cultrum, quaſi ad propoſitas carnes ſe-
candas, ei oſtendit: confeſtim Ægeus re animaduerſa, cali-
cem cum veneno proiecit, filium agnitum ſalutauit, conuo
catiſq; ciuibus cognoſcendum præbuit: à quibus is virtutis
ergo libẽter eſt acceptus. Traditum eſt, quo loco calice pro- *Delphini-*
lapſo, effuſum eſt venenum, ibi nunc ſepta eſſe in Delphi- *um.*
nio: eo enim loco Ægeus habitauit: ac ſtatuã Mercurij, quę 16
a templo verſus Auroram poſita eſt, apud Ægei portas vo- *Aegei porta.*
cant. At Pallantidæ, cum ante ſperaſſent regnum ad ſe redi- *Pallantidæ*
turum, Ægeo ſine liberis decedente: poſtquam ſucceſſorem *Theſeo bel-*
Theſeum, ei deſtinatum viderunt, grauiter ferentes Æge- *lum infe-*
um regnare, adoptatum à Pandione, neq; Erechtidarum *runt, & vin*
ſanguini iunctum, regnaturumque deinceps Theſeum ad- *cuntur.*
uenam atque peregrinum: bellum mouerunt. Et, quo bifa-
riam hoſtes adorirentur, pars cum patre ſuo palam a Sphet
ta Athenas contenderũt: reliqui apud eum locum, qui Gar- 17
getto dicitur, in inſidias ſe abdiderunt. Erat inter ipſos
præco Agnuſius genere, nominẽ Leos. hic Pallantidarum *Leos.*
conſilia Theſeo aperuit. Theſeus ſubito inſidiatoribus

superuenit,omnesq; interfecit,quo audito,hi qui cum Pal-
18 lante erant,dissipati sunt.Inde ortũ memorant,vtPallenæis
Pallenæi.
cum Agnusiis nulla sit affinitas: neq; id quod est eius regionis, apud illos proferatur: Akuete Leos, id est,audi popule. Leos enim populum significat. Verum ob proditionem, quam Leos præco fecerat, id nomen inuisum est. Interim Theseus ne nihil ageret,vtque animos populi sibi conciliaret, aduersus Marathonium taurum profectus est, Tetrapolis habitatoribus haud mediocriter molestum: eumque cum domuisset, viuum per vrbem compellens ostentauit: ac deinde Apollini Delphinio mactauit. Hecale autem & fabula de ea,quo modo hospitium Theseo præbuerit, vide-

Marathonium taurum Theseus conficit.

19 tur nõ omnis expers veritatis. Sacrificabant enim circum vicini populi coeuntes Hecalesia Ioui Hecalo, honorabãtqueHecalem,Hecalenem diminutiue blandiendi causa nominantes: quod ipsa quoq; cum Theseum admodum adolescentem hospitio accepisset,eum aniliter salutasset,ac diminutiue compellasset. Ac quoniam vouerat rem sacram Ioui Hecale propter Theseum ad pugnam euntem, siquidẽ is saluus rediisset: mortuæ ante eius reditum, iussu tamen Thesei hæc hospitalitatis compẽsatio obtigit:vt Philochorus scriptum reliquit. Post paulo venerunt à Creta tertium, qui tributum peterent. In confesso est apud plerosq; historicos, quemadmodum Androgeus in Attica dolo interijsse sit creditus, ac ob eius mortem cum Minos bellum gerens multa damna regioni ei iniunxerit,tum dij quoq;eam afflixerint, sterilitate & morbo grauatam, ac fluminum exundationibus:vtq;Deo monente,fore vt placato Minoe ac reconciliato,finis iræ superum,ac malorum exitus haberetur, Athenienses missis præconibus ac deprecatoribus ad Minoem,pacificationem composuerint,ea conditione,vt per nouem deinceps annos,septem iuuenes,totidemq; virgines mitterent ei tributi nomine. Hos adolescentes atque puellas qui maxime tragice de ea re scribunt, in Labyrintho à Minotauro perditos: aut cum exitum eius nullum possent inuenire, vagantes interiisse tradunt. Porro Minotaurum itidem, vt Euripides habet, monstrosum fœtum confusarum formarum,

Hecale.

Tributi, quod Athenienses Minoi pendebant historia.

Androgeus.

Tauri specie commixta scilicet, & viri.

At Philochorus scribit, Cretenses inficiari hoc, ac affirmare, la-

Labyrinthus.

re labyrinthum fuisse carcerem, in quo nihil esset mali, nisi quod effugere inde non liceret. Cæterum gymnicos ludos Minoem in Androgei honorem edere, puerosque victoribus præmium dare solidum, interea in custodia detentos: primorum omnium certaminum Taurum victoria potitum fuisse, qui summæ apud Minoem existimationis, ac præfectus copiarum esset, moribus inhumanis præditus, ac qui pueros Athenienses superbe iniqueque habuerit. Liquet Aristotelem, quo loco Bottiæorum describit rempublicam, ita sentire: non esse interfectos à Minoe istos pueros, sed servili vita in Creta consenuisse: quodam porro tempore Cretenses prisci cuiusdam vo[ti] persolvendi gratia primitias hominum Delphos misisse, quas inter primitias etiam istorum posteri fuerint: atq; cum hi Delphis vitam tolerare suam non possent, primum in Italiam traiecisse, ibiq; circa Iapygiam consedisse; inde in Thraciam transiisse, ac Bottiæorum nomen sumpsisse: hinc puellas Bottiæorum ad certũ quoddam sacrificium cantare: Eamus Athenas. Equidem palam tum apparuit, eos rem grauẽ subire, qui cum vrbe facunda & docta inimicitias suscipiunt. Nam Minos perpetuo in theatris Atheniensium conviciis laceratus est. neque ei profuit Hesiodus, summum eum regem appellans: neque Homerus, colloquio Iouis vsum dicens: quin tragici præualerent poetæ, qui de pulpito & in scena iniquitatis ac 20 violentiæ magna ipsum infamia onerarunt, vtcunq; traditum sit, fuisse Minoem regem & legumlatorem, Rhadamanthum vero iudicem, iurisque à Minoe constituti custodem. Enimuero cum tempus tertij tributi appetiisset, ac patres quibus essent adolescentes liberi, oporteret eos ad sortem tradere; iterum exortæ sunt contra Aegeum calumniæ ci- 21 vium, deplorantium suam sortem, ac indigne ferentium, quod is, cum omnis mali causa fuisset, solus nullam in pœnæ partem veniret: sed regno in filium spurium ac exterum collocato, negligeret ipsos orbitati liberorumque amissioni expositos. Molestum hoc fuit Theseo: arbitratusque iure sibi ciuium rationem habendam, ac fortunæ societatem adeundam, progressus extra sortem se obtulit. Animi eius magnitudinem ciues admirati, studiumque in eo populi, beneuolentia prosecuti sunt. Aegeus vbi frustra precibus ac supplicationibus cõsumptis, à sententia filium deduci nul-

Bottiæi.

Minos conuiciis Atheniensium laceratus.

Theseus in Cretam se abduci passus.

lo modo posse vidit reliquos pueros sorte legit. Hellanicus sane autor est, non sorte ductos pueros puellasque à ciuitate amandari consueuisse, verum Minoem Athenas venisse, eosque tum delegisse, ac ab eo primū omnium esse lectum Theseum, præterea certa id conditione fieri solitum, nempe vt Athenienses nauim præberent, in eam adolescentes cum Minoe conscenderent ac aueherentur, neque quicquam armorum ij secum haberent: vtq; sublatu Minotauro pœna ista cessaret.

Velum.

Itaq; initio, cum nulla adesset spes salutis, Athenienses nauim velo nigro instructam, vt certa calamitate, miserunt. Tunc vero Ægeus, cum eum Theseus verbis confirmaret, iactaretq; Minotaurum à se domitum iri, gubernatori nauis aliud velum album dedit; mandato, vt si saluo Theseo rediret, eo vteretur velo: si quid ei accidisset, nigro velo infortunium indicaret. Simonides non album, sed puniceum fuisse asserit, infectum scilicet flore humido cocci frondentis, idque eum salutis signum constituisse.

Phereclus Amarsyades.

Idem ait, rectorem nauis fuisse Phereclum Amarsyadem, Philochorus Theseum narrat è Salamine accepisse à Sciro rectorem Nausithoum, Phæacemque, qui proræ præesset, (quod eo tempore Athenienses mare non vsurparent)

Menesthes.

cum vnus ex adolescentibus esset Menesthes, Sciri è sorore nepos. Huic adstipulantur sententiæ sacella Nausithoo & Phæaci à Theseo posita in Phalero, pone templum Scironis:

Cybernesia.

ac festum quoque diem à gubernatione nauis Cybernesia dictum in eorum honorem institutum, idem Philochorus inquit Post sortitionem Theseus eos, quos sors periculo destinasset, è Prytaneo accepit: ac progressus in Delphinium,

Supplicationis signum.

supplicationis pro eorum salute signum Apollini obtulit. id erat ramus sacræ oleæ alba lana inuolutus.

Venus adiutrix Thesei.

Voto concepto descendit ad mare, sexta die Munychionis, quo die etiam nunc puellas mittunt supplicatū in Delphinium. Fertur Theseo oraculum Delphicum præcepisse, Venerem itineris ducem faceret, comitemque aduocaret:

Prodigium.

Venus Epitragia.

præterea cum capram apud mare immolaret, eam fortuito in caprum transiisse. inde Veneri Epitragiæ (nam tragos caper ipsorum lingua est) nomen datum.

Thesei in Creta actiones.

Communis historicorum ac poetarum sermo est, cum venisset in Cretam Theseus, accepisse eum ab Ariadna, amore capta linum edoctumque qua ratione Labyrinthi flexus pertransiret, interfecto Mino-

Mino-

Minotauro, acceptis ſecum Ariadna & adoleſcentibus abnauigaſſe. Addit Pherecydes, carinas eum Cretenſiũ nauium inſuper inſecutionis prohibendæ cauſa conſcidiſſe. Damon Taurum quoque Minois ducem in portu cum nauali prœlio exitum impediret, à Theſeo occiſum ait. Philochorus ita memoriæ prodidit. Cum Minos certamen adornaret, Taurus opinionem de ſe præbebat, quaſi iterum omnes victorias obtenturus, eratq; in inuidia hominum, vt qui moribus ſuis iam potentiam aliis moleſtam effeciſſet, ac de adulterio Paſiphaes inſimularetur. Itaque Theſeo petente certaminis ſibi copiam fieri, conceſſit Minos. Mos Cretenſibus etiam Mulieribus permittit intereſſe ſpectaculis: aderat igitur Ariadne certamini. ea viſo Theſeo attonita, pugnantem admirata eſt cum omnes vinceret. Minos quoque voluptate affectus potiſſimum ob Taurum ſuperatum ac ignominiæ obiectum, pueros Theſeo reddidit. Athenis tributum remiſit. Clidemus rem totam aliter exponit curioſe etiam altius quædam repetens. Statutum, inquit, fuit Græcis communi ſuffragio, ne qua triremis quopiam exiret, plus quam quinq; viros vehens: ſolus autem eius nauis, quæ Argo dicta fuit, rector Iaſo circũnauigauit, ac mari prædones depulit. Dædalus porro cum naui Athenas fugiſſet, Minos eum cõtra edictum longis nauibus perſequens, tẽpeſtate in Siciliam eiectus, ibi vitam cum morte cõmutauit. Tum Deucalion eius filius Athenięſibus infenſus, miſit qui Dædalũ expoſcerent: minatus, ni dederent, puerorum, quos obſides Minos acceperat, necem. Ei placide reſpondit Theſeus, pro Dædalo deprecans vt ſuo conſo- 23
brino, ipſiusque etiam Deucalionis (cuius mater erat Merope Erechthei filia) conſanguineo. Interim claſſem parare intendit, partim in Attica ſtatim naues fabricans, procul ab eo loco, quo peregrini accederent, partim Trœzene 24
apud Pittheum: id agens vt rem occultam haberet. Nauibus perfectis auectus eſt, Dædalo & exulibus Cretẽſibus itineris ducibus. Nemo Cretenſium rem præſenſerat. itaque dum naues ſocias putant appellere, Theſeus portu occupato, egreſſus è nauibus propere Gnoſum venit: commiſſaque in portis Labyrinthi pugna, Deucalionem cum ſtipatoribus occidit: atq; ita ſumma rerum ad Ariadnam deuoluta, fœdus cum ea init: receptisq; pueris Athenienſes cum

[margin: Taurus. — Paſiphae. — Lex Græcorũ de nauigatione. — Argo. — Iaſo. — Dædalus. — Minois interitus. — Deucalion. — Theſeus Cretam capit.]

Creten-

Varia de Ariadnæ historia.

Cretensibus, iuratis nunquam se bellum incepturos amicitia coniunxit. Varij sermones hodie quoque de iis rebus feruntur, vt & de Ariadna, nihil inter se conuenientes. Alij enim hanc à Theseo relictam, suspendio vitam finiuisse
25 memorant: alij in insulam Naxum à nautis deportatam, cum Onaro Bacchi sacerdote vixisse. Porro autem à Theseo desertam, alius amore correpto:

Naxus. Onarus.

Nam grauis hunc vrgebat amor Panopeidis Aeglæ:

Hunc enim versum Hereas Megarensis asseuerat Pisistratum Atheniensium gratiam captantem exemisse Hesiodi scriptis, ac vicissim inseruisse Homeri Necyiæ hunc:

Thesea, Pirithoumq; deorum sanguine natos
Illustres.----

Oenopion. Staphilus.

Sunt qui peperisse ex Theseo Ariadnam dicant Oenopionem ac Staphylum: quorum è numero est Ion Chius, de patria sua ita scribens:

Quam Thesæda olim condidit Oenopion.

Enimuero quæ fabulæ maxime consentaneæ sunt, eæ omnium fere in ore versantur. Pæno tamen Amathusius peculiarem de his narrationem edidit. Vi tempestatis, inquit, Theseus in Cyprum delatus, Ariadnam grauidam, maleque à fluctibus affectam, ægram in insula solam exposuit: ipse naui refecta, rursus à terra in altum prouectus est. Mulieres eius insulæ Ariadnam exceperunt, ac solitudinis impatientem comiter habuerunt, literas confictas tanquam ipsi à Theseo missas obtulerunt, in partu eam adiuuerunt: cæterum ea fætu non edito, debitum naturæ ibi persoluit. Theseus reuersus summum ex ea re cepit dolorem, reliquitque Cypriis pecunias, instituto vt Ariadnæ sacrificarent: ac duas statuas exiguas posuit, argenteam vnam alteram æneam. In sacris quæ fiunt secunda die Gorpiæi mensis, quidam adolescens decumbit, ac ea loquitur agitque, quæ mulieres cum pariunt: lucum, in quo ostendunt sepulcrum Ariadnæ, Veneris vocant lucum Amathusij. Iam quidam Naxij propriam quandam narrationem habent: fuisse duos Minoes, duas Ariadnas: quarum altera nupta Baccho in Naxo, Staphylum pepererit: iunior altera à Theseo rapta, post ab eodem destituta in Naxum venerit cum nutrice Corcyne, cuius exstet sepulcrum. ibi Ariadnam hanc mortuam, diuersis coli honoribus

27

Minoes duo totidemq; Ariadnæ. Cercyne.

quam

quam priorem: huic enim cum gaudio & ludis diem Festum celebrari, illius sacra luctu & tristitia misceri. Cæterum Theseus è Creta auectus Delum appulit, Deoque sacris peractis, Veneris imaginē, quā ab Ariadna acceperat, dedicauit, ac cum adolescentibus choræam duxit, quam ferunt nostro quoque tempore à Deliis vsurpari: ea ad imitationem circuituum & exituum in Labyrintho composita est modo certo, qui digressionibus & inuolutionibus constet. Genus hoc saltandi Grus apud Delios dicitur, Dicæarcho auctore. Saltauit autem Theseus circū aram Ceratonem, quæ nomen habet à cornibus, constructa est enim ex cornibus, omnibus sinistris iis. Certamen quoque editum ab eo in Delo fuisse scriptum est, ac tunc primū ab ipso palmam victoribus datam. Cum Atticæ appropinquarent, tradunt præ gaudio neque Theseo, neq; Gubernatori in mentem venisse, vt velum illud alterum tollerent, itaque saluos se venire Aegeo ostenderent, sic hunc desperata incolumitate suorum, de saxo præcipitem se egisse, ac periisse. Theseus vt nauem appulit, sacra in Phalero, quæ vouerat Diis, exsoluit: prǣconem in vrbem misit, qui salutem ipsorum annuntiaret. Is inuenit multos Regis interitum lamentantes, multos contra gaudentes, ac qui eum amplexari, coronareq; salutis nomine cuperent: itaq; acceptis sertis caduceum redimiuit, ac ad mare reuersus, cum nondum libasset Theseus, mansit ante fores, ne sacra perturbaret: libatione demum perfecta, Aegei mortem exposuit. Itaque raptim in vrbem ascensum est cum fletu ac tumultu: vnde nunc quoq; cum Oschophoria celebrantur (ita dicta à frondium gestatione solenni) non præco sed caduceus coronatur, ac inter libandum acclamatur à præsentibus, Eleleu, Iu, Iu: quarum prior alacriter agentium & militaris vox est, altera consternationem & trepidationem significat. Sepulto patre, Theseus votum repræsentauit Apollini, septima die mensis Pyanepsionis, qua die incolumes in vrbem redierant. Quod autem coquuntur legumina (hæc pyana Græce sonant, vnde mensi nomen) inde sumptum ferunt, quod reduces ciborum quicquid erat reliquum commiscuerint, ac in vnam ollam coniectum coxerint, tum simul epulati sint. Eiresionam quoq;, hoc est, lemniscatam frondem efferunt, (frondem oleæ lana, sicut tunc signum supplicationis fuerat, co-

Chorea.
Grus.
Cerato, cornuta ara.
Palma
Aegei interitus.
Oschophoria.
Caduceo coronatio.
Eleleu, Iu.
Pyana mensis Pyanepsion.
Leguminum coctio.
Eiresiona seu lemniscus.

ronatam: appẽsis insuper omnis generis primitiis, quia ste-
28 rilitas terræ cessasset) accinentes:

Ficus & pingues panes ferat Eiresiona,
Atque in vasa fauos, olei fundatq; liquorem,
In calicesq; merax, vt dormiat ebria vinum.

Nec desunt qui hæc ab Heraclidis orta dicant, sic ab Atheniensibus educatis: sed pleriq; tamen ita, vti expositum est, sentiunt. Nauim triginta remis aptam, in qua cum pueris Theseus abiit ac rediit, Athenienses vsque ad tempora Demetrij Phalerei conseruarunt, ligna vetusta subinde demétes, noua alia valida addentes ac compingentes: ita vt philosophis de ratione incrementi disputantibus nauis ea exemplo fuerit: cum alii eandem nauim permanere, alij nõ perdurare dicerent. Oschophoria à Theseo instituta celebrant. Is enim (vt ferunt) non omnes virgines quas sors legerat, secum abduxit, sed duos iuuenes, quorum consuetudine vtebatur, qui facie muliebri essent ac puellari, animo autẽ virili, ac præsenti, lotionibus aquæ calidæ, educatione vmbratili, capillo, ac corpore toto vnguentis atque arte ad leuitatem compositis ita permutatos plane edoctosq; vocem, gestus & incessum, vti quam maxime virginum similes essent, neque vlla discrepantia appareret, inter virgines retulit omnibus ignaris. Postquam rediit, ipse ac iuuenes illi pompam duxerunt eo habitu, quo nunc vtuntur, qui ramos Oschophoriis gestant. Eos autẽ gestant in honorẽ Bacchi & Ariadnæ, fabulam secuti, aut potius quod iam fructibus autumno cõportatis redierant. At mulierculæ cœnam ferentes adduntur ijs, & in societatem sarificii recipiuntur, imitantes matres eorum qui sorte ducti erant: circuiuerãt enim hæ eos, cibos portantes: fabulæque tum recitantur, propterea quod hæ etiam animi causa & consolationis, filiis fabulas recitauerant. Hęc Damon scripsit. Templum etiam Theseo est concessum: iussitque ipse eas familias, è quibus sorte ad tributum adolescentes essent lecti, sibi ad sacrificium conferre pensionem: curationem eius sacrificij penes Phytalidas esse voluit, hanc eis hospitalitatis mercedẽ reddens secundum Aegei obitum, opus arduum atq; admiratione dignum animo suo Theseus proposuit. Omnes enim qui Atticam inhabitabant, in vnam vrbẽ conduxit, vnumq; populum in vnam ciuitatẽ composuit, cum hactenus sparsim de-

Oschophoria describit.

Thesei templum & sacrificium.

Phytalidæ.

Atheniensem ciuitatem Theseus constituit.

sim degentes, difficulter conuocari ad vtilitatem publicam consultandam possent. Interdum etiam dissidentibus inuicem, ac mutuo armis disceptantibus per singulos populos, aut gentes: circumiens pacis autor fuit: æquo animo accipientibus eius admonitionem priuatis ac pauperibus. Potentibus autem prædicabat, Remp. absque regia dominatione fore, si regē se constituissent: vtpote vbi populo summam rerum in sua potestate habente, ipse tantū belli dux, ac legum custos esset, cætera eiusdem cum reliquis conditionis. Itaq; aut persuadebat, aut certe potentiam eius iam adultam, ac audaciam metuentes, malebant verbis quam vi adacti cōcedere. Proinde sublatis prytaneis, curiis ac magistratibus, quæ erant apud singulos populos, vnicum ibi omnibus cōmune Prytaneum, similiterque Curiam erexit, 29
quo loco nunc videntur: astu ipsum, & vrbem, Athenas nominauit, Panathenæa sacrificium publicum instituit: Metœcia quoq; sacrum à mutatis ciuium sedibus dictum, XVI. die Hecatombæonis fecit, hodie quoq; vsitatum. Tum regno vt pollicitus erat dimisso, vrbem exornauit, à religionibus facto initio. Cum enim de vrbe consuluisset oraculum Delphicum, tale ipsi responsum allatum fuit:

Ægide Theseu, Pittheide nate puella.
Multis in vestra genitor meus vrbibus vrbe
Fines, & fati non irrita fila locauit:
At tu ne nimium mentem, dum consulis, angas:
Nanque vter in pelagi rapido iactabere fluctu.
Sed cursus tibi saluus erit, portumq; tenebis.

Hoc idem oraculum perhibent memoriter deinde recitatum à Sibylla vrbem ita alloquente:

Subsidit, neque fas te mergi protinus vtrem.

Quo magis augeret vrbem, æquo iure omnes in ciuitatem suam vocauit: ac illud quod in vocando populo solenne erat, *Adeste omnis populi*, a Theseo introductum ferunt, qui totius populi concionem instituerit. Neque vero passus est, Remp. propter populi indiscreti accessionē ordinis vacuam confusione laborare; sed primus ipse patricios, agricolas, ac oppifices inter se distinxit: patriciis tribuit cognitionem rerum diuinarum, vtque magistratus ex iis crearentur, de iure ipsi responderent, sacra & cæremonias exponerent, æquata dignatione cum reliquis ciuibus: quippe patricii existima-

Atheniensis populus in tres partes diuisus.

exiſtimatione, agricolæ vſu, numero opifices anteire credebantur. Quod aūt primus ad plebem ſe accommodauerit, regno omiſſo, ſicut Ariſtoteles inquit: id videtur Homerus quoque in recenſione nauium teſtari voluiſſe, vbi ſolos Athenienſes populi cognomento afficit. Nummum etiam cudit boue inſculpto, incertum propter Marathoniumne taurum, an Minois ducem, an vt ciues ad agriculturam adhortaretur. Inde ductum aſſerunt, vt in æſtimatione precii rerum, valere centum, aut decē bobus aliquid dicatur. Proinde cum Megaricam regionem Atticæ firmiter adiunxiſſet, ſtatuam vulgato ſermone celebrem illam in Iſthmo poſuit, inſcriptione addita, quæ regiones inter ſe diuideret, duobus trimetris verſibus: quorum is qui orientem Solem ſpectabat, erat talis:

H.β.547.

Megarica Atticæ adiuncta.

Hæc non ſunt Peleponneſus, verum Ionia,

30 qui ad occidentem, ita habebat:

Sunt Peleponneſus iſta, non Ionia:

Iſthmicum certamen & Olympicum.

Iſthmicum certamen primus ipſe edidit: ductus æmulatione Herculis. id contendens, vt quo modo propter Herculem, Ioui Olympia Græci agunt, ita propter ſe Neptuno iidem Iſthmia celebrarent. Quod enim in honorem Melicertæ inſtitutū fuit, noctu peragebatur, magisq; ſacrificii, quam ſpectaculi aut ludorum habebat naturam. Sunt qui Scironis cauſa Theſeum Iſthmia dicant poſuiſſe, expiantem cædem conſanguinei Scironis, qui Canetho & Heniocha natus erat, filia Pithei. Alii Sinnin loco Scironis ponunt. Statuit autem Theſeus, eſtque cum Corinthiis pactus, vt Athenienſibus qui ad Iſthmia venirent, priorem ii locum in conſeſſu darent: quantum ſcilicet ſpacii occupat velum nauis, qua ſpectatum venirent, expanſum: ita enim tradunt Hellanicus & Andron Halicarnaſſeus. In Pontū Euxinum nauigauit Theſeus, Herculem comitatus contra Amazones, Antiopenque præmium virtutis ab eo accepit, ſi Philochoro & quibuſdam aliis ſcriptoribus credimus. Nam plerique alii, interque hos Pherecides, Hellanicus, & Herodotus, poſt Herculem referunt Theſeum propriam nauigationem feciſſe, Amazonemque iſtam manu cepiſſe, quorum veriſimilior eſt ſententia: neque enim quiſquam eorum qui cum Hercule nauigauiſſent, Amazonem aliquam captiuam duxiſſe traditur. Bion autor eſt, hanc quoq; fraude circumuentam

Theſei contra Amazones profectio.

uentam à Theſeo, abductamq;. Quod enim natura ſuapte Amazones viros diligerent, eo factum, vt Theſeum ad ſuam regionem accedentem, non fugerēt, ſed munera hoſpitalia mitterent: atq; eum dona iſta ferenti Antiopę perſuaſiſſe, vt in nauem veniret, ſicq; inde ſoluiſſe. Iam Menecrates quidam, qui de Nicæa Bithyniæ vrbe hiſtoriam edidit, memoriæ prodit, Theſeum circa Nicæam cum Antiopa commoratũ fuiſſe, haubiſſeq; militiæ ſocios tres adoleſcētes, Athenis oriundos, nimirum Euneon, eiuſq; Germanos Thoantem, ac Soloontem. Hunc poſtremum in amorem Antiopæ prolapſum, cum reliquos lateret, aperuiſſe rem cuidã familiarium: ab hoc Antiopam eius rei cauſa compellatam ſummopere abnuiſſe, vſam tamen modeſtia humanitateque ea, vt ad Theſeum rem non deferret: Soloontem deſperatione compulſum, in fluuium quendam ſe abieciſſe, ac ita periiſſe. At Theſeum, cum caſum adoleſcentis cauſamq; cognouiſſet, ac ægre admodum ferret, in memoriam reuocauiſſe oraculum quoddam Pythium, quo iuſſus fuerat apud Delphos, cum in aliena terra maximum dolorē acciperet, vt ibi vrbē conderet, ſuorumq; aliquot ei præficeret. Condidiſſe itaque vrbem, eique Pythopolin nomen à Deo ductum impoſuiſſe: ac fluuium quoque qui iuxta erat, Soloontem in honorem adoleſcentis cognominaſſe: fratres eius reliquiſſe vrbis moderatores, ac legum conditores, vnaque Hermum patricium Athenienſem. Ab hoc Pythopolis ciues loco nomen indidiſſe *Hermũ Oecia*, quod eſt Mercurii domus: cum fuerit Hermi non Mercurii dicenda, atque ipſi perperam circumflexa poſteriore vocabuli *Hermũ* ſyllaba, nomen ab heroe Hermo, ad Mercurium Deum (qui Hermes Græcis eſt) tranſtulerint. Enimuero hac, qua dixi, occaſione conflatum bellum Amazonicum, non leui, aut muliebri opera geſtum eſt. Neque enim in vrbe caſtra, neq; prœlium apud Pnycem & Muſeum collatis manibus factum fuiſſet: niſi Amazones regione occupata, nemine obſtante, ad vrbē acceſſiſſent. Sane quod Hellanicus ſcripſit, eas per Cimmeriũ Boſphorũ gelu concretum tranſijſſe, fidem haud facile inuenit: caſtra eas proxime vrbem habuiſſe teſtantur & locorum nomina, & ſepulchra eorum qui occubuerunt. Multum temporis, cunctantib. vtriſq;, neq; adoriri hoſtem audentibus extractum eſt: tandem Theſeus cum Apollini rem

Nicæa.

Oraculum.

Pythopolis.

Bellum Amazonicum.

diuinam ex oraculo quodam fecisset, Amazones aggressus est. Pugnatum est mense Boedromione, cuius pugnæ causa in hunc vsq; diem Athenienses sacrificia Boedromia peragunt, mensique inde nomen est Boedromion: vocabuli origo à clamore, cum ad auxilia accurreretur, sublato trahitur. Cleidemus singula accurate persequi cupiens, sinistrum cornu Amazonum tradit ad eum locum conuersum fuisse, qui Amazonium dicitur: dextro eas secundum Chrysam ad Pnycem peruenisse, in quod Athenienses à Museo impetu facto pugnauerint. Sepulchra eorum, qui ceciderint, fuisse apud plateam quæ ad portam fert, qua Chalcodontis sacellum est, hodie Peiraica dicitur. Hac compulsos eos, vsque ad Eumenidum (furias hoc vocabulo Græci significant) fanum vim mulierum declinasse: cæterum à Pallaido, Ardetto & Lycio irruentes, dextrum earum cornu vsque ad castra profligasse, multis earum deiectis. Quarto mense pacem opera Hippolytæ compositam: hoc enim nomen ei, quæ vxor Thesei facta fuerit, non Antiopæ tribuit. Hanc alii perhibent, cum Thesei à parte stans pugnaret, à Molapadia iaculo confixam, eique positam statuam, quæ ad Olympiæ Telluris est. In rebus adeo antiquis historiam non constare, mirum non est, quando sunt etiam, qui dicant saucias Amazones furtim ab Antiopa Chalcidem missas, ibiq; curatas, quasdamq; ibi sepultas eo loco, qui nunc Amazonium dicitur. Bellum pacificatione finitum fuisse, argumento est loci nomen iuxta Theseium, qui Orcomosium à iuramentis ibi præstitis nuncupatur: præterea sacrificium antiquitus Amazonibus ante Thesea peractum. Megarenses quoq; Amazonum bustum ostendunt, quod est Megaræ, cum itur à foro ad Rhun (loci id vocabulum fluuium significat) qua Rhomboides est. Alias quoque apud Chæronæam oppetijsse traditum est, ac ad riuum tumulatas, qui quondam Thermodon, nostra tempestate Hæmon appellatur: qua de re in vita Demosthenis disseruimus. Videtur, ne per Thessaliam quidem Amazonibus iter facile fuisse, nam apud Scotussæam ac Cynoscephalas etiamnum earum sepulchra monstrantur. Hæc de Amazonibus, quæ memoratu digna duximus. Nam quæ Amazonum rebellio ab eo perscripta est, qui Theseidem composuit, nempe ducenti Phædram Theseo ab Antiopa insidias factas

Hippolita.

Orcomosium.

ctas

ctas, adiuuantibus eam reliquis Amazonibus, easq; ab Hercule interfectas, fabulæ ac commento similima est. Mortua Antiopa, Phædram vxorem accepit Theseus, cum filium haberet ex Antiopa Hippolytum, aut, vt Pindaro placet, Demophontem. Calamitas, quæ Phædræ & Hippolyti causa accidit Theseo, quoniã de ea inter historicos & Tragicos nihil discrepat; ita vt ab omnibus illis est exposita accipienda est. Sunt tamen aliæ quoque de nuptiis Thesei narrationes, quę in scena auditæ nunquam sint, initiis parum honestis, infortunatisque exitibus constantes. Nam & Anaxo quædam Trœcenia rapta à Theseo memoratur: & Sinni eum ac Cercyone occiso, vim filiabus eorum fuisse: ductas quoque ab eo Peribœam Aiacis matrem, indè Pherebœam ac Iopam Iphiclis: porro amorem Æglæ, Panopei filiæ, derelinqendæ Ariadnæ (vti supra retulimus) causam fuisse, neque honestam, neque conuenientem: super omnia hæc, raptum Helenæ Atticam bellis impleuisse, ipsi exilio atque exitio vertisse: sed de his post paulo dicemus.

Nuptiæ Thesei cum Phædra. Hippolytus. Demophon. Aliæ nuptiæ Thesei.

Cum eo temporum tractu virtute præstantes viri multos labores obierint, Herodorus Theseum censet nullius participem fuisse, præterquam quod in pugna contra centauros, Lapithas adiuuerit. Alii cum Iasone etiam Colchos petijsse, Meleagroque in apro conficiendo opem tulisse asserunt, indeque prouerbium extitisse: Non sine Theseo. ipsum nullius auxilium requirentem, multa ac præclara facinora edidisse, de eoq; inualuisse vulgatum illud: Alter Hercules.

Thesei labores.

34 Adrasto quoque in impetrandis ijs, qui ad Cadmiam ceciderant, adfuit, non quidem prœlio superatis Thebanis (quod Euripides in Tragœdia finxit) sed mutuo fœdere icto, quæ est plurimorum sententia. Philochorus addit, primum id de cadaueribus recipiendis fœdus compositum. Sed Herculem primo omnium mortuos hostibus reddidisse, in eius vita nos docuimus. Cæterum sepulchra maioris partis Eleutheris cernuntur, ducum Eleusine: id quoq; gratiæ Adrasti à Theseo datum. Euripidis quidem Supplices premuntur, etiam Eleusiniorũ, quæ est Æschyli tragœdia, testimonio: in his ea, quæ modo dixi, Theseus ipse dicens introducitur.

De cadaueribus recipiendis fœdus.

35 Pirithoi amicitiã hoc modo initam ferũt. Maxima erat roboris ac fortitudinis gloria Thesei: eius quo periculum facere posset Pirithous (id enim cupiebat)

Eleuthera. Thesei & Pirithoi coniunctio.

boues quos Marathone Theſeus habebat, abegit, cognitoque eum armatum inſequi, non fugæ ſe dedit, ſed verſo itinere obuiam iuit. Cùm alter alterum vidiſſet, formæ ac audaciæ admiratione mutua correpti, duellũ omiſere priorq; Pirithous dextram protendens ipſum Theſea, boum à ſe auerſorum multã arbitrari iuſſit, ſeq; libenter eius ſententiæ pariturum affirmauit. Theſeus multam remiſit, & ad amicitiam ſocietatemq; eum provocauit: amicitiamq; tum iuramento ſanxerunt.

Nuptiæ Pirithoi & Deidamiæ. Lapitharum contra Centauros bellum.

Pòſt cùm Deidamiam duxiſſet Pirithous, petijt à Theſeo vt ad nuptias veniret, regionemque perluſtraret eam, ac Lapithas conveniret. Vocarat autem etiam Centauros ad conuiuium: qui cum petulanter libidines ſuas exercerent, vinoque graues à mulieribus ſibi non temperarent, verſi ad vindictam Lapithæ partim eorum obtruncauerunt, reliquos deinde bello victos regione eiecerunt, Theſeo pugnam ac bellum adiuuante. Herodorus nõ eo modo rem actam, ſed commiſſo demum bello Theſeum auxilio Lapithis veniſſe ſcribit: ibique primum ei Herculis coram videndi copiam factam, operæprecium arbitrato, vt eum, qui tum, errorum atque ærumnarum fine facto, ad requiem ſe dederat, Trachine conveniret: congreſſumque hunc eorum multo cum honore, beneuolentia, ac laudibus inter ipſos factum. Tamen his potius accedo, qui eos ſæpenumerò vna fuiſſe memoriæ prodiderunt, initiatumque ſacris Herculem opera Theſei, qui luſtrationem etiam, quapropter quædam inconſultò in ſe admiſſa flagitia Hercules egerit, initiationi præmiſerit.

Theſeus Helenam rapit.

Verùm Theſeus, cum iam quinquageſimum annum attigiſſet, præter ætatem Helenam rapuit, vt Hellanicus tradit.

Idas, Lynceus.

Quapropter quidam eius hoc crimen, tanquam reliquorum maximum, purgantes, non ipſum Helenæ raptorem fuiſſe aſſerunt: ſed raptam ab Ida & Lynceo depoſiti nomine accepiſſe, repetentibusque Caſtori & Polluci non conceſſiſſe.

Enarſphorus.

Quibuſdam magis probatur, à Tyndareo Helenam Theſeo traditam, timente Enarſphorum Hippocoontis filium: qui vt ſibi, quanquam impubis adhuc daretur, magna vi contendebat. Quæ veritati proxima, ac pluribus teſtibus firmata ſunt, ita
36 habent.

Diana Orthia.

Cum Pirithoo Theſeus Spartam venit: ibi Helenam puellam in templo Dianæ Orthiæ ſaltantem rapientes aufugerunt: ac cùm qui ad inſequendum miſſi erant, non vltra

tra

tra Tegeam processissent, euitato periculo, Peleponneso
peragrata, pacti sunt inter se, vt vtri sors fauisset, is Helenam
vxorem haberet, alterique in aliis nuptiis conficiendis ope-
nam nauaret. Sorte iacta, Theseo Helena contigit: is virgi-
nem acceptam, nec dum nuptiis maturam, Aphidnas de- *Aphidnae.*
portauit, ac vna cum sua matre, Aphidno amico suo adser- *Aphidnus.*
uandam tradidit: mandato, caueret ne quis rescisceret. Ipse
ministerium pactum, vt praestaret Pirithoo, comitatus, eum
est in Epirum proficiscentem, propter Aidonei Molosso-
rum regis filiam. Is vxori nomen Proserpinae indiderat, filia 37
Cora vocata, & canem praeterea suum Cerberum dixerat;
edicto, vt qui filiam suam in matrimonium peteret, ita ea
potiretur, si cum cane isto congressus superior fuisset. At
enim cum Pirithoum ac Theseum non ambiendae, sed ra- *Pirithous*
piendae virginis causa venisse sentiret, manus eis iniecit, ac *perit.*
Pirithoum statim, cani obiectum necauit, Theseum in cu- *Theseus*
stodia detinuit. Interea loci Menestheus Petei filius, cui *capitur.*
pater Orneus, auus Erechtheus fuit, primus inter homi- 38
nes, qui populi animos sibi deuincire ac gratiam plebis in
dicendo captare intenderit, potentum coitionem effecit,
eosque dictis accendit, iam dudum Theseo infensos, existi-
mantesque hunc omnibus populis in vnam vrbem conclu-
sis, erepta singulis patriciis magistratus ac regni facultate,
omnibus iis subditorum ac seruorum loco vti: idemque
vulgus vrbanum concitauit calumniando, Videre ipsos so-
mnium modo libertatis, reuera eo spoliatos patria quem-
que sua ac penatibus, vt pro multis bonis ac genuinis regi-
bus vnicum dominum, eumque aduenam extraneumq; su-
spicerent. Haec illo agitante, bellum à Tyndar[i] filiis Ca- *Castores*
store ac Polluce illatum Athenis, rerum nouarum studio *bellum At-*
magnum momentum attulit: ac sunt qui Castores omni- *ticae infe-*
no Menesthei monitu ad Athenas duxisse militem credant. *runt.*
primo omni maleficio abstinentes, sororé reposcebant,
ciuibus respondentibus neque apud se eam esse, neq; notum
sibi vbi locorum sit relicta, ita bellum pararunt. Ibi Acade- *Academi*
mus quidam iis Helenam esse Apidnis occultatam indicat, *indicium.*
incertum qua id sibi ratione compertum. Itaque & viuo ei
honores à Tyndaridis habiti, & saepe inferioribus tempori-
bus Lacedaemonii in Atticam irrumpentes, totamque re-
gionem vastantes, Academiae propter Academum peper-

 cerunt.

cerunt. Dicæarchus vero autor est, eo tempore duos Arcades Tyndaridis in bellum comites iuisse, Echedemum & Marathum: quorum ab altero Echedemia dicta sit, quę nobis est Academia: ab altero Marathon curia: cum se hic oraculo ductus sponte mactandum ante instructam aciem dedisset. Tyndaridæ Aphidnas peruenerunt: pugnaque secunda facta, oppidum vi ceperunt. Ibi narrant Alycum Scironis filium, commilitonem Tyndaridarum oppetiisse, locumq; Megaricæ regionis in quo is tumulatus est, nomen ab eo habere. Hereas ab ipso Theseo ad Aphidnas interfectum Alycum scribit: cui rei testimonium perhibeant etiam hi de Alyco versus:

——Quem quondam in populosa fortis Aphidna
Formosæ pugnantem Helenæ vita exuit ergo
Theseus ——

59 Attamen non est simile veri, præsente Theseo, matrem eius ac Aphidnas in potestatem hostiũ venisse. Aphidnis captis, metu correptis ciuibus Menestheus suasit, vt in vrbẽ reciperent Tyndaridas, ac amice tractarent: quippe cum hi solum Theseum, lacessiti iniuria, bello petiissent, reliquos homines beneficiis ac salute impertirent. Id eius consiliũ Tyndaridarum facta comprobauerunt. Neq; enim cũ omnium potiti essent, quicquam postulauere, quam vt sacris initiarentur: nihilominus ad vrbem, quam Hercules, pertinentes. Consecuti sunt hoc, adoptante eos Aphidno, sicut olim Pylius Herculem: diuiniq; ipsis honores, & vt Anaces nominarentur, tributi sunt. Id nominis an propter inducias, quas anochas Græca lingua affert: an quia curam operamq; dederant, ne quis maleficium acciperet, cum tantus esset in vrbe exercitus (Anacos enim habere dicuntur, qui quamcunque rem tutantur custodiuntque, vnde fortassis Græcis reges Anactes nuncupati) adepti sint, parum conuenit. Neque desunt, qui propterea quod eorum sidera apparent, ita appellatos existiment: ano enim, quod significat supra, Atticorum lingua Anecas pronunciari, & Anecathen esse iisdem idem ꝙ aliis Græcis Anothen, Latinis est desuper. Ætheram Thesei matrem captiuam tradunt Lacedæmonẽ abductam esse, inde cũ Helena Troiam: Testimonioq; Homeri cõfirmant, qui eam Helenæ comitem fuisse hoc versu adferat:

Initiatio,

Anaces qui.

Ilia. γ. 144.

Exsertus Clymenem oculis, Pittheidaq; Æthram.

Alii

Alij hunc versum improbant, perinde atq; fabulam de Munycho: quem cum Laodice ex Demophonte furtim sustulisset, Troiæ Æthræ auxilio educatum memorant. Verum enimuero Ister libro Atticæ historiæ XIII. peculiarem quãdam, ac à reliquis diuersam de Æthra narrationem vulgauit scilicet Alexandrum, qui Thessalis est Paris, ad Sperchium prœlio ab Achille superatum fuisse: atqui Hectorem Trœzene capta & direpta Æthram, quæ ibi fuerat relicta, abduxisse. Sed multa absurda insunt. Cæterum Aidoneus cum Herculem hospitio excepisset, ac forte mentionem Thesei & Pirithoi fecisset, & quam ob rem venissent, quasque deprehensi pœnas dedissent: ægre id tulit Hercules, hunc ignobili exitu perijsse, illum perire. Itaque arbitratus si Pirithoi causa Aidoneum incusaret, nihil se profecturum, id ab eo sibi gratiæ dari petijt, vt Theseus liberaretur. Quod cum à rege obtinuisset dimissus Theseus Athenas redijt, nondum prorsus oppressis suis amicis. Quo quidem tempore quæcunque templa sibi à ciuibus data habuerat, omnia ea Herculi consecrauit, ac pro Theseis Herculea nuncupauit: quatuor tantum demtis, si Philochoro credimus. Sed cum regnare statim, sicut ante, vellet, ac rempub. gerere: in factiones incidit, ac turbas, inuenitque eos, quos reliquerat sibi infensos, id ad odium adiecisse, ne ipsum timerent: ac magnam populi partem corruptam offendit, qui potius demulceri obsequio, quam taciti imperata facere vellent. Eam ob causam cum vim pararet, gratis ad plebem aliorum concionibus atque factionibus superatus, tandem rebus desperatis, liberos in Eubœam ad Elephenorem Chalcodontis filium clam emisit: ipse in Gargetto Athenienses execratus (vbi nunc Araterium, quasi locus imprecationum est) in Scyrum nauigauit: quod sibi cum eius insulæ hominibus amicitiam, ac prædia ibi paterna esse putaret. Scyriorum regnum eo tempore Lycomedes habebat. Ad hunc Theseus se contulit, agrosque sibi reddi, vt habitaturus ibi, poposcit: alii auxilium contra Athenienses petijsse aiunt. At Lycomedes, siue gloriam viri suspectam habens, siue vt rem Menestheo gratam faceret: in promontorium regionis Theseum produxit, tanquam inde monstraturus agros, proturbatumque de saxis perdidit. Quidã lapsum fortuitò, nemine impellente, perhibent,

40

Hercules Theseum liberat.

Herculis templa Athenis.

41

Thesei imprecatio & exilium.

Lycomedes: Thesei interitus.

Menestheus rex Atheniensium.

cum more suo post cœnā deambularet. Quo Theseus periit tempore, nemini ipsius mors curæ fuit: sed Menestheus rex Atheniensium factus est, filij Thesei priuatam agentes vitam, cum Elephenore ad Troiam sunt profecti, ibi Menestheo mortuo reuersi in patriam, regnum receperunt. Posterioribus vero temporibus Athenienses, vt Theseum tanquam heröem venerarentur, cum alia mouerunt, tum quod in Marathonia contra Medos pugna multi fuerunt, qui se vmbram Thesei armatam vidisse ante aciem Græcorum barbaris irruentem putarent.

Oraculum.

Post Medicum bellum, Phædone imperante, cum Athenienses oraculum consuluissent, responsum est à Pythia, vt ossa Thesei reciperent, ac recondita reuerenter apud se retinerēt. Difficultas in ijs recipiendis erat maxima, inueniendoq; sepulcro, quod cum barbaris Scyrū inhabitātibus nulla essent commercia, moresque eorum difficiles.

Cimon ossa Thesei inuenit.

Verumtamen Cimon cum insulam eam cepisset, (vt in eius vita scripsimus) ac magno ea studio inquireret: videns aquilam rostro (sic enim proditum est memoriæ) quēdam collem recludere, ac vnguibus moliri, Deûm beneficio coniectatus ibi esse ea, effodit. Inuentus est loculus magni corporis, adiectaq; cuspis ærea & gladius. Hæc cum in triremi attulisset Cimon domum, læti Athenienses, tanquam si ipse Theseus in vrbem redierit, illustri pompa obuiam progressi, peractis sacrificiis, exceperunt.

Sepulcrum Thesei.

Sepulcrum Theseo media vrbis regione, qua nunc Gymnasium est, conditum: idque seruis, ac omnibus inferioris sortis hominibus, qui vim potentiorum metuunt, asylum constitutum: quod Theseus patronus, & ad opem ferendam promptus fuisset, precationesq; miserorum humaniter accepisset. Sacrificium ei maximum fit octauo die mensis Pyanepsionis: qua die cum adolescentibus è Creta redijt. Quinetiam octauo cuiusuis mensis die ipsum colūt: siue quod primus eius Trœzene aduentus incidit in diem octauum Hecatombæonis, quēmadmodū Diodorus (qui à diligenti rerum expositione Periergetes dicitur) scriptum reliquit: seu quod hunc magis quam reliquos, numerum conuenire existiment Theseo, qui Neptuni filius sit creditus: nam octauo cuiusq; mensis die Neptunum honorant.

Neptunus. Octonarius.

Scilicet octonarius numerus, cum sit primus cubus à pari numero productus, duplamq; ad primum quadratum rationem

tionem

tionem obtineat, habet in se cōstantiam, immobilitatemque, quæ naturæ Neptuni congruunt: cui Asphalij & Gæaochi cognomenta à firmitate, & quia terram contineat, imposita sunt. *Asphalius. Gæaochus.*

IN THESEVM PLVTARCHI.
Interpretis Annotationes

VTILE *est admodum scire; qua quis ætate, quib. temporibus vixerit, quorum hominum fuerit æqualis. Id quamuis de Theseo indicare difficilius est, quia ante olympiadas fuit: tamen cum Helena puella sit ab ipso rapta, cum filij eius in Troiano bello fuerint, cum ipse Herculis amicitiam coluerit. colligi ex ijs quæ apud Clement. Alexandrinum lib. I. στρωμάτ. apud Dionysium Halicar. lib. I. de antiquitate Romana, apud alios multos historiarum & annalium scriptores demonstrantur, potest, à Romulo & Roma ad Aeneam vsque & Troiam tempora repetentibus nobis, Theseum annis circiter ante Romam conditam* CCCCL. *floruisse. (nam quos quidem initio Romæ pro meta quasi & scopo vtemur, ad quem dirigamus omnes alias historias, & ad hos quasi carceres reuocemus; quādo neq; de annis à creato mundo elapsis certum & firmum quicquam adhuc traditum est: & si quis ad natales Christi referre tempora velit, nullo id negocio facere poßit, cum constet fere, anno ab V.C.* IↃCCLI. *Christum natum.) Plutarchus quidem autor in vita Cimonis est, ossa Thesei* CCCC. *circiter post exilium eius annis Athenas à Cimone reportata fuisse, id autem apparet circa annum Romæ* CCXXC *factum fuisse: vt vix* CL. *annis aut ad summum* CC. *ante Romam conditam viguisse Theseum, inde iudicari poßit. Sed & is locus (vt multi alij) mendosus haud iniuria, opinor, censeri potest. & si hoc non sit, aliam à nostra & recepta supputationem sequi Plutarchus potuit: quando non vnam, sed plures, ipse Dionysius refert. Cæterum Soßius iste Senecio, cuius tam nobilis est in*

Plutarchianis lucubrationib. mentio, quatuor sub Traiano gesſit consolatus, vt ex annalibus patet. Fuiſſe eũ in ſummo apud Imperatorem honore, Xiphilinus ſcribit ex Dione.

1 Quod eſt apud Æſchylum.] *Verſus ſunt de Tragœdia, cui titulus* ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις.

2 Ambo præſtanteis.] *Verſus eſt Homericus Ilia. κ. 281. Idæi præconis ad Hectorem & Aiacem.*

3 Siquidem ea quæ vt minimum.] *Lapus hæc verba ad ea quæ de natalib. Theſei ſequuntur, retulit. Ego ſecutus ſum diſtinctionem Græci codicis: videtur enim Plutarchus hæc dixiſſe, fabulæ cauſa remouendæ, quæ de Romulo in cœlum rapto fertur.*

4 Euripides.] *Initio Hippolyti coronati.*

5 Optime vir.] *In Græco eſt* δῆμον ἀθηναίων εἰσαφικέσθαι. *Legendum eſſe* ἀφικέσθαι, *ratio carminis docet. Iiſdem fere verbis recitat hoc oraculum Aegeus Medeæ apud Euripidem. Iſacius in Lycophronem eadem copioſe exponit, & ipſum oraculum hoc modo: (quam quidem genuinam lectionem eſſe puto:)*

ἀσκοῦ τὸν προὔχοντα ποδεῶνα φέρτατε λαῶν
μὴ λύσῃς, πρὶν ἐς ἄκρον ἀθηναίων ἀφίκηαι.

6 Sub ſaxum ingens.] *Eſſe in via ab Hermione Trœzenum euntibus ait & deſcribit Pauſan. lib. 2.*

7 Vtrobiq; vi Græci.] *Hoc addidi de meo, perſpicuitatis cauſa. nam &* υἱὸς θετὸς *adopticius dicitur,* παρὰ τὸ τιθέναι: ἀς θέσις *adoptio. & cum* τίθημι *ſit pono, à monumentis iſtis repoſitis dici potuit* Θησεὺς.

8 Quod de Abantibus Homerus.] *In Bœotia, 542. vocãs eos* ὄπιθεν κομόωντας, *crinito occipite. Cæterũ de more comam Deo nuncupandi, & conſecrandi. Pauſanias hæc.* τὸ δὲ ἕτερον ἀνάθημα κειρομένου τὴν κόμην παιδὸς οἱ ἐπὶ τῷ κηφισσῷ· καὶ καθεστάναι δὲ ἐκ παλαιοῦ καὶ τοῖς πᾶσι τοῦτο Ἕλλησι, τῇ Ὁμήρου τὶς ἂν τεκμαίροιτο ποιήσει, ὃς τὸν Πη-

λέα

λέα εὔξασθαί φησι τῷ Σπερχειῷ κερεῖν, ἀνασωθέντος ἐκ Τροίας Ἀχιλλέως, τὴν κόμην. *Atticis. Locus Homeri est Iliad.* ψ.140.

9 In Isthmo Sinnim.] *Ouid.7.Metamorph. Scinim nominat.*

Occidit ille Scinis, &c.——

Locus est videndus: continet enim horum Thesei facinorum elegantem recensionem. Et Pausanias vnico N, σίνιν scribit. Apud Aristot.3.Rhetor.3.legitur Σκίρων σίννις ἀνήρ.

10 Et spinis densis obsitum.] ἀσφάραγγον. *Lego, vt alii scribunt,* ἀσφάραγον. *Cur spinam verterim, Suidas docebit. & Eustathius ait in Iliadis 21. esse* τὸ ἐκ τῶν ἀκανθῶν ἀναφυόμενον. *Stœben ex spinosarum herbarum numero esse, apparet ex Plin.21.16.*

11 Cæterum sus Crommyonia.] *Ouid. Cromyonia, vnico M scribit.*

Quodque suam securus arat Cromyona colonus.

Apud Pausaniam in Atticis legitur, ὗς τῆς κορινθίας ἐν κρομμυῶνι. *Sed rursus initio Corinth.* κρωμύων, ἀπὸ τοῦ κρώμου τοῦ ποσειδῶνος. *Stephano est* κρεμμύων, *Plinio Cremyon. Strabo lib.8.* κρομύων *habet. De hoc vide nostrum geographicum Onomasticon.*

12 Sunt qui Phæam mulierem latronem.] *Lego enim non* λῃστείδω *sed* λῃστεία. *alioquin fuit vertendū, Sunt qui Phœam vxorē Lestridi fuisse perhibeant: quod non admitto.*

13 Hermione Damastem Procrustem interfecit.] *Græca sic habent:* καὶ μικρὸν προσελθὼν. Δαμάστην ἐν Ἑρμιόνῃ τὸν Προκρούστην, ἀναγκάσας αὐτὸν ἀπισοῦν τοῖς κλιντῆρσιν, ὥσπερ τοὺς ξένους ἐκεῖνος. *Lapus cum verterit,* Cū domuisset Procrustem, *dubitasse mihi de voce* δαμάστην *videtur, aut legisse* ἐδάμασεν: *etsi verbo nihil est opus, cum à superioribus hæc pendeant, alias & ipse dubitarem, nisi articulus* τὸν *ostenderet Damasten nomen, Procrustem cognomentum esse.*

esse.cum nemo scriptorum, quod ego sciam, Procrusten nomine Damastæ affecerit. Pausanias in Atticis : πρὸς τούτῳ τῷ Κηφισσῷ λῃστὴν πολυπήμονα ὄνομα, Προκρούστην δὲ ἐπίκλησιν, Θησεὺς ἀπέκτεινεν. *Ouid.*

Vidit & immanem Cephisias ora Procrusten. Neque hæc verba ἀπισουν̃ τοῖς κλιντῆρσι *, sunt admodum euidentia: ideoq; (vt arbitror) à Lapo, præterita. Videntur mihi hoc significare, latronē illum hospites in lectum aut culcitram collocasse, & eorū artus tantisper extendisse, dum luxatis membris longitudinem lecti implerent, atq; ea vi ijs mortē attulisse: quod sit* προκρούειν. *Quod idem fere traditum à Diodore Siculo. lib. 5. inueni. Certe autor argumenti* Ἰσθμίων *Pindari, siue is est Triclinius, Procrustæ cognomentum Sinidi tribuit: cum quo tamen reliqui dissentiunt.* ἐν Ἑρμίονι *autem locum significat in Isthmo, vt apparet ex Plinij lib. 4. cap. 51. & lib. Strabonis 8. & Pausania, atque aliis.*

14 Eius mensis qui Græcis Hecatombæon.] *Quia parum constat, quomodo Græci, & Attici præsertim, menses Latinis nostris respondeant, & neque interpretib. ea de re cū aliis, neq; secum fere ipsis conuenit: malui Græcum nomen relinquere. Dicam sub finem totius operis hac de re quædam.*

15 Eductum cultrum, quasi ad propositas carnes secandas.] *Gladium vertit Lapus, quod est in Græca* μάχαιραν *: satis inconuenienter, ne dicam imperite. Capulo gladii agnitū Theseum facile concedo, sicut est apud Ouidium:*

μάχαιρα.

Cum pater in capulo gladii cognouit eburno
Signa sui generis.——

Eum ergo vt ostentaret Theseus, educendi cultri gratia protulit. Animaduerti etiam apud Homerum μάχαιραν *esse cultrum,* ξίφος *gladiū. Locum adscribam ex Iliad.* γ. 271,

Ἀτρείδης δ' ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
ἥ οἱ πὰρ ξίφεος μέγα κουλεὸν αἰὲν ἄωρτο,
ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας.——

Scholion

Scholion μάχαιραν νυῦ τὸ παρὰ τὸ ξίφος μικρὸν μαχαίειον λέγει. Est & apud Herodotum lib. 2. οὐδὲ κρέως καθαροῦ βοὸς διατετμημένου ἑλληνικῇ μαχαίρῃ γεύσεται Αἰγύπτιος: id est cultro, haud quidem dubie. ne dicam Halicarnasseum Dionysium libro II non semel scribere, Virginiam, cum vindiciæ essent ab Appio Claudio ab libertate decretæ, à patre suo cultro lanij confossam: μαγειρικῇ μαχαίρᾳ. Et nostrates sane homines qui vulgari & impolito vtuntur sermone, etiam gladios Messer nominant: cum culter sic Germanice dicatur, voce à Græco μάχειρα deducta, vti apparet & quidem ipse Plutarchus cum loquitur de gladio hoc, qui esset γνώρισμα Thesei, non μάχαιραν dicit, sed ξίφος. Idem μάχαιραν pro cultro posuit haud dubie in Laconicis. Τιμοθέου ἀγωνιζομένου τὰ κάρνεια, εἷς τῶν ἐφόρων μάχαιραν λαβὼν, ἠρώτησεν αὐτὸν ἐκ ποτέρου τῶν μετρῶν ἀποτέμοι τάς πλείους τῶν ἑπτὰ χορδῶν.

16 Septa esse in Delphinio.] περίφρασον: lego περίφρακτον. Delphinium autem templum Athenis erat, Apollini dedicatum: Suidas, & mox ipse Plutarchus Apollinis Delphinij meminit. & Eustath. in φ. Iliad. δικαστήριον fuisse Athenis eo nomine scribit, vbi de cædibus iudicaretur. ἑρμῆς porro frequenter statuam Mercurialem significat: vnde illa ἑρμῶν περικοπὴ ex Thucydide infra in Alcibiade & Hermæ Pentelici apud Ciceronem ad Atticum. Lapus templi partem reddiderat.

17 Sphetta Gargetto.] Pagi sunt apud Athenas, de quibus in Onomastico Geographico

18 Pallenæis cum Agnusiis.] Nomina sunt curiarum Atticarum quod non intellexit corrector iste Latinæ versionis, qui pro παλληναίων reponendum arbitratur παλλαντιδῶν: quasi vero curia non ab his nomen habuerit. Idem pro ἑκαλήνην, quod est ab Hecale diminutionem, mallet ἑκαλίσκην. Quasi vero ὑποκοριστικὸν aliter non potuerit, quam trito illo modo formari.

19 Tetra-

19 Tetrapolis habitatoribus.] *Hoc est Atticæ, quam quatuor vrbibus habebant, Oenoa, Probalintho, Tricorytho, Marathone, vt refert Stephanus. Sex. Pompeius Festus aliter, Quadrurbem, inquit. Athenas Accius appellauit, quod scilicet ex quatuor vrbib. in vnum domicilia tulere, Braurone, Eleusine, Sunio, Piræeo: sed hæc alias. Hinc apud Euripidem populus Atheniensis* τετράπτολις ξύνοικος λαὸς *dicitur,* ἡρακλείδαις: *quippe cum ex quatuor vnum Theseus cōposuisset, vt sequetur apud Plutarchum. Ceterum Strabo, grauis autor, Tetrapolim vnam è duodecim ciuitatibus facit, in quas Atticam hominum turbam digesserit Cecrops, & quis in vnam deinde Theseus redegerit. lib. 9.*

20 Homerus colloquio Iouis.] *Locus est Vlyssea 19. vbi* διὸς ὀαριστὴν *vocat. Hor. 1. Carm. oda 28. sic vertit:*

Et Iouis arcanis Minos admissus. ——

ὀαρίζειν. *Est autem* ὀαρίζειν, *colloqui cum aliquo, non nugas, sed seria, & res arcanas tractandi causa: quod & hinc apparet, & ex eo, quod Græci ob hoc vxores* ὄαρους *vocant. quo vocabulo & Homerus ita vsus est libro Iliadis nono.*

ἀνδράσι μαρναμένοις ὀάρων ἕνεκα σφετεράων.

21 Quod is, cum omnis mali causa.] *Diodorus lib. 4. (quintum alij citant, quod alteram primi libri partem pro secundo libro, hunc pro tertio accipiunt) ait, Androgeon ab Aegeo, metuente ne is cum Pallantis filiis societatem sui regno pellendi coiret, apud Oenoen positis insidiis occisum. Corrector iste annotauit, Diodorum scribere, id apud Thebas factum. quasi vero non paulo ante docuerimus, Oenoen Atticæ fuisse.*

22 In Phalero.] *Portus est Atticæ, vnde Demetrio Phalerei cognomentum.*

23 Ei placide respondit.] τούτῳ μὲν ἀπεκρίνατο πράως ὁ Θησεὺς παραιτούμενος, *&c. sic legendum est, vt sensus constet.*

24 Partim in Attica statim naues.] *Sensus est is, opinor, quē extuli. Græca sunt monstrose corrupta, τλὼ μεν ἐυθυμαιταδῶν ἀυτοθιμακεδὼν. ἐυθὺ puto & ἀυτόθι μακεδὼν. Sed μαιταδῶν quid fuerit, dicant, qui in meliori exemplari viderint: vnico enim nobis vti contigit Basiliensi. Hæc cum scripsissem, antequam Gallicam versionem consuluissem, vt eam inspexi, deprehendi Amiotum legisse, ἐν θυμοιταδῶν, ac fortasse etiam aliquid amplius habuisse, si hic nō est ἔλλειψις. Sic enim vertit, au bourg de Thymetades. q. d. in castello aut oppido Thymœtadarum: vt appareat eam fuisse familiam Atticam, Theseo coniunctam necessitate. Sane apud Pausan. lib. 2. legi, vltimum Theseidarum regum Athenis nomē Thymœtæ gessisse, si quid hoc ad coniecturam facit. Meminit & schol. Aristoph. & Suidas, Thymœtadarum cognomen tum Acharnensibus tribui solitum, vti agrestibus & duris. Enimuero apud Stephanum Θυματάδαι leguntur curia (δῆμος) Hippothoontidis Atticæ tribus, constanter hoc, & serie literarum οι in secundam syllabam non admittente, vt ἐν θυματαδῶν legi non absurde suspicari liceat, aut ἐν Θυμαιταδῶν, malim tamē οι diphthongum. neq; enim semel literarum series titubat apud Stephanum.*

25 Suspendio vitam finiuisse.] *ἀπάγξασθαι legi pro ἀπάξασθαι: vti non est obscurum.*

26 Inseruisse Homeri Necyiæ.] *hoc est libro Vlisseæ vndecimo. sic autem cum alii. tum Cicero 1. Tusc. quæst. nominat hunc librum, quod Vlyssis ad manes descensum exponat.*

27 Gorpiæi mensis.] *Hunc fere Septembrē interpretantur. Suidas γορδιαῖον ait esse τὸν σεπτέμβριον κατὰ τοὺς μακέδονας Gordiæum. Sed & Hesychius in voce A B, γορπιαῖον perhibet.*

28 Ficus & pingues.] *εἰρεσιώνην cur frondem lemniscatam veterim, facile eruditi intelligunt. Cæterum hi ver-*

sus

sus alibi aliter leguntur. Nam & in primo φέρει malo, quod est apud Eustathium (quem legent studiosi huius rei cognoscendæ, sub finem Commentariorum in XX. Iliadis) Varinum, Suidam, & Clementem, Alex. initio quarti Stromatum, quam φέρειν. & cùm hic atque apud Clementem sit ἀναψήσασθαι, apud Suidam ἀποψήσασθαι, apud Varinum ὑποψήσασθαι, atque etiam ἐπικρήσασθαι, ex Eustathio hoc legitur. deinde ibidem κύλιξ legitur, & ὅπως atque ἵνα pro ὡς. Ego sensum obseruaui. Extat de Eiresiona etiam Homeri carmen in vita eius apud Herodotum, (siquidem is est auctor) & Suidam.

29 Astu ipsum & vrbem] *Sic Cicero. 2 de Legibus: Atticos Theseus migrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit. Et Terentius in Eunucho: An ille in astu venit? de Chærea, qui ex Piræeo se in vrbem contulisset. Cæterum pro* ἵδονται *mallem* ἵδρυται *legere.*

30 Hæc non sunt Peloponnesus.] *in Græco ita lege,* ὧν ἔφραζε τὰ μὲν πρὸς ἕω τάδ' οὐχὶ, *&c. vt versus qui sint, intelligatur. Apud Strabonem libro 3. hos versus adducentem non* οὐχὶ *est, sed* οὐχ ἥ.

θεωρὶς *Nauis*

31 Nauis qua spectatum venirent] θεωρὶς, *ego hic quasi ad verbum verti. Est autem Theoris nauis publica Atheniensium, vt Paralus, vt Salaminia, de quib. alibi. Hanc autem quotannis solebant, Delphos mittere ex voto Thesei, qui ea in Cretam vectus, reuectusq; inde fuerat: eaq; missa, dum rediret, quasi iustitium Athenis erat. de qua re legatur initium Phædonis Platonici, Suidas, interpretes Aeschyli* ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, *alii. Inde videtur dictus* θεωρὸς, *qua voce in Camillo est, & Demetrio, & alibi vsus Plutarchus. ne Demosthenem & alios adducam. Cæterùm ex hoc loco apparet, nauim theorida non Delphos modò, sed & aliò publicè ad spectacula & sacrificia mitti consueuisse.*

32. Quâ rhomboides est.] ὅπου τὸ ῥομβοειδὲς, *figura est*

parallelis

parallelis vtrinq; sed non omnibus æqualibus lineis, angulisq; non rectis contenta quadrilatera. Sed cuius rei figura sit, sepulchrine, an alius, an vero proprium hic sit nomen, in Græco non exprimitur. Itaque sic reliquimus.

33 Theseidem.] poema de Theseo.

34 Cadmiam.] arcem Thebanam, quod satis est notum. Locus Euripidis est in Supplicibus.

35 Eleutheris.] Oppidum est Atticæ quod versus Bœotiā ꝓ limite aliquādo fuit. Pausan. Atticis. Porro quæ post Deidamia dicitur, eā, alii Hippodamen, & Hippodameiā nomināt.

36 Cum Pirithoo Theseus Spartā venit.] In Græco est simpliciter, ἦλθον μὲ εἰς σπάρτην ἀμφότεροι: ita vt videantur quædā hic deesse, nulla enim Pirithoi & Thesei ꝑcessit mentio: de quibus tamen autorem loqui sequentia indicant.

37 Is vxori nomen Proserpinæ.] In Græco ita omninò est vti ego reddidi. Lapus tritam, vt opinor, fabulam potius sequendam ratus, reginā Cereris nomine, filiam Proserpinam edidit: idemq; est apud Amiotum. Alioquin Aidoneus Pluto Græcis est, cui non Cererem, sed huius filiam Proserpinam, raptam ab eo, coniugem fuisse fabulæ loquuntur. Atq; de hoc etiam illis conuenit, Peirithoum non ad filiam Proserpinæ, sed ipsammet Plutonis coniugē rapiendam auxiliatore Theseo profectum. Plutarchus ergo alios autores, qui mythologiam tradiderint secutus videtur. Res non est summi momenti: fuit tamen obiter notanda.

38 Menestheus Petei filius.] ὁ πετεῶς. Lapus errorem libri secutus, Menestheus Petensis. Scribendum ὁ πετεῶ, notum est vel ex illo Homerico, Iliad. β.

——υἱὸς πετεῶο μενεσθεύς.

Meminitque eodem modo in Corinth. Pausanias.

39 Matrem eius ad Aphidnas.] Male in Græco ἀθήνας pro ἀφίδνας. Paulo ante Echedemum pro Echemo legi, analogiæ fidem secutus.

40 Exertis Clymene.] *Locus est Iliad.3. Vide quæ ibi annotauit Scholiastes, & Calabrum lib.14. de Munito multa sunt apud Lycophronem, nam Munitum ille vocat, μούνιτον, qui heic Munychus rectius videtur legi. Quo loco quam & arroganter & stulte (vt sæpenumero) doctissimum poetam interpres Zezes, nescio quarum argutiarum ostentandarum gratia, insectetur, suique oblitum nugetur, ostendam (Deo volente) in Variis meis aliquando lectionibus.*

41 Inuenitque eos, quos reliquerat sibi infensos, id ad odium suum adiecisse.] *In Græco legitur,* οὓς μὲν ἀπέλιπε μισοῦντας αὐτὸν, εὑρίσκων τῷ μὴ φοβεῖσθαι τὸ μισεῖν προσειληφότας. *Lapus ita vertit, vt haud dubie legerit,* οὓς μὲν ἀπέλιπε, μισοῦντας αὐτὸν εὑρίσκων, τῷ μὴ φοβεῖσθαι, *&c. Neutram lectionem cur probem, aperiam. Lapi, eo locum non habet, quod neq; omnes, quos reliquerat Athenis Theseus, ipsum oderant: & qui ante odissent, tum demum adducto in contemtum Theseo, etiam non metuebant. Tacitum enim odium contemtui aperto anteire, & manifestæ inimicitiæ, solet: non contra. Quare ne nostri quidem codicis lectio constat: sed ita est emendanda,* οὓς μὲν ἀπέλιπε μισοῦντας αὐτὸν εὑρίσκων τὸ μὴ φοβεῖσθαι τῷ μισεῖν προσειληφότας. *Hoc vt ita esse intelligas, considera illam vocem tyrannorum: Oderint, dum metuant. Estq; sapienter dictum à*

Lib.18. *Diodoro Siculo:* τὸ γὰρ ἐν ταῖς εὐτυχίαις σιωπώμενον μῖσος, ὅταν ἐκ μεταβολῆς ἐν ταῖς ἀτυχίαις ἐκραγῇ ταῖς ὀργαῖς, ἀποθηριοῦται πρὸς τοὺς μισουμένους. *Qui, inquit, rebus vtentem secundis aliquem tacite oderunt: si eius fortuna in aduersam mutata indignatio hæc erumpat, plane aduersum eos, qui odio sunt ipsis, efferantur. Sed hæc satis. Cæterum quod de templis à Theseo Herculi dedicatis dicitur, id Euripides etiam significauit in Hercule furente, pagina à fine secunda.*

PLVTAR-

PLVTARCHI ROMVLVS, GVILIELmo Xylandro, Augustano, interprete.

MAGNVM illud Romæ nomen, cuius ad omnes homines gloria se extulit, à quo vrbi inditum quamuè ob causam sit, in confesso apud scriptores historiarum non est. Nonnulli Pelasgos, cum plerasque orbis terrarum partes peruagati, plurimos mortales subegissent, ibi consedisse, ac ab armorum vi nomen hoc vrbi tribuisse tradunt: nam eorum lingua, Romæ vocabulo robur exprimitur. Alij Troia capta quosdam Troianos effugisse, nactosq; naues, vento ad Tyrrheniam (quæ eadem Etruria est) delatos iuxta flumen Tiberim appulisse. Ibi mulieribus eorum animum iam despondentibus, per tæsisq; maritimæ iactationis, quandam genere & opinione prudentiæ reliquis præstantem, Romam nomine consilium comburendarum nauium dedisse. Quod vbi factum fuerit, primo viros stomachatos, deinde necessitate compulsos apud Pallantium vrbē condidisse: vbi cum nō multo tempore exacto spe felicius viuerent, agri bonitatem, ac vicinorum hospitalitatem experti, inter alios Romæ tributos honores, vrbem quoque eos istius nomine, vt cuius ipsa autor extitisset, insigniuisse. Exinde etiam hunc morē obtinuisse, vt mulieres cognatos suos, ac maritos osculo salutarēt. nam illas, quo tempore naues incenderāt, viros osculando demulsisse, iramq; blandiendo & deprecando leniisse. Iterum sunt, qui Romam Itali & Leucariæ, aut, vt aliis placet, Telephi filiam, neptem Herculis, Æneæ vxorem, vel aliorum sententia, Ascanij Æneæ F. nomen vrbi dedisse dicant. Alij conditā à Romano, Vlyssis è Circe filio. Quidam Romum Emathionis filiū, Troia missum à Diomede, eius autorē perhibent: rursus nonnulli Romam Latinorum tyrannum, Tyrrhenis, qui è Thessalia in Lydiam, inde in Italiam venerant, expulsis. Enimuero ne his quidem, qui Romulum vrbi nomen à se posuisse maxime consentanea oratione prodiderunt, de genere eius inter se cōuenit. Quidam Romulum Æneæ & Dexitheæ Phorbante genitæ filium infantem adhuc in Italiam aduectū cum fratre suo Romo referunt: ibi in fluuio aquis vehementius aucto, cum reliquæ naues perijssent, eam in qua ij pueri fuerint, sensim ad mol-

Varia de nomine vrbis Roma opiniones.

Osculi ratio

I

De Romulo diuersa sententia.

lem quandam ripam declinasse, puerosque ita præter opinionem seruatos, * Romam appellatam fuisse. Alii Romam filiam Troianæ istius, Latino Telemachi filio matrimonio iunctam Romulum peperisse, alii matrem eius Æmiliam Æneæ & Lauiniæ filiam, patrem faciunt Martem. Sunt qui plane fabulosa de ipsius natalibus narrent. Nempe Tarchetio Albanorum regi iniustissimo ac crudelissimo spectrum diuinitus domi suæ oblatum, nam è foco membrum virile exertum fuisse, aliquotq; per dies durasse. Tethyos porro fuisse in Etruria oraculum, inde vaticinium Tarchetio allatum, quod iuberet virginem cum eo spectro coire, eam partu edituram filium virtute, fortuna ac robore inclytum. Id Tarchetium vni ex filiabus indicasse, iussisseq; vt cum isto veretro rem haberet, eam indignam se hoc ratam, submisisse ancillam. Hoc Tarchetio cognitum tantam iram mouisse, vt vtramq; in carcerem poneret, morte multaturus, visam tamen ei, per quietem Vestam, necem prohibuisse, sed puellis eum vinculis grauatis telam quandam vti texendam daret iussisse, qua absoluta nuptum darētur: eas interdiu texuisse, alias iussu Tarchetii noctu textum dissoluisse. Cum ancilla è spectro illo geminos peperisset, eos à Tarchetio traditos Teratio cuidam necandos, ab eoq; prope fluuium expositos: lupam tum aduentasse crebro ad eos, ac vbera pbuisse: à varii generis auibus bucceas allatas, ac in os infantibus immissas, tandem pastorem cum rem sæpius nō sine admiratione vidisset, ausum adire, ac sustulisse pueros. Eo modo cum essent seruati, educatiq;, adortos deinde Tarchetiū superasse. Hæc Promathio quidam in historia Italica scripsit. Eius vero hac de re historiæ, quæ & fidei & testimoniorum plurimum habet, præcipuas partes primus Græce edidit Diocles Peparethius, eumq; in plurimis locis Fabius Pictor secutus est. Quæ historia etiāsi in quibusdam ipsa quoq; controuersias habet nonnullas, tamen, vt eam rudi Minerua recenseam, talis est. Regum, qui Albæ ab Ænea orti imperarunt successio, ad duos fratres peruenit, Numitorem & Amulium. Amulius totius regni bona in duas partes distribuit, ea ratione, vt regno pecuniæ, & aurū Troia allatū conferrētur: Numitor regnum delegit. At Amulius pecunias, maioremq; inde Numitoris potentia vim nactus, regnum ei haud magno negotio eripuit:

Tethyos oraculum.

Telæ filiæ Tarchetij.

Numitor ab Amulio fratre regno pulsus.

puit:

puit: metuensq; ne ex eius filia liberi crearentur, Vestæ eam sacerdotem constituit, vt virgo in perpetuo cœlibatu viueret. Huic virgini apud alios Iliæ, apud alios Rheæ nomen est, quidam Syluiam appellant. Nec multum interuenit tẽporis, cum contra legem Vestalium prægnans depræhensa est. Eam ob causam ne capitali supplicio afficeretur, Antho regis filia precibus à patre impetrauit: in carcerem tamen cõiecta vitam ab hominũ congressu interclusam tolerauit, ne clam Amulio parere posset, peperit autẽ duos pueros magnitudine & forma præstantes. Quo magis sibi metuens Amulius, famulo negocium eos in aquam abiiciendi dedit. famulo quidam Faustulo nomen fuisse, alij eum qui sustulit ita vocatum affirmant. Is igitur famulus cum in alueolũ eos imposuisset, ad fluuium proiiciendi animo descendit: sed vt rapidum fluere aquis auctum vidit, veritus adire, alueolo prope ripam deposito discessit. At fluuij stagnãtis inundatio alueolum excepit, leniterq; sublatum in locũ plane mollem deuexit, qui nunc Cermanus appellatur, olim Germanus, vt apparet, cũ Germani idem sint quod fratres. Erat in propinquo caprificus, Ruminalis cognomento: seu propter Romulum, quæ est multorum sententia: seu quia ruminãtes pecudes eo loci propter vmbram commorarentur: siue potissimum à puerorũ lactatione: quandoquidem mammam antiquitus rumam dixerunt, Deamq; quę alendorum puerorum curam gerere creditur, Rumiliam appellant, eique Nephalia, à sobrietate dicta sacra, lacte libantes faciunt. Ibi expositis infantibus, ferunt lupam aduenisse, ac picum ei in alendis iis, custodiendisq; adfuisse. Marti ea animalia sacra habentur, picumq; Latini magnopere honorant ac colunt: qua re non parum fidei accessit matri eorũ, cum se à Marte grauidam factam diceret, quamuis tradatur ex Amulio cõcepisse, qui ei in armis apparuerit, ac virginitatem per vim imminuerit. Autores habeo, qui nutricis nomen propter ambiguitatem, famæ occasionem in fabulam deflectendæ rei præbuisse asserant. Lupa enim Latinis & animalis nomen est, & scorti: fecisse aũt corpore suo quæstũ Faustuli vxorem, Accæq; Larentiæ nomen ei fuisse. Et vero huic rem diuinam faciunt Romani, mensēq; Aprili parẽtat ei flamen Martialis; festumq; Larentia dicitur. Porro aliam quoq; Larentiam colunt, hac adducti causa: Custos templi

Ilia Vestalis geminos parit.

Faustulus.

2 *Caprificus Ruminalis.*

3 *Ruma.* *Rumilia.* *Nephalia.* *Lupa.* *Picus.*

Mars pater Romuli & Remi. *Amulius.*

4

Larentiæ duæ.

Sacerdotis cum Deo lusus.

Herculis, ocio, vt videtur, luxurians, ad ludum talorũ prouocauit Deum, pactus, vt si ipse vicisset, beneficium aliquod à Deo acciperet: sin succubuisset, vt Deo mensam laute instructã, mulieremq; formosam ad concubitũ suppeditaret. tum positis calculis aliis pro Deo, aliis ꝓ se victus est. Itaq; vt conuenta seruaret, staretq; pactis cœnam Deo parauit, Larentiamq; pulchram, necdum notam, mercede conductam, lecto strato, in ipso templo excepit conuiuio, & à cœna ibi inclusit, vt ea Deus potiretur. Deum cum muliere ea collocutum fama fert, ac monuisse vt sub auroram in forũ ꝓdiret, eumq; qui primus obuiam se ei tulisset, salutatum, amicum suum faceret. Occurrit ei ciuis magno admodum natu, ac prædiues, liberis carens, vt qui eatenus cœlebs vi-

Tarrutius.

5 xisset, Tarrutius nomine. Hic Larentiã cognouit, dilexitq;, ac moriens multarum ac præclararum opum hæredem reliquit: quarum illa maximam partem populo Romano testamento legauit. Eam cum iam illustris esset. Diisq; accepta putaretur, è medio sublatam ferunt eo in loco, vbi & prior ista Larentia sepulta sit. Locus nostro tempore Vela-

Velabrum.

6 brum dicitur, ꝙ fluuio sæpius in stagna effuso, iuxta eum nauibus vecti sint: nam lintres etiam Velaturæ vocabantur. Alii ab iis, qui spectacula exhiberent, viam, quæ à foro in Circum fert, velis prætensam fuisse, ac à Velabro incepisse, inde loco vocabulum factũ sentiunt. Atq; hæc sunt, cur honor Larentiæ posteriori habeatur à Romanis. Enimuero Faustulus Amulij subulcus, nemini hominum conscio, infantes sustulit: quamuis alii probabiliorem sequantur sententiam, sciente id Numitore factũ dicentes, qui & alimẽta occulte educatis ꝓbuerit. Feruntur quoq; literas, & alia quę nobili familia natos decent, pueri didicisse Gabiis. Hos etiam nomen ab vbere accepisse, traditum est, Romulum & Remum, qui sugentes feræ mammas conspecti fuerint. In corpore eorum iam tum, cum adhuc pueritiam agerent, magnitudine corporis & forma nobilitas sese exeruit. Cum adoleuissent, vterq; ferox ac fortis, magnique quidquid decreuissent animi audaciæque prorsus imperteritæ fuerunt. Romulus magis tamẽ ratione agere, ciuilemq; habere prudentiã videbatur, qui in cõmerciis, quę ei propter pabulationẽ ac venationẽ cum vicinis intercedebant, satis ostendebat ad imperandum se quam ad parendum esse aptiorem.

Romuli & Remi edu[c]atio.i Ingen[u]a.

Itaq;

Itaq; hi popularibus suis & inferioris sortis hominib. grati esse, regios præfectos & inspectores, pastorumque magistros, tanquam se nihil virtute præstantiores, despicere, neque minas, neq; iram eorum curare. Vtebantur autem studiis, ac vitæ institutis liberalibus, & ocium ignauiamq; tanquam illiberalia aspernati, exercitationibus, venationibus, cursu, prædones arcendo, fures exscindendo, vim patientes defendendo, nomen sibi parabant. Cumq; Numitoris pastoribus ac Amulii contentio incidisset, mutuoque pecus abigerent, non ferentes id Romulus ac Remus, pastores Numitoris partim trucidarunt, partim in fugam coniecerunt, ac magnam prædam auerterunt: Numitorisq; indignatione spreta, ipsi colligere, ac ad se recipere multos egenos & seruos, eosq; ad defectionem audendam, fortitudinemque incitare cœperunt. Interim Romulo, vt erat sacrorum ac diuinationis studiosus, ad rem diuinam faciendam profecto, pastores Numitoris Remum paucis comitatum adorti pugnam conseruerunt, & vtrinq; datis acceptisque plagis ac vulneribus victoria penes Numitoris famulos, captusq; ab iis Remus fuit. Eum ad se adductum Numitor, accusatumque quo minus supplicio afficeret, eo factum est, q̃ fratris iniquitatem timebat: hunc tamen adiuit, petiitq; vt iure sibi liceret contra regios seruos agere, à quibus ipse regis frater iniuria esset affectus. Cuius querelæ cum qui regi Albæ aderant, adstipulati essent, indigne ferentes Numitorem præter meritum lædi, motus est Amulius, vt fratri Remum ad supplicium dederet. Quē vbi accepit Numitor, domumque rediit, miratus iuuenem, qui mole ac viribus corporis omnibus aliis præstaret, & in vultu conspicatus audaciam, ac ferociam animi minime obnoxii, aut præsenti fortuna labefactati: potissimū vero, vt verisimile est, Deo adiutante, ac initia magnarum rerum iuxta dirigente, cogitatione ac fortunæ ductu eo peruenit, vt rei veritatē attingeret. Quare placido sermone ac mãsueto vultu, fiduciam simul ac spem iuueni ostentans, quis esset & vnde natus, interrogauit. Tum Remus intrepide: Nihil, inquit, te celabo, quoniam magis regio te quam Amulium animo præditum censeo: quia audis, ac inquiris, ante quam punias, ille indicta causa pœnæ tradit. Gemini sumus: & ante quidem seruorum regiorū Faustuli ac Larentiæ filios esse nos credidimus: apud te au-

Vitæ institutum.

Remus à Numitoris pastoribus captus.

Oratio Remi ad Numitorem.

te autem accusati, ac criminibus falsis onerati, & in discrimen vitæ cõiecti, magna de nobis ipsis percepimus, quæ an vera sint, fortassis præsens periculum diiudicauerit. Nostri enim natales ignoti perhibentur, educatio autẽ nutritioq; quam ipsis auium pullis mirabilior nobis contigisset: siquidem proiecti volucribus, & feris, ab iisdem aliti sumus, vbere lupæ ac buccellis pici. Expositi eramus ad magnum fluuium in alueo quodam, qui adhuc extat, æreis vinctus cingulis: iis insculptæ sunt obscuræ quædam literæ, quarũ adminiculo forsitan postmodo parentes nostri frustra, nobis perditis, cognoscentur. Numitor tẽpore ex sermone Remi, & aspectu eius estimato, spem sibi blandientẽ non respuit: sed qua ratione furtim cum filia, quæ arcta adhuc custodia detinebatur, communicare his de rebus posset, rationes inibat. At Faustulus, cognito vt Remus captus ac traditus esset, Romulum ad ferendam opem cohortari, genusq; quod ante per ambages eatenus modo innuerat, vt animos eorũ attolleret, tunc verum edisserere. ipse cum alueo ad Numitorem festinare, metus (perinde vt tempus id ferebat) plenus. Ibi in suspicionem custodibus regiis, qui erant ad portas Numitoris constituti, venit: cumque in respondendo titubasset, alueum veste tegens non fefellit: adfuitq; forte fortuna quidam ex iis, quibus pueri abiiciendi erant dati, atq; cum exponerentur illi, interfuerat. is alueo conspecto, è structura & literis eũ agnouit. suspicatusque id quod res erat, non neglexit sed indicium ad regem detulit, effecitq;, vt Faustulus quæstioni adhiberetur. Atque is multis ac magnis constitutus in periculis, inuictum quidem sese non præstitit, neque tamen omnino succubuit. fassus est pueros saluos esse, sed procul ab Alba pascere: se autem alueum ad Iliam ferre, quæ ad confirmandam spem, quam de filiorum salute conceperit, sæpius eum videre ac contrectare expetat. Tum vero id Amulio accidit, quod adsolet iis, qui animo perturbati per metum aut iram aliquid agunt. nam Faustulum hominem alioquin probum, ac Numitoris insuper amicum, propere misit ad fratrem, percontatum an is quoq; aliquem de puerorum incolumitate sermonem accepisset. Qui simul ad Numitorem venit, viditque eum tantum non in amplexibus Remi hærere, eius, quam sperabant, rei fide indubitata facta, hortatus est, vt rem ocyus aggre-

Faustuli in Remo seruãdo studium.

aggrederentur; seq; eius gerendæ socium sibi illis adiunxit. Neque vero tempus cunctationem vllam etiam quærentibus permittebat. Iam enim Romulus in proximo erat, ad eumq; multi ciuium odio metuque Amulij permoti concurrebant: ipse secum magnam manum adducebat, in centurias distributam, quarum vnam quamlibet vir vnus ducebat, manipulum fœni ac herbarum conto erectũ gestans. vnde hodie quoque militibus manipulariis nomen est. Proinde Amulius consilij inops, perturbationisq; plenus, cum & Remus eos qui intus erant ad defectionem permoueret, & Romulus extrinsecus militem adduceret: nulla re salutari neq; cogitata neque perfecta deprehensus mortem obiit. Hæc (cum plæraque & Fabius, & Diocles Peparethius tradant, qui primus censetur Romæ ortum inuulgasse) tamen narratio, quia scenici figmenti similis est, suspecta nonnullis habetur: fidem vero ei adhibere non recusabit, qui & ad fortunam, cuius tam mirabilia sunt opera, respiciet, & Romanorum res cum animo suo reputabit: quippe quæ, nisi diuinum initium, magnumque aliquod & incredibile habuissent, nunquam ad id potentiæ peruenissent. Rebus secundum Amulij mortem constitutis, neq; Albam sibi habitandam nisi regnarent, neque rursus regnandum auo viuente Romulus Remusque rati, principatum ei, matri dignos honores reddiderunt: ipsi vrbem propriam condere eo quo nutriti essent loco statuerunt. Hæc enim causa est reliquis omnibus honestior. Quanquam erat ipsis fortassis necesse, cum secum tantam seruorum ac desertorum vim haberent, vt aut his à se dilapsis ipsorum potentia concideret, aut cum iis seorsim habitarent. neq; enim Albani aut se perfugis admiscere, aut eos ciuitate sua donare dignati fuissent. Cui rei argumento est primum raptus mulierum, non is libidinis, sed quod coniugia nulla inuenirent, necessitatis causa factus: itaq; raptas summo in honore habuerunt. Deinde quód vrbe primum fundata, templum perfugis securitatem præbens Asylum cum constituissent, Dei Asylæi, quasi è cuius templo abripere quenquam nefas esset, dictum, omnes ad se receperunt: ita vt neq; dominis seruos, neq; nexum æris alieni causa creditori, neque homicidas magistratui dederent, oraculo Pythiæ omnibus impunitatem confirmari dicentes. Quo effectum est, vt celeriter

Manipuli vnde.

Amulij interitus.

Causa Romæ condendæ.

Asylum.

vrbs excresceret, cum (vt memoriæ traditum est) initio non supra mille foci fuissent. Sed hæc post id temporis demum acciderunt. Enimuero cum vrbis ædificationem aggrederentur, statim controuersia ipsis de loco incidit. Romulus enim eum locum, qui Roma quadrata dicitur, Remus autem locum in Auentino natura munitum, qui ab ipso Remonium nuncupatus, nunc Rignarium nominatur, futuræ vrbi destinauit. Cum conuenisset inter ipsos, vt eam litem augurio diiudicandam permitterent, ac vterq; seorsim templum sibi delegisset: fertur, Remo sex vultures, duodecim Romulo visos esse. alij Remum vere suos vidisse, Romulum mentitum perhibent, ac demum vbi Remus accessisset, tum Romulo duodecim vultures apparuisse: hinc esse quod etiam nunc vultures præcipue Romani in augurio habeant. Herodotus Ponticus narrat, Herculem quoque gauisum, si ei rem aliquam aggredienti vultur se ostendisset. Est enim vultur omniũ animalium maxime innocuus: quod nihil infestat eorum, quæ homines serunt, plantant, aut alunt, nihil animatum necat læditve, ab auibus propter generis coniunctionem etiam mortuis abstinet: cum aquilæ, & noctuæ, accipitresque etiam viuentia sui generis animantia rostro impetant ac interficiant: quanquam sit apud Aeschylum:

Remonium. Rignarium. Augurium.

Volucrem, volucris est profana, si voret.

Ad hæc reliquæ aues oculis nostris plurimum obuersantur, neque fere se conspectui nostro subtrahunt: at vultur raro videtur, nec temere inuenitur qui in pullos vulturis inciderit: quinetiam raritas hæc in absurdam quosdam abduxit opinionem, vt crederet vultures ab extranea aliqua huc aduolare regione. Porro autem augures, id quod non natura, ac sua sponte, sed diuinitus missum appareat nobis non crebro, sed raro debere videri asserunt. Cæterum Remus cognita fraude succensuit, ac Romulo fossam qua mœnia ambiret ducente alia operum derisit, alia impediuit: tandem cum fossam transiliret, siue Romuli, siue (quod aliis videtur) Celeris, qui vnus ex huius fuit sociis, manu ictus periit: eodemque in conflictu etiam Faustulus cecidit, ac Plistinus quem fratrem Faustuli, sociumq; educationis illorũ fuisse memorant. Celer in Etruriam abijt, cognomenque id deinde apud Romanos ijs qui properato quid agerent inditum, ita Q. Metellum, quod patre defuncto paucis post

Remi, Faustuli & Plistini interitus. Celer.

Metellus Celer vnde.

diebus

diebus ludos gladiatorios dediſſet, populus feſtinationem apparatus miraculo habens, Celerem nominauit. Romulus poſtquam in Remouia Remum, educatoresque ſepeliiſſet, vrbem condidit. Ad id negotium, ex Etruria viros quoſdam *Vrbis condendæ ritus.* euocauit, qui ſacris quibuſdam legibus & literis ſingula præciperent, ac docerent, vt in myſteriis fieri adſolet. Igitur foſſa rotunda demiſſa eſt prope Comitium: eoque primitiæ omnium eorum, quibus leges tanquam honeſtis, natura vt neceſſariis vti permittebãt, depoſitæ: ad extremum vnuſquilibet paruam eius à quo veniſſet, ſoli portionem adferentes, eo deiecerunt ac cõmiſcuerunt. Foſſæ nomẽ eſt Mũdus, *Mundus.* quod & cœlo tribuitur. Ea deinde centri loco ſumpta, vrbem circum ædificant. Huius autor æreum vomerẽ aratro indit, miſſoque ſub iugum tauro ac vacca, circumuectus extremitates vrbis, profundum ſulcum agit: qui ſubſequuntur arantem, iis negocium datum eſt, quas glebas vomer ſuſcitat, eas intro reprimant, nihilq; extra relinquant. Hac linea deſcribitur murus, vocaturq; ea Pomœrium. *Pomœrium.* ſyllaba vna abſciſſa, quaſi poſt murum ſit. Vbi vero portam aperire volunt, ibi vomere exempto, ſuſpenſoq; aratro, trãſilientes intercapedinem reliquũt: hinc totus murus, excepta porta, ſacer habetur. Nam ſi portas quoq; ſacras ſtatuiſſent, nõ poterant res neceſſariæ quæ luſtratæ non eſſent, per eas vel recipi vel emitti ſine piaculo. In confeſſo eſt, vrbem conditã eſſe a.d.xi. Kal. Maii. huncq; diem natalem patriæ Romani vocant, *Natalis Romæ.* & feſtum agunt. Fertur initio ab eis nihil, quod anima eſſet præditum, immolatũ fuiſſe: quod putarent diẽ feſtum, qui ab ortu patriæ nomen haberet, purũ & omnis ſanguinis expertem ſeruandum. Erat ante conditam vrbem eodem die feſtum quoddam, quod paſtores celebrabant, Paliliaq; appellabant. Noſtro quidem tempore Romanorũ Kalendæ à Græcorũ menſium initiis prorſus diſſident. Ortum vero Romæ incidiſſe exacte in trigeſimum menſis diẽ, fuiſſeq; tum coniunctionem Lunæ ac Solis, huiuſq; defectum, quem Antimachus etiam Teius poeta obſeruauerit, ac qui tertio anno ſextæ Olympiadis acciderit, memoriæ proditum eſt. At Varronis Romani philoſophi ætate viri in hiſtoriis verſatiſſimi, fuit Tarutius quidã amicus eius, philoſophus, mathematicusq; profeſſione, qui etiam contemplandi cauſa Aſtronomiã attigerat, in eaq; videbatur excel-

lere. Huic Varro proposuit Romuli natalem diem horamque ex iis, quę ei in vita sua euenissent, colligendam supputandamq; : quo modo geometricarum quæstionum à fine ad initia resolutio inuenitur. Esse enim eiusdem scientiæ dato tempore natalium hominis alicuius, de vita eius prædicere: & vita exposita, tempus, quo is esset natus, inuestigare. Obsecutus est Tarutius, inspectisque Romuli actis, quæque ei euenissent, quandiu vixisset, qua morte functus fuisset, & si quæ sunt id genus alia: compositis inter se his omnibus, audacter interpideque pronuntiauit, Romulum conceptum fuisse anno secundæ Olympiadis primo, vigesimatertia die mensis eius, qui Ægyptiis est Chœac, hora tertia, cum sol totus deliquium pateretur: natum autem esse mensis Thoth die vigesimaprima, circa solis ortum: Romam ab eo conditam, nona die mensis Pharmuthi, inter secundam & tertiam horam. Nam fortunam quoque vrbis, perinde ac hominis, habere putant suum peculiare tempus, quod consideretur secundum stellarum in ortu eius vrbis positum. Verum hæc, & horum similia magis fortassis propter nouitatem ac curiositatem delectabūt, quam vt propter fabulæ similitudinem molesta sint lectori. Romulus vrbe extructa, primum omnem multitudinem, quæ erat valida ætate, in legiones distribuit, sic nominatas, quod ex omnibus lecti essent in eas, qui militiæ apti erant: quęlibet legio peditum millia tria, equites trecentos complectebatur. Reliqua multitudo vulgi loco ei fuit, populusque nominata. Tum centum de præstantissimis ciuium elegit, qui senatores essent, eis patriciorum collegio toti senatus nomen imposuit. Senatus quidem vocabulum diserte senum consilium indicat. Patriciorum nomen alij inde tractum volunt, quod ij legitimorum patrum filij essent, alij, quod ij patres suos demonstrare possent: quod paucis, qui primo in vrbem confluxerant, contingebat. Alij à patrocinio deducunt: sic enim vocant procurationem & defensionem inferiorum, arbitrantes Patronem quendam cum Euandro aduenisse, qui cum minorum curam gessisset, eisq; auxilio fuisset, hanc vocem rei reliquerit. Vero proximum est, eos ita à Romulo appellatos, quod is censuerit æquum esse, vt primores ac potentissimi paternam tutelam ac curam abiectioris sortis hominum gerant. simulque

Astrologiæ opinio.

Legiones à Romulo ordinatæ.

Patricij. Senatores

Patro.

mulque

mulque docere voluerit reliquos, ne honorem præstantiorum suspectum haberent, grauiterq; ferrent: sed vt illos patrum loco ac nomine habitos beneuolentia prosequerentur. Etenim in hunc vsq; diem senatores ab exteris principes viri, à Romanis patres conscripti salutantur: vtunturq; eo nomine, quod & auctoritatis honorisq; plurimum in se tenet, & inuidiæ minime est obnoxium. Principio autem patres simpliciter, post pluribus adscitis, patres conscriptos dixerunt: quod nomen Romulus adhibuit, quo Senatus dignitatem à plebeis distingueret. Idem reliquos potentiores à vulgo disiunxit, patronos eos appellans, vulgus autem clientes: eaq; re mirificam beneuolētiam mutuo excitauit, & eam iura inuicem magni ponderis consecuta sunt. Illi enim interpretes iuris, patronos in foro litigantium, consiliariosque omnium & procuratores sese exhibebāt: hi vero illos demerebantur, non modo in honore habentes, sed dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborabant, conferentes, inq; debitis exsoluendis eos adiuuantes: testimonium ferre contra clientem patrono, aut vice versa, neque lex vlla, neque magistraus imperabat. Posterioribus vero temporibus reliquo iure omni saluo, tamen turpe sordidumq; habitum est, potiorem ab inferiore pecuniam accipere. Quarto post iacta vrbis fundamenta mense, si Fabio credimus, raptus mulierum perpetratus est. Sunt qui dicunt, Romulum, quia esset natura bellicosus, ac quibusdam ex oraculis persuasum haberet in fatis esse, vt Roma bellis aleretur, augeretur, ad summumq; excresceret: iniuria Sabinos lacessisse: neque enim multas, sed triginta modo virgines ab eo raptas: vt qui bellum magis, quam nuptias expeteret. Atqui id probabile non est. Sed cum videret vrbem incolis confestim refertam, quorum paucis vxores essent, plerique vero conuenæ ex pauperibus & obscuris hominibus constarent, ideoque despectui haberentur, neque viderentur in societate permansuri, simul in spem veniens fore, vt hoc facinus ijs principium coniunctionis ac communionis, cum Sabinis aliquod, conciliatis mulierum animis, exhiberet, rem hac ratione agressus est. Sparserat iam ante rumorem, reperisse se aram cuiusdam dei, sub terra occultatam. Dei nomen Consus fuit, siue quod in consultando iuuaret, sicut Latinis est Consilium, & consul, siue is Neptu-

Principes viri.

Patroni Clientes.

Consus, Consualia, Neptunus equestris.

is Neptunus equestris est: nam ara Consi in Circo maiori reliquo tempore latēs, Circensibus ludis apparet: siue quod alij adserunt, abdito consilio, arcanoque, haud inconuenienter subterranea Deo ei ara tribuitur. Ea ergo ara prolata sacrificium eius nomine splendidum, & ludos & spectaculum publicum edidit, cōuocatis ad hoc finitimis. Ad id magna hominum multitudo conuenit: ipse cum optimis præsedit purpura ornatus. Signum aggrediendi negocium erat hoc constitutum, cum ipse surgēs purpuram complicasset, rursusq; explicatam indueret, itaq; astantes multi cum gladijs, id operiebantur. Quod simul atque datum est, strictis gladijs cum clamore impetum fecerunt, filiasq; Sabinorum rapuerunt: ipsos fugientes missos fecerunt.

Numerus raptarum.

Raptas tradunt alij triginta tantum. vnde nomina curiarū sint sumpta. Valerius Antias, quingentas viginti septem: Iuba sexcentas octoginta tres: ac, quod maxime ad excusandum Romulum faciat, nullam ab eo acceptā, prȩter Hersiliam quæ alios latuerat: nimirum qui non libidinis iniuriæq; faciendæ causa raptum venissent, sed eo animi proposito, vt nationes in vnum commiscerent, summæq; necessitudinis vinculo constringerent.

Hersilia.

Hostilius.

Hersiliæ maritum alij Hostilium, virum inter Romanos primarium, alij ipsum Romulum tradunt: liberos quoq; hunc ex ea sustulisse, filiam vnam, quæ ratione natiuitatis Prima appellata sit: & vnum item filium Aollium, quem ita à congregatione ciuium Græca vocis origine ipse dixerit, posteri Abillium.

Prima.
Aollius.
Abillius.

Sed hæc Zenodotus Trœzenius narrans, multos habet qui contradicant. In hoc virginum raptu dicunt à quibusdam obscuris hominibus abductam fuisse puellam formā ac statura longe alijs præstantiorem: eosque, cum alii obuiam facti ex nobilioribus conarentur ipsis eam eripere, clamasse, duci virginem à se Talasio, iuueni egregio & bono, hoc audito, illos optima sponso comprecatos plausum dedisse, quosdamq; se verso itinere comites ducentibus addidisse beneuolentia ac gratia Talasij impulsos, eiusq; subinde nomen inclamasse. Ab eo ortum, quod in hunc vsque diem Romani in nuptijs Talasium sicut Hymenæum Græci, accinunt: feliciter enim id cōiugium Talasio euenisse fama habet.

Hymenæus.
Sextius Sylla.

At Sextius Sylla Carthaginensis, homo nec indoctus & elegans, nobis dixit, eam vocem tesseram rapiendi à Romulo fuisse propositam, itaque omnes

qui

qui virginem abducerent, Thalasiū vociferatos, atque exinde hunc morē nuptiis inoleuisse. Maior pars scriptorum, interque hos Iuba, censent adhortationem ad studium laboris & lanificii eo vocabulo contineri: quod videlicet eo tempore nondum Italica vocabula fuerint cum Græco sermone (eo enim talasia lanificium significat) confusa. Qui si recte hoc dicunt, verumq; est tū Romanos Talasiæ voce ita vsos, sicut Græci vtuntur: alia iam, eaque probabilior causa huius rei coniectura æstimari potest. Quoniam enim in pacificatione belli Sabinorum aduersus Romanos, ita conuenit de mulieribus, vt ne qua in re quam lanificio viris seruirent: mansisse ex eo videtur, vt etiam in nuptiis post id tēporis contractis ii, qui nuptū darent, aut deducerunt sponsam, aut omnino quicunque adessent, Talasium per iocum inclamarent, testantes nullum ad aliud ministerium, quam exercendam lanam, introduci mulierem. Mos etiam huc vsque obtinuit, ne sponsa ipsa vltro limen transeat, cum in cubiculum intrat, sed sublata intro gestetur: quia tunc etiam cum nollent ingredi, importatæ fuerint. Nec desunt, qui propterea nuptæ comam cuspide hastilis discriminari scribant, vt signum sit, primas nuptias bello & pugna contractas, de quibus in Quæstionum explicatione dictum est fusius.

Iuba.

Romani sub Romulo qua lingua vsi.

Nuptiales consuetudines.

11 *Consualia Sabini.*

Raptæ autem sunt virgines xv. Kalend. Septembris, qua die Consualia celebrantur. Sabinorum gens erat ea magna quidem, ac bellicosa, habitabantque in pagis muro nullo munitis: conuenire enim sibi magnanimitatē, ac metus vacuitatem putabant, quod essent Lacedæmoniorum coloni. ergo vbi se magnis pignoribus obstrictos animaduertere, filiabus suis metuentes, legatos ad Romulū misere, petentes ab eo vt (quod æquum erat, ac tolerabile) filias ipsis redderet, iniuriaque sublata amicitiam ac propinquitatem inter has gentes secundum leges ac persuadendo potius pararet. Romulo puellas non restituēte, sed Sabinos ad coniunctionem hanc approbandam cohortante, reliqui eorum consultationibus apparatuque faciendo moras traxerunt.

12 *Acronis regis Cæninensium bellum.*

Acron autem Cæninensium rex, homo ferox ac bellicosus cui iam ante primi Romuli conatus suspecti fuerant, eū tum ab hoc raptu omnib. aliis terrori fore, neq; ferendum nisi plecteretur existimans, bellum occupauit, ac magnis cum copiis aduersus Romulum profectus est, haud

minori

minori vi occurrentem. Cum in conſpectum veniſſent mutuum, alter alterum, vt ſingulari certamine rem decerneret quieſcentibus in armis exercitibus, prouocauit. Ibi Romulus Ioui vouit, ſi victoriam deiecto Acrone obtinuiſſet, arma ſe eius ipſi dono laturum, conſecraturumq;: itaque ſtrauit Acronem victor, & eius exercitum pugna commiſſa fudit, vrbemque cepit. Neque vero vllum maleficium iis, quos ibi deprehenderat, intulit: ſed iuſſit, vt domibus ſuis dirutis Romam cum ipſo irent, ibiq; ciues ęquali cum aliis iure eſſent. Atq; nulla quidem alia magis, quam hac ratione Romam auxit, quod ſubinde, quos ſuperaſſet, eos ſibi adiungeret. Romulus, quo votum ita ſolueret, vt & Ioui quam maxime gratum, & ſpectatu iucundum id populo eſſet, in caſtris deliberans: quercum prægrandem incidit, ac in formam trophæi dolauit, Acronis arma ſuo ſingula ordine appendit & adaptauit: tum veſtem ipſe præcinctus, cæſariemque lauro coronatus, trophæum erectum ac dextro ſuo humero ſuffultum portans, triumphalemque pæanem præcinens iuit: ſequente in armis exercitu, excipientibus eum gaudio & admiratione ciuibus. Hæc ſane pompa initium, exemplumq; triumphis poſteriorum temporum exhibuit.

Iupiter Feretrius. Trophæum porro donarium Iouis Feretrii cognominatum fuit: nam à feriendo is dicitur. atque vouerat hoc Romulus, ſi feriiſſet & ſtrauiſſet Acronem. *Opima ſpolia.* Opima ſpolia Varro ab opibus dicta ait. Veri tamen ſimilius videtur, ab opere ea nomen habere, quod earum conſecratio, vt virtutis præmium, conceditur Imperatori, qui ſua manu Imperatorem hoſtium obtruncauerit. Id tribus modo Romanorum Imperatoribus contigit: Romulo primum cum Acronem Cænienſem deieciſſet: deinde Cornelio Coſſo propter occiſum ab eo Tolumnium Etruſcum: poſtremo Claudio Marcello, ob deuictum Britomartum Gallorum regem. Sed Coſſus quidem, ac Marcellus quadrigis in vrbem
13 inuecti ſunt, trophæa ipſi ferentes. Dionyſius autem errat, cum Romulum dicit curru ea in re vſum: ſiquidem ſcriptum eſt, à Tarquinio Demarati F. primo inter reges triumphum ad id faſtus ac ſplendoris perductum: alii Poplicolam aiunt primum curru triumphum duxiſſe. Quin & Romæ videre eſt ſtatuas Romuli trophæum ferentes, pedeſtres omnes. Cæninenſibus ſubactis, adhuc in bello apparando

cæteris

cæteris Sabinis occupatis, Fidenates, Cruſtumini, Antemnateſque coniunctis viribus cum Romanis confligunt: victique & ipſi, Romulo vrbes diruendas permiſerunt, & agro eorum diuiſio, ipſi Romam trāſlati ſunt. Romulus cum agri reliquam partem inter ciues diſtribuiſſet, virginum raptarum parentibus ſuos reliquit. Id indigne ferentes reliqui Sabini, Tatio duce delecto, aduerſus Romam expeditionem fecerunt. Erat vrbs acceſſu difficilis, quod ei obiectum erat propugnaculi loco Capitolium, in eoque præſidium poſitum, cui præerat Tarpeius, non virgo Tarpeia: quod quidam dum dicunt, Romulum ſtultitiæ inſimulant. Enimuero Tarpeii filia, aurearum, quas à Sabinis geſtari videbat, armillarum cupiditate illecta, arcem eis prodidit, pacta mercedem proditionis, ea quæ leuis manibus ii ferrent. Tatio conditionem accipiente, noctu vna aperta porta, Sabinos intromiſit. Apparet ſane non ſolum ita ſenſiſſe Antigonum, cum diceret prodentes à ſe diligi, peracta proditione odio haberi: neq; Cæſarem tantum de Rhymitalca Thrace, proditionem ſe amare, proditori infenſum eſſe dicentem, ſed quicunque improborum aliquo in negotio opera vtuntur, omnes eodem aduerſus eos affecti ſunt modo, quo hi qui virus aut fel ab aliqua beſtia petunt (quippe vſum in accipiendo eo gratum cum habeant, malitiam beſtiæ re peracta oderunt) quando is quoq; tum Tatij in Tarpeiam animus fuit. Mandauit enim ſuis, vt promiſſi memores, omnia quæ in ſiniſtris haberent manibus, in eam conferrent, atque ipſe primus cum detracta manui armilla ſcutum vna in eam coniecit. Ita omnibus hoc imitantibus, Tarpeia auro tacta, ſcutiſque obruta, ſub multitudine ea, moleque perijt. Tarpeium etiam à Romulo proditionis accuſatum, damnatumque Iuba è Sulpicio Galba refert. Qui aliter de Tarpeia ſcribunt, de ijs fidem non merentur, qui Tatij Sabinorum ducis filiam perhibent Tarpeiam, à Romuloque vi vxorem ductam iſta egiſſe, itaque à patre acceptam, vt retulimus, inter hos eſt Antigonus. At Simylus Poeta plane delirat, non Sabinis ab ea, ſed Gallis, quorum regis amore fuerit correpta, Capitoliū proditum ſcribens. Sunt enim hi eius verſus:

Aſt Tarpeia habitans Capitolinum prope cliuum,
Romanis muris ſtruxerat exitium:

Fidenates, Cruſtumini, Antemnates victi.

Sabinorum bellum.

Tarpeia Capitolium prodit.

In proditores. 14

Alia de Tarpeia opinio.

Quippe vt Gallorum potiretur rege marito,
Prodidit hæc regum tecta verenda patrum.

Post paulo de eius exitu:

Non huic de Boÿs quisquam, aut Celtis populosis
Gaudenti thalamos strauit ad Eridanum:
In scelus at manibus iaculati fortibus arma,
Pulcra illi merita dona dedere necis.

Tarpeius collis.

Propter sepultam ibi Tarpeiam, collis iste Tarpeij nomen, vsque ad Tarquinij regis tempora obtinuit. Is cum locum hunc Ioui cõsecrasset, reliquijs Tarpeiæ inde translatis, nomẽ quoque cessauit: nisi quod adhuc saxum in Capitolio, de quo malefici pręcipitantur, Tarpeiũ dicitur. Arcis, vt dictum est, à Sabinis occupatæ ira Romulus hostes ad pugnam prouocauit: neque abnuit Tatius, confidens se, si ab hoste premeretur, tutum receptum posse habere. Nam locus intermedius, quo in loco erant conflicturi, multis tumulis inclusus erat, ita vt videretur pugnam vtrisque acrem & difficilem, fugam vero & insecutionem breuẽ propter angustias suas effecturus. Forte superioribus dieb. cum fluuius stagnasset, in planis locis paludem profundam atque occultam reliquerat (vbi nunc forum est) quæ videri ac caueri non facile posset. Eo Sabinos imperitia delatos fortuna adiuuit. Nam Curtius vir inter eos gloria illustris, elatique animi, equo longe ante alios prouectus in voraginem eam incidit, conatusque equo verberibus & hortatu incitato pertransire, cum id efficere nequiret, omisso equo, seipsum seruauit. Locus etiamnum ab eo Lacus Curtius appellatur. Sabini ab eo periculo sibi deinde cauẽtes, acriter pugnauerunt, incertoque Marte, multis quidem occumbentibus, atque inter hos etiam Hostilio. is Hersiliæ maritus, Hostilij, eius, qui Numæ in regno successit, auus fuisse traditur. Cum variæ eius certaminis species breui tempore (vt fieri assolet) inciderent, id præcipue memoratur, Romulum saxo caput ictum, ita vt quin caderet parum abfuerit: qui cum pugnam remitteret, cessisse Sabinis Romanos, pulsosque planicie, fuga ad Pallantium contendisse. Iam Romulus ad se à plaga rediens contrario quam fugientes motu pugnam capessebat, suosque, vt starent & pugnarent, magno clamore adhortabatur: sed magna circum fuga, suorumq; metu obuertere sese hosti nõ audentium destitutus

Curtius Sabinus.

Hostilius.

Romulus sauciatur.
Romanorum fuga.

Iouem

Iouem precatus eſt, ſiſteret exercitum, reſq; Romanas collabentes iam firmaret. Voto factu, verecundia regis militum animos inceſſit, audaciaque rediit fugientibus. Itaque ſubſtiterunt eo primum loco, vbi templum Ioui Statori eſt poſitum: deinde cuneo acto, Sabinos repulerunt vſque ad eum, qui nunc Regia dicitur, locum, & Veſtæ fanum.

Iupiter Stator.

Regia.

Ibi pugnam vtrinque redintegrantes, ſpectaculum viſu horrendum, explicatuq; admodum difficile inhibuit. Sabinorum filiæ, quæ raptæ fuerant, diuerſis ex partibus cum clamore & vociferatione per arma & cadauera ſeſe inferentes, tanquam furore diuinitus concitatæ, maritos ſuos aut patres petētes, ſubito apparuerūt, aliæ infantes in vlnis geſtantes, aliæ paſſos crines protendentes: omnium autem vna vox erat blandiſſimis nominibus modo Sabinos, modo Romanos inclamantium.

Sabinæ prælium dirimunt.

Fracti ea re omnium vtrinque animi, receptisque intra medias ipſis acies; fletus peruaſit omnes, ac miſerationem cum ipſum ſpectaculum, tum oratio earum mouit, à ſui defenſione liberaque obiurgatione in ſupplicationem deprecationemque deſinēs.

Earum oratio.

Qua inquiebant, noſtra in vos iniuria meruimus, vt eas, quas partim paſſæ ſumus, partim patimur miſerias, tolerandas habeamus? Raptæ ab his, quorum nunc ſumus, vi & iniuſte: raptas fratres, patres, ac propinqui tantiſper neglexerunt, dum longum tempus nos cum inimiciſſimis ſumma neceſſitudine ita deuinciret, vt iam pro ijs, qui vim nobis raptores fecerunt, metuere pugnantibus, flere morientibus cogamur. Non enim in hoc adeſtis, vt noſtrum iniuriam virginum vlciſceremini: ſed nunc vxores nos maritis, matres liberis ademptum venitis, quod auxilium priori negligentia ac proditione veſtra miſeris nobis eſt grauius. Hic ſcilicet erga nos eſthorum amor, hæc contra veſtra erga nos miſericordia. Quod ſi alia vobis pugnæ cauſa fuiſſet, in noſtrum gratiam vos, quos ſoceros, auos, neceſſarios reddidimus, eam omittere par erat. ſin propter nos bellum geritur, accipite, obſecramus, nos cum generis veſtris, ac liberis noſtris, redditeq; nobis patres & cognatos, neque nobis viros noſtros adimite, aut in aliam nos captiuitatem detrudite. In hanc ſententiam multa cum dixiſſet Herſilia, reliquis comprecantibus, induciæ factæ ſunt, veneruntque in colloquium duces. Interim mulieres viros ac liberos ad patres ac fratres

Herſilia.

ſuos adducere, iis qui cibo & potu indigebant, ea ex domibus ſuis adferre, ſaucios domum abducere ac curare, ſuisq; oſtendere, quod ipſæ quidem domus curationi præeſſent, maritis autem curæ eſſent, qui ipſas beneuolentia & honore proſequerentur. Proinde fœdus factum eſt his conditionibus, vt mulieres quæ vellent cum ſuis maritis viuere, liberæ ab omni opere & miniſterio præter lanificium haberentur: vt Roma æquali iure à Romanis & Sabinis habitaretur: vrbsque nomen à Romulo, Romani Quiritum nomen à Curibus Tatij patria ferrent: regnum imperiumque Romulus & Tatius conſociatum haberent. Locus, vbi initum eſt hoc fœdus, hodie quoque Comitium appellatur à coëundo. Vrbe ad hunc modum geminata, centum patricij è Sabinis lecti ſunt: in legiones peditum ſena millia, equites ſexceni ordinati. tribus res conſtituta, quarum vna à Romulo Ramnenſis, à Tatio altera Tatienſis, tertia Lucerenſis vocata fuit propter lucum, in quem multi propoſita impunitate confugientes, ciuitatis in ſocietatem veniebant. Numerum tribuum hunc fuiſſe, ratio ipſa vocabuli teſtatur. à ternario enim & trib⁹ & earum principes, qui ſunt Tribuni, nominantur. In quauis tribu decem erant Curiæ, quas à mulieribus iſtis appellatas quidam tradunt: ſed falſo, vt videtur, cum multarum Curiarum à locis ſint ducta nomina. Nihilominus multos ijs mulierib. honores tributos conſtat: cuius generis eſt, vt via eis decederetur: ne eis præſentibus obſcœnum quidquam diceretur: qui nudum ſe ab iis videri paſſus fuiſſet, criminis capitalis reus haberetur: vt pueri ex ijs nati, bullam geſtarent: qui ornatus collo circumponitur, & purpura circundatus, à forma nomen habet. Cum conſultarent de re aliqua reges, non ſtatim communicatis inter ſe ſententiis, ſed vterque cum centum ſuis patritiis ſeorſim conſilia capiebant, deinde omnes vnum in locum conuocabant. Tatius habitabat, vbi nunc ædes eſt Monetæ: Romulus eo in loco, qui Gradus pulcri littoris vocabatur, qua eſt à Pallantio ad Circum magnum deſcenſio. Ibi etiam cornum ſacram fuiſſe tradunt, Fabulantur enim, Romulum roboris ſui periclitandi cauſa à Loentino (loci nomen eſt) lanceam iaculatum fuiſſe, cuius haſtile de corno arbore fuerit factum: cuius lanceæ cuſpis cum in terram caſu defixa fuiſſet, multis conantibus nemo euellere valuerit:

Pacis conditiones. *Quirites.* *Comitium.* *Legiones.* *Tribus.* *Curiæ.* *Mulierib. honores tributi.* *Bulla.* *Monetæ ædes.* *Gradus pulcri littoris.*

luerit:à ſolo autem, vt ferendis ſtirpibus apto, lignum ap-
prehenſum fuiſſe:frondeſque emiſſas, & ſtipitem corni iu-
ſtæ magnitudinis eo modo editum. Hanc arborem Romu-
li poſteritas, tanquam rem apprime ſacram, muro circun-
dederunt,ac coluerunt:ad quam ſi quis acceſſiſſet,eique vi-
deretur arbor non viuere,ſed marceſcere; is obuiis quibuſ-
cunque id confeſtim vociferando indicabat: hi autem tan-
quam incendio opem ferrent, aquam clamore poſcebant;
fiebatque vndique concurſus ad eum locum vaſa aquæ ple- *C.Cæſar.*
na congerentium.Sed C. Cæſare, vt traditur,gradus iſtos
extruente,cum fabri proxima loca perfoderent, radices ab
illis inſciis vndiquaque læſæ ſunt, arborque exaruit. Sabi-
ni menſes Romanorum acceperunt,de quibus, quæ dicen-
da eſſent, in vita Numæ poſuimus. Scutis autem Sabino- 17
rum Romulus vti cœpit, mutata priori armaturæ ſpecie:
nam ipſe: ac Romani ante Argolicis clypeis vtebantur. Fe- *Feſti dies*
ſtos quoque dies & ſacrificia inter ſe communicauerunt, *Romano-*
ita, quidem, ne quæ vtriuſque erant gentis tollerent, ſed *rum.*
noua quædam adiicerent: vt ſunt Matronalia,in honorem *Matronalia.*
mulierum ob bellum ab ipſis pace mutatum inſtituta, & *Carmenta-*
Carmentalia. Carmentam quidam pro Fato accipiunt, *lia.*
quæ in natales hominum dominium habeat, ideoque à
matribus colatur: alii Euandri Arcadis vxorem fatidicam,
& quæ furore afflata oracula verſibus ligata cantaret, Car-
mentam à carminibus cognominatam, cum alias Nico-
ſtratæ nomen ei eſſet. de hoc quidem ſatis fere omnibus *Nicoſtrata.*
conuenit. Alii Carmentam probabilius exponunt quaſi *Palilia.*
carentem mente,propter furorem vaticinum. Palilia quo- *Lupercaliũ*
que celebrabantur, de quibus ſupra dictum. Item Luper- *deſcriptio.*
calia agebantur. Ea ſi ad tempus reſpiciatur, luſtrationis
cauſa inſtituta videri poſſunt: fiunt enim diebus nefaſtis
menſis Februarii, qui ab expiationibus nomen habet,at-
que illa dies antiquitus Februata nuncupabatur. Luper-
calia Græcis Lycæa vocantur, cuius nominis ratione vi-
dentur eſſe peruetuſta, & ab Arcadibus, qui cum Euan-
dro fuerant, deducta: poſſunt tamen etiam à lupa, quæ
iis Lycæna eſt, dicta videri, cum Luperci curſum ſuum ab
eo loco,quo Romulus expoſitus fertur,ordiantur. Sed quæ
aguntur Lupercalibus, eorum cauſa coniectu difficilior
eſt. Mactant enim capras: tum duo nobiles adoleſcentes

adducuntur ad eos, quorum alii frontem gladio cruentato contingunt, alii confestim detergent lana lacte madefacta: adolescentulis istis interim, dum deterguntur, ridendum est. Deinde caprarũ pellibus in scuticas dissectis subligaculis præcincti, cætera nudi, discurrunt, ac obuium quenq; iis scuticis cædunt. Mulieres autem iuniores ictus illos neque quam fugiunt, credentes eos ad pariendi facilitatẽ & conceptum conducere. Id quoq; peculiare festi huius est, quod canis à Lupercis immolatur. *Canis.* Porro Butas quidam elegiacis versibus causas Romanarum rerum fabulosas perscripsit. is tradit Romulum cum suis victo Amulio, lætitia exultantes ad eum locum accurrisse, vbi infanti ipsi lupa vbera præbuisset: itaque & ad imitationem huius cursus Lupercalia agi, & currere nobiles, ac

18 *Percutere oblatos: velut ense cucurrit ab Alba.*
Armatus quondam Romulus, atque Remus.

Quod autem gladius cruentatus fronti eorum adhibetur, id esse cædis ac periculi signum: sicut detersio, quæ fit lacte, nutritionem indicet. At C. Acilius narrat, pecudes Romuli ante vrbem conditam amissas fuisse: eum itaque cum suis, Fauno votis factis, ad eas quærendas nudos excurrisse, ne sudore molestarentur: ideoque Lupercos etiam nudos currere. *Canis immolatio.* Quod ad canem attinet, siquidem id sacrum lustrationis causa peragitur, haud abs re expiationis causa immolari dicemus: nam in id genus sacrificiis Græci catulos adhibent, varieque vtuntur iis, quos à catulis periscylacismos nominant. Quod si instituta suntLupercalia ad agendas lupæ gratias, pro nutrito & seruato Romulo: haud absurde canis mactatur, animal lupis inimicum: nisi potius ideo plectitur, quod Lupercis circumcurrentibus interturbet. *Vestales.* Religionem quoque de igne dicunt a Romulo primum introductam, virginisque sacras, quæ Vestales cognominantur, constitutas. alii Numæ hoc tribuunt. Alioqui Romulum maxime religiosum, neque non diuinum fuisse perhibent, quique diuinationis causa lituum gestauerit: is est baculus curuus, quo solent qui augurii causa aliquo cõsident, *Lituus.* cœli spacia distinguere. porro autem lituum Romuli in Palatio adseruatum, cum Vrbs à Gallis caperetur, amissum, rursusque profligatis barbaris in profundis cineribus inter perdita ac corrupta omnia illæsum ab igne inuentũ fuisse.

Leges

Leges etiam quaſdam tulit:inter quas vehemens eſt illa, quà mulieri maritum relinquendi poteſtas adimitur: viro autem eijcere vxorem conceditur,ſi veneficio circa prolem vſa fuiſſet, aut alienam pro ſua ſubdidiſſet, aut adulterium commiſiſſet: ſi quis alia de cauſa repudiaſſet coniugem, eius mariti bona partim vxori cederent, partim Cereri ſacra forent:& qui vxorem dimiſiſſet, is diis Manibus rem ſacram faceret. Id etiam ſingularis fuit conſilii, quod cum nullum contra eos qui patrem ſuum occidiſſent, ius priuatim poſuiſſet, omne homicidium parricidii vocabulo notauit: quod hoc ſceleſtum, illud ne exiſtere quidem poſſe, iudicaret. Ac multo quidem tempore exiſtimatum eſt, recte ab eo putatum, id facinus accidere non poſſe:nam fere ſexcenti ab ortu Romæ anni effluxerunt, ante quam id in Vrbe audiretur, primuſque Romæ poſt bellum Punicum ſecundum L. Oſtius patrem ſuum necaſſe memoratur. Verum de his dictum ſatis. annus Tatio regni ſui quintus agebatur, cum familiares quidam eius ac cognati legatis Laurentium Romam euntibus in itinere obuiam facti, ſpoliare eos pecuniis per vim aggreſſi, reſiſtentes trucidarunt. Id indignum facinus exiſtimabat Romulus, ſtatimque ſupplicium de autoribus eius ſumendum: Tatius rem extraxit, quæ ſola illis apertæ diſſenſionis cauſa fuit, cum in reliquis ita ſeſe compararent, vt quanta maxime fieri poterat concordia in rebus adminiſtrandis vterentur. At cæſorum propinqui, cum per Tatium iis ſuum ius perſequi nequaquam liceret, eum Lauinii cum Romulo rem diuinam peragentem impetu facto obtruncârunt: Romulum, tanquam iuſtum virum, lætis cum acclamationibus proſecuti ſunt. Romulus Tatii corpus acceptum honorifice ſepeliit in Auentini ea parte, qua Armiluſtrium extat: vindictam vero huius cædis omnino neglexit. Quidam ſcriptores, Laurentes metu impulſos tradidiſſe ad ſupplicium Tatii percuſſores narrant: eos autem à Romulo miſſos factos, cædem cæde perſolutam dicente. Præbuit id factum ſermonem, ſuſpicionemque, quaſi gauderet Romulus collegam ſuum ſublatum eſſe: nihil tamen ea res turbarum aut ſeditionis apud Sabinos excitauit, quorum alii beneuolentia erga eum, alij metu potentiæ, alii opinione diuinitatis de eo concepta, ipſum ſummopere obſeruabant.

Leges Romuli.

Repudii cauſæ. 19

Dos Cereri conſecrata.

Parricidium.

Tatii iniuſtitia & interitus.

Armiluſtrium.

Fidenæ à Romulo captæ.

Multis quoque extraneorum admirationi Romulus fuit: ac Latinorum seniores missis legatis amicitiam cum eo, fœdusque sanxerunt. De Fidenis porro, vrbe Romæ vicina, à Romulo captis autores discrepant. Quidam subito missos ab eo equites, qui cardines portarum exscinderent, ipsum deinde inopinantibus superuenisse oppidanis, tradunt. alij Fidenates prius in Romuli ditionem impressione facta prædas egisse, agrisq; & suburbio multa maleficia intulisse referunt: Romulumque positis insidiis magnam eorum partem interfecisse, & vrbem cepisse. Neque vero hanc vrbem deleuit, sed missis eo bis mille ac quingentis inhabitatoribus, Romanorum coloniam fecit. actum hoc idibus Aprilis.

Fidenas colonia.

Pestis Romæ & sterilitas.

Secundum hæc, pestis incidit, quæ citra vllũ morbum subita morte homines interimebat: comitabaturque hanc luem etiam agrorum pecudumque sterilitas. pluit etiam sanguine Romæ, ita vt malis his multa superstitio coniungeretur. Quæ vbi mala Laurẽtes etiã inuaserunt, omnes in hanc sententiã venere. propter confusum cæde Tatij ac legatorum fœdus, Deûm ira vrbem vtramque agitari. Deditis vtrinque ad supplicium paricidis, punitisq;, manifesto finem calamitas ea habuit: lustrauitq; vrbes Romulus, quod genus expiationis hodieque ad Ferentinam portam peragi adserunt.

Lustratio.

Camerij à Romanis victi.

Antequam pestis cessaret, Camerij Romanos propter id malum defendendo eos bello non fore putantes, adorti sunt, in agrumque eorum incursionem fecerunt. Contra hos Romulus statim cum exercitu profectus, prœlio occisis hostium sex millibus vicit: captaque eorum vrbe, dimidiam eorum, qui supererant cladi, partem, Romam transtulit: Cameriam autem duplum eorum, quos ibi relinquebat, numerum Romanorum deduxit, ad Kalen. Sextiles. tanta tum ei ciuium erat abundantia annis non totis sedecim post conditam vrbem.

Cameriam colonia missa.

Quadriga ærea.

Inter reliqua spolia, quadrigæ etiam æreæ Cameria abductæ sunt, positæque in æde Vulcani à Romulo: atque ipse se à Victoria coronatum ibidem statuit. Corroboratis ad hunc modum rebus, vicini, quorum essent vires imbecilliores, & quas suæ sortis rebus in tuto positis non pœniteret, se submisse continuerunt. At potentiores metu inuidiaque tracti, non conniuendum, sed incrementis Romuli obsistendum, eumque deprimendum duxerunt. Primi inter Etruscos Veientes, qui magnam

Veientium contra Romanos bellum.

ditionem, vrbemq; amplam habebant, bellum mouerunt; dum Fidenas,tanquam ad ſe pertinentes,repoſcunt.Id vero non iniuſtum modo erant,ſed & ridiculum,eos qui Fidenatibus in periculo verſantibus, belloq; preſſis opem non tuliſſent,ſed pereuntes neglexiſſent, vrbem iam agrumq; ab alijs occupata,ſibi poſtulare. Quare cum à Romulo contumelioſe ipſis eſſet reſponſum; in duas partes diuiſi, altera Fidenatium copijs ſeſe obiecerunt, altera Romulo obuiam contenderunt. Ad Fidenas duobus Romanorum millibus occiſis, à Romulo ſuperati, ſupra octo hominum millia amiſerunt. Iterum deinde apud Fidenas prœlium commiſſum eſt: quo in prœlio præcipue Romuli virtute victoriam partam,omnem artem audaciæ coniunctam exercentis,roboreque & pedum celeritate,quanta in homine eſſe nō videretur,vtentis, in confeſſo apud omnes eſt.Sed quod nonnulli aiunt, quatuordecim millibus Veientium cæſis, amplius dimidia parte eorum Romuli manib.interfectos fuiſſe,id plane fabuloſum, omninoque incredibile eſt:quando & Meſſenios inflatius Ariſtomenem ſuum prædicare arbitrantur,qui ter hominem immolauerit(quæ Hecatomphonia vocantur) quod tertium centum de Lacedæmoniis hoſtibus viros in pugna interfeciſſet.Fuſis hoſtibus,ſuperſtitibus cladi fugam Romulus concedens, ad ipſam vrbem ſe conuertit.Veientes calamitate victi, ſupplices conditiones pacis acceperunt, amicitiamque ad annos centum pacti ſunt: Romanis magnam ſui agri partem attribuerunt,quæ Septempagium à ſeptem pagis nominatur: ſalinis, quæ erant prope fluuiū,ceſſerunt:quinquaginta ex optimis obſides dederunt. De his triumphauit Romulus Idibus Octobris,ducto inter multos alios captiuos Veientium ipſo duce, ſene,ac qui imprudentius,imperitiuſq; quam pro ætate ſua rem geſſiſſe videretur. Itaque nūc etiam cum ſacra triumphalia fiunt,ſenex per forum in Capitoliū ducitur prætextatus bullatuſque more puerorum, proclamatq; præco, Sardianos vænum propoſitos eſſe. Nam Etruſci Sardianorum coloni memorantur: porro Veii vrbs eſt Etruriæ. Hoc bellorum à Romulo geſtorum vltimum fuit. Nam quod pleriſque, aut potius omnibus vſuuenire conſueuit iis,qui magnis atque admirandis ſucceſſibus fortunæ ad potentiam faſtumque extolluntur,poſt id bellum confectum ipſi

Romulus insolentior & suis iniquior factus.

quoque accidit: nimirum rebus secundis audacior elatiorisque animi redditus, vt à populari Reipub statu summam rerum in se Vnum transferret, regnumque institueret, cuius primum habitus ipse molestiam suis offerret. Purpuream enim togam, palliumq; purpura prætextum gestabat; ac de solio accliui responsa dabat: stipatus semper iuuenum, quos à ministerii velocitate Celeres dicunt, caterua: præcedebāt cum alii, qui baculis turbam summouerent, loris præcincti, vt statim, si quos iussisset, ligare ij vincireque possent: vnde iis Lictorum nomen, Græci hos rhabduchos, hoc est fasciferos, à fascibus baculorum dicunt: etsi probabile est, prius litores, ac Græce quidem Leiturgos appellatos fuisse (nam horum lingua Leitus & Laus populum significant) quasi populi ministros, indeque C litera interiecta lictores extitisse. Cum Numitore Albæ defuncto ad Romulū eius morte regnum deuenisset, populi fauorem captans, summam Reipublicæ in medio posuit, singulisq; annis vnum præfe-

Celeres. Lictores.

21 ctum Albanis dedit. Eos etiam, qui Romę potentia pręstabant, docuit regni expertem ac liberam reipublicę administrationem affectare, ita vt partim regerent, partim regerētur. Neque enim ipso rege patricij in reipub. gerendæ partem veniebant, sed nomine habituq; venerandi, magis pro more, quam sententiæ dicendæ causa, in curiam conuocabantur, tacitique cum mandatum Romuli audiissent, ita discedebant, vt eo solo multitudini præstarent, quod priores ea quę agerentur cognouissent. Ac reliquæ quidem iniuriæ Romuli in senatum, obscuriores erant. Quod autem agrum manu captum militibus suo vnius arbitrio diuisisset, obsidesque Veientibus reddidisset iniussū Senatus; plane hunc ordinem circumscribere videbatur. Itaque paulo post Romulo inopinantibus ac inscijs omnibus de medio sublato, in suspicionem ac calumnias senatores huius rei causa inciderunt. Cęterùm Romulus sublatus est Nonis Iulij (qui mensis olim erat Quintilis) ita sane, vt de exitu eius nullus constans sermo rumorve relictus sit, præterquam de tempore casus istius. nam ea, qua dixi die multa eorum quæ tum euenerunt similia peraguntur. Neq; hanc obscuritatē est cur miremur, quādo etiam Scipione Africano domi suæ à cœna mortuo, modus eius obitus neq; fidem, neque certa indicia habuit: quem alij quod fuerit natura valetudinarius

Romuli obitus.

Scipionis Africani mors obscura.

rius, per ſe fato conceſſiſſe iudicant, alii veneno ſeipſum extinxiſſe, alii inimicos noctu irrupiſſe, eique ſpiritum interclusiſſe. Et tamen Scipionis cadauer omnibus in conſpectu poſitum fuit, vt de modo eius mortis inſpicientibus ſuſpicari ac coniicere liceret: Romuli ſubito vita functi neque corporis pars viſa eſt, neque veſtimẽti particula vlla ſuperfuit. Verum alii opinantur in æde Vulcani impetum à ſenatoribus in eum factum, occiſique corpus in partes diſcerptum, earumque à ſingulis vnam in ſinu egeſtam. Alii neque eo in loco, neque ſolis ſenatoribus prẹſentibus, conſpectui hominum ademptũ exiſtimant: ſed cum ad Capræ paludem extra Vrbem forte concionem haberet, ſubito in aëre mirabilem ac verbis ſuperiorem tempeſtatem, mutationeſque incredibiles extitiſſe: ſolis enim lumine obſcurato, noctem ingruiſſe nequaquam quietam aut placidã, ſed horrendis tonitribus, ventorumq; vndiquaque grandinem incutientium flatibus frementem: tum multitudine ad fugam diſperſa, potentiores in vnum globum coijſſe: poſt tumultu ſedato cum dies iterum emicuiſſet, collectoq; rurſus in vnum populo rex quæreretur ac deſideraretur; non permiſſum à primoribus plebi vt inquirerent: ſed mandatum omnibus, vt Romulũ ad ſuperos raptum, deumq; ipſis propicium ex bono rege factum, veneratione ac honore proſequerentur. Hęc pleroſq; credidiſſe, eoſque cũ gaudio & bona ſpe adorato Romulo diſceſſiſſe. Fuiſſe tamen nonnullos, qui rem acerbo infeſtoque animo perpendentes, patricijs obturbarent, ac conuiciarentur, quod cum regem ſuis ipſi manib. trucidaſſent, inepta populum perſuadendo deciperent. Ibi tum Iulium Proculum, vnum ex ijs qui Alba Romam migrauerant, virum inter patricios primæ nobilitatis, moribus probatiſſimis, Romuloque ipſi fide & familiaritate coniunctum in concionem prodiiſſe, & ad religioſiſſima ſacra iureiurando concepto dixiſſe: ſibi in via Romulum oblatum, aſpectu pulchro maioriq; quã ante vnquam, 22
armiſque ſplendidis ac ardentib. ornatum. ſe hoc viſo perterritum, his eum verbis compellaſſe: Quidnam tibi, ô rex euenit, aut quo conſilio adductus, nos iniuſtis malicioſiſque criminationibus obiectos, totam autem vrbem orbam immenſo in luctu deſeruiſti? Romulum vero in hanc ſententiam reſpondiſſe: Diis, Iuli, à quibus veni, ita viſum eſt, vt tantiſper

De Romuli morte opiniones.

Capræpalus

Iulii Proculi de Romuli ad superos abitu testimonium.

tantiſper cum hominibus eſſem, vrbemq; cuius imperium ac gloria forent maxima, conderem: inde rurſus cœlum inhabitarem. Vale, ac Romanis dic fore, vt ſi temperantiam fortitudinemq; colant, omnes mortales potentia excellãt. Ego autem Deus vobis propicius ero Quirinus. Viſa hæc Romanis fidem mereri, propter mores dicentis, iuſque iurandum memorant: nec non diuinitus quoq; ad id credendum quaſi afflatu quodam numinis permotos, ita vt contra diceret nemo, ſed vniuerſi ſuſpicionib. ac calumniis omiſſis vota Quirino nuncuparent, eumq; vt Deum inuocarent.

Ariſteæ Proconneſii fabula.

Cleomedis Aſtypalæi fabula.

23 Hæc ſane narratio Græcorum de Ariſtea Proconneſio, & CleomedeAſtypalæo cõmentis haud abſimilis eſt. Ariſteam ii in fullonia quadam officina diem clauſiſſe tradunt, corpuſq; quærentib. eius amicis nuſquam apparuiſſe: quoſdam vero ex ipſo itinere venientes dixiſſe, viſum à ſe Ariſteam in via, Crotonem verſus ambulãtem. Cleomedẽ porro corporis robore ac magnitudine nimiũ, ingenio præferoci, ac furibundũ, multa edidiſſe violẽta facinora: demumq; cuiuſdã ludi literarii columnam, qua culmen ſuffulciebatur, manu concuſſiſſe, mediamq; confregiſſe: itaq; domicilio eo proſtrato, oppreſſiſq; pueris cum inſecutores eum vrgerent, in arcam ipſum magnam cõfugiſſe, operculumq; ei obditum ſic intus tenuiſſe, vt multi ſimul conati id vi auellere non potuerint cæterum cum ii arcam ferro diſcidiſſent, neq; viuum intus, neq; mortuum Cleomedem inuentum: ſicque eos terrore percuſſos miſiſſe Delphos, qui oraculum peterent, iiſque ita Pythiam ceciniſſe:

Vltimus heroum Cleomedes Aſtypalæus.

Alcmene.

Immortalitas.

Ferunt etiam Alcmenæ funus cum efferretur, cadauer eius euanuiſſe, lapidem in feretro inuentum: omninoq; multas huiuſmodi fabulas præter fidem adferunt, iuxta diis diuinitatem ac mortali hominum generi adſcribentes. Equidem vt impium ſit, parumque ingenuum, omnem virtutis diuinitatem inficiari, ita ſtultum eſt, terram cœlo velle miſcere. Id igitur potius tenendum, quod eſt tutius, ſentiendumque cnm Pindaro, qui ita ſcribit:

Corpus omnium rapitur mortis violentia,
Viuit adhuc imago ſæculi, vnica à diis
Orta quod eſt, & inde venit, atq; illuc redit.

non id profecto cum corpore, ſed cum maxime à corpore

fuerit

fuerit liberata, secretaq;, totaq; pura, carnis expersq;, & casta reddita. Is enim est animus (vt Heraclitus censebat) siccut, eoque optimus, qui

Heracliti dict. m.

Per corpus, vt per nubes fulmen, euolat.

Contra animus cum corpore commixtus, eoque oppletus, tanquam grauis & caliginosa quædam exhalatio, difficulter accendi, in sublimeq; efferri potest. Quare nihil attinet corpora præstantium mortalium, contra quam eorum natura ferat, vna cum animo in cœlum attollere. Sed ita statuendum est virtutes & animos eorum vtiq; suapte natura, diuinaque conditione id habere, vt ex hominibus in Heroes, ex his in Genios, atq; ex ijs tandem, cum quasi in mysteriorū initiatione protinus lustrati ac consecrati, omne quod morti erat atq; affectionibus alijs obnoxium effugerint, in deos transire, præstantissimum atq; beatissimum finem con secutos. neque id decreto vrbis alicuius, sed reuera ac consentanea ratione fieri. Cæterum Romuli cognomentum quod fuit Quirinus, alij quasi bellicosum & Martem interpretantur: alij inde tractum censent, vnde Romani quoque sint Quirites dicti. Sunt qui hastam antiquitus, aut cuspidem, quirini nomine appellatam tradant: vocatumq; ab ijs simulacrum Iunonis Quiritidis, quod fuerit cum hasta positum. Sic & in Regia dedicatam hastam, Martem vocatam: lanceaq; honorari solitos, qui in bello virtutem suam osten dissent. Ita Romulum etiam tanquam Martium & bello clarum Quirinum cognominatum fuisse. Porro eius templum locatum est in colle, qui ab eo Quirinalis fuit nuncupatus. Dies, qua fato concessit, Fuga plebis appellatur, ac Nonæ Capratinæ: quia tum ex vrbe ad Capræ paludem exeuntes sacrificant. Ad quod sacrum dum exitur, multa vsitatorum nominum inclamante, veluti Marci ac Caij, imitantes eam, quæ tum acciderat, fugam ac mutuam inuocationem cum timore, ac tumultu factam. Quanquam inuenio, qui id non ad fugam, sed ad festinationem exprimendam fieri tradant, idq; hac de causa. Gallis (inquiunt) postquam cepissent Romam, à Camillo expulsis, cum vrbs propter imbecilitatem haud facile pristinas vires recolligeret: Latini, duce Lillio Postumio, magnis copiis expeditionem contra eam fecerunt. Is cum exercitu haud procul vrbe consedit, misso Romam legato, qui indicaret, statuisse Latinos antiquam cum

Quirini cognomentum vnde.

Collis Quirinalis.

Nonæ Capratinæ.

Fuga plebis.

24

Latinorum bellum

Roma-

Romanis necessitatem atq; affinitatem iam deficientem resuscitare, nouisq; denuo coniugiis nationes has commiscere: proinde pacem Romanis ita demum Latinos, amicitiamque offerre, si magnum virginum numerum his, mulieresque maritis viduas darent, quo modo ante fuisset ipsis cum Sabinis inita necessitas. Eo audito Romani & bellum metuebant, & hanc mulierum traditionem nihil captiuitate mitius habere iudicabant. Anxijs serua Philotis (alij Tutolam nominant) consilium dedit, vt neutrum facerent, sed dolo vsi, simul & bellum, & obsidum hanc deditionem euitarent. Doli hæc erat ratio, vt Philotidem cum alijs ancillis pulcre ornatas ingenuarum instar ad hostes emitterent: Philotis autem noctu igne subleuato signum daret: tum Romani armati Latinos somno deditos inuaderent. Estque ea res eo modo confecta, Latinis pactum probantibus ignem noctu de caprifico suis ostendit Philotis, retro eum velo, ac pannis prætensis operiens, ne ab hostibus conspici posset lumen, solisq; Romanis esset conspicuum. Qui vbi signum dari videre, properato exierũt, festinationisq; gratia apud portas sæpius se inuicem acclamando hortati sunt, facto autem in hostes inopinantes impetu, victoria potiti, diem eum in rei memoriam festum celebrant: & à caprifico Nonæ Capratinæ vocantur. epulum autem præbent mulieribus extra vrbem, sub vmbraculis ex ficuum frondibus contextis: seruæq; circumeuntes ludunt, deinde inuicem se plagis ac lapidum iactib. impetunt, quasi tum quoq; Romanis in prœlio adfuerint, pugnantibusq; opem tulerint. Verum hanc narrationem pauci scriptores probant: quinimo quod ea die nominum inuocatione vtuntur, adq; Capræ paludem tanquam ad sacrificium egrediuntur, videtur magis ad priorem sermonem pertinere. nisi fortassis diuersis temporibus eadẽ die vtrunque contigerit. Enimuero Romulus desijt inter mortales esse, natus (vt traditur) annos quinquaginta quatuor, regni sui anno supra trigesimum octauo.

Philotidis astus. Tutola.

Aetas Romuli. Anni regni.

THESEI ET ROMVLI COMPARATIO.

Hæc fere sunt, quæ de Romulo ac Theseo digna commemoratu accepimus. Primum liquet, Theseum sponte sua, nulla incumbente necessitate, cum posset tuto Trœzene regnare, idq; regnum haud inglorium suscipere, vltro ad magnas

gnas

gnas res animum appuliſſe: Romulum vero propoſita ſeruitutis euitatione, impendenteque ſupplicio, ipſo nimirum (ſicut eſt apud Platonem) metu ad fortitudinem, timoreque extremorum malorum ad arduas res obeundas neceſſario adactum fuiſſe. Deinde huius præcipuum inter omnia factum eſt, quod vnum Albæ tyrannum ſuſtulit: atqui Theſeus aliud quidem agens, in Scirone, Sinnide, Procruſta, Clauigero, præludia quaſi maiorum certaminum exhibuit: quibus interfectis punitiſque, grauibus Græciã tyrãnis exonerauit, ante etiam quã hi, quibus ſalutem attulerat eum noſſent. Præterea huic licebat abſque vllo negocio mari Athenas petere, nulla à latronibus affecta iniuria: ſed Romulo, dum viueret Amulius, ſecuro eſſe non licebat. Cuius rei euidens eſt ac certiſſimũ indicium, quod alter nihil à quoquam læſus propter aliorum commodum improbos homines aggreſſus eſt: alter quandiu nihil à tyranno mali acceperiſſet, ab eo vim fieri omnibus alijs paſſus eſt. Iam ſi magnũ iudicatur, in pugna contra Sabinos vulneratum fuiſſe, Acronem occidiſſe, multos hoſtes viciſſe: poterit ſanè his opponi prælium aduerſus Centauros, & Amazonicum bellũ. Verum id quod auſus fuit Theſeus propter tributum Cretẽſibus pendendũ, cum ſeipſum obtulit naui cum pueris & virginibus in Cretam abducendum, ſiue vt belluæ alicui obijceretur, ſiue ad Androgei tumulum iugularetur, ſiue (quod leuiſſimum ea de re fertur) vt hominibus contumelioſis ac inhumanis in turpem ignominioſamque ſeruitutem dederetur: id quantæ fuerit audaciæ, magnanimitatis, iuſtitiæque erga rempub. ac quanti gloriæ virtutiſq; ſtudij, dici non poteſt. Itaq; haud male (vt mea fert ſententia) à philoſophis amor definitus eſt miniſter deorum ad curãdos ſeruandoſque iuuenes. Nam Ariadnæ amor magis quam vlla alia res, actio & conſilium Dei videtur fuiſſe, quo Theſeum ſeruaret. neque par eſt culpari eam, quæ eius amore capta fuit: ſed miraculo ducendum, ſi non omnes viri mulieresq; eodem erga eum modo affecti fuiſſent. Sin hoc ſoli Ariadnæ accidit: haud abſurde, opinor, dixerim, eam, quæ ita honeſtatis, ac virtutis, optimorumque amans fuerit, quæ à Deo aliquo diligeretur, dignam fuiſſe. Porro cum natura vterque ad gerendam rempub, fuerit idoneus, neuter regnum tenere perrexit, ſed alter in tyrannidem, alter

1 *Fortes ex metu.*

2 *Amor miniſter deorum ad ſeruandos iuuenes,*

alter in popularem formã Reipublicæ statum commutauit:
Diuersis autem ab animi motibus in consimilem errorem
abducti sunt principis enim partes sunt, vt præsertim ipsam
reipublicæ formam conseruet: quod non minus in eo posi-
tum est, vt ea ab omnibus ei non conuenientibus rebus ab-
stineatur, quam vt omnia ad eum spectantia, ei affatim ad-
sint, sed princeps, qui vel remittit, vel intendit suam pote-
statem, non iam regis aut principis dignitatem tuetur, sed
vel populo seruit, vel Dominus fit, eoque aut contemptum
sui, aut odium in subditis creat, quorum tamẽ peccatorum
alterum ab æquitatis studio, humanitateque, alterum à sui
amore, fastuq; profectum iudicatur. Quod si ea, quæ infeli-
cius acta sunt, non protinus fortunæ imputari, sed differen-
tiæ ex moribus affectibusque animi in ijs constitui debent:
neq; Romulum de cæde fratris, neq; Theseum de nece filii
causam dicentem, ab excandescentiæ inconsideratæ, im-
prudenterq; præcipitis iræ crimine quispiam absoluet. Ini-
tium autem vnde ea commotio animi profecta est, magis
valet in eo excusando, qui maiori à causa aliqua, veluti à
3 grauiore ictu, subuersus est. Quare Romulo à cõsultatione
& deliberatione de bono publico in contentionem prola-
pso, fortassis nemo tam subitam animi impotentiam igno-
uerit. At Theseus ab ijs affectibus, quos paucissimi morta-
lium effugerunt, amore, suspicione de tẽtata vxoris fide, ca-
lumnijsque muliebribus circumuẽtus, in filium exarsit, ac
quod maius est, Romuli iram facinus infelix consecutum
est, Thesei non vltra iurgium, conuicia, senilesque execra-
tiones processit. quæ præterea acciderunt Hippolyto, for-
tunæ sunt imputanda. His igitur in rebus secundum The-
seum iudicandum videtur. Contra in Romulo primum id
magnum est, quod à minimis principijs ad tantas res pro-
gressus est. ipse enim fraterque eius serui, subulcorumq; filij
cum appellarentur, antequam liberi fierent, omnes fere La-
tinos in libertatem vindicauerunt, vnoq; & eodem tempo-
re pulcerrima nomina meruerunt, vt inimicorum occiso-
res, suorum seruatores, gentium reges, vrbium conditores
dicerentur. Atqui Theseus non condidit vrbem, sed ex mul-
tis vnicam composuit, migrare in eam alijs iussis, multasq;
vrbes antiquorum regum heroumq; cognomines, destru-
xit. Quod Romulus posterioribus demum temporibus fe-
cit,

Quomodo principi resp. conseruanda.

Peccata Romuli & Thesei.

Romulus quibus in rebus Theseo prior.

eit, cum victos hoſtes cogeret ſuis oppidis deletis apud victores habitare: initio autem non mutauit, neque auxit aliquam iam ante conditam vrbem, ſed nouam condidit, ſibique ſimul & terram, & patriam, & regnum, & genus, & nuptias, & affinitates parauit. Neq; interfecit quenquam: ſed eis qui cum domibus ac ſedibus carerent, in populum ac ciuitatem coire volebant, beneficium exhibuit, Latrones quidem & maleficos homines non occidit; ſed populos bello ſubegit, vrbes euertit, de regibus & ducibus triumphauit. Quinetiam cuius manu Remus trucidatus ſit, diſputatur. ac plerique in alios eam culpam referunt: matrem quidem ſuam exitio proximam quod ſeruauerit Romulus auumque *Romuli pietas in parentes.* turpi indignaq; ſeruitute preſſum in Æneæ ſolio colcocauerit, palam eſt: quodque de hoc data opera optime meritus, nulla eum ne inuoluntaria quidem iniuria affecerit. At vero Theſei obliuionem ac neglectum præcepti de velo dati, vix puto longa aliquem excuſatione, idq; apud ſocordes iudices, crimine parcidij purgaturum. Quod intelligens ſane quidam Atticus homo quam difficulter defendi poſſet, finxit Ægeum naui appellente, celeriter in arcem accurriſſe, vt eam conſpiceret, lapſumq; decidiſſe. quaſi vero ei aut comites defuerint, aut properanti ad mare non fuerint præſto famuli. Iam raptu quoq; mulierum quod peccatum eſt, in *Thesei raptus mulierum.* Theſeo prætextum habet nullum. Primum quod ſæpius hoc admiſit: rapuit enim multas, vt Ariadnam, vt Antiopam, vt Anaxonem Trœzeniam, ac poſt has omnes Helenam puellam adhuc viro immaturam, ipſe decrepita ætate: eoque natu, vt etiam legitima coniugia ei eſſent omittenda. Deinde ratione cauſæ: neq; enim ad procreandos liberos vt deligerentur Trœzeniorum, Spartanorum, Amazonumque filiæ eæq; non deſponſatæ ipſi, digniores erant, quam Erechtidarum, & Cecropidarum, qui erant Athenis, filiæ. Sed ſuſpicio eſt, libidini eum hoc loco, voluptatiq; indulſiſſe. Romulus autem, primo cum rapuiſſet octingentas fere virgines, non omnes eas, ſed vnam Herſiliam ſibi ſeruauit, reli- *Romuli raptus.* quas inter ſuos bonos ciues diſtribuit: deinde honore, dilectione, iuſtitiaq; mulieribus ijs poſtea temporis præſtita, oſtendit vim etiam, iniuriamq; pulcherrimum fuiſſe ac prudentiſſimum factum: ad ſocietatem conſtituendam. tam firma inter ſe nationes duas commiſcuit, compegitque com-

munitate, tantumq; beneuolentiæ in posterum, potentiæque fontem aperuit. Verecundiæ, amoris, constantiæq;, quæ in coniugiis vt seruarentur effecit, testimonio sunt subsecuta tempora: nam anni propemodum ducenti ac triginta e-
4 lapsi sunt, antequam vel vir vxoris, vel fœmina mariti consuetudinem auderet relinquere. Sed quemadmodum apud Græcos ij qui nimium sunt curiosi, eum qui primus omniũ patrem suum, matremve necauerit, nominare possunt: ita Romanis omnibus notum est à Sp. Caruilio primum vxori nunciũ remissum, quod eam sterilem esse causaretur. Temporis testimonio etiam acta adstipulantur. Nam societas imperij inter Reges, & ciuitatis inter populos istos, propter Romuleam affinitatem inita est. Verum Thesei nuptiis nullum Atheniensibus erga quenquam amicitiæ ius aut communionis extitit, sed contra inimicitiæ, bella, cædes ciuium, demumq; vt Aphidnis amissis ægre hostium, adorando eos, deosq; appellando misericordiam impetrarent, ne eadem paterentur, quæ propter Alexandrum Troianis euenerunt. Sane mater Thesei non timuit modo, sed subijt etiam sortem Hecubæ, deserta & proiecta à filio: si quidem vera sunt, quæ de captiuitate eius traduntur. Quæ quidem conficta esse præstiterit, sicut & pleraque alia. Quemadmodum & ea quæ de oraculo feruntur, commẽta, longe Romulo inferiorem Theseum faciunt. Nam ille magna deorum benignitate seruatus est: oraculum autem Ægeo datum, vt extra patriam mulieris consuetudinem vitaret, videtur indicare, Theseum nolentibus dijs procreatum fuisse.

Primum Romæ diuortium.

IN ROMVLVM PLVTARCHI, interpretis Annotationes.

ASCANIJ Æneæ F.] *Ἀσκανίῳ enim lego, vt cum γαμηθεῖσαν cohæreat. nam vtrius vxor fuerit, patris an filij, controuersum puto dicit fuisse. Mox,*

Seruatos * Romam.] *Locus enim videtur mutilus, ideoq́; scribo ἀπροσδοκήτως * ὀνομασθῆναι ῥώμην. Nam Lapi sententia non probatur mihi. Amiotus ita habet: Pueros saluos in eum locum delatos qui deinde sit appellatus Roma. Ego plura intercidisse non dubito.*

2 Cer-

2 Cermanus.] *Apud Pompeiũ Festum, Cermalus legitur: apud Varronem lib. 4. Germalus, in melioribus codicibus.*

3 Ruminantes pecudes eo loci.] ἐνδιάζειν, *non* ἐνδιαζόντων *scribe. Est autem* ἐνδιάζειν *proprie meridiari, seu interdiu dormire, aut quieti se dare. Sic & in Lucullo,* μεσημβρίας οὔσης, καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐνδιαζόντων καὶ ἀναπαυομένων. *Eustat. in 4. Vlyß. aduersum de Proteo,* ἔνδιος δ' ὁ γέρων: ἔνδια *ait vocari ab Oppiano* διατριβὰς ἐναερίους, *nimirum moram sub dio.*

4 Mense Aprili.] *Heic diei apud Varronem lib. 5. (sextus dies dicitur) mensis nomen deest, vt fortasse coniunctè vtrobique sit legendum, sexta Aprilis die.*

5. Hic Laurentiã cognouit.] οὗτος ἔγνω τὴν λαρεντίαν. *Verbum* γινώσκειν *pro rem habere, seu corpus miscere sumitur, quemadmodum & in sacris literis. Sic Plutarchus sæpe loquitur, vt in Pompeio:* παλλακίδας μιθριδάτου οὐκ ἔγνω. *& in Bruto.* τὴν σερβιλίαν ἐγνωκὼς καῖσαρ. *& de mulierum virtutibus:* γύναιον ἐγνοσμένον ἀφ' ὥρας ζῶντι τῷ γαλάτῃ. *et initio Eumenis, de Barsina ab Alexandro habita, & in Galba, de matre Nymphidij. Latini eodem modo vsurparunt verbum Cognoscere. Ouid. de Cadmo:* — γινώσκειν cognoscere.

——Ille suæ lambebat coniugis ora,
Inq; sinus caros, veluti cognosceret, ibat. — Lib. 4. Metam.

Et Iulius Cæsar simili modo locutus est de Germanis lib. 6. Comment. belli Gallici: Intra annũ vigesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpißimis habent rebus. Cæterum Larentiæ eadem historia est apud Plutarchum, quæst. Rom. 35. & apud Marcob. lib. 1. Saturnal.

6. Lintres & velaturæ.] *Velaturam facere dicuntur, qui mercede vehunt: & velabrum, quod ibi vehantur lintribus. Ex Varronis eodem libro.*

6 Se autem alueum ad Iliam ferre.] αὐτὸς δὲ τοῦτο πρὸς τὴν ἰλίαν. *Satis ex ipso sensu liquet, neutri generis de-*

monstratiuum pronomẽ absolute positum, σκάφων, alueum indicare: vt cogitare non habeam, quid Lapo, cum hæc peruerteret, in mentem venerit.

7 Herodorus Ponticus.] *In Græco est ἡρόδωτος. quod vitiũ secutus vterq; interpres, Herodotũ extulit: cum sit Herodorus, cuius etiam in Theseo mentio facta est, ἡρόδωρος. Fuit autẽ ex Pontica Heraclea, vnde apud Athenæum lib. 11. Heracleotes citatur. Quin & apud Plutarch. in Rom. quæst. 93. vbi ijsdem hæc fere verbis referuntur, ἡρόδωρος recte legitur. Versus Aeschylli est in Supplicibus.*

8 Paliliaque appellabant.] *Horum sicut & rituum condendæ vrbis, est venustissima descriptio apud Ouid. 4. Fastorum & Propertium lib. 4. elegia prima & quarta. Certe Dionysius Hallicar. παρηλια appellare videtur, sub finem primi libri. Atque ex hoc loco intelligi potest, puto, quid sint Græcæ Kalendæ: non enim nullæ fuerunt, sed diuersæ à Romanis, & quæ incertitudinem gignerent. Neque ratio euincit, quia Kalendis suis, non Græcis, Romani vterentur, ideo etiam Calendas scribi oportere, sed alibi de Orthographia commodius.*

9 Fuit Tarutius quidam.] *Cic. 2. de Diuinatione, vid. ibi, L. quidem Taruntius Firmanus, familiaris noster, &c.*

10 Testimonium ferre contra clientem.] *Vide hac de re iudicium C. Marii in pratura ambitus rei, ab ipso Plutarcho in eius vita descriptum.*

11 De quibus in Quæstionum explicatione.] ἐν τοῖς αἰτίοις. *Librum Plutarchi intelligo, qui adhuc extat sub titulo κεφαλαίων καταγραφὴ, quo explicatio problematum seu quæstionum continetur. ibi in Romanis quæstion. & hæc, & alia id genus multa pertractantur. Faciunt hæc plurimum ad intelligendos cum alios, tum Lucani locum libro secundo de Catonis & Marciæ posterioribus nuptiis, hoc initio:*

Turritaq; premens frontem matrona corona,

Transla-

Translata vetuit contingere limina planta.

12 Acron Cæninensium rex.] *κενινήτῶν. Magna est varietas in plerisque proprijs vocabulis Græcis & Latinis. Infra in Marcello καινινήτῶν legitur. Et Stephanũ noui καινίνην scribere, per αι diphthongum: itemq; Plinium. Propertius quidem lib. 4. primam produxit, hanc ipsam historiam describens:*

Acron Herculeus Cenina ductor ab arce. Liuiani libri variant. Apud Dionysium lib. 2. perperam scribitur καινιταὶ, pro καινινηταί.

13 Dionysius autem errat.] *Halicarnasseum notat Dionysium cuius hæc sunt verba lib. ῥωμ. ἀρχαιολ. secundo: τελευταῖος δὲ τῆς πομπῆς αὐτὸς, Romulus, ἐπορεύετο, ἐσθῆτα μὲν ἠμφιεσμένος ἁλουργῆ, δάφνῃ δὲ κεκοσμημένος τὰς κόμας, ϗ ἵνα τὸ βασίλειον ἀξίωμα σώζῃ, τεθρίππῳ παρεμβεβηκώς.*

14 Neq; Cæsaris tantum de Rhymitalca.] *Augusti intellige. vide Plut. sub finem Apoph. Porro varie is Rhymitalces Græcis & Latinis scribitur: non summo tamen historiæ momento.*

15 Non huic de Boiis.] *τὴν δ᾽ οὔτ᾽ ἀρβοιοῖτε. Scribendum est ἂρ βοιοῖτε. Boios Gallos fuisse nemo fere ignorat. Arbœos Gallos inuenio nullos: & ridiculi sunt, qui eos ex hoc creatos loco in Lexica infarcire non dubitarunt. Sed sic scilicet ea collocupletantur.*

Pro χηράμενοι, malim χηραμένων.

16 A Leontino.] *Sic est in Græco. Annotator in versione Lapi apposuit, Puto ab Auentino. hoc videtur secutus Amiotus. iudicent periti. in Palatino quidem colle fuisse istam cornum est apud Ouidium 15. Metamorph.*

17 Scutis autem Sabinorum.] *θυρεοῖς & vbi verti clypeis, ἀσπίδας. Videtur autem θυρεὸς maior esse, quam sit ἀσπὶς: hoc est, scuto clypeus minor. Itaque scutum vsurpabant*

poſtea temporis, qui loricam non ferebant. Argolicum ſane clypeum non fuiſſe magnum, ex Virgilio apparet, qui oculum Cyclopis ei comparat.3.Aeneid.

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar. quod poſterius eſt ex opinione vulgi dictum, & eorum qui ſolē ſeſquipedalem putarunt, Cæterùm Liuius lib.1.de armatura ſecundæ claßis loquens ſcutum ait eis pro clypeo datum. Dionyſius *lib.4. hoc ipſum deſcribens,* ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀνέδωκε θυρεούς. *His ex verbis, eorum, quæ dixi, ratio conſtat.*

18 Percutere oblatos.] *Verſus ſunt Butæ: quod miror neutrum interpretum ſenſiſſe, eoq; elegantiam loci ab ijs interuerſam.*

19 Aut alienam prolem pro ſua ſubdidiſſet.] *In Græco eſt,* κλειδῶν ὑποβολῇ. *Id cum ſuſpectū eſſet Lapo, his verbis expreßiſſe ſatis habuit:* clam, furtimque marito, *& hæc ad adulteriū retulit. Amiotus claueis adulterinas intellexit. Ego cum ſemper mendum eſſe in verbo* κλειδῶν *putarem, ea maxime ducebar coniectura, vel potius argumento, non eſſe ſimile vero, in legibus de matrimonio latis, de falſis aut occultis clauibus agi, præſertim ita, vt inter veneficium & adulterium id crimen medio loco referretur. Ergo* παίδων *legendum cenſeo, cum vt veneficium prohiberetur, tum ne qua alienam ſobolem pro ſua ſupponeret, atque ita decepto marito genus ſtirpemq; vitiaret. Rectene ita cenſeam, viderint docti, quorum iudiciū facio mihi quidem, ne cauſa cadam, haud valde metuo. Certe* βρέφη ὑποβολιμαῖα *vocari ſubditicios liberos, ſatis eſt notum.*

20 Ter hominem.] *Adnotatum eſt ad ſeptem ſapientū conuiuium aliquid à me ex Fulgentio hac de re: ſed tamen in Sympoſiacis vitioſa relicta verſio noſtra 4.1. obliuione noſtra aut præcipitatione, quod obiter annotare volui, propter eos qui inique huiuſmodi adlucinationibus ſuas varias lectiones collocupletant. Mox.*

Quæ

Quæ Septemagiũ à ſeptima portione.] ἣν σεπτεμάγιον καλοῦσιν, ὅπερ ἐστὶν ἑπταμόριον. *Dionyſius rectius videtur* τοὺς καλουμένους ἑπτὰ πάγους *dicere, ſeptẽ pagos (vel ſeptempagiũ) quos & Porſena Etruſcus repoſcebat, vt lib. 2. & 5. Dionyſius perſpicue docet. Cæterum quod apud Dionyſium ſequitur,* καὶ τῶν ἄλλων ἀποστῆναι τῶν παρὰ ταῖς ἐμβολαῖς τοῦ ποταμοῦ, *(libet enim obitet hoc monere) ex hoc loco Plutarchi, vitioſum eſſe intellexi emaculariq́ locum poſſe, ſi legatur* καὶ τῶν ἁλῶν, *&c. Plutarchus* ἁλοπηγίων *expreßius habet. Error librarij is fuit, vt facile admitti potuerit.*

Dioniſij loc' caſtigatur.

21 Singulisque annis vnum præfectum Albanis dedit.] *In Græco eſt* σαβίνοις, *quod non video quomodo locum poßit habere,* ἀλβάνοις *lege.*

In via.] ὁρεὸν, *forte* ἱερὰν, *ſacra via: videtur enim viæ nomen deeſſe.*

22 Ariſtea Procõnenſio.] προικοννησίου. *Legend.* προκ. *Inſula eſt Propontidis Proconneſus. Lapus Ariſteum protulit, ſecutus (vt opinor) mendoſam Plinij lectionem, qui huius ſimilem rem de eo narrat, lib. 7. hiſtor. nat. cap. 52. Vide Herodotum in Thalia, ex quo Plutarchus hiſtoriam hanc videtur decerpſiſſe (ibi quoq́ ἀριστέης προκοννήσιος dicitur) & Suidam Meminit Gellius 9.4. De Cleomede lege Eliacorum poſteriorem apud Pauſaniam. Fabula eius de Samſone ſacro videtur, vt multæ aliæ aliunde, imitata. Poſt:*

Corpus omniũ rapitur.] *Locus hic Pindari non extat in ijs, quas hodie eius habemus, reliquijs. Ipſe trochaicis verſibus trimetris hypercatalectitis expreßi illos verſus. Non ſum adeo inſcius eorum quæ ad conſiderandos Græcos Verſus attinent: ſcio quæ ab Hephæſtione & Triclinio, alijsq́, ad eam rem tractandam ſint ſubminiſtrata adiumenta. Sed quod verſus in Græco textu non ſunt diſtincti, & varie poſſunt cum diſtingui tũ ſcandi, vt aliud ſubinde atque aliud genus carminis præ ſe ferant: curioſo, & (fere dixerim) inutili*

Niſi male memini.

labori superſedere volui cum hic, tum alibi, & mea vti libertate. Lectoris eſt gratiã nobis huius vel licentiæ, vel, (ſi ita vult vocare) ignauiæ facere, alioqn ſatis magno laboris pondere grauatis. De ſicca Heracleti anima alibi annotauimus, & exſtat eius verſus quoq; in hanc ſententiã, ψυχῶν τοῦ νοσερῶν θάνατος ὑγρῆσι γενέσθαι. Cæterum ex verſione mea facile vides, me pro ἰέσθαι legiſſe οἴεσθαι. ita ſententia dictante.

24 Veluti Marci ac Caii.] *Marcelli eſt in Græco, apud Lapum & Amiotum. Sed mihi nequaquam placuit: qui intelligerem hic Prænomina intelligi, quæ omnium ſunt apud vulgus & in huiuſmodi præſertim concurſu, vſitatiſſima neque vero tam multi erant Marcelli, quam Marci, nedum iſto tempore, ſed ne alias quidem. Verum in re aperta quid verba facio? Si cui tamen Marcelli pertinaciter placebunt, (nam incuria, non conſilio retentos ab interpretib. iudico) non impedio, quin ſuum ſequatur ingenium: modo meminerit, in vita Camilli vbi ea quæ de Tutola ſequitur fabula repetitur, Marcos rectiſſime legi cum Caijs & Lucijs. Hiſtoria hæc refertur etiam in Saturnal. Macrobij lib. 1. cap. 11.*

25 Atq; Capræ paludem tanquam ad ſacrificium.] *ὡς ἐπὶ θάλατταν. Quid hoc ſibi velit, ſane (vt fatear verum) excogitare nondum potui. ὡς ἐπὶ θυσίᾳ ſi fuiſſet, habuiſſem quæ dicerem. iudicent hoc acutiores. Amiotus hæc verba accepit, quaſi Capræ palus verſus mare ſita intelligatur: quod an ſenſum dignum autore exprimat, neſcio.*

IN COMPARATIONEM.

1 Sicut eſt apud Platonem, metu ad fortitudinem.] *Locus eſt in Phædonis ſecundæ paginæ fine, vbi Socrates Simmiæ oſtendit, metu malorum omnes homines, exceptis philoſophis, fortes eſſe.*

2 A Philoſophis amor definitus.] *Eſt & hoc apud Platonem in Sympoſio.*

3 Nemo tam ſubitam.] *Hunc locum Lapus peruertit plane,*

plane, neque sensum & verba sequentia considerauit, & sane est alioqui obscurus.

4 Anni propemodum ccxxx.] *Quid de hoc numero statuam, ambigo, nisi forte dissensisse ab aliis plerisque autoribus Plutarchus est putandus, in re ita illustri, atque insigni: quomodo etiam de ætate qua vixerit Theseus vt supra resuli. Ne ausim mendum dicere facit quod iisdem fere literis in comparatione Numæ cum Lycurgo repetitur: & tamen mendum suspicor. Nam Dionysius Halicarnass. grauis & diligentissimus author, lib. 2. ait, hoc factum Olympiade* CXXXVII. *M. Pomponio, C. Papirio, Coss. id est,* V. C. *anno* IↃXX III, *vt nos & alii fere numerant. quem annũ Gellius numerans, alios nominat Coss. lib. 4. cap. 3. & lib. 19. capit. vltimo alium annum si non fallit codex. Maximæ autoritatis scriptor Tertullianus περὶ μονογαμίας, & in Apologetico affirmat, sexcentis prope post Romam conditam annis Sp. Caruilium cum vxore diuortium fecisse. Certe trecentis prope annis ab aliis Plutarchi numerus distat. Hoc monere volui ante παθεῖν ἀτρώες postea, deest οὐ vel μη.*

PLVTARCHI LYCVRGVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

NIHIL omnino, quod non in dubium vocetur, de Lycurgi legislatoris vita dici potest. Nam cum de genere, peregrinatione, obituque eius, præterea de legum eius ac reipublicæ institutione diuersæ narrationes extant: tum vero quo tempore vixerit, minime omnium in confesso est. Quidam enim Iphiti temporibus claruisse, eumque in Olympiacis feriis instituendis adiuuisse tradunt: estque huius sententiæ etiam Aristoteles philosophus, indicii loco discum Olympicum adducens, in quo nomen Lycurgi incisum adhuc exstet. Alii, vt Eratosthenes & Apollodorus, successione regum Spartanorum tempus supputantes, haud paucis annis prima Olympiade superiorem fuisse Lycurgum pronunciant. Timæus duos

diuersis temporibus Lycurgos Spartæ fuisse suspicatur, alterique eorum propter gloriam suam, alterius quoque acta imputata: priorem aiunt non diu post Homerum vixisse, alii sane visum ab eo Homerum dicunt. Ac Xenophon etiam antiquitatis significationem aliquam dat, cum Lycurgum Heraclidarum (id est posterorum Herculis) ætate fuisse tradit. Nam quamuis etiam nouissimi Spartanorum reges genus ab Hercule repeterent: tamen videtur, primos
2 illos Heraclidas ille innuisse, qui non multum ab Herculis æuo abfuerint. Enimuero etsi ad hunc modum incerta sit historia, non tamen ea in quibus minimum est controuersiarum, aut quæ clarissimis tradita sunt autoribus, recensere conabimur. Simonides poeta, Lycurgi patrem non (vt alii) Eunomum, sed Prytanidem perhibet. Alii genus Eunomi ac Lycurgi alio modo referunt. Aristodemo nimirum Patroclem natum, huic filium fuisse Soum, huius Euritionem, hoc natum Prytanim, cuius filius Polydectes fuerit ex priore vxore: ex posteriore, cui Dianassæ nomen, Lycurgus. Eutychidas Lycurgum à Patrocle sextum, ab Hercule vndecimum numerat. Inter maiores eius præcipue admirationi fuit Sous, sub quo Lacedæmonii & eos, quos manu cepissent, Heilotas inde dictos, in seruitutem egerunt, &
3 Arcadibus multum agri ademerunt. Fertur Soum à Clitoriis loco difficili, & aqua carente obsessum, pactum esse, redditurum se iis terram, quam bello ceperat, si ipse suique omnes è proximo fonte bibissent: tum pactione iureiurando confirmata, conductis in vnum locum suis, ei qui potu abstinuisset, regnum promisisse: cæterum nemine se continente omnibusque bibentibus, ipsum postremum ad fontem descendisse, & aqua se conspersisse, hostibusque adhuc præsentibus digressum, terram, eo quod non omnes bibissent, retinuisse. Quarum rerũ causa etsi magni fecere Soum, non tamen ab ipso, sed filio eius familiæ nomen inditũ est,
4 vt Eurytionidæ vocarentur. Is enim Eurytion primus populi gratiam captans, regiam potestatem mitigasse, ac remissiorem effecisse creditus est. Qua ex remissione & populus ferocire cœpit, & posteriores reges cũ vel vim exercentes in odium subditorum incurrerent, vel iis gratificantes, aut metu adducti se submitterent: diu Spartæ contra leges & ordinem pleraque acta sunt. In ea confusione etiam Lycurgi

Lycurgi maiores.

curgi

curgi pater cum contentionem quandam dirimeret, cultro lanii ictus relicto maiori suo filio Polydectæ regno mortuus est. Is quoque non multo post tempore diem suũ obiit, eiusq; morte ad Lycurgum omnium sententia regnum redierat: idque gessit Lycurgus tantisper, dum fratris sui vxorem relictam in vtero habere cognitum est. quod vbi primum comperit Lycurgus, ad fœtum conceptum pertinere regnum, si quidem masculus existeret, affirmans, ipse tutoris loco (quales orborum parẽte regum procuratores Prodici Spartanis appellantur, regnum administrauit. Submisit autem ea mulier clam, qui suis verbis Lycurgo indicaret, paratam se ad abolendum fœtum, vt ipsi Spartę regnum tenenti nuberet. Ibi Lycurgus, etsi ingenium mulieris odio habebat, simulauit tamen accipere se & probare consilium, neque contradixit quicquam, nisi hoc, non esse ei abortu aut veneficio corpus lædendum, inque periculum vitæ adducendum: sibi curæ fore, vt infans, quem peperisset, statim è medio tolleretur. Hac ratione fœminam vsque ad partus diem ducens, cum is appetiisset, misit qui enitenti adessent obseruarentque eam: & si puellam peperisset, mulieribus traderent: sin puerum, ad se statim, quidquid ipse ageret, adferrent. Cœnante ipso cum principibus, puer natus, & à ministris allatus ad eum est: quem, vt fertur, cum accepisset, iis qui aderant, dixit: Rex vobis ô Spartani, natus est: inde puerum in loco regio deposuit, Charilaoq; nomen fecit: quod omnes magnopere gauderent, animiq; magnitudinem & iustitiam ipsius admirarentur. Cæterum Lycurgus regno præfuit spatio mensium octo: eratq; in oculis ciuiũ, ita vt plures propter virtutem ei intenti essent, paratiq; omne quod iussisset exequi: quam qui ei propter tutelã, quã gerebat, & regiam potestatem obtemperandum putarent. Neque vero deerant inuidi, ac qui iuuenis incrementis obsistendum putarent, præcipue cognati & familiares matri regis, quæ contumelia affecta sibi videbatur. frater quidem huius Leonidas cum aliquando vehementius Lycurgo esset conuiciatus, quo suspicionem inijceret hominibus, calumniaque eum factarum regi insidiarum iam ante circumueniret, si quid ei humanitus accidisset, in hæc verba prorupit: Te quidem regno potiturum, certo noui. id genus sermones etiam à muliere illa proficiscebantur. Hęc

Lycurgus fratris filii posthumi tutor.

grauiter

grauiter ferens Lycurgus, incertaque casuum metuens, peregrinatione suspicionem effugere statuit, ac tandiu vagari, dum fratris filius ad ætatem adultam perueniret, regnique hæredem progeneraret. Eo consilio profectus, primum in Cretam peruenit: ibi reipublicæ varias constitutiones inspexit, congressusque cum iis, qui gloria maxime alios anteirent viris, quasdam leges probauit, accepitq; domum allaturus, vsurusque iis, quasdam spreuit. Thaletem, qui inter eius insulæ homines sapientes ac ordinandæ reipublicæ idoneos habebatur, gratia & amicitia persuasit, vt Spartam iret. poeta is Lyricus existimabatur; hocque prætextu vtens omnia ea, quæ præstantissimi legum conditores possent, efficiebat. Carmina enim eius erant ad obedientiam & concordiam adhortationes, modis ac numeris constantes in quibus multum elegantiæ, quodque ad animos sedandos faceret, inerat: quæ qui audiebant, simul & placabantur eorum sensim ingenia, & à maleuolentia, qua tunc mutuo laborabant, ad studium honestatis adducebantur. ita, vt quodammodo ad institutionem Spartanorum viam Lycurgo Thaletas strauerit. Ex Creta in Asiam abiit Lycurgus, vt (quod fertur) cum Cretensium frugalitate & seueritate Ionicum luxum ac delicias contendens (medicos imitatus qui corporibus sanis morbosa comparant) vitæ ac reipublicæ differentias in eo contemplaretur. Ibi cum in Homeri carmina incidisset, primo (vt videtur) à posteris Creophyli asseruata: conspiciens in illis ea, quæ ad reipublicę & morum disciplinam cōducerent, non minori studio, quā quę ad voluptatem, ac luxuriam pertinerent, admixta: cupide ea exscripsit, colligitque, vt in Græciam adportaret. nam obscurum quoddam Homericæ poesis nomen tum ad Græcos peruenerat, habebantq; eius partes pauci quidam aliquas, temere dispersas: primus Lycurgus præsertim notam reddidit. Ægyptii ad se quoque Lycurgum venisse adferunt, secretionemq; militarium hominum à reliquis ordinibus magnopere admiratum Spartam trāstulisse, & disiunctis à militari genere sedentarias artes exercentibus, & opificibus, vere ciuilem & puram ciuitatem reddidisse. Testimonium Ægyptiis de hac re etiam nonnulli Græci ac historici ferunt. Africam & Hispaniam à Lycurgo aditas, vagatumq; eum per Indiam, cū Gymnosophistis collocutum

Lycurgi peregrinatio.

fuisse,

fuiſſe, preter AriſtocratemHipparchi F. Spartanum qui tradiderit, neminem inueni. Porro abſentem eum Lacedæmonii deſiderauerunt, ac ſæpenumero vocauerunt. exiſtimabant enim regibus præter nomen & honorem nihil adeſſe, quo vulgus præſtarent, in Lycurgo eſſe naturam principatui gerendo, & ad conciliandos ſibi homines aptam. Ne regibus quidem aduentus eius, non erat acceptus: ſperantibus, ſe, ſi Lycurgus ipſis adeſſet, minus contumeliis plebis impetitum iri. Rediit igitur ad ſuos eo modo affectos Lycurgus, ac ſtatim aggreſſus eſt preſentem reipublicæ ſtatum conuellere, & mutare: ratus, leges de ſingulis rebus latas nihil effecturas, neque profuturas: niſi tanquam vitioſi, ac omnis generis morborum pleni corporis totum temperamentum medicando & purgando euacuaſſet primum, deinde nouam diætam inſtituiſſet. Hæc ſecum cogitans, initio Delphos profectus eſt, conſuluitque oraculum, & ſacra peregit: celebre id reſponſum reportans, quo eum Pythia 6
Diis charum, magiſq; Deum quam hominem appellauit: quærentique de bona legumlatione, dixit dari ac ſponderi à Deo eum Reip. ſtatum, qui omnium eſſet longe præſtantiſſimus. His fretus, optimates ſibi cōciliauit, clandeſtinoq; colloquio primum amicos, deinde plures paulatim aggreſſus, ad rem ſuſcipiendam, auxiliumq; ferendū ſibi conciliauit. Cum dies negotio deſtinata veniſſet, ſummo mane triginta è primoribus iuſſit armatos in forū prodire, qui aduerſariis terrorē incuterent, horum maxime illuſtres viginti Hermippus recenſet: qui vero præ reliquis omnib. Lycurgo in omnibus negotiis ſocius & in ferendis legibus adiutor fuerit, Arithmiadam nominant. Orto tumultu, Chari- 7
laus rex metuens contra ſe id omne incœptū, ad Chalciœcum confugit, inde verbis fidem habens, accepto iureiurando conceſſit; & ſocium ſe iis, quæ agebantur, præbuit. 8
Erat enim natura placidus, ferturque Archelaus collega ad eos, qui iuuenem iſtum laudarent dixiſſe: Quinam ſit bonus homo Charilaus? qui ne malis quidē nouit grauis eſſe. Inter multa, quæ noua Lycurgus fecit, prima & potiſſima eſt ſenatus conſtitutio. Hunc Plato regum imperio feruen- 9
ti, turgeſcentique commixtum, iuſque æquale in ſententia dicenda adeptum, mirifice ad ſalutem vrbis & modeſtiam conduxiſſe ait. Nam Reſpublica fluctuans, ac nunc apud

Lycurgi domum reditio.

Vt mutationem Reipublicæ incœperit.

reges

reges ad tyrannidem, modo apud multitudinem ad popu-lare imperium vergens, ſenatu quaſi munitione quadam interiecto, æquo momento vtrinq; diuiſa tutiſſimam ade-pta eſt ordinationem: cum ſeniores iſti ſemper in eo regi-bus auxilio ſint, ne ad populũ ſumma rerum deferatur: rur-ſuſq; populum corroborent, ne ad tyrãnidem res deueniat. Numeri autem (nam viginti octo ſenatores facti fuerant) eam rationem Ariſtoteles adfert, quod cùm Lycurgus tri-ginta inſtituiſſet, duo ex his prę metu ordinem deſeruerint.

Senatus Lycurgi.

10 At Sphærus initio tantum XXVIII. fuiſſe ait, qui ſenten-tiam dicerent: ea fortaſſis ratione, quod is numerus ex du-ctu quaternarij in ſeptenarium producitur: aut quod poſt ſenarium primus eſt eorum, qui ſuis omnibus partibus ſi-mul ſumptis æquales, perfecti dicuntur. Mihi videtur eo potius Lycurgus hunc ſenatorum numerum ſtatuiſſe, vt ſi duo reges his addantur, in vniuerſum triginta ſint. Tanto autem ſtudio in ordine hoc ſanciendo vſus eſt, vt ſortem

11 quoque de eo Delphis attulerit, quam Rhetram à dicendo nominant: cuius hic eſt tenor. Iouis Syllanij & Mineruæ Syllaniæ templum ædificet: populum in phylas & obas di-uidat, triginta ſenatores cum archagetis conſtituat: ſubin-de inter Babycem & Cnacionem concionem populi con-uocet, ita de rebus referat, aut antiquet: Gamodan goriân certe & potentiam. In his oraculi verbis obæ & phylæ (hoc eſt tribus) certas partes ſignificant, in quas erat populus di-uidendus: reges autem archagetæ dicuntur, quaſi duces: & concionem habere Græce hic appellazein exprimitur, propterea quod ad Appollinem Pythium Reipublicæ ini-tium & cauſam referebat. Babycàm & Cnacionem, Oenun-tem hodie nominant. Ariſtoteles Cnacionem fluuij, Baby-cam pontis nomen eſſe autor eſt. Horum in medio concio-nes agebant, cum neq; porticus, neq; alius vllus apparatus eſſet, quippe hæc nihil ad conſilium capiendum conducere exiſtimabat: ſed obeſſe verius, quæ eos, qui cõuenirẽt, ſta-tuis, picturis, proſcenijſq; theatrorum aut conclauibus cu-riæ, nimio opere adornatis intentos ſpectandis, futiles effi-cerent, nugiſq; & vanis cogitationibus diſtinerent. Condu-cta in vnum locum multitudine referendi quapiam de re facultas nemini de populo concedebatur: tantum eius erat ea, quæ ſeniores regeſque propoſuiſſent, iubere. Poſteriori-

bus

bus autem temporibus, cum plebs addendo detrahendoq; ſuffragia peruerteret atque alio detorqueret: Polydorus & Theopompus reges, hæc Rhetræ adiecerunt. Sin prauum populus quid ſtatuerit, ſeniorum, regumque eſto diſceſſionem facere, hoc eſt, vt ne ratũ id faciant, ſed protinus concionem dimittant: nimirum populo ſententiam deprauante, atque id, quod eſſet optimum, immutante. Atque ita à Deo præceptum eſſe, illi populo perſuaſerunt: quemadmodum Tyrtæus meminit huius rei, ita ſcribens:

Pythius iſta canit vobis oracula Phœbus:
Accipite, haud vllo vana futura die:
Conſilii autores agnoſcat concio reges,
Qui claræ Spartæ ſceptra ſacrata tenent.
Sanctos inde ſenes: tum qui de plebe, ſequantur,
Autores illi quæ ſtatuere viri.

Ephori quando, & cur conſtituti. 12

Enimuero cum ad hunc modum ciuitatem Lycurgus temperaſſet, tamen poſteri vt animaduerterunt paucorũ in republica potentiam adhuc turgidiorem ferocire (ita enim Plato tradit) Ephororum imperium fræni loco ei adiecerunt, primique ſunt ephori cõſtituti annis circiter poſt Lycurgum CXXX. in quibus Elatus fuit, quo tempore Theopompus regnauit. Hunc ferunt vxori exprobanti, quod filiis ſuis regnum minus quam à maioribus accepiſſet, relicturus eſſet, Imo autem tanto maius, reſpondiſſe, quanto diuturnius. Ac profecto cum nimia potentia, inuidia quoque à regibus remota, effectum eſt, ne timendum iis eſſet id, quod Meſſeniorum & Argiuorum regibus à ſuis ſubditis euenit, cum nihil concedere de ſua potentia, neq; eam ad popularem rationẽ inclinare vellent. Equidẽ in Meſſeniorum, Argiuorumq;, qui & cognati & vicini populi regeſque erant, ſeditiones, remq; publicam male adminiſtratam intuentibus, (qui populi ęquata principia cum Spartanis, ſortem etiam ampliorem cum habuiſſent, haud diuturna tamen ſunt vſi fœlicitate, ſed regum iniuriis, contumaciaque multitudinis ſtatus reipublicæ cõcuſſus eſt) ſapientia præſertim prouidentiaq; Lycurgi fit conſpicua, oſtenditq; illorum caſus, eum virum, qui rempublicam ita cõcinnauit ac temperauit, Lacedæmoniis vere Deorum munere oblatum fuiſſe. Sed hæc poſtea. Alterum in republica inſtitutũ Lycurgi, idque audaciſſimum quidem, eſt agrorum diuiſio.

Cum

Agrorum diuisio à Lycurgo facta.

Cum enim esset permagna inæqualitas, multique in vrbem inopes egeniq; confluxissent, diuitiæ autem omnes ad perpaucos homines rediissent: superbiam, inuidiam, maleficia, ac luxuriam, hisque ipsis antiquiores ac maiores reipublicæ morbos, diuitias & paupertatem vrbe vt expelleret: persuasit suis, vt omnes agros in commune propositos denuo diuiderent, viuerentque inter se vniuersi æquales, & quod ad victum attineret, eiusdem sortis: primas autem partes virtute sibi quærerent. neque enim esse aliud discrimē inæqualitatemve inter homines, nisi quam turpitudinis vituperatio, & honestatis laus definiret. Tum rem ipsam aggressus, agrum Lacedæmonium iis qui circum vrbem habitabant, per tricies mille sortes diuisit: agrum vero, qui ad ipsam vrbem Spartam pertinebat, per sortium millia nouem. tot enim fuere sortes Spartanorum. quanquam alii sex millia à Lycurgo diuisa, reliqua tria à Polydoro addita perhibeant: alii dimidium huic, reliquum Lycurgo adscribant. Tantum vero agri vnicuique sorte obtigit, vt vir in reditibus haberet septuaginta medimnos hordei, mulier duodecim, eique rationi & liquidorum fructuum prouentus responderet: tantum autem suffecturum sibi ad victum existimabant, qui sanitati & robori corporis sustentando esset, cum præter hæc nihil essent desideraturi. Traditum est, eum postea temporis peregre redeuntem, cum per agros recens demessos iter faceret, aceruos paribus interuallis dispositos, & æquales conspicatum subrisisse, ac iis, qui vna aderant, dixisse; Totum agrum Lacedæmonium videri fratrum esse multorum, qui eum nuper inter se diuiserint. Deinde instituens etiam supellectilis, seu (vt vocant) rerum mobilium diuisionem, quo omnem prorsus inęqualitatem tolleret: cum eas sibi adimi palam ciues suos grauatim passuros intelligeret, alia via negocium confecit.

Nummi mutatio.

Primum omnem aureum argenteumq; nummū abrogauit, soloq; vti ferreo iussit: atque huic ipsi pondus & molem magnam, valorem paruum tribuit: ita vt nūmi, quibus decem minarū precium æquaretur, magna domi penu, & ad ferendum bigis opus haberent. Nummo ad eum modū redacto, multa Lacedæmone flagitiorum genera exciderunt. Quis enim vel furto, vel munerum captione, vel fraude, vel rapina eam rem sibi parare cuperet, quam neque occultare posset,

posset,

poſſet, neq; poſſeſſio eius magnopere expetenda eſſet, præterea vero ad nullos alios vſus concidi quiret? Fertur enim ferrum candens aceto reſtinxiſſe: itaq; eius rigore perdito, vt inualidum iam ac intractabile eſſet, vſum eius ad alias res ſuſtuliſſe. Secundum hoc, artes inutiles & ſuperuacaneas vrbe expulit: quanquam erat futurum, vt pleræque vna cum nomiſmate, quod commune eſſet, cum alijs ciuitatibus, exciderent, quippe cum diuendi opera nequirent. nam ferreus nummus apud alios Græcos riſui, neque vllo in precio erat. Itaq; non licebat, peregrinum, aut quod magno conſtaret nullius vtilitatis opus emere: neque onera mercium nauigijs aduehebatur in portus Spartæ, neq; eo rhetor, neq; circumforaneus Ariolus, neq; leno, neq; aureorum, argenteorumue ornamentorum opifex quiſquam commeabat, non extante nomiſmate. Quo efficiebatur, vt luxus ſua ſponte elangueſceret, ſenſim deſtitutus illis, quæ eum ſuſcitarent, atque alerent: neq; vlla re locupletes alijs præſtabant, cum diuitijs intra domos concluſis, atque ocioſe detentis, in publicum aditus non eſſet. Itaque ea inſtrumenta domus, quæ crebro in vſu, atq; neceſſaria ſunt; vt lectuli, vt ſellæ, vt menſæ, optime apud eos parabantur: ac Lacedæmonius cothon (poculi id eſt genus) militiæ ſummam laudem obtinebat; 13 vt author eſt Critias. nam cum aqua bibenda eſſet, à qua viſus abhorreret, color poculi eam ſpeciem occultabat, eoque quod turbidum erat intus ad anfractus eius ſiue ſinus alliſo, atque adhæreſcente, potus ipſe tanto purior ori accedebat. Harum rerum cauſa penes legumlatorem fuit: nam opifices ab inutilibus rebus prohibiti, artis præſtantiam in neceſſarijs operibus oſtendebant. Porro Lycurgus vlterius aggredi luxum, ſtudiumq; diuitiarum penitus excindere animo cogitans, tertium atq; pulcerrimum inſtitutum introduxit: nempe vt vno in loco ciues ſimul cibum caperent, conſtitutis ad ea conuiuia (Syſſitia ipſis vocabantur) certis ac communibus obſonijs. Ita domi cœnare, aut veſte ſtragula, menſiſq; precioſis appoſitis, opificum & coquorũ miniſterio in tenebris more voracium belluarum corpus cibo diſtendere, non licebat: quæ res ſimul cum moribus corpora etiam corrumpit, atque ad omnem voluptatem repletionemq; laxat, vtq; longum ſomnum, calida lauacra, multam quietem, ac quotidianum quodammodo languorem requi-

Artes inutiles ſublata.

Cothon.

Contubernia.

rant,efficit. Magnum ſane hoc fuit:maius, quod conuictu, eiuſq; frugalitate diuitias, nõ modo ne furto aut rapina petendæ, ſed omnino vt ne expetendæ quidem (vt ait Theophraſtus) eæ viderentur, neq; iam diuitiæ putarentur, redegit. Vſus enim earum, fruitioque erat nulla:imo ne conſpectus quidem, aut magni alicuius apparatus oſtentatio, euntibus ad eandem cœnam paupere ac diuite. Itaque illud tritum, ex omnibus orbis terrarum vrbibus Spartæ ſolum verum fuit, Diuitias eſſe cæcas, iacere tanquam picturam anima motuq; vacuam. Neque vero domi prius cibo impletum licebat ad conuiuium venire: ſed reliqui accurate animaduerſo, ſi quis ſecum non biberet, ederetue, obiurgabant vt intemperantem, quiq; præ mollicie communem victus rationem non ferret. Propterea huius inſtituti cauſa potiſſimum infenſi Lycurgo opulenti (vt aiunt) frequenteſque coitione facta, clamore & indignatione eum exagitarunt: tandem multorũ ictibus impetitus, è foro ſe proripuit, curſuq; ad templũ contendit:ibi cum reliquos anteuertiſſet, iuuenis quidam, Alcander nomine, non mali alioquin ingenij, ſed præcipitis tamen atq; iracundi, inſequens eum, vrgenſq; reſpicientis oculũ baculo excuſſit. Lycurgus nihil eo caſu fractus, contraſtetit, ciuibuſque faciem cruentatam, & oculum erutum oſtendit. Mouit is conſpectus verecundiã ac mœſticiam, ita vt Alcandrũ ei dederent, ipſumq; communi cum indignatione domum deducerent. Quos Lycurgus collaudatos dimiſit: Alcandrum intro abductum, neq; re neq; verbo læſit, ſed remotis ſuis domeſticis famulis, eum ſibi adminiſtrum eſſe iuſſit. Alcander vt erat ingenio minime prauo, ſilentio mandata exequens, & cum Lycurgo manens, vitamq; degens, viri manſuetudinem, animique bonitatem, rationem vitæ ſeueram, ſummamque laborum tolerantiam ita perſpexit: vt & maxima eius obſeruantia deuinciretur, & familiaribus amiciſq; ſuis diceret, non eſſe durum, neque præfractum hominem Lycurgum, ſed ſolum adeo placidum, manſuetumq; erga alios: eaſque dedit Alcander pœnas, vt ex prauo & cõtumace iuuene, ciuiliſſimus vir, manſuetiſſimuſq; extiterit. Lycurgus ad memoriã eius rei ſanciendam, Mineruæ templum poſuit nomine Optiletidis: Nam oculos Dores iſtius regionis optilos vocant. Autores habeo, interque eos Dioſcoridem, qui de Repub. Spartana ſcripſit, qui ictum quidem

Diuitiæ in contemtum adductæ.

Lycurgus oculum amittit.

quidem oculum, non tamen eo captũ Lycurgum afferant: quinimo gratiarum actionis nomine pro medela Diuæ fanum id ab eo exstructum. Enimuero ab eo casu Spartani baculos in concionem adferre cessauerunt. Cæterum Syssitia à Cretensibus Andria, quasi virilia dicas, Lacedæmoniis ipsis appellantur Phiditia: siue quod amicitiæ sint siue beneuolentiæ, hoc est philitia (nam Græcis amicus philos dicitur) litera D in L mutata: siue quia parsimoniæ (quæ ipsis est pheido) causa & frugalitatis discendæ vsurpentur: neq; obstat quicquam, quo minus editia (a cibo videlicet) nominata putemus, prima litera aliunde adiecta, quæ est quorũdam sententia. Conueniebant autem quindeni, aut eo paulo amplius, minusue: quorum vnus singulis mensibus afferebat in commune farinæ medimnum, vini choas octo, casei minas quinq;, ficuum minas duas & dimidiam: & præterea perparum pecuniæ, ad coemendum obsonium. At hæc si quis primitias diuis offerret, aut venationem secundam fecisset, partem eius ad syssitium mittebat: nam cui quid tale incidisset, ei domi cibum sumere licebat, reliquos interesse syssitio oportebat.

Andria, Phiditia.

14

Diu sane hæc cõuiuiorũ lex obseruata accurate fuit: nam Agidi debellatis Atheniensibus a militia domum redeunti, partesq; suas sibi mitti petenti, vt cum vxore cœnaret: Polemarchi (qui est eorum magistratus) eas non miserunt, cumq; is ira permotus, postridie sacrificium, quod facere debebat, intermitteret, est ab iis multatus. Ad ea, quæ demonstrauimus, conuiuia pueri etiam: tanquã ad ludum, in quo disceretur temperantia, adducebantur: audiebant sermones de republica, præceptores liberales videbant, ipsiq; adsuescebant ludere, & iocari citra scurrilitatẽ, iocisque petiti non ægre ferre. Videbatur enim admodum consentaneum esse Spartanis moribus, posse salse dicta aliorum tolerare. si quis non ferret cauillum, licebat deprecari: ita enim alter à iocando desistebat. Intrantium vnicuique maximus natu ostendens ianuam: Per hanc, inquit, sermo nullus exit. Eum, qui conuictus particeps esse velit, ad hunc modum probari tradunt. Conuiuarum vnusquilibet massam furfuris, quo pinguedinem à manibus cœna peracta detergent (apomagdaliam ipsi vocant) accipit: eamq; calculi instar in vas, quod minister capiti impositũ circumfert, tacitus immittit. id quidem simpliciter, si eum

de quo quæſtio eſt,recipiendum putet,ſin reprobet, manu admodum compreſſam: hæc autem vicem calculi perforati habet:ac ſi vna huiuſmodi fuerit reperta, ille non recipitur in conuictum. volunt enim omnes inuicem omnium voluntate conuiuas eſſe. Qui ad hunc modum reijcitur, à conuictu,cado damnatus dicitur,ſic enim vocant vas illud, in quod apomagdaliæ conijciuntur. In eduliorum genere primas apud eos obtinuit ius nigrum: ita vt carnē omnino ſeniores non deſiderarint, ſed iuuenibus eam conceſſerint, ipſi ius nigrum comederint.Memoriæ proditū eſt,emptum à quodam Ponti rege iuris atri cauſa coquum Lacedæmonium:cæterum regem,guſtato iure iſto,aſpernatum: ibi ei coquum dixiſſe, Hoc iure, ô rex, veſcendum eſt,vbi te Eurota prius ablueris.Porro poſtquam modice biberunt Spartani,abſq; facibus domum abeunt: neque enim vel in hac, vel in alia via lumine eis vti licet,quo conſueſcant noctu & in tenebris intrepide iter facere. Ac de ſyſſitijs quidem hactenus.

Leges non ſcriptæ.

Leges autem ſcriptas Lycurgus non poſuit:atq; hoc ipſum in Rhetris eius cautum eſt.Ita enim iudicabat,ea quę ad felicitatem ciuitatis,& virtutem omnium maximum adferrent momentum, ita demum permanere immobilia, ſi moribus & educationi ciuiū implantarentur:nam firmam voluntatem ex his elementis oriri,quæ neceſſitatis eſt validiſſimum vinculum:eam porro diſciplina(quæ legum conditoris vicem gerit)apud iuniores effici. Atqui exiguos illos & pecuniarios contractus,quique propter vſum vitæ ſubinde immutantur,præſtare cenſebat ſcriptis legibus nō comprehendi,neque immobilibus conſuetudinibus illigari:ſed permittendum vt pro ratione temporis augerentur, diminuerenturue, ſecundum probe inſtitutorum hominum arbitrium,totum enim legumlationis negocium ad diſciplinam referebat. Itaque,ſicuti demonſtrauimus, ex Rhetris hæc vna erat, legibus ſcriptis non vtendum.

Rhetra de luxu.

Alia fuit de ſumptibus, qua præcipiebatur, vt omnis domus faſtigium ſecuri tantum, fores ſola ſerra, nullo alio inſtrumento adornarentur. Quod enim poſtea temporis Epaminondam de ſua menſa dixiſſe ferunt, Huiuſmodi prandium proditionis non eſſe capax:id Lycurgus iam ante intellexit, huiuſmodi domum luxui, & ſumtuoſo apparatui locum non dare.neque enim quenquā ita eſſe ineptum & ſtolidum,vt in do-

in domum rudem ac plebeiam, lectos argéteis pedibus fultos, stragula purpurea, aureos calices, luxumque horum comitem importandum ducat: sed necesse esse, vt domui culcitra, ei vestis, huicq; reliqua supellex & apparatus æqualis comparetur. Ex hac consuetudine ductum est id, quod de Leotychida maiore traditur: Corinthi eum cœnátem, cum videret tabulata domus sumtuosa, & laqueata, quæsiuisse ex hospite, ecquid apud ipsos ligna quadrata nascerentur. Tertia Rhetra Lycurgus (vt perhibent) vetuit sępius bellum iisdé hostibus inferre: ne scilicet ij subinde se defendere discentes, bellicosi fierent. Idq; posterioribus temporibus regi Agesilao cumprimis est vitio datum, quod crebris & continentibus in Bœotiam impressionibus atq; expeditionibus Thebanos bello Lacedæmoniis æquales effecisset. Idcirco Antalcidas cum eum vulneratum videret: Egregiam, inquit, doctrinæ mercedem à Thebanis recipis, quos nolentes ignarosque pugnare docuisti. Has autem leges Rhetras nominauit Lycurgus: tanquam à Deo statutæ, & oracula essent.

Rhetra de bello.

Disciplinam (quod præcipuum ac pulcerrimum legislatoris opus esse censebat) vt bonam institueret, longe repetito eius rei principio, ea primo loco considerauit, quæ ad coniugia, & liberûm procreationem attinent. Neque enim audiendus Aristoteles, qui eum memorat conatum etiam mulieres modestiam docere, destitisse ab incepto, victum licentia nimia earum, inq; viros imperio, ex crebris virorum expeditionibus orto: ob quas coacti omnia in earum potestate relinquere, magis quam conueniret, eis obsecuti sint, dominasq; appellauerint. sed quantum fieri potuit etiam his diligentiæ adhibuit. Corpora virginum cursu, lucta, disciq; & missilium iaculationibus exercuit, vt & nascentium exinde in robusto corpore quasi radix firma iacta, germinaret eo melius: & ipsæ robore corporis fretæ in pariendo dolores facilius sustinerent. Itaq; omni delicata & vmbratili educatione, mollicieq; muliebri sublata; puellas, non minus quam pueros, nudas in publico versari, ac certis quibusdam sacrificiis saltare & canere adsuefecit, adolescentibus præsentibus & spectantibus. Nonnunquam eos, qui aliquid deliquissent, dicteriis eæ incessentes commode adhibitis corrigebant, itemq; dignorum præconia cantabát. Qua re in adolescentibus magná contentionem

Virginum exercitationes.

virtutis, æmulationemq; excitabant: qui enim virtutis causa laudatus, gloriam apud virgines inuenisset, animo elatus discedebat: & reprehensiones per ludum & iocum factæ, seriis admonitionibus non minus valebant. nimirum cum ad spectacula, præter reliquos ciues, etiam reges, senioresq; conuenirent. Iam virginum denudatio nihil in se turpe habebat, vbi petulantia remota, aderat verecundia: præstabatque iis exercitationem innocuam, & contentionem de firma corporis affectione: delibandamque præbebat mulieribus ingenuam quandam animi elationem, vt à virtutis & gloriæ studio se non omnino exclusas intelligerent. Quare dicere illis subibat, & cogitare id, quod ferunt Gorgonē Leonidæ vxorem respondisse hospitæ cuidam dicenti, Solæ vos Spartanæ viris vestris imperatis: Quia, inquit, solæ etiā viros parimus. Præterea illa virginum spectacula, nudationes, certaminaque in conspectu iuuenum edita, eos ad matrimonia stimulabant, adigebantq; (vt ait Plato) non Geometrica, sed amatoria necessitate. Pœnam quoque ijs, qui vxores ducere noluissent, Lycurgus constituit, vt à spectandis iis, quæ nudæ virgines agebant, certaminibus arcerentur: ac hyeme iubebantur à magistratibus nudi in orbem circumire forum, atque inter circumeundem cantare carmen quoddam in se compositum: quo indicabant merito se hæc pati, quod legibus obtemperare nollent. Priuabantur etiam eo honore, quem iuniores senibus exhibent. Vnde & illud in Dercyllidam, quantumuis præclarum ducem, dictum à nemine est reprehensum: cui accedenti iuuenis quidam loco non cessit, Quia, inquit, tu quoq; nullum genuisti, qui mihi assurgere aliquando possit. Rapiebant autem eas, quas ducerent, non paruas, neq; viro immaturas, sed adultas & viro tempestiuas. Raptæ sibiq; traditæ caput pronuba radit, vesteque virili & calceis adornatam reclinat in torum è foliis congestum, solam absq; lumine. Sponsus non ebrius, neque ad lasciuiam compositus, sed sobrius, & pro more cœnatus in phiditiis, ingressus ad eam, zonam soluit, ipsamq; sublatam in lectum transfert: paululumque cum ea moratus, modeste abit, vt sicut consueuerat, cum reliquis iuuenibus dormiat. Idemq; postea agit, vt cum æqualibus interdiu degens, noctuq; cubans, ad sponsam caute commeet, verecunde metuens, ne quis eorum, qui in do-

16 *De matrimoniis instituta.*

mo ea

mo ea ſunt, ipſum animaduertat: nec non etiam ſponſa id machinatur, vt commode & furtim congredi poſſint. idq; agunt non paruo tempore: ſed eouſque, vt nonnullis liberi ſint nati, priuſquam interdiu ſuas vxores viderent. Hæc autem ratio coeundi, non modo continentiæ fuit, & modeſtiæ exercitatio: ſed corpora etiam ad generandum apta reddidit, vtque recenti ſemper nouoq; amore conuenirent: qui non ſatietate obrueretur, neque nimia conſuetudine euaneſceret: cum nunquam non aliquem deſiderij fomitem alter in alterius animo relinqueret. Huiuſmodi verecundiam, ordinemq; nuptijs cum præſtituiſſet Lycurgus: nihilo ſecius vanam illam ac muliebrem de pudicitia vxorum ſuſpicionem profligauit: egregieq; inſtituit, vt omni libidine à coniugio remota, tamen inter dignos ſocietas liberorum, procreationiſq; eorum eſſet: ridens eos, qui hæc tanquam nullius conſortij ac communionis participia, cædibus & bellis vlciſcuntur. Permiſit ergo ſeni, qui vxorem ætate integra habebat, ſi quem honeſtorum ac virtute præditorum iuuenum probaret, eam ad ſuam coniugem introducere, cumque is eum generoſo ſemine impleuiſſet, prolem inde prognatam ſuam facere. Viciſſim facultas dabatur viro bono, ſi quam fœcundam atque caſtam mulierem alij matrimonio iunctam in admiratione haberet, vt eam a viro impetraret, congreſſuſq; cum ea tanquam in ſolo fertili bonos liberos ſereret, germanos bonorũ, cognatoſq; futuros. Primum enim exiſtimabat liberos non eſſe parentum proprios, ſed communes ciuitatis: itaq; non ex quibuſcunque hominibus, ſed ex optimis naſci ciues volebat. Deinde in aliorum de hac re legibus videbat magnam ſtoliditatem arrogantiamq; ineſſe: qui cum canes & equas præſtantiſſimis id genus animantibus ſubmittant, eorum dominis gratia aut precio id vt concedant permotis: mulieres contra incluſas in cuſtodia habẽt, voluntq; vt ex ipſis tantum pariant, ſiue iam ipſi deſipiant, ſiue decrepiti, ſiue ſint valetudinarij. quaſi vero non ijs, qui primo eos nacti ſunt, aluntq;, mali liberi naſcantur, ſi ex malis naſcantur, contraq; boni, ſi ex bonis. Hæc ſecundum naturam, atq; ex ciuili prudentia à Lycurgo ita tum inſtituta tantum abfuere ab ea, quæ poſterioribus temporibus fertur extitiſſe mulierum leuitate, vt adulterium apud ipſos ne eſſe quidem

Vere brutum argumentum.

creditum ſit. Memoraturque ſermo Geradæ vnius ex antiquiſſimis Spartanorum, qui interrogatus à quodam hoſpite, quonam apud ipſos ſupplicio adulteri afficerentur: reſpondit, nullum apud ipſos fieri adulterum. tum illo ſubiiciente, Quid autem, ſiquis fieret? Taurum, inquit Geradas, perſoluet eius magnitudinis, vt capite ſupra Taygetum inclinato Eurotam bibat, rurſus miranti hoſpiti, percunctantiq; quonam modo tantus bos naſci poſſet, reſpondiſſe Geradam ridente, Eodem, quo Spartæ adulter exiſtere poterat. Et hæc quidem de matrimonio traduntur.

Educatio infantum.

Infantem ſibi natum nutrire nō erat in patris poteſtate: ſed eum portabat in locum, cui Leſche nomen eſt: ibi ſedentes tribuliū ætate prouectiſſimi, infantē explorabant. qui ſi bene cōpacto & firmo eſſet corpore, ali iubebant, ſortē illi ex nouem milibus vnam deſtinantes: ſin autem degener atq; deformis videretur, mittebant eum ad Apothetas, qui locus eſt præcipitijs circumciſus iuxta Taygetum, ab expoſitione infantium ita nuncupatus. nimirum ꝙ neq; ipſi, neq; vrbi conduceret, id vita frui, cui initio corporis bonam habitudinem roburq; natura negaſſet. Atq; ob eam cauſam non aqua abluebant infantes, ſed vino mulieres, quo periculum temperamenti eorum facerent. Aiunt enim infantes morbo comitiali, alijſq; ægritudinibus obnoxios, vino adhibito, cōuulſione neruorum affici: ſanorum aūt magis adhuc intendi atq; firmari bonam corporis affectionem. Circa nutrices vtebantur cura cum arte commixta, vt ab ijs infantes abſq; faſcijs enutriti, membra atq; formam liberalem nanciſcerentur, faciliq; victui & inediæ adſueſcerent, neq; tenebris aut ſolitudine perterrerētur, molliſq; impatientiæ, fletuſq; eſſent expertes. Quamobrē quidam filiis ſuis Laconicas nutrices emerunt: atq; Amyclam, Alcibiadis Athenienſis nutricem, ferunt Spartanam fuiſſe. quanquam, vt eſt apud Platonem, Pericles huic Zopyrum pædagogum præfecit, ſeruis reliquis nulla re præſtantiorem.

Inſtitutio puerorum.

At Spartanorum filios Lycurgus non emtis aut mercede conductis pædagogis ſubdidit neq; permiſſum erat, vt quiuis ſuos liberos ſuo pro arbitrio enutriret, inſtitueretq;. ſed ſimul atq; ſeptimū annū attigiſſent, Lycurgus eos acceptos in greges diſtribuebat, contubernaleſq; inter ſe & cōuictores faciēs, adſuefaciebat vt vna colluderēt, & ociū exigerēt. Gregi eū præficiebat, qui pruden-

prudentia cęteris pręiret, inque concertando acerrimus ex ipſis eſſet. In hunc illi intuebantur, huius dicto erant audientes, puniri ſuſtinebāt ab eo: ita vt diſciplina iſta eſſet meditatio obedientiæ. Ludos ipſorum ſeniores ſpectabant, inijciebantq; frequenter pugnas & rixas, eoq; diligenter animaduertebant ſingulorum ingenia vt eſſent ad audaciam, non ſubterfugiendumque in certaminibus periculum appoſita. Litteras vſus gratia diſcebant: reliqua diſciplina eo omnis referebatur, vt obtemperare imperiis, perferre labores, vincere in certamine ſcirent. Itaq; augeſcente ætate, & exercitationes eorum intendebantur: radebantur enim tunc, ingrediebātur ſine calceis, ac crebro nudi exercebantu. Cum annum duodecimum expleuiſſent, degebant abſque tunica, deinceps, quotannis vnam togam accipientes: ſqualidi corpora, lauacrorū, vnctionisq; exſortes, niſi quod paucis aliquot anni diebus ea ipſis indulgebantur. Turmatim atque gregatim ſomnum capiebant ſuper toris, quos ex calamis, qui ad Eurotam naſcuntur, congerebant, effractis eorum ſummitatibus opera manuum, abſq; ferro: hyme lycophonas ſubijciebant, ac calamis admiſcebāt, quod 18
vis caleficiendi ineſſe ijs aliqua videretur. Iam exercentibus ſe ac certantibus, mutuoque ſe cauillis petentibus aderant iuuenum egregiorum amatores ſenes, commeabantque ad eos: neque id inutiliter, nimirum cum omnes omnium aliquo modo & parentes, & pædagogi, & magiſtratus eſſe viderentur, nuſquam deerat, qui errantem admoneret atque caſtigaret. Enimuero, & ex probis & honeſtis viris puerorum magiſter conſtituebatur: & ſingulis gregibus ſinguli præficiebantur, atque id munus temperantiſſimus & bello optimus quiſque Irenum deligebatur. Irenes autem nominabantur ij, qui alterum iam annum ducebant, ex quo ex ephebis exceſſiſſent: Mellirenes (hoc eſt futuri Irenes) ij, qui 19
erant inter adoleſcentes maximi natu. Is ergo Iren, annos natus viginti ijs qui ei ſubditi ſunt, in concertationibus pręeſt, eoſq; domi cœnę adminiſtros habet: imperat autem robuſtioribus, vt ligna, debilioribus vt olera adportent. Adferunt autem ea furto, vel ex hortis ſubrepta, vel ex virorum Syſſitijs, in quæ ſe clanculum, admodumq; id caute & aſtute inſinuant. qui enim deprehenditur, ei flagro multa verbera ingeruntur, quod negligenter & imperite ſit furatus.

Furta Laconum.

Cibos etiam quoſcunque poſſunt, furtim auferunt, diſcũtque in hoc ſcite obſeruare dormientes, aut ſua negligẽtius cuſtodientes: ſed deprehenſus, plagis & inedia pœnas ſoluit. Tenuis autem ipſis cœna eſt, vt defectum ipſi curẽt farcire, eoq; cogãtur audacter, & aſtute rem gerere Huic parci cibi inſtituto, appendicis quaſi loco adhæret corporum incrementum. Nam proceritatem ea adipiſcuntur, cum ſpiritus non diu detentus, neque à multitudine cibi deorſum, aut ad latera compulſus, ſurſum euadit corpore propter leuitatem ei meatus facile laxante. Videturque id bene inſtituiſſe: ſiquidem graciles & ſubinanes corporum conſtitutiones, ad artuum commodam poſitionem ſunt aptiores plenis & tumentibus corporibus, quæ mole ſua reſiſtunt. Qua ratione & grauidę mulieres cum purgantur; partus tener quidem, formoſus tamen & elegãs, editur: quod materia pauca virtuti formatrici facilius obſequitur. Verũ eius quidem rei cauſam in medio alijs cogitãdam relinquamus. Furantur autem pueri tam accurate, vt fama ſit, puerum quendam, cum catulum vulpis clepſiſſet, ac pallio operuiſſet, laniatum ab eo dentibus & vnguibus ventrem, adeo ſuſtinuiſſe latendi cauſa omnem dolorem, vt mortem obierit. Cui rei ne fides derogetur, efficiunt pueri, quos noſtra etiam tempeſtate vidimus aliquoties ad aram Dianæ Orthiæ verberibus cæſos mori. Cæterum Iren cœnans, puerorum alij canere iubet, alij quæſtionem proponit, quæ circumſpectam ſolutionem requirat: verbi cauſa, quis virorũ optimus, qualis huius (certum aliquem nominabat) actio eſſet. Inde fiebat vt ſtatim initio adſueſcerent de honeſtis ciuium actionibus inquirere, & ſententiam ferre. ſi quis enim interrogatus, quis ciuis eſſet bonus, quis illaudatus, non haberet quod reſponderet: ſignum id animi ignaui, virtutiſque parum ſtudioſi exiſtimabant. Reſponſum autem dari oportebat adiecta eius cauſa, atq; demonſtratione, paucis incluſa verbis. Qui ea in re peccaſſet, morſus pollicem ab Irene, pœnas dabat. Sæpenumero ille coram ſenioribus & magiſtratibus pueros ſupplicio afficiebat, ſpecimen exhibens, an ne, vt erat conſentaneum, & oportebat eos plecteret. Neque is, quo minus id faceret, ab ijs impediebatur: cæterum digreſſis pueris, ſi quid iuſto durius, aut contra clementius in eos ſtatuiſſet, non impune ferebat.

Corpora vt procera fiãt.

Parti-

Particeps puerorum in vtranque partem existimationis amatores erant: feruntque aliquando cum puer inter pugnandum vocem parum ingenuam emisisset, amatorem eius à magistratibus multatum fuisse. Et quanquam apud eos amori tantum loci tribuebatur, vt honestę matronæ etiam virgines diligerent? tamen riuales nulli inueniebantur. quin immo amicitiæ hoc initium erat, si qui eundem amarent, communiq; exinde studio in id incumbebant, vt amasium suum quam optimum efficerent. Præterea docebant pueros vti oratione, quæ acrimoniam aliquam gratiæ admixtam contineret: paucisq; verbis multam in auditoris animo cogitationem excitaret. Nam Lycurgus, vti demonstratum est, ferreum numisma maximi ponderis, minimi valoris fecit: contra nummum (vt sic dicam) orationis voluit sub tenui & exigua dictione multum adeoq; abunde sententiæ complecti: multoq; pueros silentio ita instruxit, vt dicta eorum scita responsionesq; eruditæ essent. Quemadmodum enim semen eorum, qui rei Venereæ intemperantes sunt, fere infœcundum, infrugiferumque est: ita loquacitas sermonem futilem, & stultum efficit. Agis sane rex Atheniensi cuidam Lacedæmonios gladios propter breuitatem cauillanti dicentique eos in theatris à circulatoribus nullo negotio deglutiri: Equidem, inquit, nobis non nullius res laboris est, his pugionibus hostes ferire. Verum ipse orationē etiam Laconicam perspicio breuem quidem videri: maxime autem rem ipsam exprimere, cogitandique curam apud auditorem excitare. Lycurgum sane ipsum & breuiloquentem fuisse apparet, cuiusq; dicta essent sententiosa: quantū eius ex his, quæ memoriæ prodita sunt, coniicere licet. Huius enim generis est, quod cuidam postulanti, vt summam reipub. potestatem multitudini traderet, respondens: primum eum ita rem suam familiarem instituere iussit. & alterum, quod percontanti, cur ita parca & tenuia sacrificia instituisset, respondit: Ne vnquam Deûm apud nos cultus deficiat itemque de certaminibus, quod iis solis non interdixit ciuibus suis, in quibus victoria non potest prodi. Feruntur huiusmodi etiam per literas responsa eius ad ciues. percontantibus enim quanam ratione hostium ab impetu sese defendere possent, respondit: Si pauperes maneatis: neque alius alio plus appetat. Itemque, vrbem nequaquam muris

Oratio Laconica qualis.

Apophthegmata Laconica.

muris carere, quæ non latericiis mœnibus, sed viris munita sit. Quanquam his epistolis neque derogare fidē in procliui est, neque adhibere. Sed vitio datam sermonis prolixitatem, hęc apophthegmata ostendunt. Leonidas Rex cuidam de rebus non iis quidem inutilibus, intempestiue tamen loquenti, Re, inquit, hospes necessaria non in loco vteris. Charilaus fratris Lycurgi filius, interrogatus cur is tam paucas leges posuisset: Quia, inquit, non indigent legibus multis, qui non multo sermone vtuntur. Archidamidas reprehendentibus quibusdam Hecatæum rhetorem, quod adhibitus Syssitio, nihil dixisset. Qui loqui, ait, nouit, is & tempus loquendi nouit. Quæ autem dicta acriter, & non sine gratia superius indicaui, horum hæc sunt, quæ sequuntur, exempla. Demaratus ab homine improbo importunis interrogationibus vexatus, sæpius percontanti, quis esset Spartanorum optimus, Tui, respondit, dissimilimus. Agis laudantib. Eleos non nullis, quod Olympia præclare & iuste administrarent: Quid, ait, magnum præstat, quod quinto quoque anno, per vnicum diem iustitiam exercent? Theopompus peregrino cuidam beneuolentiam ostentanti, dicentiq; se a suis ciuibus amatorem Laconum nominari: Præstiterat, inquit, hospes, te ciuium tuorum amatorem appellari. Plistonax Pausaniæ F. oratori Atheniensi, Lacedæmonios indoctos vocanti, Recte tu, ait: soli enim ex omnibus Græcis nos nihil à vobis mali didicimus. Archidamidas quærenti quot numero essent Spartani, Tot, inquit, ô hospes, vt malis profligandis sufficiant. Licet etiam perpendere, quam consuetudinem in iocis tenuerint. Adsueuerant enim nunquam abs re vti sermone, neque emittere vocem
23 vllam, cui non vtcunque sensus aliquis consideratione dignus inhæreret. Eo modo quidam inuitatus vt audiret hominem, qui cantum lusciniæ imitabatur: Ipsas, inquis, luscinias audiui. Alius, cum hoc epigramma legeret:

Hos exstinguentes Mars forte tyrannida sæuam
Ante Selinuntis mœnia strauit atrox.

Iure, ait, viri hi mortui sunt: debuerant enim permittere vt tota illa tyrannis incendio conflagraret. Adolescens promittenti daturum se ei gallos qui in pugna morerētur, Nolim, inquit, illos: sed eos da, qui pugnando necent. Alius videns in profectione quadam homines in curribus sedentes:

Absit,

Absit, inquit, vt ibi sedeam, vnde assurgere seni, non licet. Huiusmodi igitur est forma apophthegmatum, quibus illi vsi sunt: ita vt haud absurde a quodam dictum sit, imitationem Lacedæmoniorum, non magis in exercitationũ corporis, quam philosophiæ studio consistere. Porro autẽ non minus operæ in disciplinam canendi quã argute & pure loquendi collocabatur. Itaque & modis stimulus inerat, qui animũ excitaret, impetumq; in eo, & quasi furorẽ quendam ad strenuitatem crearet: & dictio simplex erat, neque delicata, res honestas, & ad mores formandos aptas complexa. Erat enim fere laudatio eorum felicitatis, qui pro Sparta vita defuncti essent, & vituperatio eorũ, qui idem facere metu prohibiti, nunc vitam miseram infelices degerent: tum adhortatio ad virtutem, eiusque prædicatio singulis ętatib. accommodata. Neque ab re fuerit, vno id exemplo declarare. Diebus festis tres chori, secundum ætates distincti, constituebantur. Ibi senum chorus initio facto canebat:

Iuuenes eramus olim nos perstrenui.

Tum iuuenum chorus respondebat:

Ii nos sumus: fac, si lubet periculum.

Post tertius chorus puerorum canebat:

Nos fortiores erimus olim plurimo.

In summa, si quis Laconica carmina, quorum ad nostram ætatem quædam peruenerunt, attente legat, rhythmos embaterios in manus sumens, quibus vtebantur ad tibiam in hostes impetum facientes: iudicabit, neque Terpandrum, neque Pindarum inepte fortitudinem Musicæ adiunxisse, quorum alterius hi sunt de Lacedæmonijs versus: 24

Hic iuuenum viget hasta, hic dulcis carmina musæ.
Iusticia hic, amplas tuto quæ continet vrbes.

Pindari autem sunt hæc:

Hic consilia senum:
Iuuenumq; virtus bellica,
Hastæ, chori, Musæq;,
Et lęticia ———

Simul enim & Musica & bello prętantissimos eos pronunciant: quandoquidem, vt ait Spartanus quidam poeta:

Citharæ sonus doctæ, Marti par est truci.

Quin & rex, antequam iniret prœlium, Musis rem sacram faciebat, disciplinæ, vt videtur, & legum memoriam renouans,

Musica Laconica.

uans, quo promtiores ad periculum,ita pugnarent, Vt res gestæ commemoratione essent dignæ. Adeoque nonnunquam austerissimam vitæ rationem iuuenibus remittentes,permiserunt illis,vt comā,arma, vestesque exornarent, gaudentes iis, tanquam equis ad certamina ferocientibus atque gestientibus. Quamobrem cum statim ab ineunte virili ætate comam nutrirent: maxime tamen si prœlium instaret,eam colebant, vt splendida & composita appareret: Lycurgi de coma dictum commemorantes, qui ea formosos pulcriores, deformes autem effici terribiliores dixerat. Vtebantur etiam tempore belli exercitationib.leuioribus, iuuenibusque victus ratio largior atque liberior permittebatur: ita vt solis mortalium illis bellum finem sese ad bellum exercendi attulerit.

Vt cum hoste manū conferant.

Instructa iam acie,atq; hostib.præsentib. rex,mactata capra,coronari vniuersos iubet,Castoreumq; carmen à tibicinib. incini. Simul ipse exorditur Pæanem embaterium. Quo efficitur,vt adspectus huius aciei simul& honestus sit,& formidabilis,cū ipsi motu ad tibiam composito hostem aggrediantur, ac neque phalangem à sese diuellant, neque animis perturbentur: sed carmine ad prœlium placidi,hilaresque adducātur.quippe ita compositis consentaneum est,neque metum, neque iram nimiam adesse,sed tanquam Deo præsente, animi constantem magnitudinem spe & audacia fultam. Rex porro cum ad hostes accedit,secum habet vnum ex suis,qui in certamine coronam meruerit. Traditumque est,quendam Laconē,cum ei Olympica festiuitate grandis pecunia offerretur,ne certaret.eam repudiasse, partaque magno labore victoria aduersario lucta superato, cum interrogaretur, quid lucri ea victoria fecisset, subridentem respondisse, Vt ante regem collocatus contra hostes dimicem. Fusos hostes insequebantur,eo vsque,dum eorum fuga victoriam confirmarent: inde statim se recipiebant,neque generosum,neque Grææ virtutis esse rati, cædere eos qui victoriam concessissent. Neque honestum modo erat hoc & magni animi, sed & vtile,qui enim cum ipsis prœlio cōtenderent, intelligentes resistendo se occisum iri,cedentibus parci:fugam quam dimicationem vtiliorem censebant.

An bellum gesserit Lycurgus.

Lycurgum Hippias sophista bellicosissimum fuisse, multasque expeditiones obiuisse asserit. Philostephanus etiam in turmas(vlamos Græ-

ci vo-

ei vocant) distributionem equitum ei adsignat, ita institutas, vt singulæ quinquaginta equitibus quadrata figura collocatis conficerentur. Demetrius Phalereus nullam eum bellicam actionem attigisse, sed in pace Rempub. constituisse autumat. Sane Olympiacæ festiuitatis excogitatio mansueti, & pacis perquā studiosi hominis videtur fuisse. Quanquam est apud Hermippum, esse quosdam, qui Lycurgum tradant initio nullam in ea re cum Iphito societatem habuisse, neque eius monitu eo aduenisse, sed forte fortuna è peregrinatione ad id spectaculum diuertisse: ibi eum audiuisse vocem, quasi hominis cuiusdam à tergo adsistentis, quæ increparet ipsum, mirarique diceret, quod ciuibus suis non esset autor societatis harum feriarum ineundæ. ipsum, cum se obuertisset ad vocem, neque vsquam appareret qui erat locutus, ratum diuinam eam vocem fuisse, ita demum se ad Iphitum adiunxisse, eique in exornanda, stabiliendaq; ista solennitate socium præbuisse. Disciplinæ autem subiecti erant Spartani tantisper dum ad virilem ætatem peruenirent. neq; enim cuiquam liberum erat, vt suo pro arbitrio viueret: sed in vrbe perinde atq; in castris, præscriptam vnusquisque viuendi rationem, versandiq; in publico habebat. Omninoque existimantes, se non sui ipsorum, sed patriæ esse, nisi quid aliud cui esset negocij iniunctum, semper vel ipsi pueros visebant, eosque aliquid conducibile docebant, vel ipsi à senioribus discebant. Quippe ex ijs, quæ pulcra & beata suis ciuibus Lycurgus parauit, vnum etiam fuit ocij abundantia. Nam artes illiberales tractare nemini omnium licebat: neque opus erat pecuniam colligere, quæ res magnam molestiam negociumque requireret, cum diuitiæ omni plane honore, admirationeque carerent: at serui, (quos heilotas vocabant) agros colebant, constitutosque dominis reditus pendebant. Ideo quidam Spartanus cum Athenis ageret, quo tempore iudicia fiebant, audiens quendam ocij causa damnatum ægro animo, comitantib. vnaque grauiter rem ferentib. amicis incedere: petijsse fertur ab ijs qui aderant, vt sibi ostenderēt eum hominē, qui tam liberalis criminis reus esset peractus. adeo seruilē ij iudicabant exercendarum artium & rei pecuniariæ procurandæ curiositatem. Sublato nummo sublatæ quoq; sunt, vt erat consentaneum rationi, controuersiæ forenses; cum neque diuitiæ, neque

Ocium Spartanorum.

neq; paupertas adessent, & æqualitatem, omniumq; rerum copiam frugalitas, inuexisset. Omni igitur eo tempore, quo à militia vacabatur, in choris, conuiuijs, festiuitatibus, venationibus, confabulationibusque omnes erant. Qui annos minus quam triginta nati erant, ij omnino in forum non veniebant, sed res necessarias ministerio cognatorum & amatorum expediebant. senioribus indecorum erat, continenter videri his rebus occupatos, ac non potissimam diei partem, apud gymnasia & leschas consumere. eo enim frequenter conueniebant, ociosique inuicem non de paranda pecunia, aut coemendis rebus necessarijs mentionem faciebant: sed maxima pars eius consuetudinis consumebatur in laudem honestarum rerum, aut vituperationem turpium, cum ioco & risu, qui admonitionem admixtam habens, ad correctionem comiter perduceret. Neque enim vsquequaque erat austerus Lycurgus: cum autor sit Sosibius, dedicatum ab eo Risus simulacrum: vt qui iocum, quasi condimentum seueræ vitæ rationis, opportune conuiuijs, idq; genus conuentibus immiserit. In summa autem ad hoc ciues suos cōdocefaciebat, vt neque vellent, neque possent seorsim viuere: sed apum instar semper cœtui adhærerent, simulq; circa principem suum versarentur, totique patriæ essent, propemodum sui ipsorum obliti, præ furore quodam & ardenti honoris studio. quemadmodum eorum sententiam ex dictis quibusdam ipsorum perspicere licet. Pædaretus in numerum c c c. virorum non cooptatus, sereno vultu discessit tanquam gaudens, quod se præstantiores viros trecentos patria haberet. Polystratidas cum alijs ad regis præfectos legatus missus, interrogantibus Reipublicæ ne an suo priuatorum nomine adessent: Siquidem, inquit, impetrauerimus, quod volumus, publico nomine, sin minus: priuati venimus. Brasidæ mater Argileonis quosdam ab Amphipoli ad se Lacedæmonem venientes interrogauit, pulchrene, & vt patria dignum erat, Brasides occubuisset. ibi virum prædicantib. magnifice illis, dicentibusque Spartam eius similem iam nullum habere: Nolite, inquit, hoc dicere hospites, fuit quidem egregius vir Brasidas, sed multos eo præstantiores Sparta habet. Cæterum seniores Lycurgus siue senatores initio ex ijs constituit, quos consilij socios habuit: quemadmodum supra ostensum est, post

Amor Spartanorum societatis & patriæ.

post autem in defuncti locum iussit eum subrogari, qui inter sexagenario maiores virtute reliquis anteire iudicatus fuisset. Non fuit apud mortales ullum excellentius certamen, aut cuius victoria magis esset expetenda. non enim inter celeres celerrimo, non inter robustos robustissimo, sed inter bonos ac temperantes optimo, temperantissimoque iudicato præmium victoriæ virtute partæ dabatur, vt per omnem vitam in repub. summam potentiam haberet, dominusq; & vitę & mortis ciuium, aliarumq; maximarum rerum esset. Iudicium id ita fiebat. Aduocato in concionem populo, viri quidam ad hoc delecti in propinquum conclaue concludebantur, ita vt neq; viderent quenquam eorum qui conuenerant, neque ab vllo viderentur, tantũ clamorẽ illorum exaudirent: nam vt cætera, ita certamen quoque de hac virtutis palma acclamatione diiudicabant. Ibi non simul vniuersi, sed vnus post alium sorte ductus in cõcionem veniebat, tacitusq; per eam transibat quos cõclusos dixi, ij in tabulas inscribebant, quantus ad singulorum transitum clamor fuisset sublatus: neque ad quẽ is pertineret illis cõstabat, nisi quod ratione ordinis, quoto acclamaretur, intelligebant. cui maxime ac frequentissime fuisset acclamatum, eum renunciabant. Isque circumibat Deum coronans simulacra: sequebantur multi adolescentes, virũ obseruantes, ac laudibus extollentes: multæ etiã mulieres, virtutem eius decantantes, vitamque eius beatã prædicantes: necessariorum autem quiuis cœnam ei apponens, hanc ei à ciuitate honoris ergo offerri mensam dicebat. At vero senator ita electus, in syssitium abibat. ibi cum reliqua de more fierent, altera illi portio præterea apponebatur, quam illi seruãs, secumq; auferens, cœna peracta adstantiũ ad ianuam eius loci mulierum vni, quam cæteris præferret, ad se vocatæ dono dabat, eam se, cum virtutis præmium accepisset, ipsi dare dicens. Proinde hæc quoque admirationi erat reliquis mulieribus, ab iisque domũ deducebatur. Sepeliendi quoque ratio à Lycurgo optime est ordinata. Primo omni superstitione sublata, mortuos intra vrbem humari, monumentaque prope templa poni non prohibuit: huiusmodi spectaculis adolescẽtes adsuefaciens, ne mortis recordatione perturbarentur, eamq; ne exhorrerẽt, quasi eos, q cadauer tetigissent, aut per sepulcretũ transiissent, poullentem.

Quomodo seniores in senatum lecti.

De sepultura.

g Dein-

Deinde nihil cum mortuo terræ mandari permisit, sed eius corpus tantum puniceo amiculo, & foliis oleæ inuolutum tumulo componi iussit. Mortui nomen, nisi vir in bello, aut mulier sacerdos mortem obiisset, monumēto inscribi passus non est. Luctui tempus exiguū posuit quippe dierum vndecim: duodecima Cereri sacrificandum, luctusque finiendus erat. Non enim fuit in eius institutis quicquam vanum aut dissolutū, sed semper rebus necessariis virtutis aliquod præconium, aut vitii vituperationem admiscebat: vrbemque multitudine exemplorum implebat, in quę qui incidissent subinde familiariaq; ea haberent, necessario ad honestatem deducebantur, iisq; sese conformabant. Quā etiam habuit causam, vt peregrinari, atque hinc inde vagari suos vetaret: ne extraneos mores, imitationemque vitę non probe institutæ, diuersarumque in repub. constitutionū in vrbem inueherent. Quinetiam eos, qui Spartam nullius vtilis negocii causa confluebant, vrbe expulit, non (quod Thucydides scribit) veritus, ne reipublicæ formam imitarentur, aliquidque ad virtutem faciens discerent: sed verius, ne quid mali docerent. Homines enim peregrini peregrinos etiam secum adferūt sermones: vnde rursus noua de rebus iudicia oriuntur, ex quibus fieri nō potest quin affectus multi, cōsiliaque nascantur, quæ ab instituta reip. ratione (q̄ consonantiæ vocum instar habet) discrepent. quamobrē maiori cura prouidendum censuit, ne malis morib. vrbs, q̄ ne extrinsecus irrepentibus corporibus morbosis repleretur. In his omnibus nullum est iniusticiæ, aut iniuriæ vestigium: q̄ vitia nonnulli legibus Lycurgi obiiciunt, quasi de fortitudine satis præcipientibus, de iusticia non item. At Cryptia, quam ipsi ab insidiis ita nominant, siquidem eius quoque, vt Aristoteles narrat, Lycurgus autor fuit, Platonem fortassis etiam in eam de Lycurgo & eius legibus adduxit sententiam. Ea huiusmodi fuit. Magistratus statis temporibus quos iuuenū cordatissimos esse censuissent, cum pugionib. & cibo quantum necessitas postulabat, neq; vlla alia re instructos, in agros emiserunt, tanquā ad aliud quoddā negocium. Hi interdiu dispersi in loca incognita se abdiderunt, ac quieti se dederūt: noctu in vias digressi omnes Heilotas, quos comprehendere potuissent, obtruncauerunt: sæpius etiam in agros profecti, robustissimos eorum, optimosque interfe-

Peregrinationes & peregrinos cur prohibuerit.

Inhumanitas in seruos.

interfecerũt. Ad hunc modum Thucydides quoq; in hi-
ſtoria Peloponneſiaca ſcribit, ſeruos Spartanorum fortitu-
dinis cauſa reliquis prælatos, ab ijs coronatos fuiſſe, perin-
de atq; ſi libertate donati forẽt, Deorũq; templa circuijſſe:
paulo poſt omnes è medio ſublatos fuiſſe, cũ ampliꝰ duob.
millib. eſſent, ita quidẽ, vt neq; tunc, neq; poſtea quiſquam
dicere potuerit, quo nam ij modo perierint. Ariſtot. autem
inter alios autores præcipuus eſt, eos qui tradunt ephoros,
vt primum magiſtratum eum occipiãt, bellum ſeruis indi-
cere, vt citra religionẽ ij occidi poſſint. Alioquin profecto
etiã aſpere ſeruos, & inhumaniter Spartani tractabãt, mul-
tũ meri eos bibere coactos in Syſſitia introducẽtes, eaq; ra-
tione adoleſcentibus oſtendentes, ebrietas quid rei eſſet:
iubẽteſq; eos canere cantilenas, & ſaltare choreas illibera-
les & ridiculas, liberis autem abſtinere. Hinc memorant a
Thebanis, quo tempore bellum Lacedæmoniorum finibus
intulerunt, captos, heilotas, cum iuberentur cantare Ter-
pandri, Alcmanis & Spendõtis Laconis carmina: recuſaſſe, 25
quod dicerent, dominos ſuos id nolle. Quare qui dixerunt
Lacedæmone liberum maxime liberum, & ſeruum maxime
ſeruũ eſſe, nõ male diſcrimen id perpenderunt. Ego huiuſ- 26
modi in ſeruos inhumanitatẽ poſteriorib. demũ temporib.
extitiſſe arbitror, poſt magnum illum teræmotum: in quo
ſeruos cũ Meſſenijs conſpiratione facta ferunt plurimis a-
grum Laconicum maleficijs infeſtaſſe, vrbemque in ſumũ
periculum conieciſſe. Neq; enim ego tam ſceleratum illud
Cryptiæ facinus Lycurgo adſcripſerim: de cuius moribus
ex eius viri reliqua manſuetudine & iuſtitia coniecturam
capio; de quibus etiam numen teſtimonium tulit. Lycur-
gus poſteaquam præcipuæ omnes ipſius conſtitutiones v-
ſu iam confirmatæ, reſq; publica ſatis adulta ſeipſam tole-
rare atque conſeruare valuit, quemadmodum Plato ſcribit
mundo creato, ac primum moueri incipiente, Deum dele-
ctatum fuiſſe: ita ipſe etiam legum ſuarum iam vigentium,
ac progredientium pulcritudinem, amplitudinemq; læto
animo admiratus, id in animum ſuũ induxit, vt eam formã
reip. quantũ eius humana prudentia cõſequi poſſet perpe- *Lycurgus leges ſuas vt ſtabilierit.*
tuam atque immobilem in poſterum relinqueret. Eam ob
rem conuocatis ad concionem vniuerſis ſuis ciuibus: Om-
nia dixit mediocriter iam, & quantum ad felicitatem virtu-

temq; ciuitatis satis esset, composita, vnum tamen adhuc esse, quod potissimum sit, atq; maximum: neq; se id, nisi cõsulto prius oraculo, vulgaturum. petere igitur ab ipsis, vt fixis legibus starent, neq; ante suum Delphis reditum quicquam immutarent, aut mouerẽt reuersum se id, quod Deus iussisset, perfecturum. Assentientibus omnibus, ireq; ipsum iubentibus. iureiurãdo reges, senatores, reliquosq; deinde ciues sibi obstrinxit, vsuros constanter Reip. forma iam cõstituta: ipse Delphos profectus est. Cum ad oraculum accessisset, sacrisq; pactis Deum rogasset, recte ne leges, & ad salutem virtutemq; vrbis sufficienter positæ essent, ita ei responsum est: Leges bene conditas esse, mansuramq; vrbem eam clarissimam, si Lycurgi institutis insistat. Id oraculum perscriptum in patriam Lycurgus misit: ipse iterũ Deo rem sacram cum fecisset, salutatis amicis, filioque, statuit ciues nunquam sacramenti dicti religione soluere, sed vltro Delphis vitam claudere: cum & felicitatis sibi partum satis esse arbitraretur, & eam ætatem ageret, qua vel viuere vlterius, vel finem viuendi facere opportunum est. Itaq; abstinentia cibi uitam finiuit: quod existimaret hominis in Rep. versati mortem quoq; ipsam ad illius vtilitatem debere pertinere, neq; ociose eam, sed cũ virtutis aliqua actione obeundam. sibi quidem quod res præclarissimas effecisset, mortem vere perfectionem felicitatis, ciuibus autem eam futuram custodem eorum bonorum, quæ ipsis viuens parauisset, iuratis nimirum, tantisper vsuros se legibus ipsius, donec Spartam reuertisset. Neq; eum suæ rationes deceperunt. Nã per quingentos deinceps annos Lycurgi legib. vsi Lacedæmonij, feliciter & gloriose rempublicam administrarunt: quas, cum per id tempus quatuordecim reges vsq; ad Agidem Archidami filium imperarint, nullus mouit. Ephororũ enim creatio nõ remittebat, sed intendebat eam reipublicæ constitutionem: cumq; videretur pro populo facere, vehementiorem adhuc potentiam optimatum efficiebat. Agide regnante demum nomisma Spartam irrepsit, cumq; eo auaricia & studium diuitiarum: Idq; culpa Alexandri, aut potius Lysandri: is enim, quanquam ipse pecuniæ cupiditate esset superior, tamen bello partum aurum argentumque patriæ inferens horum amore & luxuria Spartam impleuit. Lycurgiq; leges occulte infregit, quibus ante valentibus non ciuitatis

Lycurgi mors.

Felicitas Spartæ Lycurgi legibus stantis.

uitatis

uitatis bene institutæ, sed vitæ hominis sapientis exercitatique gerebat speciem. Imo quemadmodum Herculem poetæ fingunt pelle & claua lignea instructum, puniendis iniustis immanibusq; tyrannis orbem terrarum peragrasse: ita Lacedæmon scytala & palliolo vsa, imperium in Græciã vltro delatum obtinuit, iniustas in ciuitatibus dominationes, & tyrannides destruxit, bellorum arbitra fuit, sæpenumeroq; seditiones pacauit: idq; ne scuto quidem vllo moto, sed vno tantum misso legato, ad quem confestim omnes, tanquam apes ad regem suum, concurrentes, & in ordinem se componentes, mandatis eius obtemperabant. tantum ea vrbs legũ obseruantia iusticiaq; reliquis antecellebat. Vnde mihi subit mirari eorum iudicia, qui Lacedæmoniis parendi, non item imperandi scientiam adfuisse affirmãt, laudantq; illud Theopompi dictum, qui Spartanos eo incolumes esse dicenti, quod reges imperandi peritos haberent: *Obedientiæ causa.* Potius, inquit, propterea, quod ciues obedire norunt. Non enim dicto audientes homines esse volunt iis, qui præesse, vt par est, nesciant: quippe obedientiam à principe discant oportet. qui enim bene ducit, efficit vt recte eũ ii, quos ducit sequantur. Ac vt equestris artis opus est, reddere equum mansuetum, & freno parentem: ita regiæ scientiæ est obedientiam subditorum efficere. At Lacedæmonii non obediẽtiam, sed cupiditatem obtemperandi sibi apud alios effecerunt: non enim hi aues, non pecuniam exigebant, non milites, sed vnum Lacedemonium legatum, acceptoq; eo cum summo honore, & reuerentia vtebantur. Ita Gylippo Sicilienses, Brasida Chalcidenses vsi sunt: Lysandro, Callicratida, & Agesilao Asiæ totius incolæ, viros eos vbiq; populorum, magistratuumq; correctores nominantes: omnino autem in Spartanorum ciuitatem, tanquam modestæ vitæ, reipublicæq; bene ordinatæ præceptorem, intuentes. Quam ad rem videtur Stratonici facetum illud cauillum referri debere, qui Athenienses mysteria celebrare & pompas ducere iussit: Eleos certamina edere, nimirum harum rerum peritissimos: Lacedæmonios autem istis, si quid peccassent, plagas infligere. Hoc quidem vt ridiculum retuli. At vero Antisthenes Socraticæ philosophiæ sectator, videns Thebanos à Leuctrica victoria insolentius efferri, Nihil eos differre à pueris dixit, qui exultarent propterea quod pædagogũ conci-

concidiſſent. Enimuero non hoc Lycurgus tum temporis agebat, vt vrbem, quam plurimarum aliarum ducem relinqueret: ſed cum ita ſentiret, ſicuti vnius hominis felicitas virtute & concordia paratur, eandem rationem quoq; ciuitatis eſſe: eo eius ſtatũ ordinauit, accommodauitq;, vt ciues liberi eſſent, totiq; ex ſeipſis apti, & temperantes, atque ita quam diutiſſime ciuitas duraret. Ad hoc idem propoſitum Plato etiam, & Diogenes, & Zeno remp. inſtituerunt, aliique omnes, qui eo laudem inuenerunt, quod de his rebus ſcribere aliquid conati eſſent. Noſter nõ libros de republica, ſed re ipſa ciuitatem nulla imitatione æquandam protulit in lucem: atque ijs qui opinãtur, virum ſapientem cogitatione tantum concipi, non re vera exſtare poſſe, ob oculos poſuit totam vrbem ſapientiæ ſtudio occupatã. quare merito omnibus illis, qui vnquã apud Græcos rempublicã attigerunt, gloria longe anteponitur. Ideoq; Ariſtoteles ait minores eum apud Spartanos, quam quos par erat, honores adeptum: cum ſit quidem ornatus maximis. templum enim ei poſitum eſt, ſacrificaturque ipſi quotannis, tanquam Deo. Ferunt etiam, cum reliquiæ eius eſſent in patriã reportatæ, ſepulcrum fulmine ictum fuiſſe. Non temere id alicui illuſtri viro eueniſſe conſtat, præterquam Euripidi inferioribus temporibus mortuo, & in Macedonia apud Arethuſam ſepulto: vt qui huius ſtudio tenentur, magnam amoris ſui cauſam, teſtimoniumque huius præſtantiæ afferant, quod ſoli ei idem poſt mortem, quod ante ſanctiſſimo & dijs acceptiſſimo Lycurgo, contigit. mortuum fuiſſe Lycurgum alij Cirrhæ tradunt: Apollothemis Elide quo tum ſe contuliſſet: Timæus & Ariſtoxenus in Creta vitam cum morte commutaſſe aſſerunt: oſtendique hic à Cretenſibus ait ſepulcrum eius apud Pergamiam, via, vt vocatur, peregrina. Filium quoque reliquiſſe traditur vnicum, Antiorum nomine: eoque ſine liberis defuncto, genus defeciſſe. Socij autem eius & familiares inſtituerunt conuentum, qui poſteris per manus traditus diu perdurauit: dieſq; quibus coirent, Lycurgidę appellati ſunt. Ariſtocrates Hipparchi F. Lycurgo in Creta mortuo, ab hoſpitibus eius corpus crematum, cineresque in mare diſperſos perhibet. obtemperaſſe nimirum eos ipſius Lycurgi precibus, id cauentis, ne ſuis reliquijs Spartam allatis, tãquam ipſe ſi redijſſet, ciues ſo-

Lycurgi ſepulchrum.

ues soluta sacramenti religione rempublicam à se institutam mutarent. Atque hæc de Lycurgo.

IN LYCVRGVM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

QVo tempore vixerit Lycurg⁹ si quis disputatum & explicatũ accuratius legere desiderat, Clementis Alexãdri primum Stromatõ librum consulat. Huc enim nos transferre, quæ copiose ab eo varijs ex autoribus sunt collecta, breuitatis studium non sinebat. Pleriq; eum ad Osiæ Azariæ, Iudæorum regis vltimos annos, & Manahemum Israeli regem tributarium collocant, circa annum mũdi 3180. hoc est ante V.C. 33. Pausanias in Lacon. Aegsilao, qui sextus Agidarum fuit, regnante Spartæ Lycurgum leges condidisse ait. Vt incerta pleraq; esse autor noster haud iniuria monuerit.

1. Ac Xenophon etiam.] *Locus est in libello de Lacedæmoniorum republica: is libellus lectus multum lucis huic adferet.*

2. Heraclitas.] *De Heraclitis multa sunt passim apud Græcos apud Pausaniam in Laconicis, & alibi, atq; etiam apud Herodotum non vno loco, inde peti malo, quam huc infarcire. Et Clemẽs multa atq; docta habet eo quem indicaui, loco; breuiter autẽ et luculente res tota est à Diodoro Siculo perscripta atq; explicata lib. 4. Ad eum remitto. Plutarchus in Solone ab Hercule vndecimum fuisse Lycurgum scribit: vt & hic ex Eutychida.*

3. Fertur Soum à Clitoriis.] *Iisdem plane verbis hoc refertur in apophthegmatis Plutarchi Laconicis: sed interpres Raphael Regius, vir doctissimus alioquin, leui (vt crebro ei accidit. non enim omnes interpretes ita soliciti fuerunt, itaque fideles, vt debuerunt) leui inquam admodũ mendo decept⁹ misere eum locum corrupit, & ad Sœbidam quendam à se factum transtulit. In Græco, etiam Aldino, codice ita legitur:* σοιβίδας περὶ τοῦ κινδύνου, *&c.* τόν ἀγαθὸν δεῖξαι σῶον

Locus ex apoph. Plutar. restituitur.

λέγεται ἐν χωρίῳ χαλεπῷ. Non esse Sæbidã, sed Phœbidam legendum, constat. sed id alias. Deinde ita fuit scriptũ à Plutarcho: δεῖξαι. Σῶον λέγεται ἐν χωρίῳ, &c. Sed Raphael σῶον totum omisit, & (vt iamiã dixi) conturbauit sensum. Huius generis erratorum, & quidem multo grauiorum, aliquot sunt in Græco centuriæ, in Plutarchi opusculis quæ Moralia inscribuntur & vocantur: interpretum vero oscitantiæ & crassæ ignorantiæ myriades multæ vt nostræ lucubrationes demonstrant. hic ἀφύσειν erat, pro ἀφήσειν.

Eurypontidæ, seu Eurytionidæ.

4 Eurytionidæ.] Pausanias, accuratus in primis atq; fide dignus scriptor, libro tertio: qui de rebus Laconicis est, vbi vtriusq; familiæ reges enumerat, Eurypontidas hos vocat (εὐρυπωντίδας) & filium Soi Euriponta (εὐρυπῶντα σόου υἱὸν) atq; ita constanter legitur. Herodotus quoq; in Vrania, Leotychidæ genus recensens, eũ de quo quærimus, εὐρυφῶντα vocat: sicq; etiam in Aldino est libro. Etiam infra in Lysandro εὐρυποντίδαι dicuntur: sed vitio librarii, vt quidẽ existimo. Nam mihi Eurytion cum alias magis probatur, in Plutarchi saltẽ loco hoc & aliis (vt paulo ante, in cõparatione Põpeii cum Agesilao, initio Agidis, &c. Potest enim fieri, vt ab istis dissenserit, aliosq; secutus sit autores) tum ratione declinationis, & obliquorum casuũ moueor. dixisset enim εὐρυπῶντα: sed legitur hic εὐρυτίωνα, & in Agide est εὐρυτιωνίδης, cum fuisset scribendũ εὐρυπωντίδης. alioquin τοῦ τ & π scriptio est admodum affinis, sed accentus & vltima syllaba vocabuli me mouent. Porro idem (vt hoc lectoris gratia addam) Eunomum Prytanidis F. Eurypontis N. facit.

5 Charilaoq;.] Herodotus lib. I. eadẽ indicans, vocat hunc λεωβώτην Eũq; locũ citans Pausanias quo dixi libro, ostendit Labotã Echestrati F. (λαβώταν τὸν ἐχεστράτου) aliis dictum: sed ipse dissentit haud dubie, & Charillum Polydectæ filium diserte post paulo nominat, χάριλλον. Dionysius Hali. lib. 2. antiq. Roman. ex Sabinorum historiis Eunomum appellat.

καθ'

καθ' ὃν (inquit) χρόνον ἐπιτροπεύων Εὔνομον τὸν ἀδελφιδοῦν Λυκοῦργος ἔθετο τῇ σπάρτῃ νόμους. Aliquanto inferius.

5 Thaletæ.] Legendum enim est Θαλήταν pro θάλητα hic & in libello Quod philosopho sit cum principibus degendum, Θαλήτας pro Θαλῆς. vbi huius ipsius rei fit mentio, vt & paulo aliter sub finem libri de Musica. vbi nomen hoc est recte scriptum: vt & apud Suidam, qui Cnossium eum facit. nota est autem vrbs Cretæ Cnossus.

6 Celebre id responsum.] Ab Herodoto ibidem refertur ad verbum.

7 Chalciœcum.] Aedem Mineruæ fuisse constat. Suidas ita dictam, vel quod ærea (aut verius ærata) esset, vel à Chalcidensib. Eubœensibus condita, scribit. Liuius lib. 35. templum esse Mineruæ æreum scribit: idemque Pausanias. Mentio eius crebra, & nobilis passim. Chalciœcus.

8 Ferturque Archelaus.] Pausanias expresse hunc Agesilaum nominat. Lapus Archesilaum legit: & pro Arithmiada, Artemidam. In Libello de discrimine amici & adulatoris, contrario sensu hoc de Charilao iudicium legitur: nimirum non dignum eum laude & boni viri titulo esse, qui ne malis quidem durum se præbeat. Atq; ita etiam in Laconicis Apoph. legitur, nisi quod ibi Archidamidæ adscribitur. sententia quidem hæc quam illa est argutior. itaque οὐκ illud omittendum duxi.

9 Hunc Plato.] Locus est lib. 3. de Legib.

10 Ad Sphærus.] Haud scio isne sit, quem in vita Cleomenis Sphærum Borysthenitem, Zenonis Citiensis discipulum, Cleomenisq; in Philosophia præceptorem fuisse, scribit. Quæ ad numeri proprietatem attinent, in Arithmeticis traduntur.

11 Iouis Syllanii.] In hac Rhetra vertenda quædam Græca reliqui, quæ quid sint, non intelligebam. vt est illud Gamodan & gorián.

12 Ita enim Plato tradit.] *Eo quem dixi, libro. Cæterum in Tyrthæi versibus paulo superius positis pro* τά δε νικᾶν *legendum vel sponsione certauerim* τά δ᾽ ἔνεικαν.

13 Lacedæmonius Cothon.] κώθων, *poculum figlinum exiguũ atq; sinuosum. Describitur venuste apud Athenæum lib.11. aliquando ponitur pro potu, & compotatione: quomodo &* κωθωνίσαι *verbum. Sic* κώθων *vocabulo vsus est autor noster in Pyrrho, vt ibi admonui. & in Timoleonte est,* περὶ κώθωνα διαλείβειν, *potare. & in Antonio quid* ἄμβων *sit, ex Aeleo Dionysio Eustathius in 9 Ody. docet. Ego ita verti, vt congruere maxime huc putaui.*

14 Nam cui quid tale incidisset.] θύσας ἢ κυνηγῶν ἐψήσεε. *Lapus & Amiotus retardatum intelligunt: quasi si* ὑψήσεε *legissent, quæ sane vox in Lexicis reperitur. alibi legisse non succurrit.* ἐψήσεε *quidem non quadrat.*

15 Emtum à quodam rege Ponti.] *Id factum à Dionysio tyrranno refert Cic. 5. Tusc. quæst. & in Apophth. Laconicis idem est, vt in voce* ποντικῶν *videatur esse mendum. Sed &* καταπελαγμένυς *nihili vox est. Legerim* καλαγχευμένυς, *aut* καταχευσαμένυς.

16 Vt ait Plato.] *lib. 5. de Rep. Geometrica autẽ necessitas est vis illa demonstrationum, quæ in Mathematicis ita ex primis, veris, necessarijsq; propositionibus construuntur, vt ij recte non persuadere, sed cogere apud Ciceronem dicantur.*

17 Vt est apud Plato.] *Tibi vero, Alcibiade, Pericles seruorum deterrimum Zopyrum Thracem pædagogum præfecit. Socrates apud Platonem in Alcibiade priore. Nutricis nomen hic deprauate* ἀμύλκα, *recte initio Alcibiadis* ἀμύκλα *legitur.*

18 Hyeme lycophonas.] λυκόφονας. *Apud Hesychium & Varinum* λυκόφανον *accusandi casu legitur. aitq; ille, lingua Messeniorum ita appellari* τόν ἐχινόποδα. *Echinopus autem ab hoc exponitur genus spinæ, seu cardui.*

19 Melli-

19 Mellirenes.] *μελλείρενες enim duplici λ legi, παρὰ τὸ μέλλω. tametsi Suidas quoque vno λ videatur scribere: vt Dorice fortaßis extritum alterum λ suspicari poßimus. Plutarchus in libello, An seni gerenda Resp. scribit, apud Ephesios moris fuisse, vt sacerdos Dianæ primo anno μελλιέρην, secundo ἱέρην, tertio παριέρην diceretur. quod institutum ab hoc non valde abludit, vt & Vestalium.*

20 Ad aram Dianæ Orthiæ.] *Lapus, ad aram augurij. Est enim secutus mendum Græci libri, qui ὀρνιθείας habet: cum sit legendum haud dubie ὀρθίας. De Dianæ enim Orthiæ loquitur ara, ad quam flagris concidi pueros instituto Lycurgi consueuisse, locuples testis est in Laconicis Pausan. simulq; causam eius instituti aliam, quam vel Cicero lib. 2. Tusculan quæst. vel Lucianus ad finem Anacharsidis, vel ipse Plutarchus indicet, refert: quam, breuitati studens, ex eo te, si lubeat, petere iubeo. aliam etiam in Aristidis vita noster refert. Supra quoque mentio facta est huius Orthiæ Dianæ, in Theseo.*

21 In quibus victoria non poteſt prodi.] *χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται, id est manus non intenditur. Obscurum est hoc. Causa in Laconicis Apoph. subiungitur: Vt ne quis labori succũbere adsuescat. Videtur ergo cauisse, ne herbã (quod aiunt) quisquã porrigeret in certando: sed alia rõne certamen dirimeretur. Tale est quod Lucianus dicto lib. refert, de pueris in duas partes diuisis, inq; loco aqua circũdato pugnantibus tantisper, dum vna pars alterã vsq; in aquam cõpelleret: eo enim facto nullũ porro percutere aut feriri. Latini sane manus dare dicunt, pro eo quod est victum se fateri. Cicero etiã manum tollo dixit: id quod nos hîc. χεῖρα ἀνατείνειν dici putamus: in lib. de Consolatione, cum morte Tulliolæ suæ à fortuna superatum se fatens: Cedo, inquit, en manum tollo: Locus est apud Lactantium lib. 3. cap. 38 Similiter Virg. 12. Aeneid.—— Vicisti: & victum tendere (τείνειν hoc quidem est)*

est) palmas Ausonii videre. —— *Neq; affirmo me rem acu tetigisse quod in mentem venit, attuli,* καὶ ἐπέχω.

22 Alius alio plus possideat.] μὴ μέσδω ἄτερος θαλέρω ἐρατένημεν. θαλέρω *genitiuo casu lego, ι non subscripto. &* μὲν ἦτε *videtur abundare, repetitum à* μένητε. ἐρατένημεν *legi non potest: forte* κρατένητε. *in Apophth. legitur* ἐρεείνει, *sed non admodum concinne. Consulantur libri meliores.*

23 Quidam inuitatus.] *Agesilao in vita eius Plutarchus hoc tribuit: proximum Arigeo, in Apophth. Laconicis.*

24 Nos fortiores erimus olim plurimo.] πολλῶν *cum debeat esse* πολλῷ: *quod & sensus requirit, & ita legitur in Laconicis apophth. Lapus mendum retinuit. Rhythmi embaterii meminit Iliad. ό. Eustathius.*

25 Spendontis.] σπένδοντος. *Speudontis habet Lapus.* τὰς δεσποσύνας *autem dominos verto: vt dominium pro domino positum* μετωνυμικῶς *intelligatur, sicut* φιλότης *apud Lucianum & alias pro amico dicitur. Domini autem heilotibus interdixerunt carminum Terpandri & aliorũ vsu, re maxime apud illos habita liberali. Erasmus in Apophth. Lacænarum* δεσποσύνας, *filias heriles vertit, concaptiuas scilicet, quarũ illi authoritatẽ pluris quam iussum victoris fecerint. Quod cõmentum non cum vocabulo modo, (nã* δεσπόσυνος *verna est, seu domi heri sui educatus seruus: teste Eustathio in Iliad.* λάμβδα. *vnde fœminium* δεσποσύνη *fuerit serua, non filia herilis. tametsi idem Iliad. υ. adiectiue poni hoc modo neget.) sed & sententia Plutarchi pugnat, ostendẽtis Musica, re apprime liberali, interdictum seruis fuisse. Ideo capti non poterant eos versus cantare quos vt discerent, à dominis eis non fuerat concessum. Cæterum locus, qui de Heilotibus necatis paulo ante ex Thucydide citatur, extat libro 4. vbi de Brasida in Calcidicam emisso disserit.*

26 Post magnum illum terræmotum.] *Hunc & bellum ab Heilotibus vna cum Messeniis contra Lacedæmonios*

gestum

gestum, describit Diodorus Siculus libr. IX. vide & Plutarchum in Cimone.

27 Agidem Archidami.] *Is cum Pausania rex fuit, quo tempore Lysander Atheniensib. victis eos ad pacis duras conditiones accipiendas compulit, & bellum Peloponnesiacum confecit. vide vitam Lysandri, & Pausaniam. Alius fuit Agis, cuius vitam Plutarchus scripsit.*

28 Alexandri.] *Quis hic Alexander dicatur, si modo mẽda locus vacat, nescio: de Lysandro constat. Fortassis Cleandridem notat, qui se à Pericle passus est corrumpi, & Plistonacti persuasit, vt ex Attica exercitum abduceret. Plutarchus Pericle, & alii. Fuit autem is Plistonax pater Pausaniæ regis, quem modo nominaui. Sed hæc est coniectura: non tamen forte omnino vana: nam ad Alexandrum quidem Magnum ista referri, historia & temporum ratio non sinunt, cum quinquaginta fere ante hunc natum annis Lysander Athenarum muros proruerit.*

PLVTARCHI NVMA, GVILIELMO XYlandro, Augustano, interprete.

QVo tempore Numa vixerit, magna est apud scriptores controuersia: quanquam generis series ab initio ad eum vsque exacte deduci videatur. Cæterum Clodius quidam in indice temporum (ita enim librum suum inscripsit) antiquos illos temporum commentarios contendit in Gallica vrbis clamitate perijsse: eos autem qui nunc extent, compositos esse ab alijs, qui in gratiam certorum virorum, genera eorum in præcipuas familias, maximeq; insignes, nulla omnino ratione ad eos pertinentes, ingesserint. Iam quod Pythagoræ fuisse discipulus Numa fertur, alij omnino Græcæ disciplinæ participem fuisse Numam negant: vt vel natura aptus ad virtutem, satisq; instructus fuisse, aut regis institutio barbaro cuidam, Pythagora præstantiori, adsignanda videatur. Alii Pythagoram philosophum multo Numa posteriorem, quinq; nimirum circiter ætatibus faciunt, sed 1

An Pythagoræ discipulus fuerit Numa.

Pytha-

Pythagoram Lacedæmonium, qui in Olympico certamine, Olympiade decimasexta, cuius anno tertio, Numa rex constitutus fuit, stadium vicerit, in Italia oberrantem cum Numa congressum, eiq; in constituendo regno sociũ fuisse: cuius Pithagoræ doctrina effectum sit, vt Romanorum institutis multa Spartana sint admixta. Quin & oriundus fuit Numa ex Sabinis, qui se Lacedæmoniorum colonos esse aiunt. Sane certum aliquid de tempore quo vixerit tradere, difficile est: eoque magis, quod id ex Olympicorum certaminm victoribus sit æstimandum: quorum descriptionem sero admodum Hippias Eleus edidit, nullo vsus rei fundamento, cui fides necessario esset adhibenda. Nos quæ de Numa memoratu digna accepissemus, stylo statuimus persequi, proprio hoc narrationis sumto initio. Annus

2 vrbis conditæ, regnique Romuli trigesimus & septimus agebatur: cum Nonis Quintilibus, quæ nunc Capratinæ vocantur, apud Capræ paludem extra vrbem publice Romulus sacrificauit, præsente senatu, populique maxima parte. ibi subito ingenti tempestate coorta, nubeque cum grandine & vento in terram delata, reliqua turba sparsim dilapsa, Romulus ita è medio sublatus est, vt neq; ipse, neq; cadauer eius postea à quoquam sit conspectum. Et grauis de patricijs suspicio insinuabat, spargebaturque rumor in plebe, quod dudum regnum ægre ferentes, summamq; rerum in se transferre cupientes, regem interfecissent: eique fidem faciebat, quod ipse insolentius eos proque imperio regio tractare iam incœperat. Eam tamen opinionem senatores minuerunt, Romulum inter Deos referentes, tanquã non mortuus, sed præstantioris conditionis esse cœpisset. Proculus quoque, vir primarius, iuramento confirmauit, visum à se Romulum armatum in cœlum adscendentem, vocemque se audiuisse eius, Quirinum se nominari iubentis. Alius vrbem tumultus, seditioq; excepit de creando rege: necdum enim aduenæ satis cum prioribns ciuibus coaluerant: & cum populus ipse inter sese fluctuabat, tum inter patricios dissensionum causa simultates erant: ac tametsi vniuersis regnum placebat, controuersia tamen erat, nõ modo quis, sed etiam ex vtra gente rex deligendus esset. Quippe & hi qui primi cum Romulo ciuitatem incoluissent, nequaquã tolerandum existimabãt, vt Sabini vrbe agriiq; a Romanis rece-

Romulus è medio sublatus.

Dissensio.

recepti, in eos, à quib. hæc accepissent, imperium sibi postu-
larent: & Sabini quoq; non inique agere videbātur, ꝙ cum
Tatio mortuo nihil cōtra Romulū tumultuati, solum eum
regnare passi fuissent, nūc iterū ex suo corpore regē consti-
tui poscerent. neq; vero se Romanis inferiores eis se adiun-
xisse, sed & accedentes multitudine sua rēRomanam corro-
borasse, & vrbis dignitatē auxisse. Hæ illis certaminū causæ
erant. Ne tñ incerto reipublicæ statu, magistratuū vacatio
confusionem pareret, patricii (qui erant CL. numero) inter 3
se diuiserunt regiā potestatē, ita quidē vt per ordinē quisq;
cū regalib. insignibus Diis sacra legitima faceret, & ius di-
ceret, sex horas noctis, & sex horas diei Quirino. Hæc tem-
poris diuisio, mutatioq; imperii, videbatur ad æqualitatem
principum facere, & ad minuendā vulgi inuidiā, cū viderēt
spacio vnius noctis ac diei, eundē & regē esse, & priuatū fieri.
Istam regni formā Romani interregnum vocant. Sed quan-
quā videbantur ciuili admodū minimeq; molesta rōne pes-
se populo, tamen fremitum eius, turbasq; nō euidarunt: in-
cusantium, ꝙ summam rerum in potestatem paucorum re-
digere, remque publicā, diuiso inter se principatu, eludere,
neque sub rege esse vellent. Tandem ita inter partes con-
uenit, vt altera ex altera regē eligeret: ea enim potissimum
rōne effici posse, vt & contentio cessaret, & rex creatus vtrisq;
ex æquo cupiat: alteris, ꝙ eum elegissent: alteris, ꝙ gentiles
ipsius essent Ergo Romani, cum priores Sabini ipsis optio-
nem dedissent, potius regē ex Sabinis à se creandum, quam
accipere, quem ex Romanis Sabini constituissent, rati, Nu- *Pompilius*
mam Pompiliū regem designant: virum, etsi inter eos Sabi- *Numa rex*
nos, qui Romam commigrassent, non fuerat, tñ ita virtutis *eligitur.*
gloria omnibus notum, vt audito eius nomine Sabini ma-
iori quam à Romanis factum esset alacritate eū acciperent.
Hac sententia populo exposita, legatos de cōmuni consilio
mittunt ad Numam ex primoribus vtriusq; gentis, qui eum
vt veniret, acciperetque regnū, orarent. Curibus Numa na- *Patria.*
tus erat, oppido inter Sabinos p̄cipuo, & à quo se Romani
vna cū Sabinis sibi adscitis, Quirites appellauerāt: filiꝰ Pō- 4
ponij illustris viri, natu de quatuor fratribus minimus: edi-
tusq; in lucē eadē die, qua Romulus fundamēta vrbis Romę 5
iecit, quæ fuit dies A. D. XI. Kalendas Maij Erat autem cum *Ingenium.*
natura cōpositis ad oēm virtutem moribus, tū vero disci-

plina,

plina, tolerantia, studioq; sapientiæ adhuc mansuetiorem sese redegerat, eiectis ex animo non iis modo, quæ apud omnes pro vitiis habentur, animi prauis affectionibus, sed vi etiam, & cupiditate, quæ apud barbaros laudi dantur: eam fortitudinem veram esse iudicans, qua appetitus ratione coercentur. Hinc factum, vt omnem luxum, deliciasque domo exigens, omnibus se ciuibus hospitibusque incorruptum iudicem, consiliariumque exhiberet. Cum esset in ocio, non delectationi, aut quæstui sese dabat, sed cultui Deorum, cōtemplationique (quantum mente cōsequi poterat) naturæ & potestatis eorum. Itaque tantum eius nomen, tanta existimatio erat, vt Tatius Romuli in regno collega vnicam suam filiam Tatiam ei in matrimonium collocauerit.

Vxor.

Neque Numam id coniugium eo extulit, vt ad socerum cōmigraret: sed in Sabinis mansit, senis patris curam gerens: Tatia quoque tranquillitatem priuatæ cum marito vitæ præferente ei gloriæ ac honori, in quo Romæ propter patrē esse poterat. Atque hæc quidem memoratur decimo tertio post nuptias anno fati legibus concessisse. At Numa relicta vrbe in agris solus vitam ducere, ac vagari, inque Deûm lucis, sacris pratis, & locis desertis commorari: quod institutum initio occasionē cum aliis dedit ei sermoni: Numam talem nimirum virum, non animi ægritudine aut errore consuetudinem hominum subterfugisse: sed quod gustauisset diuiniorem consuetudinem, ac dignus Deûm connubio habitus, cum Egeria Dea eius amore capta degeret, virque beatus & rerum diuinarum sapiens euasisset. Equidem obscurum non est, cum sermonem similē esse antiquarum, illarum fabularum, quas Phryges de Atte, Bithyni de Herodoto, de Endymione Arcades acceptos approbauerunt. Sane ita traditum est, Deum non equorum, aut volucrum, sed hominum amatorem esse, cupereque cum optimis conuersari: neque aspernari, aut contemnere viri sapientis ac temperantis consuetudinem: Sed vel Deum, vel genium humani corporis formæve vsu delectari, non facile est ostendere.

6 *A dijs amati.*

Quanquam enim Ægyptiorum distinctio aliqua ex parte probabilis videtur, qui fieri posse aiunt, vt spiritus Dei cum muliere coeat, eique sobolis quædam principia ingeneret: viris autem corporum cum Deo nihil esse commercii: tamen nō animaduertunt illi, id quod miscetur, naturæ suæ com-

communionem impertire. Enimuero absurdum non est Diis erga homines amicitiam tribuere, amoremque qui ei præesse dicitur, qui amor ad morum & virtutis studium incitet: neque peccant qui Phorbantem, Hyacinthum, & Admetum ab Apolline dilectos fuisse fabulantur, itemque Hippolitum Sicyonium: de quo traditum est, quoties Sicyonie Cirrham transfretaret, prædixisse id Pythiam, tanquam sentiente Deo, gaudenteq; ob eius aduentum, & hunc versum Heroicum cantante:

Dulce iterum caput Hippolyti nunc æquore fertur.

Fingunt etiam Pindarum, eiusque carmina à Pane dilecta: etiam Archilocho, & Hesiodo diuinitus propter Musas honor tributus fertur. Sophoclis & viuentis hospitio vsum Æsculapium rumor est, cuius multa etiamnum extant indicia: & ab alio Deo aiunt curatum vt sepeliretur mortuus. Quæ si vera esse concedamus, negandumne iam erit, cum Zaleuco, Minoe, Zoroastre, Numa, Lycurgoque regna temperantibus, resque publicas componentibus Deos congressos fuisse? An vero ita potius statuendum, Deos cum his serio consuetudinem habuisse, vt de rebus optimis eos docerent atque adhortarentur? Poetis autem & Lyricis cantantibus siquidem adfuerint, ioci & animi causa adfuisse? Quod si quis diuersum à nobis sentit, id ei per nos est integrum: nam (vt ait Bachilides) lata est via. Etenim ne altera quidem, quæ fertur de Lycurgo Numa, alijsque eorum similibus viris sentētia quicquam absurdi habet: eos, quod contumaces, atque morosas hominum multitudines cicurandas haberent, ingentesque rebus publicis mutationes inferrent. opinionem diuinitatis ijs, apud quos eam simularent, saluti futuram, sibi assumpsisse. Verum enimuero ad Numam, annum agentem quadragesimum, Roma legati venerunt, ad regnum suscipiendum eum cohortantes orauere Proculus & Volesus: (de quibus opinio fuerat fore, vt alteruter rex eligeretur, inclinantibus ad Proculum Romanorum, ad Volesum Sabinorum animis) idque paucis, quod eam fortunam Numæ acceptissimam futuram arbitrabantur. At vero non nullius negocij res erat: sed persuaderi viro, qui in ocio & pace vitam egisset, vt ab hac ad gubernandam eam vrbem transiret, quæ bello quodammodo constituta, & aucta esset, non nisi longa oratione,

Oratio Numæ regnum recusantis.

precibusque poterat. Et Numa, patre suo, & Marcio vno cognatorum præsentibus, hanc habuit orationem. Cum omnis vitæ humanæ mutatio, periculosa est, tum qui in præsenti statu nihil quod desideret, nihil quod culpet, habet: is vsitatam sibi vitæ rationem nulla alia re quam stultitia adductus mutat atque à consuetis alio transfert, quibus si nihil aliud boni adest, at profecto firmitate ipsa ignotis præstant. At enim quæ res sit regnum, ex Romuli fortuna conijcere licet, qui insidias Tatio collegæ fecisse culpatus, de patribus etiam sinistram suspicionem, ab ijs interfectus esse creditus, excitauit. Atqui Romulum Deorum prolem hi celebrant, diuinitusque ei nutritionem, salutemque incredibili modo allatam infanti perhibent. Me & ex hominibus natum, & ab hominibus educatum institutumque, haud vos clam est. Mores, qui in me laudantur, longe ab ijs differunt, qui in rege futuro requirantur. summum ocium assiduum philosophiæ, quæ a rebus gerendis est aliena, studium, vehemens pacis amor, qui vna cum vita adoleuerit, vsusque rerum belli expertium, & hominum, qui religionis tantum amicitiæque causa in vnum conuenire soleant, alioquin pro se quisque agriculturæ pecoriue pascendo vacet. Vobis autem Romani, multa fortassis etiam insperata bella reliquit Romulus, ad quæ propulsanda vrbs vestra rege feruentis pectoris ac iuuene indiget: bellandi etiam cupiditate populum consuetudo & successus implerunt, qui haud obscure augeri, alijsque dominari expedit. Quare ridiculus omnino sit futurus rex, qui cultui Deûm intentus, iustitiam amplecti, vim & bellum odio habere doceat in ea vrbe, quæ imperatore magis quam rege opus habeat. His illum verbis regnum detrectantem, summopere orare Romani, ne ipsos iterum in seditiones, intestinumque bellum conijcere vellet, nullo alio exstãte, in quo rege constituendo duo populi essent consensuri. Pater quoque & Marcius illis digressis, priuatim instare, adhortarique, vti magnum ac diuinitus oblatum munus acciperet. Si suis rebus contentus, diuitias non requireret, neque gloriam imperij & potentiæ affectasset vnquam, virtutis famam potiorem adeptus: at regnare cultum Dei censeret esse, qui tantam in ipso iustitiam excitaret, neque ociosam iacere pateretur. Non igitur imperium subterfugeret, quod viro

Numa suasu patris & Marcij regnum accipit.

prudenti

prudenti multarum atque præclararum actionum locum daret: in quo & magnifice Deos venerari liceret, & homines ac religionem facilime principis ductu possent emolliri atque traducit: certe eos & Tatium aduenam dilexisse, & Romuli memoriam diuinis honoribus colere. Cui vero constaret, iamne victorem populum bellorum satietas incessisset, triumphisq; & spoliis expleti, pacis vitæq; secundum leges agendæ causa principem placidum, iustitiæque deditum exposcerent? Quod si penitus insano belli studio æstuarent, profecto expedire, vt ipsi, qui suis in manibus fræna esset habiturus, alio impetum eorum, conuerteret: patriæ autem, Sabinoq; vniuerso nomini benevolentiæ amicitiæq; cum populo augescente potenteq; vinculũ confirmaret. Accessisse his ferunt eorum verbis ad persuadendum cum signa prospera, tum ardorem ciuium, ac studium: qui vbi de legatione certiores essent facti, statim ab eo precibus contenderint, iret, acceptoque regno societate ciues constringeret. Itaque vt assensit, re sacra diis peracta, Romam iuit, obuiam ei processum est à senatu, populoq; miro omnibus viri amore affectis: prosecutæ sunt etiam mulieres cum honestis acclamationibus, sacrificatum per templa omninoque id erat omnium gaudium, tanquam n on rex vrbi, sed regnum obtigisset. Cum in forum esset peruentum. Sp. Vettius, qui per eas horas Interrex erat, populum suffragia ferre iussit: omnium suffragiis Numa rex est declaratus. insignibus autem regni ad se allatis, expectare iussit; sibi enim à Deo quoque prius regnum confirmari oportere. Tum acceptis secum augurihus & sacerdotibus, in Capitolium (quod tum Romani Tarpeium collem nominabant) adscendit, Ibi qui inter augures primum locum obtinebat, Numam ad meridiem conuersũm, capite eius velato, collocauit: ipse à tergo adsistens, dextraque caput eius tangens, Deos comprecatus, oculos in omnes partes obuertit, obseruans auguria signare, quæ dii obtulissent. In tanta hominum, quæ forum occupauerat, multitudine silentium fuit incredibile, suspensis animis euentum expectantium: donec aues bonæ ac secundæ apparueruut, regnumque Numæ addixerunt. Ita demum regijs vestibus indutus, ab arce ad populum descendit, acclamantib. ciuibus piissimumque & diis carissimum regem salutantibus.

Inauguratio.

h 2 Regno

Celeres dimissi. *Flamen.* *Quirinalis.* *Græcæ voces antiquo Latio visitatæ.*

Regno accepto primum turmā trecentorū iuuenum quib. assiduis sui corporis stipatorib. Celerum nomē Romulus fecerat, dimisit. ꝙ neq; diffidere sibi credentib⁹, neq; rex diffidentiū esse volebat. deinde flaminib. Iouis & Martis, tertiū Romuli addidit, Quirinalemq; dixit. Flaminum nomē etiā maioribus natu tributum tradunt, à pileis quibus capita operiebant, quasi pilamines: quia eo tempore plura, quam hodie Græca vocabula fuerint Latinis intermixta: quemadmodum etiam lænas, regum vestem, Iuba chlænas (quæ est Græca vox) esse ait: ac puerum pubescentem, qui templi
8 Iouis est minister, Camillum dici solitum, sicut & Græcorū nonnulli Mercurium à ministerio Camillum appellauerunt. His ita ad gratiam & beneuolentiam populi constitutis, Numa confestim aggressus est vrbem tanquam ferream, ex rigida & bellicosa molliorem iustioremq; efficere.
9 Qualem enim ciuitatem inflammatione tumentum Plato apppellat: talis tum Roma erat, quæ initio ex hominibus audacissimis bellicosissimisq; eo temerario impetu confluentibus coaluerat, ac deinde multis expeditionibus, continentibusque bellis quasi enutrita potentiam auxerat, & quemadmodum ea quæ materiæ alicui infixa sunt, si concutiantur, adhuc altius desidunt corroborata periculis fuerat. Ita æstuantem exasperatumque populum tractare, & ad pacem traducere intelligens negotium non parui, neque vilis fore laboris: à religione auxilium petiit. ferocem, bellique cupidam multitudiuem plerunque sacrificiis, pompis, & choreis, quarum ipse dux autorque esset, & quæ maiestati delectationem gratam, voluptatemque haberent adiunctam blandam, cicurauit atque deliniuit: nonnunquam terrores à diis oblatos, spectraque geniorum prodigiosa, & voces parum propicias renuncians, animos eorum superstitione captos deiecit. Quæ res cum primis effecit, vt sapientiam disciplinamq; suam Numa Pythagoræ consuetudine parasse videretur.

Pythagoræ philosophia.

Nam & huius philosophiæ, & illius ciuilis prudentiæ magna pars in congressu cum diis, & studio religionis consumebatur. Iam splendorem etiam externum, habitumque eodem quo Pythagoras consilio assumpsisse dicitur: qui aquilam cicuratam, cum superuolaret, vocibus quibusdam sistere atque deducere solitus, & in Olympiis per cœtum populi transiens, femur aureum ostendisse,

ostendisse, aliisque portentosis machinationibus & actionibus vsus fuisse perhibetur, propter quas etiam Timon Phliasius scripserit:

Pythagoram, ad magicas studio qui numinis artes
Transit, & impostor tumidis illudere suetus.
Verborum ampullis homines venatur inanes, 10

Numae cum Egeria & Musis consuetudo.

At Numa Deae cuiusdam seu Nymphae amorem, congressusque secum occultos, vt demonstratum supra, & cum Musis consuetudinem praetendebat. Pleraque enim vaticinia Camoenis accepta referebat: docuitq; Romanos vnā summo cultu, venerari, Tacitae nomine: quod eo instituisse videri potest, vt Pythagoricum silentium referret, atq; commendaret. 11 Praeterea leges de simulacris positae, germanae sunt Pythagoricis placitis. Pythagoras enim principium omnium rerum non sensile, aut motui obnoxium, sed inuisibile, interitus expers, soloq; intellectu perspici quod posset, esse statuit. Numa Romanis vsu effigiei alicuius diuum, quae hominis aut animalis cuiuscunque formam haberet, interdixit. Neq; priscis illis temporibus fuit apud illos vel picta vlla imago Dei, vel ficta: sed primis centum atque septuaginta annis etsi templa aedificassent, atque sacras casas struxissent, nullum tamen omnino simulacrum efformauere: nempe eo, quod & nefas esset praestantiora deterioribus adsimilare, neque Deum aliter quam mente attingi posse censerent. Sacrificiorum quoque ritus Pythagoricae religioni proxime accedunt: fiebāt enim sine sanguine & plerunque farina, libatione, rebusque vilissimis constabant. Aliunde quoque ductis coniecturis nituntur, qui horum virorum familiaritatem fuisse contendunr. Quarum vna est, quod suae reipubl: Romani Pythagoram adscripserint: vt Ephicarmus Comicus poeta, vir antiquus, & à Pythagorica disciplina, in oratione quadam ad Antenorem narrat. Altera, quod è quatuor suis filijs vnum Numa Ma- 12 mercum à filio Pythagorae appellarit: ab eoq; Æmiliorum familiam, quae fuit inter patricias, dictam aiunt. innuente rege eius viri in dicendo suauitatem & leporem, quae est Graecis aemilia. Ac nos ipsi etiam Romae multorum ex sermone accepimus, Romanos quondam, cum oraculum accepissent, vt prudentissimi Graecorum, atque fortissimi in vrbe statuas ponerent, aereas duas statuas in foro collocasse

Alcibiadis & Pythagoræ statuæ Romæ. Pontifices à Numa instituti.

vnam Alcibiadis, alteram Pythagoræ. Sed hæc quidem multis controuersiis implicata, tam agitare prolixius quam probare pro veris, iuuenilis est temeritatis. Porro autem Numæ sacerdotum quoque creationẽ adscribunt, ipsumq; vnum primumq; inter eos fuisse affirmant. His autem Pontificibus nomen factum esse, siue quod Deos colunt, qui omnium sunt rerum potentes: siue, quod aliis placuit, exceptionem id nomen significat: quod legumlator iuberet ab ijs ea, quæ possent præstari, sacrificia peragi: neq; iniquus esset ipsis, si quod grauius impedimentum intercessisset. Plurimi maxime ridiculam nominis rationem probant: scilicet à ponte tantum faciendo eos pontifices dictos, à sacrificijs, quæ in ponte fiebant sanctissima omnium & vetustissima: huius autem pontis conseruationem, ac procurationem, tanquam vnam ex cæremonijs immobilib. atque antiquis, ad sacrificos pertinere: & pontis sublicij dissolutionẽ, apud Romanos pro re nefaria & detestabili habitam, feruntque pontẽ hunc totum ligneum, iussu oraculi cuiusdam absque omni ferro compactũ fuisse: nam lapideus longo post tempore, quæstore Æmilio, est confectus. Attamen ligneum quoque pontẽ post Numæ exitum à Marcio, filiæ eius filio, constructum inuenio. Pontifex autem maximus, interpretis Deûm, vatis, adeoque sacrorũ enarratoris doctorisque loco est, non modo publicorum sacrificiorũ curam gerens, sed priuata etiam inspiciens, ac ne quid præter legitima fiat, prohibens, docensque quibus cuique rebus ad honorandos, exorandosue Deos opus sit. Sacrarũ quoque virginum, quas Vestales appellant, magister erat. Nam harũ quoque sacerdotij, totiusque de igne perpetuo, quem eæ custodiunt, ritus autorem Numam faciunt: siue is puram & incorruptam ignis naturam sinceris atque castis corporibus curandam dare voluerit: siue rem fructu & fetu carẽtem virginitati accommodauerit. Quanquam in Græcia, vbi ignis perennis conseruatur, vt Delphis & Athenis, non virgines, sed mulieres iam per ætatem ad coniugium ineptę ei præficiuntur. Qui si casu aliquo exstinguatur (veluti Athenis sacram lucernam aiunt, Aristione tyrannidem tenente, exstinctam fuisse, & Delphis incenso à Medis templo, belloque Mithridatico, & ciuili etiam, simul & aram & ignem perijsse) accendere eũ ab alio igni non licere tradunt,

Sublicius pons.

De Vestalibus.

dunt,

dunt, ſed renouandum eſſe, flammamque eliciendam à So-
lis radijs puram & ſinceram. Eam ad rem inſtrumentis v- 16
tuntur, quæ ſcaphia nominãt ſunt autem excauata in mo-
dum turbinis rectanguli: hæc ſi aduerſo Soli opponantur,
Ignis à Sole accenditur.
fit vt radij Solares in circumferentiam vndique incidentes,
ad centurum omnes concurrant, itaque & aerem tenuem
reddant & materiam (quæ leuiſſima ſicciſſimaque inſtru-
mentis imponitur) ſtatim inflamment: quia videlicet radij
ſolares à corpore renitente ita coguntur & ſtipantur, vt na-
turam ignis accipiat. Quidam à Veſtalibus virginibus nihil
præter ignem illum perpetuum adſeruatum opinantur:
quidam ſacra quædam ab ijs occulta attineri putant, quæ
alijs aſpicere non liceat: de quibus quantum & audire &
dicere fas eſt, in Camilli vita ſcripſimus. Primum à Numa
ſacratas aiunt Geganiam ac Vereniam: deinde Canuleiam
& Tarpeiam: poſtmodo duas à Seruio ſuperadditas, nu-
merum iſtum ad hæc vſque tempora retentum. Præſcripſit
autem rex. Veſtalibus triginta annorum caſtimoniam. pri-
mo decennio diſcunt ea quæ ſint ſui officij, altero ea exer-
cent, tertio alias ipſæ eadem docent. Secundum hoc tem-
pus permiſſum eſt illis quæ velint, depoſito ſacerdotio
nubere, aut aliud vitæ genus deligere. fertur tamen, non
multas hac licentia vſas: & ijs, quæ eam amplexæ fuiſſent,
aduerſas res eueniſſe, pœnitentiaque & mœſticia reliquum
vitæ tempus vexatas, reliquas in eam ſuperſtitionem ad-
duxiſſe, vt ad ſenectutem potius, exitumque vitæ virgini-
tatem perſeruarent. Magnos honores his ſacerdotibus tri-
buit Numa, è quorum numero eſt, quod licebat viuo ad-
huc parte teſtamentum condere: quod ſine tutore omnia
agere poterant, haud ſecus quam ius trium liberorum ad-
eptæ: cum in publicum progrediuntur, lictores ſecum ha-
bẽt. ac ſi tum forte ad capitale ſupplicium aliquis ducatur,
is non necatur: iuſiurandum tamen ab ipſis exigitur, forte
fortuna ſe, nõ data opera, interueniſſe. Porro autẽ qui ſubit 17
lecticæ, qua ipſæ vehũtur: moritur. Si qd deliquerit Veſta-
Supplicia Veſtalium.
lis, verbera ei à ſummo Pontifice infliguntur, aliquãdo etiã,
nudæ linteo prætenſo, in obſcuro & vmbroſo loco, At quæ
virginitatẽ polluit, viua defoditur iuxta portã Collinam. Eſt
ibi intra vrbẽ tumulꝰ quidã terreus, in lõgũ porrectus, Ag-
gerẽ Latini vocãt: in eo domus ſubterranea nõ magna, in q̃

 ex ſupe-

ex superiori parte descensus fit, paratur: in eaque lectus cõstratus, lucerna ardens, paucæque eorum, quæ ad vitam fouendam necessaria sunt primitiæ reponuntur, vt panis, aqua, lac in vasculo, & oleum. tanquam nefas putent fore, si corpus summis consecratum sacrimonijs fame pereat. Tum illam, quæ supplicio est afficienda, lecticæ impositam extra opertæ, lorisque reuinctam, ita vt ne vox quidem exaudiri possit, per forum vehunt: ei omnes via decedunt taciti, & ingenti cum mœsticia silentes transmittunt, neque est horribilius vllum spectaculum, aut dies quam vrbs agat tristiorem. Vbi ad locum, quem dixi, lectica peruenit, vincula lictores soluunt: at princeps sacrorum secreto quædam comprecatus, manibus ad Deos sublatis ante quam necessitati supplicij satisfaciat, obuelatam educit, & in scalis deorsum in domum deferentibus constituit, ita ipse cum reliquis sacerdotibus reuertitur. postquam damnata descendit, sursum gradus attrahunt, multaque superne terra ingesta domus occulitur, complanaturque. Eo modo supplicium de his, quæ sacrosanctam virginitatem prodiderunt sumitur. Præterea traditur, Numam custodiæ causa perenni igni Veste templum circumdedisse: quod rotundum ab eo extructum est. non vt terræ (quasi ea Vesta esset) sed vt vniuersi figuram exprimeret, in cuius medio ignem collocatam Pythagorei censent, eumque Vestam & vnitatem appellant. Idem terram neque immobilem, neque in medio circumferentię sitam autumant, sed in orbem circum ignem ferri, ac neque de præstantissimis, neque de primis muudi partibus vnam esse. Atque eadem Platonem quoque ætate prouectum de terra sensisse aiunt, non eam in medio vniuersi collocatam: sed centrum atque præcipuum sitũ nobiliori alicui naturæ deberi. Ista etiam quæ ad sepulturam pertinẽt, Pontifices poscentibus expediunt: docuitque Numa, nihil eius rei pro piaculo habendum: sed & manes qui præcipuam nostri partem accipiunt, suis religionibus colendos, Præsertim vero Libitinam, quæ Dea mortuorum iusta procuret. siue ea Proserpina est, siue Venus. quod doctissimi inter Romanos iudicant, haud absurde eiusdem numinis potestati ortus interitusque nostri rationem imputantes. Luctui etiam habita ætatum & temporum ratione modum præscripsit. nimirum pueros, ac

Terræ situs & natura secundum Pythagoreos.

Funerum & iustorum ritus.

Luctus.

minores

minores triennio non lugendos: maiores natu, non plures menses lugere ijs quos vixissent annis permisit, vsque ad denarium numerum: neq; amplius vlli ætati concessum. Itaq; longissimum luctus tempus, decimo mense fuit terminatum: ac tandiu etiam mulieres à morte maritorum viduæ permanebant: quod si qua intra decimum mensem iterum nupsisset, eam leges Numæ vaccam prægnantem immolare iubebant. Enimuero cum alia multa sacerdotia instituerit Numa, duorum adhuc tantum mentionem faciam, Saliorum nimirum, atque Fecialium, quæ maxime viri huius pietatem ostendunt. Feciales pacis erant custodes nomen (vt mea fert opinio) ab ipsa re habentes. verbis enim ij lites soluebant, nec nisi omni prius spe iuris obtinendi præcisa, bellum suscipi sinebant: pacem enim ab εἴρειν, dicendo Græce vocant, cum non vi, sed colloquio discordiæ componuntur. Feciales autem Romanorum sæpe numero ad eos qui iniuriam intulissent, proficiscebantur, eosque ad iustitiam cohortabantur. quod si ij in iniquitate perstarent, deos cõtestati, multaque mala sibi ipsis ac patriæ imprecati, nisi iuste iniuriam defenderent: ita demum bellum ijs indicebãt. Fecialibus prohibentibus, iniussuve eorum, neq; militi fas erat, neque regi Romanorum arma mouere: sed oportebat principem ab his belli initio tanquam iusti accepto, præterea considerare quid facto vsus esset. Fama etiam tenet, Gallicam calamitatem Romæ accidisse Fecialium iure violato. Oppugnabant Clusinos barbari. ad eos in castra missus legatus Fabius Ambustus, vt pacificatione composita obsessos bello eximeret, cum asperius ei respõsum esset: ratus legatione se defunctum, temerario animi ausu pro Clusinis arma cepit, & ad certamen Gallorum virtute potissimum prouocauit, pugnamque secundam fecit, & deiectum hostem spoliauit. At Galli re cognita, præcone Romam misso Fabium accusauere, quod contra fœdera fidemq; bellum non denunciatum ipsis intulisset. Ibi cum senatui Feciales persuasissent, vt Fabium Gallis ad supplicium dederent, ad plebem is confugit: eiusque studio vsus, iudicio sese eripuit. Paulo post Galli, Romam adductis copijs, totam excepto Capitolio vrbem vastauere: qua de re in vita Camilli accuratius dictum est. Saliorum constituendorũ hanc ei fuisse occasionem dicunt oblatam. Regnante eo annum

18 *Viduitas*

19 *Feciales.*

Saliorum institutum.

iam octauum, pestilens morbus grassatus Italiam afflixit, vrbemqueRomam. Eius rei causa mœrente populo, ferunt peltam æream è cœlo delapsam, in Numæ manus incidisse. de ea Numam mirabilem orationem habuisse, cuius quidē Egeriam & Musas autores perhibuerit: eam peltam in salutem vrbis missam, oportereque eam asseruari, vndecim alijs confectis, quæ figura, magnitudine, formaq; eius essent adsimiles: vt propter eam similitudinem furibus eam quæ cœlo delapsa fuisset inuestigandi facultas adimiretur. Præterea locum istum & prata, vbi secum Musæ frequenter conuenirent atq; communicarent. Deabus istis, & fontem, quo locus is rigatur. Vestalibus consecrandum, vt quotidie inde haurientes, aspergerent ea purgarentque fanum. Cōfirmatam porro, hanc eius orationem subito luis fine. Cum peltam artificibus proposuisset, vt de similitudine effingenda certarent, reliquis diffidentibus, Veturius Mamurius traditur, qui inter summos eo tempore artifices erat, ita eam expressisse, adeoque omnes inter se peltas conformes fabricatum fuisse, vt ipse etiam Numa discernere nequiuerit. Harum peltarum custodes & ministros ille Salios sacerdotes constituit. Salij nominantur, non (vt fabulantur nonnulli) à Salio quodam Samothrace aut Mantinensi, qui saltationem armatam docuerit: sed ab ipsa potius chorea, quæ saltibus constat, quam per vrbem circumeuntes ducunt, cum mense Martio sacras peltas gestant, puniceas tunicas induti, mitrisque, latis æreis cincti, & galeas æreas ferentes, pugionibusque arma pulsantes. Reliqua tripudij pars pedum officio constabat: mouebantur enim eleganter, celeriter atque confertim orbes implicantes euoluentesque, multumque in eo roboris & agilitatis ostendentes. Ipsas peltas ancilia appellant à figura. non enim ea est rotunda, neque instar parmæ circulum explet, sed excisæ sunt in modum lineæ volutæ, cuius apices curuitatem habent, ac qua peltæ crassissimæ sunt, in se conuertuntur, formamque curuam seu vncinatam exprimunt: siue à cubito, quo gestantur, quem anconem Græci dicunt. Hæc enim Iuba adfert, cupiens vocabulum græcæ linguæ vendicare. Ac potest etiam nomen inde deductum videri, quod desuper (id anecathen Græci dicunt) delatum sit ancile: aut à remedio morbi, quod est illis accesis: aut à squaloris (hoc est, vt ipsi lo-

Ancilia facta.

quun-

quuntur, auchmû.) solutione: aut denique à mali istius cessatione, quã anschesin ijdẽ efferunt: vnde & Castor Polluxque gemini anaces sunt ab Atheniensibus cognominati. siquidem omnino nomen ancilium Græco sermoni sit adserendum. At Mamurio mercedis nomine datũ aiunt, vt eum Salij inter Pyrrhicam saltationem cantarent, alij Veturium Mamurium eum, qui caneretur, fuisse tradunt: alij veterem memoriam. Numa sacerdotiis ordinatis, regiam ædificauit prope templum Vestæ: ibi vt plurimum degebat sacra peragens, aut docens sacerdotes, aut vna cum illis rerum diuinarũ considerationi vacans. *Regia Numæ.* Aliã quoque domũ habuit iuxta collẽ Quirinalẽ, cuius hodie adhuc locus monstratur. Cum vero sacrorũ pompæ ducerentur, præcones per vrbem præcedebant, vacare, & ab opere desistere iubentes. Nam quemadmodũ ferũt Pythagoricos noluisse, vt obiter quisq; in transitu Dijs supplicaret: sed vt domo prius mente ad hoc præparatus adoratum veniret: *Religioni serio vacandũ, non obiter.* ita Numa censuit debere ciues nihil rerum sacrarum vel videre, vel audire obiter & neglectim: sed vacantes ab omnibus alijs rebus, cultui Deûm, tanquam maximo negocio, animum intendere, & tempore sacrificiorum, vias sonituum, strepituum, gemituum, aliorumque id genus, quæ duros & illiberales labores sequuntur, vacuas exhibere. Cuius rei etiamnum vestigium quoddam Romani seruãtes, principe circa auguria aut sacrificia occupato, clamant, Hoc age: *Hoc age.* quæ vox eos qui intersunt, ad rem q̃ agitur attẽtos reddit. Præcepta quoque Numæ multa Pythagoricis fuere germana. *Numæ de religione symbola, Pythagoricis haud absimilia.* Nam vt ille iussit, supra chœnicem nõ sedere, ignem gladio non prorutare, peregre abeuntes non retrospicere, Dijs superis impari numero sacrificare, inferis pari: quorum omnium sensum clam vulgo habuit: ita & Numæ quædã instituta, rationem habent arcanam. Cuius generis sunt, Diis nõ libandum ex vite nõ putata: neque litandũ sine farina: adorantem in orbem sese circumagere: & sedere peractis præcibus debere. Horum priora duo videntur docere, aliquam pietatis partem in moribus cicurandis quasi, & ad mansuetudinem componendis positam esse. Conuersio autem illa inter precandum, fertur ea quidem motum vniuersi exprimere: sed vero propius est, quoniam Deûm templa ad solem orientem spectant, eum qui precatur, inde se in orbem circumuertere, dum ad

Deum

Deum redeat, eoque voti sui perfectionem indicare. nisi potius quod Ægyptiorum rotæ obscure repræsentant, idem hoc Numæ institutum declarat: videlicet nihil in rebus humanis stabile, ideoque conueniens esse, vt quocunque modo vitam nostram Deus torqueat atq; reuoluat, boni consulamus. Quod autem precibus absolutis sedere iussit, augurij vim habere dicunt, quia bonorum vota certa sint & firma futura: præterea quietem actionum esse interstitium: ideo quasi priori actione perfecta, Dijs assidere eos, vt ab ijs alterius initium sumant. & ab his non discrepat, si dicamus, voluisse Numam nos adsuefacere, vt non alijs occupationibus distenti obiter atque festinantes cum Dijs agamus, sed cum ocium sit nobis ad eam rem, ac tempus. Hac religionis disciplina adeo vrbs mansueta est reddita, adeoque vim Numæ obstupuit: vt fabularum similes eius sermones admitteret, nihilque absurdum esse, aut fieri non posse iudicaret, quod ille voluisset. Traditum est, inuitatum ab eo quodam tempore haud paruum ciuium numerum, appositaque illis vasa vilia, & cœnam tenuem plebeiamque: initio autem cœnæ ab ipso sermonem illatum, Deam, cum qua rem haberet, ad se venturam: confestimque ipsum monstrasse domum poculis preciosis & mensas obsonijs omnis generis, apparatuq; lauto repletas. Sed quod de eius cũ Ioue congressu narratur, id longe omnium absurdissimum est. Auentinus collis, cum nondum esset vrbi additus, neq; habitaretur adhuc; fontes habuit largos, saltusque vmbrosos: eò duos genios frequẽter cõmeasse fingunt Picum & Faunum, ex Satyrorum (vt videri potest) aut Titanum genere: sed qui eadem quæ apud Græcos ij profitebantur, qui Dactyli Idæi sunt cognominati, nimirum veneficiorum, & magicæ artis diuinationisque peritiam tractantes, Italiam peragrarent. Hos à Numa captos esse, qui fontẽ ex quo bibere consueuissent, vino & melle infecerit. deprehensosq; cũ in varias formas transijssent, oculisq; terribilia spectra obiecissent, arctius tamen constrictos se cognoscerent, quam vt effugere possent: cum alia multa futura vaticinatos fuisse, tum fulminum expiationem docuisse, quæ nunc quoque cepis, capillis, & mænidibus pisciculis conficitur. Hanc alij nõ ab ipsis genijs demonstratam, sed Iouem eorum incantationibus cœlo detractum, indignatumque Numæ præcepisse.

Fabula de Iouis cum Numa congressu.

Picus & Faunus.

piſſe, vt eam perageret capitibus: Numamque ſubdidiſſe, ceparum, Tum Iouem, hominum dixiſſe, & Numam ſubiunxiſſe, capillis: denique Ioue, animatis addente, Numam appoſuiſſe, mænidibus. Hæc Numam ita ab Egeria inſtructum intuliſſe, Iouemque propicium factum diſceſſiſſe: loco nomen inde Iſilicium fuiſſe impoſitum, & expiationem in eo modo fieri conſueuiſſe. Hæc vt ſunt fabuloſa, & ridicula: ita oſtendunt, quam de Dijs opinionem conſuetudo eius ætatis hominibus indiderit. Ipſi quidem Numæ tãtum in Dijs fiduciæ fuiſſe memorãt, vt cum ei aliquando renunciaretur hoſtes ingruere, ſubridens dixerit: At ego rem ſacram facio. Primus Numa, vt memoriæ proditũ eſt, Fidei, Terminique fana condidit, Fideique iuramentum Romanis maximum propoſuit, quo adhuc vtuntur. Termino publice, & priuatim ad agrorum limites imolant, noſtro quidem tempore animata, tum vero citra ſanguinem. Numæ enim ſapientia ita ferebat, vt terminorum Deus, cuſtos pacis, iuſticiæque teſtis, purus cædis eſſet. Agrorũ quoq; per terminos deſcriptio tota ad Numam referenda eſt. Romulus enim noluit menſura eius, quod ſuum eſſet, fateri, quantum aliis abſtuliſſet. nam intelligebat; ſiquidẽ limites non violarentur tuto conſtitutum, quid in cuius poteſtate eſſet. at violato eo, terminum eſſe manifeſtum iniuſticiæ illatæ documentum. Et ſane initio non erat magnus ager Romanus: ſed plurimum eius Romulus bello parauit. Eum omnem Numa inter inopes diuiſit ciues, paupertate, quæ ad maleficia adigeret, ſublata, populum ad agriculturam conuertens, vt ſimul cum tellure is miteſceret. Nullum enim eſt ſtudium, quod tam acrem, tamque celerem pacis amorem hominibus ingeneret, quam victus agricultura quærendus: in quo audacia militaris, quæ in defendendis proprijs rebus requiritur, permanet atque adeſt: quæ vero ad inuadenda aliorum bona cupiditati licentiam præbet, exciditur. Quamobrem agriculturam ciuib. ſuis Numa, tanquam ijs poculum amoris miſceret, comm̃edandam ratus (quam artem magis bonorum morum, quam diuitiarum effectricẽ probabat) agros in partes diſtribuit, quos pagos dixit: ſingulis inſpectores præfecit, ipſe quandoque inſpectum venit, coniecturaque morum ex operibus ciuium facta, alijs honores & fidem habuit, alios ſocordiæ cauſa increpatos

Fulminum expiandorum ritus.

Fidei & Termini ſacra.

Agriculturæ laus.

Pagi.

crepatos

Diſtributio multitudinis ſecũdum artificia.

crepatos caſtigauit. Inter reliqua eius ſtatuta, diſtributio multitudinis ſecundum artificia meruit ſummam admirationem. Cum enim vrbs ex duabus gentibus (veluti oſtenſum eſt) conſtare videretur: re autem ipſa diſſideret, ac in vnũ coaleſcere nullo modo vellet, neq; diuerſitatem & differentiam liceret abolere, ſed eſſent perpetuæ inter partes offenſæ atque contentiones: cum animo ſuo reputans, ea corpora, quę ſuapte natura difficulter alijs ob duriciem miſceri poſſent, cõfracta in particulas, propter harum exiguitatem inter ſe ſe demum coire, atq; commiſceri poſſe: ſtatuit vniuerſam multitudinem in plures portiones partiri, atque ita primum illud & magnum diſcrimen in minora tributum è medio tollere. Diuiſit autem ſecũdum artificia, vt ſuum peculiare corpus haberent tibicines, ſuum aurifices, architecti, tinctores, ſutores, coriarij, fabri ærarij, figuli: reliquas artes etiã ſingulas omnes in vnũ ſuum quamq; corpus redegit. Porro vnicuiq; generi ſuos peculiares conuentus, & religiones præſcribẽs, tum primum ita ex vrbe ſuſtulit eam diuerſitatẽ, qua alij Romani, alij Sabini, hi Romuli, illi Tatii ciues cenſebantur; ſuaque diuiſione id conſecutus eſt, vt omnibus cum omnibus conueniret, ac commercia intercederent. Laudatur etiam legis correctio ab eo facta, qua

21 patriius filiorum vendendorum conceditur: ei enim exemit maritos, qui patrum voluntate & iuſſu vxores duxiſſent: indignum ratus, mulierem, quæ libero nupſiſſet cogi vt cum ſeruo viueret. Cæleſtium quoque motuum rationem Numa, vt non exacte tractauit, ita non inerudite tamen attigit. Sub Romulo menſium nulla ratio conſtabat, nullus ordo: ſed alij paucioribus quam viginti, alij trigintaquinque, alij pluribus etiam diebus cenſebantur: neque varietatem curſuum Solis & Lunæ intelligebant, ſed obſeruabant id vnum, vt annus trecentis & ſexaginta diebus conficeretur. Numa ſupputans vndecim diebus annum lunarem à ſolari differre, quod ille diebus CCCLIV. hic CCCLXV. conſtaret: duplicauit illos dies vndecim, ac alternis annis poſt Februarium inſeruit menſem intercalarẽ, qui Romanis Macedonius dicitur, habetq; dies XXII. Sed futurũ erat,

Menſium correctio.

22 vt hæc inæqualitatis correctio maiora alia remedia requireret. Ordinem etiam menſiũ immutauit, Martio, qui ante primus fuerat, tertium tribuens locum, Ianuario primum, Februa-

Ordo Menſium.

Februario secundum: quorum hic vltimus, ille vndecimus Romuli temporibus fuerat. Multi Ianuarium ac Februarium additos reliquis à Numa dicunt. Romanos enim initio decem tantum mensibus annum composuisse, vt quidam barbari trib⁹, de Græcis Arcades quatuor, Acarnanes sex, Ægyptij vnico, ac deinde quatuor, vt traditur: vnde fit, vt hi quanquam nouissimam terram incolant, vetustissimi tamen putentur esse, ingentem annorum in recensionibus generum afferētes: quippe qui menses in annorum numero ponant. Romanos porro non duodecim, sed decem principio menses anni vnius constituisse, nomen postremi mensis declarat, qui in hunc vsque diem December nominatur: itemque Martium primum fuisse in ordine, ex eo liquet, quod quintum ab eo, Quintilem, Sextum sextilem, & sic porro dixerunt. nam Ianuario & Februario ante Martium positis, vsu veniebat, vt Quintilem eum dicerent, qui septimus numeraretur. Alioquin etiam est rationi cōsentaneum, Martium mensem à Romulo primum nominatum fuisse, quippe Marti consecratum: secundum Aprilem, qui nomen à Venere (quam Aphroditen Græci dicunt) traheret: sacra enim Deæ hoc mense fiunt, & Kalendis huius mensis mulieres myrto coronatæ lauantur. Alij non à Venere id nominis sumptum affirmant, sed ab eo, quod ipsum vocabulum significat: scilicet quod vere augescente germina plantarum aperiat. De sequentibus Mensibus Maium à Maia nominauêre: Mercurio enim sacer est. Iunium à Iunone. Sunt qui hos duos ab ætatibus vocabula inuenisse putant, maiorum videlicet, & iuniorum. Reliqui ab ordine nuncupantur, Quintilis, Sextilis, September, October, Nouember, December. Postmodo Quintilis à Iulio Cæsare, qui Pompeium euertit, Iulius: Sextilis à secundo Imperatore Augusto, Augustus appellatus fuit. Septembrem & Octobrem Domitianus suis cognomentis insigniuit: sed non diu ita vocati sunt, statimque post cædem eius pristina nomina recuperarunt. Soli postremi duo semper suas appellationes obtinuerunt. Mensium a Numa siue additorum siue transpositorum, alter Februarius quasi lustralis quidam dictus est: expiationem enim fere februa significāt, & tunc mortuis parentant; & Lupercalia peragūt, purgationis sacrificio quam simillima. At Ianuarius primus mensis

Anni variorum populorum.

Martius.

Aprilis.

Maius.

Iunius.

23

Reliqui.

Februarius.

24

Ianuarius.

a Iano

à Iano nomen habet. Videturque mihi Numa, Martium, quod à Marte diceretur, primo loco mouisse, vt ostenderet omnibus in rebus ciuilem virtutem bellica potiorem esse. *Ianus.* Nam Ianus inter antiquissimos siue Deos, siue reges, vnus fuisse perhibetur, ciuilis societatis, & cætus hominum studiosus, qui vitæ rationem de belluina & fera, humanã redegerit. Ideo eum bifrontem fingunt, vt qui vitæ aliam quam ante fuerit, formam induxerit. *Belli portæ.* Templum habet Romæ duabus ianuis clausum, quæ belli portæ dicuntur. statutum est, vt quando bellum geritur, aperiatur id templum, pace reddita claudatur. Hoc posterius difficile fuit, & raro contigit: propterea quod Romanum imperium nunquam non aliquo bello occupatum est, cum propter amplitudinem suam à circumfusis in orbem barbaris identidem infestetur. Clausum est tamen sub Augusto Cæsare, cum is Antonium debellasset: & prius etiam M. Atilio, T. Manlio Coss. mox tamen iterum exarsit bellum, propter quod apertum fuit. *Quies sub Numa.* Cæterum quandiu Numa regnauit, nullam omnino diem apertum est, totis quadraginta tribus annis continenter clausum: adeo is omnes vbique belli occasiones exstirpauit. Neque enim Romanus tantum populus iusticia & tranquillitate regis mansuefactus & placatus fuit: sed & ad circũiacentes vrbes initium mutationis, tanquam ab aura quadam, vel spiritu salubri inde dilatum, peruenit, incessitque eorum animis desiderium legũ & pacis, agriculturæque, & liberos in ocio educandi, Deosque colendi. Agebantur per vniuersam Italiam festi dies, tutoque inuicem conuenientium hospitia & conuiuia: è sapientia Numæ tanquã fonte aliquo emanante in omnes studio rerum honestarum ac iustitię, tranquillitateq; Romana inde ad omnes serpẽte. Itaque & Poetarum nimiæ illæ alioquin, & veritatem superantes amplificationes tum nimis parcæ videbantur:

In ferreis hic compedibus ferox
Mauors tenetur, nunc & aranea
Secura contos hic inani
Implicat, & vera pila filo:
Rubigoq; enses exedit hic scabros:
Terrent acuto nec litui sono:
Non iam tuba dulcem canora
Excutiunt oculis soporem.

Neque

Neque enim narratur bellum vllum, aut ſeditio, aut nouandarum rerum ſtudium in republica exſtitiſſe Numa regnante: neq; aduerſus ipſum inimicitia, aut inuidia, aut propter cupiditatem regni inſidiæ conſpiratiove oborta eſt. ſed ſive metus Deorum, quos viri eius curam gerere opinarentur: ſive reuerentia virtutis, ſive fortuna, vitam ſub eo integram ſcelerum, puramque à malicia ſeruauit. In quibus omnibus euidens fuit exemplum, argumentumq; Platonici illius dicti, quod ille haud paruo poſt tempore auſus fuit de republica pronunciare: Hac nimirum vnica ratione homines, à malis liberari ſoluiq; poſſe, ſi diuino quodam fato in eodem homine animus philoſophicus atque potentia regia concurrant, eaq; virtutem improbitate ſuperiorem reddant. nã profecto & ipſum ea virtute præditum regem, beatum fore: & omnes qui ſermones ex eius ore exeuntes audiant. ac ſpẽ eſſe, non fore opus vi, aut minis ad regẽdam multitudinem: ſed ipſos cum in illuſtri atq; ſplendido exemplari principis virtutem propoſitam conſpiciant, vltro modeſtiæ operam daturos, ac ſe comparaturos ad id vitæ genus, in quo cum mutua amicitia & concordia iuſte & moderate, inculpati atque beati viuere poſſint. quo in genere vitæ finis pulcherrimus totius reipubliæ conſtitutus eſt: isque vere præ omnibus aliis regiæ naturæ homo, qui ſubditos in hanc ſententiam, atq; hoc vitæ inſtitutum perducere ſuos poteſt. Hæc quidem Numa omnium maxime perſpecta habuiſſe videtur. Porro autẽ de liberis eius, atq; coniugiis, inter ſcriptores ſunt controuerſiæ. Quidam neque aliam poſt Tatiam ab eo vxorem ductam, neq; præter filiam Pompiliam alios ei fuiſſe liberos affirmant. Alij præter hanc, quatuor ei filios adſcribunt, Pomponem, Pinum, Calpum, ac Mamercum, ab ijsq; ſingulis illuſtres familias propagatas fuiſſe tradunt: à Pompone Pomponiam, à Pino Pinariam, à Calpo Calpurniam, à Mamerco Mamerciam, cui quidem propter hanc ipſam cauſam Regum cognomen fuerit. Tertia opinio eſt eorum, qui reprehendentes hos, quod in gratiam earũ gentium, earum orginem falſo ad ſtirpem Numæ referant: ipſi Pompiliam non Tatia natam, ſed Lucretia aſſerunt, quã rex iam factus Numa duxerit. Hoc apud omnes in confeſſo eſt, Pompiliam Marcio nupſiſſe. Is fuit filius Marcij eius, qui ad regnum ſuſcipiendum Numam inſtigauit, cũ eoq; Romam

26

Felicitas reip. secundũ Platonem.

De coniugibus & liberis Numæ.

commigrauit, & honoris causa in senatum adscitus, Numa mortuo, cum Hostilio de regno contendit, victusq; voluntaria morte obijt. Eius filius in matrimonio habuit Pompiliam, ex eaque genuit Ancum Marcium, qui Tullo Hostilio in regno successit. Hūc (ita enim traditur) quinquennem reliquit Numa moriens. Concessit autem fato non repente, sed paulatim senio & morbo non acri absumptus, vt Piso narrat. vixit non diu vltra octogesimum ætatis annum. Quanta fuerit in admiratione, ex sepultura eius patuit. Ad eam populi fœdere amicitiaque Romanis iuncti cum donis publice missis & coronis conuenerunt: lectum patricij tulerunt, sacerdotes adfuere, eumque secuti sunt, itemque reliqua multitudo, mulieribus & liberis admixtis. neque intererant, quasi regem senem si humarent, sed vnusquilibet quasi suorum charissimorum aliquem florente ætate mortuum terræ mandaret, cum eiulatu & fletu funus ducebant. Corpus crematum non est, quod ipse (vt fertur) prohibuerit, duas autem lapideas arcas confecere, & sub Ianiculo posuerunt: in quarum altera corpus eius condebatur, in altera libri sacrorum. ipse enim eos (quemadmodum Græcorum legislatores tabulas eas, quas Cyrbes vocant, composuerit, ac cum viuus adhuc sacerdotes ea quæ in ijs scripserat docuisset, intelligentiamque & vsum eorum tradidisset, secum sepeliri iusserat: existimans non recte arcana inanimatis literis committi. Eodem consilio adductos Pythagoricos traditur nihil scriptis mandasse, sed suam doctrinam memoria & institutione ijs, quos dignos iudicarent, absq; literarum officio, tradidisse, doctrina & tractatione Geometrica obscura illa & arcana cuidam indigno communicata, dixisse eos, portendi diuinitus scelus hoc & impietatem magno & nouo aliquo malo vindicatum iri. vt huiusmodi inter Pythagoram Numamque similitudines magnopere videantur facere ad eos excusandos, qui hos viros congressos inter se fuisse adseuerant. Valerius Antiâs autor est, duodecim libros de ceremoniis, totidemque alios Græco sermone de philosophia conscriptos, cum Numa terræ mandatos fuisse: quadringentis autem ab eo tempore elapsis

28 annis, P. Cornelio, & M. Bæbio Coss. vehementibus imbribus effusis, tumuloque eorum impetu aperto, arcas illas vi inundationis eiectas; deturbatisque opericulis alterā penitus

Sepultura.

Pythagorei cur nihil scripserint.

tus vacuam, nullamque in ea particulam, nullas reliquias corporis repertas: in altera libros inuentos, lectosque a Petilio, tum præturam gerente. Eum rem statim ad senatum detulisse, quod nefas putaret ea quæ ijs in libris continebantur, multitudini innotescere: ita factum vt libri in Comitium allati, ac combusti sint. Equidem omnes iustos bonosque viros maior post mortem sequitur laus, inuidia non multum post illos temporis superuiuente, nonnunquam etiam, ante exitum eorum moriente. sed Numæ gloriam præterea quoque regum succedentium fortuna illustriorem reddidit, Quinque enim eum secuti sunt reges, quorum postremus regno eiectus in exilio consenuit: reliquorum quatuor nullus mortem secundum naturæ leges obijt. Nam tres per insidias sunt iugulati. Tullus Hostilius, qui Numæ regnum excepit, cum pleraque eius instituta, præsertim vero quæ ad religionem facerent, risu & contemptu prosequeretur, quod inde homines ignauos reddi, effæminariq; putaret, ad bellum ciues suos conuertit. neque tamen ipse in suo audaci instituto perrexit: sed morbo graui ac multiplici ad mutandam sententiam compulsus, superstitioni sese dedidit à Numæ religione prorsus alienæ: confirmauitque eo magis istam de se opinionem, siquidem traditur fulmine percussus conflagrasse. 29

Regum subsecutorum exitus.

LYCVRGI ET NVMÆ
Comparatio.

Proinde quoniam Lycurgi & Numæ vitas exposuimus, difficultate rei nos absterreri non conuenit, quo minus quid inter illos fuerit discriminis, colligamus. Nam quæ inter se communia habuerint, ex ipsis eorum actionibus apparet vt est moderatio, vt pietas, vt prudentia ciuilis, vt disciplinæ instituendæ peritia, & quod vterque suarum legum condendarum principium à Deo sumpserit. Quibus vero alter alteri antecelluit, ex eorum numero est primum, quod alter regnum accepit, alter dimisit, alter non petitum iniuit: alter cum haberet in sua potestate, tradidit. alterum dominum sibi alij, priuatum atque peregrinum quantumuis, delegerunt: alter ex rege seipsum priuatum fecit. Pulchrum quidem est, iusticia regnum adipisci: pulchrum etiam, regno iustitiam anteponere. nam virtus alterum ita illustrem

reddidit, vt regno dignus iudicaretur, alterum ita magnum, vt id contemneret. Deinde quasi lyram musicus oblatam, alter laxatam nimisq; lasciuientem intendit Spartam: alter nimis intensam Romam remisit. Qua tamen in re maiorem Lycurgus difficultatem expertus est. Non enim ciuibus vt thoraces exuerent, gladiosq; deponerēt, suasit: sed vt aurum argentumq;, vestem stragulam, mensasq; preciosas è domibus eijcerent. neq; bello omisso dies festos agere eos, ac sacrificare iussit: sed conuiuijs potationibusq; relictis, in bello & palæstra elaborare & se exercere. Itaq; Numa beneuolen- I tia & authoritate in persuadendo adiutus omnia confecit: Lycurgus periculis vulneribusq; conflictatus ægre propositum tenuit. Fuit ergo mansueta, benignaque Numæ musica, qui ciues emollitos à nimia ferocia ad pacem & iustitiam traduxit. Iam si in seruos admissum facinus etiam Lycurgo I est imputandum, crudelissimum quidem illud, & iniustissi-

Lycurgi difficultates.

I mum: vtique Numam in legibus ferendis longe Græcorum ingenijs similiorem fuisse quam Lycurgum fatebimur: cum etiam ijs, qui manifesto erant serui, introducta consuetudine, vt Saturnalibus cum dominis epularentur: honoris, 2 qui libertati adest, aliquē gustum præbuit. Hoc enim etiam ex Numæ institutis fuisse tradunt, qui ad annuas fruges perfruendas operarios aliquando adhibere voluerit. Quidam hoc monumentum pristinæ illius, quæ sub Saturno fuerit, æqualitatis relictum ferunt, vbi nemo seruus, nemo liber, sed omnes eiusdem generis dignitatisque habiti sint. Omnino autem apparet hoc vtrique curæ fuisse, vt populum suis contentum esse, temperanterque viuere condocefacerent. De reliquis virtutibus Lycurgus fortitudinem, Numa iustitiam prætulit. Nisi ita sit statuendum, propter diuersam ciuitatum, quas sibi propositas habebant, naturam & consuetudinem, diuersa ipsos ratione opus habuisse. nam neq; Numa timiditate adductus bella sustulit, sed tollendæ iniustitiæ causa: neque Lycurgus iniuriarum inferendarum, sed propulsandarum causa, bellicosos suos effecit. & vterq; vt exsuperantiam eorum, quæ apud suos in vsu erant, adimeret, defectumque expleret, magnis mutationibus vti coacti sunt. Iam quod ad diuisionem multitudinis, ordinationemque attinet nimis plebi grata Numæ fuit, atque popularis, qui ex aurifabris, tibicinibus, & sutoribus confusum admo-

Saturnalia.

Diuisio populi.

admodum variumque populum composuit: Lycurgi austera fuit ratio, & grata optimatibus: qui sordidis artificijs secretis, famulorumq; & aduenarum manu relegata, ad scutum & hastam ciues conduxit, eosque bellatores, & Martis ministros effecit, nihil aliud scientes, neque meditantes, quam vt obedirent magistratibus, & hostes vincerent. Nam & quæstum pecuniarium facere liberis non permisit, vt omnino essent liberi: eam vero rē seruis & bello captis mandauit quemadmodum & cœnæ ciborumque administrationem. Numa hæc non discreuit, sed sublata militari modo cupiditate, reliquo pecuniæ conficiendæ studio non interdixit, neque tantam æqualitatem parauit: sed & ad summas diuitias peruenire suos passus est, & magnam pauperiē in vrbe insinuantem ac serpentem neglexit. Atqui expedit *Aequalitas.* statim ab initio nullam magnam inæqualitatem admittere: sed vitæ rationibus omnium ad æqualitatem similitudinemque adductis, auaritiæ, & ijs, quæ ab eo vitio proficiscuntur, malis, occurrere: atque præuertere: non leuibus illis, sed quæ omnibus, quæ vnquam euenerunt, maximis incommodis semen & originem præbuerint. Agrorum diuisio *Agrorum diuisio.* neque facta Lycurgo, neque omissa Numæ vitio dari potest. alteri enim ipsa æqualitas fundamentum sui consilij exsequendi dedit: alteri, cum recens essent agri diuisi, eaque distributio adhuc exstaret, nihil erat necesse nouam moliri. Societas coniugiorum, & liberorum educationis, recte & prudenter ita ab vtroque est constituta, vti omnem coniugum sinistram mutuo suspicionem amputaret: non omnino *Coniugum communitas.* tamen in eundem finem recidit. Nam apud Romanos maritus si liberorū satis sustulisset, persuasus ab alio prolem desiderante, vxorem suam ei concedendi, inque matrimonium elocandi ius habebat. At Spartanus huic, qui à se petijsset, vsum propriæ vxoris ad suscipiendos liberos permittebat, manente ea secum domi suę, ac coniugij iure pristino nihil labefactato: multi etiā (vt diximus) eos, quorum ex concubitu suas vxores formosam & bonam sobolem sperabant cōcepturas, exoratos ad eas introducebant. Itaque, ni fallor, recte hanc differentiam harum consuetudinum censebimus; Lycurgi institutum afferre vehementem, atq; 2
immodicā omnis cōiugalis erga vxorem affectionis priuationem: quę multos alias perturbat animos vtriq;, vt in do-

lore & sinistris de fide coniugum suspitionibus vitam exigant. Contra in Numæ lege locum esse verecundæ & ab omni fastu remotæ humanitati, quæ pudoris velandi causa desponsionem secum ducat, testeturq; societatem alias eam esse intolerabilem. Præterea in virginū custodia euidentius etiam perspicitur, eam à Numa ad fæminei sexus naturam, decorumq; esse applicatam. At Lycurgi nimium proterua, & muliebris verecundię expers, poetis quoq; virgines Spartanas traducendi causam exhibuit: quos Ibycus phænomeridas, id est exertis femorib. ambulātes, alij insana cupidine virorum elatas appellant, vt Euripides: cuius & hæc sunt:

Virginum disciplina.

Inter adolescentes agunt extra domum
Lacerna aperta, nudatisq; femoribus.

Reuera enim tunicarum quas virgines ferebant laciniæ in lateribus positæ, inferiori parte non erant consutæ, sed inter eundum apertæ, vna totum femur nudabant. quod his versibus apertissime extulit Sophocles:

Iuuenculæ Hermionæ tunica male sutilis
Foras videndum turpiter præbet femur.

Ideo illæ & ferociores, & aduersum ipsos quoque viros viriles exstitisse dicuntur: quod domi totum imperium obtinerent, & in publicis negotijs etiam sententiam dicere, summaque libertate vti ipsis liceret. At Numa vxoribus eo honore & dignitate, quam à viris Romuli permissu habebant, propter raptum eis blandiente, integro relicto, verecundiam magnam imposuit, curiositate interdixit, sobrietatem & silentium præcepit: ita quidem, vt vino abstinerent prorsus, verba autem ne de necessarijs quidem rebus absente marito facerent. Memoraturq; quadam aliquando muliere pro se ipsa in foro dicente, missos fuisse à senatu, qui Deos consulerēt, quid nam ea res vrbi portenderet. Magno argumento earum obedientiæ & modestiæ sunt, quæ exempla earum, quæ secus fecissent, memoriæ sunt prodita. Vt enim Græcorum historici recensent eos qui primi cædem intestinam perpetrauerint, aut fratres bello petierint patrem matremve necauerint: sic Romani commemorant, primum Sp. Caruilium cum vxore diuortium fecisse, anno V.C. ducentesimo ac trigesimo: primamque Pinarij vxorem Thalæam nomine, altercatam cum socru sua Gegania, regnante Tarquinio Superbo. adeo pulchre & deco-

Vxorum disciplina.

re

re omnia coniugii iura erant à legiſſatore poſita. In reliqua virginum educatione, earumque in matrimonium elocatione, conſtat Lycurgi maturas ac propter ætatem Veneris iam appetentes, nuptum dantis conſilium fuiſſe, vt coitus natura iam poſtulante fieret, ac gratiæ & amoris initium eſſet, non odij & timoris (quod futurum putabat, ſi ætate nondum ferente cogerentur nubere) vtque corpora earum ad ferendum & edendum partum ſatis roboris haberent. quippe coniugij nullum alium, quam liberorum procreationem, finem putabat. Romani contra duodecim annos, aut minus etiam natos, coniugio copulant, ita potiſſimum & corpus intactum, & mores caſtos incorruptosque ſe ſponſo tradituros iudicantes. Et eſt in promptu, Lycurgum liberorum generandorum cauſa ad naturam, hos propter conſuetudinem vitæ iucundiorum, ad morum rationem magis reſpexiſſe. Cæterum in his, quæ ad pueros regendos, ad eorum contubernia, conuictum, exercitationum communitatem, eorumque iocos ludosque animaduertendos, corrigendosque ſpectant: ſi Lycurgo conferatur Numa, euidens erit hunc nihil vulgari quocunque legumlatore maius præſtitiſſe, nimirum qui patribus pro ſua voluntate aut commodo filios educare permiſit, ſiue eos vellent ruſticos, ſiue nauium, ſiue ærarios fabros, ſiue tibicines facere, quaſi vero non ad vnum finem ab initio ſtatim omnium mores ſint formandi dirigendiq;: ſed perinde agendum, ac ſi multi homines in vnam nauim, ſua vnuſquiuis neceſſitate aut conſilio, conuenietes, tantum periculo imminente ſui quilibet timoris cauſa de communi ſalute rationes ineant, alioquin ſuas ſinguli res agentes. Quanquam pleriq; legumlatores eo minus ſunt accuſandi, quod vel ſcientia, vel vires eos deſtituerunt: viro autem ſapienti, & qui regnum populi recens collecti: nihilque quicquam reluctãtis, accepiſſet, in quamnam aliam rem primum erat ſtudium ſuum conferẽdum, quam in puerorum educationem, adoleſcentumq; exercitationes? ne mores diuerſos ij turbulentosq; addiſcerent, ſed à principio confeſtim ad communem quandã virtutis ſpeciem, qua inter ſe conuenirent, effingerentur, conformarenturq;. Quod ſane ipſum Lycurgo cum ad alia conduxit, tum vero, vt leges eius permanerent: nam iuramenti metus parum valuiſſet, niſi diſciplina atque educatione

Nuptiarum tempus.

Puerorum diſciplina.

Lycurgi legũ ſtabilitas.

hoc consecutus fuisset, vt mores puerorum legibus illis quasi imbuerentur, inque studio ij institutæ à se reipublic. enutrirentur. Itaque præcipuę ac potissimæ eius constitutiones vltra annum qningentesimum durauerunt, tanquam constanti & ad diluendum haud facili tinctura infectis ciuium animis. Contra quod Numa in republica ordinauda spectauerat, vt in pace & amicitia esset Roma, id statim cum eo intercidit: templumque Iani quod ipse clausum tenuerat, in eoque videbatur bellum cicurare, eius vtrumque ostium apertum statim, cædibusque & sanguine repleta Italia fuit. Ita ne paululum quidem temporis pulcherrima ea atque iustissima reipublicæ forma perdurauit: quippe disciplina, quæ copula est huius rei, carês. Quid ergo (inquiet aliquis) an non bellis Romana res profecit? quæ quidem quæstio prolixam solutionem requiret, si apud eos homines agitetur, qui magis in diuitiis, luxu & principatu, quam in salute, tranquillitate, vitaque suis rebus contenta & iusta bonum collocatum esse iudicant. At tamen hoc ipsum quoq; pro Lycurgo facere videtur, quod Romani Numæ institutis mutatis tanta incrementa fecerunt: Lacedæmonij autem, simulatque à Lycurgi sanctionibus desciuerunt, ex maximis abiectissimi facti sunt, amissoque Græcorum imperio etiam in perdendæ patriæ periculum venerunt. In Numa id magnum diuinumque est, quod peregrinus euocatus ad regnum est, omniaque persuadendo mutauit, vrbemque in sua potestate habuit eam, cuius nondum inter se vnanimes erant facti ciues: quos nihil ipse armis indigens, aut vi (quemadmodum Lycurgus optimates in auxilium contra populum adduxit) sapientia modo iusticiaque in vnum corpus redegit atque composuit.

Romana res vt aucta.

IN NVMAM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

I. Multo Numa posteriorem.]

Pythagoram philosophum Numa permultis annis posteriorem fuisse, duobusq; adeo prope seculis (hoc est, annis ducentis) testatur lib. 2. de Oratore Tullius: idemque in præfatione quarti libri Tuscul. quæst. ait, Pythagoram in Italia tum

tum fuisse cum L Brutus reges profligauit. quod non dissentit ab eo, quod Pythagoram Liuius ait regnante Seruio Tullo primum in Italiam venisse. Dionysius hoc idem ratione olympiadum demonstrans lib. 2. quatuor ætatibus eum Numa posteriorem fuisse, non rotundo tamen numero, colligit. Plutarchus hic quinq; ætates facit, πέντε γενεαῖς inquiens. Videtur autē innuere id, quod inter regni Numæ initium, & aduentū in Italiā Pythagoræ, qui sub Seruio Tullo fuit, tempus intercidit, annorum circiter CL. vt ætas (γενεὰ) triginta annorum intelligatur, quomodo non Homerici tantum Nestoris tres illæ γενεαὶ lib. 1. Iliadis à Græcis interpretib. exponuntur: atq; adeo ab ipso nostro etiam Plutarcho in Catone Censorio, vbi de accusationib. eius refert. (nam Ouid. lib. 12. Metamorph. fabulam sectatus est, vbi hæc Nestor: —— vixi Annos bis centum, iam tertia viuitur ætas. Sed & apud Plutarchum in libro, Cur oracula desierint, ostenditur, triginta annos de Heracliti sententia γενεὰν, ætatem esse viri ἡβῶντος, hoc est vigentis, & iam etiam gignentis. (qui locus dignus est consideratione.) & quidem huiusmodi τριακονταετοῦς γενεᾶς meminit etiam Diodorus Siculus prope finem libri II. Vnde Herodotus in Euterpa non ineleganter centum annos complexam hominis ætatem, τρεῖς γενεὰς, tres ætates, appellauit βραχύ τι παρεκτείνων τὴν τριακονταετῆ γενεὰν, vt ait Eustathius. Quid autē apud Dionysium γενεὰ sit, non est facile affirmare: arbitror tamen, annos eum 25. pro eo intelligere. Nam profecto eius, quem dixi, libri initio, Romam à Latinis conditam dicens decimasexta post excidium Troiæ ætate ἑκκαιδεκάτῃ γενεᾷ: mox ait, eam anno ab euerso Ilio quadringentesimosecundo extructam. Clemens Alexandrinus: ά στρωματ. facit γενεὰν 20. annos: quo pacto fere apud Herodotum Κλειοῖ. 505. anni vocantur 22. γενεαὶ. Sed hæc satis.

γενεὰ quid.

2 Nonis Quintilibus.] ἱσταμένου μηνὸς. Nomen mensis

excidit. is autem est Quintilis siue Iulius. quod vel ex Romulo & Camillo nostro intelligitur. Apud Varronem lib. 5. & Macrobium 1. Saturn. xi. Caprotinæ legitur. Quod autem quintus dies dicitur mensis Iulii Nonæ, cum postmodo septimus fuerit, mirum non debet videri, cum appareat illam de Nonis Iulij, Martij, Maij, & Octobris exceptionem esse istis rebus multo recentiorem.

3 Patricii, qui erant numero CL.] πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. *Equidem non video, vt hoc verum sit, vtque consentiat cum eo quod in Romulo dictum est, centum patres de Sabinis centum prioribus istis adscriptos fuisse: quod idem est apud Dionysium. nam Liuius interregnum penes centum patres fuisse tradit: vt qui Sabinos istos non agnosceret. Dionysius autem ducentis patribus diserte tribuit: quod & hic malim: non enim CL. sed CC. fuerunt, etiam ex Plutarchi, vt diximus, sententia. Sed ne de modo quidem interregni cum aliis consentit: neque satis credo, verba non esse deprauata. Nam quid est illud κυρίνῳ, Quirino? Ego enim totidem verbis appendi. Amiotus, au lieu de Quirinus, vertit, an in solio Romuli? an aliâs an forsitan κύριυ, vel κυρίως scriptum est?*

4 Filius Pomponii.] υἱὸς δὲ πομπωνίου. *Liu. lib. 40. de lapideis Numæ arcis repertis: in altera Numam. Pomponium Pomponijs F. regem Romanorum sepultum esse. Dionysius Halicarn.* υἱὸν πομπιλίου πόμπωνος, κατ᾽ ὄνομα νομᾶν *vocat: Pompilii Pomponis F. nomine Numam. Pomponem Numæ F. infra refert Plutarchus.*

5 XI. Kal. Maii.] *Sic est & in Romulo. Nec video quid secutus sit Lapus, XIV. Kal. scribens. Quod enim hic* πρὸ δέκα μιᾶς *dicitur, ibi planius est scriptum,* πρὸ ἕνδεκα. *Est autem non XX. vt Amiotus putauit, sed XXI. dies Aprilis. in Romulo XIX. extulit idem.*

6 Phryges de Atte.] *Atys hic alias, apud Suidam Attis,* ἄττης.

ἄττις. apud Lucianum de Dea Syria scribitur ἄττης, vnde hic gignēdi casu ἄττεω. Ex Ouidio, Catullo, aliis, & hoc Luciani libello satis de amore eius & Cybelles constat. Notus etiam Endymionis & Lunæ amor est. De Herodoto Bithynorum, nihil succurrit.

7 Et ab alio Deo.] *Baccho nimirū, qui Lacedæmoniorum ducem Athenas obsidentē iußit honorifice funus facere nouæ Streni, hoc est Soph. autor in Attic. Pauſ. Meminit Pli. 7.29.*

8 Camillum dici solitū.] *Idē est apud Dionys. li. 2. & apud Festū in voce Cumera. atq; li. 6. in Flaminius. Camillus.*

9 Inflammatione tumentem Plato.] φλεγμαίνουσαν, *lib. de Repub. 2.*

10 Homines venatur inanes.] θήρην ἐπ' ἀνθρώπων. *Lapus videtur* τήρει *legisse: sed lectionem nostram malo.*

11 Tacitę nomine.] *Græce hoc Plutarchus exponit,* σιωπηλὴν ἢ νέαν. *Sed hoc posterius puto esse mendosum, &* ἐνεὰν *legendum, hoc est mutam. Nihil enim huc* νέα *id est, iuuenis aut recens.*

12 Ab eoq; Æmiliorum familiam.] *nimirum vt Mamerci Aemilij dicerentur. Sane apud Liu. lib. 4. mentio fit Mamerci Aemilij, cuius tres ibi dictaturæ referuntur. Et apud Suetoniū in Iulio Mamercus Aemilius eius propinquus nominatur. Ita in tio lib. 7. apud Liuium L. Aemilius consul nominatur, cognomento Mamercus: alii Mamercinum, (vt & alibi) legunt, quod probo. Est & apud Diodorum T. Aemilius Mamercus: aut potius Mamercinus. Sane apud Festum Aemilius Mamerci cognomen dicitur, quod cum Plutarchi sententia conuenit.*

13 Plurimi maxime ridiculam.] *Etiam Varronem notat, apud quem hoc est lib. 4. de ling. Lat. Lucanus lib. 1. à posse & facere dictos pontifices, innuisse videtur hoc versu: Pontifices, sacri quibus est permissa potestas. De ponte sublicio vide huc Plinium 36.15.*

14 A Mar-

14 A Marcio, filiæ eius F.] *Ancum Marcium intelligit quartum regem Romanorum meminit Liu. lib. 1.*

15 Aristione tyrannidem tenente.] *Fuit hoc bello Mithridatico, vt cum aliunde tum ex Sylla Plutarchi intelligitur. quod autem sequitur mentio eiusdem belli, ea mihi ad Vestalem ignem referenda videtur.*

16 Quæ scapheĩa nominant.] *Meminit Vitruuius lib. 9. cap 9. horologij scapheii quod est hemisphærium excauatum: quod genus hodie etiam vsurpatur. Idem cap 1. libro 8. scapheĩon pro vase aliquo rotundo, & cauo posuit. Cæterum turbinis siue coni rectanguli quæ est apud Euclidem lib. 11. definitio, occasionem mihi dedit hunc locũ ita vertendi. nã Lapus neque perspicue neque vere extulerat. pro* ὥστε τὰς αὐτὰς, ὥστε τὰς αὐγὰς, *lege qui error & alibi est notatus.*

17 Subit lecticæ.] *Ad verbũ ego hæc, olim omissa reddidi. Non enim assequor huc ne pertineant quod vix credo: an vero ex loco de suppliciis huc traiecta sint. viderint docti, & libris instructi. Nam mihi quidem probabile fit pertinere ad ritum supplicij incestæ Vestalis hoc ipsum: si saltem aliquo pertinet. Quadrant enim ad illa,* ἐξίσαντο σιωπῇ, *&c.*

18 Vsque ad denarium numerum.] *Sic & Lapus legit: nam perspicue falsum est in Græco* μέχρι τῶν δώδεκα, *pro* δέκα. *quod sequentia verba ostendunt, vt aliorum scriptorum testimonia omittam.*

19 Feciales pacis erant custodes.] *Vellem sane Plutarchum edidisse nobis rationem huius nominis: parum enim de ea constat, præsertim in tanta scriptionis diuersitate. Hîc* φητιάλιοι *vocantur, in Camillo* φητιάλεις: *in Problematis autem* φιδιάλιοι *leguntur, haud dubia menda. Apud Dionysium* φετιάλεις *sunt. Latini codices fere fœciales, œ diphthongo habent. Varro à fide & faciendo dictos testatur, à feriendo Festus, quod pacis faciendæ essent authores. Itaque feciales sine diphthongo scribo, tanquam à faciendo dictos.*

Nam

Nam à feta porca dici posse, cum porcum Liuius habeat, vix credo. Cum Plutarcho facit Dionysius: nam Liuius sub Tullo demum Fecialium ministerium retulit.

20. Loco nomen inde Isilicium.] *Nempe* παρὰ τὸ ἵλεως, *quod est propitius. Sane Elicium Iouem multo aliter Liuius exponit. Post,*

Limites non violarentur.] *Lapus perperam, si obseruaret, vt & reliqua non venit ei in mentem,* φυλάττεσθαι *media voce esse vitare, cauere.*

21 Ei enim exemit maritos.] *In Græco sensum perturbat menda,* ὑπεξελομένους, *quod ad patres referri debebat vtiq. & Lapus eo deceptus, obscure & nullo sensu vertit:* patribus illos interuertentibus, *&c. & ne indicium quidem factæ à Numa correctionis reliquit. Fuit autem à Plutarcho scriptum* ὑπεξελομένου, *isque genitiuus ad Numam refertur, quidque is correxerit, indicat. Et vero* ὑπεξαίρεσις *exceptio supra etiam dicebatur de Pontificibus: vt* ὑπεξελέσθαι *sit eximium habere, seu excipere, nihil minus quam interueretre: qua de re etiam in Antonio nostro monueram. Atq. ipse Plutarchus in Catone Philosopho, de tribunatu Plebis eius loquens perspicue ita vsus est.* ἕνα σπλανόν ὑπεξελόμενος διὰ οἰκειότητα. *& in Artoxerxe, de eius cum Parysatide lusione, qua Masabatam eunuchum illa ad cædem traxit.* ὑπεξελεῖν. ὑπεξαίρεσις.

22. Romanis Mercedonius.] μερκιδῖνον *Lapus* μερκηδῖνον *videtur legisse. Infra in Cæsaris vita, vocatur Mercedonius* μερκηδόνιος*: quæ lectio videtur verior. Sane Festus quoq. annotauit, Mercedonios dici à soluenda mercede.*

23 Iunium à Iunone.] ἀπὸ τῆς ὥρας*: Lapus pulchre, ab* anni tempore. *Maium à maiorib. dictum, Iunium à iunioribus, venuste refert Ouidius initio 5. & 6. Fastorum: ne alios auctores adducam. Itaque staret lectio* ὥρας, *quod est iuuentute aut iuuenibus: nisi Iunoni cum Hebe de ori-*

gine mensis disceptanti videretur auctor accedere. Verum recte pro ὥρας, ἥρας legas: præsertim cum Maium à Maia dictum audieris, & ætatum nomina simul ipse seorsim adducat.

24 Mortuis parentant.] τοῖς φυτοῖς ἐναγίζουσι *Legendum dico* θνητοῖς. *non enim aut plantis vtebantur isto quidem in sacrificio, aut in honorem plantarũ quicquam fiebat: quorum alterum Lapo, alterũ Amioto placuisse miror. Apud Varronem lib. 5. de ling. Lat. scribitur ex Vuluio Flacco, & Iunio Gracho, mense isto diis inferis parentatum fuisse. Tullius lib. II. de Legibus diserte scribit, voluisse Romanos, vt mortuis mense Februario parentaretur. qua de re vide nostri Plutarchi quæst. Roman. XXXIV. Ouid. I. Fast. At Numa nec Ianum, nec auitas præterit vmbras. & lib. 2. de nomine hoc disputans: At quia placatis sunt tempora pura sepulchris Tum, cum ferales præteriere dies. itaque non dubito quin nostra correctio, quanquam libris eam nullis possum tutari, vera sit.*

25. M. Atilio. T. Manlio.] *Alii C. Atilium Bulbum vocant, & apud nostrum in lib. de fortuna Romanorum legitur hac ipsa de C. Atilius. & qui ibi ponitur annorum numerus, non à morte, sed initio Numæ est supputandus, sic quoq; quadriennio communem sentẽtiam superaturus, iuxta quam fuit hoc anno V. C. IↃXVIII. post primum Punicum perfectum bellum. Liuius meminit lib. I. Velleius libro 2. Orosius lib. 4. cap. 12. (qui toto anno clausum Ianum fuisse dicit: Varro lib. 4. de ling. Lat. eodem anno & clausum & patefactum) Eutrop. initio tertii. Augustum bis clausisse Ianum, nempe anno IↃCCXXV. confecto bello Actiaco: & iterum C. V. anno IↃCCXIX. subactis Hispanicis & Gallicis populis, propter quos reseratus fuerat, Dionys. lib. 51. & 53. docet.*

26 Quod ille haud paruo post.] *Locus Platonis est libro 6.*

bro 6.de Repub.cuius & lib.1.Epist.1.ad Qu.fratrem meminit Cicero.Intercessit autem spacium annorum ferme quadringentorum.Explicatio dicti huius est venusta,quam vox βονθείας fœdat.pro qua meo periculo repones πολιτείας.

27 A Mamerco Mamerciam.] *Quod sequitur de Regum cognomento,facit locum suspectum & obscurū.De Mamercis Aemiliis supra auditum est.Sed Mamerciam gentem, & quidem cognomento Regum,nullam etiamnum legi.Marcios Reges fuisse Romæ nobiles scio : an vero hic legendum sit μαρκίυς pro μαμερκίυς, Marcios non Mamercios, non satis scio:non enim in promptu dicere est,cur à Mamercio statim nomen in Marcia familia mutatum fuerit, cum alioquin tandiu in Aemiliis durauerit.Sane Suetonius ab Anco Marcio genus Marciorum repetit in Casare, cap. (vt numerant) 6. Sed & huius ipsius Anci genus Plutarch. hic & initio Coriolani à Numa repetit:ita tamen,vt huic loco id parum videatur mederi. Hæc ego doctioribus relinquo. Profecto quod statim de Marcii cum Pompilia nuptiis sequitur, huic videtur refragari sententiæ, quam de Mamerciis in Marcios mutandis protuli: cum quidem id in confesso esse dicat Plutarch.*

27 P. Cornelio & M.Bæbio.] *Historia est apud Liuiū li.40.copiosius descripta. Incidit in annum V. C. IↃLXXIII. Numam autem anno Romæ octogesimoprimo mortuum constat:quibus si addas quadringentos annos, à Valerio Antiate numeratos, prope centum annis adhuc à summa temporum nostra aberis.vt vel Antiatis calculus (quod vix crediderim) falsissimus sit, vel hic pro τετρακοσίων quadringentis, πεντακοσίων quingentis legendum videatur:idque vero propius puto Nam & apud Plinium lib.13.cap.13. scriptum est,libros eos inuentos P. Cornelio L. F. Chetego, M. Bæbio Qu. F. Tamphilo Coss.ad quos à regno Numæ colliguntur anni IↃXXXV.*

29 Con-

29 Confirmauitq; eo.] *Locus in Græco suspectus, & ad diuinandum propositus, ob defectum vocabuli alicuius.*

IN COMPARATIONEM annotata.

1 Vt Saturnalib. cum dominis.] *Elegans eius rei mentio est apud Horat. Satyra 7. libri secundi, & infra in vita Syllæ. Explicatur autem copiose à Macrob. lib. 1. Saturnal.*

2 Lycurgi institutum afferre.] *Locus in Græco est duriusculus, si modo bene habet, quod minime credo: & subobscurus: itaque Lapo imposuit.*

3 Inter adolescentes agunt.] *Versus sunt ex Andromacha tragœdia: verba Pelei, in Menelaū & Helenam, vxorem eius Lacedæmoniam, notæ impudicitiæ grauiter & stomachose inuehentis. Lapus* ἐξερημοῦν *euertere vertit, cum sit relinquere: &* ἐξερημοῦσαι *sit legendum, vt est apup Euripidem. cuius totam periodum non attulit Plutarchus. Sic & reliqua. Simile est in Hecuba.* Λέχη δὲ φίλα μονόπεπλος λιποῦσα, Δωεὶς ὡς κόρα. *Sophoclis versus asterisco notaui: exponam & emendabo, vbi inuenero integros. credo locum totum mutilum esse. Supra, vbi est* ἀναπεπταμένη καὶ θῆλυς, *facile cuiuis appareat legendum* ἄθηλυς.

PLVTARCHI SOLON, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

Pater Solonis.

DIDYMVS Grammaticus in libro de tabulis legum Solonis (qui Axones dicuntur) quo Asclepiadi Philoclis F respondit, Solonis patrem Euphorionem appellat, contra omnium aliorum sententiam, qui quidem Solonis mentionem fecerint. Vno enim ore ii omnes patrem eius Execestidam dicunt, qui inter ciues suos opibus & potentia medium locum tenuerit, familia vero inter præcipuas natus fuerat, à Codro genus deducens. Matrem Solonis consobrinam fuisse matris Pisistrati Heraclides Ponticus tradit: & inter Solonem ac Pisistratum magnam fuisse amicitiam initio, partim propter

Amicitia cum Pisistrato.

propter propinquitatem, partim propter ingenium & formam. Quin & a Solone hunc adamatum nõnulli affirmant: vnde factum videtur, vt cum postea temporis de Repub. dissentirent, nihil ob eam inimicitiam durius aut inhumanius alter in alterum statuerit, sed in animis eorum etiamnum ius beneuolẽtiæ remanserit, seruaueritq; adhuc veluti flammam vehementis ignis gliscentem, pristini amoris recordationem atque gratiam. Sane aduersus formosos parum obfirmato animo Solonem, neque fuisse ausum amori: *Solonis amores.*

In pugilis morem fortis obluctarier,

cum ex eius carminibus est intelligere, tum ex lege, quam posuit ne quis seruus citra lotionem vnguentis vteretur, neue pueros amaret: scilicet hæc in honestorum numero reponens dignosque ad ea quodammodo prouocans, à quibus indignos repelleret. Pisistratum quoque Charmi amatorem fuisse tradunt; simulacrumque Amoris in Academia dedicasse, vbi hi, qui cum sacra face decurrunt, ignem accendunt. Solon, cum pater ipsius (vt Hermippus narrat) alijs gratificando ac benefaciendo rem familiarem imminuisset: etsi non deerant, qui eum suis fortunis sublevare vellent: quia tamen puderet ipsum ab alijs accipere, natum ea familia, quæ alijs opitulari consueuisset, iuuenis admodum mercaturæ se dedit. Cæterum alij eum non lucri, sed multarum rerum experiendarum cognoscendarumque causa peregrinationem suscepisse ferunt. Erat enim omnino Philosophiæ studiosus: vt qui etiam ætate prouecta dixerit, se 2 *Solon mercator.*

Discentem aßidue multa senem fieri.

Diuitias autẽ non magni fecit, vt ex his eius versibus liquet: *Iudicium eius de diuitiis.*

Non magis argenti cui magna est copia, & auri,
Frugiferiq; metit iugera multa soli,
Cuius equi & multi stant ad præsepia muli:
(Si verum liceat dicere) diues erit: 3
Quam cui contigerit solum istud munere diuûm,
Vt ventri, lateri, sit pedibusq; bene,
Coniuge cum, natisq;, & cui matura senectus
Discrimen vitæ vile prioris habet.

Idemque alio loco:

Vt mihi sit, cupio, sed parta pecunia iuste:
Nam cuiuis vltrix stat sua pœna malo.

Mercatura quale studium.

Nihil vero obstat, quo minus bonus quilibet atq; ciuilis vir neq; nimias diuitias expetat: & rerũ necessariarũ atq; ad tolerandam vitam sufficientium curam non spernat. Sed præterea eo tempore labor (quod & apud Hesiodũ est) vitio nemini dabatur, neq; artes erãt ignominiæ. At mercatura etiã gloriosa erat, cuius opera cum barbaris consuetudo, amicitiæ cum regibus coniungerentur, peritia multarum rerum
4 pararetur. ac nonnulli mercatores ciuitatum magnarum conditores extiterunt, vt Massalias Massiliæ author, a Gallis apud Rhodanum habitantibus in honore habitus. Thale- 1
tem quoque, & mathematicum Hippocratem mercaturam exercuisse aiunt, & Platoni pro viatico fuisse olei in Ægypto venditionem. Enimuero lautitias in victu, & mollitiem, quodq; in carminibus suis licentius de voluptatibus, quam philosophiæ conuenientius disseruerit: id ex mercatoria vi-
ta ei inoleuisse vitij putant. quæ cum multa & grauia subeat 1
pericula, delectationes vicissim quasdam & voluptates requirit. Quod se in pauperum potius quam diuitum numero ipse collocauerit, hæc eius verba indicant:

Solon voluptatibus nimium tribuit.

Paupertas cum virtute diuitiis præstat.

Multi quippe boni cum paupertate premantur, 2
Crebrius est quicquam vix locuplete malo.
At nos virtutem nunquam mutabimus horum
Diuitiis, neque sic pœnitet esse probos.
Virtutis semper stabilis possessio perstat:
Incertæ varia sorte feruntur opes. 2

Poeseos vsus.

Poësi videtur initio ad nullam rem seriam, sed animi tantum fallendique temporis causa vsus fuisse. Post autem carminibus sententias inseruit philosophicas, intexuitque præcepta ciuilis sapientiæ: non vt eam memoriæ traderet, sed
vt actionum rationes ita redderet: ac nonnullis in locis A- 3
thenienses adhortabatur, monebat, increpabat. Sunt qui scribant, intendisse eum etiam leges suas versibus edere, memorantque hoc eius operis principium:

Principio te rex Saturno nate precamur,
Fortunamq; bonam, famamq; his legibus addas. 3

Ex omnibus partibus philosophiæ moralis, eam maxime amplexus fuit, quæ est de ciuitate instituenda: quod ei cum maiori parte sapientum erat commune. In ea vero, quæ est de cognitione naturæ, rudis admodum fuit, & simplex. quod hi versus demonstrant:

Physica rudis.

Vis

Vis niuis ex nebula, necnon & grandinis exstat,
Et tonitru à nitidi fulguris igne venit.
At pelagus venti perturbant: quod nisi quisquam
Commoueat. nihil hoc iustius orbis habet.

Thales.

Atque omnino verisimile est, solam tunc Thaletis philosophiam vltra vsum sese ad contemplandum extulisse: reliquos sapientis nomen á ciuili virtute inuenisse. Porro famosos illos sapientes Delphis conuenisse perhibent, rursusque Corinthi, á Periandro ad conuiuium coactos. Auxit eorum dignitatem, famamque tripodis inter eos in orbem circuitus, beneuole & studiose vno alteri eum concedente. Ferunt enim, Cois nassam iacientibus, eam capturam a Milesiis hospitibus, cum adhuc incerta eius esset fortuna, emptam fuisse: extractumq; reti tripodem aureum, quem eo Helena cum à Troia nauigaret, vetusto oraculo quodam admonita, deiecerit. Ibi principio altercatos cum piscatoribus Milesios: post ciuitates eam controuersiam suam fecisse, deuentumq; ad bellum: tum vtrisq; Pythiam oraculo præcepisse, vti hominum sapientissimo eum tripodem darent, Ita eum primo Miletum Thaleti missum, vltro donantibus vni viro Cois eum, cuius causa cum vniuersis bello contendissent. Thalete Bianti sapientiæ palmam deferente, ad hunc peruenisse tripodem. Ab hoc ad alium, tanquam sapientiorem indeque ab eo rursus alij transmissum, atque ita denuo ad Thaletem rediisse: denique Mileto Thebas transportatum: atque Apollini Ismenio consecratum fuisse. Theophrastus missum primo Bianti Prienam, ab hoc Miletum Thaleti, inde per ordinem ad omnes, ac postremo ad Biantem relatum, itaq; ad extremum Delphos missum. Hæc à multis autoribus vulgata sunt: nisi quod id donum quidam non tripodem fuisse, sed alii pateram à Crœso missam, alii poculum à Bathycle relictum dicunt. Priuatim vero de Anacharsidis, itemque de Thaletis cum Solone congressu hæc traduntur. Anacharsim cum Athenis ad Solonis domum venisset, ianuam pulsasse, indicasseq;, hospitem se adesse, cupereq; cum ipso amicitiam & ius hospitij coniungere: Solonem vero respõdisse, domi potius amicitias parandas esse, tum illum subiecisse, Ergo tu, qui domi tuæ es, me amicum tuum fac, & hospitem. ita Solonem acumen ingenii in Anacharside miratum, comiter hominẽ

Septem sapientum tripus.

Anacharsidis cũ Solone congressus.

accepisse,aliquandiuq; secum detinuisse, cum iam ipse rempublicam legesque componeret. Anacharsidem cum è Solone quam is rem ageret intellexisset, risisse hominis institutum, qui se ciues suos ab iniustitia & cupiditatibus reuocare posse putaret scriptis legibus, quæ nihil ab aranearum telis differrent: sed perinde atque illæ tenerent, si quos infirmos & tenues cepissent, à potentibus autem perrumperentur. Ei ita à Solone responsum: Sicut pactis stent homines, eo quod neutris horum, inter quos ea conuenissent, expediret ea violare: sic se leges suas ciuibus ita concinnaturum, vt omnes iustitiam iniustitia vtiliorem perspiciant. Et tamen magis Anacharsidis opinioni, quam Solonis spei exitus respondit. Id quoque miratum ferunt Anacharsidem tum forte concioni interfuisset, quod apud Græcos sapientium esset dicere, indoctorum iudicare. Porro cum ad Thaletem Solon venisset Miletum, mirum sibi videri ostendit, quod is vir omnino coniugii, procreationisque liberûm nullam rationem habuisset. Thales tum quidem tacuit. interiectis paucis diebus peregrinum subornauit, qui se proximis decem diebus venisse Athenis simularet: ac simul, quę loqui eum vsus esset, docuit. Is percontanti Soloni, ecquid nouæ rei Athenis euenisset: nihil aliud respondit, quam funus fuisse eo tempore adolescentis alicuius ductum à ciuitate: eum enim adolescentem filium fuisse viri illustris, ac virtute inter ciues primi, qui diu iam peregre abesse diceretur. Quam miser, inquit Solon, ille: sed quod ei nomen? ibi hospes. Equidem audiui ex illis, sed memoriâ excidit: id vnum memini de sapientia eius atque iustitia multum fuisse sermonem. His singulis responsionibus maiorem ad metum adductus Solon, iamque perturbatus plane, ipse nomen hospiti subiecit, interrogauitque. Solonisne ille filius fuisset? affirmanteque illo, verbera capiti suo intentauit, statimque ad ea prolapsus est dicenda & facienda, quæ solent, qui graui aliquo dolore sunt perculsi. At Thales eum inhibuit, ridensque, Hæc, inquit, ô Solon, nuptiis me & liberûm procreatione absterrent, quæ te quoque, etiam firmissimi hominem animi, deijciunt. cæterum huius quidem sermonis causa bono sis animo, est enim confictus. Tota hæc narratio est, si Hermippo credimus, Patæci, qui animum Æsopi in se transiisse dixit. Verum enimuero ineptus

Leges araneæ telæ similes.

Thaletis cũ Solone disputatio.

sit, ab

sit, abiectique ingenij homo, qui metu amittendi à parandis rebus necessariis abstineat. Ita enim neq; diuitias, neq; gloriam, neq; sapientiam præsentem quispiam gratam habebit, quod priuatum ea se iri timeat: quando ipsam etiam virtutem, qua nihil neque maius, neque iucundius possidemus, morbis & medicamentis auferri videmus. Neque vero Thales eo se omnis metus securum præstitit, quod coniugium vitauit: nisi forte & amicos & necessarios, & patriam omnino nullam habuit: quin etiã adoptasse sibi filium sororis Cybisthum traditur. Quippe cum in animo hominis insit quiddam, quod ad diligendum nos incitet, vtque vis sentiendi, cogitandi, memorandique, ita etiam amandi in ea sit insita: fit, vt qui nihil proprium atque domesticum habeant quod ament, ijs aliquid externum se insinuet, sibique eos deuinciat. Itaque huiusmodi animũ, tanquam domum aut agrum legitimis hæredibus carentem, alieni & non genuini subeunt demerendo, occupantque & efficiunt, vt is simul cum amore curam quoque sollicitudinemq; pro ipsis suscipiat. Estque adeo videre homines, qui cum obfirmato admodum animo de cõiugio & suscipienda prole differant: mox vernarum liberis, aut pellicum ægrotantibus morientibusue, desiderio eorum succumbant, vocesque se indignas emittant. quidam mortem canum aut equorũ ita tulerunt, vt turpiter in posterum vixerint, vitam ipsam præ dolore acerbam sibi habentes. Contra inuenti sunt, qui amissis egregijs liberis, nihil turpe aut indignum in se admiserunt: sed vitæ reliquum recte & prudenter exegerunt. Non enim beneuolentia, sed animi imbecillitas mœrores fine carentes, metusque incutit hominibus, ad ferendam ratione fortunam non exercitatis. quos futurorum timor tantis doloribus ac trepidationibus solicitudinibusque affligat: dum se ea, quæ habent, amissuros metuunt, vt præsentibus ijs, quæ expetebant, nulla afficiantur delectatione. At vero nõ paupertate pecuniæ, non solitudine amicorum, non cœlibatu, liberorum amissio effugienda est: sed contra hæc omnia consilio animus obfirmandus. Cæterum hæc quidem in præsentia plus satis. Athenienses diuturno ac graui bello de Salamine insula contra Megarenses confecti, legem sanxerant, vt qui vel scripto vel dicto de ea insula obtinenda retulisset, capite plecteretur. Id patriæ dedecus grauiter

Storga naturalis.

Actio Solonis de Salamine insula

uiter ferens Solon, uidensque compluribus iuuenibus tantum initio belli opus esse, quod ipsi metu legis facere non auderent: insaniam simulauit, diuulgatusque est per vrbem rumor ex ipsius domo, è potestate rationis Solonem exijsse.
interim ipse elegiacos versus componebat meditaturq; 5
ita vt memoriter recitare posset. Ita paratus subito in forum
6 se proripuit pileatus: ac cum magna hominum turba eo aduolasset, lapidem præconis conscendit, elegiamque cantauit, cuius initium hoc est:

Ipse ego ab optata veniens præco Salamine, 1
Carmina, non numeris dicta soluta, loquar.

Poema id Salamis inscriptum est, constatque centum versibus eleganter admodum compositis: idq; cum esset recitatum, laudarique ab amicis Solonis cœpisset, Pisistrato præcipue ciuibus instante adhortanteque vt Solonis monitis 1
obtemperarent, abrogata lege Athenienses, bellum instau-
7 rauerunt, Solone eius duce electo. Vulgaris fama tenet, Solonem adscito sibi Pisistrato socio, ad Coliadem nauigasse, deprehensisque ibi omnibus mulieribus, quæ Cereri sacrum ritu à maioribus accepto faciebant, hominē exploratæ fi- 2
dei misisse Salaminem, qui se perfugam simulans, iuberet Megarenses statim secum ad Coliadem nauigare, vt ibi præcipuas Atheniensium matronas caperent. Cui cum fidem habentes Megarenses, viros nauigio impositos eo misissent: Solonem, cum id videret ab insula prouehi, remotis mulie- 2
ribus iuuenes imberbes earum vestibus, mitris, atq; calceis induisse, occulteque pugionibus armatos iussisse propter mare per ludum saltare, donec hostibus in terram egressis, nauis in suam potestatem veniret, itaque rem esse confectam: Megarenses aspectu deceptos, cum propius accessis- 3
sent, certatim è naui tanquam ad rapiendas mulieres exsiluisse, eoque ad vnum omnes ibi interfectos fuisse. Athenienses statim ad insulam contendisse, eamque cepisse. Alij non hoc modo captam Salaminem scribunt: sed Delphis
primo datum Soloni oraculum: 3

Ductores patrios sacris placare memento
Heroas, tumulo quos terra Asopia condit,
Solis ad occasum qui spectant lumine cassi:

itaque Solonem noctu traiecisse Aeginā, atque hostias Periphemo & Cychreo heroibus mactasse. secundum hæc, accepisse

Vt Salaminum Solon recuperarit.

cepisse secum quingentos Athenienses, qui sua sponte se ei adiunxerant, quod decretum erat, vt insulam si cepissent, principes essent in republica. cum his eum auectum esse multis lembis piscatorijs, simul eunte naui vna triginti remi, Salaminique appulisse iuxta promontorium quoddam Eubœę obuersum. Qua de re cum Megarensibus, qui erant in Salamine, incertus rumor accidisset, tumultu facto eos ad arma cõcurrisse, nauimq; emisisse speculatum. hanc appropinquantem iam hostibus, à Solone captam: eamque Megarensibus in custodiam datis, imposuisse in eam fortissimos Atheniensium: mandato, vt quam maxime fieri posset seipsos abscondentes ad vrbem aduehcerentur. Ipsum acceptis secum reliquis Atheniensibus, pedestri prœlio cum Megarensibus conflixisse: & adhuc incerta victoria, ab ijs, qui naui aduecti iam in terram exierant, vrbem occupatam fuisse. Huic narrationi etiam ritus deinde vsurpati videntur testimonium ferre. Primo enim nauis Atheniẽsium appellebat silentio, deinde tumultuantibus ac cum clamore irruentibus ipsis, vir vnus armatus exsiliebat, vociffarensq; impetum facientibus ad promontorium Sciradium occurrebat. Pone est templum Martis, à Solone conditum. Vicit enim pugna Megarenses, cuius fortunam qui effu gerunt conditionibus pacis acceptis dimissi sunt. Cæterum Megarensibus in contentiōe perseuerantibus, Athenienses multis, vltro citroque illatis acceptisque cladibus, Lacedæmonios arbitros controuersiæ sumpseruat. Hic plerique Homeri existimationem Soloni opitulatam dicunt: insęruisse enim hunc carmen hoc nauium recẽsioni apud Homerum, ac in iudicio recitasse: *Iudicium de Salamina.* 8

At cum bissenis Aiax Salamine profectus
Nauibus Aeacides, illic sua castra locauit,
Signa vbi Cecropiæ statuebant Martia turmæ.

ipsi autem Athenienses, nugas, esse hæc putant: demonstrauisseq; Solonem iudicibus affirmant, quod Philæus & Eurysaces Aiacis filij, cum ius ciuitatis Atheniẽsis accipissent, insulam ei ciuitati tradiderint: alterumque Braurone, alterum Melitæ (vicus vterque est Atticæ) habitasse: estque Atheniensis tribus Philiadarum à Philæo dicta, è qua fuit Pisistratus. Prætèrea quo magis Megarenses refelleret. contendit, cadauera non Megarensium, sed Athiensi

Sepultura Athenienſium.

more humata eſſe: ea enim in ſepeliendo illi orienti obuertunt, hi occidenti. Id Hereas Megarenſis impugnans, affirmat Megarenſes non modo cadauera ita terræ condere, vt ad occaſum Solis ſpectent: ſed etiam trina, aut quaterna in vno ſepulcro, cum ſingulis Athenienſes vtantur. Pro Solone etiam quædam Pythica oracula feciſſe dicunt, inter quæ fuit quod Salaminem Deus Ioniam cognominauit. Arbitrium huius cauſæ obierunt quinquæ Lacedæmonij viri, Critolaidas, Amompharetus, Hypſechidas, Anaxilas, & Cleomenes. Hæc iam tum Soloni magnam gloriam parauerant: auxit tamen admirationem famamque eius apud Græcos quod ſuaſit non eſſe negligendam iniuriam quam Cirrhæi Delphico oraculo inferrent. ſed ei ſuccurrendum, vimque Cirrhæorum prohibendam. Eius enim autoritate moti Amphictyones, bellum ſuſceperunt: quod & alij teſtantur, & Ariſtoteles in enumeratione eorum, qui Pythia vicerunt, Solonem autorem huius ſententiæ facit. Non

Bellum pro Delphis contra Cirrhaeos.

5 tamen (quod Euanthem ſcripſiſſe Samium Hermippus ait) dux huic bello præfectus eſt Solon: nam neque Aeſchines orator id dicit, & in Delphicis commentariis Alcmęon dux belli ſcriptus eſt. Cæterum tumultus in vrbe propter Cylonium piaculum, iam olim motus tunc quoque ma-

10 gnas turbas dabat. Res ita habet: Megacles archon coniuratis cum Cylone ſupplicibus Deæ factis perſuaſit, vt ſe iudicio ſiſterent: qui cum filum textum à templo extendiſſent, idque tenentes à templo deſcenderunt, forte fortuna filum ruptum eſt, cum ad fanum Furiarum veniſſent: id ita calumniati Megacles cum collegis, quaſi ſupplicationem eorum Dea non admitteret, impetum in eos fecerunt, ac qui extra fores templi deprehenſi fuerant, lapidibus obruerunt, qui ad aras confugerant, iugularunt: ſolis ijs dimiſſis, qui ipſorum vxoribus ſupplicaſſent. Ab hoc facto dicti ſcelerati, vt qui ſe piaculo obſtrinxiſſent, odioque ſunt habiti: & qui erant factionis Cyloniæ, reparatis viribus continenter aduerſus Megaclis ſectam ſeditionem mouebant. Quæ cum eo tempore iam inualuiſſet, populumque in duas partes diſtraxiſſet: Solon, qui iam autoritatem ſibi apud ciues peperiſſet, in medium cum optimatibus Athenienſium progreſſus, orando docendoq; eo rem deduxit, vt qui ſcelerati appellabantur, rem iudicio

Cylonium piaculum.

trecen-

trecentorum,qui erant ex optimatibus delecti,ciuium permitterent: damnatiq; sunt accusante Myrone Phlyensi, & qui adhuc erant in viuis, solum vertere iussi: defunctorum cadauera effossa, & extra limites ciuitatis proiecta. Inter hos tumultus etiam à Megarensibus imperiti Athenienses, amiserunt Nisæam ac Salaminem:metuque propter ostenta &superstitionem obiecto vrbs terrebatur,renunciaruntque vates, piacula lustrationis egentia sacrificijs indicari, His de causis accitus venit Athenas Epimenides Phæstius,

Epimenides Athenas vocatus.

quem in numero sapientum septimum ponunt nonnulli eorum,qui Periandrum excludunt: iudicabatur autem dijs charus homo,& rerum diuinarum peritus,eaque sapientia, quæ afflatum numinis requirit, & initiationibus consistit, præditus. itaque eius temporis homines filium eum nymphæ Baltes,& nouum Curetem vocabant.Is contracta cum 13
Solone amicitia, multis in rebus eum adiuuit, viamque ei ad leges ferendas struxit.Contraxit enim splendorem cæremoniarum,luctumque additis funeri sacrificijs mittigauit, duro ac barbaro more, quo ante pleræque vtebantur mulieres,sublato:&(quod fuit potissimum)placationib,deûm, expiationibus,dedicationibusque rerum sacrarum vrbem ita lustrauit, vt eam iustitiæ obtemperatiorem,facilioremque ad concordiam reddiderit. Fertur, cum Munychiam inspexisset,diuque contemplatus fuisset,dixisse astantibus: Quam cæci sunt homines in præuidendis rebus futuris? si Athenienses scirent,quanta hic locus mala est vrbi daturus, dentibus profecto suis eum eroderet.Simile quiddam Thaletem coniectura præcepisse memorant, qui sui defuncti corpus iusserit poni in abiecto quodam & contempto loco agri Milesij,addito, Ibi quondam forum Milesiorum fore. Epimenides cum ita in summam admirationem sui homines adduxisset, magnam pecuniam offerentibus,honoresque Atheniensibus, nihil præter ramum sacræ oleæ poposcit, eoque accepto abijt. At vero Athenienses, sedato tumultu Cylonio ,pulsisq; in exilium sceleratis, rursus in antiquam seditionẽ de republica prolapsi sunt, diuulsa in tot 14
partes vrbe, quot erant agri diuisa genera.Diacrij enim popularem statum,paucorum principatum Pedæi enixe efflagitabant, Parali medium quendam & commixtum reipublicæ statum cupiebant, reliquisq; obstantes,neutros præ-

Factiones Athenis.

ualere ſinebant. ſed eo iam tum inter pauperes ac diuites inæqualitas excreuerat, vt in ſummo vrbs eſſet periculo: neque aliter niſi tyrannide in ea conſtituta, videbatur finis turbarum futurus. Totus enim populus ære alieno diuitibus erat obſtrictus: & aut colebant agros, ſextantem fructuum illis pendentes, inde ſua lingua Hectemorij, ac thetes (quod eſt ſextam partem ſoluentes, & mercenarij) vocabantur: aut corpora debito opponentes, nexi erant eius cauſa creditoribus: abducebanturq; vt vel in patria ſeruirent eis, vel in alias terras diuenderentur, multi ſuos liberos vendere (nulla lege obſtante) aut ob inhumanitatem fœneratorũ ab vrbe profugere cogebantur. At maxima pars, ac robuſtiſſimus quiſque, facta coitione adhortabantur ſe mutuo ad capeſſendum negotium, ac duce aliquo ſibi præfecto, eos qui vltra legitimum tempus poſſeſſiones tenuiſſent, agris detrudendum, eoſque in commune diuidendum, omninoque rempub. immutandum. Eo rerum ſtatu prudentiſſimi Athenienſium, cernentes Solonem vnum ab vtroque vitio eſſe intactum, ac neque iniuriarum diuitibus neque miſeriarum pauperibus ſocium, orauere hominem, vt communis vtilitatis curam ſuſciperet, cõtrouerſiamque diſſolueret. Phanias quidem Leſbius narrat, vtriſque eum impoſuiſſe, quod ſaluti publicæ conſuleret, clanculum pauperibus agrorum diuiſionem, diuitibus confirmationem contractuũ pollicendo. At ipſe ait ſe ægre initio rempublicam attigiſſe, quod & horum cupiditatem, & illorum ſuperbiam metueret. Electus eſt princeps poſt Philombrotum, ſimulque & arbiter, & legum conditor, accipientibus eum vtriſque libenter plane, diuitibus tanquam locupletem, egenis vt mitem. Ferunt etiam dictum eius iam ante omnium in ore fuiſſe, Ab æqualitate nullum bellum oriri: ita quidem, vt & opulentis hoc & inopibus probatum fuerit, alteris æqualitatem virtute ac merito vniuſcuiuſuis, alteris menſura & numero eodem ſperantibus æſtimatum iri. Quare vtriſq; in magnam ſpem adductis, qui primas gerebant in populo, tyrannidem Soloni offerebant, inſtantes, ſuadenteſque, vt omnibus rebus in ſuam poteſtatem acceptis, negocium eo maiori animo aggrederetur: complures etiam eorum qui medio loco erant in ciuitate, videntes difficulter mutationem eam verbis & legibus poſſe effici, haud inuiti ad vnum iuſtiſſi-

Soloni magiſtratus defertur et tyrannes.

iuſtiſſimum ac prudentiſſimum ſummam rerum deferri videbant. Sunt qui hoc Soloni oraculum Pythiam ceciniſſe aſſerant:

In media reſidens age nauim dirige clauo,
Multi Cecropidum tua fidi cœpta iuuabunt.

Præſertim vero a familiarib. ſuis obiurgabatur, vt qui propter nomen à tyrannide abhorreret, quaſi vero non ſtatim eam in regnum virtus eius qui occœpiſſet, mutare poſſet: quod ante Euboenſibus eueniſſet, cum Tynnondæ, & recens Mitylenæis cum Pittaco tyrannidem obtuliſſent. Nihil horum ſuo à conſilio deduxit Solonem: ſed amicis fertur reſpondiſſe, Tyrannidem quidem locum eſſe pulcrum, exitum autem nullum habere. *Tyrannis.* Ad Phocum autem in carminibus ſuis ita ſcripſit:

Quodq; patriæ peperci ego meæ, tyrannidem
Reſpuens, inhumanamq; vitam, nec volui meam
Quod contaminare laudem: non pudet, neq; pœnitet,
Nam præſtabo ſic, opinor, omnibus mortalibus.

Vnde ſatis liquet, etiam ante legum lationem magnum fuiſſe eius nomen. Quæ vero de ipſo tyrannidem detrectante multi deridentes dixerint, ita ipſe perſcripſit, introducens multitudinem peruerſam hæc de ipſo loquentem:

Non quidem eſt Solon cordatus, aut vir conſilio valens:
Nam bona largiente noluit tanta accipere is Deo:
Tam bona cum incidiſſet præda, trahere retia noluit,
Impos mentis, & rationis expers, ſenſuumq; homo
Ipſe non recuſem adeptus amplas diuitias prius.
Vnicuiq; Athenis imperaſſem ſi prius diem,
Vtris inſtar excoriari, & exſcindi meum genus.

Neque vero quia tyrannidem à ſe reiecerat, ideo rem ipſam ſumma cum lenitate confecit, aut mollem ſe, ſubditiſq; obſequentem præbuit, aut accommodauit ſe in ſanciendis legibus voluntati eorum, qui eum principem elegiſſent: ſed nullum remedium, nullam mutationem ijs adhibens, quæ intacta relinquere optimum videbatur; (nimirum metuens ne ſi omnia confudiſſet, totumq; reipub. ſtatum conturbaſſet, poſt ad eum denuo conſtituendum, inq; optimam formam redigendum haud ſatis eſſet viriū habiturus) quibus in rebus ciues vel ſuadenti ſibi, vel cogenti obtemperaturos exiſtimabat, eas ita tractauit, vt (quod ipſe ait)

Cum

Cum iure vim, cum viq; ius coniungeret.

Nomina rebus inuisis molliora indita.

Itaque post interrogatus, optimasne leges Atheniensibus dedisset: de ijs quidem, inquit, rebus, de quibus optimas ipsi admiserunt. Iam quod recentiores Græci aiunt, Athenienses rerum ipsarum inuidiam vrbane inditis nominibus mollibus atq; mitiorib. obtegere, & diminuere, vt cum meretrices amicarum, tributa collatæ in vsum reip. pecuniæ, vrbium præsidia custodiæ, carcerē domicilij vocabula efferunt: id apparet primo arte à Solone esse excogitatum, qui nouis tabulis Seisachtiæ (hoc est onerum subleuationis seu excussionis) nomen imposuit. Hæc enim prima eius fuit in republica constitutio, quod lege lata æs alienum omne remisit debitoribus, vetuitque ne quis in posterum corporis obligatione id contraheret. Quanquam nonnulli, quorum in numero est Androtion, pauperes non nouis tabulis, sed fœnoris diminutione subleuatos, contentos fuisse: idque statutum eius, ac quod mensuram & precium numismatis simul mutauit, beneficium putasse, istaque appellatione insigniuisse aiunt. Minam enim cum ante esset septuaginta trium drachmarum, ad centenarium earum numerum extendit: vt cum numerus idem, precium tamē minus persolueretur. & hi magnum commodū sentirent, qui soluebant. & qui accipiebant, nihil damni inde haberent. Plerique putant Seisachtia omnes simul obligationes abolitas fuisse, huicque sententiæ magis astipulari carmina Solonis. Gloriatur enim in ijs se multos

Aes alienum discussum.

Mina aucta.

Prioris agri sustulisse limites,
Hinc inde fixos: nuncq; liberum solum
Id esse, quod seruiuerat dominis prius.

16 Et quod ciuium æris alieni causa nexorum, alios adduxerit ab exteris regionibus,

Qui vocibus non vterentur Atticis,
Hinc inde tam variis vagati casibus:

alios autem Athenis,

Indigna quos tenuerat ante seruitus,
Exemeritq; feceritq; liberos.

Hoc in negocio traditum est accidisse Soloni rem longe omnium aduersissimam. Cum enim statuisset ęs alienum discutere, sermonemque ei proposito aptum, commodumque initium circumspiceret, amicis suis, quibus & maxime fidebat &

bat & ſummopere vtebatur, Cononi, Cliniæ, & Hipponico indicauit, agros ſe intactos relicturum, nouas autem tabulas facturum. Huic rei anteuertendum illi rati, occuparunt magna pecuniæ vi à diuitibus mutuo ſumpta, multos agros coemere: poſt decreto publicato, cum ipſi fructus ex agris perciperent, creditoribus autem debitum non redderent, magnis criminibus calumniisq; Solonem obiecerunt, tanquam non ferendæ, ſed faciendæ iniuriæ particeps ipſe fuiſſet. Hanc tamen infamiam ipſe ſtatim diluit, quinq; talentis (tot enim ei debebantur) ſecundum legem a ſe primo omnium condonatis. quidam, in quibus eſt Polyzelus Rhodius, quindecim talenta in nominibus habuiſſe Solonem ſcribunt amici nihilominus eius ſemper Chreocopidæ, hoc eſt nouarum tabularũ autores cognominati ſunt. Interim Solon neutri factioni placebat: ſed & diuites ſublatis obligationibus offendebat, & pauperes, quod ab iis ſperatam agrariam legem non tuliſſet, neque eandem quam Lycurgus vitæ æqualitatem iuſtituiſſet. Sed hic quidem vndecimus ab Hercule cum eſſet, multiſque annis Lacedæmone regnaſſet, magnam autoritatem, amicos multos, ac potentiam, quæ iis quæ præclare de republica ſtatuiſſet exequendis ſuppeditaret, habuit: isq; vi magis quam perſuadendo vſus, ita vt oculum quoq; amiſerit in contentione, id cõfecit, quod ad ſalutem & concordiam ciuium faciebat maxime, vt nemo inter eos diues eſſet, nemo pauper. At Solon id quidem conſecutus non eſt, de populo vnus, ac medii ſtatus homo: nihil tamen ea quam obtinebat potentia inferius egit, cum quidem ei nulla præter conſilium & fidem apud ciues præſidia fuerint. Quod incurrerit in plerorumque offenſiones, diuerſa expectantium, ipſe de eis ait:

Lycurgi & Solonis circumſtantia.

Gaudium putabant ante me ſuum: infenſi mihi
Nunc vt hoſtem obliquis intuentur oculis me ſuum.

itemq; affirmat:

Quod ſi quis hanc nactus foret potentiam
Alius virum. non antea is populi graues
Turbas frementis inhibuiſſet, lacteam
Tumultuanti quam auferens pinguedinem.
Compeſcuiſſet grauibus afflictos malis.

Mox tamẽ ipſi ſuam vtilitatem ſentientes, omiſſis reprehenſionibus publice ſacrificârunt, quod ſacrificium Sei-

ſachtiam

Soloni mera potestas delata.

sachtiam dixerunt: Solonem autem reipublicæ correcto-rem, legumq; latorem declarauerunt: non alia eius permittentes potestati, alia eximentes: sed libere magistratus, conciones, iudicia, consilia, horum singulorum dignitatem, precium, numerum, tempus, vt eius arbitrio omnia vel abrogarentur vel seruarentur, concesserunt. Primum igitur omnes Draconis leges, præter eam, quæ erat de cædibus, abrogauit, propter duriciem & magnitudinem suppliciorum. Nam omnibus fere delictis capitalis pœna erat constituta: ita vt morte etiam multarentur qui ocij damnati essent: & olus aut poma furati, non alio quam sacrilegi & homicidæ supplicio afficerentur. Itaque illud Dematis postea laudem inuenit. Draconem non atramento, sed sanguine leges suas scripsisse dicentis. Ipse autem Draco interrogatus cur plerisq; peccatis mortem pœnam constituisset, fertur respondisse eo id à se factum, quod parua delicta mortem mereri censeret, magnis autem quod maius irrogaret, nullum haberet. Secũdo loco cum statuisset Solon magistratus omnes diuitibus, penes quos tum erant, relinquere, reliquam vero partem reipublicę etiam pauperibus (exclusi enim erant) communem facere, censum ciuium instituit. Qui aridorum simul liquidorumq; medimnos quingentos in reditibus habebant, eos primos inter ciues statuit, vocauitq; Quingentimedimnos. Secundo loco eos, qui equum alere possent, aut perciperent medimnos fructuum trecentos: hos equestris census homines appellauit. Tertio censui Bigatorum nomen fecit, quod binis census esset trecentorum medimnorum: reliqui omnes thetes, hoc est, mercenarij nuncupabantur: his nullum magistratum gerere concessit, sed tantum ad conciones & iudicia admissi, in partem reipublicæ veniebant. Quod etsi initio nullius momenti videbatur, tamen permagnum esse posterius apparuit, quod pleræque controuersiæ ad iudices deferebantur. nam & quarum causarum iudicia magistratibus tribuit, earum concedebatur ijs, qui vellent, à magistratibus ad iudices prouocatio. Traditur etiam eo vim iudiciorum auxisse, quod leges nonnihil obscuras, & in quibus multa in diuersas partes exponi possent, conscripserit: quippe cum legibus dissoluere litem nequirent, vsu veniebat vt semper iudicum operam requirerent, ad eosque controuersias suas deferrent, qui legum

Draconis leges.

Census ciuiũ institutus.

domini

domini quodammodo erant. Ipse hanc æquationem his versibus indicat:

Quas sat erat vires populo, non protinus aucto,
Sed neq; sublato prorsus honore, dedi.
Diuitibus quanquam potior concessa potestas,
His tamen indignum nil, neq; turpe licet.
Sic corpus valida muniuimus aspide vtrunq;,
Ne vinci alterutrum, vincere neue queat.

Quo magis autem plebeiorum infirmitati opitularetur, iniuriam alicui illatam vnicuique, qui voluisset persequendi potestatem fecit: itaq; si cui plaga imposita, aut damnum datum, aut vis facta esset, licebat ei, qui poterat & volebat, eum, qui iniuriam intulisset, in ius trahere. Qua re ciues suos egregie adsuefecit, vt singuli cum singulis, tanquam vnius corporis partes, dolorem participarent. Memoraturq; dictum eius, quod huic legi consonat, interrogatus enim quænam vrbs optime habitaretur, Ea, inquit, in qua eos qui iniuriam alicui fecerunt, non minus hi qui læsi non sunt, vlciscuntur, quam ij quibus vis est illata. Deinde cum ex annuis magistratib. senatum instituisset (qui Areopagitæ, quod in vico Martis conuenirent, dicebantur) quo in concilio ipse etiam, vt qui magistratum gereret, fuit: sentiens plebem nihilominus fremere, æris alieni abolitione inflatam, alterum senatorum concilium ordinauit, delectis ex singulis (erant autem quatuor) tribubus, viris centum: qui senatores, antequam populus suffragia de re quapiam iniret, authores fierent: neque in concione de re vlla referri liceret, nisi autores ipsi facti fuissent. Areopagitarum vero senatum inspectorem omnium custodemq; legum voluit esse: existimans Rempublicam duobus senatibus, quasi duabus in anchoris stantem, minus fluctuaturam, foreque populum eo quietiorem. Atque huius quidem de Areopagitis sententiæ sunt plerique, nimirum Solonis esse id opus: quibus maximo testimonio esse videtur, quod in legibus suis Draco Areopagitarum ne verbo quidem vsquam meminit, sed de cæde semper ad Ephetas loquitur. Atque legis octauæ è decimotertio Solonis axe, hæc sunt verba: Omnes qui ante Solonis 17
magistratum ignominia fuêre notati, liberi ignominia sunto: exceptis ijs, qui apud Areopagitas, aut Ephetas, aut in Prytaneo a regibus clandestinæ cædis, vel homicidij, vel affecta-

Ciuium mutuus consensus.

Areopagitæ.

Quadringentorum senatus.

Areopagitas an Solon primus instituerit.

affectatæ tyrannidis damnati fuêre, cum hæc lex lata est. Quibus verbis ostenditur, ante quam Solon Rempublicam gereret, legesq; ferret, iam tum Areopagitarum fuisse senatum. Qui enim fuissent ante Solonem in Martio vico damnati, si ei senatui Solon demum iudicandi facultatem dedisset? Nisi fortassis dicendum sit, legem eam obscure, aut aliquibus vocabulis omissis scriptam fuisse: vt intelligatur eos, qui damnati eorum criminum fuissent, de quibus hoc tempore, qno lex ea lata est, Areopagitarum erat vel Ephetarum vel Prytanium cognitio, infames manere iuberi, cæteris ignominia liberatis. Sed hæc Lectori consideranda relinquimus. Reliquarum Solonis legum, hæc peculiare aliquid habet, & communi opinioni contrarium, quæ infamia eum notat, qui in seditione neutri se parti adiunxerit. Probabile tamen est, voluisse eum innuere, non debere ciuem non affici communis Reipublicæ casibus, cum suas res in tuto collocauerit: neque eo sibi gratulari, quod non vna cum patria male habeat: sed statim his, quorum causa sit melior ac iustior, accedere, vnaque cum his periculum iuuandæ Reipublicæ gratia subire potius, quam extra discrimen expectare, quo victoria sit inclinatura. Absurda etiam & ridicula in speciem est lex, qua orbæ & dotatæ mulieri permittitur, si maritus eius, qui ei secundum legem obtigit, coire non posset, rem cum eius propinquis habere. At hanc quoque recte latam alij asserunt, contra eos nimirum, qui ad rem venereã inepti, tamen pecuniæ causa dotatas ducunt mulieres, & naturam lege opprimere nituntur: qui cum videant eas, cum quibus ipse velint coire, aut omittent id matrimonium, aut in eo cum decore permanebunt, auaritiæ cupiditatisque pœnas dantes. Bene autem præceptum est, vt non cum quouis ea, sed cum mariti propinquo, quem ipsa delegerit, concumbat: vt liberi ita nati cõsanguinei tamen sint. Huc pertinet id quoq;, quod sponsam cum sponso includentes, malum cydonium eos vnà comedere iubent: quodque maritus ter minimum singulis mensibus cum dotata vxore congredi iubetur: nam eo modo, etsi liberi nulli nascantur, tamen is honor mulieri pudicæ exhibitus atque comitas, vtrosque multis, quæ in couiugio incidere solent, molestijs liberat, neque abalienari eorum prorsus à se inuicem propter dissidium animos patitur. Reliquarum autem nuptia-

Lex in neutri parti se adiungentes.

Lex de dotatis mulieribus.

Leges aliæ nuptiales.

nuptiarum dotem Solon sustulit, neque nuptam ad sponsum quicquam præter tres vestes, & supellectilem non magni precij adferre voluit, non enim mercedis causa contrahi, venalesque esse nuptias debere: sed prolis suscipiendæ, gratiæque & amoris causa coniungi virum cum muliere. Sane Dionysius matri petenti, vt se alicui ciuium vxorem daret, respondit, Leges quidem ciuitatis per tyrannidem se euertisse, sed non posse item naturæ legẽ ipsa in matrimonium collocanda violare. In ciuitatibus vero nequaquam toleranda est ea confusio, vt connubia huiusmodi iungantur ætate à nuptijs aliena, & in quibus neque gratia, neque actio, neque finis coniugij sit futurus. Itaque magistratum aliquis gerens, aut legislator, seni puellam ducenti recte ita dixerit, vt alicubi Philoctetа compellatur: *Dionysij dictum.*

—— *Ecquid coniugium appetis miser?*

Et iuuenem in vxoris vetulæ domo pinguem factum (vt ferunt perdicibus à coitu accidere) inueniens, transferet ad virginem viri indigẽtem. Porro autem Solonis ea etiam lex laudatur, qua vetuit mortuis maledicere. pietatis est enim vita defunctos sacros existimare: iustumque abstinere ab ijs qui non sint: ciuile etiam est, perpetuitatem odijs adimere. Prohibuit etiam viuis obtrectare in templis, judiciis, & curia, & cum spectacula ederentur: qui contra fecisset, tres ei, cui conuicium dixisset, drachmas, duas ærario soluere cogebatur. praue enim educatorum & incontinentium hominũ est nusquam posse iræ moderari: vbiq; autem eam reprimere pauci possunt, quidam omnino nequeunt. At qui legem sancit, id quod fieri potest respicere debet, siquidem paucos vtiliter non multos absque emolumento punire velit. Etiam lex de testamentis lata, laudi ei fuit. ante enim testari licebat nemini, sed necesse erat pecuniam & domum in familia defuncti permanere. At Solon permittens, vt is qui liberis careret, sua cui vellet legaret, amicitiam consanguinitate, gratiamque necessitate potiorẽ habuit, bonorumque integram possessionem dominis tribuit. Non tamen absq; omni conditione legandi plenam licentiam admisit: sed eius modo ratum esse testamentum voluit, qui non morbo, veneficio, vinculis, aliave necessitate coactus, aut vxoris suasionibus inductus, id condidisset, recte admodum & conuenienter iudicans, nihil interesse discriminis, persua- 19

Lex de mortuis non vituperandis.

De conuicio.

Lex. Testamenta.

deaturne alicui ſecus quã expediat, an vero is cogatur: eodemque numero habens fraudem voluptatemque cum neceſſitate & morbo: quod in peruertenda hominis ratione tantundem vtraq; valerent. Legem etiam de exitu mulierũ è domo, de luctibus, deq; feſtis diebus poſuit, qua id, quod contra ordinem & pudicitiam erat, amputabat. Exire autẽ eas iubebat, non plura tribus veſtimenta ſecum ferentes, nec cibum potumq; pluris quam obolo conſtantem neque calathum cubito maiorem, neq; noctu ire niſi curru, prælucẽte lucerna. In funeribus corpus laniare, lamentationemque meditatam edere, alienóq; in funere alium eiulare prohibuit: bouem immolare, plura tribus veſtimẽta cum mortuo terræ condere, ire ad aliorum ſepulcra, niſi cum funus duceretur, prohibuit. quorum de pleriſque etiam noſtræ leges cauerunt; additumque eſt in noſtris, vt qui hac in re deliquiſſent, ijs à mulierum cenſorib. multa irrogaretur. quippe quod effœminati eſſent, qui hæc in ſe crimina admitterent. Præterea cum videret vrbem hominum vndiq; propoſita licentia in Atticam confluentium multitudine repleri, pleroſque autem agros magna ex parte inutiles, tũ qui mare exercebant nihil ſolere importare ad eos quibus nihil erat quod redderent: ciues ad artes diſcendas vt conuerteret, legem tulit, quæ filium neceſſitate alendi patris, qui eum nullam artem docuiſſet, ſoluebat. Lycurgo quidem vrbem habenti peregrinæ turbæ puram, tantumque agri poſſidenti, quantum, vt eſt apud Euripidem, eſſet

Lex de exitu mulierum.
De luctu.
De diſcendis artibus.

Multis ſatis, duploq; abunde pluribus.

ac (quod maximum fuit) magnam heilotum multitudinem Spartæ circumfuſam, quam optimum erat non ociari, ſed continentibus laboribus confici atque deprimi: facile erat ciues ab omnibus laborioſis & illiberalibus occupationibus exemptos in armis continere, ad eamque ſolam artem diſcendam & exercendam traducere. At Solon, qui non tam res legibus, quam leges rebus accommodaret, cũ animaduerteret ſolum Aticum eius eſſe naturæ, vt vix agricolis victum ſufficeret, nedum ignauam ocioſamque turbam alere poſſet, artibus dignitatem addidit: mandauitque Areopagitis, vt inſpicerent qua quiuis ratione victum ſuum exſarciret, ociantesque punirent. Hæc autem eius lex fuit adhuc ſeuerior, qua eos etiam, qui è ſcortis eſſent nati, neceſſitate alendi

Lex de natis matre inhoneſta.

alendi patris soluit, vt Heraclides Ponticus narrat. Qui enim in ducenda vxore honestatis nullam habet rationem, satis ostendit, nõ liberûm, sed libidinis causa id se facere: itaq; & mercedem suam habet, & ius in natos nullum sibi reliquum fecit, quibus vt natum esse sit opprobrio effecit. Sed leges Solonis de mulierib. omnium absurdissimæ videntur. Ius enim adulterum occidendi deprehendenti concessit. quod si quis liberam mulierem raperet & vim ei inferret, multam ei centum denariûm constituit: sin prostituisset (exceptis ijs, quæ palam venduntur, hoc est meretricibus, quæ precium danti obsequuntur) viginti. Filias vendere, sororesque prohibuit, nisi quæ virginitatem prodidissent. Enimuero rationi consentaneum non est, idem facinus modo acri & extremo supplicio plectere, modo leuiter, & quasi per iocum quacunque multa proposita. Nisi fortassis rara tum Athenis pecunia, multa difficultas nummi parandi magnam effecerit. nam & sacrificia oue æstimabãtur, & pro medimno denarius: & qui Isthmia vicisset, ei cẽtum denarios dari iussit Solon, qui Olympia, quingentos: qui lupum attulisset, quinque: qui catulum lupi, vnum. quorũ hoc ouis, illud bouis precium esse Demetrius Phalereus asserit. Quæ autẽ in decimo sexto Axe sacrificiorum precia ponit Solon, probabile est multis modis maiora cæteris fuisse: quanquam ad nostri temporis comparata, sint tenuia. Cæterum antiquitus Athenienses lupis bellum factitabant, quod eorum ager pascuis quam cultui esset aptior. Porro tribus sunt qui dicant, nõ abs Iouis filijs, sed à generibus vitæ, in quæ principio distincti erant, nomina habere, scilicet bellatores ab armis Hoplitas, operarios ab operis Ergades, reliquas duas alteram ab agricultura Teleontes, alteram à pecoribus pascendis Ægicores dictos. Ac quoniam regio ista neque fluuijs, neque paludibus, neq; fontium vberibus scaturiginibus ita est prædita, vt aqua satis suppeditet, ideoque plerique puteis manu factis vtebantur: legem perscripsit, vt vbi publicus esset puteus, eo aquatum intra spacium equestris cursus (is habetur passuum quingentorum, hoc est, stadiorum quatuor) venire liceret: qui vero longius abessent, propriam sibi aquam quærerent. quod si acto ad decem vlnarum altitudinem puteo aquam non inuenissent, tum à vicino aquam peterent, quotidie vrnam sex choarum capacem

Leges de adulteriis & scortationibus.

Precia rerum Athenis.

Quatuor tribus Athenis.

Aquatio.

bis implentes. nam penuriæ ſuccurrendum, nō ignauiæ feneſtram aperiendam putabat. Plantationis quoque mēſuras peritiſſime definiuit: vt qui aliud quam oleam aut ficum plantarent in agro, quinque pedum ſpacio à vicino id remouerent: qui autem oleam, vel ficum nouem. nam hæ ſtirpes latius ſuas radices extendunt, neque innoxia omnibus alijs plantis eſt earum vicinitas, quod & alimentum ijs ſubtrahant, & humorem illis infeſtum exhalent. Scrobes & foſſas ita iuſſit demitti, vt quāta eſſet earum altitudo, tantum ab alieno diſtarent: qui alueos apium conderet, is ab eoque ante inſtituiſſet idem, pedes trecentos diſcederet. è fructibus autem nihil prȩter oleum vēdi peregrinis permiſit: cætera exportari vetuit, iuſſitque principem Reipublicæ in caput eius, qui alio fruges auexiſſet, execrari, aut ærario pendere centum denarios. Hęc lex primo Axe continetur: ne

Scrobes.

Apiaria, Venditio frugum.

21 iam fidem omnino abrogandam quiſpiam putet illis, qui dicunt ficuum quoq; antiquitus auectionem prohibitam, indeque ſycophantas primum nominatos, qui ficuum exportatores indicarent. nām ſyca ficus, & phænein indicare eſt Græcis. Legem etiam de damno quod quadrupes dediſſet, poſuit: in qua iubet canem, qui momorderit, dedi alligata ei numella quatuor cubitorum: quod eius inuentum ſecuritatis cauſa gratioſum eſt. Dubitationem affert lex etiam de ijs, qui in populum recipiendi eſſent, poſita: neminem enim ciuem fieri patitur, niſi qui perpetuo exilio damnati à ſua patria abeſſent, aut cū tota familia artificij cauſa Athenas commigraſſent. Id autem feciſſe traditur, non tam vt alios à ſua ciuitate arceret, quam vt alliceret, cum ſcirent conſtāter ſe ciuitatis eius participes futuros, ſimulque ratus fidos fore illos, quod neceſſitate coacti hos quoque conſilio adducti patrias ſuas amiſiſſent. Peculiaris quoque eius lex fuit, de conuictu in publico, quam inde paraſiteſin ipſe appellauit: vni ſæpius conuiuium exhibere nō concedens: cum vero, qui recuſaret, cum ſors eum poſceret, plectens. quod illum plus æquo ſibi vindicare, hunc contemnere publicum munus exiſtimaret. Legibus ſuis omnibus auctoritatem in centum eſſe annos voluit: ſuntque inſcriptæ ligneis axibus, qui quadrangulis lignis inſerti conuertuntur, eorumque etiamnum reliquiæ quædam in Prytaneo adſeruantur. Ariſtoteles Cyrbes cognominatos autor

Lex de aſſumendis in ciuitatem.

De conuictu publico.

Cyrbes & Axonei.

autor eſt: & Cratinus Comicus in Draconem & Solonem dixit:

Torrent eorum cyrbibus nunc hordeum.

Iuratum in leges Solonis.

Menſis correctio.

Nonnulli ſeorſim cyrbes vocatas dicunt, quibus continebantur ſtatuta ſacrorum & victimarum. Vniuerſus ſenatus ſimul iurauit, ſe leges Solonis ratas habiturum: ſeorſim autem vnuſquilibet Theſmothetarum in foro apud lapidem proteſtatus, ſe, ſi quid contra leges has admiſiſſet, auream ſtatuam æqualem ſibi Delphis dedicaturum. Porro autem Solon conſpicatus menſis rationem male cōſtare, motumque Lunæ, neque cum oriente, neque cum occidente Sole concurrere, vtque ſępe eadem die Luna Solem & aſſequeretur, & præuerteret: eam ipſam diem enen kę nean vocauit, (quaſi veterem & nouam lunam diceret) partem eius, quæ eſſet prior coitu Solis & Lunæ, menſi iam deſinenti, reliquā ineunti attribuens. Primus enim intellexiſſe videtur Homeri hunc verſum,

Iam ceſſante alio menſe, atque alio incipiente. 22

Solonis peregrinatio.

Sequentem diem, Nouilunium appellauit. poſt vigeſimum diem numero dierum nihil iam addidit, ſed ſubinde detrahendo, quemadmodum & de lumine lunæ videbat diminutionem ſenſim fieri, vſq; ad trigeſimū diem numerauit. Cęterum legibus ita fixis, quotidie nonnulli ad Solonem ventitabant, laudantes, aut reprehendentes, aut aliquid forte repertum, vt adderet legibus conſulentes: plurimi vero erant, qui percontarentur eum, legesq; examinarent, ſingulaque ſibi exponi, & in quam ſententiam ita ſtatutum eſſet, oſtendi peterent. Quæ cum cerneret, ſe neq; ſine dedecore omittere, neq; agere ſine inuidia poſſe, omninoq; has difficultates declinare, offenſasq; ciuium & calumnias effugere cupiens, (nam vt ipſe inquit,

Vrbibus in magnis qui tanta negocia tractat
Non facile eſt cunctis poſſe placere virum.)

inſtituto ſuo negociationem prætexens, ex Attica naui auectus eſt, impetrato in peregrinationem ab Athenienſibus decennio. Sperabat enim hoc temporis ſpacio ciues legibus adſueturos. Primum igitur in Ægyptum venit, ibique commoratus eſt, vt ipſe teſtatur:

Oſtia apud Nili, prope litora clara Canopo.

Aliquandiu aūt ibi apud Pſenophim Heliopolitam, & Son- 23

chin Saitam, doctissimos inter sacerdotes viros. Philosophiæ operam nauauit: ex ijsq; audiuit Atlanticũ sermonẽ, vt Plato scribit, eumq; aggressus est carmine Græcis interpretari. Inde in Cyprum aduectus, à Philocypro vno ex insulæ eius regibus amantissime est habitus. Vrbem is possidebat haud magnam, à Demophonte Thesei filio conditã ad Clarium fluuium sitam in loco munito quidem, alioquin tamen difficili & incommodo cui subiecta erat pulcra planicies. In hãc vt vrbem transferret, amœnioremq; & maiorem efficeret, regi autor fuit Solon: præsensque ipse eum in condẽda vrbe, adornandaq;, vt simul & amœna fieret, & tuta, adiuuit: quo factum est, vt multi habitatores Philocypro accederent, eumq; alij reges imitarentur. Quamobrem vt honorem Soloni haberet, vrbem Solos appellauit, cum ante Aepeia esset dicta. Ipse etiam Solon huius vrbis conditæ mentionem facit in elegijs ad Philocyprum ita scribens:

In Solios regnum multos, vrbemq; per annos
Sit tibi, & ingentem sceptra beata tuam.
At me euincta caput violis Paphia alma, celebri
A Cypro, & nauium deuehat incolumem.
Detq; mihi ad patrios claros remeare penates:
Autori hæc vrbis det sua dona Venus:

Solonis cum Crœso congressus.

Congressum eius cum Crœso nonnulli supputatione temporum commentitium ostendere nituntur. Atqui ego tam illustrem narrationem, totq; testibus cõfirmatam, &(quod plus virium habeat) moribus Solonis congruentẽ, magnanimitateq; & sapientia eius dignam, nequaquam puto propter annalium quasdam ratiocinationes proijciendam: quas cum infiniti hactenus sint emendare conati, tamẽ cõtrouersias earum nunquam potuerunt explicare. Proinde res ita tradita est: Solon precibus Crœsi adductus, Sardes venit: Ibi fere idem vsu ei venit, quod homini in terra semper versato, cum primum ad mare iter facit. vt enim is quoties fluuium aliquem conspicit, eum mare esse putat: ita Solon, cum per regiam transiens, multos aulicos videret sumptuose exornatos, splendide stipatos comitum & satellitũ caterua, vnumquemq; eorum Crœsum esse putauit: donec tandem ad ipsum regem adductus est circa quem omne id conspiciebat, quod in lapidibus pretiosis, in venustis vestium tincturis, in auro. omniq; ornatu vel splendidum, vel

C
A

subtili

ſubtili artificio confectum, vel admirabile exiſtimari poſſet: nimirum vt ſpectaculum rex ſeſe quam maxima dignitate & varietate inſigne præberet. Quarum rerum adſpectu poſtquam nihil commotus Solon adſtitit, neque eorum quæ Crœſus expectabat quicquam dixit, ſed ſatis aperte oſtendit ſani iudicij hominibus, contemni à ſe huiuſmodi ineptias, viliumque rerum admirationem: commonſtrari ei theſauros iuſſit Crœſus, reliquumque apparatum ac luxum, nequaquam id poſtulanti: vt qui ſatis in ipſo Crœſo mores ingeniumque eius contemplari ſciret. Vt his omnib. inſpectis rediit Solon, quæſiuit ex eo Crœſus, Ecquid vllum 24
vnquam ſe beatiorum vidiſſet hominem. reſpondit Solon Viſum à ſe Tellum ſuum ciuem: narrauitque eum, cum vir, bonus fuiſſet, liberoſque egregios poſt ſe reliquiſſet, & rem familiarem ſufficientem, re præclare geſta pro patria occubuiſſe. Ibi vero cœpit eum Crœſus hominem parum compotem mentis, & ruſticum putare. qui non argenti aurique multitudine felicitatem ponderaret, ſed plebeij ac priuati hominis vitam mortemque tantis opibus regnoque anteponeret: nihilominus tamen percontatus eſt, ſi quem alium præter Tellum vidiſſet hominem Crœſo feliciorem Tum Cleobin & Bitonem Solon nominauit, viros in matrem ac ſeſe mutuo eximia pietate. qui bobus moram facientibus, ipſi iugum currus ſubiuiſſent, matremque eo ad fanum Iunonis adduxiſſent, lætantem, & à ciuibus beatam prædicatam: deinde ſumpto cibo potuq; nunquam ab illo die ſurrexiſſent, ſed tantam gloriam morte doloris mœroriſque ſecura clauſiſſent. Nos vero, inquit iam in iram prolapſus Crœſus, in numero beatorum hominum non habes? Ad quæ Solon, cum neque adulari vellet, neque vlterius irritare: Cum de cæteris rebus, inquit, Deus Græcis, ô rex Lydorum, mediocriter ſentire dedit, tum ſapientiæ nos cuiuſdam fiducia impertijt, quæ mediocritatē reſpiciens, popularibus magis hominibus, quam regio ſplendori ſit cōmoda. Ea cum videat hominum vitam nunquam non varijs caſibus eſſe obnoxiam, non patitur quenquam præſentiam bonorum cogitatione efferi, neque admirari hominis alicuius fœlicitatem, quam immutare tempus poſſit: vnicuique enim variæ res futuræ, de quibus certi nihil conſtet, ingruunt. Cui vero res ſecundas ad finem vſque Deus pro-

Fœlicitas quæ.

rogauit, hunc fœlicem eſſe ſtatuimus: at viuenti adhuc, & in diſcrimine verſanti fœlicitas quæ tribuitur, non magis certa atque rata eſt, quam ſi victoriam coronamque alicui adhuc decertanti adſcribamus. His dictis Solon abiit, non emendato, ſed dolore affecto Crœſo. Erat tum Sardibus Æſopus fabularum conditor, accerſitus à Crœſo. Is habitus in honore, ægre ferebat, Solonem nullam regis eſſe expertum humanitatem, adhortanſq; hominem: ô Solon, ait, cum regibus aut quam minime, aut quam ſuauiſſime colloquendum eſt. Nequaquam vero, inquit Solon, ſed vel minime, vel rectiſſime. Crœſus autem, qui eo tempore Solonem contemptui habuiſſet, poſtquam cum Cyro pugna congreſſus, inferior fuit, viuuſque in hoſtium venit poteſtatem, ignique eſt addictus: rogo exſtructo impoſitus: iniectis vinculis, vniuerſis Perſis ſpectantibus, Cyro præſente, ter quanta potuit maxima vocis contentione exclamauit, ô Solon, Id miratus Cyrus, miſit qui interrogarent, quis nam homo vel Deus ille Solon eſſet, quem vnum rebus plane deſperatis inuocauiſſet. Crœſus nihil diſſimulans, reſpondit, fuiſſe vnũ è ſapientũ numero apud Græcos Solonem, eumq; ſe acciuiſſe, nõ audiendi diſcẽdiue eorũ quæ ex vſu fuiſſent, ſed oſtẽtandę ſuę fœlicitatis ſtudio, eumq; eius teſtẽ dimittendi cauſa: in qua ſane fœlicitate amittenda plus fuerit mali, quam in potiendo boni. vt quæ præſens opinionem tantum ac nomen boni attulerit, eius vero amiſſio in ſummas miſerias, calamitateſq; extremas reipſa reciderit. Itaque eum virum, qui ex præſenti tum conditione futura conieciſſet, mandaſſe ſibi vti ad finem vitæ reſpiceret, neq; incertis inductus opinionib. ſuperbius ſe efferret. Quæ verba cum eſſent Cyro renunciata, vt erat vir Crœſo ſapientior, veritatemque orationis in exemplo efficacẽ intuebatur: non tantũ ignouit Crœſo, ſed & quandiu vixit. honorifice habuit ſecum: iudicatumque eſt ita de Solone, vno eum dicto è duobus regibus alterum ſeruaſſe, alterũ erudiuiſſe. Interim per abſentiam Solonis tota ciuitas in factiones diſceſſerat. Pediæorum dux erat Lycurgus, Paralorum Megacles Alcmęonis F. Diacriorum Piſiſtratus, quibus ſe coniunxerat turba mercenariorum, maxime diuitibus infenſa: & quamuis adhuc vterentur legibus, omnes tamen ſtudium rerum nouandarum inceſſerat, cupiditaſque ſtatus reipublicæ mutan-

mutandi: quod in ea immutatione non æquas modo, sed & potiores partes se habituros, omninoque aduersariis superiores futuros existimabant. Ea rerum forma Solon Athenas reuersus, reuerenter quidem & in honore ab omnibus habitus est, ad loquendum tamen & agendum publice, sicut antea, minus promptum efficacemque eum senectus reddiderat: tantum seorsim cum principibus factionū congressus, componere dissidia studebat: idque eo magis, quod Pisistratus animum ipsi aduertere videbatur. Erat is vir in colloquio blandus, iuuandorum pauperum studiosus, circa inimicitias moderatus: preterea vero imitatione eorum, quæ natura ipsi non aderant, effecerat, vt probitatis ac modestiæ opinione eos etiam, qui reuera tales erant, vinceret, putareturque æqualitatis amans, & iniquissime præsentis rerum status mutationem, nouasq; res laturus: hocque modo vulgus hominum decipiebat. At Solon ingenium hominis statim deprehendit, primusque omnium insidias eius conspexit. neque odio eum prosecutus tamen est, sed emollire, ac ad sanam mentem reuocare intendit: dixitque cum ipsi, tum aliis, non esse eo quenquā magis aptum natura ad virtutem, neque meliorem ciuem, si modo studium principatus ex animo eius eximeretur, cupiditasque tyrannidis pelleretur. Eo tempore, cum Thespis iam Tragœdiam proferret, eaque res nouitate sua animos ciuium alliceret, nondum tamen ad certamina peruenisset: Solon homo audiendi discendique natura studiosus, quique senectutem suam ocio & ludicris rebus: adeoque compotationibus iam & musica transigeret, spectauit Thespin, ipsum, (qui mos antiquus fuit) personam agentem. Finito spectaculo compellauit eum, ac sciscitatus est, ecquid eum non puderet coram tanta multitudine tantopere mentiri. qui cum respondisset, nihil mali esse, cum hæc animi causa ita agerentur atque dicerentur: terram grauiter scipione percutiens Solon, Mox, inquit, fiet, vt cum hunc ludum laudemus & honore afficiamus, eum in contractibus inueniamus. Vbi Pisistratus impositis sibiipsi vulneribus bigis in forum prouectus animos ciuium irritauit, tanquam reipublicæ causa ita ab hostibus per insidias acceptus: multis indignantibus ac vociferantibus, proxime ad eum accedens Solon, & assistens, Non bene, inquit, ô fili Hippocratis,

Solon Athenas redit, seditionibus auctas.

Pisistrati ingenium.

Solonis iudicium de dramatibus.

Pisistrati techna à Solone deprehensa.

Homericum Vlyſſem agis: vt enim ille ad decipiendos hoſtes corpus ſuum male multauit, ita tu idem facis ad inducendos in fraudem ciues. Cæterum hoc facto Piſiſtratus id conſecutus eſt, vt multitudo ad eum defendendum eſſet parata: populoque in concionem congregato cum Ariſto rogatioṅe tuliſſet, vt Piſiſtrato cuſtodiæ corporis cauſa quinquaginta clauis armati ſtipatores darentur, ſurrexit Solon ac multis verbis id impugnauit, in eam ſententiam, quæ in carminibus ipſius ita perſcripta eſt:

Linguæ, & blandiloqui verbis vos creditis oris,
Quæ fiunt, nemo cum notet interea.

Et, *Veſtrum quiſq; vafræ ſequitur veſtigia vulpis:*
Vanus, & imprudens omnibus eſt animus.

Videns autem egenos ad gratificandum Piſiſtrato concitatos tumultuari, diuites vero aufugere metu conſternatos, diſceſſit: id tantum præfatus, alteris ſe ſapientiorem eſſe, alteris fortiorem, ſapientiorem ijs, qui quid ageretur non intelligerent: fortiorem ijs, qui cum ſentirent, tyrannidi ſe opponere non auderent. Cæterum populus cum legem iuſſiſſet, nihil vltra de numero clauigerorum inquiſiuit, ſed paſſus eſt, Piſiſtratum quotquot vellet alere & conducere, donec is arcem occupauit. Eo facto, conturbataque ciuitate, Megacles & reliqui Alcmęonidæ ex vrbe fugerunt. At Solon, etſi iam admodum ſenex, & auxiliariis deſtitutus, nihilominus in concioṅe progreſſus, verba ad ciues fecit, partim eorum imprudentiam & mollitiem increpans, partim irritans eos, & adhortans, ne adhuc libertatem ſuam proditam vellent. Dixitque tum id, quod in ore deinde hominum eſt habitum, Ante quidem facilius ipſis factu fuiſſe, vt tyrannidem naſcentem prohiberent: nunc præclarius eſſe ſplendidiuſque, conſtitutam iam & natam excindere. Sed cum metus cauſa nemo ei animum aduerteret, domum ſuam abijt, armaque ſua ante ædes in angiporto poſuit: Ego quidem, inquiens, patriæ, legibuſque, quantum in me fuit, opitulatus ſum. Atque exinde quieti ſe dedit, amiciſque vt fugeret hortantibus, non obtemperauit, ſed carmina condens, in Athenienſes inuectus eſt:

Iam mala ſi veſtra toleratis triſtia culpa,
Non accepta bonis illa referte Diis,

Præſi-

Præsidio vestros munistis nanque tyrannos:
Vestra hinc seruitium nunc graue colla premit.

Horum carminum causa cum multi cum monerent vt sibi caueret, ne à tyranno interficeretur, quærerentque qua re fretus ita confidenter nullum periculum horreret: Senectute inquit. At vero Pisistratus rerum potitus, ita demereri Solonem perexit, omnique honore & obseruantia colere, vt eum & consiliarium habuerit, & multarum suarum actionum laudatorem. Plerasq; enim Solonis leges retinuit, ipse ijs stans, amicosq; vt idem facerēt cogens: adeoque homicidij causa in ius apud Areopagitas vocatus, cum iam tyrannidem gereret, moderate tamen ad dicendam causam adfuit: actor autem non respondit ad nomen. Ipse etiam alias leges sanxit, quarum è numero est ea, qua ij qui in bello membrum aliquōd amisissent, publice ali iubentur. Heraclides hoc ante à Solone de Thesippo mutilato decretum, tum Pisistratum imitatum tradit. Legem quoque de otio (si Theophrastum audimus) non Solon, sed Pisistratus posuit: qua & agrum coli diligentius, & vrbem tranquilliorem fecit. Porro autem Solon cum aggressus esset opus de sermone Atlantico, quem à doctis apud Sain vrbem Ægypti audiuerat, idque conducturum Atheniensibus speraret, defecit: nō (vt Plato dixit) occupationibus, verum senectute impeditus, magnitudineque scriptionis deterritus, Abūdasse enim eum otio, hæ eius voces indicant:

Pisistrati leges.

28 *Atlanticus sermo.*

Discenti semper multa, senecta subit.
Et, *Nunc Veneris mihi grata, & læti munera Bacchi,*
Musarumq; viris dant ea lætitiam.

Plato Atlantici sermonis propositionem, tanquam boni agri solū cultoris egens, excepit, cognationis causa ad ipsum quodammodo pertinens, idque opus absoluere & exornare cum intendisset, initio vestibula, mœnia, atriaque magna posuit, qualia nulli vnquam nec disputationi nec fabulæ, nec poesi obtigerunt: sed cum sero incepisset, vitæ prius, quam libri pensum absoluit, quanto maius gaudiū propter hæc quæ perscripsit, tanto maiorem ob ea quæ imperfecta reliquit tristitiā nobis adferens. Nam vt Athenis inter multa præclara opera Iouis Olympij templū non absolutum: ita in Platonis philosophia Atlanticus sermo imperfectus est. Proinde Solon occupata à Pisistrato tyrannide, vixit adhuc

Platonis Atlanticus.

29 *Mors Solon.*

adhuc permultum temporis, vt quidem Heraclides Ponticus est autor. Nam Phanias Eressius non totum biennium affirmat eum vixisse: siquidem Pisistratum inuasisse tyrannidem in Comij magistratu, Solonem autem sub Hegestrato, qui Comio successit, vita defunctum. Cremati Solonis cineres sparsos fuisse apud Salaminem insulam tantum habet absurdi, vt omnino fidem non mereri, sed commentum iudicari possit: tamen id factum scripsere cum alij fide digni autores, tum Aristoteles etiam Philosophus.

IN SOLONEM, INTERpretis annotationes.

QVa ætate Solon vixerit, non est obscurũ: cum eum cum Crœso collocutum & noster, & Herodotus lib. I. *& alij ostendant: Crœsum autem à Cyro, qui regnum Persarum cõstituit, debellatũ, nemo fere nesciat. Id autem olympiade* LVIII. *euenisse, satis ex temporum rationibus constat. & meminit Solinus cap.* 7. *Polyhistoris. Eodem tempore Romæ Ser. Tullus regnabat, quod ex annalibus liquet. Itaque & Cicero, cui in his rebus plurimum tribui debet, viguisse Solonem Ser. Tullo regnante, in Bruto memoriæ prodidit: & post eum Gellius* 17.21. *Sane floruisse Solonem olympiade* XLVI. *Clemens Alexandrinus lib.* I. *Stromat. demonstrat. Apparet aũt iam ætate prouectiorem cum Crœso collocutum, vt iuuentus eius à Clemente indicari intelligatur. Itaque cum Suidas vixisse eum* XLVII. *& aliorũ sentẽtia* LVI. *olympiade dicat, vtrumq; commode acceptũ cum veritate consentit.*

1 Patrem eius Execestidam.] ἐξηκεστίδου *in Græco est, & apud Sudiam. Quod moneo propter Lapum, qui (si codex non fallit) diuise ex Ecestide legit. Tota quoque periodus de amoribus Solonis & Pisistrati, ab eo est omissa.*

2 Tum ex lege quam posuit.] *Hæc in oratione Aeschinis in Timarchum, eodem modo & allegatur, & explicatur. Illud autem* πύκτης ὅπως εἰς χεῖρας, *pars est senarij Sophoclei è Trachinijs.*

3 Non

3 Non magis.] *Hi versus habent sententiam haud obscuram, quam & Horatius expreßit:*

Si ventri bene, si lateri est, pedibusq; tuis, nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Postremum distichon est obscurum: & si rem acu non tetigi, veniam oro. nam Lapo etiam ignoscendum hic arbitror: Apud Theognidem legitur, ὅταν δέ κε τῶν δ' ἀφίκηται ὥρη, σὺν δ' ἥβη γίγνεται ἁρμοδία, *& in aliis* ἁρμόδιος. *Ego quid secutus sim, facile potest intelligi. nam lectiones ibi quoque variant. 719. Dictum Hesiodi, cuius paulo post meminit, celebratißimum est, ex* α. ἔργων 309.

ἔργων δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος.
id est: Non est turpe laborare. est ignauia turpis.

4 Vt Massalias Massiliæ autor.] *Quod in Græco est* ἀγαπηθὴς, *Lapus* ἀγαπηθεὶς *legit,* & obseruatus *reddidit. Idem ego sum secutus, & Massaliam proprium nomen reliqui. de Maßilia autem vrbe eum loqui, ne dubium quidem est. Maßiliæ originem copiose Strabo lib. 4. exponit: & à Phocæensibus ortam eam vrbem, in Archidamo Isocrates diserte dicit, neq; quisquam fere scriptorum reticuit vel Latinorum vel Græcorum.*

5 Quippe cum in animo hominis.] *Hæc inepte Lapus ad solum Thaletem retulit, cum sint in genere dicta de storgis (vt vocamus) naturalibus, quarum fuisse peritum apprime Plutarchum, alia ipsius & ad alios & ad suos cõsolatoria scripta demonstrant.*

6 Pileatus.] πιλίον περιθέμενος, *Lapus cœno fœdatus, vt si* πηλὸν *legisset. Sed nihil est.*

7 Ad Choliadem.] *Atticæ promontorium est, viginti à Peiræeo stadiis. Paus. initio Atticorum. Idem de Scirade promontorio ibidem.*

8 At cum bissenis.] *Versus sunt lib. Iliadis 2. 557. Herodotus in vita Homeri in Atheniensium honorem ab Homero*

gratias

gratias eis agente factos dicit. Meminerunt & alij, & Aristoteles libro primo Rhetorices, cap. 15. & Fabius lib. 5. cap. de exemplis. Vide Strabonem lib. 9.

9 Nam neque Æschines.] *Locus in oratione in Ctesiphontem extat: vbi quidem cõsultorem & autorem huius aduersus Cirrhæos & Acragallidas belli Solonem, non tamen ducẽ refert: historiam vero satis dilucide ibi exponit. Eadem est in Phocicis Pausaniæ enarrata (ex quo Suidas in Solone eam indicauit) qui Clisthenem belli ducem nominat.*

10 Archon.] *Infra in Pericle exponam.*

11 Qui cum filum textum.] κρόκην. *Lapus simulacri vestem: quasi* κρόκη *hoc significet. de hoc piaculo vide Thucyd. lib. 1. Herodot. lib. 5. Meminit Cicero 2. Legum.*

12 Myrone Phlyensi.] τοῦ φλυέως. φλυεῖς *autem curia est Cecropidis tribus, apud Athenienses: quod & ex initio Plutarchiani Themistoclis, & aliunde patet, & Stephanus admonuit. Quod annotaui, quia vterq; interpretum lapsus hic est: Lapus Phliei F. vertens, Amiotus Phliasium, cum id sit à Phliunte Achaiæ oppido.*

13 Nouum Curetem.] *Curetes Ioue enutriuisse in Creta, ibiq; humasse mortuũ ferebãtur, iidemq; sacrorum & rerum diuinarũ peritissimi. Quidã eosdẽ cum Choribantib. faciunt. à quib. Pausanias in Arcadicis dissentire videtur. Sed quid his opus. Lege potius Lact. li. 1. c. 21. atq; etiã 11. Erat autẽ Epimenides Phæsto Cretæ oppido ortus: itaq; ob rerũ diuinarum (quã putabant) peritiã pro nouo Curete habebatur.*

14 Diacrii enim.] *Herodot.* Κλᾳδοῖ *eandem rem narrans,* ὑπεραχρίους *vocat: idemq; Pediæos (sic enim infra habetur,* Πεδιαίον, *non* πεδιέον) τοὺς ἐκ τοῦ πεδίου. *quasi campestres. Suidas in* Πάραλοι, Πεδιασίους *nominat. Aristot. lib. 5. c. 5.* Πολιτικῶν, Πεδιακούς. *Pro Diacriis Epacrij leguntur in Erotico Plutarchi.*

15 Quodque patriæ.] *Versus sunt trochaici tetrametri catale-*

atalectici in Græco idq; genus carminis retinui Idq; etiam n sequentibus proximis feci: in quibus ἔφη, ἔσπασε, ἤθελε, ἐπὶ τετρίφθαι cur in ἔφυ ἀνέσπασε, ἤθελον, & καὶ πιτερίφθαι commutarim, ratio metri & sensus docent. Hæc cum am olim scripsissem, oblata est mihi occasio variarum lectioum M. Antonij Mureti, viri longe doctissimi inspiciendarum. Is libro 1. cap. 13. Petrum Victorium reprehendit, quod dem fere de hoc loco sensisset, quod ego mihi video placuisse. Quid de hoc loco alij sentirent, non indagaram, neque opus esse admodum putassem. Sane meum non est vel excusare Victorium. (non enim caret errore) vel reprehendere Muretum cum quibus si comparer, puer profecto sum. Sed tamen illud mei fuit officii, cur ab huius horũ versuum lectione dissentirem, indicare: ne quid mihi eius autoritas obesse. Sentio enim illos Solonis reprehensores non id dixisse, debuisse Solonem vel acceptis quæ hic proponuntur conditionibus, tyrannidem capessere: (quis enim tã impudẽs sit, vt hoc alteri consulat, tametsi ipse ita perdite sentiat?) sed à sese sumpto exemplo, per comparationem innuisse stultitiam Solonis, qui vltro & honeste oblatã tyrannidem respueret: cum nõ deessent, qui certa proposita pernicie eã essent amplexuri. ἤθελον enim prima persona legendũ est, nõ tertia ἔθελε: & sunt verba de se, non de Solone loquẽtis id quod ratio versus Trochaici euidenter demonstrat: nisi friuolum aliquid adferre (qualia sunt alicubi apud Græcos grãmatistas à nobis annotata, suoq; tempore exigentur) velis, quo λε ante γδ produci contẽdas. Quamuis ne cum ijs quidem magnopere contenderem, qui existimant malorum hominum eam sententiam fuisse, debuisse Solonẽ certo proposito exitio tyrãnidẽ adire nisi meri ratio meam opinionem affereret alteram euerteret. Non nim insolentes sunt huiusmodi quasi hyperbolicæ locutiones, vt illa apud Homerum (libet enim obiter, quia ad animum accidit, rudiorum causa monere) Anchisæ ad Venerem:

Βυλοί-

Βουλοίμην κὲν ἔπειτα γύναι εἰκῆ α θεῆσι,
Σῦς εὐνῆς ἐπιβὰς ἰέναι δόμον ἄϊδος εἴσω.

Et quale tandem illud est Theognidis consilium:

Χρὴ πενίην φεύγοντα καὶ εἰς μεγακήτεα πόντον
Βάλλειν, καὶ πετρῶν Κύρνε κατ᾽ ἠλιβάτων.

Nemo enim hoc simpliciter, sed ad exaggerandã rẽ inflatius dictum, ac figurate, omnes sentiũt. Quo loco quidam βάλλειν *pro seminare exponunt, littus vere arant. Sed hæc hactenus.*

16 Et quod ciuium æris alieni causa nexorum.] ἀγωγίμων πρὸς ἀργύριον γεγονότων πολιτῶν. *Etiam absque reliqua fuissent, tamen* ἀγώγιμος *infinitis locis apud Plut. adeo ipsum ne dicam alios autores, eum significat, in quem ius prehensionis est, & qui in vincula abduci ab aliquo impune potest. Ita in Lysandri vita lex Spartanorum memoratur, quæ exsules Atheniensium* ἀγωγίμους *esse iuberet. Idemq́; noster autor in Catone minore de Marcello quæsturæ collega loquens, obnoxij ob verecundiam animi, ita vt qui busuis precibus vinceretur, & petitionem recusare vereretur vllam,* ἀγώγιμον ὑπ᾽ αἰδοῦς τοῖς δεομένοις *eleganter dixit. Lapus noster monstrose perspicuum sane locum hunc peruertit, nescio quos ciues exportandis pecunijs constitutos, ab eoque officio eos quod Attice loqui nescirent remotos somnians. Idem (quod minoris, non tamen nullius est oscitantiæ) non animaduertit vbi versus Solonis, vbi verba Plutarchi essent: quod idem in Amioto desidero,*

ἀγώγιμος.

Ephetæ.

17 Ad Ephetas.] *Virorum octoginta, quorum nullus quinquagenario minor esset, concilium fuit, qui Athenis in Palladio, Prytaneo, Delphinio, & Phreatty de cæde iudicabant. Sic dicti, quod ab his prouocari non posset. Hæc fere Suidas, & Harpocratio. Nam quæ de Palladio & alijs iudicijs scitu digna habet in Atticis Pausanias, & quæ ex eo & alijs de isto & Ephetis annotauit lib. 1. Vlyssеæ Eustathius, huc non ita quadrant, sicut neque is, qui Constitut. nouella*

XCIII. ἐφέτης dicitur, quem Haloander iudicem appellationis reddidit.

18 Orbæ & dotatæ.] Hæc enim simul significare videtur γυνὴ ἐπίκληρος: atq; ita exponit Suidas. Apud Aristotelē in Ethicis ad Nicomach. simpliciter pro bene dotata sumitur vxore: ἐνίοτε καὶ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι. l.8.c.10. Etenim: ἐπίκληρος Athenis dicebatur ea, ad quam solam omnis deuoluitur hæreditas, siue iam mortuis parentibus, siue alterius prolis ius hæreditatis habentis spe spoliatis: id est, quæ omnino sit μονοκληρονόμος, siue iam, siue certo futura. Sic Plutarchus etiam de vxore Agidis, filia Gylippi, ἣν οὐσίας μεγάλης ἐπίκληρος. de hac vocabuli notione etiam Eustathius in 7. Iliad. Legis περὶ ἐπικλήρων mentio fit apud Aristophanis Scholiastem in Auibus: sed quæ ad spurios referatur, nō huc videatur quadrare. Certe apparet hunc locum ostendere, beneficio cuiusdam legis certis hominibus licuisse ducere τὰς ἐπικλήρους: sed quæ lex constitutione Solonis sit circumscripta eatenus, ne naturæ repugnaret. Aliæ fuerunt ἐπίκληροι orbæ, & dotis indigæ: quas ducere proximi genere alia lege cogebantur, aut dotis nomine quinq; minas numerare. vnde Terentianus ex Apollodoro transcriptus Phormio, de quibus alio loco. Rectißime autem fecerit philologiæ studiosus, si eam cum hisce omnibus comparet, quæ apud Harpocrationem in voce Θῆτες sunt annotata.

19 Et iuuenem.] Hæc confudit Lapus, interpunctionib. puto falsis Græci libri seductus. Sane Plinius perdicem inter ea quæ omnino non pinguescant, numerat XI, XXXVIII. Quod autē ad præcedentem versiculū attinet, fateor me nonnihil errasse. Is enim totus vna cum antecedente apud Poetam, legitur in libello Plutarchi, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. quod mihi tum demum in mentē venit, cum typographo hæc traderem. Constat autē ex eo loco, non reprehendentis ob contractas nuptias, sed à contrahendo (vt pote senem)

dehortantis verba esse. Leue hoc est, sed nolo esse Næuius: alij potius ijs quæ multa inter tot labores, curas, occupationes, miseriasque peccare potuimus, ignoscant. Reponant loco mei versiculi hæc verba partem (vt est & in Græco) versus:

——Ecquid coniugium appetis miser?

20 Teleontes.] *τελέοντας sic est apud Stephanum in Αἰγικορεῖς. & ἀργ. pro ἐργ. sed hoc malo.*

21 Ne iam fidem.] *Apud Lapum est, nullam esse ijs fidem adhibendam: nisi librarius errauit in eius versione exscribenda. omnino enim falsum est hoc, & cum verbis Plutarchi pugnat.*

22 Iam cessante.] *Homerus Vlissea libr. 14. & alibi. De ratione mensium, in fine Annotationum aliquid dicam Harpocratio ἕνην adspirate legi vult. de hac re vide etiam Eustat. in ὀδυσ. ξ. 457.*

23 Athlanticum sermoné, vt Plato.] *Locus est perelegans & prolixus sub initium fere Timæi. Ad hunc te remito.*

24 Vt qui satis in ipso Crœso.] *Hæc dum ad Crœsum retulit Lapus, cum liquido de Solone dicantur, quid cogitarit non video. Venuste res hæc narratur etiam apud Herododotum lib. I. vt notum est.*

25 Æsopus fabularum conditor.] *λογοποιός. Lapus subito ex apologorũ scriptore historicum redegit. Et vero Aesopũ ætate septem sapientũ vixisse, vel aliunde, vel ex Plutarchi conuiuio eorum didicisset. Sic apud Lucian. etiam in Icaro Menippo ὁ λογοποιὸς citatur Αἴσωπος. Iulianus quoque Apostata in epistola quadam, Herodotũ per ignominiã θούειον λογοποιὸν vocat, nugacem, & fabularum, non historiæ scriptorem. Alioquin haud me latet, Græcos sua historiarum volumina etiam λόγους inscripsisse, cuius rei exemplũ præter cætera extat Polybianũ. Sed quid hoc ad Aesopum? Sane etiam in Paulo noster λογοποιεῖν posuit, pro fabulas & falsos rumores spargere: & in Phocione λόγος pro fabula seu apologo pa-*

gò ponitur: & in extremo Nicia, is qui de clade Siciliensi incerto autore nuncium retulerat tonsor, δόξας λογοποιὸς εἶναι, infortunium habuit.

26 Quæ fiunt nemo.] *Pentameter est, à Plutarcho omissus, vt & à Clemente, hos ipsos versus lib. 1. Strom. ponente: apposui autem sensus gratia. Extat apud Stobæum:*

εἰς ἔργον δ᾽ οὐδὲν γινόμενον βλέπετε.

27 Ita cõfidenter nullum periculum] ἀπονοεῖται. *Ita notum est ἀπόνοιαν esse extremam, & quasi insanam audaciam: vt desidiam à Lapo hic subditam, admodum mirer. Sic post paulo πηρωθέντα vertit, qui oculos amisisset: quasi vero id sit πηρὸς, & nemo πηρωθεὶς, nisi excæcatus.*

28 De sermone Atlantico.] *Vide Platonem, quo dixi loco: & lege eiusdem librum, qui Critias seu Atlanticus inscribitur. Meminit Plutarchus in libello, quo ostendit secundum Epicuri doctrinam non licere suauiter viuere: quo loco de historiarum tradit oblectatione, testaturque non esse perfectum eum librum.*

29 Iouis Olympii templum.] ὀλυμπιεῖον. *Vide præter alios, Plin. 36. 6.*

PLVTARCHI POPLICOLA, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

CVM hoc Solone, Poplicolam comparabimus: cui quidem id cognomentũ honoris ergo populus Romanus excogitauit, cum ante P. Valerius vocaretur, credereturque genus referre ad Valerium illum priscum, qui maxime in causa fuit, vt Romani & Sabini ex hostib. vnus populus fierent: quippe is fuit, q præsertim regib persuasit vt cõuenirẽt, eosq; inter se conciliauit. Ab hoc, vt ferẽ, ortus noster, cũ adhuc sub regib. esset Roma, eloquẽtia & diuitijs claruit: quorũ altero recte, & libere sẽper ꝓ iustitia defendẽda vtebatur, altero liberaliter & benigne, opem egentib. ferendo vt satis iã tũ perspicuũ fuerit, eũ, in republica, si summa eius ad populum aliquando defer-

Nomen & genus. 1

retur, principem fore. Proinde cum populo iam dudum Tarquinium Superbum regem indigne grauiterq; ferēti (quippe qui neq; legitime, sed per scelus & impie regnū occupasset: neq; vt regem decebat, sed contumeliose & crudeliter eo fungeretur) deficiendi occasionem casus Lucretiæ obtulisset, quæ propter vim pudicitiæ suæ factam manus sibi ipsi attulerat: L. Brutus rerum mutationem aggressus, Valerium primo adiit, summoq; eius studio operaq; in eiiciendis regibus vsus est: Ac quamdiu videbatur populus vnum aliquem ducem in regis locum designaturus, continuit sese in ocio Valerius, meliori iure principatum Bruto deberi, qui popularis in republica status autor fuisset, sentiens. Cum autem imperij, quod penes vnum esset, vel nomen populus exosus faciliusq; existimans id diuisum se posse pati, duos ad summam rerum vocaret: sperans Valerius se cum Bruto delectū iri, & consulem futurum, repulsam tulit. Collega enim Bruto (inuito quamlibet) datus est loco Valerij Tarquinius Collatinus Lucretiæ maritus: nihil quidem Valerium virtute præstans: sed potentiores cum metuerent adhuc reges multa foris tentantes, vrbique blandientes, ducem habere volebant eum, qui vehementissime iis inimicus, nihil concederet. At Valerius iniquo animo ferens, si, quod nulla priuatim iniuria esset à regibus affectus, idcirco non crederetur omnia patriæ causa acturus, senatu se abstinuit, patrocinia repudiauit, omninoq; à reip. cura sese abduxit: quæ res sermonū multis solicitudinisq; causam præbuit, metuētibus ne ita commotus, regibus se adiungeret, ciuitatemque nondum confirmatis plane rebus euerteret. Et Brutus, cum alios quoque eodem nomine suspectos haberet, sacris factis statuit sacramento adigere senatum, eique rei diem dixit. Tum Valerius admodum hilari vultu in forum descendit, primusq; omnium iurauit, nihil se concessurum Tarquinio, sed totis viribus pro libertate propugnaturum: quod eius factum & voluptatem senatui, & fiduciam magistratibus attulit: idque sacramentum mox re ipsa est ab eo confirmatum. Venerunt enim à Tarquinio legati, literas ferentes, in quibus erant multa, quæ ad pelliciendum populum facerent, dictuq; speciosa, quibus omnino corrumpi animos plebis posse rex putabat: submisisse se iam animum, & æqua postulare præ se ferens. Hos cum ad multitudinem

Valerius Bruti in regno euertendo socius.

Tarquinij legationes.

tudinem producendos censerent consules, prohibuit Valerius, neque passus est hominibus pauperibus, & qui bellum tyrannide grauius putarent, initia & occasiones rerum nouandarum obiici. Post hos alij venerunt legati, dicentes, Tarquinium regno & bello desistere velle, repetere autem suas ac suorum necessariorum pecunias atq; bona, vt ex illis in exsulio viuere possent. Fractis ea petitione multorum animis, præsertim qui Collatinum etiam astipulari ei viderent, Brutus, vt erat vir imperterritus, atque iracundus, in forum procurrit, collegam suum proditorem vocitans, qui belli & tyrannidis occasiones ijs largiatur, quibus exsulij viaticum decernere perniciosum vtiq; fuerit. Conuenientibus porro ibi ciuibus, primus omnium C. Minucius, homo priuatus, in populo verba fecit, Brutumque & ciues cohortatus est, curarent, vt pecuniæ ipsis in bello contra tyrannos potius, quam his in oppugnanda ciuitate auxilio essent. Veruntamen Romani libertatem, cuius causa bellum susceperant, adepti, statuerunt pacē pecuniæ causa non amittendam, sed hanc vna cum tyrannis vrbe exterminandam esse. At vero Tarquinijs de pecunia res minime agebatur, sed ea petitione & populi animus explorabatur, & proditio adornabatur. Eam struxere legati, ac dū se bona partim vendere, partim custodire, partim mittere domū simulant, tantisper Romæ cōmorati sunt, dum duas familias, q̄ honestæ cum primis habebantur, corrupēre, Aquilliorū, & Vitelliorum, ex hac duob. ex illa trib. cōsilij socijs sibi adscitis. Atq; horum omnium auunculus erat Collatinus consul. Sed Vitellij alia priuatim etiam necessitudine Brutum contingebant: sororem enim is eorum in matrimonio, ex eaq; complures liberos habebat. Ex his quoq; duos illi adultos iam, vt sanguine & quotidiana consuetudine iunctos, ad se pertraxerunt, persuaseruntq; vt in societatem proditionis venirent, ac sese generi Tarquiniorum præclaro, spesq; regias habenti insererent, patrisq; sui duriciem, & stultitiam missam facerent. Duriciei enim vocabulo summam eius in malos seueritatem appellabant: idemque stulticiæ, cuius simulatione se diu occultauerat, vt à tyrannis tutus esset, cognomentum ne in posterum quidem effugit. Postquam assensere adolescentes, & cum Aquilliis collocuti sunt, cōmuni consilio statutum est, vt magno ac graui iureiurando

2 Coniuratio aduersus rēpub.

ſeſe omnes inuicem obſtringerent, occiſi hominis ſanguine libato, ac viſceribus deguſtatis. Eius rei gratia in domum Aquilliorum conuenerunt quæ cum deſerta eſſet, atque tenebricoſa, ſeruus, Vindicius nomine (qui ſanè non inſidiandi cauſa, aut futuri prouidens eo venerat: ſed cum forte fortuna intus eſſet, veritus ſe ipſis ſubito intrantibus in conſpectum dare, poſt obiectam ante ſe arcam ſeſe abdiderat) & quæ agerentur vidit, & conſilia eorum inaudiuit. Decreuere autem conſules interficere, ac literas, quibus id indicaretur, ad Tarquinium ſcriptas, legatis dedere: qui hoſpicio Aquilliorum tunc vtebantur, & coniurationi intererant. His ita confectis cum diſceſſiſſent, Vindicius clàculum inde ſe ſubduxit, incertus quidnam ageret: vt cui ea res forte oblata ancipitem cogitandi curam attuliſſet. nam vel apud Brutum patrem filios tanti piaculi accuſare, vel apud auunculum eoſdem Collatinum, exiſtimabat (vt erat) rem eſſe atrocem: & priuatim, cui tuto res arcana tanti momenti poſſet aperiri, nouerat neminem: nihil vero minus, quam ſilentio eam inuoluere valebat. Tandem conſcientia rei actus inſtituit Valerio eam exponere: maxime viri eius facilitate humanitateque adductus, ad quem omnibus qui vellent, aditus eſſet, cuiuſque fores omnibus paterent, & qui nullius quantumuis abiectæ ſortis hominis ſermonem vſumque aſpernaretur. Ad quem poſtquam Vindicius aſcendit, omniaque ei recenſuit, fratre Valerij Marco, & vxore præſentibus: perterritus Valerius, quo cautius ageret, hominem à ſe non dimiſit, ſed in conclaui incluſit, cuſtodiendumque vxori ſuæ oſtium mandauit: fratrem miſit, vt aula regis circundata, literas, ſi poſſet, acciperet, ſeruoſque obſeruaret. Ipſe cum clientibus & amicis, quos circa ſe plurimos ſemper habebat, famulorumque magno numero, ad domum Aquilliorum perrexit. Qui cum domi tum non eſſent, nemine id cogitante, per fores irrupit, literaſque eo loco, quo diuertebant legati, inuenit. Hoc eo agente, curſu domum ſeſe Aquillij corripuerunt, ac apud ianuam in eum incidentes, literas eripere conati ſunt, comites Valerij vim propulſauerunt, collaque eorum veſtimentis iniectis implicantes, vi & ægre pulſantes pulſatique per angiportus in forum cum ijs ſeſe proripuerunt. Idem apud aulam regiam accidit, vbi Marcus

Vindicius coniurationis index.

literis,

literis, quæ in vasis quibusdam portabantur, manum iniecerat, & ex regijs ministris quotquot poterat secum in forum rapiebat. Postquam tumultus à consulibus sedatus est, iussu Valerij Vindicius in publicum productus est: accusationeque peracta, recitatæ sunt literæ. Cum nihil haberent rei quod contradicerent, reliquis omnibus tristicia perculsis, & tacentibus: à nonnullis, qui rem Bruto gratam se facere putabant, exsulij mentio illata est: & Collatinus etiam effusis lacrymis bonam spem reis ostendebat, quam Valerij silentium augebat. Sed Brutus vtrunque filiorum nominatim compellans: Age, dicebat, Tite, age. Tiberi, cur ad obiectum crimen nihil respondetis? Vbi tertio interrogati nihil responderunt, ibi demum conuersa ad lictores facie: Vestrum, inquit, iam est reliqua exequi. Hi statim correptos adolescentes, vestibus spoliauerunt, manus in tergra retorserunt, corpora virgis cæciderunt. Ferturque reliquis id spectare non sustinentibus, ipsum neque oculos alió auertisse, neque miserationem quicquam de ira seueritateque vultus eius diminuisse: sed filiorum supplicium iracundis oculis inspexisse, tantisper dum in terram prostrati, ac securi percussi fuerint: tum reliquis collegæ iudicio permissis, eum discessisse eo edito facinore, quod neque laudare pro merito, neque vituperare satis quisqam possit. Nam aut virtutis exellentia ab animo extra se rapto omnes affectus prohibuit, aut magnitudo perturbationis doloris penitus expertem eundem effecit: quorum neutrum paruum, aut humanæ naturæ est, sed diuinum alterum, alterum belluinum. & tamen æquius est in iudicando existimationem eius viri sequi, quam propter imbecillitatem eius, qui iudicet, virtutem in dubium vocari. Sane Romani maius opus existimant Bruti, quod rempublicam recuperarit atque constituerit, quam Romuli, quod vrbem condiderit. Cæterum digresso, vt diximus, Bruto, rei gestæ admiratione aliquandiu omnes stupor, horror, silentiumque tenuit. At Collatini mollicies & cunctatio Aquillijs animum reddit, vt & spacium sui excusandi peterent, vtque ipsis Vindicius seruus ipsorum redderetur, neque esset penes accusatores. Quæ cum concedere iam vellet Collatinus, & concionem propterea solueret: Valerius neque dimittere hominem, suorum stipa-

Bruti in filios seueritas

torum turbæ immixtum volebat, neque sinebat populum missis factis proditoribus, abire. Tandem manus Aquillijs inijciens, Brutum inuocauit, clamitans, inique Collatinū agere, qui cum necandorum filiorum necessitatem collegę imposuisset, ipse mulieribus proditores & hostes patriæ cōdonandos putet. Indignante ibi consule, Vindiciumq; abduci iubente, lictores turba discussa manus ei iniecerunt, eisq; qui eum abducebant, verbera imposuerunt, Valerij amici pro eo propugnauerunt: populus clamore Brutum in rem præsentem aduocauit. Is igitur vt venit, facto ad reditum eius silentio: De filijs, inquit, meis ipse satis amplæ potestatis iudex fui: de reliquis suffragia liberis ciuibus permitto: dicat qui velit, & populo persuadeat. Tum veri nihil oratione fuit opus, sed misso in suffragium populo omniū sententijs damnati proditores, securi percussi sunt. At Collatinus, qui iam ante propter necessitatem, quæ cum regibus ipsi intercedebat, in suspitionem venerat, cuiusque etiam nomen ciuibus Tarquinium abominantibus inuisum erat, his actis cum plane offendisset populum, vltro magistratu se abdicauit, vrbeq; excessit. Eam ob causam iterum comitijs habitis, Valerius cum magno honore consule est cratus, dignam sui in ciuitatem studij gratiam adeptus. Cuius ille existimans deberi fructum etiam Vindicio aliquem, decreuit vt is primus omnium libertorum ciuis Romanus esset, & in quam ipse voluisset curiam adscitus suffragium ferendi ius haberet. Reliquis libertis longo post tempore Appius gratiam populi captans idem permisit. perfecta autem manumissio, in hunc vsq; diem vindicta dicitur, ab isto (vt aiunt) Vindicio. His actis, bona regia diripienda ciuibus dederunt, domum solo æquauerunt, aulamque campi Martj partem, quam amœnissimam possederat Traquinius, Deo consecrarunt. Erat tum forte ibi seges demessa: iacentibusq; adhuc in agro manipulis, cum vel triturare eam, vel vllos alios ad vsus adhibere propter consecrationem religio esset; concursu facto manipulos in profluentem deportauerunt: arboresque etiam excisas eodem abiecerunt, solumque Deo protinus vacuum & fructu carens dedicarunt. Fluuius ea, vt erant confertim alia supra alia immissa, seque impellebant, non procul auexit, sed eo vsque tantum, dum quæ primo erant iniecta, solidæ-

Collatino abdicanti Puplicola suffectus.

3 (margin, beside "quem, decreuit vt is primus…")

Campus Martius.

solidæ materiæ impacta substituerunt: ita cum quæ subse-
quebantur exitum non inuenirent, sed prioribus teneren-
tur implicarenturque, congeriem eam vis fluminis auxit, *Insula in*
corroborauitque, ingesto multo limo, qui & fundamen- *Tiberi.*
tum moli præbuit, & eam inter se conglutinauit, & quæ
eo allidebantur, molem non labefactarunt, sed leuiter tan-
tum materiam compresserunt atque compegerũt. hac ma-
gnitudine & cohærentia effectum est, vt maior moles acce-
deret, fieretque area, quæ pleraque seundo flumine delata
exciperet. Nunc ea moles, insula est sacra infra vrbem, ha- 4
betque templa Deorum, & porticus, & vocatur Latina lin-
gua, Media inter duos pontes. Quidam accidisse hoc tra-
dunt non tum, cum Campus Traquinij consecratus est, sed
postea temporis, Traquinia finitimum ei loco agrum con-
cedente: fuisseque eam Traquiniam Vestalem, & adeptam
huius rei gratia magnos honores. quorum in numero fue-
rit, quod soli mulierum ipsi licebat testimonium ferre, &
nubere permissum erat, quam tamen licentiam ipsa repu- *Bellum con-*
diauit. Hæc sunt quæ illi de his fabulantur. At Tarquinium *tra Tarqui-*
cum spem proditione recuperandi regni dimisisset, Errusci *nium & E-*
prompte receptum, reduxerunt cum magnis copijs. Con- *truscos.*
tra eos Romani consules cum exercitu ciuium profecti, a-
ciem in locis sacris instruxerunt, quorum alterius Vrsus lu-
cus alterius Aesuuium pratum nomen fertur. Commisso 5
prœlio Aruns Tarquinij filius, & Brutus Romanorum con-
sul infestis equis concurrerunt, non fortuito, sed odio iraq;
incitati, alter autorem sui exsulij: alter tyrannum patriæ vl-
turus; magisq; animi ardore, quam ratione in congressu vsi,
neutro corporis sui regenti curã habente, simul occiderũt.
Initiũ certaminis tam dirum, nihilo mitior finis subsecutus
est: æqualibus vtrinque datis acceptisq; cladibus, tempe-
stas prœlium soluit. Hic incertus pugnæ euentus solicitum
animi tenuit Valerium, cum videret suorum cædibus mili-
tum animos concidisse, hostiumq; eosdem strage extolli: a-
deo occisorum multitudo dubiam æqualemque calamita-
tem reddiderat: & tamen vtrosque sua damna, quæ propius
cernebant, certiores de sua clade, quam de parta ex hostib.
quod remotiora tantum coniectura assequebantur, victo-
riafaciebant. Nox ea quieta vtrique exercitui fuit: vt par
erat tanto confecto prœlio. Tum perhibent concusso lu-

co, magnam ex eo vocẽ excidiſſe, quæ indicauerit, vno plures de Etruſcis quam de Romanis cecidiſſe. Fuitque ſane ea vox diuina. confeſtim enim ea audita Romani clamorem ingentem audacter ſuſtulerunt. Etruſci magno terrore perculſi, è caſtris ſeſe proripuere, ac maiori ex parte diſperſi ſunt: reliquos, quorum numerus erat paulo quinque milibus inferior, Romani ſuperuenientes in ſuam poteſtatem redegerunt, caſtraque diripuerunt. Cadaueribus dinumeratis, vndecim millia, ac trecentos hoſtium occubuiſſe inuentum eſt: Romanorum vno minus. Pugnatum tradunt pridie Kalend. Martias. Triumphauit de hoc bello Valerius primus omnium conſulum quadrigis inuectus in vrbem: fuitque huius triumphi aſpectus ſplendidus atq; magnificus: non, quod quidam dixerunt, odioſus & ſpectatoribus moleſtus. non enim tanto ſtudio eum poſteri æmulati eſſent idq; per tam multos deinceps annos. Gratus fuit populo etiam honor, quem Valerius habuit collegæ in funere eius ſepulturaque exornanda: Tam vero accepta fuit funebris eiuſdem oratio, tamq; cara, vt inde tractum ſit, vt omnes boni ac magni viri, cum fato conceſſerint, ab optimis laudentur. Affirmant etiam hanc Valerij funebrem orationem Græcis eiuſdem generis antiquiorem fuiſſe: niſi hoc quoque Solonis eſt inuentum, vt Anaximenes rhetor autumat. Enimuero id cõtra maius Valerio odium offenſionẽq; parabat, quod Brutus (quem libertatis parentem populus cenſebat) ſolus imperare noluerat, ſed iterum collegam ſibi aſſumpſerat: hic vero, dicebant, omnia ad ſe vnum referens, non Bruti conſulatum, nihil ad ſe pertinentem, ſed Tarquinij regnum excepit. Quid autem attinebat oratione laudare Brutum. reipſa Tarquinium imitari, ſolumq; cum omnibus faſcibus ac ſecuribus progredi è tã magna domo, quanta ne regis quidem fuit, quam iſte deiecit? Nam profecto Valerius domum nimis inſolenter ædificatam habitabat ſub Velia, imminentem foro, & de qua propter altitudinem proſpectus vſquequaque pateret, ad quam difficulter poſſet accedi extrinſecus, itaq; cum deſcẽderet, ſublimis eius erat conſpectus, faſtusq; in inceſſu & comitatu regius. Hac in re manifeſtum reddidit ille, quantum expediat homini in imperio & magnis rebus adminiſtrandis conſtituto, aures habere, quæ non adulationem, ſed eius loco liberam & veram o-

Laudationes funebres

Poplicolæ domum ſuam demolitur.

ram orationem admittant. Narrantibus enim ei amicis, quod plerisque videretur præter officium suum agere, non contendit cum iis, neque stomachatus est: sed e vestigio eadem ipsa nocte conductis multis fabris, demolitus est domum suam, & solo protinus æquauit. Itaq; facto die Romani cum id vidissent, ac eo coueniissent, carum habuere, & mirati sunt viri eius magnanimitatem: ædium interim molem & pulcritudinem desiderantes, ob inuidiam, quod hominibus etiam vsu venit interdum, immerito deiectarum. Consul autem apud alios, tanquam proprio lare carens, habitabat: accipiebant enim amici Valerium, donec populus locum ei dedit, domumq; priore minus splendidam ædificauit: quo loco nunc templum est, & Vicus publicus dicitur. Porro autem volens non modo seipsum, sed & magistratum de terribili mansuetū & gratum populo reddere, secures à fascibus sustulit: ipsosq; fasces, si quando in concionem prodiret, populo submisit, atq; inclinauit: eo indicans, omne in populi manu esse imperium, eumq; morem adhuc tenent ij qui magistratus gerunt.

Fasces demissi.

Neque animaduertit vulgus, non eum deprimere seipsum, sed hac moderatione inuidiam amoliri, & quantum videretur sibi licentiæ ipse auferre, tantum potentię eo sibi adiicere: quippe populus perlibenter se ei submittebat, eumque ferebat, adeo vt & Poplicolæ nomen ei fecerit, quo cognomento studiosus & cultor populi significatur: idq; nomen priscis eius nominibus quia præualuit deinde, nos quoq; eo in vita eius viri narranda deinceps vtemur.

Poplicola unde.

Proinde Poplicola facultatem dedit ambiendi consulatus liberam iis qui vellent: ante tamen, quam collega ei daretur, incertus futuri metuensq; ne is vel ob inuidiam vel per inscitiam ipsi refragaretur, ad constitutiones optimas præclarissimasq; suam vnius potestatē adhibuit. Primo senatum suppleuit, paucitate hominum laborantem: nā partim sub Tarquinio, partim in pugna proxima multi obierant, dicunt autem adscriptos in eum ordinem ab ipso fuisse CLXIV. Deinde leges condidit, ex quib. ea maximam vim multitudini adiecit, qua reo à consulibus ad populum prouocationem concessit: Altera, quæ eos qui iniussu populi magistratū occœpissent, morte multari iubebat. Tertia, qua opitulatus est pauperibus, vectigalib. ciuium sublatis, effecitq; vt prompriores omnes ad con-

Leges Valeria.

ductio-

ductiones publicas accederent. Lex autem lata contra eos qui consulibus dicto audientes non fuissent, ipsa quoque popularis, & non minus in rem populi quam potentium scripta videbatur. multam autem ea contumaciæ statuit, precium quinque boum, & duarum ouium: eratq; precium ouis, oboli decem, bouis, centum. Nondum enim eo tempore in frequenti vsu apud Romanos erat pecunia, sed pecoris & iumenti copia diuites censebantur. Itaque adhuc facultates peculia nominantur: & antiquissimo nomismati bos erat insculptus, aut ouis, aut sus: nomina quoque suis filiis inde imposuerunt Suilliorum, Bubulcorum, Caprariorum, Porciorū. Cū autem ad hunc modū popularis fuisset: & in re modica moderatus, in alijs supplicium grauius statuit. lege enim sanxit, vt qui tyrannidem affectaret, eū cuilibet indicta causa liceret occidere: occisorem autem cædis absoluebat, si demonstrasset occisi delictum. Quoniam enim fieri non potest, vt, qui tantam rem molitur, omnes lateat: & tamē fieri potest, vt deprehensus iudicio se vi eripiat, quod iudicium vi aliquando impediri posset: eius loco cuiuis volenti sontem puniendi potestatem dedit. Laudatus est etiam quæstoriæ legis gratia. Cum enim necessario ciues ad bellum gerendum pecunias de suis facultatibus conferrent, neque ipse eas administrare, neque amicis id munus dare voluit, noluitque omnino pecunias publicas in priuati domum deferri: itaque Saturni templum ærarium fecit, & adhuc is est eius vsus, duosque iuuenes quæstores creare populum iussit. Primi quæstores facti sunt P. Veturius, M. Minucius. Magna vis pecuniæ tum in ærariū illata est. Censa enim sunt hominum millia CXXX. viduis & orbis parentum liberis remissa pensione. Secundum hæc, collegam sibi adsumpsit Lucretiæ patrem Lucretium, eiq; vt seniori, prioribus partibus cedens, fasces concessit: mansitq; is honor maioribus natu ab eo vsque ad hæc tempora. Paucis post diebus Lucretio vita functo, iterum habitis comitiis, consul creatus est M. Horatius: isque reliquo anni tempore Poplicolæ collega fuit. Tarquinio autem alterum in Etruria contra Romanos bellum mouente, magnum ostentum factum traditur. Cum regnaret adhuc Romæ Tarquinius, templumque Iouis Capitolini iam fere absoluisset, quadrigas fictiles, quas in culmini eius ponere siue augurio ali-

Primi quæstores.

quo, siue consilio suoadductus statuisset, Veientibus (sunt autem hi in Etruria) fabris faciendas locauerat: paulo post ipse regno excidit. Fabri quadrigas cum effinxissent, & in fornacem posuissent, non id accidit, quod solet luto, vt in igne positum humore absumto densetur atque in se coeat: sed intumuerunt, seque extulerunt, & cum robore ac duricie tantam molē adeptæ sunt, vt ægre, ablato fornaci culmine, & destructis parietibus eximi inde potuerint. Quod signum cum essent interpretati aruspices felicitatem, potentiamq; iis portendere, apud quos quadrigæ eæ essent: reposcentib. eas Romanis, Veientes decreuere non reddere, responderuntque, Tarquinij eas esse, non eorum qui Tarquinium expulissent. Paucis interiectis diebus, equorum certamina Veiis sunt edita. Et cætera quidem solito studio spectata sunt. Verum is qui quadrigis vicerat, currum victorem coronatus ipse paulatim è circo agebat: equi autem consternati, nulla eius re apparente causa, siue diuinitus acti, siue id fortuito accidit, auriga abrepto summa celeritate Romam versus contenderunt: qui cum nihil neque contendendo habenas, neq; adhortando equos proficeret, impetui eorum concedens, vsq; ad Capitolium ab illis est rap- 7 *De Capitolio.*
tatus: ibique abiectus apud portam, cui nunc Ratumenæ nomen est. Huius rei miraculo metuque compulsi Veientes, fabris vt quadrigas traderent Romanis, mandauerunt. Cæterum Capitolium Ioui Tarquinius Priscus vouit in bello aduersus Sabinos: ædificauit autem Tarquinius Superbus, 8
siue filius, siue nepos eius qui vouerat: neque tamen dedicauit, sed parum adhuc à perfectione id tum aberat, cùm ipse Roma excidit. Posteaquam absolutum plane, &, vt debuerat, exornatū fuit: cupiditas eius dedicandi Poplicolam incessit. Sed plerique optimatum id ab eo fieri, indignum putabant: vt & eos honores quos erat leges ferendo, magistratusque gerendo adeptus, tanquam debitos & proprios minus ei inuidebant, ita hunc alienum non putabant debere addi. Quare autores fuerunt Horatio, vt dedicationem ipse sibi vindicaret: & cum necessitas in militiam proficisci coegisset Poplicolam, huic decreto dedicationem iniungentes, in Capitolium eum adduxerunt: quippe qui intelligerent, se Popliocola præsente potiores non fuisse futuros. Quidam dicunt sortitis inter se consulibus, Poplicolæ

inuito

inuito militiam, huic dedicationem obtigisse. Quomodo res ea habuerit, licet vel ex his coniectari, quæ inter dedicandum acta sunt. Idibus Septembris, quæ dies incidit in plenilunium mensis eius, quẽ Metageitniontem Græci vocant, dedicationis causa cum frequentes in Capitolium omnes conuenissent: Horatius facto silentio, peractis pro more omnibus, fores tangens, verba dedicationis solennia dixit. Ibi frater Poplicolæ Marcus, iamdudum foribus adstans, & occasionem captans: Filius, ô cõsul, inquit, tuus in castris ex morbo decessit. Omnib. hoc auditu graue fuit. At Horatius nihil perturbatus, hoc tantum dicto, Proiicitote ergo, quo volueritis, mortuum; ego enim luctũ non admitto: cætera peregit. Neque erat verum id quod nunciabatur: sed Marcus finxerat, quo à dedicatione Horatium deterreret. Admiratione igitur digna viri constantia est, siue imposturam tanta celeritate sensit, siue fidem dicto habens, non commotus tamen est. Eadem fortuna dedicationis etiã secundo fuit Capitolini Iouis templo. Primum enim à Tarquinio, vti demonstrauimus, ædificatum, ab Horatio dedicatum, ignis bellis ciuilibus absumpsit. Secundum Sylla refecit, eoque ante dedicationẽ mortuo, Catuli nomen templo inscriptum est. Hoc etiam cum Vitelliana seditione periisset; Vespasianus, eo quoque ad reliquam suam felicitatẽ addito, tertiũ denuo extruxit, perfectumque vidit: non autem vidit idem haud diu post perire: sed in eo fuit quam Sylla fortunatior, quod is ante dedicationem, Vespasianus ante interitũ sui templi vita excessit. statim enim sub mortem eius, Capitolium incẽdio conflagrauit. Quartum quod nostro extat tempore, est à Domitiano & ædificatum, & dedicatum. Ferunt Tarquinium impendisse in fundamenta templi, librarum argenti quadraginta millia. Ast ad rependendum inaurationis precium, templi eius quod nostro tẽpore est extructum, nõ sufficerẽt ditissimi hominis priuati opes: ea enim duodenis talentorum millibus, eoque amplius, æstimatur. Columnæ excisæ sunt ex Pentelico lapide, quas ipsi Athenis vidimus longitudine pulcerrime quadrante ad crassitiem: sed Romæ iterum dolatæ non tantum adeptæ sunt splendoris, quantum amisere concinnitatis, pulcritudinisque, penitusque ad gracilitatem redactæ. Huius Capitolij magnificentiam qui miratur, idem si in ædib.

Domi-

Domitiani vnicam porticum, aut basilicam, aut balneum,
aut conclaue pellicum vidisset: id quod est dictum Epichar-
mi in prodigum:

Non tu humanus es, vitio laboras, nam gaudes dare:

in Domitianum vtique deflecteret, ac diceret, Non tu es pi-
us, neq; liberalis: habes vitium, quod nimium ædificandi lu-
xu gaudes, visque Midæ instar omnia tua esse aurea ac lapi-
dea. Sed de his hactenus. Tarquinius porro post magnum il-
lud prœlium, in quo filium singulari certamine cum Bruto
congressum amiserat, Clusium confugit, opemque implora-
uit Lartis Porsenæ, cuius & potentia inter reges Italiæ ma-
xima, & bonitatis liberalitatisq; magna erat opinio. Is pro-
misso auxilio, primum Romam legatis missis recipi Tarqui-
nium iussit: post cum Romani non obtemperarent, bellum
ijs indixit, tempusq; & locum, in quē esset cum exercitu in-
uasurus, constituit, eoque venit cum magnis copijs. Erant
tum consules creati, Poplicola II. & T. Lucretius. Poplico- 10
la Romā reuersus, primo statuit magnanimitate Porsenam
superare: eoq; iam appropinquante, Sigliuriam vrbem con-
didit, magnisq; impensis muniuit, & septingentos eo colo-
nos misit, tāquam qui bellum facile & intrepide sustineret.
Sed Porsena acriter oppugnatis muris, custodes repulit: ijq;
fugientes secum hostes in vrbem attraxissent, nisi ante por-
tas Poplicola auxilium suis ferre occupasset. Ibi iuxta flu-
uium commisso prœlio, hostes numero vrgentes sustinuit,
tantisper dum audacius pugnans, acceptis aliquot vulneri-
bus, e prœlio elatus est. Quod idē cum Lucretio collegæ ac-
cidisset, Romani animis collapsi, fuga in vrbem saluti suæ
consuluerunt. Ruentibus autem cum impetu per pontē su-
blicium hostibus, parum sane abfuit quin Roma caperetur.
Primus Horatius Cocles, ac cum eo duo viri præclarissimi,
Herminius & Lartius, hostibus se in Ponte aduersos oppo-
suerunt. Coclitis cognomentum Horatio oculorum alter 11
in bello amissus præbuit: alij ita appellatum censent, quod
compressum nasum ita habuerit, vt nullum inter oculos
interstitium apparuerit, superciliaq; inter se coierint: & cum
eum vulgo vellēt Cyclopem vocare, errore linguæ Coclium
dixisse, idque deinde obtinuisse. Is Cocles ante pontem
stans, hostes tamdiu repulit, dum sui à tergo pontem rescin-
derent:

Porsena Tarquinium recipit & iuuat.

Horatius Cocles.

derent: tum se, vt erat armatus, in fluuium abiecit, enatauitque ad vlteriorem ripam, hasta Etrusca natem sauciatus. Cuius virtutem admiratus Poplicola, statim decreuit vt vniuersi Romani victum ei, quanto singulis in vnum diem vsus erat, conferrent: deinde tantum agri donauit, quantum circumarare vno die posset: ad hæc statuam ex ære ei in templo Vulcani posuerunt, claudicationem viri, quæ ex vulnere ei accidit, honore compensantes. Interim & Porsena vrbem vrgebat, & fames inuadebat, & alius Etruscorum exercitus sua sponte in agrum impressionem faciebat. Tertium tum consulatum gerebat Poplicola. Is Porsenæ custodia vrbis & quiete resistendum censens, contra Etruscos eduxit, pugnaque commissa eos fudit, cæsis hostium quinq; millibus. Mucij quoq; facinus quia à multis varie narratur, exponam eo modo, quo maxime perpetratum credo. Erat Mucius vir omni genere virtutis præditus, belloque optimus. Is cum statuisset Porsenam per insidias interficere, Etrusco habitu sermoneq; in castra eius peruenit: circumiensque regis solium, vt tum consederat cum suis, non satis ipsum cognoscens, & percontari veritus, eum quem regem esse inter assidentes regi putabat, stricto gladio occidit. Deprehensus in eo facinore, cum de eo quæreretur, dextram foculo ardenti, qui Porsenæ sacrificaturo tum erat allatus, superposuit: dumque caro vreretur, ipse truci & immoto vultu Porsenam eo vsq; intuitus est, dum admiratione adductus, missum eum fecit, gladiumque de solio suo porrigens reddidit. Eum sinistra manu accepit Mucius, atque inde Scæuolæ cognomen, quo læua manu vtens intelligitur, ei factum aiunt, seq; respondit superatum virtute Porsenæ, cuius minas vicisset, gratificandi causa ea indicaturum, quæ vt renunciaret, nulla potuisset vi adigi. trecentos Romanos eodem consilio in castris Porsenæ oberrare, occasionemque operiri: se vero, quem vt primo rem tentaret, sors destinauerit, non iniquo animo ferre, quod ab eius cæde aberrauerit, viri boni, Romanorumque amicitia quam bello dignioris. Hæc audita & credidit Porsena, & ad pacificationem inclinare cœpit: non tam, opinor, metu trecentorum istorum, quam admiratione spirituum ac virtutis Romanæ. Hunc virum omnib. vno ore Mucium, & Scæuolam apellantibus, Athenodorus Sando in opere, quod ad Octauiam Cæsa-

Mucij facinus.

Cæſaris ſororem ſcripſit, Poſthumum quoque nominatum autumat. Equidem Poplicola non tam grauem hoſtẽ Porſenam exiſtimans, quam virum cuius amicitia & ſocietas magni facienda eſſet Romanis, non detrectauit eo iudice cum Tarquinio cauſam diſceptare: ſæpenumeroque fretus virtute Porſenæ eum prouocauit, demonſtraturum ſe promittens peſſimum eum hominem, iuſte regno ſpoliatũ fuiſſe. Ad quod cum reſponderet aſperius Tarquinius, nullum ſe rei arbitrum admittere omnium minime Porſenam, ſi quidem is auxilium pollicitus nunc fidem mutaret: indignatus Porſena cauſamq; Tarquinii damnans, enixe inſuper filio Arunte pro Romanis intercedente, bellum ſoluit ea conditione, vt Romani terra Etruſca, quam ceperant, decederent, & captiuos redderent, ipſi perfugas reciperent. Huius pacis ſtabiliendæ gratia, Romani dederunt obſides prætextatos patricios decem, totidemque virgines, in quibus fuit etiam Poplicolæ filia Valeria. Iam fide eo modo interpoſita, ab omni belli apparatu Porſena deſtiterat: cum virgines, quas à Romanis obſides datas eſſe dixim⁹, lauãdi cauſa ad aquam deſcenderunt eo loco, quo in lunæ formã curuatum litus, maxime placidum ac trãquillum fluuium præbebat. Hic cũ nullam circum ſe cuſtodiam, neminem adeſſe, aut nauigio ibi vehi animaduerterent, per fluuium quantumuis magnum, & vortices profundos enatandi ardor eas inuaſit. Quidam vnam ex ipſis Clœliam dicũt equõ traieciſſe, reliquasq; natãtes cohortatam fuiſſe. Poſtquam ſaluæ ad Poplicolam redierunt, equidem neque admiratus eſt earum facinus, neque probauit, fidem ſuam quam Porſenæ minorem, facinus iſtud virginum, fraude perfidiaque Romanorum perpetratum eſſe creditum iri dolens. itaque omnes comprehenſas, ad Porſenam remiſit. Quod ita futurum cum præſenſiſſet Tarquinius, collatis aduerſum eos, qui virgines ducebant, inſidiis, in traiectu pauciores maiori numero eſt adortus: iiſque ſe defendentibus, Valeria Poplicolæ filia per medios pugnantes ſe proripuit, & à tribus ſeruis vna elapſis ſeruata eſt, reliquæ non ſine periculo pugnantibus permixtæ fuerunt. At Porſenæ filius Aruns eo cognito, celeriter auxilium Romanis tulit, eosque pulſis hoſtibus conſeruauit. Porſena cum adductas ad ſe virgines vidit, quænam tanti facinoris autor reliquis fuiſſet, quæ-

Clœlia & virginum ob fidum facinus.

ſiuit: auditoque Clœliæ nomine, placido eam ac hilari vultu intuitus nequo quem adduci iuſſerat vnum de regiis pulcre exornatum. donauit. Hoc teſtimonii loco adducitur ab iis, qui ſolam Clœliam equo flumen tranſiiſſe aſſerunt: alij negant, tantumque in honorem virilis eius fortitudinis id ab Etruſco factum volunt. Statua equeſtris Clœliæ poſita eſt eo loco, qua ſacra via itur ad Palatium, quidam tamen Valeriæ eam vindicant. Præterea autem Porſena vt cum Romanis in gratiam rediit, cum aliis in rebus ſuam ciuitati magnificentiam demonſtrauit, tum ſuis præcepit, vt nulla alia re quam armis acceptis ſecum, caſtris excederent: eaque cibariis & omnis generis bonis repleta Romanis tradidit. Itaque etiam hodie cum bona publica venduntur, primo omnium Porſenæ bona proclamantur, ad perpetuam conſeruandam memoriam eius viri beneficiorum. Poſita quoque fuit iuxta Curiam ſtatua eius ſimpliciter & antiquo modo facta. Secundum hæc Sabinis in agrum Romanum irrumpentibus, M. Valerius, Poplicolæ frater, conſul eſt creatus, collega Poſtumio Tuberto: ibi maximis rebus geſtis præſentia & conſilio Poplicolæ, Marcus duob. prœliis Sabinos ſuperauit, in quorum poſteriori, nullo Romano amiſſo: tredecim hoſtium millia cæcidit. Quare præter triumphos, hoc ei honori tributum eſt, vt in Palatio ei domus publicis ædificaretur ſumtibus. Præterea cum eo tēpore ædium fores omnes intorſum ductæ aperirentur, fecerunt vt huius ſolius foras ianua propelleretur: nimirū quod is (vt erat eius honoris dono indicatum) ſemper reipub. curam gereret. Græcorū ianuas omnes olim foras ſolitas reiici tradunt teſtimonio à comœdiis ſumto: ibi enim foras proditurі, intus oſtium pulſant, vt qui ad domum accedunt aut adſtant, ſtrepitu exaudito, caueant ſibi, ne lædantur a forib. in vicum deiectis. Sequens annus Poplicolam quartum cōſulem habuit: expectabaturq; bellum à Sabinis & Latinis, qui ſocietatem coiuerāt. Sed & religio animos populi inceſſerat, quod omnes tum grauidæ mulieres, mutilos partus abortu edebant, neq; quicquam pfectum pariebatur. Quā-orbem Poplicola cum ex præſcripto Sibyllinorum librorum Ditem placaſſet, & edidiſſet quædam iuſſu Pythiæ ſpectacula vrbe in meliorem de Diis ſpem reducta, etiam terrorū ab hominib. oblatorum curam habuit: videbatur. n. magnus

M. Valerii de Sabinis triumphi & honores.

gnus

gnus hoſtium apparatus, magnaq; coitio eſſe. Erat apud Sabinos Appius Clauſus, vir & diuitijs potens, & robore corporis fortitudineq; inſignis, præſertim vero virtutis fama, eloquentiaq; primas gerens: ſed & is inuidiam (quæ omnibus viris magnis infeſta eſt) non effugit, cuius cauſam arripiebāt æmuli, quod bellum diſſuaderet, idq; interpretabantur ab eo fieri rei Romanæ augendæ, patriæq; in ſeruitutem & ſub tyrannidē redigendæ ſtudio. Quos ille ſermones cum gratos eſſe in vulgus, ſeque inuiſum eſſe belli turbatoribus militiæque cupidis ſentiret, iudicio rem committere veritus, ac ſocietate & potentia amicorum ac neceſſariorū fretus, eorum auxilio ſeditionem mouit, atque ea res moram belli Sabinis iniecit. Poplicola autem non cognita modo hæc habere operæ eſſe ducens, ſed & ſeditionem iſtam excitare & incitare, viros idoneos ſubornauit, qui Clauſo hæc dicerent: Poplicola tibi, quem virum bonum & iuſtum iudicat, nullo malo vlciſcendos ciues tuos cenſet, quantumuis iniqua paſſo: quod ſi tuæ ſalutis cauſa velis homines tibi infenſos fugere, & Romam migrare: ita te publice priuatimque accipiet, vt tua virtute, & ſplendore Romano dignum eſt. Hoc Clauſo ſæpius ſecum expendenti maxime opus facto creditum eſt. Itaque cohortatus amicos, ijs quoque multos in eandem ſententiam adducentibus, ad tranſitionem concitatis familiarum (quæ apud Sabinos præ reliquis à tumultibus alienæ, & vitæ tranquillæ deditæ erant) quinque millibus, cum his, liberiſque & vxoribus, Romam profectus eſt, cum Poplicola re ante communicata: ab eoque beneuole & promte ei hoſpitium, & omnia, vt æquum erat, ſunt exhibita. Nam & familias ſtatim ciuitate donauit, & vnicuique homini duo agri iugera dedit iuxta Anienem fluuium: Clauſo autem iugera viginti quinque largitus eſt, ipſumque inter Senatores adſcripſit: quod Reipublic. gerendæ initium ille adeptus, ita prudenter vſurpauit, vt in principum poſt dignationem potentiamque peruenerit, gentemque Clauſiam nulla inter Romanos obſcuriorem à ſe reliquerit. Ad hunc modum migratione Clauſiæ factionis ſeditione ſublata, homines turbulenti, popularemq; auram captantes non paſſi ſunt rem in ocio & pace conſiſtere: quiritantes indignum, ſi Clauſus quod præſens non obtinuiſſet ſuadendo, nunc exſul factus, ho-

13 *Appius Clauſus à Sabinis ad Romanos tranſit.*

ſtiſq; conſequeretur, vt ne darent Romani iniuriarum pœnam. Itaque magno cum exercitu profecti, apud Fidenas conſederunt: poſitiſq; ante Romam in inſidijs duobus peditum grauis armaturæ millibus, quos locis vmbroſis & cauis abdiderant: decreuerunt, vbi primum illuxiſſet, paucos equites emittere, qui aperte prædas agerent: his imperatum erat, vt cum vrbi appropinquaſſent, fugam ſimulantes hoſtes in inſidias adducerent. Quæ eodem omnia die cum è transfugis Poplicola cognouiſſet, celeriter ad omnia ſe parauit: copiaſque ita partitus eſt, vt Poſthumius Albus gener eius cum armatorum peditum tribus millibus eadem veſpera exiret, tumuliſque ſub quibus in inſidijs poſiti erant Sabini, occupatis, eos obſeruaret: Lucretius autem collega cum ciuium expeditiſſimis animoſiſque equites prædatum miſſos inuaderet. Ipſe reliquas copias ita duxit, vt hoſtes circumdaret. Forte fortuna denſa nebula aerem obſcurauerat: ita ſub auroram Poſtumius cum clamore in eos qui in inſidijs latebant, ab edito loco tela coniecit, equitibus hoſtium prouectis Lucretius ſuos immiſit, Poplicola hoſtium caſtra adortus eſt. Quo effectum eſt, vt omnibus locis Sabini affligerentur atque interirent. & qui ſuo in loco nō pugnam capeſſebant, ſed fugæ ſe credebant, eos ſtatim Romani interficiebant. Speſque ipſis fugæ fuit pernicioſiſſima; quod alij alios incolumes putantes, locum ſuum tuendi pugnandique cura neglecta, pars è caſtris ad inſidiatores, pars ab his ad caſtra currentes, contraria fuga in eos quos fugiebant incidere, aut in auxilij indigentes eos, quos ſibi opem laturos putarant. Ne occidione occiderentur Sabini, Fidenatum propinquitas effecit, ijs maxime ſalutaris, qui è caſtris, dum ea capiebantur, elapſi erant: qui Fidenas non peruenerunt, omnes aut cæſi ſunt, aut capti. Hanc victoriam Romani, ſoliti alioquin omnes magnas actiones Deo alicui adſcribere, ſoli duci acceptam tulerunt: eratque audire eos, qui pugnauerant, dicentes, Poplicolam claudos cæcoſque, & tantum non captos hoſtes, ſibi tradidiſſe, vt gladijs eos conficerent. Ex ſpolijs etiam, captiuiſque pecunia facta, populi vires auctæ ſunt. Poplicola autē acto triumpho, conſulibusque deſignatis Reipub. cura tradita, ſtatim diem ſuum obijt: vitam, quantum eius maxime homini contingere poteſt, ijs quæ honeſta bonaque habentur, finiens atq clau-

Poplicolæ de Sabinis victoria.

Mors & funus Poplicolæ.

claudens Populus tanquam viuo nihil eorum, quæ meritus fuerat persoluisset, sed omnem adhuc deberet gratiam decreuit, vt corpus eius publica sepultura afficeretur, quadrãtemque vnusquisq; honoris ergo ad eam rem contulit, Mulieres quoque communi sententia seorsim inita, totum annum eum luxerunt: quæ res magno ei honori atque decori fuit. Sepultus est ipse quoq;, ciuibus ita decernentibus, intra vrbem apud Veliam: isq; sepulturæ honor toti eius genti concessus est. Sed nunc eorum quidem nemo ibi humatur: funus tantum eo ducitur, feretroq; deposito ibi, facem aliquis accensam accipiens, vt primum subiecit, mox aufert: ostendens, licere quidem hoc in loco eum terræ mandari, se tamen eum honorem vltro dimittere. eoque facto mortuus inde aufertur.

SOLONIS ET POPLICOLÆ *Comparatio.*

Nonne igitur in horum comparatione virorum peculiare quippiam, & quod in nulla superiorum acciderit, contingit? Nimirum quod alter alterius imitator, alterq; alterius testis fuisse inuenitur. Intuenti enim tibi in Solonis de fœlicitate sententiã ad Crœsum dictam, facile constabit eã Poplicolæ magis quam Tello conuenire. Hunc enim cum propter honestum obitum, virutem, & fœlicem prolẽ beatissimum fuisse afferat: tamẽ neque ipse in suis carminibus eius, tanquam boni viri vllam mentionem fecit, neque filij eius, aut magistratus vllus celebratur. At Poplicola & viuẽs virtutis causa inter Romanos potentia gloriaq; primas obtinuit, & mortuo eo, præclarissimæ adhuc prosapiæ Poplicolarum, Messalarum, aliorumq; Valeriorum, a sexcentis vsque annis nobilitatis suæ splendorem ab ipso repetunt. Ac Tellus quidem ab hostibus locum suum seruans & pugnans, quod est viri boni officium, occisus fuit: Poplicola cæsis hostibus, id quod maioris est, quam perire, felicitatis, videns suo ductu, suisq; auspicijs patriam victricem, honoresq; adeptus, actis triumphis eum vitę finem habuit, quem optandum & beatum Solon prædicat. Iam quod Solon his quæ aduersus Mimnermum de vitę longitudine disputantur, acclamationis loco addidit,

Poplicola fœlicitas.

Mors mea ne careat lacrymis:linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu:

id Poplicolam beatum pronunciat. Is enim moriens non amicis tantū aut necessarijs, sed toti ciuitati, multis millibus hominum, fletum, desiderium sui mœsticiamque reliquit. Romanorum enim mulieres eum haud aliter luxerūt, quam si filium, fratrem, patremve omnes communem amisissent. Solonis sunt hæc quoq;:

Vt mihi sit, cupio, sed parta pecunia iuste:
Nam cuiuis vltrix stat sua pœna malo.

Poplicolæ autem contigit, non modo vt diues citra noxam esset, sed & vt diuitijs pulcre in egenis iuuandis vteretur. Quamobrem si Solon omnium sapientissimus, Poplicola etiam beatissimus omnium habendus est: quæ enim bona ille optauit, tanquam maxima & pulcerrima, ea hic & adeptus, & ijs vsq; ad exitum vitæ vsus est. Hæc sunt quibus Poplicolam exornauit Solon. Vicissim Poplicola Solonis gloriam illustrauit, cum quod Solon de rep. præcepit, eius ipse exemplum in reipublicæ populari forma constituenda optimum proposuit. Nam & magistratus fastum amputauit, vtq; is gratus omnibus, molestus esset nemini, effecit: & legibus Solonis vsus est multis. Cuius generis sunt, quod populo ius creandorum magistratuum tribuit: quod reis prouocationem ad populum, vt Solon ad iudices, concessit: & quanquam nullum alium præterea senatum constituit (id quod Solon fecerat) tamen eum, qui erat senatum auxit ac fere duplicauit. Ab eodem etiam quæstorum institutum manauit: videlicet ne is qui summæ rerum præesset, vel si bonus esset, pecuniæ tractandæ occupatione à maioribus negotijs expediēdis detineretur, vel si malus, occasionē peccandi faciliorem habere, simul & res ipsas, & pecuniam in sua potestate tenens. Odium tyrannorum in Poplicola acrius fuit. Solon enim deprehensum in ius trahere iubet, noster etiam indicta causa necari concedit. Et cum recte glorietur Solon, se oblatam sibi ab ipso rerum statu tyrannidem, cum potuisset non inuitis etiam ciuibus suscipere, respuisse: non minus egregium est Poplicolæ factum, qui magistratum tyrannicum cum occepisset, popularem reddidit, eoque etiam intra modum vsus est. Videturq; id prior Solon sensisse. argumento sunt hæc:

Poplicola Solonis de repub. sententiam expressit.

Pareat

Pareat vt populus ducibus,sic deniq; fiet,
Si nimium haud laxes frena,nimis ve premas.

Hoc Solonis proprium est, quod nouis tabulis maxime libertatẽ ciuibus cõfirmauit: nihil enim proderat legibus æqualitatem statui,qua æs alienũ pauperes excluderet,&vbi maxime libertate frui viderentur,ibi diuitib. potissimũ seruirent,in iudicijs,magistratibus,& orationibus eorũ mandata,tanquam famuli,exequentes.Id vero maius,quod, cũ semper nouas tabulas seditio comitetur,Solon tamen ea re loco remedij,extremi quidem eius,sed tamen efficacis,opportune & cum fructu vsus , etiam eos qui erant tumultus sedauit,virtute sua & autoritate rei infamiã ac calumniam supprimens.Quod ad totã reipublicæ administrationẽ pertinet,splendidius quidẽ fuit Solonis principium: dux enim fuit,non alios secutus est,& pleraque suo arbitrio ipse,non cum alijs egit:alter vero finem felicem , & optandũ consecutus est.Nam & suam ipseSolon reip. constitionem inspexit euerti,Poplicola autem,vrbẽ bono in statu vsque ad ciuilia bella conseruauit.Et Solon leges suas in ligno incisas & perscriptas,protectorisque indigentes relinquens, simul atque eas condidisset, Athenis discessit : alter Romæ manens,magistratum gerens,remq; pub.administrans,fundauit eam,&in tuto collocauit.Præterea Solon cum quæ futura essent præuidens,Pisistratum impedire vellet; tamẽ ei ab hoc non est concessum , sed nascenti tyrannidi succubuit. Poplicola regnum quod vires diuturnitate temporis sumserat,excidit & demolitus est:præter virtutem &voluntatẽ,qua Solonis propositum adæquabat,successu etiam vi ad perficiendam rem adiutus.In rebus porro bellicis , quæ nos de Solonis in bello Megarico actis supra retulimus,est qui neget Daimachus Platæẽsis:Poplicola maximas victorias pugnans ducensq; exercitum retulit. Ad ciuiles porro actiones Solon quasi ludens accessit , insaniam prætexens cum esset de Salamina dicturus:alter summũ vltro in periculum se dedit,contra Tarquinium insurgens,ac proditionem deprehendens:autorq; præ cęteris vt de improbis supplicium sumeretur,neq; elaberentur iudicio, nõ ipsos modo tyrannos vrbe expulit,sed & spes eorum excidit. Cumque ad hunc modum in rebus,quæ certamen,animi feruorem, & in resistẽdo vim requirebant , fortiter se acriterque

Debitorum amputatio.

Gloria bellica, & ciuilis.

gessisset, melius adhuc ea confecit, quæ pacato colloquio, & obsequio ad persuadendum indigebant: quod ostendit, cum Porsenam, virum inexpugnabilem & formidandum, prudenter ad amicitiam perduxit. Atqui Solon, inquies, amissam Salaminem Atheniensibus recuperauit, Poplicola terra, quam Romani ante ceperant, excessit? Enimvero ratione habita temporis actiones expendendæ sunt. Oportet autem eum, qui rempublicam gerit, varia consilia agitare, ac perspicere, qua potissimum ratione vnaquælibet res facillime possit expediri, itaque sæpe ille parte aliqua dimissa totam rei summam conseruat, paruoq; cedens, maiora consequitur. id quod tum Poplicolæ vsu venit. Nam agrum alienum concedens, patriam tuto conseruauit: & quib. magnum erat vrbem posse tueri, in eorum potestatem castra ipsa obsidentium hostium redegit; iudicioque controuersiæ hosti commisso, præter victoriam ea etiã accepit, quibus redimere victoriam operæ precium fuerat. Nam virtutis ac probitatis suæ opinione, in quam de toto populo adduxerat Porsenam, Poplicola effecit, vt & is & pacem cum Romanis iungeret, & omnem belli apparatum tolleret.

IN POPLICOLAM.

De huius ætate annotare nihil est necesse, cũ notissimũ sit tempus, quo Regibus exactis Romæ, Consules institutum fuit præesse.

1 Credereturque genus.] *Cur Poplicolam potius, quam (vt vulgo legunt) Publicolam scripserim, nihil attinet dicere: estq; iam ante à Sigonio demonstratum. De quo autem hic Valerio loquitur Plutarchus, ei Volesus prænomen fuit: & eorum trium Sabinorum, qui totius gentis clarissimi cum Tatio rege Romam commigrarunt, primus nominatur à Dionysio libro secundo.*

2 Consilii sociis sibi adscitis.] *Lapus duas aut tres, domos corruptas habet. Fateor sane me ambigere: est enim in Græco τρεῖς ἔχοντας βουλευτὰς. & ἔχοντας stare non potest, ἔχοντες vel ἔχοντα potest. Posterius hunc sensum dabit, duos in Aquilia, tres in Vitellia senatores familia fuisse. idq;*

non

non improbo. nã aliter βουλευτὰς pro conſpirante explicandum eſt, haud ſcio quam commode. Sed ſenſum vtcunq; expreßi. Porro an Brutus cognomen Iuniæ gentis ab hoc Bruto incœperit, non pronuncio, eſt quidem fortaſſe probabile.

3 Reliquis libertis longo poſt tempore.] *Imo etiam in ſenatum libertinos recepit. Vide Liuium ad finem noni: & Diodorum libr. 20. vbi de Appii Claudii Cæci cenſura loquitur.*

4 Inſula eſt ſacra.] *Dionyſ. lib. 5. expreßius, Aeſculapio ſacram tradit. Hiſtoria eſt lib. Liuii 11. apud Valer. lib. 1. cap. de Miraculis. Meminit & Plinius cap. 1. lib. 29. & Feſtus lib. 9. in Inſula. Quod autem latine Media inter duos pontes vocetur, non memini me vſquam legere alibi. Inſulam omnes vocant: vt videantur hæc verba periphraſis inſulæ eſſe, non diuerſa appellatio.*

5 Vrſus lucus.] *ἱερὸν ἄλσος. apud Liuium quidem lib. 2. hoc ipſum deſcribentem, & apud Valer. lib. 1. cap. 8. Arſia ſylua legitur, quos Lapus eſt ſecutus. ex Dionyſio nihil colligere poſſum, qui eam pugnam in Vinio prato ad Horati cuiuſdam herois lucum factum ſcribit.*

6 In aliis.] *ἐν τῷ μετρίῳ. quæ vox inculcata eſt perperam, & ſententiæ repugnat. niſi quis ita delirat, vt affectatæ tyrannidis culpam in mediocribus delictis vſpiam haberi potuiſſe ſomniet.*

7 Apud portam cui nunc Ratumenæ.] *Sic & Plinius habet lib. 8. cap. 42. hoc factum commemorans: & Sex. Pompeius lib. 16.*

8 Siue filius ſiue nepos.] *Non ocioſe hoc dixit. Nam & Liuius fatetur dubitari, filiuſne (vt ipſe putat) an vero nepos Priſci Superbus fuerit. Poſterius oſtendit multis rationibus Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 4.*

9 Ex Pentelico lapide.] *πεντέλη, Pentele pagus eſt Atticæ, vt docet Stephanus. Pauſan. lib. 1. deſcript. Græciæ,*

demonstrat esse montem Atticæ Pentelicum, vbi sint lapicidinæ. Huius lapidis etiam Cicero ad Atticum meminit, lib. 1 de Hermis Pentelicis. Id propter Lapum, & eius correctorem annotaui.

10 Sigliuriam vrbem condidit.] *Sic quidem est in Græco, sed non video quid sit Sigliuria. Suspicor Signiam fuisse scribendum. Non quidem nescio, Tarquinium Superbum eius coloniæ autorem à Liuio poni: sed potuit vel alios autores secutus fuisse Plutarchus, vel ea colonia tum instaurari, vel augeri, & corroborari à Poplicola. Equidē ad annum (vt ego & pleriq; numeramus)* c. v. CCLIX. *hoc est decimotertio post anno. Liuius scribit Signiam coloniam, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deductā esse. Apud Dionysium* Συγκήνειον *(Syncerium,) deducta colonia legitur, præsidij causa contra Latinos & Hernicos, in secundo Poplicolæ consulatu. quicquid sit, apparet haud procul Roma, eiusque propugnaculum fuisse id quod Poplicola condidit, oppidum, ex narratione quæ statim subijcitur.*

11 Herminius & Lartius.] *Malui Lartium quam Lucretium, Liuium & Dionysium sequens: & videbatur esse menda inculcato Lucretij nomine. Id obiter annotandum duxi, apud Polybium summæ fidei historicum lib. 6. legi mortem oppetisse in hoc certamine Coclitem.*

12 Ædium fores omnes.] *Videndus Plinius cap. 15. libri 36.*

13 Appius Clausus.] ἄππιος, *hoc reliqui perspicuitatis causa: quia is est autor gentis Appiæ. Alioquin Sigonio nihil repugno, qui in Annotat. Liuianis Actium (Attium ego malim,* ἄττιον*) legendum docet. Ex clausis autem Clausios, qui deinde Claudij dicti sunt, ortos patet:*

14 Vt ne darent Romani iniur.] μὴ δοῦναι δίκλω ῥωμαίοις, ὧν ὑβρίζουσιν. *Lapus hoc mendo seductus, nullum sensum*

sum

ſum loci extulit. Eſt autem legendum, id quod facile apparet, ῥωμαίους, accuſandi, non datiuo caſu.

15 Poſtumius Albus.] *Balbus eſt in Græco, βάλβος: ſed cognomen ego non eſſe hoc Poſtumiæ gentis puto. Poſtumios autẽ Albos cognomẽto fuiſſe, notum eſt & tritũ Poſtumius porro ſcribere malo, etymologiamq; ſequi & Græcos etiam libros: quam Poſthumios Non enim à poſt & humus fit poſthumus, vt vulgo traditur, & ipſe olim credidi: ſed deriuata eſt vox poſtumus à propoſitione poſt, vt inferus ab infra. ſuperus à ſupra*

IN COMPARATIONEM.

1 Meſſallarum, aliorumq; Valeriorum.] καὶ οὐαλέριοι. *Sed ego mendum eſſe dico, niſi legas* καὶ ἄλλοι οὐαλέριοι. *Valerij enim, gentis eſt nomẽ, neq; inter familiarum cognomina reponi poteſt. Sin ita, vt puto legatur, nihil erit incommodi: intelligentur enim reliquæ Valeriorũ, qui hic non recenſentur, familiæ: vt Maximi, vt Coruini, vt Potiti, vt Flacci, vt Læuini, & cæteræ ſi quæ ſunt.*

PLVTARCHI THEMISTOCLES, GVIlielmo Xylandro, Auguſtano interprete.

THEMISTOCLI genus obſcurius fuit, quam quod ad gloriam conferre aliquid poſſet, patrem enim habuit inter Athenienſes non admodum illuſtrem, nomine Neoclem, de curia Phreariorum, & tribu Leontide. Matre autem non legitima natum tradunt: eſtq; in eam ſententiam id carmen:

Arbrotonum Threiſſa fui genus: at peperiſſe
Me magnum Græcis dico Themiſtoclea

Phanias quidem matri Themiſtoclis non Thraciam, ſed Cariam patriam, neq; Abrotono, ſed Euterpe nomen fuiſſe aſſerit: Neanthes etiam vrbem Cariæ, vbi nata fuerit, Halicarnaſſum nominat. Ideoque cum ſpurii in Cynoſarges-

quod

quod eſt extra vrbem gymnaſium Herculis, (nam is quoq; inter Deos non legitimus habetur, vt qui mortali matre ſit natus) conuenire conſueuiſſent, quibuſdam ingenuis adoleſcentibus Themiſtocles perſuaſit, vt ſecum ad Cynoſarges deſcenderent, ibiq; vngerentur: quo facto videtur callide diſcrimen ſpuriorum & legitimorum ſuſtuliſſe. Lycomedarum genti ipſum cognatum fuiſſe, in promptu eſt. Nam Lycomedarum ſacellum initationi deſtinatum, quod erat apud Phlyenſes, ipſe à barbaris incenſum inſtaurauit, ac picturis ornauit, vt Simonides tradit. In confeſſo eſt, adhuc puerum, magnos animi impetus habuiſſe, naturaq; intelligentem, & magnarum rerum ciuiliumque ſtudioſum fuiſſe: vbi à diſcendo vacaret, non vt reliqui pueri ludicris aut ocio ſeſe oblectare, ſed orationes ſecum aliquas meditari & componere deprehendebatur. Erantq; autem eæ orationes vel accuſatio, vel defenſio alicuius puerorum. Itaque dicere ſolebat præceptor, nihil eum puerum mediocre, ſed magnum omnino vel bonum vel malum futurum. Nam diſciplinas quoque eas, quæ vel formandorum morum, vel voluptatis & elegantiæ cauſa diſcuntur, ægre & nulla cum alacritate percipiebat: quæ vero ad prudentiam & actiones ſpectabant, eas ſatis aperte etiam præter ætatem colebat: nimirum natura ſua fretus, eique obſequens. Itaque poſtea temporis in liberalibus (quas vocant) & vrbanis conuerſationibus ſubſannatus ab iis qui ſe eruditiores ferebant, coactus eſt inſolentiori aliquantum dicto ſe tueri: lyræ quidē inquiens ſe concinandæ aut pſalterij tractandi neſciū, vrbem contra exiguam & ingloriam, quam accepiſſet, glorioſam & magnam efficere callere. Steſimbrotus Themiſtoclem auditorem Anaxagoræ fuiſſe, Meliſſoq; phyſico operam dediſſe ait: ſed temporis rationem nō obſeruauit. Nam contra Periclem, qui multis poſt Themiſtoclem annis natus eſt, Samios oppugnantem dux fuit Meliſſus: eidemque Pericli Anaxagoras fuit familiaris. Mneſiphilo itaq; potius accedendum, qui Themiſtoclem Phrearij imitatorem fuiſſe perhibet: hunc autem neque rhetoricam neque naturalem philoſophiam profeſſum, ſed ſapientiæ quam vocant (quæ eſt peritia in republica verſandi, & prudentia ad actiones accommodata) operam dediſſe, ac tanquam ſectam aliquam à Solone propagatam conſeruaſſe: quam qui de in-

Pueritia.

Studia.

de iu-

de iudicialibus causis adhibuerunt, & ab actionibus ad dicendum id studium traduxerunt, Sophistæ sunt appellati. Huic quidem Themistocles, cum iam ad Rempublicam accederet, se adiunxit. Sed primis iuuentutis suæ conatibus, varius fuit, atque inconstans, soli naturæ obsequens: quæ doctrina & institutione destituta, magnas in vtramque partem studiorum mutationes effecit, sæpiusque ad deteriora deflexit. Neq; id dissimulauit ipse postea, è ferocissimis pullis optimos fieri equos dicens, si, qua opus est, disciplina formentur. Quæ his annectuntur à nonnullis narrationes, abdicatum fuisse eum à patre, matremque præ dolore ignominiæ filio illatæ voluntaria morte vitam finiuisse, mendacia videntur: ac sunt contra qui dicant, patrem, quo eum à Repub. curanda dehortaretur, apud mare ei triremes antiquas ostendisse, proiectas iam & neglectas, innuentem eundem esse populi animum in oratores, vbi inutiles ij esse cœpissent. Cæterum videtur studium in Repub. versandi celeriter admodum iuuenili ardore elatus Themistocles suscepisse: cupiditasque gloriæ vehementer apud eum inualuisse, ob quam initio statim primas affectans, odia potentum & primorum in ciuitate satis proterue in se concitauit: maxime autem omnium Aristidis Lysimachi F. quem in omnibus contrarium habuit. Quanquam creditum est hanc eorum inimicitiam oppido puerile habuisse initium, quod vterque formosum Stasilaum Teium amarent (vt Aristo philosophus refert) eamque æmulationem etiam ad Reipub. administrationem adferrent. Enimuero vitæ & morum dissimilitudo, auxisse eam videtur. Aristides enim placidus natura, optimatumq; studiosus, quiq; in Republica gerenda nõ gratiam, non gloriam, sed quod optimum, tutissimũ, iustissimumq; esset, spectabat, sæpenumero coactus fuit Themistocli populum ad multa concitanti, magnasque rerum nouationes molienti aduersari, eiusque incrementis impedimento esse.

Vt ad Rempublicam accesserit.

4

Tanto enim gloriæ ardore abripi solitum Themistoclem tradunt, tantaq; æmulatione rerum præclare gestarum flagrasse, vt iuuenis adhuc, cum pugna Marathonia contra barbaros facta, Militiadisq; ducis gloria omnium in ore esset cogitabundus plerunq; visus sit, noctesque insomnes egerit, consuetis compotationibus abstinuerit: mutationemque vitæ admirantibus, & causam quærentibus respondisse, Mil-

se, Militiadis trophæum sibi somnum adimere. Reliqui e-nim cladem barbarorum Marathoniam, belli finẽ esse cen-sebãt: at Themistocles eam initium maiorum certaminum putabat, ad quæ se pro tota Græcia assidue præparbat & vrbem exercebat, quid futurum esset multo ante præuidens. Ac primo omnium, cum mos esset Atheniensibus, prouen-tus secturarum argentariarum, quæ erant in Laurio, inter se diuidere: solus ipse ad populum progressus, ausus est di-cere, esse omissa diuisione ex ista pecunia triremes paran-das ad bellum Ægineticum. Id bellum dum in Græcia ma-xime vigebat, & multitudine nauium Æginetæ mare te-nebant. quo facilius assensum est Themistocli, non Darij, non Persarum metum obtendenti (procul enim hi aberant, neque magnum sui aduentus metum offerebant) sed ira & contentione ciuium aduersus Æginetas opportune ad eum apparatum abutenti. Suntq; hac pecunia confectæ centum triremes, quarum in nauali contra Xerxem prœlio vsus fuit. Exinde sensim ciuitatem ad mare exercendum deduxit, quos terrestri bello ne aduersus sui quidem similes satis roboris habere, nauium vero præsidio & barbaros propulsare, & Græcæ imperium adipisci posse intelligebat: itaq; ciues ex militibus in acie stare solitis, nautas (vt ait Plato) & mariti-mos effecit: incurritque in calumnias eius facti causa, quod ciues hasta & clypæo spoliatos, ad transtra & remos detru-sisset. Hæc autẽ confecit Themistocles, Militiade, q nõ con-tradixerat, superato, si Stesimbroto credimus. Puritatemne & integritatem ciuitatis eo facto læserit, an vero secus, ijs qui altius huiusmodi res considerant, disputandum relin-quo: certe salutem Græciæ partam mari, Athenasque iam labefactatas opera illarum triremium stabilitas fuisse, cum reliqua sunt testimonio, tum ipse Xerxes affirmauit. Nau-machia enim victus, integris adhuc, quas in terra habebat, copijs statim sese fugæ commisit, vt ad bellum gerendum impar: reliquitque post se Mardonium, magis, vt mea fert sententia) detinendorum à persequendo Græcorum, quam in seruitutem redigendorum causa. Quærendæ pecuniæ studium eius intentius nonnulli liberalitatis nomine excu-sant: quippe virum sacra frequenter facientem, splendi-dumque in accipiendis hospitibus, magnis opus habuisse sumtibus. Quidam contra sordium eum nagnæque tenaci-tatis

Bellum Ægineticum.

Classis Atheniensium.

Circa pecuniam qualis Themistocles.

tatis incusant, qui cibos etiam sibi missos vendiderit. Et cum Philides, qui alendis equis rem faciebat, pullum petenti denegasset, minatus ei fertur, se domum eius mox equum Troianum facturum: obscure innuens, concitaturum se aduersus eum lites propinquorum & familiarium eius. Cæterum ambitione omnes æquales adeo anteuertit, vt iuuenis etiamnum, & obscurus ab Epicle citharœdo Hermionensi, qui Athenis in precio erat, summis precibus permouerit, vt is aqud se artem faceret: id ambiens, vt multi domum suam venirent. Olympiam profectus, cum Cimone de cœnarum, tabernaculorum, reliquiq; apparatus splendore contẽdens, Grȩcos offendit. Cimoni enim adolescenti, & illustri domo nato concedendam de his rebus palmam esse iudicabant. Et Themistocles nondum cognitus, quiq; facultatibus non sufficientibus hæc existimaretur vltra quã conueniret conari, arrogantiæ crimen incurrebat. Vicit tamen Tragœdis sumptus suppeditans, cum iam tum id certamen magno studio atq; æmulatione ageretur: tabulamque victoriæ cum hac inscriptione posuit: Themistoclis Phrearii sumtibus, Phrynichus docuit, Adimantus prȩfuit. Interea vero se multiudini probabat, qua singulorum ciuium nomina memoriter recitans, qua in contractuum, controuersiis fidum se iudicem præbens. Ferturq; cum esset prætor. Simonidi Ceo petenti aliquid iniquum respondisse: Neque vero aut tu bonus poeta, si præter carmen caneres, aut ipse probus prætor essem, si præterquam quod leges permittunt, tibi gratificarer. Eundemque Simonidem rursus facete mordens, Non est, inquit, tibi cor, qui Corinthijs, magnæ vrbis ciuibus, conuicia faciens, tibi ipsi imagines facis, homo adeo deformis. Magnus iam factus, & multitudini gratus, tandem Aristidem sua factione vicit, eumque ostracismo extorrem egit. Iam Medis expeditionem in Græciam facere incipientibus, Atheniensibusq; de duce deliberantibus, memorant reliquos omnes periculi grauitate perterritos, sua sponte imperij petitione abstinuisse: Epicydem autem Euphemidæ F. oratorem popularem, disertum quidem, cæterum mollem animo, & pecunia superabilem, eam dignitatem affectasse, iamque creditum fuisse, fore vt communi suffragio imperium ei deferretur. Ibi Themistoclem veritum, ne ea res pernicie cõmuni

Ambitio eius.

Iustitia eius.

starct,

ſtaret, Epycidem data pecunia de ambitione iſta retraxiſſe. Laudatur etiam id, quod egit cum interprete miſſo inter regios nuncios, ad petendam terram & aquã legatos. Hunc enim ex decreto comprehendit, ac necauit, quod auſus eſſet Græcam linguam barbaricis mandatis vtendam dare: item quod Arthmius Zelites eo referente cum liberis & toto genere ignominia notatus eſt, quia aurum Medicũ Græciæ intuliſſet. Sed maximum eſt, quod inteſtina Græciæ bella ſuſtulit, ciuitateſque ad cõcordiam mutuam reduxit, perſuadẽs eis, vt belli imminentis cauſa inimicitias in aliud tempus reijcerent: quã in re magnopere vſum Chilei Arcadis auxilio traditur. Factus imperator, ſtatim intendit ciues triremibus imponere, ſuaſitq; vt vrbe relicta, quam longiſſime à Græcia in mari barbaris occurrerent. Multis autem repugnantibus, cum magno exercitu & Lacedæmoniis ad Tempe profectus eſt, propugnaturus ibi pro Theſſalia, quę nondum ad Medos inclinare putabatur. Cæterum Theſſali cum ſe regi adiunxiſſent, & ad Bœotiam vſque omnia Medo fauerent, infecta re inde reuerti coactus eſt. Id mouit Athenienſes, vt Themiſtoclis conſilio de re mari gerenda magis adſentirentur: miſeruntque eum cum nauibus ad Artemiſium, vt fauces cuſtodiret. Ibi cum Græci imperium Lacedæmonijs & Eurypiadi deferrent, Athenienſes autem, quia numero nauium reliquos ſimul omnes ſuperabant, aliorum ductu bellare recuſarent: Themiſtocles cõſpicatus, quod ea ex diſſenſione periculum impenderet, cum ipſe Eurypiadi imperium conceſſit, tum Athenienſes placauit oratione, promittens fore, vt ſi ſe viros ſtrenuos in bello præſtarent, poſthac vltro Græci ipſorũ dicto audientes ſe præberent. Quamobrem exiſtimatum eſt, Græciæ ſalutis iſtum vnicam cauſam fuiſſe, & qui præſertim hanc famam Athe-

Belli Medici administratio.

17 nienſibus conciliarit, fortitudine ab iis hoſtes, animi moderatione ſocios victos fuiſſe. Poſtquam autẽ barbarorum claſſe ad eum locum, cui Aphetæ nomen eſt, delata, Eurybiades, multitudine nauium quę in fronte apparebant perterritus, inſuper audito ducentas alias ſuper Sciatum curſum flectere, id conſiliũ cepit, vt quam celerrime intra Græciam reuerſus, Peloponneſum adiret, ac terreſtres copias nauibus circumiiceret: poſſe copiis regiis mari reſiſti nullo modo putans. Hic Euboenſes veriti ne à Græcis deſtituerentur,

rentur, clandeſtinum cum Themiſtocle colloquium habuerũt, miſſo cum magna pecunia ad eum Pelagonte: quam Themiſtocles acceptam Eurybiadi tradidit, vt Herodotus autor eſt. Repugnabat autem Themiſtocli Architeles vnus ex ciuibus eius, præfectus ſacræ triremi: qui cum non haberet pecuniam vnde nautas ſuſtentaret, diſceſſum agitabat. Contra hunc irritatos iam ante animos ciuium, Themiſtocles magis adhuc concitauit, ita vt ei concurſu facto cœnam diriperent: indigne id animoq; ægro ferenti, in ciſta miſit panem & carnes ad cœnam, ſubiecto illis argenti talento, mandatoque, vt ipſe cænaret, & poſtridie ſociorum naualium curam haberet: ni faceret, traducturum ſe eum apud ciues, quaſi pecuniam eam ab hoſtibus accepiſſet. Hæc narratio Phaniæ eſt Lesbij. Quę eo tempore cum nauibus barbarorum apud fauces commiſſæ ſunt pugnæ, non eæ quidem ad rem decernendam magnum admodum momentum attulere, experientia tamen maxime Græcis profuerunt, inter pugnam re ipſa comperientibus neq; numeroſam claſſem neque ſignorum ornamenta & ſplendorem, neq; clamores minaces, neq; barbaricos pæanes quicquam habere, quod terrorem afferre debeat viris manum conſerere ſcientibus, & pugnam audentibus: ſed eſſe his contemtis ipſa hoſtium corpora inuadenda, & in hæc comminus depugnandum. Quod non male intellexiſſe videtur Pindarus, de pugna ad Artemiſium dicens, Athenienſes ibi ſplendida fundamenta ſuæ poſuiſſe libertatis: audere enim eſt re vera principium victoriæ. Eſt autem Artemiſium littus Eubœæ ſupra Heſtiæam ad Boream ſpectans (cui e regione fere opponitur Olizon in ea terra poſita, cuius Dominus fuit quondam Philoctetes.) habetque templum exiguum Dianæ Orientalis: circa id arbores exſtiterunt, & columnæ ex albo lapide fixæ ſunt, qui lapis ſi manibus teratur, colorem odoremq; croceum emittit. Fuit autem in vna iſtarum columnarum hoc inſcriptum carmen: *Pugna ad Artemiſium.*

Cecropia hoc quondam in pelago cum claſſe iuuentus
Viciſſet populos omnigenos Aſiæ,
Medorum perijt q; exercitus: iſta trophæa
Fixerunt memores, virgo Diana, tibi.

Monſtratur etiam in littore locus inter multos arenæ tumulos, puluerem ab alto cinericium nigrumque eructans,

tanquam igne vstum: vbi videntur nauium fragmenta & cadauera cremasse. Sed cum de re ad Thermopylas gesta cognouissent, videlicet Leonidam occubuisse, Xerxemque eos, qui terra essent, aditus tenere: intra Græciam reuersi sunt, Atheniensibus summæ rei præfectis, ac propter virtutem & rem egregie gestam exultantibus. Cum oram continentis legeret Themistocles, quibus in locis portus & perfugia hostibus necessario adeunda videbat, in lapides (qui partim tum forte aderant, partim ab ipso in stationibus nauium, & aquationibus positi sunt) literis conspicuis inscriptis Iones hortatus est, vt si quidem fieri posset, ad Græcos transitionem facerent, a quibus originem traherent, & qui pro ipsorum libertate propugnarent: sin minus, at saltem in pugna barbaros læderent & conturbarent. Hoc consilio sperabat se effecturum, vt vel deficerent Iones, vel ijs in suscipionem sinistram apud barbaros adductis, seditio hostium existeret. Porro cum Xerxes superne per Doridem in Phocidem irrumperet, vrbemque incenderet: Græci auxilium non tulerunt regioni; quantumuis Atheniensibus petentibus, vt defendendæ Atticæ causa in Bœotiam proficiscerentur, sicut ipsi mari ad Artemisium hosti occurrerant. Quorum petitioni cum nemo Græcorum satisfaceret, sed omnes Peloponneso intenti in eo essent, vt omnes copias intra Isthmum conducerent, Isthmumque ab vno mari ad alterum muro munirent: Athenienses simul & ira, quod proditi, & metus atque mœstitia desertos incessit. Neque enim pugnam inire aduersus tot millia hostium consilium videbatur: & quod in præsentia vnicum facto opus erat, vt vrbe relicta nauibus se crederent, id plerisque auditu etiam graue erat: qui si Deorum templa maiorumque sepulchra prodidissent, neque victoria, neque salute quicquam sibi opus esse putarent. Eo rerum statu Themistocles, cum humanis rationibus se permouere posse populum diffideret, tanquam in tragœdia machinam aliquam attollens, signa diuinitus missa, & oracula suis obiecit. In ostentum rapuit draconem, qui illis diebus ferebatur ex templo abijsse: sacerdotesque cum inuenirent liba, quæ ei opponebantur quotidie, intacta esse, in populum ea de re rumore sparserunt, ita interpretante Themistocle, Deam vrbe excessisse, viæque ad mare ducem ipsis factam.

Iones ad defectionem solicitat Themistocles.

Athenienses à socijs proditis.

Athenæ suasis Themistoclis desertæ.

Oraculum

Oraculum etiam ad perducendum in ſuam ſententiam po- 9
pulum interpretatus eſt: nihil aliud ligneo muro, quam naues intelligi: ideoq; Salaminem etiam diuinam, non triſtẽ aut miſera à Deo vocati, ſcilicet quod à magna Græcorum aliqua fortuna in poſterum ſit nomen habitura. Itaq; cum rem tenuiſſet, decretum fecit, quo vrbem Mineruæ tutelari Deæ commendandam, omnes qui eſſent valida ætate, triremes conſcendere, vnumquemque ſuos liberos, vxorem, mancipia quo maxime poſſet modo ſeruare iubebat. Confirmato decreto, pleriq; ſuos parentes & mulieres Trœzenem tranſtulerunt, humaniter ciuibus eos accipientibus: fecerat enim Nicagoras apud eos decretum, vt hoſpites in ſingula eorum capita tributis duobus obolis, publice alerentur, vt fruges pueris vndecunque vellent, liceret decerpere, vt magiſtris merces doctrinæ pro ipſis ſolueretur. Cũ autem publica pecunia non eſſet Athenienſibus, Ariſtoteles ait per Areopagitas effectum, vt triremes implerentur, qui ſingulis militibus octo drachmas dederint. Clidemus etiam hoc Themiſtoclis calliditate confectum tradit. nimirum deſcendentibus in Peiræeum Athenienſibus, amiſſam fuiſſe à ſtatua Mineruæ ægidem: ibi Themiſtoclem cum ſe ſimularet quærere, eamq; perluſtraret, magnam vim pecuniæ inueniſſe, inter impedimenta reconditam, eaq; in medium prolata, ſuffeciſſe viatica claſſiariis. Enauigantium ſpectaculum aliis miſericordiam mouit, aliis fortitudinis admirationem, quod hi parentibus alio dimiſſis, nihil ad eorum luctus, fletus, amplexusq; inflexis animis inſulam peterent. Et ſane multi ciues ſenectutis cauſa relicti miſerationem ciebant: etiam cicurium ac iuxta enutritorum animalium geſtus dulcem in animis affectum excitabant, cum vlulatu & deſiderio eos, à quibus alita eſſent, comitantium. Inter quæ narratur canis Xanthippi, eius, qui Periclem genuit, non patiens ſe à domino deſeri, in mare inſiluiſſe, iuxtaq; triremem natando Salaminam perueniſſe, ibiq; ſtatim ab anima deſertum exſpiraſſe, humatumq; eo loco, qui adhuc Cynoſſema, id eſt canis ſepulcrum dictus oſtenditur. Magna Hæc Themiſtoclis facta, Neq; minus id quod cum à ciuibus deſiderari Ariſtidem (quem ipſe ante bellum factione ſuperatum, oſtraciſmo in exilium egerat) ſentiret, eosq; vereri, ne propter irã barbaro ſe adiũgeret, reſq; Græ-

Ariſtides ab exilio reuocatur.

cas euerteret, decreto iis, qui ad tempus relegati essent, facultatem dedit reuertendi, ac cum reliquis ciuibus salutem Græciæ procurandi. Eurybiadi porro, qui classis præfectus erat propter Spartæ dignitatem, trepidanti periculum adire, statuentique ad Isthmum nauigare, quo loco etiam terrestres Peloponnesi copiæ erant congregatæ, Themistocles contra dixit. Quo in certamine celebria ista eius dicta ab eo prolata memorant, cum Eurybiadi ad se dicenti, in certaminibus qui ante signum datum prodiissent, eos verberibus plecti; respondit, verum id esse, sed & eos qui serius veniant, non coronari. tollentique baculum, & plagam minanti, Percute sane inquit, modo audi. tum Eurybiades mite ingenium admiratus, dicere eum iussit. Ibi cum ad institutum de pugna ad Salminam facienda sermonem reuertisset, quidam hominem vrbe carentem, non recte iis, qui patriam haberent, eius deserendæ autorem fieri dixit. Ad eum conuersa oratione Themistocles: Nos quidem, inquit, homo improbe, domos & muros reliquimus rerum inanimatarum causa seruitutem subire nolentes. Vrbs autem nobis est, qua nulla sit in Græcia maior: nimirum ducentæ triremes, quæ nunc adsunt vobis auxilio, saluos vos, si quidem velitis, seruaturæ: sin iterum discediitis, nobis proditis, statim audient Græci Athenienses & vrbem liberam, & agrum, eo quem dimiserint, nihilo deteriorem adeptos. Hæc eo locuto, in eam cogitationem venit Eurybiades, vt metueret, ne Athenienses ipsis destitutis discederent. Eretriensi quoque cuidam contradicere conanti Themistocles, Num nam, inquit, etiam vos de bello verba facitis? qui instar teuthidum piscium, gladium quidem habetis, corde autem caretis. Sunt qui referant, Themistoclem in tabulato nauis stantem, desuper de pugna apud Salamniam comittenda perorasse: visamque tum noctuam, quæ ad dextram nauium partem transvolarit, & in summitate mali consederit: eoque maxime effectum, vt sententia ipsius approbata, ad naualem pugnam Græci se parauerint. Sed posteaquam classis hostium iuxta Phalerum Atticæ accessit, & vicina circum littora nauibus texit ac rex ipse cum terrestri exercitu ad mare descendens, coniunctis copijs ingentem multitudinem suorum ostentauit: ibi vero Themistoclis oratio ex animis Græcorum effluxit,

Stratagema, quo Salaminiã pugnam fieri obtinuit Themistocles

fluxit, rursusque ad Isthmum oculos Peloponnesij coniecerunt, ægre ferentes, si quicquam aliud à quoquam diceretur, decreuerunt autem noctu soluere, & erat hoc nautis indicatum. Hic Themistocles, cui dolebat Græcos id agere, vt auxilio loci & angustiarum dimisso, à se inuicem diuulsi in vrbes suas quilibet discederent; consilium inijt, negociumque, cuius Sicinum habuit administrum, tale composuit. Erat Sicinus de Persis captus, Themistoclis studiosus, liberorumque eius pædagogus: hunc ad regẽ Persarum furtim mittit, iubetque ei dicere, Themistoclem Atheniensium ducem, regiam causam Græcorum rebus præferre: eum primum regi nunciare, Græcos fugam parare, hortari eum, ne is ipsis facultatem faciat, sed turbatos, & ab exercitu terrestri seiunctos adoriatur, atque classem eorum perdat. Delectatus est eo nuncio rex, beneuolentiaq; Themistoclis allatum credidit. itaq; statim re cum nauium præfectis communicata, dum milites in reliquas imponi possent commode, ducentis nauibus eos ire, angustiasque totas, & insulas circumdare iussit, ne cui hostium fuga pateret. Quæ cum ita agi primus omnium Aristides sensisset, ad tentorium Themistoclis accessit (non ille quidem amicus ei, quippe à quo ciuitate olim pulsum fuisse supra demonstrauimus) progressoq; indicauit cingi à barbaris fauces & insulas nauibus. Cuius cum probitatem iam ante cognitam haberet Themistocles, hunc quoq; ipsius tum aduentum admiratus, quæ cum Sicino egisset, ei exponit, hortaturq;, vt, quoniam fide & authoritate plus se posset apud Græcos, coniuncto studio in id incumberet, vt eos ad conferendam in angustijs naualem pugnam adduceret. Aristides, collaudato Themistocle, reliquos duces ac triremium præfectos adijt, & ad pugnam incitauit. Adhuc dubitantibus vna Tenedia triremis, cui præerat Panætius, ab hostibus transfugiens eadem narrat de circumiectis vndique barbaris: itaq; simul & animus Græcos & necessitas ad subeundam naumachiæ aleam perpulit. Vt primum illuxit, Xerxes spectandæ classis & pugnæ causa edito loco cõsedit, supra Herculis fanum, vt ait Phanodemus, qua angustum fretum Euboeam ab Attica diuidit: Acestodorus consedisse in confinio Megaricæ scribit, super eum locum, quæ Cornua dicuntur, aureo solio posito, multisq; iuxta scribis, quibus vt descri-

Aristidis & Themistoclis congressus.

describerent, quæ in pugna gererentur, negocium erat datum. Ad Themistoclem autem iuxta prætoriam triremem sacris operantem, tres adducti sunt captiui, forma venustissima, vestium & auri ornatu splendissimo: ferebanturque nati Sandauca regis sorore, & Autarcto. Quos vt vidit Euphrantidas aruspex, simulque magnus & clarus ignis è sacris eluxit, & sternutatio à dextra signum dedit: dextra Themistocli iniecta, iussit eum factis Baccho Omestæ (quo cognomento crudiuorus significatur) votis iuuenes istos immolare: ita enim & victoriam Græcis, & salutem constitutam. Attonito Themistocle ac graue id vaticinium & immane existimante, Græci (vt fere in summis certaminibus ac rebus aduersis salutem magis ab inopinato aliquo casu, quam certo consilio sperare homines solent) vno omnes ore Deum inuocauerunt, adductisque ad aram captiuis, coegerunt sacra ita, vti vates iusserat, perpetrari. Hæc de Phaniæ Lesbij, viri in philosophia & historijs minime rudis, monumentis transcripsimus. De numero nauium barbaricarum, Æschylus, vt re sibi comperta, in tragœdia, cui Persæ titulus est, ita affirmat:

Nauium numerus.

Naues fuisse mille Xerxi, cognitum est
Mihi: quæ celeritate sed anteirent cæteras,
Numero fuisse bis centum, & septem scio.

Atticæ naues fuerunt centum & octoginta: harum vnaquæuis classiarios milites habebat decem & octo, ex his sagittarios quatuor, reliquos grauis amaturæ. Videtur autem Themistocles non minus temporis quam loci opportunitatem captasse: non enim ante rostra suarum nauium hostili classi obuertit, quam hora ea aduenit, quæ semper solebat per fauces ventum validum, & fluctum immittere. quæ res Græcis nauibus scilicet humilioribus; & ad cedendum aptis, nihil damni adferebat: barbaricas autem, quarum & puppes erant altæ, & tabulata sublimia, ipsæque magnæ molis, idem ventus & fluctus incumbentes impediebant, obliquasque Græcis obijciebant. Hi vero celeriter hostiles naues adoriebantur, Themistoclem (quem potissimum intelligere, quid facto vsus esset, cogitabant) sequentes: eoque id magis, quod hunc Ariamenes classis regiæ præfectus, vir strenuus, & inter fratres regis longe præstantissi-

Pugna Salamina.

stantissimus iustissimusque impetebat, de ingenti naui tanquam à muro sagittas iaculaque torquens. Hunc Ariamenem Ameinias Deceleus, & Sosicles Pediens, qui erant in eadem triremi, cum prora huius cum prora ipsius concurrissent, rostrisq; eæ æratis cohæsissent, in ipsorum triremem transire conatum, hastis excepere, & in mare deiecere: corpusq; eius inter alia nauium frusta salo iactatum Artemisia cognouit, & ad Xerxem attulit. Dum hoc modo certaretur, clarum lumen ab Eleusine effulsisse tradunt: campum etiam Thriasium clamore & sonitu fuisse repletum, vsque ad mare, perinde ac si multi simul homines orgia celebrarent: & à multitudine vociferantium nubē paulatim à terra sursum ferri, deinde reuerti & triremibus incumbere visum. Alij spectra se imaginati sunt videre, & simulacra armatorum virorum, qui ab Ægina manus Græcorum triremibus prætenderent: quos Æacidas esse cōiectati sunt. votis ad auxilium ferēdum ante pugnam vocatos. Primos omniū Lycomedes Atheniensis triremis præfectus, nauem cepit: cuius insignia amputata, Apollini laurigero suspēdit. Reliqui barbaris pari multitudine occurrerunt, & in angustijs singulatim obuiam factos, mutuoq; sese impedientes adorti, resistentes, vsq; ad vesperam, tandē pulerūt, pulcrāq; illam & celebrem (vt Simonides ait) victoriam obtinuerūt: qua nulla alia præclarior res neq; à Græcis, neq; à barbaris mari gesta est. Ea victoria parta est cōmuni quidem omniū Græcorum, qui depugnauere, fortitudine, consilio tamen & solertia vnius Themistocles. Secundnm hanc naualem pugnam Xerxes incommodi accepti ira ad bellum redintegrandum instigatus, conatus est iacto aggere, obturatoque medio freto, copias terrestres Salaminam contra Græcos traducere. Tum Themistocles, vt animum Aristidis exploraret, simulauit se statuisse in Hellespontum nauigare, & pontem ibi factum à Xerxe demoliri, itaq; Asiam in Europa capere. Id improbatum grauiter Aristidi, dicenti, nūc quidem pugnatum esse cum rege luxu soluto: quem si » incluserimus (inquit) in Græciam, ac virum tantas sub se » copias habentem in metum & necessitatem extremam » compulerimus, non is præterea ociosus subter aureo vm- » braculo pugnam spectabit: sed periculo motus omnia ten- » tabit, omnibusq; rebus aderit, vt ea quæ neglexit resarciat: »

Aristidis consilium de Xerxe fugando.

“ & de tota re meliora consilia inibit. Quapropter non is, “ qui nunc est pons, deijciendus nobis ô Themistocles, sed “ (si fieri possit) alio insuper constructo, barbaris quam pri- “ mum Europa nobis expellendus est. Si hæc, respondit The- “ mistocles, ita profutura videntur; agedum, rationem o- “ mnes ineamus, idque machinemur, vt confestim Græcia is “ excedat. Probata hac sententia Arnacem vnũ ex eunuchis regiis inter captiuos repertum, ad Xerxem mittit, eumque regi iudicare iubet: Statuisse Græcos nauali prœlio victores, in Hellespontum nauigare, & pontem destruere: Themistoclem autem, cui regis res magnæ sint curæ, suadere, vt propere suum mare repetat, traijciatque in Asiam, dum ipse moram socijs inijciendo, à persequendo eos detineat. His auditis barbarus in summum adductus metum, celeriter discessit. Quam prudenter hoc Themistocles & Aristides egerint, pugna Plataica contra Mardonium euidens factum est: ibi enim de summa rerum periclitatum fuit cum tamen aduersus exiguam copiarum Xerxis partem dimicaretur. Virtutis palmam eo prœlio inter ciuitates Æginetas meruisse Herodotus autor est: Themistocli autẽ, quanquam id inuidię causa inuiti nonnulli facerent, omnes primam rei bene gestæ gloriã attribuerunt. Nam cum digressi ad Isthmum suffragia de ea re ad aram, iurati ferrent duces, vnusquisq; eorum se ipsum virtute proximum sibi Themistoclem fuisse pronunciauit. Lacedæmonij vero Spartam eum abduxere, ibiq; Eurybiadi fortitudinis, ipsi sapientiæ prǣmium dederunt, coronam oliuæ frondibus contextam, currumque publicorum omnium præstantissimum ei dono dederunt, iuuenesque trecentos miserunt, qui eum vsq; ad fines regionis deducerẽt. Proximis ab eo Olympicis ludis, cum ipse in stadium venisset, ferunt omnes qui tum aderant, decertãtium nulla ratione habita, in ipso spectando hospitibusq; demonstrando & applaudendo totam diẽ consumpsisse, adeo vt ipse quoque delectatus ea re, amicis confessus sit, se fructum laborum suorum, quos pro Græcia pertulisset, percepisse. Erat enim natura honoris cupidissimus, quod conijcere est ex ijs, quę de ipso ferũtur. Nam cum esset rei nauali à ciuitate præfectus, nihil neq; de priuatis, neque ad rempub. pertinentibus negotijs cuiquam respondit, sed omnia in eum diẽ reiecit, quo erat abnauigaturus;

Themistoclis gloria.

turus: vt multa ſimul negotia expediens, omniſq; generis hominibus colloquens, magnificus eſſe & plurimum poſſe iudicaretur. Cumque inſpiceret cadauera apud mare fluctu in littus eiecta, cõſpicatus quibuſdam aurea monilia & torques adeſſe, ipſe præteriens, amico comitanti ea oſtendit, dixitque: Tu tibi ea accipe: non es enim Themiſtocles. Antiphati cuidam, qui formoſus, ante durum & inſolentem ſe ipſi exhibuerat, tunc autem gloria hominis adductus colebat: Heus, inquit, adoleſcens, ſero quidem, ſed tamen ſimul vterque ſapuimus. Dicebat, ſe ab Athenienſibus neque honore affici, neque admirationi ipſis eſſe: ſed eos periculis ingruentibus ad ipſum confugere, quemadmodum ſub platanum ſolent homines tempeſtate orta, quam facta ſerenitate carpant, atque vellicent. Seriphio quodam ei obijciente, Non ipſum ſua, ſed ciuitatis gloria illuſtrem: Vera, inquit, dicis. ſed neque ego, ſi Seriphius fuiſſem, vnquam clarus euaſiſſem, neque tu, ſi Athenienſis. Cum quidam dux belli alius eo, quod rem ciuitati vtilem cõfeciſſe videretur, Themiſtocli ſe audacter opponeret, ac ſuas res cum ipſius actionibus compararet, Olim, inquit Themiſtocles, is dies qui feſtum excipit, cum feſto contendit, eum diem occupationum & moleſtiarum plenum autumans, ſe autem orto, omnes per ocium ijs quę prius eſſent parata, perfrui bonis. ad hæc feſtus dies reſpondit: Eſt quidem ita, vt dicis: verumtamen nunquam tu exſtitiſſes, niſi ego præceſſiſſem. Ego quoque, inquit Themiſtocles, niſi quondam fuiſſem, vbi vos nunc eſſetis? Iocans in filium, inſolentius matre atque exinde ſe quoque patre vtentem, plurimum eum inter omnes Græcos potentiæ habere inquit: reliquis enim Athenienſes Gręcis imperare. Athenienſibus ſe, ſibi vxorem, huic filium. Omnino autem omnibus in rebus aliquid peculiare affectabat. Ideo prædium vendens, præconem iuſſit indicare, bonum eſſe eius vicinum. De procis filiæ ſuæ probum diuiti prætulit, Malle ſe, inquiens, virum pecunia egentem, quam pecuniam viro. Huiuſmodi fuere dicta Themiſtoclis. Cæterum ijs, quas dixi, rebus confectis, ſtatim vrbem inſtaurare, atque muro cingere aggreſſus eſt, ephoris pecunia corruptis, ne id impugnarent inſtitutum: vt quidem Theopompus autor eſt, nam plerique eos dolo ab ipſo circumuentos tradunt. Veniſſe enim ipſum Lacedæmonem- *Quomodo vrbem deceptis Spartanis munierit.*

legationis ſpecie prętexta:ibi cum Spartani vrbis munitio-
14 nem ei obijcerent, miſſusq; conſulto ab Ægina vrbis præfectus eum accuſaret:inficias iuit, mittique iuſſit Athenas, qui rem præſentem inſpicerēt:ita ſimul hac interiecta mora tempus muro faciendo prorogans, & hoc agens, vt hi Athenienſibus pro ſe obſidum loco eſſent. Neque eum conſilium fefellit. Veritate enim rei cognita Lacedęmonij, nulla affectum iniuria, dimiſerunt, obſcure modo indignātes. Secundum hæc Peiræeum ædificauit, portuum opportunitatem conſpicatus, totamq; vrbem ad mare accommodans, ac quodammodo contra inſtitutum priſcorum Athenienſium regū contendens. Hi enim vt à mari ciues retraherēt, & ad victum omiſſa nauigatione parandū agriculturæ adſuefacerent, feruntur fabulam de Minerua ſparſiſſe: quod in contentione de ſolo terræ ea contra Neptunum iudici-
15 bus olea demonſtrata vicerit. Themiſtocles autem non, vt Ariſtophanes Comicus perhibuit, Peiræeum vrbi addidit, ſed totam vrbem ad Peiræeum, terramque mari adaptauit. Ea res populo vires contra optimates, audaciamq; addidit, potentia ad nautas, remigum magiſtros, rectoresq; nauium tranſlata. Itaq; tribunal, quod in Pnyce poſitum mare ſpectabat, inferiori tempeſtate triginta tyranni ad terram obuerterunt:rati maritimo imperio ſummam rerum ad populum deferri paucorum vero principatum agricolis minus eſſe moleſtum. Sed Themiſtocles de potentia in mari obtinenda etiam maius adhuc aliud excogitauit cōſilium. Cum enim à diſceſſu Xerxis, Græcorum claſſis Pagaſas ſubducta eſſet in hyberna; in concione ad Athenienſes dixit, habere ſe cōſilium vtile quidem & ſalutare ipſis, ſed id ſciri vulgo, opus non eſſe: iuſſuſque ab ipſis, vt cum Ariſtide id communicaret, ac ſiquidem is approbaſſet, exſequeretur rem: indicauit ei, ſe induxiſſe in animum incendere nauale Græcorum. Ariſtides ad populum progreſſus, conſilio Themiſtoclis non eſſe neque vtilius aliud vllum, neq; iniuſtius dixit: quo ſermone moti Athenienſes, de ponere id Themiſtoclem iuſſerunt. In concilio Amphictyonum, cum Lacedæmonij retuliſſent de excludendis eo cōſeſſu vrbibus quæ in belli contra Medos ſocietate non fuiſſent; veritus Themiſtocles, ne Theſſalis, Argiuis, Thebaniſq; eo ſenatu eiectis, deinde omnino ſuffragijs Spartani præualerent, eorumq;

rumque voluntati esset standum: patrocinatus est istis ciuitatibus, sententiamq; Amphyctiones vt mutarent, effecit: cum ostendisset, triginta tantum & vnam ciuitatem belli participes fuisse, earumque plerasque admodum exiguas: fore itaque rem indignam, si omni Græcia à fœdere comuni exclusa, duæ modo aut tres maximæ ciuitates concilium hoc sua in potestate haberent. Hoc præsertim facto Lacedæmonios offendit; ideoque Cimon ab ijs ad honores euectus est, & aduersarius in republica ei constitutus. Confœderatis etiam grauis erat, circũ insulas nauigans, pecuniasque exigens: quod intelligi ex his potest, quæ eum in poscendo ab Andrijs argento dixisse, & audiuisse Herodotus scribit. Dicenti enim se duos secũ deos adducere, Suadelam & Vim; responderunt, apud se quoq; esse duo magna numina, à quibus pecuniam dare prohibeantur, Paupertatem & Inopiam. Timocreon etiam Rhodius lyricus poeta, quodam in carmine acerbius in Themistoclẽ inuehitur: quod is: cum accepta pecunia aliis exsulibus reditum in patriam confecerit, ipsum hospitem suum amicumque propter pecuniam proiecerit. Versuum ipsius hic est sensus:

Timocreontis in Themistoclem carmina.

Seu te celebrem Pausaniam iuuat
Cantare, seu nunc Leutychidam tibi
Aerem ve Xanthippum decoris
Tollere laudibus est voluntas:
Profectum Athenis me iuuat à sacris
Virorum Aristidem canere optimum,
Præconijs summisq; dignum
Carmine concelebrare nomen.
Odit malum Latona Themistoclem
Mendacijs notum Dea turpibus,
Iniurijs famosum iniquis,
Labeq; proditionis atra.
Timocreontem qui improbus hospitem
Corruptus argento haud voluit leui
Reducere Ialissum, auitos
Ad patriæq; lares suauis.
Argenti at idem cum tria muneris
Cepit talenta, in perniciem ruens,
Multis per iniustè fauendo
Exsulibus reditum parauit:

Multos coegit cedere patria:
Vitaq; multos protinus exuit:
Pecuniæ ingentes aceruos
Hac ratione ſibiq; adeptus:
Carnes in Iſthmo poſt epulum exhibens
Commune cunctis, ponere frigidas
Eſt auſus: omnes imprecati
Numina ſunt inimica edentes.

Idem multo laſciuiore ac ſolutiore vſus eſt in Themiſtoclem linguæ petulantia, cum is damnatus in exilium abijſſet: compoſito carmine eius rei gratia, cuius initium:

Huic age carmini mihi Muſa gloriam
(Nam peto iuſta & æqua) apud Græcos para.

Ferunt autem, Timocreontem ob ſuſpicionem inclinantis ad Medos voluntatis extorrem actum, ſententia etiã Themiſtoclis damnatum. Itaque in Themiſtoclem, vt is eiuſdem criminis in ſimulatus eſt, hæc ille ſcripſit:

Ego Timocreon non iam (velut ante ferebant)
Cum Medis ſolus iungit amicitiam:
Non mihi iam ſoli mutilanda eſt cauda miſellæ:
Debetur pœna & vulpibus hæc aliis.

Iam inuidia correpti ciues etiam libenter calumnias cõtra ipſum admittebant: cogebatur itaque crebra ſuarum actionum apud populum commemoratione moleſtus vulgo eſſe: indigneque ferentibus: Quid, aiebat, indigne fertis eos, quorum ſæpe beneficia eſtis experti? Animos plebis contra ſe irritauerat etiam Dianæ templo extructo, quam Ariſtobulen cognominauerat, quod ipſe optime patriæ & Græcis conſuluiſſet: id autem templum in Melita poſuerat prope ſuam domum, quo loco noſtro tempore cadauera ſupplicio affectorum carnifices proijciunt, veſteſque & laqueos, quibus eos exanimauerunt, eo efferunt. Fuit & imaguncula Themiſtoclis in eo templo dedicata, manſitque vſque ad noſtram ætatem; ex qua apparet, eum virum non animo tantum heroico fuiſſe, ſed & vultu eum indicaſſe. *Exilium Themiſtoclis.* Quapropter exoſtraciſmo facto, dignitatem eius & excellentiam Athenienſes diminuerunt: quemadmodum ſolebant agere cum omnibus ijs, quos potentia nimia graues, & ad æqualitatem popularem non ſatis compoſitos eſſe iudicabant. Neq; enim ſupplicij genus fuit exoſtraciſmus, ſed inuidiæ aduer-

aduersariorum quodammodo satisfaciebat, eamque mitigabat, cum excellentes deprimendo voluptas æmulis adferretur, odiumque per hanc ignominiam illatam quasi exhalaret. Themistocle vrbe eiecto, & Argis commorante, Pausaniæ casus inimicis ipsum calumniandi occasionem præbuit: accusatusque est proditionis à Leobote Alcmæonis F. Agraulææ tribus adstipulantibus huic Spartanis. Etenim Pausanias cum proditionem omnino istam moliretur, initio clam Themistocle, quantumuis amico, id consilium habuerat: cum autem eum ciuitate excidisse, idque grauiter ferre videret, ausus fuerat eum ad societatem sui instituti ineundam adhortari, litteris eum regis ostensis, instigans contra Græcos, improbam & ingratam gentem. At Themistocles & totam Pausaniæ petitionem repudiauit, & omne commercium ei denegauit: rem tamen ipsam neque apud quenquam evulgauit, neque indicium eius detulit: siue destiturum eum incœpto ratus, siue alioquin deprehensum iri, vt qui res absurdas & periculosas nulla cum ratione tentaret. Cæterum Pausania propterea capitali supplicio affecto, repertæ quædam epistolæ litteræque ea de re, in suspicionem adduxerunt Themistoclem: & cum Lacedæmoniorum clamoribus impetitus, tum absens ab inuidis ciuibus accusatus est. Ipse primas calumnias fere litteris amoliri conatus scripserat ad suos ciues, Se, qui imperare quidem cuperet, ad parendum autem neque natura esset, neque voluntate procliuis, nunquam profecto seipsum ac Græciam barbaro in seruitutem fuisse traditurum. Nihilominus accusatores persuaserunt populo, vt viros mitteret, qui eum comprehenderent, & in iudicium ad Græcos attraherent. Quod ipse præsentiens, Corcyram traiecit, quam suo iam ante beneficio obstrictam sibi habebat. Iudex enim controuersiæ eorum contra Corinthios sumptus, ita eam dijudicauerat, vt Corinthios pendere Corcyrensibus viginti talenta, fructusque è Leucade, quæ vtrorumque erat colonia, communes ambabus ciuitatibus esse iusserit. Inde in Epirum fugit: persequentibusque Atheniensibus & Lacedæmoniis, ad Molossorum regem Admetum confugit. Quo quidem tempore in graue se & anceps discrimen dedit. Admetus enim quondam ab Atheniensibus quandam rem petens, Themistoclis tum in republ. florentis opera contu-

Pausaniæ proditio.

meliosam

meliosam repulsam passus fuerat: ideoque semper ei iratus rex, haud dubie videbatur acceptam iniuriam vindicaturus, siquidem eum comprehendisset. Verum in hac sua fuga Themistocles suorum recentem inuidiam magis metuens, quam regis antiquam iram, statuit supplicare Admeto, noua quidem & inusitata ratione: filium enim regis puerum
18 amplexus, ad focum eius se proiecit: quem Molossi efficacissimum supplicandi modum existimant, & fere solum repulsæ securum. Quidam ita edoctũ Themistoclẽ à Phthia vxori Ameti ferunt, quæ filium suum ei ad focum apposuerit: alii ita instructum ab Admeto, qui supplicationem ita grauem fieri voluerit, vt, cur non dederet hominem persequentibus, necessitatem in excusando adducere posset. Eodem Themistocli Epicrates Acharnensis vxorem & liberos eius misit, quos furtim Athenis abduxerat: eiusque facti causa post à Cimone in iudicium pertractum hunc & morte affectum, Stesimbrotus scribit. Idem, nescio quo pacto, horum oblitus, aut oblitum fuisse Themistoclẽ iudicans, postea scribit, eum inde in Siciliam nauigasse, pollicitúmque Hieroni tyranno, si filiam suam matrimonio sibi iungeret, velle se ei Græcos subiugare: recusanteque Hierone, in Asiam abiisse. Hæc ita acta fuisse, non est versimile. Nam Theophrastus in opere de regno scribit, missos ab Hierone ad ludos Olympicos fuisse equos qui certarent, tabernaculumque preciosum exstructum: ibi Themistoclem Græcis oratione habita ostendisse, tabernaculum id tyranni deijciendum, equosque certamine prohibendos esse. Thucydides narrat, eum ad alterum mare profectum, à Pydna soluisse: ac tandiu quis esset, omnes, qui vna in naui essent, celasse, dum nauigium, vi venti ad Naxum insulam (quæ tum ab Atheniensibus oppugnabatur) detruderetur: ibi demum timore adductum se nauclero ac gubernatori patefecisse: partimque orando partim minando se coram Atheniensibus falsis criminibus periculum ipsis creaturum, quasi non ignotum initio, sed muneribus corrupti in nauim accepissent, eo compulisse, vt præteruefecti Naxum, Asiam peterent. Magna vis pecuniæ furtim ex bonis eius ab amicis est erepta, eamque is secum in Asiam abduxit. Cæterum istius, quæ inuenta post eius abitum, & in ærarium redacta est, summam Theopompus indicat centum talenta,

Opes Themistoclis.

Theo-

Theophrastus octoginta: cum quidem anteqnam Rempub. attigisset, bona eius ne trium quidem talentorum precio æstimata fuissent. Cum Cumam appulisset, ac multos animaduerteret eorum, quibus res maritima erat commendata, sibi capiendo intentos, præsertim vero Ergotelem ac Pythodorum (quippe cum rex ducenta talenta precium ei edixisset, qui eum ad se adduceret: ijs qui lucrum quacunque ex re expetunt, admodum commodum videbatur hominem inuestigare) Ægas, quod est Æoliæ oppidulum, confugit, omnibus ignotus, præterquam Nicogeni hospiti suo viro Æolum ditissimo, & cui cum superioris Asiæ proceribus notitia intercederet. Apud hunc aliquot dies delituit: quibus exactis, secundum cœnam Olbius, filiorum Nicogenis pędagogus, sacris quibusdam peractis furore diuinitus concitus, hunc versum contenta voce protulit:

In Asia profugus Themistocles.

Nocti vocem, eidem consilia, victoriamq; adscribe,

Post hoc vaticinium Themistocles, cum se quieti dedisset, vidit in somnis draconem ventrem suum circumplicare, sursumque ad collum serpere, & vbi faciem ipsius attigisset, in aquilam mutari, alisque circundatis ipsum sublimem auferre, tum aureũ caduceum apparere, seque supra eo firmiter constitui, ingenti terrore ac perturbatione liberatum, Proinde Nicogenes, vt eum ad regem tuto mitteret, huiusmodi dolum comminiscitur: Cum pleriq; barbari, tum vero præcipue Persæ grauiter eo à natura insito vitio laborãt, quod de mulierum pudicitia in sinistras ac grauissimas suspiciones facile prolabuntur. 25 itaque non modo coniuges suas, sed & empticias concubinas, & pellices accurata obseruant custodia, ita vt à nemine alio conspiciantur, sed domi inclusæ vitam exigant: in itinere autem faciendo eædem sub tẽtorijs circumcirca obseptis supra curribus vehuntur, Huiusmodi rheda confecta Themistocli, in eaq; vectus est: comites autem interrogati ab obuijs, quid veherẽt, responderunt, Gręcam se mulierculam ex Ionia cuidam regis cubiculario adducere. Thucydides & Charon Lampascenus narrant, 19 Xerxe iam ante defuncto, ad filium eius venisse Themistoclem: Ephorus, Deino, Cleitarchus, Heraclides, alijq; complures ad ipsum Xerxem delatum scribunt. Videtur autem Thucydides annales potissimum secutus, quanquã & hi ipsi non satis cõmode sunt editi. Themistocles cum iam in

præsens

præſens diſcrimen veniſſet, primo omnium conuenit Artabanum militum præfectum, eique exponit, Græcum ſe eſſe cupere autem cum rege de maximis rebus, & in quibus ille plurimum ſtudij poneret, colloqui. Cui Artabanus: Leges (inquit) ô hoſpes, aliæ ſunt apud alios homines, diuerſaque apud diuerſos honeſta iudicatur: omnibus tamen ex æquo pulchrum videtur, ſuas ornare & conſeruare leges. Vos audio præ omnibus alijs rebus libertatem æqualitatemque admirari: apud nos autem cum multæ ſint, ac pulchræ leges, ea omnium præſtantiſſima eſt, quæ honorare regem, adorareque eum, tanquã Dei omnia conſeruantis effigiem, iubet. Quare ſi noſtros mores probas, & genua flectere coram rege vis, videndi tibi compellandiq; eius facultas erit: ſin aliter ſentis, internuncijs ad eum vtendum tibi eſt. Regi enim leges patriæ non permittunt, vt homini qui ipſi non ſupplicauerit, aures accommodet. Ad hæc Themiſtocles: Ego vero, Artabane, regis veſtri gloriam atque potentiam augendi cauſa veni: itaque & ipſe parebo veſtris legibus, quando ita viſum Deo qui Perſas extollit: & propter me plures, quam nunc ſint, erunt qui regem adorent. quare nihil obſtat, quo minus cum rege colloquar. Quod autem inquit Artabanus, nomen tibi eſſe regi indicabo? animo enim, quam priuatus homo, altiori mihi videris eſſe. Tum Themiſtocles: Nomen, Artabane, meum nemo quiſquam rege prior audiet. Hæc narratio eſt Phaniæ. Eratoſthenes in opere de Diuitijs, narrationi id adiecit, fuiſſe Themiſtocli aditum ad Artabanum, gratiamque paratam ab huius muliere, quæ natione fuerit Eretrica. Vt ad regem introductus eſt, eoque adorato tacitus conſtitit, interpres iuſſu regis eum, quis eſſet interrogauit. Themiſtocles in hæc verba reſpondit: Venio ad te ô rex, Themiſtocles ego ille Athenienſis in exſulium pulſus à Græcis: Multa quidem mihi mala accepta habent ferenda Perſæ: plura tamen ijs bona, quod rebus Græciæ iam extra periculum conſtitutis occaſionem ſalua patria vobis gratificandi non neglexi, ſed meos à perſequendis vobis prohibui. Ego quidem ita me plane compoſui, vt conueniens eſt fortunæ meæ: paratus enim adſum & ad beneficia à te accipienda, ſi benigne reconciliatus mihi iam ante ſis: & ſi adhuc iraſcaris ob accepta damna, ad deprecandum. Tu autem cum ipſos meos inimi-

inimicos meorum in vos meritorum testes habeas, vtere fortuna mea potius ad virtutis tui testificationem, quam ad iræ expletionem. illud enim si feceris, supplicem tuum seruabis: sin hoc, Græcorum hostem perdes. Ad hæc verba, quo diuinitatis etiam aliquo testimonio autoritatem iis pararet, insomnij in Nicogenis domo visi narrationem adiecit: recitauitque oraculum à Ioue Dodonæo sibi datum, nimirum se iussum ad cognominem Deo ei proficisci, intellexisse ad regem se mitti: nam huic cum Ioue magni regis nomen esse commune. Hæc cum audiuisset Persa, etsi admiratus animi magnitudinem in eo viro, audaciamque, nihil tamen respondit: seipsum vero aqud amicos cum beatum prædicasset, tanquam maximo sibi fortunæ beneficio oblato, comprecatus Arimanium, vt semper eum hostibus animū daret, quo optimos suorū eiicerent, fertur sacrificasse Diis, & inde statim ad pocula se contulisse: noctuq; in medio somno præ lætitia ter exclamasse, Habeo Themistoclem Atheniensem. Prima luce conuocatis amicis. Themistoclem ad eos introduxit, nihil quidē boni sperantē, quod videret aulicos nomine sui præsentis audito indignari, & maledicere. præterea Roxanes tribunus militum, cum apud se transiret Themistocles, sedente rege aliisq; silentibus, tacite cum gemitu dixerat, Græce serpēs varie, te genius regis huc adduxit. Sed eum rex, cum in conspectum sibi venisset, iterumq; in genua procubuisset, comiter salutauit: dixitq;, eum iam quidē sibi ipsi ducenta talenta meruisse: cū enim ipse venerit, par esse, vt id præmium, quod fuisset ei qui adducerer promissum, accipiat. multa autem, præterea alia se daturum promisit, bonoq; animo esse iussit, libereq; de rebus Græcis, quæ vellet, dicere: Ad ea Themistocles respondit, Hominis sermonem similē esse aulæorum, Quemadmodū enim ea si explicentur, figuras ostendant intextas: sin cōtrahantur & arctentur, easdem occultent ac corrumpant: perinde & orationi vsu venire, petere itaq; se dilationem dicendi. Quam cum rex ea comparatione delectatus ipsi concessisset, annuum sibi spacium impetrauit: eoq; tēpore cum Persicā linguā perdidicisset, ipse deinde cū rege suis verbis collocutus est. Etsi autem ij, qui erant extra aulam, crederent, eum de rebus Græcis cū rege communicare: interim tamen, quia multa in aula, & de amicis regiis eo tempore

Honores Themiſtocli abs rege habiti.

noua ſtatuebantur, inuidia potentium laborare cœpit, ſuſpicantium eum de ipſis quoque libere quædam regi dicere auſum fuiſſe. Eam augebant honores longe quam alijs hoſpitibus ampliores ipſi à rege habiti. Nam & in venationibus aderat, & domi conuerſabatur, adeoq; matri etiam regis viſus, familiarisq; factus erat: magicos etiam ſermones iuſſu regis audiebat. Aliud argumentũ eius apud regem potentiæ, hoc eſt. Demaratus Spartanus iuſſus à rege aliquid muneris petere, poſtularat vt liceret ſibi impoſito capiti diademate regio Sardes equo intrare: tum Mitropauſtes regis conſanguineus, manu Demarati apprehenſa, Hæc quidem, inquit tiara aliud caput, quod velet, habet nullum: neq; tu ſane accepto fulmine, ideo Iupiter eris. & cum rex petitione hac ad iram concitatus, Demaratum à ſe repuliſſet, videreturq; nullo modo ei reconciliari poſſe; Themiſtocles precibus ſuis eum homini placauit. Ferunt etiã poſteriores reges, ſub quibus maius rerum Perſicarum cum Græcis factũ eſt commercium, cum aliquid à Græco homine peterent, in vſu habuiſſe, vt ei per literas pollicerentur, maiorem eum Themiſtocle apud ſe futurum. Ipſum Themiſtoclẽ memorant, cum iam largiter poſſet, & à multis coleretur, ſplendido appoſito quondam cœnæ apparatu, ad pueros dixiſſe: Equidem perieramus, ô pueri, niſi periiſſemus. Pleriq; autores tradunt, datas ei fuiſſe tres ciuitates, quarum è reditib' panem, vinum, & opſonia pararet, Magneſiam, Lampſacũ, & Myuntem: duas addunt ad veſtem ſtragulam & amictum ei conceſſas Neanthes Cyzicenus, & Phanias, nimirũ Percoten & Palæſcepſia. Cum rerum Græcarum cauſa ad mare deſcenderet Epixyes ei Perſa, ſatrapa ſuperioris Phrygię, inſidiatus eſt, ſubornatis iampridem, Piſidis, qui eum interficerent, ſi Leonthocephalis (vrbis eſt nomen, quaſi caput leonis dicas) pernoctaret. At ei meridianti perhibent per ſomnum apparuiſſe matrem Deûm, ac dixiſſe: O Themiſtocles, caue tibi a capite leonum, ne in leonem incidas: ego autem pro hoc beneficio tuam Mneſiptolemã mihi famulam dari poſtulo. Themiſtocles perturbatus, factis Deæ votis, via communi relicta, aliaque profectus, nocte iam facta tentorio poſito quieti ſe dedit: Ibi cum forte vnũ ex iumentis, quæ tabernaculi tapetas portabant, in fluuium decidiſſet, famuli Themiſtoclis aulæa madefacta extendere, ac re-

ſic ca-

ficcarunt. Interim Pisidæ cum gladijs accurrerunt: cumque aulæa ad ficcandum suspensa non satis recte viderent, putantes tentorium esse Themistoclis, atq; in eo seipsum dormientem reperturos, facto impetu ea reuellere cœperunt, in eoq; à custodibus Themistoclis deprehensi & capti sunt. Is hoc periculo euitato, visionē Deæ admiratus, templum Dindymenes condidit Magnesiæ, eiq; filiam suam Mnesiptolemā sacerdotem constituit. Postquam Sardes venit, degēs in ocio templorum instrumēta, & donariorum multitudinem contemplatus est. Ibi in Magnæ matris fano conspexit virginem ex ære aquiferā, magnitudine bicubitalem, quā ipse quondā Athenas aquæ præfectus confectam ex ea pecunia, qua eos multauisset qui aquā subtraxissent, alioue deriuassent, dedicauerat. Ea visa, siue eius donarij captiuitatem dolens, siue vt ostēderet Atheniensibus quantū honoris & potentiæ apud regem sibi esset: Lydiæ præfectum compellauit, ab eoque flagitauit, vt ea statua Athenas remitteretur. Barbaro exasperato, seque regem de hac eius petitione, certiorem per epistolam facturum minante, territus in gynæceum confugit, demeritisque argento dato pellicibus, iram præfecti deliniuit: ipse in reliquis rebus eo cautior fuit, quod iam etiam barbarorum metueret inuidiam. Nō enim per Asiam vagatus est, quod agit Theopompus: sed Magnesiæ habitans, maximorumq; donorum fructum percipiēs, & non in minore honore, quam Persarum præstantissimi quique, habitus multū temporis securus ab omni metu transegit: rege ita superioris Asiæ negocijs detento, vt non magnam Græcarum rerum curam gereret. Cuius animum postquam Ægyptiorum defectio, quam auxilio Atheniensium fecerant, triremesque Græcæ vsque ad Cyprum & Ciliciam nauigantes, Cimonque maris imperium obtinens, ad Græcos vicissim inuadendos, ac aduersus ipsum crescentium prohibenda incrementa, conuerterunt: ibi tandem & exercitus contrahi, & duces hincinde dimitti cœperunt: ac per nuncios Magnesiam ablegatos Themistocli rex mandauit, vt promissis satisfaceret. Quo allato nuncio Themistoclem neque ira aduersus ciues ad id bellum potuit accendere, neque tantus honor & potentia ad id capessendum impellere. Sed sibi id confici à se posse diffidens, præsertim tot tum præclaris ducibus rem Græcam ad-

ministrantibus, & Cimoni supra modum prospere rebus succedentibus: siue (quod verius puto) verecundia gloriæ rerum à se gestarum commotus, trophæorumque suorum: rectissime quidem statuit vitæ suæ conuenientem finem imponere. Itaque cum Deos sacrificiis veneratus esset, conductis in vnum locum amicis suis, iisque consalutatis, hausto (vt omnis fert fama) tauri sanguine, aut (vt alij perhibent) præsenti veneno, mortem obijt Magnesiæ: cum vixisset annos LXV. eorumque maiorem partem in administratione ciuitatis ac rei bellicæ exegisset. Memoriæ proditum est, regem audita morte, causaque eius, etiam addidisse aliquid ad viri eius admirationem, amicosque eius & necessarios constanti & perpetua humanitate prosecutum esse.

Mors Themistoclis.

Reliquit Themistocles liberos ex Archippa, Lysandri Alopecensis filia, Archeptolin, Polyeuctum, & Cleophantum: cuius tanquam

Liberi Themistoclis.

21 equitis optimi, alioquin ad nullam rem vtilis, Plato philosophus mentionem facit. De maximis natu eius liberis: Neocles puer adhuc morsus ab equo perijt: Dioclem Lysander auus adoptauit. Filias habuit complures: quarum Mnesiptolemam è posteriori vxore natam Archeptolis frater eius, sed matre alia natus, vxorem duxit, Italiam Panthides Chius, Sybarim Nicomedes Atheniensis, Nicomacham Phrasicles fratris Themistoclis F. mortuo iam eo Magnesiam naui profectus, à fratribus eius in matrimonium accepit, & minimam natu inter omnes patrui liberos Asiam educauit. Sepulcrum Themistoclis splendidum Magnesiæ in foro exstat De reliquijs eius fides Andocidæ habenda nō est, qui in oratione ad socios scribit, Athenienses eas furto surreptas disiecisse: mentitur autem studio eos, qui penes paucos imperium esse volūnt, aduersum populum concitandi. Ne Phylarcho quidem credendum, qui historiam in Tragœdiam mutans, tantum non machinam aliquam attollit, producensque Neoclem quendam & Demopolin filios Themistoclis, mouendorum affectuum causa ea fingit, quæ ficta esse quiuis statim intelligat. Diodorus Periegetes in opere de monumentis scribit (ita tamen vt coniectari se magis, quam certo scire non diffiteatur) iuxta portum Peiræei, à promontorio, quod est pone Alcymum, porrigi quendam

22 veluti cubitum, secundum quem si intro flectat quis cursum, quo loco mare obiectu rupium tranquillum est, ibi iustæ

iustæ magnitudinis extare crepidinem, atque iuxta saxum aræ formam habens, quod videatur Themistoclis esse bustum: censetque sibi etiam Platonem Comicum suffragari his versibus:

Qua tumulus est apto editus tibi in loco:
Negotiatores salutabunt eum
Semper: videbit aduehi, & discedere
Eos: videbit nauium certamina.

Posteritati Themistoclis ad nostram vsque ætatem certi quidem honores Magnesiæ habiti perdurant: quos percepit etiam Themistocles Atheniensis familiaris amicusque noster cum degeremus vna apud Ammonium philosophum.

IN THEMISTOCLEM, ANNOTATA ab interprete.

Themistoclem floruisse Olympiade LXXV. *cum apud Salaminam Persarum regem nobili illa naumachia vicit, notissimum est cum aliunde, tum ex libri* XI. *Diodori Siculi initio. Et si eum sequi omnino volumus, incidit hoc in annum* V.C.CCLXIIX. *Consules enim nominat Sp. Cassium, & Proculum Virginium. Secundum alios incidit in annum* V.C.CCLXXIII. *& consules K. Fabium, Sp. Furium, cum quibus facit Gellius capite vltimo, libri 17. qui quarto post pugnam Salaminiam anno, trecentos istos Fabios ad Cremerã à Veientibus cæsos affirmat, Sane M. Tullius in Lælio & Bruto (quibus locis Themistoclem cũ Coriolano componit) demonstrat, bellum Volscum Coriolani à Persico hoc Temistoclis non multum abfuisse: & hunc viginti post C. Marcij exsulium annis eandem fortunam expertum. quos locos lectori perspiciendos mando.*

1 Abrotanum Threissa.] *Epigramma est, id quod Lapus non animaduertit. Priorem versum ex Athenæo, apud quem libro decimotertio ex Amphicratis de viris illu*

stribus commentario citatur hoc epigramma, ita legendum patet:

ἀβρότονον θρῆισσα γυνὴ γένος ἀλλὰ, &c.

Sane Aemilius Probus vel quicunq; libri eius autor est, qui de excellentium Imperatorum vita scriptus ad Atticum circumfertur, patrem Themistoclis generosum, matrem Acarnanam facit.

2 Conuenire consueuissent.] συνετέλουν. *quod vocabulum videri potest fortaßis innuere, eos sacrificandi causa eo conuenisse. Nam & gymnasium fuit Cynosarges, & templum Herculis, & lucus ei circumiectus: vt etiam Liuius lib. 31. testatur. Suidas quidem ibi exercitatos fuisse scribit, idq; etiam Plutarchus videtur sensisse.*

3 In oratores, vbi inutiles.] *Oratores & hic & alibi sæpe voco, quos Græci* δημαγωγοὺς*: hoc est, eos qui in repub. versantur, & orationibus suis populum, suadendo, dissuadendove trahunt. Non fallit me, esse qui eo nomine etiam Erasmum Roterodamum reprehenderint quod ita vertisset: qua de re alibi dicã. Neq; ego nũc me Gellij autoritate tueor, quæ non vbiq; valet: & fortaßis vbi de latinitate disputatur, nihil nisi propter alios. Is lib. 3. c. 13.* δημαγωγὸν *oratorem in rep. transfert. Ipsum vocabulum quid significet, notũ est. Est enim* δημαγωγεῖν*, si verbũ de verbo reddas, populũ trahere siue ducere. Id nulla re alia, quam dicendo, hoc est oratione, magis fieri notũ est. Iam Cicero præclare disputat, totã oratoriam ciuilis rationis partẽ, & quidem magnã esse: vt iam non in scholis aliquis desidens sophista, puerisq; præcepta artis dicendi tradens rhetor, aliquando oratoris nomine intelligi debeat: sed is qui grauibus de rebus, adeoq; publicis disserat. Et enim oratores quoque dicuntur qui alias legati: hoc est, qui reipubl. nomine de pace, bello, alijsve grauibus rebus tractandis mittuntur: neq; hoc apud Virgil. modo, aliosve poetas, sed apud summum oratorẽ Ciceronem: vti de Fabri-*

δημαγωγοὶ *Oratores*

cio

cio ad Pyrrhum miſſo : & ſecundo de Legibus de fecialibus, atque alibi. Tribuni quoque plebis δημαγωγοὶ Plutarcho & aliјs crebro dicuntur, nõ alia de cauſa, quam quod orationibus ſuis populum ducerent quo vellent: quarum exempla poſtulare nemo niſi ineruditus debet. Vt mirum videri, aut abſurdum minime debeat, ſi eos qui in repub. verſantur, à præcipuo inſtrumento oratores dicamus (nam Gellianum illud in repub. vbique addere, parum ſcitum erat : & alioquin ex circumſtantiјs facile intelligitur.) Quod qui reprehendunt: aut non legerunt, aut non intellexerunt illud apud Ciceronem Næuianum, vbi reipublicæ tam cito amiſſæ cauſas percunctanti. inter alia ſic reſponſum fuit:

Prouenicbant oratores noui, ſtulti, adoleſcentuli.

Quid quod ῥήτωρ nonnunquam eo modo ponitur, vt δημαγωγὸς intelligatur. non in ſcholis declamitans aut docens. ſed in foro & concione populo ſuadens aut diſſuadens ? Sic certe Plutarchus ipſe cum alibi, tum in Pericle : τῶν δὲ περὶ Θουκυδίδην ῥητόρων καταβοώντων τοῦ περικλοῦς, &c. Sed ſatis hæc: ſciolis tamen quibuſdam occurrendum fuit, & monenendi rudiores.

4 Stafilaum Teium.] Cur Lapus Steſileam Chiam verterit, ipſe viderit. Vel ex Ariſtidæ vita intellexiſſet. maris hoc eſſe nomẽ. τίου eſt in Græco: lego τείου, vel, τηΐου eſt enim à Teo nobili Ioniæ in Aſia vrbe deductum gentile. Anacreonta Teium qua ſyllabarũ ratione dixerit Horatitus, nemo niſi litterarum rudis ignorat. τίος Tius, Paphlagoniæ vrbs, Tianũ facit, vt Cios Cianum: Stephanus autor. & confirmant exempla quæ huc adferre non eſt opus. Idem infra Simonidi accidit, nõ Cio Phrygiæ vrbe, ſed Ceo Inſula, æquali prope ſpacio à Sunio Atticæ & Eubœa diſtante, oriundo : hoc eſt Ceo vel Ceio, non Ciano. Sane in Ariſtida ϛησίλεως hic ex eodẽ Ariſtione κεῖος appellatur, hoc eſt, Ceus, non Teius. Vtrum rectius hic an ibi legatur, difficile eſt pronunciare. Cæterum

Lapi errorem etiam ij, qui magni nominis Onomasticon ediderunt, secuti sunt: & de muliere acceperunt atq; exposuerunt, quæ de mare Plutarchus (eum interim testem citans) scribit. Quid est, si hoc non est fumos vendere?

5 Quæ erant in Laurio.] λαυρειωτικὴν. *Sic etiam est in Nicia. Et Pausanias initio Atticorum Laurium locum maritimum Atticæ inter Sunium & Peiræeum vidit, vbi argentifodinæ Atheniensibus fuerint:* λαύρειον. *Thycidides libro secundo,* λαύρειον *in ora maritima montem indicat* (ἐν τῇ παράλῳ γῇ καλουμένῃ) *vbi argentariæ essent Atheniensibus secturæ. Suidas* λαύρειον *scripsit, quomodo & apud Herodotum legitur in huius etiam rei narratione. lib. 7. Lapus totum omisit.*

6 Nautas, vt ait Plato.] *Locus est libri 4. de Legibus initio.*

7 Cui Apheræ nomen.] *Intelligendas esse Magnesiæ Aphetas, qui locus est iuxta Pagasas in sinu Pelasgico (de quibus Strabo lib. 9. & Stephanus) liquet vel ex descriptione Artemisii, quam mox addet Plutarchus: vel hic ex mentione Sciathi, quæ est insula è regione Magnesiæ ac Pelasgici sinus. Quod annoto cum explicandi gratia, tum ne quis Suidæ loco quem apud Stephanũ adduxi, deciperetur. Diodorus quoq; Siculus diserte classẽ Xerxis ad* ἀφέτας τῆς μαγνησίας *appulisse ait, cum prius esset passa naufragium apud Sebiadæ Magnesiæ promontorium: quod idem est in Polymnia Herod.*

8 Vt Herodotus.] *Initio Vraniæ.*

9 Oraculum etiam.] *Id de ligneo muro, & de diuina Salamina oraculum. integrũ est apud Herodotũ in Polymnia.*

10 Mineruæ ægidem.] τὸν γοργόνειον, *intelligo* θυρεὸν, *aut tale aliquid: Lapus apicem Gorgonis, haud scio quam bene. Atque vbi est* ἀποσκευαῖς, *quæ sunt exercitus impedimenta, idem Thesauros nescio quos habet.*

11 Qui instar teuthidũm.] *Piscis est genus, quod vt latine*

latine dicatur non satis intelligo. insipidum & vilem fuisse, innuit hic locus, & testatur Schol. Aristophanis in Equitib. Habuisse prominentem proboscidem, etiam hoc ex loco colligitur: & est eius descriptio apud Athenæum haud procul à fine septimi. Lolliginem Iunius vertit. viderint alij.

12 Suffragia ea de re ad aram iurati.] *Infra in Pericle mentio fit eiusdem consuetudinis. Mos Græcis fuit, præcipue Atheniensibus, vt iurandi causa ad aram accederent: quod cum alias, tum ex historia Xenocratis patet, quem iurare prohibuerunt Athenienses, cum testimoniũ dixisset, & (vt mos Græcorum est) iurandi causa ad aras accederet. Cic. p L. Corn. Balbo, & Valerius Maximus in fine secundi.*

Suffragium ab ara.

13 Seriphio quodam.] *Herodotus in Vrania, Timodemum Aphidnæum nominat. Vt est apud Plutarchum, ita Plato etiam in capite libri. 1. de Republ. Cicero in Catone, & alij.*

14 Ab Ægina vrbis præfectus.] *πολίαρχος, Poliarchus: siquidem sit proprium dubitari enim potest: Interpretes quidem proprium retinuerunt. Paulo post μορίαν legendum, quæ vox oleam significat, non μωρία Vide præter alios de hac voce Suidam.*

15 Vt Aristophanes comicus.] *Locus est Ἱππεῦσι ibi καὶ πρὸς τούτοις ἀριστώσῃ (τῇ πόλει) τὸν Πειραιᾶ προσέμαξεν. Sicq; etiam hic legendum est, non προσέμιξεν.*

16 Seu te celebrem.] *Vsus hic sum mea libertate, & eo genere carminis verti versus Timocreontis, quo imitatione Alcæi Horatius multas scripsit odas. quarum primi initium,*

vites vt alta, &c.

Leutychidas autem pro Leotychida dicitur etiam apud Herodotum: intelligiturq; rex Spartanorum, qui cũ Xanthippo ad Mycalen barbaros vicit. Herodotus lib. 9. alij De alyso vel Ielisso (vtrunque scribitur) vrbe Rhodi, diximus alibi. Alteri versus sunt trochaici catalectici senarij. Postremos ele-

gis reddidi, omissos plane à Lapo. Quod si in his omnib. vertẽdis alicui nõ satisfeci, is sciat, me diuinasse magis quam affirmasse: & æquus sit ipseq; (si quid habet) meliora afferat.

17 In Melita.]Locus est Athenis, quem curia tribus Oecropidis: seu Oeneidis (hoc Stephanus habet, illud Suidas) habitabat. Mentio est supra in Solone de Salamina & Aiacis filijs. Meminit & Demosthenes in actione iniuriarum aduersus Cononem, & in Ranis Aristophanes:

ὁ ἐκ μελίτης μαστιγίας.

de Hercule. ibi Scholiast & Phocionis ædes in Melita fuisse, Plutarchus in vita eius affirmat. Hoc dico, ne quis de Melitæ insula cogitet. Porro autem de exostracismo seu ostracismo, nihil attinet commentari, cum multis alijs locis, in Aristida præsertim & Cimone, copiosius rẽ exponat Plutarchus: originem eius & morem eleganter Diodorus quoq; in huius ipsius historiæ narratione explicat, neque inepta sunt quæ ea de re in Miltiadis vita Aemilius Probus scribit. De Pausaniæ proditione perspicue Diodorus lib. 11. & prope finem libri primi Thucydides: obiter Iustinus in fine secundi. & noster in Aristida. Porro templum Dianæ Aristobules in Melita fuisse, etiam in libro de Herodoti malignitate noster docet, qui locus ex hoc est corrigendus, cum βουλῆς ibi legatur pro Ἀριστοβούλης.

18 Ad focum eius.] ἑστίαν. Focorum Vestæ, & Larum, seu Penatum nota est religio. Nota & Vlyßis ad Aretam supplicatio & ad focum seßio Odyss. η 153. Probus, eum se cum filia paruula regis in sacrarium quod summa colebatur cæremonia coniecisse scribit.

19 Ad filium eius.] Artoxerxem, cui Longimanus fuit cognomen. Thucydides lib. 1. Probus, alij.

20. Virginem.] κόρην. Proserpinam sic solent Græci appellare. atque haud scio an imaguncula ea Proserpinæ fuerit.

21 Plato Philosophus.] Locus est in Menone.

22 Pone

22 Pone Alcimum.] *Videtur monumentum cuiusdam Alcimi forte herois, indicare. Sed nihil habeo neq; enim is huc facit, cuius in Laconicis meminit Pausanias*

PLVTARCHI CAMILLVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

CVm multa atque præclara de Furio Camillo memorentur, tum hoc præ reliquis mirum & peculiare eius viri videtur, quod ne semel quidem consul fuit: cum tamen magistratus gerens plerasque etiam summas res confecerit, quinquies dictaturam obiuerit, triumphos quatuor duxerit, alter Romæ conditor scriptus fuerit. Verum in causa fuit status reipublicæ eius temporis. Populus enim cum senatu contendens, consules creari noluit, sed tribunos millitum, penes quos summa rerum esset, cõstituit: qui etiamsi omnia pro cõsulari potestate agebant, tamen numeri causa is magistratus minus erat vulgo molestus. quippe quod sex, non duo tantum viri supremam potestatem obtinerent: id horum etiam, qui paucorum principatũ grauiter ferebant, animos quodammodo placabat Quo tempore Camillus cum gloria rerum gestarum maxime vigeret, consul inuito populo fieri noluit, quanquam interim non semel comitia cõsularia essent habita. In reliquis autem magistratibus, quos varios & multos gessit, eum sese exhibuit, vt & potentiã cum omnibus cõmunicaret, quanquam ipse solus reb. præesset: & gloriam ipse sibi cum nemine communẽ, etsi cum collegis imperans, haberet quorũ alterũ eo effecit, quod moderate ac citra inuidiã præfuit: alterũ prudẽtia cõsecutus est, propter quã primas eum tenuisse in confesso est. Cum autẽ ea tempestate nõdum illustris admodum familia Furiorum esset, ipse primus in magna illa contra Æquos Volscosq; pugna nomen sibi parauit, sub dictatore Postumio Tuberto stipẽdia merẽs, Equo enim ante aciem prouectus, vulnere in femur accepto nihil remisit: sed extracto vulneri iaculo, congressus cum hostiũ fortissimis, in fugã eos coniecit Ab hoc facto & alijs honoribus ornatus, & censor creatus est, cum is magistratus eo tempore in magna esset existimatione. Cẽsuræ eius egregium hoc opus cõmemoratur, quod cælibes

Tribuni consulari potestate.

Primum Camilli facinus.

Censura eius

libes & oratione, & mina multæ eo compulit, vti viduas (quæ tum propter bella erant multæ) matrimonio ducerent: necessarium vero, quod orbos parentum liberos pensionem, à qua prius fuerant immunes, soluere ærario iussit. Ad quod eum institutum adegerunt continentia bella, magnos sumptus requirentia: maxime autem Veiorum ob-

Veiorum obsidio.

2 sidio. Veij vrbs fuit Etruriæ lõge prima, cuius ciues Veientes dicuntur. Hi armorum & militũ copia Romæ nihil concedebant: cumq; diuitijs, vita delicata, luxuq; exsultarent, priorib. tẽporibus de gloria & potentia aduersus Romanos multis ac præclaris certaminibus dimicauerunt: tum vero attriti magnis prœlijs contentione quidem pugnandi destiterant, arduis tamen ac validis muris exstructis, vrbeque armis, iaculis, omnisque generis apparatu repleta, obsidionem securo animo tolerabant: longam sane, sed obsidentibus non minus operosam ac difficilem quam obsessis. Romani enim cum consueuissent tantum per æstatẽ, quod est non lõgum adeo tempus, militiæ esse, & domi suæ hyemare: tunc primum coacti sunt iussu tribb. militum castellis ædificatis castrisque munitis, in hostico hyemem cum æstate continuare. Iamque annus septimus eius belli erat in exitu: & male audiebant duces, tanquam segniter oppugnantes. ideoq; ijs magistratu depositis, alii tribb. militum

Tribunus militum Camillus.

constituebantur. Fuit inter eos Camillus, eũ magistratum iterum tunc gerens: neque eo tempore in obsidendis Veiis quicquam egit, bellum enim sorte eo obtigit contra Falerięses & Capenates, qui Romanis, Veienti obsidione occupatis crebro in agrum Romanum incursiones fecerant, totoq; Etrusco bello interturbârant. Hi multis suorum amissis intra muros à Camillo compulsi sunt accidit deinde Al-

Albani lacus miraculum.

bani lacus miraculum maxime flagrante bello, quod nulli eorum, quę incredibilia auditu putantur, secundũ, animos hominum ignoratione causæ, & rationis de naturæ rerum scientia depromtæ, terruit. Appetebat iam autumnus finita æstate, quam neq; pluuijs, neq; australib. ventis nimiam fuisse constabat. Qui autem sunt in Italia permulti lacus ac fontes, ij partim exaruerant protinus, partim ægre aliquid humoris retinuerant: flumina, vt semper secundũ æstatem solẽt, cauis & demissis alueis fluebãt. At lacus Albanus, qui montib. terrenis septus in se initium exitumq; suum con-

tinet.

tinet, nulla euidenti causa, sed nimirum diuinitus auctus intumuit, ac montes attigit, ita quidem vt eorum cacumina adæquaret, nullo cum æstu aut fluctu in sublime elatus. Id primo pastoribus mirum videri. Posteaquam vero abrupto obice, qui isthmi instar à terra infra iacente lacum arcebat, ingens ob multitudinem & grauitatem sese fluctus deiecit, ac per agros & hortos ad mare proruit: non Romanis modo id terrori esse, sed ab omnibus Italiæ incolis pro maximo ostento haberi: plurimus vero de eo existere sermo in castris eorum, qui Veios obsidebant, adeoq; ad obsessos etiam fama de ea re peruenire. Contraxerat forte (vt solent in diuturnis obsidionibus multa cum hostibus commercia & colloquia accidere) Romanus miles consuetudinem cum Veiente, homine antiquæ disciplinæ perito, & qui ob diuinationis scientiam cæteris sapientia præstare crederetur. Hunc cum videret Romanus, audito lacus incremento lætitia ingenti perfusum, obsidionem deridere, Non hæc modo, inquit, hoc tempore miracula euenisse, sed & alia his terribiliora Romanis signa oblata esse, ac velle se ea cum ipso cõmunicare, si qua ratione, quandoquidem Respublica male habeat, priuatim suis rebus consulere possit. Veientem hunc sermonem libenter admittentem, ac spe audiendorum arcanorum in colloquium venientem, miles Romanus paulatim dicendo ab vrbe deductum, cum procul iam à portis recessissent, arripuit (vt erat robustior) sublimen, plur busq; ad hoc è castris concurrentibus, vi captum tribunis militum tradidit. In hanc necessitatem constitutus ille, animaduertensq; id quod esset in fatis, nulla posse ratione euitari, oracula de sua patria ante hac inaudita, protulit, non ante capi posse Veios ostendens, quam lacu exundante Albano, hostes aquam eius alio auerterent, nec paterentur mari misceri. Hæc senatus cum audiuisset, ac consilij incertus esset, placuit Delphos sciscitatum sententiam Dei mittere. Legati fuêre viri illustres, Licinius Cossus, Valerius Potitus, & Fabius Ambustus. Hi Delphos nauigarunt, responsoque à Deo impetrato redierunt Romam. oraculum autem Romanis neglectum quorundam rituum in sacris Latinis à maioribus acceptorum obijciebat: iubebatque aquam Albano è lacu effusam, quantum eius effici posset, rursus ad suum locum retorquere: sin id fieri nequiret,

ret, at fossis ac puteis in terram demissis, eo eam deriuare, atq; ita consumere. Proinde curanda sacra pontifices susceperunt: populus ad opus perficiendum profectus, aquam auertit. Senatus autem magistratibus sublatis, ad decimum belli annum dictatorem fecit Camillum. Is magistro equitum dicto Cornelio Scipione, initio magistratus vouit bello feliciter confecto ludos se magnos facturum, & templum Matris Matutæ dedicaturum. Hanc deam Græcis esse Leucotheam, maxime ex ritu sacrorum eius conijcio, introducunt enim in fanum ancillam, eamque verberibus acceptam expellunt, sororum liberos pro suis in vlnas accipiunt: denique ea agunt, quæ Bachi nutricibus, & casui, in quem Ino propter pellicem venit, conueniant. Conceptis sicut dixi, votis Camillus in Faliscos profectus, hos, & Capenates auxilio eis venientes, magno prœlio superauit. Deinde Veios aggressus, cum videret eam vrbem oppugnando difficulter capi posse, cuniculos agere instituit: solo circum vrbem ad fodiendum commodo, & ad tantam altitudinem demitti opera sinente, vt hostium conspectum fallerent. Quapropter successu spei respondente, ipse foris vrbem aggressus, hostem in muros elicuit: interim alij per cuniculos imprudentibus rei hostibus in arcem euaserunt, iuxta templum Iunonis, quod maximum ac religione summa cultum ea in vrbe fuit. Memorant forte eo ipso tempore ibi principem Etruscorum sacrificio interfuisse: aruspicemque inspectis extis magna voce pronunciasse, victoriam à Deo dari ei, qui sacra ista perficeret. Eam vocem Romanos in cuniculo latentes audiuisse, ac confestim terra effossa cum clamore & strepitu armatos erupisse, hostibusque perterritis, ac fuga dilapsis, rapta exta ad Camillum attulisse. Verum hanc quidem fabulam aliquis esse putet. Vrbe vi capta, Romanis immensas diuitias diripientibus, Camillus ab arce quæ agerentur videns, primum fleuit: deinde cum beatus ab adstantibus prædicaretur, manus ad Deos tetendit, itaque est precatus: Te Iupiter maxime, vosque dij bonorum malorumq; factorum inspectores testor, Romanos non iniuste, sed iniuriæ defendendæ causa, vindictam de hostibus, & vrbe iuris violatrice expetijsse. quod si tamen hæc quoque nostra felicitas aliquo incommodo sit compensanda, precor vt hæc inuidia pro ciuitate exercituque

Camillus dictator. Veios capit.

4

Votum victoris Camilli pium.

Roma-

Romano quam minimo meo damno placetur. Hæc locutus, cum (vt est moris Romani) se ac dextram circum ageret, concidit: omnibusque eo casu perturbatis, ipse cum se collegisset, voti se compotem factum dixit, minimoq; casu summam fortunam compensatam. Diruta vrbe, simulacrũ Iunonis transferre Romam, vti vouerat, statuit: eamque ad rem conductis fabris, ipse sacra deæ fecit, precatusque est, vt studium suum probaret, Romanisque propicia cum aliis ibi habitantibus diis esse vellet. Simulacrum vero Deæ aiunt velle se, atque assentiri, respondisse. Liuius narrat, Camillo Deam oranti, quosdam ex adstantibus respondisse, velle Deam, & assentiri, ac libenter Romam sequi. Sed qui id miraculum ita (vt retuli) accidisse contendunt, magno argumento habent fortunam Vrbis: quæ à paruo & vili initio ad tantam gloriam, ac potentiam sine numinis præsentia sæpe, & cum miraculo sese ostendentis peruenire nullo modo potuerit. Porro autem adducunt alia quoque id genus prodigia, vt sudores simulacrorum sæpenumero effusos, gemitus exauditus, auertisse se & vultum terræ defixisse imagines: qualia & superiorum temporum homines multi memoriæ prodiderunt, & nos multa è nostræ ætatis hominibus audiuimus mira commemoratu, ac quæ non sint temere contemnenda à quoquam. Verum in his rebus nimiam & credulitatem & incredulitatem periculosam efficit humana imbecillitas, cum ea non intra certos terminos se continet, sed effertur vel ad superstitionem, inflatiusque de iis sentiendum, vel ad contemptum religionis. Optimum est cautionem adhibere, ac NE QVID NIMIS. Porro Camillus siue rei gestæ magnitudine quod vrbem Romæ æmulam decimo obsidionis anno expugnauisset, siue ab iis, qui fortunas ipsius laudabant, ad insolentiam euectus, fastumque maiorem, quam qui in homine magistratum ciuilem ac legitimum gerente ferri posset: cum alias superbum egit triumphum, tum currum albis quatuor equis iunctis tractum conscendit ac eo per vrbem inuectus est. Nemo id dux neque ante, neque post Camillum fecit: quippe tale vehiculum sacrum censetur regi ac patri Deorum. Itaque ergo in calumniis apud ciues fuit, non adsuetos insolentiam suorum perferre. Alterum crimen ei exortum est, cum legi latæ de diuidendis ciuibus

De miraculis disputatio.

6

Superstitio & contemptus caueri debent.

Triumphus Camilli.

ciuibus se opposuit. Rogationem eum tulerant tribuni plebis, de distribuendis in duas partes senatu populoque Romano: quarum altera Romæ maneret, altera cui id sorte obtigisset, Veios transiret: quasi duabus magnis pulcrisq; vrbibus agrum & reliqua sua bona seruantes, ditiores essent futur. Ac populus quidem, multitudine iam & pecunia auctus, eam rogationem probabat, frequensque apud tribunal tumultuabatur, perferri legem eam poscens: senatus, reliquorumque ciuium optimus quisque, non diuisionem, sed euersionem Romæ moliti tribunos rati, indigneque id ferentes, ad Camillum confugiebant. Isq; contentioně formidans, aliis prætextibus, occupationibusque populo iniectis rem extraxit. Hæc cum iam animos multitudinis à Camillo abalienassent, apertissimam ac maximam odiorum in ipsum causam actio de prædæ decima parte consecranda populo præbuit: nactique sunt si non omnino iustam, ac probabilem saltem occasionem. Vouerat Camillus, cum iret ad opugnandos Veios. siquidem eam vrbem cepisset, decimam prædæ partem Apollini. Capta vrbe ac direpta (incertum ciuibusne molestiam exhibere veritus, an vero oblitus propter instantia negotia) voti religione eos obstrictos reliquerat. Post cum dictatura abiisset, retulit ea de re ad senatum: ac vates etiam renunciauere, sacrificiis iram Deûm indicari, quæ expiari ac donis placari debeat. Cum senatus decreuisset, vt quoniam præda semel diuisa, denuo distribui non posset, at singuli tamen iureiurando adacti decimam eius quod accepissent, in medium conferrent: multa molesta & violenta militib. acciderunt, quod homines paupertate & laboribus attriti cogebantur tantam eorum, quæ adepti in suos vsus iam insumpserant, partem pendere. Camillus vero tumultibus eorum agitatus, excusationis melioris inopia confugit ad eam, quæ omnium erat absurdissima, oblitum se voti prætendens. At vero illi indignum dicere, si ciues decimas suorum bonorum conferre cogerentur, cum ipse hostium de facultatibus eas vouisset. veruntamen facta à singulis collatione, vti debebatur, visum est auream crateram facere, eamq; Delphos mittere. Cæterum auri erat in vrbe penuria, Ibi magistratibus deliberantibus, qua id ratione posset confici, mulieres habito seorsim consilio, mundum omnem suum au-

Lex de diuidendis ciuibus, & migratione Veios.

Decima prædæ consecratur.

7

Matronarũ liberalitas.

reum contulerunt ad donarium faciendum: fuitque auri pondus talenta octo. Quas ſenatus pretio perſoluto remunerandas arbitratus, ſtatuit vt defunctæ, perinde atque viri, in funere laudarentur: ante enim mulierem publice laudari mortuam, receptum vſu non fuit. delecti ex optimatibus tres, qui donum Delphos ferrent, miſſique eo naui longa, claſſiarijs optimis, & ornatu ſplendidiſſimo inſtructa. Hyems tum erat, & mare tranquillum. Sed tamen accidit, vt ij & in extremum periculum deuenirent, & præter ſpem inde eriperentur. Nam apud Aeoli inſulas, vento deficiente, Liparenſes cum triremibus contra ipſos tanquam prædones maritimos impetum fecerunt: deprecantibuſque Romanis, & manus protendentibus, nauem quidem roſtris impetere ſuperſederunt, religatam tamen ad littus ſecum pertraxerunt, ibique & bona & corpora Romanorum, quos piratas iudicabant eſſe, haſtæ ſubiecerunt. Vnus Thimaſitheus, qui tum ſummum apud Liparenſes gerebat magiſtratum, virtute ſua, potentiaque ægre obtinuit, vt eos miſſos facerent, ipſeque priuatim ſuis nauibus deductis eos Delphos vſque comitatus eſt, dedicationique crateræ interfuit: propterea ei honores meriti Romæ habiti. Cæterum tribunis plebis iterum de diducendis in duas vrbes ciuibus legem referentibus, commode bellum Faliſcum incidit: idque effecit, vt ſuo optimates arbitrio magiſtratus creare poſſent. Itaque Camillus cum quinque alijs tribunus militum creatus eſt, quod res viderentur ducem requirere, cui præter peritiam authoritas etiam & gloria adeſſent. Accepto populi ſuffragijs imperio Camillus, cum copijs in Faliſcos profectus eſt, ac Falerios obſedit, vrbem munitiſſimam, ac omnibus modis ad bellicas res inſtructam. Quam etſi capi ſine magno labore, multoque temporis ſpacio non poſſe intelligebat: volebat tamen ciues ſuos detinere in eo negotio, ne domi per otium deſidentes orationibus turbulentorum hominum ad ſeditiones concitarentur. Hoc enim remedio apte vſi ſunt ſemper Romani, imitatione medicorum, qui ea, quæ tumultibus in corpore mouendis faciunt, foras auertunt. Adeo nihili faciebant obſidionem oppidani, munitionibus vndique circundatis fidentes, vt præter eos, qui muros cuſtodiebant, reliqui omnes in vrbe tunicati oberrarent: pueri autem eorum in

Egregium in prodito-

rem Falerienſem Camilli factum.

literarium ludum commearent, & circum muros deambulandi exercendique corporis gratia à præceptore ducerentur. Nam exemplo Græcorum, cōmunem puerorum magiſtrum habebant, vt ij ſtatim ab initio vna quaſi gregatim educarentur. Is igitur magiſter capta ex officio ſuo occaſione ciuibus inſidias ſtruens, pueros quotidie extra portas vrbis eduxit, principio non procul, inde reducens intro ad exercitationes, deinde paulatim vlterius cum ipſis progreſſus eo adſuefecit, vt crederent omnia eſſe tuta: tandem cum vniuerſis ad excubias Romanorum acceſſit, ſeque & ipſos tradidit, ducique ad Camillum iuſſit. Adductus, & in medio conſtitutus, puerorum ſe horum magiſtrum eſſe dixit, ſtudium tamen gratificandi Camillo, officio ſuo antiquius habuiſſe, ideoque venire, & Falerios per hos pueros ei in manum tradere. Indignum hoc viſum facinus Camillo, conuerſuſque ad eos qui aderant: Grauis eſt, inquit, res bellum, vt quæ multis iniuſtis, multiſque violentis factis conficiatur: & tamen apud bonos viros habentur etiam belli quædam leges: neque tantopere victoria expetenda eſt, vt non fugienda ſint officia, quæ per ſcelus ac malitiam offeruntur. Magnum enim Imperatorem ſuæ virtutis, non alienæ improbitatis fiducia, conuenit bellum gerere. Hæc poſtquam dixit, lictoribus mandauit, vt proditori veſtes deriperent: manuſque in tergum reuincirent: pueris autem virgas, flagellaque darent, quibus eum ferientes in vrbem compellerent. Iam vero oppidanos, vt primum proditos ſe à magiſtro puerorum ſenſerunt, ingens, & quantum comitari tantæ calamitati par eſt, luctus occupauerat, virique illuſtres, & mulieres ad muros & portas temere diſcurrebant: cum pueri magiſtrum adducentes nudum vinctumque, & verberibus afficientes adfuere, Camillum ſeruatorem ſuum, Deumque & parentem inuocantes. Itaq; non parentibus modo puerorum, ſed & reliquis ciuibus hoc videntibus ſubijt admirari, atque deſiderio proſequi iuſtitiam Camilli: concurrenteſque in Concionem, legatis ad eum miſſis, deditionem fecerunt. Qui vt iuſſu Camilli Romam profecti coram ſenatu conſtiterunt, à Romanis victoriæ iuſtitiam præferentibus edoctos ſeſe dixerunt eſſe, vti deditionem libertati anteponerent, confeſſi non tam viribus inferiores ſe, quam virtute à Romanis victos eſſe,

Deditio Faliſcorum.

Cum

Cum senatus eos ad Camillum remisisset, iudiciumque eius rei ipsi mandasset, accepta à Faleriis pecunia, paceque cum tota Faliscorum ciuitate iuncta, exercitum abduxit. Milites autem, qui prædæ sibi bona Faleriorum cessura sperauerant, postquam Romam vacuis manibus est reditum, Camillum apud reliquos ciues traduxerunt, tanquam populo infensum, & qui pauperes rem facere maligne prohiberet. Vt vero tribuni plebis iterum de distribuendis in duas vrbes ciuibus rogationem proposuerunt, populumque ad ferenda suffragia vocarunt: Camillus neque odiorum rationem habuit, neque in libere dicendo quicquam sibi reliquum fecit, aperteque tantum sua contentione contra plebem valuit, vt legem istam, quantumuis inuiti, antiquarent. Quo facto tantam in se populi iram ille cõcitauit, vt ne domestica quidem calamitas ipsius (filiorum enim alterum vis morbi tum ei abstulit) eam lenire potuerit, & sane casum, vt erat homo ingenij mansueti ac benigni, haud mediocriter ipse tulit: vocatusque in ius, domi cum mulieribus inclusus delituit. Postulatus est à L. Appulleio, quod Etruscam prædam peculatus esset: & feruntur apud eum visæ ianuæ æreæ quæ bello captæ fuerint. Populi vero animi contra ipsum erant exasperati, ac palam præ se ferebãt, quacunque oblata occasione suffragia contra eum laturos. Ergo conuocatis amicis, militiæque collegis ac sociis, quorum erat non exiguus numerus, orauit, ne ipsum iniuste falsis criminibus circumueniri, inimicisque ludibrio proponi paterentur. Qui vt inter se deliberata re, non posse se ei, quo minus damnaretur prodesse, multam vero pro ipso soluere velle, responderunt: indignitate rei victus, irato animo statuit in exsulium proficisci; salutatis igitur vxore & filio, tacitus à domo sua ad portas vrbis abijt: ibi constitit, conuersusque retro, sublatis versus Capitolium manibus, comprecatus est deos: Vt si iniuste, libidine populi inuidiaque circũscriptus patria excideret, celeriter Romanos pœnitentia eius facti corriperet, omnibusque hominibus innotesceret, opus eos habere Camillo, eumque desiderare. Ita Camillus, imprecationibus contra suos ciues Achillis exemplo conceptis, patria abiit: damnatusque est absens quindecim millibus æris: quæ summa in argento efficit 9 denarios mille ac quingentos. As enim tunc pro pecunia

Odia in Camillum recrudescunt.

Camillus suos execratus exsulatum abit.

vſurpabatur: & denarius inde nomen habet, quod decem aſſes æris valeret. Neque vero quiſquam Romanorum eſt, qui non ita iudicet, vota Camilli continuo rata Iuſtitiam feciſſe, vindictamque iniuriæ acceptæ eum expertum, non gratam quidem, ſed vt moleſtã, ita illuſtrem tamen & memorabilem : ita ſtatim vltio Romam diuinitus corripuit, tantumque eo tempore cladium, periculorum, ac turpitudinis incidit: ſiue id fortuito caſu euenit: ſiue quoddam numen eſt, quod virtutis malam gratiam expertæ curam gerat. In primum magni mali ſignum rapta eſt mors cenſoris, qui appetente Iulio menſe vitam clauſit: maxime enim Romani venerantur, ac diuinam putant cenſuram. Deinde M. Cedicius, homo non magni nominis, neque ſenatorij ordinis, probus tamen ac bonus vir habitus, ante quam in exilium abiret Camillus, rem tribunis militum dignam cura renunciauit. Præterita nocte ſe tranſeuntem via Noua, vocatum ab aliquo: cum ſe conuertiſſet, vidiſſe neminem, vocem vero humana maiorem audiuiſſe: ita dicentem: Age M. Cedici, indica magiſtratibus vt breui Gallos expectent. Hæc audita tribuni riſum iocumque putauerunt: pauloque poſt Camillus patria excidit. Gallos tradunt Celtici generis fuiſſe: quibus cum propter multitudinem hominum patriæ ſolum alendis non ſufficeret, quæſitum nouam habitationem profectos: fuiſſe autem permulta millia virorum, validæ ætatis, & bello vtilis, plura adhuc eos millia liberorum & mulierum ſecum traxiſſe. Horum alios ſuperato, qui eſt ad Septentrionem, Oceano, ad Riphæos montes perueniſſe, & in extremis Europæ finibus conſediſſe: alios inter Pyrenæos montes atq; Alpes, prope Senones & Celtorios diu ſedes ſuas habuiſſe. Hos multo poſt tempore cum vinũ guſtaſſent, tum primum ex Italia ad ipſos allatum, adeo omnes eius potus miraculo, incognitaque prius voluptate ad furorem compulſos, vt ſublatis armis, acceptiſque ſecum parentibus, ad Alpes contenderint: terramque illam, omnibus aliis pro ſterilibus & incultis habitis, quæſiuerint, quæ eum fructum proferret. Id quoque traditum eſt, ab Arunte Etruſco primum ad eos allatum vinum, ab eoque præſertim ad inuadendam Italiam concitatos eos eſſe, viro nobili, & ingenij neutiquam mali, eumque ad hoc factum hic caſus, vt aiunt, impulit. Tutelam geſſerat Lucumonis pueri

Prodigia.

Galli in Italiam vt venerint.

pueri parentibus orbi, diuitiis inter ciues facile primi, ac formæ præcipuæ. Hic ab Arunte educatus, cum adoleſcentiam attigiſſet, ad domum ėius ventitare non omiſit, ſimulans, tutoris ſui conſuetudine ſe delectari: interim vxorem eius corrumpebat, eumque viciſſim ipſa deperibat. Diu admodum amor eorum clam fuit, donec eo vſque adoleuit, vt cum iam neque deponere eum, neque occultare poſſent, Lucumo aperte conatus ſit eam à viro abſtractam ſecum habere. Aruns, re ad iudices delata, amicorum numero, pecuniæque largitione, & ſumptibus à Lucumone victus, patria exceſſit: cumque de Gallorum rebus auditu accepiſſet, ad eos ſe contulit, expeditionique in Italiam dux eis fuit, Galli, facta irruptione, ſtatim omnem eam regionem occupauerunt, quæ quondam Etruſcorum fuit: quæ nimirum ab Alpibus ad vtrumque mare pertinet. Quam Etruſcos obtinuiſſe, nomen etiam teſtatur: mare enim quod ad Septentriones vergit, Adriaticum ab vrbe Etruſca Adria dicitur: alterum quod eſt meridiei oppoſitum, aperte Tyrrhenum (ſunt autem Tyrrheni ijdem qui Etruſci) appellatur. Omnis ea regio arborifera eſt, & pecori paſcendo apta, fluuijſque rigatur multis, fueruntq; in ea vrbes octodecim magnæ ac pulchræ, ædificatæ ita, vt & ad pecuniam parandam commode, & ad viuendum ſplendide haberent. quas omnes Galli Etruſcis pulſis obtinuerunt. Verum hæc quidem longe ſuperioribus temporibus acta ſunt. Tunc autem vrbem Etruriæ Cluſium Galli oppugnabant: cuius ciues Romanorum fidem implorantes, legatos ab ijs & literas ad barbaros petierunt. Miſſi ſunt tres de Fabiorum genere viri illuſtres, magniſque in vrbe honoribus prædi ti. eos barbari propter nomen Romæ humaniter excepe- runt: intermiſſaque oppugnatione, in colloquium venerunt. Ibi percunctãtibus cauſam belli Cluſinis illati Romanis, Brennus rex Gallorum ridens; Iniuria, inquit, Cluſini nos afficiunt, qui cum agri parum colere poſſint, poſſidere plurimum volunt, nobiſque peregrinis & pauperibus nihil eius concedunt. Eadem vos Romanos iniuria affecerunt olim Albani, Fidenates, Ardeates, nuper Veientes, Capenates, ac plerique Faliſcorum Volſcorumque: quos quidem vos, niſi ſuorum bonorum vobis copiam faciant, bello petitis, in ſeruitutē redigitis, deprædamini, vrbeſque

Cluſium Galli oppugnant.

» eorum euertitis:non iniuſte id quidem,ſed antiquiſſimam » omnium legem ſecuti,quæ bona inferiorum prçſtantiorib. » tribuit; atq; à Deo incipiens , vſque ad belluas ſe extendit, » quib. ipſis quoq; à natura ineſt , vt validiores inter eas plus » habere infirmioribus velint. Proinde Cluſinos in obſidio- » ne habitos deſinite miſericordia proſequi, ne Gallos do- » ceatis humanitate ſua opitulari ijs, quib. à Romanis eſt vis facta.Hoc ex ſermone ſatis intellexerunt legati , Brennum à pacificatione eſſe alienum:in oppidumq; digreſſi autores Cluſinis fuerũt , vt ſecum cõtra barbaros in aciem exirent: incertum illorumne fortitudinis periclitandæ , aut ſuæ oſtentandæ cauſa id fecerint.Excurſione à Cluſinis facta , &

Fabius Ambuſtus ius gentium violat.

pugna prope murum cõmiſſa,vnus ex Fabijs Q. Ambuſtus nomine , vt equo inſederat, Gallo cuidam forma & mole corporis conſpicuo multũ ante alios prouecto , obuiam ſe dedit.Ac primo quidẽ quis eſſet ignoratus eſt,feruẽte prœlio,aſpectumque fulgore armorũ circa eripiẽte: vt vero victor Gallum deiectum ſpoliauit , Brennus eum agnouit: Deoſque teſtatus , contra ius omnium hominum cõmune eum,legatus cum veniſſet, hoſtis vicem obiuiſſe , ſtatim receptui cecinit.Inde omiſſis Cluſinis exercitum Romã verſus duxit , ac ne belli cupidus iniuriam ſibi illatam gratam veluti occaſionẽ eius arripuiſſe videretur, miſit Romam , qui Fabiũ ſibi ad ſupplicium dedi poſcerẽt , ipſe paulatim progreſſus eſt cum ſuis.Romæ in ſenatu cum alij Fabium accu-

Feciales.

ſarunt,tum maxime Feciales,religionem prætendentes,ſenatuique ſuadẽtes,vt piaculum perpetrati ſceleris in vnum autorẽ ab omnibus ciuibus auerteret,Feciales iſtos Pompilius Numa regũ placidiſſimus ac iuſtiſſimus inſtituerat,qui & pacis cuſtodes eſſent,& de cauſis,propter quas iure bellũ poſſet ſuſcipi,cognoſcerent ac ſtatuerent. Cũ ſenatus iudicium cauſç ad populum reieciſſet,ac Feciales itidẽ reos accuſarent:adeo multitudini religio contemptui ac deridiculo fuit,vt Fabium cũ fratrib præterea tribunos militũ crearent.Galli eo cõperto irritati , nihil prius celeritate conſilij exſequendi habuerunt. Itaq; ſumma cum properatione ꝑfecti,cum eſſent omnium ꝑ quorum regionẽ iter faciebant, animi multitudine,ſplẽdore apparatus,vi ac ferocia eorum conſternati,actumq; iam de agris ſuis eſſe,interitum vrbib. imminere putarẽt: præter omnium ſpẽ nihil hoſtiliter egerunt,

runt nihil ex agris abstulerunt, vrbesq; prætereuntes, Romã se petere clamauerunt, solisq; Romanis bellum facere, cęteros amicorum numero habere. Tanto impetu barbaris ruentibus, tribuni militũ suos quoq; in bellum eduxerunt, numero quidẽ non inferiores (erant enim nõ minores quadraginta millib. armati) plerosq; tamen rei bellicæ imperitos, ac qui tum primũ arma contrectarẽt. Pręterea religiones quoq; neglexerãt, neq; aut litauerãt, aut de ijs, quæ ante pugnã opus est, aruspices cõsuluerant. Multitudo quoq; imperatorum ita rei bene gerẽdæ obfuit, vt quod maxime: cum ante quidem sępe ad leuiora bella dictatorẽ creassent, haud ignari, quantum periculoso tẽpore cõduceret omnia secundum arbitriũ vnius hominis agi, qui in suis manib. ius omne haberet, magistratumq; nulli iudicio obnoxium gereret. Neq; parum damni rebus attulit iniuria Camillo facta, cum iam in imperio subditis non velle gratificari, neq; adulari, periculosum esset. Progressi ab vrbe Romani nonaginta stadia, apud Aliã fluuiũ consederũt, qui haud procul à castrorũ loco in Tiberim influit. 10 Ibi barbaris obuiam factis male instructa acie congressi turpiter pugnauerunt, ac fusi sunt. Læuum cornu statim à Gallis in flumen cõpulsum & deletũ est: qui in dextero steterant, cedentes impetui hostiũ à planicie ad tumulos se subduxerunt, ac minus incommodũ passi sunt, & pleriq; ipsorũ Romã inde perfugerunt: reliqui defatigatis cædẽdo hostib. superstites, noctu Veios fuga petierunt, Roma iam deplorata, quam cum omnibus, qui ibi essent, interijsse putarent. Pugnatũ est post solstitiũ æstiuum, ac plenilunium, qua die ante etiã Fabiorum clades accidit, qui trecenti eiusdem generis ab Etruscis occisi fuerunt. Obtinuit deinceps, vt ob posteriorem hãc cladem ille dies à fluuio Aliensis diceretur. Sintne dies alioqui nefasti statuendi, atq; vtrum iniuria Hesiodum reprehenderit Heracletus, alios bonos, alios malos dies facientem, velut ignorantem vnam omnium esse naturã, alibi à nobis disputatum est: hoc aũt loco videor non inconuenienter aliquot exempla huius rei subiecturus. Bœoti quinto die eius mensis qui ipsis Hippodromius, Hecatõbæon Atheniensib. est, duas præclarissimas victorias parauerunt, quibus libertatem Grecis attulerunt: vnam in Leuctris, alteram apud Geræstum (amplius centum ante annis) deuictis cum Lattamya

Aliensis Romanorum clades.

mya Theſſalis. Rurſus Perſæ mēſis Boedromionis die ſexto in Marathone. tertio apud Platæas ſimul & Mycalen victi ſunt à Græcis, vigeſimoquinto in Arbelis. Athenienſes nauali apud Naxū prœlio, duce Chabria, vicerunt circa plenilunium eiuſdē menſis: in Salamine, circiter vigeſimū diem, veluti in libro de Diebus demōſtrauimus. Etiā Thargelion menſis aperte infelix barbaris fuit: eo enim menſe Alexāder ad Granicū regis duces ſuperauit: eiuſq; menſis vigeſimoſeptimo Carthaginēſes à Timoleonte apud Siciliā victi ſunt: circa eundemq; diē Troia capta cenſetur, vt eſt ab Ephoro, Calliſthene, Damaſte, & Phylarcho proditum. Contra Metagitnion, quem Panemū Bœoti dicunt, Græcis inauſpicatus fuit. Huius enim die ſeptimo pugna ab Antipatro victi in Cranone, protinus perierunt: priuſq; in Chæronea infeliciter, cū Philippo conflixerunt. Eodem die, eodemq; anno qui cum Archidamo in Italiā traieciſſent, à barbaris ibi occiſi ſunt. Carthaginēſes vigeſimū nonū cauent, vt qui ſemper ijs plurima ac maxima dāna attulerit. Neq; ſum neſcius circa tēpus id, quo Myſteria Athenis celebrātur, Thebas ab Alexandro dirutas: & Athenienſes præſidium Macedonum accepiſſe circiter vigeſimū Boedromionis diem, quo ſacra
13 pōpa in honorē Bacchi ducitur. Eodem die Romani duce Cæpione caſtris ſunt à Cimbris exuti: & deinde Luculli ductu Tigranē & Armenios vicerunt. Rex Attalus, & Pōpeius Magnus, ſuo vterq; natali mortuus eſt, omninoq; poteſt oſtendi, multos ijſdem diebus vtranq; fortunā expertos. Cæterum is dies apud Romanos vnus inter nefaſtos habetur, aliæq; duæ ſingulis menſibus, metu, & religione propter id quod tum accidit latius, vt fieri ſolet, propagato. Sed de his rebus diſputatū eſt à nobis accuratius in lib. Quæſtionum Romanarū. Secundum Alienſem pugnā, ſi ſtatim fugientes ſubſecuti Galli fuiſſent, nihil obſtitiſſet, quo minus Roma cum omnibus, qui in ea erāt, funditus periret: tantū terrorem ij, qui fuga elapſi erant, ijs, qui in vrbe manſerunt, iniecēre, tantaque viciſſim perturbatione & inſania repleti ſunt. Nunc barbari incredibili victoriæ magnitudine attoniti, & ex nimio gaudio in ſtuporem prolapſi, dum ſe ad diuiſionem bonorum in caſtris repertorum conuertunt, ſpatium effugiēdi turbæ ſe ex vrbe proripienti, & ijs, qui in vrbe manebant, ſperandi ac ſeſe parandi locum dederunt.

Hi igitur relicta vrbe, Capitoliũ telis ac munitionibus firmauerunt, ac in primis sacra pleraq; eodem transtulerunt: Vestales autem virgines, rapto secum igne & reliquis sacris aufugerunt. Quanquam non desunt, qui præter ignem perennem nihil ab ijs custodiri tradant. Numamq; regem instituisse, vt is, tanquam omnium rerum principium, coleretur: Nam in tota rerum natura nihil maiorem vim mouendi igne possidet: omnium autem rerum ortus aut motus est aut motu constat: reliquæ vero materiæ partes calore deficiente, ociosæ iacent ac veluti mortuæ, ignisque vim, tanquam animam, desiderant, atque ea quocunque modo accedente, ad agendum ipsæ & patiendum aptæ fiunt. Itaque Numam, vt virum solertem, ac qui propter sapientiam cum Camœnis commercium habere creditus sit, ignem consecrasse, & perpetuum custodijsse, tanquam imaginem virtutis æternæ, quæ omnia administrat. Alij ignem, vt & apud Græcos, in vestibulo templi ardere lustrationis causa censent, reliqua sacra intus abscondi, neque à quoquam præter Vestales virgines conspici ea fas esse: in ijs autem arcanis esse Troianum illud Palladium, ab Ænea in Italiam allatum, multorum sermonibus est traditum. Alij fabulam addunt, Dardanum è Samothracia asportatum Palladium, cum Troiam condidisset, in ea vrbe consecrasse: Æneam id, quo tempore Troia capta est, clam sustulisse, ac vsque ad migrationem in Italiam adseruasse. Qui sibi maiorem harum rerum notitiam arrogant, duo dicunt dolia haud ita magna esse ibi reposita: alterum apertum & inane, alterum plenum & obsignatum: solis autem sacris istis virginibus licitum ea videre. Alij hos errare putant, eo deceptos, quod tum Vestales pleraque sacra in duo dolia coniecta, terra obruerint sub templum Quirini: cui loco etiamnum à dolijs sit nomen. Porro ipsæ ijs sacris, quæ potissima habentur & maxima, secum acceptis, præter fluuium fugerunt. Ibi L. Albinus, vir de plebe, qui inter fugientes vnus infantes vxoremque suam cum rebus necessarijs plaustro vehebat, cum conspexisset virgines Vestales sacra Deûm in finibus gestãtes absque famulis incedere, ac male habere, statim vxore & liberis de plaustro depositis, ipsas imposuit, & effugiendi in aliquam Græcarum vrbium occasionem præbuit. Eam Albini in Deos pietatem aduersissimo tempore demonstratam,

De Vestaliũ sacris.

14

L. Albini religio.

tam, non erat æquum silentio præterire. Reliqui sacerdotes senesque consulares & triumphales, cum vrbem relinquere non sustinerent, sacris & splendidis induti vestibus, præeunte carmen Fabio pontifice maximo, seipsos pro patria dijs deuouerunt, vtque erant ornati. in foro eburneis sellis euentum exspectantes consederunt. Tertio post prœlium die Brennus ad vrbem cum exercitu venit: cumque & portas apertas, & muros presidio vacuos inuenisset. primo quia non credebat adeo penitus de suis rebus Romanos desperasse, insidias & dolũ metuit: post rei veritate cognita, porta Collina ingressus, Romam cepit, paucos ab ortu vltra trecentos ac sexagesimum annos habentem: si modô credibile videtur, certam aliquam temporis eius rationem superstitem esse, cum, quæ eo tempore incidit confusio, etiam de rebus postea gestis controuersias præbuerit. Videtur sane calamitatis istius Romanæ obscura quędam statim in Græciam peruenisse fama. Heraclides enim Ponticus, qui nõ diu post illa tempora vixit in libro de anima scribit, rumorem ab occiduis mundi partibus allatum, quod exercitus ab Hyperboreis aduenerit, vrbemque Gręcam, Romam nomine, positam ibi quodam loco ad magnum mare, ceperit. Cæterũm Heraclidem fabulas & figmenta scribere alioqui solitum, non miror vero de capta vrbe sermoni, rei exaggerandæ causa, Hyperboreos & magnum mare adiecisse, Aristoteles philosophus satis testatum fecit, auditu se de Roma à Gallis capta percepisse, eamq; à Lucio recuperatam scribit, fuit autem seruata nõ à Lucio, sed M. Camillo: sed hæ sunt coniecturæ. Brennus Roma occupata, Capitolium custodia cinxit, ipse per forum descendens miratus est viros ibi cum ornatu suo tacitos sedere. Vt visi sunt neq; assurgere hostib. venientibus, neq; vultum aut colorem mutare, sed ociose ac sine metu in sellis, quas eo posuerant, reclinatos mutuo sese intueri: miraculo fuit hæc rei nouitas barbaris, diuq; maiestate virorum moti accedere & tangere eos veriti sunt. Tandẽ vnus ausus est ad M. Papirium adire, manuq; leuiter admota, barbam eius contrectauit, vt erat ꝓmissa, ac demulsit, ei Papirius scipione grauiter incusso caput comminuit: barbarus stricto ense eum interfecit; idq; factum reliquorum etiam cum senum, tum obuiorum quorumq; cædes secuta est. Multi deinde dies diripienda

Roma à Gallis capitur.

vrbe

vrbe sunt consumpti: post eam incenderunt, irati ijs qui Capitolium tenebant, quod & vocantibus non paruissent, & impetum facientes de munitionibus iaculati sauciassent: igitur & vrbem perdiderunt, & deprehensos cuiuscunq; vel ætatis vel sexus trucidarunt. Cum autem obsidio Capitolij longior esset, Galli rei frumentariæ causa, relictis cum rege, qui Capitolium obsiderent, regionem circum depopulari, pagosque vastare, nō simul omnes irruentes, sed (vt successu animi ipsis creuerant, neque timebant quicquam) alij alio sub ducibus certis & cohortibus dispersi instituerunt. Maximum, & compositissimum eorum agmen Ardeam petijt: qua in vrbe Camillus ociosam & priuatam exsul degebat, idq; modo optabat ac cogitabat, non quomodo hostes falleret atque effugeret, sed qua ratione capto tempore eos vlcisceretur. Quare cum videret Ardeates multitudine hostibus pares, nihil tamē audere, propter imperitiam ducum atq; molliciem, primo iunioribus ostendit, non debere eos Romanorum infelicitatem, fortitudinem Gallorum putare: neque ea, quæ imprudentia sua illi passi essent, horum opus, qui nihil ad victoriam contulerint, sed fortunæ sese ostentantis specimen interpretari. Equidem præclarum esse, etiam cum periculo profligare bellum alienæ & barbaræ gentis, quæ eum victoriæ finem statuat, vt ignis in morem victos aboleat: se autem ipsis, siquidem audere, alacresque esse velint, per occasionem victoriæ nullo cum discrimine parandæ facultatem præbiturum. Hanc orationem eius cum iuuentus Ardeas approbasset, ad magistratus & consules vrbis se contulit: his etiam assentientibus, armauit omnes quorum ætas erat militiæ apta, atque intra muros continuit, vt hostes, qui prope iam aderant, lateret. Qui postquam agros populati, prædaque ingēti onusti, in campo castra secure, neque vlla custodia munita posuerunt, noxque ebrios, & silentium oppressit: Camillus de his ab exploratorib certior factus, Ardeates eduxit, locumq; qui intra vrbem ac castra erat, silētio transgressus, media nocte ad castra venit, magno clamore, turbarumq; ab omni parte concentu perturbans homines ægre à crapula & somno ad tumultum excitatos. Perpauci metu excussa crapula, armis sumptis Camillo se obiecerunt, ac pugnantes ceciderunt: plerique vino adhuc & somno grauati inermesque occisi

15

Camillus Ardeæ Gallis insidiatur.

occiſi ſunt : pauci è caſtris noctu fuga elapſi , palati per agros interdiu ab equitibus immiſſis oppreſſi ſunt: Hoc facinus celeriter fama circum vrbes annunciauit, animoſque multorũ valida ætate militum, qui poſt Romanam cladem confluxerant, excitauit, maxime Romanorum , qui ab Alienſi ſtrage fuga ſeruati, Veios ſe contulerant. Hi ſecum lamentabantur, fortunam, tanto duce Romanis adempto, eius præclaris factis Ardeam exornaſſe, vrbe, quæ eum virum genuiſſet atque educaſſet, peſſundata: Nos vero, dicebant, imperatoris inopia, alienis muris nos tuemur , ac Italiam prodimus , age mittamus Ardeam , & noſtrum imperatorem poſcamus, aut ipſi ſublatis armis ad eũ proficiſcamur: non enim neque is iam exſul, neque nos ciues ſumus, patria amiſſa atque ab hoſtibus occupata. His ita conſtitutis , miſerunt ad Camillum, qui eum orarent, vti imperium ſuſciperet. At Camillus nõ ante id ſe facturum reſpondit, quã ciues, qui in Capitolio erãt, lege lata id approbaſſent: ſe enim eos adhuc ſuperſtites patriæ loco ducere, eorũ ſe iuſſis obtemperaturũ prompte, iniuſſu nullas ſe in res ingreſſurum.

Camillo imperium à Romanis oblatum.

Mirati ſunt omnes religionem probitatemque viri Sed qui nuncium in Capitolium perferret, nemo erat, imo vero fieri omnino non poſſe putabant, vt cum vrbem hoſtes tenerent, nuncius in Capitolium veniret. Erat inter iuuenes Romanos Pontius Cominius, medio loco natus, gloriæ & honorum ſtudioſus : is vltro id negocium ſuſcepit. Ac literas quidem nullas accepit, ne deprehenſo ipſo , de conſilio Camilli hoſtes certiores fierent: abiecto autem veſtitu ſumpto & ſuberibus ſub eo occultatis, interdiu prope ad vrbem vſq; citra periculum acceſſit: iam noctis tenebris ſe intendentibus cum ad vrbem veniſſet, neque liceret per pontem tranſire, quod is præſidio à Gallis tenebatur: veſtes (& erãt neq; multæ neq; graues) capiti circumuoluit, corporiq; ſuberib. ſubiectis, Tiberim tranauit, & ad vrbem venit: obſeruatiſq; luminum & ſtrepitus indicio vigilãtibus, ijs præteritis, qua altiſſimum erat ſilentium , ad Carmentalem portam venit. Eo loco maxime præruptus Capitolij collis eſt, & ſaxo circum arduo atque aſpero circundatus: per id, qua erat parte accliuius, ægre omnibus inſcientibus aſcendit, cuſtodibuſque munitionum cum ſe quis eſſet indicaſſet, ad magiſtratus eſt ductus. Conuocato ſtatim ſenatu, introductus , Ca-

Pontii Cominij audax factum.

milli

milli victoriam, de qua nihil resciuerant, edidit, consilium exercitus exposuit, vtque Camillo imperium confirmarent, hortatus est: nemini enim alij eorum qui foris essent ciues dicto audientes fore. Re audita senatus, captoque consilio, Camillum dictatorem dicit, Cominiumq; eadem via remittit, isque feliciter, sicut ante, insciis hostibus reuersus ad suos quæ decreuisset senatus, renunciauit. Ita Camillus dictator iterum factus, omnium summa cum expectatione Veios venit, inuenitq; in armis viginti millia hominum: ad hæc contraxit auxilia insuper à socijs alia, & se ad inuadendum hostes comparauit. interim Romæ quidam de barbaris forte ea transeuntes, qua Pontium in Capitolium euasisse demonstrauimus, cum deprehendissent multa manum pedumque vestigia, vt innixus ille saxis fuerat, aut ea manibus comprehenderat, etiam terram quæ præcipitiis adhæsisset, multis in locis detritam atque delapsam: ad regem eius rei indicium deferunt. Isque cum accessisset & inspexisset, consilium suum vsque ad vesperam tacitum habuit: vespera facta, conductis in vnum leuissimis quibusque & ad scandendos montes aptis Gallorum, ita infit: Viam quidem, qua hostes aggrederemur, ipsi nobis ostendunt ignorantibus, docentque eam non esse inuiam, neque insuperabilem. Turpe vero nobis est initio confecto finem nō addere, sed eum locum quasi inexpugnabilem relinquere, quem ipsi qua ratione capi posset nobis demonstrant. Qua enim facile fuit vni adscendere, eadem ne multis quidem vni post alium edere difficile erit: imo multis simul id conantibus & robur & auxilium aderit. Porro autē vnicuilibet dona & honores sua virtute meriti dabuntur. His regis dictis permoti prompte suam operam Galli polliciti sunt. Circa mediam noctem multi simul ad saxum se contulerunt, ac sursum per loca ardua & aspera enixi sunt, magno cum silentio: magisq; quam sperassent, conatu succedente, eo vsque euaserunt, vt primi iam in summo constituti, ad ipsas munitiones inuadendū, excubitoresque somno captos adoriendum se pararent. Neque enim homo quisquam, neque canis aduentum eorum sensit. Sed anseres sacri Iunoni, qui ibi in templo erant, alias largo cibo nutriti, tum vero ægre ipsis hominibus cibo suppetente, neglecti, & male habiti, cum id animal natura etiam sensus celeres habeat, & omni strepitu terreatur, tum fame et-

Insidiantes Capitolio Galli repelluntur.

Anserum indicium.

me etiam inſomnes irrequietique redditi, confeſtim introitum Gallorum ſenſerunt: & cõtra eos cum curſu & clangore lati, Romanos ſomno exciuerunt: iam barbaris etiam, cum non fallere ſe intelligerent, minus ſtrepitu abſtinentibus & maiori vi irruentibus. Expergefacti ergo Romani, raptis, quod cuique telum forte in promptu erat, obuiam hoſti currunt. Primum omnium Manlius, vir conſularis, robore corporis & viribus animi præſtans, duobus ſimul hoſtibus occurrens, alterius gladium attollentis dextram gladio amputauit, alterum ſcuto in faciem percuſſum de ſaxo proturbauit: tum in muro conſiſtens cum his qui ad eum confluxerant, reliquos hoſtes repulit, qui neque numero multi ad arcem euaſerunt, neq; quicquam tanto conatu dignum effecerunt. Ad hunc modum euitato periculo, prima luce præfectum excubiarum ad hoſtes de Saxo præcipitem dederunt: Manlio autem præmia victoræ eius virtute partæ tribuerunt, magno honori magis quam vſui futura: vniuerſi enim quantum ad quoditianum victum ſumerent, ei contulerunt, frumenti ſelibram, farris ſinguli, & vini quartariũ. Exinde barbarorum res minus eſſe ſecundæ cæperunt. Nam & inopia commeatuum laborabant, frumentatum ire metu Camilli non auſi: & ex multitudine cadauerum hinc inde abiectorum per vrbem, ipſos in ruderibus habitantes peſtis inteſtina vrgebat: aerque inſpiratus corporibus exitio erat, quem ſiccitate & acrimonia perniciofum cinis cõbuſtæ vrbis profundus æſtu & ventis axagitatus exhalabat. Maxime autem oberat ipſis mutatio conſuetæ habitationis, qui ex opacis locis, & æſtate tuta refugia habentibus in regionem humilem, & autumnali tempore aeris temperiem incommodam ipſis habentem tranſiuerant. Ad hæc diuturna obſidio Capitolii moleſta erat, in qua ſeptimum tum menſem agebant: neque iam præ multitudine humare cadauera poterant, tanta in ipſorum caſtris lues graſſabatur. Neque vero cum obſeſſis melius agebatur, apud quos & fames ingraueſcebat, & ignoratio eorũ, quæ Camillus ageret, mœrorem excitabat: barbaris enim accurate vrbem cuſtodientibus nemo ab eo Romam commeabat. Quamobrem vtriſque ita laborantibus mentio de pactione primo inter excubitores facta eſt: deinde cum ita optimatib. placuiſſet, Sulpicius tribunus militum cum Brenno in colloquium venit: transa-

Manlij fortitudo.

17

Pactio inter Romanos & Gallos.

transactumq; est vt Galli, acceptis auri pondo mille, statim ex vrbe & regione Romana decederent: iureiurandoque ea pactio confirmata est. Auro illato, in ponderando primum occulte, post etiam aperte mala fide actum est à Gallis, aurum auferentibus, & momentum libræ in diuersam partem impellentibus: cumque Romani de eo quererentur, Brennus tanquam insultans, & deridens eos, gladium simul & baltheum suum detractum in lancem ad pondera addidit: Sulpicioq; percontanti, quid hoc rei esset? Quid, inquit, nisi victis dolor: quod dictum deinde in prouerbium abijt. At Romanorum alij indignari, ac suadere, vt auro recepto discederetur, & obsidio perferretur: alij mediocrem iniuriam tolerandam dicere, neque id turpe putandum, quod amplius darẽt, quando ipsum hoc aurum turpiter quidem, necessitate tamen compulsi penderent. De quibus cum & inter se, & cum Gallis altercarentur, iam cum exercitu ad portas vrbis Camillus aderat, auditoque quid ageretur, iussis *Camillus Romam recuperat.* reliquis composito agmine paulatim sequi, ipse cum proceribus propere ad Romanos contendit. Ibi omnibus locum ei tacite honorificeq; dantibus, ac suscipientibus, velut par erat, dictatorem, aurum de libra sublatum lictoribus dedit, Gallos autem, accepta secum libra & ponderibus, discedere iussit: addito, Romani moris esse non auro, sed ferro patriam liberare. Indignanti autem Brenno, ac pactionem rescindi querenti, respondit: Non esse iustam eam neque ratam, quam sui se dictatore iam ante creato, nulloque alio magistratu valente, iniuste pepigissent: nunc ergo apud se dicerent, si quid vellẽt, se enim cum iusto imperio adesse, ac sontibus veniam, si eam peterent, daturum: sin minus, pœnas de eis sumpturum. Hic cum tumularetur Brennus, ac iam res ad manus peruentura videretur, strictique vtrinque gladij essent, & (quod fieri necesse erat inter domorum rudera & vicos versantibus, ijsque locis, vbi instruendæ aciei spacium non esset) alteri alteros hinc inde truderent: barbarus, celeriter quid agendum esset cognito, paucis amissis, suos 18
in castra reduxit: noctu cum exercitu vrbe discessit, ac sexaginta stadia progressus, ad Gabinam viam castra posuit. Orto die Camillus præsto fuit cum Romanis splendide armatis, animoque confirmatis. Pugnatum est acriter, idque diu: tandem barbari fusi, castra eorum capta sunt: eorũ quos *Galli cæsi.* cædi

cædi fuga erupuerat, alij ſtatim trucidati ab inſequentibus, plerique ab incolis circum iacentium pagorum & vrbium, excurſione facta, necati ſunt. Ita Roma de improuiſo capta, magis adhuc contra omnium opinionem liberata eſt. Barbari eam ſeptem omnino menſibus obtinuerunt: occupauerunt enim paucis poſt idus Quinctiles diebus, circiter idus

19 Februarias eiecti ſunt. At Camillus triumphum egit, vt dignum erat eo, qui patriæ perditę ſalutem attuliſſet, ipſamque ſibi ciuitatem reſtituiſſet: nam & qui fugerāt, cum liberis & vxoribus ſuis reuerſi Romam ſunt, & qui obſeſſi in Capitolio propemodum enecti famæ fuerant, occurrerunt ijs, ac voluptatis præſentis incredibilis nouitas lacrymas vtriſque expreſſit. Sacerdotes etiam quicunq; ſacra aut occultauerant, aut ſecum abſtulerant, recuperata attulerunt, ciuibuſque oſtenderunt, gratiſſimum ſpectaculum magno cum gaudio intuentibus ipſoſq; Deos vna ſecum Romam reuerti exiſtimantibus. Sacrificijs in honorem Deûm peractis, vrbeq; ſecundum vatum præcepta luſtrata, templa Deorum reſtituit Camillus, ædemque Aio Locuto poſuit, reperto eo loco, vbi nocturna vox diuinitus M. Cedicium de aduectu barbarorum monuerat. Difficulter ſane, ægreq; areæ templorum repertæ ſunt, magno ſtudio Camilli, ac ſacerdotum labore. Vt vero vrbem dirutam penitus inſtaurari oportuit, ad id opus multitudini parum animi fuit, cunctatiq; ſunt. quippe qui omnibus rebus ſpoliati, & pecunia corporiſque virib. deſtituti, in pręſentia magis leuatione aliqua poſt tanta mala, & quiete ſe recreare, quam laboribus conficere opus habebant. Itaq; paulatim ad Veios, vrbem omnibus rebus inſtructam incolumemq;, animis vulgo inclinatum eſt, tribuniſq; plebis in concione ea dicēdi, quæ populo grata eſſent, occaſiones datæ. Iāmq; audiebantur ſermones, qui plebem contra Camillum concitarēt: Hunc ſcilicet ambitione, gloriæq; priuatæ cupiditate adductum, ciues vrbe iam adornata priuare, cogereq; habitare eos in parietinis, tantique incendij reliquias denouo ædificare: nimirùm vt non modo dux Romæ, imperatorq;, ſed cōditor etiam, Romulo ea laude detruſo, dici poſſet. Ergo metuens tumultum ſenatus, Camillum niſi circumacto eo anno deponere dictaturā non eſt paſſus: cum nullus alius dictator vltra ſextum menſem eum magiſtratum geſſiſſet. Ipſi dictis lenire ac conſolari populum,

De migratione Veios facienda contentio.

pulum, oſtendereq; maiorum ſacella & ſepulcra, locorum ſacrorum, & templorum memoriam eis renouare, quæ Romulus, quæ Numa, aliuſue regum conſecraſſet. inter ſacra autem in primis caput hominis recens occiſi, cum Capitolij fundamenta ponerentur, inuentum commemorare. nimirum ei loco fatis portentum, fore ibi caput Italiæ. ignẽ etiam Veſtæ obijcere, quod hunc finito bello à Veſtalib. iterũ accenſum, ipſi extinguere rurſus vellent, vrbem deſerendo, oppobrio ipſis futuram, ſiue eam ab alijs habitari aduenis & exteris, ſiue vaſtam iacere, oueſq; eo loco paſci contingeret. Hæc apud ſingulos priuatim, & in concione crebro deplorantes, rurſus infringebãtur multitudinis querelis, præſentem lamentatis inopiam, obteſtantiſque, ne ſe cogerent. qui tanquam è naufragio nudi, & omnium rerũ egeni conueniſſent, reliquias potius vrbis exitium paſſæ compingere, quam alia vrbe integra & parata, quam præ manibus haberent, vti. Viſum itaq; eſt Camillo, in concionem aduocato populo, de ea re deliberationem proponere. Ibi cum ipſe multis ciues ad manendum in patria cohortatus eſſet, multi etiam alij, quibus erat volentibus, in eandem partem verba feciſſent, tandem L. Lucretium cui primo loco dicenda pro more erat ſententia, ſurgere iuſſit, ac, quid ſtatueret ipſe, pronunciare: tum reliquos poſt illum ordine. Facto ſilentio, ac iam orationem inchoaturo Lucretio, forte fortuna centurio foris adducens cohortem, quæ diurnas egerat cuſtodias. cum per forum tranſirent, clara voce ſigniferum iuſſit eo loco conſiſtere, ac ſignum ſtatuere: ibi enim optime manſuros. Hæc vox cum opportune eo ipſo eſſet pronunciata tempore, quo ad incertum rei, de qua conſultabatur, exitum omnium cogitationes erant ſuſpenſæ: Lucretius, adorato, qui id omen obtuliſſet, Deo, aſſentiri ſe ei dixit: ſingulique eius ſententiam ſunt ſecuti. Mirabilis quoque animorum mutatio apud plebem exſtitit, mutuo ſe ad opus cohortantibus ciuibus. Areæ ædificiorum non diuiſione, nec ordine certo diſtributæ ſunt: vnuſquiſque pro ſuo arbitrio & ad ædificandum facultatibus ſibi occupauit. itaque feſtinatio in cauſa fuit, vt vicis non directis, ſed domibus inter ſe promiſcue concurrentibus vrbs extrueretur: & intra annum tota nouis muris, priuatiſque ædificijs abſoluta fuit. Quos Camillus ad ſacra loca reficiẽda & termi-

Roma instauratur.

20 nanda adhibuit, hi omnibus confuſis cũ Palatium circum-
euntes ad Martis peruen:ſſent tugurium, id quidem ſicut &
reliqua, incendio barbarico abſumptum inuenerunt: loco
tamen purgato amotis ruderibus, in lituum Romuli inci-
21 derunt inter cineris aceruos deliteſcentem. Lituus eſt ba-
culus ab altera parte curuus, quo vtuntur ad cœli regiones
deſcribendas, cum augurij capiendi cauſa conſederunt: eo-
que vſus erat Romulus, vt auguriorum obſeruantiſſimus.
eo mortuo pontifices, tanquam rem ſacram, inter ea, quæ
tangi nefas eſſet, repoſuerant, ac tum ſuperſtitem vt inue-
nere, reliquis incendio perditis rebus, in bonam ſpem de
Roma adducti ſunt, eo ſigno Romæ perpetuam incolumi-
tatem portendi exiſtimantes. Nondum plane hoc negocio
confecto, bellum incidit, Æquis ſimul, Volciſque & Latinis
in agrũ Romanum impreſſionem facientibus, Etruſciſque
Sutrium, ſociam populi Romani vrbem, obſidentibus.
Quo in bello cum tribuni militum, qui rei ſummæ præ-
22 erant, caſtris ad Marcium montem poſitis, à Latinis in ob-
ſidione haberentur, metuque amittendorum caſtrorum
Romam auxilium poſtulatum miſiſſent: Camillus tertium
dictator creatus eſt. De hoc bello duæ referuntur narra-
tiones. quarum eam, quæ fabuloſa eſt, priori loco expo-
nam. Latini (vt aiunt) Romam miſſis legatis, filias eorum
virgines ingenuas in matrimonium ſuis poſtulauerunt, in-
certum ſtudione gentes, vt fuerant antiquitus, denuo inter
ſe coniungendi, an vt belli occaſionem arriperent. Quæ pe-
titio cum anxios, conſiliique incertos Romanos teneret:
(nam & bellum metuebant, quia nondum à Gallica clade
vires recepiſſent: & peti non mulieres, ſed obſides, reique
nomen affinitatis prætendi ſuſpicabantur) ancilla nomine
Tutula, ſiue (vt alij volunt) Philotis conſilium magiſtrati-
bus dedit, vt ſecum iuuenculas alias ancillas, ac forma libe-
rali præditas, ſponſarum nobilium modo exornatas, ad La-
tinos mitterent: reliqua ſibi curæ fore. Senatus ei conſilio
paruit, delectaſque, quæ ad eam rem Philotidi probaren-
tur, ancillas, veſte & auro ornatas ad Latinos miſit, non
procul ad vrbe caſtra habentes. Noctu reliquæ quidem
gladios Latinis ſubtraxere: at Tutula (ſiue ea Philotis eſt)
caprificum altam conſcendit, & obtenta retro veſte, Ro-
manis face accenſa ſignum dedit: ita enim rem cum primo-
ribus

Bellum Romæ ab Æquis, Volſcis Latinis, & Tuſcis illatum;

Ancilla Romam bello liberat.

ribus compoſuerat, nemine ciuium conſcio. Quare & milites iuſſi à magiſtratu exire, tumultuati, vixque tandem mutuo ſe nominatim inuocantes, ſigna ſecuti ſunt. Venêre autem ad caſtra, inopinantibus & ſopore preſſis hoſtibus: maiorique eorum parte occiſa, caſtris potiti ſunt. Factum eſt hoc Nonis Quinctilibus, quæ nunc Iuliæ ſunt: in memoriamque facinoris ſolenne illud feſtum agitur. Primo enim confertim vrbe exeuntes, multa communium ac tritorum apud Romanos nominum, vt ſunt Caij, Marcij, Lucij, & alia id genus, inclamant: imitantes eam quæ tum mutua inter properandum fuit inuocatio. Deinde ancillæ eleganti habitu circumeunt, iociſque obuios impetunt: eſt & pugna inter ipſas, quo indicatur, tum quoque ipſas contra Latinos ſuis auxilio fuiſſe. Cum epulantur, ſedent ſub vmbraculis ex ficulneis frondibus contextis: & diem Nonas Capratinas nuncupant: nimirum a caprifico, à qua facem illa ardentem ſuſtulerat. Alij pleraque hæc propter Romulum inſtituta ferunt: is enim concionem habens ad Capræ paludem extra vrbem (vt in vita eius narrauimus) ſubito caligine & turbine venti coorto, aut, vt alij putant, Solis defectu accidente, è conſpectu hominum ſublatus eſt ea ipſa die: ideo Capratinis Nonis à Capræ palude nomen eſſe putant.

Nonæ Capratinæ.

Altera de qua mentionem feci, narratio, & quam plerique autores probant, talis eſt. Camillus tertium Dictator factus, cum accepiſſet exercitum cum tribunis militum à Latinis & Volſcis obſideri, coactus eſt etiam eos, quorum ætas iam ad bellum gerendum præterijſſet, armare. Longo autē itinere circumijt Marcium montem, ignaris hoſtibus, ac à tergo eorum cum exercitu conſedit, multiſq; ignib. accenſis præſentiam ſuam ſuis indicauit. Itaq; obſeſſi animo recepto, hoſtes adoriri, ac prœlium cōmittere ſtatuerunt. At Latini & Volſci ab hoſtib. circumdati, conſilio alias copias domo aduentantes operiendi, ſimul & Etruſcorum auxiliū expectantes, caſtris ſeſe continuerunt, vallumq; multis lignis vndiq; ſepierunt atq; obſtruxerunt. Quod ſentiens Camillus, veritusq; ne idē ſibi caſus accideret in quē hoſtes aduxerat, ante capere tempus decreuit. Itaq; ante lucē multis ignibus ad hoc præparatis, cum ventus vehemēs à montib. incubuiſſet, ſum̄o mane copias eduxit: reliquiſq; militib. mandato vt ab omni parte iacula immiterent, & cū magno clamore irruerent,

Camilli victoria de Latinis.

rent, ipſe cum ijs, quos ad incendendam ſepem hoſtium ligneam inſtruxerat, ea parte, qua potiſſimum ventus caſtris hoſtium accidebat, tempus commodum exſpectauit. Commiſſo prœlio, cum & Sol ortus eſſet, & ventus vehementius flaret, dato impetus ſigno, ſepem iaculis ignem ferentibus compleuit. flamma à materia copioſa, ligneiſque munitionibus nutrita, in orbem omnia corripuit atque hauſit. Latini, quibus nihil erat in promptu, quo ignem reſtinguerēt, caſtris iam totis incendio occupatis in arctum compulſi, coacti ſunt ſe inde in armatos ac pro caſtris in acie ſtantes hoſtes immittere: itaque eorum pauci effugêre cædem: qui in caſtris manſerant, incendio perierunt: tandem Romani, igne extincto, opes hoſtium diripuerunt. His actis, relicto in caſtris filio Lucio, qui captiuos & prædam cuſtodiret, ipſe in fines hoſtium irrupit: Æquorumque vrbe capta, & Volſcis deditione acceptis, recta ad Sutrium copias rapuit, vt id obſidione Etruſca liberaret: neque enim de ijs: quæ ibi acta fuiſſent, cognouerat.

Sutrium Camillus recipit.

At Sutrini, qui deditionem iam hoſtibus fecerant: omnibuſque bonis ſpoliati, ſingulis tantum cum veſtimenis dimiſſi erant, in itinere cum cóniugibus & liberis Camillo occurrerunt, ſuamque apud eum fortunam lamētati ſunt. Horum miſerabili adſpectu Camillus ad miſericordiam commotus, cum Romanos quoque, Sutrinis eos obteſtantibus, lacrymas effundere, & caſum eorum indigne ferre videret: ſtatuit nulla interpoſita mora ſtatim calamitatem Sutrinorum vlciſci, eaque ipſa die ad Sutrium accedere: cogitans fore, vt in hoſtes, qui vrbem diuitem, omnibuſque bonis abundantem recens cepiſſent, ac neque in ea quenquam hoſtem reliquiſſent, neq; aliunde exp. ctarent aduenturum, omnino diſſolutos & ſine omni cuſtodia ſecuros incideret. idque eius conſilium euentus comprobauit. Non enim proficiſcens modo Sutrium hoſtes fefellit, ſed etiam ad portas peruenit, muroſque occupauit, nemine eorum animaduertente: nullas enim ſtationes habebant, ſed per domos diſperſi vino & conuiuijs indulgebant. Itaque cum iam occupatam à Romanis vrbem intelligerent, adeo plerique crapula torpebant, vt ne fugam quidem capere poſſent, ſed turpiſſima morte intra domos deprehenſi perirent, aut ſeſe hoſtibus dederent. Ita Sutrium eadem die bis captum, his, qui cepiſſent, ademptum, & ijs,

qui

qui amiſerant, opera Camilli reddidum eſt. Triumphus, quem de his bellis duxit, nõ minorem ei gratiam ac decus, quam duo priores conciliauit: nam etiam qui ſumma eius viri inuidia flagrabant ciues, ſolitique erant omnes eius victorias fortunæ magis quam virtuti adſcribere, tunc rebus ipſis geſtis coacti ſunt gloriam hanc prudentiæ ac induſtrię eius acceptam ferre. Inter eos, qui Camillo inuidebant atq; aduerſabantur, præcipuus fuit M. Manlius, cui Capitolini cognomen inditum erat, quod Gallos noctu arcem inuadentes primus omnium repuliſſet. Is cum virtute gloriam Camilli ſuperiorem parare non poſſet: alia via, cui multi ante ipſum inſtiterant, potentiam omnem in repub. ad ſe vnum transferre tentans, popularis eſſe cœpit, maximeque debitoribus opitulari, aliorum contra creditores ſuos cauſas defendendo, alios nexos abduci ſecundum legem, prohibendo. quo effecit, vt continuo egenorum magnam circa ſe manum haberet, qui ferociendo, ac in foro turbas mouendo optimatibus magnum metum inijcerent. Dictator huius rei cauſa dictus Quinctius Capitolinus, Manlium in carcerem coniecit: plebe autem veſtem mutante (id quod fieri conſueuit magna publicaque calamitate) Senatus tumultum metuens, vinculis eum liberari iuſſit. Neque is dimiſſus meliorem ſe præbuit: ſed vehementius populum ſuũ facere, vrbemque ſeditionibus agitare intendit. Rurſus tribunus militum creatur Camillus. At Manlio in ius vocato, accuſatoribus eius magno impedimento fuit conſpectus Capitolij, cum de foro is locus cerneretur, vnde ille nocturno certamine Gallos propulſauerat: ipſeq; reus manus eo protendens, ac cum lacrymis memoriam ſuæ pugnę renouans, commiſerationem intuẽtibus moueret: adeo vt iudices, quid agerent, incerti, ſæpius iudicium differrent. cum neque aperte conuictum criminis dimittere vellent: neque legibus vti contra reum poſſent, re ab eo geſta obtutui omnium eo in loco obuerſante. Quod cum animaduertiſſet Camillus, iudices extra portam in lucum Petelinum conduxit, vnde Capitolium videri non poterat: ibi & accuſator reum Manlium peregit, & memoria factorum, conſpectu Capitolij adempto, debilitata iudicibus conceſſit, vt præſens flagitium iuſta ira proſequerentur. Damnatus igitur Manlius, inque Capitolium adductus, de Tarpeio

M. Manlius tyrannidem affectans, necatur.

28

Iuno Moneta.
Camillus VI. trib. militum.

ſaxo deiectus eſt: locusque vnus eidem homini & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ vltimæ fuit. Romani ædibus eius ſolo æquatis, templum in ea area Iunoni Monetæ poſuerunt: in poſterumque, ne quis patricius in arce habitaret, publico decreto ſanxerunt. Exinde Camillus tribunatum millitum ſextum ſibi oblatum recuſauit, vtpote ætate iam admodum prouectus, inuidiamque, & quæ tantam gloriam, totque proſperos ſucceſſus ſequitur, mutationem fortunæ metuens: adhæc morbo per eoſdem dies afflictus, quam excuſationem euidentiſſimam habebat. Neque vero populus miſſum eum fecit, ſed clamans, neque equitem ſe eum, neque pedeſtri acie pugnantem, ſed conſiliarium modo & ducem deſiderare, coegit vt imperium ſuſciperet. & cum vno collegarum L. Furio ſtatim exercitum aduerſus hoſtes duceret. Ij erant Præneſtini & Volſci, ſociorum populi Romani agrum magnis copijs depopulantes. Camillus cum caſtra hoſtibus oppoſuiſſet, trahendum bellum cenſuit, ac ſe confirmato corpore, vbi tempus pugnæ incidiſſet, adfuturum dixit.

L. Furij temeritas.

L. autem Furio gloriæ cupiditate ad prœlium committendum ita inflammato, vt ab ea ſententia deduci nullo modo poſſet, eoque etiam centuriones inſtigante: veritus ne iuuenes inuidia adductus à re bene gerenda detinuiſſe iudicaretur, inuitus quidem ei vt in aciem educeret, permiſit: ipſe propter valetudinem cum paucis in caſtris remanſit.

Præneſtinos & Volſcos vincit Camillus.

Cæterum cum Lucius pugna temere commiſſa pulſus eſſet, fugam Romanorum ſentiens Camillus, non ſe continuit, quin lecto exiliens cum ſuis comitibus ad portas caſtrorum fugientibus obuiam rueret, ac per eos ad inſequentem vſque hoſtem prorumperet: itaque & qui caſtris iam appropinquabant, ſtatim pedem referentes, ducem ſecuti ſunt, & priores firmato greſſu ante eum in orbem coierunt, mutuo ſibi fidem dantes, non defuturos ſeſe Imperatori. ita hoſtes à perſequendo deſiſtere coacti ſunt: Poſtridie Camillus eduxit in aciem, & hoſtes prœlio fudit:

Satricum receptum.

24 fugientibusque inſtans, eodem impetu caſtra cepit. Secundum hoc factum allato nuncio, Satricum coloniam Romanorum ab Etruſcis captam, colonoſque omnes occiſos eſſe, maiorem ac grauiorem copiarum partem Romam miſit, ipſe cũ ijs qui & ætate & animo maxime vigebãt, Etruſcos vrbem habẽtes adortus vicit, & partim cecidit, partim expulit,

expulit. Reuersus inde Romam cum ingenti præda, ostendit eos omnium prudentissimos esse, qui imbecilitati & senectuti imperatoris peritia fortitudineque præditi non different, sed eum potius recusantem languentemq; sibi præficerent, quam iuuenē imperium affectantem. Itaq; cum de Tusculanorum defectione esset renunciatum, missus est ad eos recipiendos Camillus: eiq; vnus de quinq; collegis additus, quem ipse voluisset. Delegit autem præter omnium opinionem, reliquis præteritis, L. Furium, eum qui inuito nuper ipso cum hostibus cōgressus, rem male gesserat. Videtur autem id eo consilio fecisse, vt & eum casum occultaret, & virum hunc ignominiæ eximeret. Porro Tusculani callide peccatum suum correxerunt. Nam & agros cultorib. haud aliter quam in pace frequentibus repleuerant: & apertis vrbis portis, pueri in scholis discebant, artifices in tabernis suo quisq; operi incumbebant, multitudo vrbana in foro togati obambulabant, magistratus diuersoria Romanis sedulo parabant: perinde ac si neq; commisissent quicquam mali, neq; exspectarent. Camillus rebellionem quidem ab ijs factam nihilominus credebat, pœnitentiam tamen eorum miseratus, iussit vt Romam irent, ac Senatus iram deprecarentur: ipseq; pro eis deprecator ibi factus, impetrauit, vt nō modo delicti gratia ipsis fieret, sed & ciuitas daretur. Hæc sunt sexto tribunatu militū eius præclarissima facta. Postea cum Licinius Stolo in vrbe magnam seditionem cōcitasset, qua plebs contra patres insurgens contendebat, vt duo cōsules crearentur, quorum alter ex plebe esset, non vterq; patricius: creatis tribunis plebis, comitia consularia ne fierēt, multitudo impediit. Quare cum non constitutis magistratibus, maiores impenderent turbæ, Camillus IV Dictator à Senatu dictus est, inuita plebe. Et ipse quoq; haud libenter accepit eum magistratum ꝙ nollet contentionem suscipere contra homines, quos tam multis atq; arduis in bellis libertatem quandam resistendi parasse intelligebat: plura enim ipse eorum opera militiæ, quam patriciorum domi effecerat, à quibus tunc inuidiose dictatorem se dictum sentiebat, vt aut populi potentiam ipse infringeret, aut, si non obtinuisset, suam maiestatem abijceret. Veruntamen conatus præsentibus malis mederi, cognito die, quo legem perferre

Tusculanorum defectio & deditio.

Æquanimitas Camilli.

Camillus IV. dictator.

ferre suam tribuni plebis in animo habebant, delectũ militum eo die præscripsit, vocauitq; populum à foro in Campum, magnam multam minatus ijs, qui non obtemperassent, Reluctantibus tribb. plebis, & contra iuramento addito minitantibus ei multam se quingentum millium æris irrogaturos, nisi cessaret populum à suffragijs ferendis prohibere: siue aliam damnationem & exilium metuens, turpe sibi post tot præclara facinora, exactaq; ætate futurum, siue plebis vim insuperabilem, pertinaciamq; inuictã cernens: domum abijt: ac posterioribus dieb. morbi specie vsus, magistratu se abdicauit. Senatus alium dictatorem dixit, isque magistro equitum dicto ipso huius seditionis autore Licinio Stolone, passus est legem maxime patricijs molestam perferri, qua statuebatur, ne quis amplius quingentis iugeribus agri possideret. Atque is quidem Licinius cum sibi magnum nomen ea lege perlata parauisset, paulo post ipse deprehensus tantum agri possidere, quanto alijs interdixisset, sua ipsius lege damnatus pœnas dedit. Restabat adhuc contentio de consulatu, quod erat caput totius seditionis, ac maximam Senatui molestiam afferebat: cum certis indicijs renunciatum est, Gallos iterum ab Adriatico mari cum multis hominum millib. aduersus Romam proficisci: eumque nuncium statim belli effectus comitabatur, vastato agro, hominibus, qui Romam perfugere non potuissent, in montes fuga dilatis. Is terror seditionem composuit: collectique in vnum optimates cum plebi, communi sententia Camillum dictatorem quintum dixerint. Qui etsi parũ aberat ab octogesimo ætatis anno, tamẽ periculum & incumbentem patriæ necessitatẽ reputans, nulla adducta excusatione, nullo prætextu vsus, statim imperio accepto delectũ militum habuit. Cum autem perspexisset barbarorum vim maximam in vsu gladiorum esse, quibus ictum desuper barbaro more & nulla arte inferentes, per capita præsertim & humeros hostium exigebant: plerisque suorum militum ferreas galeas, easque læues dedit, vt ijs illisi gladij aut delaberentur, aut frangerentur: scutorum vero orbes laminis æreis inclusit, cum alioquin lignum ictibus cederet: docuitque milites, vt pila manu porrecta gladijs hostium subijcerent, ictusque ita exciperent. Barbaris iam probe vrbem ad fluuium Anienem castra metatis, ingenti præda referta,

Licinius Stolo lege sua damnatus.

Camillus V. dictator Gallos vincit.

copias

copias suas eduxit, ac in saltu herbido, multisque conuallibus intercepto eos collocauit: quo factum est, vt plerique ab hoste videri non possent, qui vero viderentur, præ timore crederentur se in loca accliuia subduxisse. Augendæque huius opinionis gratia, ante oculos suos vastari agros passus est, neque opem tulit, sed castris munitis conquieuit: donec alios hostium prædatum sparsim iuisse vidit, alios gulæ ac crapulæ indulgere. Tum noctu leuis armaturæ militibus præmissis, qui barbaros instruere ordines non sinerent, egressosque in aciem statim conturbarent: ipse orta luce suos in planiciem deduxit, instruxitque, non quod Galli putarent, paucos & timidos, sed multos atque alacres. Id primum animos Gallorum consternauit, inuadi se ab hoste indignum putantium. Deinde expediti milites irruentes, eos antequam ordines instruerent, & se in manipulos diuiderent, coegerunt promiscue aduersus oblatos pugnare: postremo Camillus cum grauis armaturæ militibus eos aggressus est. Hic cum Galli strictis & alte sublatis gladiis accurrerent, Romani pila & ferro tecta arma ictibus obijcientes gladios eorum hebetârunt, factos nimirum è ferro molli, & ad tenuitatem perducto, ita vt facile flecterentur atque retunderentur: scuta quoque barbarorum pilis confixa, grauabantur. Itaque omissis suis, Romanorum pila manibus auertere conati sunt. quos vbi Romani nudatos viderunt, gladiis adorti, magnam eorum, qui primo loco in acie stetissent, stragem ediderunt: reliqui per planiciem diffugerunt: cum & Camillus tumulos locaque edita occupasset, & ipsi satis scirent, castra sua, quæ audacia sua freti non muniuerant, facile captum iri. Pugnatum esse traditur anno post captam Romam vigesimotertio: atque ex hac pugna demum Romanos fiduciam stabilem contra Gallos cepisse, quos ante vehementer metuerant, & quo minus ante occidionē ab iis deleti essent, morborum vi & insperata fortuna effectum crediderant. Tantus autem is metus fuerat, vt lege quoque sacerdotibus militiæ immunitas, præter quam si Gallicum bellum incidisset, data fuerit. Hoc vltimum facinus militare Camilli est. nam Velitras citra pugnā se dedentes obiter hoc in bello cepit. Cæterum supererat certamen domi, prioribus longe maius atq; difficilius, contra populum, qui victoria bellica vires suas auxerat, ac con-

Velitra recepta.

Contentio de consule plebeio. tra legem & Senatus voluntatem contendebat, vt alter consulum plebeius crearetur. Itaque Senatus noluit Camillum dictatura abire: vt si hunc cum summa & vallida potentia auxilio haberet, eo melius propugnare pro optimatum in repub. imperio posset. Cum Camillus in foro sederet, ac responsa daret missus est viator ad eum à tribunis plebis, sequi se iubens, iniiciensque manum tanquam vi tracturus. Clamore autem ingenti tumultuque, quantus nunquam ante alius fuerat, exorto in foro, Camilli comitibus lictorem de tribunali proturbantibus, plebe detrahi eum debere inferius vociferante: Camillus, incertus quid ageret, magistratu quidem se non abdicauit, sed iis, qui consilio aderant, secum acceptis ad Senatum perrexit: ac priusquam in curiam intraret, obuersus ad Capitolium, deos precatus est, vt quàm optimum finem huic rei imponerent, vouitque sedata seditione templum se Concordiæ dedicaturum. In Senatu cum res magna sententiarum diuersitate, grauique certamine ageretur, vicit tandem mollior, quæ plebi concessit, vt comitiis consularibus alter consulum ex plebe crearetur. Hanc Senatus sententiam Camillus populo annuntiauit: tum confestim plebs delectata, quod rem tenuisset, cum patribus in gratiam rediit, dictatoremque cum applausu & lætis acclamationibus domum deduxit. Postridie concione habita scitum est, vt templum Concordiæ in rei memoriam, ad forum & Comitium spectans ædificaretur: & ad Latinarum feriarum triduum eodem edicto quartus adiectus dies: statimque diis omnes Romani coronati sacram rem facerent. Comitiis præfuit

Latinæ auctæ.

26 Camillus, factique consules Aemilius Mamercinus de patriciis, L. Sextius omnium ex plebeiis primus. Hic fuit actionum Camilli finis. Nam anno insequenti grauis pestilentia Romam inuasit, quæ cum innumerabilem hominum multitudinem, tum eorum, qui magistratus gerebant, plerosque absumpsit. Camillus quoque tum vitæ finem fecit, ætatis ratione sane, vt quisquam potuit homo, morti maturus: sed cuius mors maiorem Romanis, quam reliquorum qui tum perierunt omnium, dolorem attulerit.

Mors Camilli.

IN

IN CAMILLVM ANNOtationes

NOtißimum est, Romã à Gallis anno V.C.CCCLXV captam esse, & à M. Furio Camillo receptam, quo maxime facinore nobilis est anno ante Christi natales CCCXXCVI. Qui scire cupit, quæ alia in Græcia atque alibi eadem tempestate acta sint, Polybii libri primi initium legat. Camillus autem vnde sit cognomen, supra in vita Numæ est expositum.

1 In magna illa cõtra Aequos.] *A. Postumius Tubertus dictator Aequos & Volscos vicit anno* V.C. CCCXXIIII. *Describitur historia apud Liuium libro 4.* Αἰκανοὺς *esse Aequos & notũ est, & alibi dictum. Lapus imperite hîc & infra Secanos nescio quos substituit.*

2 Veiorum obsidio.] *Quod in Græco additur,* τούτους ἔνιοι Οὐενετανοὺς καλοῦσι. *Lapus ita reddit:* Hos quidam Oenetanos vocant. *Amiotus* Venetanienos *reddidit: nihilo plane rectius. De Oenetanis istis ipsi viderint.* Βήϊοι*, Veij sunt, vrbis nomen.* Οὐεϊεντανοὺς *scripserat Plutarchus, vti existimo: ostensurus ita Veientes (hi sunt Veiorum incolæ) ciues eius vrbis quæ* Βήϊοι *dicitur, à nonnullis scribi: Zonaras:* Οὐϊέντας *habet. Nam &* Οὐήϊοι *alij scribunt, vt* Οὐάῤῥων, Σερούϊος, Ὀκλαούϊος*, cum alij rectius (meo sane iudicio, qui pro V. consonante, consonantem valde affinem quam diphthongum, hoc est, nihil minus, quam consonantẽ ponere malim)* Βάῤῥων, Σέρβιος, Ὀκλάβιος *(etsi ipse in Fabio* ὀουικόλας *scribat) Ouicula: itemque* οὐαλερίος, *&* λιούιος, *& alia id genus, si non hoc librariorũ potius est quam autorum) eoque respexisse videtur Plutarch hoc loco. Græci V. consonantem nõ habent, nisi quod* Βῆτα *propius quam* Οὐ *diphthongum eo accedere apparet, & Latinæ pronunciationis ignorationi hanc acceptam referendam putem.* Πρόσχημα

autem

autem non esse propugnaculum, ita liquet, vt pro hac versione neminem propugnaturum credam.

3 Sed nimirum diuinitus.] ἀπ᾽ οὐδενὸς αἰτίου πλὴν εἴ τι θεῖον. Θεῖον *aliquando sulphur est: hîc adiectiuum ac ad* αἴτιον *substantiuum pertinet. Lapus Nescio quod sulphuris augmentum, contra & sententiam autoris, & rationem commentus est, atque historiam.*

4 In quem Ino.] *Inûs fabulam, vt propter sororis suæ Semeles filium Bacchum educatum à Iunone sit afflicta, ex Ouidio require libro 3. Metamorphos. & Fastorum lib. 6. & apud alios. nostrum quoque quæstione Romana XVI & XVII. Eam esse Leucotheam & Matutum, Cicero etiam in Tusculanis quæstionibus libro primo & tertio de Natura deorum testatur. Pellex hîc Semele dicitur, quod ex Ioue Iunonis marito Bacchum concepisset.*

5 Qui sacra ista perficeret.] κατακολουθήσαντι, *ad verbum subsequeretur: vel verius, exequeretur. Apud Liuium est, qui exta prosecuisset. Est autem idem ac si diceret: eum qui sacra ista peregisset. cogitaui tamen etiam hoc fieri potuisse, vt in peregrina lingua laberetur Plutarchus, & vocem* prosecuisset *pro* prosequeretur *acciperet. quod genus erratorũ & obseruari debet, & veniam meretur. Fabulam autem hoc esse quod narratur, etiam Liuius putauit.*

6 Vultum terrę defixisse.] καταμυήσεις. *Lapus,* quandoque sese expurgasse. *Ego aut* καταμύσεις *legendum, à verbo* καταμύω, *quod est oculos ad solum flecto, in terram obtueor (qualis apud virgilium,*

Diua solo fixos oculos auersa tenebat)

aut verbum μυέω *aliquando idem quod* μύω *significare, credendum puto. Exempla horum portentorũ sunt obuia: quæ ex historiis & poetis huc conducere, non est nostræ breuitatis: & sub finem Coriolani est hac de re breuis Plutarchi disputatio. Iam quod mox sequitur* ἐντρυφᾶσθαι, *non*

est

est profecto laute ac luxuriose viuere, sed ludibrio haberi, & præ fastu ab aliquo contemni: sed mitto persequi pleraque.

7 Apollini.] *Hoc ex Liuio, ipsaque historia constat. In græco est θεῷ τούτῳ, vt appareat aliquot verba excidisse, in quibus mentio esset facta Apollinis.*

8 Hyems tum.] χειμὼν *etiam tempestatem significat. Locus est corruptus.*

9 Achillis exemplo.] *Prouerbium vide,* ἀχίλλειος εὐχὴ, *Achillis votum. Res est ex primo Illiadis libro nota. Secus Aristides votum fecit, in exsulium pulsus, & profecto longe aliter se Camillus, longeque fortius erga patriam gessit, quam erga suos Achilles, vt suspicatus interdum sim, negantem particulam* οὐχ *inter* οὖν *&* ὥσπερ *extritam ab imprudente rei librario.* μετάνοιαν *Camillus suis, non* ὄλεθρον, *vt Achilles cum alias, tum* ἰλ. π. 98. *imprecatus est. occasionique imminuit seruandi eos, qui perditum ipsum voluerant: nam multa millia ciuium perdidit exspectando, dum priuatus eum dolor vtcunque excitaret (*κατὰ συμβεβηκὸς αἰτία*) suos iuuandi ad nescio quam laudabilem Patrocli sui vlciscendi ardorem. Vt ut sit, ego* οὐχ *desidero, nam alioqui non Plutarchice, sed pueriliter Achillis exemplum fuerit adductum: nisi ad illum vnum versum tota historia respicimus.* ἰλ. α. 240.

Ἦ ποτ᾽ Ἀχιλλῆος ποθὴ ἵξεται υἷας Ἀχαιῶν.

vt verbo dicam: Camilli fuit laudabilis, detestanda Achillis actio itidem atque imprecatio. Porro quæ de asse & denario scribuntur in Græco non sunt integra. Post illud προσιόντος μόνος ἰουλίου *non satis assequor. Censor is fuit C. Iulius, anno qui damnationem Camilli præcessit, mortuus, vt est apud Liuium.*

10 Apud Aliam fluuium.] *Poetæ Alliam, duobus LL. scribunt, quæ scriptio vulgo obtinet, cum nostra & Græca sit verior, vt in Liuianis Annotationibus iam ante docuit Sigonius.* Alia, Allia.

Asconii locus.

Sigonius. Addam obiter, quod ad eam sententiam confirmandam facit. Asconius in Tullianam Diuinationem, hæc exponens verba, habet Allienum, hunc tamen á subselliis,&c.*ostendit dubitatum fuisse proprium ne id nomen, an vero appellatiuum fuerit. Quo ex loco satis constat, & Aliam fluuium (nam inde nomen factum videri ait) vnico L.& in oratione ista Ciceronis eodem modo Alienum scribendum fuisse: alioquin in voce, Alienum, nihil erat scrupuli, quæ vt ab Allia deduceretur, ita appellatiui & adiectiui vim non habeat.*

11 Sintne dies aliqui nefasti.] *Locus totus est à Lapo male versus. Disputat autem hac de re Plutarchus in quæstionibus Romanis. Habet & lectu digna Macrobius Saturnaliorum primo, & alij. Hesiodi de diebus sententia, ex eius de ea re libello cuiuis potest innotescere. Quod autem tertio supra versu legitur* περὶ τροπὰς θερινὰς, *ego,* post Solstitium, *verti: vt ostenderem, vel illud* περὶ *latius, quam alioquin, sumendum: vt significet, haud diu post vel* μετὰ *(quod puto) scriptũ fuisse non enim ignorauit Quintili mense medium fuisse: quod paulo infra, & in Problem. Rom. monet.*

12 Vnam in Leuctris, alteram apud Geræstum.] *Locum exempla obscurum reddunt. Nihil Leuctrica Epaminondæ Thebanorum ducis de Lacedæmonijs victoria notius. De altera illa contra Thessalos & Lattamya, meminit Plutarchus noster in libello de improbitate Herodoti, aitque Thessalos, cum Græciam ad Thespias vsque occupassent, à Bœotis victos esse prœlio, Lattamia (sic enim ibi scribitur) Thessalorum duce etiam interfecto: idq; paulo ante pugnam ad Thermopylas factum ibi ostẽdit. Sane hac de re alibi nihil me legisse recordor. Herodotus in Vrania Phocensibus videtur hanc victoriam adscribere, iniquior alias etiam Bœotis, vt Plutarchus ibi docet. Sed in nostro, quem tractamus, loco, duæ*

duæ voces ſunt mihi mendi ſuſpectæ, Γεραιςῷ & διακοσίοις: quarum altera Geographiæ videtur repugnare, alteram certa temporum ratio improbat. niſi forte Geræſtus etiam Bœotiæ locus eſt apud Theſpias: nam Euboicus nihil huc facit. Cæterum inter pugnam Thermopylenſem (cui hæc Theſſalorum clades non multum anteceßiſſe dicitur à Plutarcho) & Leuctricam Epaminondæ victoriam, anni CVIII. *non plures interuenerunt: quod ex Pauſania, Diodoro Siculo, Polybio, alijſq; autoribus demonſtrari facile poteſt. Vt verum nõ ſit, quod hic dicitur neque διακοσίοις ſtare poßit: ἑκατὸν malim, itaque verti cuius fortaßis nota ϛ à librario in ſigma conuerſa falſæ lectioni occaſionem præbuerit. quod non hic modo, ſed ſæpe alibi commiſſum iudico. Cæteræ hiſtoriæ notæ ſunt. de victis ad Marathonem à Miltiade, ad Plateas à Pauſania, ad Mycalen à Leotychida & Xantippo Athenienſe, ac poſt ad Arbela ab Alexandro Magno, Perſis neque opus eſt locos ſcriptorum indicare. Chabrias apud Naxum Spartanos vicit. Xenophon ad finem quinti ἑλλην. Diodorus libro decimoquinto, Plutarchus in vita Phocionis. ibidem de pugna ad Cratonem hoc eſt, bello Lamiaco: & Diodorus libro decimo octauo de Chæronenſi, libro decimoſexto. Archidamus Ageſilai filius fuit: meminit Plutarchus in Agidis initio, & in Laconicis Pauſanias. & Diodorus, Siculus libro decimoſexto oſtendit, eodem anno factum, quo hic Plutarchus affirmat. Vide huc etiam libellum Plutarchi de gloria bellica & ſapientia Atheniẽſium, prope ſub finem.*

13 Sacra Pompa in honorem Bacchi ducitur.] *Hoc enim eſt* τὸν μυστικὸν Ἴακχον ἐξάγειν, *vel* ἐξελαύνειν: Ἴακχος. *quæ pompa ab vrbe Eleuſinem ducebatur, vt in vita Phocionis hanc ipſam rem ſcribens Plutarchus docet. Meminit & alias non ſemel. Canebatur autem ſimul hymnus, qui & ipſe Iacchus dicitur. Vide Arrianum libro ſecundo*

de ex-

de exped. Alexandri, vbi de Hercule Tyrio disputat. Porro non Σκηπίωνος, *sed* Καιπίωνος *legendum: & intelligendum est de Cæpione, vt alias ostendimus.*

15 Loco à doliis sit nomen.] *Vocatur enim Doliola. Pompeius Festus lib. 4. Paulo alia nominis origo à Varrone traditur lib. 4. De lingua Lat. sed Pompeius plane Plutarchum tuetur, & Liuius. Vrbem, in quam Vestales effugerant, Liuius Cære nominat, vnde cæremonias dictas Valerius autumat 11. Cæterum Etruscos fuisse Græcanicos, alibi docuimus, & infra ipsa Roma ex Heracl. Pontico vrbs Græca dicitur.*

15 Agros populati.] Τὴν χώραν ὑποπασάμενοι. *quæ vox non congruit. Suspicor scriptum fuisse* πᾶσαν ληϊσάμενοι, *aut aliquid simile.*

16 Tiberim tranauit.] *Mirum dictu, quam nullum aperti loci sensum Lapus extulerit.*

κοπίς.

17 Gladium attollentis.] κοπίδα διηρμένου. κοπὶς *aliquando securis est, alias gladius leuiter curuatus, falci similis,* ein Säbel oder Tusäck. *Curtius libro octauo. Hic nihil erat periculi, vtrum poneretur. Pro gladio vsurpauit infra in vita Aristidis, prœlium Plataicum describens:* καὶ πρὸς τὰς ξιφουλκίας ἐχώρουν οὐκ ἀργῶς, ἀλλὰ ταῖς κοπίσι καὶ τοῖς ἀκινάκαις χρώμενοι. *Et in vita Alexandri Spithridatis Alexandro intentata* κοπὶς. *deinde à Clito in conuiuio* ξίφος *dicitur.* κόπις *autem aliud est, quod oratorem versutum significat, ac callidum: quod nomen in Hecuba Euripidea Vlissi tribuitur,* ποικιλόφρων κόπις. *& in Lycophronis Alexandra, vbi Zezes:* κόπις ὁ ῥήτωρ καὶ ἔμπειρος, ὁ ὑπὸ πολλῶν πραγμάτων κεκομένος. γίνεται δὲ ἐκ τοῦ κόπτω. *Eustath. in ξ Odyss. monet, antiquis* φλύαρον *sonasse Farris ego vocem ex Liuio posuisse, quod cur Romani* ἐπιχώριον, *vsitatum scilicet in ista regione, dicerent, non memini alibi legisse.*

κόπις.

18 Sexa-

18 Sexaginta ſtadia progreſſus ad Gabinam.] *Liuius habet, ad octauum lapidem Gabina via. In Græco eſt Σαϐινίαν, male pro Γαϐίναν. Nam ad miliare, hoc eſt octo ſtadia, & primũ lapidem, idẽ eſt: & Liuiana ſumma quatuor ſtadijs, dimidio ſcilicet miliari, quam Plutarchiana, eſt maior. Ita ſupra nonaginta ſtadia ad Aliam proceſsiſſe Romanos, dixit Plutarchus: Liuius, ad vndecimũ lapidẽ Romanos Gallis occurriſſe, &c. quod ſpacium duobus à Plutarchiano ſtadijs ſuperatur. Cicero milliarium eodẽ ſignificatu dixit, vt in Bruto: cum plebs prope ripã Anienis ad tertium milliare conſediſſet. De qua re Liuius lib. 2. tria ab vrbe millia paſſuum dixit. Idem quintũ milliare dixit, lib. 6. ad Atticum. τὸ μίλιον ὀκτὼ σαδίον ὀλίγον ἀποδεῖ, inquit Plutar. in C. Graccho.*

Miliare, primus lapis, octo ſtadia.

19 Paucis poſt Idus Quinctiles.] *Quo die ad Aliam pulſi ſint Romani, video nõ ſatis conuenire inter autores. Liuius initio ſexti, & Cornelius Tacitus prope finem* XVIII. A. D. XV. *Kal. Sextilis factum tradunt. is menſis eius dies erat decimus octauus. ſiquidem inſtituto Numæ Quinctilis* XXXI. *dies habuit. Diſſentire ab his Macrobius libri primi capite* 18. *Saturnalium, & Plutarchus in problamatib. videntur, qui Alienſem diem poſtriduanam faciunt: id eſt, pugnatum poſtridie Idus Quinctiles aiunt. Sed is dies menſis erat decimus ſextus. Auctor libri de viris illuſtribus, habet* XVI. *Kalend. Auguſti. (ita enim in Aldino legitur) id eſt, Iulij die decimaſeptima: fortaſsis ſcripſerat* XVII. *quod cum Macrobio conſentiret. Equidem & Macrobius harum fuit rerum apprime diligens, & noſtro autori hoc in genere plurimum docti tribuunt: & tamen grauiſsimus ſcriptor Liuius, & nihilo minor Tacitus diſſentiunt. Nam receptam lectionem (eſt enim ea in omnibus quos equidẽ viderim libris, etiam in Florentino Tacito) conuellere, temerarium ſit: eo magis: quod ipſos quoq; ſi hoc ſenſiſſent, poſtridie Idus Quin-*

ctiles scripturos fuisse probabile est. Iudicent doctiores. Ego satis habeo monuisse.

20 Ad Martis tugurium.] *Sic est ad verbum καλιάδα Ἄρεως. Latini Saliorum curiā appellant: vt Cic. lib. 1. de Diuinat. Lituus (inquit) Romuli cum situs esset in curia Saliorum eaq; deflagrasset, inuentus est integer.*

21 Ad cœli regiones.] *In Græco est πλινθίον, vt & supra eadem de re in Romulo. Lapus mirifice id ad artificia & fundamenta detorsit: quasi vero πλινθίον laterem coctū significet, ac non potius certam figuram: quo modo etiam in re militari suum habet vsum.*

πλινθίον.

22 Ad Marcium montem.] *Apud Diodorum quoq; ad finē lib. decimi quarti, cum hæc ipsa res describitur, ἐν τῷ καλουμένῳ μαρκίῳ κατεστρατοπέδευσαν, legitur. Liuius, Ad Metium (pro ad Marcium) is locus dicitur, vitio librariorum habuit: quem locū hinc restituit Sigonius. Meminit & Suidas Marcij montis, in suo lexico. Quæ de Philotide sequitur narratio, est etiam in Romulo supra: vbi non Tutula est, sed Tutola in Macrobianis libris Tutela etiam legitur. habet enim hoc libro primo, cap. 6. Saturnalium.*

23 Quinctius cap.] *Liuius hunc magistrum equitū facit, dictatorem A. Cornelium Cossum.*

24 Satricum Coloniam.] *Sic est constanter apud Liu. hic Σουτρείαν est inculcatum ex superioribus. Ego Liuium sequi, quam mendum ab interpretibus retentum, malui: maxime cum historia non admittat.*

25 Anno post Romam captam XXIII.] *Est quidem in Græco τρισκαίδεκα, id est tredecimo, quod & Amiotus retinuit. Lapus tertio habet, nisi si librarius vocem Decimo omisit. Ex Liuio, & ratione magistratuum à Plutarcho etiam annotatorum satis constat, vigesimo tertio legendum: & notæ numerorum (Nam ne Græci quidem ijs carebant) multorum sunt mendorum causa.*

26 Æmi-

26 Æmilius Mamercinus.] *Ita legi ex Liuio (is L. prænomen addit) & ijs quæ in Numa de Mamerco & Mamercino habentur. quod autem noster Latinas vna die auctas scribit: apud Liuium est, Vt ludi maximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur. Fortasse in Liuio deest feriis Latinis: alioqui ex horum locorum comparatione effici videretur, ludos maximos & ferias Latinas eandem rem esse. quod minime puto concedendum.*

PLVTARCHI PERICLES, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

In eos qui rerum indignarum studio tenentur.

CVM peregrinos quosdam diuites Romæ forte vidisset Cæsar canum & simiarum catulos in gremiis circumferre, iisque sese oblectare; percontatus est, Ecquid apud ipsos mulieres liberos non parerent Digna mehercule principe vox, qua erroris admonuit eos, qui a natura inditos nobis affectus, quibus ad amorem hominum incitamur, in bestias absumerent. Verum animo nostro non tantum discendi, spectandique aliquid innata est quædã cupiditas, (quam in canum etiam, simiarumque catulis animaduertimus) sed præterea ratio etiam, quæ eos reprehendat, qui ista cupiditate ad audiendas spectandasque res nullius precii abutantur, ijs neglectis quæ pulcræ sunt, & conducibiles. Sensui quidem, cum ab obiecto quocunque afficiatur atque moueatur, forsitan necesse sit, omne id quod oculis offertur, siue inutile id sit, siue vtile, apprehendere: intellectus autẽ ea est natura, vt quæ velit, possit contemplari, & ab iis, quæ non probat, sese nullo negotio auertere. Ergo ad contemplandum ea sunt deligenda, quorum consideratione mens ipsa quoque alatur. Vt enim oculis commodus est color floridus & elegans, qui dum videtur, simul ipsum etiam visum exsuscitat, atq; alit: ita intelligentia iis rebus considerandis adhibenda est, quæ cum delectatione simul ipsam etiam ad suum bonum appetendum prouocent; nimirum ad virtutis actiones, quæ dum cognoscuntur, vna æmulationem quandam, ac studium imitandi in animis excitant. In cæteris sane rebus non semper admirationem eius, quod factum est, cupiditas idem efficiendi comitatur,

tatur: & quidem plerunque contra fit, vt, cum opus laudemus, opificem cōtemnamus. Verbi gratia, vnguentis & purpura, delectamur iis quidem: at vnguentarios & tinctores pro illiberalibus ac sordidis hominibus ducimus. Quapropter recte Antisthenes cum Ismeniam egregium tibicinem audiret prædicari, Atqui homo, inquit, est prauus: alioquin enim tantum in hac arte non præstaret. Philippus filio suo quod suauiter & artificiose quodam in loco cecinisset fidibus, Non te, inquit, pudet, tam belle citharam pulsare? Regi enim satis est tantum ocii sibi sumere, vt alios canentes audiat: multumq; tribuit Musis, si spectatorem, aliis se horum certaminum præbeat. Qui vero ipsi in rebus vilibus elaborant, eo ipso testatum faciunt, se non magnam præclararum rerum curam gerere. Neq; vero quisquam bonæ indolis adolescens, viso Olympiæ Ioue, Phidias fieri cupiit: neq; visa ea, quæ est Argis, Iunone, Polycletus: neq; vel Anacreon, vel Philemon, vel Archilochus esse optauit, delectatus eorum carminibus. Non enim necesse est, cum opus sit elegans, aut voluptatem afferat, ideo artificem quoq; magni precii esse hominem. Quare hæc spectatori nihil prosunt, quæ non ardorem quendam imitandi, studiumq; idem efficiendi ingenerant. Verum virtutis actiones eo modo afficiunt contemplantem, vt confestim & miretur eas, & autorē imitari cupiat. Quippe bonorū, quæ fortuna nobis tribuit, possessionē ac perceptionē fructuū, virtutis vero actiones diligimus: & vt illa nobis ab aliis præberi, ita his alios impertire volumus. Ipsa enim honestas ad se allicit, cupiditateq; agendi cōtinuo iniicit, spectatorisq; animum non imitationi, sed cognitioni ipsius facti intētum, virtutis studio informat. Hæc

Virtutis contemplatio.

1 nobis causa fuit, vt in eo opere, quo vitas illustrium virorū describimus, perseuerandum duceremus. Hoc igitur 10. lib. Periclis vitam & Fabij Maximi, eius, qui contra Annibalem bellum gessit, complexi sumus: virorum cum reliquarum virtutum respectu similium, tum mansuetudine in primis, ac iustitia, & eo, quod ferendis populi collegarumque iniuriis, patriæ plurimum vtilitatis attulerunt. Quod an recte ita putauerimus, ex historiis, quas modo perscribemus, iudicare lector poterit. PERICLES è tribu Acamantide, curia Cholargensis fuit, familia & genere claro ortus, quantum ad vtrunque parentem attinet. Xantippus enim, qui regios

Periclis genus.

regios duces apud Mycalem deuicit, Agaristam vxorem ha-
buit, Clisthenis neptem: eius, qui, Pisistrati successorib. vrbe
eiectis, tyrannidem præclare demolitus est, leges condidit, 2
formamque reipub. ad concordiam & salutem optime tem-
peratam condidit. Hæc in somnis cũ visa sibi esset leonem
parere, paucis post diebus Periclem edidit, forma reliqui
corporis ea, in qua culpari posset nihil, capite tantũ oblon-
go, & incõcinno. Itaq; statuæ eius fere omnes galeatæ con-
spiciuntur, quod artifices id ei vitiũ exprobrare noluerint.
Attici vero poetæ, schinocephalum, quasi caput scillæ simi-
le habentem, vocauerunt. Et è Comicis, Cratinus hæc in
fabula, cui Chirones nomen:

Discordiæ, atq; temporis connubio
Prisci, tyrannus est satus ille maximus.

Idemque in Nemesi: 3

Cephalageretes qui dicitur cœlestibus,
Veni hospitalis, ac beate Iuppiter *

Teleclides ait, aliquando, quid statueret de negocijs in-
cumbentibus, anxium

Sedisse in vrbe, grauem caput vertigine.

aliquando solum

E capite immensas sinuoso emittere turbas. 4

Eupolis in populis, percontans de vno quolibet oratorum, 5
quos adduci ab inferis finxit, cum Pericles postremo loco
esset nominatus. inquit:

Quod hoc ab Orco nunc caput producitur?

In Musicis plerique præceptorem fuisse Pericli Damonem *Præceptores.*
(breui priore huius nominis syllaba) tradunt, Aristoteles
Pythoclidem, Hic Damon. vt videtur, cum esset summus so-
phista, vt suam vim & artem populum celaret, Musicæ pro-
fessione eam texit: Pericli autẽ, qui se ad certamina ciuilia
accingebat, aliptæ loco, & magistri adfuit. Neque fefellit
Damon lyræ prætextu vtens: sed, vt homo magnas res mo-
liens tyrannidisque studiosus, ostracismo Athenis eiectus,
cauillandi materiam Comicis præbuit. Plato quidem fin-
git, eum à quodam ita interrogari:

Non tu (precor primum hoc mihi respondeas)
Periclem, velut Chiron Achillem, eduxeras?

Auditor fuit Pericles etiam Zenonis Eleatæ, naturæ obscu- 6
ritatem (quod idẽ profitebantur Parmenides) explicantis eo

doctrinæ genere, quod in redarguendo verſabatur, contrariarumque ſententiarum propoſitione rem in ſummas explicandi difficultates adducebat. de quo eſt illud Timonis Phliaſij:

Magnaq; & haud fallax vis partem in vtranq; diſerti
Zenonis, cunctos ſoliti reprehendere ——

Verum qui maximam cum Pericle conſuetudinem habuit, maximeq; faſtum, & ſpiritus maiores, quam qui popularem oratorẽ decerent, in eo excitauit, omninoque ingenij eius grauitatẽ ad altum euexit, Anaxagoras fuit Clazomenius. Hunc eius ætatis homines Mentis cognomine affecerunt, ſiue admiratione eius in rerum natura indaganda magnæ exactæque perſpicaciæ: ſiue quod is primus vniuerſi diſpoſitionem, ordinemque non ad Fortunam, aut Neceſſitatem retulit, ſed mentem purã atque ſimplicem eius principium conſtituit, quæ confuſis omnibus inter ſe rebus, ſimilares partes ſecreuerit. Hunc virum ſummopere admiratus Pericles, ab eoque ſublimi illo de magnis & arduis reb. dicendi genere impletus, non animũ modo elatum, orationemque ſublimem, neque infectã plebeia & impoſtoria ſcurrilitate habuit: ſed & in vultu grauitas ei aderat, in inceſſu lenitas, in veſtitu mundicies: in oratione nihil ꝑpter vllũ affectum perturbabatur: vox cõpoſita, ac placida: denique id genus multa alia, quib. ingentem ſui apud omnes admirationẽ excitabat. Aliquando etiam in foro conuicijs & opprobrijs impetitus à quodam impuro atq; impudico homine, totũ diem tacitus eum ſuſtinuit, interim quod habebat negocij conficiens: Veſperi domum modeſte abijt, illo comitante, & male dicentiæ nihil ſibi reliquum faciente: & tamen Pericles, cum iam ſe tenebræ noctis primę intendiſſent, famulo ſuo mandauit, vt ei domum ſuam præluceret. Cæterum Ion poeta Periclem in conſuetudine ſuperbum fuiſſe arrogantemq; ait, ipſiuſque iactantiam multo aliorũ contemtu ac ſuperbia permixtam: contra Cimonis in conuictu ſuauitatem, gratioſamque comitatẽ laudat. Sed Ionem nos miſſum facimus, qui in virtute tragicam aliquam & ſatyricam, hoc eſt, inhumanam prorſus & rigidam diſciplinam requiſierit. Eos autem qui Periclis grauitatem arrogantiæ & faſtus nomine notabant, Zenon hortabatur, vt ipſi quoque eiuſmodi arrogantiam ſibi ſumerent: ſcilicet eam ſimulatio nem

Anaxagoras

Mores.

nem oculte ſtudium quoddam atq; conſuetudinem honeſtatis ingeneraturam. Non hos modo fructus ſuæ cum Anaxagora familiaritatis Pericles tulit, ſed hunc etiam, q liber ab ea ſuperſtitione euaſit, qua hominum cauſas ignorantium natureq; rerum imperitorum animos ea quæ in aere fiunt miracula terrent, perturbantq;, & ſiniſtris de Dijs opinionibus implicant. Hanc naturalium cognitio cauſarũ pellit, locoq; eius ſecuram pietatẽ, & ſpes bonas de numinibus creat. Ferunt aliquando allatũ ex agro ad Periclem fuiſſe caput arietis cum vnico cornu nati, & Lamponem quidem diuinum, cum id cornu ſolidum atq; validum vidiſſet media de fronte enatum, dixiſſe, Futurum, vt, cum eo tempore duo in vrbe principatũ obtineant. Thucydides nimirum atq; Pericles, ad eum, apud quem id ſignum ſit, vnum ſumma rerum deuolueretur. Anaxagorã vero diſſecta caluaria oſtendiſſe, non totam eam cerebro repletam fuiſſe, ſed id acutum oui inſtar ex toto eo vaſe ad eam partem cõfluxiſſe, qua radices cornu habebant initium. Ac tum quidem in admiratione habitum Anaxagoram: paulo autem poſtea Lamponem etiã, cum Thucydide fracto, omnes res populi in poteſtatem Periclis venerunt. Ego ita iudico, nihil obſtitiſſe, quo minus & Pphiloſophus, & vates ſcopũ attingerent, alter cauſam, alter finem recte proſpiciens. nam alteri quidem propoſitum erat ſpeculari, quibus ex cauſis, & quomodo id factum eſſet: alteri prædicere propter quid ita extitiſſet, ac quid portẽdiſſet. Qui vero cauſa rei inuenta putant effici, vt nihil illa deſignet, non intelligunt ij, ſe vna cum diuinis iſtis ſignis etiam artificioſa indicia tollere: ſonitus inquam diſcorum, ignium editorum fulgores, & 7
gnomonum vmbras, quæ omnia cum cauſa quadam conſtent atque parentur, tamen certi aliquid indicant. Verum hæc diſputatio non eſt huius loci. Pericles porro adoleſcẽs dum eſſet, admodũ metuit populũ. Videbatur enim forma, Piſiſtratum tyrannum repræſentare, ſuauemq; eius vocem, linguæq; in diſſerendo volubilitatem & celeritatem ſimilitudinis cum Piſiſtrato cauſa ij, qui magno iam admodum natu erant, ſuſpiciebant: ad hæc diuitijs præditus, genere illuſtri ortus, amicos potentiſſimos habebat. Itaq; oſtraciſmum timens, rempub. ne attingebat quidem. militiæ ſtrenuũ ſe, & in adeundis periculis fortem præbebat. Sed poſt-

Philoſophiæ naturalis utilitas

Vt ad rempub. acceſſerit Pericles.

quam Ariſtides vita deceſſit, Themiſtocles exſulatum abijt,
Cimonem bella plerunq; extra Græciam detinuerunt: ibi
demum populo ſe Pericles dedit, paucorumq; diuitum cau-
ſæ, multitudinis & pauperum res prætulit: cum quidem eſ-
ſet natura minime popularis. Enimuero metuens interim
ne in ſuſpicionem affectatæ tyrannidis incurreret, videnſq;
Cimonem optimatum partibus ſtudere, ac ſummopere ab
ijs diligi: multitudinem demereri ſtatuit, ſecuritatis ſibi ac
potentiæ aduerſus illam parandæ cauſa. Confeſtim etiam
diuerſam vitæ rationem inſtituit. Vnica enim via in vrbe
deinceps vtebatur ea, quæ ad forum & curiam ducebat:
conuiuia & omnem id genus comitatem atque conuictum
plane vitabat, adeo vt toto eo tempore quo in repub. verſa-
tus eſt (quod fuit ſane longum) ad nullius amicorum cœnã
venerit: quin & ad nuptias Euryptolemi conſobrini cum i-
8 uiſſet, ſtatim libatione perfecta diſceſſit. Etenim ea vis eſt

Nimia familiaritate contemtum parari.

conſuetudinis cum amicis atq; conuictus, vti omnem ma-
ieſtatem deprimere valeat: & in familiaritatibus retineri
grauitas, quæ ad gloriam requiritur, vix poteſt. At in eo, qui
vera ſit virtute præditus, ea pulcerima videntur, quę maxi-
me apparent: neque quicquam in viro bono tantopere ex-
teri mirantur, quantum domeſtici quotidianam vitæ ra-
tionem. Quinetiam veritus, ne continua præſentia ſua ſa-
tietatem ſui apud populum gigneret, quaſi per interualla
in concionem venit, nõ quacunq; re oblata orationem ha-
bens, neq; ſemper ad multitudinem progrediens: ſed tum
9 demum ſui copiam faciens, cum magna aliqua res operam
ipſius requireret (id quod de Salaminia triremi Critolaus
narrat) reliqua amicis, & ſocijs oratoribus ſubmiſſis expe-
diebat. Horum è numero fuiſſe memorant Ephialten, qui
10 poteſtate ſenatus Areopagitici abolita, ciuibus (vt eſt apud
Platonem) nimiam atq; meram libertatem propinauit: cu-
ius quaſi ebrietate quadam populum luxuriaſſe Comici
ſcribunt, ac noluiſſe præterea obedire magiſtratibus, ſed,
qui inſtat frænum excutientis, Eubœam mordicus impe-

Facundia Periclis.

tiiſſe, & inſulis inſultaſſe. Præterea Pericles orationem inſti-
tuto vitę ſuę, animiq; magnitudini conſentaneã, inſtrumẽ-
ti loco ſibi parauit, in qua ſæpius Anaxagoreũ aliquid con-
dimenti loco admiſcuit, philoſophiam eius oratoria arte
11 quaſi tingens. Nam, vt diuinus Plato dicit, ad bonitatem
natu-

naturæ ſapientiam quoq; ſublimen, vimque propoſiti obtinendi è philoſophia addidit: quodque in ea erat vtile, trāſtulit ad artem dicendi. qua re effectum eſt, vt longe omnibus alijs præſtaret. Vnde & Olympij cognomentum inuenit: quanquam id alij ab ornamentis, quibus vrbem decorauit, alij ab efficacitate eius domi militiæq; demonſtrata, tractum cenſeant, neque quicquam impedit, quin id tituli ei propter varias ſuas virtutes obtigiſſe dicamus. Ex comœdijs, quas qui docuerunt eo tempore, multa ſerio, multa per iocum de eo dixerunt, apparet propter orationem potiſſimum id ei cognomentum factum. Hæc enim de eo habent. In cōcionibus eum tonare ac fulgurare, horribile fulmen in lingua ferre. Memoratur etiam Thucydidis Mileſij dictum de vi dicendi Periclis iocoſum. Fuit is Thucydides ex optimatibus, ac diu admodum Pericli in repub. reſtitit. Is interoganti Archidamo Lacedæmoniorum regi, vter ipſorum luctæ præſtaret, Periclesne an Thucydides: Ego inquit, cum Periclem luctando deijcio, ille contra ſe non cecidiſſe dicens, vincit, ijsq; qui viderunt, ita, vt ipſe, dicit, rē habere perſuadet. Enimuero Pericles ipſe in dicendo cautus fuit, ac quoties ad tribunal dicendi cauſa accederet, cōprecatus eſt Deos, ne quod ſibi præter ſuam volūtatem verbum excideret, quod ad rem popoſitam non faceret. Scriptum nihil reliquit, excep tis decretis. Memoria feruntur pauca quædam eius dicta. quale eſt, cum iuſſit Aeginam, tanquam oculis Peiræei officientem, auferri: & bellum ſe videre dixit à Peloponneſo ingruere, Sophocli in prætura collegæ ſuo, cum quodam tempore ſimul nauigarent, puerum pulcrum laudanti: ô Sophocles inquit, nō manus modo, ſed & oculos prætoris abſtinentes eſſe decet. Steſimbrotus refert, eum cum in Samo mortuos pro tribunali laudaret, dixiſſe, Immortales eos eſſe factos, ac deorum ſimiles: vt enim hos non videant homines, ſed ex honoribus tantum ac bonis eorum, eſſe iudicent immortales: ita his quoque eueniſſe, qui pro patria occubuerint. Cæterum quoniam quidem Thucydides hiſtoricus reip. formam à Pericle inſtitutam talem deſcribit, in qua penes optimates ſumma rerum, & vbi verbo quidem populare, reipſa vnius principis viri fuerit imperium: ac quando ſunt, qui aſſerant, primum ſub Pericle populum, cum ante temperanter vixiſſet, ac ſuis

Olympij cognomen.

12 (beside "bent. In cōcionibus eum tonare…")

13 (beside "pauca quædam eius dicta…")

14 (beside "que eueniſſe, qui pro patria…")

Dicta aliquot Periclis.

Inſtitutio reip. eius.

quisq; laboribus terram coluisset, ad diuisionem agrorum, ac pecuniæ publicæ (quæ à spectaculis, quibus impendebãtur, theorica dicuntur) mercedisque distributionem, & ad luxum intemperantiamque traductũ fuisse: operę preciũ fuerit causam huius mutationis ex ipsis reb. perspicere. Pericles, vti exposuimus, initio gloriæ Cimonis aduersarium se obiciens, demeritus fuerat populum. Cæterum victus Cimonis diuitijs atque pecunijs, quibus ille ad opem pauperibus ferendam vtebatur, cœnam Atheniensium vnicuilibet, qui vellet, quotidie præbens, seniores vestiẽs, prædiorum etiam suorum sepes destruens, vt omnib. poma carpẽdi libera pateret facultas, his in populum gratis eius institutis superatus Pericles, ad publicorũ bonorum diuisionẽ animum adiecit, vsus (vt Aristoteles autor est) consilio Da-
16 monidis Oeẽsis. Itaq; celeriter capturis ex ærario, prēmiis iudiciorum, aliisque mercedibus & emolumentis multitudine illecta, & ad suam causam adiuncta, vsus est eius opera
17 contra senatum Areopagiticum: in quo ipse non erat, quod neque archon, neque thesmotheta, neq; rex sacrorum, neque polemarchus sorte erat lectus nam hi magistratus sorte antiquitus obueniebant: ac qui se in ijs obeundis probassent, ij in senatum Areopagiticum cooptabantur. Cæterũ populi auxilio Pericles senatum istum factione sua vicit, effecitq; opera Ephialtis, vt ei maior pars iudiciorum adimeretur. Cimonq; tanquam Lacedæmoniorum fautor, & infensus populo, ostracismo vrbe exigeretur: qui & diuitijs & genere nemini secundus, victorias de barbaris pulcerrimas reportauerat, vrbemque magna pecuniæ & spoliorum copia repleuerat, vt in eius vita scripsimus. Tãtum fauore populi poterat Pericles. Cæterum ostracismo pulsis, decennij spacio exsulium terminatur. Interea vero temporis cum La-
18 cedæmonij magno cum exercitu in Tanagræorum regionem irrupissent. Athenienseśque statim obuiam ijs tenderent: Cimon ab exilio veniẽs, inter tribules suos in acie stare voluit, ac re ipsa suspicionem inclinatæ ad Spartanos voluntatis abolere: sed amici Periclis facta coitione, eum, vt exsulem, repulerunt. In eo itaq; prœlio acerrime dimicauit Pericles, coramq; omnib. suam in subeundis periculis fortitudinem demonstrauit: occubuerunt autem omnes amici Cimonis, quibus idem à Pericle erat intentatum crimen.

Areopagi autoritas imminuta.

Cimonis exilium:

Pugna ad Tanagram.

Atheni-

Athenienses vero grauis pœnitētia, desideriumque Cimonis incessit, victos in ipsis Atticæ limitibus, graueque ad proximum ver bellum expectantes. Quod vt sensit Pericles, haud cunctanter in gratiam populi decretum fecit, eoque Cimonem ab exsulio reuocauit: isque reuersus pacem inter Athenienses atq; Lacedæmonios composuit. quorum hos sui studiosos, Pericli, alijsque popularib. oratorib. infensos habebat. Sunt qui scribant, non ante reditum Cimoni à Pericle decretum, quam opera Elpinicæ sororis Cimonis inter eos fuissent arcana pacta inita, in hanc sententiam, vt Cimon acceptis nauibus ducentis abiret, ac foris rem gereret, ditionemque regis subigeret: Pericles autem rebus vrbanis præesset. Creditū est ante quoque Periclē Cimoni, cum is rei capitalis postularetur, mitiorum redditum precib. Elpinicæ, cum quidem ipse inter alios eum accusare esset à populo iussus: venientiq; ad se Elpinicæ ac deprecanti, respondisse ferūt, ô Elpinice, maior natu es, quam vt tantam rem debeas agere, veruntamen eum semel tantum, vt mandato populi satisfaceret, ad verba contra Cimonem facienda surrexisse, atque ita discessisse, vt minime omniū accusatorum Cimonē ipse læserit. Qui ergo fidem mereatur Idomeneus, Periclem culpans, quod is Ephialtē amicū suum, atq; eiusdem in rep. factionis, æmulatione inuidiaque gloriæ adductus per fraudem necauerit Hæc enim ita virulenta nescio vnde collecta, ei viro obijcit: qui vt fortasse nō fuit extra omnem reprehensionem positus, generosa tamen animi eius altitudo, ingeniumq; liberale nihil tam crudele ac ferum potuit admittere. Verum Aristoteles autor est, ephialti, quod esset ijs. qui paucorum in rep. principatui studebant, formidabilis, inque eorū qui plebem læsissent criminib. deferēdis, accusandisque nimis rigidus, inimicos insidias struxisse, opera Aristodici Tanagræi, ac clam occidisse. Secundum hæc cum Cimon bellum gerens in Cypro diem suum obijsset, optimates iam ante Periclem ciuium potentissimum factum videntes, cupientes tamen aliquem ei opponere vimque in rep. eius quodammodo debilitare, ne palam penes vnū omnis rerum esset potestas, aduersarium 19
ei constituerunt Thucydidem Alopecensem, erat is vir moderatus, atque affinis Cimonis, minus quidē bello atq; Cimon præstans, sed in foro ac repub. versatus: isque se in vrbe

Cimonis reditus.

Ephialtis interitus.

Thucydides Pericli oppositus.

conti-

continens, apud tribunal cum Pericle contendebat, statimque factionem in republica Pericleæ non imparem excitauit. Non enim passus est optimates plebi admixtos, interq; vulgus hominum dispersos esse, sicut tum erant, eoq; suam amiserant dignitatem: sed segregauit eos à plebe, ac in vnũ corpus seorsim compegit, vt iam coniuncta eorum potentia quasi in libra contra popularem posita momentum efficeret. Et enim antiquæ illæ simulates horum ordinum, indicium modo, veluti in ferro, ruptura imminente, notæ obscuræ diuulsionem antecedunt, diuersarum sectarum, quarum altera popularem, altera optimatum potentiam præferret, ostendebant: sed horum duorum contentio virorum, penitus ciuitatẽ in duas partes dissecuit, quarum altera Populus, altera Pauci diceretur. Ideo tũ maxime fræna populo laxauit Pericles, & gratiã eius captauit in actionib. suis, subinde spectaculum aliquod solenne, aut epulum, aut pompam in vrbe instituens, & nõ inelegãtibus voluptatib. ciues demulcens.

20 Sexaginta quoq; triremes quotannis emisit, in quibus nauigabat magnus numerus ciuium octo minarũ mercede conductorum: hiq; simul & exercebant rem nauticam, & discebant. Præterea colonos emisit mille in Chersonesum, quingentos in Naxum, ducentos ac quinquaginta in Andrum, in Thraciam alios mille, qui cum Bisaltis habitarent, alios in Italiã ad inhabitandam, quæ tum

Coloniæ Atheniensium.

21 condebatur, Sybarim, quam turios nominarunt. Hæc agebat, vt ociosa, ob idque inquieta turba vrbem leuaret, inopiæ populi succurreret, socios in custodia metuque ne quid noui molirentur additis colonis retineret. Cæterũ apparatus donariorum, quibus Athenas exornauit, tale fuit factũ, quod & summæ voluptati decoriq; esset vrbi, & maximam apud alios admirationem excitaret, vniceq; testificaretur, non esse ea conficta, quæ de potentia Græciæ pristinisq; diuitijs referuntur. Huic autem eius facto maxime inuiderunt aduersarij, idque traduxerunt in concionibus, clamãtes, Populum Atheniensem infamia laborare ac male audire, quod communes Græciæ opes Athenas è Delo transtulisset, cum quidem Pericles eam excusationem rei, quę videretur in speciem honestissima, scilicet metuentem se, ne à barbaris inde auferrentur, communia bona voluisse

Ornamenta Athenis à Pericle confecta.

22 loco munito custodire, ipse refellisset. Ac profecto, dicebant,

bant, videtur Græcis ingens contumelia illata, iique palam tyrannide à nobis premi, cum quæ illi necessitate impulsi ad bellum gerendum coferunt stipendia, his cernant nos abuti ad exornandam, atq; inaurandã nostram vrbem: cui tanquam impudicæ mulieri appendimus lapides preciosos, addimus simulacra, & templa multis talentorum millibus constantia. Contra hæc Pericles docuit populum, non teneri Athenienses ad rationẽ pecuniæ acceptæ à confœderatis reddendam, pro quib. ipsi bellum gererent, barbarosque arcerent, iis non equos, non naues, non milites, pecuniam modo conferentibus quæ vtique non dantis sint, sed accipientis, siquidem is illud, cuius gratia datur, præstet. Porro autem vrbe iam ad bellum satis munita, rebusq; necessariis instructa, diuitias in eam esse impendendas rem, qua & vrbi gloriam sit allatura ppetuam, & effici cum summo ciuium bono facile possit. Scilicet ad eam absoluendam vsum fore omnis generis artium atque operarum: quo fore, vt & omnes artes excitentur, & omnium manus labore occupentur, totaque propemodum ciuitas mercedem inde accipiat, iisdemque rebus simul & exornetur, & alatur. Etenim eo tempore ij, quorum erat valida ætas, integræque vires, militiæ publicis stipendiis alebantur. Reliquam incompositam, studiisq; illiberalibus deditam turbam, Pericles cum neque expertem lucri esse, neque ei mercedem ocianti dare vellet ciuibus autor fuit ac dictauit magna opera, ad quæ absoluenda cum omnis generis artifices, tum longum tempus requireretur: vt iam iis qui in vrbe manerent non minor occasio esset ex publica pecunia partem capiendi, quam iis qui nauigabant, in præsidiis erant, aut militabant. Nimirum materia eorum operum requirebatur, lapis, æs, ebur, aurum, ebenus, cupressus: deinde artifices qui in ea elaborarent, materia ac opus conficerent, fabri, figuli, ærarii, lapicidæ, infectores, aurifabri, sculptores eboris, pictores, phrygiones, tornatores: item qui materiam aduehere͂t, in mari mercatores, nautæ, gubernatores: in terra fabri carpentarii, ii qui equos ad currus trahendos alunt, aurigæ, restiones, textotes sutores, viarum paratores, metallorum fossores: sub vnaqualibet artium, tanquam suo duce, erat exercitus suus hominum priuatorum, ac mercedis causa operas locantium, tanquam instrumentum & corpus, quo

ars

ars suum opus perficeret. Ita hæ operæ ad omnem fere ætatem ac sexum differebant atque dispergebant capturas. Progredientibus operib. mole quidem superbis, forma autem & elegantia imitationem omnem superantibus, cum ipsi opifices certatim hoc agerent, vt artificio alter alterum vinceret: tamen celeritas maxime miraculo fuit: quæ enim singuli putabant vix multis ætatibus absolutum iri, ea omnia eo tempore, quo Pericles in republica principatum tenuit, ad finem perducta sunt. Ferunt sane quodam tempore, Agatarcho pictori iactanti se, quod facile & celeriter sua animalia pingeret, Zeuxin dixisse, sua se multo tempore elaborare. id videlicet innuens, facilitate & celeritate in efficiendo, neq; diuturnitatem, neq; perfectam pulcritudinem operibus cōciliari: at tempus ad elaborandum op⁹ mutuo quod sumitur, ipsius operis absoluti firmitate persolui. Quo maiorem Periclis opera admirationem merentur, quæ paruo temporis spacio effecta, diutissime durarunt: nam propter elegantiam formæ, vnum quodlibet eorum iam tum antiquum videbatur: vigor autem is inerat, vt hodie quoq; singula noua, recensq; facta videantur. adeo floret in iis operibus nouitas quædam, cuius formæ nulla ætas officere possit. atq; inest quasi perpetuo virens quædam & senectæ expers anima, Omnibus his operib⁹ præfuit Phidias: quanquā singula sunt à præstantissimis artificibus elaborata.

Parthenon. Parthenonem Hecatompedum (Virginis templum, centum pedes

24 vndique patens Latine dixeris) Callicrates & Ictinus ædificarunt. Templum Eleusine, cui à sacris Telesterium nomē, Corœb. inchoauit, columnasq; inferiores errexit, & epistyliis iunxit: mortuo eo, Metagines Xypetius septum, & co-

25 lumnas superiores addidit: fastigium fenestræ adyti Xenocles Cholargeus adiecit, Longum murum, de quo Socrates se ait audiuisse ad populum referentem Periclem, Callicrates faciendum conduxit. Cratinus id opus, vt tarde perfectum, in comœdia subsannat, his verbis:

Diu Pericles illud iam verbis mouet,
Sed ipsa re nihil promouet.

26 *Odeum.* Odeum intus multis sedilibus ac columnis distinctum, tecto autem decliui, & vno fastigio clauso contentum, dicunt effigiem esse & exemplum regii tabernaculi, ipsum quoque opera-

operatum rectore Pericle conditum. Itaque alius Cratini in eum iocus est in Threissis:

Scyllæ caput similis Pericles huc adest,
Odeum habens in capite, vitato ostraco.

Musica certamina.

Tum quoque primum Pericles magnificentiæ ostentandæ causa, Musica certamina Panathenæo festo haberi iussit: ipseq; ijs præfectus demonstrauit, quomodo qui certarent, tibia, voce, vel fidibus canere deberet. Spectata sunt & tum temporis & alias ea certamina in Odeo. 27 *Propylæa.* Vestibulum arcis quinquenio extruxit Mnesicles. Mirus autem casus euenit inter ædificandum, qui indicauit, Deam non abhorrere ab eo opere, sed id quo melius perficeretur auxilio esse. Qui enim inter omnes fabros diligentissimus atque laboriosissimus habebatur, is de sublimi loco decidit, grauiterq; eo ca- 28 su afflictus, & a medicis pro deplorato relictus est. Pericli autem propterea mœsto, Minerua in somnis apparuit, medicinamque edocuit, qua vsus, celeriter & non magno labore hominem sanitati restituit. Atq; iccirco Hygiæ (hoc est salutaris) Mineruę simulacrum æreum statuit in arce ad aram, quæ erat (vt perhibēt) iam ante posita. 29 Diuæ aureum signum fabricatus est Phidias, inq; columna se eius autorē inscripsit: omnia autem in ipso posita erāt, & (quemadmodum retuli) omnib. præerat artificibus, propter amicitiam Periclis. *Calumnia de Phidia, & Pericle.* Atq; hæc res alterum inuidiæ, alterum calumnijs obiecit: ferebaturq; Phidias excipere liberas mulieres, quę ad opus faciendum vētitabant, quibus Pericles deinde abuteretur. Arripuerunt eum sermonem Comici, multisque conuitijs Periclem insectati sunt, qui cum Menippi amici sui ac legati vxore rem haberet: & Pyrilampem propter auium nutritionem exagitarunt, quod is amicus Periclis, mulieribus, quibus cum hic consuetudinem stupri habebat, pauones submitteret. Quanquam quid attinet admirari homines instituto vitæ Satyricos, quiq; obtrectationes potentium inuidiæ vulgi, tanquam malo alicui genio, consecrare solerent? quando Stesimbrotus etiam Thasius incestum Periclis cum filij vxore ausus fuit comminisci. Adeo difficilis inuestigatu res est historia vera, cum posteriorib⁹ præteritum tempus cognitionem rerum præripiat: qui vero æquales sunt eius, cuius vitam aut acta describunt, ij partim inuidia odioq;, partim gratificandi studio & adula-

tione

tione corrupti, veritati officiant. Cum oratores, qui Thucydidis sectæ erant, frequenter contra Periclem clamitarent, profundi ab eo pecunias, & accidi reditus publicos: percontatus est populum in concione, an magnos sumtus factos putarent: affirmantibus ingentes factos. Non igitur, inquit, vestra hæc sint impendia, sed mea, atque ego donarijs meum nomen inscribam. Quod cum dixisset, populus siue magnificentiam eius admiratus, siue ambitione ductus, ne operum splẽdori succumbere videretur, sublato clamore iussit, vt de publico impenderet, neq; vlli rei parceret. Ad extremum in certamen de ostracismo descendens contra Thucydidem, vicit, eoq; eiecto, aduersam factionem euertit. Proinde omni rixa sublata, ciuitateque ad concordiam reducta, cum plane in suam redegisset potestatem Athenas, resq; ab illis pendentes, nimirum reditus, exercitus, triremes, insulas, mare, magnamque potentiam & principatum partim apud Græcos, partim apud barbaros valentem, subditisq; gentibus, amicitijs regum, ac fœderibus regulorum munitum: cœpit minus iam se populo obsequentem præbere: neque ita (vt ante) facile quauis aura populari impelli: sed laxam illam atq; nonnihil lasciuam popularem rationem, tanquam mollem atque floridam harmoniam intendere, vt principatum in Repub. optimatium, & regni quiddam simile efficeret. Se quidẽ ipsum ad optimam Reip. formam rectum inculpatumque accommodauit: populum autem plerunque persuadendo docendoque, nonnuquam etiam inuitum eo adegit, vt communi vtilitati obtemperaret. Eaque mihi in re medicos videtur imitatus, qui in morbo vario ac diuturno curando, quandoq; moderatam voluptatem afferentia, quandoque mordicantia & violenta remedia adhibent. Nam Pericles quidem, homo vnice natus ad tractandos eos animorum motus atque impetus, quos omnis generis existere in hominum multitudine tantam dominationem possidente consentaneum est, præsertim ferociam, & languorem spe & metu subinde iniecto, tanquam gubernaculis temperans, illamque reprimens, hunc mulcens laxando, atq; consolans, ostendit, oratoriam artem esse (vt est à Platone nominata) facultatem animos hominum ducendi, maximamque eius partem versari in ratione ac via affectus humanos cum quietiores, tum inci-

Thucydides vrbe eiicitur.

Mutat Pericles suum institutum.

incitatiores regendi: qui cũ ſint tanquã nerui ac ſoni quidam animi, concinne admodum pulſari tractariq; volunt: Atque vt hoc poſſet Pericles, non vis nuda dicendi præſtitit, ſed (quod teſtatur Thucydides) gloria vitæ autoritaſq; huius viri, quem conſtabat nulla dona accipere, nulla pecunia corrumpi poſſe: qui cum vrbem magnam ante ad ſummum faſtigium, maximaſq; diuitias euexiſſet, potentiaque multis regibus tyrannisq; præſtaret, opes tamen, quod quidam filiorum cauſa faciunt, ne denario quidẽ ampliores reliquit, quã à patre acceperat. Ac potentia quidẽ eius quanta fuerit, à Thucydide eſt perſpicue traditum. Comici autẽ maligne eam notant, ſociis eius Piſiſtraditarum nouorum nomen facientes: & ipſum iuramento adactum, ne tyrannidem inuadere vellet figunt: quod excellentia eius grauior eſſet, quam cui cum populari imperio conuenire poſſet. Teleclides poteſtati eius ſcribit ab Athenienſibus permiſſos reditus, permiſſum quoq; vt vrbes ſuo arbitrio aut conderet aut demoliretur, mœnia lapidea ædificaret; vel deſtrueret, in manu eius poſita fuiſſe fœdera, potentiã, vires, pacem, felicitatemq;. Neq; vero ad tempus hæc ei, aut feruore voluntatis, ſtudioue gratificandi tributa ſunt, vigentibus initio eius in tractanda rep. conſilijs. Nam quadraginta totos annos primas partes obtinuit, cum eſſent in eadem ciuitate Ephialtes, Leocrates, Myronides, Cimon, Tolmidas, Thucydides: expulſo Thucydide, non pauciores quindecim annos rem tenuit. Idem cum magiſtratum annuũ adeptus eſſet, inuictum ſe a pecunia præſtitit: alioquin non negligens omnino rei familiaris. Nam bona paterna, quæ iuſto titulo poſſidebat: cum neq; iniuria dilabi pateretur, neq; iis tractandis multum ſibi negocii moleſtiæq; exhiberi vellet, eã domeſticæ rei rationẽ iniit, quã & expeditiſſimã & certiſſimã putabat; ita vt oẽs annuos fructus venderet ſimul quotannis, quæ autem ad victum & rem familiarẽ erant neceſſaria, ſingula in foro quouis tempore emeret. Ea ratio neq; pubeſcentibus filiis grata erat, neque largum præbitorem eum mulieres habebant: reprehendebantq; iſtam impenſarum rationem indies, & accurato calculo computatam, cum in magna familia & opibus ſplendidis nihil abundaret, ſed omnes ſumtus, omnes reditus ad certum numerum menſuramque revocarentur. Totam autem rem familia-

31

Diuturnitas potentia Periclis.

Res familiaris.

rem accuratissime administrabat Euangulus famulus, siue natura, siue institutione Pericles ad id negocium ita egregie
32 paratus, vt nemo quisquam. Hæc omnia erant ab Anaxagoræ philosophia aliena: si tamen verum est, eum domo sua abiisse, agrumque ociosum pecoribus pascendum reliquisse, furore quodam animi diuino, ac elatione impulsum. Quanquam mea sententia non eadem ratio est vitæ eius qui in contemplando solum, & eius qui in repub. versatur. Alter enim mentis agitationem, nullius instrumenti rerumque extra se positarum adminiculo indigentem, pulcris rebus adhibet: ei autem, qui virtutem vsibus hominum applicat, non in rebus modo necessariis, sed etiam bonis diuitiæ quandoque sunt habendæ: & ita res habebat in Pericle, qui multis pauperibus opem ferebat. Sane hoc quoque memoriæ proditum est, Anaxagoram à Pericle occupationibus distracto neglectum, magno iam natu, corpore obuelato iacuisse, ac decreuisse vitam inedia finire: Periclem, vt ei rumor hac de re acciderit, territum accurrisse ad hominem, summisque ab eo precibus contendisse, vti sententiam deponeret, misereretur q; si non sui ipsius, at Periclis, cui tan-
33 tum consiliarium adimeret: tum Anaxagoram reducta veste dixisse, ô Pericles, qui lucerna opus habent, oleum ei affundunt. Cum iam Lacedæmonii inciperent auctus Atheniensium iniquo animo ferre, populum Pericles excitauit, autorque fuit, vt magnos sibi spiritus sumerent, ac magnas sibi res arrogarent. Itaq; decretum fecit, quo postulabat, vt omnes Græci vbicunque ii locorũ in Europa, Asiave habitarent, omnes vrbes, cum magnæ tum paruæ, Athenas mitterent legatos: deliberandũ esse de templis Græciæ barbarico incendio abolitis, de sacrificiis, quæ diis pro salute Græciæ vota in prœlio contr barbaros nondum erant soluta; de mari, quomodo id ab omnibus nauigari tuto, ac pax constare posset. Huius rei exsequendæ causa missi sunt viri XX. ex his qui ætatis annũ quinquagesimum excesserant: quinque, vt hortarentur ad hoc Ionas, ac Dorienses eos, qui in Asia habitarent, insularumq; ad Lesbum vsq; & Rhodũ incolas: totidem qui p Hellespõtũ Thraciamq; Byzantiũ vsq; mandatum deferrent: quinq; in Bœotiam, Phocidem, Peloponnesum, inde per Locros, cõtinentemq; finitimã, vsq; ad Acarnaniã & Ambraciã: totidẽ dimissi per Eubœã, ad Oetæ

Anaxagoras à Pericle neglectus.

Periclis decretum de concilio.

acco-

accolas, finũ Maliacum, Phthiotas, Achiuos, & Theſſalos, qui perſuaderent ijs, vt venirẽt ad conſiliũ de pace ac ſocietate vniuerſæ Græciæ capiendũ. Perfectum tamẽ eſt nihil, Lacedæmonijs (vt fertur) repugnantib. primumq; in Peloponneſo quid ſibi hic conatus vellet, deprehenſo. Adducta autẽ hęc ſunt à me, vt magnitudinẽ animi eius viri demonſtrarem. In militarib. imperijs eo potiſſimũ nomine laudatus eſt, quod ſecuritati ſtuderet, ac neq; pugnam conſereret incerto euentu, & periculis multis propoſitis: neq; imitaretur eos duces, qui cum temere in diſcrimen pugnæ rem adduxiſſent, proſpero vſi ſucceſſu, magni habebatur. ſolitus etiam crebro ad ciues ſuos dicere, quantum in ſe poſitũ eſſet, ipſos nunquam morituros. Cum autem videret, Tolmidã Tolmæi F. elatum gloria prioris fortunæ, ac honore, qui ob rem bellicam ei eximius habebatur, alieno tempore in Bœotiam moliri expeditionem, ac perſuaſiſſe optimo cuiuis atq; laudis cupidiſſimo eorum qui militari erant ætate vt voluntariam militiam ſubirẽt: eaq; ratione mille viros, præter reliquũ exercitum, iam conciuiſſe: conatus eſt eum retinere, monuitq; apud populũ eo dicto, quod vulgatum deinde eſt: Eum, ſi omnino Pericli obtemperare nollet, tamen non malefacturum, ſi tempus, qui omnium conſiliariorum eſt optimus, præſtoletur. Id quidem dictum mediocri cum applauſu acceptũ fuit. Sed paucis poſt diebus annunciato, Tolmidam prœlio apud Coroneam victũ occubuiſſe, cecidiſſe etiam multos atque egregios ciues: Pericli magnam id gloriam beneuolentiamq; cõciliauit, vt viro prudenti, ac ciuium amanti. Inter res eius bello geſtas Chetroneſiaca fuit grata, quod eo facto Græcis apud Chetroneſum habitantibus ſalutem attulit: Non enim tantum mille Athenienſibus eo in colonias deductis, bonis viris vrbes roborauit: ſed etiam Iſthmum ab vno mari ad alterum munitionibus ac propugnaculis ſepiit, atque ita Thracum Cherroneſo circumfuſorum incurſiones arcuit, bellumq; continens & graue excluſit, quo ea regio nunquam non vrgebatur, latrocinijs propinquorum ac finitimorum barbarorum vexata. Admirationi fuit apud exteros, & omni ſermone celebratum, quod centum triremibus auectus Pagis (quæ eſt vrbs Megarica) Peloponneſum circumnauigauit. Non enim ſolum maritimas vrbes (vt ante eum Tolmidas)

Ratio eius in bellis gerendis.

34

Tempus.

Res geſtæ Periclis bellicæ.

das) vexauit, sed & longe à mari cum suis classiarijs militib. progressus, ad quos accederet omnes suo aduentu perterrefecit, atq; intra muros compulit: Nemeæ autē Sicyonios congredi ausos fudit, ac trophæum erexit. Inde ex Achaia, quæ erat confœderata, militibus in triremes assumtis, classe oppositam continentem petijt, præteruectusque Acheloum, in Acarnaniam incursiones fecit: Oeniadisq; habitatoribus intra muros compulsis vastato agro, domum versus cursum instituit: cum & hostibus terrorem iniecisset, & ciues re bene gesta incolumes reduceret, ne fortuito quidem vllo malo afflictos. Post cum magna splendideque ornata classe in Pontum vectus, Græcis vrbibus, ea, quæ petierant, confecit, humaniterq; cum eis egit: vicinis autem circum barbaris populis, eorumque regibus & principibus ostendit magnitudimem suarum virium ac securitatem, cum audacter, quocunq; libitum esset, nauigaret, & totum mare in sua potestate haberet. Sinopensibus ad oppugnandum tyrannum Timesilaum tredecim naues, præfectumq; earum Lamachum reliquit: cumq; is cum sua factione vrbe excidisset, decretum fecit, vt Athenienses sexcenti, quibus vltro ita placuisset, Sinopem nauigarent, ibiq; habitarent, diuisis inter se domibus & agro, quē tyranni prius possederant.

Cupiditates populi inhibet.

Reliquis in rebus nequaquam obsecutus est cupiditati ciuium, neq; eorū se impetui comitē præbuit, cum iam robore suo atque fortuna adeo animos efferrent, vt de Ægypto iterum tentanda, inuadendisque maritimis regis vrbibus cogitarent. Multos quoque iam tum infelix illa Siciliæ cupido incesserat, quam postea temporis Alcibiades cum suæ factionis oratoribus inflammauit. Somniabant etiam Etruriam nonnulli & Carthaginem: &, vt sperarent aliquid, potētiæ præsentis moles, successusq; rerum secundus faciebat. At vero Pericles eum ardorē repressit, nimiamq; cupiditatem inhibuit, & maiorem potentiæ partem ad custodienda ea tuto, quæ tum adepti essent, conuertit: quippe cui magnum videbatur, coerceri posse Spartanos.

Bellum Delphicum, & contra Spartanos acta à Pericle.

His enim protinus sese aduersariū ꝓbuit, quod cum alias, tum bello sacro demōstrauit. Cum enim Lacedæmonij ducto ad Delphos exercitu, templum Phocensibus, qui tum tenebant, ademtum Delphis reddidissent: statim post eorum discessum Pericles eodem cum copijs profectus, Phocenses restituit.

Cumque

Cumq; Lacedæmonij oraculi prærogatiuã ipsis à Delphis datã in ærei lupi frontẽ incidissent, ipse quoq; oraculi prerogatiuã Atheniensib. impetratã, in dextrũ eiusdem lupi latus insculpsit. Enimuero recte ab eo factum fuisse, quod vires Atheniensium in Græcia continuit, testatũ fecerunt ea quæ deinde acciderunt. Primum enim Eubœenses defecerunt, & eos ipse bello petijt. Statim deinde annunciatum est, Megarenses defecisse, exercitum hostiũ esse in finib. Atticæ, duce Plistonacte rege Lacedæmoniorum. Igitur Pericles celeriter ad hoc bellum ex Eubœa reuersus, conferere manum non ausus est, à multis atq; egregijs grauis armaturæ militibus prouocatus. Videns aũt Plistonactem admodũ adhuc iuuenem, Cleandridæ consilio pleraq; agere, quem ephori, ætatis causa regi, custodis loco atq; consiliarij, adiunxerant: hunc clam aggressus pecunijs statim corrupit, vt ex Attica Peloponensios abduceret. Exercitu digresso & in vrbes disperso, ægri id factum ferẽtes Lacedæmonij, multam pecuniariam regi irrogauere: cui cum non esset soluẽdo, Lacedæmone excessit. Cleandridam autem, cum is aufugisset, morte damnauerunt. Fuit hic pater Gylippi eius, qui in Sicilia Athenienses debellauit: ac videtur auaritiam huic quoq; natura, tanquam cognatum vitium, indidisse, propter quam turpiter perpetrato scelere damnatus, Sparta excidit: quam rem in vita Lysandri exposuimus. Porro cũ Pericles rationes gesti imperij reddens, decem talenta se in vsus necessarios insumsisse diceret: probauit hoc populus, nihil curiose in arcanum eius factum inquirens, neq; id detegens. Autores habeo iterq; eos Theophrastum philosophum, quotannis missa Spartam à Pericle decẽ talẽta, quibus proceres reipub. demulcens, bellum auerteret. nõ quidem vt pacẽ redimeret, sed tempus, dum se ad bellum rectius aliquando gerendum per otium compararet. Secundum hæc continuo in eos qui defecerant cõuersus, in Eubœam traiecit quinquaginta naues, armatorumq; millia quinq;, & vrbes subegit: Chalcide Hippobotas, diuitijs ac gloria præcipuos, eiecit, Hestięos omnes regione expulit, solisque eam Atheniensibus habitandam dedit. *Eubœa subacta.* Cur in hos extrema statueret, causa fuit, quod ij naui Atheniẽsi capta, viros occiderant. Postea inducijs inter Athenienses & Lacedæmonios in triginta annos compositis, Samum cum classe de-

De Aſpaſia. creuit petendam: eo obtento, quod iuſſi bellum contra Mileſios interpoſita pactione deponere, nõ paruiſſent. Ac quoniam bellum contra Samios cenſetur in gratiam Aſpaſiæ Pericles ſuſcepiſſe: locus hic requirere videtur, vt de ea muliere diſquiramus, quanam tanta arte aut facultate prædita cum primos in repub. viros ſibi ſubiecerit, tum philoſophis de ſe neq; vilem neq; exiguam loquendi materiam præbuerit. Id quidem in confeſſo eſt, Miletum ei patriam, Axiochum patrem fuiſſe. Fertur autem eam imitatione Thargeliæ cuiuſdam quæ fuit inter priſcas Ioniæ fęmnias, potẽtiſſimos viros adortam eſſe. Targelia enim cum & forma eſſet egregia, & gratioſa atque facunda, cum multis Græcis rem habuit, eorumq; omnium regi Medorum conciliauit voluntates, atque ita effecit per eos (quippe cum eſſent primi ac potentiſſimi) vt ciuitates ad Medum inclinarent. Aſpaſiam alij prudẽtiæ, ac rerum ciuilium peritiæ gratia cultam a Pericle aſſerunt: nam & Socrates cum familiaribus quandoque eã acceſſit, & mulieres ad eam audiendam mittere ſolebant propinqui aut parentes: quanquam parũ decoro ſe ſuſtentaret artificio, ſed puellas corpore quæſtũ facientes aleret. Aeſchines ait Lyſiclem, ouium cauponem, obſcuris & ſordidis parentibus natum, principem inter Athenienſes locum eo conſecutum fuiſſe, quod poſt mortem Periclis cum Aſpaſia rem habuiſſet. In Menexeno Platonis, quanquam per iocum prima ſcripta ſunt, tantum tamen veræ narrationis ineſt, cum femina illa artis oratoriæ cauſa multos Athenienſes conuerſatos eſſe. Veruntamẽ magis amatoria cauſa videtur fuiſſe, propter quam Pericles eam dilexerit. Cum enim haberet vxorem etiam generis neceſſitate ſibi propinquam (quæ matrimonio prius iuncta Hipponico fuerat, & ei Calliam diuitem pepererat) atque ex ea filios Xanthippum atq; Paralum ſuſcepiſſet: poſtquam vna ætatem coniugibus degere diſplicuit, vxorem ita volentem alij nuptum tradidit: ipſe Aſpaſiam duxit, ſummopereq; amauit. Etenim, vt fertur, quotidie exiens ac rediens à foro, ſalutauit eam oſculo. in Comœdiis quidem Omphale noua, & Deianira, Iunoque ea dicebatur. Cratinus vero palam pellicem nominat his verbis:

Iunonem ei parit Aſpaſiam, atq; pellicem
Proteruam, & obſcœnam.

Videtur

Videtur & spurium ex hac sustulisse: de quo eum Eupolis in Populis, ita quærentem fingit: 37

Spuriusne viuit meus? ——

ac respondet Myronides,

—— *& esset vir quoq;*
Pridem, meretricis timeret ni malum.

Tam porro illustre fuisse nomen Aspasiæ ferunt, vt Cyrus, qui contra regem de Persiæ principatu belligerauit, quam ex pellicibus suis charissimã habebat, Milto ante vocatam, Aspasiam appellauerit: fuit hæc Phocæa oriunda, Hermotimi filia, & Cyro in pugna interemto, adducta ad regem, plurimum apud eum valuit. Hæc inter scribendum cum ita memoriæ nobis suggessisset, videbamur nõ sine crimine inhumanitatis potuisset reijcere, ac præterire. Ceterũ bellum contra Samios Milesiorum gratia maxime precib. Aspasiæ motus Pericles decreuisse traditur. Bellum enim inter ciuitates has fuerat de Priena: Samijque cum præualerent, iussi ab Atheniensibus desistere bello, ac apud se causam disceptare, non paruerant Pericles itaque eo vectus, paucorum principatum, quo tum Samus gubernabatur, euertit: acceptosque obsidũ loco quinquaginta vrbis proceres, totidẽque pueros, in Lemnum amandauit. Traditum est sane, voluisse vnumquemuis obsidum se talẽto redimere, ac multa alia pollicitos eos, qui nolebant populare in Samo imperium cõstitui Pissuthnes quoque Persa, cum Samijs cuperet, per literas pro eis deprecatus est, aureorum decem millia promittens. quorum nihil accepit Pericles, sed cum Samiis ita vt decreuerat egit, constitutaque populari reip. forma tum Athenas redijt, Samii statim defecerunt, cum Pissuthnes obsides suffuratus ijs restituisset, & cum Pericles aduersum eos cum classe contenderet, nequaquam ociosi aut perterriti, mari se credere ausi sunt, Cõmisso acri nauali prœlio apud insulam quam Tragias nominat, Pericles quadraginta quatuor nauibus suis, hostium naues septuaginta, inter quas millitares viginti, superauit, ac egregiam victoriam obtinuit. Victor hostes insecutus, simul & portũ occupauit, & Samios obsedit, adhuc nonnihil audẽtes exire, & pro muro pugnare. Sed postquã alia classis maior Athenis venit, vndiq; iam septis Samijs, cum triremibus sexaginta mare exterius petijt, vt Phœnicum nauibus

Aspasia Cyri.

Bellum Periclis contra Samios gestum.

hæc enim est maioris partis autorum sententia) auxilio Samiis venientibus occurreret, ac quam longissime ab insula depugnaret. Stesimbrotus in Cyprum eum nauigare voluisse ait, quod non videtur verisimile: vtut res habuit, constat in eo peccasse ipsum. Auecto enim Pericle Melissus Ithagenis F. philosophus, tunc Samiorum prætor, siue ob nauium paucitatem, siue ob ducum imperitiam contemtis hostib. suis persuasit, vt Athenienses adorientur: factoque prœlio, Samij victoria potiti sunt, multis hostiũ captis multis nauibus perditis. & deinde mare tenentes, ea quæ ipsis ad tolerandum bellum opus erant in vrbem aduexerunt. Ipsum quoque Periclem ante prœlio nauali victum à Melisso fuisse, Aristoteles scribit. Porro Samij, vt ignominiã acceptam Atheniensibus reponerent, captiuis in frontem inussere noctuam, sicut Athenienses ipsos prius Samæna inusta notauerant. Samæna nauigij est genus, ita quidem incuruatum, vt proram habeat depressiorem, & concauior, itaque ventricosa sit, vt & maria traijcere possit, & agi celeriter: sic dicta, quod in Samo primum visa sit, à Polycrate tyranno parata. Eas notas ferunt & Aristophanem per ambages indicasse hoc versu,

Samæna.

Quam litteris Sami incolæ sunt præditi?

Pericles audito exercitus casu, celeriter auxilio suis venit, Melissumq; acie occurentẽ vicit, fuditq;, hostes statim muro circumiecto inclusit, vrbem potius sumtu & tempore quam vulneribus & periculis ciuium expugnare cupiens. Qui cum moræ impatientes pugnam poscerent, ac difficulter cõtineri possent, diuiso in octo partes exercitu, sortitus est, vt pars, cui alba faba obtigisset, reliquis pugnantibus ocio & conuiuijs indulgeret. Hinc ferunt ab ijs, qui voluptate aliqua perfruuntur, diem istum album dici, ad albam fabam alludentibus. Ephorus præterea machinis etiam vsum scribit Periclem, nouitatis miraculo adductum, præsente Artemone earum fabro, qui cum esset claudus, ac lectica ad munia sua obeunda ferretur, inde Periphoreti, quasi dicas circumgestati, nomen inuenerit. Hoc Anacreontis testimonio redarguit Heraclides Ponticus, qui in suis carminibus Periphoretum Artemonem nominauerit, multis ante hoc bellum ætatibus. Artemonem porro fuisse hominẽ mollis vitæ, ac pauidum, qui plerunq; domi descederit,

Artemon.

supra

ſupra caput eius æream parmam duobus famulis tenentibus, ne quid deſuper incideret: quod ſi cogeretur prodire aliquo, lectica penſili prope terram geſtari ſolitum, indeq; nomen Periphoreti adeptum. Nono menſe, Samijs deditionem facientibus, muros deiecit Pericles, naues ademit, magnamq; pecuniariam multam eis imperauit: quarum partem ſtatim dependerunt, reliquum perſoluturos intra certum tempus polliciti, obſides dederunt. Hic Durus Samius tanquam tragœdiam ſi ſcriberet, inflatius quædam refert, magnæq; Periclẽ & Athenienſes crudelitatis inſimulat: de qua neq; Thucydides mentionem facit, neq; Ephorus, neq; Ariſtoteles, & quæ conficta videtur. Nimirũ à Pericle triremium præfectos, claſſiarioſq; Samios in forum Mileti adductos, decemque dies ibi alligatos tabulis relictos inde iã moribũdos iuſſu eius illiſis in capita ipſorũ lignis necatos, corpora ſepulturæ honore priuatã & p̄iecta fuiſſe. Qui ſane cum alias quoque, vbi nihil eſt in re ꝙ ipſum attineat, non ſoleat narrationi ita moderari, vt ne à vero diſcrepet: hoc loco etiã amplius videtur calumnia petendorum Athenienſium cauſa patriæ ſuæ calamitatẽ exaggeraſſe. Pericles ſubacta Samo Athenas reuerſus, ſepulturam eorũ qui in bello mortui erant honorifice obijt, habitaque pro more funebri oratione admirationem ſui mouit. Deſcendentem à ſuggeſto mulieres dextris datis exceperunt, coroniſq; & faſcijs tanquam athletam victoria potitum exornarunt. At Elpinice adſiſtens, Mirum vero ô Pericles, inquit, hæc admiranda, & coronis digna, quod nobis multos ac bonos ciues perdidiſti, non contra Phœnices Medoſue bellum gerens, vt Cimon frater meus, ſed vrbem ſociam cognatamque nobis debellans. Ad hæc Pericles ſubridens, ſubmiſſa voce ei Archilochio verſu hoc reſpondiſſe dicitur:

Samiorum deditio.

Elpinice Periclem mordet.

Ne corpus vnguentis anus tuum linas. 38

Ion ob debellatos Samios mirifice eum animo elatum fuiſſe refert, quod, cum Agamemnon decimo tandem anno barbaram vrbem, ipſe nono menſe Ionum primam ac potentiſſimam cepiſſet. neque vero iniuria gloriabatur, cum eius belli adeo dubius exitus, ac tantum in eo periculi fuerit. ſiquidem, vt Thucydides refert, minimum abfuit, quin Samij Athenienſibus maritimam potentiam adimerent. Poſtea gliſcente iam Peloponneſiaco bello, Corcyrenſibus à Go-

à Corinthijs oppugnatis; vt auxilium mitterent, populo persuasit, vtq; insulam re nauali potentẽ sibi adiungerent: haud dubie bello ipsis à Peloponnesi incolis imminente. Cum auxilium populus decreuisset: decẽ solum naues misit Pericles; ijsq; Lacedæmoniũ Cimonis filium quasi p ignominiã præfecit. Quia enim Cimonis domus magna sibi beneuolentia & amicitia obstrictos habebat Lacedæmonios, paucos ei Pericles naues tribuit, inuitumq; emisit, vt is nulla præclara re gesta, eo magis videretur Lacedæmoniorum partes prætulisse. Omnino autẽ impedimento esse filijs Cimonis cõsueuerat, vt qui ne nomina quidem gentilicia, sed aliena atq; peregrina ferrẽt, Lacedæmonij, Thessali Eleiq;, omnesq; Arcadicam matrẽ habuisse crederentur. Cæterum male audiens ob paucitatem nauium missarum, quibus indigentes auxilio parum iuuisset, cæterum magnam reprehendendi occasionem maleuolis obtulisset, plures his deinde Corcyram misit, quæ post pugnam demũ eo peruenerunt. Corinthijs vero rem indignam censentibus, Spartæq; Athenienses accusantibus, accesserunt Megarenses, cõquerẽtes omnibus foris, omnibus portubus qui essent in Atheniensium potestate, sese contra ius cõmune, iuramentumq; Græcorum arceri: Æginetæ etiam vim sibi illatã existimantes, cum palam accusare Athenienses non auderent, clam apud Lacedæmonios iniurias suas deplorabãt. Interim Potidæa vrbs Atheniensibus subdita, Corinthiorum colonia, ob defectionem factam oppugnata, bellum accelerauit. Veruntamen missis Athenas legationib. regeque Spartanorũ Archidamo plerasque controuersias ad compositionem reuocante, sociorumque animos placante, videbantur bellũ vitare posse Athenienses, si contra Megarenses factum decretum abolere, cumq; ijs gratiam reconciliare voluissent. ideoque Pericles cũ, vt ne id fieret, maxime anniteretur, ac in contentione contra Megarenses perseuerans populi animos exasperaret, solus eius belli autor habitus est. Ac fertur missis Lacedæmone Athenas legatis, cum Pericles citaret legem quandam, qua interdicebatur, ne quis tabulam decreti Megarici tolleret, Poliarcem vnũ ex legatis ei dixisse Ne tu eam igitur de medio abstuleris: tantum introrsum conuerte, quod nulla lege prohiberis. idque dictum vtcunque scitum, nihil tamen Periclis animum inflexisse. Videtur sane

Cimonis filij.

Peloponnesiaci belli ansa.

ſane Pericli fuiſſe priuatum quoddam in Megarenſes odiũ: publicam, apertamque inimicitiarum cauſam ipſe prætendens, quod Megarenſes ſacrum lucum cæcidiſſent, decretum fecit, quo mitti ad eos præconem eundemque deinde Spartam vt eoſdem accuſaret, iubebat: quod quidem decretum ad æquam & benignã cauſæ diſceptationẽ ſpectabat. Sed cum is qui præco erat ablegatus Anthemocritus, videretur Megarenſium fraude interfectus, Charinus decretum contra eos compoſuit, inimicitia perenni eos perſequendos, capitaleque eſſe debere Megarẽſibus, ſi quis eorum in Attica viſtigium poſuiſſet. Duces quoq; cum ſe ſacramento à maioribus accepto obſtringunt, iurare iuſſit, bis quotannis ſe in Megarenſem agrum facturos impetum: Antemocritum humandum apud portam Thriaſiam, quę nunc dipylos, hoc eſt biforis, dicitur. At Megarenſes Anthemocriti mortis culpam inficiantes, odiorum cauſam in Aſpaſiam & Periclem reijciunt, tritorum ex Acharnenſibus Ariſtophanis verſuum teſtimonio vtentes:

Megaram petentes Simætham meretriculam
Furto abſtulerunt adoleſcentes ebrij:
Inde Megarenſes ira turgentes graui,
Aſpaſiæ duo ſcorta, rapuere clanculum.
Hoc principio bellum exarſit videlicet.

Enimuero non ſatis conſtat, quod edicti contra Megarenſes initium fuerit: Periclem in cauſa fuiſſe, quo minus id reſcinderetur, vno omnes ore affirmant. Sed ne hic quidem de cauſa conuenit inter autores. Alij eam eius in retinendo perſeuerantiam, ab alto animo, optimoq; profectam conſilio iudicant, ea petitione conſtantiam ſuorum tentari: ac ſi cõceſſum fuiſſet, id pro imbecillitate acceptũ iri cẽſentis: alij pertinacia potius ac ſtudio contendendi aduerſus glorioſam potentiam adductum, Lacedæmoniorum iuſſa detrectaſſe putant. Cæterum quæ eius rei cauſa & turpiſſima eſt, & plurimis teſtibus cõfirmatur, ita habet: Phidias Deę ſimulacrũ faciendum conduxerat, vti diximus: idemq; propter amicitiam fauoremque Periclis multos habebat ſibi infenſos. Alii vero, vt in hoc periculum facerent, qualem ſe geſturus eſſet populus, ſi ipſi Pericli dies publice diceretur, Menoni cuidam operarum Phidiæ ſocio perſuadent, vt ſupplex in foro ſedens fidem publicam imploraret

Phidiæ interitus.

39

raret, iudicium ac crimen de Phidia delaturus. Approbante id populo, ac in concione iubente eum Phidiæ accusationem prosequi, furtum quidem ei nullum obiecit: (nam initio statim monitus à Pericle Phidias, ita aurum fabricatus fuerat ac imagini circumposuerat, vt omne detrahi, ac in turtina examinari posset: idq; actores tunc Pericles ita facere iussit) gloria tamen operum inuidia Phidiam premebat, maxime quod pugnam Amazonicam in scuto insculpens, sui ipsius imaginem effinxisset, senis calui, qui saxum vtraque manu efferret: quodque Periclis effigiem oppido elegantem expressisset, pugnantis contra Amazonas, artificioseq; manum qua is hastam intētabat, obiecisset facici, quasi similitudinis, quæ ab vtroque manus latere apparebat, obtegendæ gratia: Proinde Phidias in carcerem abductus, morbo decessit: alij veneno ab inimicis, circumueniēdi calumnia Periclis causa, parato extinctum perhibēt. Menoni autem indici decreto Glyconis immunitatem popu-

40 lus tribuit, prætoribusq; negotium dedit, vt eum tutum præstarent. Per idem tempus Aspasia violatæ religionis postulata est ab Hermippo Comico: adiectumq; aliud crimē, excipi ab eo liberas mulieres hospitio, quibus abuteretur Pericles, Lex quoque à Diopithe promulgata est, vt dies diceretur his qui de Dijs male sentirent, aut de rebus cœlestibus disputarent: qua Pericles propter Anaxagoram notabatur. Admittente has calumnias populo tādem etiam lex Dracontidæ rata esse iubetur, qua imperabatur Pericli, vt rationes tractatæ pecuniæ publicæ apud Prytanes ederet, iudices suffragia ab ara ferentes in vrbe iudicarent. Eam

41 partem detraxit Agnon, iudices tamen esse voluit mille ac quingentos, qui de causa cognoscerent, siue repetundarū siue donorum captorum, siue iniuste facti actio intenderetur. Pericles iudicio Aspasiam exemit vt tradit Æschines, multis pro ea effusis lacrymis, multisq; iudices deprecatus. Anaxagorę autem metuens, emisit eum ex ciuitate, additis qui tuto deducerent. Sed cum in Phidiæ causa populum offendisset, iudicium metuens, bellum, quod differebatur & gliscebat adhuc inflāmauit: sperans se accusationes eo pacto dissipaturum, inuidiamq; imminuturū, cum vrbs ipsius autoritati, ac potentiæ vnius in arduis rebus atq; periculosis inniteretur. Atq; hæ quidem sunt, quæ traduntur, causę, quibus

Aspasia rea facta.

Anaxagoras Athenis periclitatur.

quibus impulsus, non sit passus populum Lacedæmonijs concedere: veritas in obscuro est. At vero Lacedæmonij intelligentes se, deiecto Pericle, habituros ad omnia obsequentiores Athenienses, vrbem eos iusserunt piaculo libe- 42 rare, quo maternum Periclis genus obstrictum fuisse Thucydides tradit. Verum hæc legatio in contrariũ vertit: non enim suspiciones ea de Pericle sinistras excitauit, sed autoritatem eius honoremq; apud ciues auxit, hostibus odio & metui eum esse sentientes. Sanc etiam antequam Archidamus cum Peloponnesijs in Atticam intraret, prædixit ciuibus, si Archidamus, cæteris vastatis, à suo agro maleficium abstinuisset, siue hospitij gratia, siue vt obtrectationib⁹ inimicorum contra se materiam præberet, se ciuitati agrum suũ atq; prędia iam nunc donare: Porro Lacedęmonij cum auxiliarijs in Atticam magnas copias adduxerunt, duce Archidamo: depopulatisq; agris Acharnas peruenêre, ibique castra fecerunt, quod putarent hostem sibi non temperaturum, quin & regionis tutandæ, & gloriæ asserendæ causa prœlio decerneret. At Pericli contra sexaginta millia armatorum Peloponnesiorum ac Bœotorum (tot enim aderant) dimicandum nullo modo videri, etiamsi de ipsis Athenis ea dimicatio fuisset futura: ideo pugnam poscentes, indigneq; hostium populationes ferentes, verbis mitigare, docendo: arboribus quidem excisis, facile alias enasci, hominum iacturam reparatu haud ita procliuẽ esse. Præterea populum in concionem nequaquam aduocare, ne aliquid præter animi sui sentẽtiam facere cogeretur. Ac quemadmodũ nauis rector vento mari incumbente omnibus recte curatis, instructisq; armamentis arte sua vtitur, valere iussis eorum qui naui vehuntur, periculumq; & nauseam non ferunt, lacrymis, precibusq;: ita Pericles vrbe tum clausa, omnibusq; locis præsidio firmatis, sua consilia secutus est, parui faciens obtrectationem, indignationesque ciuium. Enimuero & ex amicis multi precibus eum vrgebant, & inimici minis ac criminationibus territabant, & multi cantilenis ac dicterijs imperium eius exagitabant, molliciem & proditionem obijcientes: iamq; Cleon etiam indignationem populi in suam rem vertens, adoriebatur ipsum, vt multitudinis animos sibi conciliaret. de qua re extant anapęstici versus Hermippi:

Spartani in Atticam irrumpunt.

Cleon. Calumniæ in Periclem.

rex

O rex Satyrorum cur gerere hastam detrectas,
Sed grandia verba tumide de bello vsq; crepans
Animum ipse Teletis geris. At pugionis mucro
Vehementer acutus, rigidusq;, bipennibusq; ferox
Sermonis, ab ardente Cleones fremit morsus.

Verum his omnibus nihil motus Pericles, æquo animo & tacitus ignominiam odiaq; tolerauit: missaq; in Pelponnesum classe centum nauium, ipse in vrbe remansit, resq; domi administrauit, tantisper dum hostes discesserũt. Ibi multitudinem ob accepta bell oincõmoda indignantem, pecunia, & colonis dedũcendis recreauit. Æginetis enim insula pulsis, eam sorte ductis Atheniensibus diuisit. Quin etiam mala hostes eo bello passi sunt, quæ consolarentur animos Atheniensium: cum & horum classis oram Peloponnesi circumuecta, multum agri, multos agros, oppidaq; depopulata esset: & Pericles ipse terrestri manu in Megaricã impressione facta, vniuersam vastasset. Quare futurum erat, vt hostes cum intulissent multa Atheniensibus damna, ipsique mari haud pauciora accepissent, primo quoq; tempore bellum deponerent: (quod ita fore initio Pericles prædixerat) nisi fatum quoddam consilijs humanis aduersatum fuisset. Primo enim pestilentia coorta est, quæ iuuẽtute Atheniensi absumpta vires tum vigentes attriuit. Qua in peste cum corpora male afficerentur, animis iuxta protinus in Periclem exacerbati efferatiq;, & vim ei facere aggressi sunt, eorum more, qui morbi violentia contra patrem quoque aut medicum furunt. Quippe inimici Periclis populum in eam sententiam adduxerant, multitudinis agrestis in vrbẽ conuentu luem excitatam: vbi complures æstiuo tempore confertim in ædificijs angustis, tabernaculisque aeri imperuiis cogerentur, omissa pura & sub dio acta vita, ociosi intra domicilia delitescere: causam autem mali penes istum esse, qui bello excitato turbam hominum ex agris intra muros conduxerit, neque tantum hominum numerum vlli rei agendæ adhibuerit, sed passus sit pecorum instar inclusos contagione luis repleri, neq; vllam mutationem ijs victus, respirationemue concesserit. Huic ergo rei vt adhiberet remedium Pericles, simulque hostibus incommodaret, optimis peditibus atque equitibus naues centum & quinquaginta impleuit: eoq; robore in magnam spem suos, nec minorem

Aegina ab Atheniensibus occupata.

Pestis Atheniensium.

Classis apparatus inanis.

norem hostes in metum adduxit. Iam instructa classe, cum suam ipse triremem conscenderet, Solis deliquium accidit, tenebræq; obortæ in prodigium magnum tractæ omnium animos consternauerunt. Ibi Pericles cũ videret gubernatorem ingenti timore captum, anxiumq; animi, oculis eius chlamidem ptendit, percontatusque est, an horribile aliqd effectum, aut portentum eo facto putaret: neganti, At quid interest, ait, inter istas & has tenebras? nisi quod maius est id, à quo illæ sunt inductæ. Verùm hæc in philosophorum scholis iactantur. Pericles autem cum classe profectus, nihil videtur tanto apparatu dignum egisse: quin ẽt cum sacram Epidaurum obsedisset, spesque iam esset captum iri, ad irritum ea cecidit, ingruente morbo, q non Athenienses modo, sed oẽs, qui quocunq; pacto ad exercitũ accessissent, perdidit. Atq; eius rei causa iratos sibi Athenienses, frustra conatus est placare, animosq; eorũ noua spe confirmare: neq; finis ante indignationis contra eũ fuit, quã suffragijs latis eum condemnarunt, ademtoque imperio talentis quindecim (hunc enim numerum referunt ij qui minimum: quinquaginta, qui maximum) multauerunt. Accusationi inscriptus est Cleon, si Idomeneũ autorem sequimur: sin Theophrastum, Simmias: Heraclides Ponticus Lacratidam nuncupat. Et tamẽ publici accepti mali erat quam primum finis futurus, quod populus iram quasi aculeum in eo ictu reliquerat: domesticis premebatur infortunijs, cum & multos suorum peste amisisset, & seditione familia eminus conturbaretur. Legitimorum enim ipsius filiorum natu maximus Xanthippus, ingenio prauo, maritus præterea iuuenis ac prodigę vxoris (erat hæc filia Isandri, neptis Epilyci) patris parsimoniam ægre ferens, tenuiter ei sumtus & nõ confertim suppeditantis, misit qui ab amico quodã quasi iussu Periclis peteret. Cũ eo deinde datam pecuniam reposcente, Pericles in iudicio cõtendit. Hoc Xãthippus indigne ferens, patrẽ cõuicijs insectatus est, primo per risum euulgãs eius studia domestica, sermonesque cum rhetorib. habitos: nẽpe cum qdam quinquertio Epitimij Pharsalij equum iaculo imprudens cõfixisset, Periclem cum Protagora totum diem absumsisse disceptando: iaculumne, an qui id iecisset, an vero præfecti ludorum rectius dicerentur causam ei casui præbuisse. Præterea calumniam de vxore sua in vulgus

Pericles imperio priuatur, & multatur.

Domestica Periclis calamitates.

spar-

ſparſam à Xanthippo Steſimbrotus inquit, omninoq; implacabilem diſcordiam vſque ad mortem ei cum patre permanſiſſe; peſte enim periit Xanthippus, quo tempore ſororem etiam Pericles, neceſſariorumque & amicorum plurimos, eoſq; ad rempublicam gerendam præcipue vtiles amiſit. Neque tamen animum deſpondit, neque calamitatibus victus magnitudinem animi prodidit, neq; flens, aut in funere ad ſepulcrumve vllius neceſſariorum inuentus eſt, ante mortem Parali; quem vnum ex legitimis liberis ſuperſtitem habebat. Huius demum obitu conſtantiam inflexit: & quanquam conaretur perſeuerare in conſueta patientia, animiq; altitudine, tamen mortuo coronam imponens, aſpectu calamitatis ita fractus eſt, vt & eiulatum emiſerit, & vim lacrymarum effuderit, quod nunquam ab eo ante erat factum. Poſtmodo cum vrbs, periculo de cæteris belli ducibus oratoribuſq; facto, neminem ipſorũ neque viribus neque autoritate tanto imperio parem inueniſſet, ipſumque

Imperium recipit.

deſideraret, & ad tribunal, ſummamque rei vocaret: æger animo, ac propter luctum domi reſidens, Alcibiadis aliorumq; amicorum hortatu progreſſus eſt in publicum: cumque populus ſuam in ipſum ingratitudinem excuſaſſet, rurſus

Lex de ſpurijs.

ad res gerendas ſe conuertit, duxque creatus eſt. Statim ex eo ad populum tulit de antiquanda lege de ſpuriis (cuius ipſe olim autor fuerat) ne omnino ſucceſſorum penuria familiæ ſuæ nomen & genus interiret. Quod ad legem iſtam attinet, tale fuit: Multo ante tempore, cum floreret in republica, liberoſque ex iuſto haberet coniugio, quemadmodum retulimus, legem condiderat, vt ii ſoli Athenienſes haberentur qui ex duobus Athenienſibus eſſent nati. poſt cum rex Ægypti quadraginta millia medimnorum frumenti dono Athenienſibus miſiſſet, eſſentq; hi inter ciues diſtribuendi, multæ ex ea lege lites ſunt ſpuriis intentatæ, quæ hactenus neglectę fuerant, multi quoque caluminijs circumuenti ſunt: itaque haud multo pauciores quinq; millibus conuicti expunctique ſunt: ac ciuium numerus, eorum qui Athenienſes haberentur, inuentus fuit quatuordecim millia & quadraginta. Cum vero iniquum videretur, legem, cuius vis tanto tempore tanta fuiſſet, ab eo ipſo abrogari, qui eam ſanxiſſet: domeſticum infortunium Periclis Athenienſium animos mouit: ratiq; eum pœnas faſtus ſui dediſſe, expertum-

tùmque vindictam numinis æquum petere, passi sunt filium eius illegitimum assumpto patris nomine inter curiales referri. Hunc post nauali victoria contra Peloponnesios apud Arginusas potitum, vna cum cæteris ducibus populus necauit. Tunc autem Periclem vulgaris lues non acuto, neque vehementi, sed imbecilli (vt videtur) lentoque morbo implicauit, qui inter varias mutationes paulatim corpus confecerit, animique altitudinem subruerit. Nam Theophrastus quidem in Moralibus, disputans, moresne fortunæ mutationem sequantur, ac corporis affectionibus moti à virtute recedant, refert, Periclem ægrotantem, inuisenti cuidam amico ostendisse amuletum collo circumligatum sibi à mulieribus: nimirum pessime affectum, qui hanc etiam stultitiam in se admiserit, Cum iam vitæ exitus ei immineret, ciuium præstantissimi & ex amicis, qui adhuc erant in viuis, circum adsidentes, de virtutis potentiæque ipsius magnitudine collocuti sunt, resque gestas expenderunt, & multitudinem trophæorum: nouem enim ipse dux & victor pro patria statuerat. Hæc illis ita loquentibus tanquam ipso non intelligente, iamque omni sensu priuato, Pericles, qui omnibus eorum dictis animum attenderat, vniuersos compellauit, mirarique se dixit, commemorare eos hæc & laudare, quæ & communia ipsi cum multis fortuna faceret, & multis iam ducibus contigissent: eius vero, quod esset maximum ac præclarissimum, nullam mentionem facerent. nemo enim, inquit, Atheniensium propter me atram vestem induit. Admiratione profecto dignus vir, non æquitatis tantum & mansuetudinis nomine, quam in tot actionibus, tantasq; inter inimicitias conseruauit: sed & propter animi altitudinem istam, qui inter sua bona hoc primum duxerit, in tanta potentia se nihil neque inuidiæ, neque iræ indulsisse, neque vlli aduersario implacabilem fuisse. Ac mihi quidem videtur iuuenilis arrogantiæ illud superbumque Olympij cognomentum hac vna ratione ab inuidia tutum decorique ei fuisse, quod moribus fuerit placidis, vitamque in tanta potentia puram & immaculatam egerit. Ita enim Deos quoq; censemus bonorum nobis, malorum autẽ nequaquam autores, regnum in vniuersum obtinere. Neque audiendi sunt Poetæ, qui nos indoctissimis opinionib. conturbantes, ipsi se suis carminibus redarguunt. Cœlum enim

Morbus, & mors Periclis.

Olympii cognomentum.

Poetarum de diis sententiam refutat.

cum dicant eſſe ſedem Deorum inconcuſſam atq; immobilem, vt quæ neque ventis, neque nubibus agitetur, ſed vbi ſit mollis ſerenitas, & quæ puro ſemper lumine vndiquaque illuſtretur. (huiuſmodi enim vitæ degendæ rationem beato & immortali generi conuenire) ipſos interim Deos perturbationum, inimicitiarum, irarum, aliorumq; affectuum, qui ne hominem quidem ſanæ mentis compotem deceant, plenos pronunciant. Sed hæc non eſt huius fortaſſis loci diſputatio. Porro ipſæ res ſtatim effecerunt, vt, Pericles quis vir fuiſſet, manifeſto cum deſiderio Athenienſes ſentirent. Cuius enim viuentis potentiam tanquam ſuis luminibus officientem grauiter tulerant, ſtatim eo ſublato alios oratores experti, confeſſi ſunt neminem potuiſſe in tanto faſtigio ſe moderatiorem, neq; in ea manſuetudine grauiorem præſtare: atque odioſam illam potentiam, quæ prius tyrannidis nomine erat affecta, ſalutare præſidium fuiſſe Reipublicæ, tunc apparuit tanta poſt eum prauitas, moleſque malitiæ in omnes res inuaſit: quam ille debilitans atq; deprimens, hoc effecit obruendo & inhibendo, ne licentiam nacta omni remedio ſuperior euaderet.

Deſiderium mortui Periclis.

IN PERICLEM PLVTARCHI, Interpretis Annotationes.

IPſum exordium graue, ſententiiſq; ex intima Philoſophia depromptis exornatũ, Lapus parũ recte ac perſpicue conuerterat: præſertim vbi oſtendit Plutarchus, quid inter noſtram, & eam, quæ nõnullis beſtiis innata eſt, diſcendi cupiditatem, atq; ſpectandi interſit. Senſus quoq; perturbatione moueri, neſcio quam ſit commode dictum: cum πάθος *affectionem verius, hoc quidem loco, ſignificet. Et quod conſideratione animum ali Plutarchus dicit, eo reſpicit, quia perfectio, &* ἐνέργεια τοῦ νοῦ, *eſt,* ἐν τῷ θεωρεῖν, *quo modo voluntatis in agendo. Ita Cicero etiam locutus eſt in Lucullo: Eſt enim, inquit, animorum ingeniorumque naturale quoddam quaſi pabulum conſideratio, contemplatioque naturæ. Erigimur, altiores fieri videmur, humana deſpicimus: & quæ ſequuntur. Cæterum quo tempore viguerit Pericles, non*

est difficile scire, cum belli Pelleponnesiaci autorem fuisse compertum sit. Id autem cœpit anno altero Olympiadis XXCVII. *si Diodorum Siculum sequimur lib.* XII. *Vide Gellium quoq; lib.* 17. *cap. vlt. Aequalis fuis Nehemiæ. viguit sub annum ab V.C.* CCCXXV. *iis temporibus, quæ Liuius lib.* IV. *describit.*

1 Hoc igitur decimo libro.] *Locus hic ostendit, solitum Plutarchum Græci & Romani (quos inter se compararet) vitam vno libro complecti. Ea ratione hic non esset decimus, sed quintus demum liber. Quod maximo est argumento, mutilum & magna parte decurtatum opus hoc ad nos peruenisse. Qua de re diximus in Præfatione.*

2 Clisthenis.] *De hoc cum alii, Tum in Terpsichora & Eratone copiose Herodotus: vbi gentilitas Periclis perspicue explicatur. Fuit autem Clisthenes hic, si Herodotum sequimur, Agaristæ huius patruus. Apposui partem genealogiæ.*

Clisthenes Sicionius

|

Agarista, multis procis petita. —— *Megacles Atheniensis, Alcmæonis F.*

|

Clisthenes, qui rempub. Atheniensibus constituit. — *Hippocrates.*

|

Megacles. — *Agarista.* — *Xanthippus Ariphronis F.*

|

Pericles.

Fuit ergo Agarista Clisthenis ex fratre (vt loquuntur)

 neptis.

neptis, id Plutarchus ἔγγονον *vocat. quod alias vocabulum nepotem significare tradunt.*

3 Cephalegeretes.] *Iouem Homerus* νεφεληγερέτην, *Nepheligeretem vocat, quod nubes ille contrahat, & tempestatibus præsit. Ad sonum eius epitheti comicus poeta alludit,* κεφαληγερέτην *vocans Periclem, quasi capitonem. Iouem autem alioquin eum vocabant Comici. Versus Græcos disponere, cum poemata ipsa non extent, laboriosius est, quam tutius: ideo mea libertate sum vsus. Quid autem versiculus alter, qui ex Nemesi citatur, sibi velit, non equidem intelligo. Locum esse mutilum, & reliqua ad Periclem attinentia deesse suspicatus, asteriscum adieci.* μακρεῖς, longue teste *vertit Amiotus, quid legerit, aut secutus sit, nescio forte* μακροκάρηνος, *aut aliquid tale.*

4 E capite immensas sinuoso.] ἑνδεκακλίνου, *Lapus vndeclinio ad verbum est, vndecim (hoc est multos) flexus habens. Tale erat nimirum Periclis poetis, oblongum & incompositum. Sane etiam apud Aristotelem* περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. *legitur.* ἔστι δὲ καὶ κρήνη τις ἐν Παλικοῖς τῆς Σικελίας, ὡς δεκάκλινος. *quod videtur mensarum, aut lectorum decem capax esse. Diodorus Siculus lib. 31. de carcere Albano* μέγεθος ἔχων οἴκου μάλιστα περ ἐννεακλίνου. *In Lexico redicule vertitur, vndecies inclinatum.*

5 Eupolis in Populis.] δήμοις. *quod etiam in Curijs potest exponi: & videtur curiatim in ea Comœdia vexasse Athenienses poeta.* δήμους *enim, vt partes tribuum, curias vertere, quam vel populos vel oppida, malo. Nam Cicero lib. 8. ad Atticum ostendit etiam oppida verti posse* δήμους *istos: sed nimirum, cum de habitatione hominũ dicitur, cũ de hominibus sermo est, præstat, opinor, ciues & curias, quam vrbes*

δῆμος. *& oppida dicere, &* δῆμον *esse ipsi Tullio curiam, ex annotatione decimasexta in hanc ipsam vitã colligi potest: vt obi-*

σοφιστής. *ter monui de Stephani nostri verbis. Porro statim sophista is dici-*

is dicitur, qui ciuilem quondam rationem apud populum de republica disputandi traderet. vt & initio Themistoclis est explicatum.

6 Zenonis Eleatæ.] Elea Lucaniæ in magna Græcia vrbs. vide Strabonem initio sexti. in vita Bruti: Pedestri itinere per Lucanos Eleam ad mare perrexit. Porro Timonis de Zenone versus (vt fere alios omnes) peruerse extulit Lapus. Apud Diogenem Laertium libro nono, in vita Zenonis, paulo aliter est: pro ἀπατηλὸν, fallax, habet, ἀλαπαδνὸν, imbecille. & non πάντων ἐπιλήπτορα, omnium reprehensoris: sed Πλατονεπιλήπτορα, ἠδὲ Μελίσσου, Platonem Melissumque reprehendentis.

7 Sonitus inquam discorum.] Locus hic facit ad prognosticorum naturalium defensionem, in quibus res quæ certam aliquam habet causam, certam ipsæ quoque rem vel præmonstrant, vel efficiunt. cuius generis sunt medicorum προῤῥητικὰ & tempestatum apud Aratum & Maronem præsagia, & similia. Quid autem sonitus discorum designet, non satis intelligo. Videtur quidem robur impellentis, & tenorem iactus demonstrare: cuius rei exemplum est Vlysseæ lib. 8.

τὸν ῥα [δίσκον] περιστρέψας ἧκε στιβαρῆς ἀπὸ χειρὸς.
Βόμβησεν δ' ὁ λίθος, κατὰ δ' ἔπτηξαν ποτὶ γαίῃ,
Φαίηκες δολιχήρετμοι ναυσίκλυτοι ἄνδρες
Λᾶος ὑπαὶ ῥιπῆς. ὁ δ' ὑπέρπτατο σήματα πάντων, &c.

Nam quod ex Pollucis libro 9. Erasmus hoc ad Vraniam refert, quam fidem mereatur, in Commentariis Homericis docui. Est enim (vt aliquid dicamus heic) Vrania pilæ lusio: cum discus pila non sit sed lapis molæ fere instar formatus, rotundus scilicet, non globosus: in cuius medio per foramen traiectus erat funis, quo circumageretur, & proiiceretur. Nisi forte disci sonitu signū dabatur exercitationū, vt ad eas qui vellent, se conuerterent. cuius rei apud Ciceronem haud pro- Erasmi lapsus.

cui initio libri de Oratore secundi est mentio. Cum, inquit, omnia gymnasia philosophi teneãt, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum malunt, qui simul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauissimis disputantem philosophum omnes vnctionis causa relinquũt.

8 Etenim ea vis est.] *Sententia est satis obscura: ostendit autem, quotidiano conuictu assiduaq́; consuetudine autoritatem amitti. Similis locus est etiam in vita Pompeij.*

9 Sociis oratorib.] *Alijs legit Lapus, non socijs:* ἑτέροις, *non* ἑταίροις. *Nostram lectionem retineo cum Amioto: etsi parum interest. De Salaminia naui dicam in Alcibiade.*

10 Vt est apud Platonem.] *libro de Republica IIX. vbi elegantissime disputat, quomodo democratiæ abusu, res ad tyrannidem deuoluantur.*

11 Diuinus Plato.] *Locus est in Phædri penultima pagina.*

12 Thucydidis Milesii.] *Dicam de hoc paulo post.*

13 Oculis Piræei officientem.] λήμην τοῦ Πειραιέως, *lemam Piræei, seu lippitudinem. quanquam* λήμη *non lippitudo vere est, sed lippitudinis causa: scilicet humor aliquis in oculo concretus. itaq; cum proprium deesset vocabulum, vtcunq; sensum extuli translationis tamen vi (vt puto) non admodum imminuta. Est enim in hoc dicto metaphora, seu translatio* ἐξ ἀναλογίας, *vt libro 3. Rhetor. Aristoteles docet, cap. 10.*

14 Thucydides.] *Locus Thucydidis est lib. 2.*

15 Teorica.] *Sic dicebantur pecuniæ, quæ Panathenaicis & Dionysiacis feriis populo ex ærario tribuebantur: vt spectare ludos conducto in theatro loco, & sacrificia obire etiam, tenuis fortunæ ciues possent. Vide Harpocrationem, Suidam & Hesychium, & Libanium in primam Olynthiacam. Est autem* θεωρεῖν, *spectare. Mentio horum est etiam infra in Aristida. fuisse autem aliquando duos obolos, ex*

oratione

oratione Demosthenis pro corona liquet, ἀλλ᾽ ἐν τοῖν δυοῖν ὀβολοῖν ἐθεώρουν ἂν, εἰ μὴ τοῦτ᾽ ἐγράφη. de legatis loquitur publice locum spectandi adeptis.

16 Damonidis Oeensis:] τοῦ Ἴηθεν. Oeteum Lapus fecit nescio quid secutus. Amiotus ex insula Io ortum censuit ego opinor (nam nihil nisi coniecturam affero) δῆμον, hoc est curiam, aut pagum aliquem Atticæ patriam eius fuisse, Iam forte. aut Ias, aut simile. Non enim simile veri est, extraneis consiliariis in tanta re vsum Periclem. Est autem legendum Οἴηθεν, nisi fallor. Nam Stephanus Οἴον curiam Acamantidis tribus perhibet. & aliquid tale legisse etiam Lapum apparet. Sed geographica alibi. Quod autem Cimonis in præbenda Cœna vniuersæ ad omnes Athenienses liberalitatem Plutarchus refert: res suspicionem inijcit, fuisse in eo librarium nimis liberalem: Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas (Λακιάδαι δῆμος, &c. Steph.) hospitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis imperasse, vt omnia præberentur, quicunque Laciades in villam suam diuertisset. Cic. 2. offic.

17 Neq; archon, neque thesmotheta.] Nomina sunt magistratum Atheniensibus propriorũ: & quæ non vertere, quam peruertere præstat, non enim video quæ Latina vocabula iis vere & proprie respondeant. De Areopago in Solone dicta sunt ab autore satis multa: quibus addi possunt, quæ sunt apud Isocratẽ in oratione de eo consilio scripta, & alios. Archontes Athenis nouem fuerunt qui rempub. administrarẽt, quasi prætores. Ex his vnus Eponymus dicebatur de quo in Aristida. Sex alios legibus quotannis corrigẽdis, totoque anno curandis destinatos fuisse, Suidas ex aliis & Aeschinis contra Ctesiphontem oratione affirmat: qui Thesmothetæ dicerentur. Rex autem, βασιλεὺς, quid officij habuerit, ex fine Acharnensium Aristophanis, & Scholiaste eius apparet. Ibi Dicæopolis, quasi victor certaminis, vtrem victoriæ

Archon.

Thesmothetæ.

Rex.

præmium sibi tradi postulat, eoq; nomine regem inuocat:

——Rex vbi est?

Mihi tradite vtrem.

Ibi Scholiastes: Indicat, inquit, hoc loco, regem certaminum, quæ Choarum seu libationum festiuitate edebantur, procuratorem fuisse, vtremq; victori præmium dedisse. Est autem rex magistratus quidam mysteriorum, pomparum & sacrificiorum curam gerens. Hæc ille. Ergo regem sacrorum, aut regem sacrificulum dicere licet, de quo alibi. Sane in Solonis vita, vbi de Areopagitis disputatur, verba cuiusdam legis referuntur, quæ indicare videantur, eos reges etiam in Prytaneo de grauibus causis iudicium tulisse quo fortaßis hic respicitur. Lapus omisit hunc magistratum, quod (vt existimo) non intelligeret eius officium: & reges Athenis Periclis tempore non præfuisse cogitaret. Certe & Suidas in voce ἄρχων, *quatuor hæc magistratuum nomina, vt hic noster autor, coniunxit. Restat Polemarchus, quem prætorem peregrinum vertissem, nisi nouum hoc & inuidiosum ob nouitatem futurũ metuissem. Sane haud absimilis ratio eius fuit. Siquidem (vt ex Suida & aliunde patet) & ipse vnus de nouem istis prætoribus, seu Archontibus fuit, atque inquilinis, vt reliquis ciuibus, ius dixit. alioqui etymon indicat, belli præfectum etiam fuisse: quod genus Polemarchi etiam Spartanus fuerunt. Hæc, vt omni munere fidelis interpretis prefungerer, annotanda semel duxi: cum pleriq; omnes interpretes aut non animaduertissent, aut oscitantes in similibus locis fuissent. Qui plura volunt, ex Suida, Harpocratione, Græcisq; aliis interpretibus petant, aut commentariis recentioribus inde suffultis.*

Polemarchus.

18 Inter tribules suos in acie stare voluit.] ἔθετο μετὰ τῶν φυλετῶν εἰς λόχον τὰ ὅπλα. *Obscuriusculũ est hoc, neq; à Lapo expressum. in Cimone planius dixit,* μετὰ τῶν ὅπλων ἧκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φυλὴν οἰνηΐδα, *&c. Tanagra*

autem

autem Bœoticum est oppidum, in finibus Atticæ etiam à Sophiano recte pictum.

19 Thucydidem Alopecensem, &c. Cimonis affinem.] *Exponam hunc locum, qui me aliquando vexauit, torsitq́; & (vt opinor) non omnes hanc rem statim recte suo marte intelligent. Id primum obiter monendum duxi, κηδεστὴν non modo (vt vulgo putatur) socerum, sed & quocunq́ modo vel affinem, vel agnatum Græcis significare: sicut & γαμβρὸς non tantum generum, sed etiam sororis maritum significat, & πενθερὸς affinem neque id absque omni ratione, vti alias ostendimus. Iam in vita Cimonis Plutarchus tradit, fuisse materna ab origine coniunctum Cimoni Thucydidem: & quidem ibi diserte additur, scriptorem historiarum: quod ipsum & Suidas, & quicunq́ alij vitam eius autoris scripsere, haud obscure annotauerunt. Potuit hoc in eam suspicionem perducere hominem minus attentum, historicum Thucydidem (cuius libros habemus) eum esse, de quo hîc autor loquitur, nempe qui in republica, aduersarius Periclis fuit. Accedit eo, quod & hunc ipsum historiæ parentem exsulio multatum fuisse, multi graues autores tradiderunt. Cicero libro de Oratore secundo à repub. remotum, & patria pulsum, scripsisse suos libros testatur. Idē est apud Plinium lib. 7: cap. 30. apud Pausaniam in Atticis, apud Dionem libro histor. Rom. XXXVIII. apud alios: neq́ ipse hoc dissimulauit. Fuisse aduersarium Periclis, opinari potuit, qui & cognationem illius cum Cimone (qui à Pericle grauiter oppressus fuit) reputaret, & æquales in eademq́ ciuitate versatos fuisse cogitaret: quod quidem posterius est extra omnem controuersiam, & plurimum ad hunc errorem facit. Porro Plutarchus hic, vbi de Thucydidis cum Pericle certaminibus & exsulio loquitur, Milesi patris nomen non addidit: vt tam facile hunc ab isto diuersum, quam cum scriptore historiæ eundem fuisse, suspicari quispiam potuerit.*

Non vnum fuisse Thucydidem: & vter à Pericle pulsus.

Nam curiarum in Cimonis & Periclis vita additam distinctionem non aduertisse, aut non intellexisse, vulgare fuerit. Verum mihi hoc ipsum primum altius cogitandi occasionem dedit. Nam historicus Alimusius in Cimone Plutarchi, inque vita sua inscriptione columnæ cuiusdam dicitur. Est autem Alimûs Leontidis tribus curia. Is autem de quo in præsentia sermo nobis est, Alopecensis curia perhibetur: hoc est, tribus Antiochensis: Siquidem Stephano, & alijs credimus. Sunt ergo diuersi, vtut nomen & exsulium commune tulerint. Ratio autem temporum hoc ipsum demonstrat, cum post pugnam ad Amphipolim se in exilium abijsse, lib. 5. Thucydides scribat, mortuo pridem Pericle. Thucydidem autem Periclis aduersarium, eundem cum Milesii F. supra nominato esse, & historia innuit, & demonstrat Scholiastes Aristophanis in Vespas, ad versum,

ὅπερ ποτὲ φεύγων ἔπαθε καὶ Θουκυδίδης,

quod exsulanti olim accidit Thucydidi. vbi quidem & quatuor Thucydides enumerat, & hunc Alopecensem Milesii (historici vero pater Olorus, seu Orolus, vt Marcellinus in vita Thucydidis, etiam teste Didymo, contendit, notus est) filium fuisse docet, Atque huius Thucydidis Milesii F. in fine Theagis initio Lachetis, & in Menone meminit Plato: etsi Μελισίου *falso legitur, vt persuasum habeo, pro* μιλησίου. *Quod addendum vtique fuit, vt* μιλησίου *supra intelligas non gentile esse, sed υἱοῦ vocabuli vsitata omißione prolatum: nam id ambiguum more suo Lapus reliquit. Amiotus omnino Milesium fecit, id est Mileto oriundum: Non recte. Initio Niciæ etiam huius vt optimi, & suorum amantißimi fit mentio.*

Plato emendatur.

20 Octo minarum mercede conductorum.] *Est quidem in Græco* ὀκτὼ μηνῶν ἔμμισθοι. *Verum Lapus legit non* μηνῶν, *sed* μνᾶς: *non menses, sed minas. Me ratio mouit. Quid enim attinebat ad octo menses conduci, & stipendium*

pendium non exprimi? cum quidem quotannis istæ triremes emitterentur,

21 Sybarim, quam Thurios nominauerunt.] *Ratio huius rei, & historia exstat elegans, apud Diodorum Siculum lib. 12.*

22 Ac profecto, dicebant, videtur.] *Mirum quam inepte hæc Lapus transcripserit: neque enim animaduertit verba hæc esse calumniatorum, siue accusatorum Periclis. Et qui in margine annotauit, quo lucem scilicet versioni Lapi adferret.* (Loquitur de Atheniensibus quibus se adnumerare videtur) *absurdum absurdo auxit. Non enim hæc à Plutarcho, sed (vt dixi) à Periclis inimicis dicuntur. quod in promtu est videre, si quis eruditus verba Græca inspiciat. Mutationem autem personarum, & obliquæ orationis in directam qui ignorant, non sane video qui se excusare possint: quum nihil Latinis & Græcis facundis autoribus sit magis vsitatum: ne de Ebraica lingua heic, & sacris literis dicam. quod suo feci loco Mox est* ναοὺς χιλιοταλάντους: *Lapus, perinde ac si* ναῦς *esset scriptum, pro templis naues dedit.*

23 Textores.] λιθουργοὶ. *Lapus,* lapidarii: *at lapicidæ supra sunt nominati. Suspicor* λινουργοὶ *legendum propter vela, & alias res non nauibus modo & curribus, sed & hominibus ea tractantibus vtiles. itaque & sutores posuit, illud autem* ἐλέφαντος *suspectum est, neque* μαλακτῆρες *ad id repeti posse puto. deest forte* γλυπταὶ, *aut legendum* ἐλεφαντογλύφοι. *Sed hæc sunt minuta. Mendum porro est in verbis* καί τοι τότε φασὶν Ἀγαθ. *Non enim eo tempore claruit Zeuxis, cum Isocratis æqualem eum apud Suidam faciat Aristoteles & Plinius 35. 9. eum in 95. olympiadem collocet, constat autem bellum Peloponnesiacum, quod his temporibus quæ heic describuntur, aliquando tempore inferius fuit, cœpisse 88. Olympiade itaque* ποτὲ *legendum.*

24 Cen-

24 Centum pedes vndique patens.] *Hæc quidem interpretatio est etymo vocis consentanea. & Eustathius Iliad. Ψ versum hunc exponens:*

ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα, *ait* ἑκατὸν ποδῶν ἔχειν ἑκάστην πλευρὰν: *cui astipulatur Varinus. Suidas enim non à magnitudine, sed pulchritudine & concinnitate dictum ait: de quo ipse viderit. Fanum fuit Mineruæ. meminit Pausanias lib. 1. Plin lib. 34. 8. nomine Parthenonis, vt & Plutarchus infra in Demetrio. Per virginem autem, notari deam Mineruam apud Athenienses, omnibus constat.*

25 Metagenes Xypetius.] ὁ Ξυπέτιος. *Oxypetius male Lapus Xypeta curia est Cecropidis tribus, autore Stephano. Quod autem heic de Socrate dicitur, est apud Platonem in Gorgiæ pagina. 2.*

26 Odeum.] *Lapus orchestram vertit, non quidem adeo male, sed minus tamen proprie. Græcum ego relinquendum duxi, cum eo etiam Latini scriptores vtantur. Cic. ad Atticum lib. 4. Suetonius in Domitiano. Locum fuisse choris & cantilenis destinatum, ipsa vox ostendit, & verba paulo post sequentia. pro quo imperite apud Suetonium librarii, & apud Xiphilinum in Adriano Merula, Methodium supposuisse videntur.*

27 Vestibulum arcis.] τὰ προπύλαια *Propylæa, vestibulum puto verti recte posse. Sane Cic. lib. 2. Offic. Græcum vocabulum hac ipsa de re loquens, retinuit.*

28 Minerua in somnis.] ἡ θεὸς, *vt sæpe alias,* κατ' ἐξοχὴν, *herba autem Parthenium, vel Perdicium fuit, Pericli ab ea demonstrata. Vide Plin. lib. 22. 17.*

29 Diuæ aureum signum.] χρυσοῦν ἕδος. *Nam & Pollux videtur testari initio lib. 1. & testantur Eustathius, Hesychius, Varinus. aliiq; ἕδος interdum esse* ἄγαλμα. *atq; ita in Aristide Plutarchus vtitur de Minerua Plataica,* ἕδος

ἔστησαν.

ἐστηζαν. In Coriolano, de fortuna muliebri, pro puluinari, quæ dijs sacra passim a Liuio & alijs commemorantur, posuisse videtur. & quod hic ἕδος, id post de Phidiæ calamitate ἄγαλμα dicitur. Itaq; synecdochicῶς vocem hanc pro base & simulacro sumi apparet.

30 Vt est à Platone.] In Phædro, & Gorgia. locus Thucydidis est lib. 2.

31 Quod quidam filiorum.] Non intelligo hæc verba: & mendosa esse credo. Itaque id, quod congruere huc videretur, posui.

32 Hæc omnia erant.] Sensus non est obscurus sed mutilus in Græco locus.

33 Anaxagoram reducta veste.] ἐγκαλυψάμενον: vt ante συγκεκαλυμμένον, velato corpore. Lapus expirantem verterat.

34 Tolmidam Tolmæi.] Is enim in Laconicam incursiones fecerat. Cephaleniam occuparat: & rebus satis prospere succedentibus tandem ad Coroneam fuit à Bœotis maxima Atheniensium clade victus & cæsus cum exercitu. Diodorus lib. II. fine, & duodecimi initio fere. Meminit Thucyd. lib. I.

35 Megarenses defecisse.] ἀπηγγέλλοντο Μεγαρεῖς ἐκπεπολεμημένοι. Legendum arbitror ἐκπεπολεμώμενοι, bellum mouere, defecisse. Lapus diuerso sensu, Megarenses ciuitate exactos: quasi vere ἐκπολεμοῦσθαι, passiua quamuis inclinatione, id significet. Thucydid. hac de re loquens. lib. I. Megarenses ait Corinthijs, Sycionijs & Epidaurijs adscitis, ab Atheniensibus defecisse, præsidiumque eorum obtruncasse. vt videas quam recte Lapus intellexerit, aut quam de re solicitus fuerit. Et quidem paulo post iterum dixit Plutarch. eodē modo, ὡς ὄζον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεμωμένων πρὸς αὐτοὺς. Cæterum paulo ante προμαντεῖαν oraculi prærogatiuam conuerti nam oracula qui-

busuis

bustis dabantur. heic autem singulare aliquid, & honoris causa concessum significatur.

36 Et mulieres ad eum.] *Locus in Græcus est mancus. diuinaui igitur.*

37 Eupolis in populis.] δημοσίοις. *Lego* Δήμοις : *sicut & supra citatur hæc comœdia, & apud Athenæum aliquoties. Lapus errorum Græci codicis retinuit. vbi est Pyronides, fuit haud dubie Myronides, quem inter Periclis æquales fuisse, non historiæ modo demonstrant, sed & supra eo nomine fuit cum alijs recitatus. Paulo post, de Phocæa Phocensem fecit Lapus: de Ionica Parnasiam scilicet. In Artoxerxe additur,* φωκαία ἐξ Ιωνίας.

38 Ne corpus vnguentis.] *Ne hic quidem quicquam, nisi coniecturam, attuli. Existimaui autem sensum huius Archilochij carminis esse : non esse mulieri, iam prouectæ præsertim ætatis, de rebus gestis & administratione reipub. iudicandum aut disputandum. Hoc modo alij etiam versus Homericos vsurparunt. Fuisse autem iam tum vetulam Elpinicen, & ex temporum ratione, & ex Plutarchi loco, vbi de eius pro fratre apud Periclem deprecatione dixit, liquet. & Horatius quidē haud absimili modo vetulam quandam reprehendit, 3. Od. 15.*

39 Aristophanis versuum.] *Extant in Acharnensibus. Ibidem diserte commemoratur decretum in Megarenses factum, de quo pulcram historiam habet. Gel. 6. 10. Citat & Athenæus lib. 13. eosdem versus: quo ex loco apparet, nō duas Aspasias (id quod Aristophanis cōmentator, & eum secutus Suidas tradūt) raptas fuisse: sed duo scorta, quæ ab Aspasia, nempe lena, quæstus causa alebantur. Nam in Græco* ἀσπασίας *ambiguum est, cum & genitiuus singularis, & accusatiuus pluralis esse poßit. Sed id posterius loco nō conuenit admodū, cum Plutarchus (vt & in Aristophane Florentino est)* πόρνα *scripserit duali numero. cui male cohæret plurale* ἀσπασίας.

Scholiastæ Aristophanis & Suidæ error.

ἀσπασίας. Neq; tamen non annotaui huiusmodi apud Hom. & alios multa exempla. sed (ne quid aliud dicam ἀειςοφάνειον hoc nõ est. & vero Athæneus ἀσπασίας πόρνας legit, vbi prius genitiuum singulare esse, ipse etiam intellexit. Postremũ versum arbitror à Plutarchiano librario omissum addidi ex Aristophane, sicut & Lapus, vt sententiam explerem. Cæterum ἀποτέμνεσθε τὴν ἱερὰν ὀργάδα, non temere verti, sacrum lucum cædere. id quod intelliget, qui quæ sunt apud Suidam & Harpocrationem, cum mea versione comparabit.

40 Violate religionis.] *ἀσεβείας. Lapus, lenocinii, nescio quid secutus. Est quidem & apud Athenæum in hac historia γραφὴ ἀσεβείας: & lenocinij crimen auctuarij loco priori accessisse, Plutarchi verba palam demonstrare aliquando existimaui. nunc eo animus inclinat, additamenti loco fuisse, quod Aspasia religionis contemtrices fœminas domum suam reciperet, quas Pericles Anaxagoræa in pietate scilicet institueret. nam quod eas Pericli prostitueret amatori suo est alienum.*

41 Apud Prytanes.] *Senatus Atheniensis ex quingentis personis constabat. decem enim erant Athenis tribus: ex his quinquageni delecti, senatum quingentûm virorum cõstituebant. Ex hoc senatu quinquaginta vnius tribus (vt ordo ferebat) viri, decimã anni lunaris partem omnia senatus munera obibant: hoc est per dies XXXV. tum alij, atque deinceps alij, decem, vt singulis annis per omnes tribus circumiret ea administratio, cum quidem quatuor reliqui dies (nam annus lunaris CCCLIIII. dieb. cõstabat) in quatuor tribus singuli destribuerentur. Et ij quinquaginta, quib. tum forte tempus illud administrationis obtigisset, prytaneis vocabantur. Hæc fere ex Harpocratione & Suida. Morem verò ab ara iudicium ferendi etiam supra in Themistocle commemorauit, vbi de honore ei à Græcis ob victoriam Salaminiam habito scripsit. iuratum & quasi sacrum iudicium intelligi debere, ibi dixi.*

Prythanes.

42 Pia-

42 Piaculo liberare.] *Locus Thucydidis est libro primo. Intelligitur autem Cylonium piaculum, de quo exstat & in Solone Plutarchi historia. Porro aut Periclis mater à Megacle Alcmæonis F. genus trahebat, qui eius facinoris auctor fuit. id supra est demonstratum.*

43 O rex Satyrorum.] *Versus mei sunt anapæstici, trimetri, acatalectici, excepto vltimo qui est catalecticus. Sicubi non satisfeci lectori, sciat me ne mihi quidem ipsi satisfecisse: sunt enim Græci versus obscurissimi. Teletem videtur innuere hominem timidum: sed de quo nihil compertum habeam. Bipennes sermonum ad vim dicendi referuntur: nisi fallor quo modo Demosthenes Phocionem solebat suorum κοπίδα sermonum nominare, quod quæ ipse proposuisset, ea Phocion breui, sed vehementi oratione refutaret, ac quasi diffinderet.*

44 Protagorá.] *Hunc familiarem fuisse Pericli, alibi non memini legere. de Anaxagora abunde constat. Temporis ratio tamen Protagoram non excludit. alioqui* Ἀναξαγόρου *legendum putarem, non* Πρωταγόρου. *Nam huius quidem sophistica, qualem eam Plato & alij expingunt, nihil ad institutum Periclis conferre admodum potuit, qui maxime Anaxagoram haberet.*

45 Expunctique sunt.] ἐπράθησαν. *Sed profecto mihi locus hic suspectus est. neque tum præsertim, venditos, sed numero ciuium eos exclusos spurios existimauerim.*

46 Cœlum enim cum dicant esse.] *Locus est lib. 6. Vlissea Homericæ, ad quem hic alluditur.*

PLVTARCHI FABIVS MAXIMVS, GVIlielmo Xylandro, Augustano, interprete.

XPOSITIS ijs, quæ de Pericle digna cõmemoratu tradita inuenimus, ad Fabij iam nũc historiã nos conuertemus. Ferunt cum Nympha quadam (alij mulierem eius loci incolam fuisse

fuisse scribunt (Herculem apud Tiberim fluuium coiuisse,
atq; inde natum Fabium, qui Fabiorum magnā illustremq;
Romæ gentem propagauerit. Alij perhibent primos huius
generis viros, eo quod in venatione fossis vterentur, Fo- 2
dios antiquitus nominatos: tempore duas literas mutatas
atque ita Fabiorū nomen exstitisse. Hæc familia cū multos
tulerit magnos viros, à Fabio Rullo, qui Maximus à Roma- 3
nis cognominatos est, quartus fuit Fabius hic de quo scri-
bimus. Cognomentū ei fuit Verrucosus, tractū à corporis
habitu. habuit enim verrucā paruam supra labium enatam.
Ouiculæ vero cognomen propter placidum ingenium cō-
stantiamq; morū ei adhuc puero impositum est, nam qeta
in eo atq; taciturna natura, & in puerilibus voluptatib. fru-
endis cautio, ad hæc in percipiendis disciplinis tarditas &
difficultas, facilitas vero apud familiares & obedientia, su-
spicionem exteris stoliditatis alicuius & ignauiæ de eo præ-
bebant. Pauci indolem in eo grauem atq; imobilem leoni-
namque magnanimitatem pspiciebant. Ipse mox reb. ipsis 4
excitatus, non socordem se, verum affectibus vacuum, nō ti-
midum, sed cautum, nō tardum & in quacunq; re suscipien-
da segnem, sed grauem esse atq; constantem demonstrauit.
Itaq; cū magnitudinem reip. bellorumque multitudinem
videret, corpus (quæ sibi ad eam rem à natura data esse ar-
ma censebat) ad res bellicas adsuefaciebat, orationem, quo
ad persuadendum populum instrumento vteretur, q̄ maxi-
me suæ vitæ conuenientem informabat, neque enim in ea
inerat ornatus, neque inanis illa & forensis gratia, sed pecu-
liaris quædam forma sententiarum, grauiumque dictorum
maxime Thucydidis (vt aiunt) sententijs similium. Exstat e-
nim oratio eius, quam in funere filij gesto cōsulatu mortui
dixit. Fabius Maximus quinque gessit consulatus: quorum 5
primo de Ligurib. triumphauit, quos prœlio fusos, ac ma-
gna strage affectos, in Alpes repulit, finemque populatio-
nib. finitimarum Italiæ partium imposuit. Aliquanto post
tempore Annibal in Italiam irrupit, victorque prima apud
Trebiam pugna, per Etruriam obuia quæque vastando p-
gressus, ingentem Romanis terrorem iniecit. Accidere tum
signa ijs, partim consueta, vt tactis de cœlo rebus: partim
noua prorsus, tetraq;. Renunciabatur enim scuta vltro san-
guine manasse, apud Antium spicas sanguinolentas de-

Fabiorum genus.
Verrucosi cognomentū, & Ouiculæ.
Indoles Fabij.
Ligures à Fabio victi.
Annibal in Italiam irrumpit.

messas, lapides candentes & ardentes ex aëre decidisse, cœlum supra Falerios findi visum, delapsasque eo ex hiatu & disiectas multas tabellas, in quæ earum vna scripta hæc verba, Mars sua concutit arma. Nihil hæc ferociam C. Flaminij consulis represserunt, hominis natura ferocis ac arrogantis, elatique magnis successibus, quod rem præter omnium opinionem bene gessisset, Gallosque prœlio congressus senatu prohibente, inuitoque collega vicisset. At Fabium prodigia quidem propter nouitatem minus terrebant, quanquam animos ea multorũ perculerant: sed percepta hostiũ paucitate & penuria, Romanos hortabatur vt se continerent, neq; confligerent cum hoste, qui tot iam dimicationibus ad pugnam suos exercuisset: socijs potius auxilia mitterent, vrbes præsidijs munirent, Annibalisque vigorem ipsum per se paterentur elanguescere, qui, tanquam flamma, à parua & imbecilli potentia eluceret. Neque mouit ea oratione animum Flaminij, quin is præfatus non se passurum, vt hostis ad vrbem accederet, neq;, vt quondam Camillus, de vrbe in ipsa vrbe decertaturum, tribunis vt exercitum educerent, mandaret. Ipse cum in equum insiluisset, consternato nulla ex euidẽti causa equo, in caput decidit: nihilq; ne sic quidem à sententia occurrendi Annibali deductus, aciem apud Trasymenum lacum Etruriæ instruxit. Cum manus copię consererent, ipso conflictus tempore terræ motus accidit, qui & vrbes prostrauit, & fluuios à suis alueis auertit, montiumq; radices proruit: & tã violentam cõcussionem nemo tñ quisquam pugnantium sensit. Eo in prœlio Flaminius cum & audaciam suam, & robur præclare ostendisset, ipse ac circum eum optimi ceciderunt: cæteri fusi, & ingẽti strage affecti, cæsi quindecim milia, totidemque capti. Flaminij corpus Annibal propter viri eius virtutem honestæ sepulturæ causa magna cum cura quæsitum inuenire inter cadauera nequiuit: neque omnino sciri potuit, quo modo è medio sublatum fuerit. Superiorem cladem, quæ erat ad Trebiam accepta, neque consul per litteras, neq; nuncius missus aperte annunciauerant, sed dubia victoria discessum fuisse dixerant. De hac autem vt primum resciuit prætor Pomponius, aduocato in concionem populo, omissis ambagibus, progressus: Magna, inquit, pugna victi sumus Quirites, cæsusque est exercitus, & Flaminius consul

Fabii consilium.

Clades ad Trasymenum.

conſul perijt: proinde veſtra de ſalute conſilium capite. Hac ille oratione in populum tanquam vento in mare immiſſo, totam vrbem conturbauit, neque in tanto terrore conſtare hominum cogitationes potuere: omnes in eam ſententiam venerunt, res dictaturam expoſcere, virumque, qui eum magiſtratũ impauide gereret, neq; vero eſſe alium excepto Fabio: huius & animi excellentia, morumq; grauitate maieſtaté dictaturæ adæquari, eaq; eſſe ætate, qua adhuc conſilijs animi robur corporis reſpondet, ac prudentia eſt audaciæ coniuncta. Hac ſententia comprobata, Fabius Maximus dictator dictus, magiſtrum equitũ dixit M. Minutium: petiitq; primo omniũ a ſenatu, vt militiæ ſibi liceret equo vehi. Id enim antiquitus lege prohibitum erat: ſiue ꝙ priſci Romani plurimũ roboris in peditatu ponebãt, ideoq; ducem volebant in acie ſuis adſtare: ſiue quod regia cum eſſet alioquin dictaturæ potentia, omniaque ſub ſe comprehenderet, volebant tamẽ hoc pacto oſtendere, dictatorem populo eſſe obnoxium. Deinde vt ſtatim imperij ſui maieſtatem ciuibus demonſtraret, eoque ſibi eos magis dicto audientes haberet, cum viginti quatuor faſcibus in publicum progreſſus eſt: alterumque conſulum obuiam ſibi venientem, miſſo lictore, iuſſit faſcibus & magiſtratus inſignibus remotis priuatum ad ſe venire. Tum præclare à dijs orſus, populum docuit, à duce rem male geſtam non ignauia militum, ſed negligentia contemptioneq; religionum: hortatuſq; eſt, ne hoſtem metuerent, ſed Deos placarent atque venerarentur. Neque vero ſuperſtitione animos obſtrinxit, ſed virtutem pietate roborauit, metumq; hoſtilem bona de dijs ſpe ſuſtulit. Conſulti etiam ſunt vaticini & occulti libri, quos Sibyllinos vocant: feruntur que quædam vaticinia in ijs recondita, euentibus & actionibus præſentis temporis congruiſſe: verum ea euulgari non licuit. Dictator inde ad plebem progreſſus, dijs vouit immolaturum g ſe omnem fœtam caprarum, porcorum, ouium, boum, quantum eius Italiæ mõtes, campi, flumina, & prata vſq; ad ver proximum produxiſſent: vouit etiam ſpectacula, & Muſica certamina, in quæ impenderentur trecenta triginta tria ſeſtertia, ac denarii trecenti triginta tres cum denarij triente: quæ ſumma facit XXCIII. millia denariûm, atque ad hæc IↃXXCIII. denarios, duoſque obolos. Cur hunc

Vota Fabii.

præcise numerum statuerit, dicere non facile est, nisi quis ternionis naturam hic prædicare velit: quod is numerus & perfectus natura est, & inter impares primus, in eoque multitudinis initium, & primæ differentiæ, omniumq; numerorum elementa continentur. Hoc modo Fabius suorum ad Deûm cultũ erectos animos in bonam futurorum spem adduxit. Ipse omnem in se victoriæ fiduciam collocans, ratusq; virtutis & prudẽtiæ causa Deos prosperum successum largiri, Annibalem aggredi statuit: nõ vt rem prœlio committeret, sed vt impetum eius mora, pecunia egestatẽ, copia hominum paucitatem attereret ac cõsumeret. Itaq; ab equitatũ hostium sibi cauere, in editis locis ac mõtanis castra habere, sedente in castris hoste quiescere, mouẽte se eo per montes circumire, seq; per interualla hosti ostendere: vt neq; ipse inuitus ad pugnam compelli posset, & cunctatione hac hostibus pugnæ expectationem afferret. Eo modo tempus trahens, omnibus contemptui erat: neque in castris modo audiebat male, sed hostibus etiam omnibus timidissimus ac nullius precij imperator credebatur. Solus Annibal calliditatem eius, quoq; modo gerere bellum statuisset, perspiciens, omniq; arte & vi eum ad conferendũ prœlium intelligens eliciẽdum (quippe actũ alioquin de rebus Carthaginensium, quibus armorum vsu. quo præstabãt, adempto, corpora & pecuniæ à quibus, quam hostis, erant imparatiores, frustra imminuerentur & consumerentur) omnes imperatorias expetiri technas, omnem astum, & more periti luctatoris quærere, quanam ratione aduersario manus inijceret. Itaq; sæpius adoriri, tumultum concitare, atque hincinde Fabium rapere, si qua eum ratione à tutis consilijs abducere posset: At Fabius suæ vtilitatis certus, confirmato iudicio in sua sententia perstabat. Minucius equitum magister eum importune pugnã poscens ac ferociens vexabat, plausibilibusq; milites orationibus insana cupiditate, & vana spe implebat. Itaque ij Fabium ludibrio habebant, Annibalisq; pædagogum vocitabant: Minucium magnum virum, Romaque dignum imperatorem prædicabant. Quibus ad maiorem fastum & audaciam euectus Minutius, castra in sublimibus posita locis subsannabat, pulcra dictatorem theatra suis parasse dictitans, vnde populationibus incendijsq; vastari Italiam spectarent: ex amicis etiam Fabij,

Institutum Fabij in Annibale oppugnando.

Minucij temeritas.

scisci-

sciscitabatur, ecquid Fabius spe terræ tenendæ abiecta, in cœlum efferre exercitum, aut obiectis nubibus & nebulis hostem effugere intendisset. Hæc cum amici Fabio renunciarent, suaderentq; vt tentato prœlio ignominiam aboleret: Ego vero, inquit, infamiã timiditatis ea ratione augerem, si metu reprehensionũ & conuiciorum meo me detrudi proposito paterer. & quidẽ pro patriæ salute timidũ esse, indecorũ non est: propter hominũ de se opinionem, calumnias, aut reprehensiones in terrorem venire; id iam non viro, qui tanto sit dignus imperio, cõuenit, sed qui eorum seruus esse velit, quibus eum male sentientib. imperare decet. Secundum hæc Annibali captũ consilium secius cecidit. Vt enim à Fabij exercitu longius in campos pabulo aptos duceret, ducibus mandauit, vt statim à cœna in Casinatem agrũ ducerent exercitum. Hi ob barbariem non satis percepto Casini vocabulo, in extremas Campaniæ partes duxerunt ad Casilinum, quam vrbem Vulturnus amnis diuidit. Regio est vndiq; montibus septa, & planicies tumulos interiacens aduersus mare patet, quo se paludes effundũt fluuio stagnante, habentq; ripæ tumulos arenæ profundos, & ad litus fluctuosum portuque carens terminantur. Hâc descendente Annibale, peritia locorum Fabius eodem præuenit, angustias quatuor millibus peditum occupauit, reliquum exercitum commodo loco in iugis montium collocauit: ipse cum expeditissimis hostium nouissimos adortus, vniuersum exercitum cõturbauit, ac circiter octingentos occidit. Annibal cognito errore, & periculo ijs in locis, sublatis in crucem ductoribus, de abducendo inde exercitu deliberauit: cumq; vi deijcere hostes superiora loca tenentes posse desperaret, totus vero exercitus omni se effugio interclusum metuens animis concidisset, dolo huiusmodi ex hostibus elabi decreuit. Ex præda captis bobus ad duo millia iussit alligari ad singula cornua facem ac fasciculum virgarum sarmentorum ve aridorum: has noctu dato signo agi accensis facibus ad saltus iuxta angustias ab hostibus obsessas. Simul & hæc ij, quibus datum erat negotium, apparabant, & ipse primus tenebris reliquum exercitum paulatim duxit. Boues, quamdiu ignis exiguus materiam depascebatur, sensim vt agebantur, ad radices montium succedere, miraculoque erant pastoribus superne eos inspiciẽtibus,

Annibalis astutia qua manus Fabij effugit.

ſummis cornibus lucem præbentes, perinde ac ſi totus exercitus cũ multis facibus ordinate incederet. At poſtquam cornu igne vſtum vſque ad ipſam carnem ſenſum detulit, boueſq; præ dolore capita quatientes multa ſe inuicẽ flamma oppleuerunt: nõ iam in ordine permanſere, ſed metu ac dolore conſternatæ, curſu montes petierunt, caudis earum & frontibus, fulgentibus virgultaq;, per quę ſe proriperent, vndique incendentes. Terribile id erat ſpectatu Romanis, qui ſaltus inſederant: videbanturque eæ flammæ ab hominibus faces differentibus ſpargi, terrorque eos ingẽs occupabat, cũ alios aliunde hoſtes ingruere ſeq; vndiq; circundari putarent: itaq; manere loco non auſi, anguſtijs relictis ad maiora ſe caſtra contulerunt. Eodem tempore leuis armaturæ pedites ab Annibale miſſi ſaltus occupauere: reliquo exercitu cum ingenti pręda tuto ſubſequente. Senſerat quidem noctu fraudem Fabius, deprehenſis nonnullis quę ſparſim diffugerant bobus: tamen inſidiarum nocturnarum metu, ſuos in armis continuit. Facta luce extremos hoſtiũ inſecutus; cõflictumq; in anguſtijs eſt magno cũ tumultu: donec ab Annibale miſſi Hiſpani, agiles & celeres curſu, ſcandendorumq; mõtium peritiſſimi, aggreſſi grauẽ armis hoſtem à fronte, haud paucis cæſis, Fabium auerterunt. Ibi vero Fabius male denuo audire, ac ſummo ſuis contemptui eſſe, qui omiſſa armorũ fiducia conatus prudentia & conſilio debellare Annibalẽ, ipſe artibus militaribus ab eo victus videbatur. Quam Romanorum iram quo magis inflammaret Annibal, vt ad agros Fabij peruenit, hos tãtum intactos relinqui, reliqua circum omnia incendi & corumpi iuſſit: addita etiam cuſtodia, quæ Fabij bona ab iniuria & rapinis
9 defenderet. Hæc Romam annunciata, inuidiam dictatoris auxerunt: multiq; erant in eo apud populum traducendo tribuni plebis, inſtinctu maxime Metilij, qui non tam odij cauſa in Fabium, quam ob familiaritatem Minucij, gloriæ huic illius infamiam futuram putabat. Inuiſus etiam ſenatui erat, quod in permutãdis captiuis pactus cum Annibale fuerat, vt captiuus pro captiuo redderetur, qui plures reddidiſſet, argẽti quinq; ſelibras in militem acciperet. facta hominum permutatione, cum apud Annibalem adhuc reperti eſſent Romani ducenti & quadraginta, mittere precium redemptionis ſenatus noluit, Fabiumq; culpauit, qui homi-

nes

Fabius captiuos ſua pecunia redemit.

nes propriæ timiditatis cauſa ab hoſtibus captos pręter decorum & commodum reip. reducere laboraret. His auditis Fabius iram ciuium moderate tulit: pecunia tamen deſtitutus, vt neq; falleret fidem Annibali datam, neq; proderet captiuos, filium Romam miſit, agroſq; iuſſit diuendere, & pecuniam inde factam ad ſe ſtatim in caſtra perferre. Ex ea argentum Annibali ipſe perſoluit, & captiuos recepit: omnibuſq; eam pecuniam, poſtmodo multis reddere volentib. condonauit. Secundum hæc Romam à Pontificibus ſacrorum cauſa reuocatus, Minucio copias tradidit: cum quo tamen ante non pro imperio ſolum, ne pugnam cum hoſtib. conſereret, ſed multis etiam eius rei cauſa adhortationibus multis precib. nec quicquã egit. Minucius enim ſtatim hoſtes aggredi inſtituit: captoq; tempore, quo maiorẽ partem copiarum Annibal frumentatum dimiſiſſet, caſtra hoſtium aggreſſus multis occiſis, reliquos intra vallum compulit, metumque obſidionis vniuerſis obiecit: poſt cum Annibal ſuos in caſtra collegiſſet, incolumis diſceſſit: eoq; facto & ſeipſum immodica iactantia, & milites audacia inflauit. Celeriter ea res inflatius etiam vero Romam eſt annuntiata. Cum Fabius ſe ob ſucceſſum iſtum eo magis iam Minucio timere diceret, populus autem gaudio elatus in forum cõcurreret: Metilius eam pro roſtris concionem habuit, qua & Minucium laudibus extolleret, & Fabium nõ iam molliciei modo, timiditatiſq;, ſed proditionis ẽt ſimularet: ſimul etiam reliquorum potentiſſimũ quemq; & primores incuſans, quod ij opprimendæ plebis cauſa bellum initio concitaſſent, vt vnius rurſus viri poteſtatẽ nullis legibus ſubiectam in ciuitatem inducerent: qui rem extrahendo, Annibali Italia nunc potito nouas ex Africa copias tuto expectandi facultatem præberent. Poſteaquam Fabius progreſſus, reſpondendum accuſationi tribuniciæ nequaquam ratus, ſtatim ſacra eſſe perpetrãda, rediturumq; ſe inde ad exercitum dixit, & à Minucio pœnas exacturum, quod cõtra ſuum edictum pugnaſſet: ingens populi tumultus eſt coortus, Minucio timentis. Nam & in vincula conijcere, & capite indicta cauſa plectere, quem velit, dictatori licet: & Fabij iram poſt longam manſuetudinem commotam grauem & implacabilem fore cẽſebant. Ideo cæteris metus cauſa quieſcentibus, Metilius tribunatus nomine tutus (ſolus enim

Minucii temeritas.

hic magiſtratus dictatore creato manet, cum cæteri omnes aboleantur) plebem multis verbis hortatus eſt, ne Minucium deſtituerent, neve id ei paterentur euenire, quod Manlio Torquato accidiſſet, cui pater victori & coronato collum ſecuri abſcidiſſet: vtq; Fabio tyrannicam illam poteſtatem adimerent, eiq; ſummam rerum commendarent, qui & vellet ſuos ſeruare, & poſſet. His ſermonibus moti, cum Fabium, quamuis infamia laborantem, non auderent ad abdicãdum adigere, imperium Minucio cum dictatore æquarunt, decreueruntq; vt pari iure bellum adminiſtrarent. Id Romæ prius inauditum, paulo poſt iterum vſurpatum eſt ſecundum cladem Cannenſem, cum verſante in caſtris M Iunio dictatore, propter neceſſitatẽ ſenatus ſupplendi (quippe mul is in ea ſtrage ſenatoribus amiſſis) alius dictator eſt dictus Fabius Buteo. Hoc tamen interfuit, quod hic ſimul atque progreſſus in publicum ſenatores legit, idq; concilium ſuppleuit: eadem die dimiſſis lictoribus fugiens eos qui deducere ipſum cupiebant, turbæ ſe immiſcuit, priuatamque rem priuatus in foro egit. Minucio cum ius cum dictatore æquaſſent illi, Fabij animũ ſe depreſſiſſe fruſtra opinati ſunt, non recte facta de eo viro coniectura. Neque enim Fabius eorum inſcitiam ſuum malum putauit: ſed vt Diogenes philoſophus dicentibus, Iſti te derident, reſpondit, ſe tamen non derideri: (quod eos tantum derideri iudicaret, qui ſannas curant, & ijs perturbantur) ita Fabius id, quod actum erat, æquo animo tulit, ijsque philoſophis, qui aſſerunt bonum & honeſtum virum contumelia & dedecore affici non poſſe, euidens argumentum ſuo exemplo ſuppeditauit. Sed vt ſuo nomine nihil ei iſta iniuria dolebat, ita reipublicæ cauſa angebatur, quod multitudinis imprudentia inſanæ Minucij pugnandi cupiditati anſam proruendi præbuiſſet: ideoq; metuens, ne is inani gloria faſtuque prorſus in furorem actus, maturius aliquid mali reipubl. afferret, clam omnibus ad exercitum abijt. Ibi Municium cum offenderet ea ſuperbia elatum, vt nullo iam modo cõtineri poſſet. alternisq; adeo vicibus imperare poſtularet: eo denegato, quod præſtare arbitrabatur ſe alteri parti ſolum, quam vtrique per vices, præeſſe, copias cum eo diuiſit: primamque & quartam legionem retinuit, ſecunda & tertia Minucio tradita, eademque ratione ſociorum auxilia

Minucio imperium cum Fabio æquatur.

inter eos diuiſa ſunt. Geſtientem etiam Minucium pre gaudio iactantemque ſui cauſa ſummi magiſtratus dignitatem imminutam & circumſcriptam, Fabius monuit, rem ipſi eſſe non cum Fabio, ſed Annibale: aut ſi omnino cum collega ſibi certamen putaret eſſe: operam daret, ne qui victoria, honoreque eſſet ſtudio populi potitus, in huius ſalute procuranda & incolumnitate negligentior deprehenderetur eſſe eo, qui victus, & ignominia notatus ab ijſdē eſſet. Hoc ſenile cauillum dicens Minucius, cum ſua parte exercitus caſtra à caſtris Fabij ſeparatim fecit. Nihil harum omnium rerum Annibalem fefellit, omnib. intentum occaſionibus. Tumulus erat in medio, occupatu non difficilis, & qui occupatus caſtris munitioni eſſet futurus, ad omneſque vſus ſuffecturus. Planicies circa eum ſi è longinquo inſpiceretur æqualis apparebat, vt nuda: erant tamen in ea foſſæ quædam non magnæ, aliæque cauernæ. Hunc tumulum cum poſſet occulte Annibal nullo negocio occupare relinquere ad occaſionem prœlij in medio conferendi maluit. poſtquam à Fabio ſegregatum animaduertit Minucium, noctu aliquot milites in foſſas iſtas cauernaſque abdidit: albente cœlo aperte alios non magno numero miſit, qui tumulum capere conarētur; ratus fore, vt Minucius colle hoſtes prohibendi cauſa prœlium iniret. Neque id eum conſilum fruſtratum eſt. Primo enim Minucius leuem miſit armaturam, poſt equites: tandem cum ſuis mittere ſubſidia Annibalem videret inſtructis omnibus copijs deſcendit, commiſſoque acri cum ijs, qui ſuperne de tumulo iam occupato pugnabant, prœlio, æquo Marte contendit. Annibal vt eum egregie iam in fraudem inductum vidit, nudaque ijs, quos in inſidijs poſuerat, terga præbentem, ſignum ijs dedit. Qui cum omnibus ex locis exurgerent, ac cum vociferatione hoſtem inuaderent, extremoſque cæderent, dici non poteſt quanta perturbatio, quæ trepidatio Romanos inceſſerit: & Minucij iam fracta erat ferocia, oculoſque hinc inde ad tribunos militum obuertebat: Sed neque horum quiſquam locum tenere audebat, omneſque fugam certatim faciebant, nequaquam ſalutarem: iam enim Numidæ victores corona planiciem cinxerant, circumuectique diuulſos ab agmine hoſtes trucidabant. Non fefellit Fabium, quo loco res Romana eſſet, qui iam ante animo, quid eſſet futurum,

Minucius ab Annibale circumuenitur.

Fabius Minutium ſeruat.

perceperat, ideoque suas copias in armis instructas habebat, ac quid rei gereretur scire curabat, non per nūcios, sed ipse ante castra speculans. Ergo vt circumuentum Minucij exercitum, ordinesque confusos vidit, simulque pauentium & fugam quærentium clamor ad eum allatus est, grauiter ingemuit, percussoque femore, iis qui aderant: Pro Iupiter, inquit, mea ergo opinione celerius, sua properatione tardius, perdidit seipsum Minucius. Tum celeriter efferri signa, militesq; sequi se iussit, suosque cum clamore hortatus est, properarent M. Minucio succurere, viro egregio, & patriæ studioso: post tempus fore reprehendendi eum, quod hostes profligare festinans errasset. Vt primū cum copiis aduentare conspectus est, Numidas in campo circumequitantes fudit ac disiecit: inde in eos qui in terga Romanorum pugnabant conuersus, obuios cæcidit: reliqui priusquam circumuenirentur, idemq; quod Minucio acciderat paterentur, in fugam se coniecerunt. Annibal cum videret pugnę fortunam mutatam, Fabiumq; præter ætatem magno robore per pugnantes sursum in collem ad Minucium eniti receptui ceceniti: Romanis quoq; haud illibēter pugnam omittentibus. Feruntq; Annibalem, cum se reciperet in castra, per iocum amicis dixisse: An non ego vobis sæpius prædixi, nebulam istam, quæ in summitatibus montiū sedebat, aliquando cum procella & turbine imbrem esse daturam? Finito prœlio, Fabius hostium, quos occiderat, spolia legit, reditque in castra, nihil superbum aut odiosum de collega locutus. Minucius vero conuocatis suis: Nihil peccare, inquit, commilitones, in magnis rebus, humana conditione altius est: qui peccauerit, eum errore suo in posterum doctrinæ loco vti, viri boni est & cordati officium. Ego sane confiteor parum me habere quod incusem fortunam, plus aliquanto cur eam laudem: quæ enim tantum hactenus tempus ignoraui, exigua parte diei doctus sum, nimirum vt intelligerem me & imperare nescium, & imperatore, cui parerem, opus habere: neq; contendendum mihi fuisse vt eos vincerem, à quib. me superari præstaret. Proinde in vos imperium teneat dictator, ego in agenda gratia dux vobis ero, meq; primum ei subditum, & dicto audientem offeram. Hæc locutus signa suos tollere, & sequi se iussit, & ad castra Fabii profectus est: ingressusq;, magna omnium cum admira-

Minucius errorem fatetur.

admiratione, ad prætorium eius contendit: tum exeunte Fabio, poſitis ante tabernaculum Fabij ſignis, ipſe eum alta voce patrem, exercitus milites Fabianos patronos ſuos appellauit. Inde facto ſilẽtio Minucius, Duas, inquit, victorias dictator hodie reportaſti, & hoſtibus fortitudine, & collega prudentia bonitateq; ſuperato: quarũ altera nos cõſeruaſti, altera meliores feciſti, turpiter ab hoſte, vtiliter à te, & in ſalutem noſtram victos. Patrem igitur te benignum ego appello, cum honorificentius nullum ſuppeditet nomẽ: plus enim tibi, quam parentibus meis debeo, quod hi vitam mihi modo dederint, tu & mihi, & his ſimul ſalutem tuleris. His dictis Fabio complexum tulit, atque eum conſalutauit: idemque à militibus factum, amplectentibus ſe mutuo & deoſculantibus ac per tota caſtra læticiæ & dulciſſimarum lacrymarum plena erant omnia. 13

His ita geſtis Fabius dictatura ſe abdicauit, reſque iterum cõſulibus tradita eſt gerenda. Primi horum Fabij artibus bellum geſſerunt, pugnam detrectando, auxilia ſocijs ferendo, & in fide eos retinendo. Sed poſtquam Terẽtius Varro ad conſulatum eſt euectus, homo natus obſcuro loco, vitæ ob popularis auræ venationem & temeritatem notæ: ab initio ſtatim nemo dubitauit, quin is totã rem in diſcrimen pugnæ eſſet coniecturus. Nam in concionibus vociferabatur duraturũ bellum, quamdiu id Fabijs committeretur: ſe quo die ad hoſtes perueniſſet, victoria potiturum. Ad hæc tantas copias conſcribebat, quantas nunquam vllo in bello Romani habuerant in acie enim qui ſtarent, erãt millia hominum octogintaocto: quod Fabio, alijsq; Romanorum ſapientibus magnum metũ afferebat ſi enim vrbs cladem tanti militaris roboris paſſa foret, recipere eam vires nullo pacto poſſe cenſebant. 14

Terentij Varronis temeritas.

Quæ cauſa Fabio fuit, vt collegam Terentij L. Æmiliũ Paulum, virum rei bellicæ peritum, ſed populo inuiſum propter damnationem quandam, excitaret, & hortaretur, vt inſaniam collegæ inhiberet: cogitaretq; ſibi non maius contra Annibalem, quam contra eum fore de ſalute patriæ certamen vtrunque enim pugnã acceleraturum: Terentium, quod vires hoſtium ignoraret: Annibalem, quod ſibi ſuæ imbecillitatis eſſet conſcius. Rectius Fabio de Annibalis rebus affirmanti, quam Terentio crediturum: compertũ ſibi eſſe, hoſtem ſi hoc anno nemo cum

L. Aemilius Paulus, à Fabio inſtruitur.

cum ipso confligat, aut manendo absumtum iri, aut fuga sibi consulturũ. nunc quoq; cum victor rerum potitus videatur, neminem hostium ad eum desciuisse, neq; tertiam omnino partem eius exercitus, quem secum domo abduxerit, ei reliquum esse. Ad hæc respondisse Æmilium ferũt. Mihi quidem, Fabi, res meas consideranti, præstat hastas hostium, quam populi rursum subire suffragia: quod si is est rerũ status, annitar, vt tibi potius boni imperatoris munere functus videar, quam reliquis omnibus in diuersam partem impellentibus Hoc animi proposito Paulus ad bellũ est profectus, At Varro, cum obtinuisset vt alternis diebus imperarent, Annibali oppositis ad Aufidum, atq; Cannas castris, prima luce signum pugnæ (id est tunica coccina supra prætorium expansa) proposuit: quæ res initio perterrefecit etiam Carthaginenses, ducis Romani audacia, ingentiq; hostium multitudine obstupefactos, cuius ipsi nę dimidiam quidem partem æquabant. Annibal armari exercitũ iussit: ipse cum paucis equitibus super molli quodam tumulo hostes iam aciem instruentes speculatus est. Ibi cũ quidam ex comitibus, Gisco nomine, vir nõ minoris quam imperator dignitatis, mirabilem sibi videri hostium multitudinem diceret: Annibal contractu vultu, Id vero nescis, inquit, quod adhuc magis est mirum: percontantiq; quidnam id esset, respondit: Quod inter tot homines nemo est, qui Gisco vocetur. Qui iocus cum præter opinionem incidisset, omnium est coortus risus: descendentesq; à colle obuijs eum omnibus exposuerunt, ita vt risus inuaderet multos, atq; ipse ridendi finem facere sibi Annibal nequiret. Ea res Carthaginienses audaciores fecit, cogitantes, risum imperatori ex contemptu hostium excitatum, quos adeo pro nihilo haberet, vt etiam pręsenti discrimine iocaretur.

Cannensis pugna descriptio.

Cæterum astu imperatorio Annibal pugnam instituit: primum eum deligens locum, vt à tergo vetum haberet, qui turbinis in modum vehementius incubuerat, asperumque è campis arenosis & apertis puluerem supra aciem Carthaginiensium efferens, in Romanorum facies propellebat easque ab hoste auertere cogebat. Deinde ordines pari artificio instruxit. Robustissimam, pugnæque scientissimam copiarum partem ex vtroque latere collocauit, mediũ ex minus vtilib. quasi cuneũ longe cornibus pręminentem

tem

tem confecit: mandauitq; ijs qui erant in cornibus, vt, cum Romani prupto cuneo instarét, cedente eo & sinũ pandẽte, receptisq; ita in mediam aciẽ Romanis, celeriter hostem vtrinq; ex obliquo inuaderét & à tergo clauderét. Id in causa potissimum fuit, vt tanta Romanorum fieret cædes. Vt enim media pars aciei Carthaginensis cessit, Romanosque instantes admisit, & acies Annibalis mutata figura in lunæ cornuum modum curuata vtrinque apparuit, tum delectorum in cornibus militum centuriones statim hos in sinistrum, illos in dextrum latus conuertentes, nuda latera hostium adorti sunt: ac quicunque Romanorum non, antequam cornibus vtrinque reductis clauderentur, effugere, omnes in medio hostium cæsi occubuerũt. Romanos quoque equites casus improuisus afflixit. Cum enim consulem Paulum equus vulneratus excussisset, qui erant circa eum, vnus post alium ab equo descenderunt, & pro consule propugnauerunt: id vbi viderunt equites, omnibus vt idem facerent imperatum putantes, vniuersi ab equis desiluere, pedestremq; pugnam iniuere. Quod Annibal vt vidit, malle se hoc dixit, quam vinctos eos sibi traditos esse. Verum hæc quidem ab ijs memoriæ prodita sunt, qui historias fusius descripserunt. Varro consul cum paucis equitibus Venusiam effugit. Alter consulum *Paulus* in effusæ fugæ tumultu, vulneribus telisque inhærentibus corpori grauatus, ingentique luctu animum angens, in saxo quodam cædem ab hostium aliquo expectans consedit. ita quidem cruore caput faciemque fœdatus, vt pauci eum possent agnoscere, eumque amici etiam famuliq; præterirent. Solus hunc Cornelius Lentulus patricius iuuenis cum agnouisset, ab equo desiluit, eumque ad consulem adduxit, orans vt eo insidens seipsum ciuibus nunc maxime bono duce indigentibus conseruare vellet. Id vero Paulus renuit, iuuenemque lachrymantem, vt iterum conscenderet equum, coegit: tum dextram iniecit, assurgensque, Nuncia, inquit, Lentule Fabio Maximo, atq; ipse fer testimonium, Paulum Æmilium consilijs eius vsq; ad finẽ vitæ obtemperasse, stetisseque ijs, quę cum ipso pactus erat: sed victum esse prius à Varrone, inde ab Annibale. His mandatis Lentulum dimisit, ipse super occisos se proiecit, & mortẽ obijt. Ferunt cæsa Romanorum eo prælio quinquaginta millia, capta qua-

tuor.

tuor. & in caſtris ambobus poſt pugnam non pauciores decem millibus in hoſtium veniſſe poteſtatem. Annibalē autem cum re tam feliciter geſta hortarentur amici, vt fortunæ impetum ſubſequeretur, & vna cum fugientibus hoſtibus in vrbem Romam irrueret: (poſſe enim eum die quinto in Capitolio cœnare) incertum eſt quid animum eius ab hoc conſilio auerterit: videturq; non tam ratio quam Deus aliquis ſiue genius parum ei propitius eam cunctationem & trepidationem inieciſſe. Ideoque Barcam etiam Carthginienſem iratum ei dixiſſe memorant: Vincere ſcis Annibal, victoria vti neſcis. Enimuero tantam hæc victoria in rebus Annibalis mutationem effecit, vt qui prius nullam vrbem, nullum forum, nullum portum in Italia habuerat, qui ægre commeatum exercitui prædando parauerat, qui nullum certum belli receptaculū tenuerat, ſed copias ſuas tanquam magnam latronum manum hincinde errans circumduxerat: is tūc totam fere in ſuam poteſtatem redegerit Italiam: plerique n. & maximi populi vltro ſe ei adiunxerunt, & Capuam vrbium Italiæ poſt Romam omnium primam eodem pacto accepit.

Mutatio rerum Italicarum à Cannenſi clade.

Cæterum non modo quod Euripides dixit, non ſine magno malo experimur, quæ res ſit bonus amicus: ſed idem de prudenti duce belli dici poteſt. Quæ enim ante hanc pugnam timiditas & torpor Fabij culpabatur, ſtatim poſt acceptam cladem iudicabatur cōſilium fuiſſe altius humano, & diuini ingenij: adeo multo ante ea is præuiderat, quæ vix credibilia expertis videbantur. Itaq; quod reliquum ſpei erat, id confeſtim Roma in ipſo omne collocauit, & ad eius viri conſilium, tanquam templum aramue confugit: fuitque certe prudentia Fabij in cauſa, ne (quod Gallica acciderat calamitate) vrbs eo tēpore diſſiparetur.

Fabii ſapientia reb. Romanorum fractis ſalutem affert.

Qui enim tum temporis, cum nihil videbatur imminere periculi, timidi ac diffidentis nomen tulerat: idem tunc omnibus ad luctus immenſos, & inutiles perturbationes ſeſe demittentibus, ſolus per vrbem placido vultu, leniq; greſſu incedebat, humaniter omnes compellabat, planctus muliebres inhibebat, coitiones vetabat eorum qui in publicum lamentandi cauſa prodibant, ſenatoribus vt conuenirent in Curiam perſuadebat, magiſtratuum animos dictis confirmabat: denique in ipſo omnis vis erat, omne robur poſitum, omneſque ei magiſtratus

erant

erant intenti. Itaque custodias portis addidit, quæ turbam vrbe excedere volentem repellerent: luctui & tempus & locum constituit, domi vt fieret, & trigesimo die omnis finiretur, vrbemque porro istius rei puram redderet, cumque esset eo tempore Cereri dies festus agendus, potius visum, intermitti id sacrum, quam calamitatis magnitudinē paucitate & mœstitia eo conuenientium arguere: cum feliciter agentium honoribus nomina delectentur. Acta etiam ea sunt quæ ad placandos Deos, & expianda prodigia fieri iusserant aruspices. Missus Delphos ad consulendum oraculum Fabius Pictor. Maximi cognatus duæ Vestales stupri compertę, altera viua, vt moris erat, de fossa, altera mortem ipsa sibi cōsciuit. In eo maxime magnanimitatem Romanorum & clementiam mirari decet, quod redeuntem à fuga Varronem consulem mœstum atque humilem, vti par erat eum reuerti, qui turpissime & infelicissime rem gesserat: obuiam ad portas senatus populusque progressi exceperunt: factoque silentio patricij, & primores senatus, interque eos Fabius collaudauerunt, quod tanta accepta clade nō desperasset de republica, sed seruari adhuc existimans posse leges ciuesque, ad defungendum magistratu aduenisset. Postea quam vero allatum est, Annibalem post prœlium, omissa Roma, alias Italiæ partes petijsse, animo resumpto exercitus & duces emiserunt. Inter duces præ cæteris illustres fuerunt Fabius hic Maximus, & Claudius Marcellus: quorum vt diuersa fere instituta, ita æqualis fuit gloria. Marcellus enim (vt in eius vita expositum est) in rebus gerendis strenuus admodum erat, & ferox, vir & manu promptus, & talis natura, quales belli studiosos & agerochos sua lingua, hoc est gloriæ bellicæ nimis quam cupidos, Homerus nominat: isque Annibali audaci & imperterrito viro oppositus, ijsdem plane vsus rationibus præcipua eo bello certamina sustinuit. Contra Fabius pristinis suis insistens consilijs, sperabat Annibalem nemine cum eo pugnante, nemine lacessente ipsum à se confectum iri: quemadmodum athletarum corpora cum nimium roboris adepta sunt, mole sua defatigata celeriter vires amittunt. Itaque huic scuti, Marcello gladij nomen tribui à Romanis solitum Posidonius tradit: ac Fabij in tutis consilijs constantiam Marcelli societa-

Fabii & Marcelli ducum præstātia & diuersitas.

te tem-

re temperatam, salutarem Romanis fuisse. Sane Annibal cum Marcello rapidi fluminis instar ruenti sæpius obuiam factus esset, pulsus ab eo, copiisque exutus non semel est: Fabius eum sensim veluti sine strepitu allabens, continenterque lambens amnis subruit atq; absumpsit: ac tandem eo difficultatis peruenit Annibal, vt & à Marcello prœlijs defatigaretur, & Fabium non pugnantem timeret. plurimũ enim temporis hi contra ipsum aut prætores, aut proconsules, aut consules bellum duxerunt: & vterq; ipsorum quinquies consul fuit. Sed Marcellum quidem Annibal quintum consulem per insidias sustulit: Fabio cum omnes dolos intentasset, omnibus modis aggressus esset, frustra laborauit: nisi quod semel fere astu eum circumuenit. Scripsit enim literas sub nomine eorum qui Metapõti primas obtinebant, Fabium vocantium, deditionemq; vrbis pollicentium: seq; aduentum eius eam ob rem præstolari indicantium. His litteris motus Fabius, accepta parte exercitus instituit sub noctem eo ire: quia vero aues non addicebant, mutauit consilium, pauloque post cognitũ est ab Annibale eas literas scriptas, ipsumque Fabii intercipiendi causa in insidijs prope vrbem eam consedisse. Sed hæc ad Deorum fauorem referri ab aliquo possint. Cæterum vrbes à defectione, & socios à nouis rebus tentandis censebat Fabius mansueto colloquio & humanitate auocandos, neque in omnes, de quibus suspicio insinuasset, acrius inquirendum. Fertur enim, cum sensisset quendam Marsum militem, inter socios auxiliares genere & fortitudine primum, cum quibusdam aliis in exercitu de defectione colloquia habuisse: non irritasse præterea hominem, sed his dictis correxisse: Te quidem indigne neglectum hactenus fateor: & primo quidem culpa est penes duces, qui non pro merito, sed fauore prœmia diuidunt: deinde tu quoq; accusandus, qui si cuius rei indigebas, non me compellaris. Tum equum ei bellicum dono dedit, cæterisque ornatum virtutis præcipuæ præmijs, fidissimum exinde promptissimumque habuit. Inique enim comparatum iudicabat, si cum equites & venatores cura, exercitatione, alimentisque potius quam flagris & numellis contumaciam & ferociam animalibus adimerent: hominibus aliquis imperans, non maximam castigandi partem in gratia & clementia, poneret: asperiusve

Annibalis insidiæ in Fabium.

Fabij in retinendis in fide sociis prudentia & bonitas.

suos

suos tractandos putaret, quam rustici caprificum, pirum silvestrem aut oleastrum: quas illi arbores cultu mitescere, & in ficum, pirum, oleam cicures transire docent. Alium Lucanum natione renuntiabant centuriones sæpenumero à castris abesse, & stationem deserere. Fabius percontatus est, qualem eum alioqui virum comperissent: testantibus omnibus, haud temere similem eius inter milites inueniri, simulque illustria aliquot virtutis ab eo edita specimina referentibus, causam peccati perscrutatus, inuenit puellæ amore hominem duci, vtque cum ea posset esse, crebro longa & periculosa itinera eum à castris facere. Recognita, eo inscio quosdam misit, qui mulierculam ad se adducerent: eam cum in suo tentorio occultasset, vocato ad se Lucano: Haud clam me est, inquit, te contra legem moresque militiæ Romanæ, sæpenumero extra castra pernoctare: sed & ante virum te fuisse egregium, me non fefellit: itaque peccatum tuum virtutibus tuis condonatum sit, in posterum te alij custodiendum tradam. Mirante rem milite, fœminam produxit, eique in manus tradidit. Hæc quidem, dicens, stipulatur te nobiscum in castris porro mansurum: tu iam nunc re ipsa ostendes, nullane alia tibi vt abesses causa fuerit, an vero huius amorem nequitiæ tuæ prætenderis. Hæc ita memorantur. Tarentum proditione amissum recuperauit, res ita acta est. Erat in castris eius iuuenis Tarentinus, qui sororem summa sibi fide & amore obstrictam Tarenti habebat. Hanc quidem è Brutijs, quos præsidij loco imposuerat Tarento Annibal, primarius adamabat. Præbuit is amor spem proditionis Tarentino communicataque re cum Fabio, simulata transitione ad sororem Tarentum aufugit. Primis aliquot diebus Bruttius secubuit, & (vt putabat soror) amasiæ fratrem fefellit. Post frater sorori: Apud nos in castris rumor erat, inquit, frequens, rem te cum viro præcipuo ac potēti habere: quisnam is est? Si enim sit, quod de eo perhibent, virtute insignis, nihil refert quo genere ortus sit: nam hoc discrimen bello omnia suo more confundente sublatum est, quod autem necessario fit, in eo nihil inest turpitudinis. quinimo felicitatis est, quo tēpore ius parum valet, eo qui vim facere potest, quam humanissimo vti. His adducta mulier Bruttium ad se vocat, eique cum fratre notitiam contrahit: qui Bruttij amorem expe-

Tarentum vt receperit Fabius.

diens, ita vt videretur ei sororem suam quam ante beneuolentiorem obsequentioremque præstitisse, tantum fidei apud eum inuenit, vt hominẽ amore correptum, ac pro mercede militantem spe magnorum munerum, quæ ei à Fabio expectanda pollicebatur, ad proditionem adduxerit. Hæc est pluribus autoribus hac de re confirmata narratio. Alij mulierem, quæ Brutij fidẽ peruerterit, non Tarentinam, sed ex Brutijs ipsam quoq; oriundam fuisse tradũt, Fabijq; concubinam: quæ cum Bruttiorum præfectum ciuem suum & notum esse comperisset, re cum Fabio communicata ad murum accesserit, collocutaque cum Bruttio rem composuerit. His ita constitutis, Fabius, vt à Tarento Annibalem abduceret, militibus qui Rhegij statiua habebant (erant numero millia octo, pleriq; transfugæ, & ex ijs quos ex Sicilia aduexerat Marcellus ignominia notatos, inutilissimi bello, & quorum interitus minimo Vrbis dolore iacturaq; esset staturus) mandauit vt Bruttiorum agrum popularentur, & Cauloniam summa vi oppugnarent: sperans (id quod res erat) ijs in periculum missis inescare se Annibalem, Tarentoq; auertere posse, nam is statim in Brutios cum copijs aduersus eos contendit. Sexto die quã obsideri cœptum est à Fabio Tarentum, Tarentinus iuuenis (quẽ sororis interuentu rem cum Bruttiorũ præfecto composuisse diximus) noctu ad Fabium redijt, explorato diligenter loco, quẽ excubijs tenens Bruttius, cessurum se oppugnantibus receperat. Neq; totam rem proditioni cõmisit Fabius: sed eo loci ipse profectus consedit: reliquus exercitus magno cum clamore & tumultu simul & à mari & à terra muros oppugnauit: donec concurrentibus eo plerisq; ad defendendum Tarentinis, Fabio signum dedit Bruttius, isque scalis admotis adscendẽs vrbem tenuit. Videtur autem hac in actione ambitioni succubuisse. Primos enim omnium Bruttios occidi iussit, ne palam fieret, vrbem proditione captam: sed neq; id consecutus est, & malæ fidei crudelitatisq; crimen sibi conflauit. Multi quoq; è Tarentinis cæsi sunt, venditi triginta millia, vrbs ab exercitu direpta, in publicum tria talentorum millia redacta. Fertur in direptione vrbis Fabius scribæ de Dijs (ita vocabat picturas & statuas) quid vellet fieri interroganti respondisse, Relinquamus Tarentinis Deos iratos. Veruntamen colossum Herculis Tarento translatum in Ca-

Strabo VI. 268

in Capitolio ſtatuit, ac iuxta equeſtrem ſibi ſtatuam poſuit æream, multo hac in re quam Marcellus ineptior, imo plane eius humanitatem & clementiam admirabilem reddens: quod ex iis intelligi poteſt, quæ in huius vita ſcripſimus. Annibalem ferunt auxilium Tarento propere ferentem, tantum quinque mille paſſibus à Fabio abfuiſſe, ac palam dixiſſe, Romanis ſuum etiam eſſe Annibalem, eademque, qua captum fuiſſet, ratione amiſſum Tarentum, amicis quoque tum primum ſeorſim confeſſum, Dudum ſe vidiſſe difficulter præſentibus copiis Italiam captum iri: nunc vero intelligere, omnino id fieri non poſſe. Hunc ſecundum triumphum priore ſplendidiorem duxit Fabius, qui in certamine contra Annibalem, egregium ſe athletam præſtitiſſet, eiuſque conſilia (tanquam nexus non ab eodem, quo priores, robore profectos) facile irrita feciſſet. Iam enim pars copiarum Annibalis per luxũ & diuitias eneruata erat, pars retuſa & attrita continentibus laboribus. 18 Tenuerat Tarentum M. Liuius eo tempore, quo id in Annibalis poteſtatem venit: arcem tamen tamdiu ſeruauerat, dum à Romanis vrbs reciperetur. Is adeo inuidebat gloriæ Fabii, vt aliquando in ſenatu liuore & arrogantia impulſus diceret non Fabio, ſed ſibi receptum Tarentũ deberi. Ad hoc Fabius, Vera, inquit, narras: nunquam enim, niſi tu vrbem amiſiſſes, ego recipere potuiſſem. Romani autem præter alios Fabio habitos honores, filium eius conſulem creauerunt. Qui cũ rem quandam in eo magiſtratu bellicam adminiſtraret, pater ſiue ætatis cauſa, ſiue vt de filii animo periculum facceret, equo per adſtantes & cum conſule agentes aduectus eſt. Quod iuuenis procul conſpicatus nequaquam paſſus eſt, ſed miſſo lictore patrem equo deſcendere, peditemque ad ſe, ſi quid à conſule vellet, venire iuſſit. Indigne id plerique tulerunt, oculoſque in Fabium, vt contumelia affectũ, taciti coniecerunt: ipſe ab equo deſiluit, citatoq; gradu ad filium contendit, amplexuſque eum. Recte vero tu, inquit, fili, qui agnoſcis, in quos magiſtratum, quantumque geras: ſic enim & nos, & noſtri maiores Romum auxerunt, patriæ bonis parentes liberoſque ſemper poſtponentes. Et enim pro vero traditũ eſt, proauum Fabii gloria & potentia Romanorum facile primum fuiſſe, quinq; conſulat⁹ geſ- 19 ſiſſe, ac de maximis bellis ſplendidiſſime triumphaſſe: hunc

II. triumphus Fabii.

M. Liuij inuidia in Fabium.

Fabij filius conſul.

filio consuli legatum quodam bello fuisse, & in triumpho, cum quadriiugo curru filius inueheretur, equitem ipsum inter reliquos secutum: eo gestientem, quod filii potens, ciuium maximus re & nomine cum esset, seipsum legibus & magistratibus vltro submitteret. Verum hæc non est summa illius viri laudū. Fabius porro, de quo nobis sermo est, mortem filii, quod erat viri prudentis, patrisque optimi officium, moderatissime tulit: ipseque funebrem (vt moris est illustres homines defunctos vita à suis laudari) orationem in foro stans recitauit, ac deinde eam conscriptam edidit.

Fabij cum Scipione dissensio.

Post hæc P. Cornelius Scipio in Hispaniam missus, Carthaginienses multis prœliis superatos ea regione expulit, multasque gentes Romanis, multas vrbes magnas subiecit, magnam vim opum parauit: reuersusque tanta, quanta quisquam alius, beneuolentia est prædicatoneque virtutis exceptus. Inde consul factus, cum expectare à se, & exposcere populum aliquod egregium facinus sentiret, in Italia cum Annibale manus conserere, nimis senile, neque satis suæ ætati decorum ratus, ipsam Carthaginem Africamque subito illatis armis exercitibusque deuastare, bellumque eo ex Italia transferre in animum induxit, & ad id consilium probandum omni conatu populum incitauit. Hic Fabius summum ciuitati metum inijciens, omnique oratione, omni opere cupiens ciuibus persuadere, ne patriam à iuuene imprudente in extremum periculum adduci finerent, senatum quidem commouit: populo autem visus est inuidia cōpulsus Scipionis felicitatem velle impedire, ac vereri, ne si is præclaro aliquo facto perpetrato aut debellasset, aut ex Italia saltem bellum auertisset, ipse segnis ac mollis existimaretur, qui tamdiu id bellum nullo exitu duxisset. & crediderim profecto Fabium initio multa tutorum consiliorum prudentique consideratione, metuque ingentis periculi se ad impugnandum Scipionis conatum conuertisse: post magis id studium intendisse, vlteriusque prouectum ambitione & æmulatione, vt incrementis Scipionis obstaret. Nam Scipionis quoque collegæ Crasso autor fuit, ne id imperium vltro concederet, se ipse (si ita operæ fore videretur) potius classem contra Carthaginienses traiiceret: quin etiam hoc effecit, ne Scipioni sumptus ad bellum suppeditarentur. Itaque Scipio sibi ipse de pecunia prospicere

coactus

coactus, eam ab Etruriæ vrbibus studio quodam in eum peculari gratificantibus adeptus est: Crassum partim natura (etenim placido ac minime contentioso ingenio erat) domi detinuit, partim lex sacrorum, quod erat pontifex maximus. Quare alia rursum via Scipionem aggressus Fabius, iuuenes cum eo proficisci cupientes detinuit, in senatu & concionibus vociferans, Scipionem non tantum Annibalem fugere, sed & accepto secum reliquo Italiæ robore, classe abire, spe animos iuuenum lactantem, persuadentemque vt parentes, vxores, patriamque deserant, cuius ad portas hostis victor & insuperabilis sedeat. Hæc quidem ita perterrefecerunt Romanos, vt tantum iis, qui in Sicilia erant, exercitibus eum vti, abducereque ex his quibus in † Africa vsus fuerat trecentos, quorum fidem compertam haberet, permitterent. Atque hæc quidem suum ingenium & suas rationes secutus ita agere tum censebatur. At enim Scipione in Africam transuecto, confestim admiranda eius facta, resque gestæ præclarissimæ longeque maximæ Romam allatæ, testimoniumque famæ ferentia spolia subsecuta sunt, & rex Numidarum captiuus, præterea de binis hostium castris eodem tempore incensis, multis hominibus, multis armis, equisque simul incendio absumptis, annunciatum. Carthaginienses autem legatis ad Annibalem missis orabant, vt omissa incerta spe Italiæ potiundæ, ad opem suis ferendam domum rediret. Romæ Scipio propter has victorias omnium erat in ore. Quæ omnia cum ita haberent, nihilominus mitti successorem Scipioni Fabius volebat, nulla alia, quam afferret, rei causa, nisi quod tritum illud re ferebat, periculosum esse, vnius hominis fortunæ tantas res credere: difficulter enim fieri posse, vt idem semper prospera vtatur fortuna. Ibi vero in vehementes populi incurrit indignationes, tanquam inuidiosus homo & iniquus, aut omnino ætate ad diffidentiam & timiditatem delapsus, ac immodico Annibalis metu attonitus. Nam ne Annibale quidem ex Italia profecto, gaudium ciuium esse integrum, fiduciamque constantem passus est, sed tum maxime vrbem postremum hoc discrimen subituram versari in magno periculo dixit: quippe Annibalem quam ante fuit atrocioteur hostem exercitumque multorum adhuc imperatorun, dictatorum, consulumque calentem cruore Scipio-

al. Iberia.

Scipionis res in Africa gesta.

Scipioni occurſorum: ita vt ſermonibus his denuo vrbem conturbauerit, belloque in Africam reiecto, periculum Romæ præſentius factum ciues crediderint. Cæterum Scipio haud ita multo poſt, ipſum Annabilem pugna deuicit, dedẽtis ſeſe Carthaginis faſtum conculcauit, maius omni ſpe gaudium ſuis attulit, imperiumq; Romanum multis fluctibus quaſſatum, in integrum reſtituit. At Fabius vitam non vſq; ad id tempus produxit, neque audiuit Annabilem eſſe deuictum, neque magnam iſtam & conſtantem patriæ felicitatem inſpexit: ſed ſub diſceſſum Annibalis ex Italia morbo deceſſit. Sane Epaminondam Thebani publica ſepultura affecerunt, quod ita pauper vitam clauſiſſet, vt præter obeliſcum ferreum nihil in eius domo feratur repertum. Fabii autem funus Romani non quidem publico ſumptu fecerunt, ſed priuatim æreolum vnuſquiſque ad eius impenſas contulit: non vt egeno ſtipem dare, verum vt patrem populi terræ condere viderentur. itaque mors eius eum honorem ac decus, quæ vitæ reſponderent, inuenit.

Fabii mors.

Fabii funus.

PERICLIS CVM FABIO COMPARATIO.

Vitæ cum Periclis, tum Fabii hiſtoriam hactenus recenſuimus. Quoniam vero vterque & ciuilis & bellicæ virtutis multa ac præclara documenta edidit, age primo bellica conferamus. Pericles in bello operam ſuam tum nauauit patriæ, cum populus Athenienſis optima fortuna vteretur, ac iam ante potentiſſimus eſſet, ſummoque in vigore conſiſteret: itaque communi fœlicitate, rerumque robore videri poteſt munitus aduerſam fortunam euitaſſe. At Fabii actiones, fœdiſſima infœliciſſimaque tempeſtate patriam reſtituendis, non vrbem tutam, ne quid bonorum amitteret, præſtiterunt, ſed è malo ſtatu in meliorem collocarunt. Ac Pericli quidem res à Cimone & Myronide proſperrime geſtæ, & Leocratis trophæa, præclaraque & fœlicia Tolmidæ facinora magis occaſionem feſtos dies in vrbe agendi, ac in prætura ſua ſecuro animo degendi præbuerunt, quam bello eam recuperandi & cuſtodiendi. Fabius vero cum ante oculos haberet multas ſuorum clades & fugas, multos imperatorum & ducum obitus, & cędes, lacus, campos, & ſyluas exercituum cæſorum plenas, ſanguine & cadaueribus flumina vſque ad mare vndantia: ſua ipſius voluntate ac ductu ciui-

Rerum bello geſtarum collatio.

ctu ciuitatem ſuffulcijt: neque paſſus eſt ſuperiorum culpa concuſſam penitus corruere. Et quanquam probabile eſt, poſſe aliquem facilius vrbem humilem, ſi rebus aduerſis laboret erigere, cum eam neceſſitas cogat ſapientis conſilio obtemperare: quam populo ſecundis rebus elato ac ferocienti frænum inijcere, quo eius petulantiam atque temeritatem compeſcat: (quo maxime modo Pericles videtur Athenienſes ſub ſe habuiſſe) tamen moles ac multitudo calamitatum, quæ tum Romæ inciderant, magnum virum fuiſſe ingentique robore animi præditum Fabium demonſtrauit, qui non paſſus ſit de ſuis ſe conſiliis depelli. Samo à Pericle captæ, Tarenti recuperationem licet opponere, & Eubœæ, vrbes Campaniæ: Capuam enim Fuluius & Appius coſſ. receperunt. Acie porro ſemel tantum vicit Fabius, qua de victoria primum triumphum duxit: Pericles terra marique de ſuperatis hoſtibus nouem ſtatuit trophæa. Neque tamen interim tam egregium Periclis factum memoratur, quam fuit Fabij, quod Minucium Annabali eripuit, integrumque exercitum Romanum conſeruauit: præclarum ſane factum, communeque trium virtutum, fortitudinis, prudentiæ, & humanitatis. Rurſum nullum tale erratum Periclis exſtat, quale fuit Fabij, boum artificio ab Annibale deluſi, quem forte fortuna in anguſtuijs deprehenſum, noctu ignarus emiſit, interdiu ab eo victus eſt præuentuſque dum cunctatur, & ſuperatus in dimicatione. Quod ſi egregij imperatoris eſt, non ſolum præſentia recte agere, ſed & futura proſpicere: Athenienſes eum, quem præuidit & prædixit Pericles, finem belli habuerunt: nam varijs ſeſe rebus implicantes, potentiam ſuam amiſerunt. At Romani emiſſo contra ſententiam Fabij Scipione, qui Carthaginienſibus bellum inferret, non fortuna, ſed ſapientia & fortitudine imperatoris deuictis hoſtibus, debellauerunt. Itaque alterum recte futura proſpexiſſe, calamitas patriæ teſtata eſt: alterum lōgiſſime aberraſſe à ſcopo, fœlicitas ſuorum arguit. Eſt autem idem error in imperatore, vel improuiſum in malum incidere, vel propter incredulitatem dimittere rei bene gerendæ occaſionem: vna enim imperitia & audaciam parit, & diffidentiam. Hæc de bellicis rebus. Quod ad ciuilē rationem attinet, in magna eſt culpa Pericles, qui nolēs Lacædemonijs quicquam cōcedere, bellum *Ciuilis rationis comparatio.*

contra patriam suam excitauit: quanquam ego ne Fabium quidem Carthaginiensibus cessurum, sed pro imperio fortiter propugnaturum fuisse existimo. Sed Fabij in Minucium clementia, Periclis contra Cimonem & Thucydidem factiones vitij coarguit: quos iste viros bonos, & optimatium studiosos in exsulium extrusit. Maior autem Periclis contra fuit potentia & autoritas: itaque non passus est, vllum alium ducem suis malis consilijs reipublicæ calamitatem inferre. Solus Tolmidas inuito ipsi elapsus, contra Bœotos rem infeliciter gessit: reliqui omnes ipsius, vt cuius summa esset potestas, consilio & voluntati suam adiunxerunt. Qua in re Fabius eo fuit inferior, quod ipse tutus & nullius peccati autor, alios prohibere nequiuit: nunquam enim tot clades passi fuisset Romani, si tantũ Romæ Fabi⁹, quantum Pericles Athenis valuisset. Liberalitatem Pericles nihil ab ijs qui dabant accipiẽdo, Fabius indigentibus largiendo demonstrauit, cum suo ære captiuos redemit nisi
3 quod hæc pecunia nõ ita ingens, & circiter sex talenta tantum fuit: at Pericles cum ineffabiles à socijs & regib. ipsum demerẽtibus pecunias posset accipere, seipsum ab omni pecunia inuictum conseruauit. Denique cum operum, templorum, ædificiorumque, quibus exornauit Pericles Athenas, magnificentia, ne vniuersa quidem ea, quæ Romę ante Cæsares sunt exstructa ciuitatis ornandæ gratia, conferri merentur: adeo magnitudo & splendor operũ Periclis præstantiam quandã omni cõparatione superiorẽ habuerunt.

IN FABIVM PLVTARCHI, interpretis annotationes.

QVin. Fabius Maximus quo vixerit tempore, non est obscurum: nihil enim bello Punico secundo, quod & Annibalicum dicitur, notius est atque insignius, Liuius lib: 30. ostendit mortuum duobus Seruiliis Coss. anno V. C. IↃLI. *ducentis omnino ante Christi natales annis,*

1 *Initio statim Guarinus impingit, cum Fabiũ Maximum Nymphæ filium facit: neque animaduertit loqui autorem de Fabio, qui ex Hercule, & vel Nympha vel Latina muliere natus Fabiæ stirpis autor fuerit.*

2 In ve-

2 In venatione fossis.] *Quis huius etymi sit autor, non scio. Sane probabilius est, quod habet Sex. Pompeius, Fabios antiquitus Fouios dictos quod princeps eius gentis ex ea natus, sit, cũ qua Hercules in fouea concubuit, vel quod primus ostenderit, quemadmodum vrsi & lupi foueis caperentur.*

3 A Fabio Rullo.] *ῥυλλάς est in Græco. Itaque Guarinus Ryllaum finxit. Ego secutus sum Plutarchum, apud quem in Pompeio vbi de Maximi & Magni cognomentis disputatur, ῥύλλος recte legitur, pro eo quod hîc est mendose ῥυλλάς. Historia est apud Liuium in fine libri noni. Neq; sum nescius, quem Plutarchus Rullum dixit, eum apud alios Rullianum: apud quosdam, sed vitiose, puto, (tametsi hîc correctorem Guarinianæ translationis videatur Amiotus secutus) Rutilianum legi. Sed (vt dixi) Plutarchi hos locos ego sequor neque interim nescio ex Rutilo potuisse vsu fieri Rullum.*

4 Non socordem se.] *In Græco est εὐπραγίαν, quod nõ sane video, quid hic loci habeat. Vtique ἀπραξίαν, aut δυσπραγίαν, aut ἀπραγίαν mallem. Quæ de oratione Fabij sequuntur, omnia sunt peruersa à Guarino.*

5 De Liguribus.] *λιβύων. Sed est legendum λιγύων, quod & interpretes senserunt & historia docet. Simile mendum erat in Pertinace Xiphilini, & in alijs locis.*

6 Vt primum resciuit prætor.] *Vterq; enim consul ad bellũ exiuerat: itaq; prætor munus consulare sustinebat more maiorũ, cuius & alij meminerunt, & Cic: lib. 10. epist. ad Plancum, non multo ante est, Flaminium in caput ab equo prolapsum ἐπὶ κεφαλὴν. Apud Liuiũ equus cõsulem lapsum super caput effudit. Sed diligentib. hanc comparationẽ scriptorum commendo: modum instituti egressurus, si singula persequar.*

7 M. Minucium.] *Hic est in Græco λευκίου, λ pro μ, infra μαρκίου, pro μάρκου. Marcum & Liuius constanter vocat. Quæ Liuius hæc de prodictatore scribit, breuitatis*

causa omissa videri à nostro possunt.

8 Diis vouit immolaturum se omnem fœtum.] *Hic vnus est de ijs locis, qui interpreti suscepti muneris sedulo scrupulos inijciant, caputq; scabere & vngues rodere iubeant. Faciamus saltem quod possumus Votum hoc fœturæ: alias Ver sacrum appellatur Liuio vt in hac historia lib.22. & alibi. & libr.34. Ver sacrum videri quod natum esset inter Kalen. Martias & pridie Kalen. Maias. Ita Nonius quoque & Festus. Iam quod ad summam pecuniæ eius quæ in ludos votos impendenda statuitur, attinet, Guarini versionem omitto: quam Budæus, hunc ipsum locum libro præstantißimi de Asse operis tertio tractans, eo nomine reprehendit, quod* τειτημόειον *tertiam partem verterit. Ego (quod saluo Budæi honore dixerim) ambigue magis quam falso vertisse Guarinum censeo: quod non addiderit, quo ea tertia pars respiciat, hoc est totius ne summæ (vti Budæus accepit ideoq; improbat) an vero denarij tertiam partem significet* τὸ τειτημόειον. *Ac tametsi recte Budæus ex Plutarcho ostendere videatur posterius hoc esse intelligendum: eadem tamen ambiguitas restabit, si pro tertia parte reposueris tirentem. Nam & triens de totius summæ tertia parte tam intelligi potest, quam de triente denarij. Ego, addito vno vocabulo eam declinaui. Alioqui Plutarchi interpretibus allucinari, & omnes rationes conturbare in vertendis pecuniæ summis nouum non est: idq; nos annotare non semel coacti sumus. Restant tamen alij adhuc scrupuli. Plutarchi summæ inter se quadrabunt, si illud* σηςεςτίων *nō per sestertios nummos sed per sestertia (sestertia cum dicuntur, milleni sestertii nummi intelligi debent hoc est libræ seu minæ sestertiæ vel millia æris duo cum dimidio: qua de re alibi) exponas: id quod ipse feci, casuum mutatione ambiguitatem euitans, quæ in Græco apparet. Nisi quis inde solui dubium dicat, quod* σηςεςτίων *tanquam maior summa ante*

Ver sacrū.

Sestertia & sestertij quid differant.

ma, ante δηναρίων vt minorem posita est. Vnum (ita dicere liceat docendi causa) sestertia, ducentos & quinquaginta denarios, seu quod idem, hoc quidē loco, est, drachmas valet. Ergo 333. sestertia, erunt 83250. denarij. Adde iam his 333. denarios. & trientem (hoc est, duos obulos, seu vnum scrupulum : drachma enim tres scrupulos, scrupulus duos obolos, continet) erit summa denariûm 83583 $\frac{1}{3}$. ad vnguem ita à Plutarcho annotata, quam & ipse eo modo expressi, solitus alias Latinum morem in summis pecuniæ concipiendis seruare. Sed hic omnino ad ternarij numeri mysterium erat respiciendum. (id quod & ex Liuio apparet. & Plutarchus planißime testatur) cum quo nihil admodum commune erit summæ huic, si omnia vel ad denarios vel ad sestertios nummos redigantur. Enimuero Plutarchi summa cum Liuiana minime conuenit, Eiusdem, inquit, rei causa ludi magni voti æris CCCXXXIII. millibus triente. Hic operam & sententiam doctißimi Sigonij desidero, qui infinitos Liuij locos restituit. Nam mihi non minus, quam ante me Budæo, locus est suspectus. Budæi quidem emendatio scita esset, eo quod præclare mysterium ternarij continet, (sic autem suspicatur legendum. CCCXXXIII. millibus CCCXXXIII, aßibus triente) si vel cum Plutarcho conueniret, vel aliqua autoritate scriptoris aut codicum confirmaretur. Itaque eam in medio relinquam. In ea, quæ exstat, Liuiana summa, si locus sit integer, quæso quid sibi vult triente? non est enim minus Guariniano illo ambiguum, cū aut ad totam summam, aut ad mille æris, aut (quod vix fieri poßit loco non manco) ad assem referendum videatur. Sed agedum (quando in hanc tractationem ingreßi sumus, neque nobis indignam, neque lectori, opinor φιλομαθεῖ iniucundam:) Plutarchi summā ad millia æris reuocemus, ac Liuianam vicißim ad denarios, vt, quid intersit, videamus quo nihil est expeditius. Nam sestertia cum millib. æris collatæ

Liuij locus.

collata, proportionem constituunt sesquitertiam seu sestertiam, qualis est quinarij ad binarium: eo quod in vno sestertio nummo insunt duo asses, & semis. Denarij Plutarchiani si in asses mutentur, quos denos ijs singulis contineri constat, fient millia æris 835. & nummi porro 8$\frac{1}{3}$ cui summæ primæ faciei cum Liuiana nihil videtur esse cõmune. Atqui vel ex Camillo constat nostri autoris, cum de millibus æris loquuntur veteres, asses intelligi, quorum duo cum semisse sestertium nummum constant, quales in denario quatuor inesse liquet, cum quater 2$\frac{1}{2}$ sint 10. Neque vero non intellexit, immo docuit rem Romanorum nummariã Plutarchus: quod multis locis eius prolatis monstrarem, nisi Budæus iam pridem, alijque id fecissent. Itaque duæ sunt causæ, cur alios cum autores secutum censeam. Vna, quod summæ est, quæ apparet, magna à Liuiana discrepantia. altera, quod nõ per millia æris noster, vt Liuius sed per sestertia & denarios concipit. Quod Liuianæ Budæus adijciendum censet, ego superuacaneum puto: neq; à lectione recepta discedo. Nam CCC. millia & triens idipsum sunt quod vult Budæus habere cum triens trientem ex mille æris notet, qui idipsum (vt dixi) est, quod exponitur per asses 333$\frac{1}{3}$ Summa autem Liuiana denarios facit non nisi 33333$\frac{1}{3}$. manente hic quoque ternarij mysterio, cui (vt obiter id dicam) accedit millenarij (quo simplicem maiorem Latini nullum habent numerum) vis atque dignitas. Si liceret mihi mill. a æris non de aßibus, sed de sestertijs nummis accipere, haberem quo pacto pene Plutarchum cum Liuio conciliarem, vt saltem non permagni referre eorum dissensio videri posset. Nam denariorum quidem mentionem facit diserte Plutarchus, etiam antequam ad eos totam summã reuocat. Etenim 250. denarii faciunt mille sestertios nummos atq; hoc pacto denariorum Plutarchiana summa, nummorũ (non aßium) millia faciet 334$\frac{1}{3}$ vt iam Plutarchiana summa Liuianam tantũ mille sestertijs

tijs nummis superet. de quibus quid statuendum sit non habeo, nisi quod (vt dixi) alium autorem secutus Plutarchus, alium Liuius videtur. Neque enim video quid istis mille nummis faciamus aut quo pacto eos apud Liuium possimus inserere. quod fortasse fieri poterat, si quod monetæ fuisset genus, quod tres sestertios valeret: ac fingamus sane fuisse ternionem. legeremus apud Liuium CCCXXXIII. millibus ac triente, CCCXXXIII. ternionibus triente. Nam triens de mille est 333$\frac{1}{3}$. Sed hoc est optare. Itaque ἐπέχω: & hortor doctiores, vt, si quid habent promant: mea candide protuli. Porro autem Liuius magnos ludos votos fuisse scribit, noster θέας μουσικὰς καὶ θυμελικὰς: quæ ego spectacula & musica certamina verti, quod non putem cum magnis ludis hæc eadem esse. Scenicos fortasse licuit vertere, (de quibus Liuius præclare initio septimi) cum in Sylla etiam θυμέλην pro scenico pulpito vsurpauit, atque etiam alij ita sumi testentur. Neque tamen peccasse me in vertendo ne sic quidem arbitror: quando etiam Terentius suam artem, Musicam vocat. Hoc ipsum argumento esse possit, Plutarchum non ex Liuio sua descripsisse. De ternario hic disputare nihil attinet. Porro vbi ego montes scripsi, in Græca est ὅροι, fines. ego autem ὄρη cur legendum existimem, me tacente potest intelligi.

9 Metilii.] μετιλίου in Græco constanter est: interpretes Metellum ex Liuianis libris supposuerunt. Ego Sigonium laudo, qui Metilium legi debere monuit.

10 Euidens argumentum.] Sententiam valde elegantem non recte extulit Guarinus. Est autem germana Menandri ei versiculo noto, & quo apud Lucianum Iouem consolatur Mercurius:

οὐδὲν πέπονθας δεινὸν, ἂν μὴ προσποιῇ.

Nil passus es mali, si dissimulaueris. Quod ad legionum diuisionem attinet, diuersum est apud Liuium.

11 Percussoque femore.] Gestus est grauiter indolentium, & indi-

& indignantium: vt apud Homerum de Marte (ſi recte memini) filij necem comperiente,

——καὶ ὁ πεπλήγετο μηρώ.

Sic & in vita Pompeij de piratis, qui metuere ſe ob captum Romanum ſibi ſimularent, τούς τε μηροὺς ἐπαίοντο*: & de Pompeio legis Maniliæ nuncium accipiente,* ὀφρῦς λέγεται συναγαγεῖν, καὶ τὸν μηρὸν πατάξαι*. Pro eo Cicero frontem ferire videtur dixiſſe ad Attic lib. I. & notus eſt locus Ciceronis pro Qu. Gellio, vbi M. Calidium ei atrocia crimina obijcientem ita redarguit: Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis, quod minimum eſt, nulla ſupploſio. Ex Ciceronis Bruto, & Quin. libr. II. cap. de Pronunciatione. Sic & apud Herodot. in Euterpa,* Ψαμμήνιτος ὡς εἶδε, ἀνακλαύσας μέγα ἐπλήξατο τὴν κεφαλήν.

12 Signa tollere.] ἀετοὺς ἄρασθαι *lego cum interprete, pro* αὐτοὺς*: quod nihil valet.*

13 Primi horum, Fabii artibus.] *Non ſunt hæc de alterius anni Conſulibus intelligenda: ſed de Cn. Seruilio & M. Attilio, qui in C. Flaminij locum ſuffectus poſt Fabij dictaturam reliquum anni conſulatum geſſit. Hoc ex Liuio, Appiani Alexandrini Annibalico, & ratione temporum liquet: obiterq; monendum duxi, ne quis ſecus accipiens ſcrupulum ſibi ipſe inijceret. Etenim verba Plutarchi videntur ſignificare, poſt dictaturam Fabij ante Varronem & Paulum aliud par conſulum creatum fuiſſe.*

14 Propter damnationem quandam.] *L. Aemilius Paulus cum M. Liuio Salinatore Conſul annis ante tribus fuerat, & damnatione collegæ & ſua prope ambuſtus euaſerat. Liu. lib. 22. Apparet autem ex Frontini lib. 4. ob prædam non æqualiter militibus diuiſam id iudicium factum.*

15 Qui hiſtorias fuſius deſcripſerunt.] διεξοδικὰς ἱστορίας*: id eſt, eas, in quibus non capita tantum rerum, ſed*

ſingula

ſingula ordine, & accurate exponuntur, Guarinus peregrino ſane ſenſu peregrinas dixit aqud Liuium de equitibus peditum more pugnantibus, diuerſa eſt vox Annibalis.

16 Agerochos.] ἀγερώχους *frequens apud Homerum epitheton. vt Iliad.* ρ.

—ἐσθλῶν ἀγερώχων.

& in decimo —μυσοί τ᾽ ἀγέρωχοι.

Ibi Scholiaſtes ἀγέρωχοι αὐθάδεις, θρασεῖς ἐστι δὲ ὅτε δηλοῖ ἡ λέξις τοὺς ἄγαν ἀνδρείους καὶ ἐντίμους, παρὰ τὸ ἄγαν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ γέρως ὀχεῖσθαι. *quod ipſum inter alias explicationes etiam Euſtathius re epit. Id ſecutus ſum vt huc maxime quadrans. Eſt & apud Ioan. Zezem in Alpha, Chil.* IX. 257.

17 Pyrum ſylueſtrem.] ἀχρὰς. *eſt autem* ἀχρὰς *piraſter cui opponitur* ἄπιος *pirus hoc loco, vt & alias, & apud Stephanum in* Ἀπία. *Amiotus Guarini errorem ſecutus eſt, qui malum male vertit.*

18 Tenuerat Tarentum M. Liuius.] λεύκιος *eſt in Græco, Lucius: quod cum ſit prænomen, quis non videat mendum eſſe? Sed M. Liuius Salinator hic indicatur. eſtque hæc res non ex hiſtoricis modo, ſed & Ciceronis Catone maiore notiſſima: vt mirer, Guarinum non animaduertiſſe. Coloſſum Herculis fuiſſe opus Lyſippi, eſt apud Strabonem lib. 6.*

19 Proauum Fabii.] *Q. Fabium Rullum (vt ſupra dixi) Maximum quinquies Cōſulem fuiſſe, ex Liuio etiam patet: ſicut & de tribus eius triumphis cōſtat. Filio autem Gurgiti legatus fuit bello Samnitico: Liu. libr.* 11. *alij. Quod de triumpho hoc ſcribitur, eſt etiam apud Valer. lib. 5. cap. 7. Meminit Tull. in Muren paulo poſt:*

Nullo exitu.] χρόνῳ διαπεπολεμηκώς. *Inter hæc vocabula poſitam fuiſſe negantem particulam* οὐ *vel* μὴ *nō dubito.* διαπολεμεῖν *enim eſt debellare. Non debellauerat*

autem,

autem, non confecerat bellum Fabius, etsi per multos id gessisset annos.

ὀβελίσκος.

20 Præter obeliscum ferreum.] *Obeliscus Latine significat paruum veru, seu (vt Plin. loquitur) veruculum. Fuisse pauperrimum, & delectatum sua paupertate Epaminondam, multis authoribus traditum est: sed nullam vno excepto veruculo, in domo eius fuisse supellectilem, credere durum est, &, vt puto, stultum. Itaque obeliscum non conuerti, sed Græcam vocem reliqui, qua alio significatu vtuntur etiam Latini. Hic ego ferreum nomisma minimi precij intelligo, et facile meam sententiam videor tueri posse Plutarchi ipsius testimonio, cuius ex vita Lysandri verba apponam:* κινδυνεύει δὲ τὸ πάμπαν ἀρχαῖον οὕτως ἔχειν, ὀβελίσκοις χρωμένων νομίσμασι σιδηροῖς, ἐνίων δὲ χαλκοῖς, ἀφ' ὧν παραμένει, πλῆθος ἔτι νῦν τῶν κερμάτων ὀβολοὺς καλεῖσθαι.

IN COMPARATIONEM.

1 Capuam enim Fuluius.] οἱ περὶ φρύειον. *scribendum* φούλβιον. *Sed Guarinus mendum secutus est, historiæ contrarium: eumq; Amiotus. Capuam à Qu. Fuluio Flacco, & Appio Claudio proconsulibus id est, qui superiori anno consules eam obsederant, receptam esse, cum omnes historici, tum præcipue Liu. lib. 26 demonstrat.*

2 Circiter sex talenta.] *Captiuorum quos sua pecunia redemerit Fabius, numerum Plutarchus supra retulit* CCXL. *Liuius* VII. *addit. Redemptos singulos* CCL. *denarijs, inter eos conuenit. ita fiet, vt præcise decem talenta impensa sint pro eis, si Plutarchianum numerum tenemus: non sex tantum, quod hic mendose fortaßis legitur. quippe sexaginta libræ, seu pondo, seu minæ, hoc est, sex denariorum millia, talentum vnum constituunt, vt alibi ostensum est.*

Talentum.

PLVTAR-

PLVTARCHI ALCIBIADES, GVI- lielmo Xylandro, Augustano interprete.

ALCIBIADIS genus ad Eurysacem Aiacis filium autorem refertur. 1 Matrem ex Alcmæonidarum stirpe habuit Dinomacham Megaclis filiam. *Genus.* Pater Alcibiadis Clinias triremi proprijs sumptibus instructa apud Artemisium præclaram bello nauali operam nauauit: post in prœlio contra Bœotos apud Coroneam cecidit: exinde Xanthippi filios consanguinitate sibi iunctos Percilem & Ariphronem, tutores Alcibiades habuit. Non ab re est, quod huic Socratis beneuolentia & amor non paruum fertur ad gloriam momentum attulisse. Qui enim eodem tempore illustres fuerunt viri, Nicias, De- *Illustrium* mosthenes, Lamachus, Phormio, Thrasybulus, Therame- *virorum* nes, horum ne matres quidem quæ fuerint, memoriæ pro- *matres igno-* ditum est: cum constet Alcibiadis nutricem Lacedæmoni- *ta.* am patriâ, nomine Amiclam fuisse, pædagogo autem eundem vsum Zopyro. quorum alterum Antisthenes, alterum Plato tradit. De pulchritudine eius nihil fortassis est dicen- *Forma Al-* dum, nisi hoc, eam omni ipsius ætate floruisse, ideoque & *cibiadis.* puero, & adolescenti, & viro facto gratiam ac venustatem 2 conciliasse. Neque enim verum est, quod Euripides ait, omnium pulcrarum rerum etiam vergens ad senium tempus (quod ille autumnum nominat) pulcrum esse: sed Alcibiadi hoc, paucisque alijs propter naturæ bonitatem, virtutemque corporis contigit. Decoram porro voci eius balbutiem fuisse ferunt, garrulitatemque in persuadendo gratiosam. Sane vitium linguæ eius etiam Aristophanes notauit, Theorum vexans;

Tunc Alcibiades ad me ait balbutiens:
Celnin'? Theolus habet colacis caput XANTH. *bene* 3
Alcibiades profecto illud balbutijt

Et Archippus filium Alcibiadis insectans:

Incedit ille molliter, vestem trahens:
Vtque esse videatur quam similimus patri,
Blæso oro. gutture eiulanteque loquitur.

Mores eius postea temporis, versante ipso in arduis reb. v- *Morum va-* tenteque varia fortuna, multiplices ipsi quoque, vt consen- *rietas.* taneum erat, mutationes & diuersitates habuernnt. cum

autem natura inessent ei multi ac magni effectus, omnium vehementissimus fuit studium contendendi, & primarum partium appetitio: quod ex his etiam apparet, quæ eius, cum puer adhuc esset, dicta ac facta commemorantur. In lucta enim pressus, ne caderet, prementis manus, quib. nexus tenebatur, ad os attraxit, mordicusque impetijt: sicque dimissus ab eo dicente, Mordes, ô Alcibiades, tanquam mulieres? Nequaquam, inquit, sed vt leones. Paruulus adhuc taxillis in angiporto quodam cũ æqualibus colludebat: ibi cum ad ipsum iactus ordine peruenisset, forte plaustrum onustum eo aduenit: recedẽtibus reliquis, primum aurigam iubere Alcibiades, vt tantillum exspectaret, dũ talos inspiceret: (inciderant enim in eam viæ partem, qua transeundum erat currui) cum vector, vt erat rusticus, nihil motus p̃cibus, pergeret, in faciem sese ante plaustrum proiecit, ac transuersum per viam extendit, iussitque hominẽ, si omnino vellet, ita transire: itaque metuens ille, puero, currum retro egit, & qui viderant rem, perterriti cum clamore eo accurrerunt. Vbi ad discendas artes se contulit, omnibus præceptoribus sic satis se morigerũ præbuit: tibia tantum canere noluit, illiberalem eam & ingenuo indignam artem iudicans. nam plectrum quidem & lyram & nihil de figura & forma, quæ liberalem hominem deceret, deminuere: fistulam autem inflantis vix etiam à familiarib. faciem agnosci: præterea lyram vna eo qui vtitur canente, sonum suum edere: tibiam eius qui vteretur os obstruere: vocemque intercludere. Proinde, inquit, canant Bœotorum pueri, qui loqui nesciunt: nos Athenienses exemplum Mineruæ, & Appollinis (quos vrbis nostræ autores esse à parentibus accepimus) imitabimur, quorum illa fistulam abiecit, hic fistulatorem excoriauit. Hæc seria inter iocandum referens Alcibiades, & se, & reliquos ea arte abstinuit: celeriter eo rumore inter pueros sparso, bene agere Alcibiadem, qui artem istam respuat, & eam discentes rideat: inde factum, vt hęc ars penitus è liberalibus disciplinis excluderetur.

Tibia canere illiberale.

4 In criminationibus Antiphontis præterea scriptum est, Alcibiadem puerum domo aufugisse ad Democratem amatorem suum: Ariphronemque cum statuisset eum abdicare, inhibitum à Pericle, quod diceret, siquidem iam mortuus esset puer, frustra id fore, cum abdicari ante mortem

Antiphontis in Alcibiadem criminationes.

vno die debuerit: ſin viueret, fore ea ratione, vt omnis in poſterum ei vita miſerrima eſſet. Idemq; ait quendam co‧mitum ab Alcibiade in Sibyrtij palæſtra ligno ictum &exanimatum eſſe. Sed homini palam ſe præferenti, odij cauſa conuicia ſe Alcibiadi facere, non video cur ſit credendum. Cum multi iam ac nobiles Alcibiadi ſe adiungerent, eumq; colerent: facile patuit, omnes id formæ eius præſtantia accenſos facere. Socratis vero amor magnum teſtimonium erat virtutis egregiæq; indolis, quam is effulgentem ex forma pueri perſpiciebat. Ac quãquam videbat eum iam ante occupatum à turba ciuium, hoſpitum, confœderatorum, qui diuitijs, dignitate, adulando, gratiaq; animum eius alliciebant: tamen contra hunc metum arma habebat, quib. vteretur, neque pateretur, tam præclaram ſtirpem in ipſo flore fructum perdere. Nihil enim vſque adeo externis iſtis (quæ vocamus) bonis fortuna cinxit atque circumſepijt, vt philoſophia id, orationeque libera & acri non poſſit adiri. Ita Alcibiades etiam, etſi ab ijs, qui gratiam ipſius in conuerſando captabant, initio ſtatim molliter habebatur, neq; ad huiuſmodi ſermones audiẽdos admittebatur, quibus ad virtutem inſtitui poſſet: tamen indolis ſuæ vi Socratẽ quis eſſet agnouit, eumque remotis diuitibus illis & glorioſis amatoribus admiſit. Cuius conſuetudine deinde vſus, cum audiuiſſet ſermones non eius, qui amorem viro indecorum venaretur, neque oſcula & amplexus expeteret: ſed vitia animi reprehenderet, inanemq; & ſtultum faſtum deprimeret: ibi vero ſeſe,

Socratis in Alcibiadem amor.

Trepidas vt alas gallus ille territus,

demiſit: Socratiſque proinde inſtitutum, verum Deorũm miniſterium ad curandos& ſeruandos adoleſcẽtes eſſe cenſuit: ac dum ſeipſum deſpicit, illum admiratur, eius comitatem amplectitur, virtutem veneratur, ne ſentiẽs quidem mutationem eam, nouo amore captus eſt, quem Plato tanquam obſcœni illius contrarium, Anterotem nominat. Itaque mirabantur omnes eum cum Sotrate cœnare, exercere luctam, habitare, alijs ſe difficilem & intractabilem præbere, nonnullis etiam inſolenter vtentem, vt Anyto Anthemionis F. Is cum amaret Alcibiadem, conuiuio hoſpites quoſdam excipiens, hunc quoque vocauit ad cœnam. Alcibiades venturum ſe negauit, domi autẽ cum ſocijs inebriatus,

Iniuria Alcibiadis.

briatus, post cœnam ad Anyti domum comessatum iuit, ac consistens in ostio aulæ, cum vidisset mensas argenteis aureisque poculis oppletas, pueris suis mandauit, vt eorum dimidiam partem abreptam domum auferrent: ac ingredi non dignatus, eo facto abijt. Hospitibus frementibus, superbeque eum & contumeliose cum Anyto egisse dicentibus, Imo autem humaniter & liberaliter, inquit Anytus, actum ab eo est, qui, cum licuisset omnia auferre, semissem reliquerit. Ad hũc modum omnes suos amatores tractauit, vno inquilino excepto. Hic non magnis (vt aiunt) præditus facultatibus. cum omnia diuendidisset, & ad centum stateres confecisset, eam pecuniam Alcibiadi obtulit, vtq; eam acciperet, orauit: is delectatus ea re, ridensq; hominem ad cœnam inuitauit, & hilariter accepto, aurum suum reddidit, mandauitque vt postridie in publicorum vectigalium auctione omnes licendo superaret: tergiversantem (quippe multis talentis ista emptio erat constituta) ni obtemperasset, flagris cæsurum minatus est. Erãt autem priuatim Alcibiadi aduersum publicanos simultates. Vbi diluxit, progressus in forum inquilinus, licentium publicanorum precium vno talento addito superauit: publicani coire, ac fremere, vtq; vadem nominaret, inquilino dicere, quem inuẽtum iri ab eo non putabant. Turbato homine, & recedente iam, Alcibiades procul stans, magistratibus, vt se scriberẽt, dixit, se pro amico hoc suo fideiubere. Id vero anxios animi publicanos reddidit, qui cum semper emptionibus nouis de prioribus consuessent satisfacere, rem tunc nullo modo successuram videbant: itaq; orabant hominem, vt accepta pecunia, ipsis emptionem procedere fineret: neq; ante passus est eum concedere Alcibiades, quam talẽtum dedissent, idq; inquilinus accepit. Huic itaq; ea ratione profuit. Cæterum amor Socratis, cum à tot tantisq; riualib. oppugnaretur, aliquando Alcibiadem tenuit, bonitate indolis adiuuante, dictisque Socratis animũ eius penetrantibus, corque cõmouentibus. & lacrymas extorquentibus: nõnunquam adulatoribus multas ei voluptates obijcientibus concedẽs, à Socrate dilabebatur: cũque profugisset, iterum eum Socrates verecundia ac metu venabatur. solũ enim Socratem Alcibiades reuertebatur, atque metuebat cõtemptis cæte-
6 ris. Cleanthes quidem suum amasium solis auribus à se teneri

neri dicebat, riualibus multas eiuſdem apprehendendi eſſe
anſas, quas ipſe attingere non poſſet: videlicet ventrem, pu-
denda, gulam. At Alcibiades erat quidem etiam ad volupta-
tes procliuis, idque, victus ſiniſtra ratio, qua eũ in corpus 7
ſuum peccaſſe Thucydides ait, innuere videtur. Verum hi,
qui eum deprauabant, ambitionem eius & glorię cupidita-
tem multo magis captabant, & alieno tempore ad magnas
res ſuſcipiendas incitabant, perſuadẽtes fore, vt, quam pri-
mum rempublicam gerere cœpiſſet, ſtatim non aliorũ mo-
do ducum & oratorum, ſed ipſius quoq; Periclis potentiam
apud Græcos & gloriam ſua obſcuraret. Quemadmodum
vero ferrum igni mollitum, aqua rurſus denſatum dureſcit:
ita Socrates eum mollicie & vanitate totum diffluentem
quoties apprehendit, oratione denuo cõpingens quaſi atq;
ſolidum reddens, oſtendẽdo quibus adhuc rebus indigeret,
quantumq; ei ad perfectam virtutem deeſſet, humilem rur-
ſus minuſq; audacem effecit. Porro pueritiam egreſſus Al-
cibiades, Grammaticum acceſſit, librumq; Homericum po-
poſcit: cumque is ſe quicquam Homericum habere nega-
ret, pugno incuſſo abijt. Alteri Homerum à ſe emendatum
pollicenti: Tu ergo, inquit, literas doces, non iuuentutem
potius informas, ſi ad Homerum caſtigandum tibi ſatis eſt
doctrinæ? Periclis conueniendi cauſa cum ad ianuam eius
veniſſet, audiretq; non vacare ei vt quenquam admitteret,
quod cogitaret ſecum, quomodo rationes Athenienſibus
redderet: diſcedens, Atqui, ait, præſtabat eum diſpicere, qua
ratione liceret eas non reddere. Adoleſcens adhuc expedi-
tioni ad Potidæam interfuit, Socratemque cõtubernalem,
& manipularem ſuum habuit. Acri prœlio commiſſo, vtri-
uſque virtus fuit conſpicua: Alcibiademque vulneratum
Socrates texit, atq; haud dubia gloria ipſum armaque eri-
puit. Quamobrem cum ad huc præmium virtutis optimo
iure pertineret, tamen duces ſatis aperte propter ſplendo-
rem generis eum honorem ad Alcibiadem deferebãt: & So-
crates vt quærendę ex pręclaris rebus gloriæ ſtudium in eo
homine augeret, primus omnium teſtatus eſt, dignum eſſe,
qui coronaretur, armaturaque integra donaretur. Deinde
in pugna apud Delium cum fugerent Athenienſes, Socra-
te quoque, vt erat pedes, cum paucis diſcedente, videns id 8
Alcibiades qui eques erat, non prætervectus eſt, ſed Socra-

Alcibiadis & Socratis ad Potidæam militia.

tem defendit ac deduxit,quanquā instantib.magna cū cęde hostibus.Sed hæc posterioribus temporib.facta sunt.Porro autē Alcibiades Hipponico Callię patri,gloria,potētia,genere,& diuitijs præcipuo,colaphū inflixit non ira aut dissidio aliquo motus,sed ꝙ risus captandi causa id se facturum socijs receperat.Quę eius petulātia cum per totā vrbem diuulgaretur, omnesq; (vt æquū erat)indigne id facinus ferrent,summa luce Alcibiades in domūHipponici venit,pulsatoq; ostio admissus,vestem deposuit,corpusq; suū flagellare eum & pœnas sumere iussit. Hipponicus vero iniuriæ

Vxor Alcibiadis. ipsi gratiā fecit,ac post,locata in matrimoniū filia Hippareta, generum sibi adsciuit.Quidam nō abHipponico ,sed à Callia hanc Alcibiadi nuptu datā cum dote decē talētorū tradunt: post cum ea peperisset,alia decē exegisse maritum,quasi ita conuentū esset, si peperisset mulier: & veritū insidias Calliā, ꝓgressum ad populū,atq; huic bona sua omnia ea cōditione legasse,si nulla relicta sobole mortē obiret. Cæterum Hippareta cū esset modesta mulier, viriq; diligens,iniurijs affecta à marito cū vrbanis peregrinisq; meretricib.consuetudinē habēte, domo sua relicta ad fratrem abijt.Alcibiade id flocci pēdēte,nihiloq; minus luxuritāte, petijt Hippareta vt discessionis libellum ipsa præsens apud Archontem deponeret.Quo cum ea,vt rem secundum legē perficeret, venisset, superuenit Alcibiades,abreptamq; per forū domū suam retulit,nemine repugnare,aut adimere ei fœminā audēte:atq; ex eoHippareta vsq; ad finē vitę suę cū marito vixit:mortua est aūt paulo post,cum isEphesum nauigaret.Hæc vis nō omnino iniusta videtur,neq; inhumana fuisse: ideoq;(vt apparet) lex iubet,vt in publicum ea,q̄

Alcibiadis chreia. diuortium est factura,ꝓducatur,vti liceat viro pasciſci,&in matrimonio eam retinere,Habebat porro canē Alcibiades magnitudine & forma mirabili,emptū septuaginta minis huic caudā,& ipsam oppido elegātē,abscidit,inde familiarib.culpantibus, referentibusq; eū canis causa ab omnibus Athenienſib cōuicijs proscindi, subridens:Hoc est,inquit, quod volebāt: hūc.n.volo sermonē Atheniēses habeant, ne qd de me deterius loquantur. In primo ad populū ꝓgressu

Largitio. traditur pecuniā elargitus:nō ꝙ ita in animo habuerit.sed cum trāsiret,ac tumultū populi audiret, causam sciscitatū, accepisse eū exortū ob pecunias multitudini distribuēdas: itaq;

itaque ipsum accessisse & pecuniam donasse. Populo aũt acclamante & plaudẽte, præ lætitia oblitũ coturnicis quã sub veste gerebat: eaq; territa & fuga se proripiente maiorem ab Atheniensibus plausum sublatum, multosq; ad capiendam auim accurrisse: captam ab Antiocho gubernatore, redditam: ideoq; hunc summopere adamatum Alcibiadi. Etsi vero ad remp accedendi magnas ei fenestras genus, diuitiæ, gloria bellica, amicorum necessariorumq; copia aperiebãt: nulla tamen potius re, quam gratia dicendi potentiam sibi apud populum parandam duxit. Valuisse eum hac re, testantur Comici: & oratorum eloquentissimus in oratione con- 9
tra Meidiam, disertissimum inter omnes Alcibiadem fuisse asserit. Quod si Theophrasto credimus, viro variæ cognitionis, & si quisquam alius fuit philosophorum, historico: in inueniendis & excogitandis iis, quæ ad rem propositã facerent, summam habuit facultatem: nec quid dicendum esset modo quærebat, sed & elocutionis erat studiosus: itaque nõ raro verbis destitut⁹ hæsitauit, ac inter orãdum obticuit vocabulum ꝙ ei excidisset memoria, requirens & circumspiciẽs. Equorũ nutritione, magnã sibi famã parauit, multitudineq; curruũ: nemo.n. præter ipsum neq; rex neq; priuatus in Olympicos ludos septẽ currus introduxit. Vicit etiã, vt testatur Thucyd. & secũdus etiã, & quart⁹ fuit. Euripides aũt tertio loco vicisse dicens, oẽm in hoc genere splendorem ac gloriã ab eo superatã ostendit: Carmen Euripidis ita habet:

Coturnix.

Facundia Alcibiadis.

Equi & currus Alcibiadis.

Te tua dignum celebrabo laude 10
Clintæ fili, fidibusq; gratis.
Curruum cursu rapido sequentes
Vincere pulcrum est.
Tu rotis metam tetigisse primis,
Tu rotis gaudes iterum secundis:
Tertias gaudes tenuisse cursus
Solus Achiuum.
Hinc tibi plausus datus est ouanti,
Et Iouis festis oleaster aptus,
Duplici multum merito corona
Tempora cinxit.

Hunc splendorem auxerunt honores illi certatim à Græ- H
cis Asianis habiti. Tabernaculum enim ei pulcerrime exornatum Ephesij statuerunt: pabulum equis, & victimarum

copiam suppeditauere Chij: vinum & alium conuiuiorum apparatum Lesbij largiti sunt, quanquam effuse multis epulum præbenti. Veruntamen interuenit huic eius magnificentiæ calumnia quædam malæ fidei, quæ plurimis sermonibus occasionem præbuit. Narratur enim fuisse Athenis Diomedes quidam, homo non improbus, amicus Alcibiadis: hunc, cum cuperet Olympico certamine victoriam adipisci, & audiret, Argis esse publicum currum, qua in vrbe Alcibiades plurimum gratia, & amicis posset, persuasisse homini, vt currum istum emeret: emisseque Alcibiadem, ac sibi inscripsisse, valere iusso Diomede: hunc autem rem indigne tulisse, Deosque & homines obtestatum. Hancque rem in iudicium tractam apparet: & exstat oratio Isocratis de bigis, pro filio Alcibiadis, in qua tamen actor non est Diomedes, sed Tisias. Postquam rem publicam attigit Alcibiades, adolescens adhuc, depressis ab eo aliis omnibus, qui ad populum dicere solebant, cum Phæace tantum Erasistrati, & Nicia Nicerati F. certamen ipsi fuit: quorum hic iam ætate maturior, optimi ducis nomen habebat, Phæax tunc itidem, vt Alcibiades crescere incipiebat, illustribus natus parentibus: sed cum aliis à rebus, tum ab eloquentia imparatior: aptiorque ad priuatos congressus, probabiliterque de re quapiam differendum, quam ad forensia certamina: erat enim, vt ait Eupolis,

Vt in rep. versatus fuerit.

Loquendo optimus, at dicendi plane inscius.

12 Circumfertur & oratio quædam contra Alcibiadē à Phæace scripta, in qua inter alia est, Alcibiadem aureis atque argenteis pomparum instrumentis, quæ multa vrbis erant, tanquam suis in quotidiana vita vsum. Erat eodem tempore Hyperbolus quidam Perithœdes, cuius vt improbi hominis mentionem etiam Thucydides facit: & continenter conuicijs exagitatus, materiam ridendi Comicis omnibus fere in theatris exhibebat:

Hyperbolus ostracismo pulsus.

13 neque vllis maledictis ille mouebatur, & ob contemptionem boni nominis (quod vitium cum sit impudentia & insania quædam, nōnulli fortitudinis nomine cohonestant) nemini probabatur: populus eius opera crebro vtebatur, si dignitate & autoritate conspicuos viros contumelia afficere & calumniis impetere vellet. Is tunc quoq; à populo summissus, ostracismum erat illaturus, quo genere exsulij subinde ciues gloria & potentia præstantiores

ſes premunt, ac inuidiæ magis quam metui conſulunt, neque vero dubium erat, horum, quos dixi, trium vni oſtracum intendi. Itaque Alcibiades factionibus inter ſe coniunctis, communicata re cum Nicia, oſtraciſmum in autorem conuertit, alij cum Phæace rem contuliſſe, eiuſque ſecta ſibi ſociata Hyperbolo exſulium ſtruxiſſe dicunt. Neque hic quicquam tale metuebat, cum id ſupplicii ante non ſoleret malis aut obſcuris hominibus irrogari: vt & Plato ait, quo loco mentionem Hyperboli huius facit: 14

Nam digna moribus quidem ſuis tulit,
Indigna ſeipſo, ſtigmatibusq; tamen ſuis:
Neque oſtraciſmus propter huius eſt modi
Excogitatus homines. ——

Sed quæ hac de re memorantur, alio ſunt à nobis loco expoſita. Alcibiadem vero non minus vrebat in belli adminiſtratione hoſtibus, quam in honore apud ciues habitus Nicias. Intercedebat quidem Alcibiadi ius publici cum Lacedæmoniis hoſpitii, captoſq; apud Pylum ex iis comiter tractauerat. Sed poſtquam hi Niciam, cuius potiſſimum opera pacem nacti, captiuos receperant, ſummo amore proſequi cœperunt: atq; inter Græcos rumor increbuit, bellum inter eos à Pericle turbatū, pacem à Nicia reſtitutam (quā & Niciacam ab eo nominabant:) haud mediocri Alcibiades correptus dolore & inuidia, de confundendo eo fœdere cogitare cœpit. Ac primum animaduertens, Argiuos odio & metu Spartanorum teneri, ac ideo quærere detrectandi fœderis occaſionem, clam illis ſpem ſocietatis cum Athenienſibus futuræ iniecit: collocutuſq; eſt per nuntios cum eorum primoribus, & hortatus, ne ſibi metuerent, neve Lacedæmoniis cederent, verum ad Athenienſes ſe conuerterent. qui ipſi ſtatim eſſent mutaturi factum, & à fœdere diſceſſuri. Deinde cum Lacedæmonii ſocietatem cum Bœotis coiiſſent, Panactumque Athenienſibus, non (vt conuenerat) integrum, ſed prius dirutum reddidiſſent, nactus ciues iratos, indignationem eorum oratione ſua auxit. Niciam quoque vexauit, criminaque ei obiecit probabilia: quod is dux belli hoſtes apud Sphacteriam ſuperſtites noluiſſet capere, captos autem ab aliis gratificandi ſtudio Lacedæmoniis reddidiſſet: deinde, quod, cum eſſet amicus eorum, non perſuaſiſſet, ne cum Bœotis fœdus facerent, & Corinthiis:

Alcibiades pacificationem Graciæ impedit.

Athenienſes autem, niſi approbãtibus Lacedæmoniis, non pateretur quenquam Græcorum ſua voluntate ductum ſe coniungere. His cum premeretur criminationibus Nicias commodum Lacedæmone legati Athenas venerunt, mandata æqua plane afferentes, ſeque cum plena poteſtate ad omnem iuſtam pacificationem miſſos dicentes. Cum acce-piſſet eos Senatus, ac poſtridie concio eſſet populi futura, veritus Alcibiades ne ſuum conſilium retro caderet, tantum perfecit, vt legati cum ipſo colloquerentur. Vt conuenêre: Quid agitis, inquit, Spartani? oblitine eſtis, Senatum ſemper moderatum ſe & humanum his, qui cum ipſo agunt, præbere? populi autem magnos eſſe ſpiritus, magnarumque rerum cupiditatem? & nunc ſi omnia in veſtra eſſe poteſtate dicetis, imperabunt vobis, cogentq; vt ex ipſorum agatis ſententia. Hoc quidem propoſitum veſtrum imprudens eſt. Agedum miſſo eo, ſi ęquos habere vultis Athenienſes, neq; vobis extorqueri quicquam inuitis, ita de poſtulatis veſtris diſſerite, quaſi non penes vos ſit ſtatuendi poteſtas: ego in gratiam Lacedæmoniorum vobis operam meam dico. Hæc cum iureiurando confirmaſſet, à Nicia eos prorſus abalienatos, ſuos fecit, fidem ei habentes, miranteſq; hominis facundiam & prudentiam ſingularem. Poſtridie vbi conuenit populus, ingreſſos legatos admodum humaniter interrogauit, quibuſnam cõditionibus veniſſent: cum reſpondiſſent, ſe non cum plena veniſſe poteſtate, confeſtim clamore ſublato eos maledictis inceſſit (quaſi vero iniuriæ nõ ipſe autor, ſed illi eſſent) infidos & in conſtantes vocans, ac qui nihil ſani actum dictumve veniſſent. Indignatio ſenatus, populique eam vociferationem excepit: & Niciæ quoq; fraudis neſcio ſimul admiratio, ſimul mœror ob inconſtantiam legatorum inceſſit, Lacedæmoniis ita repudiatis, dux creatus Alcibiades, ſtatim Argiuos, Mantinenſes, & Eleos fœdere Athenienſibus copulauit. Huius facti modum laudauit nemo: magnum tamen fuit totam prope exagitaſſe, & à ſe mutuo diuelliſſe Peloponneſum, totque armatos vno die apud Mantineam contra Lacedæmonios in acie conſtituere, amoto longiſſime ab Athenis prœlio: quo quidem prœlio ſi victoria penes Lacedæmonios ſtetiſſet, non magnum momentum erat contra Athenienſes allatura: ſin ſuperati fuiſſent, periculũ erat de Spartæ ſalu-

Alcibiadis in legatos Lacedæmoniorũ perfidia.

16

Alcibiades Athenienſibus Argiuos, Mantinenſes, & Eleos, iungit.

tæ ſalute. Poſteam pugnam principes vrbis Argis ſtatim ag- 17
greſſi ſunt populo oppreſſo ciuitatem in ſuam poteſtatem redigere. Lacedæmonijque ſuperuenerunt, & popularem in rep. dominationem euerterunt. Rurſus autem populus cum arma cepiſſet, & ſuperior eſſet factus: Alcibiades Argos profectus, populi victoriam confirmauit, perſuaſitq; vt longum murum ad mare vſque deducerent, vrbemque omnino Athenienſium potentiæ contiguam facerent: fabroſque & lapicidas ad id opus Athenis accerſiuit, omnique ſtudio promouit, nõ minorem ſibi, quam vrbi gratiam & vim parans. Parenſibus quoque conſuluit, vt & ipſi muris longis exſtructis vrbem mari annecterent & cum quidam Patrenſibus diceret, Ita Athenienſes vos deglutient: fortaſſis, inquit Alcibiades, ſenſim & ſumpto à pedibus initio: Lacedæmonij autem idem facient vno momento, caputque primo haurient. Quinetiam terræ finium proferendorũ Atheniẽſibus autor fuit, ſemperq; adoleſcẽtes monuit, vt iuramen- 18
to, quo ſe Agrauli obſtringunt, ſatisfacerent: iurant autem ſe fines Atticæ habituros frumẽtum, hordeum, vites, oleas: itaque in id incubendum, vt feracem omnem terram in ſuam poteſtatem redigerent.

Luxuria Alcibiadis.

Enimuero dum hæc ageret ac conſuleret tanto animo, tantaq; calliditate & facundia, ingens interim eius in victu quotidiano luxuria & mollities, in cõpotando & amoribus turpitudo cõſpiciebatur: veſtes purpureæ fœminarũ exemplo per forum tractæ, luxus inſolẽs: excindebantur in triremib. tabulata, & quo mollius in ijs dormiretur, non aſſeribus, ſed faſcijs veſtis ſtragula lecti que inijciebantur: clypeus aureus ei geſtabatur, nullis maiorum inſignibus pictus, ſed amore fulminifero. Quæ cum viderent homines illuſtres, non modo abominabantur & ſtomachabãtur, ſed ſimul eius leuitatem & iniuſtitiam, (tyrannica & aliena à liberis hominibus vitia) ſuſpectam habebant. Populi vero qui fuerit de Alcibiade ſenſus, haud
male his verbis expoſuit Ariſtophanes: 19

Deſiderat hunc, & odit: habere vult tamen.

Populi de Alcibiade ſenſus

Et præterea per ambages oſtendens, qualis eſſet;

Educere in vrbe leonem omnino haud expedit:
Sin quis aluit, eius obſequatur moribus.

Nam largitiones in ſcenam, ac in vrbem ornandam collati ſumptus immodici, tum gloria maiorũ, eloquentia, corpo-

ris pul-

tis pulchritudo, robur, peritia rei militaris, fortitudo: hæc inquam effecerunt, vt populus Atheniensis reliqua etiã homini condonaret, ac moderate ferret, vitijsque semper leuissima nomina imponeret, ludos & facilitatem appellans. Eius generis est, quod Agatharchum pictorem à se in carcerem coniectum, post domus suæ pingendæ causa liberauit, & pecunia donauit: quod Taureæ in præbendis scenæ sumptibus secum certãti colaphum inflixit: quod Meliam mulierem è captiuarum numero exemit, puerumque ex ea sustulit & aluit. Hęc omnia humanitatis seu facilitatis nomine signabant Athenienses: præterquam id, quod Meliorum omnium, nullo ætatis habito discrimine, occidendorum causa ipse potissimum fuisse creditus est, ei decreto suffragans. Cum Aristophon pinxisset Nemeam, qui Alcibiadem in vlnis suis sedentem tenebat, concurrit ad id spectaculum multitudo. Seniores autem hæc omnia, vt tyrannica & in leges peccata, moleste ferebant. Et videtur Archestratus haud absurde dixisse, Græciam duobus Alcibiadibus ferendis non suffecturam. Quod autem Timon, cui, vt omnium osori hominum. Misanthropi cognomen erat. Alcibiadem lætis successibus vtentem, aliquando splendido cum comitatu à foro redeuntem cõspicatus non præteriit, neque (vt solebat alijs hominibus obuiam dantibus facere) fugit, sed occurrens, iniecta dextra: Macte, inquit, virtute adolescens, perge ad altum contendere: omnium enim horum magno malo tui auctus stabunt. id alijs risum mouit, alij conuiciati sunt dicti autorem, nonnullorum vero animos magnopere commouit; adeo propter inæqualitatem ingenij Alcibiadis, nihil certi de eo poterat iudicari.

Alcibiades belli Siciliensis fax.

Siciliæ porro potiundæ & cupiditas Atheniensibus, etiam viuente adhuc Pericle, incesserat, & defuncto eo manus insulæ iniecerant, ac subinde auxilia & suppetias (ita enim ipsi nominabant) vim passis à Syracusanis miserant, vt sibi maioribus copijs rem tentaturis aditus ad insulam pateret. Et cupiditati faces addidit Alcibiades, persuasitq; vt nõ diuersis temporibus, aut parua manu, sed magna simul classe Siciliam peterent ac subigerent: magnasq; spes iniecit populo, maiora ipse animo concipiens, quorum non, vt cæteri, finem sed initiũ fore Siciliẽsem expeditionem cogitabat. Quippe cum Nicias Syracusarum capiendarum propositũ,

tanquam arduum, improbaret, ab eoque populum deterreret: Alcibiades iam & Carthaginem, & Africam somniabat: his captis inde Italiam, ac Peloponnesum se subacturum, & quasi ingressum ad eas res Sicilia se vsurum sperabat. Iamque eo arrectæ erant iuuenum spes: senum quoque multi ac mirabiles de ea expeditione audiebantur sermones, multiq; in Gymnasijs & semicirculis sedebant, figuram Siciliæ, positumq; Africæ & Carthaginis describentes. Ferunt tamen Socratem philosophum, & Metonem astrologum nihil boni ex hoc bello vrbi futurum p̄uidisse. Quorum alter videtur à genio, quem sibi familiarē habet, præmonitus: alter (siue rationibus subductis futurū malum deprehenderit, siue diuinatione quadam id perscrutatus, incertum) simulato furore facem ardētem arripuit, domumque suam incendit. Alij nullo insaniæ prætextu vsum Metonem, noctu domum cōbussisse narrāt. summoq; mane progressum ad ciues petijsse suppliciter, vt sibi ad tantæ cladis solatium filium militiæ immunem relinquerent, idq; impetrasse, deceptis hoc pacto ciuibus. Nicias vero cōtra suam voluntatem dux belli est creatus, cui magistratus fugiendi non minimam causam collega dabat. Atheniensibus enim videbatur bellum ita rectius administrari posse, si rem non Alcibiadi totam animi impotenti cōmitterent, sed eius audaciam prudentia Niciȩ temperarent: tertius enim horum collega Lamachus, quanquam grandiore iam ætate, videbatur tamen nonnullis in certaminibus Alcibiadi feruore animi & temeritate haud secundus. Deliberatione de numero militum, & apparatu belli proposita, denuo conatus est Nicias bellum impedire; sed Alcibiadis repugnātis oratio plus valuit: tulitq; legem Damostratus orator, vt penes duces esset plena potestas apparatus omnis totiusq; belli: iussitq; eam legem populus. Omnibus iam ad nauigandum paratis, in omen futuri exitij rapta sunt Adonidis sacra quæ in eos ipsos dies incidebant: mulieres enim simulacra, quasi mortuorum cadauera, frequentes efferebant pro more festiuitatis eius, funeraque & sepulturas imitabantur, plangebantq;, & feralia carmina concinebant. Ad hæc Mercurij statuæ (Hermas vocant) quæ in vijs & compitis Athenis positæ sunt plurimæ, pleræq; vna nocte facies & ora mutilatæ repertæ sunt: quæ res etiam eorum animos, qui cætera despi-

Socratis & Metonis de eo præsagia.

Omina.

deſpiciebant, perturbauit. Sparſus eſt rumor, à Corinthijs propter colonos ſuos Syracuſanos id factum fuiſſe, ſi, religione Athenienſibus obiecta, bello aut protrahere tempus, aut omnino id tollere poſſent. Sed neq; is, neque prodigij ratio animos plebis mouit. neque enim portendi aduerſi quicquam credebant, ſed factum ab ebrijs, & à ioco ad petulantiam prolapſis adoleſcentibus. Senatus, populuſq; ira ſimul metuq; turbati, conſpirationemq; magnæ rei audendæ cauſæ factam opinantes, acerbe in omnes quacunq; ratione ſuſpectos inquirebant: paucis diebus haud pauci eius rei cauſa cõuentus cum ſenatus, tum populi agebantur. Ibi Androcles orator ſeruos quoſdam &aduenas produxit, qui Alcibiadem cum amicis hermas iſtas truncaſſe, ac inter potandum myſteria per iocum egiſſe referrent: Theodorum nempe quẽdam præconis partes geſſiſſe, Polytionem eius qui faces geſtat, ſacerdotis Alcibiadem: reliquos ſocios adfuiſſe, ſacriſque initiatos, & Myſtas inde vocatos. hæc enim perſcripta ſunt in accuſatione quam Theſſalus Cimonis F.

Alcibiades impietatis accuſatus.

21 Alcibiadi de profanata religione Deûm intendit. Concitato populo, animiſq; multitudinis contra Alcibiadem exaſperatis, & Androcle (qui vnus è ſummis inimicis eius erat) magis magiſque eos irritante, initio turbatus nonnihil eſt Alcibiades. Sed poſtquam de nautarum militumque in Siciliam iturorum erga ſe beneuolentia cognouit, Argiuoſq; & Mantinenſes milites, qui erant numero mille, aperte dicere, maritimam ſe & longam militiam in gratiam Alcibiadis ſubijſſe, ac, ſi qua eſſet ei iniuria facta, ſtatim diſceſſuros: animum recepit, ac ſe ad defendẽdam ſuam cauſam parauit. Itaq; metus inimicos eius inuaſit, ne in iudicio populus remiſſius ageret, propterea quod rei opera indigeret. Submiſerũt itaq; alios oratores, qui inimicitiã palam non ferebant, neq; tamen minus Alcibiadem oderãt, quam qui aperte idem agebant. hi populum monuerunt, incommode fieri, ſi dux, cui in tantas copias liberum eſſet mãdatum imperium, collectis iam exercitibus ſociorumque auxilijs, in iudicio cauſa dicenda tempus & occaſionem rei gerendæ perdat: dimittendum potius nunc bonis auibus, vt bello confecto ſecundum eaſdem, quæ nunc propoſitæ eſſent, leges crimina obiecta diluat. Non fefellit malignum dilationis conſilium Alcibiadem: progreſſuſq; in medium, in-

dignam

dignam rem eſſe dixit, criminibus ſe & calumniis impetitum, iis poſt ſe relictis, incerta innocentiæ fama cum tantis copiis ad bellum ire: velle ſe, niſi eam demonſtraſſet, mori: ſin inſontem ſe purumque ſceleris probaſſet, ſpretis calumniatoribus contra hoſtes proficiſci. Poſtquam id non obtinuit, cum reliquis belli ducibus ſoluit. claſſis ea conſtabat triremibus haud multo, quam centum & quadraginta, paucioribus: grauis armaturæ milites erant quinque millia, & præterea centum millites: ſagittarij, funditores, & leuis armaturæ milites mille ac trecenti: reliqua ad bellum pertinentia, omnia ſatis inſtructa. Cum his Italiam aduectus, Rhegio capto, deliberationem propoſuit, quanam potiſſimum ratione bellum eſſet gerendum: in qua cum ſibi repugnantem Niciam, adſtipulatem habuiſſet Lamachũ, in Siciliam nauigauit, & Catanam occupauit, neq; præterea egit quicquam, ſtatim ab Athenienſibus, ad dicendã cauſam accitus. Initio enim (vt oſtendimus) leues modo quædã ſuſpiciones & calumniæ contra Alcibiadem exortæ erant, à ſeruis & inquilinis prolatæ. Poſt abſentem eum maiore vi aggreſſi aduerſarij, Hermarum violationi myſteria profanata annectentes, eaque acta à coniuratis ad nouas res mouendas iactantes, eos qui quocunq; modo conſcij ſceleris fuiſſe putarentur, indicta cauſa in carcerem rapiebant, Alcibiademq; non præſentem propter tanta crimina in iudicium trahi poſſe dolebant, ac ſi quem nacti erant eius amicum aut familiarem, ei ſe multo quam aliis iniquiorẽ præbebant. Delatores non recenſuit nominatim Thucydides: alij Dioclidem & Teucrum commemorant, inter quos eſt etiam Phrynichus Comicus, cuius hæc ſunt.

Athenienſiũ in Siciliam expeditio.

Alcibiades abſens accuſatur.

Chariſſime Mercuri, caue ſis corruas,
Alijsq; fraudi ſis, locum calumine
Præbens Dioclidæ, meditanti aliquod malum
Facinus. MERCVR. cauebo: ne flagitioſo hoſpiti
Delationis Teucro detur præmium.

Et quidem iſti indices nihil certum neque conſtans detulerunt: vnus quoq; eorum interrogatus, quomodo facies eorum, qui ſimulacra mutilaſſent, cognouerit, ad Lunam, reſpondit: turpiſſime lapſus, cum actum id fuerit, ſub ipſum nouilunium. Et quanquam cordatos viros id mendacium mouerat, nihilo tamen molliori animo calumnias accepit

populus, quin vtcunque delatos in carcerem raperet. Fuit inter eos, qui tum iudicij, causa in vincula conditi asseruabantur, Andocides quoq; orator (cuius genus Hellanicus historiæ scriptor ad Vlyssem refert) homo populo infensus, paucorumq; in rep. imperio fauere creditus. Suspicionē autem simulacrorum præcisorum de eo haud exiguam id præbebat, quod ingens Mercurij statua prope domum eius posita (quam Ægeis trib. dedicauerat) sola prope omnium aliarum, quæ in conspectum venerant, integra relicta erat, ideoque adhuc ea Andocidis statua dicitur ab omnib. quātumuis inscriptione reclamante. Inter eos, qui in carcere erant cum Andocide eadem de causa capti, fuit Timæus, nō quidem gloria ei comparandus, perspicacia tamen animi, audaciaque eximius. is amicus consuetudine factus Andocidi, consilium dedit, vti sui ipsius, aliorumq; nō multorum accusator potius esse vellet (quando & fatenti decretū impunitatem concedebat, & iudicij incertus erat exitus, potentibus autem maxime periculosus) mendacioque potius saluti suæ consuleret, quam alioquin eodē crimine damnatus turpem mortem obiret: præstare etiam reipub. vt paucis & dubiæ innocentiæ hominibus proiectis, multos bonos viros periculo eriperet. His Timæi monitis acquieuit Andocides, delatoque de seipso, & nonnullis alijs indicio, impunitatem ex decreto consecutus est: quos autem nominauit, ij omnes morte multati sunt, nisi si qui fuga sibi consuluerunt. fidei etiam firmandæ causa seruos suos cum alijs Andocides detulit. Neque vero in his omnem suam iram populus consumsit: quinimo simulacrorum violatoribus punitis iram otiosam, nullique iam alij rei intentā omnem

Andocides orator in vincula coniectus.

23 in Alcibiadem conuertit. Tandem Salaminiam nauim ad eum miserunt, diligenter mandato nuncijs, ne vim ei, neve manus afferrent, sed composita oratione iuberent venire in iudicium, populoque se purgare. Verebantur enim tumultum exercitus in hostico versantis & seditionem: quam Alcibiades, si ita voluisset, leui negocio excitasset; mœrebant enim eius discessu milites: bellumq; tractum iri, & tardum finem inuenturum timebant, Nicia duce, cui calcar ad agendum stimulans nunc adimeretur. nam Lamachus erat ille quidem vir acer & bellicosus, autoritate tamē propter paupertatem carebat. Cæterum Alcibiades cum auehe-

Alcibiades ad Iudicium Athenas euocatur.

retur,

retur, statim Atheniensibus, ne caperent Messanam, obstitit: erant enim in vrbe, qui eam dedere statuerăt: quos cum certissime cognitos haberet, rem Syracusanorum amicis patefecit, discussaq; ita proditione Messanam quasi è manibus Atheniensium eripuit. Vt in Thurios venit, egressus triremem, occultauit se, & quærentes fuga fefellit. Cumq; agnitus à quodam interrogaretur, cur non fidem haberet patriæ: Omnia quidem, inquit, alia facile ei credo: vitam ne matri quidem meæ in iudicio cõmiserim, metuens ne forte per errorem nigrum calculum pro albo in vrnam demitteret. Post audiens se ab Atheniensibus morte damnatum esse: At ego, inquit, ostendam eis me viuere. Accusationem autem ita fuisse perscriptam inuenio. Thessalus Cimonis F. Laciades, Alcibiadem Cliniæ F. Scambonidam postulauit impietatis in Deos, Cererem & Prosperinam, quorum mysteria imitatus fuerit, eaq; domi suæ socijs suis demonstrauerit, ipse vestem sacerdotis indutus sacra docuerit, seq; ipsum nomine sacerdotis, Polytionem facigeri, Phegæensem Theodorum præconis nomine insigniuerit, reliquos socios mystas & sacrorum inspectores appellauerit: contra instituta hæc omnia Eumolpidarum. præconum, & pontificum Eleusiniorum. Proinde absentem damnauerunt, pecunias eius publicarunt, additumque, vt omnes vtriusque sexus sacerdotes in caput eius exsecrarentur: idque decretum sola Theano Menonis F. Agraulensis fertur detrectasse, precibus, non imprecationibus se sacerdotem constitutam dicendo. His ita contra Alcibiadem decretis, forte tum ipse Argis erat, quo primum à Thurijs in Peloponnesum perfugiens se contulerat. Desperato autem in patriam reditu, inimicos metuens, Spartam misit, atque impunitatem sibi veniamque dari petijt, pollicitus se plus commodi allaturum eorum rebus, quam ante vlciscendi studio damni ipsius dedisset. Ignoscentibus Spartanis, & ad se alacriter venientem accipientibus, primo id perfecit, vt cum ante auxilium ferre Syracusanis cunctarentur, Gylippum tunc eo mitterent ad frangendas Atheniensium, quas in Sicilia habebant, vires: deinde vt nouum ex Peloponneso bellum contra Athenienses mouerent: tertium & maximum fuit, quod persuasit, vt Deceleam muris munirent, quo non alia vlla res magis perniciem Athenis attulit. Porro cum

Alcibiades absens damnatur.

Vt se Spartanis coniunxerit Alcibiades.

Decelea munitur.

publice Spartæ in honore habebatur, tum non in minore apud priuatos erat admiratione: rationeq; victus Laconica multitudinis sibi beneuolentiam parabat, & fucum vulgo faciebat: vt cum viderent eum radere cutem, frigida lauari, atro pane & iure nigro vesci, vix crederent ei viro vnquam cocum domi fuisse, aut visum vnguentum, aut Milesiam chlamydem ab eo tactum. Erat enim hęc vna ex multis egregijs artibus eius, & ad homines alliciendos aucupium, quod se studijs eorum, ac victus rationi adsimilabat, ipso chamæleonte in mutanda forma celerior. Hunc enim aiunt solum album colorem non posse simulare: at Alcibiadi siue boni, siue mali nihil erat, quod non imitando exprimere posset. Itaque Spartæ erat exercitationibus deditus, victus sordidi, & austeri: in Ionia delicatus, luxui deditus, ociosus: in Thracia ebriosus, assiduo equitans: dum viueret cum Tisapherne satrapa, omnem Persicum splēdorem luxu & fastu superabat. Neq; vero ita facile moribus suis exutis alios sumebat, neq; ad omnes mutationes habili erat ingenio: sed cum videret si suo modo vixisset, ijs molestum se futurum, quibus cum versabatur: naturam suam solebat figura aliqua & persona ijs accommodata occultare. Itaq; ergo quandiu vixit Spartæ, si exteriorem eius vitæ habitum quis inspexisset, potuisset dicere:

Alcibiades chamæleonte mutabilior.

24 *Non es tu Achillis filius,---*

sed vere talis vir, qualem Lycurgus instituit: veris aūtē moribus eius & interioribus factis idem acclamasset,

Sed mulier eadem quæ prius, ———

Timæam enim Agidis regis vxorem, absente militiæ marito, ita adulterio contaminauit, vt & conceperit ex ipso, neq; inficias iuerit: cumq; puerum peperisset, palā quidem Leotychidam nominauerit, intus autem amicis sibi mulieribus, pedissequisq; à matre datis insusurraurit, esse Alcibiadem: tāto mulier amore eius laborabat. Ipse vero quasi per ludibriū, non libidinis voluptatisue causa, se adulterium id commisisse aiebat, sed vt ex se nati Spartæ regnarent. Hæc ita fieri multi ad Agin deferebant: verum is temporis maxime ratione adductus est, vt verum esse crederet. Nam terræmotu subito pterritus è thalamo coniugis se cursu proripuerat, neq; totis exinde decē mensibus cum ea concubuerat: itaq; post id temporis natū Leotychidam professus est

non

non ex se natum, eamque ob causam postmodo Leotychides regno excidit. Post eam cladem quam Athenienses in Sicilia sunt passi, legatos vna Spartam miserunt Chij, Lesbij & Cyziceni, deficere se ab Atheniensibus testantes, si à Spartanis in fidem acciperentur. Hic cum pro Lesbijs Bœoti, pro Cyzicenis Pharnabazus oraret, Alcibiadis consilium obtinuit, vt primis omnium Chijs subueniretur: ipseque cum classe missus, fere totam Ioniam ab Atheniensibus vt deficeret permouit, multumq; cum Spartanis ducib. conuersatus, Atheniensibus damna intulit. Agidem vero non adulterium modo, sed & inuidia gloriæ ad Alcibiadis inimicitiam instigabat, cum pleraque geri & succedere Alcibiadis ductu rumor teneret, iamque etiam potentissimus honorisque cupidissimus quisq; inter Lacedæmonios gloriam eius grauiter ferret. Tantum igitur hi apud magistratus domi impetrauerunt, vt ij suis, qui in Ionia erant, de occidendo Alcibiade per literas præciperent. Quod ita fore clanculum ille præsentiens, ac sibi metuens, de omnibus quidem rebus cum Lacedæmonijs communicabat, omnino autem manus eorum vitabat. Tandem accepta fide Tisapherni regis satrapæ se commisit, statimq; apud eum primum dignitatis locum obtinuit: quippe versutiam eius insignem atque callididatem barbarus, homo nequaquam simplex, sed mali ingenij, malisque hominibus delectatus, admirabatur. tanta porro inerat Alcibiadi in consuetudine quotidiana suauitas, vt nulla non natura, nullum non ingenium ea posset capi: adeoq; his etiam, qui eum vel metuebant, vel inuidebant, præsentia eius & aspectus voluptati læticiæque erat. Quare Tisaphernes, homo alioquin, vt quisquam Persarum, inhumanus & Græcorum osor, tantopere adulationibus Alcibiadis erat captus, vt vicissim eum demerendo ipsius obsequia superaret: omnium enim suorum hortorũ pulcerrimum, aquis pratisq; salubribus præstantissimum, receptaculaq; habentem in quibus tempestas vitari, & animi causa ludi possit, regio luxu ædificata, Alcibiadem nominauit, itaq; eum omnes deinceps appellauerunt. Proinde Alcibiades Spartanorum infidelitate cognita, à rebus eorum fiducia sua auersa, Agidem apud Tisaphernem traduxit, effecitq; ne Lacedæmonijs auxilia solito studio ferret, sed tenuiter pecuniã suppeditaret; vt neq;

Alcibiades à Spartanis ad Tisaphernem confugit.

hi Athenienſes euertere poſſent, & eo bello paulatim vtriq; attriti & confecti, ſub poteſtatem tandem regis redigerentur. eiuſque conſilio libenter acquieuit Tiſaphernes, ſeque eum amare & admirari ſatis teſtatum fecit. Quo factum eſt, vt ab vtraq; parte Græci in Alcibiadem oculos coniicerent: Athenienſeſque præſertim aduerſam fortunam ſentientes pœnitebat eorum, quæ in ipſum ſtatuerant: ipſe quoque iam animo angi incipiebat, ac metuere, ne Athenis euerſis in poteſtatem Lacedæmoniorum ſibi infenſorum veniret. In Samo tum temporis erant omnes propemodum res Athenienſium poſitæ, indeque cum claſſe profecti, partim ea quæ defeciſſent recuperabant, partim cætera in fide continebant, vtcunque adhuc hoſtibus mari pares, à Tiſapherne autem, ac centum quinquaginta triremibus Phæniſſis, quæ iamiam aduentare ferebantur, ſibi metuebant, quæ ſi aduenisſent, nulla ſalutis ſpes reliqua vrbi erat. Id cum haberet compertum Alcibiades, occulte ad Athenienſium primores mittit, ſpem facit, conciliaturum ſe iis amicitiam Tiſaphernis, non in plebis id quidem gratiam (neque enim ſe fidem iis habere) ſed optimatum: modo ij auderent ſe viros ſtrenuos præbere, libidineque populi coercita ipſi per ſe rempublicam & vrbem ſeruare aggrederentur.

Alcibiadis cum Atheniensibus pactum.

Cum vehementer hanc promiſſionem Alcibiadis gratam plerique nobilium haberent, vnus è ducibus, nomine Phrynichus Diradiotes, ſuſpicatus (id quod res erat) Alcibiadem non magis paucorum quam populi in repub. principatum curare, ſed reditus ſibi conficiendi gratia, traducendo plebem primorum beneuolentiam captare: repugnauit. Superatus autem aliorum ſententiis, ideoque aperte iam inimicus Alcibiadis factus, occulte rem Aſtyocho claſſis hoſtium præfecto renunciauit, monens vt Alcibiadem, nutantis in vtramque partem fidei hominem, obſeruaret atque caperet. Sed hoc Phrynichum fefellit, à ſe proditore proditorem compellari. Aſtiochus enim Tiſaphernem ſummopere timens, Alcibiadi, quem nouerat plurimum apud illum valere, Phrynichi conſilium indicauit. Alcibiades ſtatim in Samum miſit, qui Phrynichum accuſarent. Hic Phrynichus, omnibus contra ſe frementibus, cum periculum nulla alia ſe poſſe ratione effugere ſentiret, ſtatuit hoc malum alio grauiori malo ſanare: rurſuſq; miſ-

ſo ad

so ad Astyochum nuncio, expostulauit cum eo de indicio, pollicitusque est iuxta, se ei naues & exercitum Atheniensium in manus traditurum. Hæc proditio ne noceret Atheniensib. altera Astyochi proditione effectum est, qui rursus Phrynichi sententiam Alcibiadi detexit: idq; præuidens fore Phrynichus, seque iterum ab Alcibiade accusatū iri intelligens, occupauit Atheniensibus dicere, hostē cum classe impetum in ipsos facturum: proinde apud naues essent & naualia munirēt. Literis ergo Alcibiadis allatis ad eos huic ipsi rei intentos, quibus eos iubebat sibi à Phrynicho cauere, ꝙ is stationem nauium prodere constituisset, fidem non habuerunt: existimantes Alcibiadem, q hostium consilia ꝑspecta haberet, ijs ad calumnias contra Phrynichū struendas abuti. Postea tamē temporis cū Phrynichum Hermoynus 26
excubitorum in foro pugione ictū interfecisset; Athenienses, re in iudicio examinata, Phrynichū ꝓditionis damnauerunt, Hermonē cum socijs eius coitionis coronauerunt. *Resp. Athenis mutata.* At in Samo amici Alcibiadis superiores aduersarijs facti, Pisandrum Athenas mittunt, qui præsentem reipub. statum conuelleret, optimatesq; hortaretur vt rempub. inuaderent populumq; opprimerent: hac enim conditione Alcibiadē Tisaphernis amicitiā & societatem ipsis polliceri. hoc prætextu vtebantur ad statuendū paucorum in repub. 27
principatum. Sed postq̄ rerum administratio in manus eorum peruenit, qui Quinquemille viri dicebantur, numero aūt erant quadringenti, hi quidem nihil omnino animum Alcibiadi aduerterūt, bellumq; remissius gesserunt: partim diffidentes ciuibus, adhuc animos à mutatione reip. insolēti nonnihil alienos gerentibus; partim sperantes, Lacedæmonios, qui semper paucorum in rep. principatum prætulerant, eo facilius ipsis concessuros Et quidem qui Athenis erat populus, inuitus conquiscebat, quod necati essent nonnulli, qui se aperte quadringentis opposuerant. Qui vero erant in Samo, audita reip. mutatione, indigne rem ferentes, statuerunt confestim in Piræeum nauigare, accersiueruntque ad se Alcibiadem, & ei ad euertendos tyrannos imperium detulerunt At vero Alcibiades, etsi subito ad magnum fastigium ab ijs elatus, non tamen (quod alij solent) omnia in eorum gratiam agenda, nihilue quicquam ijs denegandum censuit, qui ipsum de exsule & errone tantæ clas-

si,exercitui, copiisque præficiebant: sed ,vt decuit magnum imperatorem, propter iram inconsulto ruentes inhibuit, atque ab errore retraxit. Quo quidem facto euidens est, seruatas esse ab eo res Atheniensium. Si enim tum à Samo classem domum versus abduxissent, hostibus confestim tota licuisset potiri Ionia, Hellesponto, insulisque, nemine resistente: bellumque Atheniensibus contra Athenienses in ipsa vrbe exstitisset. Quod ne fieret, vnicus præcipue Alcibiades effecit, non multitudinem modo verbis flectens & docens quid rei suscepturi essent, sed & singulos deprecans atque castigans. Adiutorem habuit etiam Thrasybulum Steirensem, qui ei adfuit, & magna voce (erat enim, vt aiunt, vocalissimus omnium Atheniensium) causam eandem egit. Hoc primum fuit præclarum Alcibiadis in patriam beneficium. Alterum, quod pollicitus naues Phœnissas quas à Rege mittendas Lacedæmonij expectabant, se aut Atheniensibus adiuncturum, aut, vt ne ad Lacedæmonios quidem venirent, effecturum, rei curãdæ causa statim Samo auectus est: Thisaphernes autem naues istas iam apud Aspendum visas deceptis Lacedæmonijs non misit. Causa rei ab vtrisq; est Alcibiadi imputata, maxime autem à Lacedæmonijs: quippe quod is barbaro consilium dedisset, vt sineret ipse sese intestinis bellis conficere Græcos: neque vero dubium erat, vtri parti tantæ nauales copiæ accessissent, eam altera profligata, totum mare in sua potestate habituram fuisse.

Quadringenti depositi.

Posthæc Quadringenti deiecti sunt Athenis, Alcibiadis amicis strenuos se auxiliarios iis, qui popularem reipub. statum cupiebant restituere, præbentibus. Iubentibus autem iis qui ad vrbem erant, vt rediret ab exsulio Alcibiades: non voluit ipse vacuis manibus & nulla re gesta, quasi misericordia & studio multitudinis reditum impetrasset, sed cum gloria in patriam reuerti.

Naumachia apud Abydum.

Eo consilio, primum cum paucis nauibus à Samo per mare Cnidium & Coum nauigauit. ibi cum auditu accepisset, Mindarum Spartanum cum tota classa Hellespontum petere, Athenienses que ei à tergo instare, ad ferendum horum ducibus auxilium properauit. Ac forte fortuna nauigans cum octodecim triremibus eo tempore assecutus est istos quo omnibus nauibus prœlium vtrique iniuerant apud Abydum; ac victi vtrinque altera parte, altera vincentes, vsque ad vesperam

ram

ram acri pugna decertabant. Vt visus est cum suis nauibus, vtrisque falsa opinio incidit, hostesque animis confirmati sunt perturbati Athenienses. Celeriter ibi signum suis à prætoria, naui extulit, Peloponnesiosq; iam victores, & cedentibus Atheniensibus instantes adortus, fusos ad terram expulit, incumbensque, naues eorum diffidit ac consuaciauit, viris enantibus, Pharnabazoque ijs in terra auxilium ferente, & naues defendente: tandem triginta hostilibus nauibus captis, suisq; seruatis Athenienses trophæum erexerunt. Hoc tam splendido feciliter perpetrato facinore, cupiens se statim Tisapherni ostentare, abijt ad eum cũ comitatu imperatoris, dona ferens & hospitalia munera: sed præter expectationem ei res cecidit. Tisaphernes enim iam pridem male audiens apud Lacedæmonios, veritusque ne apud regem etiam accusaretur, Alcibiadem in tempore ad se venisse ratus, Sardibus in custodia habuit, hoc se flagitio obtrectationes sublaturum sperans. Verum Alcibiades cum captus triginta dies fuisset, equum forte nactus custodes effugit, ac Clazomenas peruenit: ibi mentitus infraudem Tisaphernis, se ab eo dimissum, ad exercitum Atheniensem nauigauit. Inde audito Mindarum, vnaque Pharnabazum Cyzici esse, milites cohortans, ostendit oportere eos & nauali & pedestri prœlio decertare, imo etiam oppugnare vrbes hostis pellendi causa: neque enim, nisi si vbiq; vicissent, pecuniam habituros. Proinde impositis in naues militibus, in Proconnensum aduectus est, ac ibi iussit naues minores in mediam classem subduci, & caueri, ne vllo modo hostes ipsum contra se cum classa venire sentirent: repente etiam tum effusus imber cum tonitribus & caligine in aparatu eo occultando eum adiuuit, ita vt non hostes modo fefellerit, sed Atheniensibus iam de re gerenda desperantibus naues cõscendere iussis, auectus sit. Paulo post & caligo dissipata est, & Peloponnesiorum classis in alto ante Cyzicenorum portum conspecta. Alcibiades autem veritus, ne multitudinem suarum nauium hostes conspicati ad terram fugerent; ducibus mandato vt tarde nauigantes aliquo ipsum interuallo cõsequerentur, quadraginta cum nauibus hosti in conspectum venit, & ad pugnam eum prouocauit. Ea paucitate decepti hostes occurrerunt: cõmissaq; pugna, reliquis superuenientibus, fugã territi dederunt.

Alcibiades à Tisapherne capitur, & euadit.

Eius apud Cyzicum de Mindaro & Pharnabazo victoria.

derunt. Alcibiades cum viginti optimis nauibus perrupit, celeriterq; terræ aduectus, nauib. egreſſus cum ſuis, fugiẽtes, è nauibus hoſtes inſectatus. magnam ſtragem edidit: Mindarumq; & Pharnabazum auxilio ſuis venientes, alterum fortiter pugnantem occidit, Pharnabazum in fugam coniecit. Hoc modo Athenienſes ſpolijs multis armiſq;, & omnibus hoſtium nauibus potiti, Cyzicum quoq; à Pharnabazo relictam, cæſis Peloponneſijs, ceperunt: ac proinde non Helleſpontum ſolum tuto obtinuerunt, ſed & reliquo mari Lacedæmonios profligarunt. Literæ etiam interceptę ſunt, quibus Ephoris clades accepta indicaretur. Actum eſt: Mindarus perijt, exercitus eſurit: quid agendum ſit, neſcimus. Tantũ vere milites Alcibiadis ſibi arrogarunt, adeoq; animos extulerunt, vt dedignati ſint poſthac ipſi nunquam victi cum reliquis aliquoties vi ctis commiſceri. Nam non multo ante apud Epheſum Thraſyllus victus, & æreum trophæum ab Epheſiis in dedecus Athenienſium erat ſtatutũ. Hoc milites Alcibiadis, Thraſylli militibus exprobrabant, ſeipſos & ducem laudibus tollentes: cumq; ijs neq; exercitationes communes habere, neque in ſuis caſtris locum ijs dare volebant. Sed poſtquam Pharnabazus cum magno equitatu peditatuq; Athenienſes in Abydenorum agrum ꝑfectos adortus eſt, & Alcibiades vna cum Thraſyllo auxilium ijs tulit, fugatumq; hoſtem vſq; ad tenebrarum noctis initium inſecutus eſt: inde inter ſe commixti milites, mutuoq; humaniter accepti in caſtra redierunt. Poſtridie fixo trophæo prædam è Pharnabazi regione egit, nemine reſiſtere auſo: pontifices tamen, ſacriſque præfectas mulieres. quas ceperat, omnes ſine precio dimiſit. Inde bellum parans contra Chalcedonenſes, qui defecerant, prę ſidiumque & præfectum (harmoſten ipſi nominant) à Spartanis acceperant, audito eos omnia ſua bona ex agris collecta apud Bithynos amicos ſuos deponere, in horum fines exercitum adduxit præmiſſoq; præcone cum eis expoſtulauit: Bithyni territi, bona Chalcedonenſium dediderunt, fœduſque icerunt cum Athenienſibus. Conuerſus inde ad Chlacedonem, cum vrbem eam munitionibus ab vno mari ad alterum porrectis clauſiſſet, Pharnabazus ad obſidionem diſijciendam aduenit: & Hippocrates præfectus cum ſuis copijs vrbem egreſſus, adortus eſt Athenienſes. Alcibiades vtri-

Militum Alcibiadis arrogantia.

ʒis

vtrique oppoſita acie, Pharnabazum turpi fuga ſibi conſulere coegit, Hippocratem multoſque cum eo victos interfecit. Secundum hæc pecuniæ colligendæ cauſa in Helleſpontum profectus Selybriam proditione cepit. Qua in re in apertum vitæ periculum ſe coniecit, occaſione tenendæ vrbis percipitante. Qui enim vrbem ſe in manus ei tradituros polliciti erant, media nocte ſublato faſcibus ſuccenſis igni ſignum daturos compoſuerant: veriti autem, ne vnus coniuratorum, qui ſubito animum mutauerat, rem degeret coacti ſunt maturius quam conuenerat ignem edere. Alcibiades nondum parato ad id, quod agendum erat, exercitu, aſſumtis triginta tantum viris ad muros accurit, celeriter reliquos ſubſequi iubens. Aperta porta cum triginta his aliiſque cetratis viginti, qui tum ſe adiunxerant, vt in vrbem ingreſſus eſt, Selybrianos armatos contra ſe venire animaduertit. Hic in pugna contra tam multos, cum tam exigua manu, ſpes nulla erat ſalutis: & fugæ dedecus in victus ad eum vſque diem dux non ſuſtinebat: tuba canere, & ſilentium mandare iuſſit, atque facto ſilentio, vnum ex ſuis edicere Selybrianis, vt arma contra Athenienſes capta ponerent. Hoc edictum apud eos, qui erant armati, ardorem pugnandi exſtinxit, totum intra mœnia receptum hoſtilem exercitum putantes: reliqui in maiorem pacificationis ſpẽ erecti ſunt, Dum inter ſe colloquuntur, exercitus Alcibiadis reliquus adfuit. Iſque coniiciens id quod res erat, Selybrianorum, animos non eſſe alienos à pace, veritus ne Thraces (quos multos ſui ſtudio militiam ſequentes in exercitu habebat) vrbem diriperent, omnes extra mœnia abire iuſſit: Selybrianis deprecantibus nullum maleficium intulit, ſed accepta pecunia, præſidio; impoſito, diſceſſit. Interim duces obſidendæ Chalcedoni relicti, cum Pharnabazo fœdus inierant his conditionibus, vt pecuniam is daret, Chalcedonenſes rurſus Athenienſibus ſubditi eſſent, ac ditio poſthac Pharnabazi non infeſtaretur, iſq; legatos Athenienſium tuto ad regem, comitatu addito, deduceret. Reuerſum eo Alcibiadem Pharnabazus, vt ipſe quoq; pactum iuramẽto confirmaret, monuit, iſque negauit, niſi prius cum ipſis Chalcedonenſibus collocutum & cum ſuis re perpenſa ſe facturum. Poſtquam id pactum iureiurando ſtabilitum eſt, Byzantium propter defectionem factam Alcibiades circũ-

In Selybria capienda Alcibiadis periculum.

Byzantium vt ab Alcibiade receptum.

Byzantium vt ab Alcibiade receptum.

sedit, & munitionibus cinxit. Cumq; Anaxilaus, Lycurgus, & alij nonnulli salute promissa vrbem se tradituros recepissent, rumorem spargens se ab obsidione motib. Ioniæ auocari, interdiu cum tota classe discessit noctu reuersus, ipse cum armatis peditib. è nauib. exiuit, ad murumq; progressus se continuit: naues in portum subuectæ, magnoq; cum clamore, tumultu, & strepitu eum vi occupantes, subita re animos Byzantiorum terruerunt, conuersisq; omnibus ad portũ, & vim mari illatam propulsandã, occasio data est ijs qui Atheniensium, rebus studebant, vt impunitate proposita Alcibiadem cũ suis in vrbem reciperent. Non tamen sine certamine negotium confectum est. Qui enim in vrbe erãt Peloponnesij, Bœoti, ac Megarẽses, nauibus egressos Athenienses in fugam coniecerunt, nauesque repetere coegerũt: deinde Athenienses in vrbem admissos cum intellexissent, composito agmine ijs occurrerunt. Pugnatum est acriter, vicitque Alcibiades dextrum cornu, sinistrum Theramenes ducens, & ex hostibus qui cædem euaserant, cepit trecentos. Finito prœlio, nemo Byzantiorum neque cæsus, neque vrbe pulsus est: his enim conditionibus illi vrbem tradiderant. Itaque postea proditionis postulatus Anaxilaus Lacedæmone, eam orationem habuit, qua nihil à se turpe factum ostenderet: se, cum esset nõ Lacedæmonius, sed Byzantius, & in periculo non Spartam, sed Byzantium videret constitutum, vrbe circumsessa, cum nihil rerum importaretur, quod autem in vrbe esset cibi id Peloponnesij & Bœoti comederent, esurientibus Byzantiis cum vxoribus ac liberis suis: non prodidisse hostibus vrbem, sed bello malisque liberasse, imitatum præstantissima Spartanorum exempla; qui patriæ commodis nihil antiquius aut iustius habuissent. & auditis his pudore suffusi Spartani, viros hos crimine absoluerunt.

Alcibiades vt Athenas redierit.

Cæterum Alcibiades tactus iam patriæ videndæ desiderio, maiorique etiam ardens cupiditate ostendendi se ciuibus suis, quibus tot contra hostes peperisset victorias, Athenas reuectus est cum classe: erant autem cum multis clypeis & spolijs vndique exornatæ Atticæ triremes, tum magnum post se captiuarum numerum trahebant: rostraque à se victarum & pessundatarum nauium haud pauciorum ducentis secum inferebat. Addit his omnibus Duris Samius, qui genus suum ad Alcibiadem autorem

rem refert, Chrysogonum, qui Pythico certamine victoriam aliquando obtinuerit, nauticum carmen tibia cecinisse: Callipedem histrionem tragico vestitu & Choturnis indutum, cæteroque habitu instructum, quo vti solent, qui docendis fabulis in theatro certant, remigum officia cantando direxisse: nauim prætoriam explicato velo purpureo in portum subiuisse. Hæc neque Ephorus, neque Theopompus, neque Xenophon commemorat: neque vero probabile est ita debacchatum fuisse Alcibiadem, & eo tempore per luxum voluisse Atheniensibus insultare, cum ab exsulio & tantis miseriis rediret. Enimuero & timide reuersus est in patriam; & cum tenuisset portum, nôn ante triremi egressus est, quam in tabulato nauis stans, Euryptolemum consobrinum suum, compluresque alios amicos & propinquos adesse vidit, qui sui excipiendi causa adstabant, vtque prodiret, hortabantur. Postquam naui exiit, & obuiam facta hominum turba est, reliquos duces ne visos quidem putasses, ita ad vnum Alcibiadem concursum est: hunc inclamabant, salutabant, comitabantur, coronabant: qui propius accedere non poterant, eminus spectabant, iunioribusque eum seniores demonstrabant. Multis quoque id gaudium vrbis temperatum est lacrymis, cũ præsentem felicitatem superioribus calamitatibus comparantes, cogitarent, nunquam futurum fuisse, vt vel Siciliense bellum secus caderet, vel vllus alius conatus irritus esset, si eo tempore Alcibiadem imperatorem tantis rebus, tantisq; copijs præfectum retinuissent: quando is in præsentia vrbis propemodum mari toto exclusæ, terraque vix suburbanorum potentis, ad hæc intestinis seditionibus concussæ, res susceptas, aut exiguas potius & abiectas reipub. reliquias ita excitasset: vt non maris modo imperium redderet, sed & in terra vbique hostes victos propulsatosque ostenderet. Lex de eius reditu primo perlata est, promulgante eam Critia Callæschri F. vt ipse in Elegiacis testatur, memoriam beneficij eius Alcibiadi renouans:

Ipse tuli ad populum legem, primusq; rogaui,
In patriam dulcem quæ tibi dat reditum.
Muniit hanc fidei certo mea lingua sigillo,

Oratio Alcibiadis, eique imperium soli delatum.

Tunc vero populo in concionem congregato, progressus Alcibiades, deplorato suo infortunio, leniterque incusato

populo,

populo, omnem mali eius causam fortunæ suæ iniquæ, inuidiæq; numinis adscripsit: tum copiose de bello, quamque haud vulgares de eo spes concipiendæ, animique fiducia confirmandi essent, locutus, aureis est coronis ornatus, imperatorq; plenæ potestatis terra marique creatus. Decretum etiam factum, vt bona ei redderentur, vtq; imprecationes, quas contra eum Eumolpidæ & præcones conceperant iussu populi, expiarentur. Idque cum à cæteris fieret, Theodorus pontifex, Ego vero, inquit, ne imprecatus quidem ei sum quicquam mali, si nulla ciuitatem iniuria affecit. At enim in tanta Alcibiadis felicitate, nonnullos tamen tempus reditus solicitos tenuit. Appulit enim ea die, qua Plynteria (sic à lauacris dicta) Mineruę celebrantur. Ea peraguntur à Praxiergidis, mensis Targelionis die XXVII. omnisque tum ornatus diuæ detrahitur, & delubrum operitur: itaque eam diem Athenienses præ reliquis atram & mali ominis censent: & videbatur Dea non propiciam se præbuisse, neque comiter accepisse Alcibiadem, tecta & obuelata, quasi eum repelleret. Alcibiadem autem omnibus ex animi sententia peractis, ac iam cẽtum triremibus ad nauigationem paratis, cupiditas quædam generosa vsque ad mysteriorum peragendorum tempus detinuit. Ab eo enim tempore, quo Decelia fuit ab hoste munita, itineraque ab Athenis Eleusinem tendentia ab hostibus fuerunt occupata, sacra Eleusinia, mari eo profectis Atheniensibus, nullo cum decore erant celebrata: nam & sacrificia, & choreæ, & multæ ceremoniæ, quæ in via adhibebantur cum sacram pompam ducunt, eo tempore necessario intermittebantur. Itaque & ad cultum Deorum, & ad laudem hominum facturum videbatur Alcibiadi, si illis sacris antiquos ritus reddidisset, pompamque eius sacrificij per medios hostes terra deduxisset. Intelligebat etiam fore, vt aut quiescentis Agidis autoritatem magnopere imminueret: aut si is rẽ impedire aggrederetur, pugnam ꝓ religione Deûm sanctissimisque cæremonijs in conspectu patriæ iniens omnibus ciuibus suam virtutem testatam faceret. Quod cum ita decreuisset, re indicata Eumolpidis & præconibus speculatores in extremitatibus constituit, summoque mane quosdam præcursores emisit: ipse sacerdotes, & sacrorum curatores armis tectos composito agmine duxit cum silentio: quæ eius expeditio vene-

31 *Nefasto die Alcibiades redux.*

Eleusinia vt instaurauerit Alcibiades.

vene-

veneranda ac religiosa est visa, ab ijsq;, qui inuidia non laborabant, dux pontificum & sacrificulorum appellatus fuit. Nemine hostium adoriri ipsos auso incolumes omnes in vrbem reduxit, cum ipse animo elatus, tum imperii sui gloria aucta: quod ipso duce inuicti Athenienses videbantur. Plebem vero egenosque in primis adeo id factum delectauit, vt tyrannidem eius in se mirifice exoptarent, nonnullique eum accedentes hortati sunt, vt inuidia contemta, decretis, legibus nugisq; istis vrbi perniciem afferentibus, abrogatis & deletis, pro suo arbitrio ciuitatem regeret, neque quicquam calumniatores curaret. Sane non constat, quis eius sensus de tyrannide fuerit: certe potentissimi ciuium veriti, ne eam inuaderet, operam dederunt vt quam primũ classem educeret, eiusq; rei causa cum alia decreuere, tum vt quos ipse vellet collegas adsciseeret. Profectus ergo cum centum nauibus ad Andrum appulit: ibi Andriis & Lacedæmoniis, qui aderant, victis, vrbem tamen non cepit: idque inter cætera ei ab inimicis vitio datum est. Quod si quem, vnquam alium, profecto Alcibiadem videtur sua ipsius gloria euertisse. Rebus enim tam præclare gestis, eam de se audaciæ prudentiæque exstimationem excitauerat, vt quodcunque eum confecturum Athenienses sperabant; si ea spe frustrati essent, nõ facultatem ei aut successum, sed studium & voluntatem defuisse crederent. Sperantes ergo, Chios quoque & totam Ioniam ab eo subactam se audituros, indignati sunt, non statim ita, vt animo ipsi conceperant omnia ab eo perfecta sibi annunciari: neq; reputauerunt quam imparatus à pecunia bellum gereret contra eum hostem, cui rex Persarnm sumtus suppeditaret. Et vero egestate sæpenumero coactus est Alcibiades relicto exercitu alio nauigare, vt stipendia & commeatum suis pararet: adeoque id, quod ei obiectum est vltimo, crimen hanc causam habuit. Lysander à Lacedæmoniis ad regendam classem missus, cum pro djmidia drachma bessem viritim suis nautis distribuisset ex illa pecunia, quam Cyrus suppeditauerat: Alcibiades, cui vix erat, vnde semidrachmas suis daret, in Cariam pecuniæ parandæ causa profectus est, mandata classis administratione Antiocho, præceptoque dato, ne nauali pugna congrederetur, ne tum quidem, si ab hostili classe aduecta lacesseretur. Sed Antiochus, vt erat homo nauticæ quidem

Alcibiadis res gestæ.

Lysandri victoria absente Alcibiade.

quidem rei admodum peritus, cætera tamen imprudens & importunus, adeo mandatum Alcibiadis nihili fecit, vt libidine adductus suam aliamq; triremẽ militibus instruens ad Ephesum nauigarit, ac multa impudenter scurriliterque dicens faciensque, hostium proras præteruectus sit, Lysander initio cum paucis nauibus prouectus, insecutus est eum fugientem: deinde tota cum classe Atheniensibus subsidio venientibus, eductis suis ipse etiam triremibus, naualem victoriam obtinuit, Antiochum interfecit, multas naues, multos hostes cepit, trophæumque constituit. Alcibiades reuersus Samum vt rem gestam cognouit, tota cum classe est profectus, & Lysandrum ad pugnam prouocauit: sed is parta victoria contentus, sese continuit. At ex inimicis Alcibiadis, qui in castris Atheniensium erant, Thrasybulus Thrasonis F. Athenas profectus est, ibique cõtra Alcibiadem populum concitauit, cladis eum autorem fuisse iactans, ludibrioque eum tantum imperium habuisse, idque, cum proxime classis hostium stationem haberet, tradidisse hominibus qui apud ipsum compotationibus nauticaque garrulitate plurimum potuissent, vt ipse nauigio circumuectus tuto pecuniam corradere, luxuriæque, ebrietati, & meretricibus Abydenis Ionicisq; vacare posset. Criminabantur etiam locum in Thracia apud Bisanthen, muris ab eo munitum: refugium scilicet sibi sicubi aut nõ posset, aut nollet in patria viuere. Atheniẽses fidem his calumnijs habentes, vt iram suam in ipsum testatam facerent, alios belli duces constituerunt. Quo audito Alcibiades sibi metuens omnino ab exercitu discessit, manuque militum peregrinorum conducta, priuatim Thracibus, qui sub rege non erant, bellum fecit: simulq; & à captis multũ pecuniæ exegit, & Grecos vicinos à barbaris tutos præstitit. Interim Tydeus, Menander, & Adimantes duces, omnes quotquot tum erant Atheniensibus naues ad Ægospotamos (Hellesponti id oppidum est, Latine capræ flumina dicere possis) habebant, Lysandrumque, qui classem suam in statione apud Lambsacum tenebat, solebant quotidie sub auroram aduecti prouocare ad pugnam, indeque rursum auehi, & quod contemnerent hostem nullo ordine, nulla cura adhibita diem exigere. Id Alcibiades, vt prope aderat, non neglexit, sed equo aduectus monuit duces, male ipsos facere

Alcibiadi imperium abrogatur.

quod

quod claſſem locis importuoſis continerent, vbi vrbs nulla omnes res neceſſariæ Seſto adferendæ eſſent: delinquere etiam in hoc, quod paterentur claſſiarios, vbi terram attigiſſent, hinc inde pro ſuo arbitrio vagari ac palare, oppoſita ipſis præſertim ea claſſe, cuius milites adſuefacti eſſent vnius ducis mandatum taciti omnes exequi. Hæc diſſerenti, hortantique, vt claſſem ad Seſtum transferrent, non paruerunt duces. Tydeuſque etiam contumelioſe abire eum iuſſit: non enim ipſum, ſed alios bello duces conſtitutos. Alcibiades nonnihil etiam proditionis eos ſuſpectos habens, diſceſſit, notiſque ex exercitu, qui ipſum comitabantur, dixit: ſe niſi hac a ducibus contumelia eſſet affectus breui perfectuũr fuiſſe, vt, aut inuiti Lacedæmonij naualí prœlio decernerent, aut naues ſuas relinquerent. Hæc eius verba alij iactantiæ hominis imputabant: alij haud ab re eum id dicere intelligebant, qui potuiſſet Thraces ſuos quos multos iaculatores, multos equites habebat, terra adducere, caſtraque Lacedæmoniorum oppugnare & turbas ciere. Enimuero in erratis Athenienſium perſpiciendis ſatis eum fuiſſe ſagacem, mox re ipſa compertum eſt. *Clades Athenienſium.*
Subito enim imprudentes adortus Lyſander, tanta clade affecit, vt octo tantum cum Conone triremes effugerint: reliquæ omnes, ducentis non multo pauciores, in poteſtatem hoſtis venerint, triaque hominum millia, quos Lyſander omnes interfici iuſſit: nec multo interiecto tempore, ipſas Athenas cepit, naues eorum combuſſit, longos muros deſtruxit. Proinde Lacedæmonios terræ mariſque dominium iam adeptos metuens Alcibiades, in Bithyniam ſe contulit, magnam ſecum ferens vim pecuniæ, maiorem in arcibus, quas extruxerat, ſuis relinquens. In Bithynia cum Thraces ibi degentes eum magna bonorum parte ſpoliaſſent, ſtatuit ad regem Artoxerxem proficiſci, exiſtimans ſe neque deteriorem Themiſtocle, regi periculum facienſe neque inuentum iri, & prætextum habere honeſtiorem: non enim ſe contra ciues agendi cauſa ad eum venire, ſed eius vires & auxilium contra hoſtes patriæ imploraturum. Sperans itaque Pharnabazi potiſſimum opera tuto ſe peruenturum quo intenderat, ad hunc ſe in Phrygiam contulit, eumque aliquandiu ibi cõmoratus, ita demeruit, vt ſummo in honore haberetur. Cæterum Athenienſes principatum

32 Fuga Alcibiadis in Bithyniam.

Ad Pharnabazum.

patum Græciæ ademptum dolentes, cum libertate etiam ſpoliati eſſent à Lyſandro, qui vrbem triginta tyrannis habendam tradiderat: tum demum in eas deuenerunt cogitationes, quibus ſi vſi fuiſſent ante, ſaluti ſuæ optime conſuluiſſent: lamentanteſque, & errata ſua recenſentes, maxime omnium à ſe peccatum in ſecunda cõtra Alcibiadem actione intellexerunt. hunc enim nulla ſua culpa proiectum: iratos miniſtro, quod paucas naues turpiter perdidiſſet, lõge turpius optimo & bellicoſiſſimo duce vrbem priuaſſe. Languida tamen adhuc ſe ſpes quædam oſtendebat, non perijſſe funditus res Athenienſium Alcibiade ſaluo, hunc neq; prius in exſulio vitam ocioſam delegiſſe, & nunc quoque etiam rebus ſuis conſtitutis non paſſurum Lacedæmonios impune ſuperbire, neque tyrannorum libidinem præteriturum. neque erat abſurda hæc multitudinis de Alcibiade ſpes, quando & tyranni diligentiſſime, quid is ageret, aut quid penſi haberet, inquirebant. Tandem Critias, vnus ex eorum numero, Lyſandro oſtendit, populari quidem Athenienſium imperio euerſo, Lacedæmonios tuto Græciæ inpoſterum imperaturos, ſed vtcunque paucorum in republica dominationem æquo animo ferant Athenieſes, num quam profecto Alcibiadem paſſurum, ſe viuo eos præſenti rerum ſtatui acquieſcere. Neque tamen perſuaſum eſt Lyſandro antequam à magiſtratibus Sparta ſcytalen (genus id eſt epiſtolæ Laconicæ) accepit, qua tollere è medio Alcibiadem iubebatur: ſiue ij celeritatem ingenij, & ad res magnas gerendas aptiſſimam naturam eius hominis metuebant, ſiue Agidi eam gratiam dabant. Miſit igitur ad Pharnabazum Lyſander, qui eum exequi mandatum Spartanorum iuberent. Is Magæo fratri, & Suſamithræ auũculo ſuo negocium necandi Alcibiadis iniunxit. Degebat tum forte in quodam Phrygiæ pago Alcibiades, habebatque ſecum Timãdram meretricem. in ſomnis autem viſus ſibi erat veſtem Tymandræ induiſſe, eamque caput ipſius in vlnis tenuiſſe, ac vt ſolent mulieres, fuco & ceruſſa faciem pinxiſſe. Alij imaginatum aiunt caput ſibi à Magæo amputatum eſſe, & truncum cremari: id conuenit inter eos, paulo ante interitum hoc ei inſomnium apparuiſſe. Qui ad necandum cum miſſi erant, non auſi ingredi domum in qua erat, eam in orbem circumſteterunt atque incenderunt. Alcibiades hoc ſen-

Athenienſium pœnitentia, & ſpes de Alcibiade.

Inſomnium & interitus Alcibiadis.

hoc ſentiens, veſtium & ſtragulorum magnám partem correptam in ignem coniecit, ac obuoluto chlamyde brachio ſiniſtro, dextra ſtrictum enſem tenens antequam veſtimenta ignis abſumſiſſet, illæſus per flammas exſiluit; Barbari eo conſpecto diſſipati ſunt, neque quiſquam eum ſubſiſtere, manumue conſerere auſus eſt: ſed eminus coniectis iaculis, ſagittiſque immiſſis ſtrauerunt. Hoc pacto trucidatum Alcibiadem Timandra digreſſis barbaris ſuſtulit, & ijs, quas ſuas in promtu habebat, tunicis velatum, pro ea, quæ tum ei aderat, copia ſplendide magno cum ſtudio ſepeliuit. Huius filia fuiſſe traditur Lais, quæ Corinthia dicta Hyccaris 33 Siciliæ oppido captiua abducta fuit. Sunt qui de morte Alcibiadis cum ijs, quæ nos retulimus, conuenientia ſcribunt *Alia mortis cauſa.* cauſam tamen mortis ei Pharnabazum attuliſſe, vel Lyſandrum, vel Spartanos negant: ſed Alcibiadem ferunt vitium vxori cuiuſdam familiarium ſuorum obtuliſſe, eamque ſecum detinuiſſet: fratres mulieris rem indigne tuliſſe, noctuque domum, in qua is habitabat, incendiſſe, ipſum per flammas ſe (vt diximus) proripientem telis confeciſſe.

IN ALCIBIADEM ANNOTATIONES.

Bellum Peloponneſiacum qui ſcit quo tempore fuerit, is qua ætate viguerit Alcibiades, facile intelligit, nimirum maxime circa Olympiadā XC. triginta ante captam à Gallis Romam annis. cæterum vel hic liber oſtendit, quam incommodum ſit, & difficile eorum conſilium, qui nō de nouo verti (quod ipſi actum agere vocant) ſed caſtigari modo veteres Græcorum ſcriptorum verſiones volunt. Equidem operam ludet, qui id conabitur. tametſi conatum eſſe ſcio hoc vnum atq; alterum qui quid effecerint, iudex ſincerus & diligens æſtimet. Certe plerunq; tranſmiſſo camelo, culex in cribro deprehenſus hæſit: hoc eſt, maximis & pernicioſis errorib. præteritus, leuicula quadā annotantes, officio ſe probe functos crediderunt. Quod vt verū eſt ita in neminis duco contumeliā. ſcio enim nō omnium eſſe idē ſtudium: neq; omnes qui

interpretandi munus, aut repurgandi autores sibi sumunt tanta solicitudine eo in opere versandum sibi opinari. Alcibiades Plutarchi nondum est (quod sciam) Latine redditus. Quod enim extat, paraphrasis videretur, si cum sensu autoris cōgrueret: videturq; is interpres nihil pensi habuisse dum suam (si dijs placet) eloquentiā ostentaret. id quod magna cū iniuria Plutarchi fecit, eius verba plerumq; peruertendo, & sæpissime aliena ineptaq;, de suo intermiscendo. Nos id præcipuis in locis ostendemus, maleq; tractato libro lucē pro virili auxiliumq; feremus. Et initio statim Eurysacis mētionē Donatus omisit, nō recte. Hunc filiū Aiacis Telamonij fuisse, notum est vel ex Sophocle. Alcmæonidē vero Dinomacha genitū ne somniauit quidē Plutarchus: hoc dixit, Dinomachā Megaclis filiā Alcmæonidarum stirpe procreatā, Alcibiadis matrem fuisse. Verba in Græco sunt planissima: vt quæ monstrorum causa fuerit ne suspicari quidem possim. Cæterum Alcmæonidarum nobilis erat gens Athenis: originem à Nelei posteris trahens, nimirum Alcmæone Silli F. Thrasymedis N. qui, cum eum Herculis posteri in Peloponnesum reuersi Messena & auito regno eiecissent, Athenas profectus, isti prosapiæ nomen & originem dedit. Autor in Argolicis Pausanias. Mentio horum haud ignobilis est etiam in Herodotiana Terpsichora, & Eratone. Meminit huius familiæ etiam interpres Aristophanis, προθεωρείᾳ in Nubes. Quin & apud Plutarchum in Solone Megacles Alcmæonis F. & Alcmonidæ, optimatum contra Pisistratum partes fouentes, referuntur. Megaclem Andocides ἐν τῷ κατ᾽ ἀλκιβιάδου, sicut & patrem Cliniæ Alcibiadem ostracismo iussos solum vertere refert. Demosthenes in oratione aduersus Meidiam paternum Alcibiadis genus ad Alcmæonidas, maternū ad Hipponicum refert. & de vtroq; sunt ibi annotata quædā ab Vlpiano. Plutarchus alios sequi autores maluit, atq; in primis Isocratem. Is enim in oratione περὶ ζεύγους, palam ita scribit sub per-

Alcmæonidæ qui?

sona

sona filij Alcibiadis: ὁ γὰρ πατὴρ ἦν πρὸς μὲν ἀνδρῶν τῶν εὐρυσακιδῶν, ὧν τὴν γένεσιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπωνυμίας ῥᾴδιον γνῶναι, πρὸς γυναικῶν δὲ ἀλκμαιωνιδῶν, & quæ sequuntur de eius gentis in remp. officijs: quæ sunt etiam apud Thucyd. lib. 6. in historia Pisistraditarum. Pro εὐρυσακιδῶν male ibi legitur εὐπατριδῶν, quod à sciolo suppositum reijcio. Sic & in eadem oratione paulo post Clinias dicitur ad Chæroneā occubuisse, cū non χαιρωνείᾳ sed κορωνείᾳ legi debeat, vt ex historia & Plutarchi hoc loco constat, & Platone, qui idem in Alcibide priore cōmemorat. Suidas quidem (nescio quib. autoribus fretus) refert matrē Alcibiadis, Periclis sororem fuisse: quod si verum est, vtiq; vterina fuerit, cum hic Xanthippum patrem habuerit. Autor libelli de excellentibus imperatoribus, qui ab Aemilio Probo ad Atticum scriptus fertur. Periclis priuignum Alcibiadem fuisse tradi à quibusdam affirmat. Sed id absurdum videtur. Supra Periclis genus ex Herodoto retulimus ita:

Isocratis locus emendatur.

Hippocrates { Megacles. / Agarista. }

Agarista. | Xantippus. } Pericles.

Hunc ego Megaclem patrem esse Dinomachæ, omnino persuasum habeo. Si igitur verum est quod Suidas, nescio quem secutus autorē, tradit: Agarista vel ante vel post Xantippum Megacli nupta vt fuerit, necesse est. Patrem Alcibiadis Cliniam suo sumptu militasse aduersus Persas, Herodotus ante Plutarchū in Vrania scripserat. Platonis locus est in priore Alcibiade, de eius Pædagogo. atque hunc quidem Zopyrum Thracem demo fuisse, Plato ait, & Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi.

2 Quod Euripides.] Locus non succurit: si tamen est in ijs, quæ extant, tragœdijs. En tibi interpretem: adultā ho-

minis ætatem esse pulcerrimam. scilicet hoc volebat Euripides. De pulcritudine Alcibiadis est apud Clemẽtem Alexanprinum προτρεπτικῷ οἱ λιθοξόοι τοὺς Ἑρμᾶς Ἀθήνησιν πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπείκαζον. *Sicut Veneri Phryne, ita Mercurio Alcibiades ob pulcritudinem materiem præbuit.*

3 Aristophanes.] *Versus eius interpres mutilauit. Locus est ad initiũ Vesparũ. Celnin' pro cernis ne posui, vt balbutiem exprimerem. sic Theolus est Theorus & colacis dixerat Alcibiades, cum vellet coracis: hoc est corui. Nam alluditur hic ad adulatorem, qui* κόλαξ, *colax Græcis est, &* κόραξ, *corax, coruus. quæ affinitas multis dicteriis Græcorum in adulatores occasionem præbuit.*

4 In criminationibus Antiphontis.] λοιδορίαις *est vocabulum malæ partis. itaq; sic malui, quam accusationes vertere. Citatur hic liber etiam apud Athenæum lib. 12. hoc modo:* ἀντιφῶν ἐν τῷ κατ' Ἀλκιβιάδου λοιδορίας. *Quo ex loco videri possit oratio fuisse, qua ob conuicia sibi facta accusaret Alcibiadẽ, quomodo sunt orationes* κατὰ ὀνήτορος ἐξούλης, κατὰ κόνωνος αἰκίας, κατ' ἀλκιβιάδου λειποταξίου, *apud Demosth. & Lysiam. Sed ego Plutarchum secutus sum. Locus alioquin satis obscurus est, neque intelligo vt Acciaioli versio quadrare possit. Meam si quis melius aliquid ostendat, libenter mutabo. In Græco* διὰ τὸν *falsum est, haud dubie* δεῖ τὸ *legendum.*

5 Semissem.] τὰ μέρη. *praue. In Erotico idem refertur, &* τοσαῦτα *legitur. De amore, & eius generib. Plato cum in Phædro & alibi, tum maxime in Symposio legendus.*

6 Cleanethes quidẽ.] ὑφ' ἑαυτοῦ, *cum sit reciprocum, ad Chleantem retuli. Donatus ita vertit, ac si legisset* ὑπ' αὐτοῦ: *tametsi* ἑαυτῷ *iterum legitur.*

7 In corpus suum peccasse.] *Locus est libr. 6. ante orationem eius, qua bellum Siciliense suasit.*

8 Apud Delium.] *De hac in Lysandro dixi. Cæterum hoc*

hoc loco recte obseruabis, iis, qui re bellica præmium meruissent, panopliam dono fuisse datam. quam non inscite puto armaturam integram vocari.

9 Oratorum eloquentissimus.] Demosthenē intelligit. Extat locus in ea oratione vbi Alcibiadē ob intemperiē & insolentiam punitum refert, & eius laudes amplificat, vt eo magis inuisam Midiæ petulantiam redderet.

10 Te tua dignum.] Sapphici sunt versus: Græci neque compositi, neque mendorum vacui apparent. ἀνίκα legi, pro ἀνίκα.

11 A Græcis Asianis.] In Græco est ἡ τῶν πολεμίων φιλοτιμία: idque secutus est cū Donato Amiotus. Sed πολεμίων non video vt locū habere possit: neque enim hi hostes, aut inimici Atheniensium vel Alcibiadis eo tempore erant, Ephesii, Chii, Lesbij. Itaque quod non assequebar quid restituendum esset, sensum malui consentaneum vtcunque reddere.

12 Circumfertur & oratio.] Haud satis video quid sibi hæc verba velint, nisi si forte legendum sit ὑπὸ φαίακος, à Phæace: ita enim sententia exigit, & notæ istæ tachygraphicæ ac calligraphicæ vtinam tam leuiculis duntaxat deprauationibus ansam dedissent.

13 Thucydides.] libro octauo, vbi eum in Samo occisum scribit.

14 Nam digna moribus quidem.] Hos versus mise re confudit Donatus. In Nicia autem de hac re fusius, atque alibi etiam Plutarchus.

15 Sphacteria.] Insula exigua, Pylo opposita, nonnulli Sphagiā vocant. Historia est apud Thucydidē διεξοδικῶς perscripta lib. 4 apud Plutarchū in Nicia, Diodorū lib. 12. Panactum est etiam apud Stephanum. Harpocratio ait esse in confinio Atticæ & Bœotiæ.

16 Imperabunt vobis cogentq;.] προστάττων καὶ βιαζόμενος, ἀγνωμοσύνη, mendū subest. Quid legerit Dona-

tus, existimare non possum. ego ἀγνωμονήσει arbitror rectũ esse nisi illud ἀγνωμοσύνη absolute positum cõtendas: quasi diceret, Hoc vestrum propositum impudentia est. Quomodo Dauus apud Terentium loquitur,

Andria 1.3.

... Fuit olim quidam senex
Mercator: nauim is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc eiectam Chrysidis
Patrem recepisse orbam, paruam fabulæ.

Nam ad totum commentum illud narrationis, Fabulæ refertur; Sed hoc loco durius cadet. itaq; ἀγνωμονήσει legerem. In versione vtrumque extulit.

17 Post eam pugnam principes vrbis.] χιλίαρχοι. *Si recte legitur, belli & exercituum duces, seu tribunos militum significat haud nescio an πολίαρχοι fuerit scriptũ. Indicat vtiq; eos qui oligarchiam affectabant, vt etiã ὀλιγαρχικοὶ legi possit. Pugnam autem, cuius mentio hic fit, apud Mantineam factam, in qua Argiui succubuerunt, describit lib. 5. Thucydides, & lib. 12. Diodorus.*

18 Agrauli.] *De Agraulo Stephanus & alij. Mirum, quæ monstra hic Acciaiolus introduxerit, totum hoc ad Patrentes sua paraphrasi detorquens.*

19 Aristophanes.] *In Ranis est locus, quod dixi per ambages τῇ ὑπονοίᾳ est in textu: hoc est allegoria Donatus alieno admodũ ab hoc loco sensu suspitione vertit: Plutarchus in lib. de audiẽdis poetis, docet antiquis ἀλληγορίαν vocabulo τῆς ὑπονοίας solitã dici neq; abludit etymon: quippe cum in eo tropo intelligatur aliud quã dicatur aperte. Quomodo & hic vtitur Plutarchus allegoriam Aristophanicã adducẽs, à quo nomine leonis Alcibiades notatur. Zezes quoq; Lycophronis interpres fatetur ὑπόνοιαν cum allegoria idem esse.*

ὑπόνοια.

20 Agatharchum pictorem.] *Donatus inepte, vt iam falsitatẽ taceam, conuertit. Causam huius flagitij reddit Vlpianus in orationem Demosthenis supra citatam: nẽpe quod*

is cum

is cum pellice Alcibiadis rem habere deprehensus fuisset. Atq; ex hoc loco satis liquet, εἷρξεν apud oratorem non esse theatro arcuit, seu carceri inclusit. Meminerunt Agatharchi huius Suidas & Harpocratio. Ex ijsdem apparet, Nemeam tibicinam & impudicam fuisse mulierem.

21 Religione Deûm.] Cereris & Proserpinæ. Est enim legendum, non τῷ θεῷ, sed, τὼ θεὼ: vt paulo post legitur in formula accusationis. Paulo ante:

Polytionē.] Πολυτίων, Polytio hic legitur. 1. 4. Sympos.

22 Charissime Mercuri.] Erant enim hermæ isti, statuæ Mercurij. Versus in Græco non sunt distincti: sed sunt senarij iambici, & facile est eos ratione scansionis diuidere. hæc autem, φυλάξομαι respondentur à Mercurio.

Ad Vlyssem. Sic & apud Suidam legitur.

23 Tandem Salaminiam nauim.] τὴν σαλαμινίαν. Donatus, vt videtur, quid rei Salaminia esset, non intellexit: alias non ita vertisset. Quosdam elegit. qui Salaminiam ad Alcibiadem mitterent. Fuit autem Salaminia triremis, nauis Atheniensium publica (sicut & Paralus, de qua in vita Lysandri annotauimus) publicoq; negocio præsertim reos peregre agentes ad iudiciū euocandi, destinata. Itaque & Thucyd. libro. 6. & Diodorus libro 13 idem hac ipsa de re, quod Plutarchus, scribunt: nempe missam τὴν σαλαμινίαν nauem, qua ad iudicium adueheretur. estque elegans Critolai prouerbium hac de naui apud Plutarchum in Pericle, quod vsibus eam certis destinatam fuisse ostendat. Meminit & Suidas. Paulo infra.

Salaminia nauis.

Theodorum Phegæensem.] In Græco est φυγέα, sed scribendum est, φηγαιέα Hoc ex Harpocratione constat, hanc Aeantidis tribus curiam nominante.

24 Non tu es Achillis filius.] Duobus vtitur prouerbijs, diuersitatē inter id quod simulabat; & id quod erat Alcibiades expressurus. Horum posterius recte Donatus ad He-

lenam retulit: quam Electra apud Euripidem (Oreste) in lugenda matre comis & formæ parcentem, redire ad antiquũ ingenium iisdem verbis dicit. Prius est sumptum de versiculo, qui tacito autoris nomine refertur à Plutarcho in libello De amici & adulatoris discrimine,

οὐ παῖς Ἀχιλλέως, ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς εἶ.

Es ipse Achilles, non Achillis filius.

Quo versu quomodo scite vti possimus veluti prouerbio, hic locus commonstrat.

25 Astyocho classis hostium.] *Lacedæmoniorum, vt euidens est ex octauo Thucydidis. Nam Donatus eum à Tisapherne classi eius præfectum falso dixit. Paulo ante, Vnus è ducibus nomine Phrynichus: adde gentile nomen Diradiotes ὁ Διραδιώτης. Id nescio quomodo me fugerat vocabulum neq; dissimulo, mendi mihi id esse suspectum. Atheniensem quidem fuisse Phrynichum liquet. Diradiam tribum vel curiã (nam inde solebant nominari, vt Demosthenes Pæanieus, Agnon Alimusius, &c.) nullum noui. Diradiotes Apollo Argis cultus in Dirade (δειρὰς iugum montis significat) de quo in Argolicis Pausanias, nihil huc facit. ἐπεικτέον ergo mihi, immo potius veniã petendum, qui nõ cogitauerim δειραδιώτης legendum, quod gentile nomen est, à Δειράδες curia trib. Leontidis, teste Stephano de vrbibus. Idem est apud Harpocrationem, apud Suidam quoq; sed mendose, Δειραπώτης. Steiriensis infra dicitur Thrasybulus. erat autem Steiria Pandionidis tribus curia, vt ex Suida & Stephano liquet.*

περίπολος.

26 Vnus excubitorum.] ἑνὸς τῶν περιπόλων. *Seruum vertit Donatus, sed inepte. περίπολος hoc loco, vt & apud Thucydidem in hac ipsa historia, & alias, φύλακα, & aliquando ζητητὴν, excubitorem vigilem, exploratorẽ significat. Testis Suidas, qui & versum ex Auibus Aristophanis citat, & verba Scholiastæ ponit, iisq; Thucydidis testimonium addit. Hinc apud eum loco dicto περιπολάρχης est vigiliarum*

liarum præfectus. Vide etiam quæ sunt apud Harpocrationem.

27 Quinquemillium viri.] πεντακισχίλιοι. Omisit hoc copiosissimus paraphrastes noster & Diodorus queq; horum nullo apice meminit. Diligenter totam hanc Reipub. mutationem descripsit Thucydides. Nostri autem Vocabuli duritiem & nouitatem necessitas (puto) excusauerit.

28 Spoliis multis.] νεκρῶν, cadaueribus. Quam vocem etiam ratio rei bellicæ istorum temporum repudiat. non enim tum cadauera redimebantur. neq; sane erat extra Mindarum quisquam tanti pretij. Spolia ego intelligo ornatum armaturæ, vt fit fiebatq;, adiectum, πολέμου καὶ μάχης πάρεργον πλούτου ἔνδειξιν. Fortasse ἐνάρων legendum. nam poeticis vocabulis vsum Plutarchum, facile est obseruatu: à quibus ne Xenophontem quidem, Musam illam Atticam, sibi temperasse, notum est peritis. Potuit inter ἔναρα Pallantis baltheus, & id genus alia referri.

29 Vt arma.] μὴ πίθεσθαι. Ego μὴ illud non agnosco. Paulo post:

Nisi prius cum ipsis.] ἢ κοινὸν nihil est. Suspicor κοινολογῶν legendum. Ego in ipsa versione meam coniecturam posui, vel mihi vel alijs, oblata meliore obliterandam.

30 Tragico vestitu & cothurnis.] Multa Donati errata omisi, neq; enim vel debent, vel possunt commemorari omnia. Hoc loco mirifice ensem, hastam, & arma histrioni aptauit, boui clitellas: nimirum enim ξυστὸς & ξυστίδας intellexit. ξυστὸν quidem contum seu hastam nouimus. Sed ξυστὶς vestis genus est, tragicæ etiam, vti Suidas & alij annotauerunt. Interpres Aristophanis in Nebulas, prope initium, in versum. ξυστὶς

ὥσπερ μεγακλεὺς ξυστίδ' ἔχων, annotauit ξυστίδα esse purpuratam vestem, vel (vt alij velint) κροκωτὸν ἱμάτιον, qua in pompa vterentur athletæ vel morum rectores: atque

etiam ea, quæ tragici reges. Alioqui vestem etiam muliebrem significat. Theocritus Pharmac.

καμ' φισειλαμένα τὰν ξυστίδα τὰς κλεαρείσας. *Vide ibi scholia, si lubet.* στατὸν *cothurnum verti, nescio an recte: sed tamen quid aliud sit, nescio.* ἀναγώνιος κόσμος *est, qualis in tertamine cuiuscunque generis habetur.*

Plynteria.

31 Plynteria.] *Mineruæ sacra esse dixit: quod ita Plutarchum innuere liquet,* τὴν θεὸν *dicentem* κατ' ἐξοχήν. *Varinus quidem annotauit, in Aglauri Cecrope natæ honorem ea peracta, citato ad id Lycurgo in oratione de sacerdotio: & est idem apud Hesichium. sed Xenophon, longe fide digniss. autor, palàm ad Mineruam refert.*

32 Magnam secum ferens.] πολλὰ μὲν ἄγων χρήματα, πολλὰ δὲ κομίξων. *illud* ἄγων *suspectum est mihi. Videtur autem hæc fuisse sententia, Alcibiadem opes suas partim perdidisse, partem in Bithyniam secum detulisse, reliquum in arce apud Bisantham asseruasse. idq;* πάλιν *quod statim sequitur innuit, ni fallor. Certe post illud ipsum* πάλιν *aliquid videtur excidisse. neq; à Thracibus illata ei damna puto ad Bithyniam pertinere: Locus videtur lacer.*

33 Hiccaris Siciliæ.] ὑκκαρῶν *scribendum est, non* ἰκκαρῶν. *quod non Geographi modo demonstrant, sed & sic infra in Nicia legitur, & apud Athenæum lib. 13. Paraphrastes hoc omisit: retinuit mendum Amiotus.*

PLVTARCHI C. MARCIVS CORIOLANVS, *Guilielmo Xylandro, Augustano, interprete.*

Marciorum familia.

MARCIORVM familia Romæ patricia fuit, multosque illustres viros produxit: inter quos fuit etiam Ancus Marcius, filia Numæ natus, qui Tullo Hostilio in regno successit, P. quoque & Q. Marcij fuerunt, qui maximum atq; pulcerrimum aquæductum Romæ fecerunt: & Censorinus è Marcia gente fuit quem Romani iterum censorem creauerunt, ipsumq; deinde au-

de autorem ſecuti legem tulerunt, ne cui cũ magiſtratum bis petere liceret. C. autem Marcius, de quo hic nobis ſermo habetur, poſt mortem patris, à matre vidua educatus, ſuo exemplo docuit, orbis nonnulla quidem mala adeſſe, non tamen id infortunium obſtare, quo minus in egregiũ aliquis & præſtantem alijs virum euadere poſſit. Idemque teſtimonium tulit ijs, qui arbitrantur bonam naturam, ſi non recte inſtituatur, inter bonos fructus multa etiam vitia proferre, perinde atque bonum agrum, ſi non accurate colatur. Robur enim animi in hoc viro ac conſtantia, magnos impetus, motuſq; ad res præclare gerendas efficaces edidit: contra iræ immodicus, ſtudioq; contendendi pertinax hominibus ſuam conſuetudinem difficilem intolerabilemq; præbuit. & qui ob voluptatem pecuniæque deſpectum, atque in ferendis laboribus patientiam laudabatur, ac temperantiæ iuſticiæ, & fortitudinis nomine commendabatur: huius viciſſim in ciuilibus negocijs rigor, & paucorum in repub. dominationis cõſtituendæ ſuſpecta duricies inuiſa omnibus moleſtaq; erat. Adeo nullum eſt maius donum, quod acceptum bonitati Muſarum homines ferre debeant, quam quod doctrina & diſciplina emolliuntur & mitigantur ingenia, modumq; tenere, & nimia omnia vitare diſcunt. Cæterum ea tempeſtate, qua vixit C. Marcius, Romę inter omnes virtutes bellica ſeu militaris maxime in honore habebatur fortitudo, cui rei documento eſt, quod cum virtus generis ſi vocabulum compluribus virtutibus commune, vnica, tamen fortitudo virtutis nomen apud eos tũ occupauit, obtinuitq; vt fortitudo quę proprie appellaretur, virtus, vſurparetur. Itaque Marcius cum natura eſſet militarium certaminum præ cæteris cupidus, ſtatim à puero arma tractauit: ratuſq; nihil prodeſſe ea quę aliunde comparentur, niſi ea quæ nobiſcum ad eam rem arma inſtrumentaque naſcuntur, probe adornata apparataque in promtu haberentur; ita corpus ſuum ad omne pugnandi genus exercuit, vt & curſu velox & in lucta validus eſſet, & omni in congreſſu locum tenere, neque eo expelli poſſet. Quo effectum eſt, vt qui cum eo de animi virtute fortitudineque contenderent, ſuperati cauſam in robur corporis ipſius inuictum nulloque labore fatigabile conijcerent. Prima ei, adoleſcenti etiamnum militia fuit quo tempore

Ingenium Coriolani.

Studium militiæ.

Tar-

Tarquiniũ Roma & regno eiectum, ac poſt multas pugnas
cladesq; extremam quaſi aleam hãc iacientem, plurimi La-
tinorum, ac permulti ex reliqua Italia adiuuerũt, Romam-
que reducere (non tum gratia Tarquinij, quam metu rei
2 Romanæ creſcentis inuidiaque impulſi) conati ſunt. Eo in
prœlio fortuna varie vltro citroque inclinante, Marcius in
cõſpectu dictatoris ſtrenue pugnans, virum Romanũ cum
ſterni videret, neglecto ſuo periculo proſiluit, ac pro eo pro-
pugnauit, hoſtemq; irruentem necauit. Imperator victoria
potitus, huius facti cauſa eum inter primos querna corona
donauit: quam lex ei defert, qui ciuem ex hoſtibus ſeruaue-
rit. Cur querceam eam coronam eſſe legiſſator voluerit,
haud ſatis conſtat. an propter Arcades hunc quercui hono-
3 rem habuerit, glandiuoros oraculo nominatos? an quia v-
4 biq; in promtu militantibus ea arbor eſt? an quia quercus
Ioui vrbium tutori ſacra ſit, ideo propter ſeruatum ciuem
id decus recte conferatur: Eſt autem quercus inter arbores
ſylueſtres fructus copia & bonitate præſtantiſſima, inter
cultas robuſtiſſima: præbetq; ad cibum glandes, ad potum
mulſum, & inſtrumentum venationis viſcum exhibet: atq;
ita maximum terreſtrium animalium, auiumq; numerum
loco obſonij ſuppeditat. Feruntur eo in prœlio Caſtores
apparuiſſe, ſtatimq; eo finito viſi eſſe in foro victoriam an-
nunciantes, equis ſudore fluentibus inſidentes, quo loco
nunc iuxta fontem templum eſt ijs exſtructum: eademq; de
cauſa Idus Quintiles (qua die pugnatũ fuit) Caſtori & Pol-
luci ſunt conſecratæ. Enimuero vt decus & honor matu-
rius collatus in iuuenes, leui tantum gloriæ cupiditate af-
fectos, ardorem eum exſtinguit, ſitq; ſtatim expleta ſatie-
tatem affert: ita eadem grauis, ac conſtantis ingenij iuue-
nibus tributa, augent apud eos ſtudium gloriæ, auræq; in-
ſtar afflantis impellunt ad honeſtatem perſequendam. non
enim quaſi accepto præmio, ſed, vt ſi pignore ſeſe obligaſ-
ſent, turpe ſibi putant fore, ſi exiſtimationi ſuæ deſint, ac
non alijs ſuper alia præclare factis de ſe conceptam exſpe-
ctationem vincant. Hoc modo affectus Marcius, ſeipſum
fortitudinis laude ſuperandum ſibi propoſuit, nouiſq; ſub-
inde facinoribus priora cumulare ſtatuit: itaq; rebus præ-
clare geſtis res egregie geſtas, ſpolia ex hoſtibus relatis no-
ua ſemper addidit, ſemperque poſterioribus ducibus de ſe-
hono-

Corona ciuica querna.

C. Marcij gloriæ ſtudium quale.

honoribus & virtutis testimonijs afficiendo certandi ma-
teriam præbuit: cumq; eo tempore continenter bella Ro-
mani gererent, ex nullo sine corona & ornamento redijt.
Vt autem alij gloriam virtutis sibi finem statuunt, sic ma-
tris ille gaudium gloria sua quærebat: nullum enim maio-
rem se honorem, nullā maiorem fœlicitatem adipisci posse
arbitrabatur, quam si coram matre sua laudaretur, atq; co-
ronaretur, eiq; præ lætitia lacrymāti in amplexum veniret.
Nimirum hoc erat, quod & Epaminondas (vt fertur) cōfes-
sus est, summæ se fœlicitatis loco ducere, quod victoriam
ipsius Leuctricam pater & mater viui inspexissent. Verum
hic quidem vtrunq; parentem læticiæ suæ & fœlicitatis so-
cium ac testem habuit. Marcius autē matri Volumniæ pa- 5
tri quoq; debitam partem esse persoluendam ratus, non sa-
tisfecit ei ante, quam vxorem eius iussu duxit, & cum ma-
tre, quanquam iam prole auctus, habitauit. Inclyta iam ē-
ius per totam vrbem virtute, senatui diuitum causam fouē-
ti contra plebem contentio incidit. Multis & grauibus in-
iurijs se à fœneratoribus premi querebatur vulgus ijs, quo-
rum modicæ fuissent facultates, plane omnibus spoliatis
per oppignorationes, & venditiones, egenis autem æris a-
lieni causa abductis, & in vincula conditis, q cicatrices pro
patria acceptorum vulnerum multas gererent, passi ea præ-
sertim postremo bello Sabino. Quo quidem bello impen-
dente, locupletiores polliciti erant, se moderatius acturos 6
& dictator M. Valerius iussu senatus id plebi stipulatus fue-
rat. bello fortiter & fœliciter confecto, hostibusque victis.
neque remiserant de pristina duricie quicquam fœnerato-
res, & senatus memoriam omnem pactorum dissimulans,
patiebatur nexos abripi, & pignora eripi pauperibus. Ergo
turbæ iterum, malæq; coitiones Romæ existebant. Neq; fe-
fellit hostes, tumultuari plebem: itaq; impressione in agrū
Romanum facta, incendio & vastatione grassati sunt: neq;
quisquam militum vocātibus ad arma consulibus nomen
dedit. Inde rursum inter senatores discordia est oborta, ali-
is concedendum pauperum turbæ, nimiumq; rigorem iuris
leniendum censentibus, alijs contra tendentibus. Inter hos
fuit etiam Marcius, non pecuniæ quidem tantopere ratio-
nem habendam asserens, sed si saperent patres, curandum
vti nascentem plebis libidinem, senatus patientiam oppu-
gnan-

Secessio plebis æris alieni causa.

gnandis legibus tentantis, & ferocientis, mature compescerent atque opprimerent. Cum sæpius intra paucos dies eius rei causa conueniret senatus, neque expediretur negocium: subito plebs coitione facta se mutuo cohortati, vrbe excesserunt, & in monte Sacro ad flumen Anienem consederunt: nihil quidem seditiose aut per vim agentes, pulsos tantum se iam pridem vrbe à diuitibus vociferantes: vtique aerem sibi, & aquam, locumque sepulcri in Italia futurum: Romæ habitantibus nihil præter vlnera & mortem pro diuitibus pugnando obeundam esse. Attulit hæc res terrorem senatui, & quos maxime æquitatis studiosos, popularesque esse de senioribus putabat, oratores ad plebem misit: Verba fecit Menenius Agrippa multisque plebem obtestatus, multa libere pro senatu locutus, fabulam ad extremum proposuit, hominum deinde sermone vulgatam: Omnia corporis humani membra quondam contra ventrem conspirasse, eumque accusasse, quod solus omnium corporis partium ociosus desideret, neque ad id alendum quicquā conferret: cæteras partes, vt ventris cupiditates explerent, ingentes labores ac difficilia munia obire. At ventrem eorum stultitiam risisse, quod ignorarent, ipsum quidem omne alimentum accipere in se, verum rursus ad omnes partes à se dimittere ac distribuere. Tum conuersa oratione: Idem, inquit, senatum vobis ô ciues dicere intelligite: administratione enim reipublicæ & cōsilio omnium vestrûm commodum vtilitatemque procurat, vobisque distribuit. Reconciliata ex eo patribus multitudo est, impetrato vt quinq; viros ipsis liceret eligere, qui indigentibus auxilio essent, hi tribuni plebis inde dicti, primiq; creati à plebe hi, qui secessionis duces fuerant, Iunius, Brutus, & Sicinius Bellutus. Vt rediјt Romam plebs, statim se obsequētem ad arma vocantibus magistratibus præbuit, nominaq; dedit, At Marcius quanquam neque ipse æquo animo ferebat plebem præualuisse, optimatumq; in republica principatum conuulsum, & videbat multos nobilium idem sentire, hortatus est tamen, ne in certaminibus pro patria suscipiendis plebe segniores essent, sed virtute potius quam potentia præstare se ei ostenderent. Erat in Volscis (contra hos enim tum bellum gerebatur) vrbs Corioli, omnium dignitate prima. Hanc cum Cominius consul obsedisset, Volsci veri-

Menenij Agrippæ ad plebem oratio & fabula.

Primi tribuni plebis.

Corioli capti.

veriti ne caperentur, vndiq; contractis auxilijs ad obsidionem disiiciendam, ibiq; tum Romanis acie decernendum contenderunt, duobus ex locis impetum in hostes facturi. Cominius diuisis copiis hosti aduenienti obuiam est profectus, T. Larcium, vnum ex præstantissimis Romanis, oppugnandę vrbi reliquit. At Coriolani, spreta hostium paucitate eruptione facta Romanos aggressi fuderunt, fugientesq; in castra compulerunt. Ibi Marcius parua cum manu excurrit, hostésq; sibi obuiã factos prostrauit. reliquorum impetum inhibuit, suos magna voce reuocauit. Erat enim, id quod in milite requirit Cato, non manu tantum promtus, ictuq; timendus, sed & vocis sono, & aspectu hosti terribilis. Collectis circa eum multis, hostes territi se receperunt. Neque id satis visum Marcio, quin & insequeretur cedentes, & effusa fuga vsque ad portas Volscos ageret. Vbi cum videret Romanos se auertere, quod & multa de muris tela coniiciebantur, & cum fugientibus in vrbem hostibus armatis repletam vt irrueret, in animum inducere nemo auderet: tamen fixo gradu hortatus est suos alta voce, à Fortuna vrbem instantibus magis, quam fugientibus apertam. Ita cum paucis sequi audentibus per hostes vi se proripuit, ac in vrbem irruit, nemine initio resistere, aut venienti obuiã se dare auso. Deinde cum videret paucos admodum suorum vna irrupisse, suis hostibusq; permixtus fertur incredibilẽ pugnam obiisse manuum agilitate, velocitate pedũ, audaciaque animi: omnibusque in quos impetum fecisset, superatis, Volscos partim ad extremas vrbis partes compulit, reliqui desperata re, proiectis armis, tuto suos inducendi in vrbem Marcio facultatem dederunt. Vrbe capta, cum ad diripiedum plerique Romanorum se contulissent, indigne id tulit, vociferans iniquam rem agi, si consule & ciuium exercitu iam fortassis contra hostes pugnante, ipsi per ocium prædam quærerent, vel hoc prætextu periculum prœlii vitarent. Paucis animum aduertentibus, cum ijs quibus erat volentibus ea via profectus est, qua profectum exercitũ senserat, multisque cohortatus suos, ne labori succumberent, multis quoque Deos comprecatus, darent sibi tantum beneficij, vt in tempore pugnæ ciues suos assequi, cumque ijs prœlium obire posset. Mos era Romanis eo tempore, vt in procinctu iam stantes, ac scutis manus inserentes, sagaque accin-

Testamentũ militare.

accingentes, simul etiam tribus aut quatuor audientibus hæredem suum nuncuparent: quæ testamenta non scripta, militaria vocabantur. Id tum agentes milites in conspectu hostium, Marcius assecutus est: initioq; nonnihil perturbauit quorundam animos, vt cum paucis respersus vndique sanguine, & sudores madens aduenerat. Vt vero ad consulẽ accurrit, dextraq; data vrbem à se captam renunciauit, consulq; ipsum amplexus est, cum ijs qui audiebãt rem gestam, tum reliquis, quid actum esset, coniicientibus audacia aucta est, sublatoque clamore duci se ad hostem, & committi prælium postularunt. Ibi Marcius consulem percontatus, quænam esset hostium armaturæ ratio, quisue ordo, & quo loco robur hostilis exercitus constitisset: cum respondisset Cominius, opinati se Antiates, quod esset hostium bellica vi & audacia validissimum, mediam aciem occupasse: petiit: Marcius, vt cum suis contra illos collocaretur: idq; consul, miratus viri alacritatem, ita fecit. Cum ad manus ventum esset, resque hastis gereretur, Marcius ante reliquos in hostem procurrit: neq; tulerunt oppositi impetum Volsci, statimq; ea pars aciei, qua is irruperat, dissipata est: cæteri eũ ab vtroque latere circundederunt. Ibi consul Marcio metuens auxilio ei, quos secum habebat, fortissimos misit: initoq; acri circa eum prœlio, multisq; paruo tempore cadentibus, fusi tãdem viq; in fugam compulsi sunt hostes. Quos cum insequerẽtur Romani, Marcium labore & vulneribus confectum, vt rediret in castra rogauerunt: sed is, Non esse vincentium defatigari, dicens, fugientibus institit. Superatæ etiam reliquæ partes Volscorum, multis captis & occisis, Postridie consul, præsente Marcio & reliquis militibus pro tribunali actis, vt par erat pro tanta victoria, diis gratiis, ad Marcium conuersus, miris modis hominis virtutem prædicauit, quam partim ipse eo in prœlio spectasset, partim Marcius testatam satis fecisset: deinde, ex præda omni, pecuniæ, equorum, hominum, decem sibi capita deligere iussit, antequam præda militibus diuideretur: pręterea præmij loco equum egregie ornatũ dedit. Approbantibus hoc Romanis, Marcius in medium progressus, Equum accipio, inquit, ac laudibus cõsulis gaudeo: reliqua nõ tam honorẽ, quam mercedem puto. itaq; contentus ero eadem, qua alii, prædæ distributione. Vnam hanc mihi gratiam magnopere

Volsci prœlio vincuntur.

Marcio honores habiti, vtq; accepti ab eo.

peto. Fuit mihi inter Volſcos hoſpes & amicus, vir bonus & moderatus, qui nunc inter captiuos eſt, è diuite ac fortunato ſeruus factus: tantis huic malis circumuento, ſufficit ſaltem venditionem arcuiſſe. Maior, quam ante ad hæc eius verba omnium clamor ſublatus eſt, pluresque inuictum pecunia hominis animum, quam bellicam virtutem admirabantur. nam & his, qui tantis eius honoribus inuidebant, dignus iam, cui magna tribuerentur, eo ipſo videbatur, quod ea recuſabat: magiſq; eius in reſpuendo, quam in merendo virtutem amplectabantur. Præclarius enim eſt pecunia, quam armis bene vti: cæterum ipſo vſu pecuniæ contemtus plus laudis meretur. Sedato clamore & tumultu Cominius: Quando, inquit, virum hunc cogere, vt accipiat oblata à nobis munera, non poſſumus, commilitones: at eum honorem, quem huius rei cauſa ſibi habitum repudiare non poteſt, ei deferamus: Coriolani cognomen inquam, niſi illud iam ante res ipſa ei impoſuit. Itaq; cognomentum Coriolani deinde obtinuit, quo & maxime notus fuit: prænomen autem Caij geſſit, quo à Marcio, communi gentis nomine, diſtinguebatur. Tertiam Coriolani appellationem habuit, tituli loco, quales Græci ab actione aliqua, aut caſu, aut forma corporis, aut virtute ſolent gerere. ab actione, vt eſt Soteris, & Calinici, quorum hoc egregia victoria potitum, illud ſeruatorem ſignificat: à forma corporis; vt Phyſco, quod eſt ventricoſus: Grypus, hoc eſt adunco naſo præditus: à virtute, vt Euergetes, quod benefactorem notat, & Philadelphus, amantem fratris: à caſu, vt Eudæmon, ſeu Fœlix, quod nomen Battorum ſecundo fuit. Nonnullis regum etiam per obtrectationem cognomenta facta ſunt: vt Antigono Doſonis, quod in repræſentandis promiſſis cunctaretur, Ptolomæo Lamyri, id eſt proterue loquacis. Sed hoc genere Romani frequentius vſi ſunt, qui quendam ex Metellorum genere Diadematum (quaſi vittatum) dixerunt, quod vlceris cauſa frontem obligatam habens aliquandiu obambularet: alium Metellum Celerem, quod defuncto patre paucis poſt diebus funebres ludos gladiatorios dediſſet. ſunt & quædam cognomina, à naſcendi caſu tracta: ita Proculum vocant, qui peregre profecto patre naſcitur, Poſtumum, qui mortuo, Vopiſcum, qui è gemellis viuit, altero extincto. A corporis

Ratio cognomentorum apud Græcos & Latinos.

poris vitio, non Syllas modo, & Nigros, & Rufos, ſed Cæcos etiam, Claudoſque dicunt: pulcre adſuefacientes, ne quis cæcitatem, aliudue corporis vitium ignominiæ loco duceret, ſed tanquam domeſticum nomen eam appellationem ferret. Verum hæc alio pertinent. Finito bello ſeditionem denuo tribuni plebis excitarunt, nullam quidem nouam neque iuſtam cauſam nacti, ſed ea mala, quæ priores ipſorum turbas ac diſcordias neceſſario erant conſecuta, in occaſionem vexandorum nobilium vertentes. Pleriſque enim in agris neque ſementes erant factæ, neque terra culta: & bello occupata vrbe aliunde aduehēdi frumenti ocium nō fuerat. Itaque ingenti penuria oborta, cum viderent tribb. plebis, populo neque annonæ copiam eſſe, neque ſi eſſet, ad emendum pecuniam: ſermones & obtrectationes contra diuites diuulgarunt, quaſi ij iniuriarū acceptarum memores, famem vrbi induxiſſent. Forte tum Velitris legati venerunt, vrbem dedentes, ac mitti eo colonos poſtulantes: ita enim apud eos peſtis erat graſſata, vt vix decima hominum pars eſſet ſuperſtes. Et exiſtimabant homines prudentes commodum, atque in tempore eam petitionem Veliternorum accidiſſe, cum & Roma inopia alimentorum preſſa, leuatione opus haberet, & fore finis ſeditionibus videretur, vrbe à turbulenta & tribunis adhærente multitudine, tanquam redundantia aliqua morboſa & inquieta, expurgata. Itaque & colonos lectos Velitras deſtinauerunt conſules, & militiam contra Volſcos reliquis indixerunt: id machinantes, vt ab inteſtinis motibus ocium eſſet, exiſtimanteſque melius conuenturum inter diuites & pauperes, patricios & plebeios, ſi vna in armis, caſtris, communique iterum verſarentur bello. Repugnauere tamen ei cōſilio Sicinius Brutuſq; cum ſocijs: vociferātes, rem crudeliſſimam coloniæ vocabulo mitiſſimo velari: detrudi tanquam in barathrum pauperū hominum turbam, in vrbem contagioſo aere, & cadauerum inhumatorum aceruis infeſtam, vt ibi apud peregrinos & contaminatos habitarent lares. Quin etiam quaſi non ſatis mali ſit, partem ciuium fame necare, partem peſtilentiæ obijcere, ſpontaneum porro bellum ſuſcipi: vt nimirum nihil mali abſit à ciuitate, quæ ſeruire diuitibus recuſaret. His ſermonibus multitudo crebro incitata, neque nomina conſu-

libus

Romæ turbæ propter famem.

Velitræ colonia.

libus exercitum scribentibus dedit, & de colonia pessime sensit. Anxio Senatu, Coriolanus, plenus iam fastu, tumensq; animo, & in admiratione optimatum habitus, palam tribunis plebis maiori, quam quisquam alius, contentione restitit: obtinuitque vt colonia deduceretur, magna iis multa proposita, qui forte lecti eo non exissent. De bello autem cum desperassent omnino Patres; Marcius, assumpta clientum, eorumque quos persuadendo sibi adiunxerat, manu, incursionem in agros Antiatum fecit: multaque frumenti, multa pecorum & hominum præda parta nihil ipse sibi vindicans, milites vero onustos præda ducens, Romam rediit. Itaque reliqui inuidentes istis, Marcii gloriam ac poteutiã moleste tulerunt, augeri eum ad opprimendam plebem suspicantes. Paulo post, consulatum Marcius petiit. Flexit hoc multorum animos, incessitque vulgus verecundia, virum genere ac virtute primum, cuiusque tot & tanta constarent in patriam beneficia, ignominia premendi. Mos enim erat Romæ: vt qui magistratum aliquem ambiret, is ciues prehensaret, oraretque vt suam petitionem iuuarent: & eius rei causa in forum prodibat tunicatus, sine toga: siue vt humilitatis aliquid is habitus supplicantium adferret, siue vt cicatrices suas, aperta fortitudinis signa ostendere posset. Nondum enim eo tempore plebs donorum accipiendorũ suspecta fuit, vt largitionum p̄cidendarũ causa iuberent candidatum sine toga & discinctum progredi ad ciues. Longo post tempore venditio & emptio in campum insinuauit, permixtaque, est suffragiis pecunia: indeque etiam in iudicia & ad exercitus corruptela progressa, in vnius hominis potestatem. armis pecunia mancipatis, Romam redegit. Neque inepte dictum est a quodam, ab eo primum oppressum populum, qui primus epulum & dona ei dederit. Ac videtur id malum occulte & sensim vrbi obrepsisse, neque statim deprehendi potuisse: neque enim constat, quis primus Romæ populum aut iudices pecunia corruperit. Anytus Athemionis F. primus narratur Athenis pecunia iudices demeritus, cum Pyli proditæ accusaretur, sub finem belli Peloponnesiaci: qua tempestate Romanum forum adhuc ab aureo, & sincero hominum genere tenebatur. Enimuero cum multas Coriolanus ostentasset cicatrices, quas continentibus

Coriolanus plebi & trib. repugnat.

Coriolanus consulatum petens repulsam patitur.

ſeptendecim annis, palmam virtutis tot in prœliis meritus, acceperat: pudorem multitudini virtus hominis iniecit, interque ſe de eo conſule creando ſermones contulerunt. Sed poſtquam comitiorum die in forum proceſſit, ſplendido cum Senatorum comitatu, neque dubium erat, quin ij nullam vnquam rem tantopere, quam eius conſulatum, expetiiſſent: rurſus à beneuolentia populus ad inuidiam recidit: & accedebat ad inuidiam metus, verentium, ne ſi vir optimatum partis ſtudioſiſſimus, tantæque inter patricios autoritatis conſulatu potiretur, populum omnino libertate ſpoliaret. Hæ cogitationes tantum valuerunt, vt Marcius repulſam tulerit, aliique ſint conſules creati. Cum ſenatus grauiter hoc tulit, non Marcium, ſed ſe contumelia affectum cenſens: tum vero ipſum Marcium caſus hic non mediocriter affecit: vtpote eum virum, qui altos ſpiritus ducens, iracunda & contendendi cupida parte animi potiſſimum ferretur, neque doctrina & inſtitutione grauitatem ac manſuetudinem ſibi paraſſet, quibus ad virtutem ciuilem maxime opus eſt. neque enim ſcie-
10 bat, id quod Plato præcipit, contumaciam, ſolitudinis contubernalem, ei, qui ad rempublicam & verſandum inter homines animum adiecit, magnopere fugiendam, amplectendamque eam quæ à nonnullis admodum ſolet derideri, patientiam iniuriarum, animique remiſſionem. Verum Marcius, (vt erat ſui ſemper ſimilis, & immobilis, ac qui omnibus velle ſuperiorem eſſe, neminique concedere, fortitudinis vtique non impotentiæ animi, mollicieique putare) tum præcipue iracundia in animo efferueſcente, aut tumoris inſtar ſe efferente, plenus perturbationis, irarumque contra populum diſceſſit. Patricij vero iuuenes, ac qui nobilitate inter Romanos maxime vigebant, cum ſemper mirifice ei ſtuduiſſent, (quod eo in rebus bellicis duce ac magiſtro perhumano vſi fuiſſent, didiciſſentque ab eo virtutis æmulatione abſque inuidia rebus bene geſtis gloriari) tunc maxime adfuerunt, dolorisque & indignationis ſocios ſe præbentes, iram hominis nullo reipub. bono inflammauerunt. Interim magna frumenri copia in vrbem allata eſt, cuius pars coemta in Italia, non minor à Gelone tyranno Syracuſanorum dono miſſa erat: & plerique in magnam ſpem veniebant, vrbem ſimul & penuria & diſcor-

Contumacia.

Coriolanus frumenti in populum diuisionem impugnat.

& discordia liberatum iri. Itaque congregato senatu, statim Curiæ circumfusa plebs, euentum exspectabat, sperans & emptum frumentum modico ipsis precio venditum, & quod erat dono missum, gratis distributum iri, & erant intus tribb. plebis, qui hoc patribus suaderent. Ibi vero Marcius assurgens, grauiter est in eos inuectus, qui plebi gratificandum censuissent, fauoris popularis captatores, proditoresque optimatum in republica principatus, eos nominans, qui praua temeritatis & libidinis semina in plebem sparsa contra seipsos fouerent, quæ quidem præstitisset initio statim exstirpari, neque fuisse populi nouo magistratu ita augendum robur, vt terrori nunc sit senatui, dum omnia suo arbitrio agat, cogi nusquam possit, consulibus dicto audiens esse nolit, magistratibusque sublatis ductores suos eo nomine insigniat. Enimuero, inquit, nos dum sedemus, vt largitiones eis, distrubutionesque decernamus (id quod apud Græcos eos fit, vbi omnia sunt in manu populi posita) vtique inobedientiæ plebis viam ad communem perniciem ciuitatis expedimus. Neque enim gratiam pro deserta aliquoties militia, aut pro secessionibus & calumnijs, quas admiserunt contra senatum, relatam sibi putabunt: sed metu perculsos ad demulcendum ipsos, concedendumq; quæ velint, nos demisisse rati, finem detrectandi imperia, factionesque & seditiones agitandi nullum in posterum facient. Itaque vestrum hoc consilium plane amentium est. Quin si sapimus, tribunatum potius eis adimimus, quo & consulatus euertitur, & vrbis concordia scinditur, vt non, sicut ante, vna sit, sed à se ita diuulsa, vt nunquam coalescere, ad concordiam redire, turbisque intestinis eam liberari illi sint passuri. Multa in hanc sententiam locutus Marcius, iuniorum animos mirum in modum concitatos astipulantes sibi habuit, propemodumq; omnes diuites: solum hunc virum clamabant in vrbe inuictum atque ab adulatione alienum restare: seniorum quidam, quid esset euenturum, suspicantes, repugnabant: & quidem euenit nihil boni. Tribb. namque plebis cum interessent senatui, vt viderunt Marcij sententiam præualere, ad plebem è Curia se proripuerunt, auxilium eius implorantes, & ad concionem vocantes. In quam vt est magno cum tumultu conuentũ, ac qui sermo esset habitus à Mar-

Accusatur. cio, renunciatum: parum abfuit, quin plebs ira ardens in senatum impetum faceret. Verumtamen tribuni omni culpa in Marcium collata, lictores miserunt, qui eum ad causam dicendam pertraherent, quos vt contumeliose ille Curia expulit, ipsi cum Ædilibus venerunt, vt vi hominem abducerent, manusque ei iniecerunt: sed patricij, facto agmine, tribunos repulerunt, ædiles etiam plagis affecerunt: tandem nox tumultum soluit. Mane cum viderent consules populum exasperatum vndique in forum concurrere, metuere vrbi cœperunt: ideoque conuocato senatu de placanda & sedanda sermonibus moderatis, decretisque benignis multitudine retulerunt: non enim tempus de gloria contendendi esse, sed curandum, si quid saperent, vt imminens periculum grauissimum placido & mansueto consilio auerteretur. Accedente maiori senatorum parte progressi in concionem, orationem quàm potuit fieri placandis populi animis aptissimam habuerunt, placide calumnias refellentes, modesteq; plebem verbis castigantes, promittentesque nihil sibi de precio annonæ contra ipsos certaminis futurum. Cum maior populi pars contentionem remisisset audiendaque modeste & placide consulum oratione delinitos se esse iam & pacatos plerique iudicarent: tribuni plebis surgentes, senatui quidem moderatum se exhibenti populum viciſſim, quantum eius rectum esset, concessurum dixerunt: Marcio autē causam dicendā, demonstrandumq;, non confundendæ reipublicæ opprimendiq; populi causa ab ipso senatu irritatum, vocantibus ad causam dicendam tribunis plebis non obtemperatum, deniq; ædiles in foro contumelia, verberibusque acceptos esse: quibus certe factis videatur, quantū in ipso fuerit, bellum ciuile excitasse, ciuesque ad arma prouocasse. Hęc eo ab ipsis dicebantur, vt aut frangerent spiritus Marcij, eumque pter naturam suam demereri plebem palam cogerent: aut, si more suo vti vellet, iram in sese populi implacabilem concitaret: quorū posterius euenturum recte coniecerunt. Surrexit enim tanquam se purgaturus: cumque deprecationem aliquam expectans populus silentium fecisset, non modo graui omnibus molestaq; in se defendendo libertate, liberioreque adhuc ipsorum accusatione vsus est, sed & contentione vocis, & vultu ita se metu vacare ostendit, vt contemni ab eo & parui

Contumacia eius in purgando se.

patui fieri populum appareret. Qua eius oratione cum exasperaretur populus, satisque aperte indignationẽ præ se ferret, Sicinius (qui audacissimus erat tribb. pleb.) pauca cum collegis collocutus, pronuntiauit, morte damnatum à collegio tribunorum plebis Marcium: ædilibusque mandauit, vt adductum in Capitolium, de rupe præcipitarent. Vt ædiles manus Marcio iniecerunt, atrox, insolensq; id factum etiam de vulgo plerisq; videri: at patricij animo plane abalienati, summoque dolore conciti, cum clamore ad opem ei ferendam contẽdere: ac partim dimouere eos, qui comprehenderant Marcium, eumq; intra suorum turbam recipere, partim ad populum manus tendere, ac deprecari. Cæterum in tanto tumultu neque oratione neque vociferatione quicquam efficiebatur: donec amici & familiares tribunorum, animaduertentes non posse sine multorum patriciorum cęde Marcium abripi aut puniri, tribunis persuaserunt, vt inusitatam pœnæ grauitatem tollerent, neque eum vi indictaq; causa occiderent, sed populo iudicandum traderent. Proinde Sicinius progressus, patricios percontatus est, Cur Marcium populo supplicium imponere volenti eriperent? rursusque ijs quærentibus, Quo animo ipsi virum inter Romanos præstantissimum cuperent indicta causa ad tam crudele & à legibus alienum supplicium rapere? respondit Sicinius: Vos vero non est vt hac occasione contentionem contra populum suscipiatis: dat enim vobis quod petitis, ac fiet sane de eo iudicium. Tibi Marci edicimus vt ad trinundinum adsis, populumque suffragijs de te acturum doceas, nihil esse à te delictum. Ac tum quidem satis habuerunt patricij rem ita compositam esse, Marciumque læti secum abduxerunt. interea vero temporis, dum trinundinum appeteret, bellum contra Antiates exortum, spem illis diffijciendi iudicij præbebat: sperabantque id bellum diuturnum fore, itaque populum vel marcescente ira placidiorem futurum, vel occupationibus eam bellicis omnino dissipatum iri. Sed vt mox facta pace cum Antiatibus reditum est, crebri inter patricios acti sunt conuentus, Marcio metuentes, idque circumspicientes, quo pacto neque hunc destituerent, & occasionem concitandæ plebis tribunis nullam præberent. Et Appius quidem Claudius, qui præ reliquis infensus populo existimabatur,

Coriolano dies ad populum dicitur.

mabatur, testatus est, senatum à seipso dissolutum rempublicamque proditum iri, quando ius ferendi de patricijs suffragia populo concederent. Contra qui ætate maxime prouecti, popularesq; erant, non iniquum, sed mansuetum & humanum fore populum censebant, adeptum eam potestatem: non enim contemptu senatus, sed quod se ab eo despici putarent, iudicij potestatem eos exposcere, adeptosq; id honorem & solatium habituros, statimq; iram deposituros. Marcius ergo cum videret beneuolentia erga ipsum, metuq; populi senatum animi incertum, quæsiuit à tribunis, cuiusnam criminis ipsum apud populum postularent: cum responderent, tyrannidis eum accusari, eamq; ab ipso affectari sese demonstraturos, surgens: Iam nunc, inquit, eo ad populum causam dicturus, neque vel iudicium vllum, vel si conuincar, supplicium detrecto: tantum vos videte, vt hoc mihi crimen obijciatis, neque fucum senatui faciatis. Cum affirmassent, ita fore, in iudicium venit. Congregato populo, primo omnium vi obtinuere tribuni, vt non centuriatim, sed tributim ferrentur suffragia, inq; ijs ferendis homines egeni, inquieti, & nihil honestatem curantes, ditioribus, notis, ac stipendia meritis ciuibus antecederent. Deinde regni affectati crimine omisso (quod se nullo modo demonstraturos norant) sermo Marcij in senatu habitus repetitus est, quo annonæ preciũ leuare vetuisset, & tribunatũ populo adimendum censuisset. additum & nouum crimen: prædam, quam ex Antiatum agro inuenisset, non illatam ab eo in ærarium, sed suis militibus diuisam. Id maxime perturbasse Marcium dicitur, improuisum videlicet, & cuius excusandi probabilem ad populum orationem in promtu non haberet: nam cum suos milites laudaret, eos, qui non cũ ipso militarent, quorum maior erat numerus, infensos sibi reddebat. Tandem suffragiorum latione tribubus tradita, absoluentibus tres, plures fuerunt quæ damnarent: pœna dicta fuit, vt perpetuo exsularet. Sententia promulgata, nulla vnquam bellica victoria tantum populo gaudium attulit, quanto tunc exultans discessit: senatus contra ingenti perculsus est tristicia pœnitentiaque graui correptus, quod non quiduis potius pertulissent, quam populum tanta licentia in ipsorum contumeliam vti paterentur. Neq; erat tum opus vestium alio-

Vt accusatus sit Coriolanus, & damnatus.

rumve

rumve insignium nota: sed facile cognoscebatur plebeius esse qui gaudebat: patricius, qui mœrebat. At vero Marcius ipse imperterritus, infractusque, vestituque, incessu, & vultu, vt ante, composito, inter reliquos omnes grauiter affectos conspiciebatur, solusque se ipse non miserabatur, non sane rectæ rationis & animi moderationis beneficio, sed ira totus concitus, grauique indignatione: quam dolorem esse plerique ignorant. Iracundus enim cum ira accenditur ac quasi excandescit, omnē humilitatem & remissionem exuit: itaque iratus qui est, eodem modo strenuus videtur, quo is qui febricitat, calidus: sic animus illius pulsu, agitationeq; & tumore quodam distēditur. Et statim quidem vt esset affectus, abunde re ipsa demonstrauit. Marcius domum enim suam ingressus, matrem ac coniugum lamentantes salutauit, atque, vt, quod fortuna attulisset, mediocriter ferrent, hortatus, recta ad portam contendit: ibi à comitantibus eum patricijs, neque accepta vlla re, neque precatus quicquam, cum tribus vel quatuor clientibus discessit. Inde per paucos dies in quadam villa cum animum suum in varias cogitationes diduxisset, consilium neque honestum, neque vtile, sed quale ab ira subministrari potuit delegit; Romanos vtique vlciscendi, bellumq; iccirco graue ac finitimum contra eos excitandi. Periclum primum de Volscis facere in ea re statuit, quos & milite & pecunia adhuc validos esse norat, cladibusque nuper acceptis, nō tantum virium amisisse, quantum iræ & pertinaciæ inde concepisse. Erat vir Antiâs, diuitiarum, foritudinis, nobilitatisque causa inter Volscos regiæ dignitatis, nomine Tullus Attius. Huic se præ omnibus alijs Romanis inuisum esse Marcius sciebat, 14
sępenumero enim in prœlijs mutuo se prouocauerant, atq; minitati fuerant, ac æmulatione iuuenili gloriæ bellicæ, priuatum publico odium adiecerant. magno tamen animo eum esse prēditum sentiebat, maximeque inter omnes Volscos cupere eum ansam nactum Romanis damnū aliquod iniungere. Proinde testimonium tulit ei, qui dixit:

Compescere iram difficile est, nam quod petit,
Mercatur ipsa morte----

Etenim veste habituque assumpto, quo maxime se, quis esset, ignotum fore censebat; exemplo Vlyssis

Dirorum intrepidus sese intulit hostium in vrbem 15

Coriolanus damnatus ad Volscos fuit.

Ira cur non videatur dolor.

Tullus Attius.

ſub veſperam, multisq; obuiam factus, à nemine cognitus, Tulli ad ædes contendit: ingreſusq; ſtatim apud focũ capite velato conſedit ac conquieuit. Domeſtici admirantes, tamen, vt ſurgeret inde, iubere nõ ſunt auſi (nam & habitus & ſilentium autoritatem ei conciliabant.) Tullo tum forte cœnanti, quid nouę accidiſſet rei, indicant. Is relicta cœna, ad Marcium venit, ſciſcitatusque eſt, quis eſſet, cuiusque rei cauſa veniſſet. Tum Marcius capite detecto, paululumque ſermonem moratus: Si me inquit, non agnoſcis, ſed & cõſpiciens me an is ſum dubitas, neceſſe eſt, vt me ipſe apud te accuſem. C. ſum Marcius, qui plurima Volſcis damna intuli, cognomenque, quod inficias me ire non patitur, Coriolani inde fero. nullum enim aliud multorum illorum præmium adeptus ſum laborum atque periculorum, quam notam mei apud vos odii, hocque ſolum mihi non eſt ademptum: reliqua vniuerſa inuidia libidineq; populi, mollicie & proditione ſenatus & nobiliũ erepta mihi ſunt. Actus vero in exſuliũ, ſupplex ad tuos penates confugi, non impunitatis & ſalutis cauſa impetrandę (quid enim erat cur huc me cõferrem, ſi mortẽ formidarem?) Sed vlciſci me cupiens, imo & iam nunc pœnas ab his, qui me extorrem egerunt, ſumens, quod me tibi dedo. Quod ſi igitur tibi in animo eſt hoſtes inuadere, agedũ vir generoſe, meum infortunium in rem tuam verte, calamitate mea ad communẽ Volſcorũ felicitatem vtere. tãto enim rectius pro vobis bellum geram quã cõtra vos geſſi: quanto melius poſſunt hi, quib. res hoſtiũ ſunt notę, ijs quos eę latent. Sin de bello deſperaſti, neq; mihi viuere, neq; tibi me ſeruare expedit, olim hoſtẽ tuum inimicumq;, nunc vero nulli futurũ vſui. Hæc vt audijt Attius, ſummã cepit voluptatum, iniectaq; dextra, Surge inquit, Marci, ac bono es animo: magno enim nobis emolumento eſt tui te nobis dedentis aduentus: & à Volſcis porro maiora ſpera. Ea nocte humaniter accepit Marcium: ſequentibus diebus inter ſe de bello Romanis inferendo cõſilia contulerunt.

Coriolani ad Attium oratio.

16 Interim Romæ cum ſenatus in plebem odia, potiſſimum ob Coriolani damnationem redintegrata, turbas dabant: tum prodigia multa atque grauia vates, priuatique referebant. Inter hæc tale quiddam traditur. T. erat Latinius nomine, vir non admodum iulluſtris, trãquillus alioquin, & moderatus & cum ſuperſtitionis, tum futilis loqua-

T. Latinius per inſomnium de inſtaurandis ludis monere Romanos iuſſus.

loquacitatis libero animo. Huic in somnis species Iouis visa est, iubentis dicere senatui missum sibi ab eo ludis malum, minimeque spectatu iucundum præsultorem. Hoc somnium non magnæ sibi primũ curæ fuisse Latinius referebat: cum vero iterum tertioque visum neglexisset; & filium sibi carissimum morte ereptũ, & subito se omnibus captum membris fuisse. Atque hæc lectica in senatum apportatus renunciauit: statimque inde corroborato rursum corpore, pedum officio domum redijsset traditur. Hoc miraculo senatus motus, summa diligentia de re inquisiuit: ea ita habebat. Seruum quidam suum alijs seruis tradiderat, flagellis exigendum per forum, atq; inde necãdum. Hoc illos agentes, hominemq; flagris proscindentes, ipsumq; præ dolore varie se hinc inde torquentem, indecorisque motibus corpus iactantem, fortuito pompa ludorum subsecuta est. Ac multi quidẽ id deforme spectaculum indigne ferebant, nemo tamen inhibebat, sed eum tantum conuicijs ac execrationibus impetebant, qui tam acerbe seruum plecteret. Eo 17

Supplicia seruorum Romæ.

enim tempore Romani seruis se admodum humanos exhibebant: nimirum ipsi quoq; in partem laborum rusticorum venientes, & cum seruis communi victu vtentes, videbaturque magna pœna seruo peccanti irrogata, si lignum quod temonẽ currus fulcit, per viciniam circumgestasset, qui enim erat hoc modo punitus visus, deinde apud domesticos & vicinos nullã fidem inueniebat, furciferq; (ei enim ligno furcæ nomen est) appellabatur. Ergo vt Latinius senatui de suo insomnio indicauit, cum dubitaretur quisnam is malus & indecorus ludorũ præsulator fuisset, recordati sunt nonnulli suppliciũ insolens serui istius, per forum flagellis acti, & inde interfecti. Approbantib. horum sententiam sacerdotib. pœnas dominus dedit, Ioui ludi instaurati sunt. Enimuero Numa videtur mihi cũ alioquin sapientissimus sacrorum magister fuisse, tum id ad maiorem religionis venerationẽ præclare instituisse, vt cum magistratus, aut põtifices 18

Instaurationis sacrorum causa.

rem diuinam facerent, præco ꝓcedens magna voce clamaret: Hoc age; qua voce animum aduerti sacris iuberet, neq; quicquam operis interijci illis, aut aliud quodcunque negocium: ostenderetque, plerasque res humanas necessitate

19 quadam & vi peragi Cæterum non tantã modo ob causam, sed etiam ob exiguã Romani solent sacra reficere: id enim decre-

decreuerunt fieri, cum vnum ex equis thensas trahentibus vires defecissent: & rursus cum auriga læua manu habenas corripuisset: & posterioribus temporibus, vnum sacrificium tricies est factum, cum semper offendisse aliquid aut defecisse visum fuisset. tanta Romanis erat religionis cura. Porro Marcius & Tullus clam (cōtra quam potentissimis apud Vulscos placebat) hoc agebant, vt Romanis, dum ij adhuc intestina discordia turbarentur, bellum inferrent: Id enim primores Volscorum eo nomine facere verebantur, quod erant ipsis cum Romanis induciæ in duos annos pactæ. Occasio belli committendi ab ipsis Romanis oblata est, qui ludis solennibus quadam suspicione aut calumnia adducti edixerant, vt Volsci ante Solis occasum Roma exirent. Quidam hoc vt fieret fraude Marcij actum aiunt, Romam submittente, qui Volscos falso deferret apud magistratus, quod statuissent, dum ludi agerentur, Romanos adoriri, & vrbem incendere. Id quidem edictum omnium Volscorū animos contra Romanos irritauit. Tullus autem rem verbis exaggerans, suosque instigans, tandem persuasit vt Romam legatos mitterent, qui agrum & vrbes bello sibi ademptas reposcerent. Romani eam legationem indigne tulerunt, responderuntque. Volscos priores arma capturos, Romanos ea posteriores deposituros. Inde Tullus conuocato in concilium omni Volsco nomine; cum decreuissent bellum, autor fuit vt Marcium vocarent, oblitique acceptorum ab eo malorum crederent, plus ipsum socium belli allaturum rebus eorum commodi, quam damni hostis dedisset. Marcius vt vocatus orationem ad populū habuit, apparuitque eum non dicendo minus quam armis acrem esse belloque egregium, prudentiaque & audacia præditum maxima; vna cum Tullo imperator cum plena potestate ad id bellum est creatus. Proinde veritus, ne tempus, quo ad apparandum bellum haud exiguo opus erat Volscis, rei gerendæ occasionem ipsi adimeret; primoribus ciuitatis magistratibusque mandato, vt quę ex vsu essent, ipsi conducerent atque appararent, ipse cum ijs quos alacriores reliquis extra delectum sibi adiunxerat, subito, neque quopiam id exspectante Romanorum in fines impressionem fecit. Qua re tantum p̄dæ parauit, vt Volsci ea agenda ferendaq; & in castris fruenda defatigati sint. Atqui prædā ipse eo facto, vastationemq; hostilis

Volsci Roma expulsi noua belli occasio.

Coriolanus à Volscis dux belli creatus, Romanos inuadit.

hostilis agri minime quærebat, id præcipue spectabat, vti patricios calumnijs plebis obiiceret. nam cum omnia alia depopularetur &vastaret, ab eorum agris omnia maleficia, omnem rapinam summa cura prohibuit. Itaq; iurgia inter ordines, & turbæ existebant, patricijs, populo exprobrantibus, quod hominem potentem iniuste patria exegissent: populo eos incusante, quod memoria iniuriarum acceptarum Marcium acciuissent, ac aliis bello afflictis, ipsi ociosi spectatores sederent, extraque belli incommoda constituti, suas opes retinerent. Hoc vt confecit Marcius, magnumq; ad audendum, contemnendumq; hostem Volscis momentum attulit, secure se recepit. Collectis magna celeritate & alacritate omnibus Volscorum copiis, cum satis magnæ eæ viderentur: visum est partem earum retinere, quæ vrbibus præsidio esset, altera cōtra Romanos proficisci: optionemque ducendi, vtram vellet, Tullo Marcius detulit. Tullus nihil Marcium virtute inferiorem se fassus, melioriq; eum in omnibus prœlijs fortuna vsum, ducere eos, qui exirent in bellū, iussit: se in Volscis remansurum, vrbes custoditurum, exercituique de rebus necessarijs prospecturum. Itaque magis adhuc animo confirmatus Marcius, primum ad Circeios duxit, Romanorum coloniam, eamque dedentem se nullo damno affecit. Inde Latinorum agrum depopulatus est, qui Romanorum (erant enim is fœdere iuncti) sæpius auxilium implorauerunt. &adhuc sperabāt, eos ibi pro se propugnaturos. Verum & plebs Romana ad bellum suscipiendū erat segnior, & consules, quod exiguum tempus magistratus ipsis erat reliquum, periculum subire nolentes, infecta re legatos dimiserant. Itaque Marcius ad ipsas vrbes profectus, Tolerium, Lauicos, Pedem, Bolanosque resistentes ipse vi cepit, corporibusque mancipatis, bona diripuit. Quæ vero oppida deditionem fecissent, diligentissime curauit, ne vel

Vrbes à Coriolano captæ.

suo iniussu detrimentum aliquod acciperent, ideoque procul ab iis castra habebat, agrisque abstinebat. Postquam ve- 20
ro Bolas vrbem intra decimumtertium lapidem Roma di- 21
stantem cepit, magnaq; pecunia potitus, omnes prope, qui erant iuuenili ætate, occidit: Volscique iam quoque, qui vrbibus præsidij loco erant impositi, manere noluerunt, sed sublatis armis ad ipsum contenderunt, vnum se eum suum ducem agnoscere dicentes. tum vero nomen eius per Italiā

magnum,

magnum, gloriaque mira exſtitit, quod vnius viri tranſitio tam inopinatam rerum mutationem effeciſſet. At res Romana nullo ordine, nullo decore gerebatur, ciuibus de pugna deſperantibus, & quotidianis modo coitionibus, ſeditioſisq; ſermonibus intentis: donec Lauinium (qua in vrbe & ſacra Deorum, quorum à maioribus vſq; cultus ad Romanos erat propagatus, continebantur, & qua in vrbe generis ſiri originem habebant repoſitam: nam eam primū vrbem Æneas condidit) obſideri ab hoſte annunciatum eſt. Is rumor ſubitam miramque non populi modo, ſed & nequaquam minus inopinatam, abſurdamque patriciorum animis mutationē attulit. Populus enim damnationem Marcij antiquare, ipſumque in vrbem reuocare intendit. Senatus cum de hoc eorum propoſito frequens conſultaret, improbauit, ac prohibuit: ſiue ſtudio omnibus, quæ populus vellet, reſiſtendi: ſiue gratiæ populi eius reditum adſcribi nolens, ſiue iam ipſe etiam Marcio ſuccenſens, qui vniuerſos infeſtaret, non læſus ab omnibus, ac patriæ ſe hoſtem declararet, in qua nouerat præcipuam optimamq; ciuium partem vna cum ipſo dolere, communemque accepiſſe iniuriam. Sententia Senatus vulgata, populo nō licebat quicquam legibus aut ſuffragiis agere, cum patres autores non fierent. At Marcius his cognitis, omiſſa Lauinij obſidione, ad ipſam vrbem infeſto animo exercitum adduxit, caſtraq; fecit apud foſſas Clœlias, quinq; ab vrbe millibus paſſuum. Huius aduentus vt magnum terrorem tumultumq; in vrbe excitauit, ita diſcordiis finem impoſuit. Neq; enim pterea quiſquam vel ſenator, vel magiſtratus populo reditū Marcij poſcenti contradicere auſus eſt: ſed cum viderent in vrbe diſcurſiones mulierum, ſupplicationes apud templa Deûm, lachrymas & deprecationes ſenum, ſummā vbiq; audaciæ & ſalubrium conſiliorū inopiam: aſſenſi ſunt, recte populum ad reconciliandū Marcium ſe contuliſſe, magnopereq;, erratū à patrib. qui eo tempore iras & iniuriarū memoriam reſuſcitaſſent, quo maxime ea deponi debuerant. Itaque communi omnium ſententia decretū eſt, vt mitterentur ad Marcium legati, qui reditum ei in patriam offerrent, vtque bellum deſineret, orarent. Miſſi ſunt ſenatores, Marcio neceſſitudine iuncti, ac qui coniunctionis & familiaritatis cauſa multam ſe in primo congreſſu humanitatē

Lauinium.

Coriolanus vel Romam duxit.

Legati ad Coriolanum miſſi.

eius

eius experturos sperabant: sed ea ipsis spes ad irritum cecidit. Ducti enim per castra hostium, inuenerunt eum animo conturbato, & horrēda cum seueritate inter primores Volscorum sedentem, iussi ab eo dicere, cuiusnam rei causa venissent, cum placida oratione gestuque decoro petitionem suam exposuissent, Marcius, quod ad se attinebat, iracunde & acerbe respondit. Volscorum nomine, quorum dux esset, postulauit vt ijs ager vrbesque bello ademptæ redderētur, iusq; ciuitatis, perinde ac Latinis, decerneretur: alias, nisi iustis his, æquisque conditionibus, pacem non futuram. Spacium deliberandi triginta dies definiuit, confestimque ex eo loco castra mouit. Hanc primum ansam ipsum criminandi arripuerunt è Volscis ij, quibus iam pridem inuisa viri erat potentia. in quorum numero Tullus etiam fuit, nulla quidem priuatim iniuria, sed morbo hominibus familiari affectus: indigne enim ferebat, suā omnino gloriam obscurari, seq; a Volscis negligi, omnia sua in vno Marcio sita ducentibus, reliquosq; contentos esse ea potentia & imperio, quod ab illo ipsis esset concessum, iubentibus. Itaq; primarum tum accusationum semina occulte sparsa sunt, factisque coitionibus æmuli quiritabantur, castrisque ab eo motis proditionem factam interpretabantur, nō murorum quidem armorumue, sed occasionum, quarum in bello maximum esset in vtramq; partem momentum: iniectamq; ab eo triginta dierum moram, quo spacio summa rerū mutatio posset interuenire. Et quidem id tempus Marcius non ociose exegit, sed circumferens arma socijs Romanorum incommodauit, & septem vrbes magnas populasque cepit. Romani vero suis opitulari non audebant, sed plena erant eorum pectora trepidationis, stupefactisq; omnino, & resolutis corporibus similiter ad bellum affecta. Postquam tempus præscriptum exijt, ac Marcius cum omnibus redijt, aliam legationem miserunt, orantes, vt ira posita Volscos ex agro Romano abduceret, atq; in commune deinde consuleret: nihil enim se metus causa facturos, sed si quid Volscis concedendū putaret, obtemperaturos, siquidem ab armis ij discessissent. Ad hæc Marcius se iam nō vt Volscorum ducem, sed tanquam ciuem Romanum respondere dixit, hortariq; vt iusticiæ rationem habeant, ac moderatius sentiant, & intra tertium diem ad se veniāt, ea, quæ postulasset ante,

Inuidia Volscorum & Tulli in Coriolanum.

Altera legatio ad Coriolanum.

ante, decreto confirmaturi: sin aliter ipsis visum fuisset, scirent, non licitum ipsis impune vana cum oratione in castra reuerti. Reuersis legatis, Senatus tãta vrbem tempestate ac fluctibus vrgentibus, ad sacram (quod aiunt) anchorã confugit. Decretum est enim, vt omnes pontifices, sacrificuli, æditui, auguresque irent ad Marcium, suis quisque insignibus ornati, hortarenturque, vt bello remoto cum ciuibus de Volscis ageret. Admisit hos in castra Marcius, sed nihilo, quam ante, mitius neque egit quicquam neque dixit: iussitque (vt prius etiam) aut acciperent pacis conditiones, aut bellum susciperent. Vbi rediere Sacerdotes, decretum est, vt ciues quieti stationes in muris disponerent, hostemque, si oppugnatum venisset, arcerent, spemque potissimum in tempore, & inopinatis fortunæ vicibus collocarent. Nam in se quidem eo tempore nullum salutis præsidiũ Romani inueniebant: sed tumultu, trepidatione, sinistrisque rumoribus & ominationibus tota vrbs tenebatur: donec talis casus incidit, qualem Homerum multis locis proponens, non

22 plane suam plerisque probat sententiam. Cum enim is in magnis & pręter opinionem hominum euenientibus rebus acclamat:

De animi impetibus diuinitus excitatis.

Menti consilium huic subiecit cæsia Pallas. & alibi:
Ast aliquis Diuûm mentem conuertit, & ipsum
23 *Admonuit populi tum de rumore futuro.* item.
Siue ita conijciens, seu quis Deus hoc ita iussit.

reprehendunt, quasi vero is rebus facultatem nostram excedentibus, & incredibilibus, fabulæque similitudinem habentibus euentus, consilio nostræ voluntatis, delectuique deroget. At Homerus hoc non facit. Sed consentaneas illas & vsitatas actiones, & ea, quæ secũdum rationem aguntur, nostro consilio & voluntati imputat: vt cum sæpe in hanc sententiam dicit:

Ipse ego magnanimo decreui talia corde, &,
Sic ait. Ast magnum vehemens incessit Achillem
Tunc dolor, iracunda intra præcordia pectus
Diuisum in duplices turbauit nobile curas. & rursus:
At non prudenti persuasit Bellerophontæ.

Sed idem in arduis inusitatisque rebus, & ad quas impetu quodam animi, ac furore quasi diuino opus est, Deum proponit: non qui consilium nostrum tollat, sed moueat, neq;

impetus

impetus animo indat, sed visa & imaginationes objiciat, quæ impetuũ duces sint: atque ita sane non inuoluntariam efficit actionem, sed voluntati initium præbet. eamq; spe & confidentia confirmat. Aut enim omnino excludendus est ab omni principio causaque actionũ nostrarum Deus: aut quisnam alius tandem sit modus, quo hominum ille actiones adiuuet? non enim corpora nostra effingit, manusue ad id, quod facto opus est, aut pedes applicat: sed eam animi partem, quæ ad agendum est, deligendumque nata, principijs quibusdam, & visis, cogitationibusque obiectis excitat, aut contra auertit & inhibet. Cæterum in vrbe tum mulieres aliæ apud alia templa, pleræque & primariæ ad arã Iouis in Capitolio supplicabant. Inter has erat etiam Valeria, soror Poplicolæ, eius, qui domi militiæq; rempubl. plurimis in rebus magnopere iuuerat, ac iam ante (vt in eius vita demonstrauimus) vitæ pensum absoluerat: atque hæc Valeria Romę illustris, honorataq; erat, vt quę se generis splendore haud indignã gereret. Hæc tunc eo (de quo iam disputaui) modo repente affecta, inq; eã cogitationem, nõ sine numinis instinctu delapsa, qua patriæ seruandæ rationẽ assecuta est, surrexit, cæterisq; sibi adiunctis, ad Volumniæ, quæ mater erat Coriolani, ædes venit. Quam vt ingressa reperit cum nuru sedentem; filiosque Marcij gremio tenentem, corona mulierum ei circumfusa; Vltro, inquit, ô Volumnia, tuq; ô Virgilia, mulieres ad mulieres venimus, neq; Senatus decreto, neque magistratus iussu: sed Deus nostrã (vt existimo) miseratus supplicationem, nos, vt huc ad vos deprecatum veniremus, excitauit. Quæ nostra petitio, siquidem ei acquiescetis, cum nobis omnibus erit, ciuibusque salutaris, tum vobis mihi obtemperantib. illustriorem allatura gloriam, quã adeptæ sunt Sabinæ, quod maritos suos & parentes de bello in pacem amicitiamque reduxerunt. Agite nobiscũ ad Marcium ite, & supplicationẽ nostram adiuuate: testimoniumque patriæ iustum & æquum ferte, quod ea multis ac grauibus ab ipso affecta iniurijs, nihil vobis mali per iram neque intulerit, neque inferre statuerit: sed ei vos reddat, etiam si nihil ab eo clementiæ sit impetratura. Exclamatũ est ad hæc Valeriæ verba à cæteris mulieribus & Volumnia: Cum æquam, mulieres, cõmunis calamitatis partem vobiscum sustinemus: tu priuato infortunio affligimur

Valeria consilii patriæ salutaris inuentrix.

Oratio eius ad matrem & uxorem Marcii.

Volumniæ responsio.

quæ Marcij gloriam virtutemque amisimus, corpus autem eius hostilibus armis septum, in custodia asseruari verius, quã munitum videmus. Maximum vero hoc nostrum malum ducimus, si patriæ vires adeo debilitatæ sunt, vt in nobis spem salutis ea repositam habeat: quarum nescio rationemne ille habiturus sit, qui patriam, cui matrem, vxorem, liberosque posthabere consueuerat, flocci pendit. Verumtamen vtimini sane nostra opera, duciteq; nos ad eum: nam si nihil aliud, at certe in deprecatione pro patria exspirare possumus. Inde Virgiliam, cum filijs, reliquisq; mulieribus surgere iussit, vnoque agmine in castra Volscorum profectæ sunt. Adspectus ille ipsis etiam Volscis miserabilis visus, verecundiam & silentium iniecit. Sedebat tum Marcius pro tribunali cum reliquis belli consiliarijs: qui vt vidit accedentes mulieres, miratus quid rei esset, postquam duci cateruam ab vxore sua vidit, statuit sane in immobili ista sua, ac inexorabili perseuerare sententia. Victus tamen affectu, contuituque perturbatus, non passus est eas ad sedentem se accedere, sed descendens à tribunali, aliquantum citatis gressibus obuiam contendit, matremque primum prolixe consalutauit, inde vxorem, & liberos, neque lacrymis, neque amplexibus osculisque iam parcẽs, sed ferri se ab affectu, tanquam rapido torrente, sinens. Vt desiderio satisfecit suo, sensitque matrem orationẽ velle incipere, iuxta adsistere iussis Volscorum senatoribus, hæc dicentem audiuit Volumniam: Etiam nobis tacentibus, fili, ex vestitu & miserorum corporum forma conijcere potes, qualem nobis rei familiaris statum tuum exsulium attulerit. Perpende vero cum animo tuo, vt omnium mulierum miserrimæ huc venerimus. quibus id, quod iucundissimum visu debuit esse, fortuna quam maxime pertimescendum effecit: nimirum vt ego te filium, hæc coniugem patriæ mœnia obsessum venisse videremus? Ac, quod est omnium aliâs malorum solatium, inuocare Deos quî possumus? neq; enim simul & tibi salutem, & patriæ victoriam votis exposcere licet? sed quæ hostis nobis imprecetur, ea in nostra sunt precatione: quippe aut patria aut te spoliari oportet vxorem liberosq; tuos. Ego qdem non exspectabo, dum hãc mihi vitæ sortem bellum iniungat: nam si tibi non persuadeo, vt amicitia & cõcordia contentioni & malis præposita, vtrisq; potius te benefa-

Matronæ ad Coriolanum supplicatum eunt.

Volumnia ad filium oratio.

nefactorem, quam alterutri exitiosum præbeas, ita cogita, itaq; te para, vt qui scias, nō posse te ad patriam, nisi calcato matris tuæ cadauere, accedere. Neq; enim is dies mihi exspectandus est, quod vel duci triumpho à ciuibus filium, vel hunc de patria triumphantem adspiciam. Quod si ego à te, fili, peterem, vt Volscis perditis patriam seruares, difficilis vero tibi & explicatu haud procliuis deliberatio proponeretur, nam neque ciuibus perniciem afferre honestum, neq; eos, qui fidei tuæ se credidissent, prodere iustum erat. Nunc malorū tantum finem cum petimus, qui & Romanis & Volscis saluti, his vero magis honestus sit futurus, quod tanquam potiti victoria videbuntur nobis dare maxima bona pacem & amicitiā, cum perinde eadem ipsi quoq; accipiant. Quod si fiet, maxime tu in causa fuisse existimaberis, sin secus, apud vtrosq; culpa tibi imputabitur. Cumq; belli sit incertus exitus, hoc tamen in promptu est, te, si vincas bello ciues, ita victurum porro, vt sceleratus patriæque pestis dicaris: sin vincaris, iudicaturos homines, te ira impulsum homines bene de te meritos, amicosq; summas in calamitates coniecisse. Hæc Volumniam perorantem nihil interpellans audiuit Marcius, vt finem fecit, diu tacitus stetit. Tum Volumnia rursum, Quid taces, inquit, fili? Iræne & cupiditati vlciscendi omnia indulgere pulchrum, matris vero de tantis rebus preces admittere turpe est? aut meminisse iniuriæ acceptæ magno viro conuenit, beneficia quibus nati à parentibus afficiūtur, reuereri & honorare eundem dedecet? Enimuero nulli magis conueniebat, vt gratiam benemeritis haberet, quā tibi tam acriter in ingratos vindicanti: & quidem satis pœnarum iam nunc tibi patria dedit, matri nullam adhuc gratiam retulisti. Pijssime quidem fecisses, si nulla vi coactus, ea quæ à te peto tam honestà & iusta impetrare me passus fuisses: quando autem non persuadeo tibi, quid moror extremum præsidium adhibere? simul hæc locuta, cum nuru & nepotibus se ad pedes eius proiecit. Ibi vero demum Marcius exclamans, ô mater, vt mecum egisti? erexit eam, premensque dextram: Obtinuisti, inquit, patriæ salutarem, mihi exitiosam victoriam: à te enim primum victus discedo. Pauca inde seorsim cum ea, & vxore collocutus, Romam, vti petierant, eas remisit. Ipse nocte elapsa Volscos inde abduxit, non eodem omnes

Marcius matris prec. victus, à Roma exercitum ducit.

modo affectos. Quidam enim & Marcium, & actionē hanc reprehēdebant: alij qui pacis erāt magis studiosi, neutrum. quidam etsi actionē improbabāt, Marcium tamen nō malum virum, neq; indignū venia censebant, tanta necessitate fractum, nemo omnium iussa viri detrectauit, sed omnes secuti sunt, magis virtutis eius, quam potestatis obseruantia. At Romani quando in periculo ac metu fuissent bello instante, eo soluto demum rectius senserunt. Simul enim atque Volscos vasa colligentes de muro viderunt, omnia statim templa aperuerunt, coronatique ea, tanquam victoria potiti adierunt, & victimas mactarunt. Maxime autem honore mulieribus habito senatus populique gaudium est declaratum, confitentium eas haud dubie salutem vrbi attulisse. Cumque decreuisset senatus, vt quodcunque decus eæ, honoremue sibi postulassent, à magistratibus eis deferretur, nihil aliud petierunt, quam vt fortunæ muliebri templum conderetur: ad quod exstruendum ipsę sumptum conferrent, sacrificia autem publicis impendijs curarētur. Laudata earum liberalitate, senatus publicis impensis templum, sacellumque ædificauit: ipsę nihilominus, pecunia corrogata, simulacrum fecerunt. Quod Romani ferunt dedicatū in delubro, ita locutum: Grato dijs statuto matronæ me donastis. Atq; bis auditam hanc vocem ij perhibent: sane infectis similia, & creditu difficilia nobis persuadere conantes. Sudare simulacra, & lacrymari, guttasq; sanguinolentas emittere, non id quidem omnino fieri nō potest. Ligna enim lapidesque sæpe rubiginem contrahunt, quæ in

24 liquorē dissolui possit: colores ex sese edunt varios, aut inficiuntur ab eo quod est circumpositum: quo minus etiam dij aliquid illis nonnunquam portendant, nihil videtur obstare. Edere etiam sonitum gemitus, suspirijque adsimilem possunt, cum interiores forte eorum partes rumpuntur, aut violentius à sese diducūtur. Articulatam vero vocem, itaq; expressam & integram, & quæ intelligi omnino possit, ab inanimato corpore edi, creditu est perquā durum: quando neq; Deus neq; anima sine corpore instrumētis & partibus animi capacibus apto loqui possit: Quod sicubi historia nos vt ita factum credamus multis & fide alioquin dignis vrget testibus: ita statuendum est, esse innatū quendam sensus dissimilem affectum ei animæ parti, quā ab imaginando &

[margin:] ...emplum ...rtunæ ...uliebris.

[margin:] ...simula...orum su...re, & si...ilibus.

do &

do & ijs, quæ concipit visa, phantasiam Græci vocant qui deinde affectus id, quod opinatur se percepisse, perceptum nobis esse persuadeat: quo modo in somnis cum nihil audiamus aut videamus, audire tamẽ nos & videre opinamur. Verum enimuero ijs, qui nimio studio amant ac colũt numina, nihilq; eiusmodi rerum sibi oblatarũ negare audent, his vt ea credãt, multum confert admiratio Dei, idq; quod vires eius longe sunt aliæ quam nostræ. Nihil enim humanæ naturæ Deus simile habet, non motu, non arte, non robore nobiscum cõuenit: neq; absurdũ est, si quid ijs faciat machineturve, quod nos efficere nequeamus. quinimo per omnia nostrũ dissimilis, maxime eam in suis operibus differentiam ostendit. Sed (quod ait Heracletus) vt pleræque rerum diuinarum nostram cognitionem effugiant, efficit incredulitas. Porro Marcium, vt primum ab exercitu Antium redijt. odio & metu acri commotus Tullus statim occidere tentauit, veritus ne si nũc emisisset eum, occasionem deinceps aliam nõ esset habiturus. Conspiratione itaque multorum facta, Marcium se magistratu abdicare, & Volscis rationem eius administrati edere iussit. Marcius autem, Tullo magistratum gerente, & maximam inter suos potentiam obtinente, priuatus fieri formidans, imperium se in concilio omnium Volscorum, si ab ipsis iuberetur, depositurum dixit: nam & ab vniuersis id sibi delatum fuisse, rationem vero Antiatibus, si expetãt, se ne nunc quidem, quin reddat, tergiuersari. Conuocata concione, factionis principes ad hoc parati, plebem cõtra Marcium instigauerunt. Sed vbi is ad causam dicendam surrexit, turbulenti homines verecundia viri moti cesserunt, liberamque ei dicendi facultatem dederunt: ac ciuium optimus quisque, & pacis cupidus, palam ostenderunt audituros se benigne, iudicaturosque iuste. Ibi Tullns defensionem Marcij metuere cœpit, hominis admodum eloquentis, & cui priores res gestæ maiorem, quam esset præsens culpa gratiam peperissent: imo vero totum id crimen, quod intentabatur, testimonio erat, quantum ei gratiæ deberetur. non enim visi fuissent sibi ab eo iniuria affecti, quod Romam non ceperant: nisi ipse rem eo deduxisset, vt propemodum caperent. Ea propter nõ cunctandum amplius ratus est, cum sua factione Tullus, neque experiendum plebis iudicium: sed

Dei omnipotentia.

Coriolanus vt à Tullo sit interemptus.

ferociſſimi eius factionis vociferantes non eſſe auſcultandum, neque concedendum, vt proditor in Volſcos tyrannidem teneat, imperiumq; deponere nolit; confertim impetu facto eum interfecerunt. Nemo quidem Volſcorum eum defendit: pleriſq; tamē diſplicuiſſe facinus, ſtatim apparuit. Nam concurrentes ex vrbibus ad cadauer eius, honorifice id humauerunt, ſepulcrumque, tanquā imperatoris & præclari bellatoris, armis ſpolisq; exornarunt. Romani, morte ipſius audita, neq; honoris, neque odij vllum aliud ſignum dederunt, quam quod matronis petentibus, vt liceret eū lugere, conceſſerunt luctum decem menſium, quo parentes, liberi, fratresque proſequi mos erat: idque tempus longiſſimi luctus Numa definierat. vt in eius vita ſcripſimus. At res Volſcorum ſtatim Marcium deſiderauerunt. Primo enim de principatu cum Æquis vicinis ſuis contendentes vſque ad vulnera & cædes deuenerunt Deinde prœlio à Romanis victi, quo in prœlio Tullus obijt, flore omni copiarum ſuarum perdito, turpiſſimis conditionibus pacem acceperunt, imperata ſe Romanis facturos, & in eorum poteſtate futuros, ſpondentes.

Sepultura.

Luctus.

Volſcorum res fractæ. Tulli mors.

ALCIBIADIS ET CORIOLANI comparatio.

Militiæ geſtæ res.

Expoſitis vtriuſq; actionibus, quas quidem commemoratu dignas cēſuimus: quod ad militares attinet, neuter alteri magnopere præferendus videtur. Vterq; enim ex æquo multa militaris audaciæ ac fortitudinis, multa etiam artis prudentiæque documenta dux exercitus edidit. niſi quis eo præferendum Alcibiadem putet, quod terra marique multis in certaminibus victoriam adeptum, abſolutioris ducis nomen meritum appareat. nam id quoque ambobus commune fuit, quod præſentes ipſi & imperantes haud obſcure rempub. bene geſſerunt: idque apertius, quod deſciſcentes plurimum patriæ nocuerunt. In republ. ita verſati ſunt, vt in captanda aura populari nimiam Alcibiadis dicacitatem, & à ſcurrili petulantia non puram homines ſani iudicij abominati ſint; Marcij autem nimis auſtera, inflata, & paucorum principatui apta verſandi in foro ratio Romanis odio habita eſt. Neutra quidē laudanda via: ſed tamen qui fauori populari aliquid dat, ſtudijsque multitudinis gratificatur,

minus

minus eo culpandus, qui, ne talis videatur, omnino contumeliosus in populũ sit. Nam vt turpe est, potẽtiæ parandæ causa populũ adulari: ita eo quod terrori sis tuis, velle multum posse, ciuesq; vexare & premere, præterquam quod turpe, etiam iniustum est. Neq; hoc quidem obscurum est, Marcium simplicem, suique similem fuisse: & instituti sui tenacem: Alcibiadem vero versipellem & mendacem. Maxime huius culpant nequitiam & fraudem, qua Lacedæmoniorum legatos decepit, pacemq; disiecit, vt Thucydides refert. Sed hæc actio, etsi vrbem nouo bello implicauit, tamen validam ac formidabilem Mantinensium & Argiuorum societatem opera Alcibiadis Atheniensibus adiunxit. At Marciũ quoque dolo Romanos cum Volscis comisisse, falso calumniatum Volscos, qui spectatum Romam venerant, Dionysius tradit. Et causa factum deterius reddit. Non enim, vt Alcibiades, certamine de republ. prouectus, sed iræ (à qua nullam sperandam bonam gratiam Dio dicit) indulgens, multas Italiæ partes bello turbauit, multasque immerentes vrbes irę in Patriam satiandæ obiter impendit. Sane Alcibiades quoque ira commotus, magnas calamitates ciuibus suis intulit. Sed vt primum pœnitẽtia correptos ciues agnouit, æquum se patriæ præbuit: rursusq; deinde proiectus, tamen ducum errores non dissimulauit, eorumque mala consilia & pericula non neglexit: ac, quod Aristides egisse cum Themistocle maxime laudatur, id egit cum illis ducibus, quanquam non amicis ipsi; venitq; ad eos, & quid facto vsus esset, docuit. Marcius vero primũ totam vrbẽ infestauit, non læsus à tota ciuitate, cuius melior pars iniuriam & dolorem cum eo habebat communẽ: deinde multis legationib. & deprecationibus irã demulcere cupientibus, & sanare illatam ei iniuriam, nihil emollitus, ostendit, se, nõ vt rediret in patriã, sed vt eam funditus euerteret, graue & implacabile bellum suscepisse. Hoc tamen interest, quod Alcibiades insidiis Lacedæmoniorum petitus, metu simul & odio eorũ ad Athenienses rediit. Marcio Volscos deserere nõ erat conueniens, à quibus dux constitutus, maximæq; fidei habitus, & copiis præfectus erat. At Lacedæmonij abutebantur magis, quam vtebantur illo per vrbem oberrante: deinde cum in castris iterum vexaretur, coactus est ad extremum se in manus Tisaphernis tradere. nisi profecto eo animo, quod cuperet

Contumacia obsequio deterior.

Pecunia vt ab vtroque habita.

Athenas ſaluas eſſe, neque funditus ruere, eum demeruit. Id præterea traditum eſt, Alcibiadem ſæpe munera cepiſſe, pecuniamque ita partam turpiter in luxum & libidines prodegiſſe: Marcio autem magiſtratus, honoris cauſa pecuniam offerentes, non perſuaſerunt, vt acciperet. Itaque in contentione de ære alieno maxime erat inuiſus populo: quod non lucri cauſa, ſed præ faſtu & contemtu pauperibus damno eſſet. Antipater in epiſtola quadam de morte Ariſtotelis philoſophi ſcribens, inter alia refert, valuiſſe eum virum etiam perſuadendo, hoc defuit Marcio, actionesque eius & virtutes ipſis adeo etiam illis, de quibus bene merebatur, moleſtas reddidit, faſtum & contumaciam (quam ſolitudini aptam Plato dicit) non ferentibus. Alcibiades autem contra norat facilem ſe in congreſſibus præbere. Itaq; mirum non eſt, bene ab eo actorum gloriam floruiſſe, beneuolentiamque & honorem ei apud homines fuiſſe: quando peccata etiam ipſius quædam grata & iucunda fuerunt. Inde factum eſt, vt hic, cum haud exigua reip. damna dediſſet, ſæpe tamen dux & prætor creatus ſit: Marci⁹ vero magiſtratũ petens virtuti ſuæ debitum, repulſam tulerit. adeo alterum ne læſi quidẽ ab eo ciues odiſſe poterant: alter, quãquam in admiratione apud ſuos eſſet, nemini tamen charus fuit, Porro Marcius ſuo ductu nihil conduxit patriæ, ſed hoſtibus contra patriam: Alcibiades & miles & dux ſæpenumero Athenienſibus profuit. Idem præſens aduerſus inimicos, quantum voluit, potuit: abſente tantum ipſo calumniæ efficaces fuerunt. Marcius præſens à Romanis damnatus eſt, præſens à Volſcis interfectus. non quidem ab his pius & fas: ſed tamen probabilẽ eis cauſam prębuerat, quod a populo Romano oblatã pacificationem aſpernatus, priuatim mulierib⁹ obtemperaſſet, neq; ſuſtuliſſet cauſam belli, ſed hoc manente tempus & occaſionẽ perdidiſſet. Etenim ſi, quo iure Volſcis erat obligatus, eius potiſſimum rationem habendam duxiſſet: oportebat eum ijs perſuadere vt à Roma recederent. ſin Volſcos nihil curauit, iræque ſuæ explendæ cauſa bellum Romanis intulit, deinde ab eo deſiſtere ſtatuit: non propter matrem parcendum patriæ fuit, ſed cum patria etiam matri. Pars enim eius ciuitatis, quam oppugnabat, mater & coniunx erant. Quod autem poſteaquã inhumanum ſe publicis ſupplicationibus, deprecationibus legato-

Obſequium & contumacia.

Bellum Volſcum à Coriolano non recte compoſitum.

legatorum, adeoque sacerdotum exhibuisset, deinde in gratiam matris bellum summouit: non erat hoc honorare matrem, sed dehonestare patriam, quæ, misericordiam vnius mulieris intercessione consecuta, seruabatur, tanquam non digna, quæ propter se ipsam salute donaretur. Fuit igitur hæc gratificatio, inuidiosa, immitis, & re ipsa ingrata. neutrique parti æquo animo ferenda: nam recessit neque persuasus ab ijs quos bello petierat; neque persuasis militibus suis. Causa horum omnium fuere mores eius ad versandum in hominum cœtu incompositi, nimiaque insolentia & contumacia: quod vitium cum per se vulgo est molestum, tum si cum ambitione coniungatur plane efferum fit, & immedicabile. Huiusmodi enim homines non demerentur multitudinem, quippe qui honorem quasi contempsisse videri velint: deinde repulsam passi stomachantur. Enimuero Metellus quoque, Aristides, & Epaminondas eo fuerunt ingenio, vt supplices esse, populumque demereri nollent: cæterum hi vere etiam contemnebant ea, quæ dare aut adimere suo arbitrio populus posset. Itaque in exsilium pulsi, magistratu deiecti, damnati aliquoties in iudicio, ciuium iniuriam non ira sunt prosecuti, sed pœnitentiam eorum probauerunt, verbisque reconciliari se passi sunt. Qui enim quam minime captare vult gratiam populi, eum quam minime etiam vindictæ iniuriarum eius cupidum esse decet: nam nimia ob non impetratum honorem indignatio, nascitur ex nimia eius honoris cupiditate. Quare Alcibiades non negauit, se gaudere honoribus affectum, dolere neglectum: ideoque vt gratus esset ijs, quibus cum degebat, & gratiosus, annitebatur. Marcium vere fastus nō patiebatur eos demereri, à quibus honoribus poterat ornari: ambitio autem faciebat, vt præteritus doleret atque irasceretur. Hæc sunt in eo viro reprehendenda: cætera omnia habet præclara. Temperantiæ enim pecuniæque contemptæ nomine dignus est, qui cum præstantissimis, sanctissimisque Græcorum conferatur: non cum Alcibiade, in his rebus incontinentissimo, honestatisque negligentissimo homine.

Metelli. Aristidis, & Epaminondæ casus & æquanimitas.

IN C. MARCIVM CORIOLANUM Annotationes.

QVa ætate vixerit Coroilianus, neq; ignotum est, & à nobis ad Themistoclis vitam annotatum. Cæterum Coriolano Marcij nomen (de qua familia etiam in Numa dictum est) Caij prænomen fuisse, satis & ex Plutarcho, & ex Dionysio, qui libro sexto sub finem, & deinde crebro γάϊον μάρκον *(legendum autem* μάρκιον*) dicit, & ex Liuij emendatis codicibus constat. Nam error quasi inueteratus, & plurimorum librorum est communis, etiam Valerij, Eutropij libri de viris illustribus, Gellij, aliorum. Quod autem verti,* Ancus Marcius filia Numæ natus: *id in Græco est vitiose,* ὧν καὶ μάρκιος ἦν γάϊος ὄνομα θυγατριδοῦς, καὶ μετὰ τύλλιον, *&c. En tibi Guarinum.* Ex quibus etiam Marcius Caius nomine nepos extitit, qui post Tullum regnauit Hostilium.

Iam quis non stomachetur vbi annotatorum illorum & emendatorum (hoc enim nomiuis sibi sumunt) cum inscitiã, tum oscitantiam deprehẽdat? Est enim hoc loco à nescio quo annotatum in margine. Marciũ istum Caiũ Guarini, apud Liuium esse Cn. Marcium. Hoc erat palmarium reperire nimirum aliquis apud Liuiũ rex Romanorum, Tulli successor, Cn. Marcius legitur. Annotare hoc visum est, vt impudentiã nimis impunem multorũ impostorum notarem, qui emẽdatos à se, & illustratos libros crebro edunt atque dedicant. est enim iis fumorum venditorib. emendare, pro Caio Cneum reponere: pro Clœliis fossis nescio quas Cluilias, & alicubi notam interrogationis aut maiusculã literam signare: illustrare, cum aliquid omnib. in promtu sitũ margini allinunt. Verbi causa, idem esse apud Gelliũ aut Valerium, vel aliter ibi legi, & similia quæ & raro, & inepte plerunque, aliquãdo falso indicant. Quod si isti, quicunq; tandẽ fuit, correctori in

Impostores.

ri in mentem venisset apud Liuiũ quærere (tametsi id pueri sciunt, qui nondũ ære lauantur) quisnam post Tullum Hostilium rex Romanorum fuisse, non Ancum modo Marcium inuenisset, sed & rationem locũ hunc deprauatum restituendi verba sunt Liuij: Ancum Marciũ regem populus creauit, patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Marcius erat, &c. Idem est apud Dionysium libro 3. vbi Anci huius μητροπάτωρ *auus maternus, Numa Pompilius fuisse diserte traditur: nisi quod ibi noto, & frequenti librarij lapsu* μάρκος *paßim pro* μάρκιος *legitur, quod ita placuit isti correctori, vt hunc librum M. Coriolani titulo insigniret: corrupto & prænomine, & nomine. Ergo apud Plutarchum hîc pro* γάϊος ὄνομα *restituendum est* ἄγκος ὄνομα: *& leuißima ac prope nulla mutatione constabit locus. pro* τύλλιον, τύλλον *scribe.*

2 In conspectu dictatoris.] *Is fuit A. Posthumius Albus. Res gesta ad Regillum lacum anno ab V.C. CCLIIX. Liuius lib. 2. Dionysius initio sexti*

3 Glandiuoros oraculo nominatos.] *Oraculum est paßim apud autores citatum, & exstat apud Herodotum lib. 1. Pythiæ ad scriptum:*

ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς, μέγα μ' αἰτεῖς, ὔ τοι δώσω.
πολλοὶ ἐν ἀρκαδίη βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασιν, &c.
Poscis me Arcadiam? nimium petis, haud tibi dono:
Glandiuori Arcadiæ multi ditione fruuntur, &c.

Porro autem, Aborigenes, à quib. orti & aucti sunt Romani, ex Arcadia in Italiam venisse, Dionysius libro primo Antiquitatum Romanarum demonstrat: vt eum honorem quasi autorib. sui generis habuisse, Romani videri poßint. vide etiam librum IIX. Aeneidis Virgilianæ, & primum Liuij de Arcadibus, & alios. De corona vero querna legatur caput quartũ libri decimisexti Historiæ naturalis Plinij. Quod autem mulsum à quercu suppeditatur, ratione mellis intelligitur.

tur. Est enim notum, apes frequenter mellificium in quercubus exercere.

4 Propter seruatum ciuem.] πολλῆ τῦ δίδ. *Legendum* πολίτυ

5 Matri Volumniæ.] *Contra Liuius Voluminam vxorem Coriolani, matrem Veturiam appellat, atq; itidem Dionys. lib. 8. Noster, vxorem Vergiliam nuncupat.*

6 M. Valerius.] μάρκιον *male, pro* μάρκον, *aut potius* μάνιον. *Nam Dionysius lib. 6. Maniũ dicit: apud alios Marcus, nimirum mendose legitur, sicq; etiam vitiose fuit librariorum culpâ in nostra editione.*

7 T. Larcium.] μάρκιον *in Græco legitur, pro* λάρκιον: *quod & Guarinus sensit. Est autem circa hæc tempora Larciorum nobilis mentio, & Marcium oscitans scriptor hîc inculcauit iterum. ego tamen his suffragor qui Lariũ scribũt, à Larte deriuato vocabulo. & potuit Lartius in Larcium, ac dein Lartium vt Marcius in Martiũ, degenerare. Apud Dionysium quidem expresse hic ipse* τίτος λάρκιος *nominatur, hanc historiam referentem sub finem sexti.*

8 Battorum secundo.] *Cætera cognomina fere Ptolemæorum, reliquorumq; Alexandri successorũ fuerunt, & notiora sunt quã vti annotare multa oporteat, Ptolomæi fuerũt, Soter, Physcon, Euergetes, Philadelphus Seleucus, Gallinicus.* γρυπὸς *Græcis est* ὁ καμπυλόῤῥιν. *Antiochi cognomẽ fuit (sicut & alia ex his Antiochi & Demetrij tulerunt) teste Appiano, fine Syriaci & Iustinus libro tricesimonono, à magnitudine nasi ductum ait.*

Porro autem Ptolemæũ Lamyrum quẽ noster dicit, eum *Lamyrus.* *(nisi falor) alii autores, atq; etiam Plinius libri sexti capite* *Lathyrus.* *tricesimo, Lathyrũ vocant: Srabo libro vlt.* λάθυρον. *Lathurũ: siquidẽ recte legitur. Est alias leguminis genus* λάθυρος, *cuius & Plutarchus meminit Quæstionum Romanorũ nonagesimaquinta, & Eustathius in N. Iliadis. Cæterum haud*

scio

ſcio an Plutarchus λάμυρον *ſcripſerit:* λάθυρος *enim non à couicio ſed næuo forte corporis cognomen aut crebra vſurpatione certi cibi vel eius leguminis colendi ſtudio, vt Ciceronis quidam volūt, ductum videretur. Itaq; nolui mutare. De Antigono Doſone, vide in Aemilio Paulo. Cæterū de Batto Cyrenes conditore, eiuſq; ſucceſſorib. qui legere volunt interpretem Pindari ſumant, in quartæ Odæ Pythiorum exordio. Videndus & in Melpomena Herodotus, & in decimotertio Iuſtinus. Quod ad Syllā attinet quod à vitio corporis cognomentum eſſe tractū affirmat, id in vita Syllæ ab initio ſtatim explicat, nempe ob horrendum quaſi ruborē albedini faciei eius admixtū, hoc cognominis ei factum. Vnde quidā Athenienſium ſubſannatorū dixerit in eum, Syllam eſſe morū farina conſperſum. Itaq; minime aſſentior doctiſſimo, & rerum Romanarum peritiſſimo homini Sigonio qui mēdum hoc loco eſſe putat, &* σίλους *pro* σύλλας *ſubſtituendos. Nam & conſtat ſibi Plutarchus, idem etiam initio Marij referens de Sylla: & Macrobium ne ipſe quidem Sigonius ei contulerit. Macrobius* I. *libro Saturnaliorum, cap. decimo ſeptimo, in hanc ſententiam ſcribit: Cornelium Rufinum decemuirum bello Annibalico inſpectis libris Sybillinis, primo Sybillam, poſt Syllam cognominatum: idq; cognomē in eius poſteritate retētum fuiſſe. Primum quis credat Macrobio, autorē non nomināti, potius quā Plutarcho: Deinde Liuius eandem hiſtoriam deſcribens libro vigeſimoquinto, iam tum Syllam prætorem nominat: haud (opinor) præteriturus nouitatem cognomenti, ſi tum aut ea de cauſa exſtitiſſet, cum quidē libri Sybillini ſint à Decemuiris inſpecti, vel (ipſo Macrobio teſte) Sulla Marcij vatis carmina habuerit. Deniq; Quintilianus etiam Plutarcho adſtipulatur, vtiq; fide quā Macrobius dignior, libro primo, capite ſeptimo. Itaque Macrobium ſua cum opinione miſſum facio: neque iam diſputo, vter rectius ſenſerit. In loco quidem Plutarchi, cuius ipſe autor lectionem*

Syllæ appellatio vnde.

ctionem aliô (vti demonstratum est) loco confirmat & tuetur, nihil mutandum duxi. Neq; ego hæc annotaui, vt Sigonium reprehenderem, quem admiror hercle, & in hoc literarum genere nemini postpono, meq; ipsius scriptis plurimū adiutum libenter & ingenue confiteor: ipse alioquin & obseruans insignium virorum, & ingenio, consilio, adeoq; conditione vitæ à reprehendendo abhorrens. Quia tamen in tātum quoq; hominem σφάλμα prope μνημονικὸν potuit cadere, neq; ipse cur eius repudiassem coniecturam, debui dissimulare, ne aut non animaduertisse, aut obiter vertisse putarer: & ipsum æquo animo passurum existimo, in re leui, meo tamen instituto coniuncta, improbari suam à nobis opinionem. De claudis autem plane ei subscribo. neq; enim ignorauit Plutarchus originem Claudiæ gentis, cum id alibi ipse tradiderit.

9 Anytus Anthemionis.] Historia hæc est apud Diodorum Siculum paucis perscripta, lib. 13.

10 Id quod Plato præcipit.] In epistola ad Dionem. Vide, quæ de hoc in eius vita annotauimus.

11 Erant intus tribb. pleb.] In Græ. non est, qui fuerint Senatui suasores harum rerum. sed sententia & quæ sequuntur satis ostendunt vocem δήμαρχοι, aut similem extritam esse.

12 Magistratibus sublatis, ductores suos eo nomine insigniat.] ἀναρχίαν ἔχοντας, ἡγεμόνας ἰδίους ἄρχοντας προσαγορεύειν. Quod superiorem de contumacia disputationem, & alia quædam minus dextre interpretatus est Guarinus, obscuritate excusari potest eius loci. Hic nihil nisi luculentum est, & tamen ita vertit, Indomitos esse & patronos suos vocare principes. Posterius vtcunq; ferri potest, si quis per patronos, turbarum autores & duces, ἡγεμόνας, videlicet tribunos plebis statim intelligi putet. ἀναρχία autem est, cum imperia iustorum magistratuū detrectant

ctant subditi, dignitasq; & autoritas magistratuum iacet, multitudine licentiam nacta omnia pro libidine sua agendi, cuiusmodi ἀναρχίαν ναυτικὴν quasi prouerbialiter vocat apud Euripidem Hecuba, ἐν ἀκολάστῳ ὄχλῳ. Talem Coriolanus Romæ tum esse dictitabat, consulum maiestate deiecta, & plebe solis suis ductoribus & turbatoribus tribunis intenta: cum quidem tribunatus plebis ne sit quidem, si proprie dicendum sit magistratus: vt alias ostenditur.

13 Absoluentibus tres plures fuerunt.] In Græco est αἱ καθαιροῦσαι τρεῖς ἐγένοντο. hoc est, damnauerunt: atq; hoc secutus est etiam Guarinus. Fuisse eo tempore Romæ tribus vigintiunam, ex Dionysio & Liuio patet, nisi quod vitiose apud Liuium triginta pro viginti legitur, vt & Sigonius notauit. Locus apud Liuium est non longe ante historiam Coriolani, libro secundo. At maior pars si absoluebat, id quod fiebat, si tres tantum tribus eum damnassent, certe damnatus non fuisset Coriolanus. Itaq; intelligendum est, Coriolanum à nouem tribub. absolutum fuisse, à duodecim (hoc est, ternario pluribus) damnatum. Dionysius paulo aliter idem indicauit, vt mox dicam. Sed tamen apud eundē libro 8. Coriolanus ad Volscos verba faciens, τοσοῦτον inquit, ἄρα μοι περιῆν τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν, ὥστε ἐν ὄχλῳ κρινόμενος, οὗ τὸ πλέον μισόχρηστον ἦν, καὶ διὰ τοῦτο ἐχθρόν μοι, δυσὶ μόνον ἑάλων ψήφοις. duob. tantum suffragijs damnatus sum: id est, damnantia, quam absoluentia puncta duob. plura fuerunt. absoluerant enim nouem, damnauerant duodecim tribus. Qui locus plane Plutarchiano huic germanus est. notandumque studiosis literarum humanitatis est, quid sit apud bonos autores tribus suffragijs damnari, aut similia: quod iam ex his satis intelligi potest. Nihil est de hac damnatione apud Liuium, nisi quod absens damnatus, in Volscos exsulatum abijsse dicitur. Dionysius totam rem formamq; iudiciorum cum centuriatorū tum tributorum, diligen-

Trib. suffragiis damnari quid.

diligẽtissime perscripsit lib. septim. cuius hæc sunt ad extremũ verba: ὡς δ' ἐπεψήφισαν ἅπαντες, διαριθμουμένων τῶν ψήφων οὐ μέγα τὸ διάλλαγμα ἐφάνη. μιᾶς γὰρ καὶ εἴκοσι τότε φυλῶν οὐσῶν, αἷς ἡ ψῆφος ἀνεδόθη, τὰς ἀπολυούσας ἔσχεν ὁ Μάρκιος ἐννέα. ὥστε εἰ δύο προσῆλθον αὐτῷ φυλαί, διὰ τὴν ἰσοψηφίαν ἀπελύετο ἄν, ὥσπερ ὁ νόμος ἠξίου. Sensus est, de XXI. tribubus fuisse nouem quæ absoluerent, reliquas damnasse, parumque abfuisse quin æquatis suffragijs absolueretur. Vt satis constet, quid aut quem noster sit secutus: & quidem permultum lucis hæc loco huic afferunt. Tametsi priori loco pro δυσὶ μόνον, malim τρισὶ legere, trib. pro duobus. immo τρισὶ legendum ratio euincit: nam ne diuidi quidem XXI. in duas partes integras potest, quarum altera binario alteram superet. In posteriore ἰσοψηφία latius sumitur. Suffragijs autem paribus reum absolui (vt hoc obiter addam) præter ea quæ apud Harpocrationem & Suidam legi possunt in ἴσαι ψῆφοι, testatur etiam in Marij prope initio Plutarchus, & in quæstura Catonis minoris: fitque similis legis apud Athenienses mentio etiam apud Aristophan. in Ranis de Clephonte:

Suffragiis parib. absoluitur reus.

——Vtinam pereat.
Aequales liceat sint.

Neque est ab re, adscribere interpretis verba, latina tamen facta Aequales, (inquit) nimirũ calculi, hoc est paria suffragia: cum totidem alba sunt, quot nigra. Alludit autem ad eam consuetudinem, quod absoluebatur reus, si æqualia ferrentur suffragia. Idq; repetitum est à iudicio Orestis, de quo in Iphigenia Taurica Euripides, sub persona Mineruæ ad Orestem dicentis:

Quod & antehac tibi salutem ego attuli,
In Martio campo, paria suffragia
Curans vt essent.

Hoc obiter docere volui, cum hic se eius occasio obtulisset, & mihi

mihi alias foret annotandum. Vide etiam Augustinum lib. 18. de ciuit. Dei, cap. 10.

14 Tullius Attius.] *ἀμφίδιος, Amphidius est in Græco: sed Dionysium lib. 8. initio, & Liuium sequi præstabat.*

15 Exemplo Vlyssis.] *Is enim eo modo Ilium intrauit. Locus est apud Homerum Vlyssea 4. v. 246.*

16 T. erat Latinius.] *Sic & apud Dionysium legitur libro 7. & apud Valerium Maximum 1. 7. apud Liuium Latinius, apud Macrob. 1. Saturn. 6. Annius. Cicero idem narrans li. 1. de Diuin. nomen omisit. quisque sequatur quod volet: ego Latinium mallem quam Latinum.*

17 Nemo tamen inhibebat.] *Guarinus discedebat. Discessit autem ipse à Græco. οὐδεὶς δ᾽ ἐπέξηλθεν. quod hic, & alibi, pro vindicare, punire, aut reprehendere ponitur.*

18 Ostenderetq; plerasq; res.] *Locus est in Græco perobscurus, neque (vt videtur) integer. Ego verba expressi: sensum non satis assequor, nisi si id vult intelligi: Debere nos in sacris faciendis toto animo, ei quod agimus intentos esse, id quod in aliis humanis actionibus & negotiis à nobis vix præstari potest, ob necessitatem, & extrinsecus accidentes subinde nobis perturbationes. Sed hæc est coniectura.*

19. Thensas.] *θήσσας est in Græco pro θήνσας, vti opinor. Sunt autē thensæ vehicula eburnea partim, partim argentea. quibus exuuiæ Deorum ludis Circensibus, per circum ad puluinaria vehebantur. Festus. Est hæc vox etiam apud Suetonium & alios.*

20 Tolerium, Lauicos.] *Inter Latinos, qui in monte Albano soliti essent carnes accipere, etiā Tolerienses numerat Plin. 3. 5. Lauicos verti, Liuium secutus cum in Græco sit οὐικανοὺς, Vicanos apud Guarinum, ego λαουικανοὺς legendum censui: apud Dionysium est λαβικανοὶ. Si quis contendat οὐικανοὺς scripsisse Plutarchum, Vicellenses intelligendi erunt, de quibus Plinius ibidem. Sed meum argumentum præfero.*

21 Postquam vero Bolas vrbem.] *Bolanos supra dixit βωλλανὸς, o longo. Nunc Bolas vrbem, o breui, quasi diuersam ponit, secutus Dionysium. nisi quod hic male βόλλας est, apud Dionysium, βολὰς: alias nihil de hac vrbe habeo, & in Onomastico nostro erit hac de re etiam nostris coniecturis locus: DEO volente. Nam hoc quidem satis constat, in enumeratione vrbium à Coriolano captarum nihil admodum inter eos, quos nos habemus, historicos conuenire. Quod dixi intra decimumtertium lapidem, centum stadia sunt in Græco, miliaria nempe 12½.*

22 Cum enim is.] *Guarinus locum hunc mirifice confudit, & peruertit. Est autem grauis, ac prope dixerim pia disputatio, qua Homeri sententiam de voluntate nostra animique impetibus diuinitus oblatis explicat & defendit, qua de re hic commentari non licet.*

23 Est aliquis diuûm.] *Vide quæ hoc loco annotauimus in Homerum de audiendis poetis. Versus autem Ἦτοι ὀϊσάμενος, Siue ita coniiciens est Odyss. 1339.*

24 Ab eo quod est circumpositum.] ἐκ τοῦ περιέχοντος. *Guarinus aerem vertit. Sed ego istam huius vocabuli significationem non satis commodam ratus, malui generalem ad verbum exprimere, vt vestes etiam, serta & alia id genus intelligantur, à quibus, quam ab aere facilius colorem accipiant statuæ.*

25 Cum Æquis vicinis suis.] πρὸς σικανούς. *Legendum est αἰκανούς. qui sunt Aequi: quod & Dionysij ac Liuij autoritas, & ipsa ratio, & liquidissima historia ostendit. Nihil enim huc attinet Sicani, vtcunque antiquitus Itali: & tamen eos Guarinus leuissimo mendo inductus retinuerat, vt & alibi.*

IN COMPARATIONEM.

1 Thucydides refert.] *Historia est lib. 5. Locus Dionysij est initio lib. 8.*

PLVTARCHI TIMOLEON, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

Status Syracusarum Dione caeso.

SYRACVSARVM, antequam in Siciliam mitteretur Timoleon, hic fuit status, vt Dio eiecto Dionysio tyranno statim dolo interfectus periit, dissipatis ijs qui in vindicanda libertate Syracusarum Dionem adiuuerant, vrbs alium post alium tyrannum ferens, multitudine malorum prope ad solitudinem redacta
fuit, Reliqua Sicilia partim bellis omnino fastata, ciuita- 1
tesque in ea deletæ : pleræque vrbes à barbaris conuenis, militibusq; stipendio conductis tenebatur, qui facile qualuis principatuum mutationes admitterent. Dionysius itaque decimo quam erat pulsus anno, manu stipendiariorum militum conducta. Nysæum Syracusas tunc obtinentem pulit : ac qui ante mirabiliter a paruis copiis erat maxima omnium, quæ vnquam fuerunt, tyrannide exturbatus; idem haud minori miraculo de exule & abiecto, eorum, qui eiecerant ipsum, dominus est factus. Exinde Syracusani qui in vrbe remanserunt, seruierunt tyranno cum alias haud clementi, tum vero calamitatibus prorsus efferato: optimi & clarissimi ciuium ad Icetam Leontinorum principem confugerunt, seque ei crediderunt, & ducem eum delegerunt: nihil quidem tyranno meliore: sed cum refugium aliud non haberent, Syracusano, & cui ad bellum contra Dionysium esset virium satis, se committebant. Interim Carthaginiensibus magna classe in Siciliam aduectis, eique subigendæ intentis: perterriti insulares statuerunt mittere legatos in Græciam, Corinthiorumque implorare auxilium : cum cognatione & pristinis eorum beneficiis freti, tum videntes vrbem eam plane libertatis studiosam, infestamque tyrannis semper fuisse, & maxime ac plurima bella non principatus opumve cupiditate, sed pro libertate Græciæ gessisse. Ac Icetes, vt qui eo bello non libertatem Syracusanis, sed tyrannidem sibi quæreret, occulta cum Car
thaginiensibus statim agitare colloquia, palam Syracu- 2
sanorum, institutum laudare, eosque in mittendis legatis iuuare: non auxilium illis ferri cupiens, sed sperans si (quod videbatur fore) Corinthij propter Græcos motus, & occupationes auxilium denegassent, facilius se rem ad Car-

Icetas Leontinorum tyrannus.

Corinthiorum auxilium à Siculis imploratum.

thaginienſes inclinaturum, eorumque opera promptiore contra Syracuſanos, quam tyrannum vſurum, id eius conſilium poſt detectum eſt. Vt legatio venit, Corinthij ſemper curam coloniarum, & præſertim Syracuſarum, gerere ſoliti, forte tunc nullo Græco negotio occupati, ſed in ocio & pace viuentes, prompte auxilium ijs decreuerunt. Cum dux bello quæreretur, principesq; eorum qui præſtabant in vrbe gloria, alium alius nuncuparent: quidam è multitudi-
3 ne ſurgens, Timoleontem Timodemi F. nominauit. Atqui is iam pridem repub. abſtinebat, & ſpe & inſtituto ab ea re alienus: ſed Deus quidam (opinor) illi homini ita in mentem dederat: adeo & illuſtri fauore Timoleontis deſignationũ expediuit fortuna, & omnes eius actiones, virtutemq; ſumma gratia exornauit. Natus erat Corinthi Timoleon claris parentibus Timodemo & Demariſta, patriæ amantiſſimus, & permanſueto alioqui ingenio, attamen tyranni & malis hominibus longe infenſiſſimo ad rem bellicam adeo aqualis & temperatæ naturæ. vt & in iuuene magna prudentia, & in ſene par fortitudo apparuerit. Erat ei frater natu maior, Timophanes nomine, diſſimilis plane ingenij, temerarius, & à paruis amicis, peregrinisque militibus (quos ſemper circa ſe habebat) ita corruptus, vt tyrannidis iam deſiderio flagraret. In bello acer, nulliusq; metuens periculi credebatur, eoq; permouerat ciues, vt eum tanquam
4 bellicoſum & ſtrenuum virum exercitui præficerent. Quo in officio adiutorem habuit Timoleontem, qui vitia eius aut occultabat, aut extenuebat, bona vero naturæ exornabat, laudesq; augebat. In prœlio Corinthiorum contra Argiuos & Cleonæos Timophanes equitum dux, deuenit in graue periculum, ab equo ſuo, qui ictum exceperat, excuſſus, & in hoſtium agmen proiectus, ſociorumque parte diſſipata ſtatim metu, reliquis paucis contra multos pugnam ægre ſuſtinentibus. Hoc vbi vidit Timoleon, qui inter grauis armaturæ milites in acie erat, accurrit. Timophanique iacenti ſcutum prætendit, multisque ſpiculis, multis ictibus comminus armis & corpore exceptis, ægre hoſtes repulit, fratremque eripuit. Poſtea Corinthij metuentes, ne, vt ante quoque ipſis acciderat, à ſocijs circumuenti vrbem amitterent, ſtatuerunt milites ſtipendiarios cccc. alere. ijsque præfecerunt Timophanem, Is, iuſtitia honeſtateque

Timoleon vt dux à Corinthijs delectus

Timophanes frater Timoleontis.

Timophanes tyran-

Postpositis, statim in id incubuit, vt vrbẽ suę potestati subijceret: magnoq; numero primariorum ciuium indicta causa necato tyrannidem occupauit. Grauiter hoc latum Timoleonti, qui fratris improbitatem suam calamitatem duceret. Itaq; primo hominem verbis aggressus, hortatus est, vt insanam istam iufelicemque cupiditatem deponeret, iniuriarumque in ciues correctionem aliquã quæreret. Contemptim hanc admonitionem respuente fratre, assumpto ex necessarijs Æschol, cuius sororẽ Timophanes vxorem habebat, ex amicis vate, quem Satyrum Theopompus, Orthagoram Ephorus & Timæus nominans, paucis interpositis diebus, cum his fratrem accessit, qui vno ore summis eum precibus obtestati sunt, vt vel nunc ad sanam mentem rediret, institutumque mutaret. Cum is initio eorũ dicta irideret, post etiam ad iram & indignationem prolaberetur: Timoleon paulum secessit, velatoq; capite fleuit: reliqui duo gladijs Timophanem cõfestim interfecerunt. Facinoris huius fama sparsa, optimi ciuiũ laudare in Timoleonte odium malorũ hominum, animiq; magnitudinem, qui vir alioqui mansuetus, & suorũ necessariorum amantissimus, tamen patriam familia, honestatemq; & iustitiam priuato cōmodo antiquiorum habuisset: qui fratrẽ pro patria strenue pugnantem seruasset, eundem tyrannidem insidiose in patriam machinatũ necessat. At qui viuere in populari reip. statu non poterant, soliti ab ore principium pendere, gaudere quidem tyranni morte se simularunt: Timoleontem tamen conuiciando, scelestumque facinus eum perpetrasse iactando, in mœrorem coniecerunt. A matre quoq; audiens, indigne cædem filij ferente, diris imprecationibus se deuoueri, cum deprecatum iuisset, ea neq; aspectum ipsius pertulit, domumque venienti occlusit. Ibi vero summo in dolore animique pturbatiõe constitutus, statuit vitam inedia finire: amicis tamen id non concedentib. omnique eũ deprecatione, omni vi cogentibus, viuere decreuit, sed solitarius. Itaque plane ciuilib. se negotijs remouit, ac primis temporibus ne in vrbem quidem vnquam venit, sed animi æger in agris desertissimis vitam duxit. Ad hunc videlicet modũ iudicia, vbi non à ratione & philosophia robur ad agendum accipiunt, concutiuntur, ac facile quauis vel laude vel vituperio præcipitia aguntur, suis consilijs & rationib. excussa.

nidem affectans fratris consilio cæditur.

De constantia præceptum.

Oportet enim non solum ipsam actionem iustam honestamque: sed etiam consilium, quo inducti eam suscipimus, constans esse, ac immobile, agendumque est cum delectu: ne quemadmodum helluones summo appetitu cum expetant cibus gulæ satiandæ idoneos, ijs repleti statim satietate molestantur: ita nos quoque re cōfecta animo langueamus, emarcescente propter imbecillitatem animi honestatis concepta specie. Nam pœnitentia id quodque, quod est præclare factum, turpe efficit: ac propositum, quod à certa scientia & consilio proficiscitur, nunquam mutatur, ne si successu quidem careat. Vnde Phocion Atheniensis, cum instituto Leosthenis aduersatus esset, atque hic rem feliciter egisse videretur, cernens propter victoriam eam Athenienses exultare, & sacra facere, Nollem profecto, inquit, cum non vsum fuisse illo successu: sed meum tamen consilium secutum vellem. Maioris est roboris Aristidis Locrensis factum, qui vnus de Platonis amicis fuit. Hic Dionysio seniori, filiam ipsius in matrimonium petenti, respondit, Mortuā se, quam tyranni vxorem, videre filiam suā malle: paulo post Dionysius liberos eius necauit, interrogauitque per contumeliam, An adhuc in sententia de elocandis filiabus perstaret? respondit, factum quidem sibi dolere, dicti non pœnitere. Verum hoc à maiori est & perfectiore profectum virtute. Timoleontis autem animum dolor ille quem post facinus accepit, siue is fratris mortui miserationi, siue verecundiæ matris est adscribendus, adeo fregit, vt viginti fere totis annis nullam insignem aut publicam rem attigerit. Cæterum cum esset dux belli nominatus, suffragijsque populi cupide electus; Teleclides, cuius summa eo tempore erat Corinthi potentia atque gloria, assurgens cohortatus eum est ad res strenue, &, vt bonum virum decet, gerendas; affirmans eum, si præclare munus hoc obiuisset, tyranni, sin ignauiter, fratris interfectorem existimatum à ciuibus iri.

Icetæ proditio detegitur

Parato iam ad nauigandum Timoleonte, militesque colligente, literæ Corinthijs ab Iceta allatæ sunt, mutationem eius, proditionemq; indicantes. Vt primum enim profecti fuerant Corinthum Syracusanorum legati, aperte cum Carthaginiensibus se coniunxerat, cum ijsque hoc agebat, vt, eiecto Syracusis Dionysio, ipse tyrannidem teneret. veritus autem, ne maturius venientibus à Corin-

à Corinthio copijs & imperatore, irrita eius consilia redderentur, scripsit ad Corinthios, nihil esse ipsis opus sumptibus ac labore, neque esse cur in Siciliam veniant, ibique depugnent: præsertim cum id Carthaginienses ipsis, ne faciāt, interdicant, classemque ipsorum multis nauibus operiantur: eos à se, ipsis cunctantibus, necessitate eo compulso socios ad debellandum tyrannum assumptos. His literis lectis etiam hos, quibus ad eam expeditionem parum erat alacritatis, ira contra Icetam stimulauit, vt in adornanda rebusque necessarijs instruenda, ac quam primum emittenda classe Timoleontem iuuarent. Paratis nauibus, militibusque commeatu præbito, sacerdotes Proserpinæ per quietem imaginatæ sunt, videre se Cererem & Proserpinam ad iter accingentes, dicentesque, nauigaturas sese cum Timoleonte in Siciliam. itaque Corinthij sacram triremem parauêre, & Dearum istarum nauim nominauerunt. Timoleon Delphos profectus, Deo sacris operatus est: cumque ad oraculum descenderet, tale ei signum accidit. Vitta quædam coronas insertas, intextasque acu habens victorias, fortuito casu in caput ipsius delata est: ita vt videretur à Deo coronatus ad res gerendas emitti. Proinde cum nauibus Corinthijs septem, Corcyrensibus duabus vnaque Leucadia, noctu soluit, ventoq; secundo pelagus nauigauit. Tum cœlum subito findi supra nauim visum, multumq; & lucidum ignem effundere. Inde fax, ijs, quarum in mysterijs vsus est, assimilis, exstitit, & cursum comitata est, in eamq; partem delata, qua maxime Italiam versus nautæ naues dirigebant. Vates hoc ostento testimonium ferri somnio sacerdotum dixerunt, Deasq; auxiliatrices huius expeditionis, cœlitus eo fulgore præluxisse. Proserpinæ enim sacram esse Siciliam, quam & raptam in ea insula fabulantur, & insulā ei, cum primum detecta visendam se Diti præbuisset, muneris loco (qualia Græci naclypteria vocant) datam. Hoc pacto nauigatione diuinitus propicijs signis confirmata, celeri cursu altum transuecti, inde Italiæ oram legerunt. Sed quæ ex Sicilia annunciabantur, magnam solicitudinem Timoleonti, militibus tristitiam attulerunt. Icetes enim prælio Dionysium vicerat, ac plerisque Syracusarum partibus occupatis, eum in arcem, eumq; locum, qui Insula dicitur, compulsum obsidebat, munitionibusq;

Ostenta.

Timoleontis in Siciliam expeditio.

arcem cingebat: Carthaginensibus autem consuluerat, curarent, ne Timoleon in Siciliam egredi posset, sed eo repulso ipsis inter se per ocium diuidere iusulam liceret, Igitur hi triremes viginti Rhegium mittunt, quibus vehebantur legati Icetæ ad Timoleontem, similem factis orationem meditati, deceptionibus speciosis, prætextibusq; malorum consiliorum Icetæ constantem, Erant autem hæc ipsorum postulata: Timoleon, si quidē vellet, veniret ad Icetam consiliarius & socius rerum optimo iam loco cōstitutarū: naues autem, militesq; Corinthum remitteret: quippe bello propè iam confecto, prohibiturisque, & ad pugnam paratis Charthaginensibus, si vi ad insulam accedere conaretur. Vt ergo Rhegium appulêre Corinthij, & in hanc legationem inciderunt, Pœnosque haud procul inde naues in statione tenere viderunt, iniuriam quidem sibi factam inique tulerunt, itaque omnes in Icetam, metus pro Siculis incessit, quos cernebant haud dubiæ præmium Icetæ proditionis, Charthaginiensibus tyrannidis propositos. Videbatur autem fieri non posse, vt vel barbarorum naues duplas ad ipsorum, classis numerum, vel, si arte ijs euitatis insulam tenuissent, Icetæ copias superarent.

6 Veruntamen vt cum legatis, primoribusque Charthaginiensibus congressus est Thimoleon, placite respondit, Assentiri se ipsorum postulatis, quid enim posset recusans: velle tantum se coram Græca & communi societate, iuncta Rheginorum ciuitate, his cōditionibus sibi propositis approbatisq; discedere. id enim & sibi ad securitatem maxime conducturum: & ipsos Charthaginienses eo constantius ea, quę Syracusanorum causa pollicerentur, conseruaturos, si teste populo id promitterent. Eo ille se dimittebat, dum arte trāsitum in insulam sibi & classi suæ expediret: ducesq; Rheginorum vniuersi hanc eius technam adiuuabant, cupientes Corinthios Sicilia potiri, vt quia à barbarorū vicinitate sibi metuerent. Itaque concione populi aduocata, ac, ne ad alias res agendas ciues digrederentur, portis, clausis, progressi ad multitudinem, prolixo vsi sunt sermone, vnusque subinde alteri de eadem re disserendi materiam præbendo rem ad finem non perduxerunt, tempus trahētes, vt interea Chorinthiorum nauibus soluendi spacium esset: detinebantq; eo modo Charthaginiēses in cōcione, nihil suspi-

Astu decepti pœnis in Siciliam traiicit Timoleon

cantes

cantes sinistri, cum ipse quoq; Timoleon interesset, & iamiam verba facturum se ostenderet. Cui simul ac renunciatũ est cæteras naues soluisse, vnam adhuc ipsum opperiri; per trubam se subducens, occultantibus simul ijs, qui apud tribunal constiterant, Rheginis, ad mare descendit, celeriterq; auectus est: Ita Corinthiorum classis Tauromenium Siciliæ vrbem appulit, vocata iam pridem, receptaque tunc ad vrbe principe Andromacho. Fuit pater Timæi historiæ scriptoris, omnium Siciliæ principum præstantissimus, qui & suis ciuibus & iuste, & secundum leges præerat, & haud occultum semper contra tyrãnos odium gesserat: qua de causa tum quoque Timoleonti vrbem sum receptaculum exhibuit, ciuibusque persuasit, vt Corinthijs in liberãda tyrannis Sicilia auxilium ferrent. At Carthaginenses, a- uecto Timoleonte, concioneque soluta cum ægre ferrent dolo se inductos iocandi occasionem Rheginis prębuerũt, quod homines Pœni acta per fraudem vellent reprehendere. Proinde Carthaginenses Tauremonium legatum triremi mittunt, qui superbe multa cum Andromacho collocutus, minatusque (vt est mos barbarorum) grauia, nisi confestim Corinthios expelleret, tandem manum supinam ei ostendit, eamque rursus demittens, vrbem priori manus formæ similem, posterioris modo se prostraturum iactauit. Ad quod ridens Andromachus, nihil aliud respondit quam quod manu itidem modo supinata, modo in pronum declinata, iussit abire hominem, nisi ad eundem modum cum naui sua vellet agi. At Icetes nuncio Timoleontis in Siciliam aduentus perterritus, multas Charthaginiensium triremes ad se vocauit. Quamobrem Syracusanis subijt de sua prorsus salute desperare, cum viderent portum suum à Carthaginiensibus, vrbem ab Iceta, à Dionysio arcem teneri: Timoleontem vero tanquam tenui limbo, Tauromenio oppidulo Siciliæ adhærere, non magna spe, & paruis cum copijs. Neque enim præter mille milites, & alimenta ad eos sustentandos necessaria habebat quicquam: & vrbes malis attritæ diffidebant ei, animis contra omnes exercitum duces exasperatis. Quod factum est maxime culpa Calippi & Pharacis, quorum alter Atheniensis, alter Spartanus fuit, hi enim cum libertatis restituendæ tyrannorumque euertendorum causa vterque se venisse iactasset, ita Siculorum

Andromachus Timoleontem adiuuat.

res afflixerant, vt calamitates à tyrannis illatas omnibus modis, quam præſentia mala, tolerabiliores crederent: meliuſque cum ijs actum, qui in ſeruitute mortem obierant, quam qui eam libertatem vidiſſent. Idcirco Corinthium nihilo illis meliorem futurum opinantes, ſeque iiſdem, quibus ante, peti fraudibus, ineſcarique promiſſis blandis bonarum rerum, dum nouo domino circures fierent: omnes Corinthiorum pollicitationes ſuſpectas habuerunt, ac repudiarunt.

Adranum urbem capit, & Icetam vincit Timoleon.

Adranum eſt oppidum, exiguum ſane, ſacrum Adrano Deo, qui per totam Siciliam magnopere colitur: huius ciuibus inceſſit diſcordia, & pars Icetam vocabant, pars (quod præter ipſos in Sicilia fecerat nemo) Timoleontem. Accidit autem fortuito, vt, vterque dum feſtinat, eodem tempore ad oppidum ambo peruenirent. Icetas adducebat, quinque millia militum. Timoleon cum mille ac ducentis militibus Tauromenio (vnde diſtat ſtadijs CCCXL.) profectus, prima die non magna itineris parte confecta, conſedit. Poſtera die magnis itineribus, difficilibuſque ſuperatu contendens, vergente iam die, præueniſſe ad oppidum, & caſtra facere Icetam accepit. Eo audito, centuriones primos ſiſtere gradum iuſſere, vt, corporibus cibo quieteque refectis, alacriores ad pugnam eſſent milites. At Timoleon circumiens, orauit, ne in facerent, ſed celeriter ducerent ad hoſtes, quos conſentaneum erat, modo itinere ſuperato, circa tentoria facienda, ſumendumque cibum occupatos, ad pugnam non eſſe compoſitos: ſimul ipſe ſcuto correpto, princeps agmen, tanquam ad exploratam victoriam, duxit. Milites intrepide ſecuti ducem, ad hoſtes aliquanto minus quam triginta ſtadi adhuc diſtantes properarunt. Hos ita perturbauêre ſuo impetu, vt ex templo in fugam ſe coniecerint: itaque non multo plures trecentis occiſi ſunt, capti ſexcenti: capta etiam caſtra. Adranitæ vero portis apertis Timoleonti ſe dediderunt, cum

Oſtentum.

horrore & admiratione nunciantes, commiſſo primum prœlio, ſacras templi ianuas ſua ſpõte apertas fuiſſe, viſſamque Dei haſtam ſumma cuſpide concuti, faciemque ſudore fluere: quibus (opinor) non præſens tantum victoria, ſed & reliquæ actiones, quibus auſpicatum initium ea præbuit, ſignificabantur. Statim enim vrbes Timoleonti ſe, miſſis præconibus adiunxerunt: & Mamercus Catanæ tyrannus

tannus, bellicosus vir & pecuniæ vi magna instructus, societatem cum eo coiuit. Sed longe omnium fuit maximum, quod Dionysius ipse, iam rebus desperatis, ac fere expugnatus, Icetam, turpiter victum contemnens, admiratus Timoleontem, huic & Corinthijs se arcemq; dedidit. Quam insperatam fortunam amplexus Timoleon, Euclidem & Telemachum Corinthios in arcem misit, ac quadringentos milites, non eos quidem confertim, neque aperte (id enim fieri non poterat, hostibus portum tenentibus) sed occulte alijs post alios intrantibus. Ita milites arcem, regiamq; cum omni apparatu bellique instrumentis occupauerunt. Erant cùm haud pauci equi in arce, & omnis generis machinæ, iaculorumque copia: tùm armorum ea multitudo, antiquitus eo congesta, quæ septuaginta millibus hominũ armandis sufficeret. Habebat etiã secum Dionysius militum duo millia, quos ipsos etiam, sicut & reliqua omnia, Timoleonti tradidit. Ipse accepta secum pecunia, & paucis aliquot amicis, clam Iceta nauigio insula exijt, & ad Timoleontis castra peruenit: ac tum primum priuatus humilisque visus, vnica naui, paruaque cum pecunia Corinthum missus est. Natus fuerat, educatusque in tyrannide omnium maxima illustrissimaque, eam per decem annos tenuerat: post Dionis expeditionem duodecim annos reliquos certaminibus bellisq; fuerat iactatus, & grauiora in tyrannide passus ijs, quæ alijs intulerat mala. Siquidem & filiorum adultorum cædes, & filias virgines constuprari vidit, sororem eandem & vxorem suam ab hostibus viuam libidine turpissima cõtaminari, & vi necatam vna cum liberis in mare demergi aspexit. de quibus accurate in Dionis vita à nobis scriptũ est. Dionysium vero aduectum Corinthum, nemo omnium Græcorum fuit qui non videre & compellare cuperet: alij eius calamitatibus odio ipsius gaudentes accedebant, vt ab iectum à forma veluti conculcarent: alij ad fortunæ mutationem animos quoque suos accommodantes, miseratione que permoti, intuebantur magnam occultarum & diuinarum causarum vim, quam in imbecillos, & omnium conspectui expositos exerceret homines. Neq; enim ea tempestate opus vel naturæ, vel artis tale exstitit, quale fortuna in Dionysio exhibuit. Nam qui paulo ante Siciliæ fuerat tyrannus, tum Corinthi in foro obsoniorum versabatur,

Dionysius tyrannus Timoleonti se dedit.

Dionysii tyranni mire varia fortuna.

aut

aut in vnguentaria taberna sedebat, vinum è caupona dilutum bibens, ac cum meretricibus ioco certans, cantatrices docens, ac cum illis de modulatione & concinnitate theatricarum cantilenarũ contendens. Hęc alij ab eo, tanquam homine alioquin ocio indulgente, ignauoque suapte natura, & luxuriæ dedito fieri putabant; alij, vt contemptum se Corinthijs redderet, neq; terrori eis esset, aut suspicionem aliquam præberet, quasi mutationem vitæ ægre ferens aliquid noui moliretur, de industria ita se composuisse, contraque naturam suam ocio isto stoliditatis simulationem induisse existimabant.

Dicta aliquot Dionysij.

Sane dicta quædam eius memorantur, ex quibus apparet, præsentem vitæ suæ conditionẽ ita, vt erat ingenuo homine dignum, ab eo latam fuisse. Nam Leucadẽ auectus (quæ colonia itidem, vt Syracusæ, est Corinthiorum) idẽ sibi euenisse dixit, quod pueris qui aliquid deliquissent. vt enim illi cum fratribus læti conuersarentur, patentes pudoris causa fugerent: sic se quoque verecundia vrbis, quæ Syracusas & Leucadem procreasset, libenter hic cum Leucadijs fratribus viuere.

Philosophiæ vtilitas.

Corinthi hospiti cuidam inciuilius ipsum propter consuetudinem cum philosophis (qua tyrannus adhuc delectatus fuerat) subsannanti, tandemque, quidnam Platonis ipsi sapientia profuisset, interroganti, Nihilne, respondit, tibi videmur fructus à Platone consecuti, qui fortunæ mutationem ita perferimus?

Tyrannis.

Aristoxeno Musico, alijsque nonnullis ex ipso quærentib. vnde, & quæ ipsi contra Platonem reprehensio extitisset: Tyrannis, inquit, cum multorum sit malorum plena, nullum tamẽ in se tam graue malum habet, quam quod nemo eorum, qui amici nomen vsurpant, libere cum tyranno loquitur: hi me Platonis beneuolentia spoliarunt. Quidam vt facetus videretur, intrans ad Dionysium vestem excutiebat, quomodo solent, qui accedunt tyrãnos: huic Dionysius cauillum reddens, iussit exeuntem idem facere, ne quid forte suffuratus secũ auferret.

Ocium principum.

Cum Philippus Macedo in comparatione per iocum de carminibus, & tragœdijs, quas Dionysius senior reliquerat, mentionẽ faceret: simularetq; se mirari, quodnam ei ad eas componendas tempus vacasset, haud inepte respondit Dionysius, tum temporis eum his rebus vacasse, quo ipse, & Philippus, alijque qui beatorum nomine censerentur, culullis sese oblectare consueuissent.

sens. Plato quidem, antequam Corinthum veniret Dionysius, à viuis excesserat. Diogenes vero Sinopensis, vt primum ei occurrit, Quam indignam, inquit, te ipso vitam toleras ô Dionysi? Tum Dionysius i ddictum expendens, Bene è Diogenes, qui fortunam nostram miseraris Quid, ait ille, tu me tuam vicem dolere censes? ac non potius indignari te tantum mancipium, ac dignum, qui in tyrannide, sicut & pater tuus, ætate exacta moriare, hic nobiscum ludentem & luxuriantem degere. Et profecto mihi cum his comparanti Philisti voces, quas de Liptinis filiabus edit, deplorans earum sortem, quæ de magnis tyrannidis bonis ad vitæ conditionem abiectam & sordidam deciderint: voces, inquam, istæ mulierculæ alicuius lamentationes videntur, alabastra, & purpuras, & aurum desiderantis. Atque huc quidem ab instituto nostro, qui vitas certorum hominum in præsentia stylo persequimur, non aliena neque inutilia censemus lectorem non properantem neque occupatum alijs negocijs iudicaturum.

Leptinis filiæ.

Cæterum non minus admirationis meruit Timoleontis, quam Dionysij, inopinata fortuna. Quinquagesimo enim quam in Siciliam venerat die, arcem Syracusarum accepit, Dionysiumque Corinthum misit, Quare animati Corinthij duo millia peditum, ac ducentos equites ei miserunt: qui cum in Thurios vsq; profecti essent, difficilimum inde in Siciliam traiectũ sibi fore intelligentes, cum Carthaginienses multis nauib. mare tenerent, coacti occasionis expectandæ causa ibi quiescere, ad pulcerrimum factum ocio suo vsi sunt. Thurijs enim ad bellũ Brutijs inferendum profectis, vrbem sibi comissam ab omni maleficio illæsam summa fide perinde atque patriam suam conseruarunt.

Felicitas Timoleontis.

Corinthiorũ in Thurios fides.

Icetes autem arcem Syracusanam obsedit, ac ne inuehi nauigiis cibus posset Corinthiis, prohibuit: Timoleonti vero duos milites barbaros submisit Adranum, qui eum dolo necarent. Cum alias non exquisita corporis vtebatur custodia Timoleon, tum eo tempore inter Adranitas, Deo colendo intentus animique securus versabatur. Itaque percussores cum forte audiuissent eum rem sacram facturum, pugiones sub veste gerentes in templum venerunt, immistique turbæ aram circumstanti. paulatim se propius ad eum receperunt. Iamque in eo articulo res erat, vt sese mutuo cohortati facinus aggrederentur, cum quidam

Insidijs Iceta vt elapsus Timoleon.

alterum

alterum eorum gladio in caput incusso sternit: eoque corruente. statim vt erat cum gladio, ad saxum quoddam sublime se cursu proripuit At percussorum alter aram complexus impunitatem a Timoleonte petit, omnia se indicaturum pollicitus: eamque dante Timoleonte fatetur, se cum altero qui nunc interfectus esset, submissum, vt ipsum occiderent. Interim alter de saxo à quibusdam abreptus, adductusq; vociferatur nihil se peccasse, sed iure hominem trucidasse. qui patrem ipsius ante apud Leontinos interfecisset habebatq; eius rei nonnullos testes, qui simul fortunæ admirabantur solertiam alias per alias res mouentis, & omnia è longinquo producentis, atq; inter se cõtexentis, rebusque diuersissimis & nihil inter se habentibus commune eadem principia, eosdemq; fines accommodantis. Et hunc

Fortuna.

9 quidem Corinthij decem minis donauerunt, quod numini Timoleontis curam gerenti iusto suo affectu inseruiuisset, iramque suam dudum conceptam, non pridem exsaturasset, sed magna fortuna suam causam eo vsque reseruasset, dum simul & salutem Timoleonti afferret. Atque præsens ea fortuna bonam spem etiam futurorum iniecit, & in veneratione habendum sibi omnes custodiendumque Timoleontem censebant, virum scilicet sacrosanctum, & Deûm voluntate ad vindicandam Siciliam missum. Icetes autem hoc suo conatu frustratus, cum videret multos Timoleonti accedere, succẽsens sibi ipsi, qui tantis Carthaginiensiũ copijs ita vteretur hactenus, quasi earum puderet ipsum, ac furtim modo ab illis auxilia sumeret: Magonem ducẽ cum tota classe Syracusas accersiuit. Mago classe centũ & quinquaginta nauium terribilis, portum occupauit: in vrbẽ vero millia peditum sexaginta eduxit, atque collocauit. Quare omnibus iam videbatur fore, id quod dudum ferebatur metuebaturq;, vt Sicilia plane in potestatem barbarorũ veniret. Nunquam enim Carthaginienses, inumeris quidem gestis in Sicilia bellis, Syracusas capere potuerant: tunc vero tradente eas Iceta videbatur vrbs nihil esse aliud quam castra barbarorum. Corinthij autem in arce collocati, magno erant in periculo, summisq; premebantur difficultatibus: nam & cibi penuria ingruebat portibus omnibus obsessis, & continentibus pro defendenda arce certaminibus, diuisi ad omne genus propugnandi defatigabantur. Tulit tamen

Barbari Syracusas occupant.

tamen his opem Timoleon piscatorijs nauiculis ac lintribus cibum Catana subuehens, quæ maxime orta tempestate per barbarorum naues fluctib. & æstu disiectas intrabant. Quod animaduertentes Icetes & Mago, Catanā, vnde cōmeatus obsessis adferebatur, statuerunt capere: copiarumque robore delecto Syracusis auecti sunt. At Neo Corinthius, dux eorum qui obsidebantur, cōspicatus ab arce hostes qui relicti erant custodias negligenter agere, subito in palantes impetum fecit, cæsisq; alijs, alijs fugatis, Achradinam occupauit, quæ est Syracusarum pars validissima & optima. est enim vrbs Syracusana ex multis quodāmodo oppidis compacta. Ibi cum & alimentorum, & pecuniæ magnam copiam reperisset, inde in arcem redire nō ratus fore consilium. Achradinæ mœnia cōmuniuit, propugnaculisq; excitatis arci annexam custodiuit. Magonem vero & Icetam iam Catanæ appropinquātes eques Syracusanus assecutus, captam esse Achradinam docuit: quo nūcio perturbati, celeriter reuersi sunt, neque capta ea vrbe, quam petierant, & quam tenuerant, amissa. Atque hæc quidem hactenus gesta prudētiæne & virtuti, an vero fortunæ imputanda sint, habet res controuersiam: quod hæc consecutum est, omnino fortunæ acceptum fieri debet. Milites Corinthij, quos in Thurijs commoratos demonstrauimus, metu triremium Carthaginiensium, quæ duce Annone ipsos obseruabant, cum forte permultos dies mare vēti agitarent, terrestri itinere per Brutios peregre statuerunt: ac partim verbis, partim vi transitu per barbaros patefacto, Rhegium peruenerunt, mare adhuc tempestate vehementi tenente. Tum Anno, vt neque exspectauit vlterius Corinthios, & frustra ibi se desidere censuit, persuadens ipse sibi, ad decipiēdum hostem se callidum & sapiens inuenisse quiddam, nautas coronari iussit, triremesque suas Græcis scutis & purpura exornauit. Ita paratus, Syracusas aduectus est, & iuxta arcem impetuosius nauigans, cum plansu risuq; clamauit, venire se deuictis Corinthijs, quos traijcere ausos in mari deprehendisset: sperans, eo se mœsticiam obsessis allaturum. Annone ad hunc modum ineptis præstigijs nugisque intento, interim Corinthij, qui per Bruttios Rhegium peruenerant, nemine fretum custodiente, cum ventus etiam subito concidisset, fretumque fluctibus vacuum & placidum appa-

Neo Achradinam occupat.

Vt Corinthij è Thurijs in Siciliam peruenerint.

reret, celeriter lembis & piſcatorijs nauiculis, quæ ad manum erant, conſcenſis traiecerunt in Siciliam: tantaq; ſunt vſi tranquillitate, vt iuxta naues equi etiam loris tracti traxerint. Tranſuectos Timoleon ad ſe recepit, ſtatimq; Meſſanam occupauit: inde compoſitum agmen Syracuſas verſum duxit, fortunæ & rebus geſtis magis, quam copijs fidēs: neque enim amplius quatuor millibus ſecum habebat. Mago, vbi hoc annunciatum eſt, perturbatus, ſibique metuēs, in maiorem adhuc ſuſpicionem tali occaſione venit. In paludibus circa vrbem, quæ multam fontanam aquam potabilem, multam etiam è ſtagnis & fluuijs ad mare defluentibus excipiunt, magnus eſt anguillarum prouentus, ac quolibet ibi tempore capi à quouis poſſunt. Has mercenarij vtriuſque partis milites per ocium & inducias venabantur: vt autem erant Græci, neque priuatorum vllas habebant odiorum cauſas, in prœlijs ſtrenue pugnabant, factis inducijs congredi inter ſe confabulari ſolebant. Tum quoque piſcationi ex æquo vacantes, de maris eius pulcro & commodo ſitu, locorumque natura ſermonem habebant. Ac quidam è Corinthiorum ſtipendiarijs: Vos autem, inquit, cum ſitis Græci, tantam vrbem, totque bonis inſtructam, barbaris in ſeruitutem tradere, peſſimoſque & crudeliſſimos Carthaginenſes patriæ noſtræ communi vicniores reddere ſtudetis: contra quos, vt Græcia plures adhuc obiectas haberet Sicilias, optandum erat. An eos tātis collectis copijs venire à columnis vſque Herculis & Atlantico mari putatis, vt pro Icetæ principatu bellum gerant? cui ſi mens ducis fuiſſet, non ſane maiores ſuos expuliſſet, neq; hoſtes in patriam adduxiſſet, ſed à Corinthijs & Timoleōte quantum æquum fuiſſet ipſum habere honoris potentiæq; impetraſſet. Hic ſermo à militibus per caſtra diuulgatus, Magoni iamdudum occaſionem aliquam diſcedēdi quærenti, anſam præbuit ſuſpicandi ſe proditum. Quamobrem Iceta, vt maneret, rogante, ac, quantum hoſti præſtarent viribus, docente, ratus non tam ſe à copiis inſtructiorē, quam virtute & fortuna inferiorem eſſe, turpiter, nullumque homine dignum ſecutus conſilium, emiſſa è manibus Sicilia, ſubito ſoluit, & in Africam nauigauit. Poſtridie adfuit Timoleon, ſuoſque in acie conſtituit: vt vero de fuga reſciuerunt, naualiaque deſerta conſpexêre, ridere ſubijt timiditatem

Carthagi-nienſes Siciliam deſerunt.

ditatem

Syracuſæ à Timoleonte captæ.

ditatem Magonis, circumeunteſque in vrbe præmium ei qui indicaſſet quonam Mago ipſos fugiens perueniſſet, per præconem polliciti ſunt. Iceta tamen etiamnum in contentione perſeuerante, vrbiſq; ſemel apprehenſæ ſpem tenendæ non dimittente, ſed partibus, quas tenuerat, validis & oppugnatu difficilibus inhærente: Timoleon copias partitus qua maxime vi opus erat, iuxta Anapum flumen vrbem aggreſſus eſt: alios, duce Iſia Corinthio, ab Acrathina eam adoriri iuſſit, cum tertia parte Dinarchus & Demaratus, qui poſteriores copias Corintho adduxerant, ad Epipolas ſubiuerunt. Vndique eodem momento factus eſt impetus, verſoque in fugam Iceta cum ſuis, continuo eiectis hoſtibus, captæ ſunt Syracuſæ. Atque id quidem fortitudini pugnantium Corinthiorum, & ducis ſtrenuitati adſcribi merito debet: quod autem nemo ipſorum neque perijt, neque vulnus accepit, Timoleontis fortunæ opus eſt, certare quodammodo cum virtute eius viſæ, vt maiorem apud homines admirationem ea, propter quæ beatus prædicaretur, 11
quam quorum cauſa laudem meritus erat, inuenirent. Non enim Siciliam modo & Italiam omnem cõfeſtim fama impleuit, ſed intra paucos dies Græcia magnitudinem rei geſtæ celebrauit: adeo vt Corinthij dubitantes adhuc, an claſſis in Siciliam appuliſſet, ſimul & ſaluos ſuos, & victores eſſe acceperint. Tantus erat ſucceſſus, tantam rerum geſtarum pulcritudini celeritatem fortuna addente. Arce potitus Timoleon, non (quod Dioni acciderat) parcendum ei propter elegantiam loci, magnificentiamq; operum ſtatuit; ſed cauens ſibi ab ea, quæ Dionem calumnijs obiecerat, & ad extremum exitio fuit, ſuſpicione, Syracuſanis edixit, vt quib. eſſet volentib. ij ferro inſtructi adeſſent, vna demolituri tyrannorum propugnaculum. Aſcenderunt eo vniuerſi, certiſſimumque libertatis principium edictum & diem illum putantes, non arcem modo, ſed & domos & monumẽta tyrannorum euerterunt & ſolo æquarunt. Statim complanauit locum, in eoque ædificauit Curiam in qua iudicia celebrarentur, gratificans ea in re ciuib. & popularem reip. ſtatum ſupra tyrannidem collocans. Ceterum vrbe potitus, ciuium paucitatem miram inuenit, alijs per bella ac ſeditiones abſumptis, alijs propter tyrannos in exſulium profectis. Ac tanta fuit Syracuſis ſolitudo, vt magna in foro ac denſa

Arx Syracuſana exſcinditur.

Sicilia & ipſa Syracuſæ quam deſerta.

enata fuerit sylua, in qua equi tum pascebantur, equisonibus in herba decumbentibus. Reliquæ vrbes, paucis admodum exceptis, ceruorum erant, & aprorum plenæ in suburbanis & circum muros sæpe ociosi homines venabantur. Neque eorum, qui in arcibus & castellis habitabant, quisquam vocanti in vrbem optemperabat: horrebant omnes oderantq; forum, remp. & tribunal, vnde pleriq; ipsis tyranni exstitissent. Propterea visum est Timoleonti & Syracusanis Corinthum scribere, ac petere, vt è Græcia coloni Syracusas mitterentur. Alioquin & fore videbant vt agri non colerentur, & impendere magnum ex Africa bellũ putabant: allatum enim erat, Carthaginienses Magoni ob bellũ male administratum iratos, corpus eius (nam mortem sibi ipse consciuerat) in crucem egisse, magnasque conducere copias, quas appetente vere in Siciliam traijcerent. Corinthij, vt redditæ sunt ipsis litteræ, simul præsentibus legatis Syracusanis eos obtestantibus, vt curam gererent ciuitatis, ac denuo eam conderent. Syracusas nequaquam sibi vindicauerunt, neq; prærogatiuam suam arripuerunt: sed primum sacra Græciæ certamina, maximosque adeuntes cõuentus, præconem edicere iusserunt, Corinthios tyrannidem, quæ Syracusas tenuisset, euertisse, tyrannumque expulisse: nunc quoq; liberum facere ijs quicunq; vellent, vt agros Syracusanos, & reliquæ Siciliæ æquis & iustis conditionibus inter se diuidentes, Syracusas ac reliquas Siciliæ vrbes liberi suisque vtentes legibus habitarent. Inde in Asiam & insulas, vbi plurimos exsulum sparsim degere audierant, dimissis nũcijs omnes Corinthum vocarunt, polliciti suis sumptibus se illis naues, ducesq;, qui Syracusas eos reducerent, daturos. His ita edictis, Corinthiorum ciuitas iustissimam pulcerrimamq; est adepta laudem, multosq; ad æmulationem excitauit: quippe quæ tyrannis liberasset regionem, à barbaris seruasset, eamque suis reddidisset. Qui Corinthum conuenerunt, cum nõ esset iusta eorum multitudo, vt ipsis adderentur coloni è Corintho reliquaque Græcia, orauerunt: cumque haud minus decem millibus hominum collecta essent, Syracusas nauigauerũt. Iam ad Timoleontem ex Italia etiam, Siciliaque magnus hominum numerus cõ-
12 fluxerat. Proinde cũ ad millia (vt Athanes tradit) sexaginta omnis multitudo excreuisset, agros Timoleon diuisit, ędes mille

Magonis supplicium.

Colonia in Siciliam deducta.

mille talentis vendidit: simul & Syracusanis, qui erant superstites, facultatem suas domos redimendi concedens, & populo pecuniæ copiam conficiens. Tanta enim laborabant paupertate, vt ad alios, ac belli inprimis sumptus, coacti sint etiam statuas tyrannorum diuendere, suffragijs de vna qualibet latis, accusataque ea, vt tanquam homines iudicio damnatæ mulctarentur. Quo quidem tempore solam Gelonis statuam, antiqui tyranni, à Syracusanis vẽditioni *Gelo.* tradunt exemptam: quem honorem Geloni habuerunt ob victoriam, quam de Carthaginensibus ad Himeram fluuiũ obtinuit. Exsuscitata hoc pacto ciuitate, & vndique in eam confluentibus ciuibus, Timoleon vt reliquas etiam vrbes liberaret, omnesque in Sicilia tyrannides exscinderet, exercitum ad vrbes circumduxit. Et Icetam quidem eo adegit, *Icetes.* vt à Carthaginensibus desciscеret, sponderetque arces se demoliturum, & in Leontinis priuatam vitam acturum. Leptinem, Apolloniæ, & multorum præterea oppidorum tyrannum, cum is se imminente iam periculo ne vi caperetur dedidisset: Corinthum misit, rem pulcram existimãs fore, si tyranni Siciliæ in ea vrbe quæ Siculis ciuitatibus ortum præbuisset, exsules abiectæque sortis spectarentur. Inde Syracusas reuersus, vt constitutioni Reipublicæ animũ intenderet, missisq; Corintho legumlatoribus Cephalo ac Dionysio in summis ac præstantissimis statutis sanciendis adesset, vt interim milites stipendiarij aliquid agerent, simulq; ex alieno viuerent, cum Dinarcho & Demarato eos in Carthaginiensium ditionem misit: hiq; multas ciuitates à barbaris ad se pertraxerunt, ac non solum in omnium rerum abundantia vixerunt, sed pecuniam quoq; ad belli sumptus ex præda confecerunt. Interim Carthaginienses Lilybæum *Carthaginiensium alia in Siciliam expeditio.* appulerunt, septuaginta millia militum, ducẽtas triremes, milleq; onerarias adducentes, quibus machinæ, quadrigæ, frumenti plurimũ & reliqua belli instrumenta vehebantur. Nõ enim, vt ante, partem modo Siciliæ tentare, sed tota simul insula exigere Græcos statuerant: & erat profecto copiarum satis ad subigendos omnes Siciliæ habitatores, etiã nullo morbo, intestinoq; malo vexatos & perditos. Ergo vt perceperunt, suam ditionem vastari: infesto statim agmine contra Corinthios, ducib. Asdrubale & Amilcare, profecti sunt. Nuncio rei Syracusas allato, tantus propter copiarum

hostilium molē animos omnium perculit terror: vt de tot hominum millibus egre inuenta sint tria, qui arma capere, & Timoleontem sequi auderent. Quin etiam de quatuor millibus stipendiariorum militum, mille in itinere timiditate victi discesserunt: non esse mentis compotem existimantes Timoleontem, sed insanire præter ætatem, qui septuaginta millibus hostium cum millibus peditum quinque, & mille equitibus auderet occurrere: & octidui itinere exercitum Syracusis abducere eo, vbi neque fugientibus salutis, neque cæsis sepulturæ spes appareret. Atque hos quidem magno suo commodo, antequam prœlium consereretur, timiditatem suam ostendisse Timoleon ratus, cæterorum animos dictis corroborauit, properatoque ad Crimesum fluuium duxit; quo accessit Carthaginienses audie-

13 rat. Collem iam scandentibus, quo superato erant in conspectu habituri copias hostium, muli apium portantes occurrunt. Visumque id inauspicatum omen militibus, eo quod sepulcra solemus apio coronare, indeque natum est prouerbium, vt morbo periculoso laborãtes apio opus habere dicamus. Igitur Timoleon, vt animis ipsorũ superstitionem eam, metumq; eximeret, inhibita profectione multa ad rem præsentem accõmodata locutus, coronam ipsis ante victoriam forte fortuna oblatam in manus peruenisse affirmauit. (Corinthij enim Isthmico certamine victores apij corona ornant: quod illis sacrum est, & à maioribus acceptum ac eo adhuc tempore obseruabatur. nunc Nemeis apij corona datur, pinus Isthmicis seruire haud ita pridem cœpit.) Tum ad multos progressus, apio primum se ipse coronauit: tum reliqui duces, & multitudo idem fecerunt. Aruspices quoq; vt viderunt duas aquilas aduolare, quarum altera draconem vnguibus transfixum ferebat; altera horrendo cum clangore volabat, militibus id augurium monstrauere: omnesq; ad comprecandum diuos, & vota facienda conuersi sunt. Erat tum temporis media æstas, finitoque Thargelione mense, solstitium iam appetebat. Nebulã fluuius multam edebat, ac caligine campũ tegebat, ita vt hostes videri non possent: strepitus tantum varius & confusus sursum ad collem efferebatur, ante quem tantus exercitus se mouebat. Sed postquam ad summum collem peruenenerunt Corinthij, positisque clypeis requieuerunt. sole iam circum

Apii omen. Plau. Sympos. 706.

Pugna Timoleontis cum Carthaginiensibus.

circumagente & eleuante exhalationem, turbidus aer ad sublimia euectus & densatus summa montium nubibus obtendit, humilioribusque locis expurgatis Cremesus fluuius apparuit, eumque trāseuntes hostes, primo loco quadrigas 14
agebant, terribiliter ad pugnam paratas: has sequabantur decem milia armatorum peditum, albos clypeos gestantium, quos à splendore apparatus, tardoque incessu & ordine Carthaginenses esse conijciebant: succedebant his cæteræ nationes, & cum tumultu se inuicem trudentes & impellentes fluuium transibant. Ibi Timoleon cum crederet fluuij beneficio posse fieri, vt tantam hostium multitudinem, contra quantam sibi pugnandum duceret, à reliquis separatam aggrederetur, milites intueri agmē hostile iussit fluuio diuisum, cuiusque pars transiuisset amnem, pars transitum adhuc moliretur. Proinde Demaratum iussit, vt cum equitatu in Carthaginenses inueheretur, aciemque eorum nondum satis compositam turbaret. Ipse in planiciem degressus, cornua Siculis tuenda dedit, vtrinq; non magno stipendiariorum millitum numero adiecto: mediam aciē ipse cum Syracusanis & mercenariorum robore occupauit: ita paulum moratus, equitumque operi intentus se continuit. Quibus vt vidit à quadrigis ante aciem discurrentib. obstari, quo minus aggredi Carthaginiensem aciem possent, cogiq; eos ne dissiparentur, continuo se recipere, ac subinde conuersis equis impetum rursus facere: arrepto clypeo, peditibus vt firmo essent animo, ac sequerentur, inclamauit. Vox ea nimia, maiorq; cōsueta vise fuit militibus, siue is instante certamine animo commotus, & quasi furore concitus eam intendit: siue Deus quispiam (id quod tunc pleriq; crediderunt) acclamauit. Reddentibus exemplo clamorem pedib. hortantibusque vt statim duceret, signo equitib. dato vt equos extra quadrigarum ordinē auerterent, & in cornua hostium pugnarent: ipse prima acie stipata, classicū canere iussit, & Carthaginienses aggressus est. Primum incursum fortiter ij sustinuerunt, vtq; erant corpora septi thoracib. ferreis, æreis galeis, ac clypeis protecti magnis, hastarū ictus facile depulerunt. Verum vbi ad gladios res peruenit, quod pugnæ genus nō minus artis quam roboris requirit, subito à montibus terribilia tonitrua, & ignita fulgura erumperunt: tum caligo, quæ colles & iuga montium insederat,

Temp estas Timoleontis pugnanti opitulatur.

cum imbre, vento & grandine in locum vbi pugnabatur decidit, à tergo Grecos tangens: Carthaginiensib. vero facies feriebantur, & fulguribus oculi perstringebantur, simul humida procella, & continua flamma è nubib. continenter erumpente. Multa erant hîc quæ læderent, maxime imperitiores: omnium tamen maxime in commodasse ipsis videntur tonitrua, strepitusq; armorum vehemẽti imbre & gradine percussorum, obstans, ne exaudire mandata ducũ possent. Carthaginienses porro non leui armatura vtentes, sed (vt dixi) grauibus armis septos cum limus impediebat, tum sinus tunicarum aqua repleti grauabatur, & pugnæ minus habiles reddebat, eoq; facilius à Græcis dijciebãtur, semelque lapsi, è cœno resurgere cum armis nequibant: nam & Crimesus imbribus auctus intumuerat, & eluuionem trãseuntium multitudo fecerat; præterea ipse campus multis conuallibus subiectus, torrentib. replebatur in certo alueo fluentibus. Quibus omnibus Carthaginienses in summam difficultatem adducti, tandem tempestate vrgente, & in prima acie quadringentis à Græcis prostratis, in fugam se verterunt. Multi tum in planicie ab hostibus insequentib. deprehensi & confossi sunt, multos fluuius in eos qui adhuc transibant incidentes abreptos perdidit, plurimi ad tumulos tendentes, ab expeditis Græcorum militibus sunt interfecti. Ferunt, inter eos qui ea in pugna ceciderunt, quorum numerus decem millia impleuit, tria millia Carthaginienses fuisse: quæ clades maximum vrbi luctum attulit. Natalibus enim, diuitijs, gloria præstãtiores nulli supererant: neq; vnquam tot Carhaginiẽses vna pugna se amisisse ciues memorant, soliti alias Afris, Hispanis, & Numidis vti in prœlijs, alienisq; detrimentis clades suas sustinere. Spolia quidẽ Græcos docuerunt, quanti nominis hostes occidissent: arma enim ærea & ferrea minime inter legendum curabant: argenti erat, auriq; abunde. Transiuerut etiam flumen, castraq; & iumenta ceperunt, Captiuorum hominum etsi plerosque milites suffurati essent, tamen in publicum adducta sunt millia, quinq;: captæ etiam ducentæ quadrigæ. pulcerrimum vero & magnificentissimum spectaculũ prębuit Timoleontis tẽtorium, omni genere spoliorum circum aceruato, inter quæ mille thoraces, summo artificio & elegantia elaborati, clypeorumq; decem millia proponebantur.

Pauci

Pauci autem multis spolia detrahentes, magnisq; opib. ibi potiti, tertia demum post pugnam die trophæum erexerũt. Simul cum nuncio victoriæ Timoleon Corinthũ misit pulcerrima de captis armis delecta, vt ad patriam suam omniũ ora conuerteret, quod in ea tantum Græciæ totius vrbe tẽpla illustrissima non manubiis Græcorum, neque cæde cognatorum partis donariis ornata, tristem recordationem offerrent, sed spoliis barbaricis essent decorata, quorũ pulcerrimæ inscriptiones testarentur, quam & fortes, & iusti fuissent ij, qui victoriam peperissent. nimirum Corinthios eorumq; ducem Timoleontem, Græcis, qui Siciliam incolunt, liberatis, de Carthaginiensibus victis hæc dona Dijs pro gratiarũ actione suspendisse. Post hæc relictis in ditione hostium stipendiarijs militibus, qui eam popularentur, Syracusas rediit: & mille istos, à quibus eum ante pugnã destitutum ostẽdimus, Sicilia discedere, ac ante solis occasum Syracusis exire edicto iussit. Hi cum in Italiam traiecissent, à Brutiis violata fide cæsi sunt, hac eis proditionis pœna diuinitus irrogata. Mamercus interea Catanæ tyrannus, ac Icetes, siue fœlicitati Timoleontis inuidentes, siue eum tyrannis implacabilem metuentes, societatem cum Carthaginiensibus iunxerunt, copiasq; & duces vt mitterent, postulauerunt: futurum alioquin, vt Siciliam omnem amitterẽt. Missus est Gisco cũ nauibus septuaginta: isq; Græcos milites mercede primus Carthaginiensium conduxit, tunc demum in admiratione ab illis habitus, vt qui omnium hominum essent inuictissimi ac bellicosissimi.

Pœna desertoribus irrogata.

16 Omnes igitur cõiunctis viribus in agro Messanensi quadringentos, stipendiarios milites, à Timoleonte subsidio missos occiderunt. Inde in ditione Carthaginiensium apud Hieras, mercenarios milites, qui erant cum Euthymo Leucadio, occiderunt. Quibus ex rebus maxime illustris facta est Timoleontis fœlicitas. Hi enim milites Philodemum Phocensem, & Onomarchum in capiendis Delphis adiuuerant, sacrilegijq; eorum socios sese præbuerant: inde exsecrationib. acti cum per Peloponnesum vagarẽtur, omnib, eos odio prosequentibus, ac vitantibus, à Timoleonte alios milites nullos inueniente, adsciti sunt: cumq; in Siciliam venissent, omnib. è prœlijs eo duce commissis, victores reuersi, maximis iam & plurimis certaminibus peractis auxilio alijs à Timeleonte

Sacrilegi diuinitus supplicio dediti.

onte missi, perierunt:non confertim quidem omnes, sed à-
17 lij alio modo. Adeo vindicta diuina cum fortunæ Timoleontis videretur incommodatura, se excusauit, ita illos puniendo, vt ne quod inde ad bonos damnum rediret. Itaque Deorum in Timoleontem benignitas, non minus rebus eius parum secundis, quam prosperis admirationi fuit. At Syracusani vulgo indignabātur, sibi à tyrannis insultari. Nam & Mamercus, qui se carminibus tragœdijsq; componendis iactabat, victis stipendiarijs militibus clypeos Dijs consecrans, versibus his contumeliosis eos inscripserat:

Auro, ebore, electro pictos, ostroq; superbos
Hos olypeos peltis cepimus exiguis.

18 His actis, cum Timoleon Calauriam exercitum duxisset, Icetas in agrum Syracusanum irrupit, magnaque parta præda, cum multa damna regioni intulisset, superbeque plurima fecisset, contemptu Timoleonte, qui paucos secum milites habebat, iuxta Calauriam suos abduxit. Sed hic passus eum præterire, cum equitatu & expeditis militibus insecutus est. Quod vt sensit Icetes, transgressus Damyriam fluuium, in ripa substitit cum Græcis pugnaturus, animatus cum profluentis difficili transitu, tum vtriusque ripæ præcipitijs. Cæterum contentio mira ductoribus millitum Timoleontis inciderat, quæ pugnam retardaret: nullus enim eorum post alterum transire volebat, sed vnusquisque primus hosti manum conferre cupiebat: ideoq; nullo ordine transibant, mutuo se præterire cupientes, atque impedientes. Quare vt sorte rem dijudicaret Timoleon, à quolibet ducum accepit annulum: omnibus ijs in chlamydem cõiectis suam, ac mixtis, primum forte eum extraxit, cui erat insculptum trophæum. Hoc viso milites magno cum gaudio clamorem sustulerunt, neq; iam sortem reliquorum expectauere, sed summa pro se quisq; celeritate fluuiũ transeuntes, cum hostibus cõ flixerunt. Hi vero impetum Grecorum nõ sustinuerunt, sed in fugã acti vniuersi armis suis exuti, mille autem cæsi sunt. Paulo post in agrum Leontinum duxit Timoleon, Icetamq; & filium eius Eupolemum, equitatuique pfectum Euthymum viuos cepit, à militib. vinctos sibi adductos. Icetes cũ filio, vt tyrãni ac proditores, morte affecti statim sunt: Euthymus quoq; vir bello strenuus, & audacia præstans veniam non est consecutus, quod conuicium Co-

Icetas victus perit.

rinthiis

rinthiis ab eo factum deferebatur, Corinthiis in Siciliā expeditionem facientibus pro concione ad Leontinos dixisse eum rumor erat, nihil formidabile, neq; terribile euenisse, si

Corinthiæ mulieres exissent domo. 19

Maledicentia præmiū.

Adeo plerique maledictis quam malefactis grauius læduntur, difficiliusq; contumeliam perferunt, quam damnum: quod facto se defendere hostibus propter necessitatem cōcessum videtur: in conuiciis nimium quiddam inesse vel odij vel maliciæ creditur. Reuerso Timoleonte, Syracusani vxores Icetæ eiusque necessariorum, filiasque in concionē ad iudicium protraxerunt, damnatasque morte multarunt. Hoc omnium Timolentis factorum inhumanissimum habetur: neque enim eo inuito necatæ fuissent. Videtur autem eas neglexisse, iræ ciuium concedens, qui Dionem (eum qui Dionysium eiecerat) vlsciscebantur: huius enim vxorem Aretam, sororemque Aristomacham, filiumque adhuc impubem Icetas viuos in mare deiecerat, vt in vita Dionis retulimus.

Mamercus vincitur.

Secundum hæc Catanam contra Mamercum exercitum adduxit, eumque apud amnem Abolum congressum prœlio fudit: ac vltra duo millia hostium deleuit, quorum haud exigua pars erant Pœni, à Giscone auxilio missi Mamerco. Inde Carthaginienses pacem cum eo fecerunt, impetrato vt regionem intrā Lycum ipsis liceret obtinere, pactoq;, vt iis, qui inde Syracusas vellent commigrare, bona sua & liberos restiuterent, fœdusque cum tyrannis factum rescinderent. Mamercus ergo spe lapsus in Italiam nauigauit, 20

vt Lucanos aduersus Timoleontem & Syracusanos adduceret. Sed qui cum eo vehebantur, retro actis triremibus, repetitaque Siclia, Catanam Timoleonti tradiderunt: quo facto coactus ipse quoque ad Hipponem Messanæ tyrannum confugit.

Hippo tyrannus Messanæ.

Timoleonte superueniente, vrbemque terra & mari oppugnante, Hippo naui aufugere conatus, deprehenditur. Hunc ciues, pueris è schola ad tyranni suppliciū tāquam spectaculum pulcherrimum, in theatrum adductis, excruciatum necauerunt. Mamercus ea conditione fidei Timoleontis se comisit, vt causam dicere apud Syracusanos sibi, ipso non accusante, liceret.

Mamerci exitus.

Vt venit Syracusas, ad populum progressus, orationem iam pridem à se compositam pronunciare incœpit. Exceptus autem tumultibus, vidensque implacabilem sibi populi iram, proiecta toga per

medium theatrum cucurrit, caputque subsellio cuidam illisit, vt mortem sibi eo pacto inferret. Non tamen eum finem vitæ consecutus est, sed viuus adhuc abductus, & eo, quo latrones solent, supplicio affectus obiit. Hoc modo tyrannides Timoleon excîdit, hostes oppressit, & insulam, quam malis plane vastatam, desertamque & incolis inuisam adierat, ita pacauit atque excoluit, vt omnes desiderio eius habitandæ tangerentur, & vnde prius fugissent habitatores, eo habitandi causa perigrini nauigarent. Agrigentum enim & Gelam vrbes magnas post Atticum bellum a Carthaginiensibus euersas, tunc frequentare cœperunt, alteram coloni cum Megello & Pheristo ab Elea, alteram cum Gorgo ex insula Ceo profecti, collectis vetustis earum ciuibus: quibus ille non modo securitatem & quietem post tantum bellum præstitit, sed & in aliis omnibus rebus constituendis ita operam suam nauauit, vt eum perinde atque ciuitatum suarum conditorem diligerent. Iidem erant reliquorum erga Timoleontem animi: neque vlla pacificatio, legumlatio, agri diuisio, ciuitatis constitutio videbatur recte habere, vbi non ille interfuisset, ac ornatum, &, tanquam opifex rei perfectæ, gratiam quandam Dijs acceptã decusque addidisset. Cum enim eo tempore multi fuerint inter Græcos magni viri, qui res præclaras gesserint, vt Timotheus, vt Agesilaus, vt Pelopidas & (quem maximè sibi ad imitandum Timoleon proposuerat) Epaminondas: eorum tamen facta violentiæ & laboris splendorem commixtum habuerunt, ac nonnulla ex ijs reprehensio & pœnitentia subsecuta est, Timoleontis factis, fratris cæde (quam necessario patrauit) excepta, nulli non potuit, (vt Timæus autor est) acclamari Sophocleum illud:

Agrigentum & Helas instauratur.

Timoleon cum æqualibus comparatur.

Quænam Venus, vel quis Cupido, Dij boni,
Comitatur hunc & adiuuat semper virum?

Nam quemadmodum Antimachi Colophonij versus, Dionysijque eadem vrbe nati picturæ vim in se quandam, nervosque habentes labore multo facta & quasi vi expressa videntur: Nicomachi vero tabulis, & Homeri poematibus præter reliquam gratiam & vim hoc quoque inest, vt prompte & nulla cum difficultate effecta videantur: ita Epaminondæ Agesilaiq; rebus militia gestis, multo labore ac periculis confectis, si Timoleontis facta conferantur, vltra

pulchri-

pulchritudinem etiam id habent, quod perfacile videbũtur perpetrata: neq; ea, qui ſano ſunt & æquo iudicio, fortunæ, ſed virtuti fortunatæ adſcribent. Quanquam ipſe quidem omnia fortunæ accepta tulit: nam & ſcribens ad amicos, & pro concione ad Syracuſanos, non ſemel faſſus eſt, Deo ſe gratias habere, qui cum ſtatuiſſet Siciliæ ſalutem afferre, nomen ipſius ei rei inſcripſerit: & cum apud domum ſuam fanum conderet, Forti fortunæ aram poſuit, ipſamque domum ſacro genio conſecrauit. Hanc ei præclare geſti imperij præmium eximiam Syracuſani dederunt, agrorumque omnium iucundiſſimum & pulcherrimum, in quo ocij maximam partem exegit, accitis è patria ad ſe vxore & liberis. Non enim redijt Corinthum, neque ſe tumultibus Græcis immiſcuit, aut inuidiæ ciuium obiecit, in quam pleriq; duces nimia honorum & potentiæ cupiditate prouecti impingunt: ſed Syracuſis remanſit, vt bonis à ſe paratis frueretur, quorum erat maximum quod tot vrbes, totque hominum millia videbat ipſius ductu feliciter viuere. Enimuero quando non tantum omnibus caſſitis (vt ait Simonides) criſtæ naſcuntur: ſed & in vnaqualibet populari reip. adminiſtratione ſycophantæ exiſtunt: Timoleontem quoque duo populares oratores, Laphyſtius & Demænetus, inuaſerunt. Et Laphyſtio quidem eum quadam de cauſa vadante ciues tumultuantes, ac impedire cupientes inhibuit Timoleon, libenter ſe tantos labores ac pericula pertuliſſe inquiens, vt omnibus Syracuſanis vti legibus liceret. Demæneto autem in concione multis verbis bellum ab eo adminiſtratum inuadenti nihil reſpondit, niſi quod Dijs gratias ſe debere ingentes faſſus eſt, à quibus votis hoc contendiſſet, vt videre poſſet Syracuſanos libertatem adeptos. Atque is vir, cum haud dubie magnitudine & præſtantia factorum neminem ſui temporis Græcorum parem ſibi haberet, ſoluſque ea præſtitiſſet, ad quæ obeunda in ſolemnibus Græciæ conuentibus hortari oratores ſolebant: cum & illa mala, quæ antiquam Græciam inuaſerũt, purus ſanguinis & innocens, fortuna alio abducente, effugiſſet, & barbaris tyranniſque vim ſuam fortitudinemque, Græcis autem, ac eorum ſocijs iuſtitiam & clementiam oſtendiſſet; plurima trophęa nullo prope ciuium luctu parta ſtatuiſſet; Siciliam intra octauum annum malis diuturnis, morbiſque

Fortuna quantum tribuerit Timoleon.

21

Inuidia & calumnia in eum.

Summa laudum Timoleonis.

iam

Timoleon oculis capitur.

iam familiaribus expurgatam incolis tradidisset: prouectus iam ætate visus obscuritate laborauit, ac post modo sensim prorsus captus est luminibus, cum neque vllam ipse sibi eius mali causam attulisset, neque fortunæ iniuriæ id imputaret: ingenerato videlicet eo malo causaque, quæ deinde suo tempore erupit: nam haud pauci eius cognatorũ similiter feruntur ætate oculorum vsum emarcescẽtem, ad extremum amisisse, Athanes author est, bello adhuc contra Mamercum & Hipponem durante, apud Mylas ei cæcitatẽ accidisse, eumq; casum nemini obscurum fuisse: neq; tamen eum propterea obsidionem soluisse, sed in bello perseuerasse, tyrannosq; in suam redegisse potestatem: inde Syracusas reuersus, statim imperio se abdicasse, ciuibus rogatis, vt sibi, rebus optimo in statu collocatis, hoc bona eorum gratia liceret. Et fortassis minus mirum est, tam æquo animo cæcitatem ab ipso latam Syracusanorum in eo viro honorando, referendaque gratia studium admirationem profecto meretur. Nam & ipsi cæcum inuiserunt frequenter, & hospites domum eius adduxerunt, qui benefactorem ipsorum intuerentur. maximæque illis delectationi fuit & lætitiæ quod is tam feliciter gestis rebus eum sibi splendidissimum in patriam reditum parauisset, apud ipsos viuere maluisset. Etsi autem multa ac magna decreta facta sunt in eius honorem, tamen id nulli omnino postponendum est, quod constituit populus Syracusanus, vt quotiescunq; contra exteros bellum incideret, Corinthio duce vterẽtur. Magno etiam honori fuit, quod minores causas ipsi dijudicãtes, si quid grauius accidisset, ipsum in concionem aduocarunt. Tum ipse bigis per forũ vectus in theatrũ adueniebat, atq; ita vt sedebat intro gestatus, vna totius populi voce salutabatur: inde vicissim ipsis salutem precatus, ac nõnihil tẽporis eorum laudationibus acclamationibusq; largitus, audita deinde re, de qua deliberaretur, suam ferebat sentẽtiam: ea approbata ministri bigas à theatro abducebant, ciues cum clamore & plausu eum prosecuti, postmodo de repub. ipsi statuebãt. Hoc in honore senectutem suam exigens, cultus vt pater reipub. cum summa omnium beneuolentia, leui morbo confectum annis corpus inuadente, extinctus est. Dies aliquod definitæ sunt, intra quos & funus Syracusani pararent, & vicini peregriniq; ad id ducendum

Honores ei cæco à Syracusanis habiti.

conue-

conuenirent. His exactis, cum reliqua magnifice peracta ſunt, tum lecti ſuffragio adoleſcẽtes primarij feretrũ ſubierunt, ſplendideq; ornatum per regiam Dionyſiorum tunc ſolo ęquatam extulerunt. Comitata eſt funus virorum mulierumque infinita multitudo: quorum adſpectus ſolenni feſto, haud erat abſimilis, omnibus coronatis, & pura in veſte conſpicuis: voces autem, lachrymæque vocibus, quibus mortui felicitatem prædicabant, commixtæ, non quibus honorem debitum ei perſoluerent, officioq;, quod eſſet eis decreto iniunctum, defungerentur, ſed quæ iuſtum viri eius deſiderium, & gratiam à vera profectam beneuolentia teſtatam facerent. Tandem feretro rogum impoſito, Demetrius omnium præconum vocaliſſimus, decretum tale de ſcripto recitauit: Populus Syracuſanus Timoleontem hunc, Timodemi F. Corinthium, ducentis in funus collatis minis ſepelit: honorandum autem in omne tempus certaminibus Muſicis, equeſtribus, gymnicisq; decreuit: propterea quod tyrannis deiectis, debellatiſque barbaris, maxime vrbes vt frequentarentur, effecit, legeſque ſuas Siculis reſtituit. Humatum eſt corpus eius in foro, ſepulcroque poſtea temporis porticus circumducta, palæſtraque inædificata, vbi iuuenes exercerentur, & gymnaſium Timoleonteum appellata. Syracuſani repub. & legibus vtentes, vt Timoleon inſtituerat, multum temporis magna cum felicitate exegerunt.

IN TIMOLEONTEM
annotata.

Subſequitur hæc hiſtoria vitam Dionis à Plutarcho noſtro deſcriptam. Eadem apud Diodorum Siculum extat lib. 16. quem nõnulli Philippum inſcribunt. Quo ex libro ſatis apparet, res geſtas eius in Olympiadem CIIX. *& ab* V. C. CCCCVII. *incidiſſe, quo fere tempore bellum ſacrum ſiue Phocicum à Philippo Alexandri Magni patre confectum eſt. Apud Romanos æqualem habuit M. Valerium, qui primus Coruinus dictus eſt. Timoleõtis res geſtas Timæum peculiari opere exornaſſe, autor eſt apud Lucceiũ Cicero: ſed id nihil ad noſtrum inſtitutum. Videri ſane poteſt Aemilij vita ante hanc*

hanc ponenda, quod & ex præfatione istius apparet, & secutus est interpres Gallicus, quia etiam in Latino libro Paulus ante Timoleontem ponitur. Sed nos exemplar nostrum, & morem alias Plutarcho vsitatum sequi maluimus: præsertim cum nihil obstent ea quæ dixi, Plutarchi verba: & ipse in Demosthene videatur ostendere, se ætate superioris vitam solitum priori loco exponere.

1 Dissipatis iis qui in asserenda libertate.] διέσησαν *est in Græco, quod Antonius Tudertinus interpres contra vocabuli naturam & historiæ rationem, insurgere reddit. Idem nullo sensu extulit, quod de militibus cæteras vrbes obtinentibus dicitur: & (vt vno verbo dicam) pleraque & hic & alibi negligentissime transtulit, sicuti locis ostendam aliquot. Paulo post pro* ἀμίσθων, *legi* ἐμμίσθων: *nam milites non solebant nullo stipendio tyrannis inseruire.*

2 Occulta cum Carthag. colloquia.] κρύφα διείλεκτο, *quod fuit* ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι, *colloqui. Nam nihil est sensus in Tudertina versione.*

3 Timoleontem Timodemi.] *Timæneti est apud Diod.*

4 Timoleontem, qui vitia eius.] *Absurde ad Timophanem isthæc retulit Antonius: & quod est in Græco,* ἃ δ' ἡ φύσις ἐξέφερεν ἀστεῖα, *admodum infacete ad vrbanitates nescio quas & facetias detorsit. Vocat autem* ἀστεῖα *elegantia & quæ commendare hominem possent.* τὸ σπουδαῖον, καὶ θαύματος ἄξιον, αἰδέσιμον, χάριεν, *hoc vocabulo notari testantur etiam lexicographi, id est rem alicuius precij, admiratione, veneratione, gratia dignam: quomodo Stephanus apud Lucam cap. 7. Act. Apost. de Mose.* καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ, *eratque gratus seu acceptus Deo. vt ibi annotauimus. Sic de veratro vsurpauit Strabo non indisertus autor, lib. 9. Post Crissam inquit, Anticyra est. Hoc nomine & alia est vrbs ad Maliacum sinum sub Oeta, vbi præstantem* (ἐλλέβορον τὸν ἀστεῖον) *elleborũ nasci aiunt: sed in hac Anticyra*

ἀστεῖον.

Strabonis locus.

cyra

cyra rectius præparari, &c. Interpres ibi vrbanum elleborum vertit, admodum inurbanus ipse: isti autem (quos supra notaui) emendatores neglexerunt hoc, vt innumera alia: nihil enim curat Hippoclides. Et vero qui Latinam veterem legeret Strabonis versionem, aut Græci sermonis esset imperitior, dubitare poterat quid nam rei esset vrbanum veratrum rurali ne opponeretur, an sponte sua nascenti, cum hoc videatur vocabulo vrbani indicari. Latine enim vix dices vrbanum vinũ, vrbanã carnem, pro bona & præstanti. Vide, si lubet, Plinium lib. 25. cap. 5. Hoc obiter monere, neque ab isto loco, neq; à proposito nostro visum fuit alienum.

5 Nollem profecto inquit.] *Paulo planius in vita Phocionis hoc dictum proponitur, & in Apophthegmatis. Valer. lib. 3 c. vltimo explicat fusius ac disertius, nam hic nonnihil est obscuritatis, quam auxit interpres.*

6 Vel si arte iis euitatis.] ἢ στρατηγήσαντες ἥκοιεν. *Omisit hanc particulam Tuterdinus, id quod fieri sine magna sententiæ iactura non potuit: cum altera pars deliberationis in eo fuerit posita, si Siciliam attigissent, quomodo bellum aduersus tantas hostium copias deberent gerere. Est aũt non ἢ, sed εἰ legendum, Et significat hoc loco* στρατηγεῖν, *arte vel consilio imperatorio (quod Strategema dicitur) vti, quali astu deceptis Pœnis in Siciliam peruenit Timoleon. Inde est compositum* καταστρατηγεῖν, *vox Plutarcho aliisque historicis non inusitata: estque paulo post* καταστρατηγηθῆναι, *callido imperatoris consilio superatum esse.*

7 Iocandi occasionem Rheginis.] διατριβὴν τοῖς Ῥηγίνοις παρεῖχον, *&c. Nimis quam inepte & imperite* Tudertinus: Charthaginenses Rheginos admonebãt quod si Phœnices sint, iis qui per fraudem abierunt, inimicentur. *quasi vero Pœnos petiisse à Rheginis, vt si ipsis faueant Corinthiorum inimici fiant, Plutarchus scripserit: aut hæc interpretis verba absq; interprete intelligi possint.*

poßint. Senſus eſt: Pœnis ſtomachantibus, quod fraude eſſent à Timoleonte circumuenti, ſubijt Rheginis videre & iocari de eorum peruerſitate, qui omnium hominum infidißimi & fraudulentißimi, in alijs reprehenderent id, quod prope ſibi laudi ducerent, vniceq; vſurparent. Nam Pœnorum aſtus & fides lubrica, etiam prouerbijs nobilitata eſt: & tunc contra Cretenſes cretizauit Timoleon. φοίνικες *aliquoties hic vocat Pœnos Plutarchus, cuius rei cauſa vulgo nota eſt: ſcilicet, à Didone ex Phœnicia in Africam deductam coloniam, & conditam Carthaginem* διατριβὴν *autem materiam riſus & iocorum ac facetiarum ſignificare, non eſt nouum: & ſic in Pericle de Damone dixerat Plutarchus.* ἐξωστρακίσθη, καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβήν. *& in vita Arati.* διατριβὴν οἱ δὲ δειλοὺς καὶ γέλωτα πολὺν παρασχόντες, ἀπηλλάγησαν. *Sic & Dio noſter lib. 47. de M. Varrone.* καὶ ὁ μὲν διατριβὴν καὶ γέλωτα ἐπὶ τούτῳ ὤφλισκανε.

8 Cum quidam alterum.] *Totam hiſtoriam, quæ profecto oſtendit quid caſus in rebus humanis poßit. Tudertinus deprauauit, & Timoleontis ſocium dixit ab altero percuſſorum ictum: cum alter percuſſorum à quodam ſacrificijs adſtante, cæſus aperte dicatur. Neque enim eſt* ἑταῖρον *in Græco, ſed* ἕτερον: *& ſi illud fuiſſet, quid voci* αὐτῶν *fieret? aut quid ſignificaret? aut cur Timoleontis ſocium potius, quam percuſſoris indicaret?*

9 Decem minis donauerunt.] ἐστεφάνωσαν δέκα μναῖς. *quod ad verbum eſt, coronauerunt decem minis: vt videri poßit de corona accipiendum. Ego tamen puto vocem* στεφανοῦν. στεφανοῦν *in genere hic eſſe, præmio afficere. Sicut coronæ erant facinorum, aliquando & victoriarum præmia. Ita etiam in Dione noſter autor loquitur,* οἱ μὲν συρακούσιοι, τοὺς ξένους ἑκατὸν μναῖς ἐστεφάνωσαν.

10 Sicilia plane in poteſtatem barbarorum veniet.]

niet.] τὴν πάλαι λεγομένην καὶ προσδοκωμένην ἐκβαρβάρωσιν. *En quam insulse locum apertissimum noster: tantam inquit visam fuisse Punicam classem, vt omnem priscam futuramq; barbariem (hoc enim vocabulo populũ barbarum, aut nationem barbaricam intelligit) in Siciliam traijcere putares. Est autem* ἐκβαρβάρωσις, *nihil tale, sed cum à barbaris occupatur regio aliqua, & in barbariem quasi redigitur: sicut maiorum & nostra ætate à Turcis Vngariæ & Illyrici partes quædam. Hanc calamitatem qui accipiunt,* ἐκβεβαρβαρῶσθαι *multis Græcis scriptoribus dicuntur: & vocabulo* ἐκβαρβαρῶσαι, *in barbariẽ redigere, mox ipse vtitur Plutarchus: & de Epheso initio Lysandri,* κινδυνεύουσαν, ἐκβαρβαρωθῆναι. *& est alias etiam* βαρβαροῦμαι *pass. barbarus fio. Hinc illud Tyndarei ad Menelaum prope adagium apud Euripidem* Ὀρέστῃ,

ἐκβαρβάρωσις.

βεβαρβάρωσαι, χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις.

Non multo post, id quod de Syracusis dicitur, eam ex multis constare partibus, & quasi vrbibus, misere deprauata loci totius sentẽtia, ad Achradinam detorsit. Quod enim Βρεττίους *Bruttios, Bracteos vertit, ridiculum est, sicut & infra* Λευκανοὺς *Leucanos dixit pro Lucanis.*

11 Ea, propter quæ beatus prædicaretur, quam quorum causa laudem meritus.] τῶν ἐπαινουμένων, τὰ μακαριζόμενα. *Tudertinus obscurius:* Quo felicitatem viri magis, qui audiant, quam laudes eius mirentur. *Alludit autem Plutarchus ad id quod in philosophia explicatur, felicitatem esse aliquid virtute sublimius & perfectius: & vt virtus laudem meretur, ita illam laude aliquid præstantius, nempe honorem & admirationem, secum trahere. Qua de re disputat Aristoteles cum alibi, tum libr. ad Eudemum secundi initio, & cap. 12. libri primi Ethicorum ad Nicomachum. Porro autem hic prospera fortuna largo vulgi iudicio pro ipsa felicitate sumitur,*

εὐτυχία ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας: quæ quid differant, alibi docetur.

12 Vt Athanes tradit.] ὡς ἄθανις εἴρηκεν. Sed & interpres ἀθάνης legit, & ita legendum coïjcio ex Diodoro Sicul. qui proxime finem lib. decimiquinti eius meminit, ἀθάνας, inquiens, ὁ συρακούσιος, &c. vbi ostendit, quot libris quorum temporum historiam is exposuerit. De victoria Gelonis de Carthaginensibus, vide Diodorum lib. 11.

13 Ad Crimesum fluuium.] κρίμισον reliqui, eo quod constanter ita hic legitur. Sane Crimisum, per ἰῶτα malim, ex Strabonis lib. 6. Dionys. Halic. lib. 1 vbi de Aegesta Siciliæ loquitur: ex Suida & alijs. Apud Virgil. fere in omnibus codicib. libr. 5. & in Seruianis etiam commentariis, Crinisus, N. pro M. posito (sed vitiose) inuenias. apud Lycophronem & eius interpretem ZeZem, duplici Σ Crimissus legitur. Cæterum quæ sequuntur de apio & Isthmica corona, explicantur ab ipso Plutarcho lib. 5. cap. 3. Conuiualium.

Virgilius.

14 Decem millia armatorum.] μυρίοις ὁπλίταις. Puto autem certum (vt & alias fieri assolet) numerum hic significari: idq; etiam ex Diodoro apparet. nam interpres incertum accepit.

15 In summam difficultatem adducti.] χαλεπῶς ἀπήλλαττον. Tudertinus seu oscitantia seu ignorantia Græci sermonis, difficulter liberatos reddit. Est enim ἀπαλλάττειν liberare. sed cum transitiuum (vt vocant) est, & accusatiuo construitur. Absolute positũ aliter significet. Sic paulo ante dixerat noster hoc ipso libro, ἐπισφαλῶς καὶ χαλεπῶς ἀπήλλαττον, Erant in extremo discrimine constituti. Sic & Polybius lib. primo de nauibus. κακῶς ἤδη ἀπαλλάσσουσαι. sic alij.

16 Inuictissimi.] Quod, quid sit, est nimis quam notum. Interpres, fide dignissimos extulit, nõ optima fide. Iam quod conspirationem Messanæ factam esse ait, est contra verba

auto-

auctoris Philomelum autem Philodemum (φιλόδημον) vocat Plutarchus constanter, nisi si fallunt codices. astipulantur certe Diodoro & Iustini exemplaria, libr. 9. & in Phocicis Pausanias,

17 Adeo vindicta diuina.] Sic τὴν δίκην verti posse arbitror. Interpres locũ peruerterat: μηδεμία est, non μηδεμιᾶ legendũ. & post in Mamerci versu mensura postulat χρυσοῖς λεφαντηλέκτροις. Spondaicum in hoc genere admitti nemo negauerit, nisi qui ne Latinos quidem scriptores cognouerit.

18 Calauriam exercitum duxisset.] Non est obscurum, notari aliquem hoc nomine Siciliæ locũ, tametsi nihil dum de eo nobis aliunde constet. Ad Calabriam quidem Italiæ regionem detorquere, vt fecit Tudertinus, aut insulam Peloponnesi Trœzeni oppositam (quod posset fortassis somniare Geographiæ imperitus) historia non sinit. Ne cætera quidem noster recte reddidit.

19 Corinthiæ mulieres.] Non satis expressit scomma Tudertinus, nescio q̃ recte intellexerit. Exprobrarat autem Corinthijs molliciem Euthymus, & curiositatem, quod imbelles ipsi, domi tamen se non continerent, sed alienis rebus ingererent. Atq; ad hoc dicterium abusus erat versu Euripideo, quanquam alio detorto, & (vti solent hoc modo faceti homines facere) crinibus quasi attracto. Est autem in Medea tragœdia versus iste, exordium excusationis, qua Medea se Corinthijs matronis purgat, quod eo relicta patria accessisset: ibi ἐξῆλθον primæ personæ est singularis numeri: Euthymus pro tertia persona pluralis numeri (nam eodẽ modo & hæc enunciatur) arripiens, diuersissimo sensu in Corinthio: torsit, vocatiuis quoq; illis Κορίνθιαι γυναῖκες nominatiuorum loco acceptis: atq; ita versiculum quasi prouerbialem fecit. Argutum sane cauillum, nisi materia formæ officeret. Martialis minori periculo ad Homeri versum allusit, in coci nomine subsannando:

Cum tibi Mystyllus cocus, Aemiliane, vocetur,
Dicatur quare non Taratalla mihi?

Est enim apud Homerum in victima mactanda de ministris μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα. *vti notum est. Sed hæc satis.*

γενεά, *liberi.*

20 Bona sua & liberos.] χρήματα καὶ γενεὰς. *Sic in Pompeio etiam loquitur de piratis* γενεὰς αὐτῶν καὶ χρήματα ἐν φρουρίοις περὶ τὸν ταῦρον εἶχον. *atque ita alibi etiam.*

21 Forti Fortunæ sacris operatus est.] αὐτοματίας ἔθυσε, *Tudertinus videtur* αὐτοματίᾳ *legisse. Aemilius Probus in vita Timoleontis, hoc ipsum refens: Domi, inquit, suæ sacellum Automatias constituerat, idque sanctissime colebat. Ego Fortis Fortunæ, latine verti recte censeo. Sed & Plutarchus in lib. Quomodo citra inuidiam se quispiam laudet, & in ciuilibus præceptionibus, meminit aræ* τῆς αὐτοματίας *à Timoleonte dedicatæ. Itaque hic lego* ἱερὸν ἱδρυσάμενος αὐτοματίας, ἔθυσε. *quod verbum facile intelligitur, etiam omissum. Nam ob id ponebatur arca vt in ea sacrificaretur. Laphystium Probus Lamestium vocat: sed non multum ei libro fidei adhibeo, contra alios.*

22 Feretro in rogum imposito.] *Hoc enim vult sibi* τῆς κλίνης ἐπὶ τὴν πυρὰν τεθείσης. *non, iam cremato corpore: id quod noster Maronis versu supposuit:* μύρον, *vt aiunt,* ἐπὶ τῇ φακῇ.

PLVTARCHI ÆMILIVS PAVLVS, GVIlielmo Xylandro, Augustano interprete.

Operis instituti vtilitas.

VT ad scribendas præstantium virorum vitas accederem, alij me mouerunt: vt autem pergam atque iam delecter eo negocio, mei ipsius causa mihi vsuuenit, conantis in eorum virtutes tanquam in speculum, intuendo vtcunque vitam meam ad eorum exemplum componere. Etenim negocium hoc nulli æque rei, atque quotidianæ consuetudini ac conuictui simile est: dum singulis operis mei partibus aliquem eorum quasi hospi-

hoſpitio acceptum contemplor, qualis vir, quantuſque fue-
rit, ex illius actionibus ea, quæ cognitu potiſſimum digna,
ac pulcerrima ſunt, deligens.

O Dij boni, quid hoc dari iucundius, 1
& ad mores formandos efficacius poſſit? Democritus qui-
dem optandum dixit, vt imagines quam maxime commo-
dæ nobis accidant, & naturæ potius noſtræ cognata, ac vti-
lia, quam vitioſa & nullius momenti viſa nobis ab aere of-
ferantur: falſam mehercle opinionem, & quæ infinitis, oc-
caſionem præbeat ſuperſtitionibus, in philoſophiam infe-
rens. Nos rectius, qui hiſtoriis vacando, vſuque eas perſcri-
bendi noſmet ita comparamus, vt animus acta optimorum
laudatiſſimorumque virorum memoria comprehendens, ſi
quid (vt neceſſario euenit) vitioſum, prauum, parumve inge-
nuũ conſuetudo hominum quotidiana nobis offerat, id co-
gitatione placide ad pulcerrima exempla cõuerſa declinet
atque repellat. In hoc itaq; libro Timoleontis Corinthii, &
Æmilij Pauli vitas propoſuimus: qui duo viri non tantum
eodem vitæ inſtituto, ſed & fortuna in rebus gerendis eadẽ
vſi ſunt, ambiguumque reliquerunt; tantas res felicitate ne
magis, an prudentia confecerint. Æmiliorum familiam a- *Genus Pau-*
pud Romanos & patriciam fuiſſe, & vetuſtam plerique hi- *li.*
ſtorici fatentur: nomen autem hoc à Mamerco Pythagoræ 2
philoſophi filio (qui à gratia & venuſtate ſermonis, quæ Græ-
cis eſt æmilia, cognomentum Æmilij tulerit) principe eius
familiæ ortum, tradunt nonnulli ex ijs, qui à Pythagora in-
ſtitutum Numam regem aſſerunt. plurimi eorum, qui ex
hac familia illuſtres fuerunt, virtutis ſtudio felicitatem ſibi
parauerunt. L. autem Pauli, apud Cannas caſus, pruden-
tiam viri, iuxtaque fortitudinem demonſtrauit: cum enim
collegam à propoſito pugnandi deducere non potuiſſet, in
prœlio inuitus quidem ei adfuit, fugæ autem ſocium ſe non
præbuit; ſed eo, qui pugnæ committendæ autor fuerat, fu-
giente, ipſe perſtans & pugnans ab hoſtibus eſt interfectus.
Huius filia Æmilia Scipioni Africano nupta fuit. Filius au-
tem Æmilius Paulus, de quo nobis præſens eſt ſermo, vt at- *Studia.*
tigit adoleſcentiam, eo tempore, quo ſummi gloriaque &
virtute clariſſimi viri multi florebant, diuerſa ab æqualium
ſtudiis ſtudia, aliamq; viam euadendi in præſtantem virum
ſecutus eſt. Nam neque dicendis cauſis ſe dedit, & ſaluta-

tiones & prænſationes, quibus plerique populum demerebantur, omnino vitauit, & erat quidem natura ad vtrunq; ſatis idoneus: ſed fortitudine, iuſtitia, & fide, quibus iam tum æquales ſuos anteibat, gloriam illa altera potiorem quærebat. Itaq; ædilitatem primum de ſuperioribus magiſtratibus petens, competitoribus duodecim prælatus eſt, quos omnes deinde conſulatum geſſiſſe perhibent. Augur deinde factus, ita à maioribus traditos ritus obſeruauit, priſcorumq; in colendo numine religioni animum aduertit, vt id ſacerdotium, quod honoris gloriæque cauſa alioquin expetebatur, oſtenderit vnam eſſe ex ſummis artibus, philoſophisq; teſtem ſe præbuerit, qui pietatem ſcientiam eſſe colendi numinis definierunt. Omnia enim perite ac ſtudioſe agebat, eoq; munere fungens, omnibus alijs negocijs reiectis, nihil, quod ad id munus pertineret, omittebat, nihil noui moliebatur, ſed cum collegis etiam de minimis rebus ſubinde diſputabat: docebatq; etiamſi credendum eſſet Deos incuriam ipſorum negligere, neq; vindicare, tamē vrbi eam pernicioſam fore: neminem enim eſſe, qui initio ſtatim magno aliquo delicto remp. peruerteret: ſed tamen eum, qui in minutis rebus non eſſet diligentiæ accuratæ, cuſtodiam etiam maiorum dimittere. Eundem ſe militaris diſciplinæ, inſtitutorumq; in re bellica à maioribus propagatorum examinatorem cuſtodemque præbuit. Dux enim belli factus, non ita geſſit imperium, vt ſubditorum animos ſibi blandiendo deuinciret, neque more tunc vſitato captanda gratia aliam ex alia dignitatem quæſiuit: ſed perinde ac ſi alia ſacra tractaret maxima, ita in diſciplina militari attentus ſuorum doctor erat, terribilemq; ſe ijs, qui officium detrectaſſent, prodidiſſentve exhibebat, & ea ratione patriæ res firmabat, vt diſciplinæ ciuium maxime intentus victoriam propemodum appendicem eius duceret. Cæterum Romanis bellum contra Antiochum Magnum gerentibus, præſtantiſſimisq; ducibus eo occupatis, aliud ab occidua terrarum parte extitit. Hiſpania magnis motibus concitata, Miſſus eo Æmilius cum exercitu, non ſex lictores, vt prætor habens, ſed duodecim, vt proconſulare imperium eius declararetur, bis collatis ſignis barbaros vicit, ac circiter triginta millia hoſtium cæcidit: eamque victoriam artibus præſertim imperatorijs cōſecutus videtur, locorum

Auguratus.

Minima etiam non eſſe negligenda.

Diſciplinæ militaris tenax Paulus.

Acta eius in Hiſpania.

oppor-

opportunitate, ac fluminis cuiusdam traiectu militibus pu-
gnam faciliorem machinatus, vrbes CCL. deditione cepit:
Paupertas eius.
prouinciaq; pacata Romam redijt, ne vno quidem denario
ditior factus ea expeditione. Erat alioquin etiam rei faciē-
dæ negligentior, liberalesque sumtus faciebat, quanquam
exiguis plane facultatibus: nam ipso mortuo vix suppetijt, 4
vnde dos vxori debita persolueretur. Habuit in matrimo-
Vxor.
nio primum Papiriam, Mnasonis viri consularis filiam:
quam diu eius coniugio vsus, sublatisq; ex ea pulcerrimis
liberis, Scipione nimirum gloriosissimo, & Fabio Maximo,
repudiauit. Causa diuortij ad nos non peruenit, videturque
verum esse, quod iactatum est de eo discidio, Romanum vi- 5
rum vxori suæ nuncium remisisse. Etenim amicis eum ob-
iurgantibus, eamq; pudicam tamē, formosam, fœcundam-
que esse dicentibus, calceum protēdens, Nonne, inquit, hic
elegans est, nonne nouus? sed tamen nemo vestrûm nouit,
quo loco pedum meum vrgeat. Verum est enim, mulieres a-
lias propter magna & aperta vitia à viris dimissas: sed & oc-
cultæ quandoque molestię, & morum diuersitas alijs inco-
gnita, coniugum animos prorsus à se inuicem abalienarūt.
Filij.
Post hanc Æmilius aliam duxit, quæ cum eum duorum fe-
cisset filiorum patrem, priores adoptandos in familias illu- 6
strissimas dedit, alterum Fabij Maximi filio, eius qui consul
quinquies fuit, minorem vero natu filio Scipionis Africani
consobrino eius. Filiarum Æmilij alteram Catonis filius
Tuberonum paupertas, & concordia.
duxit, alterā Aelius Tubero vir optimus, & quo nemo Ro-
manorum pauperatem præclarius tulit. Etenim sedecim v-
nius gentis Ælij vnam exiguam domum possidebant, vni-
usq; pr̨edij fructibus se sustentabāt, vnaq; ista in domo mul-
tis cum liberis & vxoribus habitabant: inter quas Æmilij
etiam, qui duos consolatus gessit, bisq; triumphauit, filia
fuit: neq; eam paupertatis viri pudebat, quin virtutem po-
tius, qua paupertatem ferebat, miraretur. Nostro tempore
fratres & cognati, nisi regionibus, fluuijs, murisq; commu-
nia bona distinguāt, longoq; à se inuicem sint remoti spa-
Æmilij Pauli cōs res aduersus Ligures gesta.
cio, altercandi finē nullum faciunt. Hoc obiter animaduer-
tendum considerandumque ijs, quibus sua salus curæ est,
historia offert. Porro Æmilius consul creatus, contra Li-
gures Alpinos exercitum duxit. Gens est bellicosa feroxq;,
& propter vicinitatem à Romanis vsum belli edocta: ha-

bitant enim extremas Italiæ partes quę ad Alpes desinunt, ipsasq; Alpes qua Tyrrheno mari alluuntur, & ad Africam obuersæ sunt: permixti sunt Gallis, & maritimis Hispanis: ac tunc mari ingressi, piraticis nauigijs vsq; ad Herculis columnas vehebantur, negociatorumq; bona intercipiebaut. Æmilium venientem, coacto quadraginta millium agmine substiterunt; isq; cum octo millibus militum (tot enim omnino habebat) hostem aggressus fudit, & intra oppida compulit. Humaniter inde cum ijs de pace iungenda locutus, (non enim habebant in animo Romani Ligures delere, sed valli tanquam loco aut munitionis eos obiectos volebant Gallicis, quæ subinde in Italiam fiebant, impressionibus) in fidem eos suam recepit, traditis sibi vrbibus & nauibus. Vrbes nullo damno affectas, muris modo destructis, reddidit: naues omnes ademit, neq; vllū nauigiū, quod tribus remis plures haberet, reliquit: captos ab ijs terra mariq; cum Romanos, tum exteros, quorum erat magnus numerus, liberauit. Hæc eo consulato ab ipso egregie gesta.

Repulsæ, & liberorum institutio.

Post cum aliquoties præ se tulisset, cupere se denuo consulem fieri, & aliquando etiam ambijsset eum magistratum repulsam passus, neglectusq;, ocio se dedit, sacrisq; curandis, & liberis non tantum Romanis vsitata patriaq; disciplina, qua ipse fuerat instructus, sed Græca etiam impensius instituendis operam nauauit. Non enim grammaticē modo & oratoriam, sed & fingere, pingere, equos & canes tractare ac venari qui docerent, eis præfecerat: ac nisi quid publici negotij auocaret, ipse studijs & exercitationibus adolescentum intererat, neque Romanorum quisquam maiori liberos suos est amore complexus.

Bellum contra regem Perseum.

Respublica tunc temporis eo erat statu, vt contra Perseum regem Macedoniæ belligerantes male audirent, quod ob imperitiam ignauiamq; turpiter ac ridicule rem gererent, plusq; acciperent, quam darent, damni. Romani vero, qui nuper Antiochum eum, qui magnus vsurpabatur, reliqua Asia expulsum vltra Taurum montem reiecerant, in Syriamq; inclusum coegerant, vt pacem redimere quindecim milibus talentorum gratum haberet: qui paulo ante Philippum in Thessalia fregerant, Græcisq; iugum Macedonum detraxerant: qui ipsum Annibalem, quo cum nullus regum audaciæ aut potentiæ nomine erat componendus, debellauerant: indi-

gnē

gne ferebant cum Perseo tamdiu sibi belligerandum, quasi vero is Romæ viribus par, ac non è reliquijs paternæ, cladis bellum gereret. Nō enim intelligebant, Philippum victum potentiam Macedonum longe robustiorem & bellicosiorem reddidisse. qua de re paucis quædam altius repetita perstringam. 7 Antigonus omnium Alexandri Magni successorum, ducumque potentissimus, regiumque nomen etiam stripis suę causa sibi sumens, filium habuit Demetrium: hoc natus est Antigonus Gonatas cognomento, pater Demetrij: hic Demetrius cum regnasset annos non multos, Philippo filio puero etiamnum relicto mortuus est. Primores Macedonum ne sine capite regnum labefactaretur veriti, Antigonum Demetrij consobrinum cum matre Philippi cōiugio deuinxerunt, ac primum pupilli tutorem, ducemque Macedonum, post, cum moderatum hominem, & reip. vtilem experti essent, regem constituerunt. Doson eius cognomen fuit, quod Latine est Daturus: nam in promittendo liberalis, pollicita segniter implebat. Successit huic rex Philippus, statimq; in ipsa adolescentia ita floruit, vt inter pręstantissimos reges censeretur, videreturque Macedonię pristinam dignitatem reparaturus, solusq; vim Romanam omnibus tunc imminentem inhibiturus. Sed apud Scotusam victus magna pugna a T. Flaminio, demisit sese, Romanorumque se fidei commisit, & pœna mediocri affectus, in præsentia contentus fuit. Postea vero temporis ægre suam sortem ferens, existimansque gratia Romanorum regnum tenere captiui verius esse delicias captantis, quam viri animum spiritusque se dignos habentis: ad bellum cogitationes intendit, idq; clam & astu parauit. Quippe vrbibus in itinere & ora maritima positis, quod essent earum vires fractæ, & hominibus exhaustæ despicerētur, neglectis, magnas in interiores regni partes conduxit copias: mediterranea castella, arces vrbesq; armorum, pecuniæ robustorumque hominum multitudine impleuit, & ad bellum occulte apud se veluti inclusum corpora militum exercebat. etenim armorum tantus numerus erat repositus, quibus tunc vtebatur nemo, quantus triginta hominum millibus armandis satis esset: octies millena medimnorum frumenti millia erant, murorum ædificijs inclusi: pecuniæ tanta vis, quæ ad decem millibus hominum Macedoniam defendentibus sti-

Regum Macedoniæ successio post Alexandrum.

Philippus bellum in Romanos reparans moritur.

pendia in decennium persoluenda sufficeret. Veruntamen vt bellum hoc efferret, vita ei non suppetijt. quam dolore ægritudineque animi finijt, cum cognosuisset, suo iussu Demetrium filium, alterius calumnia circumuentum iniuste occisum. Alter vero filius superstes, Perseus nomine, vna cum regno inimicitas contra Romanos suscepit: quibus sane exsequendis impar erat, homo pusilli ingenij, prauiq;,

Perseus qualis & quis fuerit,

8 cuiusque inter varia vitia præcipuus, erat pecuniæ amor. Fertur autem non fuisse legitimus, sed cum eum Argiua sartrix Gnathæna recens peperisset, vxor Philippi sublatum pro suo supposuisse dicitur: atque ob id potissimum Demetrio necem struxisse videtur, veritus, ne si in familia genuinus esset successor, spurius ipse deprehenderetur. Enimuero etsi erat abiecti & ignobilis animi, tamen rerum robore ad bellum excitatus, diu quidem restitit Romanorum ducibus viris consularibus, & magnos exercitus classesq; contra se missos repulit, nonnullas etiam victorias assecutus est. P. enim Licinium, qui primus Macedoniam intrauit, equestri prœlio fudit, duo millia & quingentos egregios viros interfecit, sexingentos cepit. Classem item Romanam apud Oreum subductam subito adortus à mari, naues viginti cũ ipsis oneribus abduxit, reliquas frumento onustas demersit. Quin & quatuor quinqueremes cepit, & iterum pugnã commisit, qua Hostilium consularem virum repulit, eum-

Victoria eius,

9 que vi apud Elimiam, occulte per Thessaliam transitum in Macedoniam molientem, ad pugnam prouocando terruit. Præterea Romanis contentis, quasi vacans à bello contra ipsos & aliud agens, expeditionem in Dardanos fecit, ac decem millibus cæsis, ingentem prædam egit. Gallos etiam, qui circa Istrum incolunt, ac Basternæ dicuntur, cõcitauit, equitatu & belli vsu valentes: & Illyrios opera Genthij regis hortatus est, vt auxilium sibi ferrent: rumorq; erat, barbaros mercede ab eo conductos per inferiorem Galliã iuxta sinum Adriaticum in Italiam irrupturos. Hæc Romani cum accepissent, statuerunt, omissa imperiorum per gratiam & ambitionem collocatione, virum aliquem bello præficere prudentem, & rerũ magnarum administrationis gnarum. Is erat Æmilius Paulus: ætate quidem iam prouecta (circiter enim sexagesimum annum agebat) corpore tamen adhuc valido, tum generis, & filijs adolescentibus, amico-

L. Æmilius Paulus consul, & dux belli Persici creatus.

micorumque ac potentium cognatorum copia stipatus, qui eum omnes hortabantur, vt populo ad consulatum inuitanti obsequeretur. Ergo etsi initio multitudinis cupiditatem studiumque aspernabatur, nihil se eum honorem requirere ostendens: tamen cum quotidie ad ipsius fores conuenirent frequentes, ac in forum vocarent, & magno clamore vrgerent, concessit tandē, statimq; inter consulatum ambientes visus, non petere magistratū, sed victoriā afferre existimatus est. Vt in campum venere, summa omnium spe ac studio consul iterum creatus est, duxq; belli Macedonici, omissa prouinciarū sortitione continuo constitutus. Memoriæ proditum est, eum, cum præfectus bello contra Perseum, splendide ab vniuerso populo domum esset deductus, filiolam Tertiam plorantem domi offendisse: eamq; salutatā à patre ac de causa tristitiæ interrogatā complexu osculoque patri reddito respondisse: Nescis vero, mi Pater, Perseum nostrum mortuum esse. (loquebatur autem de catello, quem id nominis gerentem alebat) Et respondisse Æmilium: Dij bene vertāt mea filiola, accipio omen. Hoc Cicero de Diuinatione narrat. Mos erat, vt qui consules essent creati, oratione ad populum pro rostris blanda gratias agerent. Eius seruandi causa Æmilius in concionem progressus priorem se consulatum ambijsse dixit, quod eo tempore magistratum gerere cuperet: posteriorem accepisse ipsorum causa, ducem belli desiderantium. non igitur gratias ipsis habere. Proinde si ab alio quopiam bellum id rectius geri posse censerent, libenter se ei locum cedere: sin ipsi rem crederent, non imperatoris in partes se ingererent, neque rumores sererent, sed taciti ea quibus opus esset, subministrarent: alioquin fore, vt si imperatori quæ agenda essent præscribere ipsi vellent, magis etiam quam ante militia ipsorum rideatur. His dictis effecit, vt magna ipsius verecundia ciuibus incesserit, optimamque de euentu spem conceperint, omnesque lætati sint, omissis adulatoribus, ad liberi oris animosumq; ducem summā rerum delatam esse: adeo populus Romanus illo tempore vt alijs imperare, omnium gentium maximus esse cupiebat, sic virtute & honestati vltro seruiebat. Porro quod Æmilius ad exercitum proficiscens secunda nauigatione, prosperoque vsus est itinere, & absque mora & tuto in castra peruenit, fortunæ adscri-

Omen.

Fortuna an virtute rem gesserit.

adscribo: bello autem res prospere ab eo partim audaci celeritate, partim consilio, tum alacri amicorum ministerio, & confidentia in periculis, opportunorumque consiliorum vsu gestas cernens, non habeo quodnam illustre facinus eius felicitati (sicut in reliquis imperatoribus feci) imputem, nisi forte Persei quis auariciam Æmilio felicem rerum successum attulisse iudicet: hæc enim res Macedonum ad maximam spem erectas euertit. Etenim Perseo roganti auxilio

Persei auaricia.

11 adduxerunt Basternæ decem milia equitum ac totidem peditum, qui equitibus adiuncti, vsu ita ferente, vicem eorum gererent, omnes non agriculturæ, non nauigandi, non pascendi pecoris peritos, sed qui aliam, quam pugnare, & hostem superare, artem nullam didicissent. Qui vt apud Mædos castrametati cum regio exercitu conuenerunt, viri altis corporibus, miro armorum vsu, minisque contra hostes superbi, spem fecerant Macedonibus, Romanos eorum cõgressum non laturos, sed aspectu, atque motu corporum alieno & terribili consternatum iri. In hanc spem cum euexisset suorum animos Perseus, & Basternæ in singulos duces mille aureos postulassent; sordidus homo ad multitudinem auri impendendi, quasi vertigine oborta, mente captus, auxilium eorum respuit, abdicauitque: quasi vero quæstor Romanorum esset, ac non contra illos bellum gereret, sed rationem sumtuum bellicorum hostibus reddere opus haberet.

12 Et quidem ab illis discere poterat, qui * alium apparatum, centum millia erant collecta, & ad vsum belli parata. At Perseus tantis copiis repugnans, tantumque sustinens bellum totque ociosus homines alens, pecuniam dimẽsam consignauit, eamque tangere metuit haud aliter quam alienam. Neq; id faciebat Lydus homo, aut Pœnus: sed qui generis nomine virtutum Philippi & Alexandri gloriam sibi vindicaret. atq; ij hac ratione, quod pecunia omnes res confici, non pecuniam rebus agendis potiorem iudicassent, omnia in suam potestatem redegerant. Sane dictum vulgo est, non à Philippo, sed auro eius vrbes Græciæ esse captas: & Alexander in Indiam expeditionem faciens: vidensque Macedonas Persicis diuitiis secum vehendis impediri, primus currus regios cremauit, cæterisque persuasit vt idẽ facerẽt expeditiq; ad bellum irent, tanquam vinculis soluti. Cõtra Perseus auro suam, liberûm regniq; salutem posthabẽs,

Pecuniæ vsus.

maluit

maluit multa cũ pecunia captus Romanis oſtendere, quantum ipſis ſua parſimonia theſaurum conſeruaſſet, quam paruis ſumtib. ſalutem ſibi parare. Non enim Gallos tantum falſa fide dimiſit: ſed & Genthium cum promiſſis trecentis talentis, ad ſocietatem pellexiſſet, pecuniam numeratam nuncijs ab eo miſſis propoſuit, & obſignare iuſſit. poſt cum Genthius ſperans ſe mercedem ſperatam habere. violato iure gentium legatos Romanorum ad ſe miſſos in vincula conieciſſet, Perſeus exiſtimans nihil oportere eum pecunia ad bellum cõtra Romanos ſuſcipiendum adduci, cum is captis legatis, quaſi pignore ſe obſtrinxiſſet, ac Romanorum contra ſe arma eo facinore haud dubie concitaſſet: trecentis iſtis talentis miſerum defraudauit, pauloque poſt paſſus eſt eum à L. Anicio Romanorum prætore cum exercitu contra eum miſſo è regno cum liberis & vxore, tanquam è nido, abripi. Cum hoc aduerſario rem ſibi fore intelligens Æmilius, facile hominem deſpexit, quanquam apparatum bellicum eius, copiaſq; admiraretur. Erant enim equitum quatuor millia, & Phalanx peditũ paulo minus quadragies millium: conſederat autem prope litus ad radices Olympi montis, locis inacceſſis, propugnaculiſque & ligneis munitionibus ſeptis plane ſecurus, ſperanſque ſe mora & pecuniarum impenſis Aemilii vires cõſumturum. At vero Aemilius vir erat impiger, animoque ad omnia conſilia obuerſo, nihil intentatum relinquebat. Cũ videret, milites priſtinæ licentiæ adſuetos ægre ferre diſciplinam, ac inanibus verbis imperatoris partes exequi: dictis corripuit, mandauitque, ne quid aliud quam ſua corpora curarent, & arma: vt cum res ita tuliſſet, & ipſe ſignum dediſſet, ſtrenue pugnarent, gladijsque Romano more vterentur. Nocturnas excubias ſine haſtis vt agerent edixit, vt eo diligentius omnia obſeruarent, ac ſomnum repellerent, cũ hoſtem irruentem arcere non poſſent. Maxime autem de potus penuria quiritantibus militibus (paucis enim in locis aqua, & quidem potui incommoda apud ipſum fere litus ſcaturiebat) cum cerneret, Olympũ montem magnum & arboribus conſitum crebris imminere loco, conijciens è viriditate ſyluæ fontium ibi eſſe principia, qui per profundum deferrentur, ſub ipſa radice montis puteos multos egit, aeremque admiſit: hiq; putei ſtatim puris laticibus re-

pleti

Genthius à Perſeo proditus.

Copiæ Perſei.

Aemilius milites corrigit.

Puteorum inuentio & cauſa.

pleti sunt, ea quæ in angustijs premebatur aqua, ad locum vacuum cum impetu decumbente. Quanquã in ea quidam sunt opinione, non esse fontes aquarum iam ante collectarum ijs in locis, vbi effluunt, abditos: neque hunc effluxum earum esse vel patefactionem vel eruptionem: sed aquam ibi demum nasci, ac coalescere, materia eius in liquorũ conuersa. transire autem in liquorum exhalationem humidam dum condensatur & refrigeratur, quando videlicet in profundo compressa fluida efficitur. Vt enim mulierũ mamillæ non vasa sint, quæ affluente lacte iam ante confecto repleantur, sed succum ad se allatum mutando lac generent atq; colent: ita humecta terræ, & scaturiginibus apta loca, non habere in se abditam aquam, neq; sinus, qui fluxus tantæ aquæ, tamque profundorum fluuiorũ iam ante paratos depromant: sed spiritum modo, & aerem in iis comprimi ac condensari, itaque in aquam conuerti. Itaque loca quæ effodiuntur, eam ob contrectationem promtius aquam edere emollienda & humectanda exhalatione, quemadmodum vbera lanctantium plus lactis gignunt: densas auté ac stipatas terræ partes eo aquam non emittere, quod motus humorem efficientis non sunt capaces. Hæc qui asserunt, occasionem disputatoribus dederunt arguendi, ne sanguinem quidem inesse animãtibus, sed generari apud vulnera, spiritus alicuius aut carnis mutatione, quæ fluxum & colliquationem efficiat, Verum hanc opinionem refellit experientia: qui enim cuniculos agunt, aut metalla effodiunt, demissis in profundum fossis fluuios offendunt, non paulatim (quod oportebat, siquidem terra subito mota ortum suum haberent) collectis, sed confertim se effundentibus: quinetiam montibus & saxis ictu dissipatis aliquando aquæ copia exiluit, statimque desijt. Sed de his hactenus. Æmilius porro aliquot dies ociosos exegit: feruntque nunquam tantis copijs tam paruo interuallo oppositis, tandiu

13 cessatum esse. Postquam omnibus tentatis vnum adhuc in Macedoniam esse aditum cognouit per Perrhæbiam iuxta Pythium, & Petram, locum eum nullo præsidio tenente, magis in spem veniens rei gerendæ, quam difficultatem loci (quæ causa erat vt hostes eum non custodirent) metuens, quid agendum esset, deliberauit. Primos inter eos, qui consilio intererant, Scipio Nasica, cuius inferioribus temporibus

Nasica & Fabius Olympũ transcendunt.

poribus summa fuit in senatu autoritas, Africani Scipionis gener, promisit, se eo exercitum circumducturum: proximus ab eo Fabius maximus, filiorum Æmilij natu primus adolescens adhuc, idem in se recepit. Delectatus eorum alacritate Æmilius, milites eis dedit, nō quot Polybius scribit, sed quem numerum ipse Nasica in epistola de ijs rebus ad regem quendā scripta edit: Italorum videlicet extraordinariorum tria millia, & sinistrū cornu, quod erat quinq; millium. His addidit Nasica equites centū & viginti, Thracumq; & Cretensium, quos permistos Harpalus adduxerat, ducentos. Hanc manum ea via duxit, qua ad mare descenditur, castraq; apud Heracleam posuit, quasi nauibus inde ad circumuenienda hostium castra iturus. Postquā cœnam sumserunt milites, tenebræque ortæ sunt, ducibus consilio patefacto, cōtrario itinere à mari abduxit, & infra Pythium tandem consedit, ac exercitum quiete refecit. Eo loco in altum erigitur Olympus amplius decem stadijs: quod tali eius, qui metitus est, epigrammate indicatur: 14 15

Olympi altitudo.

Qua supra templum, cui Pythius autor Apollo,
Erigitur clari vertex sublimis Olympi,
Bis quinq; æthereas stadia exit rectus in auras,
Insuper & stadii sextantem: huic quattuor autem
Noris deesse pedes. Mensuram prodidit istam
Xenagoras satus Eumelo. tu Phœbe laborem
Compensa latus placitis rex optime donis.

Quanquam Geometræ affirment neq; altitudinem montis: neq; maris profunditatem decem stadia excedere: tamē Xenagoras non temere, sed arte & instrumentis adhibitis eam dimensus videtur. Nasica noctem ibi exegit. Perseo autem Aemilium quietum loco se tenere videnti, neque quid ageretur suspicanti, perfuga Cretensis, qui ex itinere se subduxerat, Romanos ea circumducere exercitum indicauit: isque territus, castra non mouit. decem modo stipendiariorum militum alienigenarum millia, ac duo Macedonum Miloni eo ducēda dedit, qui Romanis anteuerterent, saltusque occuparent. In hos dormientes adhuc impetum à Romanis factum Polybius scribit. Nasica acrem, ac periculosum conflictum in ipsis montis iugis fuisse, seque ipsum Thracis militis sibi occurrentis pectus hasta percussisse, eumque prostrauisse scribit, hostibusque pulsis, & Miloni

abiec

abiectis turpiter armis, & ſola modo tunica induto, fugientibus inſtitiſſe tuto: ſimulque in Macedoniam deduxiſſe ſuos. Quod vbi Perſeus accepit, ſumma trepidatione ictus, ſpeq; lapſus, propere caſtris motis retro ſe recepit. Erat tamen ei aut apud Pydnam alea prœlij tentanda, aut diſiectis copijs bellum ad ſingula oppida expectandum, quod ſemel Macedoniæ illatum, ſine multa cæde inde remoueri non poterat: ac ſi eo loco hoſtes profligare conaretur, quo alioquin à multitudine hominum eſſet longe paratior: ſpes erat, ſuos acriter pro coniugibus & liberis propugnaturos, præſertim rege inſpectante, atque inter primos pugnam obeunte. His rationib. amici Perſeum confirmarunt, vt caſtris poſitis, ad pugnam ſe pararet, locorum naturam ſpectaret, ducibuſq; munia aſſignaret, veluti cum hoſtibus vbi primum adueniſſent, conflicturus. Erat eius loci ea natnra, vt & phalangi explicandæ ſatis campi planicieiq; æqualis ſuppeditaret, & tumuli continentes nudis ac expeditis militib. receptacula & circumcurſitãdi facultatem præberent. Per medium Aeſon & Leucus amnes fluebant, non admodum profundo alueo (erat enim iam ſub exitum æſtatis) ſed tamen vt viderentur Romanis nonnihil difficultatis allaturi. Æmilius vbi ſe Naſicæ coniunxit, compoſito agmine ad hoſtes duxit: vt vero aciem eorum inſpexit, multitudinem admiratus, inhibita profectione, ſecum ipſe quædam expendit. Iuuenes vero, qui exercituum ducebant, equis aduecti, vt conſereret pugnam, neque rem differret, hortati ſunt: præſertim Naſica, ſucceſſu traiecti Olympi elatus. Ad quem ſubridens Aemilius, Facerem, inquit, ſi tua eſſem ætate: me vero multæ victorię docuerunt, quanam in re victi peccaſſent: ideoque ex itinere pugnam inire cum phalange iam ordinibus inſtructis parata prohibent. Inde eos, qui primo loco, & in conſpectu hoſtium ſtabant, in manipulos ordinari iuſſit, vt ſpeciem aciei exhiberent, poſtremos autem in agmine conuerſos vallum iacere, & caſtra facere: eaque ratione ſemper nouiſſimo quoque à primis ſe auertente, & ad caſtra facienda ſubducente, fefellit hoſtem, ſolutaque ad extremum acie abſque tumultu totum exercitum caſtris recepit. Ea nocte cum poſt cœnam ſomno ſe dediſſent milites, ſubito luna, cum pleno lumine ſublimiſq; fnlgeret, obſcurata eſt, ſuaque luce amiſſa

Lunæ defectus.

ce amiſſa

ec amissa varijs colorib. obducta in tenebras abijt. Cuius splendorem cum pro sua consuetudine Romani milites æris percussi tinnitu reuocarent, ac multa lumina facibus accensis cœlum versus extollerent: nihil tale à Macedonib. factum est, sed horror stuporque castra peruasit, & vulgo murmurabant, regis interitum eo prodigio portendi. Cæterum Æmilius, etsi non erat omnino ignarus eclipticarũ vicissitudinum, quibus luna circumuecta in vmbram terræ statis temporibus incidit, ac tandiu occultatur, dum vmbra locum pertransierit, rursusq; à sole illustretur: tamen vt erat religiosus homo & augur, ac sacrificiorum studiosus,

Sacrificia Æmilij.

17

vbi primum à tenebris expurgatam vidit lunam, vndecim ei vitulos immolauit. Orto die Herculi sacra faciens, viginti primis hostijs non perlitauit: altera post vigesimam demũ signa oblata sunt, quæ vim hostium repellenti parti victoriam designarent. Itaque victimam centum boum, & ludos sacros Deo vouit: mandauitq; tribunis militum, vt exercitum ad pugnam instruerent: ipse in tentorio suo sedens, quod erat versus campum & aciem hostium apertum, expectauit dum sol circumageretur ac declinaret, ne aduersum eum sui milites haberent: quod erat futurum, si pugnam mane commisisset.

Pugna Æmilij contra Perseum apud Pydnam.

Circa vesperam commissum est prœlium. Alij ipsius Æmilij astu factum dicunt, vt ab hostibus initium pugnæ fieret: ijs enim equum effrænem immissum à Romanis, eumque hostibus insequentibus, ita ad manus peruentum. Alij tradunt, Thraces, quos Alexander ducebat, in Romana iumenta fœnum portantia impetum fecisse: contra eos celeriter excurrisse septingentos Ligures, inde vtraque à patre missa auxilia, & consertum ea occasione prœlium. Æmilius vero vt gubernator, è fluctu & trepidatione exercituum conijciens magnitudinem futuræ pugnę, è tentorio progressus, ordines militũ adijt, dictisque animauit. Nasica equo ad eos, qui leui prœlio decertabant, prouectus vidit omnes iam fere hostes ad pugnam progressos. Primã aciem obtinebant Thraces, quorum se aspectu maxime territum scribit ille, altis corporibus, clypeo albo & splendenti, tibias ferro tecti accincti nigras tunicas, romphæamq;

18

ferro graui præfixam à dextero humero quisque coruscans. Iuxta hos constiterant stipendarij milites, vario habitu, mixtiq; his Pæones. Post hos agmen tertium erant Macedones

dones delecti, virtute & ætate omnium validiſſimi, aureis in armis, ac recentibus puniceis veſtibus fulgentes. Horum acie inſtructa, phalanges eorum, qui à clypeorum æreorum vſu chalcaſpides dicuntur, è caſtris progreſſæ, ſplendore ferri atque æris campum, clamore autem & tumultu inuicem ſe adhortantium montes repleuerant. Tanta vero audacia atq; properatione ad hoſtem contenderunt, vt prima cadauera nō vltra c c l. paſſus à caſtris Romanorum iacuerint. Cum iam confererentur manus aduenit Æmilius. vtq; vidit iam Macedones, quos in agmine tertios fuiſſe diximus, cuſpidibus ſariſſarum in Romanorum clypeos inniti, atque his comminus gladijs rem gerendi facultatem adimere, reliquos etiam Macedones dato ſigno parmas ab humeris detrahere, ſariſſisq; demiſſis ſcutatorum impetum excipere, tum robur eius globi, quamq; difficulter inuadi poſſet, conſpicatus: pertimuit ſane, vt qui ſpectaculum terribilius nullum ante eum diem intuitus eſſet: ac ſæpenumero poſtea temporis mentionem iſtius perturbationis fecit, quā animo ſuo aſpectus ille obtuliſſet. Nihilominus tamen pugnantib. ſe hilari vultu oſtentauit, ſine galea & thorace obequitans.

Perſei fuga.

Cæterum Perſeus, vt Polybius refert, commiſſo prœlio metum non ferens in vrbem equo auectus eſt, ſacrā ſe Herculi rem facere ſimulans, qui tamen Deus meticuloſorum ſacra non accipit, neque voti illiciti damnat, atq; fas non eſt, vel eum qui non iaculetur, ſcopum tangere, vel eū, qui fugiat, victoria potiri: & omnino neque bene agere qui nihil agit: neq; malus homo fœlix eſſe poteſt.

Ignauorum vota.

Æmilij vero votum Deus probabat. is enim haſtam tenens robur in bello, & victoriam flagitabat, pugnansq; Dei auxilium poſcebat. Verum Poſidonius quidem, qui ſe eo tempore vixiſſe, rebusq; his interfuiſſe ſcribit, ac hiſtoriam Perſei multis libris cōpoſuit, Perſeū non timoris cauſa, neq; ſacrificij prætextu diſceſſiſſe, ſed quod pridie equus ei calce crus ferijſſet, autor eſt. In pugna quoque eum, quanquam eſſet male affecto corpore & amici dehortarentur, iuſſiſſe equum ſibi, quo extra bellum vehi conſueuiſſet, afferri, eoque conſcenſo nudum thorace ad phalangem equitaſſe: ibi volitantibus vtrinque omnis generis telis, iaculum ei ferreū adactum, quod mucrone quidem eum non attigerit, ſed obliquum iuxta latus eius ſiniſtrum tranſuolauerit, impetu tamen

men motus tunicam disciderit, carnemq; ita perstinxerit, vt obscuram sugillationis notam reliquerit, quæ ictum multo tempore testata sit. Hoc modo Perseum Posidonius excusat. Cæterum cum Romani phalangem Macedonum nulla vi perrumpere possent, Salius Pelignorum dux signum suæ cohortis raptum in hostes proiecit: eo Pelignis accurrentibus (signum enim deserere & amittere nefas apud Italos habetur) vtrinque atrox certamen fuit. Peligni gladijs sarissas depellere, & scutis deprimere, manibusque adeo iniectis auertere conabantur. At Macedones vtraque manu sarissas intentantes, per occurrentium eas arma corporaque exigebant, neque scuto, neque thorace earum vim sustinente. & corpora confixorum supra capita reijciebant. 19
Contra Peligni, & Marrucini nulla ratione, sed rabie concitati aduersis ictibus præsentiq; morti se ingerebant. Hoc modo Romanorum prima acie interfecta, repulsa est proxima: & fugam quidem nondum dabat, pedem modo ad Olocrum montem referebat: adeo vt id cernens Aemilius, præ dolore tunicam suam disciderit (si Posidonio credimus) cum cedentibus prioribus ordinibus, reliqui Romani phalangem inaccessam videntes, densísque sarissis tanquam vallo præmunitam, & ab oppugnatione tutam auersarentur. Enimuero pugnabatur loco inæquali, & porrecta in longum phalangis acie, non poterat densitas ordinum, globusque actus continenter seruari, sed flexus multi atque intercapedines admittebâtur: quod fieri necesse est in magno exercitu, cum alij alio ad pugnam obeundam auertuntur, alięq; partes aciei pelluntur, aliæ impetum faciunt. Hoc vt animaduertit Aemilius, celeriter cohortes suorum à se inuicem diuellit, iussitque vt intra hostilium ordinum interualla se reciperent, ac non contra totam simul phalangem, sed multis locis contra partes hincinde diuulsas pugnarent. Id centuriones ab Imperatore docti, milites facere iusserunt. Vt vero primum Romani intra ordines phalangis se intulerunt, ac intra sarissas recepti, alios à lateribus nudos inuaserunt, alios cursu circumuenerunt: statim dissipata phalange vis eius & præcipuus vsus sublatus est. Comminus vero & contra paucos pugnare difficile erat Macedonibus, cum paruis pugionibus firmos & ad pedes vsque demissos Romanorum ferirent clypeos; contra

Pelignorum temeritas.

Strategema Aemilii in phalange dissicienda.

gladiorum grauium violẽtos ictus per arma omnia ad corpus penetrantes paruulis peltis exciperent. Itaque cedere cogebantur. Dum acriter hunc in modum pugnatur, Marcus Catonis filius Aemilij gener, dum nihil ſibi fortitudinis reliquum facit: gladium amittit. Neque vero iuuenis optime inſtitutus, quiq; pręclaro parenti virtutis magnę ſpecimen debere ſe intelligeret, viuendum ſibi putabat, ſi gladium viuus hoſtibus ſpolium reliquiſſet: itaq; curſu per ordines circumferri, omnibus amicis & familiaribus, in quos incidiſſet, caſum ſuum exponere, orare vt ſe in gladio recuperãdo iuuarent. Multi fortes Romani eum ducem ſecuti, per reliquorum ordines ſeſe proripuerunt, hoſteſq; adorti, magno certamine, multa cæde, multoq; facto ſanguine loco tandem pulerunt, eoq; vacuo hoſtium, gladiũ quæſitum diu multumq; tandem inter cadauerum & armorum aceruum inuenerunt: inde læticia exſultantes, ſublato clamore in hoſtiles globos impetum fecerunt. Tandem delecta Macedonum phalanx, hominum tria millia locum tenentes, pugnanteſq;, ad vnum omnes cæſi ſunt. Reliqui fugientes ingenti cæde ſunt affecti: nam & campus, montiſq; radices cadaueribus tectæ iacuerunt, & poſtridie eius pugnæ Romani Leucum fluuium tranſeuntes, ſanguine adhuc infectum viderunt. Cæſa Macedonum millia vigintiquinq; perhibentur: de Romanis autem centum, vt Poſidonius ait, vt Naſica, octoginta deſiderati ſunt. Atq; hæc tam ingens pugna minimo temporis ſpacio exitũ habuit: hora enim nona commiſſa, ante decimam victores Romanos declarauit. Reliquum diei inſequẽdis hoſtibus datum: & Romani cum per quindecim millia pedum fugientibus inſtitiſſent, nocte iam ingruente reuerſi ſunt, famulique cum facibus obuiam profecti, prælucentes læto cum clamore ad tabernacula igne lucentia, hederaque & lauro coronata eos reduxerunt. At ipſum imperatorem magnus dolor vrgebat: de duobus enim filijs, quos inter milites habuerat, iunior, quem præ reliquis diligebat, & ad virtutem meliori, quam fratres reliquos, indole natum ſciebat, animo præter ætatem (tum primum enim puericiam exceſſerat) acri & honoris cupido, nuſquam reperiebat, perijſſeque per imprudentiam hoſtibus pugnantibus immixtum opinabatur. Ita ſe eo angente ac lugente, vniuerſus exercitus rem ſenſit: à

M. Catonis F. fortitudo.

Scipionis Aemiliani fortitudo.

cœnaque

cœnaque exsilientes, cum facibus frequentes discurrerunt, alij ad tentorium Æmilij, alij extra vallum, inter prima iuuenum cadauera quærẽtes. Mœsticia autem castra, clamor campum implebat, Scipionem vocantium: omnibus enim iam inde ab initio ad imperia gerenda magistratusque obeundos melius composito, quam quisquam propinquorum eius, ingenio diligebatur. Sero tandem, cum de eo desperatum prope esset cum duobus tribusve socijs ab insecutione redijt, nouo hostium sanguine perfusus, generosi instar catuli præ voluptate immodice victoriam prosecutus. Hic est Scipio, qui posterioribus temporibus Carthaginem & Numantiam excidit, ac suæ ætatis Romanos virtute & potentia longe anteiuit: Et Æmilium quidem fortuna tunc victoriæ integra voluptate frui passa est, dilata in aliud tempus inuidia: Perseus Pydna Pellam profugit cum equitatu, qui integer fere è prœlio euaserat. Vt vero pedites equitibus timiditatem & proditionem exprobauerunt. & ab equis deiecerunt, verberaque imposuerunt: tumultum metuens, equum à via deflexit, ac ne agnosceretur, purpuram detractam ante se posuit, ac diadema manibus gestauit, vtque cum comitibus posset colloqui, pedes vna ambulauit, equum post se trahens. At eorum alius calceum se ligare simulans, alius equo se potum ministrare, alius aquam sitis suæ explendæ causa quæsitum ire fingens, paulatim ab eo dilapsi sunt: non tam hostes, quam crudelitatem eius metuentes, qui malis perturbato animo, causam acceptæ cladis in vnumquemlibet transferre quærebat: Postquam vero noctu ingressus Pellam, in Euctum & Eudæum quæstores incidit, & eos partim ipsum ob ea quæ euenerant culpantes, partim importuna libertate in reprehendendo & consulendo vtentes, iratus pugione vtrumque ictum necauit: nemo iam apud eum remansit, Euandro Cretense, Archedamo Ætolo, & Neone Bœoto exceptis. De militibus autem soli Cretenses eum secuti sunt, non beneuolentia aducti, sed pecuniæ faciendæ vt apes fauis, intenti; ingentes enim secum opes vehebat, & ex ijs pocula, crateras reliquaque ex auro & argento confecta regij luxus instrumenta, quorum precium ad quinquaginta talenta conficiebat, diripienda dabat. Inde Amphipolim, atque hinc Galepsum delatus, remittente nonnihil formidine

Persei in Samothraciam fuga.

Crudelitas in suos.

Cretum auaritia.

ad cognatum suum, inueteratissimumque vitium auariciæ relapsus est: deplorauitque apud amicos, quod per imprudentiam, quædam de Alexandri magni aurea supellectile in Cretenses profudisset: & eos, qui nacti hæc erant, precibus & fletu obtestabatur, vt sibi redderent, eorumque loco pecuniam acciperent. Qui hominis ingenium norant, eos non latebat Cretizare ipsum contra Cretéses: qui enim reddiderunt verbis eius inducti, precium nullum recepere. Sic amicos triginta talentis cum defraudasset, quæ paulo post erant in manum hostium peruentura, inde in Samothracen traiecit, & ad Castoris ac Pollucis fanum supplex confugit. Macedones interim, quorum semper erat in reges celebrata fides, tunc, quasi fulcro rerum fracto omnia concidissent, fidei Æmilij se commiserunt, atq; bidui spacio totam ei Macedoniam tradiderunt; quæ res fidem facere videtur opinioni eorum, qui istam victoriã fortunæ fauori imputant. Quo spectat illud etiam, quod ei Amphipoli rem sacram facienti accidit, victimis enim iam immolatis, fulmen in aram dedicit, ac Victimas absumpsit, sacraq; perpetrauit. Verum fama rei omnium maxime Deûm & fortunæ benignitatem demonstrauit. Quarto enim secũdum victoriam de Perseo apud Pydnam relata die, cum Romæ Circéses ludos populus spectaret, subito in prima theatri parte rumor exstitit, Æmilium deuicto magna pugna Perseo, totam Macedoniam subigere: hic rumor celeriter in plebem vulgatus, gaudium, plausum & acclamationem excitauit, quæ totum illum diem per vrbis omnes partes durauere: post cum non exstaret certus autor, sed per omnes videretur temere vagatus, resedit. Non multis interpositis diebus re certius cognita, in admiratione omnium fuit fama quæ præcurrerat, & sub mendacio veritatem annunciarat. Ferunt etiam pugnæ Italorum apud Sagram fluuium famam eadem die in Peloponnesum perlatam: & prœlij contra Medos ad Mycalem facti, Platæas. Memoriæ proditum præterea est, cum Romani Tarquinios auxiliantibus Latinis bellum inferentes vicissent, paulo post magnos duos & pulcros viros ab exercitu Romam venisse, & victoriam annunciasse: hos creditum est Castorem & Pollucem fuisse: ac qui primus ijs iuxta forum apud fontem occurit equos sudore fluentes refrigerantibus, cum miraretur hanc famam

Macedonia Æmilio se dedit.

Fama mira celeritas.

subriden-

ſubridentes feruntur barbam eius manibus cõtigiſſe, eamque confeſtim de nigra rufam factam, indicio fidem, viro Ænobarbi cognomentũ peperiſſe. Quæ omnia vt credenda videantur, id effecit, quod noſtro tempore vſu venit. Cũ enim Antonius à Domitiano defeciſſet, magnumque a Germania bellum exſpectaretur, & Romanorum animi eſſent perturbati, ſubito populus ſua ſponte rumore de victoria ſparſit, iſq; per totam vrbẽ diſſipatus eſt: Antonium ſcilicet occiſum, copiaſque eius victas & deletas eſſe: tamque illuſtris fuit & tam efficax is rumor, vt multi ſenatores ei credentes ſacrificarint. Vt autem de autore inquiſitio eſt habita, neque is inuentus fuit, ſed vno ad alterum eius initium transferente: tandem ad populum, tanquam in immenſum pelagus, famæ origo reiecta eſt: illa quidem vt quæ nullum certum principium habuiſſet, ſtatim ex vrbe euanuit. At Domitianus cum ad bellum id copias educeret, in itinere nuncium ſibi obuium habuit, literas ferentem quibus eadem victoria indicabatur: & eadem die erat rumor iſte ſparſus, qua Antonius ſuperatus fuit, amplius quam bis mille & quingentis ab vrbe millibus paſſuum rem ita habere, nemo viuit noſtro tempore qui ignoret. Porro Cn. Octauius 32 præfectus claſſis Samothracam adducta claſſe, Perſeum reuerentia Deorum inviolatum ibi iure aſyli reliquit: ne tamen effugere inde, auehique poſſet, cuſtodijt. Verumtamen Perſeus Oroandæ cuidam Cretenſi pecunia data ſuaſit, vt ſe in nauim receptum auveheret: is autem vſus arte Cretica, noctu accepta pecunia cum cum vxore & liberis venire eadem nocte ad templum Cereris iuſſit, & famulatu quanto opus eſſet: ipſe veſperi auectus eſt. Perſeus cum miſere ſe torſiſſet, per anguſtam feneſtram pone murum ſeipſum, coniugemque & liberos miſeriarum & peregrinationis imperitos demiſiſſet, maxime miſerabilem gemitum emiſit, vt ei oberranti in littore quidam Ooroandem iam in alto nauigantem à ſe viſum indicauit, ita iam albente cœlo, omni ſpe diſtitutus, cum vxore ad murum profugit, vt non fallerent, ſed anteuerterent Romanos. Liberos Ioni crediderat, amaſio pridem ſuo: iſque, prodito Perſeo, regios liberos Romanis tradidit. Qua re coactus eſt præſertim, inſtar feræ catulis ſpoliatæ in eorum, qui liberos ipſius ſecum habebant, manus ſe tradere. Maxime omnium Naſicæ

Ænobarbi cognomen vnde.

Antonii in Domitianum rebellio.

fidebat, atque hunc vocabat: ſed eo abſente deplorata fortuna ſua, intellectaq; neceſſitate, Octauio ſe dedidit. Ac tũ maxime oſtendit, aliud ſibi auaricia turpius adhuc vitium ineſſe, cupiditatem ſcilicet viuendi, propter quam ſe ipſum miſeratione (quam vna fortuna hominibus calamitate afflictis relinquit) ſpoliauit. Cum enim, vt ad Æmilium duceretur, impetraſſet, Æmilius caſum viri magni fortunæ inuidia indignationeque deiecti reputans, lacrymabundus ei cum amicis occurrit. Perſeus autem turpiſſimum ſpectaculum exhibuit, in faciem concidens, manibuſq; genua Æmilij tangens, voceſq; & deprecationes homine ingenuo indignas proferens. Quas ne audire quidem dignatus Æmilius, triſti eum vultu in hæc verba compellauit: Quid, ô miſer, hæc agis, quibus crimine tuarum calamitatum fortunam liberas, & oſtendis non immerito tibi hæc accidiſſe, teq; non præſenti, ſed priore conditione indignũ fuiſſe? Quid victoriæ meæ laudem imminuis, demonſtrans te non alti animi virum, neque dignum fuiſſe, quem Romani aduerſarium ſuum haberent? virtus profecto hominis aduerſa patientis etiam apud hoſtes magnam ſui verecundiam excitat: timiditatem etiam, ſi fortunata ſit, Romani inhoneſtam cenſent. Inde à terra ſubleuatum, dextraque data ſalutatum, Tuberoni tradidit. Ipſe filios, generos, reliquoſq; primores, maxime iuuenes, ſecum in tentorium ſuum abduxit: ibique poſtquam diu tacitus & cogitabundus omnibus admirantibus conſediſſet, de fortuna & rebus humanis ita diſſerere inſtitit. Vtrum vobis videtur, inquit, conuenire, vt homo, rebus feliciter geſtis, gente, vrbe, aut regno ſubacto, ꝛcriſtas erigat, animumque attollat? an potius fortunæ vices ſecum expendat? quæ cõmunis imbecillitatis exemplum victori proponens, docet ne quid ſtabile aut perpetuũ putemus. Quod enim tempus homini ſit confidendi rebus ſuis? quando victoria de alijs parta, maximæ fortunæ mutationem timere nos cogit, cõſideratioque fati modo huc, modo illuc decumbentis etiam gaudentibus ſummam affert anxietatem. An vos, cum Alexãdri regnum, qui ad ſummam potentiam peruenerat, vnius horæ particula euerſum, regeſque modo multis equitum peditumque millibus ſtipatos, nunc de manibus hoſtium quotidie cibum ac potum ſumere videatis, res noſtras ſtabilitate

Perſei & Æmilii colloquium.

fortunæ

fortunæ in omne tempus firmatas putatis? quin vos, ô iuuenes inanem potius animi elationem, iactantiamq; victoriæ causa natã compescite, vosque pauidi demittite, ac futuris semper animum intendite, exspectantes quonam vnicuiq; vestrûm in commodo fortuna præsentem felicitatem sit compensatura. Multa in hanc sententia ab eo dicta memorant, dimissosq; iuuenes, fastu eorum hoc orationis fræno prope coercito. Secundum hæc exercitui facultatem quiescendi dedit, seipsum ad spectandam Græciam conuertit, gloriose pariter & humaniter eo ocio, vtens. Circumiẽs enim vrbes recreauit, respub. constituit, dona ciuitatibus dedit è frumento & oleo regis, cuius tantam ferunt fuisse copiam reconditam, vt ante qui acciperent, quam quid daretur, deficeret. Delphis conspicatus columnam magnam quadrangulam ex albo lapide constructam, cui aureaPersei statua imponenda erat, suam eo collocari iussit: æquum enim esset, vt victi victoribus locum cederent. Olympiæ tritum illud ab eo pronunciatum ferunt: à Phidia Iouem, qualem Homerus eum descripsisset, effectum esse. Decem Roma legatis venientibus, regionem suam, ciuitatesq; cum libertate habitandas Macedonibus reddidit, stipẽdio centum talentorum imperato, cuius summæ plus quam duplum regibus pendebant. Spectacula porro omnis generis certaminum, sacrificiaq; dijs fecit, cõuiuia quoq; & cœnas præbuit. Ad eas res sumtum abunde suppeditabant opes regiæ, tantus autem erat ordo, tanta decori obseruatio in excipiendis & collocandis hominibus, inque tribuendo vnicuiq; pro sua dignitate honore, & comitate exhibenda studium, accurataq; diligentia: vt mirati sint Græci, eum virũ ne in his quidem, quæ animi causa ageret, seriam grauitatem omittere, ac qui tantas res gessisset, etiam exiguis suum ornatum habere. Æmilius vero his eo maxime nomine delectabatur, quod in tam splendido omnium apparatu ipsius adspectu frui potissimum omnes quærebant: diligentiamque eius in ea re admirantibus respondebat, eiusdem esse ingenij aciem bene instruere, & conuiuium: alterum vt quam maximum terrorum hostibus incuteret, alterum vt quam iucundissimum hospitibus esset. Neque minorem liberalitas eius & pecuniæ despicientia laudem inuenit, qui magnam auri argentiq; copiam ex regis thesauris conge-

Græciam Æmilius perlustrat.

Macedoniæ libertas data.

Pauli comitas & liberalitas.

ſtam ne aſpexit quidem, ſed quæſtoribus in publicum referendam tradidit: ſolos libros regis paſſus eſt à filijs ſuis literarum ſtudioſis eximi. Præmia ijs, quorum in pugna virtus potiſſimum fuiſſet ſpectata, diſtribuens, Ælio Tuberoni pateram quinq; pondo dedit. Hic eſt ille Tubero, quem ſupra memorauimus cum quindecim propinquis vna in domo habitaſſe, ac prouentibus parui agelli omnes vixiſſe: primumq; id argentum in Tuberonum domum eſt illatum virtute partum: ante id tempus nemo ea in familia neq; auro neq; argento vſus fertur. Conſtitutis omnibus rebus, ſalutatis Græcis, Macedonaſq; hortatus, meminiſſent à Romanis ſe libertate donatos, eamque gratitudine & concordia ac iuſticia conſeruare ſtuderent, in Epirum copias traduxit, iuſſus ſenatuſconſulto, vt militibus, quorum in pugna contra Perſeum eſſet opera vſus, ex iſta regione prædã concederet. Vt autem omnes ſimul Epirotas improuiſo inuaderet, ex vnaquauis vrbe decem primarios viros ad ſe acceſiuit, ijſque imperauit, vt quantum auri argentiq; in domibus & templis haberent, id omne ad diem dictum deferrent: & ſingulis tanquam cuſtodiæ cauſa addidit, qui vna irent milites & centurionem, qui ſe conquirere aurum, & accipere ſimularent. Vbi dies conſtituta venit, vno momento milites ad bona hoſtium diſcurrerunt. Itaque vna hora in captiuitatem abducta centum & quinquaginta hominum millia, vrbes ſeptuaginta direptæ ſunt: & tamen ex tanta præda, totius populi pernicie parta, ſingulis militibus non ſupra vndecim denarios obtigerunt: horroremque incuſſit omnibus hominibus is belli exitus, quod totius gentis direptione non maior ad ſingulos captura redijſſet. Hoc maxime præter naturam ſuam egit Æmilius, manſuetus homo & benignus. Inde Oricum profectus eſt, atque Orico in Italiam cũ exercitu traiecit, ſubuectuſque eſt per Tiberim naui regia, quam ſedecim verſus remorum agebant, armis captiuis palmiſq;, & purpura ornata * vt &
24 ludi * extra quod vt * Romani ante triumphum ea fruerentur, vndis ſenſim cedentibus ſubeuntem nauim ducentes. * At vero milites regijs theſauris inhiantes, cum non parem ſpei prædam accepiſſent, occulte Æmilio iraſcebantur: palam autem culpabant, quod imperioſe ipſos & duriter militiæ habuiſſet, ideoque parum ſtudioſe

Æmilius Epirum populatur.

Vt Romam redierit.

triumphum eius expediebant. Quod sentiens Ser. Galba, inimicus Æmilio, sub quo tribunus militum eo bello fuerat, palam ausus est dicere, non esse triumphum ei concedendum. Multis præterea calumnijs imperatorum apud milites traducens, iræque eorum stimulos addens aliam à tribunis plebis diem postulauit: præsentem enim, accusationi non suffecturam, cuius quatuor tantum horæ restarent. Tribunis contra, vt si quid haberet, id statim diceret iubentibus, prolixam & obtrectationibus omnis generis, refertam orationem exorsus, tempus absumsit: tenebrisque ingruentibus dimissa à tribubus est concio, milites aucta ferocia ad Galbam concurrerunt. Iidem facta coitione, Capitolium, vbi concionem erant tribuni plebis habituri, summa mane occuparunt: cumque statim ad suffragia populus vocaretur, prima tribus triumphum Æmilio negauit. Quod vbi per reliqua etiam loca dilatum senatus cognouit: cæteris indignam rem agi, contumeliamque inferri Æmilio summo cum dolore, & inanibus clamoribus testantibus: senatorum clarissimi, non ferendum hoc facinus clamitare, mutuoq; se cohortari, irent obuiam militum libidini atq; audaciæ, nihil iniustum, nullam vim non tentaturæ, si hoc nemine impediente, obtinuissent, vt Æmilio potestas triumphãdi eriperetur. Inde agmine facto, per mediam hominum turbam se in Capitolium proripuerunt tribunosq; plebis iusserunt suffragiorum lationem inhibere, tant. sper dum, quę vellent, ad populum dixissent, Omnibus necessantibus, factoque silentio. M. Seruilius, vir consularis, qui vicies ac ter in bello singulari certamine prouocatus hostem interfecerat, in hanc sententiam est ad populum locutus: Quantus imperator fuerit Æmilius Paulus, nunc maxime intelligo ex hoc, quod vsus exercitu inobedientia ac malitia corruptissimo tantas, tamque præclaras tamen res gesserit. Vos autem miror cur, qui læto animo triumphari ex Illyrijs & Liguribus videritis pulcerrimum vobis ipsis spectaculum inuideatis: nimirum visuri, Macedonum regem viuum, gloriamque Alexandri & Philippi armis Romanis, captiuam duci. An vero non indignum est vos ante, cum rumor modo de victoria hac in Vrbem incidisset, Dijs immortalibus sacrificasse, votaque fecisse, vt quam primum vobis reipsa id, quod a-

M. Seruilij pro Æmilij triumpho oratio.

num-

annunciabatur, videre daretur: nunc veniente imperatore, veramque victoriam secum afferente, dijs honorem, vobis ipsis eam lætitiam vos adimere? quo id tandem consilio? an magnitudinem rerum gestarum inspicere pauetis? aut regis vos adeo miseret? & præstabat sane eius vos miseratione, quam inuidia in imperatorem, triumphum impedire. Enimuero vestra opera eo nunc licentiæ malignitas processit, vt de imperatoris officio, & triumpho homo corpore à vulneribus intacto, cuiusque nitor eum molliter & inter parietum vmbras educatum iuuentutem egisse testatur, verba audeat facere: idque contra nos, qui vulnerum indicio iudicare de virtute aut ignauia imperatorũ didicimus. Simulque deducta veste, incredibilem cicatricum multitudinem in aduerso pectore demonstrauit: & conuersus inde quasdam partes detexit, quæ in conuentu hominum adaperiri parum honeste videntur. Atq; tum oratione ad Galbam conuersa: Tu quidem, inquit, hæc rides, at ego glorior apud ciues, quorum causa dies noctesque continenter equitans hæc corporis mala retuli. Verum agedum, voca multitudinem ad suffragia: ego autem descendens, singulos sequar, & cognoscam quinam sint mali illi, & ingrati, ac qui militiæ non sub disciplina haberi, sed factiosis sermonibus potius demulceri cupiant. Hac oratione ita repressam militum audaciam, animosque mutatos tradunt, vt omnes tribus Æmilio triumphum decreuerint. Eum hoc modo ductum accepimus. Populus in Circis, foro, alijsque locis, vnde triumphi pompa cerni posset, fixis tabulatis, de illis spectabant, pura veste induti. Omnia templa aperta, sertis atque suffitibus implebantur. Lictores multi, apparitoresque multitudinem in publicum se tumultuose ingerentem submouebant, viasque apertas & vacuas præstabat. Pompa autem ipsius triumphi sic erat instituta, vt tribus diebus perageretur. Prima dies vix suo spectaculo suffecit: inferebantur bigis ducentis ac quinquaginta. statuæ captiuæ, tabulæ pictæ & colossi. Secunda die inuecta sunt multis curribus arma de Macedonicis lecta pulcerrima, sumtuque maximo facta, ære ferroque recens politis fulgentia, ac de industria inter se composita & congesta, vt casu ita coacervata viderentur: galeæ enim clypeis, thoraces ocreis, tum Cretenses peltæ, Thraciæ cetræ, pharetræ frenis permixtæ iace-

Triumphus Aemilij

iacebant, ac inter hæc omnia gladij nudi prominebant, sarissæque iuxta fixæ erant, armis ipsis modice laxato vinculo nexis, vt mutuo inter vehendum colliderentur, sonumue asperum & terribilem ederent, ac victa etiam non sine horrore spectarentur. Hos currus sequebantur vasa septingenta, & quinquaginta, trium talentorum singula capacia, in his argenteum nomisma inferebatur à virorum tribus millibus, quaternis vnum vas subeuntibus. Alij autem cra- 25
teras argenteas, pocula in cornu formam tornata, pateras, calicesque gestabant, singula pulcerrimæ ornata, crassicieque & mole nimia spectanda. Tertia die, summo mane tubicines intrauerunt, non itineribus aut pompis accommodatum carmen, sed classicum canentes. Hos subsecuti sunt tauri centum viginti altiles, aurati cornua, mitrisque & sertis ornati: ducebant eos iuuenes ad sacrificium, cincti prætexta: iuxtaque pueri pateras ad libandum aureas argenteasque ferentes. Post hos eodem, quo argenteum, modo aureum nomisma portabatur, vasis septuaginta septem. His subibant qui sacram pateram gestabant, quam ex decem auri talentis, gemmis vndique insertis, Aemilius fieri curauerat: ac cum his, qui Antigonidas, Seleucidas, Thericleas, reliquaque aurea vasa, quibus in cœna vti solitus erat Perseus ostentabant. His succedebat Persei currus & arma, ijsque diadema impositum. Paruo post interuallo liberi regis captiui ducebantur, cum magna alumnorum, præceptorum, pædagogorumque caterua, plorantium, manusque ad inspectantes tendentium, puerosque, vt idem facerent, ac deprecarentur, instruentium. Erant duo masculi, vna filiola, neque per ætatem plane assequebantur animo magnitudinem calamitatis suæ: eoque maiorem miserationem ignoratio malorum mouebat spectatoribus. Itaque fere non obseruantibus ijs Perseus transiuit: adeo misericordia affecti Romani oculos liberis regijs intendebant, multasque lacrymas effundebant, eratque mixtum dolore & gaudio spectaculum, tantisper dum ij præterirent. Ipse post liberos suos turbamque eos comitantem Perseus incedebat pullo amictu, crepidisque Macedonicis: malorum autem mole attonito, menteque alienato similis videbatur. Comitabatur hunc turba amicorum & familiarium, qui vultum præ luctu demittendo,

Persei liberi.

Per-

Perseumque subinde intuendo ac plorando, spectatoribus innuebant, se paruam propriæ sortis curam gerere, regis modo infortunium lamentari. Miserat quidem ad Aemilium Perseus, qui deprecarentur, ne in triumpho duceretur. Verum Aemilius molliciem (vt videtur) eius, vitæque cupiditatem subsannans: Atqui, inquit, & ante hoc ei permissum fuit, & adhuc licet. mortem ante dedecus consciscendam innuens, quam timidus ille ne obiret, vanas spes molli animo consectatus, ipse suarum exuuiarum pars factus est. Secundum hos aureæ coronæ quadringentæ inferebantur, quas victoriam gratulandi causa vrbes Aemilio per legatos miserant. Inde ipse Aemilius curru ornatissimo inuectus est, vir, etiam absque hæc fuissent omnia, spectatu dignissimus: amictus erat purpuram auro intertextam, dextra frondem lauri tenebat. Totus exercitus lauro coronatus centuriatim ac per manipulos diuisus currum Imperatoris sequebatur: canebantque cum patria quædam carmina, risu salibusque admistis, tum pæanas de victoria & rebus gestis Aemilij. Is omniũ in oculis ferebatur, omnium erat in admiratione, neq; huic tantæ eius gloriæ quisquam bonus inuidebat. Enimuero genius aliquis videtur esse, cuius partes sint, magnæ atque nimiæ felicitatis partem aliquam carpere, atque ita temperare humanam vitam, vt nemo malorum expers viuat, sed (quod est apud Homerum) cum eo optime agatur, cuius res vtranq; fortunam sentiũt.

Persei mollities à Paulo notata.

26 Quatuor filios habebat Aemilius, quorum duo in alias familias per adoptionem translati, vt supra exposuimus, Scipio & Fabius erant: alij duo nati ex alia coniuge, quos pueros adhuc domi suę alebat. Horũ alter annos natus XIIII. quinque ante triumphum patris diebus mortẽ obijt: alter duodecimum annum agens, tertio post triumphum patris die vitam finiit. Neq; fuit in populo quisquam, cui non dolorem ea calamitas Aemilij afferret crudelitatemq; fortunæ horrere omnibus subijt, quam non puduisset, tantum luctum domui gloria, gaudio, & sacrificijs plene immittere, eiulatumque & fletum carminibus victoriam celebrantibus, & triumpho admiscere. At Aemilius prudenter secum considerato, fortitudinis & constantiæ vsum: non tantum contra sarissas & arma hostium, sed omnino aduersus omnem fortunæ impetum requiri: ita se comparauit, eoq; animo

Calamitas Aemilij amißione filiorum.

Aemilii patietia & constantia.

animo præsentium rerum permixtam conditionem tulit: vt infortunium felicitate, priuatamque cladem publica victoria obliterauerit: neq; passus sit, magnitudinem splendoremque triumphi rebus aduersis imminui aut contaminari. Itaque altero è filijs, qui ante triumphum defunctus erat, sepulto triumphauit. Altero post triumphum mortuo, aduocata populi concione, eam habuit orationem, quam habere par erat virum non consolationis indigentem, sed qui populum eius infortunij causa merentem consolari instituisset. Nihil est, inquit, in rebus humanis cuius me vnquam metus tenuerit: in diuinis autem fortunam, vt infidissimam inconstantissimamque rem semper suspectam habui: atque hoc ipso maxime bello, cum ea, tanquam ventus secundus, rebus gerendis prospera mihi adesset, nunquam non mutationem aliquam expectaui. Etenim vna die à Brundusio Corcyram Ionio mari transmisso, quintis inde castris Delphos perueni: hic Deo sacris peractis, quinto post die exercitum in Macedonia accepi: quem cum patrio ritu lustrassem, ac statim rei gerendæ me dedissem; spacio quindecim dierum bello finem pulcerrimum imposui. Hic successus rerum tam felix effecit, vti diffiderem fortunæ: cumque nihil restaret ab hostibus periculi, maxime veritus sum, ne nauigantem me cum exercitu victore, spoliaque & captos reges mecum vehentem, ipso cursu fortunæ mutatæ aliquis casus feriret. Postquam incolumis ad vos redij, vrbem videns lætitia & gratulatione plenam sacris frequentem vacare, fortunam adhuc habui suspectam, quam compertum habebam ea esse inuidia, vt nullum magnum munus hominibus sincerum, & non aliquo malo infectum, largiretur. Hunc metum animus meus parturiens, non prius, quid esset euenturum reipub. sollicitus esse desijt, quam ingenti domestica clade perculsus, filios optimos, quosque solos mihi hæredes reliqueram, continuis funeribns sacris diebus sepelij. Nunc demum maximi me securum periculi existimo, cõfidoque felicitatem vestram illæsam incolumemque permansuram. Calamitatibus enim meis fortuna inuidiam suam exsaturauit, humanæq; fragilitatis exemplum haud obscurius victorem quam victum proposuit: nisi quod Perseus meliori conditione videri potest, qui victus suos liberos tamen

Oratio ad populum.

habet,

habet, Æmilius victor suos amisit. Huiusmodi generosam & magnanimam orationem Æmilius ex animi sententia, nihilque simulatione vsus, habuisse ad populum traditur. porro cum Perseum miseraretur, cuperetque eius miserias quoque modo leuare, aliud nihil inuenit: quam quod eum è carcere in locum liberiorem, & vbi vitam agere posset cō-modius, transtulit, quo in loco custoditus, inedia sponta-nea (vt plerique autores sunt) vitam terminauit. Alij nouo & inusitato tradunt modo eum necatum fuisse. Custodiæ enim eius præfectos milites, iratos ipsi, incertum quam ob causam, cum aliter lædere non possent, somno eum arcuis-se, diligenterq; obseruasse, ne quando somnum capere pos-set, omnique cura & opera insomnem detinuisse, tantisper dum vigilia confectus mortem obijt. Filiorum quoq; alter, & filiola extincti sunt. Superstitem filium Alexandrum tor-nandi subtiliumque operum egregium artificem fuisse tra-dunt: eumq; Romanas literas addidicisse, & magistratibus se scriptorem solertem ac gratiosum præbuisse. Porro Ma-cedonico bello gestis rebus summam populi gratiam me-ruit Paulus, tanta in ærarium illata pecunia, vt collationi-bus ciuium in posterum opus non fuerit, vsque ad Pansæ & Hircij tempora, qui primo Antonij & Cæsaris bello con-sules fuerunt. Id peculiare fuit Æmilio, quod, cum plebem haberet sui studiosissimam, ac maximis honoribus ab ea af-ficeretur, tamen in optimatum secta perseuerauit. neque vllum eius vel dictum vel factum in gratiam vulgi extat: sed in repub. semper se principibus Senatus socium adiunxit. Atque hoc postea temporis Appius Africano Scipioni ob-iecit, competitor eius in censura. Cum enim Appius (qui e-rat eius gentis peruetustus mos) senatum & optimates, pe-titioni suæ studentes, secum duceret: Scipio cum ipse per se magnus, tum gratia semper populi, fauoreq; summo vsus, in forum venit stipatus hominum ignobilium libertorum-que multitudine, qui tamen in campestribus certaminibus multum, concitandaque turba valerent. ac fauore suo & clamore violenter in omnibus rebus versarentur. Quod vt
27 vidit Appius, magno clamore: Ingemisce, inquit, Pauli Æ-mili, si vel apud manes sentis, filium tuum ab Æmilio præ-cone, & Licinnio & Philonico ad censuram produci. Sed Scipio quidem augendo populum, eius sibi beneuolentiam para-

Persei mors.

Filiorum e-ius conditio.

Census ciui-bus remissus.

Æmilij in optimatum partibus per mansio.

parabat. Æmilius autem, quanquam optimatum partes constantissime tuebatur, non minus tamen carus populo fuit, quam quisquam eorum qui maxime obsequendo & blandiendo gratiam populi quærebant. Idque populi studium præter reliquos honores censura ei delata euidens fecit: qui est omnium magistratuũ sanctissimus, plurimumque potestatis habet cum in alijs rebus, tũ in arbitrio morum. Habent enim censores ius mouendi senatu qui indigne eo ordine vixisset, principem senatus legẽdi, iuuenum intemperantiã adempto equo notãdi: censent etiam facultates ciuium. Cẽsa sunt Æmilio cẽsore millia CCCXXXVII. & CCCCLII. Senatus principẽ legit M. Æmilium Lepidum, quartum eo honore functum. Tres non admodum illustres senatu eiecit, in equitumque etiam censura moderatum se gessit. Collegam habuit Marcium Philippum. Plerisque ac summis rebus confectis, in morbum incidit, initio quidem lethalem, sed qui tempore minus periculosus 28 redditus, difficilis tamen neque facile medicabilis erat. Itaque medicorum suasu Eleam Italiæ vrbem discessit, ibique in prædijs maritimis ac tranquillis multum temporis exegit. Romanis vero desiderium eius incessit, ac sæpe in theatris voces votis reditum eius ad vrbem exposcentium auditæ sunt. Cum ergo sacrificium solenne esset peragẽdum, visus etiam iam satis alleuato esse corpore, reuersus Romam operatus est sacris, præsentibus reliquis Pontificibus, turbaq; lætante circumfusa. Postridie ipse priuatim pro sua salute gratias agens sacram rem fecit, eoq; negocio expedito domum reuersus, cum decubuisset, ante quã mutationem vllam sentiret, mente alienatus, tertia post die fato functus est. Nihil ei defuit omnium eorum, quæ ad felicitatem requiri censemus. Nam & funus eius magno cum ciuium studio desiderioq; factum est, ornatusq; donis sepulcralibus beatissimis atq; optimis fuit: non auro, non ebore, sed beneuolentia gratia & honore, quibus eum non ciues modo, sed etiam hostes ꝓsecuti sunt. Quotquot enim forte eo tempore Romæ fuerunt Hispani, Ligures, Macedones, ex his iuuenes, quique erant corpore valido, feretrum subierunt: seniores id comitati sunt, Æmilium benefactorem & seruatorem suæ quisque patriæ inuocantes. Non enim id modo temporis, quo magistratum gessit, humanum

Aemilij censura.

Morbus eius.

Mors & funus.

se & clementem exhibuerat omnibus: sed & per omne vitæ
suę reliquum spacium subinde aliquid in ipsorum commo-
dum consuluerat, curamq; eorum tanquam cognatorum
Res familiaris eius. & familiarium gesserat. In bonis eius vix CIↃXXIↃ. sester-
tia inuentum traditur: cuius patrimonij filios suos hæredes 5
instituit. Sed horum minor ætate Scipio datus in adoptio-
nem Africano, ac familiæ locupletiori insertus, fratri inte-
gram hæreditatem reliquit.

TIMOLEONTIS CVM ÆMI-
lio Comparatio. 1

Qui mores, quæ vita vtriusque fuisset, hactenus exposi-
tum est. Non multa autem diuersa, paucasque dissimili-
tudines occursuras, si inter eos contentio fiat, perspicuum
Bellicarum rerum. est. Bellum enim vterq; contra illustres aduersarios gessit, 1
hic Macedones, ille Carthaginienses. Victoria vtriusq; glo-
riosa: quod hic Macedoniam subegit, regniq; ab Antigono
instituti successionem in septimo rege destruxit: ille omnes
è Sicilia tyrannides profligauit, insulæque libertatem resti-
tuit. Nisi quis hoc obijciendum putet, quod Æmilius Per- 2
seum integris rebus fultum, victorijsq; aliquot de Romanis
potitum aggressus est: Tymoleon in Dionysium fractum
iam plane, omnique spe destitutum incidit, & contra, quod
hic multos tyrannos, magnasq; Carthaginiensium copias
vili exercitu deuicit, nō viris belli disciplineq; militaris pe- 2
ritis vsus, sed conductitio milite, incompositoq; & qui im-
Moderationis. peria suæ cupiditati accommodari velit. nam æquales vi-
ctoriæ impari apparatu partæ, causam eius penes impera-
torem fuisse testantur. Porro cum vterq; in rebus gerendis
iustus & inculpatus fuerit, id Æmilius præstitisse videtur, 3
legibus & patriæ consuetudine ita institutus: Timoleon au-
tem ipse se ad hunc modum comparasse. Cui rei argumen-
to est, quod Romani ea tempestate omnes ex æquo mode-
ste viuebant, instituta maiorum, leges, & ciues suos reue-
rentes: inter Græcos tum nullus, excepto Dione, dux fuit, 3
qui non missus in Siciliam corruptus fuerit. Quin etiam i-
psum Dionem tyrannidem affectasse, regnumque Laconi-
cum quoddā somniasse multi sunt suspicati: & Gylippum
Timęus scribit cum ignominia & infamia à Syracusanis di-
missum, quod eum in imperio auarum, atque inexsatiabilis
cupidi-

cupiditatis hominem iudicaſſent. Quæ vero flagitia perpetrarint, quam perfide multa egerint Pharax Lacedæmonius, & Callippus Athenienſis, ſpe Siciliæ in ſuam poteſtatem redigendæ, multi perſcripſerunt: tametſi ij homines erant obſcuri, neq; magnis rebus prefecti quorum alter Dionyſium Syracuſis eiectum adulatus eſt, Callippus mercenariorum militum ſub Dione dux fuit. Timoleon autem Syracuſanis efflagitantibus imperator miſſus, vt qui nō quæreret potentiam, ſed oblatum ſibi imperium adminiſtraret, euerſione tyrannorum id finijt. Hoc quidem nomine merito miretur aliquis Æmilium, quod tanto regno ſubacto, ne denario quidem vno ſuas facultates auxit, imo ne vidit quidem, aut tetigit pecunias regias, quanquam in alios multa dona contuliſſet. Neque ego reprehenſione dignum Timoleontem ſtatuo, qui agrum & domum à Syracuſanis acceperit: non enim turpe eſt, accipere aliquid pro geſto imperio: ſed præclarius tamen eſt, non accipere: & abundantia virtutis oſtenditur, vbi quod licet accipere nō curare ſe quis demonſtrat. Quemadmodum autem corpus id robuſtius habetur, quod & frigus & æſtum tolerare poteſt, & ad vtranque mutationem ferendam natura aptum eſt. ſic virtutis integra vis cenſetur, quam neque ſecūdæ res plus iuſto afficiunt, ſegnemque reddunt, neq; aduerſæ deijciunt. Quo nomine Timoleonte Paulus perfectior exiſtimari debet, q in magno infortunio, grauique calamitate, in quam morte filiorum deuenit, nihil de ea maieſtate, animique magnitudine quam feliciſſimo rerum ſucceſſu geſſerat, diminuit. Timoleon contra egregio facinore edito cæde fratris non reſtitit ratione affectui, ſed pœnitentia doloreque fractus viginti totos annos fori & tribunalis cōſpectu ſe abſtinuit. Turpitudinem quidem fugiendam eſſe, ac cauendā, verum eſt: omnem vero ignominiam vereri, modeſti quidem id, & ſimplicis, puſilli tamen animi eſt.

Continentia.

Fortuna caſus vt tolerati.

IN ÆMILIVM PAVLVM Annotationes.

LVcij Aemilij Pauli ætas nota ſatis eſt, præſertim ob Perſeum regem Macedoniæ ab eo debellatum: de quo triumphauit anno V. C. I ↃXXCVII.

εἴδωλα Democriti.

1 Democritus quidem optandum dixit.] *Locus est hic nequaquam omnium intelligentiæ patens: ideoque Aretinum etiam, hominem, vt accepimus, doctißimum, fefellit, ignorantem aut non recordantem, quænam Democriti idola essent. Finxit autem Democritus imagines quasdã (εἴδωλα sic exprimo, Ciceronẽ lib. de Finibus primo, & alibi secutus) à natura fusas. quæ vbique in toto orbe terrarum suos haberent circuitus, & vbique omnibus obuersarentur, iisque animi hominum pulsarentur: quam sententiam & explicat copiose, & disputando ventilat lib. de Natur. Deorum primo M. Tullius. Neq; grauabor verba eiusdem adscribere, de epistola quadam ad C. Caßium, (quem fuisse Epicureum, ex Cicerone & Plutarchi Bruto constat: sicut & hoc notum est, Epicurum Democraticam habuisse philosophiam, mutatis & adiectis quæ vellet) quæ exstat in libro Familiarium epistolarum decimoquinto: Fit enim, ait, nescio qui, vt quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te: neque id κατ' εἴδωλον φαντασίας, vt dicunt amici tui noui, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam ne te fugiat, Catius insuper Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius (sic vocat Epicurum, à Gargetto Atticæ loco, eius natali (& antè Democritus, εἴδωλα, hic spectra nominat. His autem spectris si oculi possunt feriri, quod vel iis ipsa occurrunt: animus qui poßit ego non video, &c. Quibus verbis opinor plurimum lucis nostro loco adferri, & vicißim. Iam εἴδωλα εὔλογχα, si omnino sit legendum, (nã & in lib. Plutarchi de Oraculis defectis ita legitur, & haud scio an eo sit vsus hic vocabulo Democritus: vsus quidem etiam alias verbis minime in communem consuetudinem loquendi receptis, vt exempli causa ῥυσμῷ, τροπῇ, διαθιγῇ, quæ Aristoteles libro η' primæ philosophiæ interpretatur, σχῆμα, θέσιν, τάξιν, alioquin εὔλογα fortaßis prætulerim, si qua autoritate id confirmare liceat) si inquam εὔλογχα*

recte

recte legitur, licebit sumpta ex sequentib. Plutarchi verbis coniectura εὔλογχον *interpretari* τὸ οἰκεῖον, ἢ ἐπιτήδειον, *hoc est commodum & quasi familiare, aut vernaculum. Neq; enim abludet* ἔτυμον, *si* παρὰ τὸ λελογχέναι *deducas, quod est sorte obtinuisse aut accepisse, à verbo* λαγχάνομαι *medio: vnde illud apud Theoritum,*

αἲ αἲ τῷ σκληρῷ μάλα δαίμονος, ὅς μ' ἐλελόγχει.

Heu, quam me duro subiecit sors mea fato.

Itaque εὔλογχον *erat, quod nobis bona fortuna & prospera sorte obtigit, nempe opportunum & commodum. Quo facit, quod in eo quem dixi Plutarchi loco, hisce* δυσράπελα *&* μοχθηρὰ *opponuntur, tristia & aduersa, seu praua.*

2 A Mamerco.] μάμερκος *in Græco, non* μάρκος *legendũ, ex Numa patet. Non sum nescius* αἱμύλον, αἱμύλιον, *& alia his cognata apud Græcos littera y scribi, vt & apud Homer. Odyss. α. 56 ibiq; Eustathium. Sed tamen in quibusdam libris per I. scribuntur, & proprium quidem apud Latinos fere vbiq; ita scribi, inq; veteribus monumentis, constat. fieriq; potuit, vt Græcam litteram Romani prisci vocem recipientes repudiarint. In Numa* αἱμυλία *&* Αἰμιλίου οἶκος *quidem scribitur, Cæterum quam Aemiliam Pauli ad Cannas occisi filiam noster facit. Suidas nescio quo ex scriptore huius Pauli, cuius vita hic describitur, filiam videtur facere Sed quod hæc est, etiam in Scipione ponitur,*

3 Ædilitatem, primum de superioribus magistratibus.] *Omisit hoc Aretinus in Græco est* …φανῶν, *insignium magistratuũ. Curules intelligi possunt haud incommode. sunt enim & alij quasi minoris dignitatis magistratus: vt vigintiuiratus (quẽ primo omnium peti solitum, apparet ex Cornelij Tacit. lib. 3. de Nerone Germanici filio dicente) vt quæstura, vt tribunatus plebis, vt ædilitas plebis, testante hoc nostro Plutarcho in vita Marij, vt alij, de quib. hic dicere non est occasio.*

4 Mnaſonis viri conſularis filiam.] *μνάσωνος. Intelligo C. Papir, qui conſul fuit anno I ↄXXIII. Cuius etiam meminit Liuius initio 25. lib. C. Papirius L. F. decemuir ſacrorum. Sed ibi Maſſo cognomentum eſt. ſicut & in codicibus Ciceronis legitur, lib. 9 Fam. epiſt. ad Pætum L. Maſſo ædilicius. atque ſic legit hoc loco Amiotus. Sigonius apud Liuium Maſo legit, vnico S. cuius cognomenti quæ ſit aut eſſe poßit ratio, non intelligo. Mnaſo quidem μνάσων, Græcum eſt nomen, cuius cum alij teſtes ſunt, tum Euſtath. in Odyß. 14. cuiuſdam Phocenſis Mnaſonis meminit, qui plures mille ſeruos poſſederit: quem familiarem fuiſſe Ariſtotelis, ait Athenæus libro ſexto. Commemorantur & alij Mnaſones. Quo autem modo in cognomentum Romani venerit, non aſſequor. Cogitandum harum rerum doctoribus relinquo: vtro modo rectius legatur: & Plutarchi ne hic locus emendandus, an ad alios corrigendos adhibendus ſit.*

5 Romanum virum vxori ſuæ nunčium remiſiſſe.] *Sic eſt ad verbum in Græco, ὡς ἀνὴρ ῥωμαῖος ἀπεπέμπετο τὴν γυναῖκα. Pro quibus interpres ſubiecit: hæc:* Sed videtur aliqua efficax ratio affuiſſe. *Quæ ſane verba vti optime loco huic quadrant, ita non ſatis tamen id quod eſt in Græco explicant: totumq; illud, quod modo Græce & Latine adſcripſi, omittitur. Amiotus ita vertit, quaſi quod de calceo ſequitur, non Paulus, ſed alius quidam Romanus cauſam diuortij interrogatus reſponderit. quod mihi non probatur: Vt meam coniecturam (nihil enim habeo certi) exponam, videtur mihi Plutarchus hoc velle, quia eius diuortij cauſam nemo comperiſſet: & certum tamen eſſet, haud ab re Paulum tale aliquid facturum fuiſſe: vulgi ſermonem extitiſſe, dimiſſam à Romano viro coniugem, atque hoc quaſi prouerbium fuiſſe. nam λόγος ſæpe etiam prouerbium ſignificat. Romanum autem prouerbialiter intelligi virum grauem ſeuerumque, & propoſiti tenacem, at-*

Romanus vir.

que

que ἀπαραίτητον, quales prisci illi fuêre Romani, rigidi homines etiam in plectendis capitali supplicio liberis. Hæc est mea opinio: sed quam doctiore aliqua coniectura obliterari, non inique sim laturus, Nam profecto responsum de calceo, Æmilianum esse satis apparet,

6 Alterum Fabii Maximi filio.] Hic sane deinceps Qui. Fabius Maximus Aemilianus dictus fuit: sicut frater eius, quem Scipio Africani F. adoptauit. P. Cornelius Scipio Aemilianus: quē morem paterni nominis retinendi cum alij, tum Dio noster lib. 46. & 55. explicat. Ac de Scipione quidē Aemiliano res minus obscura est, neq; verbis opus habet. De Fabio quærendum. Nam quod in Græco legitur, τὸν μὲ πρεσβύτερον ἀπὸ μαξίμυ φαβίυ, mēdosum est, Aretinus ab ipso Maximo Fabio, eo qui quiquies consul fuit nempe eo qui cunctando restituit rem, adoptatum plusquam absurde dixit: vtcunq; id sequenti Amioto. Quod à filio Fabij cunctatoris adoptatum verti, eo factum est, quod ὑὸς scriptum à Plutarcho suspicabar, inque eius locum ἀπὸ subrepsisse, & quam proxime hærere Plutarchianis vestigiis statuissem. In hac sententia esse alios quoque non mediocriter doctos scio. Quod si quis non ab eo qui consul fuit, & ante patrem mortuus est, adoptatum dicat (id quod consentaneum certe est, cum ante annū V.C. IↃL. iste obierit: Aemilianus anno decimum IↃCIX. consul sit factus) fortaßis à Qu. Fabio Maximo, qui patri Cunctatori superuixit, inq; eius locum (vt Liuius lib. 30. affirmat) augur est creatus, adoptatus fuerit. Tametsi admodum puerum oportuit in stripem eam adscitū esse, etiā si hoc ipsum statuamus. idq; illo ipso augure, prouecta iā satis ætate, siquidē maximo natu Cūctator deceßit: Fabius Aemilianus bello Persico adolescēs adhuc fuit, vti infra Plutarchus tradit. Relinquitur, vt à nepote huius arrogatum statuamus: quod & ipsum sentire nōnullos intelligo. Qua in re id inest difficultatis, quod neminē id antiquorum

Fabius Æmilianus à quo sit adoptatus.

tradidisse sciamus. Qui Fabium Labeonem qui anno V.C. IↃLXXI. consulatum gessit, opinio est aliquorum, fuisse nepotē Cunctatoris, ab eoq; in filij locum assumtum Æmilianum: sed quibus id testibus probare possim, si quis contra dicat, haud sane video. Equidem nusquam memini me legere, Labeonem magni illius Fabij nepotem fuisse. & Quinti prænomen ita Fabius vsitatum fuit, tamq; etiam ampla illa gens, vt tametsi Qu.F. Qu.N. is dicatur tamen habuisse auū Cunctatorem necesse non sit. Et quidem vterq; Cunctatoris Fabij filius, & is qui consularis viuo patre mortem obijt, & is qui auguratum patris accepit, Quinti prænomen habuerunt, si Liuio & aliis credimus. nam in Lælio Ciceronis prior Marcus perhibetur in quibusdam libris. Neq; vero non potuit adoptatus fuisse Pauli filius à nepote illustris illius Verrucosi, si non fuit à Labeone: non enim (vt quidem ipse censeo) euidens aut verum est, sine liberis vtrunq;, vel omnes eius filios decessisse. Sane Labeo & L. Paulus (cuius vitam hîc tractamus) æquales fuerunt, proximoq; post illum anno hic conlsuatum primum gessit: si quid hoc ipsum in se habet argumenti. Verum in re incerta, atq; in qua non sint fortunæ (vt ille dicebat) Græciæ positæ, nimis forte anxius versor: cum vnumquemlibet sequi liceat quod probauerit, sine summo historiæ detrimēto. Tamen quæ in vtramq; partem cogitassem, volui annotare: si fortassis hæc ipsa alios ad extricandum hoc, quodcunq; est, sint stimulatura. Quod statim sequitur de Ælio Tuberone, καὶ μεγαλοπρεπέστατα τῇ πενίᾳ χρησάμενος, dictum est per quam venuste, & ab Aretino peruersum.

7 Antigonus omnium.] *Operæ precium fecerim; si hanc successionem regum Macedoniæ ob oculos ponam, atq; nonnihil explicem: facit enim ad multa aliorum, nostri etiam quædam in Pyrrho, Demetrio, & alibi intelligēda loca prius tamen typo delineatam rem occulis subiiciam.*

REGVM

REGVM MACEDONIÆ GENEAlogia post Alexandrum Magnum.

Philippus

Antigonus I. rex. — *Stratonice, Chorrhæi filia. Demetrius.*

Demetrius, cognomine Poliorcetes. *Philippus.*

Antigonus II. Gonatas.

Demetrius. *Alcyoneus.*

Philippus. — *Antig. III. Doson.*

Perseus

EXPLICATIO QVORVNDAM.

Quod ad patrem attinet Antigoni primi siue magni, eum fuisse Philippum satis constat. ita enim nominant Plutarchus in Demetrio, Arrianus libro primo de expeditione Alexandri, Iustinus lib. 13. Orosius lib. 3. ca. 23. Quis autem fuerit iste Philippus, non facile dixerim. In Onomasticis reperies, Antigonum primum fratrem fuisse Alexandri magni. idq; esse apud Plutarchum in Pyrrho. Quorum & prius existimo falsissimum esse: & posterius quid est, nisi mendacio & falsa citatione imponere simplicibus? Ego, cum de patre Antigoni Philippo dicitur, nequaquam intelligendū iudico regem Macedoniæ, patrem Alexandri: sed alium quendam. nisi si quis adeo stultus est, vt, cum Arrianus quo dixi libro, in pugnæ ad Granicum descriptione Philippum Amyntæ F.

nominat, de eodem velit accipere. Idem alium præterea Philippum commemorat, Menelai filium. Pausanias in atticis, Philippum Casandri fratrem refert, qui cum Aeacida Epiri rege prœlio dimicauerit. qui an idē sit cum eo quē ante Ptolemæum Berenices maritū fuisse in Pyrrho Plutarchus scribit, haud scio. Certi autē nihil habeo & amplius hîc de matre quoq; Antigoni Gonatæ non sum certus: nam pater eius Demetrius, cuius vitam scripsit noster, plures habuit vxores: quarū primam sororem Pyrrhi Deidamiam, matrē Gonatæ fuisse suspicor. Habuit autem præter eam etiam Antipatri filiam Philam, ex qua ei nata est Stratonice, quæ Seleuco Magno est collocata ab ipso: & Ptolemaidem Ptolemæo & Eurydica Antipatri filia natā. Quin & Euridicen quandam Atheniensem & Lanassam Agathoclis filiam Pyrrho matrimonio iunctam duxisse legitur. Alcyoneum Antigoni Gonatæ filiū fuisse, in fine Pyrrhi noster ostendit: quod ei factum sit, non memini legere. Demetrius quidē eius frater decem annis rex Macedonibus fuit, vt lib. 2. scribit Polyb. Antigonus Doson, quasi cunctatorē in repræsentando promisso dicas, cognomento, tutor fuit & ἀνεψιὸς (forte patruo eius natus) Philippi eius, quem Romani debellauerunt: post etiam vitricus, & in regno antecessor. Hunc Antigonum, Seruatorem Græci & Benefactorem vocabant: multaque de eo sunt in Arato & Cleomene Plutarchi, & apud Polybium

8 Argiua sartrix Gnathænia.] *Aretinus pro sartrice medicam reddit τὴν ἀκέστριαν. Cæterum ἀκεῖν, oratoribus est suere, sarcire. Hinc ille apud Lucianum in Menippo Philippus rex ἀκούμενος τὰ σαθρὰ τῶν ὑποδημάτων. Inde ἀκέστρα acus, & ἀκέστρια sartrix: hoc est ῥάπτρια, seu ὑφάντρια etiam: vt est apud Eustath. in Odyss. ξ. explicantem illud: νῆας ἀκειόμενον. & fusius in librum decimum. Gnathæna autem nomen, diminutiuum facit Gnathæniam: est idem in fine Arati.*

9. Vi-

9 Vi apud Elimiam.] κατὰ τὰς ἐλιμίας. *Vrbs est Macedoniæ Elimia, ἐλίμεια vel ἐλιμία (vtrunque enim scriptum reperi. quidam Elymam, ἔλυμαμ habent) à qua ἐλιμιῶτης Elemiotis regio dicitur, infra Apolloniam ad Ionium mare pertinens, cui Saso obiecta est insula. Strabo, Stephanus, alij. Ptolomæo vrbs ἔλυμα, regio ἐλυμιῶται dicitur lib. 3. Aretinus sensum huius loci non reddidit.*

10 Neque rumores sererent.] μήτε λογοποιεῖν, *verba facere Aretinus, non recte. Est enim λογοποιεῖν, nugari, & rumores vanosque sermones comminisci: vnde Iulianus Imperato Herodotum λογοποιὸν, fabularum parentem dixit. Similem locum ex Epistolis (vt opinor) Græcis ab Aldo impreßis Erasmus citans, in vltimo prouerbio primæ centuriæ, leui admodum codicis mendo in errorem abductus est. Sic enim adducit: In epistola Iuliani ad Leontium* ὁ λόγος ποιὸς, ὁ θύειος ὧτα εἶπεν, *&c.* *Erasmi error.* *Allucinatur etiam in explicando, cur Thurius vocetur Herodotus. Quod si vel ex Suidæ verbis, vel proprietate sermonis Græci animaduertisset,* λογοποιὸς *esse legendum: ac quæ de Herodoto Suidas & Plin. lib. 2. cap. 4. tradiderunt, atque alij, meminisset, nunquam in re ita aperta & facili incurrisset in aliorum iustas reprehensiones. Sed de his alias. Liuius ita habet: Rumores vestra credulitate ne alatis, quorum nemo autor exstabit. vsus est hac voce etiam Demosthenes fine primæ Philippicæ.* ἀνοηλότατοι γάρ εἰσιν οἱ λογοποιοῦντες. *qui locus vim huius optime explicat.*

11 Ac totidem peditum, qui equitibus adiuncti.] παραβάται. *Aretinus oppido negligens sui muneris, transfugas vertit: sed eum missum facio. Quid sibi velit* παραβάτης, *non est adeo in promtu. itaque explicabimus. idque ex autoritate Grammaticorum.* *παραβάτης & παραιβάτης.* Παραβάτης *(quem carminis gratia constituendi etiam* παραιβάτην *poetæ dicunt, sicut* ὑπαὶ *&* παραὶ, *pro* ὑπὸ *&* παρὰ, *& alia id genus nonnulla) inter*

alia significat enim qui de curru pugnat. Varinus in præstantißimo suo dictionario, παραιβάται, inquit, ab Homero dicuntur, qui de curribus pugnant: & eosdem alias ab eodem ἡνιόχους, id est. aurigas appellari, addit. Dignus autor cui credas: sed addam testimonia. Homeri est versus Iliad. penultimo libro,

ἂν δ' ἔβαν ἐν δίφροισι παραιβάται, ἡνιοχοί τε.

Scholiastes vocabulum id hoc modo exponit: παραιβάται, οἱ περὶ τῶν ἁρμάτων συμπολεμοῦντες, τοῦτ' ἔστι, κύριοι τῶν ἁρμάτων. *Porphyrius philosophus, summi nominis doctor, in quæstionibus Homericis:* παρὰ τῷ ποιητῇ, *inquit,* τῶν ἐπὶ τοῖς ἅρμασιν οἱ μὲν μαχόμενοι, παραιβάται οἱ δὲ τὰς ἡνίας ἔχοντες, ἡνίοχοι. *A quo non dissentiunt Eustathij expositiones in γ & λ Iliadis. Atque eodem plane modo vsus est Euripides* ἱκέτισιν *qui vnus locus & quæ diximus confirmare, & vocabuli vsum in militia docere potest: itaq; adscribam.*

—— ποιμένες δ' ὄχων
τετραόρων κατῆρχον ἐντεῦθεν μάχης.
πέραν δὲ διελάσαντες ἀλλήλων ἔχους,
παραιβάτας ἔστησαν ἐς τάξιν δορός.
χ' οἱ μὲν σιδήρῳ διεμάχονθ', οἱ δ' ἔστρεφον
πώλους ἐς ἀλκὴν αὖθις ἐς παραιβάτας. *Appollon.*

α, ἀργον. *inchlæna Iasonis, de duobus curribus:*

καὶ τὸν μὲν προπάροιθε πέλωρ ἴθυνε τινάσσων
ἡνία δὴν δὲ οἱ ἔσκε παραιβάτις ἱπποδάμεια. 2

Improprie vtitur hoc vocabulo, idq; non dißimulauit interpres. Cæterum hoc loco Plutarchus aliter vsurpauit eam vocem. nam Basternarum παραβάτης *erat non in curru, sed pedes equiti permixtus, & qui re ita ferente, equitis officio fungeretur. Id manifestum est ex Liuij verbis, quæ hac ipsa de re sunt lib. 44. Veniebant, inquit, x. millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & inuicem prolapsorum equitũ vacuos capientium equos, &c.* 3

Quia

Quia Liuius ipse vno vocabulo id genus militũ nõ expreßit, ne mihi quidem id tentandum duxi. Alioquin non adeo absurdum erat, eos velites equestres nominare: vt intelligeretur, non nullam ijs fuisse similitudinem cum velitibus, qui equitatui immisceri solebant à Romanis, instituto Qu. Nauij centurionis, cum bello Annibalico Capua obsideretur. Liuius initio libri XXVI. *Valer. lib.* 2. *cap.* I. *Vide etiam quæ in Phocionem de vocabulo* ἀποβάτης *annotaui.*

12 Qui * alium apparatum.] *Locus in Græco nostro libro mutilus erat: itaque quod vnum potui asterisco notaui. De hoc apparatu Romanorum satis copiose Liuius* 44. *Nam quæ annotata sunt in margine antiquæ versionis, vbi per decem millia legiones intelligi dicitur, nihil agunt. Amiotus paulo ante, vbi est, sordidus homo, locum esse mancum annotauit: quod mihi non videtur.*

13 Iuxta Pythium & Petram.] *Apud Liuium legitur Pythoum Ptolemæus libro quarto, vrbem Pelasgiotidis* πύθεον, *Pytheum nominat haud procul Gonno & Atrace sitam, quam hic intelligi puto: estque etiam à Sophiano in tabula Græciæ expressa. Stephanus cum nostro* πύθιον *scribit. de Petra nihil habeo.*

14 Apud Heracleam.] *ex Liuio. Nam neutro genere hic* τὸ ἡράκλειον *nescio an si menda legitur. nam & apud Stephanum videtur indicari, neutro genere eam vrbem dici posse. Amiotus quidem pro Herculis fano accepit, vocabuli etymon secutus: cum Aretinus simpliciter Heraclium posuisset. Intelligo autem eam Heracleam, quam primo loco in ora Macedoniæ posuit Plinius* 4. 10.

15 Quæ supra templum.] *Versus hi de de altitudine Olympi, & mendosi sunt, & satis obscuri. vt mirũ non sit, eos ab interprete mutilatos atque corruptos. pro* δέ, καπλέθρον, *&* μετὰ, *legi* δεκάδα, πλέθρον *&* μέτρα *&* τετραπέδῳ *pro* τετραπόδῳ *accepit, cum de linea heic, non superficie*

perficie

perficie agatur: quod & res, & vox κάθετος demonſtrant. Oſtendunt autem hi verſus, Olympi altitudinem ſupra decẽ ſtadia, impleuiſſe iugeri ſpaciũ, demtis tamen ei quatuor pedibus. πλέθρον iugerũ ſignificat, quod in agricultura longitudine eſt CCXL. *pedum, latitudine* CXX. *Varro, Columella, Pli.* 18.3. *Quintil.* 1.17. *alij. Sed cum longitudinis tantũ hoc loco menſurã ſignificat, quæri poteſt quid ſit. Ego ſextãtem ſtadij verti, ſecutus communem ſententiam, quæ eſt apud Euſtathium* λ. *Vliſſea* 577, *& Suidam, & alios. Idem Euſtathius in Iliadis* λ, *ait pedũ* CXX. *eſſe menſuram: quẽ ego locum corruptũ puto, cum idem Iliadis* φ. 407. *centũ modo pedes ei aſſignet. atq; ita alibi ſe docuiſſe dicat, & etiam legatur apud Suidam. Quo facit, quod ibidẽ* 100. *pedes* $66\frac{2}{3}$ *cubitis æquantur, vt cubitus ſit (quod etiam Suidas fatetur) pedis vnius & ſemis. Stadium eſſe cubitorum* CCCC. *Idem Suidas tradit: nimirumq; pedũ* IↃC. *tantum interuallum fuiſſe curriculi Olympici ex Plutarcho refert Gellius initio Noctium Atticarum. Interpres Pindari in* XIII. *Olymp.* CCC. *cubitorum fuiſſe tradit: alios ſcilicet ſecutus, aut de duplis ſeu maiorib. locutus cubitis. Certe apud Latinos ſtadiũ* CXXV. *paſſuum erat, pedum (nam quinque ſingulis paſſibus tribuuntur)* IↃCXXV. *Plin. lib. 2. cap.* 23. *Inde miliarium octo erat ſtadiorum: qua de re alibi diximus.*

πλέθρον
Iugerum.

Cubitus.
Stadium.

16 Saltusque occuparent.] τάς ὕλας. *Ego non dubitanter* πύλας *repono, hoc eſt portas. Notiſſimum eſt, montium fauces & clauſtra, per quæ aditus in regionem alienam aperitur vocari Pylas. Hinc Pylæ illæ, quæ & Thermopylæ. hinc Pylagoræ Græcorum, & alia à nobis alias explicata. Syluas Aretinus vertit, retento mendo. Amiotus rectius.*

17 Primis hoſtiis non perlitauit.] οὐκ ἐκαλλιέρει. *En tibi (non enim poſſum non ſtomachari) correctorem. verterat Aretinus* τὸ καλλιερεῖν, *litare, Corrector, quicunque tandem fuit, id quaſi errorem notauit, inque margine adſcripſit*

Græca,

Græca. & interpretatus est, haud auspicata expertum sacra esse. Nimirum vero hic virum se præstitit, & officio emendatoris coronam meruit: quin & Suidam (vt ille in morsu pulicis Herculem) inuocat. Ex hoc quidem suam Latinæ linguæ ignorationem non potuit cognoscere, homine Græco. Est autem omnino litare, καλλιερεῖν, adeoq; id quod ille auspicata sacra experiri dicit: quod demonstrare piget, cum nihil sit notius. Tullius II. de Diuinat. Quid cum pluribus Dijs immolatur; qui tandem euenit, vt litetur alijs, alijs nō litetur? Idem perlitari dicitur. Liuij verba apposui de li. 41. ne multos locos adducendos haberem: Territis eo prodigio & alter consul curam adiecit, qui se, quod caput iecinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostiis, vsq; ad litationem sacrificari iussit. Cæteris Diis perlitatum ferunt. Saluti Petilium perlitasse negant. Vocabulū dictum παρὰ τὸ καλλὸν καὶ ἱερὸν, patet: & quorum hostias probassent dij, illi καλλιερεῖν dicebantur. Testatur id etiam Eustathius in β & κ. Iliadis. & λ. Odyss.

Litare. καλλιερεῖν, perlitare.

18 Rhomphæamque ferro.] *Annotabimus aliquid de hoc vocabulo in Cleomene.*

19 Peligni & Marrucini.] Παλιγνῶν καὶ ῥακινῶν. *Prius pro Pelignis accipiendum est, haud scio an male scriptum, sicut & paulo ante, pro* ῥακινῶν *legerim* Μαῤῥουκινῶν. *Liuius: Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Peligna & Marrucina. &c. Corrector nescio quid Tarracinorum annotauit, eoq; interpreti Gallico imposuit.*

20 Equo se potum ministrare.] ἵππον ἄρδειν. *Aretinus equum stabulari, non modo non satis Latine, sed & contra Græci sermonis veritatem. Est enim* ἄρδειν, *idem quod* ποτίζειν. *quod & notum est, & ex Herodoto docet Eustathius in 8. Iliad.* ἡ γυνὴ, ἐπεὶ ἀπίκετο ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἦρδε τὸν ἵππον ὅ ἐστιν ἐπότιζεν. *Inde* ἀρδάνων, *& alia, quæ ibi & alibi exponit.*

ἄρδειν.

21 Atque hinc Galepſum.] *ἀληψῷ eſt in Græco, ſed vitioſe: nam neque vlla iis in regionibus vrbs Alepſus à quoquam (vti arbitror) autore nominatur, & apud Liu. li.* 44. *extremo eſt aperte: Galepſum eo die, poſtero Samothracam perueniunt. De Galepſo eſt apud Stephanum. Eſt autem Thraciæ vrbs maritima, non procul Syma: ne quis de Euboica accipiat, de qua noſter 4. Symp. 4: mentionem facit.*

De pugna apud Sagrã prouerbium.

22 Apud Sagram fluuium.] *De cæteris ſatis conſtat. Pugnam apud Mycalem deſcripſit Herodot. libr. 9. Diodorus lib. 11. alij. De Tarquinienſi victoria etiam in Coriolano retulit. Sed de hac apud Sagram pugna explicandum videtur. Sagram fluuium Italiæ eius, quæ magna Græcia dicitur, inter Locros & Caulonem fuiſſe, Plin. lib. 3. cap. 10. aſſerit. Ibi pugnatum fuit à Locris aduerſus Crotoniatas: hi* CXXX *millia, illi x. millia in aciem eduxerant. Vicerunt tamen Locrenſes. Nuncius victoriæ eadem die Olympiam, Spartam, Corinthum, & Athenas perlatus eſt. Hæc fere Strabo lib. 6. in deſcriptione Calabriæ. Cic. lib. 2. & 3. de Natura deorum: Suidas, Iuſtinus lib. 20. qui tamen locum non nominat, hiſtoriam perſpicue deſcribit. Atque inde ortum prouerbium, Strabo & Cicero, & Euſtathius in ſecundum Iliadis, & Suidas oſtendunt, vt de re certa incredulis diceremus, Certiorem eſſe rem ijs quæ apud Sagram geſta ſint: ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρας. Sic Cicero: De Sagra Græcorum eſt vulgare prouerbium, qui quæ affirmant, certiora eſſe dicunt quam illa quæ apud Sagram. Hæc vim & vſum prouerbij ſatis indicant. Sed quo tempore pugnatum ſit, non facile cognoſcitur: tametſi id maxime in hiſtoria deſideratur. Ego ex Laconicis Pauſaniæ, quo loco is Crotoniatarum de Achille & Helena ſermonem commemorat, deprehendi, Steſichori iam tum excæcati tempeſtate rem eam geſtam fuiſſe: quem natum Olymp.* XXXVIII. *mortuum* LVI. *Suidas, adſtipulatore Euſeb. tradit: vt haud longe ante aut poſt quinquageſimam*

Olym-

Olym. & Tarquinij forte Prisci temporibus prœlium id pugnatum fuisse, coniectura esse videatur. Huius rei ignoratio Aretinum in eum errorem induxit, vt ἰταλιωτῶν *Romanos verteret, ijsq; pugnam hanc falso adscriberet: quæ nobis annotandi causa fuit. De Antonij rebellione Xiphil. in Domitiano, Suetonius, Tacitus, Martialis.*

23 Cn. Octauius præfectos classis.] ὁ συνάρχων Αἰμιλίῳ, *id est collega. Legatum vertit Aretinus, non pessime. Neque enim consul, neq; pari cum Paulo potestate fuit, tametsi ne legatus quidem eius, nisi quod prætor eum classe ducenda adiuuit: idq; malui exprimere.*

24 *Vt & ludi.] *Hæc mutila, & nisi ex libro insanabilia, omisit Aretinus:* περιαπολύειν, περιαπολαύειν *substitui.*

25 Pocula in cornu formam.] κέρατα. *Antiquitus cornibus animalium pro poculis vtebantur, inde* κεράσαι, *vinum miscere: & Bacchus cornutus dictus. Vide omnino Athenæum lib. 11. & Eustathium in principium Iliad. 13.*

26 Sed (quod est apud Homerum.] *Locus est Iliadis vltimo libro. Verba sunt Achillis ad Priamum, humanam sortem & conditionem ex rebus prosperis & aduersis commixtam describentia quæ obiter Latina facta apposui:*

Hanc misero sortem superi iniunxere, dolorum
Expertes, hominum generi: nam dolia in ipso
Limine cœlestis primo duo sunt posita aulæ,
Vnde duûm generum Iupiter mortalibus effert
Munera: in hoc bona sunt, aduersa re condita in illo.
Cui commixta Tonans depromit dona, fruetur
Nonnunquam aduersis, rebus quandoq; secundis.
Sed cui sola dedit de leuo tristia vase:
Is miser est, neq; dijs, hominum neq; amabilis vlli:
In terraq; suos lugubriter exigit annos.

27 Licinnio & Philonico.] *Philonicum hunc fuisse publicanum, ex Politicis Plutarchi præceptis constat: vt his*

copula desideretur. Aretinus declamatorem vertit : quasi id φιλόνεικος *significet.*

28 Eleam Italiæ vrbem.] *Aretinus Veliam posuit, cum sit in Græco* ἐλέαν, *non video quid ille, aut cur ipsum Amiotus sit secutus. Est autem Lucaniæ vrbs, vt ex initio libri 6. Strabonis liquet, & supra ostendi. Paulo post* εὐχόμενοι, *non* εὐωχούμενοι *scribendum.*

PLVTARCHI PELOPIDAS, GVILIELMO XYLANDRO, AUGUSTANO, INTERPRETE.

In audaciam & temeritatem.

1 CATO maior quibusdam hominem temerarium, nullaq; ratione pericula subeuntem, audacemque in bello laudantibus respondit, Interesse vtrum quis virtutem magni, an vero vitam parui pendat: recte id quidem. & quod subiungam, eiusdem est sententiæ. Erat in exercitu Antigoni miles quidem audax, cæterum male affecto, morbisque corrupto corpore. Ab eo cum rex palloris causam quæsiuisset, occulto se morbo conflictari fassus est. Rex, vt erat ingenio liberali, medicis mandauit, vt, si quid auxilij restaret, omni cura ad sanandū hominem incumberent. Restitutus sanitati miles, non vt ante periculis sese obijcere, neq; eodem in pugnam impetu ferri: adeo vt rex quoq; miratus eam mutationem, culpauerit ipsum. Ille vero causam aperte his verbis detexit. Vt minus essem audax, ipse tu, ô rex, effecisti, cum malis me istis liberaueris, propter quæ vitam contemnebam. Et in hanc sententiam Sybarita quidam de Lacedæmonijs dixisse videtur, rem non magnam eos prestare, quod mortem in bello expetant, quę eos à tot laboribus, vitæque tristi ratione liberet. Veruntamen Sybaritis luxu mollicieq; perditis hominibus non mirum si vitam odisse iudicentur, qui studio virtutis ac gloriæ mortem contemnant. Lacedæmonijs autem virtutis opus fuit viuere libenter, & æquo animo mori: idque patet ex inscriptione sepulcri:

De contemtu mortis.

Mortem obiere: mori non hi, non viuere pulcrum
Esse, sed vt recte fiat vtrunq; rati.

Nam neq; fuga mortis in vitio est, si quis vitam nō turpiter

expetat:

expetat: neq; laudi datur mortem ſuſtinere, quando id vitæ contemtu fit. Itaq; Homerus cum exire in pugnam viros fortiſſimos ſcribit, bene ac ſplendide armatos eos facit: & conditores legum apud Græcos, non eum, qui gladium aut lanceam, ſed qui clypeum amiſiſſet, puniunt. innuentes priorem ſui tegendi, quam hoſtis lædendi curam habendam: præſertim vero ciuitatis aut exercitus principi. Si enim, vt Iphicrates diſtinxit, manib. leuis armatura, pedibus equites, ipſa autem phalanx pectori & thoraci, capiti dux reſpondet: ſane hic ſi temere pericula adeat, non ſui ipſius, ſed omnium eorum, quorum ſalus ab ipſo pendet, curam abieciſſe cenſebitur: atq; idem de diuerſa parte ſentiendum. Quare Callicratidas, magnus alioquin vir, aruſpici monenti, vt mortem, quam ei exta minarentur, caueret, male reſpondit, Non in vno homine Spartæ res ſitas. pugnans enim, aut nauigans Callicratidas, aut militans, vnus erat: cum vero dux eſſet, omnes in ſe complectebatur: neq; pro vno iam cenſendus is fuit, qui tot hominum ſecum interitum traheret. Rectius Antigonus ſenior apud Andrum nauali pugna decertaturus, cuidam dicenti multo plures eſſe hoſtium naues, me vero, inquit, quot nauibus oppones? Etenim plurimum (vt eſt re ipſa) eſſe in duce ſitum iudicabat perito, ac virtute prædito, cuius prima cura eſt, vt eum conſeruet, à quo ſalus reliquorum omnium pendet. Recte etiam Timotheus, qui Charete Athenienſibus cicatrices quaſdam, clypeumq; lancea perfoſſum oſtentante: At ego ait, ſummo pudore affectus ſum, cum in oppugnatioue Sami telum prope me decidiſſet, quod temeritate vltra elatus eſſem quã tãti exercitus ducẽ deceret. Enimuero quando pugna ducis magnum ad ſummam rei momentum affert, manibus ei eſt, totoq; corpore vtendum, neq; parcendum vitæ: iuſſis valere ijs, qui imperatorem bonum aut ſenem, aut ſenectuti certe vicinum mori debere aſſerunt. vbi vero parum profici poteſt eius audaciam fortuna adiuuante, contra vero eius caſum pernicies rerum comitatur: nemo iam cum periculo ducis rem geri à milite velit. Hæc præfari mihi ſubijt vitam Pelopidæ, ac Marcelli ſcripturo, magnorum virorum, & quibus ſua temeritas exitium attulit. cum enim vterq; & manu promtiſſimus fuiſſet, & bello præclariſſime geſto patriam exornaſſet, grauiſſimoſque

Ducem cautum eſſe debere.

aduersarios, hic Annibalem insuperabilẽ ante, primus prœlio fudisset, alter Lacedæmonios terra marique imperãtes acie vicisset: temere suæ salutis cura omissa in periculũ sese coniecerunt, ac vitam eo vterq; tempore proiecit, quo maxime eum salum esse, & remp. gerere attinebat. Ideo similitudinem secuti, vitas eorum ita vt inter se conferri possint, perscribemus.

Pelopidæ genus.

PELOPIDAS Hippocli F. claro inter Thebanos genere, vt Epaminondas, ortus fuit. Educatus in magnis opibus iuuenisq; adhuc patrimonium splendidũ adeptus, indigentibus, & auxilio dignis opem ferre intendit: demonstraturus, non seruum, sed dominum se bonorum suorum esse. Maior enim pars hominum, vt ait Aristoteles,

Liberalitas.

aut non vtitur diuitiis suis, qui sunt illiberali & sordido prędití ingenio: aut ob prodigalitatem ijs abutitur: quorum

Epaminondæ paupertas.

alteri negocijs, alteri voluptatibus nunquam nõ sunt dediti. Cum vero multi liberalitate & benignitate Pelopidę grato animo fruerentur, soli amicorum Epaminondæ ab eo persuaderi non potuit, vt diuitiarum partem aliquam acciperet. Huius quidem paupertatem Pelopidas æmulatus est, vestis, & victus tenuitate, labores impigre subeundo, &
2 militiæ honeste versando decus sibi quærens (exemplo Capanei Euripidei, cui cum essent magnæ opes, nequaquam tamen ijs exsultabat) ac turpe existimabat, si ad cultũ corporis pluribus vteretur quam pauperrimus aliquis Thebanorum. Cæterum Epaminondas paupertatem sibi à parentibus traditam, philosophiæ studio, vitaque solitaria, quam initio delegerat, leuiorem etiam expeditioremque reddebat. Pelopidas, etsi ei erat vxor illustri loco nata, ac liberi, nihilominus tamen quærendæ pecuniæ studium negligens, atque omne tempus publicis negocijs impendens, rem familiarem corrumpebat: amicisq; se aliquando monentibus, non recte eum pecuniæ, rei necessariæ, curam abijcere; Necessariæ, inquit mehercle Nicodemo huic: hominem demonstrans claudum cæcumque. Erat in vtroque ingenium natura ad omnem virtutem aptum: nisi quod exercitationibus magis gaudebat Pelopidas, Epaminondas literarum & sapientiæ studijs, atque hic audiendis doctoribus, & philosophãdo: ille palestræ & venationibus ocium dicabat, Sed cum in vtroq; multa fuerint, quibus summam gloriam mererentur, nihil tamen à sapientibus iudicatũ est

præ-

Amicitia Pelopidæ cum Epaminonda.

præstantius fuisse beneuolentia eorũ & amicitia, quam ab ineunte ætate per tot certamina, imperia, actionesque in remp. inculpatã ad finem vsq; conseruauerunt Etenim considerans aliquis qua inuidia Aristides & Themistocles, Cimon & Pericles, Nicias & Alcibiades, quibus contentionibus & obtrectationibus mutuis in rep. sint versati: rursusque expendens qua beneuolentia & obseruantia Pelopidas ac Epaminõdas se mutuo in administrandis communibus rebus coluerint: intelliget rectius hos ac iustius collegas dici posse, quam illos, qui mutuis ac perpetuis in certaminibus victoriam vnus de altero, quam de hoste, reportare magis contenderunt. Quod ne his eueniret, causa fuit, vera virtus, propter quam cum in rebus gerendis non gloriam, neq; diuitias (quib. grauis illa & peruicax innascitur inuidia) quærerent, sed initio amore quodam diuino vterq; correptus, patriam sua ipsorum opera ad summas opes ac splendorem erectam videndi, communia inter se sua præclare facinora habuerunt. Plerique censent eam tam arctam ipsorum amicitiam prœlio ad Mantineam natam, in quo vna fuerunt, misso Lacedæmonijs adhuc socijs & confœderatis auxilio à Thebanis. Constituti enim vna in peditum acie, pugnantesque in Arcades, cum cornu Lacedæmoniorum ipsis adiunctum cederet, ac plerique se in fugam darent, iunctis vmbonibus irruentium hostium vim sustinuerunt. Ibi Pelopidas septem aduersis vulneribus acceptis inter multa hostium amicorumque cadauera collapsus est. Epaminondas, etsi actum de vita eius putabat, corpus tamen armaque eius vt seruaret, prosiluit, vnusque aduersum multos pugnauit, mori potius, quam iacentem Pelopidam deserere statuens. Hoc quoque iam in extremo versante periculo, pectusque hasta saucio, & brachium gladio, Agesipolis Spartanorum rex ab altero cornu succurrit, & vtrumque iam desperatum seruauit. Secundum hæc cum Spartani verbo quidem socios se & amicos Thebanorum ostenderent, reipsa autem ciuitatis magnanimitatem, potentiamque, maxime autem Ismeniæ & Androclidæ societatem, cuius erat particeps etiam Pelopidas, suspectam haberent, quod libertatis, ea popularisque in republ. status studiosa videretur: Archias, Leontidas, & Philippus homines locupletes, ac qui penes paucos summa rerum esse cuperẽt,

Mantinensis pugna.

Phœbidas Spartanus contra fœdus arcem Thebanam occupat.

Phœbide Spartano perſuaſerunt, vt cum exercitu ſubito profectus Cadmiam (quę eſt arx Thebarum) occuparet, eiectisq; aduerſarijs remp. in paucorum poteſtatem traditam Lacedæmoniorum imperio ſubijceret. Paruit hic conſilio, ac Thebanos Theſmophoria ſacra agētes ex improuiſo adortus, arcē cepit. Ita Iſmenias abreptus, ac Spartam ductus, paulo poſt necatus eſt.

4 Pelopidas autem, Pherenicus, & Androclides cū permultis alijs aufugerunt, exſulioq; damnati ſunt: Epaminondas in patria remanſit, contemptus ab inimicis ac neglectus, vt qui philoſophiæ vacās à rebus gerendis alienus eſſe, neq; quiquā per paupertatem poſſe videretur. Lacedæmonij porro Phœbidam magiſtratu deiectum mille minis multauerunt, nihilominus tamen arcem præſidio tenuerunt. Id tam abſurdum eorū factum omnes Græci mirabantur, quod cuius facinoris autorē pœna affeciſſent, id facinus tamen reipſa approbarent.

Tyrannis Thebæ ſubiectæ.

At Thebanis priſtina reipublicę forma ſpolitatis, & ab Archię Leontidęq; factione in ſeruitutem redactis, ne ſpes quidem excutiendi iugi reſtabat, cum tyrannidem Lacedæmoniorum potentia ſtipatam deſtrui non poſſe viderent, niſi quis terræ mariſque imperium his ademiſſet. Leontidas præterea cum exſules Athenis degere gratoſque multitudini eſſe, & in honore ac optimatibus habere accepiſſet, occulte inſidias eis tendit: ſubmiſſiſque eo ignotis hominibus. Androclidam fraude ſuſtulit: reliqui necem effugerunt. Miſſæ ſunt etiam à Lacedæmonijs literæ ad Athenienſes, quæ mandarent ijs, ne reciperent exſules, neve adiuuarent, ſed pellerent eos, qui communes à ſocijs hoſtes eſſent iudicati.

Athenienſium in Thebanos gratitudo.

Sed Athenienſes, qui pręter humanitatem innatam ipſis, ac à maioribus propagatam, etiam gratiam Thebanis referendam putarent: (hi enim reditum populi cum primis adiuuerant, decretoque cauerant, ſi quis Athenienſium arma contra tyrannos ferens per Bœotiam iter faceret, ne quis Bœotorum id vel videre ſe, vel audire præ ſe ferret) exſulibus nihil mali attulerūt.

Pelopidas patriæ recuperandæ conſilia tractat.

Pelopidas interim, etſi erat inter minimos natu, cum priuatim ſingulos exſulum ſtimulare, tum ad vniuerſos rationem habere. Neque pie eos agere, neque honeſte, qui patriam tyrannide armata preſſam negligerent, ſuæ tantum vitæ ac ſalutis rationē ducentes: qui ab Athenienſium decretis pendere ſatis haberent, oratoreſque eorum de

mereri.

mereri. quinimo cum periculo præclarissimam rem tentandam, respiciendumque ad Thrasybuli exemplum vtque hic Thebis quondam profectus Athenas tyrannide liberasset, ita ipsis iam ab Athenis ad liberandum Thebas contendendum. Vt persuasit suis, missi sunt clam Thebas ad amicos ibi relictos; iisq;, quid decretum esset renunciatum. Approbauerunt hi; & Charon, qui erat clarissimus omnium, domum suam ipsis obtulit: Philidas confecit, vt ab Archia & Philippo Polemarchis (magistratus hoc nomen est) scriba legeretur. Epaminondas autem iamdudum audacia iuuenes impleuerat. Iusserat enim eos in gymnasijs cum Lacedæmonijs luctari, cumq; victoria exsultare videret, verbis increpabat, pudendum potius dictitans, quod metus causa illis seruirent, quos robore tantum vincerent. Die ad consilium exequendum statuta, hæc sentnetia placuit, vt Pherenico cum reliquorum coacta manu in Thriasio exspectante pauci quidam ex natu minoribus in vrbem intrandi periculum susciperent: quibus si quid ab hostibus accidisset, reliqui omnes operam darent, ne illoruum parentes liberique vlla re necessaria indigerent. Hoc negotium primus omnium in se recipit Pelopidas tum Melo, Damoclidas, Theopompus, viri nobilissimi, & inter se summa fide amicitiaque iuncti: quibus tamen de gloria virtutis perpetua fuissent certamina. Hi duodecim (tot enim omnino erant) salutatis reliquis, præmissoque ad Charonem nuncio, chlamydibus breuibus induti, catulosque venatorios, & varros secum ferentes progressi sunt: vt ne quis obuiam factus tale quicquam eos moliri suspicaretur, sed animi causa vagari, venatumque ire suspicaretur. Charon, vt ad eum nuncius venit, atque in itinere esse eos indicauit, virum fortem se præstitit, neque instanti periculo animum vertit, sed domum eis suam præbuit. Hipposthenidas autem quidam, neque malus homo, & patriæ amans: sed cui tantum audaciæ non adesset, quantum occasio præceps ista, & rerum propositarum moles desiderabant, impendentis certaminis magnitudine æstuans, ac vix tum cogitatione assequens, hoc facto nonnihil etiam imperium Lacedæmoniorum concussum iri, seque fretos hominum egenorum ac exsulum opera, Spartanam potentiam conuellere aggressos: hæc reputans, tacitus domum abit, quendamque ex amicis

Chlido.

ad Melonem & Pelopidam mittit, differre eos rem, reuerſosque Athenas, commodiorem occaſionem præſtolari iubens Chlido (id enim erat nuncio huic nomen) celeriter domum ſuam cum petiiſſet, equumq; eduxiſſet, frænum mulirem popoſcit: quæ cum eo non inuento hæſitaret, ac familiari cuidam dediſſe diceret, conuicia primum exſtiterunt, inde ad imprecationem mulier conuerſa, infauſtum marito, mittentibuſq; eum id iter optauit: itaque Chlido iratus magnam diei partem cum exegiſſet, ſimulque id iurgium in omen verteret, ab itinere omnino deſtitit, aliamq; rem agere cœpit. Adeo parum abfuit, quin pulcherrmum & maximum facinus initio ſtatim occaſione excideret.

Pelopidas Thebas intrat.

Pelopidas vero cum ſuis veſtimenta ruſticorum induti, atque in partes diuiſi, alij per aliam portam in vrbem peruenerũt nondum elapſa die. Commodùm mutata tempeſtate ventus cum niue ingruerat, ideoque pleriſque domum ſuam dilapſis, facilius fallebant: quibus vero negocium datum erat, ij ſingulos, vt aduenerant, in domum Charonis ſtatim deduxerunt: ibi collecti ſunt vna cum exſulibus homines duodequinquaginta. Cæterum res tyrannorum eo tum erant ſtatu: Philidas ſcriba exſulibus rei inſtitutæ conſcius erat, adiutorque, vti retulimus. Is ad eam diem multo ante

Philidæ in Tyrannos inſidiæ

7 Archiam, eiusque ſocios ad compotationem inuitauerat, matronasque eodem adducturum promiſerat, id moliens, vt quam maxime diſſolutos voluptate & ebrios ſuis traderet. Cum iam parum ab ebrietate abeſſent tyrranni, indicium quoddam de exſulum in vrbem aduentu allatum eis eſt, non vanum quidem, ſed obſcurum tamen, nec ſatis certum. Ac tametſi Philidas alio ſermonem deflectebat tamen Archias miſſo lictore Charonem ad ſe confeſtim venire iuſſit. Veſpera tum erat, iamque ſe Pelopidas cum ſuis thoraces induti, gladijsque armati ad facinus pararabãt, cum ſubito pulſata ianua quidam accurrens, vt audiuit à lictore Charonẽ ad Polemarchos accerſiri, perturbabatus intro id nunciauit. Omnes extemplo in eam cogitationẽ venerũt, rem indicio delatam, omnesq; ipſos perijſſe, nullo virtute digno facinore adhuc edito: attamen placuit, vt Charon obtemperaret, ac ſuſcipionis vitandæ cauſa ad

Charonis fortitudo.

magiſtratus iret. Erat alioquin is vir fortis, conſtantisque in periculis animi, tunc vero propter ipſos conſternatus, ſum-

ſummoque in animi angore erat, ne ſi tot tantique ciues ſimul perijſſent, aliqua proditionis ſuſpicio in ipſum recideret. Quamobrem abiturus iam, filium, qui puer adhuc pulcritudine & robore omnes æquales ſuperabat, è gynæceo ſumptum Pelopidæ tradidit, iuſſitque vt, ſi proditionis ſe alicuius aut perfidiæ reum putarent nihil filio parcerent, ſed hoſtis loco haberent. Multis id factum Charonis, animiq; altitudo lacrymas expreſſit: omnes vero indignati ſunt, quod quenquam ex ipſis adeo timidum, præſentive ſtatu rerum perditum putaret: qui de ipſo ſiniſtri aliquid ſuſpicaretur: precatique ſunt, ne filium ipſis permiſceret, ſed è medio remoueret, vt euitata tyrannorum vi ſuperſtes, vltor patriæ amicorumque clam educari poſſet. Verum id Charon abnuit, negans vllam ſe videre vel vitam vel ſalutem filij potiorem, quam vt ſine contumelia cum patre totque amicis mortem oppetat. ita Deos comprecatus, ſalutatisque & oratione confirmatis omnibus, abijt, ſtudioſe vultum vocemque ad id componens, vt quam maxime alienus ab his, quæ agebat videri poſſet. Poſtquam ad oſtium peruenit, progreſſi ad eum Archias & Philidas: Audiuimus, inquiunt, quoſdam furtim in vrbem irrepſiſſe: occultariq; eos, & adiuuari a ciuibus nonnullis. Ad ea Charon initio nonnihil perturbatus, poſtquã percontatus quinam ij eſſent, aut à quibus occultarentur, nihil certi, quod reſponderet, habere Archiam vidit, indiciumque id a nullo rei conſcio delatum eſſe coniecit: Videte ergo, inquit, ne quis vos vanus ſermo ſolicitos teneat & tamen inquiram de re hac, nihil enim fortaſſis huiuſmodi contemnendum plane ſit. Hoc dictum eius Philidas collaudauit, Archiamque abductum, rurſus multo mero obruit, ſpeque mulierum potiendarum, vt poculis indulgeret, pellexit. Charon autem domum reuerſus, Pelopidam cum ſuis paratum vidit, non vt qui ſalutem aut victoriam ſperarent, ſed qui mori honeſte & multa cum hoſtiũ cæde ſtatuiſſent. his re detecta, reliquis mentitus eſt de certis negocijs Archiæ ad ſe ſermonem fuiſſe. Vix dum prima tempeſtas hæc tranſierat, cum alteram fortuna eis immiſit. Venit quidam miſſus Athenis ab Archia pontifice ad Archiam Thebanum hoſpitem ſuum & amicum litteras ferens, quibus (vt eſt poſtea cognitum) non vana aut conficta quædam ſuſpicio,

cio, sed aperta totius rei indicia continebantur. Is tabella-
rius adductus ad Archiam ebrium, traditis litteris, eum, qui
miserit, iussisse dixit, vt statim eas legeret: scriptas enim de
re graui: Ad hoc subridens Archias, resque serias in crastinũ
differendas dicens, sub puluinari litteras reposuit, rursusq;
Philidæ colloquenti aures præbuit. atque id Archiæ dictum
in prouerbium tractum, hodieq; apud Græcos visitatum est.
Vt occasio rei gerendæ aduenisse visa est, domo Charonis
egressi in duas partes abierunt: Pelopidas & Damoclidas
cum altera parte Leontidam & Hippatẽ vicinos adorturi, cũ
altera Charon & Melo Archiam & Philippũ aggressuri Atq;

Tyranni à Pelopida sociis trucidantur.

hi thoracib. muliebres vestes iniecerunt, densisq; ex abiete
& pinu coronis facies obumbrauerũt, ita vt cum primum in
forib. cœnaculi adstitissent, conuiuæ strepitũ plausumq; su-
stulerint, rati, mulieres, quas dudum operiebãtur, aduenire.
Sed vbi diligenter contemplati omnes conuiuas, obuerso
in omnes partes vultu, quis esset vnusquisque eorum, didi-
cere, ac gladiis strictis Philippum Archiamque petierunt,
iamque qui essent, patuit: pauci accumbentium Philidæ
suasu quieti sederunt, reliquos vna cum Polemarchis as-
surgentes, & se tueri aggressos propter eorum temulen-
tiam non magno negotio obtruncauerunt. Pelopidæ vero
difficilius fuit propositum exsequi, Leontidam virum a-
crem ac sobrium aggredienti, qui iam clausis ianuis quieti
se dederat. Diu eos ianuam pulsantes nemo audijt: tandem
prodijt famulus, obicemque remouit. Simul patefactæ
sunt fores, & Pelopidas cum suorum agmine irrupit, sum-
motoque famulo ad cubiculum contendit. Leontidas è
strepitu & cursu, quid rei ageretur, intelligens, è lecto sur-
rexit, pugionemque strinxit, oblitus lucernam extinguere,
(quod si fecisset, ipsi per tenebras mutuis se vulneribus læ-
sissent hostes) in multo lumine conspectus, ad fores cubi-
culi occurrit, primoque ingredientem Cephisodorũ percus-
sit, eoque collapso, cum Pelopida est congressus. Pug-
nam difficilem & angustia ianuæ, & iacens in medio cada-
uer Cephisodori reddebant: vicit tamen Pelopidas, interfe-
citque Leontidam. Inde ad ædes Hypatæ contenderunt,
eodemque modo irruperunt, fugientemque eum ad vici-
nos è vestigio secuti, apprehensum necauerunt. His confe-
ctis, cum Melone se coniunxerunt, missisque in Atticam,
qui

qui relictos ibi exsules accerserent, ciues ad libertatem vocauerunt, eosque, qui se adiunxissent ipsis, armauerunt, spolia porticibus affixa detrahentes, tabernasque eorum, qui hastas & gladios fabricabantur, vi diripientes. Vene- 8 rũt porro eis auxilio Epaminondas & Gorgidas cum haud parua manu armatorum, quos è iunioribus senioribusque optimos delegerant, Vrbs interrim ipsa tota erat consternationis ac terroris plena, & lucernæ vndique conspiciebantur, discursusque hominum: neque composita erat adhuc multitudo, sed attoniti eo casu, incertiq; rerum diem exspectabant. Quapropter peccasse videntur Lacedæmoniorum duces, qui non statim impetum in hostes fecerint, ac manum conseruerint (cum & in præsidio essent mille quingenti viri, & ex vrbe multi ad ipsos confluerent) sed clamorem, ignes, turbamque hominum vndique discurrentem metuentes, arcem tenere cõtenti quietem egerint. Summo mane præsto fuerunt ex Attica exsules armati. Tũ populo in concionem conuocato, Epaminondas & Gorgidas Pelopidam cum suis in medium produxerunt, cinctos sacerdotibus serta protendentibus, populumq; ad aris focisque opem ferendam hortantibus: assurrexit his concio tota cum plausu & clamore, viros eos vt benefactores suos salutisque autores excipiens. Inde Pelopidas, collegis Melone & Charone, Bœotorum dux electus, statim munitionibus arcem cinxit, & vndique oppugnauit, cupiens Lacedæmonijs expugnatis Cadmeam ante liberare, quam Lacedęmone exercitus adduceretur. Et sane eum tam paruo spacio anteuertit, vt Lacedæmonij, qui arcem ei accepta impunitate dimissi reddiderant, cum Megaram venissent, Cleombrotum ibi cum magno exercitũ Thebas tendentem obuium habuerint. Spartani autem è tribus prefectis, quibus Thebas commiserant, Hermippidam & Arcissum damnatos morte affecerunt. Dysaoridas ingenti multatus pecunia sponte Peloponneso excessit. Hanc actionem, quod & virtute virorum, & periculis, & certaminibus Thrasybuli facto similis, parique modo à fortuna esset administrata, germanam sororem eius Græci nominarunt: neque enim facile alios dicere quisquam potest qui pauciores de pluribus ac, magis ab omni re destituti de potentioribus victoria per audaciam ac strenuitatem impe-

Cadmeam recuperat Pelopidas.

Thrasybuli & Pelopidæ facta similia.

impetrata, patriæ suæ maiorum bonorum autores exstiterint. Verum Pelopidæ actionem mutatio eam consecuta illustriorem reddidit. Bellum enim, quod Spartæ maiestatem euertit, quod dominium terrę marisque eis ademit, ex ea nocte originem traxit, qua Pelopidas cum vndecim hominibus reuersus, soluit (vt translatione veritatem exprimam) & discidit vincula Lacedæmonij imperij, quæ neque dissolui neque rumpi posse videbantur. Cum vero Lacedæmonij magnas in Bœotiam copias aduxissent, perterriti Athenienses societati Thebanorum renunciauerunt, & eos qui Bœotis fauere viderentur, in iudicium pertractos morte, exsulio, aut multa pecuniaria adfecerunt: videbanturque Thebanorum omni auxilio destitutorum res malo in statu collocatæ. Erant eo tempore Bœotorum duces Pelopidas & Gorgidas: hi vt rursum Athenienses cum Lacedæmonijs committerent, tali dolo dissidium inter eos machinati sunt. Sophodrias Spartanus, vir bello clarus leuis tamen animi vanæque specie & stultę arrogantiæ plenus, apud Thespias relictus erat cum exercitu, vt eos, qui à Thebanis deficerent, reciperet ac tueretur. Ad hunc priuatim Pelopidas amicum quendam negotiatorem mittit, qui pecuniam ei adferret, ac verba ad persuadendum maioris, quam pecuniam, efficaciæ: tentandum illi aliqnid egregij facinoris, Piræumq; subito impetu, imprudentibus Atheniensibus, occupandum nam & Lacedæmonijs gratius nihil accidere posse, quam si Athenas in suam potestatem accipiant: & Thebanos Atheniensibus, quibus, vt proditi ab eis, infensi essent, nullum auxilium laturos. His tandem persuasus Sphodrias, noctu motis castris Atticã inuasit, & ad Eleusinem progressus est: ibi militibus metu trepidantibus, cum Athenienses nequaquam fefellisset, bellumque alieno tempore, & Spartanis minime ad id gerendum instructis conturbasset, re infecta Thespias exercitum reduxit. Secundum hoc factum, Athenienses Thebanis summa cum alacritate auxilium tulerunt, & mari quoque rem gerere cœperunt, Græcosque qui à Lacedæmonijs defectionem moliebantur, circumeuntes ipsi sibi adiunxerunt. Thebani ipsi pro se in Bœotia crebro cum Lacedæmonijs certantes, ac prœlia committentes non magna quidem ea, sed in quæ tamen magnã curam exercitationemq; impenderent

Athenienses cum Spartanis astu Pelopidæ committuntur.

Sphodriæ facinus.

derent, simul & animos excitabant, & corpora labori adsuefaciebant, atque illis è conflictibus peritia & vsu rei bellicæ, audaciaque augebantur. Ideoque ferunt Antalcidam Spartanum Agesilao saucio è Bœotia redeūti dixisse: Egregiam profecto mercedem doctrinæ à Thebanis refers, qui eos nolentes bellum gerere & pugnare docuisti. Quāquam reuera magistratum eius rei non Agesilaum habuerunt, sed eos, qui per occasionem & cum oratione Thebanos catulorum instar perite cum Spartanis commiserunt, gustuque victoriæ præbito, contenti fuerunt. Inter quos præcipua fuit Pelopidæ gloria, quem Thebani ab ea die, qua primum ducem belli elegerunt, nunquam non quotannis alicui magistratui gerendo destinauerunt: sed ad finem vitæ vsque semper aut sacræ cohortis dux, aut princeps Bœotorum fuit. Apud Platæas quidem & Thespias victi fugatique sunt aliquoties Lacedæmonij, vbi Phæbidas etiam, is qui ceperat Cadmeam, cecidit: multos quoque apud ipsam Tanagram fudit, & præfectum Panthœdam interfecit. Verūm hæc prœlia vt victoribus audaciā auxerunt, ita superatorum animos non omnino tamen deiecerunt: non enim tota acie, aut aperta iustaq; pugna decertabatur, sed excursionibus modo breuibus ac subitis hostem Thebani adorti in fugam conijciendo, persequēdoque superiores erant. At prœlium apud Tegyras factum, quod quasi præludium fuit Leuctrici, Pelopidam ad summā gloriam extulit: quo quidem neque locum collegis disceptandi de laude partæ, neque hostibus excusationem amissæ victoriæ reliquit. Orchomenos ad Spartanos defecerat, ac præsidij loco duas cohortes ab eis acceperat. Huic semper intentus Pelopidas, occasionemque recuperandæ exspectans, vt accepit milites in præsidio positos in agrum Locrensem profectos, sperans se desertam Orchomenum capere posse, eo sacram cohortem, & haud multos equites deduxit. Verum viam vrbi appropinquans aliud eo præsidium Lacedæmone missum resciuit, retro exercitum abduxit per Tegyras circum radices montium, quod ei solum iter patebat. Nam Melas fluuius qui statim à fontibus suis in plaudes nauigabiles ac lacus diffunditur, media via transitum prohibet. Parum infra paludes templum est Apollinis Tegiræi, & oraculum, cuius haud ita pridem defecerant sortes: floruit enim vsque

Antalcidæ dictum in Agesilaum.

Victoria Thebanorum de Spartanis.

Prœlium apud Tegyras.

que

Apollinis locus natalis.

que ad bellum Medicum, præfecto tum ei oraculo Echecrate. Hic natum esse Apollinem fabulantur. Nam & mons iuxta, ad quem effusiones Melæ terminantur, Delus nominatur: & post templum duo scaturiunt fontes dulcedine, copia, & frigore aquarum mirabiles, quorum alterum hodie etiam Palmam, alterum Oleam appellamus: quasi non intra arbores, sed fontes duos Dea peperit. Nam & locus propinquus, cui Ptoum nomen est, quod ibi subito apparente apro perterrita fuerit Latona, & quæ de Tyro & Pythone feruntur, natalibus Dei consentanea sunt: vt iam pleraq; alia indicia omittã. Etenim à maiorib nostris ita accepimus, Apollinem nõ vnũ esse ex ijs dijs, qui mortales nati: mutatione deinde immortales facti sunt, quo in numero est Hercules & Liber: sed de æternis, ac nunquã natis vnum esse statuemus, siquidẽ sapientissimorũ ac vetustissimorum hominum iudiciis de eo stare velimus. Porro vt Tegyras peruenerũt Thebani ab Orchomeno redeuntes, eodẽ temporis articulo Lacedæmonij ex Locrensi agro reuersi ibi eis occurrerunt. Quos per angustias transire quidam conspicatus, ad Pelopidam accurrit, &, Incidimus, inquit, in hostes: Quinimo, respondit hic, illi in nos potius. Simul equites, qui agmen claudebant, præuehi iussit, tanquam illos primum in hostem immissurus: pedites autem, quos habebat secum trecentos, in arctum coegit, sperans qua parte cum his impetum esset facturus, ea se hostium, qui numero longe erant superiores, ordines disiecturum. Erant autem duæ cohortes (Moras ipsi vocant) Lacedæmoniorum, quarum vtraque quingentis militibus constabat, vt Ephorus tradit: nam Calisthenes septingentos, Polybius & alii quidam noningentos asserunt. Itaque audacter Spartanorum duces Gorgoleon & Theopompus in Thebanos irruerunt: ac maxime eo loco, quo duces vtrinque stabant, initium prœlij fuit, magno animorum ardore & impetu. Primi ergo duces Lacedæmoniorum cum Pelopida congressi ceciderunt: inde proximis ictis ac morientibus totum exercitum metus peruasit, & vtrinque Thebanis transeundi ac pergendi spacium dederunt. Sed Pelopidas perrumpendi consilio misso, qua densissimi erant hostes, eo cum suis irrupit, ac cæde omnia prostrauit: donec effuse fugam facerent hostes. Non ausus procul

Mora quid?

Pelopidæ victoria.

cul insequi eos (nam & Orchomenios propinquos , &, quod successerat priori , præsidium Spartanorum metuebat)eo vsque institit, dum certa victoria esset , toto exercitu hostium superato : inde fixo trophæo , mortuisque spoliatis,domum Thebani redierunt ; animis vt par erat , elati ac fiducia aucti. Tot enim ante eam pugnam bellis barbaricis Græcisque , nunquam maior numerus Lacedæmoniorum fuerat victus à paucioribus hostibus : imo neque æquo numero congressi , victoriam amiserant. quamobrem sustineri eorum audacia non potuerat hactenus , gloriaque sua aduersarios perterrebant , ne ipsos quidem sperantes Spartanis, si æquis viribus certarent , pares futuros. Primum hoc prœlium Græcis documento fuit, viros bellicosos non apud Eurotam tantum , locoue inter Babycam & Cnationem nasci: sed vbicunque iuuenes exsistant , qui turpitudinem fugiant, in rebus honestis audere velint, magisque ignominiam, quam pericula timeant, eos maximum hostibus terrorem incutere. Cæterum sacram cohortem primus , vt memoratur, Gorgidas composuit è viris electis trecentis , quibus ciuitas victum & exercitationum adminicula præbebat , castraque in Cadmea habebant: vnde etiam ea cohors vrbana dicebatur eo enim tempore arces vrbium nomine potissimum afficiebantur. Alij tradunt , cohortem eam ex ijs conflatam qui se mutuo amarent. Pammenisque commemoratur iocosum dictum , qui Homericum Nestorem fuisse peritum instruendæ aciei negauerit , iubentem Græcos curiatim ac tributim ordines componere.

Sacra cohors

Curia curiæ vt auxilio, tribui tribus esset:

fuisse potius amatorem iuxta suum amasium collocandum. Nam tribules , & qui sunt eiusdem curiæ , non magnam vnum alterius in periculo rationem ducere : at cuneum ex ijs , qui mutuo amore sunt iuncti , conflatum dissolui ac perrumpi non posse, cum hi se mutuo reuereantur, ac verecundiæ causa vnus pro altero periculum subeat Neque hoc mirum est, quando absentiū quoq; suorum amicorū maiori tenentur, quam aliorum pręsentium, reuerentia: quemadmodū is, qui iacens hostem confossurum præcatus est, vt per pectus ensem adigeret , ne per tergū accepto vulnere mortuū vidēs amasius pudore afficeretur. Ferūt etiam

Iolaum

Iolaum Herculis amaſium, vna cum eo certamina obijſſe, auxiliumque tuliſſe amatori. Et Ariſtoteles ſua ætate ait apud ſepulcrum Iolai amatores & amaſios mutua ſe fide obligare ſolitos fuiſſe. Conſentaneum itaque eſt, ea ratione cohortem ſacram nominatnm qua Plato amatorem diuini amici nomine inſignit. Ac traditum eſt, eam vſque ad pugnam Chœronenſem inuictam perduraſſe: vt vero ea victor inſpexerit cadauera Philippus, eoque in loco adſtiterit, quo trecenti iſti aceruatim iacebant, ſariſſis, quibus aduerſo pectore in anguſtijs occurrerant, confixi miraculo rei motum interrogaſſe quinam fuerint: cumq; audiuiſſet, eſſe cohortem amantium, cum fletu dixiſſe: Male pereant, qui hos facere aut pati aliquid obſcœnum ſuſpicantur. Cæterum amatoriæ huius inter Thebanos conſuetudinis origo non eſt, vt poetæ tradiderunt, à Laij caſu tracta: ſed legumlatores, vt eorum fera & immoderata ingenia iam inde à teneris annis emollirent. frequentem in rebus cum ludicris tum ſerijs vſum tibiæ adhibuerunt, eiq; honorem & primum locum dederunt: amorem autem euidentem in palæſtra educauerunt, eo adoleſcentium animos inter ſe commiſcentes & temperantes. Recte etiam eodem conſilio deæ Marte & Venere natæ Harmoniæ vrbis tutelam adſcripſerunt: innuentes ibi rempub. quam optime compoſitam, plurimumq; concinnitatis habituram, vbi bellicoſi ingenij homines moribus, obſequio & gratia aptis quã plurimum adſueſcerent. Enimuero Gorgidas hoc ſacrum agmen in primos ordines diſtribuit, ac ante totam aciem peditum ꝓtendit: quo factum eſt, vt virtus eorum conſpicua non eſſet, neque eorum vis certo alicui operi deſtinaretur, diuulſorum ac frequenter inter ignauos conſtitutorũ. Pelopidas autem, poſtquam ſemel eorum illuſtris facta eſt virtus, ad Tegyras ipſo inſpectante egregie pugnantium, nunquam poſt hac eos diuiſit, ſed quaſi vno corpore ea cohorte in grauiſſimis certaminibus primo loco vſus eſt. Quemadmodum enim equi in curribus iuncti celerius quam ſeorſim currunt, non quod aerem maiori impetu perrumpant multitudinis ipſorum cauſa, ſed quia certamen iunſtorum ac ſtudium vnius alterum præſtanti animos incendit: ita hos dum de præclarorum factorũ gloria cõtendunt, vtiliſſimos ad victoriam, ſummaque alacritate certaturos

Amoris conſuetudo vnde apud Thebanos.

Harmonia Dea.

putabat.

Spartanorum contra Thebanos bellum,

putabat. Porro Lacedæmonij pace cum omnibus alijs Græcis iuncta, solos Thebanos bello petierunt, inuasitque eorum ditionem Cleombrotus, peditum decem millia, equitesque mille ducens: neque iam de ijsdem, de quibus ante, in periculum veniebant Thebani, sed palam euersurum se eorum ciuitatem hostis minabatur, ac Bœotia in maiori, quam vnquam antea, erat metu. Quo quidē tempore Pelopidas domo exiens, vxori ipsum deducenti, ac cum lachrymis hortanti, vt saluti suæ consuleret, Priuati, inquit, ô mulier, de hoc semper monendi sunt: magistratum vero gerēs, vt suos subditos incolumes præstet. Inde cum in castra venisset, ducesq; Bœotorū, qui Bœotarchæ dicuntur, sententijs variare inuenisset: primus Epaminōdæ adstipulatus est, qui pugna decernendum censebat. neque tum Bœotarcha Pelopidas, sed præfectus sacræ cohortis erat, ea tamē autoritate, quam esse conueniebat viri, qui tantū ad libertatem patriæ momentum cōtulisset. Postquam pugnare decretum est, & apud Leuctra Lacedæmonijs castra sunt opposita somnium Pelopidam haud mediocriter perturbauit. Sepulchra filiarum Scedasi in campo Leuctrico sunt, quæ inde Leuctrides appellantur: ibi enim vim hospitum Spartanorum passæ, humatæ sunt. Eius tam atrocis ac nefarij facinoris vindictam pater à Lacedæmonijs cum non impetrasset, execrationib. in eos peractis seipsum ad sepulchra filiarum iugulauit. Sortes autē & oracula subinde monebāt Lacedæmonios, cauerent sibi à Leuctrico piaculo, neque id vulgo satis intelligebatur, ambiguitate loci fallente, nam & in Laconica maritimum est oppidulum, & locus apud Megalopolim Arcadiæ: Leuctro vtrique nomen. Cæterum is casus multis ante Leuctricam pugnam euenerat temporibus. At Pelopidas in castris per quietē vidit puellas istas circum sepulchra lamentantes, & Lacedæmonijs diras imprecantes, ipsum autem Scedasum sibi præcipere, vt si victoriam de hostibus expeteret, fuluam virginem filiabus suis immolaret. Atrox hoc, & nefarium mandatū ratus, vt surrexit, rem cum aruspicibus & magistratibus communicauit. Erant qui nequaquam negligendum detrectandumq; id esse censerent, collectis exemplis: de vetustis Menæceo Creontis filio, & Macaria Herculis: II de posterioribus, Pherecyden philosophum à Lacedæmonijs necatum, pellemque eius à regibus

Pelopidæ dictum principe dignum.

Scedasi filiarum sepulchra apud Leuctra.

Insomnium.

oraculi monitu aſſeruari. Leonidam quoque vaticinium ſecutum, victimam quodammodo ſe pro Græcia obtuliſſe: tum homines Baccho crudiuoro immolatos à Themiſtocle ante naualem pugnam Salaminiam: atque his omnibus rem feliciter geſtam teſtimonio fuiſſe. Contra Ageſilaum, cum contra eoſdem, quos Agamemnon, hoſtes ab eodem loco copias duceret, Aulide in ſomnis vidiſſe Deam poſtulantem, vt ſibi filiam mactaret: eumq; , quod id mollitie victus non perfeciſſet, re infecta turpiter expeditionem eam diſſoluiſſe.

Impiorum ſacrificiorum abominatio.

Alij vero id ſacrificium ita barbarum ac impium fieri prohibebant, nulli eorum, qui præſtantioris humana naturæ eſſent, placiturum. Non enim Typhones iſtos aut Gigantes, ſed Deûm hominumq; patrem regnare. ſtultum porro eſſe, numina putare quædam, quæ cæde & ſanguine hominum delectentur: & profecto ſi ſint aliqui tales genij, nihil eos poſſe, contemnendoſque fore: abſurdas enim has eorum & immanes cupiditates ab impotentia & malitia animi proficiſci. Hæc primoribus ita diſceptantibus, & Pelopida cum primis animi dubio, equa nullum adhuc coitum experta, vt à grege aufugerat, per caſtra diſcurrit, eoq; conſtitit loco, vbi conſultabatur. Cuius dum coma fuluo colore rutilans, ceruix erecta & laſciuiens, hinnituſque ferox alijs ſpectaculum præbet: Theocritus vates re animaduerſa, Pelopidam alta voce compellat, adeſſe ei victimam, neq; aliam virginem expectandam: hac, quam Deus obtuliſſet, vtendum. Proinde equam ad ſepulcra virginum redimitam coronis adducunt, factiſq; votis læto animo immolant, de ſomnio Pelopidæ, ſacrificioque per caſtra vulgato rumore.

Leuctrica Thebanorum victoria.

Inito prœlio, Epaminondas aciem obliquam ad læuum latus ducebat, vt & dextrum cornu Spartanorum quam longiſſime à reliquis Græcis reuelleret, & Cleombrotum à latere irruens loco pelleret. Quod cum eum moliri ſentirent hoſtes, ordines ſuos mouere cœperunt, dextrumque cornu explicare & circumducere, multitudineque freti circumuenire, & vndique claudere Epaminondam conati ſunt. Interim Pelopidas cum ſacra cohorte erupit, eaque in ipſo curſu conuerſa, priuſquam Cleombrotus vel extẽdere cornu, vel rurſum in ſe contrahere, & claudere ordines poſſet, Lacedæmonios incompoſitos & perturbatos adoriri occupauit. Equidem Spartani omniũ rerum bellicarum præ-

clari artifices, ad nullam aliam rem maiori ſe ſtudio & exercitatione comparauerant, quam ne ordinibus diſiectis fluctuarent & diſturbarentur: itaque ordines ita inſtruebant, vt iuxta ac poſt ſe poſiti certo ordine milites facile in omnem partem inter pugnandum obuerti poſſent. Tunc vero Epaminondæ phalanx eos ſolos præteritis reliquis inuadens, Pelopidaſque incredibili celeritate audaciaque irruens, ita eorum animos peritiamque peruertit, vt nō maior vnquam ante fuga, cædeſque Spartanorum fuerit. Atque idcirco victoriæ iſtius gloriæ non minor pars ad Pelopidam priuatum, ac paruam manum ducentem, quam ad Epaminondam Bœotorum principem, totiuſque exercitus ducem rediјt. Poſt vterque Bœotorum princeps factus, in Peloponneſum irruperunt, ac multas ciuitates à Lacedæmonijs ad ſe traduxerunt, nimirum Elidem, Argos, Arcadiam vniuerſam, multaſq; Laconicæ partes. Erat tū adulta hyems, brumæ vicina: & menſis extremi pauci ſupererāt dies, quibus elapſis, nouo Bœotorum duci erat tradendum imperium, aut, ni id feciſſent, moriendum. Quare cæteri collegæ eorū legis metu, & hyemis vitandæ cauſa, domum abducere exercitum contendebant. Primus omnium Pelopidas Epaminondæ ſententiam probauit, ciueſque cohortatus, Eurotam cum ijs tranſijt, & verſus Spartam duxit, multas Spartanorum vrbes cepit, agrum eorum omnē vaſtauit. Exercitus eorum ſeptuaginta millibus Græcorum conſtabat, quorum ne duodecima quidem pars Thebani erant: veruntamē gloria virorum efficiebat, vt eos duces ſocij taciti ſequerentur, etiam ſine decreto aut edicto reipublicæ. Prima nimirum, & validiſſima lex eſt, quæ ſalutis indigenti eum qui ſalutem afferre poteſt, principem deſtinat. Ac quemadmodum nauigātes, cum ſereno cœlo vtuntur, aut prope littus decurrunt, nonnunquam cōtumelioſe & audacter gubernatorem laceſſunt, ſimul vero atque tempeſtas & periculum incidit, eundem reſpiciunt, inque eo ſpem ſuæ ſalutis collocant: ita Argiui, Elei, Arcadeſque, ante in concilijs cum Thebanis de principatu contendere ſoliti; tum reb. arduis, certaminibuſque inſtantib. vltro duces eorum ſecuti ſunt. Ea in expeditione vniuerſam Arcadiam in vnam rempub. redegerunt: Meſſeniæq; parte Spartanis, qui eam occupauerant, adempta, antiquos Meſſenios

In Peloponneſum expeditio. Thebanorum.

uocarunt, ac redunxerũt, Ithoma ciuibus impleta. Inde domum per Cenchreas proficiſcentes, Athenienſes in faucibus iter impedire, ac pugna laceſſere auſos vicerunt. Hanc eorum virtutem cum plerique amplexarentur, mirarenturque fortunam: inuidia tamen, quæ à rebus publicis abeſſe nuſquam poteſt, aucta cum ſplendore eorum, effecit, vt domum reuertentes indigne exciperentur. Capitis enim accerſiti ſunt vterque, quod lege iubente magiſtratum primo menſe (ipſi Bucatium vocant) ſucceſſori tradi, ipſi quatuor totos menſes amplius eum tenuiſſent: quo tempore Meſſeniacas, Arcadicas, & Laconicas res geſſerant. Prior cauſam dixit Pelopidas; ideoque in grauiori fuit periculo: vterque tamen abſolutus eſt. Et Epaminondas quidem calumniam moderate tulit, quippe qui ciuilium iniuriarum tolerantiam in magna fortitudinis & magnanimiatis parte ponebat. At Pelopidas & natura ad iram propenſior, & ab amicis inſtigatus, hanc occaſionem vlciſcendi inimicos arripuit. Meneclidas rhetor vns ex his fuerat, qui cum Pelopida & Melone in Charonis domum conuenerant: non adeptus autem eoſdem apud Thebanos honores, homo eloquens admodum, ſed intemperans, vitioſiſq; plane moribus, ad calumniandum præſtantiores ſe contulit, obtrectandique, ne finito quidem hoc iudicio, modum fecit. Itaq; Epaminondam Bœotorum principatu detruſit, multumque temporis in repub. oppugnauit: Pelopidam vero in inuidiam vocare apud populum quia non poterat, inimicum Charonis efficere conabatur: & (vt commune hoc inuidiæ ſuæ ſolatium habent maleuoli, quibus ipſi meliores vt habeantur præſtare non poſſunt, vt eos tamen alijs deteriores eſſe oſtendant) multus erat in prædicandis apud populum Charonis rebus geſtis, adminiſtratis bellis, & partis victorijs. Fuerat Charon equeſtri prœlio dux, eo quod ad Palatæas ante Leuctricam pugnam cõmiſſum fuit. Proinde Meneclidas tale donarium facere intendit. Androcydes Cycizenus aliam quandam pugnam vt pingeret à ciuitate conductus, Thebis id opus inchoâret, poſt facta defectione, & bello commiſſo, tabulam fere abſolutam, imperfectam Thebis ab eo relictã Thebani ſeruârunt. Hanc, Meneclidas, vt ſacram ſuſpenderent inſcripto nomine Charonis perſuaſit, gloriam Pelopidæ & Epaminondæ hoc

Epaminondas & Pelopidas capitalis rei accuſantur.

Meneclidas calumniator.

Charonis res geſtæ.

pacto

pacto obſcuratum iri ſperans. Erat vero ſtulta hæc ambitio, tot ac tantis certaminibus exſtantibus vnicum hoc factum & eam victoriam ita exornari, qua nihil erat confectum, niſi quod Gerandas quidam obſcuro inter Spartanos loco & cum eo quadraginta viri ceciderant. itaque huius decreti cauſa Pelopidas Meneclidæ actionem intentauit, quod contra leges ſcripſiſſet: contendens Thebanos non ita, à maioribus ſuis accepiſſe, vti priuatim alicui viro victoriæ honorem deferrent, ſed vt patriæ communi eum referuarent: interim tota actione Charonem liberaliter laudans, Meneclidam conuincebat inuidiæ ac malignitatis, Thebanosque interrogabat, ecquid non aliæ quoque res præclaræ geſtæ fuiſſent? * * vt multa pecuniaria Meneclidæ irrogaretur: quam cum non poſſet diſſoluere, (erat enim magna) rempub. poſtea concutere & mutare conatus eſt. Hac ex re nonnihil, vita eius qualis fuerit, intelligi poteſt. Porro cum Alexander Pheræorum tyrannus multos Theſſalos palam bello infeſtaret, vniuerſis autem perniciem machinaretur: miſerunt ciuitates legatos Thebas, exercitum & ducem petentes. Ibi Pelopidas Epaminondam negotijs Peloponneſiacis detineri videns, vltro ſe Theſſalis ducem obtulit: neque ſuam peritiam & virtutem ocioſam eſſe ferens, & non eſſe ex vſu ſentiens vt rebus, quas Epaminondas gereret, alius dux præficeretur. Profectus cum exercitu in Theſſaliam, Lariſſam ſtatim recepit: & Alexandrum ad ſe venientem, pacificationemque requirentem, conciliare Theſſalis, atque è tyranno manſuetum eorum principem, iuſtumque facere conatus eſt. Verum hic extrema ferocia & immedicabili tenebatur, magnaque ei crudelitas, ingens libido & auaritia obijciebatur: cumque aſperius à Pelopida verbis acciperetur, cum ſtipatoribus aufugit. Ita Pelopidas cum Theſſalos ſecuros à tyranno tutosque præſtitiſſet, & in concordiam reduxiſſet, in Macedoniam abijt: nam Ptolemæus ibi Alexandro Macedonum regi bellum faciebat, & vterque eum vocabat. vt pacem cōponeret, ac litem ipſorum dijudicaret, eique, cui fieri iniuriam arbitraretur, auxilium ferret. Eo vt venit, reconciliata gratia, reductis exſulibus fratrem regis Philippum, aliosq; triginta pueros, illuſtriſſimorū virorum filios, obſides accepit, eosque Thebas traduxit, Græcis demon-

Gerandas.

Pelopidas dux Theſſalorum cōtra Alexandrū Phereum.

14

Macedonica eius pacificatio.

demonſtrans, rem Thebanam gloria potentiæ, & fide iuſtitiæ late inclytam eſſe. Hic eſt ille Philippus, qui poſtea libertatem Græcorum bello impugnauit: tunc puer Thebis apud Pammenem vixit: atque inde etiam Epaminondæ imitator eſſe creditus eſt. Idque fortaſſis videri potuit ijs, qui eius in bello gerendo ſtrenuitatem intuebantur, quæ fuit exigua laudum Epaminondæ portio: continentiam vero, iuſtitiam, magnanimitatē, manſuetudinem ſi ſpectes, quibus vere is magnus fuit, neque natura Philippus, neque imitatione eius ſimilis fuit. Poſt hæc rurſum Theſſalis de Alexandro Pheræo conquerentibus, quod vrbes factionib. agitaret, miſſus eſt legatus Pelopidas cum Iſmenia, neque domo ſecum militem adducens, neque bellum expectans, ſed ipſis Theſſalis ad ea, quibus facto opus eſſet, vtens. Interim rurſum rebus Macedonicis conturbatis, ab amicis regis, quem Ptolemæus necauerat, vocatus: vt ad eas res agendas cum aliqua dignitate accederet, quia proprijs militibus deſtituebatur, mercede ibi quibuſdam conductis, recta ad Ptolemæum contendit, vt prope cōuentum eſt, Ptolemæus ſtipendiarios Pelopidæ pecunia corruptos ad ſe traduxit: ipſum vero gloriæ & nominis tanti cauſa metuens, tanquam ad præſtantiorem acceſſit, amplexusque & deprecatus, ſpopondit, regnum ſe mortui regis fratribus ſeruaturum, eoſdem cum Thebanis hoſtes amicoſque habiturum: obſidesq; dedit, filium ſuum Philoxenum, & quinquaginta ſuorum ſociorum. His Thebas miſſis Pelopidas militum proditionem iniquo animo ferens, cum accepiſſet pleraſq; eorum res, liberos, & vxores Pharſali eſſe, exiſtimans ſi ea cepiſſet, ſatis ſe iniuriam ſuam vltum fore, coacta Theſſalorum haud magna manu: eam vrbem petijt. Quo vt primum venit. Alexander tyrannus cum copijs eodem acceſſit. Et Pelopidas venire eum ſui purgandi cauſa ratus, obuiam vltro proceſſit: non quidem ignarus, perditum ſceleribus hominem, ac patricidam eſſe. ſed cum Thebarum tum propriæ maieſtatis ac gloriæ cauſa nihil mali metuens. Alexander vero vt Pelopidam ſolum & inermem ad ſe venire vidit, ſtatim eo capto Pharſalum occupauit. Omnibus eius ſubditis horror ac metus inceſſit exiſtimabantque, qui tam audaci ſe facinore obligaſſet, vt ei haud dubie de ſua ſalute deſperandū foret, extrema crudelitate in omnes vſurum:

Ptolemæi cū Pelopida fœdus.

Pelopidas ab Alexandro Pheræo capitur.

Thebani

Thebani, re cognita, grauiter indignati, alium exercitum emiserunt, alijs ducibus præfectis, quod Epaminondæ certa de causa succensebant. At Pelopidam tyrannus Pheras aduxit: ac primum passus est colloqui cum eo qui vellent ratus misserabilem esse, fractumque clamitate eius animum. postea vero quam is Pheræos lamentantes consolatus est, iussitque bono esse animo, profecto enim iam nunc tyrannum pœnas daturũ: atq; ad ipsum Alexandrum misit, qui ei suis verbis dicerent, stulte eum agere, qui miseros ac insontes ciues quotidie torqueat & necet, interimque Pelopidæ parcat, vtique vindicaturo si qua effugisset: miratus animi magnitudinem, securitatemque, Cur, ait, Pelopidas mori properat: & Pelopidas exaudiens, Vt tu, inquit, eo maturius pereas, Dijs quam nunc exosior factus. secundum hoc neminem ad eum exterum ingredi passus est. Cæterum Thebe Iasonis filia, vxor Alexandri, cum ex custodibus Pelopidæ de confidentia eius, animique præstantia audiuisset, videre hominem & alloqui cupijt. Ingressa igitur ad eum animi magnitudinem, quippe mulier, non statim perspexit, sed ex crinibus, habitu, & victu conijciens indigna eum sua gloria pati illachrymauit. Idque Pelopidas initio nescius quænam esset ea mulier, miratus est: vt agnouit, paterno nomine compellauit, (nam familiaritas ei cum Iasone & amicitia intercesserat) dicentique: Miseratione tuę vxoris moueor, Et vero, inquit, me tui miseret, quæ vinculis soluta Alexandrum sustines. Hoc dictum nonnihil animum mulieris commouit: tyranni enim crudelitas & libidio ei molesta erat, qui præter reliqua flagitia etiam fratre Thebæ natu minimo abutebatur: ideoque crebro ad Pelopidam veniens, eique libere exponens quæ patiebatur, audacia, & odio in tyrannum implebatur Postquam duces Thebanorum in Thessaliam profecti nihil egerunt, sed siue imperitia siue infelicitate obstante turpiter re infecta discesserũt: Thebani singulis horum multa centum minarum affectis, Epiminondam miserunr. Confestim magni inter Thessalos extitêre motus, omnium animis gloria viri erectis. res autem tyranni parum abfuit, quin corruerent, tantus eius duces amicosque metus inuasit, tantusque deficiendi ardor apud subditos eius coortus erat, læto animo sperantes,

Constantia Pelopidæ.

16

Epaminondas Pelopidam liberat.

inspecturos se pœnas dantem iam nūc tyrannū. Enimuero Epaminondas salutem Pelopidæ gloria sua potiorem habens, veritusque ne rebus conturbatis Alexander de salute desperans in hunc feræ modo dæsæuiret, bellum ostendit magis, quam fecit, atque in orbem circumiens, apparatu & cunctatione ita tyrannum cōpescuit, vt neque contumaciam eius & ferociam laxaret, neque rabiem irritaret. Cognouerat enim immanitatem eius, contemtumque iustitię & honestatis, qui viuos homines defodisset, alios aprorum vrsarumque pellibus indutos immissis canibus venaticis dilaniasset, iaculisve confixisset, animi causa oblectandi: qui Melibœæ & Scotusæ, vrbibus confœderatis ipsi, ciues in concione circumfusis stipatoribus suis, à minimo natu ad maximum omnes trucidasset: qui hastam, qua Polyphronem auunculum interfecerat, consecrasset, eique sertis redimitæ vt Deo sacrificasset, eamque quod scopum feliciter tetigisset, Tychonem nominasset. Idem Alexander cum ipso inspectante quidam Troades Euripidis ageret tragœdus: decessit è theatro, missoque nuncio histrionem bono animo esse, neque propterea absistere cœpto iussit: non enim eius se contemptu discessisse, sed pudore ciuium motum, si malis Hecubæ & Andromachæ ab ijs visus fuisset lachrymas impendere, nullum vnquam ciuem suo iussu cæsum missericordia prosecutus. Atqui tum gloria, ipsoque nomine Epaminondæ tam præclari ducis consternatus,

Crudelitas Alexandri tyranni.

Humiles vt alas gallus ille territus,

sic animum demisit, statimque legauit, qui ipsum Epaminondæ excusarent. Hic vero cum eo viro pacem & amicitiam Thebanis componere non ex re fore censens, triginta dierum pactus inducias, receptis Pelopida & Ismenia discessit. Porro Thebani cum sensissent missos à Spartanis & Atheniensibus legatos ad regem Persarum, fœderis contrahendi causa, ipsi quoque eodem Pelopidam misserunt, gloriæ hominis rectissime consulentes. Primum enim per prouincias regis profectus est, clarus ac magni apud omnes nominis: (neque enim leuis rumor rerum ab eo contra Spartanos gestarum Asiam peruagatus est: sed vt primum Leuctricæ pugnæ fama eo peruenit semper nouo aliquo præclaro facinore addito aucta, subinde latissime se extu-

Pelopidas ad Artoxerxem legatus.

se extulit fama) deinde ab atriensibus regis Satrapis, duci-
busque & pręfectis visus, admirationē & sermones prębuit,
Hunc esse virum eum, qui Lacedæmonios terra marique e- 17
iecerit, Spartamq; Taygeri & Eurotæ finibus incluserit, qui
paulo ante magno regi & Persis de ipsis Susis & Ecbatanis
duce Agesilao bellum intentauissent. Gauisus est his Arto-
xerxes, magisque adhuc sua admiratione & honoribus au-
xit Pelopidam, cum beatus prædicari & adulari à maximis
viris videri vellet. Cuius postquam vultum vidit, sermones-
que, quam erant Atheniensium, constantiores, & simplicio-
res Spartanis accepit: maiorem inmodū eum dilexit, & af-
fectu rege digno motus haudq; obscure tulit honorem ei vi-
ro, neque fefellit cæteros legatos, huic plurimum tribuens.
Alioquin ex omnib. Græcis maxime videtur honorasse An-
talcidam Spartanum, cui coronam, quam bibens gerebat, *Antalcidas.*
in vnguento tinctam misit. Pelopidę autem nō huiusmodi
delicijs blandiebatur, sed ea dona dabat, quæ vere splendi-
dissima & maxima habentur, petitionesq; eius ratas facie-
bat. hę erant, vt Gręci liberi suis legibus vterentur, Messene
ciuibus frequentaretur, Thebani paterni amici regis Persa-
rum censerentur. Hæc responsa adeptus, nulloque munere,
quod non gratiæ esset, ac beneuolentiæ signum, accepto, à
rege discessit. Idq; maxime reliquos legatos calumnijs ob- *Timagoras*
iecit. Ac Timagoram quidem Athenienses iudicio damna- *ab Atheni-*
tum necauerunt: haud iniuria id, si propter munerum acce- *bus damna-*
ptorum multitudinem. Non enim aurum modo & argentū *tus.*
acceperat, sed & lectū preciosum, & stratores famulos, quasi 18
Græci sternere nescirent: præterea vaccas octoginta, & bu-
bulcos, nempe quod inualetudinis causa lacte vaccarum o-
pus haberet: denique lectica ad mare deportatus est, & qua-
tuor talenta mercedis nomine rex lecticarijs expendit. Ve-
rum non videntur ea dona potissimū Atheniensibus stoma-
chum mouisse: (nam aliquādo Epicrate lixa neq; infician- 19
te dona à rege capta, & decreti se autorem fore profitēte, vt
loco nouem prætorum nomen quotannis legati ad regem
mittendi ex plebeijs & pauperibus deligerentur, qui eius li-
beralitate ditarentur: arrisit populus) sed eo succensebant,
quod Thebani omnia impetrassent: neque reputabant,
quando plus apud hominem armis potentes colentem Pe-
lopidæ gloria orationibus & arte dicendi potuerit. Haud

Pelopidas iterum dux contra Alexandrum Pheraeum.

Solis deliquium.

Spartani & Athenienses tyrannorum auxiliarij.

parum beneuolentiæ reuerso Pelopidæ ea legatio conciliauit, quod & Messenæ ciues, & reliquis Græcis libertatē impetrasset. Cum autem Alexander Pheræus ad ingenium suum redijsset, Thessalisq; multas vrbes ademisset. Phthiotis, omnibus Achiuis, Magnetibusque præsidium imposuisset: ciuitates, reditu Pelopidæ audito, Thebas missis legatis, auxilium sibi vt eo duce mitteretur, postulauerunt. Quod cum prompte decreuissent Thebani, celeriter omnibus rebus paratis, iamque profecturo duce Sol defecit: tenebræque interdiu vrbem ceperunt. Ibi Pelopidas, cum eo ostento perturbatum populum cerneret, trepitantes nihilque bonę spei habentes cogere noluit, neque septem millia ciuium in periculum adducere: seipsum Thessalis præbuit, trecentis equitibus sponte eum sequentibus, militibusque stipendiarijs. Eam profectionem neque aruspices, neque amici eius probauerunt, cœlitus hoc tam magnum signum tanto viro oblatum opinantes. Eum vero & ira eorum, quæ passus fuerat, in Alexandrum stimulabat: & domum eius labefactatam perditamque iam se inuenturum sperabat, ex his quæ cum Theba collocutus fuerat. Maxime autem rei ipsius pulcritudine, gloriæque cupiditate incendebatur: si, quo tempore Lacedæmonij Dionysio Siciliæ tyranno duces & vrbium moderatores mittebant, Athenienses autem ab Alexandro mercedem accipiebant, statuamque ei, vt benefactori suo, æream ponebant: ipse Græcis demonstraret, solos Thebanos pro tyrannide pressis bellum gerere, iniustaque in Græcos & violenta imperia euertere. Proinde vt Pharsalum venit, contractis copijs recta aduersus Alexandrum contendit. Is cum animaduerteret, paucos cum Pelopida esse Thebanos, peditum numerum duplo Thessalorum ampliorem haberet, ad Thetidium occurit. cumquidem Pelopidas annuncianti tyrannum cum magno exercitu venire, Eo melius, inquit, res habet: tanto enim plures vincentur à nobis. In medio iuxta Cynos cephalas (canis capita hoc significat) colles accliui in altum eriguntur: hos vtrique peditibus occupare conabantur: equitatum Pelopidas, quem copiosum fortemque habebat, equitibus hostium immisit, hosque pulsos illi aperta planicie insecuti sunt. Interim Alexander Thessalis anteuerterat, ac colles occupabat, hostemque vi in loca munita & sublimia euadere

dere

dere conantem, primis necatis, reliquis sauciatis reijciebat, neque iam quicquam Thessali agebant. Quod vt vidit Pelopidas, equites reuocauit, iussitque vt in confertum hostium agmen inuaderent: ipse ad eos qui apud colles pugnabant, cursu se proripuit, arreptoque clypeo per aciem ad primos ordines erumpens, tantum animi atque alacritatis suis attulit, vt visi sint hostibus nouis & corporibus & animis aduenisse. Qui, vt tertiã vsque incursionem eorum substiterunt, cum & hos magna vi irruere, & equitatum ab insecutione reuerti cernerent, concesserunt, ac pedem retulerunt. Tum Pelopidas ab alto totum exercitum hostium intuens, nondum quidem in fugam coniectum, sed iam metu & trepidatione perturbatum, constitit, ac in omnes partes conuersus Alexandrum circumspexit. Vbi eum in dextra parte stipendiarios milites adhortantem instruentemque vidit, non compescuit ratione iram, quin eo conspecto inflammatus, corpus, imperiumque & summam rei ardori mentis committeret, longeque ante reliquos prosiliret, ac tyrannum prouocaret. Neque is eius impetum sustinuit, sed intra milites confugit, ac se abdidit. Horum qui erant primi, manum cum Pelopida conferentes pulsi sunt, nonnullique eorum icti perierunt: reliqui eminus per arma hastis eum ferientes, vulneribus confecerunt: tandem Thessali magnitudine doloris excitati à collibus accurrerunt: & cum iam cecidisset Pelopidas, equites aduecti totam hostiũ aciem fuderunt, fugientesque longissime insecuti, cadaueribus regionem eam impleuerunt, cæsis vltra tria millia hostium. Enimuero quod qui aderant Thebani, magnam morte Pelopidæ tristitiam ceperunt, eumque patrem, seruatoremq; suum & maximorum pulcerrimorumq; certaminum magistrum inuocarunt, id eo minus mirum est, quod Thessali ac socij, cum honores omni humana virtutis prædicatione eminentiores ei decreuissent, magis adhuc beneuolentiam suam in funere demonstrauerunt. Traditũ est enim eos, qui prœlio interfuerint, cognita eius morte neq; thoracem exuisse, neq; frænum equo detraxisse, neq; vulnus ligauisse antea, quam armati adhuc & calentes circa illum, tanquã adhuc sentientẽ, hostilium spoliorum aceruos cõgererent, equorum bomas, & suos crines resecarẽt: inde in tabernacula pleriq; abierunt, & neq; ignem accenderunt, neque

Temeritas & interitus Pelopidæ.

Victoria Thessalorum.

Honores Pelopidæ mortuo à Thessalis habiti.

cœnaue-

cœnauerunt:tantumque in caſtris fuit ſilentium & triſticia, vt non victoria illos maxima & clariſſima potitos, ſed ſuperatos & a tyranno in ſeruitutem actos putares. Ex vrbibus vero annunciata eius cæde, præſto fuere magiſtratus, cumque his pueri, adoleſcentes, ſacerdotesque ad excipiendum cadauer trophæa, coronas, armaque aurea ferentes. Vt efferendum iam funus fuit, maximi natu de Theſſalis progreſſi, a Thebanis petierunt, vt Theſſalis ſolis ſepeliendum Pelopidam concederent. Atque vnus eorum: Beneficium, ait, à vobis petimus, ô ſocii, quod nobis tanta calamitate affectis decori tamen & ſolatio eſſe poſſit. Non enim viuum Pelopidam Theſſali comitamur, neque ſentienti honores meritos tribuimus: ſed ſi tangere nobis mortuum liceat, ac noſtra opera decoratum ſepelire, exiſtimabimus credere vos, quod perſuaſum habeamus, maius Theſſalis quam Thebanis malum accidiſſe. nam vos bono tantum duce, nos autem & hoc & libertate ſpoliati ſumus: vt enim poſthac auſimus à vobis ducem petere, non reddito Pelopida? Conceſſum eſt hoc eis. Splendidius quenquam ſepeliri potuiſſe negant, quicunque ſplendorem non auro & purpura metiuntur: quomodo Philiſtus Dionyſij funus vſque ad miraculum extollit, tanquam magnæ tragœdiæ nimirum tyrannidis, theatricum exitum. Et Alexander Magnus, Hephæſtion mortuo, non equos ſolum & mulos comis priuauit, ſed propugnacula quoque murorum deiecit, vt vrbes ſpecie triſti, perinde atque animalia crinibus nudata, lugere eum viderentur. Atqui hæc ita à dominis imperata, quæ vti multa proficiebantur, cum inuidia eorum propter quos fiunt, & odio eorum qui coguntur, non honoris ſunt, non beneuolentiæ, ſed barbarici faſtus documentum, luxusque, vbi in vanas & nullius momenti res tantum ſtudij & rei impēditur. At vir popularis extra patriam defunctus, neque vxore, neque liberis, neque propinquis præſentibus, nemine petente, nemine cogente a tot populis ciuitatibusque certatim elatus, ac comitatus, & coronatus, haud iniuria pro eo conſeri potuit, qui beatitatem perfectiſſimam eſſet adeptus. Neque enim verum eſt, quod Æſopus dixit, felicium hominum mortem eſſe omnium grauiſſimum: ea vero omnium eſt beatiſſima, bonorum proſperos ſucceſſus tuto ſtatu collocans, fortunæque mutationi eos eximens.

Quæ ſplendidiſſima ſepultura.

Mors beata.

Diagoræ felicitas.

Rectius Laco, qui Diagoram Olympicorum certaminum palma potitum, filiosq; Olympicis ludis coronatos videntem, & nepotes iam nactum cernens, mori iussit: non enim posse fieri, vt in cœlum ascenderet. Et quidem nemo est, opinor, qui omnes Olympicas victoritas in vnum collatas, vnico Pelopidæ alicui certamini comparandas iudicet: quæ plurima cum obijsset ille ac confecisset feliciter, vita maiori parte cum gloria & honore transacta, decimumtertiûm Bœotarches cum fortissimo facinore tyranni euersionem coniunges pro Thessalorum libertate vitam profudit. Mors eius etsi summum dolorem, plus tamen adhuc commodi attulit socijs. Thebani enim ea audita nulla vindictæ mora interposita, confestim Malcita & Diogitone ducibus, septem millibus peditum, equitibusq; septingentis profecti, Alexandrum (quem copijs amissis submittentē se inueniebant) Thessalis vrbes suas reddere, Magnetas, Phthioras & Achiuos missos facere, ac præsidia deducere, iurareque, se iussa Thebanorum imperiaque secuturum, coegerunt. His contenti fuêre Thebani: sed quam ab eo Pelopidæ nomine pœnam dij exegerunt, referam. Thebe vxor Alexandri, docta (vt memorauimus) primum à Pelopida, ne externum splendorem, apparatumque tyrannidis metueret, præterea perfidiam eius timens, crudelitatemque odio habens re cum fratribus suis Tisiphono, Pytholao, & Lycophrone composita, ita ei necem struxit. Ædes tyranni reliqua parte nocturnis excubijs custodiebantur: cubiculum, in quo vna dormire solebant, in sublimi positū canis vinctus adseruabat, omnibus terribilis, præter quam tyranno & cōiugi, atque vni seruo qui eum alebat. Quo itaque tempore manus ei allatura erat Thebe, fratres interdiu in conclaui quodam propinquo occultatos habebat: sola autem pro more suo ad Alexandum iam dormientem ingressa, paulo post prodijt, seruoque vt canem abduceret mandauit: velle enim tyrannum tranquille quiescere. Gradus quoque ne adscendentibus iuuenibus streperent, lana constrauit. Ita fratres strictis gladijs armatos adduxit, & ante ostium collocauit: ipsa ingressa, gladium, qui ad caput eius pendebat, detraxit, ostenditque fratribus eo signo, virum somno detineri. Cum vero ij perterrefacti cunctarentur, inuecta in eos grauiter, iurauit, ni pergerent, se virum excitaturam, remq; indicatu-

Thebani mortem Pelopidæ vlciscuntur.

Alexander Thebes vxoris opera necatur.

ram:

ram:ita simul pudore, simul metu compulsi intrauerunt. Ipsa cum lucerna ad lectum adstitit: iuuenum alius pedes eius tenuit, alius caput crinibus comprehensum reflexit, tertius gladio adacto occidit. Mors ea eius celerior, quam meruerat, videri queat: eo tamen, quod primus omnium tyrannorum, solusque à propria necatus est vxore, quodque cadauer mortui proiectum à Pheræis, & conculcatum est, digna suis flagitijs passus iudicari potest.

IN PELOPIDAM PLVTARCHI, Annotata ab interprete.

Pelopidas Epaminondæ æqualis sociusque fuit, maxime Leuctrica pugna nobilis, qua Spartanis Thebani principatum Græciæ eripuerunt, sedecim circiter annis post captam à Gallis Romam vt ex Polyb. lib. 1. initio, Diodoro Siculo lib. 15. Pausan. Bœoticis, & Gellio 17. vlt. patet.

1 Cato maior.] *Est & hæc vita ex earum numero, quæ ita fuerunt deprauatæ male vertendo, vt emendare velle, nō magis sit consilij, quam laterem lauare. Quam enim nullo sensu Catonis venustissimum in temerarios nimisq; audaces homines dictum extulit? an vero* ἀλογίστως παράβολος *is est, qui strenuus Latinis dicitur? cum hoc virtutis, illud vitij sit? Et quidem nihil apertius potuit hoc apophthegmate cogitari: quod tamen etiam sequentia exponunt, quæ eodem fere modo tractauit. & ad Antigoni militis contubernium planissime Luculli miles pertinet, quem Horatius viuis coloribus pinxit lib. 2. Epist. 2. Cæterum & hic, & in Fabio, vbi de Marcello autor loquitur, & alibi,* ἰταμὸς *audacem significat: alias proteruum.*

2 Exemplo Capanei Euripidei.] *Locus est in Supplicibus, aureus profecto: quem adscribam Latinis versibus expressum (si tamen hoc est exprimere.) nam & exemplum continet hoc seculo rarum, & officium potentis amici fideliter definit. Verba sunt Adrasti.*

Tenerum

Tenerum videsne hunc. qui traiectus fulmine est?
Capaneus is erat: opes habuit amplißimas:
Minime superbiebat his, neque spiritus
Trahebat tamen vnquam altiores paupere:
Vitare luxum suetus, & vulgaria
Fastidientes: non ratus in gula sitam
Virtutem, & esse modica naturæ satis.
Præsentibus fidelis, atque absentibus
Amicus (hoc perpauci præstant nunc) fuit.

3 Socios se & amicos Thebanorum ostenderét.] προσφερομένων. *Becarias:* Cum Spartani se ad Thebanos contulissent. *Qui error totam historiam inuoluit, omniaque obscura reddit de apertißimis. Porro* προσφέρεσθαί τινι ὡς φίλῳ, ὡς ἐχθρῷ, *dictio est neque insolẽs, & intellectu facilis.*

4 Exulioq; dannati sunt.] ἐξεκηρύχθησαν, *omisit interpres. Sic & in Gracchis vsus est Plutarch.* ἀκρίτους ἐξεκήρυξαν. *& iterum:* Ποπίλλιος τοὺς πλείους φίλους στρατηγῶν ἐξεκήρυξεν. ἐκκηρύττειν.

5 Pauci quidam ex natu minoribus.] *Et hunc locum peruertit. ita vt ad Pherenicum retulisse videatur, quæ ad Pelopidam pertinent. omisit autem* τὸ παραβαλέσθαι: *in quo summa sententiæ est:* παραβάλλομαι *est media voce, periculosum aliquid aggredior, in discrimen me committo, vnde* παράβολος *audax: quod vocabulum vsurpauit initio huius libri Plutarchus, male ab Antonio versum.*

6 Et Varros secum ferentes.] στάλικας, *venabula, Becarias: sed indocte. Sunt autem* στάλικες *ligna, quibus retia attolluntur & fulciuntur, Latini varros appellant. Tryphiodorus* ἰλίου ἁλώσει, στάλικες: Varri.

ὡς δ᾽ ὁπότε σταλίκεσσι λίνον περικυκλώσαντες
ἄνερες ἀγρευτῆρες——*Lucanus lib. 4.*
Sic tum dispositis attollat retia varris
Venator. &c.——

Pollux

Pollux libr. 5. cap. 3 σαλίδας & σαλιδώματα vocat, vt quidem in Aldino libro legitur.

7 Is ad eam diem.] *Corrupit historiam Becarias, nescio quæ festa & solennes ludos Thebanorum commentus: cum verba luculenter ostendant, Philidam domum suam ad eum diem tyrannos multo ante inuitasse ad compotandum scortis etiam promissis. ὕπανδρα γύναια (omissum ab isto) adulteræ videntur. & in sacris quidem literis γυνὴ ὕπανδρος dicitur, quæ marito est iuncta, Rom. 7. Cæterum tota hæc Thebarum & libertatis ab exsulibus duce Pelopida recuperatæ historia, mira & copia & elegantia est à Plutarcho descripta eo in libro, cui titulus est De genio Socratis.*

8 Tabernasq; eorum qui hastas & gladios fabricabantur.] *τὰ περὶ οἰκίαν ἐργαστήρια, arbitror intelligi esse tabernas operarias. Neque enim vel ἐργαστήριον instrumentum Græce significat, (quod ἐργαλεῖον dicitur) vel δορύξοος hastam, aut μαχαιροποιὸς mucronē, sed hastarum vel gladiorum fabrum. Quæ cum nemo non videat, quis non miretur versionem Becariæ, qui Thebanos non lanceis, sed furcis (vt apparet) non gladijs, sed verubus aut securibus domestico vsui paratis, nulla necessitate compulsus armauerit?*

9 Perrumpendi consilio omisso.] *ἐπεὶ δὲ τὴν δεδομένην ἡγεῖτο. Illud δεδομένην videtur aut mendosum esse, aut arguere mutilatum locum: quasi si fuisset hic omissum διάστασιν ἐάσας, aut tale aliquid. Ego sensum vtcunque me expressisse puto.*

10 Curia curiæ.] *Est lib. Iliadis secund. 363. φρῆτραι autem quam recte societates vertantur, quid attinet dicere? Platonis dictum est in Sympos.*

11 Menœceo Creontis.] *De hoc lege Phœnissas Euripidis, & de Macaria Heraclidas. Leonidæ historia ex Herodoto nostro, & alijs notissima, & de Themistoclis sacrificio supra in eius vita res exposita. De Pherecyde non memini alibi*

libi legere, quin enim de Syro illo philosopho loquatur, obscurum nō est. At pediculari morbo hunc periisse, Plin. lib. 4. Aelianus variæ historiæ 5.2. Suidas Laertius, aliiq; perhibuerunt. Cæterum de impiis sacrificiis apud Euripidem est locus pulcerrimus in Iphigenia Turica, verbis ipsius, quorum vltimus est versus, οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν.

12 Iuxta ac post se positi certo ordine milites.] Est in Græco ζευγῖται καὶ ἐπιστάται. Magistros & decanos vertit Antonius: quod quid sit, non video. Equidem Latina vocabula, quibus explicem verba Græca, non succurrunt: fingere neq; ausim neque fortassis commode possim. Opinor autem, ζευγίτας dici, qui iuxta alios positi ἐπιστάτας, qui post alios collocati in acie, adsistentibus, vel ante se stantib. auxilium ferre, si vsus ita ferret, iubebantur. ζυγὰ quidem paulo ante pro ordinibus aciei transuersis, seu ab vna parte in alteram pertinentibus posuit Plutarchus, de Gorgida & sacra cohorte loquens.

13 Gestæ fuissent ** vt mulcta.] Locū in Græco mancum esse, facile apparet: tametsi interpres id dissimulauerit, eoq; sententiam confuderit. Sed mederi, nisi optimi libri alicuius præsidio, non possumus: nisi nostra pro Plutarchianis verba venditare, mederi sit.

14 Ptolomæus ibi Alexandro.] Id est Ptolomæus Alorites cognomine (frater huius Alexandri & Philippi, filius Amyntæ) qui deinde fratre necato regnum Macedoniæ obtinuit. Diodorum vide lib. 15.

15 Perditum sceleribus hominem, & parricidam.] ἐξώλη καὶ μιαιφόνον. noster, immanem & sanguinolentum. Proprie autem μιαιφόνον dixit hîc homicidio flagitioso contaminatum: Polydorū enim Pheræum, Thessaliæ principem, fratrem suum, inter pocula veneno dato necauerat, inq; eius locum successerat, vt scribit Diodorus ibidem. atque eò respicit Plutarchus.

16 Animi magnitudinem, quippe mulier.] τὸ μὲν μέγεθος τοῦ εἴδους. *Sic est male scriptum, pro ἤθους, idque animaduertisse Becarias videtur. Quod autem, κουρὰν iuuentutem effert, nescio qui fiat: tonsuram enim significat, & crines vt hic, neque tam iuuenis erat Pelopidas. Iason, vt hoc obiter dicam, frater Alexandri huius fuit Thessaliæ princeps, ante Polydorum fratrem, à quo cæsus est. Diod. ibid.*

17 Spartamque Taygeti & Eurotæ finibus incluserit.] ὑπὸ τὸν γέταν καὶ τὸν εὐρώταν. Inter Getam & Eurotam, *interpres. Qui Getam loci nomen in Laconica aut etiam tota Peloponneso agnoscat, autorem nullum esse noui: neque vero fines Lacedæmoniorum obscuros & ignobiles nominari consentaneum esse potest. Superest, vt in voce γέταν mendum esse affirmem: cui facile mederi potuimus ex Geographiæ autoritate. Est enim mons Taygetus in Laconicæ finibus à Messenia eam dirimens, nobilis apud Græcos Latinosque cuiuscunque generis scriptores. Arctos itaque limites ciuitatis Spartanæ indicat, quam ab occiduo latere mons Taygetus, ab ortu Eurotas amnis terminarent: cum latus Austrinum Arcadia, Boreale mari claudatur. Ergo in locum verbi γέταν, ταΰγεταν restituo. Nam de varia huius vocis terminatione & inclinatione, hoc loco dicendum non erat.*

18 Et stratores famulos.] στρώτας θεράποντας. *Strotas seruos habet Becarias. & quidem annotator ille seu corrector in margine allegarat ex Suida στρῶτες ἔθνος: id est Strotes nomen gentis. Ego autem tametsi haud sum ignarus, posse στρώτης (si præsertim ω scribas) dici pro στρωίτης, quod gentile est vrbis Africæ, quæ στρωὴ Stroa appellatur apud Stephanum Byzantium ex Hecatæo: non video tamen qui huc aliquid tale quadret. Neque animaduertit corrector iste, στρώτας accusandi casum non à nominatiuo στρῶτες esse (is enim*

nim

enim στρώτας α breui facit, vti prosodiæ gnaris non est obscurum) sed à στρῶται, cuius singulare est στρώτης. Et quidem suspicor, sua illum verba pro Becariæ verbis subiecisse, secutũ (si Dijs placet) Suidæ auctoritatem. Nam profecto Cæl. lib. Antiq. lect. 16. cap. 11. aliam interpretationem citat atq; reprehendit, quasi seruilia strata interpres hic edidisset: quod nuper obiter vidi, cum eos libros inspicerem. nisi fortaßis etiam alius quidam Pelopidæ vitam conuertit. Verbum est στρώω sterno: inde στρώτης, strator formari potest: vt à πλώω, πλώτης. Esse autem genuinũ hunc loci quem tractamus sensum, & στρώτας huiusmodi famulorũ genus, qui vestes stragulas componerent atq; concinnarẽt euidentißimum est ex verbis Athenæi, quorum sententiam Latine adscripsi de libro Dipnosophiston secundo: Primi, inquit, Persæ vti est ab Heraclide traditum, eos qui strotæ (στρώτας) dicuntur, inuenere, vti vestes stragulæ ab his ordine & concinne componerentur. Itaq; Timagoræ Cretensi, vel (vt Phanias Peripateticus autor est) Eutymo Gortynio, qui se Themistoclis exemplo ad regem contulerat, Artaxerxes honoris causa tentorium insignis cum elegantiæ tum magnitudinis dono dedit, & lectũ argenteis pedibus fultum, vestemque stragulam magni precij, simulq; famulum qui ea sterneret, Græcos sternẽdi ignaro dicens, &c. & quidem infra in Artoxerxe de eodem Timagora cum dicitur, qui hic στρῶται, ibi στρώννυντες participio dicuntur. Meminit etiam Eustath. in 3. Vlyß. Persas primos στρώτας excogitasse: ex Athenæo, vt multa. Stratorem aliis, ipsiq; Budæo intelligi eum qui equum adornet & principem in eum imponat (Græcis est is ἀναβολεύς) noui: quomodo & Vlpianum in Pandectis de officio Procoss. & in Caracalla Spartianum vsurpasse, annotatum est. Ego licere mihi putaui verbum de verbo, etymologia adstipulante, exprimere. Idemq; in vita Alexãdri feci, vbi Proxenus στρωματοφύλαξ dicitur, ego stratorem extuli. hoc est, qui lecto & stragu-

stragulis regiis praeesset. Guarinus sarcinarum custodiae praefectum verterat.

19 Loco nouem prætorum.] *De his in Pericle dictum,*

PLVTARCHI MARCELLVS, GVIlielmo Xylandro, Augustano, interprete.

Marcelli genus & studia.

CLAVDIVM, qui consul Romanorum quinquies fuit, Marci filium fuisse perhibent: primoque ei ex ea familia Marcelli cognomen fuisse, quod, autore *Posidonio*, à Marte deductum, bellicosum significat. Erat enim & peritus rei bellicæ, & corpore robusto, & manu promptus, & natura belli cupidus, ideoque in certaminibus alacrem se & ferocem ostendebat. Moribus fuit honestis, & humanus: Græcam disciplinam ac literas eo vsque colebat, vt qui eas tenerent, in admiratione & honore haberet, negocijs impeditus, ne tantum, quantum cupiebat, studij & exercitationis illis impenderet. Si enim (quod est apud Homerum) aliquos homines Deus eo destinauit, vt

Ad senium à tenera tractent vera bella iuuenta:

certe hoc de primoribus Romanorum ea tempestate dici potuit. Adolescentes enim adhuc cum Carthaginiensibus de Sicilia, adulti cum Gallis de ipsa Italia decertauerũt: iam prouectis ætate, cum Annibale, iterumque Carthaginiensibus negocium fuit, neque, vt plerique, cessationem militiæ per ætatem habuerunt, sed ad imperia & bella gerenda, virtutis & nobilitatis ratione habita, delecti sunt. Marcello nullum pugnæ genus non erat vsitatum: in singularibus tamen certaminibus se ipso præstantior videbatur, neque vnquam prouocantem subterfugit, sed omnes qui prouocassent, superauit. in Sicilia fratrem Oracilium periculo eripuit, protecto eo, & hostibus irruentibus cæsis. Propter hæc adolescenti adhuc coronæ & honores ab imperatoribus dati. Auctior deinde gloria factus, à populo ædilis curulis, à pontificibus augur est creatus. In ædilitate sua coactus accusationem suscepit. Filium habebat sibi cognominem, qui puer tum elegantia formæ conspicuus, non minus modestiæ,

Marcelli fortitudo militaris.

Aedilitas & auguratus.

ſtiæ, inſtitutionisque accuratę cauſa in ciuium oculis fere-
batur. Huius pudicitiam Capitolinus, Marcelli collega, ho-
mo impurus & temerarius, verbis tentauit: puer initio ſe-
orſim eius petitionem repudians, cum is denuo inſtaret,
rem patri detexit: Marcellus indigne eam ferens, Capitoli-
num apud ſenatum accuſauit. Hic vero cum varia effugia,
varias exceptiones machinatus, tribunos quoque plebis ap-
pellaſſet, prouocationem ijs non accipientibus, inficiari
crimen intendit. Abſque arbitris res acta fuerat: quare pue- *Geſtus vis.*
rum aduocandum ſenatus cenſuit. Qui vt venit, rubore eius
& lacrimis, conſtantique iræ mixto pudore conſpecto, nul-
lum præterea indicium requirentes, Capitolinum multa
pecuniaria damnauerunt: ex qua pecunia Marcellus men-
ſam nummulariam confecit, eamque Dijs conſecrauit. Cæ- 2
terum bello primo Punico anno demum vigeſimoſecundo
compoſito, rurſus Gallicum bellum vrbem excepit: & Inſu-
bres, gens Gallica, qui ſub radices Alpium Italicarum habi- 3
tant, etſi magni erant per ſe ac potentes, copias tamen et-
iam Gallorum qui ſtipendia merent, & Gæſatæ vocantur,
contrahebant. Mirumque videbatur, & magnæ fortunæ, *Bellum Gallicum, poſt primum Punicum.*
quod bellum Gallicum non eodem, quo Carthaginienſe,
inciderat tempore, ſed Galli tanquam ſpectatores & arbi-
tri iſtius certaminis facti, ijs dimicantibus recte ſe & iuſte
continuerant, victoremque deinde ociosum congreſſuri
prouocabant. Enimuero & locus ipſe terrorem belli Galli-
ci (erat enim vicinum & finitimũ) augebat, & antiqua Gal-
lorum gloria, quos magis, quam vllos alios, timere Roma-
ni videbantur: quippe vrbe etiam ab ijs aliquando capta.
vnde & lex immunitatem militiæ ſacerdotibus concedens
bellum Gallicum excipiebat. Apparatus quoque metum
declarauit: nam neque ante, neque poſt tot Romanorum
millia in armis vnquam fuerunt. Præterea noui ſacrorum
ritus. Soliti enim antehac nihil barbaricum aut inuiſitatũ
facere, ſed quam maxime Græcorum ceremonias imitari;
eo tum bello incidente, coacti ſunt Sibyllini oraculi iuſſu
duos Græcos, virum & mulierem, itemque duos Gallos in
foro boario viuos defodere, quo modo etiamnum menſe
Nouembri Græcis & Gallis arcana ſacra fiunt. Primi eo
bello conflictus, magnas Romanis cum victorias tum cla-
des, neque tamen certum exitum attulerunt. Flaminio autẽ

&Furio coss. cum magnis copijs aduersus Insubres profectis, amnis, qui per Picenum labitur, sanguine fluere visus. Apud Ariminum tres Lunas apparuisse annunciatum est, & augures, qui comitijs consularibus auspicia obseruarant vitio & inauspicato creatos consules dixerunt. Itaque statim senatus missis in castra litteris eos acciuit, vt euestigio reuersi magistratu se abdicarent, priusquam aliquid pro consulari potestate aduersus hostem egissent.

Prodigia. Flaminius cos. vincit Gallos.

Litteras has cum accepisset Flaminius, non prius aperuit. quam collatis signis barbaros fudit, & in agrum eorum incursionem fecit. Redeunti inde multis cum spolijs, non est obuiam proditum à populo, sed quod literis non statim obtemperasset, easque ludibrio habuisset, parum abfuit, quin triumphus negaretur: statim post triumphum abiurare consulatum cum collega, & priuatus esse coactus est. Adeo in omnibus rebus Romani Deûm religioni animum aduertebant, & ne prosperrimo quidem successu potitum diuinationis & consuetudinum antiquarum contemptum probabant: magis ad salutem vrbis interesse iudicantes, vt numina colantur à magistratibus. quam vt hostes vincantur. Itaque T. Sempronius, vir fortitudinis
5 ac probitatis nomine Romanis, vt quisquam alius, carus, consul successores cum designasset Scipionem Nasicam, & C. Marcium, postea ijs iam in prouincias profectis, ipse commentarios militares relegens, deprehendit à se aliquid patriorum rituum per ignorationem neglectum. (Id autem erat tale. Magistratum, cum extra vrbem conducta ad hoc domo aut tabernaculo augurij capiendi gratia consedisset, atque prius quam id esset peractam, necessaria aliqua de causa in vrbem redire coactus fuisset, oportebat priori loco relicto alium conducere, indeque augurium petere. Id forte fefellerat Tiberium, bisque erat eodem vsus tabernaculo, cum dictos coss. crearet.) Itaque post errore cognito, rem ad senatum detulit: senatus minimè negligendam ratus, consulibus scripsit, ijque prouincijs reuersi, magistratu se abdicauerunt. Verum hæc posteriori tempore euenerunt. Circa idem vero tempus, duo etiam sacerdotum clarissimi, sacerdotio exciderunt: Cornelius Cethegus, quod exta non rite tradidisset, Q. Sulpicius, quod inter sacrificandum apex, quem gestare Flamines solebant,

Ritus capiendi tabernaculi.

Auguriorum obseruantia.

lebant, de capite eius defluxisset. Et cum Minucius dictator C. Flaminium equitum magistrum dixisset subsecutus soricis occentus effecit, vt iis abrogatis alij crearentur. Ita in minimis tantam diligentiam adhibentes rebus. cum nihil eorum, quæ à maioribus accepissent, mutarent, nihil præterirent, ab omni superstitione se vindicarunt, 6

Enimuero cum Flaminius & collega eius consulatum eiurassent, ex interregno consul creatus est Marcellus: isque sibi collegam adsciuit Cn. Cornelium, Traditum est, cum multa de componenda pace & à Gallis dicerentur, & a senatu consultarentur, Marcellum populi animos ad bellum ptosequendum instigasse. sed & facta pace instauratum a Gæssatis bellum videbatur, qui Alpibus superatis, adscitisque Insubrum, hominum animosorum, triginta millibus (ipsorum vero erat longe maior numerus) recta ad Acerras tendebant, quæ est vrbs super Padum sita. Ab ea

7. vrbe Virdumarus rex eorum cum decem millib. prouectus regionem, Pado finitimam populabatur. Quod vbi renunciatum est Marcello, relicto ad Acerras cum grauis armoturæ peditibus, & tertia parte equitatus collega, ipse cum

Marcelli res gesta contra Gallos.

8 reliquis equitibus & expeditis peditibus sexcentis noctes diesque ptoperans, non ante destitit, quem ad Clastidium (pagus est Gallicus, quem paulo ante Romani ceperant) Gæsatas istos assecutus est. Non licuit ei exercitum quiete reficere: neque enim aduentus eius hostes fefellit, ab iisque cum propter peditum paucitatem, tū quod equitatu potissimum Galli fidebant atque valebant, eumque longe quam Marcellus numerosiorem habebant, contemptus est: itaque confestim, tanquam deleturi protinus Romanas copias, cum magna vi & ingentibus minis irruerunt, rege ante agmen equitante. Marcellus, ne ab hostibus circumueniretur, quorum copiarum minimam suis partem æquabat, ur mas equitum in longum produxit atque obuertit, cornua procul tenuia extendens, donec prope hostem pertingerent. Iam vero ad consereudum prœlium se vertebat. Cum equus hostium ferocia consternatus, conuertit se, atque retro vi aufert Marcellum. Qui veritus, ne casus iste superstitionem terroremque suis iniiceret, celeriter equum, fræno correpto, hostibus aduersum constituit, Solemque, adorauit, vt non fortuito, sed ob hoc ipsum circumegisse equum

Ominis sinistri amolitio.

videretur:(moris enim Romani est, vt adorantes sese circũuertant) iamque ad hostes accedens, Ioui Feretrio spoliorum de hostibus pulcerrima vouit. Ibi eum Gallorum rex conspicatus, conijciensque de signis imperatorem esse, equo ante alios longe prouectus occurrit, simul terribili vociferatione prouocans ad pugnam, & hastam quassans, vir magnitudine corporis inter Gallos primus, armisque argento, auro & coloribus ita insignibus, vt præ reliquis quasi fulgur ipse emicaret. Marcellus oculis in aciem hostium cõiectis, vt hæc arma sensit omnium pulcerrima, deq; his Deo se votum fecisse, impetu facto Virdumari loricam hasta trajecit, & equi impetu nixus, viuum prostrauit: vnoque & altero insuper ictu illato, statim interfecit. Tum equo desiliens, manibusque arma cœsi tangens, ad cœlum ita est locutus: Iupiter Feretrie, qui ducum egregia in bello ac prœlijs facinora regis atque inspicis, te testor, me, qui tertius Romanorum imperator ducum regemque hostium hunc mea ipse manu confeci, prima hæc tibi atque pulcerrima consecrare spolia Tu vero nobis ad reliquam belli partem conuersis eandem fortunam concede. Inde equitum pugna facta, qui Gallorum non equites modo, sed & pedites ijs permixtos adorti, victoriam rari exempli ac modo ipso mirabilem pepererunt: non enim vel ante, vel post eam pugnã tantus equitũ peditumq; numerus à tam paucis equitib. victus legitur. Proinde maiori hostium parte cæsa, armorumq; & pecuniæ præda parta, ad collegam redijt, qui contra Gallos parum feliciter bellum gerebat ad vrbem Mediolanũ. Hæc omnium in ea parte Gallicarum vrbium caput erat, aliasq; omnes frequentia hominum excellebat. itaque animose eã defendẽtes Galli obsidẽtẽ Cornelium vltro oppugnabant. Verum hi Gæsatæ, aduentu Marcelli, regisq; sui clade cognita, discesserunt: Mediolanum captum, reliquæ vrbes ad ipsis Gallis deditæ sunt, se fidei Romanorum committentibus: ijsque, mediocribus conditionibus impositis, pax data est. Marcellus, cum ei soli triumphum decreuisset senatus, triumphum in vrbem duxit, cum cætero splendore, diuitijs spolijsque & captiuorum mole corporum cum paucis alijs admirabilem: tum iucundissimum nouo spectaculo. quod ipse barbari arma Deo offerens conspiciebatur,

Mediolani obsidio.

Marcelli triũphus & opima spolia.

9 Quercus enim votiuæ truncum montanum ingentem exci-

sum

sum in trophæi formam dolauerat: ab eo suspenderat arma cæsi regis, ordine singulis affixis atque compositis. Procedente pompa, ipse eo trophæo sublato quadrigis inuectus, imaginem armatam victi hostis pulcherrimam aspectu inferebat per vrbem. Exercitus currum sequebatur, armis indutus elegantissimis, acinens compositas cantilenas, pæanasque victoriæ testes, quibus Deos & ducem celebrabant. Ita ad templum IouisFeretrij progressus, spoliaDeo suspendit: tertius ad nostram vsque ætatem eorum, quibus hoc facere obtigisset. Primus enim opima retulit Romulus spolia ab Acrone Ceninensi, secundus Cornelius Cossus à Tolumnio Tyrrheno, tertius Marcellus à Virdumaro Gallorum rege: neque post hunc quisquam. Deus cui ea consecrantur, Feretrius vocatur Iupiter, vel (quæ est quorundam sententia) quod trophæum id feretro gestaretur, hoc est ferculo: (nam eo tēpore multa erant Latino sermoni immixta Græca vocabula) vel à feriendo, quod fulmina iaceret. Alij ab ictibus, qui in pugna ingeruntur, dictum autumant: quod hodie etiam mutuo clamore se ad feriendum hostem hortantur. Spolia hæc Opima peculiari appellatione dicuntur. Non desunt, qui Pompilium Numam in commentarijs mentionem primorum, secundorum, tertiorumque opimorum spoliorum fecisse perhibeant: & iussisse, prima Ioui, altera Marti, tertia Quirino sacra esse, referentique prima asses c c c. secunda c c. tertia centum asses præmium statuisse. Communis tamen sermo obtinuit, ea tantum in honore esse, quæ acie instructa prima leguntur de imperatore hostium, manu imperatoris occiso: Ac de his quidem satis. Romani vero victoriam eam, quæ bello finem imposuit, tāti fecerunt, vt Pythio Apollini crateram auream de manubijs Delphos gratiarum causa agendarum: splendidaq; ex ijsdem munera confœderatis vrbibus, multa etiam Hieroni Syracusarum regi, socio atque amico miserint. Post aduentum Annibalis in Italiam missus est cum classe in Siciliam Marcellus: sed vbi clade ad Cannas accepta (qua multa Romanorum millia perierunt, pauci superstites Canusium confugerunt) iam ad Romam recta ducturus videbatur Annibal, robore exercitus Romani interfecto: initio Marcellus mille quingentos viros à sua classe Romam p̄sidio vrbi misit. Deinde senatusconsulto iussus, Canusium

Feretrius Iupiter quis?

Opima spolia. 11

Marcelli res Annibalico bello gestæ.

venit, & quos ibi collectos inuenisset, extra munitiones eduxit: vt qui deserere hostique prodere eam nollet regionē. Eo tempore Romani duces, bellicæque rei gnari plerique in prœlijs occubuerant. Fabij autem Maximi, qui fidei ac sapientiæ summam obtinebat existimationem, nimis accurata in cauendis damnis ratio culpabatur, quod is ad res gerendas languidus, minusq; audax esset. Hunc ergo cum sufficere ad vitanda mala, non idoneum vero ad propulsandā iniuriam hostilem esse ducerent; Marcelli audaciam inque rebus gereudis efficacitatem adiungendam temperandamq; illius prudentia & in cauendo diligentia rati, est vbi vtrūque consulem, est & vbi alterum consulem, alterū proconsule emiserunt. Posidonius refert, Fabio scuti,, Marcello gladj nomen inditum. Et ipse Annibal dixit, Fabium à se tanquam pædagogum metui, Marcellum vt aduersarium: & ab altero se, ne quid damni dare Romanis posset, prohiberi, à Marcello antem etiam damnis affici. Hic enim primum cū ob victorias partas Annibalis milites securi audacesque essent, eos qui è castris in agros erant dispersi per insidias interficiendo, vires hostium minuit. Deinde Neapoli & Nolæ auxilium ferens, Neapolitanos, quorum firma erat erga Romanos fides, confirmauit. Nolæ factiones inuenit: & senatus plebem ad Annibalis inclinantem partes non poterat compescere. Erat quidem Nolæ Bātius, nobilitatis primæ, ac fortitudinis notæ. Præclara eius ad Cannas fuerat pugna, multisque Carthaginiensium cæsis, onustus telis inter cadauera repertus fuerat: eumq; admiratus Annibal, etiam cum donis dimiserat, amicumq; & hospitem suum fecerat. Itaque vt gratiam referret, vnus erat eorum, qui Annibalis rebus impense studerent, populumque (apud quem multum poterat) ad defectionem a Romanis alliciebat. Eum occidere Marcellus impium ratus, hominem illustrē, & qui rebus aduersissimis Romanorum fortunæ partem sustinuisset: vt erat natura non humanus modo, sed & cuius sermone ingenuus quisq; facile alliceretur, salutatus semel à Bantio, quis homo esset interrrogauit: iam dudum quidem id notum habens, sed initium colloquij tum occasionemq; captans. Cum se L. Bantium esse ille respondisset. tanquam delectatus ea re Marcellus, miratusque: Et vero tu, inquit, Bantius ille es, de quo Romæ multus sermo, vt solus eorum qui

Fabio cur additus Marcellus.

Nolam & L. Bantium vt in fide retinuerit.

qui ad Cannas dimicarunt, non deſeruerit L. Paulum coſ. ſed pleraque in eum coniectorum telorum ſuo exceperit corpore. Affirmante hoc Bantio, ac nonnulla oſtentanti vulnera: Ergo, inquit, qui tanta amicitię noſtrę indicia gerebas non ſtatim ad nos acceſſiſti? aut nos virtutem amicorum quæ etiam apud hoſtes in honore eſt, compenſare poſſe diffidebas? Hæc amice locutus, iuncta dextra equum ei bellatorem dono dat, ac quingentos denarios. Exinde Bantius ſumma fide in ſocietate Marcelli perſtitit, grauiſſimuſq; fuit eorum, qui contra ſentirent, index: multi enim erant, ſtatuerantque Romanis ad prœlium egreſſis, impedimenta eorum diripere. Itaque Marcellus exercitu inſtructo intra portas calones conſtituit, Nolanis edicto, ne quis eorum ad muros accederet. Quod nemo armatus conſpiceretur, Annibal in vrbe tumultum eſſe ratus, incompoſito agmine ad vrbem acceſſit. Tum Marcellus porta iuxta quam conſtiterat, aperta cum equitum præſtantiſſima parte erupit, inque frontem hoſtilis aciei pugnauit. Paulo poſt altera porta pedites cum clamore excurrerunt: cumq; Annibal horum cauſa exercitum diuideret, reliqui tertia porta effuſi, perteritos inopinata re neque iam priorum vim ferentes, adorti ſunt. Tum primum Annibalis exercitus Romanis ceſſit, multiſque vulneribus & magna cum trepidatione ad caſtra contendit. Cecidiſſe de Annibalis militibus quinque millia feruntur, de Romanis haud amplius 12

Annibal apud Nolam victus à Marcello.

quingentis, Liuius non quidem affirmat tantam hoſtibus illatam cladem: gloriam vero magnam Marcello, Romaniſque poſt tot mala fiduciam, pugnam illam attuliſſe ait, cum non aduerſus inuictum hoſtem, ſed qui & ipſe pati aliquid incommodi poſſet, ſe bellum gerere ſentirent. Itaque altero deinde conſulum mortuo, populus Marcellum abſentem, vt ei ſucederet, vocauit, inuitiſque proceribus comitia diſtulit, dum is ab exercitu veniret: poſtquam venit, ingenti omnium conſenſu eſt conſul creatus. Sed cum tonuiſſet, idque oſtentum augures aduerſum ducerent, neque tamen palam metu populi magiſtratu eum prohibere auderent, ipſe cōſulatum eiurauit. Munus vero belli gerendi nihilominus obijt, ac pro conſule ad exercitum, qui erat apud Nolam, reuerſus, eos, qui Pœno ſe coniunxerant, infeſtauit. Celeriter contra eum Annibal exercitum adduxit.

Conſulatus irritus Marcelli.

At

At Marcellus prouocatus prœlium detrectauit: vt vero maiorem exercitus partem prædatum Pœnus dimisit, neque iam pugnam cogitauit, suos ad prœlium eduxit. Longos peditibus contos dederat, quorum naualibus in prœlijs *Vič. pri.* usus est, docueratque ijs Carthaginienses eminus exceptos 13 ferire, qui non pilis, sed comminus breuibus hastis pugnare consueuissent. Itaque ergo terga Romanis ostenderunt, atque aperte fugerunt: cæsa sunt hostium millia quinque, elephanti quoque occisi quatuor, capti duo. Et (quod maximum fuit) tertia secundum eam pugnam die, equites misti Numidæ Hispanique plures trecentis ab Annibale trásfugerunt: quod ante eum diem nunquam acciderat Pœno, qui barbarum exercitum è varijs & diuersis collectum gentibus diu in concordia retinuerat. Hi cum Marcello, tum cæteris deinceps ducibus fidi permanserunt. Porro Marcellus tertium consul factus, in Siciliam transmisit. *Marcellus in Siciliam missus.* Etenim successus belli Carthaginienses mouerat, vt de hac iterum obtinenda insula cogitarent: præsertim morte Hieronymi tyranni rebus Syracusanis conturbatis. Idcirco Romani eo exercitum miserant, duce Appio. Ad Marcellum, vbi exercitum eum accepit, multi Romani supplices venerunt, tali calamitate afflicti. *Cannensium militum supplicatio.* Romanorum, qui ad Cannas in acie cõtra Annibalem steterant, præter eos qui cæsi fuêre, alij fugerant, alij in potestatem hostium viui peruenerant: tanto quidem numero, vt ne defendẽdis quidem muris qui essent restare viderentur. Ij tamen adhuc Romanis spiritus, ea animi aderat magnitudo, vt neque captiuos redemerint, vile pro eis precium postulante Annibale, sed contra facto decreto alios occidi, alios diuendi extra Italiam passi sint: & eam multitudinem, quæ fuga salutem inuenerat, in Siciliam transmiserint, edicto, ne, quamdiu bellum cum Annibale esset vestigium in Italia ij ponerent. Hi ergo ad Marcelli pedes tunc se confertim prouoluentes petebant supplices, vt in honestam aliquam militiã adscriberentur: multis adhibitis vociferationi lachrymis, promittẽtes, se re ipsa demonstraturos, fugam eam non timiditate, sed calamitate accidisse. Miseratus eos Marcellus, Senatui scripsit, petens vt ad supplementa legionum ij asumerentur. Re diu iactata, Senatus decreuit, nihil opus esse Romanis ad rempub. gerendam hominibus ignauis: quod si vellet Marcellus, vte-

lus, vteretur ſane ijs, fortitudinis tamen cauſa nullam illis dux coronam daret, nullum honorem. Ægre id S. C. Marcellus tulit, reuerſuſque à bello Sicilienſi Senatum reprehendit, quod ipſi pro tot tantiſque rebus geſtis non tantum gratiæ dediſſent, vt ciuium calamitati poſſet mederi. Enimuero rerum in Sicilia is erat tum ſtatus.

Marcelli res in Sicilia geſtæ.

14

Hippocrates Syracuſanorum prætor, vt rem Carthaginienſibus gratam præſtaret, & ſibiipſi tyrannidem pararet, multos Romanorum occiderat * * * apud Leontinos: Leontinorumque vrbem vi cepit Marcellus. Ciuibus pepercit: quotquot autem perfugas deprehendiſſet, eos omnes flagris cæſos necauit. At Hipocrates primo falſum Syracuſas nuncium mittere, qui omnes puberes Leontinos necatos diceret: deinde turbatis Syracuſanis ſuperuenire, vrbemque occupare.

Syracuſas Marcellus obſidet.

Itaque Marcellus cum vniuerſo exercitu ad Syracuſas iuit: caſtriſq; prope poſitis, primum legatos in vrbem miſit, qui, quæ acta eſſent apud Leontinos, docerent: vbi id fruſtra fuit, non admittentibus orationem Syracuſanis, Hippocratis factione p̃ualente, terra mariq; oppugnare Syracuſas inſtituit. Appio, vt terra exercitum adduceret, mandatum. Ipſe cum ſexaginta triremibus omni armorum & iaculorum genere repletis, machinaque, quam iunctis inter ſe connexiſque in modum pontis octo nauibus impoſuerat, muro adnauigauit, multitudini, ſplendorique apparatus, gloriæque fidens ſuæ. Nihil tamen hæc ad Archimedem, Archimediſq; machinas erant.

Archimedis machinæ.

Et quidem Archimedes non vt rem ſeriam earum tractationem propoſitam habebat, ſed pleraq; Geometriæ veluti ludentis erant opera, quæ obiter ediderat quondam, Hieronis regis rogatu. cum is ita ab Archimede contendiſſet, vt Geometriam ab ijs, quæ ſola intelligẽtia percipiuntur ad ſenſiles res quodammodo conuerteret, rationeſque iſtas per corporea inſtrumenta ad vſum transferens, illuſtriorem eam artem multitudini redderet.

De vera & impura, ſeu mixta Geometria.

15

Etenim nobilem iſtam atque gratam machinarum conficiendarum artem Eudoxus quoque & Archytas indagare cœperant, Geometriam expolientes, & ea problemata, quorum explicatio certa, viaque ſcientiæ procedens demonſtratio non facile inueniretur, exemplis ſenſilibus, inſtrumentiſque abſoluentes. Tale eſt de duobus Geometrica ratione inter duo extrema data medijs inueniendis problema;

blema: quod cum & demonstratu non facile sit, & sit principium ad multarum descriptionem figurarum necessarium, vterque instrumentorum apparatu adsumpto tractauerunt, curuis lineis & segmentis medio loco scribendas istas lineas indagantes. Sed vbi Plato indigne hoc ferens, perdi ab ipsis & corrumpi Geometriæ dignitatem contendit, quæ ab incorporeis rebus, solaque intelligentia percipiendis ad sensilia transfugiat, corporeque rursum vtatur, atque ita multum & illiberale requirat ocium: ita tum illa machinarum effectrix ars à Geometria deiuncta, diuque à philosophis neglecta, pars militaris scientiæ facta est. Sane Archimedes Hieroni regi, cuius erat cognatus & amicus, datis viribus datum pondus moueri posse scripsit: elatusque, vt aiunt, demonstrationis robore iactauit, se si alia existeret terra, in eam transgressum, hanc nostram moturum fuisse. Id miratus Hiero, petijt, vt in rem ipsam hoc traduceret problema, ostenderetque magnum aliquid à paruo robore moueri. Tum Archimedes onerariam nauim regiam emit, magno multorum labore in mare deductam: eam impositis ipse multis hominibus, solitoque onere, seorsim sedens, vnaque manu non contente, sed leuiter agitans ansam machinæ cuiusdam, quales à multitudine eorum quæ tractioni inseruiunt, polyspasti Græcis dicuntur, nauim leniter & absque offensione tanquam per mare decurrentem ad se attraxit. Attonitus ea re Hiero, vimque artis intelligens, persuasit Archimedi, vt ipsi ad omne genus cum faciendæ tum depellendæ oppugnationis machinas conficeret: quibus ipse quidem vsus est nunquam, maiorem vitæ partem in ocio & quiete degens, tunc vero & opera, & opifex Syracusanis vsui fuerunt. Itaque vt bifariam Romani vrbem oppugnare cœperunt, terror Syracusanos & silentium præ metu tenuit, vt qui tantis viribus nulla posse resisti ratione putarent. Verum Archimede machinas suas instituente, terra oppugnantibus omnis generis iacula, ingentisque ponderis saxa, cum stridore & celeritate incredibili delata obuiam ibant: quorum nemo quisquam poterat grauitatem sustinere, sed confertim eos, in quos incidissent, sternebant, ordinesque ipsos turbabant. At in naues subito aut de muris demissa trabs graui pondere recellente eas submergebat: aut manus ferreæ rostrisque

Archimedes Syracusas machinis suis tuetur.

gruum

gruum similes prora apprehensa, recta in puppim statuebat nauim: aut intus per instrumenta contrarios motus habentia obuersa nauis & circũducta, præcipitijs & scopulis (qui erant sub muro enati) affligebatur, & cum magno classiariorum exitio conterebatur. Alioquoties nauis in sublimea mari eleuata, terribile spectaculum exhibebat, hâc illâc nutans atque circumuoluta: donec ad extremum hominibus qui in ea fuerant, eiectis atque velut è funda extortis, ipsa inanis aut muris incideret, aut delaberetur remittente cõplexum machina. Cæterum machina, quam nauibus iunctis aduehebat Marcellus, Sambuca dicebatur, à similitudine Musici instrumenti ita appellati, Ea cum eminus ad murum admoueretur, lapis decem talẽta appendens, aliusque atque alius insuper extorti sunt: quorum hi quidem in Sambucã incidentes magno strepitu & impetu, basim machinæ comminuerunt, compagesq; disiecerũt, & à nauium structura auellerunt: ** 16 itaque Marcellus quid ageret nescius, & ipse statim cum nauibus discessit, & peditibus vt idem facerent imperauit. Consultantibus ita placuit, vt noctu, si possent, muro succederent: ita enim & contentiones machinamentorum, validas atque robustas eas, effecturas vt tela superuolent Romanos, & cũ non satis spacij ictibus detur tormentorum, eos plane inutiles fore. Sed nimirum Archimedes iam pridem tormentorũ ad omne spacium accomodatorum apparatu, breuibusq; telis, nõ longe inter se distantibus, scorpionibusq; crebris qui non procul quidem, sed cominus tamen læderent, neq; ab hostibus possent conspici, ei consilio occurrerat. Itaq; vt appropinquarũt Romani muro, clam hostib. id esse rati, rursus multis sunt iaculis petiti: cũ & saxa desuper ad perpendiculum inciderent, & murus vndiq; tela emitteret. Cum pedem retulissent, rursusque in longum aciem porrexissent, iacula euolantia discedentes assequebantur: quare multi eorum perierunt, nauium vero magna inter sese conflictatio extitit. Neque hosti contra mali quicquam facere poterat Romanus: quod machinamentorum pleraque subter murum Archimedes adornauerat. Videbantur ergo quasi Deos oppugnare Romani, inumeris vndique ex occulto malis vexati. Proinde Marcellus aufugit, suosque fabros & machinarum opifices subsannans, dicebat, Non finem faciemus

Sambuca.

Marcellus oppugnationem Syracusarum dimittit.

Geome-

Geometricum iſtum Briareum oppugnandi? qui cum dedecore noſtro, ludens ipſe, naues noſtras in mare demerſit, & nunc eos qui in fabulis ſunt, Centimanos ſuperat, tot ſimul nobis immittens iacula. Et vero re ipſa omnes reliqui Syracuſani corpus erant Archimedis machinamentorum, ipſe animi inſtar cætera omnia mouebat: iacentibuſque ocioſe omnibus armis, Archimedis vnius fabricis & ad defendendos ſe, & ad lædendos hoſtes vtebantur. Denique is inuaſerat metus Romanos, vt ſi funiculum modo aut lignum ſupra murum conſpexiſſent, tormentum aliquod ab Archimede proferri clamantes, fugerent. Idcirco Marcellus oppugnatione protinus omiſſa, obſidionem trahere ſtatuit. Enimuero Archimedes tam alto erat animo, tantiſque theorematum diuitijs præditus, vt noluerit de his, quibus ſibi nomen & opinionem non humani, ſed diuini cuiuſdam ingenij parauerat, quicquam ſcribere. Quippe machinarum effectionem, omnemque artem quæ neceſſitati inſeruiret, illiberalem & ſordidam ratus, in his modo ſtudium ſuum ſerio poſuit, in quibus pulchritudo & ſubtilitas nulli commixta neceſſitati ineſt. Hæc enim cum nullis alijs rebus concreta, contentionem demonſtrationis & materiæ exhibent: cum hæc magnitudinem & pulchritudinem, illa certitudinem & vim immenſam præ ſe ferat. Neq; vero in Geometria inuenies difficiliores atq; magis abditas quæſtiones ſimplicioribus, purioribuſq; elementis explicatas: quam ſint eæ, quas deſcripſit Archimedes. Id qdam felicitati ingenij eius viri adſcribũt: alij incredibili labore eius effectum putant, quod ſingula abſque labore & facile præſtata ab eo videantur. Equidem haud temere quiſpiam demonſtrationem aliquam inueniat: ſed vbi eam perdidicit, in eam ſimul opinionem venit, potuiſſe ipſam & à ſe excogitari: adeo leui & expedita via demonſtratio ad id, quod eſt oſtendendum, progreditur. Quamobrem ne huic quidem fides abrogãda ſit, quod fertur, eum ſua iſta familiari & domeſtica quadam Sirene iſtius ſcientiæ delectatum, ſæpe cibi ſumẽdi, curãdiq; corporis oblitũ fuiſſe: ſæpe vi ad vnguẽtũ & lauacrũ pertractum, in foco figuras Geometricas inſcripſiſſe, & in corpore vncto, digito lineas duxiſſe, præ magna voluptatẽ quaſi mẽtis impotẽ, vereq; Muſarum furore correptum. Idem cũ multa & egregia inueniſſet, ab amicis perhi-

Archimedis quam ſublimis animus.

Siren.

perhibetur & cognatis petijsse, vt sibi mortuo in sepulchro
constituerent cylindrum sphæram circumplexum, & ratio-
nem, quæ est cylindri, ad inscriptam spheram adscriberent.
Hic fuit Archimedes, qui tum & se, & Syracusas inuictas,
quantum ab ipsis præstari potuit, seruauit. Interim obsi-
dione durante Marcellus, Megara vrbem de antiquissimis
Siciliæ vrbibus vnam diruit: Hippocratis etiam exercitum 17
ad Acrillas vicit, castra facientibus superueniens, ampliusq;
octo hostium millibus interfecit. Exinde maiorem Siciliæ
partem incursionibus infestando, vrbes ad defectionem à
Carthaginensibus permouit: omnibus vero prœlijs, quo-
tiescunq; congredi hostes ausi fuissent, victor discessit. Post
aliquantum temporis Damippum Spartanum è Syracusis 18
nauigantem cepit. Hunc redimere cupientibus Syracusa-
nis, sepius ea de causa ad colloquium veniens, turrim quã-
dam animaduertit negligentius custoditam, occulte reci-
piendis hominibus aptam, eo quod ea parte murus con-
scédi posset. Eius turris, quia ad eam crebro colloquij cau- *Syracusæ*
sa accedebatur, altitudine probe æstimata, scalisque confe- *vt captæ.*
ctis Marcellus, capto tempore, quo Syracusani diem Dianæ
festum agentes vino se & ludis dedissent, non turrim modo
eam occupauit, sed armatis quoq; hominibus murum cõ-
pleuit, priusquam dies illucesceret, inscijs hostibus etiam
tum adhuc, cum ipse iam Hexapyli portas effringeret. Cum
re animaduersa Syracusani ad arma concurrerent, ipse ius-
sis vndiq; canere tubis, fugam eis, magnumq; iniecit terro-
rem, omnes vrbis partes captas putantibus. At nondum ca-
pta erat maxima, munitissimaq; eadem & pulcerrima Syra-
cusaruur pars Achradine, cuius muri exterioris vrbis (eius
vna pars Neapolis, altera Tychæ dicitur) muris erant con-
iuncti. Exteriori vrbe capta, prima luce ab Hexapylo descẽ- 19
dit, beatum ipsum reliquis ducibus prædicantibus. At ipse *Misericor-*
fertur cum de superiori loco vrbis magnitudinem atq; pul- *dia Marcel-*
critudinem circumspexisset, miseratione eorum, quæ ei e- *li.*
uentura essent, commotus aliquandiu illacrymasse, cogi-
tans quam faciem vrbs hæc paulo post à militibus direpta
esset habitura. Nam de tribunis militum nullus erat, qui
prædam militibus denegare auderet: quidam incendi et-
iam vrbem, murosque subrui iubebant. Horum tamen ne
verba quidem admisit Marcellus, & inuitus admodum eo

concessit, vt bona & mancipia prædæ daret: à liberis autem corporibus omnem vim abstineri iussit, & edixit, ne quis Syracusanorũ occideretur, violaretur, neue captiuus duceretur. Enimuero hac etiam moderatione adhibita, vrbem tamen grauia & miseranda passuram ratus, in tanto gaudio miserationem animi sui ostendit: cum exiguo temporis spacio tantas tamque splendidas vrbis fortunas perituras cerneret. Ferunt quidem Syracusanam prædam ea, quæ post à Carthagine est allata, non fuisse minorem: nam & reliquam vrbis partem proditione captam vt diriperent, vi obtinuerunt milites: nisi quod regij thesauri prædæ exemti, & ærario reseruati sunt. Maxime omnium Archimedis interitus Marcello molestus fuit. Is tum forte descripta figura quippiam contemplatus, totusq; animo & oculis meditandæ ei rei intentus, Romanorum irruptionem, vrbisq; captæ statum non sentiebat. Subito miles ei adstitit, sequique se ad Marcellum iussit. Archimedes priusquam absoluisset problema, & ad demonstrationem perduxisset, ire noluit: qua re miles commotus, gladio eum educto obtrũcauit. Alij referunt, Romanum stricto gladio irruisse, necemq; Archimedi intentasse: hunc vero vt viderit, magnopere orasse tantisper cædem differret, dum id, quod propositum habebat contemplandum, penitus cognosceret: militem nullam eius rationem habuisse, & interfecisse hominem. Tertius eorum est hac de re sermo, qui ad Marcellum ferenti Archimedi Mathematica instrumenta, sciotheras, sphæras, & quadrantes, superuenisse aiunt milites, ratosq; aurum eum in vase isto portare, trucidasse. Id quidẽ in confesso est, indoluisse ea re Marcellum, percussoremq;, vt sceleratum hominem, fuisse abominatum, compertosque Archimedis necessarios honoribus affecisse. Enimuero cum Romani exteris adhuc bello tantum gerendo strenui, pugnaq; terribiles viderentur, neq; dum æquitatis, humanitatis, ciuiliumque omnino virtutum specimen aliquot exhibuissent: primus Marcellus videtur Græcis ostendisse, esse iustiores, quam crederentur, Romanos. Ita enim eos, quibus, cum res ipsi erat, tractauit, totq; eius in ciuitates & priuatos homines exstiterunt beneficia, vt, si quid durius Ennensibus, Megarensibus, Syracusanisue acciderit, non magis hoc ijs qui fecissent, quam qui passi essent, adscribi po-

Præda Syracusana.

Archimedis interitus.

20

21

tuerit

tuerit. De multis vnum proferam Oppidum est Siciliæ non magnum, nomine Engyium, perantiquum tamen, & ob Deos (quas Matres vocant) ibi visos celebre. Templum ibi à Cretensibus positum, ferunt: ostentabanturque hastæ, & galeæ æneæ, Merionis & Vlyssis inscriptione, qui eas dedicassent. Eius ciues cum impense rebus Carthaginiensium fauerunt, Nicias primi inter eos ordinis suasit, vt Romanis accederent, libere in concionibus aduersarios male sentire demonstrans. at hi gloriam viri & potentiam timentes, statuerunt correptum eum Pœnis tradere. Nicias vbi iam occulte se custodiri sensit, de Matribus sermones in publicum extulit illicitos, multa in eorum numinum contemtum egit, tanquam diffidens & contemnens quæ de eorum præsentia & maiestate ferebantur. Gratum id inimicis fuit, quod ille maximam sui male tractandi causam vltro præbuisset. Iam ergo omnibus ita comparatis, vt ei manus inijcerent, conuocatisq; in concionē tum ciuibus. Nicias ad populum verba faciēs, subito ad terrā corpus dimisit, parumq; moratus (vt par est attonitū quietum capere) inde leuato capite, ac circumacto, tremula voce, ac graui primū, deinde sensim eam intendens atq; exacuens, vt vidit horrore & silentio occupatam concionem, proiecta toga ac dilacerata tunica, semi nudus exsiluit, & ad exitum theatri se proripuit, agitari se à Matribus clamans. Ita cum attingere cum aut occurrere religioni omnes ducerent, ac de via decederent, ad portas vrbis procurrit, neq; voce ea, neq; motu, quales diuino furore concitum edere par est, vsus. At vxor rei conscia, maritique artibus subseruiens, liberis secum acceptis, primum supplicem sed ad Dearum ædem deuoluit: deinde errantem maritum quærere se simulans, nemine obstante, tuto vrbe excessit. Hac arte vsi, Syracusas ad Marcellum salui peruenerunt. 22 Marcellus autem Eguinos, multis eorum iniurijs & delictis lacessitus, superueniens omnes sumendi causa supplicij cum vinxisset, Nicias adsistens fleuit, ac tandem manus & genua Marcelli tangens pro ciuibus, ac primo quidem loco pro inimicis suis deprecatus est: cuius precibus fractus Marcellus, omnes dimisit, neq; quicquam mali ciuitati fecit. Niciam vero agro multo, donisque splendidis honorauit. Hæc Posidonius philosophus memoriæ prodidit. Marcellus ad bellum in Italia gerendum à Romanis

Callidum facinus Niciæ Enguini.

euocatus, pleraq; & pulcerrima Syracusis donaria abstulit, quæ & triumpho suo splendori, & Romæ ornamento essent. Quippe antea habuerat, neque nouerat Roma quicquam elegantis & artificiosi operis, neq; venusta illa nitida, & grata in vrbe erant tum ornamenta: armis barbarorum, & spolijs cruentis repleta, triumphorumq; monumentis & trophæis coronata, non lætum, aut terroris vacuum, neq; meticulosis aut delicatis gratum spectaculum exhibebat. & vt Epaminondas Bœotios campos martis orchestram, Xenophon Ephesum belli officinam dixit: ita puto potuisse quempiam tunc Romam bellicosi (iuxta Pindarum) Martis templum appellare.

Græca ornamenta primum Romã allata.

23 Itaq; apud populum Marcelli gloria maior fuit, qui vrbem ornamẽtis, gratiam & venustatem Græcam cum grata varietate habentibus, decorasset, apud senatum vero Fabij Maximi, qui Tarento capto nihil tale abstulit, sed pecunia & diuitijs egestis, manere ibi iussit simulacra, addito celebri illo dicto: relinquamus Tarentinis Deos suos iratos. Marcellus autem cum eo nomine reprehensus est, quod non hominibus modo sed Dijs etiam in triumpho ductis, inuidiam Romæ conflasset; tum, quod populum bello & agriculturæ assuetum, deliciarumque & ocij rudem, & (qualis apud Euripidem Hercules describitur,)

Inaniumrudem, præstantem maximis,

ocio & garrulitati dedisset, vt iam de artibus & artificibus nugaretur, eiq; rei maiorem diei partem impenderet. Atqui Marcellus eo nomine etiam apud Græcos gloriatus est, quæ pulcra haberent & admirarentur Græci, ea Romanos inscios ante in honore ipse habere, & admirari docuisset.

24 Porro triumpho eius aduersarijs resistentibus, quod & quædam in Sicilia conficienda restabant, & inuidiæ obnoxius erat secundus triumphus; ipse ita concessit, vt perfectum & magnum triumphum in Albanum montem duceret, ouãs vero vrbem iniret. Qui ouans in vrbem intrat, is non quadrigis inuehitur, neq; lauro coronatur, neq; tubicines habet: sed pedes est, calceatus, multis comitantibus tibicinib. myrto redimitus: vt gratior sit, quam terribilior aspectus, & minorem belli speciem præferat. Id quod mihi maximo est indicio, antiquitus non magnitudine rei gestæ, sed modo, discrimina triumphorum constitisse. Qui enim prœlio & cæde facta hostes vicissent, ij Martium istum nimirum & terri-

Ouatio Marcelli & in Albano triumphus.

terribilem triumphum ducebant, lauro (vt solet in lustrationibus exercituum,) arma & viros multa coronantes. At ducibus, qui non bello, sed oratione & persuadendo rem prospere confecissent, ducere belli apparatus expertem & festiuam istam pompam lex dabat. Nam & tibia pacis est, & myrtus Veneris arbor, quæ Dea maxime violentiam & bella odit. Neque vero acclamatione læta (quæ Euasmus Græcis est, vnde ijdem ouationem Euan dicunt) hoc genus triumphi, vt putant multi, nominatur: sed id Græci ad vocabulum ipsis vsitatum detorserunt, persuadentes sibi honoris partem etiam Baccho tribui, quem Euium & Thriambum (est autem triumphus Græcis triambos) dicunt. Sed in eo falluntur. Nimirum in magno triumpho bouem maiorum more dux immolabat, in minori ouem: inde ouationi nomen. Operæ est contemplari, vt Lacedæmonius legislator contrario, quàm Romanus, modo sacrificia instituerit. Qui enim ducis munere apud Spartanos defunctus est, si rem astu aut persuadendo confecit, boue, sin pugna, gallo rem sacram facit: quippe homines quantumuis bellicosissimi, maiorem, hominiq; magis conuenientem actionem eam iudicabant, quæ à prudentia & ratione, quam quæ à vi & fortitudine proficisceretur. Verum hæc qualia sint, consideranda in medio relinquimus. Marcello quartum cōsule, aduersarij eius Syracusanis persuaserunt, vt Romā profecti, de grauibus & contra fidē datam illatis à Marcello iniurijs apud Senatū quererentur. Forte tum rem sacram in Capitolio faciebat Marcellus. Itaque cum in Senatū venissent Syracusani, & se audiri ius suum ꝑsequentes peterent, ab altero consule Marcelli absentis vicem dolente exclusi sunt. At Marcellus re cognita, statim venit, primūq; sella curuli sedens, consulis munus obiuit: deinde cæteris peractis à sella descendit, ac priuati in morem eo in loco adstitit, vnde causam dicere solent rei, deditq; sui accusandi facultatem Syracusanis. Eos vero autoritas viri atque confidentia maiorem in modum conturbauit: terribilemque eum in armis olim intuiti, tunc ne oculos quidem aduersus prætextatum attolere audebant. Tamen aduersarijs Marcelli instigantibus, accusationem orsi sunt, lamentis mixtam, cuius hæc erat summa: se, cum essent socij & amici Romanorum, ea perpessos, quę ne paterentur multi hostes,

Lacedæmoniorum sacra ob victoriam partã qualia.

Marcelli in refutandis Syracusanorum querelis grauitas & clementia.

à Romanorum ducibus per gratiam obtinuiſſent. Ad hæc Marcellus: Pro multis maleficijs, quæ contra Romanos excuiſſent, nihil ijs factum, niſi quod bello & vi captis hominibus ne eueniat, prohibere poſſit nemo: ita vero ſua ipſorum culpa captos, cum crebris ipſius ad redeundum in fidem Romanorum adhortationibus obtemperare noluiſſent: neq; eos a tyrannis ad bellum Romanis faciendum vi compulſos fuiſſe, ſed tyrannidem eo nomine illis obtuliſſe, vt bellum ſuſciperent. Habitis orationibus, Syracuſaniſque (vt fieri ſolet) è Senatu excedentibus, Marcellus etiã diſceſſit, collegæ, vt cum Senatu de cauſa cognoſceret, facta poteſtate. Ipſe ante fores curiæ præſtolatus, neque iudicij metu, neq; ira in Syracuſanos ſolitum ſibi vultum immutauit: placide & compoſito geſtu exitum iudicij operiens. Sententijs latis cum rem tenuiſſet, flẽtes ei ſe ad pedes prouoluunt Syracuſani, obteſtantes, irã aduerſus præſentes vti dimitteret, miſerereturq; reliquæ ciuitatis perpetuam ipſius meritorum memoriam grato animo colentis. Fractus ijs Marcellus, non modo cum his in gratiam redijt, ſed & ſemper bene facere Syracuſanis perrexit. Libertatem autem, quam ijs reddidit, legeſq;, & quod ſupererat bonorum, Senatus rata omnia habuit. Pro his, cum alij ingentes honores à Syracuſanis ei ſunt habiti, tum lex ab ipſis facta eſt, vt quoties vel Marcellus, vel aliquis de ipſius poſteris in Siciliam veniſſet, coronati Dijs ſacrificarent Syracuſani. Marcellus ab hoc negocio aduerſus Annibalem ſe conuertit. a prœlio Cannenſi omnes fere conſules, omnes duces hac vna contra Annibalem vſi erant arte, vt prœlium ſubterfugerent: neque quiſquam eorum acie congredi auſus fuerat. Marcellus autem diuerſa ſibi via incedendum iudicabat: alioquin fore, vt temporis eo ſpacio, quo Annibalem illi attritũ iri ſperebant, ab eo Italia imprudentib. omnib. cõficeretur neq; vero Fabium curandę patrię rectas rationes inijſſe, qui tuta tantum ſectatus tantiſper expectaret, dum, Roma tabe confecta, bellum finiretur: quo modo medicis morbo remediũ adhibere trepidantib. ſimul cum morbo ipſum corpus & vires elangueſcunt. Primũ itaque Samnij vrbes magnas, quæ ad Annibalem defecerant, cepit: inque ijs multum frumenti, & pecuniæ, ac tria hominum millia, ab Annibale præſidij loco impoſita. Deinde cum in Apulia

Geſta eius contra Annibalem res.

Cn. Ful-

Cn. Fuluium proconsulem Annibal cum vndecim tribunis 25 militum & maiori exercitus parte occidisset; scriptis Romã literis, ciues hortatus est, vt animo essent bono: se enim iam ire eam regionem Annibali ademtum. His literis recitatis Liuius scribit non dolorem sublatum, sed auctum Romanis metum, tanto maius periculum accepto damno putantibus, quanto præstantior Fuluio esset Marcellus. Atq; hic quidem, vti scripserat, confestim Annibalem insequens: in Lucanos transijt: eumq; cum ad oppidum Numistronem in colle munito consedisse offendisset, ipse in plano castra posuit. Postridie in aciem eduxit: Annibaleque degresso, prœlium consertum est incerta quidem victoria, sed ita vehemens, vt ab hora tertia eo vsque protraheretur, dum noctis tenebræ id dirimerent. Rursus orta luce in aciem eduxit inter cadauera, Annibalemque ad decernendam prœlio victoriam prouocauit, eumque castris motis discedentem, spoliatis prius ipse hostium cadaueribus, suisque sepultis, insecutus est. Multas Annibalis insidias euitauit, omnibus autem leuibus prœlis victor, in admiratione fuit. Quare comitijs instantibus, potius visum Senatui alterum consulum è Sicilia euocare, quam a certaminibus cum Annibale Marcellum abducere: illumque, vt venit, dictatorem dicere iusserunt Q. Fuluium. Dictator enim 26 neq; à populo potest, neq; à Senatu eligi, sed consulum aliquis aut prætorum progressus ad populum, eum, quem ex vsu fore putat, dictatorem dicit: Hinc dictatoris nomen est, alij sic dictum censent, quod non in suffragium iubeat ire de ijs quæ statuere vult, sed quæ ipsi visum fuerit, imperet: etenim a magistratibus latas leges edicta Romani vocant. Marcelli collega cum è Sicilia venisset, alium dictatorem dicere voluit: ac ne inuitus de sua sententia detruderetur, noctu in Siciliam abnauigauit. Populus Q. Fuluium dictatorem iussit: Senatus aũt Marcello, vt eum diceret scripsit: isq; paruit, & sententiã populi confirmauit. Inde in annum sequentem rursus pro consule missus, re cum Fabio Maximo cõposita vt is Tarẽtinos aggrederetur, ipse Annibalem adortus à ferendo illis auxilio detineret ad Canusium accessit. Ibi Annibali castra subinde mutanti, prœliumque detrectanti se ostentans, tandem vt is certo loco consedit, leuibus pugnis ad iustum prœlium exciuit:

id prœlium inchoatum nox diremit. postridie rursus Marcellus in armis conspectus est, instructa acie. Quare Annibal dolore concitus magno, Carthaginienses conuocauit, orauitque vt pro omnibus prioribus victorijs retinendis in præsentia dimicarent: Videtis enim, dicebat, post tot victorias, ne respirandi quidem nobis victoribus aut ocij dari facultatem, nisi hominem istum profligauerimus. Inde cōmissum est prœlium, in quo Marcellus videtur intempesti-

27 uo strategemate damnum sibi dedisse; Dextra enim ala laborante, vnam de legionibus inprimam aciem prodire iussit, Hæc mutatio ordinibus turbatis, hostibus victoriā tradidit, duobus millibus & septingentis Romanorum cæsis.

Marcelli in suos victos seueritas.

Marcellus in castra regressus, conuocato exercitu, videre se multa Romanorum arma, multa corpora, Romanum vero nullum dixit: ac veniam petentibus, victis se daturum negauit, victoribus promisit: cras iterum in aciem educturum affirmauit, vt de victoria prius quam fuga fama ad ciues perueniret. His dictis, cohortibus, quæ cesserant, pro tritico hordeum dari iussit: Itaque ergo multis male ab eo prœlio affectis, neminem dicunt fuisse cui non plus doloris oratio ducis, quam vulnera attulerint. Mane punicea toga, signum pugnæ, de more suspensa fuit: cohortibus autem ignominia notatis primus, quem petierāt, locus in acie datus; reliquos tribb. militum in aciem eduxerunt.

Annibalis de Marcello dictum.

Quod vt renunciatum est Annibali, Quid, inquit, Dij boni, huic homini facias? qui neq; secundam potest, neq; aduersam fortunam ferre: solus neq; dare quietem victor neq; vti ea victus potest. nimirum semper erit cum eo pugnandum, qui in vtroq; euentu pudorem audendi prætextum habet. Inde commisso prœlio, cūm æquo Marte pugnaretur, Annibal elephantos in primam productos aciem, Romanis ordinibus immitti iussit Ibi tumultu & trepidatione magna orta,

Flauij tribu. militum egregium facinus.

tribunus militū Flauius signo correpto occurrit, primumque elephantum cuspide inferiori ictum retro auertit: is & proximum à se, & alios deinceps conturbauit. Marcellus eo conspecto, equites confertim ad tumultum aduolare, hostiumque in se ipsos ruentium trepidationem augere iussit. ij acri in Carthaginienses facto impetu vsque ad castra eos repulerunt: maximaq; eorum cædes ab occisis & corruentibus elephantis est facta. Ceciderunt hostium supra octo millia;

millia:ab Romanis tria millia, plerisque reliquis saucijs. Id Annibali quam longissime à Marcello se subducendi noctu motis castris facultatẽ præbuit. Marcellus insequi ob sauciorum multitudinem non potuit: itaque per ocium in Campaniam transiit, Sinuessæque æstatem reficiendo exercitu consumpsit. At Annibal vt semel à Marcello se abripuit, tãquam libero & soluto exercitu omnem Italiam circumiens incendijs vastabat. Quo nomine cum male audiret Marcellus, inimici eius Publicium Bibulum tribunum plebis submiserũt, qui eum accusaret. Erat is homo in orationibus vehemens, conuocatoque sæpius populo, alij duci copias Marcelli committendas suadebat: etenim Marcellum, cum ad bellum tantum sese parumper exercuisset, statim curandi corporis causa, tanquam ad lauacra calida, se à palæstra contulisse. Quibus auditis, Marcellus, relictis ad exercitum legatis, ipse diluendarum calumniarum causa Romam venit. Iam ijs calumnijs hoc erat effectum, vt dies Marcello diceretur. Quæ vbi appetijt, populo in Circum Flaminium congregato, Bibulus accusauit: Marcellus sui purgandi causa pauca & simpliciter dixit. Multa autem in eo defendendo, insigniq; liberate vsi sunt probatissimi primoresq; ciuium, monentes populum, cauerent ne si timiditatis Marcellum condemnassent, deterius de eo, quam hostis, iudicasse deprehenderentur: quippe hunc vnum esse ex omnibus ducibus quem Annibal fugiat, ijsdemque artibus semper congressum eius declinet, quibus ad pugnã reliquos alliciat. His sermonibus factum est, vt in tantum spes sua accusatorem frustraretur, vt non absolutus modo criminum sit Marcellus, se & quintum consul creatus. Initio huius consulatus magnum in Etruria motum ad defectionem spectantem sedauit, ac circum vrbes profectus eas pacauit. Inde templum Honoris & Virtutis à se ex manubijs Siciliensibus exstructum dedicare cupiens, a pontificibus impeditus, quod ij non recte vna æde duos Deos includi dicerent, priori alterum adijcere cœpit, ægre ferens id impedimenti, ac quasi in omen trahens. Nam & alijs turbabatur ostentis, quod & fana quædam de cœlo tacta erant, & id æde Iouis aurum mures corrosissent: ferebatur & bos locutus, & infans cum capite elephanti natus viuere. Factis hæc prodigia curandi causa sacrificijs, aliquoties non fue-

Publicius Marcelli calumniator.

Templa Honoris & Virtutis.

Ostenta Marcello aduersa.

28

rat litatum, Detinebatur ergo ab aruſpicibus in vrbe, æſtu-
ans animo atque cupiditate tumens. Nemo enim quiſ-
quam tantopere quicquam petijt, atque is vir cum Anniba-
le prœlio decernere in votis habuit: hoc ei & per quietem
obuerſabatur ſomnium, & vnum hoc cum amicis & colle-
gis conſultabat, hoc vnum à Dijs petebat, vti cum Anniba-
le acie collata dimicandi facultatem ſibi darent: idque (vt
arbitror) ita maxime voluiſſet fieri, ſi vno muro aut vallo v-
terq; fuiſſet incluſus exercitus. Ac niſi iam gloria onuſtus,
abunde ſuam in omnis generis imperijs obeundis grauita-
tem atque prudentiam demonſtraſſet, dicerem ſane affectu
magis, quam pro ætate eius, feruido ac iuuenili, & ambitio-
ne annis indecora concitatum fuiſſe: geſſit enim quintum
coſulatum, annos natos plures quam ſexaginta. Cæterum
ſacrificijs & expiationibus ſecundum aruſpicum iuſſa fa-
ctis, cum collega ad bellum eſt profectus: Annibalemque
inter Bantiam & Venuſiam vrbes ſedentem crebro irrita-
uit. Annibal dimicationem ſubterfugit: & cum à Romanis
coſſ. mitti exercitum in Locros Epizephyrios ſenſiſſet, inſi-
dijs ſub tumulum Peteliæ abditis, duo millia & quingen-
tos Romanorum occidit. Ita huius rei Marcellum ad con-
ferendum prœlium inflammauit: propiusque caſtra hoſti-
um caſtris contulit: Erat inter Punica & Romana caſtra col-
lis, ſatis quidem natura munitus, cæterum omnis generis
arboribus ac virgultis obſitus: habebat & deiectus in vtran-
que partem procliues, & fontes, qui aquis inde delabenti-
bus indicarentur. Hunc mirabantur Romani ab Annibale
non occupatum, cum prior loco tam apto caſtra fixiſſet,
ſed hoſtibus relictum. Verum Annibali locus vt commodus
caſtris, ita longe opportunior inſidijs abſcondendis viſus
erat, & ad hanc rem potius eo vti ſtatuerat. Itaq; ſylueſtria
omnia, & cauernas multis iaculatoribus & lancearijs op-
pleuerat: ſperans fore, vt loci natura opportunitate ſua eo
29 Romanos alliceret. Quæ eum ſpes nequaquam fefellit. Et-
enim continuo in caſtris Romanorum multus erat ſermo,
occupandum eum eſſe locum: iamque curioſe rationes ini-
bant, quot rebus ſuperiores eſſent hoſtibus futuri, maxime
quidem caſtris in eo colle poſitis, ſin minus, at certe eo mu-
nimentis intercepto. Viſum eſt igitur Marcello conſilium,
vt cum paucis equis locum ſpecularetur: vocatoque aru-
ſpice,

ſpice,ſacram rem fecit Cæſa prima hoſtia,iecur ei ſine capite oſtendit aruſpex.ſecunda cæſa cum magnum caput exhibuit, tum cætera omnia ad miraculum pulcra viſa ſunt: & apparebat terror prioribus extis oblatus, alteris ſublatus.At aruſpices magis etiam metuere ſe reſponderunt:mutationem enim ſiniſtri aliquid habere videri,quod poſt turpiſſima & triſtiſſima exta, nimis quam læta apparuiſſent. Verum Enimuero fato neque ignis, neque ferreus obſtiterit murus, vt eſt apud Pindarum. Exijt cum collega Criſpino Marcellus, filioque ſuo,qui tum erat tribunus militum, ac ducentis & viginti equitibus: quorum nemo Romanus erat,ſed Etruſci cæteri, quadraginta Fregellani, qui morigeros ſe & fidos perpetuo Marcello præbuerant.Locus erat ſylueſtris,& tectus,in eo ſpeculator Carthaginienſium deſidebat,qui a nemine conſpici,ipſe Romanorum caſtra cernere poterat.Is cum in inſidijs locatis,quid agerent Romani,indicaſſet, illi Marcellum aduenientem paſſi prope accedere,inde ſubito exorti, & vndiquaque circumfuſi, iaculabantur, cædebant, inſequebantur fugientes, cum reſiſtentibus dimicabant.Reſiſtebant autem quadraginta Fregellani, Etruciſque initio ſtatim præ terrore fugam dantibus, agmine ipſi facto pro conſulibus propugnabant: donec Criſpinus duobus iaculis ictus equum ad fugam conuertit,Marcelli autem latus lancea traiectum eſt. Tunc demum & qui ſupererant Fregellani, pauci admodum Marcellum cadentem relinquentes, filio eius ſaucio ſecum abrepto in caſtra effugerunt. Ceciderunt haud multi ſupra quadraginta,capti ſunt lictores quinq;,& de equitib.duodeuigenti. Paucos poſt dies etiam Criſpinus ex vulneribus obijt:nouumque hoc Romanis infortunium accidit,vt vno prœlio vtrumque conſulem amitterent.Annibal vero cum reliquos minimi faceret, Marcellum cecidiſſe audito, ipſe ad locum,accurrit:cadauerique adſiſtens, diuque corporis robur & formam contemplatus, neque ſuperbam vllam emiſit vocem,neque vultu læticiam (vt conſentaneum erat eum, qui tam moleſtum & grauem hoſtem interfeciſſet) præ ſe tulit. ſed inopinatum viri exitum miratus, annulum ei abſtulit, corpus digno habitu ornatum, veſtibuſque decentibus amictum cremauit, reliquias in vrnam argenteam lectas, aurea ſuperaddita corona,ad filium eius miſit.

Marcellus vt inſidiis circumuentus perierit.

Criſpini mors.

Annibal vt mortuum Marcellum habuerit.

Sed

Sed quidam Numidæ cum in ferentes ea incidissent, adimere vi conati sunt: illis reluctantibus, ac vim vi exeuntibus, ossa disiecta sunt. Annibal hoc audito, ad eos qui aderant nihil vtique Dijs inuitis posse fieri fatus, sumto de Numidis supplicio, nullam præterea de Marcelli reliquijs colligendis curam habuit: vt qui Dei alicuius numine Marcello hunc exitum vitæ, & sepulturæ priuationem ita præter omnium opinionem euenisse crederet. Hæc Cornelius Nepos, & Valerius Maximus narrant. Liuius, & Augustus Cæsar perlatam ad filium Marcelli vrnam, & honorifice sepultas eius reliquias perhibent. Præter ea, quæ Romæ dedicarat, Marcelli monumenta erant, Gymnasium Catanæ in Sicilia, statuæ & tabulæ de Syracusanis in Samothrace apud Deos, quos Cabeiros nuncupant, & in Mineruæ templo apud Lindum: ibi hoc epigramma statuæ eius fuisse adscriptum, Posidonius refert:

Monumenta Marcelli.

Ille, hospes, patriæ sidus memorabile Romæ
Marcellus claris Claudius à proauis,
Terq; quaterq; tulit bella in Mauortia fasces
Consulis, hostili cæde madefaciens.

Huius enim carminis autor, duos proconsulatus quinque annumerauit consulatibus. Genus eius splendidum, vsq; ad Marcellum C. Marcelli, & Cæsaris Augusti sororis Octauiæ filium prorogatum est. Hic ædilis Romæ obijt, cum non diu in matrimonio Cæsaris filiam habuisset. Honori eius & memoriæ eius Octauia mater Bibliothecam dedicauit; Cæsar ipse Theatrum, Marcello inscriptum.

Marcellus Octauiæ filius.

PELOPIDÆ CVM MARCELLO comparatio.

Quæ de Marcello atq; Pelopida memoriæ prodita, commemoratu digna iudicauissemus, hæc fere erant. Cum vero & natura & moribus sane quam æquales fuerint, vterque nimirum fortis, impiger, acer, magnoque præditus animo: in eo solum discrimen intercessisse videri potest, quod Marcellus multis in vrbibus à se captis cædes exercuit, Epaminondas & Pelopidas nullum vnquã victores interfecerunt: neque in seruitutem vrbes redegerunt: imo ne cum Orchomenijs quidem ita acturos fuisse Thebanos istis præsenti-

In victos quales fuerint.

bus, cre-

bus, creditum est. De rebus gestis Marcelli, magnum est & mirabile, quod Gallorum tantas equitum peditumque copias paucis ipse equitibus profligauit (quod ab alio duce fa-ctum haud temere leges) quodq; hostium ipse ducem occidit. Certe Pelopidas idem conatus interijt, à tyranno præuentus. Veruntamen his opponere licet Leuctricum & Tegyrense, præclarissima certamina. Iã Marcelli nullũ possumus adducere facinus, occultis insidijs adiutum: at eius generis fuerunt, cum Pelopidas reditum ab exsulio confecit, & Thebanorum tyrannos, (quod omnium per tenebras & fallaciam gestarum rerum præstantissimum est) sustulit. Romanis terrori erat Annibal, & grauiter vrgebat: sicut & Lacedæmonij Thebanos. Cæterum Spartanos à Pelopida victos ad Leuctra & Tegyras, constans est fama: Annibalem Polybius scribit nunquam à Marcello superatum, sed vsque ad Scipionem inuictum permansisse. Nos Liuio, Cæsari, Nepoti, ac de Græcis scriptoribus regi Iubæ credimus, Annibalem aliquoties à Marcello victum fusumque, quæ tamen victoriæ ad summam rerum non magnum pondus attulerint. vt in illis conflictibus illusisse Pœnus videri possit. Fuerunt tamen hæc Marcelli facinora haud iniuria in admiratione: quo autore Romani fusis tot ipsorum exercitibus, cæsis ducibus, totoque conturbato Romanorum imperio, congredi cum hoste ausi sunt. Qui enim post diuturnum terrorem atque metum, apud exercitum ardorem & studium cum hostibus contendendi excitauit, vt iã haud in procliui positam victoriam appeterent, ac de ea magna contentione cum hostibus dimicarent: is Marcellus fuit, Nempe cladibus iam adsuefactos, vt bene secum actum crederent, si fuga Annibalem euitassent, pudore ille affici, si amissa victoria saluti consuluissent, negare si vel parumper cessissent, dolere nisi vicissent, docuit. Quod autem Pelopidas nullo vnquam prœlio dux ipse superatus est, Marcellus plures quam vllus ea tempestate alius Romanus victorias retulit, videri potest difficultas in hoste vincendo, tot rebus tamen feliciter gestis, inuictæ virtutis laudi ex æquo respondere. Quid, quod Syracusas Marcellus cepit, Lacedæmone potiundi conatus Pelopidæ irritus fuit? Equidem maius fuit, Siciliam recipere, quam ad Spartam accedere, primumque hominum belli causa Eurotam transire. Quanquam

Bellitares.

Aperte gestæ res.

quam

Societas laudis. quam profecto hoc, vt & Leuctricam victoriam, rectius Epaminondæ, quam Pelopidæ adscribi, non absurde forsitan aliquis dixerit: at Marcellus gloriam rebus gestis partam cum nemine habuit communem. Nam & solus Syracusis potitus est, & sine collega Gallos fudit, & Annibali non modo à nemine adiutus, sed & omnibus dehortantibus se obijciens, mutata belli gerendi forma primus audendi dux fuit. *Obitus.* Exitum quidem vitæ vtriusq; nequaquam laudo: & quidem ęgre fero, indignorque tam absurdos casus reputans. Miror autem Annibalem tot in pugnis, quot vel enumerando defatigeris, ne vulneratum quidem: miror & Chrysantam, quem Xenophon in libris de disciplina Cyri scribit cum iam elata bipenni esset hostem icturus, vt tubam receptui canere audierit, omisso hoste placide & composite recessisse. Veruntamen Pelopidam venia dignum facit ira, quæ eum feruidum alioquin prœlij tempore ad vindictam (haud incōuenienter id generoso annimo) inflammauit. Nā ducis summa laus est, vt vel saluus vincat, vel virtute vitam finiēs, occumbat, quod est apud Euripidem: sic enim nō passus aliquid, sed egisse moriendo existimatur. Ad iram accessit etiam, quod in morte tyranni finem victoriæ positum cernēs, haud absurde omnino impetui animi est obsecutus: haud facile enim erat aliam, aliquam rem præclaram aggredi, cuius tam honestus esset & gloriosus scopus. At vero Marcellus, neque magna incumbente necessitate, neque eo animi feruore correptus, qui in rebus grauibus sæpenumero de potestate mentis deijcere solet, inconsiderate in periculum sese præcipitans, non ducis, sed præcursoris aut exploratoris modo interijt: quinque consulatus, tres triumphos, spoliaque & trophæa de regibus erecta. Hispanis & Numidis qui suam pro Charthaginiensibus vitam deponerent, in manus dans. Itaque & ipsi re tam feliciter gesta, succensuerunt sibi quodammodo atque inuiderunt, cum virum inter Romanos virtute, potentia, gloriaque præstantissimum, inter Fregellanus speculatores interemtum viderent: Neque hæc sunt accipienda pro quadam aduersus istos viros obtrectatione, sed vt indignatio quædam, & libera de ipsis apud ipsos querela, & fortitudinem ipsorum, in quam reliquas etiam virtutes impenderint, vitæ suæ non parcentes: quasi vero sibijpsis, non patriæ magis, amicis, & socijs

socijs perirent. Secundum mortem, Pelopidas à socijs, pro quibus mortem oppetierat, Marcellus ab ijs, a quibus erat necatus, hostibus est sepultus. Quorum vt alterum expetẽdum est, & beati putatur: ita præstantius quiddam & maius est admirationem sui in animis hostium virtutis eius, quæ eis sæpe incommodauerit, quam apud amicos gratiarum actionem excitare. quippe in illo honestati tantum honor delatus apparet: in hoc vtilitas & commodum magis, quam virtus amatur.

IN MARCELLVM Annotata.

Marcellus bello Annibalico floruit, quo nihil est notius, & cuius tempus accurate à Polyb. lib. 3. ostenditur. Obijt cõsul insidijs Annibalis anno ab V. C. ꟾↃXLVI. *Ignorationem porro Latinæ linguæ tantam neque Plutarcho neque Posidonio etiam attribuerim, vt eos à Marte Marcellum deduxisse credam. Et si me minime fugit apud ipsum Varronem (ne alios dicam) non paulo etiam ineptiores inueniri, quas vocant, etymologias. Marcelli vero cognomen gentis Claudiæ ab Annibalico nostro hoc demum incœpisse, credat qui volet. ego ante huius obitum annis* LXXVI. *consulem inuenio M. Claud. Marcellum, qui idem cum nostro neq; fuit, neq; esse potuit, nisi hunc centenarium oppetijsse fingamus. Quo pacto Quintum consul fuisse dicatur, in quinto cõsulatu eius etiam à Liuio ostenditur. Quæ apud Virgilium in 6. Aeneidos, ad versum (Adspice vt insignis spolijs Marcellus opimis) annotantur: me parum mouent. sciunt enim eruditi quomodo & isti & alij commentarij sint interpolati.*

1 Quod est apud Homerum.] *Lib. Iliad. 14. 86. Verba sunt Vlyssis de se & Græcis, aduersus Agamemnonem, qui fugam suadebat.*

2 Mensam nummulariam.] *ἀργυραμοιβίαν est in Græco. quod quid hoc loco sit, non plane intelligo. Id facile*

appa-

apparet, aliquid argentei ex multa Capitolini confectum, idq; dedicatum. verbum videtur mensam nummulariam seu abacum significare. sed improprie (ni fallor) hic pro quauis mensa accipiendum. Nisi fortaßis mutilus est locus, & scripsit Plutarchus Marcellum pecuniam multæ loco exactam in argentum conuertisse (nam id non incōmode Græcis verbis dici puto, ἀργυραμοιβίαν ποιεῖσθαι) & donarium, cuius hic interciderit nomen, ex eo fecisse. Iudicij huius meminit Valerius lib. 6. cap. 1. & reum C. Scantinium Capitolinum trib. plebis nominat: vnde facile apparet, varie hanc rem narratam fuisse. quid de multa statutum fuerit, nusquam reperio. Mox:

3 Insubres gens Gallica.] *In Græco est ἴβηρες, idque retinuit etiam Guarinus cum tamen neque gens vlla Gallica Iberi sint, & quomodo scripserit Plutarchus, ipsa historia doceat. Insubres enim Galli fuerunt, de quibus hic dicitur, quod ex Polybij libro secundo. (ibi enim hæc historia copiose describitur, & ἴσομβροι appellantur: à Plutarcho mox ἴνσομβροι) patet. & Floro 2.4. Zonara, alijs. Statim:*

4 Et Gæsatæ vocantur.] *In Græco hic γεσᾶται falso, infra γαισάται nominantur. Polybium secuti, Gesatas scribimus. Quod autem à militiæ mercede sic nominatos idem perhibet, vix ei adsentior. non enim grammatici modo Græci annotarunt, γαῖσα esse ἀκοντάρια, pili genus: sed & Propert. lib. 4. hoc ipso de bello ita vsurpauit.*

Gæsatæ

Virdomari genus hic Rheno iactabat ab ipso,
Nobilis erectis fundere Gæsa rotis. *Et apud Festum est, Gæsum graue iactum. vbi ordo literarum repudiat æ diphtongum: sed telum esse, locus, etsi mutilus, tamen docet. Maro Gæsorum lib. IIX. vbi de Gallis Capitolium occupaturis loquitur, etiam meminit:*

——Duo quisq; Alpina coruscant
Gæsa manu——

Et me-

Et meminit Nonius etiam. apud Eustathium in Iliad. 6. 774. (vbi tamen σ littera fœde extrita est) spiculum totũ ferreum exponitur, quod ille ex Pausania adfert, idem vero est etiam apud Pollucem & alios Apud Suidam quoq; Γεσὸς legitur, & pro armatura aut conto exponitur. Sed Latinorum, eorumq; Græce doctißimorum autoritas euincit, vel γεσὸν vel γαισὸν dicendum. Habet nostra Germanica lingua permulta Ebraica & Aramæa vocabula suis permixta: quod opportuniore loco demonstrauimus. & Gæsata an sint vsi Germanorum veterum lingua, disquiri potest. certe multi sic sentiunt. Apud Aramæos ergo Gaias exercitum, & latronem deriuata vox Gaisa notat: quod tædij leniendi causa annotauimus. Itaq; verisimile est à genere armorum dici gæsatas: vt funditores, vt lancearios, vt cetratos, vt alios. Sed hæc nihil admodum huc pertinent. Seruius (opinor) alicubi tradit, fortes viros à Gallis Gæsos dici. Porro autem de belli istius apparatu & Romanorũ & sociorum: lege Polybium eodem libro, epitomam Liuianam 20. & Plin. 3. 20. In multis diuersorũ libris autorum leges etiam Gessatas pro Gesatis.

5 Commentarios militares.] στρατηγματικοῖς ὑπομνήμασιν. Intelligo ephemeridas, hoc est librum, in quem, quid quoque tempore gessisset, scriptum referret. Apud Ciceronem libr. 2 de natura deorum historia hæc copiose narratur: ibi simpliciter scriptum est, Libros. Valerius libro primo, capite primo, idem referens, ex libris ad sacra populi pertinentibus animaduersum errorem suum à Sempronio inquit. Ciceronis locum adscribam, vt aliquid lucis adferat, aliquid accipiat. "E prouincia: inquit (loquitur autem de Ti. Sempronio hoc, qui Ti. & C. Gracchorum pater fuit) litteras ad "collegium misit, se, cum legeret libros recordatum esse, vitio sibi tabernaculum captum fuisse in horto Scipionis: quod pomœrium postea intrasset, senatus habendi causa, in redeundo cum idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus,

Ciceronis locus expenditur.

Hunc morem capiendi tabernaculi Plutarchus diserte exponit hoc loco: qui sane videtur ostendere Ciceronis locum recte legi vti adduximus, & hæc verba, In horto Scipionis, *non esse in* Aruspectionis *commutanda. Nullam enim video necessitatem quæ hoc nobis imponat: neq; Manutius istius correctionis autor (vir de Ciceronis & multorum optimorum scriptorum monumentis præclarissime meritus) causam ostendit, cur à conductione tabernaculi extra pomœrium horti Scipionis magis, quam alius locus quispiam, fuerint alieni: neq; fortassis, si* Cic. Aruspectionis *scripsisset, sciolus id non intellectum statim in* In horto Scipionis, *ac non potius in aliud quiduis mutasset. Meminit & Liuius lib.* 4. *ad annum* V.C.cccx. *de trib. militum Nõ tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quã inierant, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere: quod* C. *Curiatius, qui comiciis eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepisset. Cæterum Ti. Gracchi consulatus posterior, Quo acta sunt illa, incidit in annum ab* V. C. IↃXCI. *secundum receptam numerationem (Sigonius habet* IↃXXCVII.) *quo tempore Heautontimorumenos Terentiana tertium acta scribitur.*

6 Minutius dictator.] *μινυκίου. Valerius loco iam indicato non Minucium, sed Fabium dictatorem nominat estq; id vero propius: siquidem bis dictator Fabius fuit, vt Liuius diserte, & antiqua inscriptio quam Sigonius descripsit, docet. Idem hanc dictaturam rectissime si quid video in annum collocat. qui Gallicum Marcelli triumphum est insecutus.*

7 Ab ea vrbe Virdumarus.] *βριόματος. Sic & Guarinus. sed vitiosa est lectio. in vita Romuli βριτόμαρτος & Britomartis alias etiam apud Latinos, vt barbaricum nomen legitur. Hic Liuium, Florum, Eutropium, Propertium, alios huius belli scriptores sequi malui.*

8 Ad Clastidium.] *κλαπίδιον. & hoc mendum retinuit*

vterq;

vterq; interpres (sæpe enim videtur antiqua translatio Amiotum in errorem abduxisse) cum quidem neque sit vllum vsquam nominatum Capidium: & Clastidium κλαςίδιον, diserte nominet Polybius, eadem tractans, cui adstipulatur antiqua inscriptio quam Sigonius in Epit. Liuij 20. refert. Meminit sane huius Clastidij Liuius lib. 21. & lib. 32. vbi Ligurum ditionis fuisse perhibet.

9 Quercus enim votiuæ.] εὐτκάνυ, omissum hoc est à Guarino verbum. Ipse εὐτκαὶυ legi: non profecto quod mihi satisfacerem plane, sed quia votiuam quercum existimo dici intelligiq; posse, quæ ad eam rem destinata esset. Quid legerit Amiotus, ignoro: quercum montanam excelsam & rectam vertit.

10 Ad nostram vsque ætatem.] τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀγῶνος. imposuit interpreti mendum, tametsi nullo sententiæ detrimento. Legendum est αἰῶνος.

11 Prima asses C C C. secunda C C. tertia C. asses.] τὸν δὲ δεύτερον π. idq; secutus est Guarinus: Secundo octoginta. Sed contra rationem videtur esse, vt qui tertia spolia opima retulerit, plus eo accipiat qui secunda. Itaq; in locũ τοῦ π. (quæ est nota numeri L X X X.) literã σ. reposui, qua C C. indicantur: eo quidem liberius, quod inter π & σ summa est figuræ similitudo: & nobiscum sensit Amiotus.

12 Liuius non quidem affirmat.] Aut hic, aut apud Liuium, aliquantũ verborum intercidisse videtur: nisi μνημονικὸν Plutarchi ἁμάρτημα esse credamus. Neque enim Liuianum noster numerum refert, neq; nostri sit vlla apud Liuium mẽtio: & vero longe amplior atq; admirabilior victoria fuisset, si id, quod Liuius ita narrat, vt fidem non habeat, verum putaretur: Verba Liuij sunt. Vix equidẽ ausim affirmare, quod quidã autores sunt, duo millia & C C C. hostiũ « cæsos, non plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor « victoria fuit, ingens eo die res, an nescio an maxima illo bello «

» *gesta sit: non vinci enim ab Annibale vincere solito, difficilius* » *fuit, quam postea vincere. Lib. 23.*

13 Cæsa sunt hostium millia quinque.] *Liuius hic* » *quoque aliter: vt, nisi si alios autores noster secutus sit, in al-* » *terutrius librum menda inuecta videatur, præsertim in nu-* » *meris. Hostium, inquit, plus mille cæsi eo die, capti* CIↃIↃC: *& signa militaria* XIX. *& duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Mox: Tertio post die mille* CCLXXII. *equites misti Numidæ, Hispanique ad Marcellum transfugerunt. Neque repugno Sigonio, priorem numerum ex Plutarcho, posteriorem ex Liuio emendanti. vt hic legatur* ὑπὲρ τοὺς χιλίους τετρακοσίους.

14 Occiderat ** apud Leontinos.] *Intercidisse hoc loco non vnum atque alterum modo verbum, sed haud paucos versus, facile intelliget, qui historiam li. 24. Liuij legerit. vel Græca verba considerauerit. Quæ aũt de receptis Leontinis dicuntur, ad Marcellum pertinere, ex Liuio intelligitur.*

15 Et ea problemata.] *Si commentarios scriberem, non annotationes, profecto adferre lucem huic loco & vellem, & fortaßis possem. Nunc libet Platonicum illud præscribere,* Geometriæ inscius nemo huc accedat. *Quid enim intelligeret hic* τῶν μαθηματικῶν ἀμαθής? *Certe Guarinus nihil minus videtur quam sensum eruisse horum verborum,* *Problemata.* *haud scio rei ne ignoratione, an oscitantia. Problemata Græcam vocem reliqui, quando eius ne Ciceronem quidem pœnituit: & dari latinũ, quod idẽ exprimat, vocabulũ vix potest. Problemata in Geometria sunt eæ propositiones, quæ efficere aliquid docent, & quasi vsum theorematũ (hoc est earũ, quæ tantum in cognitione hærent propositionum) ostẽdunt. Verbi gratia. Circuli naturã & proprietates, quas ratione centri sui & ductarum in ipso linearum habet, cognoscimus ex tertij libri apud Euclidem multis theorematis: dati circuli inuenire centrum, segmento dato totam circumferentiam* comple-

cōplere, & quæ alia id genus effectione aliqua cōstant, Problemata sunt. Quod autem dixi, Absoluētes, in Græco legitur ὑπερειδόντες, nullo plane sensu. legi ipse ὑπερείδοντες suffulcientes. Iam exemplum quod affert Plutarchus de duobus mediis Geometrica proportione inter datos duos terminos interserendis, siue id fiat in numeris, siue in lineis, siue in superficiebus, siue in corporibus, nō in duplicatione modo cubi (de qua historia nota est, & paßim iactata,) sed & in aliis Arithmeticis Geometricisq; rebus inmmēsum obtinet vsum: vti possem demonstrare, nisi commodius alio reseruari scirem. Res est non obuia. Videant studiosi, quæ docte annotauit Philander ad Vitruuiū libro 9. ca. 3. nam & μεσόλαβον instrumentum, & lineas semicylindrorum (quorū hic oblique meminit Plutarchus) diligenter explicauit. Ipsum problema nemo, quod sciam, Stifelio ingeniosius, certius, & facilius dissoluit: quem lege lib. 2 Perfectæ Arithmet. cap. 7. Porro autem Platonis indignatio eam causam habuit, quod in contēplatione positas scientias, quæ ab omni materia abstractas species quantitatis per seipsam considerent, nolebat materiæ & sensilium rerum quasi contagio affici & contaminari (de qua re etiam legendum est caput secundum lib. IIX. Symposiacorū nostri autoris) Hinc illa apud eū in Philebo mathematum diuisio, in pura & impura: quam ne Aristoteles quidem dißimulauit. Sed hæc non sunt huius loci.

16 Auellerunt ** itaque] Deest aliquid in Græco, tametsi Guarinus lacunam dißimularit. Quid enim redditur ad ὧν οἱ μὲν? vt ne dicam, mutilatam narrationem statim apparere.

17 Ad Acrillas.] Apud Liuium Accillas est, hîc ἀκίλας. Stephanus ἀκρίλλας scripsit, quod series literarum recte legi satis demonstrat. Id secutus sum hic, sicut & apud Liuium Sigonius. De Archimedis sepulcro vide quæ sunt apud Cicer. lib. 5. Tusc. quæst.

18 Animaduertit negligentius custoditam.] *Sane apud Liuium contrarium inuenies, qui ob idipsum intẽtius custoditam scribit turrim eam, lib. 25.*

19 Prima luce ab Hexapylo.] ἅμα φαυδεία, *quod vocabulum ob insolentiam mihi est suspectum: & miror plane hanc Syracusarum* ἅλωσιν *ita concise à Plutarcho describi. Liuius libro 25. Sub lucem, inquit, Hexapylo effracto, Marcellum cum omnibus copiis vrbem ingressus, &c.*

20 Sciotheras, sphæras, & quadrantes.] σκιόθηρα *dicta à* σκιὰ *vmbra, &* θήρα *venatio, apparet: vt horologia intelligi poßint, eave instrumẽta, quibus ex ratione vmbrarum horas, aut alia etiam vestigare solemus* σκιοθήρας *forte legendum, vt sit accusatiuus pluralis, ab* ὁ σκιοθήρας *quos dixi quadrantes, id in Græco est* γωνίας αἷς ἐναρμόττει τὸ τοῦ ἡλίου μέγεθος πρὸς τὴν ὄψιν, *ad verbum: Angulos quib. magnitudo solis ad oculos accommodatur quod quid sit, per obscurum est. Ego quadrantes verti, quo non est aliud vsitatius apud mathematicos instrumentum, cũ per dioptras sole inspecto, aliquid istarum rerum per angulorum præsertim doctrinam indagatur. Quod si de gnomonibus malis intelligere, per me licebit.*

21 Si quid durius Ennensibus.] *In Græco est,* περὶ Αἴτναν, *hoc est Ætnæis, aut Aetnæ accolis, vel vrbi Aetnæ. Non sum nescius, oppidum Aetnam etiam à Strabone nominari, ad montis Aetnæ radices: sed de qua dixerim apud Stephanum, & quæ huc nihil faciat. Quomodo Ennam vrbem Siciliæ L. Pinarius præsidij præfectus, perfidia oppidanorum coactus necessario facinore retinuerit, cæsis Ennensibus, historia est apud Liuiũ, libro 24. qui id facinus non improbatum à Marcello, imo eum prædam militi cõceßisse scribit. Quo mihi videtur hîc respicere Plutarchus: neque* Αἴτναν, *sed* Ἔνναν *scripsisse, quod tamen sciolus aut oscitans librarius corruperit. Etenim Strabo lib. 6. Stephanus, & alij,*

ἔννα ſcribunt: cum in Liuij pleriſq; codicib. hactenus Aenna dicto loco lectum ſit. Plutarchum quidem itidem αἴνναν ſcripſiſſe, non facile dixerim. De Megarenſib. Plut. ante, & Liui. ibidem: Marcellus Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, & maxime Syracuſanorum terrorem.

21 Enguinos.] *Guarinus Engiates, Græcus liber ἐγγίυς, male vtrunque. Nam & ex Stephano liquet hic ἐγγυίυς legendum: & Latine Enguinos dici, ex Plinij 3.9.*

23 Iuxta Pindarum.] *Locus eſt initio ſecundæ Pythiorum odæ, de Syracuſis.*

24 Inuidiæ obnoxius erat ſecundus triumphus.] *ὁ τρίτος eſt in Græco, id eſt, tertius: quo modo & Guarinus & (vt alias ſæpe) poſt eum Amiotus vertit. Sed de Gallis triumphauerat tantum, neq; (niſi admodum fallor) quiſquam alium porro eius triumphum agnoſcit ſcriptor. Itaq; ergo audacter ſecundum dixi.*

25 Vndecim tribunis militum.] *Hiſtoria eſt apud Liuium lib. 27. initio, ſed ibi duodecim legitur. Sigonius vndecim repoſuit.*

26 Q. Fuluium.] *φάβιον eſt in Græco pro φύλβιον, vti Guarinus etiam ex Liuio deprehendit.*

27 Vnam de legionibus.] *ἐκέλευσε τῶν ταγμάτων. deeſt ἓν: quod Guarino errandi cauſam præbuit, cum verteret,* Ordines in primam ſuccedere aciem iuſſiſſet. *Verba Liuij adſcripſi: Cedere inde à Romanis dextra ala, vt extraordinarij cœperunt. Quod vbi Marcellus vidit, duodeuigeſimam legionem in primam aciem induxit, &c. Pleraque autem ex Liuio vertiſſe hic Plutarchum, ſatis conſtat.*

28 Infans cum capite elephanti.] *ἐκ κεφαλῆς ἐλέφαντος forte μετὰ, aut, ἐλέφαντι: ſed & quæ ſubſequuntur mendoſa videntur.*

29 Iamque curioſe rationes inibant.] *καὶ διεστρατήγουν, id eſt: quod imperatoris erat reputare, quam commodius*

locus foret, ipsi curiose inquirebant. sic supra in Paulo, λόγῳ πολλὰ διαστρατηγοῦντα τῶν ἀπράκτων, *de exercitu. Sic multis alijs locis.*

30 Quos Caberos.] *De his qui cognoscere cupiunt, legant interpretem Appollonij in* ά. Ἀργοναυτ. *paragraph. 34. Plutarchum Osiride. Diodorum & alios. Nam mihi quidem Pausaniæ exemplo (Bœoticis) de iis hic tacere cum bona venia liceat. Paulo ante Valerij Maximi mentio fit. Ego primus ac solus, an sentiã quod sentio, vix satis scio. Sentio autem istius Valerij Maximi libros aut plane ad nos non peruenisse, aut mirifice interpolatos. Cur ita credam, alibi (spero) locus explicandi dabitur. Profecto autem cum eo, quem nos habemus, Valerio quæ de funeratione Marcelli adferuntur ex Valerij Maximi Veri libris, perparum consonant. Legatur finis capitis primi. lib. 5. res apparebit. Fieri potuit, vt aliquis Ti. Cæsaris adulator nescio quali facundia præditus ac fretus, Valerij Maximi historiarum eptiomen cuderet, ac suis pigmentis scilicet exornaret. cui eptiomæ deinde laudatissimum nomen præscriberetur. Sed hoc loco istam disputationem non persequor, etsi prorsus tacere piguit:*

De Valerio Maximo.

IN COMPARATIONEM
Annotata.

1 Romanis terrori.] *Locus est in Græco turpiter fœdatus, quem emendare possem, si quis emendatum esset agniturus: si sententiam (quam historia claram redigit) meis verbis Græce extulissem, aut Plutarchiana meo iudicatu mutassem.*

2 Illusisse Pœnus.] ψεύδωμα, *est vocabulum non nisi mendosum, vti opinor. Impositum Pœno, Guarinus: ego amplius censeo deliberandum. Nam tota hæc comparatio male est tractata à librarijs.*

3 Lacedæmone potiundi conatus irritus fuit.] *Λακεδαιμονίων ἀπέτυχεν. Quid sit ἀποτυγχάνειν, notius est quam vt Guarini error sit refellendus.*

4 Miror & Chrysantam, quem Xenophon.] *ἄγαμαι τὸν ἐν τῇ παιδείᾳ χρυσάνταν. Guarinus,* Atque in hac disciplina Chrysantam probo: *imperite. Non enim intellexit, παιδείαν hic citari Xenophontis opus de vita & disciplina (vti Cic. in Bruto exposuit) Cyri: in cuius operis libro 4. ad initium hæc historia refertur.*

PLVTARCHI ARISTIDES, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

Pauperne fuerit Aristides.

ARISTIDES Lysimachi filius, de tribu Antiochide, curia Alopecensis fuit. De facultatibus eius diuersa traduntur. Quidam summa in paupertate vitam exegisse, duasque morientem filias reliquisse scribunt, quæ diu ob inopiam maritos non inuenerint. Huic multorum narrationi Demetrius Phalereus in Socrate repugnans, cognitum sibi in Phalero prædium ait Aristidis, in quo is sepultus sit. Non defuisse autem rem ei familiarem, primum eo indicio deprehendi, quod is forte fabarum lectus magistratum, qui Eponymus appellatur, 1 gesserit, qui ijs modo committeretur, quorum familiæ maximum censum explerent, videlicet quingentorum medimnorum: vnde Pentacosio, medimni, Atheniensibus dicebantur. Deinde, quod ostracismo in exsulium sit pulsus: id vero non pauperibus, sed illustri genere natis, ac inuidiæ ob potentiam obnoxijs, decerni solitum. Postremo, quod victoriæ donaria tripodes spectaculis sacros reliquerit in fano Bacchi; qui nostro quoq; ostendebantur tempore, hac inscriptione: Antiochis vicit, Aristides sumtum fecit, Archestratus docuit. Postremum hoc argumentum, cum maximum videatur, omnium minime valet. Nam & Epaminondas, quem extrema in paupertate & educatum fuisse & vixisse notum est omnibus, & Plato philosophus, haud illiberales vterque sumtus, in tibicines alter, alter in cyclicos pueros fecit: suppeditante huic quidem Dione Syracusano,

illi autem Pelopida. Neq; enim viris bonis tale aduersus omnia amicorum munera bellum suscipitur, quod componi nulla pace aut conditione possit: sed ea quæ ad reponendũ & diuitias parandas spectant, illiberalia iudicantes, non tamen ea repudiant, quæ liberalitati nullum lucrum admittenti, & splendori seruiunt. Panætius quidem Demetrium in tripode illo nominis communitate deceptum asserit nã à Persico ad finem vsque Peloponnesiaci belli, duos tantum recenseri Aristidas, qui choro sumtibus suppeditatis vicerint, neutrum vero cum Lysimachi filio eundem fuisse: vnũ 1
Xenophili filium, alterum multo post tempore natum: quod & literæ ipsæ ostendant, eo modo scriptæ, qui post Euclidem cœpit: & Archestratus adscriptus, quem fabulas Medico bello docuisse nemo, multi Peloponnesiaco scribunt. De hoc Panætij sermone qualis sit, amplius cogitare expedit. Ostracismo quidem quicunque gloria, genere, aut eloquentia multitudinem excellere existimarentur, erant obnoxij: quando Damon etiam Periclis magister, quod nimium sapere putaretur, eo modo solum iussus est vertere.
Sane Idomeneus non sorte fabarum ductum, sed electum 2
ab Atheniensibus Aristidem ad gerendum eum magistratum scribit: quod si accidit (vt ipse tradidit Demetrius) post Platæensem pugnam, equidem probabile admodum est, virum tanta rerum gestarum gloria insignem ijs dignum iudicatum honoribus, quos alij diuitiarum nomine adipi- 2
scerentur. Verum Demetrius non Aristidem modo, sed & Socratem à paupertate tanquam magno malo vindicare studet: huic enim non patrimonium tantũ fuisse ait, sed etiã minas septuaginta apud Critonem in fœnore positas. Ari-

Aristides aduersarius Themistoclis

3 stides cum se Clistheni (ei qui post eiectos tyrannos rempu- 3
blicam constituit) socium adiunxisset, maximeq; de ijs, qui in republica fuissent versati, Lycurgi Lacedęmonijs æmulus esset, atque admirator, vt rempublicã attigit, & optimatum partibus se dedit, populo studentem Themistoclem Neoclis filium aduersarium habuit. Sunt qui hos pueros etiam- 3
num, vnaq; educatos, statim in omnibus, quæ siue serio, siue ioco agerentur, dicerenturque, inter se discrepasse mutuo, naturamq; vtriusq; iam tum ea contentione detectam fuisse tradant. alterum quidem agilem, audacem, versutum celeriterq; ad quascunque res incitatum natura apparuisse:

Aristi-

Aristidem constantem & grauem, soliq; iustitiæ intentum,
ac qui ne per iocum quidem mendacio, scurrilitati, fraudi-
ve locum daret. Aristo autem Chius ab amatoria causa in-
cœpisse, & eo vsque progressam eorum inimicitiam autor
est. Stasilaum siquidem Ceum, specie formaque corporis o-
mnium adolescentulorum pulcerrimum, ab vtroq; amatũ
non mediocriter: ita quidem, vt non simul cum pulcritudi-
ne pueri eius æmulationem deposuerint, sed quasi exerci-
tati circa eam rem, feruidis contentione animis ad rempu- 4
blicam se contulerint. Themistocles, sodalitio sibi adscito,
præsidium amicorum operâ & potentiam haud contemnẽ-
dam obtinuit. quare etiam cuidam dicenti, recte eum A-
theniensibus imperaturum, si omnibus eundem se præbe-
ret: Ego vero, respondit, nunquam hoc mihi solio sedendũ
censuerim, si non plus inde ad amicos, quam alienos sit re-
diturum. Aristides contra peculiarem quandam & suam te-
nuit rationem in republica versandi, & ab amicitijs sibi ca-
uit: cum quod aut peccandum vna cum amicis esset, aut ij
gratia hac deneganda offendendi: tum quod amicorũ ope
potentia parta multos ad delinquendum prouehi cerneret.
Proinde boni ciuis esse iudicabat, tantum bonis actionib.
ac sermonibus suis gaudere. Enimuero Themistocle multa
audacter mouente, omniaq; eius consilia impediente & e-
uertente, coactus est aliquãdo ipse quoq; partim sui defen-
dendi causa, partim vt potentiam aduersarij gratia populi
crescentem carperet, Themistoclis nõnullis actionibus re-
sistere, præstare ratus, etiam quædam, quæ ex vsu populi es-
sent futura, negligere, quam admittere, vt ille hæc si obti-
nuisset, in omnibus inde rebus præualeret. Tandem cum
Themistoclem vtilis aliquid rei agẽtem repugnans ipse su-
perasset, nõ se continuit, quin è cõcione discedens diceret,
Res Atheniensium saluas nõ fore, nisi ipsum vna cum The-
mistocle in barathrum præcipitassent. Rursus quadam de 5
re, cuius nomine inter ipsos erat certamen, ad populum fe-
rens obtinuit: cum vero præses iam missurus esset popu-
lum in suffragia, ex hominum sermonibus inutilem rem
fore sentiens, rogationem perferri noluit. Quin & sæpe per
alios ea, quę statuisset, retulit: ne studio contentionis The-
mistocles vtile negocium impediret. Miraculo autem
fuit eius viri in reipublicæ mutationibus constantia, cum
neq;

Aristidæ institutum versandi in repub.

Constantia Aristidæ & grauitas

neq; honoribus superbiret, & aduersitates placide ac æquo animo ferret: existimans, boni ciuis eas esse partes, vt gratis atque nullo precio inductus non bona tantum, sed & existimationem patriæ vtendam præberet. Inde (opinor) profectum est, vt, cum in theatro versus Æschyle de Amphiarao facti recitarentur,

Neq; enim videri vult, sed esse is optimus:
Sulcum profundum habens in pectore consitum
Suo, veneranda consilia vnde pullulant.

omnes in Aristidem oculos conuerterint, nimirum quod ei præcipue huius virtutis laus conueniret. Neq; beneuolentiam tantum & gratiam, sed iram etiam inimicitiasque defendendæ iustitiæ causa firmissime contemnebat. Ferunt, ab eo aliquando inimicum in ius pertractum, & accusatione audita iudices reum audire noluisse, sed cōtinuo sentētias quærere intendisse: tum exsiluisse Aristidem, reoque in legitima pro se dicendi facultate exoranda adfuisse.

Continentia eius.

Rursum duobus priuatis iudex factus, cum alterum alter multis iniurijs Aristidem lęsisse diceret: Quin tu, inquit, potius, qua te affecerit iniuria, refer: non enim mihi, sed tibi iudex sum. Publicorum redituum procurator constitutus, non alios tantum sui temporis, sed & qui ante ipsum fuissent magistratus, multa peculatos ostendit: maxime autem Themistoclem, qui

Incontinentes vir sapiens habuit manus.

Itaq; is, coitione multorum contra Aristidem facta, rationes administrati officij reddentem peculatus crimine condemnauit, vt refert Idomeneus: sed primis & optimis ciuiū indigne hoc ferentibus, non modo multatus ille non est, sed & rursus eidem negotio præfectus. Tum Aristides pœnituisse prioris se instituti simulans, seq; leniorem prębens. peculatoribus placuit, cum non inquireret in eorum furta, neq; ea detegeret: itaq; hi publica onusti pecunia, summis laudibus Aristidem tollere, prænsareq; eius nomine populum, vt rursus munus hoc ei demandarent. Sed Aristides Athenienses iam id facturos obiurgauit. Cum munus, inquit, meum recte & fideliter obirem, circumscriptus à vobis sum: postquam magnam bonorum partem furibus ꝑdo, egregius videor ciuis. Ipse quidem maiori ob præsentē honorem, quam damnationem istam, pudore afficior ve-

stram

ſtram vero doleo vicem, apud quos malis gratificari publicam pecuniam, quam ſeruare, laudabilius eſt. Hæc locutus, peculatibuſq; demõſtratis, ora quidem eorum qui clamitabant, & virtuti eius teſtimonium ferentes, iterum procurationi pecuniæ publicæ præfici cupiebant, obturauit: veram autem & iuſtam apud optimum quemq; laudem inuenit. Iam Datis à Dario miſſus, verbo vt ab Athenienſibus propter Sardes incenſas pœnã exigeret, re, vt Græcos peſſũdaret, tota claſſe ad Marathonẽ appulerat, regionẽq; populabatur. Erant eo tẽpore inter belli duces ab Athenienſibus conſtitutos, autoritate quidem princeps Miltiades, exiſtimatione vero & potentia proximus Ariſtides: hic ſuam de pugna cum Miltiadis ſententia coniungens, haud exiguum rebus patriæ monumentum addidit. Cumq; per interualla dierum inter duces eſſet diuiſum imperium; Ariſtides, cum ordo ipſi ſummam rei deferret, Miltiadi poteſtatem ſuam tradidit: docens collegas ſuos non turpe, ſed honeſtum atque ſalutare eſſe, parere & obtemperare prudentibus. Hunc ad modum ambitione ſedata, cum eo perduxiſſet, vt ſatis haberent: ſi vnum, idq; nimirum optimum ſequerentur cõſilium, Miltiadem imperio perpetuo ei parato corroborauit: cum cæteri porro diurnis iſtis omiſſis imperiis, huic vno animum aduerterent. Cæterum in pugna Marathonia, maxime acie Athenienſiũ mediã laborante, vbi tribus Leõtis & Antiochis conſtiterant, ibique diu ſane barbaris reſiſtentibus, Ariſtidis & Themiſtoclis (quorum hic de Leontide, ille de Antiochide tribu erat) in propinquo illuſtris fuit pugna. Poſtquam fuſis & ad naues compulſis barbaris, eos viderunt non inſulas verſum nauigare, ſed introrſum venti violentia mariſq; verſus Atticam cogi: veriti Athenienſes, ne vrbem ij defenſoribus vacuam occuparent, cum nouem tribubus eadem die accelerato itinere domum redierunt. Ariſtides vero cum ſua tribu apud Marathonem relictus captiuorum & ſpoliorum cuſtos, opinionem de ſe non fefellit: cum enim auri & argenti adeſſent acerui, atq; omnis generis veſtes & innumerabiles aliæ res in tentorijs & captis nauibus propoſitæ, neq; ipſe quicquam tangere voluit, & nulli quicquam permiſit: niſi ſi qui clam ipſo prædam abſtulerunt. Horum in numero fuit Callias ſacifer, quod ſacerdotum genus ij daduchos vocant. Hunc barbarus quidam

Ariſtidis in bello contra Perſas virtus.

dam

dam conspicatus, Cæsariei & teniæ aspectu regem esse (vt videtur) iudicans, adorauit, dextraq; apprehenso multum auri in fossa quadam abditum ostendit. Callias crudelissimum simul & iniustissimum se hominem gessit: auro enim sublato, indicem, ne idem alijs renunciaret, occidit. Hinc aiunt esse, quod eius familiam laccoplutos, id est fossi diuites Comici dicunt, in locum iocantes, vbi Callias aurum inuenit. Statim deinde Aristides magistratum eponymum gessit: quanquã Demetrius Phalereus paulo ante mortem ac post Platæense prœlium hoc factum dicat. Atqui in commentarijs, à Xanthippida, sub quo ad Platæas victus est Mardonius, ne alium quidem vllum qui Aristidis nomen tulerit inuenire inter tam mulos licet: post Phanippum, sub quo Marathonia victoria parta est, statim Aristidem magistratum gessisse annotatur. Ex omnibus virtutibus eius maxime iusticiam populus animaduertit, ꝙ eius vsus & perpetuus, & omnium maxime communis esset. Itaq; pauper & de plebe homo, Iusti cognomentum maxime regium & diuinissimum nactus est. Quod reges imitati, tyrannique non sunt, qui magis (vt apparet) vi & potentia, quam virtute partæ gloriæ cupidi.

Aristides Eponymus fit.

Iusti cognomen ei impositum.

7 Poliorcetæ ab vrbibus expugnatis, Cerauni a fulmine, Nicatores à vincendo, nonnulli etiam Aquilæ & Accipitres dici maluerunt. Atqui diuina natura (cuius se illi similes efficere cupiunt) tribus his excellere videtur, perpetuitate, vi, & virtute: inter quæ summa certe maiestas est, & diuinitas virtutis. Perpetuis enim, hoc est, interitus expertibus esse, etiam Inani & elementis contigit: terræ motus, fulmina, ventorum turbines, fluuiorum inundationes, vim habent magnam: iusticiæ autem & æquitatis, quæ in Deo sunt, nihil nisi quod sapiat & res diuinas intelligat, fit particeps. Quamobrem cum tribus modis plerique erga Deos afficiantur, admirando, timendo, honorando: mirari eos solent, & beatos prædicari, ob æternitatem, interitusque immunitatem, reformidare autem & metuere propter eorum dominationem & potentiam, amare autem, honorare & colere iusticiæ causa. Et tamen hoc modo affecti homines, immortalitatem natura nostra superiorem, potentiamque in fortuna maiori sui parte positam appetunt: virtute, quod solum de diuinis bonis in nos cadit, post hæc posita: tanto quidem ij stultius, quod vitam potentia, fortuna,

Quid in Deo præcipuum.

tura, & principatu præditam iustitia quidem diuinam, beluinam vero iniusticia reddit: Cognomentum Iusti, primum amorem Aristidis, post inuidiam aduersus eum excitauit. præsertim Themistocle sermonem hunc in vulgus spargente; Aristidem, dum omnia ipse iudicat, sublatis tribunalibus regnum sibi multo stipatum satellitio parauisse. Et iam victoriæ causa superbiens populus, maximaque sibi quæque arrogãs, intensus erat ijs qui nomine vel gloria supra multitudinem eminerent. Itaque in vrbem vndiquaque confluentes, ostracismo Aristidem in exsilium pellunt, gloriæ inuidiam metus tyrannidis nomine prætexentes. Non enim improbitatis pœna erat ostracismus: sed honestum nomen impositum rei erat, nimiæ potentiæ imminutio: eratq; inuidiæ lenimen tolerabile. quæ odium suum non extremo aliquo malo, sed decennali hominis inuisi absentia exsaturaret. Postea vero quam nonnulli homines ignobiles & prauos huic pœnæ cœperunt subijcere, finis ostracismo pellendi in Hyperbolo factus est: cuius hanc tradunt causam. Alcibiades & Nicias, quorum tunc Athenis summa erat potentia, factionibus ciuitatem agitabant. Hi, cum iam populus ostracismum esset facturus, & haud dubie alterum eorum accusaturus: collocuti inter se, ac factionibus in vnum cõductis, vt ostracismo Hyperbolus eijceretur, effecerunt. Populus indigne ferens iudicium illud, derisum atque circumscriptum, omnino id sustulit & in posterum omisit. Res ita agebatur: vt rudi Minerua eã describamus. Vnusquilibet testæ nomẽ inscribebat eius quem vrbe pelli volebat ciuis: eæ testæ in quendã in foro locũ, septũ vndiq; tabulis, comportabãtur. Magistratus primum testarũ numerum inibat: nã nisi essent sex millia testarum, ostracismus (est autem ostracus testa Græcis, atq; inde hoc rei nomen) non erat perfectus: deinde nominibus singulorum seorsim positis, ei, qui plurimis testarum suffragijs damnaretur, decennio vrbe interdicebatur, sic tamen vt frui suis liceret reditibus. Tunc quoque eodem modo testis conscriptis, ferunt quendam plane rusticum, & literarum nescium Aristidi, vt homini de vulgaribus vni, forte testam obtulisse, iussisseque vt Aristidis nomen inscriberet, miranti & ecquam ab Aristide passus esset iniuriam sciscitanti: & hoc, & notum sibi eum virum negasse. tantum molestia se affici dixisse, cum Iusti

Aristides ostracismo vrbe pellitur.

Hyperbolus.

Ostracismi descriptio.

nomen

nomē vbiq; audiretur. Aristidem eo audito nihil respondisse, sed testam suo nomine inscripto ei reddidisse. Vrbe discedens, manibus ad cœlum sublatis, precatus est (contra videlicet quam Achilles) ne Atheniensium rebus ea occasio ingrueret vnquam, quæ meminisse populum Aristidis cogeret. Tertio post anno, cum Xerxes per Thessaliam & Bœotiam in Atticam duceret, Athenienses abrogata lege omnibus exsulibus reditum decreuerunt: maxime Aristidis metu, ne is se cum hoste coniungeret, multisq; ciuium ad barbarum deficiendi autor exsisteret. Non recte autem de eo viro coniecturam fecerunt. Nam & priusquam id fieret decretum, Græcos ad libertatem tuendam adhortari & instigare non destiterat: & secundum id decretum Themistocli rebus Atheniensium plena cum potestate præfecto, in omnibus actionibus & consilijs adfuit, sibiq; inimicissimum hominem salutis publicæ causa summa gloria auxit. Etenim cum Eurybiades, Salaminam deserere statuisset, triremesq; barbaricæ noctu aduectæ inscijs Atheniensibus fretum circumuenissent, insulasque classe obtinerent: Aristides per hostium classem haud dubio periculo ab Ægina aduectus, noctu ad tabernaculum Themistoclis venit, solumq; vt euocauit, Si sapimus, inquit, omissa tandem iuuenili & inani certatione, contentionem de seruanda Græcia salubrem honestamq; suscipiamus, tu imperando, ego consulendo & administri vices obeundo. Nunc te, solum audio id quod optimum est, instituisse; qui quam celerrime pugna angustijs nauali decertari iubeas. Tuum vero, socijs reluctantibus, hostes ipsi videntur consilium adiuuare: nam quod post nos, & quod circumcirca est mare, nauibus est hostilibus oppletum: vt fuga interclusa, pugnare fortiter etiam nolentibus sit necesse. Ad hæc Themistocles. Nolim profecto, inquit, te hac in re mihi præstare: conabor igitur aduersus tam præclarum principium à te factum suscepta contentione, te ipsa te superare. Simul ei & quam intendisset barbaris fallaciam exposuit, vtq; conferendum nauale prælium Eurybiadi persuaderet, ostenso ei, salutis esse, nisi id fieret, non licere, hortatus est. Maior enim Aristidi quam Themistocli fides habebatur. itaque in concilio ducū, Cleocrito Corinthio ad Themistoclem dicenti, ne Aristidi quidem sententiam ipsius probari, quod is præsens taceret: Imo, inquit

Aristides ab exsulio reductus.

Cum Themistocle in gratiam redit.

Aristi-

Aristides, ego nisi optime dicente Themistocle non tacuissem: nunc nõ beneuolẽtia erga eum motus taceo, sed quod eius laudo sententiam. Hæc inter præfectos classis Atheniensis agebantur. At Aristides Psyttaliam insulã exiguam quæ ante Salaminam in traiectu sita est, hostibus plenam esse intelligens, ciuium alacerrimum & pugnacissimum quenque in actuarias naues imponens ad insulam accessit: consertoque cum barbaris prœlio, omnes occidit, exceptis ijs, quæ de illustrioribus capti sunt: inter eos erant Sandaucæ (soror erat hæc regis) tres filij, quos statim ad Themistoclem misit: ijque ex oraculo quodam iubente aruspice Euphrantida, Baccho Omestæ sunt immolati. Insulam porro vndique armatis sepiens Aristides, eos, qui eo aduehe-rentur, obseruabat: ita factum, vt neque amicorum periret quisquam, neq; hostium effugeret: circa eum enim locum videtur prœlium acerrimum, nauiumque conflictus plurimus fuisse. Itaque & trophæum in Psyttalia erexit. Secundum pugnam Themistocles vt animum Aristidis exploraret, rem quidem præclaram perfectam ait: præclariorem tamen superesse, vt aduecti quam celerrime in Hellespõtum, ponte disiecto, Asiam in Europa caperent. Aristides magna voce abijcere eum hoc iussit consilium, idque potius considerare, quo pacto, quam ocyssime Græcia Medum expellerent: ne cum tantis inclusus copijs, fugæ adempta occasione, ipsa necessitate ad vindictam exstimularetur. Proinde Themistocles Arnacem eunuchum vnum de captiuis mittit, qui occulte regi indicaret, Græcos, cum ad pontem rescindendum nauigare intendissent, à Themistocle salutis regiæ curam gerente prohibitos. Ergo Xerxes perterritus, statim ad Hellespontum festinauit, Mardonio cum robore exercitus, quæ erant hominum circiter trecenta millia, relicto. Isque fretus tantis pedestribus copijs, Græcis terrorem inferebat, talia minitando atque scribendo: Homines terræ adsuetos, & remigandi imperitos, lignis maritimis vicistis: at nobis restat lata Thessaliæ regio, campique Bœotij ad pugnam bonis equitibus peditibusque apti. Seorsim ad Athenienses literas scripsit, regisque nomine vrbem se eorum instauraturum, magnam pecuniæ vim, & dominium in Græcos daturum pollicitus, si à bello destitissent. Quod vbi Lacedæmonijs est renunciatum, veriti ne cõditionem ij

Pugna ad Psyttaliam.

Vt Xerxes Græcia eiectus.

P ample-

amplecterentur, ab Atheniensibus per legatos petierunt, vt liberos suos atque mulieres Spartam mitterent, ac senioribus ab ipsis alimenta acciperent. Erat apud populum Atheniensem, agro simul & vrbe amissa, ingens penuria: nihilominus legatis auditis, decretum est ab Aristide factum & mirabile illis responsum datum. Condonare se eum hostibus errorem ferebant, qui cùm auro & diuitijs nihil nossent præstantius omnia ijs rebus venalia censuissent. Lacedæmonijs autem succensere, qui penuriam tantum & egestatem Atheniensium præsentem cernentes, virtutis & gloriæ cupiditatis obliti, eos frumenti præmio proposito, ad propugnandum pro Græcia hortarentur. Facto hoc decreto Aristides, introductis in concionem legatis, Lacedæmonijs referre iussit. Neque supra terram, neque infra tantum esse auri, quod ad libertatem Græciæ prodendã permouere possit Athenienses. Mardonij autẽ legatis, Solẽ ostendens: Donec, inquit, suum hic consuetum cursum tenebit Athenienses agrorum vastatorum & violatorum crematorumque templorum vindictam bello à Persis exigent. Decreuit etiam vt sacerdotes in capita eorum exsecrarentur: qui cum Medis pacis conditiones tentassent, aut societatem Græcorum in bello gerendo deseruissent. Mardonio iterum in Atticam irrumpente, rursus in Salaminam traiecerunt: Aristides autem Spartam missus, tarditatem & negligentiam eis exprobrauit, qui rursus Athenas barbaro prodidissent, simulque petijt, vt saluis Græciæ partibus oppitulatum irent. Hæc vt audiuerunt ephori, interdiu festum diem agendo ludum & socordiam præ se ferebant (agebantur enim Hyacinthia) noctu clam Atheniensibus quinque millia delectorum Spartanorum, quorum quiuis septem secum helotas trahebat, emiserunt. Cum denuo incusaret eos Aristides, atque ipsi ridentes hominem delirare & dormire dicerent: iam enim ad Oresteum exercitum esse contra peregrinos (eo nomine Persas significabant) proficiscentem: alieno tempore eos ludere, ac pro hostibus amicos decipere Aristides respondit. Hæc narratio est Idomenei: quippe in Aristidis edicto non ipse legatus, sed Cimon, Xanthippus, & Myronides feruntur. Cæterum ad eam pugnam imperator electus Aristides, & cum octo armatis Atheniensium millibus ad Plateas profectus, ibi-

Magnanimitas Atheniensium.

De re apud Plateas gesta.

Ibi se Pausaniæ, qui dux vniuersarum Græciæ copiarum erat, coniunxit: eodemque reliquorum Græcorum confluebat multitudo. Erat barbarorum exercitus ad Asopum fluuium in longitudinem porrectus, multitudinis hominum causa prope infinitam: impedimenta, & res quasque optimas muro quadrato munierant, cuius vnumquodque latus in longum decem stadia habebat. Pausaniæ omnibusque in commune Græcis victoriam Tisamenus Eleus vaticinatus fuit, si vim repellerent, non ipsi priores hostem adorientur. Aristidi autem, cum misisset Delphos, oraculum responderat, victoriam Atheniensium futuram, si Ioui, & Iunoni Cithæroniæ & Pani & Nymphis Sphragitidibus vota, remque sacram Heroibus, Androcrati, Leuconi, Pisandro, Damocrati, Hypsioni, Actæoni, Polyidoque fecissent: sique pugnam in sua terra fecissent, in campo Cereris Eleusiniæ & Proserpinæ. Hoc oraculum Aristidem animi dubium incertumque reddidit, Heroes enim isti, Platæensium erant autores: & antrum Sphragitidum Nympharum in vno Cithæronis vertice est solis occasui æstiuo obuersum: quo in antro fuisse aliquando oraculum, multosque ibi habitantium furore vaticino correptos fuisse, qui inde Nympholepti dicerentur, traditum est. Contra Cereris Eleusiniæ campus, quodque ita victoria Atheniensibus promittebatur, si in suo territorio depugnassent, rursus in Atticam reuocare bellum videbatur. Eo tempore Platæensium dux Arimnestus, in somnis visus sibi est a Ioue Seruatore interrogari, quidnam Græci agere statuissent, eique se respondere, Domine, cras exercitum Eleusinem abducemus, ibique, vt præcipit oraculum Pythiæ, cum barbaris pugnabimus. Tum Iouem, in summo eos errore versari: etenim in agro Plataico esse ea, quorum mentionem Pythia fecisset. & inuenturos ibi si quæsiuissent. Quæ cum euidenter apparuissent Arimnesto, expergefactus, euestigio peritissimos atque ætate prouectissimos ciuium ad se vocauit: & re cum ijs communicata, inuenit prope Nysia sub Cithæronem fanum esse oppido vetustum, Cereri Eleusiniæ & Proserpinæ sacrum. Statim igitur Aristidem ad locum eum adduxit, qui erat ad pedestrem aciem instruendam aptissimus, & equitatui (quo præualebat hostis) iniquus, contra quem campi extrema & ad fanum accedentia radicibus

Oraculum Aristidæ datum.

Insomnium Arimnesti.

montis Cithæronis muniebantur. Erat & ibidem in propinquo luco sacellum Andocratis, densa arborum vmbra septum. Ac ne quid ex oraculo ad spem victoriæ videretur deesse, Platæenses autore Arimnesto statuerunt, vt limitibus, qui Plataicum ab Attico dirimebant agrum, sublatis suam regionem Atheniensibus tribuerent: vt hi, quod oraculo iubebantur, pro salute Græciæ in propria terra possent dimicare. Tanta huius Platæensium liberalitatis fama exstitit, vt Alexander quoque multis post annis iam Asiæ regno potitus cum Platæas instaurasset. Olympico conuentu per præconem edixerit, vrbem se Platæensibus propter eorum virtutem & magnanimitatem reddere, quod ij bello Medico Græcis agrum suum tradidissent, ijsque operam suam summa alacritate nauassent. Tegeatis auté de loco in acie cum Atheniensibus contendentibus, ac (quod semper consueuissent, si Lacedæmonij dextrum cornu tenerent) sibi læuum cornu vindicantibus, cum id Athenienses indigne ferrent, Aristides progressus: Præsentis quidem, inquit, temporis ratio non fert, vt de nobilitate & virtute cum Tegeatis disputemus. Vobis hoc dicimus, ô Spartani, vosque reliqui Græci: locus in acie neque dat, neque adimit virtutem. Proinde quemcũque nobis locum adsignaueritis, eum ornare & tueri conabimur, vt ne quid prioribus nostris indignum certaminibus committamus. Non enim vt cum socijs litigaremus, sed pugnatum in hostes huc venimus: neque vt maiores nostros laudaremus, sed vt nos ipsos viros strenuos Græciæ exhiberemus. Hoc enim præsens certamen ostendet, quantum Græcia vnicuilibet vrbi, duci, priuatoque debeat. Hoc cum audissent consiliarij & duces belli, Athenienses probauerunt, alterumque ijs cornu tribuerunt. Erat tum incertus atque periculosus Græciæ status, maximeque Atheniensium res summo in discrimine versabantur, Quæ causa fuit nonnullis, qui magnis familijs nati, ac prædiuites cum fuissent, ad pauperatem bello redacti, simul cum opibus omnem suam in vrbe potentiam & gloriam concidisse videbant, honoribus & magistratibus ad alios delatis, vt facta coitione in domo quadam Platæis, de euertenda populi potestate conspirationem inirent: quod si is conatus frustra fuisset, de corrumpendis rebus, hostique prodendis cogitarent. Cum hæc in exercitu mouerentur,

Aristidæ moderatio.

Conspiratio in rempubl. ab eo oppressa.

tur, iamque essent complures corrupti; Aristides, re intellecta, temporis præsentis rationibus territus, statuit neque rem tantam omnino negligere, neque totam aperire: incertus, quanta multitudo hominum eius flagitij conscia deprehenderetur, si inquirendi finis non ex vtilitate, sed iustitia statueretur. De magno numero octo quosdam arripuit: quorum duo, quibus primis dica erat scripta & qui sontes præ reliquis erant, ab exercitu aufugerunt, Æschines Lampriensis, & Agesias Acharnensis. Reliquos dimisit, in bonam spem adductos: addiditque, reliquis se, qui latere adhuc suum crimen putarent, resipiscendi locum dare. id enim bellum tribunalis ac iudicij loco ipsis futurum, in quo bonam patriæ operam nauando crimina diluerent. Post hæc Mardonius equitatu, quo maxime pollebat, omni immisso Græcorum vires periclitari statuit. At illi locis munitis & saxosis in pede Cithæronis procurrente consederant. Soli Megarenses, tria hominum millia, planioribus locis castra habebant. Itaque equitatu in eos irruente, & vndique locum oppugnandi nacto, cum ægre vim sustinerent, celeriter nuncium ad Pausaniam miserunt, vt auxilio sibi sustinendæ barbarorum multitudini tantæ imparibus veniret orantes. Quæ non audiens modo Pausanias, sed & videns iam castra Megarensium iaculorem & sagittarum nube occultari, ipsosque in arctũ ordines contraxisse: quod ipse equitatum hostilem grauis armaturæ phalange Spartanorũ quomodo profligaret, non habebat, reliquis, quos secum habebat, Græcorum ducibus & centurionibus certamen id de virtute proposuit, si qui eorum vltro dimicare contra barbaros, & Megarensibus opitulari vellent. Cunctantibus ibi cæteris, Aristides Atheniensium nomine negocio in se recepto, Olympiodorum tribunorum suorum maxime impigrum misit, cum trecentis delectis militibus, quibus admixti erant sagittarij. Quos, cum celeriter se armassent, citatoque gressu accurrerent, conspicatus Masistius, qui equitatum barbaricum ducebat, vir & robore mirabili, & mole pulcritudineque corporis eximius, obuerso in eos equo impetum fecit. Resistentibus his, & manum conferentibus, certamen ea vi commissum est, vt de vniuerso belli exitu periculum vtrinque facere viderentur. Masistium equus sagitta ictus effudit; neque is sub tanto ponpon-

Atheniensium victoria.

dere armorum resurgere, neque tamen ab instantibus & ferientibus Atheniensibus confici potuit, non pectus modo & caput, sed artus etiam auro ære, ferroque munitus: tandem, qua oculum galea conspiciendum dabat, inferiori hastæ cuspide ictum quidam interfecit: reliqui Persæ relicto cadauere fugerunt. Eius victoriæ magnitudo non multitudine cæsorum (fuit enim non magnus numerus) sed luctu barbarorum à Græcis æstimata est: nam & se, & equos, & mulos Masistij causa totonderunt, eiulatuque & fletu campum implerunt: quod eum virum, vnico excepto Mardonio, virtute potentiaque facile principem amisissent. Secundum hoc equestre prœlium, vtrique aliquamdiu à pugna sibi temperarunt: vtrisque enim aruspices si alteris pugnam cientibus sese defendissent, victoriam, sin ipsi hostem aggrederentur, cladem prædixerant. Tandem Mardonius, cum & in paucos dies commeatus superesset, & Græcorum subinde alijs se adiungentibus copiæ augerentur, moræ pertæsus, statuit summa luce Asopum transire, & hostes eximprouiso adoriri: eaque de re ducibus sub vesperam mandauerat. Media circiter nocte eques placide ad Græcorum castra accessit: cumque ad excubias peruenisset, Aristidem Atheniensem ad se venire iussit: isque nihil moratus, adfuit. Tum ille: Alexander, inquit, sum, Macedonum rex: maxima beneuolentia erga vos impulsus mea, periculum adiui huc veniens, vt monerem vos, ne subita re territi deterius pugnaretis. Cras enim Mardonius pugnare vobiscum statuit, non bona spe aut fiducia, sed inopia rerum compulsus: quippe & ob sacrificia aduersa, & oraculorum monitus aruspices eum pugnare vetant, & exercitus mœrore multo terroreque tenetur. Sed necesse est ei aut fortunam prœlij experiri, aut desidendo in castris extremam perpeti penuriam. Simul orabat Aristidem, vt solus hoc scire ac meminisse vellet, neque cum alio vllo communicaret. Aristides nullo se iure hæc clam Pausania habere posse dicebat, quod penes eum summa imperij esset: reliquorum ante pugnam neminem cogniturum: Græcis vero victoriam adeptis, curaturum, ne cui Alexandri studium & virtus esset obscura. Hæc collocuti, Alexander retro abijt, Aristides ad Pausaniæ tentorium iuit, eiq; rem exposuit: vocati inde reliqui duces, mandatumque

Alexander rex Macedonum Aristidi consilium Mardonii exponit.

vti

vti militem iu armis instructũ haberent, futuram enim pugnam. Interim Pausanias (vt Herodotus narrat) Aristidem rogauit, vt Athenienses dextrum aciei cornu occuparent, ac cõtra Medos starent: ita facilius pugnaturos, cum & eius generis pugnæ periti iam essent, & priori victoria fiderent. sibi læuam partem relinquerent, qua parte Græci Medum secuti prœliũ inituri erant. At vero cæteri duces Atheniensium ingratum Pausaniam, & importunum dicere, qui reliquis suo cuique relicto loco, ipsos modo helotum instar transferret, & difficillimam prœlij partem traderet. Tum Aristides: iterum eos toto cœlo errare, qui nuper de sinistro cornu cum Tegeatis litigassent, prælatosq; se esse honori sibi duxissent: nunc Lacedæmonijs vltro dextrum cornu concedentibus, ac quodammodo principatũ deferentibus, neq; gloriam eam gratam haberent, neq; in lucro ponerẽt, non cum cognatis & eiusdem nationis, sed barbaro & nato hoste sibi decertandum. Moti hac oratione Athenienses, libenter admodũ locum cum Spartanis mutauerunt. Multa inde inter ipsos verba fieri, mutuo se cohortantium: neq; armis neq; animis instructos, quam in Marathone fuissent meliorib. hostes venire: sed ijsdem cum arcubus, & picturatis vestibus auroque tectis mollibus corporibus & effeminatis animis adesse. Sibi eadem arma esse, eadem corpora: auctam tamen victorijs audaciam: neq; tantum pro agro & vrbe; vt Spartanis, sed etiam pro Marathonijs & Salaminijs 10 trophæis pugnandum, ne Miltiades illa potius aut fortuna, quam virtus Atheniensium erexisse videri possit. Dum ad hunc modum de ordinum permutatione apud Græcos agitur, Thebani rem intellectam Mardonio perfugæ officio indicant. Itaque statim ille, siue Atheniensium metu, siue cum Lacedæmonijs congrediendi studio, in dextro cornu Persas constituit, Græcis, quos habebat secum, aduersus Athenienses collocatis. Ea mutatio quia palam fiebat, Pausanias quoq; regressus, dextrum cornu occupauit: tum Mardonius, vt initio ordinauerat, in læuum se corno aduersum Spartanis contulit: ad hũc modũ ea dies sine prœlio extracta est. Cõmuni deinde consilio Græci statuerunt castra ab hoste in locum aquosum remouere: barbari enim equitatu, quo præualebant, vicinas aquas conturbarant & corruperant. Nocte oborta, cum duces ad locum castris destina-

Thebanorum proditio.

Amomphareti pertinacia.

tum ducerent, grauate ſequuta eſt multitudo, neque vno agmine ire ſuſtinuit, ſed vt à prioribus caſtris deceſſum fuit plerique ad vrbem Platæas tendebant, ibique diſſipati, & nullo ordine tabernacula facientes tumultuabantur. Lacedæmonijs etiam inuitis contigit, vt ſoli à reliquis diſiungerentur. Amompharetus enim, homo animoſus, & in adeundis periculis audax iampridem pugnæ cupiditate æſtuans, dilationesque crebras & cũctationem indigne ferens, caſtrorum iſtam mutationem fugam vtique eſſe affirmans ſe ſtatione ſua ceſſurum negabat, ſed ibi cum ſua cohorte permanſurum, Mardoniumque excepturum. Vt acceſſit Pauſanias, hæcque ſe communi Græcorum calculo decreta agere dixit, magnum ſaxum Amompharetus ſublatum ante pedes Pauſanię proijciens: Hunc, inquit, ipſe de pugna calculum fero, cæterorum timidis conſilijs atq; decretis valedicto. Pauſanias, quid de præſenti re ſtatueret dubius, ad Athenienſes iam abeuntes miſit, exſpectarent orans, dum vna iret: ipſe reliquum exercitum ad Platæas duxit, ſperans Amompharetum quoque cum cæteris ſecuturum. Interim illuxit. Et Mardonius quem Græci è caſtris diſcedentes non fefellerant, compoſito agmine in Lacedæmonios irrupit multo cum clamore & ſtrepitu barbarorum: qui non ad prœlium, ſed ad fugam facientes Gręcos delendos ſe ire putarent. Quod quidem ne fieret, paruo ſtetit momento. Vt enim hoſtem irruere vidit Pauſanias, itinere inhibito, vnumquemque eo loco, quo in acie ordo eum vocabat, iuſſit conſiſtere. Cæterum ſiue ira in Amompharetũ, ſiue celeritate hoſtiũ perturbatus, ſignum dare pugnæ Græcis oblitus eſt: itaque non confertim ij neque recta, ſed ſparſim & pauci ſimul ad auxilia accurrerunt. Cum ſacrificio facto non litaret, Lacedęmonijs mandauit, vt clypeis ante pedes depoſitis, quieti conſiderent, ipſumque obſeruarent, neque hoſtes repellerent. Cum altera feriretur hoſtia iam equites irrumpebant, iamque & ſagittę emittebantur, & aliqui de Spartanis vulnerabantur. Callicrates quoque tum, quem in toto exercitu forma & magnitudine præſtantiſſimum fuiſſe ferunt, ictus ſagitta & moriens, Non mortem ſe ſuam dolere dixit (etenim domo in hoc veniſſe, vt pro Græcia moreretur) ſed quod non vſus manibus periret. Res erat miſera, virorumque

mirabilis

mirabilis continentia: neque enim ab hoſtibus irruentibus ſe defendebant, ſed in ordinibus ſuis icti & ſtrati, tamen ſuſtinebant, à Deo & duce pugnæ ſignum exſpectantes. Traditum eſt à quibusdam, in Pauſaniam paulum extra aciem ſacrificantem, ac vota facientem Lydos aliquot impetum feciſſe, & ſacrificio deſtinatas res rapuiſſe atque diſieciſſe: Pauſaniam, & qui erant cum eo, quod eſſent inermes, baculis eos & flagellis impedijſſe: ideoque hodie ad incurſionis illius memoriam pueros Spartæ apud aram verberari, & Lydorum pompam duci. Pauſanias præſenti rerum ſtatu anxius, alias ſuper alias aruſpice mactanta hoſtias, lacrymis perfuſo vultu ad Iunonis fanum obuerſus, Iunonem Cithęroniam, cæteroſq;, qui Plataicam terram obtinerẽt, Deos precatus eſt, vt ſi victoriam Græcis fata non darent, at non inulti perirent, ſed re ipſa barbaris oſtenſo, contra bonos viros & pugnæ peritos ſibi ſuſceptam fuiſſe expeditionem. Hæc illo diuos flagitante ſimul & ſacra addixerunt, & victoriam vates portẽdi indicarunt, ſtatimq; omnibus edictum eſt, vt in hoſtẽ ſe verterent. Subito tota phalanx vnius animalis ſpeciem præ ſe tulit vim parantis, iraque horrentis: & barbaris cogitare ſubijt, cum viris vſque ad mortem pugnaturis rem ſibi fore: itaque multas obijcientes cetras, ſagittas in Lacedæmonios emiſerunt. at illi ſtipato agmine clypeis obiectis in hoſtẽ inuadere, cetras repellere, haſtisq; 11
in facies & pectora Perſarum intentatis, multos deijcere. Neque illis ad pugnam animi aut conatus deerat: nam & nudis manibus haſtas arripientes hoſtium, pleraſque frangebant: & cum ſtingerentur gladij, impigre copidibus & acinacibus vtebantur: ita diu Spartanorum vim ſuſtinebãt. Athenienſes autem, cum hactenus quieti Pauſaniam præſtolarentur, vt & magnum pugnantium clamorem exaudiuerunt, & nũcius (vt fertur) à Pauſania miſſus rem expoſuit, celeriter ad ferendum auxilium contenderũt. His per campum ad pugnam vadentibus Græci, qui à parte Medorum erant occurunt. Quos vt vidit Ariſtides, longe progreſſus, teſtatus Græcorum deos, alta voce monuit, abſtinerent pugna, neque obſtarent ſibi pro Græciæ ſalute propugnantibus auxilium laturo. Sed cum fruſtra id eſſe, equos ad pugnam inſtructos ſenſit, ita demum auxilij Spartanis ferendi cõſilio abiecto, hos aggreſſus eſt. Erant hominum ad quin-

Pugna Plataica.

quaginta millia: quorum pleriq; statim pedem retulerunt, cũ barbaros quoq; cessisse animaduerterent: cum Thebanis præcipua & acrior pugna fuit, quorum principes ac potentissimi cũ Medis faciebant, multitudinemq; non volentem quidem sed paucorum imperio subiectam trahebãt. Commisso ad hunc modum duplici prœlio, priores Lacedæmonij Persas pulerunt, & Mardonium Spartanus Arimnestus saxo caput ictum occidit: quod ei ab oraculo Amphiarai erat prædictum. Nam eo Lydum, ad Trophonij Carem miserat: & hunc Trophonius Carico sermone allocutus fuerat. Lydus autem cum in delubro Amphiarai obdormiuisset. visus est sibi à famulo Dei quodam adsistente iuberi abire: & cum nollet, lapidem sibi ab eo magnum in caput iniectum. eoq; se ictu exanimatũ. Persas fugientes Spartani intra muros ligneos compulerunt. Paulo post Athenienses, Thebanorum trecentis, qui facile primi & illustrissimi erant, in ipso prœlio concisis, reliquos fundunt. Inde, cũ renunciatum esset barbarum intra muros conclusum haberi & oppugnari, Græcis salutem fuga quærendi permisso, ad muros properant: Lacedæmonijsq; oppugnationem segniter admodum imperiteq; facientibus superueniẽtes, multa cum hostium cęde castris potiuntur. De trecentis barbarorum millibus quadraginta modo millia: cum Artabazo fugerunt. Ex ijs qui pro Gręcia dimicauerunt, mille trecenti & sexaginta ceciderunt. Horũ LII. Athenienses fuerunt, omnes de Æantide tribu (vt ait Cleodemus) cuius præ omnibus præclara fuit pugna. Itaq; Sphragitidibus Nymphis sacram rem victoriæ causa oraculo Pythiæ iussam fecerunt Æantidæ tribules, sumptu ex ærario publico suppeditato. Lacedæmonij occubuerunt XCI. Tegeatæ XVI. Quare miror ab Herodoto scriptum, harum trium vrbium ciues tantum cum barbaris congressos, de reliquis Græcis neminem: cum & numerus eorum qui oppetierunt, & monumenta communem fuisse eam Græcorum victoriam testentur. Neque vero si tres modo istę vrbes cæteris omnibus quiescẽtibus pugnassent aram hoc, vt habetur, modo inscripsissent:

Mardonij interitus.

Herodotus reprehenditur.

12 *Hanc quondam Græci bellati fortiter aram,*
Libertas patriæ cum sua tuta stetit,
Et profligatis seruata est Græcia Persis,
Munus Eleutherio constituere Ioui.

Pugna-

Pugnatum quarta Bœodromionis die secundum Athenienses: secundum Bœotos, XXVII. Panemi: quam ad diem etiamnum Græcorum est Platæis concilium, Iouique sacrificant ob eam victoriam Platæenses, cui a libertate nomen est Eleutherio. Neque mirari eam in dieb. annotandis inæqualitatem debes: quando nunc rebus astronomicis accuratius constitutis, alia tamen alijs mensium initia, alij sunt exitus. Porro cum neque victoriæ gloriam Athenienses Lacedæmonijs concederent, neque trophæum eos erigere paterentur; parum abfuit quin res Græciæ intestinis armis perderentur: idq; accidisset, nisi Aristides collegas suos mulcendo instituendoq;, Leocratē maxime & Myronidem, inhibuisset, vtq; Græcis dijudicandā rem relinquerent, obtinuisset. Consultantibus Græcis, Theogito Megarensis neutri harū vrbium, sed alij rei gestæ decus ac præmium tribuendū censuit, nisi vellent bellum intestinum turbare. post hunc consurgens Cleocritus Corinthius, cum id decus videretur suis vindicaturus (erat autem Corinthi secundum Spartam & Athenas summa dignitas) omnibus gratum & mirabilem de Platæensibus habuit sermonem: censuit enim contentionis tollendæ causa his præmium tribui debere, quos honorari neutri essent inique laturi. Id primus Aristides nomine Atheniensium concessit: mox & pro Lacedæmonijs Pausanias. Ita inita concordia Platæensibus de præda sunt exempta talenta xxc. de his templum ij Mineruæ ædificauerunt, & simulacrum dedicarunt, picturisque ædem exornarunt, quæ in hunc vsque diem vigent. Seorsim & Spartani, & Athenienses trophæum erexerunt. Cæterum de sacrificio sciscitantibus respondit Pythius, vt Ioui Eleutherio aram statuerent: nō prius autem sacris operarentur, quam igni ea in regione exstincto (quod is esset à barbaris contaminatus) purum Delphis à communi foco accendissent. ergo principes Græcorum statim circumiuerunt, omnesq; quibus ignis esset, eum exstinguere iusserunt. At Euchidas Platæensis, cum quam fieri posset citissime se ignem allaturum promisisset, Delphos accurrit: ibi lustrato aqua corpore, lauroq; coronatus, ignem ab ara sumpsit, cursuq; Platæas repetijt, eoq;, cōfectis vna die mille stadijs, ante obitū solis redijt: salutatis vero ciuibus, & igni tradito, statim cōcidit, pauloque post expirauit. Hunc Platæenses sublatum

Contentio de victoria gloria inter Græcos

Platæensibus victoriæ præmia data.

Euchidas ignem Delphis affert.

13

in Eucliæ

in EucliæDianæ templo ſepelierunt,inſcripto hoc trochaico tetrametro.

Euchidas Delphos iit,reuerſus eſtq; vna die.

Euclia. Hanc Eucliam pleriq; & cenſent & nominant Dianam: alij Herculis & Myrtûs filiam. Myrto Menœtij filiam ſororem Patrocli fuiſſe,virginē deceſſiſſe,eique & a Bœotis:& à Locris honorem haberi: omnibus enim foris ara eius eſt & ſimulacrum , & ante nuptias ei cum ſponſæ tum ſponſi ſacrificant. Poſt hæc omnibus in concionem Græcis conuocatis,decretum Ariſtides fecit:vt quotannis Græcorum delecti ad ſpectaculum Platæas conuenirent: vt Eleutheria quinquennale certamen haberetur: vt decem millia ſcutatorum,mille equitum,naues centum ad bellum cōtra barbaros Græcis perpetuo in promtu eſſent : vt Platæenſes ſacroſancti haberentur , quod ij pro Græcia ſacrificarent. Hoc decreto confirmato,Platæenſes receperunt,ſe Græcis, qui ibi occubuiſſent,ſingulis annis immolaturos: idque in hunc vſque diem faciunt,eo modo. Decimaſexta Mæmacterionis menſis(qui Alalcomenius eſt Bœotis)ſumma mane pompam ducunt , cui præit tubicen claſſicum canens, ſequentibus myrti & coronarum plenis plauſtris , ac nigro tauro,& liberis adoleſcentibus (neq; enim cuiquam ſeruo fas eſt,quicquam in eo miniſterio attingere : quod illi pro libertate oppetijſſent) qui vini & lactis libationes in amphoris,oleique & vnguenti vrnas geſtarent Poſtremo Platæenſium prætor,cui cætero tempore neque ferrum tangere,neque niſi albam veſtem induere licet, punicea amictus tunica,ſumtaque de archiuo hydria,per mediam vrbem tenens gladium ad ſepulcra proficiſcitur:tum hauſta de fonte aqua,ipſe columnas abluit,vnguentoque linit;inde tauro in rogum ingulato , votiſque ad Iouem & Mercurium terreſtrem factis , bonos viros pro Græcia mortuos ad cœnam & ſanguinem fuſum vocat , porro crateram vino im-

Eleutheria.

Sacrificium Plataicum.

14 pletam effundens , propinare ſe ait viris pro libertate Græciæ mortem paſſis. Hunc morem adhuc ſeruant Platæenſes. Reuerſos in vrbem Athenienſes cum videret Ariſtides cupidos popularis in republ,ſtatus reſtituendi : ſimul & dignum ob virtutem populum exiſtimans , cuius ratio haberetur,& animaduertens armis iam valētibus , & ob victorias partas altos ducentibus ſpiritus vi reſiſti non poſſe:

Democratiã ſancit Ariſtides.

decre-

decretum fecit, quo administrationem reipubl. omnibus communem. magistratusque ex omnibus creari Atheniensibus sciuit. Themistocles apud populum dixerat, consilium se arcanum, ciuitati vtile atque salutare animo agitare. iussus est id soli Aristidæ detegere, eiusque iudicium adhibere. Ostendit Aristidi, cogitare se de naualibus Græcorum incendendis: ita summam in omnes potentiam Atheniensibus fore. Aristides ad populum progressus, neque vtilius quicquam, neque iniustius Themistoclis consilio esse pronunciauit: ergo iussus est id deponere Themistocles. Tantum eo tempore iustitiæ studium populo, tanta tamq; constans Aristidi in populum fides erat. Deinde ad bellum vna cum Cimone missus, cum Pausaniam & reliquos Spartanorum duces molestos socijs & difficiles esse animaduerteret: ipse humaniter & placide conuersando, Cimonemq; in obeundis imperijs facilem eis, & popularem reddendo, occulte Lacedæmonijs principatum non armis, non nauibus, non equis, sed æquitate & prudentia ciuili abstulit. Athenienses enim iam ante propter Aristidis iusticiam, & Cimonis æquitatem caros Græcis, desiderabiliores etiam Pausaniæ auaricia & importunitas fecit: qui cum principibus sociorum iracunde semper & aspere loquebatur, multitudinem verberibus multabat, aut ferrea imposita aliquem anchora stare per totum diem cogebat: neq; vero stramen, herbam, aut a fronte aquam petere ante Lacedæmonios cuiquam licebat, sed famuli flagellis arcebant, si quis accessisset. De his cum aliquando incusare, & monere eum Aristides vellet: contracto vultu sibi non vacare respondit, neq; audiuit. Exinde classium præfecti & duces Græcorum, Chij maxime & Samij, & Lesbij, Aristidi persuaserunt, vt in se principatum reciperet, confœderatosq; Græcos sibi adsumeret, qui iamdudum à Spartanis ad Athenienses transire cuperent. Respondit, necessarium esse quod petant, & iustum, idque facile apparere: fidem tamen fieri aliquo facinore oportere, quod a mutatione animorum in posterum mulritudinem retraheret, Ea propter Vliades Samius, & Artagoras Chius facta conspiratione in triremem Pausaniæ apud Byzantium ante alias prouectam impetum ab vtraq; parte fecerunt. Is vt surrexit, eosque vidit, iracunde minatus est ostensurum se eis, non in nauim Pausaniæ, sed ipsorum patrias

Themistoclis consiliũ repudiatur.

Spartanis principatus ademptus.

Pausaniæ flagitia.

Defectio sociorum ab eo.

patrias hunc impetum versurum. Illi abire hominem iusserunt, ac fortunæ, quæ ei Plataico adfuisse certamine, gratiam habere: huius enim verecundia Græcos teneri, ne dignam ipsi factis pœnam irrogarent. Denique ab eo ad Athenienses defecerunt. Admirationem meretur Lacedæmoniorum magnanimitas, quæ tunc apparuit. Vt enim magnitudinæ potentiæ corruptos suos magistratus senserunt, vltro principatu cesserunt, ducesq; ad bellum mittere desierunt: quod temperantes, & morum patriorum obuersantes habere ciues, quàm principes esse totius Græciæ mallent. At Græci, qui sub imperio etiam Lacedæmoniorum tributum ad sumptus belli pependerant, tum cupientes singulis vrbibus quantum par esset imponi, Aristidem ab Atheniensibus petierunt, qui agros & reditus inspiceret, ac proinde vnicuique vrbi pro eius facultatibus pensionem indiceret. Aristides tantum nactus potentiæ, ac quodammodo vniuersa Græcia omnes suas ei res committente, pauper cum abijsset domo, pauperior redijt: non candide modo & iuste, sed & amice omnibus & conuenienter pecuniæ collatione statuta. Nam vt prisci Saturnium sæculum sic Atheniensium socij tributum ab Aristide impositum, fœlicitatem quandam Græciæ nominando celebrabant: maxime cum id multo post tempore duplum atq; inde triplum exigeretur. Aristidis summa erat talentorum circiter CCCCLX. Hinc fere trientem Pericles addidit; siquidem Thucydides ait, Atheniensibus initio belli à socijs talenta redijsse sexcenta. Mortuo Pericle, summa ab ijs, qui populum concionibus regebant, ad mille & trecenta talenta est adducta: non tam bello ob durationem & varios casus tantos sumtus postulante, quam populo ab ijs ad diuisiones pecuniarum, theorica, & simulacrorum ac templorum fabricationes exigendas illecto. Fertur Themistocles Aristidem, cuius magnum nomen & mirabilis in tributo constituendo fama erat, subsannasse, Non viri eam laudem dicens, sed sacci esse aurum custodientis: nequicquã liberam Aristidis notationem rependens. Etenim hic dicenti aliquando Themistocli, summam se ducis eã virtutem censere, vt is cognita atq; præuisa hostium habeat consilia: necessarium quidẽ hoc esse responderat, vere autem pulcrũ & duce dignum, vt continentes habeat manus. Græcos Aristides vt in res Atheniensium iurarẽt, adegit,

Lacedæmoniorum magnanimitas.

Aristides pẽsionem Græcis cõstituit.

Aristidis & Themistoclis inter se dicteria.

adegit, & ipse vicissim iureiurando se obstrinxit: piectis inter iurandū in mare ferreis massis. Post cum Atheniensiū res id postulare viderentur, vt maiori in eos vterentur imperio, iussit illos in seipsum verso periurij piaculo, rebus ita vt expediret vti. Omnino autem Theophrastus eum ait iustitiam in suis rebus & aduersus ciues stricte obseruasse, in rebus autem publicis multa egisse, vt patriæ commodis inseruiret, quæ videbat multis iniuste factis opus habere. Nam & præter fœdus pecuniam cum statuisset Athenas Delphis deportare, Samijs ea de re referentibus, iniustum quidem esse hoc, veruntamen vtile dixit. Deniq; cum effecisset, vt Athenæ tantum hominum multitudini imperarent, ipse pauper permansit: ita quidem, vt perpetuo non minoris paupertatis, quam trophæorum gloriam faceret: quod vel hinc manifestum est. Callias facifer, generis propinquitate Aristidem attingebat. Hunc cum rei capitalis postulassent, & moderate de ijs, quorum eum reum fecerant, criminibus accusassent inimici, alienum à causa sermonem huiusmodi ad iudices habuerunt: Aristidem Lysimachi F. nostis, qui apud Græcos est in admiratione. Quomodo rem eius familiarem existimatis habere, cum tali amictum lacerna in publicum prodire videatis? nonne simile veri est, qui in propatulo alget, eum domi quoq; esurire, alijsq; rebus necessarijs egere? Atqui hunc Callias Atheniensium ditissimus, consobrinum suū cum vxore & liberis inopem negligit, sæpe eius vsus opera, ac sæpe potentiæ eius apud vos fructū expertus. Ibi Callias, cum videret id maxime conturbasse iudices, & indignationē contra se mouisse, Aristidem vocauit, petijtq; vt apud iudices profiteretur, sæpe à Callia sibi multa oblata, oratum etiam vt acciperet, se repudiasse, addito sibi potius ob paupertatem, quam Calliæ ob diuitias animum tollendum. nam multos esse, qui diuitijs male aut bene vterentur: qui paupertatem fortiter ferant, non temere inueniri: eam vero ab iis dedecus putari, qui inuiti pauperes sint. De his cum secūdum Calliam testimoniū dixisset Aristides, nemo auditorum nō ita discessit, vt Aristidis paupertatē, quam Calliæ diuitias, sibi obtingere mallet. Hæc ita ab Aeschine Socratico sunt literis mandata. Plato quidē inter tam multos, qui magni viri & memorabiles Athenis habebantur, solum Aristidem dignū mentione pronunciat, quippe Themisto-

Paupertas Aristidis.

Callias accusatus.

Platonis de Aristida iudicium.

miſtoclem, Cimonem, ac Periclem porticibus, pecunia, & multis friuolis rebus Athenas impleuiſſe: iſtum in Republica tractāda vnam virtutem ſibi propoſitam habuiſſe ſentiens. Magna vero bonitatis ſigna Ariſtides erga Themiſtoclem exhibuit. Quem enim in Republica perpetuum habuerat inimicum, cuiuſq; opera oſtraciſſimum paſſus erat: eius eadem in cauſa apud populum laborantis, anſamq; ſui premendi præbentis, omnium iniuriarum oblitus eſt: cumque Alcmæo, Cimon, & multi alij Themiſtoclem vrgerent & accuſarent: ſolus ipſe neque egit quicquam contra eum, neque dixit: neque calamitate inimici fruendum magis ſibi cenſuit, quam ante rebus vtenti proſperis inuidiſſet. Mortuum Ariſtidem alij in Ponto perhibent, cum eo negociorum publicorum cauſa nauigaſſet; Alij Athenis, magno natu, & in honore admiratione que ciuium habitum. Craterus Macedo de obitu eius hæc tradidit. Poſt multatum exſulio Themiſtoclem, libidine elatum populum, calumniatorum excitaſſe turbam, qui potentiſſimos & optimos viros reos facerent, eoſque multitudinis rebus ſecundis & potentia ſuperbientis inuidiæ vexandos obijcerent. Inter hos Ariſtidem quoque Diphanto Amphitropenſi accuſante, quaſi in penſione exigenda ab Ionibus pecunia ſe eſſet paſſus corrumpi, damnatum fuiſſe minis quinquaginta: quibus cum nō eſſet ſoluendo, abnauigaſſe, & circa Ioniam fato conceſſiſſe. De his Craterus neque ſcriptum aliquod documentum, neque iudicium, neque decretum affert: ſolitus alioquin haud indiligenter ea apponere, citatis etiam autoribus. At reliqui fere omnes, quotquot populi in duces peccata literis mandarunt, ij exſulium Themiſtoclis, Miltiadis vincula, multam Periclis, Pachetis, (qui in Curia vt damnatus eſt, ante tribunal manus ſibi attulit) mortem, multaque id generis alia colligunt & celebrant: ſed Ariſtidis ex oſtraciſmo relato, nullius præterea huiuſmodi condemnationis meminerunt. Quin & ſepulcrum eius in Phalero oſtenditur, quod ei à ciuitate fertur factum, cū ne ſumtus quidem ad ſepulturam moriens reliquiſſet. Hoc quoq; narrant, filias eius è Prytaneo ſponſis traditas, publice nuptias ciuitate paciſcente, dotiſque nomine vtrique tria drachmarum millia decernēte. Lyſimacho etiam filio eius minas argenti centum, totidemq; telluris conſitæ iugera populus

Aequanimitas Ariſtidæ.

Mors.

Athenienſium gratitudo in defunctum.

pulus dedit, & quaternas in singulos dies drachmas: lata in hanc rem ab Alcibiade rogatione Polycritæ etiam, à Lysimacho relictæ filiæ Callisthenes refert alimenta, perinde vt ijs qui Olympia vicissent, populum decreuisse. Demetrius Phalereus, Hieronymus Rhodius, Aristoxenus Musicus, & Aristoteles (siquidem liber de ingenuitate inter eius genuinos libros haberi debet) narrant, Myrtonem filia Aristidis natam, Socratis sapientis vxorem fuisse: qui cum aliam haberet in matrimonio, viduam eam & egenā susceperit. Contra hos satis est à Panætio dictum in ijs, quæ de Socrate scripsit. Demetrius idem in Socrate meminisse se ait Lysimachi, filia Aristidis nati admodum pauperis, qui tabella quadam insomniorum significationes continente fretus, ad Iaccheum sedens sese aluerit. Ipse Demetrius rogationem tulit, vt matri eius & materteræ doni nomine populus in singulos dies tres obolos daret: idemq; leges ferēs decreuit, vt vtriq; drachma quotidie penderetur. Neque mirū est, eā horum qui in vrbe essent curam fuisse populo: quando filiam filiæ Aristogitonis in Lemno abiecte viuere carentem marito ob pauperiem audientes, Athenas traduxerunt, honestoq; natum loco ei maritum dantes, dotis nomine agrum, qui est in Potamo, addiderunt. Cuius benignitatis humanitatisque cum nostro etiam tempore ciuitas ea multa proferat exempla, merito in admiratione est atque suspicitur. *Liberalitas Atheniensium.*

IN ARISTIDAM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

Aristides æqualis fuit Themistoclis, Plataica præsertim pugna, & translato secundum eam à Spartanis ad Athenienses imperio nobilis. Quadriennio prope post eiectum Athenis Themistoclem decessit, autor Aemilius Probus.

1 Magistratum, qui Eponymus appellatur.] τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν. *Interpres, Magistratum illum insignem. Quem? Apud Athenienses nouem fuerūt antiquitus in magistratu collegæ, prætores fortasse dixeris Latine, quorū vnus sorte ad id lectus, publicis literis & actis inscribebatur, quemadmodum apud Romanos Consules, Latios signabant nomi-* *Eponymus.*

ne fastos. Id quod sic habere, paulo infra in hoc libro Plutarchus ostendit, vbi disputatur, quando Eponymus fuerit Aristides. Horum ἐννέα ἀρχόντων *sit etiam supra mentio in vita Pelopidæ, & in lege, quam recitat Aeschines* κατὰ Τιμάρχου. ἐάν τις Ἀθηναίων ἑταιρήσῃ, μὴ ἐξέστω αὐτῷ τῶν ἐννέα ἀρχόντων γενέσθαι. *Cætera fere Pausanias, cui plus, quam vlli grammaticorum tribuo fidei. qui volet, legat quæ Suidas & Harpocration habent.*

2 Cyclicos pueros.] *Ita apparet dictos fuisse chorum, qui dithyrambos caneret. Vide Suidam.*

3 In fœnore positas.] τοκιζομένας. *alibi hanc vocem (quod sciam) non legi. Si quis fœnore partas apud Critonem sorte, quæ tantum fœnus exhiberet, deposita autumet, nihil pugnabo. Sed verius esse arbitror, ac Socrateis opibus conuenientius, quod posui: alias de* ὑπὸ *præpositione, cuius vim alibi docui variam esse, ita vt pro* ἀπὸ *etiam sumatur, nulla erat lis futura.*

4 Themistocles sodalitio.] εἰς ἑταιρείαν ἐμβαλὼν ἑαυτόν. *Sic vocat amicorum & sociorum eius quasi factionem, facilitatem. Barbarus valde inepte, sed & pleraq; incommode verterat. Quid esset* ἑταιρεία, *etiam apud Lysandrum indicauimus.*

5 In barathrum.] βάραθρον, *quasi foueã si diceres. malui tamen Græcam vocem relinquere. Carcer fuit, aut fouea verius, in Attica, in quam solebant sontes coniici, tanquam in puteum aliquem, & ibi perdi. Vide Suidam, Harpocrationem & Comment. Aristoph. Pluto, ad versum,*

οὐκοῦν ὑπόλοιπόν σοι τὸ βάραθρον γίνεται. *Infra in Mario. de Iugurtha in carcerem coniecto, noster eodem est vsus vocabulo. Et quidẽ extat fragmentũ Diodori Siculi li. 31. in quo ea est carceris descriptio, q̃ optime his congruit quæ de barathro Græci habẽt. Cæterum versus Aeschyli de Amphiarao extant in tragœdia quæ inscribitur* Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας *: habent autem absolutam boni viri descriptionem.*

6 Fa-

6 Facifer quod ſacerdotum genus.] *Δᾳδοῦχος is eſt, qui ſacris ſolennibus facem gereret, qui erat honor magnus, & ſacerdotiũ nimirum. Nam & Pauſanias pro magna fœlicitate refert, quod in progenie Leontis ad quartũ vſq; gradum ea dignitas permanſiſſet: in Atticis. Interpres antiſtitẽ vertit, minus recte, ςρόφιον autẽ tæniam conuerti potius quam Zonam, quia capitis, nõ pectoris ornatum notari, ſatis apparet. & ex Suida poteſt intelligi, me recte ſentire. ex eodem etiam cõfirmari poſſunt, quæ de daducho ſunt dicta. Calliæ porro facinus apud eundem haud paulo aliter in Λακκόπλουτος refertur: ex alio quodam autore.*

7 Poliorcetæ.] *vt Demetrius Antigoni F. reliqua Ptolemæorum & Seleucorum cognomina. Aquila Pyrrhus à ſuis eſt cognominatus. Plutarch. in Vita eius.*

8 Contra quam Achilles.] *Qui iniuria contumelioſe ab Agamemnone affectus, nihil aliud in votis habuit, quam vt prælijs ſe abſtinentis ſui deſiderium Græcos grauibus circumuentos calamitatibus inceſſeret. Iliad. α.*

9 Ad Oreſtum.] *Arbitror oppidum Arcadiæ intelligi: de quo Pauſan. Arcadicis, & Eurip. extremo Oreſta. Porro autem hoſtes ſuos Spartani ξένους, hoſpites ſeu peregrinos, ita ὑποκοριζόμενοι vocabant, lenitate verbi triſtitiam rei mitigante: quomodo Tullius ait, apud Latinos hoſtem dici eum qui eſſet perduellis: antiquitus enim hoſtem eundem fuiſſe atq; peregrinum, 1. Off. Eadem ſunt apud Herodotum libro vltimo. Poſt:*

Sphragitidibus.] *σφραγιτίσι. Sic & Pauſanias Bœoticis 226. Nam in fine Sympoſ. α. noſtri male legitur Ἐπαγιτ.*

10 Pro agro & vrbe, vt Spartanis] *ὡς ἐκείνοις, eſt in Græco libro. Barbarus, Vt maiores noſtri, vertit quod minime probo: cum inter hanc & Marathoniam pugnã non plures tredecim anni interceſſerint, vt ex hiſtoriæ ratione*

apparet. itaq; illud ἐκείνοις malui ad Lacedæmonios referre, qui in partem gloriæ Salaminiæ & Marathoniæ non veniebant. nam ad Persas referre non video quam commode possem. Locus, qui ex Herodoto paulo ante citatur, est in Calliopa.

γέῤῥον.

11 Itaq; multas obiicientes cetras.] πολλὰ προθέμενοι τῶν γέῤῥων. *γέῤῥα, ἡ, cratem vimineam significat, seu (vt Cæsar vocat) vineam, vt apud Polyb. lib. 8. Arrianum lib. 1. id huc non pertinet, vt neq; tegminis significatio, de qua Harpocratio & Suidas.* τὸ γέῤῥον *autem, vox est multa significans, præcipue autem parmā corio inductam: quomodo cum alij, tum Arrianus lib. 4.* ἀναβάσ. ἀλεξανδ. *vtitur:* εἷς δὲ δὴ διὰ τοῦ γέῤῥου καὶ τοῦ θώρακος διαμπὰξ πληγεὶς *Plutar. in Aemilij de Perseo triumpho, inuecta ait inter cætera arma, etiam* θρᾴκια γέῤῥα. *Lucianus Anacharside,* καὶ γέῤῥον ἐν τῇ ἀριστερᾷ. *Eustath. in Dionysium ait quadrangulum esse scutum, nō rectangulum, sed rhombi figura contentū. Pilum autem seu missile telum etiā significare constat: & in Antonio sic auctor noster vtitur, in Astiacæ pugnæ descriptione. Hic priorem notionē, vt loco huic congruam, posui. interpres dissimulauit. De copidib. dixi in Camillo.* ταῖς ἀκινάκαις *nō puto recte legi, sed* τοῖς, *vt alias: sicut & Latini. Horat. alijq;.*

12 Hanc quōdam Græci.] *In meo codice hoc epigramma mutilatum est. Nam & primus versus est deprauatus, & pendameter ei subiectus deest. Sed restituendum est ex libro nostri de malignitate Herodoti extremo. Paulo post* μυρονίδην *legi, &* θεογείτων. *cur ita, non est obscurum.*

13 Mille stadiis.] χιλίους σαδίους. *Milliaria Germanica minimum triginta. At Platæis Delphos vsque milliaria Germanica minimum XXV. sunt vna ergo die L. milliaria talia iste Euchidas confecit. quod credet, cui libebit. Cicero pro Sex. Roscio: Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisiis peruolauit. Hæc sunt Germanica XIV. Incredibilis*

credibilis celeritas, & pernicior Ladæ pedibus vterque, alter pedes, alter vector. Ego quod statuam non habeo, nisi vt Euchidam volasse scilicet aquilinis alis dicam: & Ciceronem hyperbola vsum, sed neutrum possim tueri. de tam minutis stadiis atq; passibus, quibus probabilitatem his narrationibus aliquam conciliem nihil tum habeo certi.

14 Sanguinem fusum vocat.] *Interpres* γενικῶς *inferias dixit. in Græco antē nō* αἱμοκυείας, *sed* αἱμακυείας, *legendū. quomodo Pindarus* εἴδει ὀλυμπ. ά. *& ipsius Scholiastes & Varinus habent. Vox est & Dorica & Bœotica. nam Bœoti Doricam fere habebant dialecton: quod ostendere exemplis possemus, si locus ferret. Est autem* αἱμακυεία *quasi* αἱματοκυεία, *vt* αἱμοβαφὴς *quasi* αἱματοβαφής, *& alia id genus, vt Eustathius in Odyss.* υ. *348. annotauit.*

15 Plato quidem.] *Videtur mihi ad ea potissimum respicere, quæ in fine prope Gorgiæ, & in Menone de Aristida Plato pronunciat.*

PLVTARCHI CATO MAIOR, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

MArcum Tusculi natum, & antequā militiam aut rempublicam attingeret, vixisse in prædijs paternis apud Sabinos, tradunt. Etsi vero maiores eius plane obscuri viderentur, ipse tamen Marcum patrem suum, vt bonum & re militari clarum virum, laudat: proauūq; suum Catonē sæpe virtutis præmia meruisse, ac pro quinq; equis bellatoribus, quos in prœlijs amisisset, precium à populo accepisse dicit. Et quia Romani eos, qui obscuris orti maioribus per seipsos innotescere cœpissent, nouos homines vocare solebāt: se nouum esse quod ad magistratus & gloriam consequendam attineret, præclaris autem auorum factis & virtutib. antiquissimū asserebat. Cognomen ei ab initio non Cato, sed Priscus fuit: Cato postea temporis ob peritiam rerū est appellatus. Facie fuit subrufa, & cæsia: quod epigrammate quidam acerbe de eo notauit:

Patria & maiores.

Nouus homo.

Rufus, mordaces solitusq; illidere dentes
Omnibus, & glaucus Porcius vt periit:
Ipsa timens sæuæ rabiem Proserpina linguæ,
Vllum ei apud manes noluit esse locum.

1 Habitum corporis & ad robur, & ad sanitatem probe constitutum opere faciẽdo, victu frugali, laboribusq; militaribus, in quibus erat enutritus, effecerat. Vim dicendi (nam orationẽ tanquam alterum corpus esse iudicabat, & facundiam in numero esse rerum honestarum, non modo instrumentum vtile, ac cuius vsus necessarius esset ei, qui non obscuro loco aut per ocium vitam exigere statuisset (assiduo reos in pagis & oppidis vicinis defendendo sibi parauit: qua in re primum certamina alacriter subire, deinde causas bene orare iudicatus est: postremo suam operam requirentibus, eam morum grauitatem, animiq; magnitudinẽ ostendit, quę ad magna negocia, principisq; in republica munus obeundũ apta esset. Nam non modo ad dicendas causas integer, nullisq; acceptis præmijs accedebat: sed ne gloriam quidem ea re sibi potissimũ quærere videbatur. Cęterũ gloriæ militia partæ ita fuit cupidus ab ineunte ætate, vt aduersis vulneribus plenũ corpus habuerit. Prima stipendia (vt ipse scribit) annos natus septendecim meruit: quo tempore Annibal, successu rerum secundo vsus, Italiam incendijs vastabat. In pugna manu promtus, fixo gradu, vultu ferociam indicante minis & asperitate aduersum hostes vti solebat: recte & cogitans hoc, & docens, ista non minorem sæpe quam gladios terrorem hosti incutere. In itineribus ipse arma sua ferebat, lixa vno comitante, qui cibaria portaret: neque vnquam huic prandium cœnam ve apponenti succensuisse fertur, sed sæpenumero ipse cum esset militiæ laboribus defunctus, eum in adornandis ijs adiuuisse. Aquam militiæ bibebat, nisi si fore ardentissima siti correptus acetum posceret, aut viribus deficientibus, paululum villi sumeret.

Catonis facundia qualis.

Militia eius.

2 Haud procul prædijs eius M. Curij, eius qui ter triumphauit, tugurium erat. Ad hoc continenter accedebat, locique ipsius angustiam & habitationis vilitatem contemplatus, de viro isto cogitare solebat, quod is Romanorũ maximus, subactis gentibus bellicosissimis, eiectoq; Italia Pyrrho, ipse post tres triumphos eum agrũ fodisset, idq; tugurium inhabitasset: ibiq; eidem Curio ad focum sedenti & rapa

M. Curij admirator Cato.

& rapa elixanti Samnitum legati cum aduenissent, aurumq; multum obtulissent, eos hoc cum responsio dimisisset, quod auro nihil opus esse ei diceret, qui hac cœna esset contẽtus: se quidem aurum habentes vincere, quam possidere aurum malle. His ita secum consideraris Cato abibat, ac proinde in suam domum, prædia, famulos, & victus rationem inspiciẽs: laborem sibi intendebat, luxumque omnem amputabat. Quo tempore Fabius Maximus Tarentum recepit, Cato iuuenis admodum sub eo stipendia faciebat. Ibi hospitio cuiusdam Nearchi Pythagorici vsus, ad philosophiam eam animum applicuit. A quo cum eadem, quæ Plato etiam docuit, percepisset: voluptatem maximam esse malorum escã: id primum animo hominis incommodi accidisse, quod esset corpori inclusus, purgari tamen animum, soluique earum cogitationum auxilio, quæ maxime eum a corporis affectionibus abducerent atque separarent: frugalitatis atq; continentiæ amorem inde auxit. Alioquin sero Græcas attigisse disciplinas perhibetur, sumtisque, cum esset iam magno admodum natu, in manus libris Græcorum, ad dicendi artem nonnihil Thucydidis, plus Demosthenis scriptis adiutus fuisse. Sane opera ipsius & doctrina Græca & historijs mediocriter sunt exornata: multa etiam scite dicta sententiasque de Græcis ad verbum traductas inseruit. Erat inter Romanos Valerius Flaccus ea tempestate, nobilitate generis & potentia præcipuus, vir & cognoscere virtutem enascentem callidus, & ad enutriendum eam, adque honorem prouehendum propensus. Is prædia villæ Catonis contigua cum haberet, ac de laboribus eius atque vita ex famulis percepisset (mane hominem ad forum ire illi referebant, reisque patrocinari, inde ad rus reuersum, hyeme iniecta humeris exomide, æstate nudum opus facere, deinde cum seruis sedentem eodem pane, eodemq; vino frui: commemorabant & reliquis in rebus magnam eius frugalitatem atq; mediocritatem, nec non & dicta quædam eius scita) hęc omnia non sine admiratione cum audiuisset Flaccus, vocari ad cœnam eum iussit: atque exinde vsus ipso familiariter, moresque placidos & vrbanos conspicatus, qui, veluti planta, cultu & loco idoneo opus haberent, autor Catoni fuit, persuasitq; vt rempublicam Romanã attingeret. Postquam Cato in vrbẽ venit, statim & ipse defendendis reis multos sui admi-

Nearchum philosophum Cato audit.

Græcas litteras sero attingit.

Valerius Flaccus Catonem Romã pertrahit.

Magistratus quos Cato gesserit.

admiratores amicosq; inuenit: Valerioq; multu illi honoris & potentiæ adijciente, primum tribunus militum, post quæstor factus est, Ab eo illustris iam factus, ipsi Valerio in summis magistratibus, consulatu & censura, collega datus est. De senioribus ciuibus Fabio Maximo se coniunxit, non tam respectu summæ eius viri gloriæ atq; potentiæ, quam quod mores eius vitamque pulcherrimum sibi ad imitandum exemplum proposuisset.

Cato Fabij sectator Scipioni aduersatur.

Itaq; Scipioni magno illi, qui tum iuuenis Fabij potentiæ inuidia (vt putabatur) adductus, se opponebat, aduersari non est veritus. Etenim quæstor cum eo ad bellum Africanum missus, vt eum, consueto luxu vti vidit, pecuniamque in milites effusè elargiri, libere reprehendit: non sumtibus factis potissimum se moueri dicens, sed quod abundantia rerum milites ad voluptatem & luxuriam conuerterentur: itaque frugalitas antiqua perderetur. Cui cum respondisset Scipio, se, qui plenis ad bellum iret velis, nihil tam accurato quæstore indigere (neque enim pecuniarum, sed rerum gestarum rationem populo sibi reddendam fore) è Sicilia discessit Cato, atque in senatu cum Fabio de Scipione questus, eum prodigere immensam pecuniam, & quasi non ad bellum, sed ad ludos missus fuisset, adolescentum more in palæstris & theatris versari clamando, id consecutus est, vt tribb. plebis mitterentur, qui Scipionem, si quidem vera ista crimina inuenirentur, Romam adducerent. Veruntamen Scipio cum in ipso belli apparatu victoriam præmonstrasset, appareretque eum in ocio amicis iucundum, nihil tamen ob eam humanitatem & liberalitatem feriarum & magnarum rerum negligere: ad gerendum in Africa bellum soluit. Interim Cato, etsi vim in dicendo eam acquirebat, vt Demosthenes Romanus à multis diceretur: tamen vita sua maiorem sibi parauit existimationem atque gloriam

Eius existimatio & tēperantia.

Certatim enim iam tunc eloquentiæ studium à iuuenibus colebatur. qui vero maiorum exemplo laborare suis manibus, cœna simplici, & prandio citra ignem parato, vili veste, & vulgari habitatione cõtentus esse sustineret, & qui maioris esse virtutis putaret, res superuacaneas non requirere, quam easdem possidere: is vero inuentu rarus era. Quippe iam tum respub. ob molem suam, pristinam integritatem seruabat: sed vt multa bona, multos homines suam sub ditionem acceperat, ita varios

mores

mores miscebat, omnisque generis rationes viuendi imitabatur. vt merito in admiratione habitus sit Cato. Cum enim alij laboribus frangi se, & voluptatibus emolliri paterentur, solus ille ab vtroque inuictus, non eo tempore tãtum, quo iuuenis & gloriæ appetens erat, sed senex etiam iam atque canus consulatu gesto, actoq; triumpho permansit: atque instar athletæ præmium victoriæ consecuti exercitationi constanter insistens, eandem vsque ad finem vitæ æqualitatem pertulit. Ipse de se testatur, nunquam se vestem centum denarijs preciosiorem tulisse, in prætura & consulatu eodem cum operarijs vino vsum, obsonatum ad cœnam de foro triginta assibus, idq; se ciuitatis causa fecisse, vt corpori vires ad bellica officia sufficerent: vestem stragulam Babyloniam picturatam cum ex hæreditate accepisset, statim vendidisse, domiciliorum eius nullum fuisse incrustatum, nullum seruum carius mille quingentis denarijs emisse. quod non delicatis, aut formosis, sed qui multi essent laboris & validi, vt equisones & bubulci, indigeret: atque hos ipsos ætate eorum ingrauescente diuidendos duxisse: neque alendos qui vsui non essent. Omnino autem nihil eorum, quæ superuacanea essent, ne minimi quidem emisse: nam id generis res etiamsi asse venderetur: caras censuisse: ea quæ conseri & depasci possent, bonis quæ verrendo & rigando opus haberent prætulisse. Hæc quidam illiberalitatem interpretati sunt: alij quo alios corrigeret & ad temperantiam reduceret, intra modum sese continuisse putant. nisi quod abusum mancipijs ita vt si iumenta essent, ea deinde ætate confecta expellere & vendere, summæ ego duriciei morum esse iudico, & eius, qui nisi vtilitatis causa nihil homini cum homine putaret esse commune. Atqui cernimus, ampliorem esse bonitatis, quam iustitiæ locum: siquidem legibus & iustitia tantum erga homines vtimur, beneficia & gratiæ nonnunquam etiam brutis dantur: etenim de mansuetudine, tanquam vbere fonte, profluunt. Humanitatis itaque est, equos confectos laboribus alere, itemque canum non catulos modo, sed & ipsos senio graues. Athenienfium populus cum templum Mineruæ, cui Hecatompedon est nomen, ædificaret, mulas, quæ laborem plurimum tolerassent, liberas ad pascendum dimisit: tum vnam harum aiunt vltro ad opus accessisse, & iumentis, quæ

Notatur inhumanitatis.

sarraca ad arcem traherent, comitem se dedisse, præeundoq; veluti adhortatam ad laborandum: decretumque est, vt ea ad mortem vsq; publice aleretur. Equarum porro Cimonis, quibus ter Olympia is vicit, prope ipsius monumenta sunt sepulcra. Canes secum educatos & consuetos cum multi alij, tum Xantippus ille antiquus eum, qui Atheniensibus vrbem deserentibus iuxta triremem in Salaminam enauerat, in promontorio humauit, quod adhuc Cynos sema, id est, canis monumentũ, nominatur. Non enim vt calceis aut vasis vtendum est rebus animatis, quæ rupta velat trita vsu abijciuntur: sed in his, si nullam aliam ob causam, at vt ad humanitatem nos adsuefaciamus tamen, exercere mansuetudinem conuenit. Ipse quidem ne bouem quidem operarium senij causa vendiderim, nedum hominem ætate prouectum ex loco in quo fuit educatus, & consueto victu tanquam è patria exigui lucelli causa pellam, cum iam inutilis ementi sit perinde, atque vendenti factus. At Cato veluti ostentans se in his rebus, equum etiam, quo consul in obeundis ducis muneribus vsus fuerat, in Hispania à se relictum ait, ne portorium eius ciuitati imputaretur. Hæc magnine sint, an parui animi, licet ita credere, vt cuique ratio persuaserit. Certe alioqui maximæ continentiæ causa summa fuit admiratione dignus. Exercitum enim ducens, pro se & suo comitatu in mensem tritici non plus tribus medimnis Atticis sumsit: in diem iumentis hordei infra medimnum vnum cum dimidio. Prouinciam nactus Sardiniam, cum qui ante ipsum fuerant prætores tabernaculis publicis, lectis, stragulisque, ac magna seruorum & amicorum familia vsi essent, grauesque cœnarum sumptus & apparatus fecissent: incredibile ipse frugalitatis discrimen exhibuit. Neque enim vllas requisiuit publicas impensas, sed circum vrbes ipse sine bigis ambulauit, vno comitante apparitore, vestem ei & vas ad sacrificia peragenda portante. Tantum in his rebus facilitatis atque simplicitatis subditis ostendens: iustitiæ rigore & mandatis pro imperio rectis atque firmis eam maiestatem grauitatemque præ se tulit, vt nunquam illis Romanum imperium neque terribilius fuerit, neque charius. Eandem fuisse eius orationis formam tradunt, simul & gratæ & grauis, iucundæ
4 & terribilis, facetæ & seueræ argutæque & iuxta

Continentia Catonis eximia.

Grauitas.

Oratio eius qualis.

in cōtentione vim habentis: quemadmodum Socratē Plato ait, cum foris rudis, dicax, & cōtumeliosus in colloquētes videretur, intus serijs & lacrymas excutientibus rebus, corque auditoris conuertentibus abundasse. Quare nescio quid in mentem venerit ijs, qui Lysiæ potissimum orationi similem Catonis fuisse pronunciarunt. Verum hæc diiudicent ij, quibus magis conuenit, genera Romanarum orationum & formas percipere: nos, qui longe magis in oratione, quam (vt quidam putant) facie hominum ingenia conspici putamus, pauca quædam eorum, quæ eius dicta feruntur, commemoremus. Aliquando Romanorum plebem frumenti largitionem intempestiue expetentem dehortaturus, hoc initium dicendi fecit: Difficile quidem est, Quirites, ad ventrem verba facere, cum is auribus careat. Mores ciuitatis accusans, difficulter inquit posse saluam esse vrbem, in qua maioris piscis quam bos væneat. Præterea, ouium similes esse Romanos: Vt enim singulæ illæ non obtemperant, vniuersæ agentem sequuntur: ita illos quoque, quorum priuatim consilia aspernentur, ab ijs in concionem venientes duci. De mulierum dominatione disserens: Omnes homines mulieribus imperant, nos omnibus hominibus, nobis mulieres. Est hoc de Themistoclεis traductum apophthegmatis. Is enim multa per matrem ei filio iniungente: O mulier, inquit, Athenienses Græcis imperant, ego Atheniensibus, tu mihi, tibi filius: modum itaque potentiæ suæ ponat, qua fit, vt imprudens ipse plurimum omnium Græcorum possit. Idem Cato populum Romanum honores non purpura modo, sed studijs etiam insignire dicebat Etenim vt tinctores eo maxime colore lanam inficerent, quo plurimos delectari viderent: sic iuuenes ista discere & imitari, quæ apud populum laudem inuenirent. Hortabatur Romanos, vt, si fortitudine & temperantia essent magni facti, ne ad deteriora se conferrent: sin ignauia & luxuria, at nunc ad meliora conuerterentur, satis multum per deteriora ista adepti. Eos qui crebro magistratum gerere cuperent, tanquam ignaros viarum, aiebat cupere semper cum lictorib. ambulare, ne errarent. Reprehendebat ciues, quod eosdem sæpius magistratus reficerent: fore enim, vt aut magistratū gerere non magni rem precij putare crederētur, aut non multos esse dignos, quib.

Aliquot Catonis apophthegmata.

magistra-

magistratus committeretur. De inimico quodam turpis & ignominiosæ vitæ suspecto, Mater, inquit, eius cũ sibi eum superstitem optat, non precari ei rem faustam, sed execrari vult. Quendam qui paternos agros maritimos vendidisset & ædes alijs, simulauit in se mirari quod is plus quam mare potuisset: etenim quod mare ægre illuuione absumsisset, id istum nullo labore deglutisse. Cum rex Eumenes Romam aduenisset, eumq; senatus maximo studio accepisset, primique certatim eum amplecterentur: non obscure tulit Cato, se eum suspectum habere & cauere. Et cuidam dicenti, At bonus est rex, & Romanorum studiosus: sit sane, inquit: at rex animal est natura carniuorum. Neque vero eorum quenquam regum, quorum fortunæ prædicarentur, dignum esse qui Epaminondæ, Pericli, Themistocli, M. Curio, Amilcarive Barcæ conferretur. Inuidere ipsi inimicos, quod noctu surgeret, rebusq; suis post habitis publica curaret. Malle se benefacti gratia, quam delicti pœna priuari. Omnibus se peccantibus ignoscere, sibi vero ipsi nequaquam. Romanis legatos tres in Bythyniam deligentibus, vnum podagricum, alterum cui foraminibus & incisionibus caput erat excauatum, tertium pro stolido habitum, irridens Cato: legationem à Romanis missam dicebat, quæ neque pedes, neque caput, neq; cor haberet. De Achaicis exsulibus à Scipione rogatu Polybij compellatus, cum multis res in senatu verbis ageretur, alijs reditum dantibus, alijs obstãtibus: surrexit Cato, &, Quasi vero, ait, quod agamus, desit; sedemus hic de senibus Græcis disputãtes totũ diem, à nostrisne, an vero Achaicis efferri debeant sandapilariis. Cum reditus in patriam ijs esset decretus, paucis interiectis diebus Polybius iterum in senatũ venire aggressus est, petiturus vt ij honoribus, quos prius gessissent in Achaia, restituerentur, & Catonis quæ sententia esset, expiscatus est. Tum Cato subridens, Polybium dixit Vlyssis instar redire in speluncam Cyclopis velle, pilei, & cinguli, quorum oblitus ibi esset, petendi causa. Idẽ Cato magis prodesse prudentibus stultos, quam prudentes stultis affirmabat: illos enim ab horum vitijs sibi cauere, hos illorum recta facta non imitari. In adolescẽtibus se magis ruborum quam pallorem probare. Militem nolle sibi esse, qui in itinere faciendo manus, in pugna pedes moueat, magisq; stertens, quam

vocife-

vociferationem miltarem tollēs exaudiatur. Præpinguem vituperans, Vbi vero,inquit, hoc corpus ciuitati possit prodesse,in quo omnia, quæ sunt inter gulam & inguen,venter occupat. Quendam voluptariæ vitæ sectatorem secum volentem consuetudinem inire respuit, negans se posse viuere cum eo homine, qui palatum quam cor plus saperet. Amantis animum in alieno viuere corpore aiebat. Tria se in vita sua admisisse, quorum pœniteret, primum, si mulieri arcanum commisisset: alterum si eo nauigasset, quo pedestri licuisset itinere venire:tertium, si qua die nihil seriæ rei egisset. Senem nequiter agentem monuit, ne multis senectutis criminibus, maliciæ dedecus adderet. Tribuno plebis veneficij nomine male audienti, cum is malam legem magna contentione ferret, Haud scio,inquit, iuuenis,idne quod misces, bibere, an quod scribis,ratum iubere sit peius. Conuicio petitus ab homine qui male & impudice vixerat, Impar, ait, mihi tecum est certamen: tu enim male & audis & dicis facile: mihi neque male loqui suaue est, neque male audire consueui. Ac scite quidem dictorum Catonis talis est natura. Consul cum L. Valerio Flacco amico & familiari suo creatus, Hispaniā citeriorem sorte prouinciam obtinuit. Ibi eum populos partim subigentem, partim oratione sibi cōciliantem, ingens barbarorum exercitus inuasit, vt periculum esset, ne cum ignominia regione pelleretur:itaque Celtiberorum, qui erant in vicinia, auxilium accersiuit. Hi cum auxilij mercedem ducenta poscerent talenta, reliquiq; omnes intolerabile hoc putarent, si Romani barbaris suppetias ferentibus stipendium sponderent:nihil esse mali Cato affirmauit. victoria enim parta, non de suo, sed de hostilibus bonis mercedem iis soluturum: sin secus euenisset, neque qui poscerent superfuturos, neq; vnde exigerent. Sed & hic prœlio facto vicit, & cætera egregie successerunt. Polybius quidem scribit, Catonis iussu vna die omnium vrbium, quæ intra Bætin flumen essent, muros deiectos: fuisse autem permultas, & pugnacibus viris plenas. Ipse Cato numerum captarum à se vrbium maiorem fuisse asserit numero dierum quas in Hispania egerit: quod non est inflatius dictum, siquidem vrbes istæ erant cccc. Itaque militibus qui eo bello iam ante multum prædæ parauerant, viritim argēti libram diuisit, rectius esse addito,

Consulatus Catonis, & res in Hispania gesta.

Contemtus opum.

dito, multos Romanos argentum, quam paucos aurum domum referre. Ad ſe vero nihil de præda rediiſſe affirmat, niſi quæ ederit & biberit. Neque vero, inquit, culpo eos, qui bello rem facere ſtudent: ipſe cum optimis de virtute, quam de pecunia cum ditiſſimis, aut auaritia cum auariſſimis contendere malo. Neque ſe tantum, ſed & ſuos omnes ab omni captura Cato continuit. De quinq; famulis quos ſecum duxerat, vnus Paccus tres de captiuis emit puerulos: cumque id Cato ſenſiſſet, iſte ante quam in cõſpectum veniret eius, ſuſpendio mortem ſibi conſciuit: Cato mancipia iſta vendidit, pecuniamq; in publicum retulit.

Scipionis prioris cum Catone contentio.

Cæterum Scipio Africanus Catonis inimicus, præclare eum res gerentem impedire, Hiſpanicaſq; actiones intercipere cupiens, Catone adhuc in Hiſpania commorante id egit, vt ei ipſe eam in prouinciam ſucceſſor mitteretur, ac quam potuit celerrime effecit, vt Catoni imperium abrogaretur. Itaque Cato quinque peditum grauis armaturæ cohortibus & equitibus quingentis, qui ipſum deducerent, accẽptis, Lacedanos gentem ſubegit, ac transfugas ſexcẽtos receptos necauit. Qua de re cum Scipio grauiter quereretur, naſo eum ſuſpendens Cato, Ita demum maximam fore Romam dixit, ſi illuſtres viri & magni virtutis primas partes obſcuris non permitterent, contraq; plebei (talem autem ſe eſſe) de virtute certamen cum eis, qui genere & gloria eſſent clari, ſuſciperent. At vero quia ſenatus decreuerat, ne eorum quæ conſtituiſſet Cato quicquam immutaret aut moueret Scipio, id imperium huius magis quam Catonis gloriæ detraxit, per ocium exactum, nullaque re geſta inſigne.

Acta post consulatum.

Proinde Cato poſtquam triumphauit, quod ſolet plerunq; ij, qui nõ ad virtutem, ſed ad gloriam contenderunt, ſummis honoribus conſulatibuſq; & triumphis potiti, deinde à Republ. ad voluptatem & ocium tranſire: id nequaquam ſecutus eſt. quin eorum more, qui primum attingũt Rempu. honoremque & gloriam ſitiunt, nouo initio facto vtendum ſe amicis & ciuibus expoſuit, neq; patrocinia, neque militiam ſubterfugiens. Itaque & Ti. Sempronio conſuli legatus in Thracia & regionibus ad Iſtrum ad peragendas res adiumento fuit, & tribunus militum cum M. Acilio in Græciam aduerſus Antiochum iuit.

Bellum cum rege Antiocho.

Poſt Annibalẽ haud quiſquam alius tantum Romanis, quantum Antiochus, terro-

terroris intulerat. Quippe is, recepta omni prope Asia, quam Seleucus Nicanor habuerat, multisque & bellicosis barbarorum gentibus sibi subditis, ita animo creuerat, vt cum Romanis congredi cuperet, quos iam solos dignos se aduersarios putabat. Honestum ergo belli prætextū commentus, liberandæ Græciæ studium, (cum Græci eo nequaquam indigerent, nuper Romanorum beneficio à Philippo & Macedonibus liberati, suisque legibus restituti) copias in Europam traiecit. Exstitere statim in Græcia motus, hominumq; animi, oratorum concionibus magnas à rege spes ostentantibus moti, exspectatione erigebantur. Itaque Manius legatos circum vrbes misit: quorum vnus T. Flaminius plerosque nouas res molientes citra tumultum inhibuit & sedauit: quod in eius vita ostendimus. Cato autem Corinthios, Patrenses, Ægiensesque Romanis conciliauit, Athenis diutius quam alibi egit. Sane ferunt, eius videri quandam orationem, quam ad populū ibi Græce habuerit, exposueritq; ea se admiratione virtutis priscorum Atheniensium ductum, vrbem quoque eorum pulcritudinis & amplitudinis causa libenter spectasse. Atqui verum hoc non est, sed per interpretem locutus est Atheniensibus: non quod ipse Græce nesciret, sed vt morem patriæ tueretur: alioquin etiam irridens eos, qui Græca magni faciebant. Ita Postumium Albinum, cum is historiam Græce composuisset, peteretq; vt ea æquo animo legeretur, per iocum notauit: ignoscendū ei fuisse dicens, si decreto Amphictyonum coactus, necessario id opus subijsset. Ipse Athenienses ait suam in dicendo celeritatem, & vim verborum admiratos: quod quæ breuibus dixisset, ea interpres multis explicaret: omnino autem ita iudicare, orationem Græcis ab ore, Romanis à corde proficisci. Postea quam Antiochus angustias Thermopylarum cum exercitu suo insedit, locosque natura tutos munitionibus ita obstruxit, vt bellum declinasse videretur: à fronte eum aggredi ne sperarunt quidem Romani. Tum Cato Persicæ istius circuitionis recordatus, 6
noctu cum parte exercitus rei eius causa abijt, duce itineris vno ex captiuis accepto. Verum vt is in adscendendo via excidit, errandoque per inuia & præcipitia magnum metum apud milites excitauit: Cato periculum cernens, reliquis omnibus quiescere & operiri iussis, ipse cum L. quodam

Cato Athenas inuisit.

Oratio Romanorum quid à Græca distet.

quodam Manlio viro ſcandendorum montium perito, magno cum labore & periculo noctu luna latente, cum inſuper ob arbores & rupes in altum eminentes viſus diſtorqueretur, neque certi quicquam deprehenderet, eo tamen euaſit, vt in callem in caſtra (ſic enim putabant) hoſtium deſcendentem peruenirent: ergo cum ſigna ſibi poſuiſſent ad conſpicua quædam cacumina ſupra Callidronum eminentia: tetro deſcendere, exercitumque ſigna obſeruantes adduxerunt, callemq; iſtum attigerũt. Parum inde progreſſus, callis deſijt, conualle eum excipiente: rurſuſque hæſitabant, & formido inceſſebat, neque ſcientes, neque cernentes ſe prope hoſtes eſſe. Simul illuxit, cum & vocem ſibi exaudire, & confeſtim caſtra Græca, excubiaſq; ſub præcipitijs videre viſus eſt. Itaque Cato itinere inhibito, Firmanos (quibus maxime fidis & alacribus vſus fuerat ſemper) ad ſe vocauit: cumque ij accurriſſent & conferti circumſtetiſſent, Vnum de hoſtibus viuum capi oportet, inquit, ex quo cognoſcam qui ſint excubitores iſti, quot numero, quis omnino totius exercitus ordo, quæ conſtitutio, qui apparatus quo nos ſint excepturi. opus erit celeritatis hoc & audaciæ, qua freti & inermes leones audent in timidas belluas inuadere. Vix hæc dixerat Cato, cum illico Firmani per montes deorſum ſe ad excubias deiecerunt, impreſſioneque improuiſo facta, omnes perturbarunt & diſſiparunt, vnum, vt erat armatus, arreptum ad Catonem attulerunt. Ex hoc cognitum Catoni, reliquas copias cum rege in faucibus deſidere: in excubijs vero ad iugum poſitos ſexcentos eſſe Ætolorum delectos. Is ſimul & paucitatẽ & negligentiam deſpectui habens, confeſtim claſſicum cani & clamorẽ à militib. tolli iuſſit, primuſq; ipſe ſtricto gladio ſuos in hoſtes duxit. At illi Romanos ab ſublimi ruere videntes, fuga ſe in maiora caſtra dederunt, omniaque trepidatione impleuerunt. Iam & Manius ſurſum vi per munitiones enitebatur, & omni cũ exercitu fauces oppugnabat. Antiochus os ſaxo ictus, excuſſis etiam dentibus, præ magno dolore equum retro conuerterat: nulla exercitus pars Romanos ſuſtinebat, ſed quamuis fugæ nihil eſſet peruium, omnia difficilia, quod profundæ paludes & præcipitia lapſos excipiebant, eo tamen per anguſtias effuſe & magna cum trepidatione ruentes metu vulnerum & hoſtilis ferri ſeipſos

Antiochus vincitur.

perde-

perdebant. Et Cato, nunquam alias suarum ipse laudũ parcus (vt qui apertam iactantiam, magnanimitatis comitem ratus minime se indignam arbitraretur) magnifice eam actionem prædicauit, ait enim eos, qui tunc eum hostes insequentem & ferientem viderint, intellexisse non populo tantum Catonem, quãtum Catoni populum debere: sed & Manium consulem à victoria calentem adhuc calido ipsi circũfusum, diu multumq; cõsalutasse, ac præ gaudio exclamasse, neq; à se, neq; ab vniuerso populo dignis gratijs Catonis merita posse adæquari. A pugna statim ipse Cato rei gestæ nuncius Romã missus est: prospereq; Brundusiũ aduectus, inde vno die Tarentũ venit: hinc quatriduũ terra profectus, quinto Romam venit: ibi primus victoriæ nuncium attulit, vrbem lætitia & sacrificijs impleuit, populique animos excitauit, qui se iam omni terra mariq; potiri posse crederent. Hæ fere sunt Catonis res militiæ gestæ præ cæteris illustres. Domi autem gerendæ Reipu. apparet eum partem haud postremam duxisse positam in accusandis, & conuincendis prauis hominibus: quando & ipse multos in iudicio persecutus est, & alijs id agentibus auxilio fuit, & qui facerent subornauit, vt Scipioni Petilium. Sed hunc missum fecit, quod splendore generis veraq; magnanimitate calũnia superior euasisset: frater autem eius Lucius vt graui multa ærario pendenda damnaretur, facta cum alijs accusatoribus coitione effecit: cui is cum non esset soluendo, periculumq; esset ne vinciretur, ægre tribunorum plebis appellatione euasit. Fertur etiam cuidam iuueni, qui patris defuncti inimicum ignominia vltus à iudicio per forum ambularet, obuiam factus dextram iniecisse, dixisseq; parentib. non agnis aut hœdis, sed inimicorum lacrymis & damnationibus parentandum esse. Neq; vero ipse securus accusationum in republ. versabatur: sed quoties ansam aliquã inimicis prębuisset, nunquam non in iudicium est vocatus. Et quidem perhibent, eum non multo minus quinquagies causam suam dixisse, postremo quidem, natum iam annos 86. quo tempore notũ illud protulit, Difficile esse eum, qui apud alios vixerit homines, apud alios de causa sua respondere. Neque tamen hunc certaminum finẽ fecit: quadriẽnio enim post Ser. Galbam nonagenarius accusauit. Videtur enim omnino vita & actionibus suis tertiam ætatem Nestoris exẽplo

Cato sui laudator.

Cato accusandi studiosus.

Cato sæpe accusatus.

attigisse cum enim (vt demonstrauimus) grauia de Rep. certamina aduersus Scipionem maiorem habuit, vsq; ad Scipionem minorem (qui adoptionis ratione illius fuit nepos filius Pauli eius, qui Perseum & Macedones debellauit) vitam produxit. Decem annis post cõsulatum, censuram petijt. Est is magistratus quasi fastigiũ cæterorum honorum, & reliquarum Reipub. administrationum velut præfectio, præter aliam potestatẽ in vitas moresq; ciuium inquisitionem habet. Nam Romani neq; nuptias cuiusquam, neque liberorum procreationem, neque victus rationem, neque conuiuium examinis & iudicij immune singulorumue hominum voluntati aut cupiditati liberum relinquebant, verum rati in domesticis hisce rebus certius, quã in publicis & omnium conspectui expositis actionibus vniuscuiusque mores conspici: cõstituerunt duos viros, vnum patricium, plebeium alterum, qui in obseruando, castigando, plectendoque curarent, ne quis à Romana & consueta vita per voluptates diuerteret. Hi censores dicebantur: quibus licebat aut equum adimere, aut senatu eijcere, si quis intemperanter vixisset: sacrificiorum quoque sumptus iudicabãt, censuque familias & ordines ciuium distinguebant: multa alia magna erant ipsis permissa. Ergo Catoni censuram petenti nobilissimus fere quisque & primus senatorum resistere, cum & patricij indignissime ferrent nobilitatem circumscribi, hominibus obscuro loco natis ad summum honorem & potentiam enitentibus: & qui se maiorum moribus posthabitis vitam non optimis studijs impendisse conscij sibi erant, rigidam viri seueritatem metuerẽt, grauem ipsis eo in magistratu futuram. Ea propter facta conspiratione, septem competitores Catoni subornauerunt, qui multitudini (nimirum eiusmodi censores requirenti) bonam lenitatis & indulgentiæ spem ostentarent. Contra Cato nihil obsequi præ se ferens, sed palam de tribunali malis minitans, vociferansq; ciuitatem vehemẽti expurgatione indigere, hortabatur multitudinem, vt si saperent, non lenissimum, sed asperrimnm deligerent, medicum hunc se esse, & vnum patriciorũ Valerium Flaccum, hoc vno collega sperare se hydriȩ instar secando vtendoque luxu & mollicie ciuium operæ precium facturum. animaduertere se, reliquos omnes ideo malis artibus censuram ambire, quod futuros bonos

Censura.

bonos censores metuerent. Ita tum magnus profectò, dignusque eximiis oratoribus fuit P. R. vt minas viri eius, iactantiamque nihil reueritus, blandis istis & indulgentiam maximam pollicentibus repudia*is, Flaccum cum Catone censores elegerit: Catonemque tùm non vt qui peteret, sed iam gereret magistratum istum atque mandaret pro imperio, audiuerit. Cato collegam suum & amicum L. Valerium Flaccum principem senatus legit: senatu mouit cum alios plures, tum L. Quinctium, qui septem ante annis consul fuerat, frater (id quod gloriam ei, quam consulatus, maiorem afferebat) T. Quinctij Flaminini eius, qui Philippum debellauit. Causa, cur eum senatu eijceret, hæc fuit. *Puerum* elegantem L. Quinctius pro scorto secum habebat semper, circumducebatq; eum, tanto, quanto nullus ne præcipuorum quidem eius familiariũ amicorumq; esset habitus honore & potentia. Forte tum consul prouinciam obibat. In conuiuio puer is iuxta eum pro more accumbens, & hominem qui inter pocula facile quo quis vellet duci se pateretur adulans, inter alia tanto se eius amore teneri dixit, vt cum domi ludi essent gladiatorij, & ipse nũquam simile spectaculum vidisset, cuperetque tamẽ hominem ingulari cernere: nihilominus ijs postpositis ad ipsum profectus statim sit. Ad hæc Lucius, vt amasium deleniret: nihil est, inquit, cur propterea doleas. ipse enim huic damno medebor. Simul vnum de ijs, qui damnati capitis erant. in conuiuium introduci, lictoremq; cum securi adstare iussit: percontatus inde scortum, an feriri hunc vellet videre; vt is annuit, collum illius securi præcidi imperauit. Hoc modo cum plerique alij rem actam tradunt, tum in dialogo de senectute Cicero ipsum Catonem ita narrantem introducit, Liuius eum, qui occisus sit, perfugam Gallum fuisse, & sua non lictoris manu Quinctium ei necem intulisse refert: itaque esse in oratione scriptum ipsius Catonis. 9 Hanc fratris ignominiam grauiter ferens T. Flamininus, ad populum confugit, causamque eiecti fratris dicere Catonem iussit. Cato conuiuium illud obiecit atque exposuit, & L. Quinctio inficias eunti iusiurandum detulit: quod cum is recusasset, iure notatus fuisse creditus est. Sed cum post in theatro spectacula exhiberentur, & Lucius præterito loco consulari longissime inde consedisset, motus misericordia populus,

L. Quinctius consularis senatu eijcitur.

In Manilium seuere statutum.

In luxu reprimendo consilium.

De diuitijs.

sublato clamore, ad locum eum suum redire coegit, vtcunque ignomina eum accepta liberans. Manilium porro consulatu (vt credebatur) propinquum senatu mouit, quod is interdiu, vidente filia, vxorem esset osculatus: sibi nunquam à muliere amplexum latlim addens, nisi cum vehemens tonitru extitisset, seque ioco solitum dicere, Ioue tonante se felicem esse. Inuidiæ etiam id Catoni fuit, quod L. Scipioni, Africani fratri, triumphali viro equum ademit: videbatur enim hoc in contumeliam P. Scipionis facere. Plerosq; autem maxime luxu amputato offēdit. Palam quidem eum tollere, cum is plerosque iam inuasisset & corrupisset, non potuit. Sed circumiens coëgit, vestis, vehiculi, mundi muliebris instrumenti domus, quorum singulorum precium mille & quingentis denarijs esset maius, precium decuplo censeri, impositis etiam in millia æris præterea ternis assibus. Voluit enim vt maioris ijs rebus precio æstimatis, amplius etiam esset pendendum: vt pensionem eam Romani grauiter ferentes, cum viderent à frugalibus & moderatis eiusdem summæ nomine minus in publicum conferri, ipsi quoque luxum abdicarent. Succensebant ergo ei & qui pensionem luxus causa maiorem sustinebant: & qui à luxu ob pensionem desistebant. Plerique enim ostentatione diuitiarum prohibita, ipsas etiam diuitias tolli: ostentari autem eas non rebus ad vsum necessarijs, sed superuacaneis putant. Idque ferunt Aristonem philosophum maxime admiratum, quod ij potius beati putarentur, qui superuacanea possiderent, quam quibus rerum necessariarum & vtilium esset copia. Scopas etiam Thessalus, cuidam amico ab ipso petenti tale aliquid, quo ipse non magnopere vteretur, ac dicenti: Nihil se rerum ad vsum eius necessariarum poscere: Ego quidem, inquit, maxime ob rerum inutilium & non necessariarum abundantiam felix & diues sum. Omnino autem à vana, & quam turba hominum consectatur, gloria, quasi appendix in vitam communem adscita est admiratio earum diuitiarum, & appetitio, quæ nulli naturali desiderio inseruiunt. Enimuero nihil moratus reprehensiones Cato, maiori etiam vsus porro seueritate, aquæ ductus omnes, quibus præterfluens publica aqua intercipiebatur, inque priuatas domos & hortos deriuabatur, præcidit, ædificia quæ in publicum prominerēt, destruxit: publica mancipibus minimis pre-

mis preciis locauit,vectigalia ſummis.Inde plurima in eum odia.Itaq; in Senatu T.Quinctius cum ſuæ factionis hominibus locationes ſacrorum & publicorum operũ ab eo factas,tanquam inutiles,reſcidit:& iidem tribunorum plebis ferociſſimos inſtigarunt, vt Catonem ad populũ vocarent, duobuſq; talentis multarent.Multa etiam ad Baſilicam (q̃ Cato de publica pecunia infra Curiam ad forum ædificabat,& Portiam Baſilicam nominabat)impediendam conati ſunt. At populus mirifice approbaſſe eius cenſuram videtur.

Statua Catonis.

Nam in æde Salutis ſtatuã Catoni ponens,non præturam,neq; conſulatũ eius inſcripſit, ſed quod Romanorum remp.inclinatam,&in peius vergentem,cenſor ille diſciplina honeſta, & exercitationibus temperantiæ in integrum reſtituiſſet.Ipſe quidem ante ſolitus erat ridere eos,qui iſthæc grata habuiſſent:ignorare.n.illos,quod fuſorum & piſtorum operibus exſultarent: imagines Catonis pulcherrimas à ciuibus in animis eorum circumferri.Mirantibus ẽt, cur cum multis ignobilibus ſtatuæ eſſent poſitæ,ipſi nulla? Quia, inquit, malo quæri cur nulla mihi ſit poſita, quam quare poſita. Et omnino ne laudari quidem ſe bonũ ciuem pati debere putabat,niſi id bono publico fieret.At ipſe plurimus in ſeipſo laudando fuit.Et ait,eos,qui ob aliquod vitæ delictum culparentur,ita ſe excuſare ſolitos, Non enim eramus Catones:quoſdam etiam,qui ipſius facta mirari parum accurate conati eſſent, ſiniſtros ſeu ineptos Catones dictos fuiſſe.In ipſum vero periculoſiſſimis temporibus ſenatum haud aliter,quam eos,qui in naui ſunt ad gubernatorem,reſpexiſſe: & ſæpe ipſo abſente, grauiſſima negotia diſtuliſſe. Horum etiam alios habet teſtes:magnæ enim in vrbe fuit propter vitam,orationem, & ſenium autoritatis.

Catonis rei familiaris administratio.

Fuit præterea,bonus etiam pater,bonus maritus.& in re familiari augenda non negligens, neq; eam curam exiguam aut ſeperuacaneam duxit.Itaq; de his etiam puto,quantum expedit,diſſerendum.Vxorem duxit nobiliorem q̃ locupletiorem,ita cenſens, cum vtraq; nonnihil habeat grauitatis atq; ſpirituum,tamen nobiles turpitudinis verecundia maritis ad honeſtas res libentius obſequi. Qui vxorem aut liberos feriret, eũ ſanctiſſimis ſacris manum afferre dicebat. Maioris ſibi laudis videri,bonum eſſe maritum, quam magnum ſenatorem:neque ſe alio nomine magis admirari Socratem

cratem illum, quam quod mulierem morosam, & liberos stupidos nactus, ad extremum æquanimitatem & mansuetudinem pertulerit.

Filii educatio.

Nato sibi filio, nihil priuatæ rei magis necessarium duxit, quam vt vxori eum lauanti & fascijs inuoluenti adstaret. Ipsa enim suo eum lacte enutrijt: & sæpe seruorum quoque infantes vberibus admouit, vt commune nutrimentum eos filio beneuolos redderet. Vt institutioni aptus esse cœpit puer, ipse eum Cato acceptum ad se literas docuit.

Chilo grammaticus.

Habebat quidem domi suæ seruum Chilonem, grammaticum non inscitum, & qui multos pueros instituisset, sed indignum (inquit) putaui, filium meum à seruo obiurgari, aut si tardius didicisset, auricula trahi, ac me tantæ institutionis gratiam mancipio debere. Itaq; ipse filium literas, ipse leges docuit, ipse exercuit, nō modo in iaculo mittendo, depugnandoue in armis, & equitādo, sed & pugno comminus inferendo, tolerando æstu & frigore, verticesq; fluminis & gurgites natatu superando. Ac propterea inquit se historias suapte manu, & maiusculis literis cōscripsisse, vt domi natum suæ filius haberet, vnde patriæ & maiorum res suo cum fructu perdisceret.

Liberum verecundia.

Præsente filio nō minus verecunde, quam si adessent Vestales, ab obscœnis dictis sibi temperasse. neque vnquam vna cum eo lauisse. Hic sane mos omnibus videtur fuisse Romanis cōmunis: nam generi, pudorem nudandi corporis seruantes, communia cum soceris lauacra vitarunt. Post vbi de Græcis corporum nudationem didicerunt, illos vicissim cum vxoribus vna lauari docuere. Cato filium suum tam egregie ad virtutem fingens atque efformans, cum eum & obsequi fideliter, & animi indole culturę patienti, corpore tantum ad laborem molliori animaduerteret: nimis duram ei & tenuem victus rationem remisit.

Virtus Catonis filii in bello Persico.

Verum is nihilominus strenuus in prælio euasit, & Paulo duce nobilis eius fuit contra Perseum pugna. Cum quidem dolore commotus, quod gladius ei ictu excussus, deque manibus (vt erat sanguine madida) elapsus fuisset, sociorum aliquot suorum adscitis, denuo in hostes impetum fecit, ac post magnum certamen & laborem loco eo perlustrato, gladium vix tandem inter aceruos armorum corporumq; hostilium & ciuilium inuenit. Eius facinoris causa Paulus iuuenē admiratus est: & fertur ipsius Catonis ad filiū epistola, mirifice id eius in gladio recipiendo stu-

do studium & conatum laudantis. Post Tertiã Pauli filiam Cato iunior duxit, Scipionis sororem: non minus iam sui ipsius, quam patris causa, in tantam familiam adsumptus. Ita Catonis in filio educando studium dignus est fructus consecutus. Seruos multos de captiuis possedit, paruos maxime emens, ac qui catulorum equuleorumque instar adhuc educationem & disciplinam possent pati. Horum nemo in alienam domum, nisi à Catone, aut eius vxore missus, intrabat: interrogatusque quid ageret Cato, hoc vnum, Nescire se respondebat. Seruum domi aut opus aliquod necessarium facere oportebat, aut dormire: & maxime ijs, qui dormitabant, delectabatur Cato, placidiores eos peruigilibus existimans, & ad omne negotium aptiorem qui somno esset defunctus, quam qui eo indigeret. Iudicans porro, ob rem Veneream maximas à seruis fraudes exerceri; constituit vt certo pretio cum ancillis rem haberent, neque cum vlla alia muliere. Initio cum pauper adhuc esset, & stipendia mereret, nunquam apparandi cibi causa iratus fuit, sed turpissimum putauit ventris causa cum seruo litigare. Post re aucta, sicubi collegas & amicos inuitasset, puniuit statim à cœna flagro eum, qui negligentius quicquam subministrasset, aut apparasset. Semper inter seruos occulte discordias aluit, consensum eorum suspectum habens. Qui morte dignum aliquid commisissent, eos ita demum necauit, si ab omnibus seruis suis damnati fuissent. Postquam ad rem faciendam animum studiosius intendit, agriculturam delectationi magis, quam quæstiui inseruire ratus, in certis & firmis rebus lucri occasionem posuit. Lacus itaque, thermas, locos fullonibus patentes, & prædia parauit, in quibus præter agros vltro pascua & syluæ crescerent: ex his bonis quibus (vt ipse aiebat) ne ab ipso quidem Ioue noceri poterat, multas pecunias recepit. Vsus est etiam fœnore, quod maxime omnium culpatur, nautico, idque in hunc modum eos quibus pecuniam mutuo dabat, multos ad societatem iubebat vocare: cum nauicularij] quinquaginta, totidemque nauigia conuenissent, ipse Quinctionis liberi operâ (is enim debitoribus in nauigatione & negociatione socium se præbebat) vnam partẽ habebat: ita non de tota negociatione in discrimen veniebat, sed de exigua eius patre magnum 11

Disciplina seruorum

Rei faciendæ institutum Catonis.

lucrum expectabat. Etiam seruis suis, qui voluissent, pecuniam dabat: hac illi pueros coëmebant, inde per annum sumptibus Catonis à se doctos & exercitatos vendebant; multos ipse Cato retinuit, de rationibus tantum pro quolibet subtrahens, quantum is, si plurimi vēditus fuisset, precij tulisset. Filium ad eadem adhortatus, Non viri, inquit, sed viduæ est, minuere bona. Id quidem vehementius, quod admirandum eum virum & diuinæ gloriæ dicere est ausus, qui in rationibus plus lucri quam sortis reliquisset. Cum iamad senectam ætatem peruenisset Cato, legati Atheniēsium Romam venerunt, Carneades Academicus, & Diogenes Stoicus, deprecatum multam, quæ Atheniensium populo, quingentorum talentorum erat dicta à Sicyonijs, cum ij postulati ab Oropijs in iudicio non comparuissent. Itaque statim adolescentum studiosissimi quique literarum, viros illos accesserunt, audientesque eos in admiratione habuerunt. Maxime autem Carneadis gratia in dicendo, qua valebat plurimum, & autoritas eloquentiâ non minor, magnos nacta & humanos auditores venti instar vrbem personabat: & fama tenebat, Græcum virum ad stuporem vsque ad percellendos hominum demulcendosque animos aptum, vehementem apud iuuenes amorem excitare, quo correpti, omissis voluptatibus reliquisque oblectationibus, quasi furore quodam ad philosophiam ferrentur. Hæc reliquis Romanis accepta erant, filiosque suos disciplinis Græcis operam dare, & cum viris summæ existimationis versari gaudebant. Cato autem ab initio statim ægre ferebat, sermonem ea de re cum admiratione hominum per ciuitatem spargi: veritus, ne studio suo ad philoso-

Carneades & Diogenes Romam veniunt.

12 phiam adiuncto adolescentes, inde potius, quam agendis rebus & militia, decus sibi quærere intenderent. Vbi per vrbem gloria philosophorum increbuit, primosque eorum sermones C. Acilius vir illustris in senatu, à quo id vt sibi liceret, magno studio impetrauerat, est interpretatus: statuit Cato honeste philosophos ab vrbe amādare. Quam ob rem in senatum iuit, & magistratus incusauit, quod legationem eorum virorum, qui facile persuadere de quacūque re possent, tamdiu in vrbe, re infecta, desidere passi essent: cognoscendum quam primum, & decernendum de legatione, vt legati ad scholas reuersi apud Græcos pueros disse-

Cato Philosophis iniquus.

differant, Romani vero adolescentes magistratus (vt ante) & leges audiant. Errant qui eum Carneadis odio id dixisse putant: vniuersam enim philosophiam inuisam habuit, & ambitione quadam omnes Græcas artes atque disciplinas contempsit. Nam & Socratem ait loquacitatis viribus fretum, quâ licuerit, ad tyrannidem contendisse, euertendis patriæ moribus, ciuibusque in opiniones legibus contrarias pertrahendis. Isocratis idem Scholam subsannabat, cōsenescere in ea discipulos dicens, quasi apud inferos arte vsuri causasque oraturi essent. Et ad filiū, Græcas literas calumnians, voce quam pro senio vsus est duriore, quasi vaticinans Romanos Græcis studijs repletos rem suam perdituros. Verum id eius augurium tempus vanitatis conuicit: cum simul & ad summum Romani rempub. euexerunt, & studia disciplinasque Græcas coluerunt Sed Cato non philosophos modo Græcos odit, sed & medicinam Romæ facientes Græcos suspectos habuit: cumq; audiuisset, Hippocratem à Persarum rege multorum talētorum mercede vocatum, nunquam se barbaris Græcorum hostibus operam nauaturum affirmasse: omnium medicorum commune esse iuramentum dixit, filiumque, vt ab vniuersis sibi caueret, monuit scriptum à se librum de ratione, quam in curandis domesticorum morbis teneret: nemini se ægroto ieiunium indixisse, sed oleribus, carnib. anatum, palumbis, aut leporis nutrire: hanc victus rationem facilem esse, & commodam laborantibus, nisi quod multa edentibus in somnis apparerent: his se remedijs & victus ratione vsum, valetudinem suam suorumque conseruasse. Hac in re non videtur iusta reprehensione caruisse, vxore & filio amissis. Ipse quidem firmo corporis habitu & robore fultus, diu perdurauit, vt & senex admodum cum muliere consuetudinem habuerit, & præter ætatem nuptias contraxerit. Causa hæc ei fuit. *Secundæ Catonis nuptiæ.* Vxore amissa, filio suo Pauli filiam Scipionis sororem matrimonio iunxit: ipse viduus muliercula occulte ad se commeante vsus est. In domo parua, in qua etiam nurus esset, non latuit ea res: & cum meretrix aliquando licentius per domum sese intulisset. Cato filius non quidem verbo, se vultu toruiore suffuso notauit: neque fefellit patrem. Ergo vt intellexit Cato suis commercium id cum muliere molestum esse, nihil illis incusatis, neque reprehensis, in forum

Salonius.

rum de more cum amicis descendens, Salonium (quo aliquando scriba vsus fuerat) qui vna eum comitans aderat, magna voce interrogauit, an is filiam suam sponso pactus esset. Negante id, & ne facturum quidem nisi re cum ipso communicata dicente: At ego, inquit, idoneum tibi generum reperi, nisi forte ætatem eius filia aspernetur: est enim admodum grandæuus, cætera commodus. Cum Solonius oraret, vt ipse rem curaret, filiamque suam clientem eius, nuptum cui vellet daret: nihil moratus Cato sibique eam puellam in matrimonium postulare se fassus est. Ea oratio primum (vt par erat) Salonium obstupefecit, qui & Catonis ad ducendum preterijsse ætatem, & se consularis triumphalisque domus affinitate multo inferiorem intelligeret: serio tamē eum agere videns, libenter assensus est, statimque in forum profecti nuptias pacti sunt. Cæterum hæ nuptiæ dum parantur, Cato F. assumptis necessarijs patrem interrogauit, quonam suo delicto aut iniuria nouercam ipsi induceret? Alta ei voce pater respondit, Bona verba, fili: omnia in te præclara agnosco, neque culpo quicquam: cupio autem plures mihi filios, reipublicæ ciues tui similes relinquere Ita prius pronunciasse ferunt Pisistratum Atheniensium tyrannum, cum adultis iam filijs Timonassam Argiuam duceret, quæ Iophontem ei & Thessalum peperit. Cato ex Salonij filia filium sustulit, cui à matre cognomen indidit, Salonium. Prior autem filius eius in prætura mortuus est; cuius, vt egregij viri, multam pater in libris suis mentionem reliquit. Æquo animo, & vt philosophum decebat, hanc calamitatem fertur tulisse Cato, neque quicquam propterea de studio reipublicæ remisisse. Non enim, vt postea temporis L. Lucullus, & Mettellus Pius, senectute fessus rempublicam omisit: neq; vt Scipio Africanus prior, ob inuidiam gloriȩ eius subsistentem auersatus populum, ocio reliquum vitæ tribuit: sed quemadmodum Dionysio quendam persuasisse ferunt, vt pulcerimum putaret tyrannidem vsque ad seplcrum proferre: ita honestissimum ratus ipse in republica consenescere, pangendis libris & agriculturæ quietis & animi relaxandi causa vacabat. Libros quidem omnis generis, & historias conscripsit. Agriculturæ iuuenis p imum operam dedit necessitatis causa: duobus enim modis solum se vitam tolerasse ait, agricultura & parsimo-

Catonis in repub. perseueratio.

Libri & agricultura eius.

parsimonia. Tum vero oblectationem ei & contemplationem ruris res præbebant. Composuit quidem librum de agricultura, in quo de placentis faciendis, & de pomorum adseruatione scripsit, peculiare aliquid vbique magno studio sectatus. Cœnam quoque in agro liberalius instruebat, familiares suos, qui prædia vicina habebant, subinde inuitans: viuebatque cum ijs suauiter, non senibus modo gratus & iucundus, sed & iuuenibus, nimirum qui multarum rerum peritus, etiam multa cognitu digna auditu accepisset. Mensam vero cum primis amicis parandis vtilem putabat. Ibi multa de laudibus bonorum ciuium mentio, nulla plane malorum erat: de his enim neutram in partem dicendi occasionem in conuiuio dabat. Postremum eorum quæ in repub. egit, Carthaginis exscidium est: eam rem Scipio posterior confecit, Catonis autem potissimum consilio & sententia bellum hanc ob causam susceptum est. Missus Cato ad Carthaginienses & Masinissam armis disceptantes, vt de causa discordiæ cognosceret (nam & ab initio amicus P. R. fuerat Masinissa: & cum Carthaginiensibus à Scipione maiore victis, principatu eis adempto & graui tributo imposito fœdus ictum) Carthaginienses non ita vt Romani putabant afflictos & collapsos inuenit, sed copiosa iuuentute, ingentibus diuitijs, armorum & bellici instrumenti omni genere abundantes, atq; ideo nihil humile cogitantes. Existimauit ergo nō iam Numidarū & Masinissæ res Romanis componendi curam debere esse: sed nisi ciuitatem eam antiquitus reip. infensam, grauiter nunc iratam, & vltra quam credi posset refectā deleuissent, idem ab ea, quod ante, periculum imminere. His motus, celeriter Romam reuersus, senatum docuit, Carthaginienses superioribus cladibus & damnis non tantum de potentia amisisse, quantum de væcordia abiecisse: vt non tam vires eorum imminutæ, quam bellum gerendi peritia aucta inde videri possit. Iam & certaminibus eos aduersus Numidas istis bellum Romanum machinari, idque pacis & fœderum nomine tegere, atque occasionem eius efferendi exspectare. Additur, ficus eum Africas consulto excussa in senatu toga effudisse: quarū cum magnitudo & elegantia admirationem concitasset, dixisse: Atqui, tridui nauigatione ab Roma tellus, quæ eas tulit, abest. Id vero vehementius, quod quacunque de re sententiam

Carthago autore Catone exscissa.

riam dixiſſet,ſemper adiecit:Videtur & hoc mihi, Carthaginem non debere eſſe.Contra P:Scipio Naſica interrogatus,perpetuo ponunciauit videri ſibi Carthaginem debere eſſe. Hic enim (vt licet conijcere) populum iam luxuriare videns, atque ob res ſecundas animis elatum vix poſſe à ſenatu compeſci,quin quacunque cupiditatis impetus inclinaſſet, eo vi & potentia ſua totam ciuitatem abriperet: hunc ſaltem à Carthagienſibus metum imminere volebat, quo veluti fræno ferocia multitudinis redhiberetur: Carthaginienſium vero potentiam minorem eſſe,quam vt Romanos ſuperare poſſet, maiorem quam vt contemni ab ijs deberet,ſentiebat.Id vero ipſum Cato periculoſum iudicabat,ſi bacchanti Romano populo, & per licentiam multa peccanti ab vrbe perpetuo magna, & nunc damnis caſtigata atque ad ſobrietatem reducta bellum impenderet: & nondum ſublato omni externo imperij amittendi terrore, delinquendi tamen locus ciuib. daretur. Hoc pacto fertur obtinuiſſe,vt tertium & poſtremum contra Carthaginienſes bellum decerneretur:cuius initio ipſe mortuus eſt,vaticinatus de eo,qui finem bello illi eſſet impoſiturus. Is erat Scipio, qui tum adoleſcens tribunus militum factus præclara prudentiæ & fortitudinis edebat opera: de quibus vt eſt Romã renunciatum: Catonem jis cognitis ferunt hunc verſum protuliſſe:

Scipionis minoris laus.

Solus habet mentem,reliquis errantibus vmbris:

14 quod eius enunciatum mox rebus ipſis confirmauit Scipio. Cato vnum filiũ moriens reliquit poſteriore vxore natum Salonium:vnumque nepotem ex mortuo filio priore. Salonius in prætura perijt:filius eius Marcus conſulatum geſſit. Hic auus fuit Catonis philoſophi,eius qui virtute & gloria inter ſuæ ætatis homines fuit clariſſimus.

Poſteritas Catonis.

ARISTIDIS ET CATONIS Cenſorii comparatio.

Si vitam alterius totam cum alterius vita (etenim de vtroque ea retulimus,quæ digna cõmemoratu eſſent) compoſueris, non facile differentiam perſpicies: multis enim ea & magnis ſimilitudinibus obſcuratur. Sin ita compares, vt vtranque,veluti picturam quandam aut carmen,per partes examines:id quidem vtriſque commune, quod nullam aliam nacti occaſionem, virtute & facultate ſua ad rempublicam

Vt ad rem pub. acceſſerint.

blicam & gloriam processerunt. Verum Aristides videtur cum Athenæ nondum essent magnæ, inter oratores, & duces, quibus modicæ adhuc & æquabiles essent opes, nomen illustre assecutus. Tunc enim Athenis maximus erat census quingentorum modiorum, proximus equestris trecentum, tertius, & infimus Zeugitarum, ducentum. Sed Cato ab exiguo oppido, & vita (vt putabatur) rustica in Romanorum rempublicam tanquam vastum aliquod mare se immisit: cum eam non iam Curij, Fabricij, Hostilijve gererent, neque ab arttro, bipaliove pauperes agricolas sella curulis & rostra exciperent: sed quæ iam ad nobilitatem generis, diuitias, largitiones, & ambitiones respiceret, & præ mole sua atque potentia in eos, qui magistratum peterent, illuderet. Neque tantum erat, Themistoclem aduersarium habere virum neque natalibus illustrem, & opibus modicis (nam is vt primum rempubl. attigit, trium, aut ad summum quinque talentorum rem habuit) quantum de principatu contendere cum Scipionibus Africanis, Sergijs Galbis, Quinctijs Flamininis, cum nihil præter vocem libere pro iustitia certantem præsidij haberet. Præterea in Marathone Aristides, rursusque ad Plateas decimus ipse dux fuit: Cato multis vna ambientibus, vno cum collega consul, itemq; censor, septem clarissimis & primis competitoribus deiectis, fuit. Et quidem nunquam vlla in re præclare gesta primas partes Aristides obtinuit. Nam de Marathonia pugna eas Miltiades, in Salaminia Themistocles vendicat, ad Platæas (si Herodoto credimus) pulcerrimá victoriam Pausanias parauit: quin & de secundis cum Aristide certant Sophanæ Aminiæ, Callimachi, Cynægiri, qui prælijs istis clarissima virtutis ediderunt facinora. Cato non Hispaniense modo bellum consul ipse confecit, manuque & consilio primam laudem meruit, sed & tribunus militum sub alio consule ad Thermopylas, victoriæ gloriam suam fecit: magnam Romanis Antiochum superandi ianuam cum apperuisset, ac regi, quę ante ipsum erant tantum videnti, a tergo bellum obiecisset. Ista enim victoria haud dubie Catonis opus, Asiam Græcia expulit, & transitum in illam Scipioni expediuit. Sed tamen in bello vterque inuictus fuit. Cæterum in republica versans Aristides offendit, factione Themistoclis in exsulium pulsus. Cato cum potentissimos & maximos

mos Romanorum omnes fere aduersarios habuisset, & vsque ad extremum ætatis athletæ instar decertasset, nunquam tamen concidit: cumque in publicis iudicijs sæpissime & accusatus esset, & accusasset, multos quidem reos peregit, ipse vero damnatus nunquam est. Habuit enin orationem vitæ suæ propugnaculum instrumentumque efficax, cui rectius quam fortunæ eius viri adscripseris, quod nihil præter dignitatem suam passus est: cum & Aristoteli philosopho iam mortuo virium in persuadendo, tanquam magni momenti præter cæteras eius viri dotes rei, testimonium perhibuerit Antipater. Iam inconfesso illud est, præstantiorem ciuili nullam virtutem in hominem cadere, Huius autem partem non exiguam esse in rei familiaris administratione positam plerique fatentur. ciuitas enim, corpus quoddam ex familijs conflatum cum sit, & quasi summa earum: ita demum respublica valida est, si priuatim res ciuium bene habeant. Quando Lycurgus etiam exterminato Sparta argento auroque, nomisma de ferro igni corrupto ciuibus constituens, de rei familiaris cura nequaquam detraxit suos: sed luxum, diuitiasque parum sanas, & immodicas tollens, haud minus, quam vllus quispiam alius legumlator, prospexit, vt omnibus rerum necessariarum & vtilium esset copia. existimans ad societatem ciuitatis hominem pauperem, & lare opibusque destitutum nihilo tutius quam diuitem & opibus nimijs grauem admitti. Hac in re Cato non minorem familias, quam reipub. administratione laudem videtur meruisse. Nam & ipse rem domesticã auxit, & multa vtiliaq; præcepta collegit, quibus alios ad agri & rei familiaris procurationem instruxit. At vero Aristides paupertate sua iusticiam quoq; infamem fecit, vt quæ rem euerteret, ad pauperiem redigeret, deniq; omnibus potius, quam ijs qui ea essent præditi, conduceret. Atqui multis Hesiodus nos ad iusticiam cum rei familiaris cura coniungendam est cohortatus; ignauiam, vt iniusticiæ causam, traducens. Recte & hæc Homerus cecinit:

Administratio rei familiaris.

Non operis etenim mihi, frugiferive laboris,
Augendæq; rei, qua dulcia pignora aluntur,
Cura fuit: studium lembis, remisq; dicâram,
Semper & horriferi ludum Mauortis amabam,
Spiculaq;, & laues hastas, volucresq; sagittas.

Osten-

Ostendit enim eos qui rei familiaris studium omittunt, iniustis rebus victum suum exercere. Neq; verum est, quemadmodū medicis autoribus oleum corporis externis partibus conducit plurimum, internis maximum damnum affert: ita iustū alijs prodesse & res suas nihil curare, sed hac in parte ratio Aristidæ ciuilis manca fuit. Siquidē ita mortuus est, quod plerique tradiderunt, vt neque sibi de sepultura, neque filiabus de dote prospexerit. Vnde factum est, vt Catonis quidem vsque in quartum gradum progenies prętores & consules suppeditarit: nepotes enim Catonis, eorumque filij summos Romæ magistratus obtinuerunt. At primi inter Græcos viri Aristidis posteros summa paupertas, vt somnijs conijciendis victum quærerēt, coegit, alios ad stipem publice petendam compulit, neque vllum animum generis autore dignum gerere permisit. Quanquam hoc primum in controuersiam potest vocari. Pauperies enim per se turpis non est, sed indicium si sit socordiæ, intemperantiæ, prodigalitatis, imprudētiæ. Viro autem temperanti, laborioso, iusto, forti, & qui omnibus virtutibus præditus in publico versatur, magni animi testimoniū prębet. Non enim potest res magnas gerere, qui parua curat: neque multis indigentibus auxilium ferre, qui ipse multis opus habet. Neque diues, sed qui omnia in se sua posita habet viam ad remp. expeditam: is enim eo quod nullius priuatim rei superuacaneæ indiget, ad publica negocia liberatur. Ipse quidē Deus simpliciter nulla re opus habet: in humana autem virtute id quam maxime diuinum est, & perfectissimum, quod ad suum vsum paucissima requirit. Ac veluti corpus bono ad valetudinem temperamēto præditum, neq; vestitum, neq; alimentum curiosum desiderat: sic vita & domus bene instituta facile quibuscunque facultatib. administratur. Sed & necessitati respondere possessionem oportet. Itaque qui multa parat, paucis vero vtitur, is ex sese aptus non potest dici: sed aut vanus est, siquidem ea quærit, quibus non opus habet: aut miser, si ob sordes animi non vtitur partis. Libenter vero ex ipso Catone sic percontater: Si diuitijs fruendum est, quid gloriaris te multa possidentem modicis vti? Sin præclarum est (& quidē ita res habet) pane quocunq; vesci, & vinū idem cum operarijs & seruis bibere, purpuram domumq; dealbatam non requirere:

Oleum.

De paupertate.

Catonis reprehensio.

iam

iam officio Aristides etiam, Epaminondas, M. Curius, C. Fabricius satisfecerunt, quarum rerum vsum improbarẽt, earum etiam possessionem valere iubentes. Quid enim attinebat, virum, qui rapa suauissimum cibum duceret, eaq; ipse elixaret, vxore simul farinam subigente, toties de asse nugari, & scribere quo quis opificio quamprimum ditesceret? 5 Etenim tenuitas, & in se omnia sua ponere, eo ipso nomine magna sunt, quod cupiditate simul & cura liberãt rerum non necessariarum. Itaque in Calliæ iudicio hoc dixisse Aristidem aiunt, Paupertatis pudere eos debere qui 1 inuiti eam ferant: laudi eam sibi ducere eos, q (vt ipse) vltro subirent. Ridiculum enim erat existimare, ob ignauiam Aristidem egestate laborare, cui licebat, nihil turpe agenti, spoliato vno barbaro, aut vno tentorio occupato, diuiti esse.

Imperia militaria vtriusq.

Verum de his dictum est satis. Imperia Catonis rebus 1 Romanorum iam tum magnis nihil magni addiderunt: at in Aristide preturis, honestissima, clarissima, & prima Græcorum facinora memorantur, Marathon, Salamis, Platææ: neque potest merito cum Xerxe Antiochus conferri, aut muri Hispanicarum vrbium proruti, tam multis terra ma- 2 rique perditis barbarorum millibus. Quibus in rebus etsi Aristides virtute neminẽ habuit priorem, gloriam tamen & coronas: (quippe vt diuitias etiã) ijs, qui magis ea requirerent, concessit, quibus & omnibus erat ipse præstantior.

Propria laus.

Præterea vt non reprehendo Catonis vbiq; sibi ipsi primas 2 vindicantis iactantiam (quanquam ipse in quadam oratione dicit, proprias laudes non minus quam conuicia quæ sibi quis ipsi faciat, absurdas esse) perfectiore tamen mihi virtute præditus videtur qui ne aliorum quidem laudationes requirit, & qui seipsum crebro collaudat. Vacuitas enim arrogantiæ magnum est ad mansuetudinem ciuilem 3 viaticum: contra arrogantia molesta, plurimumque inuidiæ procreans, & ab inuidia tutus ideo prorsus fuit Aristides,

Inimicitia.

Cato plurimæ obnoxius. Proinde Aristides in maximis rebus Themistoclem adiuuans, stipator quodammodo præturæ eius, Athenas erexit. Cato Scipioni resistens, pa- 3 rum abfuit, quin eius in Africam expeditionem interuertisset, qua inuictum ille Annibalem deiecit, deniq; identidẽ suspiciones aliquas & calumnias serendo, hunc ad extremum vrbe expulit, fratremque eius Lucium turpissima

peculatus damnatione circumuenit. Postremo quam pulcerrimis plurimisque assiduo laudibus extulit Cato pudicitiam;eam vere illibatam Aristides & puram custodijt: Cato propter nuptias, præter dignitatem & ætatem suam contractas, neque paruam, neque inanem in reprehensionem incidit. Nequaquam enim decebat eousque prouectum ætate, filio adulto, nuruique filiam ministri sui, eius qui reipub. mercenariam operam locasset, supra ceruicem inducere: & siue voluptatis causa id fecerit, siue ira motus, vt de scorto in filium vindicaret, turpia & factum sunt, & prætextus. Quo enim vsus est sermone, per iocum eludens iuuenem, is verus non fuit. Si enim eius similes bonos filios voluerat procreare, vxorem ducere ingenuam oportuit, re initio deliberata: non satis habere aliquandiu obscuræ meretricis concubitus; deinde cum id deprehensum esset, socerum deligere, non eum cum quo affinitatem coire honestissimum esset, sed qui eius voluntati libentissime obsequeretur. *Pudicitia.*

IN CATONEM MAIOREM INterpretis Annotationes.

CAtonem hunc maiorem vsitato more inscribo, vt ab Vticensi distinguam. vocatur etiam Censorius, ob censuram. & ab alijs, & sæpe à Plinio. Fuisse eum Tusculanũ, cum aliunde, tum ex oratione Ciceronis pro Plancio constat. Gentilitatem autem & seriem Catonum explicat Gellius li. 13. *cap.* 18. *quod dignum est, & vtile etiam lectu. De ætate eius paulo infra annotauimus. Floruit maxime tempore belli cum rege Antiocho, & circiter annum ab* V. C. IↃLX.

1 Tanquam alterum corpus.] ὥσπερ δεύτερον σῶμα. *quæ sequuntur* καὶ τῶν καλῶν, *virgula sunt distinguenda, vt intelligi posit esse dictum hoc: orationem modo necessariam, sed & in bonis ac in honestis per sese rebus facundiam esse,* εἶναι τῶν καλῶν. *vtpote quæ suapte natura* καλὸν, *ob vsum* ἀγαθὸν *diceretur.*

2 M.Curii.] *Manius, non Marcus, prænomen fuit Curij:*

quãquam & hic & sæpissime alibi Marcus libris pro Manio sit ab imperitis ingestus l brarijs. In comparatione & expresse & recte scribitur μάνιος κύριος. Triumphauit autẽ cum alias, tum de rege Pyrrho, neque ter modo, sed quater, vt ex historijs ostendit Sigonius. Plutarchus ter modo triumphasse dicit, quod ouationem inter triumphos non retulit: ouauit autem, deuictis Lucanis. Itaque Cic. etiam in libro de Senectute eum de Samnitib. Sabinis ac Pyrrho triumphasse memorat, omissis Lucanis.

ἐξωμίς. 3 Exomide.] ἐξωμίδα λαβών. *Etymon vocabuli ostendit, tunciam fuisse breuem, quæ brachia & manus nequaquam integeret, sed ab humeris desineret. Gellius lib. 7 cap. 12. tunicam substrictam breuemq; citra humerum desinentem interpretatur. Sex. Pompeius Festus ait, etiam comicum fuisse vestitum, exertis humeris. Locus Gellij huc multum facit. Sed & apud Suidam est, ἐξωμίδα vocem Atticam qua notetur tunica vilis, & quæ brachia non tegat.*

σατυρικός. 4 Dicax.] *In Græco est* σατυρικός. *Satyra autem mordax fuit & salsum genus carminis, quod sale multo perfricaret homines: vt notum est: Sic autor in Pericle veteris comœdiæ scriptores* σατυρικοὺς τοῖς βίοις *appellet, qui vitæ genus id sectarentur, quod in acerbe exagitandis hominib. versaretur. Cæterum quod paulo ante verti Vas ad sacrificia, in Græco est* σπονδεῖον: *quod ita verti originis causa potes etiam in genere pro poculo accipere.*   *Statim:*

Lysiæ potissimum.] *Est apud Ciceronem hoc in Bruto.*

5 Aut non multos esse dignos.] ἢ μὴ πολλοὺς τοὺς ἄρχειν πολλοὺς *est legendum, vt in Apophthegmatis legitur, alioqui sententiæ elegantia deperditur.*

6 Persicæ circuitionis.] *Qua à Xerxe missus exercitus, Leonidam Thermopilas obtinentem circumuenit, Ephialte Maliense iter demonstrante. Nota est historia, & apud Herodotum*

rodotum copiose descripta in Polymnia. legi autem περιήλυσιν, *quia* περιήλησιν *ad rem nihil facit. mox, ob* ἀγρίους κοτίνους *oleastros: sed ego genus posui.*

7 Firmanos.] φιρμιανοὺς *Firmianos. Firmũ Colonia fuit Romanorum, deducta initio primi belli Punici. Velleius volum. priore. Inde dicuntur Firmani si recte legitur (quod tamen & ratio videtur probare) apud Liuium libr. 27. vbi horum fit mentio inter alios colonos: & apud Plin. 3. 13. qui in Piceno fuisse indicat. Quin & apud Cic. Firmani leguntur in 7. Philip. & L. Tarutius Firmanus in libris de Diuinatione. Amiotus Formianeos vertit haud scio quid secutus.*

8 Non multo minus quinquagies.] *Quadragies & quater est apud Plinium 7. 27. & in lib. de Viris illustribus. Dictum autem Catonis quod continuo subijcitur. Pædianus in Scauriana, Valerius, ac Quintilianus Scauro tribuunt. sed idem duos aut complures dixisse, nihil habet absurdi. Statim:*

Ser. Galbam nonagenarius.] *In Græco est* σερουιλίου *mendose, pro* σερουίου *Galba enim cognomentum est Sulpiciorum, quod vel ex Suetonij Galba pateret, si cæterorum deessent testimonia. Sergius autẽ nihil minus est quam prænomen, cum sit patriciæ familiæ nomen, quæ Catilinam protulit. Sed Seruius prænomen est, & huic de quo agitur Ser. Sulpicio Galbæ conuenit. Is cum prætor in Hispania Lusitanorum* XXX. *millia contra interpositam fidem interfecisset, à Catone est accusatus. Et Cicero, de claris oratoribus. & Suetonio quo dixi loco. Cæterum eodem in libro Cicero à Plutarch. dissentit,* LXXXV. *annos natum Catonem è vita excessisse scribens, idq; Coss. L. Marcio, M. Manlio: qui in annum V. C.* DCV. *videntur competere, vt verum sit & quod Plinius libro 29. cap. I. dixit, hoc eum anno obijsse, & quod ibidem Cicero scribit, eum mortuum* LXXXVI. *ante suum consulatum annis. Nam de ætate Catonis Plinius ei*

adſentit. Sed à Plutarcho ſtat Liuius. Quod autem de tribus Neſtoris ætatibus dicitur in Numa expoſui.

9 Liuius eum qui occiſus ſit.] *Locus eſt lib. 39. ſed & hæc tota narratio in T. Quinctio poſita iterum eſt.*

10 Publica.] τὰς ἐργολαβίας. *Liuius vltro tributa habet. Interpres operarias vertit: vt pleraq; alia non ſatis diligenter. Intelliguntur enim ea quæ locabantur publice, & à certis hominibus conducebantur.*

11 Poſt tertiam Pauli filiam.] *Supra in Aemilij vita eſt, iam cum Perſeo bello generum eum habuiſſe hunc Catonis filiũ. quod moneo, vt illud Poſt non ita accipias, quaſi poſt pugnam Perſicam Cato filius tertiam duxerit: ſed id vocabulũ ad ea, quæ ſupra de educatione ſunt dicta, referas. niſi hic aliud, aliud ibi ſcripſiſſe Plutarchum putes, quod non videtur opus eſſe. Neq; enim illos probo, qui vt ingenioſi & acuti videantur, quacunq; occaſione arrepta, mendacia, errata & inconſtantiam grauiſsimis ſcriptoribus obijciunt. Ego explicando potius, aut (ſi omnino defendi non poſſint) excuſando tueri iſta debere quemuis gratum & candidum lectorem puto: nedum in ſcirpo nodum quærere.*

Gellius emendatur.

12 Primoſq; eorum ſermones C. Acilius.] *Hic locus facit ad emendandos Gellij libros, in quibus lib. 7. ca. 14. hac de re ſic legitur. Et in ſenatum quidem introducti, interprete ſunt vſi Cæcilio ſenatore. Legendum, C. Acilio: quod facile, ſicut & mendæ occaſio, apparet. Quibus Coſſ. Romã venerint, non ſatis mihi conſtat. Oropus autem Attica vrbs eſt, ad Euripum ſita, è regioue Chalcidis Euboicæ. Hanc ad penuriam redacti bello Macedonico Athenienſes cum diripuiſſent iniuſtè, à Sicyoniis (quibus à Græcis cæteris erat iudiciũ permiſſum) multa eis quingentorum talentorum eſt irrogata: cuius deprecandæ cauſa Carneades cum reliquis Romam miſſi legati. Cætera apud Pauſaniam quære, in Achaicis.*

13 Et ad filium Græcas litteras calumnians.] *Quan-*

docunq;

docunq; inquit, ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet. Hæc & alia in hanc rem verba Catonis extãt apud Plin. lib. 29. ca. 1. sicut & hæc quæ de medicis sequuntur. Libet hoc loco de Miscellaneis nostris quædam decerpere, quibus ostendamus quid sint Græcæ literæ. Nam permulti, iiq; non ineruditi, dum adolescentes ad Græcæ linguæ addiscendæ studium pro officio exhortantur, Catonis illius Censorij exemplo mouendos sibi putarent: atq; adeo tam illustris viri imitatione permoueri posse. Quis enim alicuius frugis adolescens laborem discendæ Græcæ linguæ sibi supterfugiendum putaret, cui persuasum esset, Catonem istum prouecta iam admodum ætate eum subiuisse? De quo ne quis dubitaret, testem memini citari Ciceronem, qui hoc de Catone scripsisset. Ita boni isti adhortatores, dum Græcæ linguæ studiũ cõmendant (quod sane debet esse omnibus solidam doctrinam appetentibus commendatissimum, multis quidem de causis) Latinæ linguæ parentis verba male accipiunt. Scripsit enim Cicero & in eo libro, quem Catonis ipsius nomine insigniuit, & in Lucullo, Catonem Græcas literas didicisse. Verum id vt de linguæ & sermonis Græci vsu accipiamus, non video qua ratione fieri possit. Plutarchus certe etiamnum iuuenem Tarenti, quod tum à Fabio Maximo receptũ erat, Nearcho Pythagoreo philosopho vacasse perhibet: cum quidẽ ad id tempus vigesimumquartum ætatis annum non potuertit excessisse: & Græcum fuisse Nearchum constet. Idem scribit, non defuisse, qui ab eo Athenis Antiocho pulso iam, & Græcia à Romanis constituta, Græca oratione populum compellatum fuisse affirmarent, eamq; circumferrent: quod vt verum esse Plutarchus negat, ita satis apparet, nunquam confingi potuisset, ita vti crederetur: nisi præstari ea res à Catone quiuisset. Et vero vltra quadragesimum perpaucos tum annos exegerat Cato: quod facile intelliget, qui meminerit eum XXCV. annos natum è vita excessisse (anno V.C. vt Plinius

libro 29. capite 1. annotauit 1ↃCV.) ac temporum rationes subduxerit. Est itaque aliud, his saltem locis litteras Græcas discere aliud linguam Græcam discere: & sermonis Græci vsu præditus esse potuit Cato, cum Græcas litteras nesciret atque odisset etiam & detestaretur. Ac profecto ipsa Ciceronis verba docere eos poterant litteras pro disciplinis siue artibus vsurpari, ne quid à Plutarcho aut alijs scriptoribus petamus. Ita enim Cicero loquitur in præfatione primæ Tusculanæ. Doctrina Græcia nos & omni literarum genere superabat, quid litterarum? Poetica, musica, geometria, adde etiam philosophia. Quod ita intelligendum sequentia demonstrant. Atque idem Cicero alibi, L. inquit, Tarutius Firmanus familiaris noster, in primis Chaldaicis literis eruditus &c. 2. de diuinatione, ita appellans diuinandi istam, quæ ex cœli & siderum conuersionibus peti posse putabatur scientiam quanquam alij ibi Chaldæis rationibus scripserint: quam recte, hic non quæritur. Idem Lucullum suum cum omni literarum genere, tum Philosophiæ deditum fuisse scripsit, paulo post de Catonis Græcarum litterarum studio dicturus: vt facile attento homini fuerit videre, quid litteræ essent, & in præfatione de Oratore. Post autem auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris (de Romanis eloquentiæ studiosis loquitur qui primum eam citra doctrinæ elegantiam affectassent) adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines discendi studio flagrauerunt. Et post Antonius se sero ait attigisse Græcas litteras. Quod autem liberales istas, siue artes siue scientias siue disciplinas, litterarum vocabulo indicatas à Philosophia ibi ita distinguit, vt quasi opponat, id mirari debet nemo. Nam in errore tum plerique eo versabantur, vt vel eruditionem sine sapientiæ studio, vel hoc sine eruditione constare crederent: ita factum est, vt ij fere modo Philosophari putarentur, qui aut naturam rerum perscrutarentur, aut de

vita & moribus disputarent. reliqui litterati, eruditi, doctique, non item Philosophi haberentur. Hinc illud Cic. in Pisonem, De Graeco eius sodali: Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam litteris, quod fere caeteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Quin & hodie inter φιλολογίαν *&* φιλοσοφίαν *eodem modo distingui videmus. ne dicam non paucos* καὶ ἀφιλολογήτους καὶ ἀφιλοσοφήτους *sibi diuinarum rerum, legum tũ publicarum permultos, ac rei medicae etiam tractationem sumere. In senectute ergo Cato non linguam Graecam didicit, sed eas litteras, eas artes, siue disciplinas, amplexus est, iisque se excoluit, quas suo iudicio iuuenis, imo & vir, & iam ad senium vergens non neglexerat modo, sed & contempserat: vt in annotationibus etiam nostris in eius vitam, Plinio teste, docuimus. Caetera inde repetent qui volent. Obiter etiam hoc addam, à nostro & aliis scriptoribus passim* ἱερὰ γράμματα *vocari sacras litteras: non profecto tam characterum quoddam genus quales sunt hieroglyphici Aegyptiorum, quam Theologiae istius & rerum sacrarum cognitionem. Quin & hoc notum est* γραμματεῖς *non vocari qui vocabula tenerent, sed qui res summas, etiam ciuitatum intelligerent atque procurarent. Caetera alibi. Vnum hoc addam, satis validum & perspicuum, quod est in fine Crassi apud nostrum.* ἦν γὰρ οὔτε φωνῆς οὔτε γραμμάτων ὁ Ὀρώδης ἑλληνικῶν ἄπειρος. *An, si lingua Graeca & litterae Graecae idem essent, sic locuturus erat Plutarchus?*

14 Solus habet mentem.] *Versiculus est Homeri ex lib. 10. Vlyssea, 495. de Tiresia, qui solus inter omnes vmbras apud inferos saperet. Ita Cato reliquos nihil esse, nisi vmbras ducum existimabat, si cum Scipione Aemiliano conferrentur. Mox:*

Catonis philosophi.] *Eius qui Vticensis, idem & Minor dicitur: cuius vita suo loco sequitur.*

IN COMPARATIONEM ANNOTATA.

1 Multis Hesiodus.] *In opere de Agricultura. Homeri versus sunt lib. Vlyssea ξ. 222.*

2 Quibus opus non habet.] ὧν οὐκ ὀρέγεται, οὐκ *omisi: puto enim redundare, & sensui obesse.*

PLVTARCHI PHILOPOEMEN, GVILIELMO XYLANDRO, AVGVSTANO INTERPRETE.

Educatio Philopœmenis.

1 FVIT quidam Mantineæ Casander, genere ac potentia inter ciues primo loco: is aduersa fortuna solum vertere coactus Megalopolim se contulit, fretus præsertim Crausidis (pater hic fuit Philopœmenis) familiaritate, viri multis nominibus præstantissimi. Eo viuente cum nihil desideraret Casander, vt hospitalitatis ei mercedem persolueret, filium defuncti Philopœmenem pupillum educauit: (quemadmodum Homerus
2 Achillem à Phœnice educatum scribit) in quo erat iam inde ab initio generosa & regia indoles, quæ & fingi & augeri se facile pateretur. Vt ex ephebis excessit Philopœmen, Casandro in eius cura gerenda Ecdemus & Demophanes Megalopolitani successerunt, qui & cum Arcesilao in academia erant versati, & philosophia ad rempublicam & actiones traducenda sui temporis hominib. præstabant. Hi & submissis occulte Aristodemo percussoribus patriam suam tyrannide liberârunt: & Aratum in eijciendo Nicocle Sicyoniorum tyranno adiuuerunt, & à Cyrenæis, quorum perturbata erat atque laborabat respublica, aduocati, Cyrenam nauigarunt, ibique & leges sanxerunt, & ciuitatem optimo ordine constituerunt. Inter alia sua negocia isti Philopœmenis quoque institutionem habuerunt, virum istum communi bono toti Græciæ futurum philosophiæ præceptis formantes. Etenim hunc quasi in senectute post antiquos illos & virtutib. claros duces cum peperisset
3 Græcia, impense dilexit, suoq; iudicio potentiã eius auxit. Et quidam Romanus eum laudans, vltimũ Græcorum appellauit: quasi post hunc neminem Græcia magnum, seque ipsa dignum virum protulisset. Forma fuit non (vt quidam putant) turpi: exstat enim eius etiamnum Delphis imago.

Forma.

Facili-

Facilitas ipsius & simplicitas errori hospitæ istius Megarensis causam præbuit. Ea cum forte marito domo absente accepisset ducem Achæorum ad se venire, non sine tumultu & trepidatione erat in cœna apparanda occupata. interim Philopœmenem ingressum in ædes, pallio vili amictum videns famulorum aliquem aut præcursorem rata esse, monuit vt se adornanda cœna iuuaret. isq; statim, abiecta lacerna, ligna cœpit findere. Hospes vt domum reuersus id vidit, Quid hoc, inquit, ô Philopœmen, rei est? Quid aliud, respondit Dorico sermone ille, nisi deformitatis pœnas luo? Cæterum corporis habitum T. Quinctius subsannans: Pulchras, inquit, ô Philopœmen, manus & pedes habes, ventrē non habes. Erat sane medio corpore gracilior, sed id dictum ad facultates potius eius respexit: quod bono peditatu, bo- 4

Philopœmen pro seruo habitus ab hospita.

noque equitatu instructus, sæpe pecunia indigeret. Hæc ita in confabulationibus de eo dicuntur. Porro in gloriæ studio non fuit omnino ab ira & contentione purus. Sed cum maxime imitandum sibi Epaminondam delegisset, strenuitatem eius, prudentiam & pecuniæ contemptum admodum expressit: animi autem lenitatem, grauitatem, humanitatemque in dissensionibus ciuilibus tueri cum nequiret, propter iracundiam & contendendi studium bellicæ magisquam ciuili virtuti deditus videbatur. Et quidem statim à puero, militaris rei studiosus, omnia quæ ad eam facerent magna alacritate didicit: vt in armis pedes dimicare, equitare. Cumque etiam in palæstra probaretur, & ad athleticam cohortarentur amici quidam atque tutores, percontatus est, nihilne ea militari exercitationi esset obfutura. Illis autem id quod res erat dicentibus: corpus & vitam athletarum omnino à militari habitu differre, præcipue autem diuersam esse victus & exercitationum rationem: (quippe athletas multo somno, continentibus repletionibus, statim & motibus & quietibus habitum corporis suum augere & tueri, cui omni momento & consuetudinis neglectu periculum mutationis immineat: in militari diæta omni esse errori omni inæqualitati locum, præsertim autem facile eam & cibo potuque carere consueuisse, & ferre insomnium) his auditis non modo ipse athleticam fugit & derisit, sed & postmodo dux factus ignomnijs & contumelijs propositis, quantum in ipso fuit, totam sustulit:

Ingenium & studia Philopœmenis.

Athletica qualis?

ſtulit: vt quæ corpora ad neceſſaria certamina alioquin a-

Exercitationes eius.

ptiſſima, in vtilia redderet. Poſtquam ſub præceptoribus eſſe & prædagogis deſijt, in expeditionibus ciuium, quas prædæ auertendæ cauſa in Laconicam faciebant, primus in reditu poſtremus vt eſſet, ſe adſuefecit. In ocio, aut venatu corpus exercuit, ſimulque & agile & robuſtum effecit: aut agricultura. Habebat rus commodum, viginti ab vrbe ſtadijs: eo quotidie à prandio aut à cœna commeabat, & vt vnus de operariorum numero, viliſſimo ſuper herbaceo toro decumbens quieſcebat. Mane ſurgens, vinitores aut aratores in opere faciendo adiuuabat: vnde in vrbem reuerſus, cum amicis & magiſtratibus negocijs publicis vacabat.

Quæſtus.

Bello parta, in equos, arma, & redimendos captiuos impendebat. Rem familiarem iuſtiſſimo quæſtu agriculturæ augere intendit: nequaquam enim hoc putauit negligendum, ſed omnino eum, qui alienis velit abſtinere, propria bona poſſidere oportere cenſuit.

Lectio.

Auditorem ſe prębuit, legitque ſcripta philoſophorum: non omnium, ſed eorum quos ad virtutem aliquid ſibi conferre iudicabat: & Homerica ea coluit, quibus cogitationes de fortitudine excitari & inſtigari ſentiebat. De reliquis libris Euangeli præſertim de ordinibus militaribus operi ſtuduit: & hiſtoriam Alexandri tenuit: quod ſermones iſtos ad res ipſas pertinere exiſtimaret, niſi ſi quid ocij cauſa & inutili loquacitate eſſet confectum. In contemplationibus vero de ordinibus militaribus, deſcriptionibus tabularum repudiatis, ipſe in locis ſingula obſeruauit, & deprehendit ſtudioſe: & in profectionibus ipſe locorum editorum cauitates, camporum intercapedines, tum quæ agmini propter riuos, foſſas, aut anguſtias itinerum diuulſo aut in arctum contracto acciderent inſpexit atque perpendit, & cum comitibus ea de re diſputauit. Videtur enim vir ille rebus militaribus etiam pluſquam neceſſitas poſtularet ſtudij impendiſſe, bellicæ rei impenſe deditus, quam vt maxime variam materiam ſibi delegiſſet, & plane contemneret, proque ignauis haberet, qui eam non colerent.

Megalopoli capta. Philopœmenis conſtantia.

Cum triginta iam eſſet annos natus, Cleomenes Spartanorum rex noctu ſubito adortus Megalopolim, oppreſſis vigilibus in vrbem peruenit, & forum occupauit. Ibi Philopœmen auxilium ferens patriæ, etſi acriter & audacter depugnaret, pellere tamen vrbe hoſtes

non

non valuit:ciues autem vt ex vrbe possent aufugere, effecit, insequentibus hostibus se obijciens, Cleomenemque detinens Itaque postremus ipse ægre admodum discessit, equo amisso, acceptoque vulnere. Cleomenes vero Megalopolitanis, qui Messenem concesserant, misso eo nuncio vrbem, bona, & agros, se restituere promisit. Id cum accipere libenter ciues suos, & reditum expetere animaduerteret Philopœmen, obstitit:docuitque, non vrbem à Cleomene reddi, sed ciues eum velle suo fsacere, vt eo certius vrbe potiretur: neque posse eum domos & muros vacuos custodire desidentem ibi, sed ob ciuium defectum ea ipsa amissurum, Hac quidem oratione ciues permouit: Cleomenes vero eam occasionem habuit, vt plerisque vrbis patribus vastatis & deiectis, ingenti potitus præda abiret. Post Antigonus rex cum Achæis aduersus Cleomenem expeditionem fecit. Insederat Cleomenes montes & transitus apud Sellasiam: itaque Antigonus castra eo admouit vique oppugnare hostem statuit. Erat tum in equitatu Philopœmen cum suis ciuibus:additi his erant Illyri, multi & pugnaces, quibus extrema acies stiparetur. Mandatum his erat, vt in subsidio locati, signum rei gerendæ quieti expsectarent: id erat puniceum pallium, a rege in sarissa eleuatum apud cornu alterum. Sed cum duces Illyriorum opera pellere Lacedæmonios conarentur, & Achæi, vt erant iussi, in ordinibus suis se continerent, Euclides frater Cleomenis hostium copias a se inuicem diuulsas cernens, statim expeditissimos leuis armaturæ pedites immisit, qui Illyrios ab equitatu diuulsos a tergo adorirentur, & retro auerterent. Cum hoc ageretur, distraherenturque & perturbarentur Illyrij. Philopœmen animaduerso non esse magni rem negotij leuis istam armaturæ manum hostilem circumuenire, idque ipsam occasionem monere, consilium hoc regijs ducibus indicauit. Vbi non probauit hoc ipsis, sed pro insano habitus & contemptus est, (neque enim ea tum temporis ipsius erat existimatio, vt tanta ei res crederetur) cuneo ciuium suorum facto in hostes irrupit. primoque trepidationem, post fugam etiam, & multam peditum istorum cædem fecit Tum, vt magis adhuc regium exercitum confirmaret, celeriterq; cum hoste perturbato cõgrederetur, dimisso equo, in loco oblique & crebris riuis

Pugna ad Sellasiam.

Philopœmen grauiter sauciatur.

atque

7 atque vallibus interrupto, armatura equeſtri & graui depugnauit magna cum difficultate. Interim vtrunque femur ei telo amentato transfigitur; fuitque is ictus non lethalis quidem, ſed tamen ita validus, vt per vtrunque femur cuſpis teli exacto ſit. Itaque primum veluti vinculo adſtrictus, peſſime habebat. Etenim annulus, cui amentum inſeritur, efficiebat, vt difficulter extrahi ex vulneribus telum poſſet: & cum qui aderant, cunctarentur eripere, ferueretque admodum pugna, animo iam ardens, prœlijque cupiditate gliſcens, motũ pedum atque agitatione alterna fracto per medium haſtili, vtrũque fruſtrum ſeorſim iuſſit eximi: itaque liberatus, ſtricto gladio per primos ordines ad hoſtem acceſſit, magna, inter ſuos alacritate, imitandæque virtutis ardore excitato. Sane parta victoria Antigonus, vt

Antigoni de eo iudicium.

8 periculum ſententiæ Macedonum faceret, quæſiuit cui iniuſſu ſuo equitatum commouiſſent: & reſpondentibus coactos fuiſſe præter animi ſententiam cum hoſtibus congredi, quod adoleſcentibus Megalopolitanus prior in eos impetum dediſſet, ſubridens: Is ergo, inquit, adoleſcentulus magni munus ducis obiuit. Glorioſum hoc fuit, vt debuit, Philopœmeni. Sed cum Antigonus ipſum ſuo in exercitu habere percuperet, atq; imperium ſimul & pecuniam deferret, recuſauit: præcipue, quia natura ſe ad parendum difficilem ſentiret. Otium tamen & deſidiam non admittens, rei bellicæ exercendæ & meditandæ cauſa in Cretam militatum nauigauit, & ibi diu multumque inter fortes & belli varijs modis gerendi peritos, nec non temperantes & tenui vitæ ratione contento homines exercitatus, tanta ad Achæos cum gloria redijt, vt ſtatim magiſter equitum ſit creatus. Ibi cum videret, equites, ſi bellum incidiſſet, proxime oblato quouis vel viliſſimo equo vti, & pleroſque militiam ſubterfugientes alios ſuo loco emittere, ſummam autem omnium eſſe & imperitiam & timiditatem: porro ſemper hoc mali à prætoribus neglectum fuiſſe, quod equitum ſumma eſſet apud Achæos potentia, iisque honores & pœnas tribuendi haberent. his animaduerſis nequaquam ceſſit aut inſtitutum dimiſit, ſed circum vrbes profectus, viritim etiam iuuenes ad honeſtę gloriæ ſtudium cohortatus, punitiſq; ijs qui digni erant, exercitationibus deinde, decurſionibus, & quæ plurimis ſpectatoribus

Equitatus Achæorum à Philopœmene correctus.

ctatoribus committerentur certaminibus institutis, modico tempore mirabile robur, miramque alacritatem omnibus indidit:&, quod erat in ordinãdo equitum agmine summum, ita eos agiles & celeres reddidit, itaque ad turmatim se conuertendum & obequitandum, equosque singulatim retorquendum & circumagendum adsuefecit, vt totius equitatus conuersio vnius alicuius corporis motui voluntario similis esset. Cum acriter cum suis contra Eleos & Aetolos ad Larissum fluuium dimicaret, dux equitatus Elei Damophantus ante alios prouectus, admisso equo in ipsum irruit: verum hic impetum substitit, priorque hasta ictum Damophantum deiecit: cuius casum statim hostium fuga est subsecuta. Ex illo Philopœmen magni esse nominis, quo neque manu iuuenis, neque consilio seniorum aliquis esset promptior, quique esset & ducendo copias, & pugnãdo vtilissimus. Enimuero Achæorum res Aratus primus omnium ad dignitatem & potentiam euexit, primusque de abiectis & dissipatis per vrbes in vnum reipublicæ Græcæ & ciuilis corpus conduxit. Deinde, veluti in aqua vbi primum exigua quædam & non multa corpora subsiderunt, statim quæ deinde ad ea, quæ primo inhæsere, defluunt, ipsa quoque vna figuntur, solidumque ea ratione mutuo aggerem constituunt: sic cum Græcia eo tempore imbecillis atque dissoluta facilis esset, vrbib. singulatim coalescentibus, primum Achæi in vnum coiêre: post ij vrbes circumsitas partim auxilia ferendo, easq; in eijciendis tyrannis adiuuando, partim concordia & reipublicæ societate sibi cõiungendo, totam Peloponnesum in vnum corpus, vnicumque imperium conflare cogitabant. Veruntamen quamdiu Aratus vixit, Macedonum adhuc armis pleraque committebant, Ptolemæum colentes, tum Antigonum & Philippum, qui medijs in negocijs Græcorum versabantur. Postquam ad Philopœmenem summa rerum delata est, cum iam viribus suis pares ipsi essent etiam potẽtissimo cuique, aliunde adscitis ducibus vti desierunt. Aratus enim quia ad bellica certamina segnior videbatur, plerasque res colloquiis, mansuetudine & amicitijs regum perfecit: vt in vita eius scriptum est. At Philopœmen, egregius bellator, & armis efficax, neq; non suis conatibus fortunam benignam sentiens, primis statim prœlijs Achæorum & potentiam auxit, & animos:

Philopœmenis de Eleis & Damophãto victoria.

Armaturæ & aciei inſtruendæ rationem Philopœmen corrigit.

nimos: cum eos iam ſecum vincere, & pleriſque ex certami-
nibus ſuperiores diſcedere condocefeciſſet. Primum inſtru-
endæ aciei, & armaturæ rationẽ, quæ vitioſa apud Achæos
erant, emendauit. Vtebantur ſcutis nimis leuibus, & quæ
anguſtiora eſſent, quam vt tegendo corpori ſufficerent: ha-
ſtis etiam longe, quam ſunt ſariſſæ, minoribus. Itaque pro-
pter armorum leuitatem, eminus erant pugnaces & fortes:
comminus autem cõgreſſi, deteriori erant conditione. Fi-
gura & ordines aciei non erant ſecundum cohortes inſtru-
cti, ſed phalange vtebantur, quæ neq; a fronte munita eſſet
neq; ad agendam teſtudinem apta, vt eſt Macedonica. itaq;
facile pellebantur aut diuellebantur. Philopœmen pro ſcu-
to & haſta, clypeo vti & ſariſſa iuſſit, vtque galeis, loricis, &
ocreis muniti, pro curſoria & leuis armaturæ propria pu-
gna ſtatariam & pede fixo commiſſam exercerent. Hoc mo-
do cum perſuaſiſſet, vt ij, qui ætate erant integra armaren-
tur, primum ad eam ſpem erexit, inuictum fore eum exer-
citum: deinde luxum eorum optime correxit, tollere enim

Luxus à victu in militiam tranſlatus.

prorſus nequibat, cum iam inueterata eſſet ſtulta & inanis
æmulatio, veſtes ſumptuoſas, & purpurea ſtragula certatim
menſaſq; precioſas ad cœnas ſplendidas expetentium. Ipſe
à rebus ſuperuacaneis eo ſplẽdore ad vtiles & honeſtas tra-
ducto, facile effecit, vt quotidianis in curando corpore im-
pendijs imminutis, militaribus inſtrumentis exornandis ſe
9 darẽt. Erat videre officinas, plenas calicum & vaſorum quæ
conciderentur, thoracũ, qui inaurarentur, & ſcutorum, fræ-
norumq;, quæ argento obducerentur: circi repleti erant e-
quorum pullis domandis, & iuuenibus qui in armis decer-
tabant: in manibus mulierum galeæ quę exornarentur, tin-
ctura tunicarum equeſtrium, & pedeſtrium chlamydum pi-
cturæ. Ipſe autem adſpectus ille audaciã augebat, animoſ-

Ornamenta armorum vtilia.

que incitabat, promptoſq; ad pericula adeunda & cupidos
reddebat. Cæteris enim in ſpectaculis luxus ad luxuriam in-
uitat, animoſque intuentium emollit, cum ſenſuum quaſi
punctione & titillatione animus frangitur. At in his rebus
10 animum obtutus cõfirmat, augetq;: ſicuti Homerus Achil-
lem inducit ꝓpoſitis ante oculos nouis armis, ardore quo-
dam inflammatum ad vſum eorum ſe concitare. Sic exor-
natam iuuentutem Philopœmen exercitationibus erudijt,
vt in acie moueri celeriter ſcirent, præceptis eius ſtudioſe
obtem-

obtemperantes. nam ordo mirifice eis probabatur quo ita densabatur acies, vt perrumpi non posse videretur: & armis corpora facile adsuescebant, eaque pulchritudo & splendor facilia redigebat, vt rem iam nũc gerere omnes, & cum 11
hostibus decernere prœlio quamprimum cuperent. Erat eo tempore Achæis contra Machanidam Lacedæmoniorum tyrannum bellum, qui magnis fretus copijs omnibus Peloponnesijs insidiabatur. Itaque simul atque renunciatum est, eum ad Mantineam accessisse, statim aduersus eum duxit Philopœmen. Aduersas acies prope ipsam vrbem instruxerunt, multis vterque mercenarijs militibus, & omnibus suorum ciuium copijs. Initio prælio Machanide mercenarij primam Achæorum aciem quæ ex velitibus & Tarentinis constabat, pepulerunt: cumque iam recta in hostes irruendum, ordinesque eorum perrumpendi essent, omisso eo Machanidas ad insequendum fusos mercenarios hostium se contulit, estque Achæorum, qui ordines suos seruabant, phalangem ita præteruectus, Philopœmen dissimulato, quod initio pugnæ erat acceptum, damno, tametsi id videretur ad certam perniciem rerum suarum spectare, errorem hostium in persequendo intelligens, qui à sua se phalange diuellissent, locumque vacuum reliquissent, nequaquam insequentibus suos obuiam ijt, sed passus eos prouehi insequendo, magnumque inter eos & aciem Lacedæmoniorum fieri interuallum, ita demum à latere in istam impetum fecit, nudatam suis, destitutamque à duce, neque pugam exspectantem: quippe Machanidam insequi fugientes hostes cernentes, plane eum victoria potitum putabant. Fusa igitur per multam cædem, (nam ad quatuor millia occidisse traditur) Lacedæmoniorum phalange, Machanidæ cum mercenarijs ab insecutione reuertenti obuiam iuit. Fossa fuit in medio magna & profunda: ad eam vterque dux venit. alter fugam ea superata quærens, alter id impedire volens: eratque is aspectus non imperatorum pugnantium, sed ferarum necessitate ad vires excedendas compulsarum, Philopœmene venatore acri instante. Hic tyranni equus robustus & ferox, & vtrinque calcaribus saucius transire fossam aggressus, pectore admoto, anteriores pedes trans eam statuere omni robore intendit. Interim Simmias & Polyænus, qui in prælio semper

Vt Machanidam vicerit, & occiderit.

Simmias. Polyænus.

ſemper cum Philopœmene erant, eumque armis tegebant, accurrentes infeſtis haſtis ſe obiecerunt. *Præuenit tamen* Philopœmen Machanidæ occurrens, equumque eius vt eleuare a pectore caput vidit, ſuo paululum ad latus flexo, conto ad ictum punctim inferendum aptato, ita percuſſit tyrannum, vt eum impetu ictum proſecutus euerterit. Hac ad formam ænea poſita eſt ſtatua Philopœmenis apud Delphos ab Achæis, qui maxime & factum id, & belli adminiſtrationem iſtã admirabantur.

12 Fertur ludis Nemeis commiſſis, cum prætor iterum eſſet, neque multum ab eius ad Mantineam victoria temporis effluxiſſet, alioquin feſtiuitatis eius cauſa ocioſus, primum Græcis phalangem inſtructam oſtentaſſe, quæ motus ſuos ordinarios agilitate & vi egregia obiret: deinde citharœdis certantibus, ingreſſum in theatrum ſtipatum iuuenibus qui paludamentis, & ſubuculis puniceis induti, corporis habitu florentes omnes, & ætate æquales, multam imperatoris ſui reuerentiam, conceptosque ex multis & præclaris certaminibus ſpiritus ea ętate dignos demonſtrarent. His modo ingreſſis, forte quadam Pyladem citharœdum Perſas Timothei cantare cœpiſſe, hoc quidem initio:

Philopœmenis gloria in ludicro Nemeo.

Graios ornauit qui libertate celebri:

eoque vocis claritatem ad ipſius carminis maieſtatem decore adiungente, omnium vndiq; in theatro oculos in Philopœmenem fuiſſe coniectos, editumq; lætum applauſum: Græcis tum antiquam dignitatem ſpe noua reuocantibus in memoriam, animique fiducia proxime ad priſtinos illos ſpiritus maiorum accedentibus. Porro quemadmodum equulei ſeſſores, quibus adſueuere, deſiderant, alios autem nacti ægre ferunt, & trepidant: ſic Achæorum exercitus quoties ad pugnam & pericula ſubeunda ventum eſt alijs ſub ducibus languebat, & ad Philopœmenem reſpiciebat: eoque ſolum viſo, fiducia ducis ſtatim erigebatur, rem ſtrenue gerebat. Senſerunt & aduerſarij, vni huic duci ſe pares non eſſe, nomenque eius & exiſtimationem metuerunt: quod manifeſtum ex eorum eſt factis. Philippus enim Macedonum rex, quod ſublato Philopœmene cenſeret ſe iterum ſua in poteſtate Achæos habiturum, miſit Argos qui eum occulte necarent, quibus quidem inſidijs patefactis, in ſummum odium Græcorũ incidit, Bœoti autem cum oppu-

gnarent Megaram, capturosq; se iamiam putarent, subito coque vano rumore ad eos allato, Philopœmenem auxilio obsessis venientem prope adesse, scalas iam muris admotas relinquentes aufugerunt.

Megarica obsidio.

Quo tempore Nabis, qui post Machanidam tyrannidem in Lacedæmonios obtinuit, subito Messenem cepit, priuatus viuebat Philopœmen, nullasq; habebat sub se copias. Verum vbi frustra conatus fuit Lysippo Achæorum tum prætori persuadere, vt Messenijs opem ferret, quod is actum iam esse de vrbe diceret ab hostibus occupata: ipse assumtis ciuibus auxilium tulit. Neque enim expectabant ij, dum aut lex ferretur, aut is dux deligeretur, sed (vt & natura comparatum) præstantioris imperio sponte obsequebatur. Nabis autem audito eum in propinquo esse, tametsi castra in vrbe haberet, non tamen eius aduentum sustinuit, sed alia porta digressus celeriter suos abduxit in parte felicitatis ponens, si effugisset: itaque effugit ille, & liberata est Messenæ. Hæc Philopœmeni laudi tribuuntur.

Messenam à Nabide captam Philopœmen liberat.

Quod autem denuo in Cretam rogatu Gortyniorum, qui tum bello occupati, eum ducem petebant, abijt, id in reprehensionem incidit: quippe cum patriam ipsius Nabis bello premeret, ipse vel pugnam subterfugiens, vel intempestiue alijs gratificas aberat. Et quidem ita continenter illo tempore oppugnabantur Megalopolitæ, vt intra muros omnino compulsi habitarent, vicosque conserent, agro ademto, hostibusque pene in ipsis portis castra habentibus. At Philopœmen trans mare bellum gerens apud Cretenses, calumniandi occasionem inimicis præbebat, quod domesticum fugeret bellum.

Philopœmen in Creta militat, rebus patriæ afflictis.

Megalopolitæ bello pressi.

Erant qui dicerent, cum alios Achiui prætores creassent, priuatum Philopœmenem ocium suum Gortynijs, imperatorem se poscentibus accommodasse.

Excusatio.

Erat enim ab ocio alienus, & vt alias res vsu comparatas, ita bellicam & imperatoriam facultatem semper in vsu habere statuerat: quod eo dicto declarauit, quod de Rege Ptolemæo extulit. Eum enim cũ quidam laudarent, quod exercitum quotidie exerceret præclare, corpusq; suum in armis egregie ad bellicos labores adsuefaceret: 14 Quis vero, inquit, regem miretur, qui tam magno natu meditatur adhuc, nihil profert? Cæterum Megalopolitæ grauiter absentiam Philopœmenis ferentes, proditosque se iudicantes, statuerunt eum exsulio mulctare: 15 Achæi

Dictũ eius de Ptolemæo bellum parante.

obstiterunt, Aristænetumq; ijs ducem miserunt: qui, tametsi de reipub. administratione non conueniret ei cum Philopœmene, damnationem nihilominus eam perfici non est passus. Exinde neglectus à ciuibus Philopœmen, multos circumiacentium pagorum, vt deficerent ab vrbe, mouit, docuitq; eos dicere, antiquitus se non fuisse iuris Megalopolitarum: dicentibusq; aperte adstipulatus est, patriamq; apud Achæos factionibus à se concitatis læsit. Verum hæc postea temporis facta sunt. In Creta autem pro Gortynijs bellum non vt Peloponnesius homo aut Arcas simpliciter & ingenuo Marte gessit, sed moribus Cretensium adscitis, ipsorumq; contra ipsos vsus artibus & fraudibus, rapinis & insidijs exercendis pueros hoc in genere eos ostendit esse, qui vanis, & quæ aduersus bellandi veram peritiam nihil possent, astutijs vterentur. His rebus cum admirationem sui excitasset, gloriaque illustris in Peloponnesum reuertisset, Philippum à T. Quinctio Flaminino debellatum, bel-

Artes Cretensium à Philopœmene superatæ.

16 lumq; Nabidi à Romanis & Achæis factum offendit. Contra quem dux statim electus, nauali prælio decertare ausus, idem quod olim Epaminondæ euenerat, expertus est: nam in mari cum minus prospere pugnasset, multum de virtutis suæ gloria abiecit. Quanquam Epaminondam quidem sunt qui affirment ægre passum, vt rem naualem ciues sui

17 periclitarentur: veritum, ne (quod est apud *Platonem*) imprudẽtes ex pedestribus & stabilibus pugnatoribus in nautas degenerarẽt: itaque consulto nulla re gesta ex Asia & insulis discessisse. Contra Philopœmen scientiam belli in terra gerendi suffecturam etiam ad Naumachias bene conficiendas sibi persuadens, sensit, in exercitatione quanta pars esset artis posita, quantumq; omnibus in rebus peritia virium adderet. Non enim in pugna tantum nauali inferior fuit propter imperitiam: sed & nauim vt vetustam ita nobilem quandam post quadragesimum annum in mare deduxit, atque onerauit viris: ita vt, pondus illa non ferente, in periculum ciues deuenerint. Ob hæc se ab hostibus contemni intelligens, qui eum plane è mari aufugisse rati, superbe Gythium oppugnabant, subito illis nihil tale exspectantibus, sed propter victoriam secure agentibus, aduectus classe, nocte expositis militibus, igne iniecto tabernaculis castra hostium cum multorum exitio combussit. *Paucis*

Castra hostium Philopœmen comburit.

post

post diebus in itinere cùm subito in angustijs quibusdam Nabis ei superuenisset, terruissetq; Achæos, qui spem salutis in loco iniquo, & ab hostibus occupato nullam videbãt: paululum fixo gressu, locique perlustrata natura, in summis rei bellicæ artibus esse eam, quæ ordines instruendi rationem docet, demonstrauit: ea enim fretus, modica admodum phalangis suæ commotione, qua ad necessitatem præsentem eam accommodaret, nulla vel trepidatione vel negocio difficultatem istam superauit, hostesque aggressus magna clade affecit. Et quia hostes non ad vrbem fuga cõtendere, sed hinc inde per regionem istam, quæ tota syluestris, collibusque cincta, & ꝓpter riuos atque cõualles equitatui inuia erat, dissipati sentiebat, ab insecutione abstinuit, anteq; occasum solis castra posuit. Conijciens vero ciues à fuga singulos aut binos ad vrbem ituros sub noctem, multos Achæorum gladijs armatos in insidijs sub tumulos & riuos, qui sunt ad vrbem, locauit. Hoc modo plurimi Nabidis milites sunt interfecti: quia enim non agmine ibant, sed singuli, vt ex fuga redire casu obtigerat, apud vrbem in hostium milites auium modo incidentes perierunt. Propter hæc à Græcis charus habitus, & in theatris magnifice honoratus, T. Flamininum, virum honoris cupidum occulte vrebat. Hic enim & quia Romanus esset consul, maiori se debere in admiratione haberi ab Achæis, quam Arcadem, censebat: & beneficium suum (quippe qui vno edicto totam Græciam, quantum eius Philippo & Macedonibus seruierat, in libertatem asseruisset) longe illius meritis esse amplius arbitrabatur. Secundum hæc bellum cum Nabide Quinctius composuit: Nabis ab Ætolis per fraudem cæditur. Rebus ergo Lacedæmone turbatis; Philopœmen arrepta occasione cum exercitu accurrit, Spartanisque partim inuitis, partim in suam sententiam adductis vrbem capit, Achæorumque reipublicæ inserit. Id vero facinus mirifice gloriam eius apud Achæos illustrauit, quibus tantæ autoritatis atque potentiæ vrbem adiecisset: neque enim parum erat, Spartam Achaiæ partem fieri. Optimi quoque Lacedæmoniorum ipsi accesserunt, custodem se eum libertatis habituros rati. Itaque etiam domum & facultates Nabidis cum vendidissent, & centum ac viginti talenta inde coëgissent, statuerunt eam illi pecuniam,

Strategema.

Æmulatio inter Philopœmenem & Quinctium.

Sparta à Philopœmene Achœorũ societati adiecta.

missa ad hoc legatione, dono dare. Tum vero integritas viri effulsit, qui non videretur modo, sed esset etiam optimus. Primo enim nullus fuit Spartanorum, qui cũ eo viro de accipiendo dono colloqui vellet, sed omnes munus illud metuentes atque subterfugientes, hospiti Philopœmenis Timolao negocium mandauerunt. Et vero Timolaus vt Megalopolim venit, conuiuio acceptus à Philopœmene, cum eius in conuersando grauitatem, victus frugalitatem eosq; mores perspexit, qui neque adiri pecunia, neq; capi facile possent, doni mentionem nullam fecit: sed alia sui aduentus causa prolata, re infecta domum rediјt: Iterum deinde misso idem accidit. Tertio profectus, vixq; ausus colloqui, studium tandem ciuitatis erga ipsum exposuit. Philopœmen delectatus eo iudicio, ipse Spartam se contulit: ibi ciuibus consilium dedit, ne bonos amicos vellent muneribus delinire, qui gratis virtutem suam ipsis vtendam darent? malos potius, & qui in curia ciuitatem factionibus exagitarent, ea pecunia redimerent & corrumperent, donisque eorum ora obturarent, quo minus ab ijs esset turbatum: præstare enim licentiam inimicorum, quam amicorum libertatem tollere. Tam alto Philopœmen animo pecuniam spreuit. Cũ vero Diophanes Achæorũ dux audiuisset, Lacedæmonios consilia nouandarum rerum agitare: eosque punire vellet, ii contra bellum molientes Peloponnesum conturbarent: placare Diophanem, iramque eius mitigare conatus est Philopœmen, eam esse temporis istius conditionem docens, vt, quia Antiochus & Romani magnis copijs in Græcia bellum gererent, eo præsertim principi sit respiciendum, potiusque dissimulanda quædam suorum peccata, quam res domesticæ commouendæ id consilium cum non admitteret Diophanes, sed adscito in societatem Quinctio, statim in Laconicum agrum inuaderet, rectaq; ad vrbem duceret: indignatione motus Philopœmen, ingens facinus, quod neque legibus neq; iure stricte accepto defendi potuisset, magno animo patrauit: Profectus enim Lacedæmonem, priuatus ipse prætorem Achæum, & Romanum consulem vrbe ea exclusit: tum sedatis intestinis Spartæ tumultibus, ciuitatem rursus Achæorum reipub. abiunxit. Postea temporis præturam gerens, incertum quod crimen Lacedæmonijs obijciens, cum exsules eorum in vrbem reduxit,

Vsus donorum & corruptela.

Diophanes.

In Spartam Philopœmen qualis.

duxit, tum Spartanos octoginta (hunc numerum habet Polybius, Ariſtocrates centum & triginta) necauit, muros deiecit, multumq; agri ademtum vrbi, Megalopolitis attribuit: qui ciuitate Spartana erant à tyrannis donati, eos omnes in Achaiam tranſtulit, tria millia autem (hi erant qui Lacedæmone migrare nolebant) vendidit, ac quaſi exprobrans eis, ex precio iſto porticũ in patria exſtruxit. Cum ita expleuiſſet animũ miſerijs Spartanorum, indigno oppreſſis infortunio inſultans, in rempub. eorum facinus crudeliſſimum & iniuſtiſſimum commiſit. Lycurgi enim inſtitutionem ſuſtulit, pueriſq; & puberibus Achaicã pro patria diſciplinam præſcripſit: ratus eos quandiu Lycurgi legibus vterentur, nunquam ſpiritus iſtos poſituros. Et quidẽ Lacedæmonij fracti tũ calamitatibus magnis, paſſi ſunt Philopœmenem quaſi neruos reip. exeidere, cicureſq; & demiſſos ſe præbuerunt: poſt aliquando ab Romanis impetrata venia, Achaicam diſciplinam reiecerũt, patriamq; (quantum eius poſt tanta mala & calamitates fieri potuit) reſtituerũt. Quo tempore Romani bellum contra Antiochum in Græcia gerebant, priuatus viuebat Philopœmen. Itaque animaduertens, Antiochum ipſum Chalcide deſidentem, nuptijs & amori puellarum intempeſtiue vacare, Syros autem ſine ducibus & ordine per vrbes hinc inde vagari, luxuriæq; operam dare: ægre tulit, ſe non eo tempore prætorem eſſe Achiuorum, Romaniſque inuidere ſe victoriã dixit: ſe, ſi præturam gereret, iſtos omnes in cauponis conciſurum fuiſſe. Verum cum victo Antiocho Romani contentius iam Græcis rebus incumberent, Achæoſq; potentia ſua circumuenirent, oratoribus vltro ipſis concedentibus, cumque iam omnis vis fortunam ſequeretur, finiſq; fato deſtinatus prope adeſſet: ibi gubernatorem nauis bonum imitatus Philopœmen, fluctui pro viribus obluctans, etſi quædam concedere, & tempori obſequi cogebatur, pleraque tamen vti retineret, eos qui dicendo aut agendo valerent, trahere ad libertatis ſtudium contendebat. Traditum eſt Ariſtænetum Megalopolitam, magnæ inter Achæos potentiæ virũ, cum Romanis maxime cuperet, atque in conſilio cenſuiſſet non debere ijs reluctari, aut ingratos eſſe Achæos, à Philopœmene tacente, indigneque eius verba ferente auditum: atq; hunc ira ad extremum victũ in hæc verba erupiſſe: Quid ita

Lycurgi leges abrogatæ.

Philopœmenis in Antiochum & eius milites dictum.

Ariſtænetus à Philopœmene notatus.

19 properas Aristænete, Græciæ vt videas fatum? Cum M. A-
chilius Glabrio Romanus consul, victo Antiocho, peteret
ab Achæis, vt reditum exsulibus Spartanis concederent: i-
demq; Quinctius postularet: Philopœmen, non quod esset
exsulibus infensus, sed vt ipse & Achęi hoc sua volũtate nõ
in Quinctij Romanorumue gratiam facerent, impediuit:
atque ipse insequente anno prætor eos reduxit. Adeo ob a-
nimi magnitudinẽ contendendi etiam aduersus superiores
studio laborabat. Annũ iam natus septuagesimũ, octauũm
prætor Achæorum factus, sperabat eum esse rerum statum,
vt non modo in præturæ eius administratione à bello vaca-
re, sed & reliquum vitæ exigere in ocio posset. Nam vt mar-
cescẽte corporis robore, simul ipsi ẽt elanguescunt morbi:
ita apud Græcas ciuitates deficiente potentia, studiũ quoq;
20 contendendi desierat. Veruntamẽ eum indignatio quędam
diuina tanquam athletam prosperis vsum successibus in ex-
tremo vitæ prostrauit: quippe traditum est, eum quodam in
conuentu reliquis quendã imperatorijs artibus præclarum
habitum laudantibus, nimis arroganter dixisse: Quinam
ille dignus sit, de quo verba faciamus, cum viuus in potesta-
tem hostiũ venerit? Paucis post diebus Dinocrates Messe-
nius, qui & priuatim cum Philopœmene exercuerat simul-
tates, & erat ob maliciã & impotentiã alijs molestus, Messe-
nem ad defectionem ab Achæis permouerat, & pagũ quen-
21 dam Colonidem occupaturus ferebatur. Philopœmen tum
Argis febricitabat. Itaque allato hoc nuncio, confectis vno
die plus quam quadringentis stadijs Megalopolim conten-
dit: inde equitib. (erant hi ciuium nobilissimi, sed iuuenes
admodum, qui studio & imitatione Philopœmenis vltro
militabant) assumtis statim ad Messenem perrexit. Apud
Euandri tumulum occurrit ei Dinocrates, commissoque
prœlio est pulsus. At quingenti alij, qui ad agrum Messenia-
cum custodiendum erant collocati, cum subito sese profer-
rent, ijsque conspectis illi qui ante fugam fecerant, rursus
in collibus sese congregarent: veritus Philopœmen ne ab
hostib. circundaretur, simulque equitibus suis parcens, per
iniqua loca recedebat, ipse agmen claudens, ac sæpe in ho-
stes aduersum sese inferens, eosq; in se versos detinens: cum
quidem congredi non auderent, & clamorem modo emi-
nus tollerent, atque circumcursitarent. Hoc pacto sæpius
hosti-

Romanorum coss petitioni resistit Philopœmen.

Philopœmenes Nemesin contra se irritat.

Dinocratis & Messeniorum defectio ab Achæis.

hostibus sese obijciens, dum singulatim suos in locum tutum deducit, ad extremum solus inter magnum hostium numerum destitutus fuit. Ne sic quidem manum conferre quisquam ausus est enimus petitus, dum per loca saxosa & præcipitia enititur, equum calcaribus laniatum ægre tenuit. Exercitationibus sane hoc erat diuturnis assecutus, vt ei senectus nequaquam grauis esset, neq; obstaret, quo minus euaderet: sed corpore tum ob imbecillitatem languentem, & ab itinere defessum, grauemq; iam, & vix sese mouētem equus lapsus in terram effudit. Casu tam graui etiam caput læsum est, iacuitq; aliquandiu nullam edens vocem: itaq; hostes etiam mortuum rati, corpus vertere & spoliare aggressi sunt. Vt vero capite eleuato oculos sustulit, confertim irruerunt, manibusq; retro actis vinctum abduxerunt multis conuicijs insectantes eum virum, qui ne per somniū quidem vnquam à Dinocrate sibi hæc metuisset. Nuncius rei Messenem allatus, mirifice animos oppidanorum inflauerat, & ad portam exciuerat. Vt vero Philopœmenem indigne gloria tanti viri, rebusque gestis & trophæis captum trahi videre, plerisq; miseratione moti sunt, vt ne lacrymas quidem continerent, inconstantiam & vanitatem humanarum virium detestantes: ac paulatim benignus sermo oboriebatur apud multitudinem, recordandum esse acceptorum ab eo beneficiorum, & libertatis, quam, Nabide tyranno expulso, ipsis reddidisset. Erant pauci quidam, qui, vt Dinocrati gratificarentur, torquendum esse Philopœmenem dicebant, atq; interficiendum, grauem scilicet hostem atque implacabilem, ipsiq; Dinocrati, à quo captus & contumelijs affectus fuisset, maiori quam ante terrori, siquidem liberaretur, futurū. Proinde in carcerem (specus est subterraneus, ei Thesauro nomen est, in quem extrinsecus neq; spiritus, neq; lumē penetrat, neq; foribus, sed obiectu magni saxi clauditur) eum imponentes, obuoluto saxo, ad custodiam armatos circum constituere. Cæterum equites Achæi cum se ex fuga colligerent, neq; vsquam Philopœmen extaret, sed perijsse crederetur, diu fixo gradu eum vocauerunt: inde colloquuti mutuo, turpiter & iniuste saluti se suæ consuluisse, duce, qui pro ipsis vitam suam in discrimen adduxisset, hostibus prodito: tum progressi vna, re explorata, captum esse cognouerunt, idq; vrbibus Achęorum renun-

Philopœmen à Messeniis capitur.

Carcer.

22 renunciauerunt. Achæi maximũ ſe incommodum accepiſſe, repoſcendumq; à Miſſenijs eum cenſuerunt: ſimulq; bellũ pararunt. interim Dinocrades, qui maxime morã Philopœmeni metueret ſalutarẽ Achæorumq; cõſilijs prȩuertẽdum putaret, nocte oborta, & multitudine Meſſeniorum digreſſa, carcerem aperuit, lictoremq; qui venenum homini daret, neque antequam ab eo eſſet hauſtum diſcederet, immiſit. Philopœmen cum chlamyde obuolutus iacebat, nõ ſommo ſed mœrore & animi perturbatione detentus, cũ lucem vidit, & virum cum veneni calice adſtantem, ægre ſe præ imbecillitate colligens, aſſedit, acceptoq; poculo quæſiuit, ecquid is de equitibus Achæis, præcipueq; Lycorta inaudiuiſſet. Lictore pleroſque effugiſſe reſpondente, capite annuit, placideq; eum intutius: Bene, inquit, narras, ſi non omnia ſaltem male ceciderunt. Tantum locutus, venenum ebibit, ac ſe rurſum inclinauit: neq; diu vires ipſius veneno reſtitere, ſed propter infirmitatem ſtatim exinctus eſt. De obitu eius poſtquam ad Achȩos eſt allatum, communis triſticia & luctus omnes vrbes peruaſit. At qui ætate erant ad militiam apti, cum primoribus ciuitatũ Megalopolim ꝓfecti, omni vindictæ dilatione excluſa, Lycortam ducem creauerunt: ſtatimq; in agrum Meſſenium impreſſione facta tantiſper eam afflixerunt regionem, donec ciuitas Achæos recepit. Dinocrates vero morte ſibi ipſe cõſcita ſupplicium præuenit: reliqui, quotquot necandum Philopœmenem cenſuerant, interfecti: quotquot torquendum, capti, & ad cruciatus adhibiti à Lycorta ſunt.

Philopœmenis postrema vox, & obitus.

Lycordas vt sit mortem Philopœmenis vltus.

Dinocratis mors.

23 Secundum hæc corpore cremato, cineribusq; in vrnam collectis, diſceſſerunt: ita quidem compoſito agmine, vt triumphalis cum funebri pompa miſceretur. Nam & coronati ijdem, & lacrymantes ibant: ſimulq; & vinctos hoſtes ducebant, & vrnam præ faſcijs & ſertis vix conſpicuam inferebant. Eam prætoris Achæorum Lycortæ filius Polybius geſtabat, & cum eo Achæorum primi. Milites armati, ornatis etiam equis, ſequebantur, neque tantum luctum triſticia neque victoriam exſulatione æquantes. Ex vrbibus & agris in itinere eo poſitis multitudo occurrebat, tanquam à militia redeuntem excipientium, & vrnam tangentium, ac Megalopolim vſque proſequentium, vt vero ad hos peruenere ſeniores cum mulieribus & pueris, ibi demum eiulatus

Funus Philopœmenis.

totum exercitum persuasit. cum in vrbem ingrederetur, quæ desiderium amissi Philopœmenis grauiter ferebat, ac primum inter Achæos locum eius viri iactura se perdidisse putabat. Sepultus est, quo par erat honore: & Messenij captiui ad eius sepulchrum lapidibus sunt obruti. Multæ fuerunt eius statuæ, magniq; ei à ciuitatibus decreti honores. Quæ omnia Romanus quidam eo tempore quo capta Corintho Græcia in calamitate fuit abrogare & euertere est conatus, perinde atque viuum adhuc, Romanorum hostem eum, & maleuolum Romanis accusans. Qua de re cũ essent sermones habiti, & contra calumniatorem istum Polybius verba fecisset: neque Mummius, neq; legati passi sunt inclyti viri gloriam deleri, tametsi is non paucis in rebus T. Quinctio, & M. Acilio restitisset Enimuero isti iudices virtutem à cõmodo & honestum ab vtili (vt consentaneum est) distinxerunt: recteque & conuenienter iudicarunt, ijs qui prosunt, mercedem & gratiam ab ijs qui accipiunt id beneficium, bonis vero honorem à bonis semper deberi. Atq; hæc quidem de Philopœmene.

Philopœmenis statuæ à Polybio defensæ.

Discrimen inter vtile & honestum mercedem & honorem.

IN PHILOPOEMENEM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

*Philopœmen T. Quinctij Flaminij æqualis fuit, cum quo à Plutarcho comparatur. mortuus est eodem, quo Annibal, anno, V.C.*IↃLXXI. *Multa de eo sunt apud Polyb: li-* 2. *&* 11. *apud Liuium lib:* 38. *&* 39. *apud Pausaniam in Arcadicis, prope finem.*

1 Fuit quidam Mantineæ Casander.] *Apud Pausaniam in Arcadicis, & (qui hunc secutus videtur) Suidam in Philopœmene, Cleander est scriptum : & pro Crauside, Craugis (quod idem est in Tegeatica Philopœmenis statuæ inscriptione, quæ etiam in anthologia epigrammatum exstat) pro Ecdemo, Ecdelus: Pro Demophane, Megalophanes, κάσανδρος autem, & casander, vnico S. recte scribi, cum ratione constat, tum Græcorum autoritate Grammatico-*

Casander.

rum qui Caſſandrum duplicato S. ſcribi Æolice affirmant: inter quos eſt Iſacius Zezes. Id obiter moneo, propter quoſdã ſcioles. Infra in Pyrrho promiſcue in Græco ſcribitur: ſed opinor, liberarij culpa, vt multa id genus.

2 Quemadmodum Homerus.] *Locus iſte eſt Iliadis libro nono, 481. reſpicit autem non ad magiſtrorum aut diſcipulorum, ſed ad inſtitutionis ſimilitudinem Plutarchus.*

3 Et quidem Romanus eum laudans.] *Idem eſt apud Pauſaniam, vltimum eum Græcorum benefactorem fuiſſe*

σχολή.

4 Hæc ita in confabulationib.] σχολαῖς, *ocioſis & non ſeriis colloquiis, ſed qualia animi cauſa inſtituuntur, Guarinus, Per luſum reddidit. Alias* σχολὴν *Græcis diſputationem de rebus grauibus ſcholaſticam eſſe, quod & Cicero ſit imitatus, non ſum neſcius.*

5 Vinitores aut aratores.] βοηλατοῦσιν. *Guarinus bubulcis: quaſi non etiam tum boues agerentur, cum aratur.*

6 Poſt Antigonus rex.] *Tota res copioſe deſcribitur apud Polybium ad finem libri 2. Refert & Pauſanias ad finem fere octaui. vbi eſt mendum in voce* σικελία, *cum debeat eſſe* σελλασία *fol. Ald. 220 verſ. 1. Meminit huius Sellaſiæ, & conflictus iſtius, etiam Liuius lib. 34.*

Pauſanias caſtigatur.

7 Interim vtrũque femur ei telo amentato trãſfigiur.] διελαύνεται διαμπερὲς ὁμοῦ τοὺς μηροὺς ἑκατέρους ἐν μεσαγκύλῳ *Guarinus:* ſub natibus vno per crus vtrunq; telo tranſuerberatur. *Puto eum* μεσαγκύλῳ *mendoſſam vocem ſub natibus vertiſſe. Ipſe* μεσαγκύλῳ *legi, omiſſa præpoſitione* ἐν. *Eſt autem* μεσάγκυλον, *amentatum telum id eſt, in medio funem habens, quo is tenet, qui librat & eiaculatur. Ita fere Scholiaſtes Euripidis, in verſum qui eſt prope finem Andromachæ:*

μεσάγκυλον.

ὀϊστοί, μεσάγκυλ᾽ ἔκλυτοί τ᾽ ἀμφώβολοι.

que

quæ & Eustathij in 2.Iliad.librum de eadem voce commentationi præfero. Difficulter ergo potuit iterum extrahi, vel ꝑpter annulū istum cui medio hastili funis immitteretur. Mesancula quidem teli etiam Gellius meminit. 10.25. & Menandri versus apud Plutarch. ad finem libelli de propria laude. Mox autem ἀγκύλης sequitur mentio quæ satis demonstrat, meam coniecturam veritate niti. Pausanias & Polybius paulo aliter hunc casum narrant: quos contulisse est iucundum.interpres certe locum hunc male extulit.

8 Adolescentulus Megal.] μειράκιον bis heic ponitur. quod nomen cur in virū diceretur, etiam si contemtim quis de eo loqueretur,nō satis video.Atqui paulo superius est,annos fuisse natum triginta Philopœmenem, cum Megalopolis caperetur. Itaq; de eo numero interdum subijt dubitare: & lectori perpendendum relinquo, Macedonica ista viri in adolescentulum extenuatio, quid habeat coloris. Certe qui legit quæ septuagenario ei accidisse infra scribitur, de triginta annorum numero vix habebit quod dubitet.Liuius etiam LXX. annos natum fuisse cum caperetur, scripsit. & Pausanias. atq; Chronologia optime hos numeros conciliat.

9 Calicum & vasorum.] κυλίκων καὶ θηρικλείων. Certe hic locus videtur impugnare,quod vulgus Grammaticorum ait θηρίκλεια esse vitrea pocula. quanquā & hoc apud Suidam est, & figulinum opus fuisse Thericlis.Non enim existimo comminuta vitra, ad inauranda aut argentanda arma fuisse:& θηρίκλεια vasa pulcre celata hic intelligere mallim ab artifice Thericle,& opificio dicta, non autem materia. Thericlis meminit Plin.16.40.& supra in Paulo Plutarch. inter aurea Persei vasa Thericleorum meminit.Paulo ante:

Pro scuto & hasta,clypeo.] θυρεὸς scutum significat, ἀσπὶς maius quippiam, nimirum clypeum. Id hinc colligi potest.Et aqud Liuium quod est in secunda classe Ser. Tullij, lib.1.scutum pro clypeo : Dionysius eandem rem describens,

ἀντὶ τῶν ἀσπίδων ἀνέδωκε θυρεοὺς. lib. IV. ἀρχαιολ. Ρωμ. Atque heic mox θυρεῷ vtentium pugna, πελταστικὴ appellatur, cui σαδιαῖα, heic βεβηκυῖα dicta opponitur. Hæc obseruasse, conducit ad aliorum scriptorum etiam loca intelligenda.

10 Sicuti Homerus Achillem.] *Initio libri decimimoni Iliadis, quem imitando superior fuit Virgilius, vt arbitror.*

11 Erat eo tempore Achæis.] *Hanc totam rem luculenta narratione explicat fragmentum Polybij, quod de libro vndecimo adhuc superest.*

12 Fertur ludis Nemeis.] *Est apud Pausa. quoque, sub finem fere Arcadicorum, paulo ante.*

Ad ictum punctum.] *διαλαβὼν vocem interpretandam duxi. apud Polybium autem hoc ipsum describentem ἐκ διαλήψεως est legendum. qua voce ictum significari non cæsim (quod est καταφορὰ) sed punctim illatum. ex eodem scriptore in Gallicæ pugnæ descriptione liquet, lib. 2. pag. Heruag. 48. etsi semel μεταλήψεως vitiose ibi legitur. quod flagitium notarum, quibus præpositiones exprimuntur, permutatorum est frequentissimum.*

Διαλαμβάνω, διάληψις. Polybii locus

13 Philippus enim Macedonum rex.] *Meminit huius rei Iustinus in fine lib. 29.*

14 Tam magno natu meditatur adhuc, nihil profert.] *Metaphora sumpta ab oratoribus & poetis.*

Liuii locus.

15 Aristænetumque iis ducem miserunt.] *Videtur is esse, qui apud Liuium lib. 32. & 34. vitiose legitur Aristhenus & Aristænus: & quidem initio fragmenti Polybiani de lib. 17. itidem ἀρισταίνετος dicitur. Quod autē hic ait, eum à Philopœmene dissensisse in repub. facile ex Liuio & Polybio intelligimus, & ipse infra docet: sicut & hoc, Philopœmenem alieno fuisse à Romanis animo.*

16 Contra quem dux statim.] *Historia hæc tota copiose*

pioſe eſt apud Liuium deſcripta lib. 35.

17 Apud Platonem.] *lib.4. de legibus.*

18 Cum exſules eorum.] τὰς μὲν φυγὰς, *pro* τοὺς μὲν φυγάδας *dixit. Ita in Quinctio etiam locutus eſt.*

19 Cum M. Acilius Glabrio.] *Egregie Guarinus, & magna fide.* Poſthæc Romanorum conſule Manlio, cum Antiochum, &c. *Scilicet ita lector expeditur, & hiſtoriam diſcit? in Græco,* μανίου δὲ τῶν ῥωμαίων ὑπάτου, *&c. Manius autem prænomen eſt, quod ita notatur M. non Manlius. & alioqui prænomina ſola ponit Plutarchus interim vt ſæpe Titum vocat, T. Quinctium Flaminium dicens: &* μ *pro M. Curio, P. pro P. Villio, in vita Quinctij. Ita hic (vt & ſub finem) M. Acilius Glabrio innuitur, qui apud Thermopylas Antiochum ſuperauit. Autor Liuius initio 36. Appianus & ipſe in Flaminio Plutarchus. Itaque nomen addidi perſpicuitatis cauſa. Id etiam quod ſequitur, non recte illi reddidit.*

20 Veruntamen eum indignatio.] *Nemeſis, quæ vlciſci ſolet ſi quid arrogantius fit, aut vbi fortuna vel bonis noſtris ſuperbimus, de Dinocrate autem in Flaminio aliquid leges.*

21 Pagum quendam Colonidem.] *Hæc eſt etiam apud Liuium narratio, lib. 39. ſed Coronem habet, pro Colonide. apud Pauſaniam loci nomen deeſt.*

22 Repoſcendumque à Meſſeniis.] *Ita quidem legitur in Græco:* ἀπαιτεῖν μὲν ἔγνωσαν. *Sed qui hiſtoriam apud Liuium & Pauſaniam legit, ac circumſtantias conſiderat facile intelliget, negatiuam particulam extritam eſſe, legendumque* οὐκ ἔγνωσαν. *Noluerunt enim inani legatione & petitione de reddendo Philopœmene Achæi tempus & occaſionem perdere, quibus ſatis de Dinocratis animo conſtabat. ideo omiſſa ſpe recipiendi, de vlciſcendo eo ſtatim egerunt.*

23 Quotquot necandum Philop. censuerant, interfecti.] *Guarinus*, vltro vitam finiere: *vt legisse videatur*, δι' αὐτῶν ἀπέθνησκον. *Meus codex* δι' αὐτῶν *habet: quod ad Achæos refertur: idque quia rectius esse censebam, secutus sum. Mox:*

Polybius.] *Hic est eximius ille historiarum scriptor, præceptor Africani Scipionis iunioris: cuius partem operum habemus, Græce satis mendose editam. Latine autem parum feliciter conuersam, & à nobis nuper Germanice redditam atq; euulgatam.*

PLVTARCHI T. QVINCTIVS FLAmininus, Guilielmo Xylandro, Augustano, interprete.

Ingenium.

HVIC T. Quinctium Flamininum comparamus. Qua is corporis figura fuerit, licet ijs qui volunt cernere in effigie eius ærea, quæ Romæ è regione Circi posita est iuxta magnum Apollinem Carthagine allatum, Græcis litteris inscripta. Ingenio fuisse traditur eo, vt facile & ad iram & ad gratiam moueretur, etsi diuersa ratione. Nam & in puniendo lenis, neq; peruicax erat, gratia constans, cum quidem quibus benefecisset, ijs non secus atq; benefactoribus perpetuo beneuolum sese promptumq; præberet, eosq; vt bonorum suorum præstantissimum, assidue coleret atq; tueretur. Gloriæ honorisque cupidissimus, præclaras & maximas res ipse conficere solebat. Magis delectabatur ijs qui accipere beneficium cuperent, quam qui dare possent: illos virtuti suæ materiam esse, hos de gloria secum contendere existimans. Ab ineunte ætate artibus militaribus institutus (etenim multis ea tēpestate, grauibusq; occupata bellis Roma, ita iam inde ab initio adolescentes erudiebantur, vt inter ferēdum imperia, imperare simul discerent) primum bello secundo Punico tribunus militum Marcello consuli adfuit. Ibi Marcello per insidias cæso, agro Tarentino, ipsiq; deniq; Tarento recepto præfectus, non iusticiæ minorem, quam belli laudem

Tribunatus militum. Coloniarum deductio.

retu-

retulit. Itaq; etiam colonijs, Narniam & Cossam deducendis princeps cõstitutus est. Id potissimũ animum eius ita extulit, vt præteritis medijs istis magistratibus, quos ordinatim petere iuuenes solebant, tribunatu plebis, prætura, & 1
ædilitate, recta consulatum ambiret, petitionem eius colonis studiose adiuuantibus. Fuluio autem & M. Curio tribunis plebis ei resistentibus, indignumque esse affirmantibus, si iuuenis, reclamantibus legibus ad summum magistratum vi euaderet, primis nimirum adhuc sacris & mysterijs reip. nondum initiatus: senatus populo creandi, quem vellet, potestatem fecit. A populo cõsul Quinctius cum Sex. Ælio est factus, nondũ triginta natus annos. Bona quadam rerum Romanarum fortuna bellum ei aduersus Philippum Macedoniæ regem sorte obtigit: quæ eum tum ducem requirerent, qui non vi omnia & bello, sed facundia potius & comibus congressibus ageret. Etenim Philippo ad pugnam quidem committendam velut mucronis acies erat, sufficiebatque Macedonicum imperium: durante autem bello, omne suæ phalangis robur, sumtus, refugium, atque instrumenta omnia reposita Græcorum in potẽtia habebat: quibus à Philippo non auulsis, non poterat vno bellum istud confici prœlio. At vero Græcis nihil etiamnum fere cum Romanis fuerat rei, tumque primum eorum inter se populorum negocia misceri incipiebant: vt nisi Romanus dux benigno præditus ingenio, oratione quam armis plura egisset, inq; colloquijs fidem & mansuetudinem, multamque pro asserendo iure constantiam exhibuisset, haud facile Græci consueto imperio alienum fuerint prælaturi. Verum hæc ipsæ actiones manifesta reddent. Quinctius animaduerso, eos qui ante ipsum huic bello præfuerant duces Sulpicium & P. Villium maiori anni parte domi honoribus & rebus ciuilibus impenso, sero ad bellum gerendum in Ma- 3
cedoniam profectos, & ibi dimicationibus de locorum occupatione, leuibusque itinerum aut frumentandi causa prœlijs tempus triuisse: nequaquam eorum exemplo sibi etiam ita agendum duxit, vt alterũ magistratui suo annum adijceret, quem, priore in dignitatibus consulatibus & negocijs vrbanis exacto, bello impenderet. Itaque vt in ipso suo consulatu rem gereret, honoribus & ciuilibus officijs valere iussis, impetrato à senatu, vt frater suus L. Quin-

Consulatus petitio.

ctius legatus sibi daretur, ac rei nauali præesset, ipse ex militibus ijs, qui in Hispania Asdrubalem, in Africa ipsum Annibalem duce Scipione deuicerant, tribus millibus, (qui & ætate adhuc essent valida, & ad bellum alacres, lectis (quod robur sui exercitus habere statuerat) in Epirum tuto traiecit, Ibi P. Villium cum exercitu inuenit, qui castris Philippo

Robur militum T. Quinctij.

4 (aditus ille & angustias ad Apsum flumen custodiebat) oppositis, longo iam tempore iniquitate locorum prohibitus nihil rei gesserat. Accepto igitur exercitu, & dimisso Villio, naturam locorum speculatus est. Natura sunt non minus muniti quàm Tempe: arborum pulcritudine, syluæ viriditate, recessuum & pratorum amœnitate inferiores. Montes vtrinque magni atque sublimes in maximam atq; profundam conuallem inclinant: per hanc Apsus elabens, Peneum figura & celeritate refert: & radices montis vndiq; aqua tegēs, propter ipsum alueum abruptam vnam & angustam semitam relinquit, qua neq; alioquin facile ingredi exerci-

Angustiarum apud Apsum fluuium descriptio.

5 tus queat, & si statione teneatur, nullo modo possit. Consulebant Quinctio sui, vt expedito & facili itinere per Dassaretios iuxta Lycum amem copias circumduceret. Sed consul veritus, ne, si longius à mari sese in loca male culta & inopem regionem coniiceret, Philippo pugnam subterfugiente penuria frumenti laboraret, & re infecta, sicuti priori euenerat duci, cogeretur ad mare redire: statuit vi aditū aperire. Montes Philippus phalāge sua insederat, & à latere vndiq; tela & Sagittæ in Romanos incidebant: itaq; acriter aliquoties certatum, vulnerati vtrinq; & occisi. nihil tamen ad summam rei gestum est. Quidam vero pastores eius regionis ad Quinctium aggressi, ambitum quēdam ab hostibus neglectum indicarunt, hac se exercitum ducturos, tertioq; omnino die in summis montib. constituturos polliciti sunt: huius promissi autorem atque sponsorem Charopem Machatam proferebant, primum inter Epirotas, Romanis cupientem, eosque metu Philippi clam adiuuantem. Huic fidem habuit [consul], misitque tribunum militum cum peditum quatuor millib. & trecentis equitibus, ducebant hos pastores illi vincti: interdiu locis cauis & syluestribus latentes quiescebant, noctu ad lucem lunæ, quæ dimidio tum orbe fulgebat, iter faciebant. His missis, interim hostes leuib. prœlijs detinet, reliquum tempus reficiendo

Charops Romanorum socius.

militi

militi tribuit. Qua vero die in summis montib. suos constituros reputabat, summo mane omnem & leuem & grauem armaturam eduxit: diuisisq; in tres partes copijs, ipse recta cohortes iuxta amnem, qua fauces erant arctissimæ adduxit, petitusq; Macedonum telis, in ipsis angustijs cum obuiam egresso hoste manum conseruit: reliqui ab vtroque latere per aspera loca magno conatu & certamine inuadebãt. Interim & sol ortus erat, & fumus haud plane euidens, sed montanæ instar nubeculæ procul consurgens & apparens, à Macedonibus (etenim his à tergo erat, occupatis iam mõtium cacuminibus) non conspectus. Romanis graui in certamine laborantibus, spemq; ad id quod vellent, accommodantibus, fidem nõ satis certam faciebat. Posteaquam vero is auctus, densiorq; assurgens aerem denigrauit, apparuitq; ignem indicem esse à socijs factum, sublato clamore, magna vi irruerunt in hostem, eumque in asperrima loca repulerunt: qui à tergo hostium erant vociferationem ipsi quoque ediderunt. Statim effuse fugerunt Macedones: neq; vltra duo millia cæsi sunt, angustijs persecutionem impedientib. Romani pecunia, tentorijs, & calonibus hostium direptis, faucibusq; ita potiti, ea modestia, atq; continentia Epirum peragrauerunt, vt tametsi à mari & nauibus longe abessent, neq; menstruum frumentum iis demensum, neque emendi copia esset, tamen à regione omnis generis opum plena manus abstinuerint. Nam Quinctius, cum accepisset Philippum fugæ similem profectionem per Thessaliam fecisse, hominib. in montes recedere coactis vrbes incendisse, bona ob multitudinem vel onus relicta ad diripiendũ proposuisse, cedentem iam tum quodammodo Romanis ea regione: vt magnificum se ostẽderet, milites suos cohortatus est, ita transirent, itaq; parcerent regioni tanquam suæ, & iã ab hoste concessæ. Et quidem fructum huius modestiæ statim senserunt. Nam vt primum Thessaliam attingerunt, vrbes se eis dederunt. Et Græci, qui intra Pylas habitabant, animis iam plane ad Quinctium inclinabant. Achæi, societate Philippi repudiata, cum Romanis aduersus eum bellũ gerere decreuerunt. Opuntij Ætolis, qui tum Romanis magna promtitudine in bello aderant, postulantibus vt sibi vrbem ipsorum custodiendam traderent, posthabita eorum petitione Quinctium accerserunt, eiusque se fidei permiserunt,

Vt victoria sit vsus, quidq; consecutus.

Philippi fuga.

7

Achai, Opuntij. Ætoli.

runt. Fertur Pyrrhum olim, cum primum à specula exercitum Romanum instructum vidit, dixisse: Hanc sibi barbarorum aciem nō videri barbaram. Similiter hi tum dicere coacti sunt, qui primum ad Quinctium accesserūt. Audierāt ex Macedonibus, ducem barbarici exercitus aduentare, qui armis omnia protereret atque in seruitutē ageret: tum vero congressi cum viro qui & ætate floreret, & aspectu benignus, sermone Græcus, ac honoris veri amans esset, mirifice demulcebantur, reuersiq; in ciuitates, summam erga eū, veluti ducem libertatis, beneuolentiam excitabant. At posteaquam Philippo ad pacificationem inclinare viso Quinctius in congressu eas tulit pacis amicitiæque leges vt regē iuberet Grœcos liberos relinquere & præsidia deducere: neque is eas conditiones probauit omnibus ibi, etiam ijs qui Philippi rebus studebant, persuasum est venisse Romanos ad bellum non Græcis, sed propter hos Macedonibus faciendum. Inde quietus ipse paulatim in suam plerosq; fidem accepit. Profecto autem in Bœotiam nullo belli cum apparatu, Thebanorum proceres obuiam iuerunt: Philippo qui-

Pyrrhi dictū de Romanis.

7 dem propter Brachyllelin fauentes, Quinctium tamen etiam salutandum atque honorandum censentes, quod cum vtrisque amicitiam colerent. Cum his collocutus humaniter modo percontando quædam & discendo, modo exponendo ipse alia, sensim vna progressus est tantisper dum ex itinere milites reciperet, Ita vna cum Thebanis in vrbem ingressus est: cum neque gratum hoc ijs esset, neque tamen auderent prohibere, quod mediocris eum militum multitudo sequebatur. Enimuero Quinctius, quasi non iam sua in potestate vrbem haberet, progressus in concionem suasit vt Romanis se coniungerent, Attalo rege ei patrocinante, & Thebanos ad idem cohortante, Hic quidem oratorē se Quinctio alacriorem, quam senectus ea ferret, præbere contendens, inter dicendum vertigine oborta, aut fluxu humeris decumbenté, subito sensibus obstupefactis corruit: neque multo post nauibus in Asiam reuectus, vitam clausit. Bœoti Romanis se adiunxerunt. Cum Philippus Romam legatos mitteret, ablegauit eo Quinctius, qui hoc agerent, vt aut ipsi tēmpus à senatu ad bellum perficiendum prorogarētur, aut pacis componendæ potestas darētur: etenim, vt erat gloriæ cupidissimus, metuebat, ne alio ad bellum

Attali mors.

duce

duce misso, sua ipse laude priuaretur. Obtinuerunt hoc amici eius, vt neque Philippus, quæ petebat impetraret, & imperium Quinctio eius belli causa prorogaretur. Hoc decreto in magnam spem erectus, statim in Thessaliam contendit, aduersus Philippum. Habebat in exercitu suo viginti & sex millia militum: ex his peditũ millia sex, & quadringentos equites Aetoli suppeditauerant. Pares fere erãt Philippi copiæ: qui & ipse aduersus hostẽ ducebat. Cum haud procul Scotusa abessent, & vtrisque subire prœlij fortunam esset animus, alter imperatorum alterum prope adesse intelligens, nequaquam (vt verisimile erat) metu correpti, sed ardore potius & gloriæ parandæ cupiditate incensi sunt. quam & Romani summam fore existimabant, si Macedonas, quorum robur & potentia propter Alexandrum apud ipsos maxime celebrabantur, deuicissent: & Macedones Persis præstare Romanos arbitrati, his superatis Philippi se, quam fuisset Alexandri, maius nomen reddituros sperabãt. Itaque Flamininus suos milites hortatus est, bonos sese ac strenuos viros præberent, quippe cum aduersario laudatissimo in pulcerrimo theatro (Græciam dicebat) decertaturi. 8

Pugna ad Cynos cephalas.

At Philippus, incertum casune fortuito, an quod præ festinatione eũ hoc fefellisset, extra vallũ sublimi conscenso aggere, qui multorũ erat hominum sepulcris impositus, cœpit ea, quibus ante conflictum milites cohortari moris est, disserere. Verum grauiter ob id omen animis suorum deiectis, ipse etiã perturbatus eo die pugna abstinuit.

Omen.

Postridie sub auroram a molli & austrina nocte in nebulã nubib. cõuersis, totus densa obductus est campus caligine, statimque sub ortum solis crassus ab alto aer in spaciũ, quod erat inter castra, decubuit, ipsaq; loca occultauit. Ibi qui vtrinq; excubiarum & speculandi gratia emissi fuerant, mox obuiam mutuo facti apud Cynos cephalas (Latine canum aliquis capita diceret: sunt autem collium densorum & sibi mutuo oppositorum summitates, habentque id à similitudine figuræ nomen) pugnam commiserunt. Cum alternis (vt in locis asperis fieri consentaneum est) fugerent, atque instarent cedentibus, vtrinque ex castris subinde suis defatigatis, atque cedentibus auxilia missa sunt: ac tandem aere à caligine repurgato, cum viderent quid rei ageretur, totis exercitibus concurrerunt. Dextro cornu Philippus

superior fuit. Nam ab altiore loco totam phalangem Romanis inferebat: cuius hi confertis sentis stipatam aciem selectissimorumque militum acrem impetum non sustinebant. Læuum autem dissipatum iam per colles atq; luxatum cum esset: Quinctius desperatis ijs quos iam ab hoste victos putabat, celeriter alteram in partem conuersus in Macedones impetum fecit, qui propter inæqualitatē & asperitatem locorum cogere phalangem, & densare ordines (in quo omis inest illius exercitus vis) nequibant: viritim autem vbi pugnandum est, graui & inefficaci armorum habitu motuque impediuntur. Phalanx enim animalis similitudinem habet, inuicti, quamdiu vnum corpus est, & dēsitatem suam constanti ordine retinet: ea dissoluta, etiam singuli suum

Phalanx.

9 contra singulos pugnandi robur amittunt, cum propter armaturæ genus, tum quod omne totum magis propter mutuum membrorum complexum, quam propter singula valet. His ergo fusis, quidam fugientes persecuti sunt, reliqui incursu in Macedones adhuc pugnantes altero in cornu facto, à latere eos strauerunt: itaq; mox ij etiam, qui iam vincebant, auersi retro, armis proiectis fugam dederunt. Cæsa sunt millia octo, ad quinque millia capti. Vt autem Philippus tuto effugeret, Aetolorum culpa factum est: qui, Romanis adhuc hostē persequentib, ad diripienda castra conuersi sunt ita quidem, vt Romanis reuersis nihil superesset. Hinc primum inter eos contentiones & conuicia: inde magis subinde Quinctium offenderunt, sibi eam victoriam arrogantes, eoque rumore animos Græcorum præoccupantes, vt à poetis etiam ac literarum rudibus id factum decantantibus priore, quam Romani, loco scriberentur Aetoli. Inter huiusmodi carmina maxime in ore hominum versabatur hoc epigramma scriptum ab Alcæo: qui in Philippi contumeliam, numerum quoque occisorum ampliorem mentitur. ita autem habet.

Aetolorum improbitas.

Alcæus.

Thessaliæ hoc inhumata infletaq; turba, viator,
Triginta tumulo millia contegimur:
Aetolum virtute, Latinorumq; peremti,
Quos Titus huc lata duxit ab Italia,
Perniciem Emathiæ. trux spiritus ille Philippi
Vel ceruos abijt prætereunte fuga.

Hoc carmen varijs in locis à multisque cantatum, maiore

Quin-

Quinctium, quam Philippum, affecit molestia. Hic enim Alcæum vicissim traducens, eius, elegis hoc opposuit:

Quisque es, Alcæo fixa hæc curx exit in auras
In rupe hac, foliis, & viduata libro.

At Quinctium Alcæi versus ita irritauerunt, apud Græcos gloriam sibi parare satagentem, vt reliqua, neglectis omnino Aetolis, per se ipse gereret. Ægre id tulerunt Ætoli: & cũ Quinctius legatos à Philippo de pacis conditionibus acturos admisisset, circũ reliquas vrbes profecti id clamitabãt, Pacem Philippo vendi, cum liceret hostem plane excindere, regnumq; , à quo primum in seruitutem fuisset, acta Grecia, euertere. Hæc illis vociferantibus, sociosq; perturbantibus, ipse Philippus ad pacificationem profectus suspicionem eam sustulit, Quinctij & Romanorum potestati se resque suas committens. Hoc pacto pax composita est, redditq; Philippo Quinctius regnum Macedonicum, Græcia abstinere iusso, multatoq; mille talentis, omnibusq; præter decem solas nauibus: filium quoque eius Demetrium obsidem acceptum, Romam misit. Optime profecto Quinctius est vsus occasione, & futura animo præcepit. Iam tum Annibal Afer, homo Romanis infensissimus, exsul ad Antiochum regem venerat, eumq; prosperis iam vsum successib. rerumque gestarum magnitudine Magni cognomen adeptum, ideoq; & ad principatum in omnes adspirantem, & contra Romanos presertim insurgentem vt fortuna benignam sese exhibente vti pergeret, instigabat. Quod nisi prudenter Quinctius præuidisset, ac propterea ad bellum pace componendum concessisset, futurum erat vt & Antiochicum bellum cum Ppilippico in Græcia coniungeretur, hisque eius ætatis maximis atq; potentissimis regibus vtrique communibus de causis societatem contra Romanos iungẽtibus, in non leuiora denuo pericula atq; certamina, quam quibus bello erat Annibalico defuncta, Roma incideret. Nunc ille opportune pacem inter duo interijciens bella, præsensq; tollens ante quã alterum inciperet, huius primã simul, & illius vltimam spem præcidit. Decem exinde legati à Senatu missi Quinctio autores fuerunt, vt, libertate reliquis Græcis restituta, Corinthum, Chalcidem, ac Demetriadem præsidio imposito retineret, vt eo tutiora ab Antiocho essent omnia. Hic vero Ætoli calumnijs alioquin no-

Pax cum Philippo facta.

Prudentia Quinctii.

Compedes Græciæ.

ti apertis vrbes Quinctij accusationibus agitabant: Hunc compedes (sic enim eas vrbes solitus erat nominare Philippus) Gręcię soluere iubētes: Græcos autem interrogantes, Ecquid propterea, quod numellam priore grauiorem quidē, lęuiorem tamen ferrent, læto essent animo, Quinctiūq; vt benefactorem in oculis haberent? qui sane pedib. Græcię solutis, collo eius vinculum iniecisset. Hæc grauiter indigneq; ferens Quinctius deprecando apud Senatum tandē obtinuit, vt hæ quoq; vrbes præsidio liberarentur, vtque integrū id eius esset apud Græcos beneficium. Proinde cum Isthmia celebrarentur, ac multitudo hominum in stadio consedisset spectandi gymnici certaminis causa, eo magis, quod illo tempore Græcia à bellis vacabat, spemq; libertatis propositam cernens manifesta in pace diem festum agebat: postquam tuba silentium vndiq; est factum, progressus in medium præco, ita pronunciauit: Senatus Romanus, & T. Quinctius imperator proconsul, deuicto Philippo & Macedonibus, absq; pręsidijs esse, liberos immunes, suis legib. viuere iubet Corinthios, Locros, Phocenses, Eubœenses, Achæos, Phthiotas, Magnetas, Thessalos, Perrhœbos. Primum neq; omnes plane, neq; perfecte vocem præconis exaudierunt: eratq; promiscua & tumultuaria in stadio commotio admirantiū, sciscitantium, repetiq; edictum poscentium. Vt vero iterum facto silentio altiori voce eadem præco proclamauit, exauditumq; est ab omnibus edictum: tantus, quantum credibile vix sit, clamor præ lęticia omnium exortus ad mare vsq; peruasit: quotquot in theatro erant, assurrexere omnes, neq; iam quisquam certantium spectaculo tenebatur, prosilire omnes, amplecti & alloqui Græciæ seruatorem atque propugnatorum properabant. Atque eo tempore id re ipsa apparuit, quod de immēso immodicoq; clamorē dici solet. Corui enim qui tum forte præteruolabant, in stadium deciderunt. Cuius quidem rei causa est aeris perruptio: nam cum vox magna atq; multa effertur, ea diuulsus aer volantes non sustinet, facitq; vt aues, ita, atque si in vacuo sint loco, delabantur. nisi potius ictu tum quodam aeris aues, veluti sagitta transfixæ, deturbantur atque decidunt. Potest & ad aeris vorticem seu procellam referri, cum maris ille instar ob clamoris magnitudinem inuoluatur, rursumq; cum impetu sese explicet. Cæterū Quinctius

Præconium liberatæ Græciæ.

nisi ce-

nisi celerrime dimissis ludis impetum & concursum populi, quẽ futurum præsenserat, declinasset, haud profecto saluum potuisse euadere crediderim, tam multis simul vndiq; ei se circumfundentib. Postquam eum vocando apud tabernaculum eius defatigati sunt iam nocte appetente, amicis & ciuib. quos forte vidissent, consalutatis, datoque mutuo amplexu ad cœnam simul se, & potum contulerunt. Ibi aucta, vt fit, lætitia, in mentem venit reputare, atque disserere de Græcia, quam multis illa propter libertatem gestis bellis, nunquam ea neque certius neque maiori cum voluptate sit potita, quam alieno duce pro ipsis propugnante, cum quidem in præsentia propemodum absq; omni ea suo sanguine luctuque præmium certaminum pulcerrimum optatissimumque referret. Erant sane fortitudo & prudentia apud homines raræ: rarissimum vero ex omnibus bonis, vir iustus. Quippe Agesilai, Lysandri, Niciæ, Alcibiadesque terra marique duces bella recte gerere, & hostem vincere norant: victoria ad liberalem ineundam gratiam, & honestatem vti nesciebant. Quinimo si Marathonium prœlium,

Græcorum imperatorũ facinora qualia.

11 nauałem pugnam Salaminiam, Platæas, Thermopylas, Cimonis ad Eurymedontem fluuium, & insulam Cyprum facinora tollas: omnes reliquas pugnas Græcia contra seipsam seruitutis inducendæ causa commisit; omniaque eius trophæ calamitati ipsius & turpitudini indicium præbent, plerunque malicia & contentionibus ducum euersæ. Alienigenæ autem, qui fomites exiguos, leuemque generis communitatem antiquitus deductam habere viderentur, vnde mirum erat si vel verbo vel sentẽtia eorum in Græcos aliquid vtilitatis redundaret: ij maximis periculis atque laboribus Græciam iniquis dominis atq; tyrannis ereptam in libertatem vindicarunt. Hæc & facta præconio cõsenti-

12 entia, Græcos mouebant. Statim enim Quinctius Lentulũ in Asiam amandauit, Bargyliatis libertatẽ redditum. Titillium in Thraciã, qui ex vrbibus ibi insulisq; Philippi præsidia deduceret: P. quoque Villius ad Antiochum nauigabat, cũ eo de Græcorũ, quos sub se rex habebat, libertate collocuturus. Ipse Chalcidem profectus, indeq; naui ad Magnesiam aduectus, eiectis præsidijs respublicas populis reddidit. Secundum hæc Argis cum Nemea agerentur, præfectus ei ludrico, rectissime confectis ludis rursum ibi præconis

Græcia liberata.

voce libertatem Græcis cõfirmauit. Inde circum vrbes profectus bonas illis leges, iusticiam, concordiamq; & amicitiam mutuam constituit, seditionib. sedatis, reductisq; exsulibus. Nam neque minus gaudebat Græcorũ à se facta reconciliatione, quam victoria de Macedonibus parta: & minima iam eius beneficiorum pars Græcis videbatur esse libertas reddita. Xenocratem philosophum, cum eum Lycurgus rhetor publicanis ad carcerem pensionis (quam inquilini Athenis pendere lege iubebantur) causa abducentibus eripuisset, illisq; pœnas libidinis imposuisset, ferunt obuiam factum Lycurgi filijs dixisse: Bonam ego parenti vestro gratiam refero: ab omnibus enim factum eius laudatur. Quinctio autem & Romanis sua in Græcos beneficia, non laudem modo sed fidem præterea apud omnes homines, potentiamq; pepererunt, neque accepere modo eorum duces missos, sed ad se accerserunt: ijsque se dediderunt: & non populi tantum atque vrbes, sed & reges ab alijs iniuria affecti regibus, ad Romanorũ manus confugerunt. Itaq; breui tempore, fortassis Deo etiam iuuante, omnia ipsis subdita sunt. Ipse vero Quinctius liberatam à se Græciam summæ sibi gloriæ duxit. Delphis enim clypeos argenteos affigens, suumque scutum, ità inscripsit:

Tyndaridæ, reges Lacedæmonis ô Ioue creti,
Veloces læti qui domuistis equos:
Hoc summum Græcus vos libertate reducta
Æneades donum iussit habere Titus.

Auream quoque Appollini coronam dedicauit, hac addita inscriptione:

Auro fulgentem Latona nate coronam
Hanc tibi in Ambrosia cæsaris imposuit
Æneadum dux magnus, & hoc de Phœbe precatur,
Sit virtute sua gloria digna, Titus.

Nero Græciã libertate donat.

Bis Corinthiorum vrbi de Græcis idem contigit. Nam & tũc Corinthi Quinctius, & nostra ætate Nero ibidem Isthmijs celebratis Græcos liberos, suisque vsuros deinceps legibus pronunciauit: Quinctius præconis, vti dictum est, voce: Nero autem ipse in foro de tribunali habita ad concionem oratione. Porro Quinctius mox honestissimo & iustissimo contra Nabidem Lacedæmoniorum sceleratissimum & iniquissimum tyrannum suscepto bello, in fine spes

Bellum contra Nabidem.

Græ-

Græcorum delusit, cumque eum posset capere, pacificatio- 14
nem prætulit, Lacedæmone in indigna seruitute relicta: seu
ꝙ vereretur, ne tracto aliquãdiu bello alius Roma dux mis-
sus gloriam interciperet: seu Philopœmenis honoribus of-
fensus: Hunc enim, quod cum alijs in rebus omnibus Græ-
corum esset præstantissimus, tum eo ipso in bello mira for-
titudinis atque peritiæ militaris facinora edidisset, æqua-
lem honore Quinctio Græci statuentes, inque theatris or-
nantes, Quinctium (vt erat æmulatio in eo honorum con-
tentiosa) lædebant, qui indignã putaret esse rem, si Roma-
no consuli pro Græcia propugnanti Arcas, exigui & finiti-
mi belli dux par haberetur. Veruntamen ipse Quinctius ita
excusauit factum suum, à bello se destitisse, quod videret
magno cum malo reliquorum Spartanorum, tyrannum
periturum. Quanquam autem Achæi multos ei honores
decreuerunt, nihil tamen magnitudinem beneficij æquare
videbatur, vno excepto munere, quod ille omnibus habuit
carius. Erat autem tale. Romanorum in prœlijs contra An-
nibalem captorum permulti hinc inde venditi in seruitute
erant. Huiusmodi mancipia in Græcia erant mille ducen-
ta: quibus cũ semper misera fuit mutatio, tum vero, vt par
est, vel maxime, cum in filios, fratres, aut familiares incide-
rent liberos & victores, serui ipsi atque captiui. Hos etsi mi-
serabatur Quinctius, dominis tamen non ademerat. Achæi
autẽ quingentis in capita denarijs persolutis eos redeme-
runt, in vnum conductos vniuersos ei iam nauigaturo tra-
diderunt. itaq; ergo læto animo soluit, cum pro benefactis
præclaram, & magno ciuiumque amanti viro conuenien-
tem mercedem recepisset. Atque hoc triumpho eius multo
quam reliqua omnia, plus splendoris attulit. Viri enim isti
rasis capitibus, & pileos gestantes (qui mos est seruorũ cum
manumittuntur) Quinctium inuehentem sequebantur.
Pulcrius etiam spectaculum spolia longo ordine inuecta
præbebant, Græcæ galeæ, Macadonicæ parmæ & sarissæ. In-
ferebatur etiam pecuniæ haud exigua vis. Autor est Itanus,
inuecta eo triumpho auri conflati pondo fuisse ter mille 15
IↃ CCXIII, argenti XLIII millia CCLXX, aureorum Phi-
lippeorum XIIII millia, IↃ XIIII. Præter hæc mille talen-
ta Philippus debebat. Sed hæc postea temporis, maxime
Quinctio persuadente, Philippo remiserunt, sociumq; eum

Philopœmenis gloria Quinctius offenditur.

Triumphus Quinctii.

ſuum vocauerunt Romani, filio etiam obſide liberato. Cum Antiochus multis nauibus, magnoque cũ exercitu in Græciam traieciſſet, vrbeſque ad defectionẽ moueret, & factionibus agitaret, Ætolis (hi iampridem aduerſus populũ Romanum hoſtiles animos gerentes, libertatem ſe Græcis reddituros ad prætexendum belli cauſam iactabant. Neq; vero Græci iam ante liberi eorum opera indigebant: ſed cum honeſtior in ſpeciem cauſa belli deeſſet, pulcerrimum nomen ſaltem prætendebant, eoque Antiochum vti docebant) illis igitur eum adiuuantibus: Romani magno metu defectionis Græcorum oblato, potentiaque Antiochi territi, ducem bello gerendo conſtituerunt M. Acilium, eique T. Quinctium propter Græcorum conſuetudinem legatum addiderunt. Hic vt primum viſus eſt in Græcia, partim confirmauit, partim ægrotare incipientes, gratia apud eos ſua adhibita veluti tempeſtiue exhibito medicamento ſanos ſeruauit, & à peccando auertit: pauci quidam eum fugerunt, præoccupati iam penitus, & corrupti ab Ætolis. Quin & Ætolos ipſos, quanquam iritatus ab ijs grauiter, poſt pugnam ſeruauit. Victus enim ad Termopylas Antiochus, fugatuſque, confeſtim in Aſiam nauigauit. Acilius autem conſul Ætolos partim ipſe obſidebat, partim Philippo exſcindendos permittebat. Ita cum Philippus Dolopum, Magnetum, Athamanum, & Aperantorum res ageret atque ferret: conſul Heraclea vaſtata Naupactum ab Ætolis occupatam in obſidione haberet: Quinctius Græcorum miſeratione victus ex Peloponneſo ad hunc nauigauit. Ibi primum increpauit, quod victor ipſe præmiũ victoriæ Philippo concederet, iræq; indulgens vnam vrbem obſidendo tempus tereret, Macedonibus interim populos haud paucos, ipſoſque reges deprędantibus. Deinde cum obſeſſi eum à muro conſpicati, manibus protentis veniam & opem implorarent, nihil q̃dem tũ dixit, ſed auertit ſe, flenſque diſceſſit. Poſt cũ Manio collocutus, iram eius lenijt, & obtinuit, vt induciæ Ætolis darentur, ſpaciumq; mittendi Romam legatos, & tolerabilem pacis conditionem petendi. In deprecando autem pro Chalcidenſibus apud eundem plurimum certaminis atque laboris ſuſtinuit, quibus Manius grauiſſime iraſcebatur. Etenim Chalcide Antiochus, commiſſo iam bello, præter & ætatem (erat enim iam natu magno)

Antiochi bellum, & Ætolorum improbitas.

Quinctius precator pro Ætolis.

gno) & temporis ratione Neoptolomei cuiusdam filiã, omniũ (vt existimabatur) virginũ formosissimam amore correptus vxorem duxerat. His nuptijs factũ est vt impense regis partes Chalcidenses amplecterentur, eiq; vrbem suam receptaculo belli futuram traderent. Antiochus à prœlio celeritate summa fugiens, Chalcidem accessit, puellaq;, pecunijs & amicis receptis in Asiam auectus est. Acilium autem illico contra Chalcidenses irato animo proficiscentem Quinctius subsecutus lenijt atque deprecatus est: tandemque & hunc, & primores Romanorum orando placauit. Hoc pacto Chalcidenses salute recepta, pulcerrima & maxima eorum quæ apud ipsos erant donaria, Quinctio consecrauerunt: quorum inscriptiones etiam hodie eæ leguntur:

Chalcidenses seruat.

Populus Tito & Herculi Gymnasium D. & alibi: Populus Tito & Apollini Delphinium. Nostra quoque adhuc ætate ibi sacerdos creatur Quinctio: & post rem diuinam ei factam, pæanem canunt, cuius nos finem (cætera enim porlixiora sunt) tantum referemus: 16

Fidem Romanam candidissimam
Sancte iurati colamus.
Puellæ cantate Iouem magnum,
Romamq;, Titumq; & Romanorum fidem.
Io Pæan ô Tite seruator

Dignis eum honoribus etiam Græci affecerunt: &, quod honor verus vt sit efficit, mirabili sunt propter morum eius mansuetudinem prosecuti beneuolentia. Etenim si cum quibusdam ei vel negotij alicuius causa, vel per certamen de honore dissidium incidisset, vt cum Philopœmene, ac deinde cum Diophane Achæorum prætore non erat grauis ipsius ira, neq; ea ad agẽdum quicquã asperius efferebatur: sed sermonis ciuili libertate vsus, finem faciebat. Neque cuiquam acerbus, multis mobilior, & leuis natura visus est: alioquin in consuetudine iucundus admodũ, inq; dicendo & scitus & gratiosus. Achæos quidẽ Zacynthũ insulam sibi vindicare intendentes dehortans, periculosum fore dixit quemadmodũ testudinib. extra testã, ita ipsis extra Pelopõnesum caput protendere. Philippo, quo tẽpore primum pacificationis causa congressi sunt, dicenti illũ cum multis, se solum adesse: Istam inquit, circa te solitudinẽ ipse occidendo ami-

Quinctij dicta scite.

Dinocrates.

do amicos & propinquos effecisti. Dinocrates Messenius 17 in conuiuio inebriatus, sumto muliebri indumento saltauit: postridie ad Quinctium venit, auxiliumque ab eo petijt, Messenem ad defectionem ab Achæis pertrahere moliri se dicens. Tum Quinctius: De hac quidem re deliberabo: te vero miror, qui tantas res aggressus, saltare & canere inter pocula possis. Apud Achæos cum legati Antiochi ingentem exercitus regij multitudinem varijs appellationibus e-

De copijs Antiochi.

18 numerarent: Cœnaui, inquit, Quinctius, aliquando cum hospite meo: carniumque varietatem reprehendenti mihi, simulque mirato vbinam tot generum carnes vænales inuenisset, respondit ille, Suillas omnes esse carnes, coquendo & condimentis diuersitatem istam effectam. Proinde vos etiam ô Achæi, nolite admirari copias Antiochi, cum hastatos, contiferos, regis amicos pedites auditis nominari: Syri enim hi sunt omnes, armatura distincti. Confectis

Censura Quinctij.

Grecis rebus & Antiochico bello Quinctius censor (qui est maximus magistratus, ac quodammodo graduũ in repub. summus atque postremus) factus est cum Marcello. Mar-

19 celli eius, qui quinquies consul fuit, filio. Senatu mouerunt quatuor non admodum illustres viros. Ciuium numero censuerunt, quotquot liberis essent parentibus nati: coacti à Terentio Culeone trib. plebis, qui in fraudem optimatum populo hæc decernere persuaserat. Eo tempore nobilissimi omnium, ac maximi duo viri Romæ inter se dissidebant, Scipio Africanus, & M. Cato. Ex his Scipionem Quinctius principem Senatus legit, vt optimum & primum eius ordinis virum. Cum Catone autem inimicitias hoc motus casu suscepit. Fratrem habebat Quinctius L. Quin-

L. Quinctij delictum, pœna, & restitutio.

ctium Flamininum, cum alijs in rebus diuerso ingenio, tum voluptatibus illiberaliter deditum decorique negligentissimum. Is puerum à se adamatum, etiam bellum gerens, secum habebat, ac per prouincias circumducebat. Atque hic quodam in conuiuio lasciuè demulcendi amatoris causa, tanto se eius amore teneri dicebat, vt quamuis nunquam hominis necem inspexisset, videre autem peruellet, tamen cum esset gladiatorum spectaculum, voluptatem, quam ex eo potuisset summam percipere, amori posthabuerit, cumque ipso, ludis neglectis, abierit. His oblectatus Lucius: Nihil, inquit, mali est: ipse enim cupiditati tuę satis faciam. Simul-

mulque vnum de damnatis ex carcere adduci mandauit: eique in conuiuium accitus carnifex iussus est collum amputare. Valerius Antias, non in Amasij, sed meretricis gratiam factum ait. Liuius in oratione ipsius Catonis ita scriptum asserit: Sedente in cõuiuio L. Quinctio, Gallum perfugam cum vxore & liberis ad fores venisse: hunc intromissum, & in gratiam Amasij L. Quinctium sua eum manu interfecisse. Hoc exaggerandi criminis causa à Catone dictum probabile est. Equidem non perfugam fuisse cæsum, sed captiuum atque condemnatum, id & alij multi, & Cicero orator in libro de senectute testis est, ipsi quidem eius rei narrationem Catoni adscribens. Cato censor factus, & Senatum repurgans, eo eiecit L. Quinctium consularem: & vero ad fratrem queq; eius pertinere ea nota videbatur. Quamobrem vterque Quinctius sordida veste, lacrymisque madidi ad populum progressi, id, quod iniquum non videbatur, petebant, vti causam ederet Cato & rationem qua vsus illustrem familiam tanta ignominia affecisset. Cato nihilo remissior factus, cum collega ad populum prodijt, quæsiuitq; ex Tito, an conuiuij illius acta cognita haberet. Negante Tito, ipse narrauit, Lucioq;, si quid dictum falso putaret, iusiurandum detulit. Hoc tacente, populus iustam censuræ causam fuisse iudicauit, Catonemque magnifice à tribunali deduxit. At T. Quinctius ob fratris casum ingenti dolore perculsus, cum ijs, qui iamprimum oderant Catonem, facta coitione, omnes ab eo factas publicarum rerum locationes & venditiones rescidit, senatu in suam sententiam pertracto. Multa etiam & grauia contra eum iudicia constituit: haud scio quàm recte aut ciuiliter extremas contra legitimum magistratum, ciuemque optimum propter merito punitum necessarium suum inimicitias exercens. Veruntamen Romæ ludis quibusdam cum senatus, vt erat moris, primo loco splendide consedisset, L. Quinctium extremo loco abiecte & ignominiose sedentem vt vidit multitudo, miseratione commota non tulit eum adspectum, sed clamore sublato honestiorem ad sedem transire iusserunt, & transeuntem consulares ad se receperunt. Porro autem quamdiu sufficientem materiam, vt istis quæ diximus, in bellis, habuit honoris cupiditas, qua flagrabat Quinctius laudem ei attulit: itaque etiam denuo tribunus militum

Tribunus militum gesto consulatu fit Quinctius.

tum

tum fuit, nulla ei necessitate incumbente. At postquam priuatus esse cœpit ætate iam prouectior, in reprehensiones incurrit, quod in reliqua etiam vitæ partæ ab agẽdo vocante animi sui affectus, gloriæ cupiditate gliscentes, & sese iuueniliter efferentes reprimere non posset. Hiusmodi vt videbatur impetu ẽt cõtra Annibalẽ elatus, multos offendit.

Vt Annibalẽ ad mortẽ compulerit.

Is Annibal cum Carthagine profugus apud Antiochum regem egisset: hoc post acceptam in Phrygia cladem cupide pacis conditiones accipiente, iterum solum vertens post multos errores tandem in Bithynia apud Prusiam substitit: nemine quidem Romanorum hoc ignorante, sed omnibus eum propter imbecillitatem & senectutem negligentibus, tanquam proiectum à fortuna homiuem. T. autem Quinctius alijs quibusdam de causis ad Prusiam legatus à Senatu, ibi degentem Annibalem videns, indigne tulit, eum hominem vita adhuc frui: ac Prusiæ multis deprecanti pro supplice ac familiari suo, nihil concessit. Oraculum fertur antiquum de Annibalis exitu tale fuisse:

Oraculo falsus Annibal.

Libyssia gleba corpus Annibalis teget.

Libyssa.

Itaq; Annibal de Lybia dictum opinabatur, seque vitam Carthagine finiturum, & ibi sepultũ iri putabat. Est autem in Bithynia locus arenosus ad maris littus: iuxtaque pagus non magnus, Libyssa nomine: hic habitabat Annibal. Semper vero Brussiæ molliciei diffidens, Romanosque metuens, ex suo domicilio septem exitus subterraneos habebat, cuniculis omnibus in diuersa loca occulte & procul ab eo domicilio ducentibus.

Annibalis mors.

Audito igitur Quinctij mandato, fugam per cuniculos tentauit: sed in regiam custodiam incidens, mortem sibi ipse consciscere decreuit. Quidam perhibent veste collo circumiecta seruo mandasse, vt genu suo in coxendicem fixo, corporeque ad summum supinato, vehementer eã traheret atque inuolueret, tantisper dũ ipsum intercluso spiritu necaret. Alij, imitatum Midæ & Themistoclis interitũ, sanguinẽ tauri hausisse. Liuius Pharmacum quod ad hos vsus iamdudũ præparatum haberet, infudisse scribit, sumtoq; calice hæc dixisse: Liberemus tandẽ diuturna solicitudine Romanos, qui inuisi senis mortẽ exspectare longũ putant, atq; graue. neq; vero Quinctius admiratione dignã referet victoriã, neq; maiorũ laudibus cõsentaneam: qui Pyrrhum hostem, eumq; bello superiorem missis nun-

eijs de futuro veneficio monuerunt. Huic fuisse vitæ finem Annibali memoriæ proditum est. Senatus postquam de his est factus certior, haud paucis importunus esse Quinctius est visus, nimisq; curiosus & crudelis, qui veluti auem præ senio iam volandi facultate priuatam, eoq; defectu cicuratam & vita vltro donatam, Ãnibalem interfecisset nulla vrgente necessitate, sed vt gloriam sibi cædis eius autor dictus augeret. Tanto magis Africani Scipionis clementiã & magnanimitatem referentes admirabantur: qui inuictum ante & terribilem in Africa cum prælio vicisset, neque expulerat neq; dedi sibi à ciuibus eũ poposcerat: quin & ante pugnã amice fuerat cum eo collocutus, & parta victoria pacẽ componens nihil contra eum tentauerat, neque fortunæ eius insultauerat. Hoc etiam traditum est, Ephesi eos iterum congressos: atque ibi honestiorem in deambulatione locum Annibale sibi vendicante, æquo animo id tulisse Africanum. De ducum inde præstantia quæstione oborta, atque Annibale præstantissimum imperatorum fuisse Alexandrum dicente, inde Pyrrhum, tertio loco sese: placide subrisisse Scipionem, & dixisse: Quid ergo, si te ego non vicissem? Ad hæc Annibalem: Vtique, Scipio tum non tertium mihi, sed primum tribuissem locum. Hæc plerique in Scipione laudantes, Quinctium reprehendebant qui homini ab alijs prostrato manus intulisset. Neq; defuere tamen qui id factum laudarent: Annibalẽ, quantisper vixisset, ignẽ eẽ rati, qui nihil quam exsuscitantẽ desideraret: neq; enim ætate adhuc valido corpus eius manumve Romanis terrori, sed calliditatem peritiamq; cum innata acerbitate & odio fuisse: horum nihil senectute ademtum. Idem nimirum ingenium manere, fortunam mutari: quæ spe oblata ad aggrediendum aduersarium eos incitet, qui perpetua odia hostiliter exercent. Et vero quæ consecutæ sunt res, Quinctio patrocinatæ sunt. Nam & Aristonicus à citharœdo genus ducẽs, Eumenis nomine abusus omnem Asiam seditionibus & bellis repleuit: & Mithridates à Sylla & Fimbria superatus, tantamq; militũ ducumq; suorum cladem passus, terra marique rursus contra Lucullum summis viribus insurrexit. Imo autem ne C. Mario quidem abiectior tum Annibal erat quippe cum & regem amicum, & res necessarias, & familiarium manum circa se haberet, nauibusque, equis & militibus

Africani moderatio.

Aristonicus. Mithridates.

Fortuna.

tibus exercendis instruendisq; vacaret. & tamẽ Marcij fortunam Romani ridentes vagantis, & in Africa mendicantis, paulo post eundem Romæ iugulati flagrisque cæsi adorauerunt. Adeo, si futura respicias, nihil in præsenti neque magnum est, neque paruum: sed idem & mutationum fortunæ & vitæ est finis. Idcirco etiam quidam hoc Quinctium non suo arbitrio egisse aiunt, sed legatum fuisse cum L. Scipione missum: nullo quidem, nisi Annibalis morte, alio fine ei legationi proposito. Sed enim quod nulla post hæc neque ciuilis, neque bellica T. Quinctij actio nobis comperta est, atque is etiam in pace mortem obijt: restat, vt comparationem ipsam inspiciamus.

PHILOPOEMENIS ET T. QVINCTII COMPARATIO.

Beneficia in Græcos.

Ac primum magnitudine beneficiorum in Græcos collatorum, neque Philopœmen, neque quisquam etiam ex ijs Græcis, qui multi fuerunt eo præstantiores, æquari Quinctio potest. Illis enim contra gentiles suos bellum fuit: huic non Græco pro Græcis: & quo tempore Philopœmen ciuibus suis bello pressis auxilium ferendi facultate destitutus in Cretam abijt, eo Quinctius in media Græcia victo Philippo nationes & vrbes Græcas liberauit. Si vtriusq; pugnas examines, plures Græcos Philopœmen, dum Achæorum esset prætor, quam Macedonas Quinctius Græcis opitulans interfecit. Si peccata eorum componas, peccandi causam huic gloriæ cupiditatem, illi in contendendo pertinaciam fuisse inuenies: eratque hic iritabilis, ille implacabilis: Nam & Philippo regiam dignitatem seruauit Quinctius, atque Ætolis ignouit: & Philopœmen per iram a patria circumiacentes pagos abalienauit. Præterea ille quibus benefecisset, eosdem constanti beneuolentia complexus est: hic iræ cedens facile gratiam abiecit. Nam de Lacedæmonijs præclare meritus, post & mœnia eorum solo æquauit, & agrum ademit, & ipsam ad extremum reipub. formam mutauit atque perdidit. Videtur etiam iræ indulgens atque contendendi studio vitam proiecisse, non capta occasione, sed celerius, quam ex re erat, Messenem properans. Contra Flamininus omnia sua militiæ consilia prudenter & tuto administrauit. At enim Philopœmen multitudine bellorum

Iracundia Philopœmenis.

atque trophæorum suam rei bellicæ peritiam euidentiorem fecit. duabus enim pugnis aduersus Philippum debellatum est: ille innumeris prœlijs feliciter factis nullam omnino fortunæ de victoria cum scientia disceptandi materiam reliquit. 1
Et alter Romanorum opibus maxime florentibus vsus est, alter iam ad interitum vergentibus rebus Græcis effloruit: vt huic propria laus factorum, illi cum suis communis esse videatur: cum quidem alter bonos duxerit, alter dux factus bonos & fortes suos effecerit. Sane id quoque, quod hic cum Græcis suis decertauit, infelix quidem, validum tamen virtutis ei suæ demonstrandæ, argumentum præbuit: nam inter eos, quibus pleraque omnia sunt æqualia, is demum excellere potest, qui reliquis virtute est superior. Quo quidem pacto, cum bellicosissimis Græcorum Cretensibus ac Lacedæmonijs bella gerens, illos astutissimos dolo, fortissimos hos audacia vicit. Super hæc, Quinctius iam ante constituta militiæ & ordinum ratione vsus est: Philopœmẽ nouã intulit, prioremq; mutauit, vt id quod victoriam maxime continet, hic cum non exstaret inuenisse: ille auxilio eius tantum vsus intelligatur. Manu quoque propria Philopœmen multa & magna facinora edidit: alter nihil plane. Itaque eum cauillatus est Ætolus quidam Archidemus, quod dum ipse stricto gladio in pugnantes & confertos Macedones incurreret, Flamininus supinas interim cælo manus intenderet, stansque vota faceret. Porro etiam Quinctius quæcunque præclare gessit, aut imperator aut legatus gessit: Philopœmen priuatum se nihilo, 2
quam cum dux esset, Achæis segniorem minusue vtilem præstitit. Priuatus enim Nabidem Messena eiecit, & Messenios liberauit: priuatus Diophanem Achæorum prætorem, & Romanum consulem Sparta exclusit, Lacedæmoniosque seruauit. Adeo natura ad gerenda imperia factus, non secundum leges, sed ipsis etiam legibus præesse ad vtilitatem communem norat: neque opus ei erat, vt a subditis imperator crearetur, sed ipsis, quoties res postulabat, vtebatur: eum potius, qui curam ipsorum gereret, quam quem ipsi delegissent, ducem esse existimans. Generosi sane fuit animi humanitas & benignitas, quam Quinctius Græcis exhibuit: generosioris, constantia & libertatis studium, quibus aduersus Romanos vsus est Philopœmen. Est enim facilius

Archidemi in Quinctium Scomma

gratificari indigentibus, quam resistendo potentiores offendere. Sed quoniam ita istis examinatis discrimen inter ipsos difficile est cernere, cogitandum tibi relinquo, si Græco rei bellicæ, artiumque imperatoriarum peritiæ palmam, Romano iustitiæ & bonitatis gloriam tribuamus, pro bene arbitrium tulerimus?

IN T. QVINCTIVM FLAMININVM ANNOTATA.

QVinctius à voce Quinctus, hac à quinque deducta videtur, vt rationem quoq; cum antiqua scriptura consentire appareat. quo libentius eam retinui, quamuis obsoletam. Scribo etiam Flaminimus ideo potißimum, vt inter Flaminios, quod est nomen plebeiorum, & hos Flaminios cognomento patricios discrimen pateat. Error enim eius qui libellum de Viris illustribus condidit, est recte à Sigonio refutatus. cum Liuius palam ostendat, patricium fuisse T. Quinctium hunc. is autem C. Flaminius, qui consul ad Thrasymenum lacum bello Annibalico perijt, & quem patrem huius fuisse autor iste affirmat, plebeius fuerit. quod cum aliunde patet, tum ex Ciceronis Lucullo, vbi is tribunus plebis legem agrariam tulisse dicitur. Alioquin haud me præterit, apud Festum à Flamine Flaminius deriuari. De ætate autē Quinctij nostri satis constat. Quid enim nobilius bello Philippico? Consul fuit aduersus eum missus anno V. C. IↃLVI:

1 Coloniis Narniam & Cossam.] *In Græco est ἄρνειαν, & κῶνσαν. neutrum in Italia inuenio, sed vt scripsi ναρνίαν & κόσσαν. Sane Liuius lib.27. has inter triginta Romanorum colonias refert: & quidem Marcello etiamnum viuente. auctas deinde scribit circa hæc tempora: sed paulo aliter.*

Tribunatu plebis, prætura.] *Liuius non longe ante ab initio lib.32. de hac petitione loquens, tribunatus mētionem omisit,*

omisit, quem ne petere quidem patricio leges permittebant. Nam quod aliquando non patricij modo, sed etiam consulares fuerant tribb. plebeij, adhuc non attinet. Plutarchum idem sensisse cum autore libri de Viris illustribus suspicari hinc aliquis posset, nisi forte in genere omnes magistratus, qui ante consulatum obirentur, exposuit. Statim:

Colonis studiose adiuuantib.] *Guar. Statimq; in petitione Consulatus, prona in se habuit suffragia,* τοὺς ἀπὸ τῶν κληρουχιῶν ἔχων προθύμους, *quod à Guarini verbis longißime abest.* κληρουχίαν *inter alia esse sæpe coloniam, scitur: suffragium nunquam, tametsi ne id quidem satis sit Guarino futurum. Potuerant autem, vt obiter dicam, coloni eum vel fauore vel amicorum suffragijs conciliandis iuuare. ne dicam, probabile esse, plerosq; eorum ius suffragij in comitiis centuriatis (quibus coß. creabantur) habuisse. Mox.*

Fuluio autem & M. Curio.] τῶν δὲ περὶ φούλβιον καὶ μάλλιον, *falso pro* μάνιον. *Errorem libri Guarinus & Amiotus secutus est. quem nos & tollimus: & quod fuit addendum nomen prænomini, ex Liuio addimus.*

2 Etenim Philippo,] *Locus hic totus est à Guarino peruersus.*

3 P. Villium,] *Addidi & hic nomen ex Liuio. Nam P. Iulium apud Guarinum falso est scriptum: & infra Villius diserte nominatur.*

4 Ad Apsum flumen,] *Apud Liuium est Aonum: vtrunque ijs in locis inuenias apud Geographos. vt in Stephano de Vrbibus annotatum est nobis. Sane Strabo libro septimo plane eos coniungit. vt proximi fuisse videantur, & Liuius* XXXI. *Apsi fluuij mentionem habet.*

5 Consulebant Quinctio.] *Male hoc reddiderat Guarinus, & pro Lyco Lyngum reposuerat: non Græcum librum & veritatem, sed mendosum Liuij codicem secutus. Locus autem is recte legitur lib. 31. Ad Lycum statiua posuit*

prope flumen Beuum : inde frumentatum circum horreà Dassaretiorum mittebat.

6 Qui intra Pylas habitabant.] *Eadem Thermopylæ etiam appellabantur. Qui loci noticiam habere cupiunt, Strabonem libro 9. & vero Liuij descriptionem lib. 36. pulcerrimam legant.*

7 Brachyllem.] *Liuius lib. 33. Barcillam nominat. Polybio* Βραχύλλης *scribitur, lib. 17.*

8 An quod præ festinatione.] ὑπὸ σπουδῆς. *Opera dedita versum fuit ante. contra & sensum loci huius & verba. nam* σπουδὴν *etiam festinationem esse, vel pueris notum est, & sensit Amiotus. Pugnæ huius copiosa admodum & diserta descriptio extat in fragmentis Polybianis lib. 17. etsi misere (vt omnia alia eius autoris) versa, aut peruersa potius. Subiungitur armaturæ & aciei Romanæ cum Macedonica comparatio & perspicua & iucunda, Neque debet quisquam studiosus eorum cum his collationem omittere.*

9 Totum quod omne totum.] καὶ ὅτι παντὸς ὅλου, *Græca lectio non constat, sententia non obscura.*

10 Corui enim qui tum forte præteruolabant.] *Eius rei simile omnino exemplum in legis Gabiniæ rogatione, scripsit Diodorus lib 36. Meminit Valerius Maximus libro 4. cap. 8.*

11 Cimonis ad Eurymedontem fluuium, & insulam Cyprum.] *Guarinus* Eurymedontis & Cyprica Cimonis opera. *Oscitanter hoc, & ita, vt lector, quid sibi ille Eurymedon velit, & ducis ne an loci nomen sit, intelligere non possit. Atqui interpretis munus ita non est obeundum. Enimuero vno die & ad Cyprum nauali, & ad fluuium Pamphyliæ Eurymedontem terrestri prœlio Persas à Cimone Atheniensium duce victos fuisse vt omittam Plutarchum id in Cimonis vita docentẽ, testatur Thucydides libro 1. extatq; luculenta vtriusque victoriæ descriptio apud Diodorum*

dorum Siculum libro vndecimo. Meminit fluuij huius etiam Liuius perspicue lib. 33. Strabo lib. 14 Mox:

Generis communitatem.] *Eam copiose demonstrat lib. 1. Antiq. Romanæ Dionysius Halicarnasseus.*

12 Titillium in Thraciam.] *L. Sertinius, & in libris alijs L. Thermus legitur apud Liuium. haud scio rectene, an secus.*

13 Xenocratem Philosophum.] *Sensum huius loci videtur Guarinus nõ fuisse assecutus. Certe non extulit μετοίκιον fuisse pensionis genus quod inquilini (μέτοικοι) Athenis soluerent, ex Isæo & alijs scriptoribus antiquis docent Harpocratio ac Suidas. exactum fuisse à publicanis, hic locus ostendit Xenocratem Athenis fuisse inquilinum, patet: fuit enim Chalcedonius. estque ea de re in Phocione infra scriptum.*

14 Cumq; eum posset capere.] ἑλεῖν παραχρῶν, *nullo sensu conijcio fuisse scriptum* ἑλεῖν παρὸν, *vt supra* παρὸν ἐκκόψαι τ πόλεμον ἄρδην, *& alias frequenter. Notus est enim hic Atticismus etiam pueris. Mox:*

Mercedem recepisset.] κεκοσμημένῳ *mendosum est. si legas* κεκομισμένον, *bene erit.*

15 Autor est Itanus.] οἱ περὶ τὸν ἰτανόν. *Ego Itanum scriptorem nominari vspiam vix credo: itaque locum habeo suspectum, neque satis inuenio, quid reponendum putem. Hyrcanum vertit Guarinus quid secutus sit, nescio. Mox, Auri conflati,* χρυσίου συγκεχωνευμένου: *Guarinus (scite nimirum) defecati auri. Aurum vero conflatum puto infectum intelligi, quod neque formam aliquam habeat neque signatum sit.*

16 Pæanem canunt.] *Quid esset* παιὰν *&* ἴουλος *& similia alibi rectius explicatur. Versibus autem vsus sum fere lege solutis: quod in Græco neque distincti sunt, & videntur liberi esse: neque est res magni momenti.*

17 Meſſenius in conuiuio.] *μεσσήνιος ἐν Ῥώμῃ. Sed hoc ἐν Ῥώμῃ alieniſſimum eſt ab hiſtoria. niſi forte Roma in Achaiam aut Peloponneſum peruolare nebulo iſte vna nocte potuit. Expunxi itaq; e verſione totum. vbicunq; enim tandem iſta ſunt acta, neq; Romæ ſunt acta, & recte à Quinctio vituperata. Si coniecturis vellem indulgere, dicerem mihi videre legendum ἐν Ἰθώμῃ. Nam Meſſenæ fuiſſe vicinam Ithomam perſpicuum eſt. docti iudicent, an abs re hanc coniecturam alleuerim.*

18 Cum hoſpite meo.] *In Apophthegmatis additur, Chalcide id factum. & ibi πεζετέρους, hic πεζεταίρους legitur: quæ varietas etiam in alijs eſt libris: neque lubet huc infarcire, quæ ea de re annotauit in quartum Iliadis librum Euſtathius. Regis amicos ego verti, verbum de verbo. Satis enim Harpocratio & Suidas mihi videntur demonſtrare apprime idoneorum ſcriptorum teſtimonio, πεζεταίρους eos fuiſſe, quaſi πεζοὺς ἑταίρους. Itaq; alteram lectionem ab imperito rerum aliquo inuectam cum ſentio, tum explodo. Contiferos vocem finxi, ξυστοφόρους. De diſcrimine eorum vocabulorum, non eſt hic locus commentandi.*

19 Ciuium numero cenſuerunt.] *Miror hos omiſſum à Liuio: & quidem Leonis cognomen mihi ſuſpectum eſt. Culeo cognomentum Terentij eſt: apud Liuium extremo lib. 30. vt ſuſpicer non τοῦ λέοντος, ſed κουλέωνος ſcriptum fuiſſe. Mentio fit etiam in vita Pompeij cuiuſdam Culeonis, qui ei, vt dimitteret Iuliam ſuaſit. Mox:*

προγράφειν τῆς βουλῆς.

Principem Senatus legit.] *προέγραψε τῆς βουλῆς, non προσέγραψε. Dictio eſt obſeruanda. nam hoc ſignificari, vel ex Liuio hanc cenſuram, quamuis ieiune deſcribente intelligitur lib. 38. Eodem modo locutus eſt noſter in T. Graccho, ἄππιος κλαύδιος προγεγραμμένος τῆς ῥωμαίων βουλῆς.*

20 Iuſiurandum detulit.] *Guarino impoſuit mendum,*

fecitq;

feciteq; vt sensum perverteret huius loci, nam ὁρισμὸν *scriptum est male, pro* ὁρκισμὸν, *quæ ipsa vox in Catone Censorio habetur in eiusdem facti narratione: vt mirer, non animadursum librarij lasum ab interprete. Historia est apud Liuium, libro vndequadragesimo.*

IN COMPARATIONEM annotata.

1 Ille innumeris prœliis.] *Hanc & sequentes periodos, in quibus summa comparationis fere inest, ita vertit Guarinus, vt qui conferat cum Græca & nostram orationem, facile sit animaduersurus, cur noua versione opus esse duxerimus.*

2 Priuatus enim Nabidem.] στρατηγὸς μὲν γὰρ ὢν *est in Græco, cōtra & historiæ veritatem, quam in Philopœmene Plutarchus ipse testatam fecit (neq; dixeris tātum virum ita cito sui oblitum fuisse) & loci huius naturam atq; propositum. Ergo audacter recessi à codice Græco quem particulæ negatiuæ omissione corruptum arbitror, itaq; fuisse scriptum:* στρατηγὸς μὲν γὰρ οὐκ ὤν, νάβιν ἐξέβαλεν ἐκ μεσσήνης, *&c. Simile mendum supra in Philopœmene deprehendimus.*

PARTIS PRIMÆ VITARVM PLVTARCHI FINIS.

CATALO

QVI IN PR

tarum

CATALOGVS AVTORVM, QVI IN PRIMA HAC PARTE VItarum Plutarchi citantur & allegantur.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM, QVÆ IN primo hoc Tomo Vitarum Plutarchi, partim allegantur, partim explicantur; fidelissimus iuxta ac locupletissimus.

Continet hic Index Magistratus, Leges, Oracula, Prodigia, Apophthegmata, Strategemata, Bella, Orationes, aliaq; quæ ob faciliorem vsum singula singulis potius indicibus digerenda, quam omnia in vnum conijcienda & confundenda erant.

Aega

athe-

colossus

Cn. Fuluius

perseus

Q

vopi-

INDEX RERVM ET VOCABVLORVM, QVÆ IN ANNOtationibus Interpretis allegantur & explicantur.

Secuti sumus ordinem Latini Alphabeti, in accommodandis & collocandis Græcis vocabulis: quod id commodius videretur, & consueto nostro ordini conueniens.

ἀργυ-

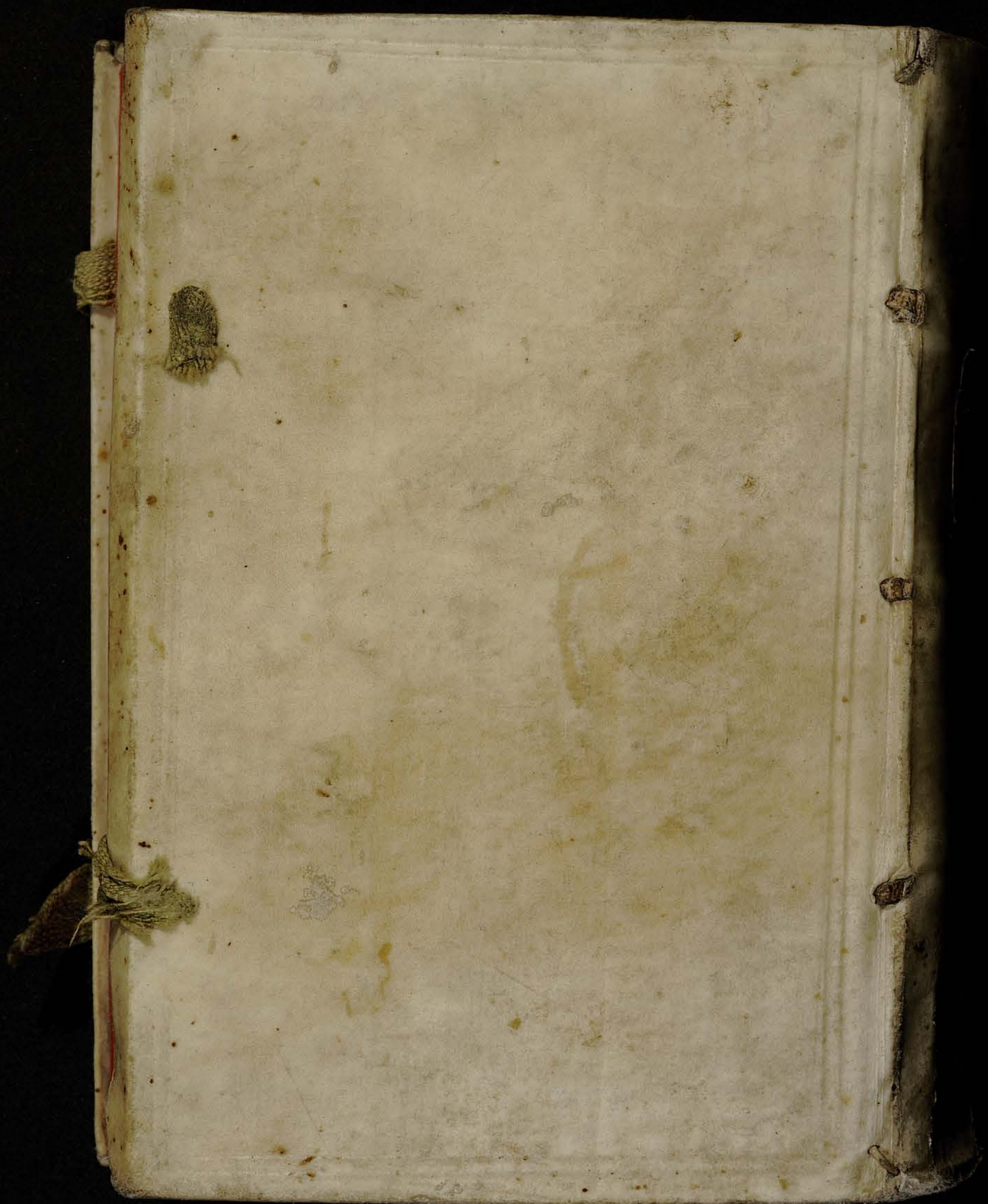
elicius

polybius

IMPRESSVM FRANCOFORTI ad Mœnum, apud Ioannem Saurium.

M. DC. VI.

Plutarchi Paral-
lela